

MARTINI DEL-RIO E SOCIETATE IESV

SACERDOTIS, DOCTORIS THEOLOGI, ET SACRÆ SCRIPTVRÆ in Academiâ Salmantina publici professoris,

AD CLAVDIVM AQVAVIVAM EIVSDEM Societatis Præpositum generalem,

PHARVS SACRÆ SAPIENTIÆ,

Quo

quid contineatur pagina sequens docebit.

NVNC PRIMVM IN LVCEM EDITVS.

ECCLES. XLIII. vers. XXV

In sermone eius siluit ventus, & cogitatione suâ placauit abyssum, & plantauit in illâ Dominus insulas. Qui nauigant mare, enarrent pericula eius: & audientes auribus nostris admirabimur. Illic præclara opera & mirabilia: varia bestiarum genera, & omnium pecorum, & creatura belluarum. Propter ipsum confirmatus est itineris finis, & in sermone eius composita sunt omnia. Multa dicemus, & deficiemus in verbis; consummatio autem sermonum, ipse est in omnibus.

LVGDVNI,

Sumptibus Horatij Cardon.

CIƆ. IƆ. CVIII.

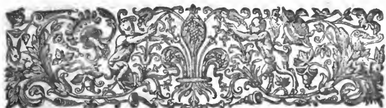
Cum priuilegio S.Cæsar.Maiest.& Christianiss.Franc.& Nauarr.Regis.

PHARVS SACRÆ SAPIENTIÆ continens

- Apparatū qui diuiditur in
  - Hierologicā cuius partes sunt
    - dicta, vt
      - Adagia seu Παροιμίαι
      - Idiotismi, tropique
    - gesta secundum
      - Chronographiam,
      - Chorographiam,
      - Anthropologiam.
  - Hierophysicam in qua de
    - Deo secūdūm
      - se,
      - attributa,
      - Nomina,
    - Creaturis vt v. g.
      - Mundo & cælo,
      - Principiis & elemētis,
      - Mixtis seu compositis vt
        - Inanimis
        - Vegetabilibus,
        - Sensilibus,
        - Intellectu prędi. tis
          - Angelis
            - bonis.
            - malis.
          - Hominibus & eorum partibus
            - animā
            - corpore
- Ethicam sacram κατ' ἦθος καὶ κατ' ἔθος, eaque vel
  - Singulorum quæ proprie Ethica quoad
    - credenda hic
      - loca controuersa cum hæreticis,
      - citari solita à Scholasticis.
    - operanda, seu de Decalogo.
  - Familiæ, quæ vocari solent Oeconomica, vt de
    - coniugiis,
    - liberorum educatione.
    - seruis & ancillis.
    - pecuniā & supellectile.
    - ponderibus & mensuris.
    - conuiuiis, & sepulturā.
  - Reipubl. quæ Politica siue
    - sacra vt
      - cærimoniæ & ritus
      - sacrificiorum, oblationum,
      - festorum, Sacerdotum, Leuitarum, &c.
      - de Templo & aliis sacris Fabricis.
    - Prophana quæ rursus vel
      - Polemica vt
        - Præfecti,
        - Ordines,
        - Apparatus belli.
      - Irenica
        - Magistratus,
        - Leges,
        - Iudicia,
        - Commercia.

Nota *His omnibus, vbi res depos. et, Mystici sensus adjicientur ex probatissimis scriptoribus* & Glossam seu succinctum commentarium κατὰ πόδας in Vetus & Nouum testamentum ordine continuo.

Plura de hac re in fine cap. 3. licet videre, hæc pro frontispicio suffecerint.

REVERENDO ADMODVM PATRI CLAVDIO AQVAVIVÆ SOCIETATIS IESV PRÆPOSITO GENERALI, MARTINVS DEL-RIO Soc^tis. eiusdem sacerdos S. P.

IDES, (mi pater) vestibulum magnæ domus, quam ædificare institui, diuinâ fretus ope, non viribus meis; quę, quàm, in continuâ inualetudine sint imbecilles, vnus optimè nosti, cui mea omnia sunt perspecta. Mitto ad te, vt iudices, & stent iudicio tuo, cadántve hæ parietinæ. si placebunt, pergam: sin, desistam sponte ab opere, quod me vel cogitatione magnitudinis perterret. solatur vtilitas; sed retrahit, & cogit abrumpere scriptionem solicitudo laboriosa prælectionis quotidianæ. Recipe, quo soles affectu caritatis filiorum tuorum munuscula, hoc leuidense. Deus tibi, tam vtilem & præclaram administrationem Societatis IESV diuturnam largiatur. hoc opto, hoc voueo, & de meis annos adjici. Salmanticæ Kalend. Febr. 1607.

Facultas Ordinis.

EGO CHRISTOPHORVS DE LOS COBOS, Præpositus Prouincialis Societatis IESV, in Prouinciâ Castellanâ, potestate ad id mihi facta ab admodùm R^do. P. N. Præposito Generali Claudio Aquauiua, facultatem concedo, vt *Phari sapientiæ sacræ pars, qua continentur Commentarij, seu Glossæ literales in Genesim*, à P. MARTINO DEL RIO. S. Theologiæ Doctore, & publico diuinarum literarum in Salmanticensi Academia professore, composita, & eiusdem Societatis grauium, Doctorúmque virorum iudicio examinata, & approbata, typis excudantur. In quorum fidem has litteras manu nostra subscriptas, sigillóque nostro munitas dedimus. Metimnæ 2. die Februarij, anni 1607.

CHRISTOPHORVS DE LOS COBOS

ex mandato P. Prouincialis

PETRVS OSORIO Secretarius.

Facultas R. P. Prouincialis Societatis Iesu in Prouincia Lugdunensi.

LVDOVICVS RICHEOMVS Prouincialis Collegiorum Societatis IESV, in Prouincia Lugdunēsi, iuxta priuilegium eidē Societati à Regibus Christianissimis Henrico III. 10. Maij 1583. & Henrico IV. nunc regnāte 20. Decēbris 1606. cōcessum, quo Bibliopolis omnibus prohibetur, ne libros ab eiusdē Societatis hominibus cōpositos, absque Superiorum permissione imprimāt: permittit Horatio Cardon Lugdunēsi Bibliopolæ, vt librum qui inscribitur, *Pharus sapientiæ sacræ, seu Commentarij & Glossæ literales in Genesim*; *Martino Del-Rio Auctore Societatis* IESV, ad sex proximos annos imprimere, ac liberè diuendere possit. Datum Lugduni 16. Octobris, 1607.

RICHEOMVS.

HVNC R. P. Martini Del-Rio, è Societate Iesu, librum qui inscribitur, *Pharus sapientiæ sacræ, seu Commentarij & Glossæ literales in Genesim*, & pium, & eruditum dignum censuimus, qui prælo commissus publicæ vtilitatis caussa in lucem ederetur. Datum Lugduni die 16. Octobris, 1607.

CHALOM V. G. Lugd.

EGO MARTINVS DEL-RIO, Societatis IESV presbyter, sacræ Theologiæ Doctor, & LL. Licentiatus, Concessâ mihi à Cæsareâ Majestate facultate eligendi typographū, cui mea cum XX .annorum priuilegio cudenda traderē: tibi Horati Cardone, confisus de fide, pietate, & industriâ tuâ, facio potestatē excudendi libri huius, qui inscribitur, *Pharus sapientiæ sacræ, seu Commentarij & Glossæ literales in Genesim*, & pœnam Cæsaream exigendi à typographis contra Cæsaris edictum illud prælo subdentibus, vel vendentibus, &c. iuxta præfati diplomatis tenorem. Datum Vallisoleti in Castellâ, quarta Augusti anno millesimo sexcentesimo sexto.

MARTINVS DEL-RIO Soc. IESV
Presbyter, S. Theol. Doctor, &
LL. Licentiatus.

Summa Priuilegij Imperatoris.

RVDOLPHI II. Romanorum Imperatoris semper Augusti cautum est publico hoc edicto, ne quis chalcographus, vel bibliopola, siue alius quilibet, quacumque sacri Romani Imperij & ditionis eius fines patent, librum qui inscribitur, *Pharus sapientiæ sacræ, seu Commentarij & Glossa literales in Genesim, Martino Del-Rio Auctore* SOCIETATIS IESV, excudat, aut excudendum curet, vendat ipse, aut diuendendum mandet, aut denique excusum ab aliis intra ciusdem Rudolphi & Imperij fines vendendum importet, præter illum Typographum aut Bibliopolam, cui ipse Del-rio permiserit, idque per spatium viginti annorum à prima editionis die computandorum. Qui secùs faxit, sibi mulctam decem marcharum auri puri irrogatam sciat, quarum dimidia fisco Imperiali fraudis vindici, residua verò pars ipsi Del-Rio, vel eius mandatario, aut mandatariis, cedet, præter librorum amissionem & confiscationem; quos per se idem Del-Rio, vel per suos quoscumque mandatarios vbicumque nactus fuerit, adiumento Magistratus loci, vel citra, propria auctoritate sibi vindicare, inque suam potestatem redigere poterit. In cuius rei fidem ipsi edicto manu subscripsit, & sigillum apponi iussit Cæsarea Majestas, vt latiùs patet in ipso diplomate dato Pragæ decimaquinta mensis Iunij, anno Domini millesimo sexcentesimo secundo.

Subsignatum.

RVDOLPHVS.

Ad mandatum sacræ Cæsareæ Majestatis proprium.

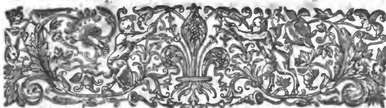
IO. BARVITIVS.

Summa Priuilegij à Christianissimo Galliarum Rege obtenti.

HENRICI IV. Galliæ, & Nauarræ Regis Diplomate cautum est, ne quis in suo regno, aliisve locis ditioni suæ subiectis, intra proximos annos decem, à die impressionis primæ inchoandos, excudat, vendat, excudendum vendendúmque quouis modo, ac ratione conetur librum qui inscribitur, *Pharus sapientiæ sacræ, seu Commentarij & Glossa literales in Genesim, Martino Del-Rio Auctore* SOCIETATIS IESV, præter HORATIVM CARDON Bibliopolam Lugdunensem, aut illos quibus ipse concesserit: sub pœnis Originali Diplomate contra delinquentes expressis. Datum Parisiis 30. Maij anno 1607.

De mandato Regis,

Signatum, BERNARD.

PROLOQVIA PHARI SACRÆ SAPIENTIÆ TRIA.

VOD ad Sacratiſſimæ Trinitatis gloriam, & triplicis laureæ qua Deiparæ virginis caput radiat cõmemorationem, & meam legentiumq́; ſpiritualem vtilitatem cedat; tria viſum huic operi SACRAE SAPIENTIAE denſas & multiplices tenebras in hoc pelago nauigãtibus depulſuro præmittere, tribus capitibus comprehenſa, ne illotis manibus pedibúſque in hoc Spiritus ſancti ſacrarium irrumpere videamur.

De Sacræ Scripturæ ſtudio & excellentia obiter.

CAPVT I.

AM † quis auſit ex profeſſo laudes omnes pertexere? illud nunc tantum. Si quanta Sacræ Script. dignitas, vtilitas, & voluptas eſt, tantum omnes arbitrarentur; plures illa in pleriſque orbis academiis admiratores, & amatores magis ſedulos 1. *Cur pleriſque ad hoc ſtudium minus propenſi?*

ac feruentiores haberet: nec, vbi quidem Theologia tota non iacet, cæteræ partes eius vtcumque excolerentur, hæc vna Princeps & præstantior, negligeretur, aut minoris longè, quàm par sit, æstimaretur. Sic enim natura comparatum est, vt mortales nullius rei studio facilè capiantur, nisi si aliqua commodi sui, honoris, vel voluptatis illecebra pelliciantur; quas his carere illectamentis rentur disciplinas, eas velut deformes atque indotatas virgines deserant atque contemnant: quæ verò à dotibus hisce studia commendantur, eorum omnes ardeant desiderio, flagrent cupiditate. Vna hæc & sola cunctis esse causa consueuit, qui à Sacræ scripturæ lucubrationibus sunt alieni: quòd vel iniucundam operam, vel infructuosam, vel ingloriam arbitrantur. Faciendum itaque mihi putaui in horum Cōmentariorum vestibulo: quos multorum annorum meditatione concinnaui, gloriæ diuinæ & boni publici, quàm

2. *Refelluntur.* valetudinis aut mei commodi studiosior: vt hunc † errorem perniciosum verbis ac ratione reuincerem, & quasi præludium dicendorum, de sacrarum litterarum præstantia quædam præfarer, non de nuda mei ingenij coniectura aut adinuentione: cui qui minimùm tribuerit, ne ille mecum optimè consentit: sed petita ex Sanctorum Patrum dictis atque sententijs, qui hoc iter fœlicissimè transmiserunt: quiq; mentium diuinarum monumentis illustribus, tanquam luculentissimis facibus, diuinæ sapientiæ thesauros vtriusque testamenti voluminibus infossos, scrutati effoderunt, effossos posteris non inuiderunt: quos errare, in eo quod cuncti sentiunt, stolidum sit credere, quia sapientissimi fuerunt: aut in errorem inducere voluisse, alia scribentes, alia sentientes, impium planè opinari, cùm illi sanctissimi fuerint: adeò vt causæ penitùs reliquum sit nihil, cur non illis plenissimam fidem tribuamus.

3. *Dignitas ostenditur ab auctore, sancta Triade.* Quam ergo † trium illarum sacræ scripturæ dotem deesse prætendunt? Dignitatem? librorum dignitas omnis petenda ab auctore, fine, materia, forma siue modo tractationis: quæ si in diuinis codicibus adeo excellunt, vt in nullis libris vel artibus alijs quicquam simile reperiatur, neque quicquam dignius diuiniúsve queat cogitari, nonne vicimus? Auctor imprimis non mendaculus poëta, non

rhetor garrulus, non sophista captiosus, non philosophus gloriosus: non, qui possunt, ac solent errare hominum alius; non, quorum, vt libet magna, precaria tamen certisque finibus comprehensa scientia, vllus Angelorum: sed ipsemet Deus; æterna, infallibilis, infinita bonitas & sapientia. Sanctissima namq; Trinitas, cui absolutè conuenit soli Canonicam scripturam condere primarius est sacræ Scripturæ fons & author, ideo singulis personis, diuerso respectu, sed eodem & æquali iure id tributum legimus, Patri quidem, velut primo principio & auctori, cùm æterna veritas ait; *Mea doctrina non est mea, sed eius qui misit me.* Ioan. 7.16. & iterum; *qui misit me, verax est: & ego quæ audiui ab eo, hæc loquor in mundo.* Ioan. 8. 26. item Pater ipse apud Moysen, ait de Filio, Deuteron. 18. vers. 18. *Prophetam suscitabo eis de medio fratrum suorum, similem tui: & ponam verba mea, in ore eius, loqueturq; ad eos omnia quæ præcepero illi.* Filio tribuitur vt verbo Patris & æternæ sapientiæ à Baruch propheta c.3.v.37. *Hic est Deus noster, & non æstimabitur alius aduersus eum. Hic adinuenit omnem viam disciplinæ, & tradidit illam Iacob puero suo, & Israël dilecto suo. Post hæc in terris visus,* &c. & ipse CHRISTVS Matth. 11.27. *Nemo nouit Filium, nisi Pater, neque Patrem quis nouit, nisi Filius, & cui voluerit Filius reuelare.* & de doctrina quam euangelizarat Galatis asserit B. Paulus Apostolus. Galat. 1. 12. *quia non est secundum hominem: neque enim ego ab homine accepi illud, neque didici, sed per reuelationem* IESV CHRISTI. Denique ab vtroque misso & procedenti Spirituisancto tributum inuenias: quia tam sublimia & necessaria ad salutem docere, magnum est bonitatis & caritatis opus: sic in symbolo, quod canit Ecclesia; *Qui locutus est per prophetas*, ex D. Petri sententia 2. Canon. 1. in fine: *hoc primum intelligentes, quod omnis prophetia scriptura propria interpretatione non fit. Non enim voluntate humana allata est aliquando prophetia: sed Spiritusancto inspirati, locuti sunt sancti Dei homines.* & ipsius Saluatoris dicentis; *Paraclitus autem Spiritus sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, & suggeret vobis omnia, quæcumque dixero vobis.* Ioan. 14.26. Vnde videmus quod à magnifica illa Dei in solio residentis gloria fuerat Isaiæ reuelatum cap. 6. v. 9. id à plerisq; Patribus Pa-

Patre.

Filio.

Spirituisancto.

tri æterno, quem apparuisse volunt est tributum, à plerisque dico, quia multos reperio, & D. Athanasius *lib. de communi essentia Patris, Filij & Spiritus Sancti* scribit hanc totius Ecclesiæ sententiam esse: & tamen S. Ioannes reuelationem illā Filio ascribit, cap. 12. v. 41. *hæc dixit Isaias, quando vidit gloriam eius* (IESV nempe) *& locutus est de eo*, scilicet cap. illo 6. v. 9. quinetiam D. Paulus hoc de Sancto spiritu accepit inquiens, *Quia benè Spiritusſanctus locutus est per Isaiam prophetam ad Patres nostros dicens: vade ad populum istum, & dic ad eos*, &c. Sed præter hunc primarium Sacræ scripturæ authorem Deum, alij fuêre secundarij, ad vnum omnes Deo pleni, vitæ probatæ, veritatis exploratæ, inter quos Dauid Rex se dumtaxat instrumentum Numinis profitetur, *Lingua mea calamus scribæ velociter scribentis*, Psalm. 44. 2. & de cæteris omnibus, vnus eorum nomine cunctorum, magni pater prophetæ Zacharias clamat; *Sicut locutus est* (Dominus Deus Israël) *per os sanctorum, qui à sæculo sunt prophetarum eius*. Luc. 1. 7. & vas electionis idem sapit, idem propinat: *Omnis* (ait) *Scriptura diuinitùs inspirata, vtilis est*, &c. Quorum omnium prophetarum, os Domini futurorum typus præcessit Moses, ipso populo flagitante: *Loquere tu nobis, & audiemus: non loquatur nobis Dominus, ne fortè moriamur.* Perculsi fuerant formidine ad Dei vocem. *Exod.* 20. 19. Et quis hominum illam ferat? ideo benignitatis & amoris fuit, quod per alios, quæ vellet, nobis effaretur: ita tamen eos dirigens, vt nihil aliud, quàm quod inspirarat, illi eloquerentur. Quanta hæc dignitas & maiestas Sacræ Scripturæ, quæ canonica dicitur, esse ab auctore suo cælestem authoritatem? quis neget; quod tam efficaciter probatum verbis ipsius Saluatoris, & eius Apostolorum? hoc Patres omnes docuerunt, hoc (ait Augustinus) in agris & in vrbibus cum doctis atque indoctis tot tantiq; populi crediderunt.) *lib. 18. de Ciuitat. Dei cap. 41.*

3. à fine. Auctore tanto minimè finis eius indignus; quem, si vltimum spectes, omnem superat dignitatem. Sacræ Scripturæ Finis vltimus est IESVS CHRISTVS, *Finis totius legis ad iustitiam omni credenti.* ad Rom. 10. 4. Nam ideò scripta, *quæcumque scripta sunt: vt credamus, quia* IESVS *est*

Vltimo,

Filius

„ *Filius Dei, & vt credentes vitam in eius nomine habeamus.* Ioan. 20. in fine. Vah! quanto omni arce celsior est ars, cuius conatus ad tale culmen fastigiúmque non nituntur tantùm, sed peruadunt? Si finem proximum requiras, vltimo illi simillimus, & æquali proportione comparatus, Regina virtutum CHARITAS est; Apostolo teste, *finis præ-* & proximo.
„ *cepti.* 1. Tim. 1. 5. Nec quicquam in sacris litteris præcipi-
„ tur, nisi charitas: quicquid ad hunc finem pertinet, pro-
„ prium scripturæ dicendum: quicquid ad hoc non perti-
„ net, fictum esse cognoscendum *ita D. Augustin. lib.* 1. *de doctrin. Christian. cap.* 37. *& vlt. & lib.* 3. *cap.* 10. Nihil nobilius hoc fine à quo dignitas omnis profluit. Nihil dignitatis potest in ea disciplina desiderari; cui finis ille adeò proprius & certus est, vt & compendio certo ad eum perducat, & nulla queat alia semita ad illum perueniri.

Iam sacrorum librorum quàm excellens materia sit, 3. *à materia.* videte, differunt de Dei natura, potentia, cæteris attributis; de supercælesti & ineffabili Trinitate, in qua Monadem Triadi miraculosè mixtam inuenias, & Patrem Filio non seniorem, nec Filium Patre iuniorem; sed Patrem Creatorem, Filium Redemptorem, Spiritum sanctum ductorem doctorémque differunt, de mirificentissimæ clementiæ in mysterio incarnationis dispensatione; de magni illius mundi, & rerum, quas continet, ortu, interitu, renouatione; de parui huius (hominem dico) plasmatione, lapsu, restauratione: de rebus à populo Dei plusquã quatuor millibus annorum vel fortiter & fœliciter vel secus gestis: de lege & gratia, moribus & virtutibus, de bene & fortunatè viuendi norma, de malorum suppliciis, de præmiis & gloria vitæ sempiternæ.

Commendatio quarta desumitur à methodo & formâ 4. *à Forma.* tractationis; penitiùs enim, & diligentiùs intuenti tam perfecta deprehenditur, quàm quæ sunt perfectissima: nihil adiici, nihil adimi, nihil in illa mutari vt posse videatur. Quod credendum, sine fuco; luculenter quid sciendum, proponit sacra Scriptura, grauiter præcipit agenda, seuerè sancit quibus abstinendum; singula denique tam aptè, tam amanter, tam decorè proponit, vt nec librorum ordo vel textura melior, queat reperiri: nec verborum

cui nec ars deest, nec eloquentia contra multos.

complexionem, vel sententiarum grauitatem, aut opportunitatem vllo loco possis desiderare. Nihil deest artificij; sed potiùs suprà omnem artem & humanum artificium est, quicquid in Bibliis continetur. In promptu ratio est. Quoniam (vt praeclarè S. Ambrosius) sacri scriptores non « secundùm artem scripserunt, sed secundùm gratiam, quae « suprà omnem artem est. Scripserunt enim, quae spiritus « illis loqui dabat. *Sic ille Epist. 63. ad Iust.* Quaedam in hunc « sensum planè diuina protulit S. Gregorius in haec verba; quae quòd dignissima sunt vt à S. Gregorio scriberentur, & à vobis attentè audiantur, non pigebit me nunc repraesentare. Quamuis (ait) omnem scientiam atque doctri- « nam Scriptura sacra sine aliqua comparatione transcen- « dat: vt taceam, quod vera praedicat, quod ad caelestem « patriam vocat: quod à terrenis desideriis ad superna am- « plectenda cor legentis immutat: quod dictis obscuriori- « bus exercet fortes, & paruulis humili sermone blanditur: « quod nec sic clausa est, vt pauesci debeat, nec sic patet vt « vilescat: quod vsu fastidium tollit, & tanto ampliùs medi- « tatur: quod legentis animum humilibus verbis adiuuat, « sublimibus sensibus leuat; quod aliquo modo cum legen- « tibus crescit: quòd à rudibus lectoribus quasi recognosci- « tur, & tamen doctis semper noua reperitur: vt ergo de « rerum pondere taceam, scientias tamen omnes atque do- « ctrinas ipso etiam locutionis suae more transcendit: quia « vno eodémque sermone, dum narrat textum, prodit my- « sterium: & sic scit praeterita dicere, vt eo ipso nouerit fu- « tura praedicare; &, non immutato dicendi ordine, eisdem « ipsis sermonibus nouit & anteacta describere, & agenda « nunciare. *Tantum D. Gregorius lib. 20. Moral. cap. 1.* Quid « (age) simile simul omnes methodorum artificiorúmve dicendi scribendíque vel Graeci, vel Latini, vel Barbari propolae, Platones, Aristoteles, Demetrij, Thessali, Varrones, Tullij, Quinctiliani? Dicam aliquid magnum; sed verum, sed expertis exploratum; omnia illorum scripta gerrae, quisquiliae, & mera sunt mapalia prae sacris codicibus: habent quod commendes, si per se sola intueare; si ad solem istum cicindelas componas, obtenebrantur, & lucidulum, quod in earum nocte micabat, penitùs deperit: ita,

vt qui

vt qui radiis hisce diuinis semel collustrati fuerint, se terrenis istis ampliùs non sinant collutulari, & nitedulas vera carentes luce de vepreculis legere dedignentur. Vereor ne displiceant hæc quæ nunc dico nonnullis; quibus sacræ paginæ vepreta videntur, humaniorum (vt vocant) litterarum libelli, Florida Tempe, & Adonidis horti censentur. Eo quòd putent libros sacros stilò incompto, horrido, senticoso, & ab omni ornatu & mundo eloquentiæ nudo conscriptos: Prophanos autem melle perlitos, sesamo sparsos, salem & venustatem meram spirare: quod si non ridiculè, parùm certè prudēter, aut pudenter affirmant. Quoniam de libris sacris iudicant, quos vel nullâ vel rarâ & non curiosâ lectione haut satis cognouerunt. Deinde, quia quid vnumquemque deceat, & quid cuique materiæ conueniat, illud inquam in omni scriptione præcipuè considerandum, quod Græci vocant τὸ πρέπον, nos decorum, non satis attendunt. Sacrorum voluminum scriptores fuêre viri sapientissimi. Sapientiæ portio nonnulla est eloquentia. Functio melior eloquentiæ in eo posita credenda, vt singula propriè & aptè rei accommodis vocabulis exprimantur: non vt emineat oratio, & elata cothurnis, cùm nihil opus, ampulletur. Quare verā solidámque eloquentiam quærenti, non tam cincinni & phaleræ, vel verbis curiosè conquisitis tessellata & vermiculata dictio, expetēda, quàm quæ personam deceat, & rem commodiùs explicet. Quod cùm vbique cōstanter in sacra Scriptura seruetur, nonne reiiciendi: qui mallent Prophetiam puerilem in modum luxuriare, quàm sonorem grauem, magnificum, plenum dignitatis, & Dei maiestate dignū sonare? Quid? quod si diligenter in nostris libris isti deliciis effluentes versarentur, si sacra scripta legerent attentiùs, si lecta relecta capere conarentur; profectò intelligerent, nihil ornatus, aut polituræ, nullum lumen eloquij vel artis solidæ diuinis scriptoribus defuisse. Mihi hoc arguto dilemmate persuasit S. Augustinus, vtinam & ista legentibus: cùm lib. vlt. de doctrin. Christiana cap. 6. de sacris libris ita scribit: Vbi eos intelligo, non solùm nihil illis sapientiùs, verum etiam nihil eloquentius videri potest. Et audeo dicere, omnes qui rectè intelligunt quod illi loquuntur, simul

intelligere eos non aliter loqui debuisse. Sicut enim est " quædam eloquentia, quæ magis ætatem iuuenilem decet, " est quæ senilem: nec iam dicenda est eloquentia si per- " sonæ non conueniat loquentis: ita est quædam, quæ viros " summa auctoritate dignissimos planéque diuinos decet: " hac illi locuti sunt: nec ipsos decet alia, nec alios ipsa: ipsis " enim congruit: alios autem, quanto videtur humilior, " tantò altiùs, non ventositate, sed soliditate transcendit. " Vbi verò non eos intelligo, minùs mihi apparet eorum " eloquentia: sed tamen eam non dubito esse talem, qualis " est vbi ego intelligo. Hæc magnus iste Diuus, qui fasti- " dierat & ipse sacræ Scripturæ simplicitatem, sed quando iunior & Gentilis. Visa tum fuerat indigna quàm Tulliano nitori compararet: quia tumor eius refugiebat scripturæ modum, nec acies eius interiora sacrarij huius penetrabat (*lib. 3. Confess. cap. 5.*) Post maturior æuo, prudentia firmior, D. Ambrosij cõsilio legere cœpit Isaiam: cuius difficultas tumorem illum depressit, & eloquentia pressior atque sincerior Ciceronianũ illum fluxum, velut obiectis aggeribus, fortiter repulit & retroegit. Mutauit itaque senior sententiam, & quid iam sentiret testatus est verbis quæ recitaui. Deus bone, vir quantus: qualis ingenij, iudicij, doctrinæ? Tali coram iudice an formidem molliculis, tenellulis, delicatulis istis, nondum ab vbere Tullioli sui ablactatis respondere: Si nihil in sacris libris eloquentiæ reperistis, aut non legistis diligenter, aut lecta non intellexistis: Nam si intellexissetis, certè probaretis: noua vobis opus & iterata lectione, studio repetito & intensiore. Sin vno in loco deprehensam, alio nequiuistis inuenire: credite hæc illis esse paria, & æqualem vbique sibi constare scripturam: inæqualitatem non illi, sed mentis vestræ imperfectioni & imbecillitati adiudicate. Præclarum dictum sancti Martyris Irenæi *lib. 2. aduers. hæreses cap. 47.* animo reuoluite: Credere hæc autem talia debe- " mus Deo, qui & nos fecit, rectissimè scientes: quia Scri- " pturæ quidem perfectæ sunt, quippe à Verbo Dei & Spi- " ritu eius dictæ: nos autem secundum quod minores su- " mus, & nouissimi à Verbo Dei & Spiritu eius, secundum " hoc & scientia mysteriorum eius indigemus. Et non est "

,, mirum, si in spiritualibus, cælestibus, & in his quæ habent ,, reuelari hæc patimur nos: quandoquidem etiam eorum, ,, quæ ante pedes sunt (dico autem quæ sunt in creatura) ,, quæ & conteruntur à nobis, & videntur, & sunt nobiscũ, ,, multa fugerunt nostram scientiam.) Si quod D. Irenæus asserit verum est, vt est verissimum, cur miremur eloquentiam sacræ Scripturæ non capi ab illis, qui nec admodum in ea assidui, nec eam gratiæ cælestis regula, sed fallaci debilis opinionis suæ decempeda metiuntur?

Verum ne in hac salebra diutiùs hæreamus, detur illis quod doctissimus Cyrillus Alexandrinus *lib 7. contra Iulianum*, idem illi obiicienti concedebat: Scripturam vulgari atque plebeio sermone loqui: Gentilium verò res disertè dictas, lepore & facundia pollere: numquid ideò minùs: vt paruis, mediocribus, magnis, doctis, indoctísque benè consulatur, familiari vtendum sermone fuit, qui nullius captum transcenderet? Sint illorum libri sonori & fastosi: certè decorum non seruant, & à veritate aberrant. Sint nostri libelli simplices & impoliti: de Deo sanè rectam fidem, de morum honestate fugáque vitiorum, virtutum etiam adeptione, veras opiniones, & amorem ,, mentibus legentium norunt instillare. *Omnis enim* (vt ait ,, S. Paulus 2. Tim. 3. in fin.) *Scriptura diuinitus inspirata vti-* ,, *lis est ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad eru-* ,, *diendum in iustitia: vt perfectus sit homo Dei, ad omne opus* ,, *bonum instructus.*) Meritò igitur Cyrillus subdebat, à diuina Scriptura, quisquis fuerit auditorem lectorémque meliorem euadere, & aliis quoque non inutilem discedere: at ex Gentilium scriptis solùm quem fieri facundiorem, iustitiæ verò, honestatis, religionis nihil prorsus neque sibi, neque aliis acquirere. Istos ideò libros non iniuria laudari, quòd ad eloquentiam aliquid adferant adiumenti: iis tamen nimis addictos meritissimò culpari, quòd, cùm eloquentiæ numeros probè seruent, optimas virtutes negligant. Quid minùs præstant spectatoribus vel ludia saltatricula, vel histrionalis in proscœnio mimus? lactant lepore, mulcent salibus, ludo ioco facetiis & cætera festiuitate animos reficiunt, & mœrorem dispellunt: sed cùm vt isti, sic & illi, nũpta & propudiosa multa permisceant;

Et si deesset eloquentia, compensabit vtilitas, quæ summa,

& suprà omnem Gentilium litteraturam.

virtutum vacuos, & vitiosarum affectionum plenos lectores spectatorésque suos dimittunt domum. Age, sodes, si quis tibi in cratere aureo lethale aconythum; & alia manu in poculo fagino propinet

Ambrosios succos & odoriferam panacæam,

labráne potiùs noxio quàm vitali potioni, solius adspectu vasculi admoueres? Noli, noli has Sirenes diutius auscultare: noli orichalcum auro, vitrum margarito, cænum cælo ampliùs præferre. Locum gustasse sufficiat, Syrtim relinque, patriam cogita. Facio (inquis?) & ad diuina per hæc tendo. Gradus ad celsiora exstruo. Exstruis? dum hæres destruis, nam te interim vita deserit: per hos amfractus tendis? næ tu vel numquam, vel serò peruenias ad metam, qui viam nec tutam, nec certam, nec compendiosam inis. Attende tibi, audi quid Nemesio sic affecto, non Theologicæ tantùm, sed omnis humanæ scientiæ gnarus per epistolam Gregorius Nazianzenus scripserit: verba sunt: Puderet me sanè fabulæ adiumento ad diuinitatis cognitionem niti. Quis tibi hanc necessitatem adfert, vt per scyllæos Scopulos, per crudelem Charybdin, vbi fortasse naufragium facturus es, non ad Ithacam saxis adfixam asperis, sed ad cœlestem beatitudine cumulatam patriam properes? Quis te cogit, vt ad purissimum diuinitatis fontem pergens cænosæ paludi immoreris? Fiet, mihi crede, fiet vt dum in luto volutaris, limpidissima interim aqua dilabatur] dilabatur inquam tibi cum optimis vitæ tuæ diebus: quæ non de cisternis confractis, & cœnosis ambitiosarum cogitationum, sed de puris & nitidis defluit fontibus Saluatoris. Miscebis (inquis) meliora & tempestiuè periculis obuiabis. Annos ergo tibi spondes, & scis quod

adijcient hodiernæ tempora vitæ

Crastina Dij Superi?------

demens! quid si nunc iste nouissimus illucescat dies? Nescis tritissimum illud Musis Græcanicis? βορβόρῳ ὕδωρ λαμπρὸν μιαίνων, οὔποτ' εὑρήσεις ποτόν. Luto splendentem conspurcans aquam nunquam inuenies potum, cur tu hanc limpidam cæno illo contaminas? an, vt spurca illa & verè bruta animalia imitere, quæ fontem vngula turbidant

priusquàm

priuſquàm bibant? Miſerum te, ſi mauis poſtea pœnitere, quàm culpæ te nunc maturè ſubtrahere. Non cunctis dat Deus tempus illud reſipiſcendi, & ad meliora veramque ſapientiam tranſeundi. Quis in litteris ſæcularibus doctior aut diligentior iuuene Baſilio Cæſarienſe? quis temporis illam iacturam (ſic enim ducebat) grauiùs tulit, , & vberiùs deplorauit? indicant, quæ ad Euſtathium Sebaſtenorum Epiſcopum ita ſcribit: *epiſt. LXXIX.* Ego ſanè „ poſtquam multum temporis *vanitati* impendiſſem, & om„ nem propè iuuentutem *inani ſtudio* attriuiſſem, quo tene„ bar, cùm apprehendendis *infatuatæ à Deo ſapientiæ* diſcipli„ nis immorabar: tandem aliquando, vbi velut ex graui „ ſomno expergefactus, *ad Euangelicæ veritatis admirabile lu„ men* reſpexi, agnouique *inutilitatem ſapientiæ*. Principum „ huius ſæculi qui abolentur, deplorata plurimùm miſera„ bili mea vita, ductorem mihi dari optabam, qui ad pietatis me dogmata introduceret.) Mox ſubdit hunc ſibi fuiſſe Euangelij lectionem. Notate verba ſingula: nihil inſtituto ſermoni aptius aut accommodatius. Quid poëſis Baſilio experto & expergiſcenti? *vanitas*: quid ſtudium humanæ eloquentiæ? *inane ſtudium*: quid philoſophica curioſitas? *infatuata à Deo ſapientia*: quid ſacra volumina? Euangelicæ veritatis admirabile lumen, ductores ad pietatis doctrinam, ſolidum magiſterium, labor fructuoſus. Denique quid quæſo in prophanis illis, quod non in ſacrario noſtro parabilius, iucundius, ſalubrius? Nihil verius elogio D. Clementis Romani, quod hodie lib. 1. Conſtitut. Apoſtolicar. c. 7. legitur, & ab Anaſtaſio Nicæno quoque in Sa„ cræ Scripturæ Quæſtionibus refertur; Quæcumque in „ Gentilium libris deſiderari poſſunt, in Sacra ſcriptura lon„ gè reperiri meliora. Quid ergo deeſt legi Dei, vt ad has fabulas confugiamus? Vis prudentiam iuris & reipub. gerendæ præcepta? fontem Græcarum Romanarumque legum ſcias in Pentateucho ſcaturire. Vis Phyſiologiam? Geneſeos priora capita, & Iobi diſſertationes, & multiplices morborum curationes paſſim ſed ſparſim reperiês. Vis moralem ſapientiam? ſupra Pythagoræos, Stoicos, Academiam veterem & nouam, Salomonis & Siracidæ libelli præbebunt. Placet eloquentiæ vis hominum animis apta

permouendis? vberem mete segetem, ex maiorum & minorum prophetarum, Isaiæ, Nahum & cæterorum vaticinijs. Iuuat historias & in ijs fortia facta patrum, prosperos & infaustos pacis ac belli euentus domi quietum & tranquillum voluere? En tibi ab initio mundi plusquam quattuor annorum millibus gesta in Pentateucho, Iosue, Iudicum, Ruth, Regum, Paralipomenon, Esdræ, Tobiæ, Iudith, Machabæorum historijs, quibus res prorsùs stupendæ, & memoria dignissimæ, quàm simplici, tam vera narratione contexuntur. Delectat prophana poësis? inuenies epicam in Iobo grauitatem, & cinnum inopinatę Tragicocomediæ; lamentabiles quæstus, & luctuosam complorationem in flebilibus elegis Ieremiæ; hymnodiam & lyricos modos in psalmis Dauidicis Pindaro & Flacco dulciores & elaboratiores: Bucolicam contra Theocritos & Biones venustatem, in Salomonis Cantico Canticorum. Habes ista omnia in gentilium schedis languida, effæta, emortua: in scripturæ fauissis, vt à vitæ auctore profecta, quæ & ipsa vita viuunt, & legenti vitalem succum infundunt, & peccatis mortuos orci faucibus eripiunt & cogunt reuiuiscere. Tantum hîc habent efficacitatis: vt Origenes *homil. 20. in Iosue*, quod in ijs aridissimum videtur & minimi pretij, nudos etiam nominum catalogos & genealogiarum stemmata, maiorem asserat mirabilioremq; energiam habere cunctis operationibus, quas gẽtiles magicis carminibus tribuebant. Quod, si cui superstitiosum videatur, quamquam rectè interpretatum non sit superstitiosum, audiat aliorum Patrum de vi ac vtilitate Sacræ Scripturæ suffragia, Chrysostomum imprimis audiat *hom. 36. in Genes.* ita differentem: Magna diuinæ scripturæ virtus est, & multæ latent „ in verbis sententiarum diuitiæ, diuina enim sunt doctrina- „ non humana. Illic (*in Gentilium libris*) post longam & in- „ dicibilem nugacitatem, vix dignæ aliquæ sententiæ venan- „ tibus occurrunt: hic autem, vt scitis, etiam paruum voca- „ bulum integram sæpe nobis præceptionem contexit.) & „ postea *hom. 41. in Matthæum* istarum præceptionum effica- „ citatem hoc pacto ostendit: Quicquid quæritur ad salu- „ tem, totum iam adimpletum est in scripturis. Qui ignarus „ est, inueniet ibi quod discat. Qui contumax est & pecca- „ tor, inue

„ tor, inueniet ibi futuri iudicij flagella quæ timeat. Qui la-
„ borat, inueniet gloriam & promissiones vitæ perpetuæ,
„ quas manducando ad opus ampliùs incitetur. Qui pusilla-
„ nimus est & infirmus, inueniet ibi temperatos iustitiæ ci-
„ bos; qui etsi animam non impinguent, tamen macie non
„ sinant emori. Qui magnanimus est & fidelis, inueniet ibi
„ spirituales escas continentioris vitæ, quæ perducant eum
„ propè ad Angelorum naturam. Qui percussus est à Dia-
„ bolo, & vulneratus in peccatis, inueniet ibi medicinales
„ cibos, qui eum per pœnitentiam reuocent ad salutem.)

Quæ omnia tam multa tam magna dixisse, non contentus Chrysostomus, mox dictum quodque sigillatim comprobat exemplis ex sacra Scriptura petitis: quorum & vsus & robur mihi videtur à D. Basilio *epist. 1. ad Gregor. Nazianzen.* non minus manifestè quàm breuiter significari, quando dicit esse οἷον εἰκόνες ἔμψυχοι, similia simulacris non mortuis aut cassis, sed animatis atque spirantibus: fidei in Abrahamo, obedientiæ in Isaaco, laboris in Iacobo, continentiæ in Iosepho, tolerantiæ in Iobo, clementiæ in Dauide, mansuetudinis in Moyse: multis horis non finiam, si singula recenseam. Hinc factum vt plurimis aphisimísque metaphoris & comparationibus vsi fuerint, in hac Sacræ scripturę vtilitate demonstranda, Principes illi Doctores ac Patres Ecclesiæ militantis. Origenes hic optimè verissiméque locutus, vt solet cùm verè benéque. *Hom. 2. in Genesim* arcam Noachi nominauit; quoniam ea vecti Heroës, delecti & dilecti Deo, non aureum Æëthæ vellus auertere conati; sed huius mundi periculosas Cyaneas petras, duce dia columba, prætervecti, meruerunt illæsi,

vada salsa cita percurrere puppi;

& in Agni immaculati regno, stolas eius sanguine exalbati, sempiternis olim gaudiis perfruuntur: at qui sæculi nescio quas cymbas, senio & materiæ vitio fatiscentes, miseri prætulerunt, procellis iactati, humore degrauati, decumanis fluctibus absorpti flebiliter interierunt. Audacter itaque B. Chrysostomus, audacter iteratò *hom. 3. de Lazaro* dicere nō dubitat: *neque nunc fieri* potest, non potest inquam fieri: vt quisquam salutem assequatur, nisi perpetuo versetur in lectione spirituali.) quod etsi videri queat hyperbolicum,

Epitheta Sacræ Scripturæ.

Arca Noë.

Chrysost. locu.

dixit tamen id circo, quia cum Origine mystico sensu mundum peccatis exundantibus, velut aquis diluuij, obrutum, & sacram scripturã velut aliam Noë arcam considerabat: & sciebat extra receptum arcæ illius tum temporis nihil vlli mortalium tuti vel refugij fuisse. Origenis præceptor Clemens Alexandrinus, *in exhortatorio ad gentes*, Sacra volumina vocat carceres sapientiæ, & præterea nullis agitatũ fluctibus portum salutis; D. Athanasius *epist. ad Marc ellin. de interpretat. psalmorum*, nuncupat virtutis & veræ fidei magistram. Siquidem (*vt testatur S. Hilarius in psal.* 24.) semper omnis scriptura vel scientiam docet, vel ad voluntatis innocentiam confirmat. Magnus ille Basilius *loco citato*, latissimam & maximè regiam viarum quæ ad veri inuestigationem ferunt, meditationem esse scripturarum contendit. Alter etiam Magnus & Oecumenicus Gregorius Romanus *lib. 2. in Ezechiel. hom.* 16 scribit nobis eam significari per turrim Dauidicam: de qua sponsus in Cantico mille clypeos pendere cecinit, cunctam fortium armaturam: & vt armis hisce norimus vti, tela inde contra omnes hostilium incursionum impetus ipse legentibus depromit. Idem *lib. 2. Moral. in prin.* quasi quoddam speculum esse asserit mentis humanæ. Socrates discipulos iubebat in speculo quotidie vultum suum intueri; vt si forma placuisset, animum corpori parem efformarent: sin deformitas faciei displicuisset, vitium corporis animi pulcritudine compensarent. Quantò nos vtilius operam ponemus, si in istud morale speculum assiduè mentis aciem intendemus, & animi & animæ vultum lineamentis, quæ in illo totius perfectionis exemplari, cernuntur, componere studeamus? Iidem Patres, *Origenes hom. 27. in Numer. Chrysost. hom. 2. in Isai. & hom. 5. de fide Annæ, & Gregor. lib. 1. Moral. c.* 21. vtriusque testamenti libros, non solum thesauro abscondito in agro, & obryzo excocto cunctisque recremẽtis perpurgato, quibus pretium & vtilitatem eius indicant; sed etiam fonti perenni assimilant, & cibis ac potui, & mensæ splendidè & opiparè instructæ, vt delicias etiam sanctamque voluptatem ex Sacra Scriptura peti posse sciamus.

Carceres sapientiæ Portus salutis.

Magistra fidei & virtutis veræ.

Via regia ad verum.

Turris Dauid.

Speculum.

Aliæ variæ comparationes congestæ.

Vtilitate nõ minores deliciæ & iucunditates.

Qui in Sanctorum voluminum lectione diu multumq; versati sunt, illi facilè mihi assentiuntur plurimum iucunditatis

ditatis hanc lectionem adferre, tum aduersis, tum secundis rebus. Equidem nihil his calamitosis temporibus vtilius vel efficacius confirmandis animis autumo. Nam sacri libri contra tribulationes omnes prompta & præsentanea remedia præbent, efficacissimas consolationes suppeditant. Nonne *lib.1. Machab. cap.12. vers.9.* Machabæi hostibus vndique circumsepti negant se cuiusquam auxilij humani aut solaminis indigere, quia solatio sanctos haberēt libros? Nonne Rex & Propheta Dauid negauit se tum confundi posse, cùm mandata Dei perspiceret? *Psal.* 118. *vers.6.* Nonne cùm paulominùs eum hîc in terra hostes consumpsissent, in Verbo Dei supersperauit? *ibid. vers.*87. *&* 114. Nonne cùm tribulatio & angustia inuenissent eum, hæc meditatio illius fuit? *ibid. vers.* 143. Nonne quando Principes eum immeritò persequebantur, super eloquia Dei, sicut qui inuenit spolia multa, lætabatur? *ibid. vers.*161. Nonne vas electionis, Apostolus Gentium idem confirmat epist. ad Roman. *cap.*5. *vers.*4. his verbis? *Quæcumque scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt, vt per patientiam & consolationem scripturarum spem habeamus.*) Consolatur ergo spes ostensa, sicut naufragum tabula reperta, vel portus in proximo se ostentans. Quid queat esse contestatius? etsi testes deficerent, ratio ipsa peruinceret, & oculis fidelibus subiecta veritas, nobis illic cum spe proposita præmiorum, alia multa proponi lætitiæ incitamēnta: Dei bonitatem, amorem, & curam nostri: patientiam & constantiam hominum sanctissimorum: premi virtutem, non opprimi: infœlices exitus malorum, & bonorum mortem gloriosam, & succedentem breui cruciatui vitam sempiternam. ¶ Quale robur, quos spiritus hæc addent, ad libenti quoque animo, non æquo tantùm, quæuis toleranda? Præterea voluptates & suauitates omnes internæ, quotquot animo sunt desiderabiles, obuiæ nobis sunt & paratæ in Paradiso sacrarum litterarum. Possum id ostendere proportione illarum, quæ corporeis sensibus percipiuntur: quarum semper obiectis viri sancti & eruditi sunt vsi, ad id explicandum. Multi mortales odoratus oblectationes quærunt: accedant illi hûc, faxo vt à Sponso in cellam vinariam introducantur, (*Cant.*

consolatur in in aduersis.

vt Machabæos, Dauidem,

Paulum,

locus Rom. 5. vers.4. explica.

Spe. & aliis momentis rationum.

& copia voluptatum internarum,

Odoratus] animæ.

2. *verſ.* 4.) ſucturi vbera meliora vino vnguentis optimis fragrantia, (*Cant.*1.*verſ.*2.)eloquia hauſturi dulciora ſuper mel & fauum: (*Pſal.*118. *verſ.*103.) vbi afflentur piſticorum aromatum ſuauiſſimo odore, adeò vt & ipſi fiant CHRISTI bonus odor, (2.*Cor.*2.15.) & coram hominibus

Auditus. fragrent, *ſicut odor agri pleni cui benedixit Dominus*, (Geneſ. 27. 27.) Alij modos muſicos amant & concinnos harmoniæ concentus: poterunt eos puræ mentis auribus de ſcripturarum barbyto iucundiſſimos excipere canente Salomone, liram pulſante Dauide, citharizante citharis citharizantium multitudine infinita: quorum melos feris & ſaxis duriores efferatioréſque permoueant animos ad pietatem & humanitatem: quibus collati Orpheus, Apollo, & Mnemoſynes filiæ merito cenſeantur, quod cum his ipſis vel quæ in picas conuerſæ, vel qui excoriatus fingitur Marſias in fabulis poëtarum comparatione inſtituta. Quid æquale vel Arion, vel Iſmenias, tibiis aut fidibus modulati, cantico trium in fornace puerorum, aut epiniciis Debboræ, Iudithæ, & Mariæ Moyſis ſororis? qui olores comparandi cum cycnæo morituri Simeonis cantu? ne dicam cum Muſæ Muſarum, cæleſtis luſciniæ, MARIÆ Deiparæ, præ qua raucæ voces Angelorum, liquida illa Symphonia, & Deum magnificantis, & gaudio & lætitia exultantis ſine dolore puerperæ, iubilatione: hiſne poteſt aliquid gratius, poteſt aliquid modulatius, poteſt aliquid ſalutarius Chriſtianis auribus accidere?

Guſtus. Plures epulis & dapibus Saliaribus, vt guſtatui deſeruiant, ventris mancipia, delectantur. Nonne ſæpè vobis

Explica. Sap. 9. verſ. 1. lectum & auditum illud Salomonis *Sapien.*9.*verſ.*1. de ſapientia æterna CHRISTO DOMINO, *ædificaſſe ſibi domum*, *excidiſſe* ſeu ſuppoſuiſſe *columnas ſeptem*, *immolaſſe victimas ſuas*, *miſcuiſſe in cratere vinum ſuum*, *& paraſſe menſam ſuam*? ad hoc ergo triclinium optimè ſtratum nunc inuitamini, vt hoc vinum bibatis, de his carnibus comedatis, læti ad hanc menſam epulãtes. Nam eo loco *domum* vocari Eccleſiam, *menſam* ſacræ Scripturæ volumina, peritè expoſuit Origenes, *in Epiſt. ad Rom. lib. commentar.* 8.

Explica. Pſal. 22. 5. Hanc menſam ante ſe poſitam, in carmine Euchariſtico Dauid memorabat, & eo ſibi nomine plurimùm gratulabatur

batur cùm caneret; *Parasti Domine in conspectu meo mensam aduersùs eos, qui tribulant me.* Psalm. 22.5. Quis non ad hanc mensam properet, quæ posita non in locis desertis aut remotis, sed in cuiusque *conspectu*? Philostratus scribit Apollonium Tianæum ad vltimos vsque Gymnosophistas profectum, videndæ tantùm Solis mēsæ causa; quam arbitrabantur miseri magicis decepti præstigiis, sine vllo humano ministerio, epulis omnigenis sponte sua cumulari, quibus vesci cuilibet gratis liceret. Id vt cerneret, quod erat vanissimæ vanitatis, illi dulcia fuêre

Serpens, sitis, ardor, arenæ:

nos segniores futuri, quibus mensa duplex proponitur à CHRISTO vna venerandi mysteriorum mysterij, sacrificij æterni & oblationis Agni immaculati, ab initio mundi immolati, & ad mundi finem vsque duraturi in Ecclesia (reclament, rixentur, ringantur, rumpantur hæretici) in mundi vsque exitum sacrificij duraturi, de qua Dauidem capiunt S.S. Chrysostom. & Cyprianus. Altera sacræ Scripturæ, de qua cum Origine capit D. Hieronymus; vtraque sanè nos ad tertiam (de qua Didymus exposuit) perductura, quā in regno Patris sui IESVS præparauit. Quarum trium mensarum figuram arbitror fuisse, in sancto Salomonio, vbi olim vtrimque in mensis hinc inde dispositis duo Panum propositionis ordines stabant, & intèr mediam viam relinquebant, qua ad Sanctum Sanctorum tendebatur: sic hæ duæ mensæ, quas dixi, nos ad tertiam illam perducturæ. Nam prorsùs censeo Didymi expositionem Anagogicam esse, Cypriani allegoricam, Hieronymi verò litteralem.

Ad hanc igitur sacræ Scripturæ mensam nunc lectores inuito, non Sybariticis vel Apitianis opsoniis refertam; sed cibo qui nō corrumpitur, cibo spirituali animarum, quem qui vescitur vita viuet immortali, fructu ligni vitæ: pomo scientiæ boni & mali, iam non prohibito, sed exhibito. Nam vltrò nos ad eum vocat Saluator dicens; *comedite amici, & bibite, & inebriamini carissimi. Cant.* 5.1. O sanctam ebrietatem, quam suadet ipsa sanctitas! ô dulcem inuitationem eius, *sub cuius lingua lac & mel!* biberat *vinum germinans virgines*, & Sodalibus idem propinabat: come-

derat mel & fauum, & ideò *ſuper mel & fauum* eloquia eius; quibus nihil dulcius, nihil mellitius: non ſeſamum, non ſaccarum, non defrutum, non Hyblæi faui aut Cecropij queunt comparari. Virgulam attentionis intinge Ionatha, & præ inedia caligantes animæ oculi pandentur. Sume ô Samſon hunc fauum, & comede quantum voles, & reliquias fer affectibus cariſſimis, repleberis ſapientia, loqueris ænygmata: non potes nimium comedere, nequit hoc mel in fel vertere. Igitur, *Comede fili mi mel, quia bonum eſt: & fauum dulciſſimum gutturi tuo*, Prouerb. 24. 13. Non quem in terra Aſſur veſpæ & crabrones de prophanis floribus legunt, & ſtipant, turgidæ ſcientiæ aluearia concinnãtes: ſed opus caſtum illius volucris, de qua Spiritus ſanctus cecinit: *breuis in volatilibus eſt apis, & initium dulcoris habet vultus eius.* (Eccleſ. 11. verſ. 3.) nempè ſcriptorum, qui quàm magni coram Deo, tam parui fuerunt in oculis ſuis: qui in petræ foraminibus mel optimum elaborarunt. *Inueniuntur* (verba ſunt Origenis homil. 2. in Iſai.) Prophetæ apes eſſe: fingunt ſiquidem ceras & mella conficiunt, &, ſi audienti mihi expedit dicere, faui eorum Scripturæ ſunt quas reliquerunt.] *Et mox ſubdit*: Putáſne hoc dicit Spiritus ſanctus: *comede mel*, quod in vſu eſt: *quia bonum eſt*? ego non audeo dicere, à Spiritu ſancto mihi præcipi, de melle corporeo, *comede mel.*] Et meritò id dicere veretur. Quid enim ſi mel huiuſmodi locis illis, vbi ſum nequeat inueniri? Cur id mihi præcipiatur? quid ſi ſim naturæ & complexionis, quæ mellis eſum auerſetur? cur iubeat Spiritus ſanctus me cibis abſtinere congruis & appetibilibus, veſci verò, tanta cum nauſea, cibo quem anima deteſtatur? Cur id imperet? cur etiam cauſam adiiciat? *bonum eſt enim:* hoccine bonum mihi, quod nec ſine labore nanciſci poſſim; &, ſi nanciſcar, veſci ſine noxâ & cruciatu non poſſum? Quid ergò? reſpondet idem Adamantius, Si videas apes prophetas, & opus eorũ mella vel fauos; tunc videbis quo modo pro dignitate ſancti Spiritus intelligas, *Comede mel fili, bonum eſt enim.* Si quis meditatur eloquia diuina, & nutritur ſermonibus ſcripturarum; complet mandatum diuinum, *Comede mel fili:* & faciens quod iuſſus eſt, potitur ſermone qui ſequitur;

locus Prouerb. 24. 13.

locus Eccli. 11. 3.

Bonum

Bonum est enim.) Hoc iudice sacra Scriptura est quoddam alueare, & singula volumina cellulæ, quas dulcissimo impleurunt nectare Moses, Dauid, Salomon, & Prophetæ alij, Apostoli quoque & Euangelistæ spirituales apiculæ; & quod in his omnibus loquebatur VERBVM, apis illa super apes. Nam sicut apibus suus est Rex, sic Prophetis & Apostolis omnibus præest & antistat Dominus Prophetarum & Apostolorum. Discrimen tamen non exiguum inter eos inuenio. Nam apiculæ illæ pennatæ vitam pro Rege suo ruentes in vulnera exponunt: hæc verò apis apum præstantissima pro apiculis suis pugnans occubuit, & morte sua morituro examini vitam restaurauit. Quippe apis erat, & tamen Leo quoque fortissimus animalium erat: de huius Leonis Iuda mortui ore rursus examina prodierunt suauissimè mellificantia. Examina voco, tot agmina Sanctorum Patrum, sacræ Scripturæ interpretum: vt fauum huius examinis inueniret Samson, à via vulgi declinauit. (*Iudi.*14.8.) O quam salutaris, *de comedente exiuit cibus*, & quanta *de forti egressa est dulcedo!* (ibid. vers.14.) Hoc mel iacet sub labiis Ecclesiæ Romanæ, veræ sponsæ; nec inuenias sub labiis meretriciis Iudæorum vel hæreticorum. Nam venenum tetræ aspidis sub labiis eorum latet. Prolixus fui de gustu interno.

Compensabitur breuitate dicendorum de *tactu*; quia sensus iste adeò terrenus est, adeò animalis vt illi nullus in animo respondeat, præter ipsas potentias, intellectum & voluntatem: respondeat (inquam) non re ipsa; Nam, nec aliis sensibus in animo sensus vlli sic respondent; sed explicatione & conceptu nostro; qui quam facilè concipimus in animo aliquid visui, auditui, odoratui, immò & gustui proportione respondens; tam difficilè tactum spiritualem explicamus. Pergamus itaque ad sensuum principem visum, de tactu dicere contenti: quicquid illi contempleris in animo simile: id in sacra Scriptura & æqualius, & lenius, & mollius, obiectum fore, quam in vllis corporeis obiectis reperiatur. Tactus.

Inuenias plerósque, qui suprà modum rerum nouarum spectaculis delectentur, alij magis formarum speciosarum intuitu, vel ad insaniam vsque. Noxiarum formarum Visus.

ſpectator, iſtic quod creatas omnes formas præcurrat multis paraſangis haberet, ſi lippitudinem concupiſcentiæ terrenis curis induratam oculis detergeret. Interea credat S. Gregorio Nazianzeno, Epiſt. ad Nemeſium, affirmanti corpus ſacræ Script. (*Sic vocat littera corticem*) miro « planè ſpendore collucere: ſed animã (*hoc nomen dat myſti-* « *co ſenſui*) præclaram eſſe & prorſus diuinam. Totam verò « conferri poſſe cum duplici veſte: interiùs niuea, exteriùs « purpurea.) Dic (quæſo) quid ſpecioſius ebore affabrè leui- « gato, quod perita manus oſtro decenter imbuerit? Quid ſuauerubentibus pallidularum roſarum foliolis in candidiſſimi lactis cymbio natitantibus? Talis Nazianzeno Theologo Scripturæ ſacræ color, talis pulchritudo; cui non ero tam iniquus, vt cum pulchritudine fœmineæ formæ componam. Quid enim iſta, niſi fimetum niue coopertum? cutem detrahe cogitando: moriar, ſi à canini cadaueris colore & ſqualore queas diſcernere. Cæteri ſpectaculorum auidi plurima hic habent, quæ non iniuria magis admirentur, quæ ſpectent cupidiùs, quibus vehementiùs & crebriùs applaudant. Mihi non poſtulo credi, B. Cypriano, non poteſtis non credere. Libro de ſpectaculis in fine, ita ſcribit. *Inueniet* Chriſtianus fidelis condi- « gna Chriſtianæ fidei ſpectacula: videbit inſtituentem « Deum mundum ſuum, & cum cæteris animalibus, homi- « nis illam admirabilem fabricam, melioremque facientem; « maria Dei populo ſiccata (*ſic emendo*) & de petra rurſus « populo maria porrecta: ſpectabit de cælo deſcendentes « meſſes, non ex areis: inſpiciet flumina tranſitus ſiccos re- « frenatis aquarum agminibus exhibentia: videbit in qui- « buſdam fidem cum igne luctantem, religione ſuperatas « feras, & in manſuetudinem conuerſas: intuebitur & ani- « mas ab ipſa morte reuocatas: conſiderabit etiam de ſe- « pulchris admirabiles ipſorum conſummatorum iam vitas « corporum reductas: & in his omnibus iam maius videbit « ſpectaculum, Diabolum illum, qui totum detriumphaue- « rat mundum, ſub pedibus CHRISTI iacentem. Quàm « hoc decorum ſpectaculum (fratres) quàm hoc iucundum? « quàm neceſſarium, ſemper intueri ſpem ſuam, & oculos « aperire ad ſalutem ſuam?) Creditis Cypriano? credite « præterea Procopio Gazæo *in Leuit. fol.* 362. ſcripturam ſimilli

millimam oculis ſe ingerere amænissimo Paradiſo, pulcherrimis & optimis arboribus ornato. Credite, quem à Deo datum Eccleſiæ in exponendis ſcripturis Doctorem maximum ſcitis, B. Hieronymo *in Matth. cap. 12. & 22.* nomen *regni Dei* ſacris libris quàm optimè conuenire. Credite S. Chryſoſtomo *hom. 2. de verb. Iſaiæ*; qui, cùm loquitur, Aurea torrenti deducit flumina lingua: lectionem ſcripturarum eſſe cælorum reſerationem) quod explicat *hom. 44. in Mattheum* inquiens in illis regnum cælorum ſitum; pãdi, quando vera illarum interpretatio promitur: clauem, eſſe verbum ſcientiæ: clauigeros verò Sacerdotes, quibus creditum eſt docere & interpretari ſcripturas.) Hoc munere, quia, licet indignus, fungor, Micheæ verbis vos lubet

» adhortari, *cap. 4. 2. Agite, venite aſcendamus ad montem Domi-*
» *ni & ad domum Dei Iacob, & docebit nos de viis ſuis, & ibimus*
» *in ſemitis illius*) ibimus, vt potiamur hoc regno, fruamur paradiſo, accumbamus ad illam cæleſtem menſam, ſaturemur vberibus melle plenis, oſculemur labia illa electa, labia odora, dulcia, vitalia. Benedictus Dominus noſter IESVS CHRISTVS, qui nos hoc ſponſæ ſuæ labio electo dignatus oſculari, qui nos hoc melle dignatus paſcere. Benedicta liberalitas immenſa, quæ ſine auro & commutatione, non ſtillas, ſed ſalientes; non riuulos, ſed flumina & fontes perenniter per Eccleſiam ſuam huius mellis & lactis voluit manare. Benedicta bonitas & miſericordia, quæ non dedignatur me viliſſimum homuncionem, in tanti muneris ſiue præconem, ſiue pariarium aſſumere. Benedicti etiã & fælices illi, qui certo ſibi perſuaſerunt, nihil nec vera ſapientia dum hic peregrinamur magis optandum; nec aliam eſſe veram ſapiẽtiam, quàm quæ de diuinis fontibus æternæ Sapientiæ manauit; neque hos fontes alibi limpidiores aut integriores, quàm in vtroque teſtamento ſcaturire. Non eſt cur plura ſcientibus inculcem, minùs cur ſponte & benè currentes calcaribus vrgeam. Coërcendi potiùs quidam, qui temerè irrumpunt in adyta malè initiati, peiùs feriati: qui non miſſi currunt, & ideò malè currunt; qui magno labore nihil aliud conſequuntur, quam olei & operæ iacturam: nec inueniunt, quod non vt oportet quærunt, de quibus ſequenti cap. dicendum.

Quæ necessaria ad Sacræ Scripturæ vtilem lectionem?

CAPVT II.

Mens in S. S. diffi. ultas.

ID quæritur, quæ animi præparatio necessaria sit ad sacrorum librorum intelligentiam? Scitè dictum: Quicquid pulchrum, idem arduum: Nam quo res quæque melior pulchriorq;, hoc ad intelligẽdum obscurior, ad potiendum obstructior esse consueuit. Id cum in cæteris rebus, & artibus; in Theologia tamen longè verissimum docet experientia. Nimirum homini ad superbiam & amorem sui prono, ita Deus consuluit, vt imbecillitatis & imperfectionis propriæ admoneretur, Deinde ne vilescant sacræ litteræ, si cuiuis obuiæ, & ne fastidium pariat facilitas. Ideo.

Armat spina rosas, mella tegunt apes.

vt illi puncturam vites, hic aculeos refugias. De melle dixi: & de mensa quoque summi Regis, ad quam non promiscuè omnes, sed amici & carissimi inuitantur: non vestiti amictu nuptiali expelluntur, & vt ab Eleusiniis prophani edicto procul arcentur. Illis timori sit, quod ex psalmista ps. 68.23. refert Apostolus ad Rom. 11.9. *Fiat mensa eorum in laqueum, & in captionem, & in scandalum, & in retributionem illis. Obscurentur oculi eorum ne videant & dorsum eorum semper incurua.*) hoc ad Iudæos, hoc ad hæreticos omnes spectat, & ad illos quoque Catholicos; qui velut aranei venena, non mella, legunt ex flosculis Paradisi voluptatis: quod tamen ipsorum vitio, non culpa Sacræ Scripturæ fit, quid aqua vel igne vtilius? hic tamen si incautiùs accedas amburet, illa si temerè te inicias submerget. Plerique similes sunt papilionibus: tenues alarum suarum membranulas flammæ admouent: quid mirum si cum exitio? alij non Spiritus sancti opera, sed arte Dædalæa (hoc est humana) ceratis pennis, ipsi soli iustitiæ se ingerunt: quid mirum si, cera liquata, decidant? Si radiatum illud iubar pertinaciùs & contumaciùs intuentes obcæcentur? Si superbi maiestatis scru-

Ingens periculum, Locus ps. 68 23 & Rom. 11.9.

tis scrutatores à gloria opprimantur? videas hodie vulgus Grammaticorum, Medicorum, Iuristarum illotis manibus & mentibus (vetus est D. Hieronymi querela) volumina sacra voluere; ita fit, vnde meliores fieri poterant, deteriores effecti, velut clitellaria iumenta, maiore peccatorum sarcina degrauentur. Sic oculi illorum obscurantur ne videant, & dorsum semper incuruatur, ne assurgentes vultum à terrenis auferant, & oculos ad cælestia attollant. Sic etiam Eucharisticæ mensę panis ille vitalis, Mors est malis, vita bonis.

Vide paris sumptionis,
Quàm sit dispar exitus:

vt parem intelligas hac in re vtriusque mensæ conditionem. Quid ergo nobis faciendum, dicet aliquis, vt sine periculo, & cum fructu, de hac Domini aurea mensa vescamur? Multa possent adferri, sed de multis quatuor præcipua seligam, & illorum vni nonnihil immorabor. Primò videndùm ne ad hunc montem bestia accedat: bestiam voco, carnalem (vt vulgò vocamus) ventri & iis quæ sub eo deditum. Nam *Spiritus* Dei *non permanet apud hominem qui caro est, nec habitat in corpore subdito peccatis*. Gen.6.3. & Sap. 1. 4. Deinde curandum vt sincerum proficiendi affectum ad lectionem auditionémve adferamus, Deum vbiq; aspicientes, in eum vt in scopum collimantes, & non nostram sed illius gloriam, nostram verò & proximi salutem nobis ante oculos proponamus: alioquin *Spiritus scientiæ fictum refugiet*. d.v.4. Tertiò accedendum cum humilitate & animi demissione, vt ab indignis, ignaris, indigis. Nam Deus humilibus dat gratiam, superbis resistit, hos auersatur, cum his sermocinatur. *Iaco.4.6.1.Pet.5.5.Prouerb.3.32.* Hoc mare tranant ouiculæ, merguntur fluctibus elephanti. Denique cautio sit, ne inuidia vel odium proximi in corde nostro inueniatur. *Nam in maleuolam animam non intrabit sapientia*, (d.v.4.) illa vera; quæ sita in Sacræ Scripturæ cognitione. Legendæ sunt sacræ litteræ, quo spiritu exaratæ fuerunt; qui est Spiritus caritatis. Quando sponsus vnicam suam in cellam vinariam introduxit, simul in ea caritatem ordinauit. Quid multis, vno verbo dicam, hæc Sapientia singulare Dei donum est, descendens à Patre luminum; præparandum

Id euitabitur, si quatuor caueātur.

1. Grauia peccata carnis.

2. Hypocrisis.

3. Superbia.

4. Inuidia vel odium.

Denique omni modo metu & sordes mundi apte curanda, & docent.

dum dignum Deo in corde nostro hospitium descendenti. Scopandum, euerrendum, eluendum, expiandumq; quicquid excludere posset venientẽ, quidquid admissũ eiicere. Seriò nos id maiores nostri Sanctissimi monuerunt, dabo verba non multorum, sed grauissimorum maiestate plena.

Cyrill. Alexandr. Primus loquatur B. Cyrillus Alexandrinus, qui prior nunc occurrit, & si iunior Athanasio. *in lib. 1. contra Iulianum* asserit ad hanc scientiam diuinam Scripturarum obtinendam, " eos duntaxat idoneos esse, qui à carnis passionibus, & terrenis immundiriis liberi, mentis integritate præditi, veram " se pietatem colere operibus ostendunt.) Secutus fuit S. "

Athanasius. Athanasium, qui hoc ipsum *extremo de incarnatione verbi libro* insuper apta comparatione illustrarat, his verbis; *Nam* " *sine pura* mente, & Sanctorum imitatione, nemo comprehenderit Sanctorum verba. Quemadmodum si quis intueri velit Solis iubar, oculos planè detergit, & in splendorem redigit quantum potest, ad eius similitudinem, cuius " conspiciendi desiderio tenetur sese purificans: vt ita oculus, iam lumen redditus, lumen Solis contempletur. Aut " quemadmodum si quis ciuitatem aut prouinciam perlustrare velit, plane ad ipsum locum spectandi causa procedit: ita quoque qui volet mentem virorum cælestia loquentium intelligere, priùs detergere & abluere viuendi " disciplina animam debet, & ad sanctos accedere, cum studiorum factorumq; similitudine, vt, illis consuetudine paris vitę familiaris redditus, quę ipsis à Deo reuelata sũt cognoscat.) prudẽter. Nec enim potest aliquis eũ intelligere, " qui peregrino loquatur idiomate, cuius auditor sit ignarus. Quo pacto qui solum mundi aut carnis sermonem nouit, Dei & cælestis illius ciuitatis capiat idiotismum? Quod si hæc manifesta sunt de Sanctorum Patrum operibus; quãto adhuc euidentiùs & certiùs id tenendum, iis qui Spiritusſancti verba in Bibliis expressa sunt audituri, lecturíve? Bonè Deus! quam illorum aures purgatæ, oculi lucidi & detersi sint oportet, vt hanc functionem vtiliter & cum fructu obeant! Sapientia in mentes sanctas migrat, & intellectus bonus est facientibus eum. Qui vindemiam colligit (*vtar facundia D. Ambrosij, propria destitutus* vasa priùs,

Ambrosius. quibus vinũ infunditur, mũdare conuenit, ne sordes aliqua

vini

„ vini gratiam decoloret. Quid enim prodeſt ponere vitem
„ ordine,fodere quotannis aut arare, ſulcos ducere,putare,
„ ſubrigere, adiungere vlmis & quodam cōnubio copulare,
„ ſi in tanto labore vina quæſita,in vaſe coaceſcant? Matuti-
„ nos quoque ſolis ortus ſi quis ſpectare deſiderat, emundat
„ oculos ſuos,ne quid pulueris, nequid purgamentorum in-
„ ſideat,quo intuentis hebetetur obtutus,néve aliqua caligo
„ nebuloſa corporeos viſus ſpectantis obducat. Nobis in le-
„ ctione exoriendus eſt Sol,qui ante non fuerat, Sol incipit:
„ oculos mentis emunda (ô homo) animiq; interiores obtu-
„ tus,ne qua feſtuca peccati aciem tui perſtringat ingenij,&
„ puri cordis turbet adſpectum. Emunda aurem,vt vaſe ſin-
„ cero ſcripturæ diuinæ nitida fluenta ſuſcipias, ne qua in-
„ grediatur contagio.) Quem non permoueant tam diſertè, tam prudenter,& grauiter ſcripta? Quis,ſi Sapientiam veram diligat; vt omnes eam diligitis, per inertiam atque ſecordiam malit in ſordibus,vt amica luto ſus,volutari,quàm ſolem hunc ſplendidiſſimum contemplari, & ab vberibus voluptatis diuinæ affatim inebriari? Non poſſum, nec æquum ſit, vobis ſubtrahere Neſteri Abbatis luculentiſſimam de hac ipſa re diſſertationem, quo nemo (quantum commemini) copioſiùs vel accuratiùs, quod cæpi dicere, confirmauit eum Caſſianus *Collat.14.cap.14.* ſic loquentem
„ inducit. Impoſſibile eſt immundam animam, quantalibet
„ deſudauerit lectionis inſtantia, adipiſci ſcientiam ſpiritua-
„ lem. Nemo enim in vas fætidum atque corruptum, vn- Caſſianus.
„ guentum aliquod nobile, aut mel optimum, aut pretioſi
„ quicquam liquoris infundit. Facilius enim quamuis odo-
„ ratiſſimam myrrham, ſemel horrendis imbuta fætoribus
„ teſta contaminat,quàm vt aliquid ex ea ſuauitatis aut gra-
„ tiæ ipſa concipiat, quia multò citiùs munda corrumpun-
„ tur, quàm corrupta mundantur. Ita igitur & vas pectoris
„ noſtri, niſi priùs fuerit ab omni fætidiſſima vitiorum con-
„ tagióne purgatum, non merebitur ſuſcipere illud benedi-
„ ctionis vnguentum, de quo dicitur per prophetam: *Sicut* Pſal.132.
„ *vnguentum in capite, quod deſcendit in barbam,barbam Aaron,*
„ *quod deſcendit in oram veſtimenti eius*: nec illam ſpiritalem
„ ſcientiam, & *eloquia* ſcripturarum, quæ *dulciora ſunt ſuper*
„ *mel & fauum*,impolluta ſeruabit. *Quæ enim participatio iuſti-*

tiæ cum iniquitate? aut quæ societas luci cum tenebris? quæ autem „
conuentio CHRISTI *ad Belial?*) Cùm verò Germanus Abbas illi objiceret, multis peccatis sordidos plerísque viris sanctitate conspicuis perfectiùs scripturarum intelligentiam consecutos: Prudenter idem Nesterus *collat.* 16. huiusmodi hominibus aliquam disputandi peritiam & elocutionis ornatum concedit: scripturarum venas,& arcana spiritalium sensuum intrare posse non concedit: Quoniam vera Dei scientia non nisi à veris Dei cultoribus possidetur, non à Iudæis,non ab hæreticis, sed à Catholicis & Orthodoxis; nec ab his quidem omnibus, sed à bonis & iustificatis. Hos solos ait hanc Corinthum adire,& non nisi hoc ordine,quem Osée sapienter expressit: *cap.*10. *v.* 12. *Seminate vobis ad iustitiam, metite spem vitæ,illuminate vobis lumen scientiæ.*) Sic enim citat ille, nos paullo aliter versum habemus. Principio igitur Prophetæ iussu *seminandum* nobis *iustitiam*; hoc est actualis perfectio iustis operibus propaganda: deinde *metenda spes vitæ:* id est expulsis carnis desideriis vitiisque, fructus virtutum spiritalium in horrea congregandi: postremò,his potiti, poterimus *luce* scripturarum *illuminari*, quæ illuminatio nihil est aliud quam eas intelligere, & exsequi. Eundem nobis ordinem Propheta & Rex Dauid voluit commendatum, cùm cecinit hymno 118. *Beati immaculati in via qui ambulant in lege Domini. Beati qui scrutantur testimonia eius.*) Non enim præmisit scrutinium testimoniorum Domini, sed subdidit vitæ puritati,& immaculatis in via scrutatores: per hoc non inuidenter ostendens, neminem tutò posse ad perscrutandas Sacras scripturas,in quibus Dei testimonia leguntur, aut debita ratione modoque ad illas voluendas accedere, nisi priùs (vt ait idem Cassianus) per actualem conuersationem in via CHRISTI immaculatus ambularit. Possunt „
ergo vitiis impurati illam adipisci væsanam sciētiam,quam vocat Timotheo scribens. 1. *Epist.*6.20. B. Paulus, τὰς βεβήλους κενοφωνίας, καὶ ἀντιθέσεις τῆς ψευδωνύμου γνώσεως; *prophanas vocum nouitates, & oppositiones falsi nominis scientiæ.* De talibus, qui nuda intumescunt scientiæ nebula, qui cùm sacros libros legant, & verbis laudent: cæno tamen peccatorum non emergunt, sapienter Rex omnium Re-

Osée locus c.10.12.

gum

gum sapientissimus in Prouerb. *cap.* 11. 22. eos mulieri malè moratæ comparans dixit; *Circulus aureus in naribus suis, mulier formosa & fatua.*) huc retulit Cassianus loco citato, ,, & rationem adtulit his verbis; *Quid enim* prodest quempiam ornamentum eloquiorum cælestium, & illam pretiosissimam scripturarum speciem consequi: si eam lutulentis operibus vel sensibus inhærendo, quasi immundissimam terram subigendo confringat, aut cænosis libidinum suarum polluat volutabris? Fiet enim vt id, quod rectè vtentibus decori esse consueuit, non solum istos ornare non possit, verumetiam maioris cæni colluuione sordescat.)

Sic nimirum ex optimo vino acerbissimum acetum fieri; & vellerum candidissima cernimus euadere maculosiora: nec vllos ferè noui deteriores, quàm qui semel tincti præceptis veræ Sapientiæ, peccatis obruti, animo tandem obbrutuerunt. Nihil Theologo sordente sordidius; nihil pestilentius iis qui sacris scripturis abutuntur.

Meministis opinor, eius comminationis, quam ore Dauidis & Apostolis bis Spiritus sanctus geminauit, de mensâ in laqueum, & in captionem, & in schandalum, & in retributionem versâ; de acie intellectûs obscuratâ, de dorso ac viribus voluntatis incuruatis: meministis, nam initio capitis exposui. Idcirco Dauidis filius CHRISTI typus Salomon *Prouerb.* 23. 1. Sapiens consilium suggerit obuijs vlnis excipiendum, ait: *cùm sederis vt comedas cum Principe, diligenter attende quæ posita sunt, ante faciem tuam: & statue cultrum in gutture tuo: si tamen habes in potestate animam tuam.*) mensam hanc venerabilis Beda intelligit Sacramscripturam, sensu mystico: Sedemus qui in eâ laboramus explicandâ, ad hanc Regum Regis mensam: quantâ nobis opus est circumspectione? *diligenter attende.* L X X. interpretes reddunt *νοητῶς νόει*: quasi dicas (vt in epist. ad Rom. vertit Sedulius Hibernus) *intellige intelligenter* eadē paronomasiâ Hebraicè est בין תבין *Bin Tobin considerans considerabis*; quasi dicas attentissimè tibi ipsi attende, & quæ apponentur singula perpende, & considaranter considera ne quo vitio tuo malè ijs vtaris, & in perniciem conuertas quæ ad salutem proposita sunt tibi. Quapropter *statue cultrum in*

Locus Prou. 23 1.

Prol. g. c. 3.

D 2 *gutture*

gutture tuo: nimirum vt non nisi sedulo meditata, ruminata,& sale discretionis cōdita dentium septis emittas. Nam, quod perpenso iudicio Beda scripsit, mystice *guttur* eloquium, *culter* discretionem in his verbis significat: *vt* ita admoneamur, quanta prudentia, reuerentiáque sacræ scripturæ volumina sint diurna nocturnáque manu versanda: id si hodie præstaretur, non tot discidijs Ecclesiæ inconsutilis tunica scinderetur, non tot hæreticorum maculis candida sponsæ stola defædaretur. Ne nos quoque in idem vitium incurramus, omniũ catholicorum, qui hæc legent, & quorum commodis exiguum hoc vitæ, & imbecillæ valetudinis impendimus, preces demissè flagitamus.

De ratione & methodo in hac sacræ sapientiæ Pharo seruanda.

CAPVT III.

Quàm pronum in S. S. Expositione sit labi.

SI quàm mihi facilè est defectus commentariorum ab alijs editorum animaduertere, tam procliuè foret vitia & errores effugere; meliùs de hac opera sperarem. Nunc quia cæca est humana fragilitas in proprijs, nec videmus manticæ quid in tergo sit; iurè metuo multorum meritò reprehẽsiones incurrere; non quòd graue sit cùm lapsus sim, alienâ castigatione subleuari & erigi; gratum id potiùs, & beneficij vice; sed quia graue & molestum castigationi causam præbuisse. Ne tamẽ id ipsum valdè metuam, facit communis conditionis consideratio. Auriculas asini, quis non habet? clamat ille. Vitijs nemo sine nascitur, beatus qui minimis vrgetur, alius exclamat. Errorum operis initiò veniam idcirco postulo, & admonitus correctionem spondeo. Benè in tam arduo opere, & tam prolixo mecum actum putabo, si nec grauiter, nec frequenter impegero. Qui meliora de se in hoc stadio promittunt, næ illi non satis perspectam habent, quam decurrunt viam.

Propter summam illius difficultatem.

Etenim nihil in Sacris litteris est, quod non admirandum, non maximi faciendum, non diligenti dignissimũ sit consideratione, hoc illarum dignitas, iucunditas, vtilitas; hoc penitùs abstrusorum sensuum, & reconditæ sapientiæ abyssi

abyssi postulant. Nam nouatores qui clara & peruia cuncta, & ideò in hoc sacrarium lippos tonsorésque, omnem sexum & ætatem promiscuè admittendum, iactitant; clara se luce cæcos & palàm stolidos, non planè rudibus & illiteratis hominibus esse demonstrant. Quanta quæso plerumque cunctarum artium & disciplinarum cæterarum necessaria, vt intelligas, est cognitio? quantopere requisita Latinæ, Græcæ, Hebrææ, & quæ ex hac manarunt linguarum, intelligentia? Nec diffitentur aduersarij, quia idcirco volunt illas in vulgarem verti sermonem, vt idiotæ legant: de quo errore pernicioso, alibi dicendum. Hoc ipso tamen fortassis non minùs ridiculus aliorum; qui cùm Hebraicè aut Græcè nec legere norint, Latini sunt sermonis adeò ignari, vt vix alia vocabula intelligant quam quæ vulgo in scholis trita, & quæ in officio Ecclesiastico quotidie leguntur, si tamen illa citra Mamotrectum aut Calepinum intelligunt; certè DD. Ambrosium, Hieronymum, Saluianum, Pacianum, & non rarò D. Augustinum, ne dicam Sidonios, Arnobios, Tertullianos, sæpissimè, non intelligunt: & tamen adeò ignari verborum, res ipsas, quæ sine verbis quibus expressæ non capiuntur, se assequi posse credunt, & hodie, tam erudito & exculto litteris sæculo, sarcinas commentariorum in sacros codices accumulant: hoc labore consequuti suo, vt plerumque fatis contrariis liberi parentum ante oculos Libitinam præoccupent. Deinde est vbi non nisi acutissima ingenij acie queas rimari, quo sacer ille sermo collimet. Est vbi ex pluribus explicationibus, quæ se quærenti & consideranti ingerunt, facilè quæ minùs vera vel accommoda sit, eam nisi iudicio, prudentia, & exercitatione polleas, illi præferas quæ mera nititur veritate. Est vbi longinqua vetustas æui, quædam inuoluerit, quædam mutauerit, quædam etiam deprauarit; quæ nec euoluas, nec reponas, nec persanes, nisi doctus ab alto, nisi diuina luce collustratus. Quo igitur pacto, quod sine summo studio eruditione varia, ingenio perspicaci, iudicio accurato, memoria fideli, mentis ac animi munditia, humili de se sensu, calida in Deum & proximum caritate, assiduis & ardentibus ad Deum obsecrationibus nulli concessum; id omnibus obuium,

cuiuis datum & expositum αὐτοδίδακτοι isti audent asserere? Vetus hæreticorum fraus ista; eo fine concinnata, vt sic vulgus ignarum seducant, cùm singulis persuaserint, quod quisque animo conceperit, & de vnoquoque loco senserit; id & optimum, & germanum, & à Spiritu sancto inspiratum ipsi fuisse, ac proinde pertinaciter quoque tuendum retinendúmque. Ex hac Lerna tot hæreses emersere, hinc contemptus ille Orthodoxorum Patrum, hinc tot tam variæ & diffidentes sacræ Scripturæ versiones, hinc tot adeò prodigiosa monstra commentariorum, hinc nihil certum in rebus fidei extra Catholicam, nihil firmum, stabile, exploratum, inuiolatum.

Ideò quidam conati totum Bibl. volum. exponere, plurimi partes aliquas.

Quid peccent, qui omnia in vnum librum congerunt.

Huic malo viri huius sæculi, & Patrum memoria, grauissimi doctissimíque, vt occurrerent, omnem lapidem mouerunt, & quid non conati? viget eorum laus vigebítque, nec ego detraxerim iis quos ex animo veneror & honoro, quibus me plurimum debere profiteor. Horum plerique partes aliquas sacræ Scripturæ sibi desumpsêre quas dilucidarent; & in illis, quid in cæteris quoque potuissent, si libuisset, vel per alia licuisset, ostenderunt. Sanè multi illorum tam copiosi fuêre, vt quicquid notatu dignum putarint sciuerintque id in vnum cōmentarium, quasi in penum condiderint constiparíntque. Vnde tamen, quod illorum bona cum venia dicere liceat, id incommodi ortum, vt magno & pecuniæ & temporis impendio lectorem grauarint, & dum plura iusto comprehendere in vnum fascem voluerunt, laxiùs æquo strinxerint. Ex aliis sacræ Scripturæ libris locos congerunt; quos dum loco quem tractant volunt assimilare, eos sæpè violenter & parùm appositè coguntur exponere, nec otium fuit vel voluntas sententiam genuinam singulorum, quæ ex antecedentibus & consequentibus fuerat petenda, sedulò peruestigare. Temporis iacturam lector facit, quia quod in παρέργοις absumit, vtiliùs in pluribus sacræ Scripturæ legendis libris posuisset; Pecuniæ verò, quia cogitur multa & magna volumina coëmere, in quibus eadem crambe, sed diuersis locis, velut ollulis recoquitur. Nam quod vnus suum in commentarium, hoc alius in alium, & quotquot alij in noua pomaria inserunt, parua cura de

sua an

sua an de aliena messe legerint. Pauci fuerunt, qui corpus vniuersum Bibliorum spectarint, & ex his nemo quæ dicenda occurrebant omnia discutere in animum induxit, præter vnum (quod sciam) Alfonsum Tostatū Episcopum Abulensem, qui tamen veteris testamenti vix dimidium, Noui vix initium explicuit. Magnus æuo suo vir, & dignus meliore. Strabus, mysticos sensus venatur, vt & Anselmus Laodunensis, ille Ordinariæ, hic Interlinearis Glossæ auctor: Sed quod potissimè expetimus, est glossa seu expositio Litteralis. Hanc Nicolaus Liranus prosecutus, vtinam non ex vno R. Samuele Iarrio, Iudæo perfidissimo; cui nimis credulus fuit, sicut Pagninus R. Dauidi Kimchio. Mauult Ecclesia Catholica peti sensum scripturarum ex Græcorum Latinorúmque Patrum limpidissimis fontibus, quàm ex cænosis recutitorum lacunis; quorum ideò commentarios, nominatim duorum, quos dixi, & Abenezræ, Pontificius Sanctissimi D. N. Clementis VIII. Index in prohibitæ lectionis classem retulit. Quapropter scholiorum Francisco Vatablo inscriptorum, licet ex emendatione almæ huius Academiæ Theologorum lectio licita; minùs tamen tuta, cui soli adhærescat lector: alia verò copiosior expositio sub signo Oliuæ à Rob. Stephano concinnata, & sine Vatabli nomine edita, primùm Geneuæ (quamuis nomen vrbis prætermissum) postea ante paucos annos ab Hieron. Commelino Heidelbergæ, Vatabli scholiis adiicit excerpta ex Caluini præcipuè, Musculi & aliorum hæresiarcharum scriptis: propinans malum virus aureo calyce Babylonis. Ex Catholicis, vir dignitate, vitæ sanctimonia, & humanæ sacræque Philosophiæ laude clarissimus Caietanus in totum nouum Testamentum, & in vetus vsque ad tertium Isaiæ caput commentarios (excepto Cantico, & Ecclesiastico) elaborauit: sed illius scopus fuit fontes (vt scribit) explicare, nō vulgatam (quæ ab Ecclesia sola recipitur) illustrare. Zelo ille permotus bono, sed opera minùs vtili. Quinetiā quòd necessarium erat imperito Græcanicæ & Hebraicæ litteraturæ, & ideò Rabbinis quos domi conductos alebat (testatur ipse Præfat. in Psalmos) nimium deferenti, sæpè in veteri fœdere Rabbini illi, nec rariùs in Nouo ignotus

De his qui in Biblia seriatim, vt Tostatus,

Strabus, Anselm. Laodunensis.

Nicolaus de Lira, Rabbini vetiti,

Vatablus,

Biblia Oliuæ,

Caietanus,

Græcæ linguæ explicator, Erasmi admirator, imposuit, & excitauit Ambrosium Catarinū eiusdem instituti virum religiosum; vt in Caietanum paulò amarulentiùs stomacharetur, & Melchiorem Canum vt commentariorū illius in sacram Script. illaudatum elogium locis suis insereret.

Isidorus Clarius. *Hugo Carensis* *Dionys. Rickelius.*

Ex iis qui vulgatam amplexi; Isidorus Clarius Brixiensis, nimiùm deditus Rabbinis, & cui non tuto te credas. Hugo Carensis in mysticis sensibus acumen ingenij exeruit, in Historicis inferior: Dionysius Cartusianus, si quæ illi ex Lirano, & D. Hieronymo ad manum obuia demas, haut multa possidebit peculiaria in litterali sensu: & non iniuria nudæ transcriptionis, non iudicij aut discussionis lima illi à Ribera nostro, *Præfat. in Malachiam*, tribuitur. Pater noster

Emanuel Saa.

Emanuel Saa, quē vnum, scopum breuitatis proposuerat, vt assecutus fuit; sic, quem ante oculos non proposuerat, vt exactiora quærentibus satisfaceret, non attigit. Breuis esse laborabat, cōsecutus vt obscurior videatur. Profectò in iis quos aliorum vidi commentariis, cum illo commune est, lectorū magis accendere sitim, quàm exstinguere. Multos audiui quæ rentes, non rarò & ipse mecū tacitè quæstus de

Quā multa præstanda Bibliorū enarratori.

nimia breuitate, & vtilium parca exhibitione. Modò desideratur ab auctoritate probatio in re grauiore, vel à ratione saltē, quò lector dubius securè assentiatur: modò versionis vulgatæ defensio, quæ necessaria est tot illam hodie impugnantibus, vel deserentibus; modò similiū locorum collatio, vnde vera significatio petatur: modò in speciem pugnantiū, quæ quibusdam negotium facessit, conciliatio: modò citationes scriptorū, vnde vberior cognitio petita, petendáve: modò mysticorum sensuum medulla, & horū inter se distinctio, & separatio quoque à litterali, modò aliquid ad mores faciēs, & interiorem hunc hominē pascens suauiter, & vtiliter reficiens. Sumus enim debitores omnibus, lac debetur paruulis, cibus solidus grādioribus: communis est mēsa sacræ Scripturæ cunctis proposita. Habeat ergo in commētariis illius, quod agnoscat poëta, quod miretur orator, quod consideret philosophus, quod placeat Iurisconsulto, quod medico sit vsui, quod scholæ disputēt, quod concionator tonet, quod consciētiæ expiator infundat. Sunt in hisce ferculis, quæ diuinæ Sapientiæ aromatibus pro

bus probè condita, varia edulia pro cuiusuis instituti aut voti hominibus: nullum decet arceri, vel impastū dimitti, dummodo nō careat veste nuptiali caritatis, nec fidei parma, vel baltheo spei sit destitutus. An ergo quouis hæc loco dicenda, & vnum in librum cuncta sunt coaceruanda? Nihil minùs: sed, quod periti Patresfamiliarum solent, suo quæque loculo reponenda. Confusio foret non digna Ierosolymis, sed Babylone. Quid enim stultius quàm in vestiario penum, in cella vestimenta, in granario vina, in hypogæo si frumenta reponas? cur non postulas, eodē iure, aquam cribro haurire, aut hordeū radio vannere? Nescio quam alieni sint ab hac culpa, qui, sicut ille in nuce Iliadē, sic ipsi in vnum Prophetam, omnia quæ norunt, student conferre, & dum multa magna volumina in vnum libellum effundunt, otio pariter suo, & lectorum abutuntur, & cogunt in montibus pisces, in fluctibus apros venari. Prudenter, qui medium tenuere, & eorum (mea quoque sententia) labor laudatior, & industria fructuosior censenda. Fateor perdifficile esse, quàm multa diximus, paucis præstare, & breuitati simul cōsulere, & luminibus nō obstruere, & necessaria scitu non præterire: attamen aliquatenus id poterit obtineri, primò si singula suis locis tractentur: secundò si inaniloquentiæ seu superfluæ eloquentiæ compendium fiat, vtpotè à commentarios scribentibus & non pro rostris dicētibus: Demum quod vno dictum loco alijs non inculcetur; nec scriptorum, quos laudant, verba, nisi paucis obuia, & multis necessaria apponantur; vel saltem suis abstineat recitator, quando testimoniū non est obscurum. Mirum dictu quantū his tribus obseruatis volumina illa gigantæa decrescent: vitabitur nausea lectorum, temporis, descriptionis, chartæ, typi, cæterorum laborum, & impendiorum iactura.

Ordine tamen.

Quamobrem mihi deinceps hoc seruare constitutum his multorū annorum in vniuersam Scripturā Dei, tractationibus: quas visum in duas partes principales, seu genera commentariorū duo dispescere: nempè in ***Apparatum*** seu ***Patagium***, & in ***Glossam litteralem***. Diuisionis causa fuit, ne sensus mysticos inter se, vel cum sensu litterali confunderem; & ne idem sæpiùs repetere similibus locis occurrentibus.

Institutum auctoris & dicendorum methodus.

Rationes methodi. 1.

2. xibus cogeretur; & ne quid non suo loco collocaretur, dum
3. Commentarij plenitudini consulitur: sed vt, velut in apo-
4. theca copiosa, aptè suis loculis distincta, quod cuique col-
liberet, id statim liceret promere: denique si nō perfecto toto opere, mors aurē velleret, (cuius quàm certa spes, tam dies incerta: non tamen diu differendam monet ætas & morborum multitudo) possent singulæ partes absolutæ lectori prodesse. Propterea quoque visum Glossæ Apparatū præponere: tum etiā, quia difficultatibus discussis, & quasi vi terrofacta, licebit illi quā nunc affectamus in Glossa cōsulere breuitati, & lectorem non ad inanem componēdorum spem remittere, sed in rem ipsam manu ducere.

Glossa litteralis, quid continebit.

GLOSSA κατὰ πόδας continebit succinctam interpretationē omnium ordine librorum veteris & Noui Fœderis, non ex cisternis confractis Rabbinorū, vel ex Neotericorum dumtaxat adinuētionibus, vel proprij ingenij fiducia depromptam: sed vt Doctorum Catholicorum solemne iusiurandum exigit, ad Patrum Orthodoxorū, fidei veræ luminum, mentē concinnatam, & ideò nomina authorū, vnde copiosior expositio petenda, fideliter ascribentur.

Apparatus partitio in sacram.

APPARATVS, seu vt Tertullianus loquitur *Patagium* quo, velut in scena, oculis proponitur, quicquid circa difficiliora, & vtiliora sacræ Script. loca inquiri solet, in Sectiones, quasi Actus, tres dispartitum, imitatione humanæ Sapientiæ: quā secant in Logicam, Physicam, & Ethicam: sic Patagij huius partes futuræ: Prima HISTORIA SACRA, quàm *Hierologicam* vocare visum, eò quòd nec mores, nec naturā rerum cōsideret, sed dicta, factáque, & quasi nudos euentus, loquelariáque sacra cōplectatur. Secunda PHYSIOLOGIA SACRA, quæ rerū omnium naturā, de quibus in Scripturis mentio, ex ipsismet scripturis, & earū ex probatis tantùm scriptoribus mysteria depromet, cōcionatoribus partē maximè necessariam: vt queant certa & digna relatu tractare prætermissis Oikothi, Geminiani, Anglici & similium proprietatibus, si non commentitiis planè, saltē nulla nixis auctoritate. Tertia ETHICA SACRA κατὰ ἦθος & κατὰ ἔθος; quæ ad mores & ritus seu instituta Populi Dei comparata fuerunt, siue singulos spectes, siue familias, siue Populum vniuersum.

Historiam. *Physiologiā.* *Ethicam sacram.*

Hæ rursus

Hæ rurſus partes ſingulæ in ſua capita ſeu mẽbra diuidentur. Nam *Hierologiæ dicta* ſeu loquelaria conſtabunt *Adagiis* ſeu. Paræmiis; *Idiotiſmis* difficilioribus, & *Tropis* præcipuis; & diſceptatione accurata de *veterum verſionum diuerſitate & conciliatione*; præſertim L X X. interpretum Græca, & Latina vulgata cum fonte Hebræo, Græcóque; & non ſegni defenſione noſtræ verſionis. *Facta* verò, geſtáſque res *Sacræ Hiſtoriæ* viſum reducere; ad *Chronographiam, Chorographiam, & Anthropologiam*; quarũ *prima* temporum rationem ſuggeret ab initio mundi, vſque ad Domitiani imperium: *Secunda* de mari, fluminibus, ſiluis, prouinciis, montibus, oppidis, & fabricis prophanis futura: *Tertia* de viris ac fœminis memorabilibus, quorum in ſacra Scriptura ex profeſſo mentio fit.

Hierologica ſub diuiſio in. Adagia, Idiotiſmos, Tropos, Verſionum cõciliation.

Chronographiam, Chorographiam, Anthropologiam.

Phyſica deinde *Sacra* partim *de Deo*, partim *de creaturis* futura: *de Deo*, ſecundùm ſe, quoad attributa; & de Nominibus eius: de *creaturis* hoc ordine; de mundo & cælo, de principiis & elemẽtis: item de mixtis, ſcilicet inanimis, vegetabilibus, ſenſibilibus, intellectu præditis: & de his, ſeorſim de Angelis, bonis malíſque: de homine & partibus eius.

Phyſica ſacra partes. de Deo. De creatis rebus.

Ethica ſacra longè latéque diffunditur: ſed circumſcripſi terminis Ariſtotelicorum, in eam quæ ſingulos attendit, quæ peculiariter *Ethica* ſeu *moralis* ſolet vocari, & tradit *credenda*, & *operanda*. Ad *credenda* faciunt, quæ ex Sacris litteris vel cũ hæreticis controuerſa loca; vel quoad dogmata in Scholis inter Catholicos compulſata: quoad illa, exponetur verus ſenſus contra hæreticos; quoad iſta diſcutietur an iuxta litteram aptè & concinnè ſoleant allegari. Ad *operationem* verò quæcumque tradita, ad Decalogi, in quo Iuris Græci Romaníque fontes ſunt, bis quinque capita, ſunt reuocanda. *Familiaria* vocant Oeconomica: vt de coniugiis, liberorum educatione, ſeruis & ancillis, pecunia, & ſupellectile, conuiuiis, põderibus & menſuris, & de ſepultura. *Polytica* reipubl. vniuerſæ, diuidentur in *Sacra* & *Prophana*. *Sacra* voco, cærimonias, ritus ſacrificiorum, oblationũ, Feſtorum, &c. Leuitas, Sacerdotes, &c. & hic de Templo ac ſacris Fabricis. *Prophanorũ* capita, vel *Polemica* ſunt, vel *Irenica*, illa complectuntur ordines mili-

Ethica ſacra ſubdiuiſio in ſingulorum credenda, *Facienda.* *Familia.* *Reipubl.* *Sacra.* *Prophana.*

tares, præfectos, belli apparatum : hæc verò Magistratus, Leges, Iudicia, commercia.

In his verò cunctis solùm ea disquirentur, quæ vsque ad Vespasiani tempora apud Iudæos viguerunt; quæ quidem in sacris Litteris exprimuntur, vel apud Iosephum & Philonem illis consentanea leguntur. Deuteroses enim, & Thalmudicas Nęnias non tanti faciendas duxi, vt vllam in hoc opere partem habere sinerem : quia non sine damno tantùm, sed etiam cum lucro temporis & operæ negliguntur.

Habes (Lector optimè) concilij nostri & instituti rationem. Accipe & canones quosdam, ad quos velut ad amussim sacræ Scripturæ interpretatio à me exigetur.

REGVLÆ QVÆDAM, QVÆ mihi in his glossis sequendæ visæ sunt.

I.

Vsque ad tempora S. Augustini & donec à Latinis recepta est D. Hieronymi versio; vulgata vocabatur illa Græca, quam LXX. ediderant, testis Eugypius de auctoritate LXX. interpp. c. 329. & D. August. lib. 18. de ciuita. Dei. cap. 43.

II.

Illam vulgatam LXX. quòd esset in multis vitio antiquitatis aut Iudæorum hæreticorum fraudê corrupta, correxerunt Origines & Eusebius; & post hos ipse Hieronymus; & inter sic correctam, & incorrectam hoc discrimen facit D. Hier. 5. epist. ad Sunium & Fretellam, *quod licet vtraque κοινὴ vocatur, tamen illa κοινὴ incorrecta nō mereatur nomen illius vulgatæ seu LXX. interpretum : & ideò discriminis causa vocari debeat κοινὴ, non vulgata : altera verò sic correcta eadē sit vulgata, & κοινὴ ipsorum LXX. nec distingui debeat; hoc vult epist. ad Principiam. & in d. quoque epist. ad Sun. & Fretell. & tenent Augustin. & Eugyp. V. Leon. Castr. In Prolegom. Apolog. cap. 1.*

Postquam

III.

Postquam D. Hieronymi versionem Latinam (quæ sancti illius tempore non Vulgata , *sed* Noua translatio *vocabatur) recepit Ecclesia Romana : desiit illa Græca versio L X X. interpretum Latinis vocari* vulgata , *& hoc nomen adhæsit versioni D. Hieronymi ; quam nunc solam pro Authentica habet ex decreto Concilij Tridentini Ecclesia Catholica.*

IIII.

Versioni L X X. semper magnus honor exhibendus quia tot annorum centuriis eam Ecclesia recepit ; & si foret incorrupta esset etiam infallibilis veritatis : nunc quando dissidere videtur à nostra vulgata , vel est Paraphrastica ; vel sensu saltem conuenit : vel aliter sine punctis legit quam D. Hieronymus : vel à librariis aut aliis vitiata fuit : correctio verò petenda ex antiquorum Patrum Græcorum maximè libris , & Conciliis vbi citata. Inter editos codices , plus tribuendum Vaticanæ editioni Græcæ quàm ceteris : quoad versionem eius Latinam Flaminij Nobilij, non par auctoritas quæ Græci contextus. Nam constat Græca sæpè aliter nec incommodiùs verti potuisse.

V.

Quoad versiones Aq. hymm. Theodotionis , vt pote hominum fidei, nihil illis credendum , quando perfidiosè fauent Iudæis aut hæreticis, vtiles tamen sunt ad duo , primum quia corroborant sæpè vulgatam nostram versionem , & explicant, secundum quoniam ex illorum versione patet , quo pacto vsque ad eorum tempora Hebræa verba Synogoga legerit sine punctis : & hic deprehenditur dolus recentiorum Iudæorum Massoretarum, qui , vt prophetias de CHRISTO *velarent , & Christianorum argumenta eliderent aliena puncta supposuerunt , aut litteras transposuerunt, omiserunt, vel commutarunt,vt toto hoc opere probabitur.*

VI.

Recentiorum post D. Hieronymum versiones , non solum hæ-

reticorum: sed etiā Catholicorum periculosas esse: eo quòd omnes ferè secuti sunt lectionem & dispunctionem Massoretarum: & sic, non CHRISTI *& Apostolorum, (qui cum LXX. aliter legerunt & citarunt in Nouo Testamento) sed nouitiæ Synagogæ sunt secuti Magisterium: quod ipsi uocant, Hebraicam veritatem, aut Fontem purum: cum potius sit Hebraica perfidia, & Fons cænosus.*

VII.

In quibus Hebræa conueniunt cum Latinæ vulgatæ dictis: sunt certæ & infallibilis veritatis, in quibus dißident, corrigenda sunt ex Latino, non è contra. Idem obtinet in Græco contextu Noui Testamenti, cuius exemplarium maxima, & longè maior quam Latinorum discrepantia est.

VIII.

Optima interpretandæ Sacræ Scripturæ veteris testamenti ratio est, & verißima interpretatio: quæ ex CHRISTI *Domini & Apostolorum in Nouo Testamento dictis colligitur: quia Deus hos nobis fidei & morum magistros dedit,* Diuus Irenęus l.5.super.hæref.Clemens Alexandrinus Stromat.6. S. Athanasius lib. de humanitate verbi: Tertullian. in Scorpiaco,*& proinde peßima Rabbinorum, quando huic est contraria, vt solet esse in Prophetiis de* CHRISTO, *& Ecclesia Chana.* Vide Leon. Castrium Apologet.libro primo capite 3. & 4.

IX.

Iudæi etsi interdum quædam loca de Meßia capiant: tamen hunc Meßiam volunt non esse CHRISTVM, *negant venisse: & ideo negant primum aduentum*, vt benè Irenæus lib. 4. cap. 55. Tertullianus lib. 3. contra Marcion cap. 4. Athanas. lib. de Incarnat. verbi in prin. Origin. contra Cels. lib. 3. in prin. & lib. 4. in prin. Augustin. in psalm. 9. *Meßiam verò venturum putant Regem fore potentißimum, qui Iudæos cumulet terrenis opibus, & orbi terrarum sæculari more imperet: quare nec de secundo aduentu bene sentiunt, sed ita vt quæ*

vt quæ de illo scripta potius accommodent Antichristo, quem & recepturi sunt.

X.

Hinc factum, vt ad extorquendam nobis veritatem Prophetiarum de CHRISTI *primo aduentu Iudæi recentiores varios dolos sint commenti: primò variam distinctionem, qua intellectus mutaretur: secundò mutatione punctorum, quæ in legendo sunt pro vocalibus, & sic alia pro aliis vocabula obtruserunt. Qua in re credendum LXX. qui ante* CHRISTVM *per manus acceperant lectionem & pronunciationem à Maioribus; à quibus cùm dissentiant recentiores, patet eos innouasse. tertiò vnius vel duarum consonantium litterarum, quæ similes sunt, exigua in alias deflectione: quartò interpretationem à* CHRISTO *ad Dauid, Salomonem, Ezechiam, &c. detorquendo. In his fraudibus ostendendis versatur tota Apologia Leonis Castrij in sex libros diuisa. Ego de singulis agam suis locis.*

XI.

Et quia Recentiores quidam, suscitata quadam antiqua hæresi, vix vllam Prophetiam exponunt de CHRISTO *litteraliter sed omnes Allegoricè: qua in re rem gratam Iudæis faciunt, qui sensum allegoricum contemnunt & irrident: Seruandus est certus Canon scripturarum: vt quando manifestè, adeo vt legisse sit quasi intellexisse, verba prophetiæ competunt* CHRISTO, *defendamus esse sensum litteralem, ne per allegoriam prophetia extenuetur.* est regula Tertulliani in lib. de resurrect. carnis cap. 14. & 15. & lib. aduers. Praxean cap. 9. & D. Hieron. in Zachar. cap. 9. & 14. in Malach. cap. 1. Orig. lib. 2. contra Celsum, *vbi docet questos Iudæos, quod multi, nudis allegoriis decepti fidem suam desererent. Nec alium illos magis quærere, quam vt de* CHRISTO *tantum allegoricè prophetias intelligamus: nam allegoriis se ligari non patiuntur, & rident inde argumentantes.*

XII.

Massoreth à voce מסר *tradidit, significat Traditionem,*

E 4 *nempe*

nempe Pharizaicam Synagogæ, ex Thalmudicis Naniis auctores habuit quosdam recentiores Rabbinos æuo post ipsum Hieronymum: quibus magna illa nomina indita Esdras, Gamaliel, & Eleazarus: varietas Scripturæ quæ ab illis adfertur, est quæ capta à quingentis vt summum annis: horum inuentio sunt puncta, quibus nunc vtuntur. Numerant syllabas & literas, sed suo more, & eas tantum quas vel reliquerunt vel supposuerunt vitiatis exemplaribus. Quare apud me nulla Massoretharum auctoritas, nulla credulitas. Lege Castrium d.lib.1.c.55.& 56. & in fine cap.vltimi: & lib.2.cap.20.

XIII.

Cauendum ne prophetias aut alia loca mysteriis prægnantia ad Hebræorum idiotismos reuocantes, quod nuda verba sonant, exponamus dumtaxat. Nam hac fraude multas prophetias & fidei dogmata labefactant, vt docet idem Leo d.cap. vlt. *adductis exemplis.*

XIIII.

LXX. interpretes alias vocales addiderunt consonantibus, quam fecerunt Massoretæ; aliter etiam dispunxerunt, quam illi: item aliquando etiam LXX. legerunt voces coniunctim, quas Massoretæ diuisim, & è conuerso. Sed LXX. lectionem & dispunctionem secuti sunt CHRISTVS *& Apostoli citationibus suis in Nouo Testamento, vt constat: Massoretarum verò expresserunt editiones Hebrææ quæ nunc exstant depromptæ ex membranis recentium Iudæorum. Ideo cuiuis Catholico credendum, veriorem esse lectionem & dispunctionem illam veterem ista nouitia, & hac ex illa corrigenda, non è contrario*, quod bene docet idem Leo Castr. d. lib. 2. cap. 19. cum quatuor sequent. ex ipso D. Hieronymo adductis exemplis varietatum.

XV.

Nota verisimile videri Iudæos per suum QVERI, CHETIB; *id est, lege, scribe, voluisse tegere corruptelas Hebræi contextus, nam cùm dicunt aliter legendum quàm scriptum est hodie in excusis, apparet hodiernum contextum esse vitiatum, & aliter olim ac me*

ac melius lectum: passim occurrunt exempla in lexico Pagnini, & multa colligit Leo Castr. apologet. lib. 2. cap. 56. & potes varietates deprehendere, quia plerisque vocabulis huiusmodi, maximè vbi persona mutata supernotant litterulam seu notulam parui. Quod cum reperisti, confer Hebraum textum cum versione LXX. aut vulgatâ & deprehendes. Nam in Latinâ versione interlineali Montani, solet poni persona non quæ est in Hebræo scripta, sed quæ est legenda. En tibi reuelatio mysterij, קרי חשב.

XVI.

Nota præcipuas sedes seu loca deprehendi quo pacto veritas nostræ vulgatæ versionis defendi possit contra Nouatores & Rabbinizantes, reuocari ad sequentia capita. Primum est; quando prima lectio Hebræa admittit vtramq; sensus interpretationem, Ecclesiasticam & Iudaicam; tunc, iudice Hieronymo, non est pectoris Christiani, illa derelictâ hanc sequi.

Secundum, quando verba seu voces Hebrææ habent multiplicem significationem, tunc inuestigandum quod sit primarium significatum: & si attendas, inuenies nostrũ vel primarium posuisse, vel ne poneret sapientissimè aliquâ ratione adductum. 2.

Tertium, attendendum num diuersas radices vocabulum habere queat, & credendum potius nostro, quam Iudæis, quia noster à Spiritusancto edoctus, melius mentem eius assecutus, & ideo quoque veram radicem certiùs attigit. Cauendum ne hac in re fidas punctis, vel regulis Massoretarum. Solet sub his fragorum folijs anguis latere. 3.

Quartum, quando sunt prophetiæ de CHRISTO*, vel etiam versio illa confirmat alterius loci versionem vbi continetur prophetia de* CHRISTO*, perpendendum malam manũ intulerint textui Iudæi, corruptione litterarum, mutatione distinctionis, vel punctorum varietate. Sæpe enim litteras reperies in alias sibi similes migrasse, sæpe puncta quæ superiùs adscribuntur in alia,* (vt Scin in Sin; vaf cholen in vaf schureck) *mutarunt, sæpius etiam quæ supponuntur, nonnumquam dictiones duas in vnam contraxerunt, vel è contra, vnam in duas diuiserunt. Aliquando quæ de essentiâ vocis sunt, de eâ negant esse, & è contra: sæpe א aut י adijciunt vel abijciunt perperam, quorũ singulorum exempla plurima suggerit Lexicon Complutense, omnium optimum, & quod rectiùs vtiliusq; additum fuisset Biblijs Regijs, quàm* 4.

prætermissum, & ex illo Lexico congerit nonnulla Leo Castrius sub fin. lib. 2. Apolog. suæ.

XVII.

Cauendum à dicto Isaac Leuita Neophyti, qui ausus affirmare vbicumq; in S. S. in Hebræo duplex est lectio neutram habere quicquam virium ad probandum, quod velis dicere. Potiùs dicendum quod quando est secunda lectio tunc illa habet vires, quæ est consentanea vulgatæ nostræ, & L X X. si vna est consentanea L X X. & altera nostræ vulgatæ, conandum in concordiã vtramque reducere. Si non potest id fieri, tunc vel L X X. versio est approbata in nouo testamento, & tunc obtinet dictum S. Augustini vtramque lectionem à Spirituſancto esse ad duplex mysterium indicandum. Ita Leo Castrius Apol. lib. vlt. num. 317. *Si non est approbata in nouo testamento, standum est illi quæ vulgatæ nostræ consentit, & illa habebit vim ad probandum; quod infertur ex decreto Concilij Tridentini approbantis vulgatam.*

XVIII.

Quoad L X X. versionem: quia lectionum diuersitas magna est; puto illam esse præferendam, primò quæ magis consentanea simul fonti Hebræo, & vulgatæ nostræ: secundo loco, quæ cum vulgata consentit, quam quæ ab illa dissentit, etiam si videatur minus consentire cum Hebræo, pro vt nunc legitur.

SCRIP

SCRIPTORES, QVIBVS VTAR, QVI EX PROFESSO IN SACRAM SCRIPT. TOTAM.

GLOSSA ordinaria & Interlinealis,
F. Hugo Carensis Cardinalis,
F. Dionys. Rickel. Cartusianus,
F. Nicola. de Lira,
F. Isidorus Clarius Brixiensis Scholia addidit suæ versioni.
Francisc. Vatablus, si auctor illi ascriptorum.
Annotationes { P. Emanuel Saa SOCIET. IESV. / Francisci Lucas Brugensis.
In multa ordine loca,
Paulus Burgensis ex Iudæo Christianus,
Sixtus Senensis in Bibliotheca Sancta.

IN VETVS TESTAMENT.

Thargum Chaldaicum, Onkeli, R. Ionathani, & Ioseph cæci.
Notæ Romanæ ad LXX. Interpp.

IN OCTATEVCHVM.

Procopius Gazæus.
Alfonsus Tostadus Abulens.
F. Thomas de Vio Caietan. Cardinal.
Iosephi quoque libri Antiquitat.

IN HEPTATEVCHVM.

S. Augustini lib. 7. Locutionum, & lib. 7. Quæstionum.

IN PENTATEVCHVM.

Cathena Græcorum interprete Zephir.
Theodoreti quæstiones.
F. Hieron. de Oleastro.
P. Augustin. Steuchus Eugubin.

Alchimus Auitus poëta.
Vsui quoque Philonis Iudæi opera.

IN GENESIM.

Origen. tom. 1. S. Ambrosius Mediolan tom. 1.
S. Hieronym. tom. 3. S. Cyrillus Alexandr. tom. 1.
S. Chrysostom. tom. 1.
S. Augustin. Variis opusculis.
Hugo Victorin. tom. 1. Beda tomo 4. & 8.
Alcuinus in Bibl. Patrum.
Iunilius Afer, ibid. putatur Beda,
Rupertus tom. 1.
F. Thomas Anglicus.
Anton. Honchala.
Cathena Aloysij Lipomani.
F. Guilh. Hametius.
P. Benedictus Pererius, Societ. IESV, fusissimè & disertissimè.

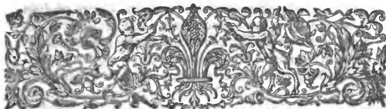
De Hexaëmero.

S. Basilius, & eius interpres B. Eustathius Episcop.
S. Ambrosius. S. Anastasius Antiochenus,
Marius Victor, poëta,
Victorinus Pitabionensis, poëta,
F. Ambros. Catarinus,
Ludouic. Fidelis Neruius.
F. Hieronym. Vielmius,
P. Ascanius Martinengus, qui peruenit tantùm vsque ad creationem Adæ exclusiuè.

Ex Scholasticis egregiè duo Societatis Patres Commentar. in 1. p. D. Thom.

P. Ludouicus Molina,
P. Gregorius de Valentia.

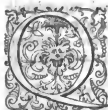
GLOSSA.

GLOSSA LITTERALIS SEV COMMENTARII BREVES IN LIBRVM בראשית seu GENESIS: AVCTORE

MARTINO DELRIO
è Societate IESV.

PROLOGVS.

VINQVE † priorum Veteris testa- 1.
menti librorũ; qui Hebræis תורה *Thorah*, Pentateuchi auctor Moyses.
Græcis πεντάτευχος nobis *lex* vel *Quin-*
que libri; auctor Moyses, *vt habetur Deu-*
teron. 31.24. nec † ab alio quidquam mu- 2.
tatum vel insertum: quod, si contendas An quo ad singula verba?
de Deuteron. cap. vlt. initio, & Nume-
ror. 21. ver. 14. & 15. illa ipsi Iosue, vel Esdræ tribuenda non
pugnabo, dummodo æqualis ista cum ceteris quæ liquidò
à Moyse scripta, auctoritatis esse fatearis. Quæcũque † hoc 3.
GENESIS libro, veraci & simplici, qualis Historiam sacram Vnde illa sciuerit Moyses quæ narrat in Genesi?
decet, stilo traduntur, ea Moyses haud dubiè didicit partim
fidâ maiorum ab ipso vsque Adamo traditione, partim
Prophetici luminis illustratione vt Philo *lib. de mundi opi-*
ficio testatur. Quantus autem & qualis vir Moyses fuerit,
in ANTROPOLOGIÆ volumen reseruetur. Præcipua † GE- 4.
NESIM scribendi causa fuit, vt, per ea quæ visibilia sunt, in Causa & Scopus historiæ seu finis.
cognitionem & amorem inuisibilium rapiamur. Nam Deũ
nobis opera eius clarissimè prædicant *Psal.* 18.1. *Roma.* 1.20.
sed quia ad hunc cæli terræque concentum plerique ob-
surduerunt sunt præterea necessarij præcones alij, qui nos

tum voce tum calamo iugiter admoneant, cauerè, ne dum in hoc speculum oculos intendimus, tam celsarum & abditarũ rerum contemplatione alucinemur, vanis philosophorum argutationibus præstricti, sed vt inoffenso nauigio ad Biblicam hanc Cynosuram cursum instituentes, in veritatis portum suaui Spiritus sancti aura impellente, perueniamus: ad CHRISTVM nempe promissum Patribus qui *totius legis* (TORAH Moysis operum) *finis est ad iustitiam omni credenti*. Rom. 10. 4. Si D. Hieronymo credimus, cui multi assentiuntur, GENESEOS finis est CHRISTVS, vult enim quod, Apostolo interprete Hebr. 10. 7. CHRISTVS in psalmis dixit, *In capite libri scriptum est de me*, ps. 39. 9. id de veteris testamenti primo volumine, quod Genesis est,

5. accipiendum. Magna† libri dignitas *caput* totius sacræ scripturæ, vt ordine, sic maiestate censeri. Non immeritò cùm eius materia seu argumentum complectatur omnium rerum creatarum primos natales, hominis lapsum, fœdus & restitutionis promissionem magnitudinem diuinæ iustitiæ, & erga Ecclesiam amorem, & in eâ tuendâ regendáque sollicitudinem, terræ diluuium, linguarum & gentium diuisionem, & Patriarcharum res gestas vsque ad obitum Ioseph, historiam plus mille & trecentorum annorum, vt in Chronographico volumine docebo.

Dignitas libri, materia & argumétum.

6. Hebræis inscriptio ritu patrio ducitur à prima libri voce בראשית *Berescith*: L X X. γένεσιν vocarunt, Latini nomen retinent quasi dicat librum quo narratur rerum omnium creatarum *generatio*, latè accepto vocabulo, vt etiam creationem propriè dictam includamus, Euangelistæ dicerent *librum generationis mundi*, Hebræi ספר דור ספר תולדות *sepher dhor vel sepher tholedoth*.

Inscriptio.

CAP.

CAPVT PRIMVM.

IN PRINCIPIO creauit Deus cœlum; VERS.1.
& terram. * Terra autem erat inanis & 2.
vacua,& tenebræ erãt super faciem abys-
si:& Spiritus Dei ferebatur super aquas. * Dixit- 3.
que Deus:Fiat lux.Et facta est lux. * Et vidit Deus 4.
lucẽ quòd esset bona:& diuisit lucem à tenebris. * 5.
Appellauitque lucem Diem, & tenebras Noctem:
factumq; est vespere, & mane, dies vnus. * Dixit 6.
quoque Deus:Fiat firmamentum in medio aqua-
rum:& diuidat aquas ab aquis. * Et fecit Deus fir- 7.
mamentum, diuisitq; aquas, quæ erant sub firma-
mento,ab his, quæ erant super firmamentum. Et
factum est ita. * Vocauitq; Deus firmamentum, 8.
Cœlum:& factum est vespere & mane, dies secun-
dus. * Dixit verò Deus:Congregentur aquæ, quæ 9.
sub cœlo sunt, in locum vnum: & appareat arida.
Et factum est ita. * Et vocauit Deus aridam, Ter- 10.
ram,congregationesque aquarum appellauit Ma-
ria.Et vidit Deus quòd esset bonum. * Et ait: Ger- 11.
minet terra herbam virentem,& facientem semen,
& lignum pomiferum faciẽs fructum iuxta genus
suum, cuius semen in semetipso sit super terrã. Et
factum est ita. * Et protulit terra herbam viren- 12.
tem,& facientẽ semen iuxta genus suum,lignumq;
faciens fructum,& habens vnumquodque semen-
tem secundùm speciem suam. Et vidit Deus quòd

13. eſſet bonum. * Et factum eſt, veſpere & mane, dies
14. tertius. * Dixit autem Deus: Fiant luminaria in fir-
mamento cœli, & diuidant diem ac noctem, & ſint
15. in ſigna & tempora, & dies & annos: * vt luceant
in firmamento cœli, & illuminent terram. Et factũ
16. eſt ita. * Fecitque Deus duo luminaria magna: lu-
minare maius, vt præeſſet diei: & luminare minus,
17. vt præeſſet nocti: & ſtellas. * Et poſuit eas in fir-
18. mamento cœli, vt lucerent ſuper terram, * & præ-
eſſent diei ac nocti, & diuiderent lucem ac tene-
19. bras. Et vidit Deus quòd eſſet bonum. * Et factum
20. eſt veſpere & mane, dies quartus. * Dixit etiam
Deus: Producant aquæ reptile animæ viuentis, &
21. volatile ſuper terram ſub firmamẽto cœli. * Crea-
uitq; Deus Cete grandia, & omnem animam viuẽ-
tem atq; motabilem, quam produxerant aquæ in
ſpecies ſuas, & omne volatile ſecundùm genus ſuũ.
22. Et vidit Deus quòd eſſet bonum. * Benedixitq; eis,
dicens: Creſcite, & multiplicamini, & replete aquas
23. maris: aueſq; multiplicentur ſuper terram. * Et fa-
24. ctum eſt veſpere & mane, dies quintus. * Dixit
quoque Deus: Producat terra animam viuentem
in genere ſuo, iumenta, & reptilia, & beſtias terræ
25. ſecundùm ſpecies ſuas. Factumq; eſt ita. * Et fecit
Deus beſtias terræ iuxta ſpecies ſuas, & iumenta,
& omne reptile terræ in genere ſuo. Et vidit Deus
26. quòd eſſet bonum, * & ait: Faciamus Hominẽ ad
imaginem, & ſimilitudinem noſtram, & præſit pi-
ſcibus maris, & volatilibus cœli, & beſtiis, vniuer-
ſæq; terræ, omniq; reptili, quod mouetur in terra.
27. * Et creauit Deus hominẽ ad imaginem ſuam: ad
imaginem Dei creauit illum, maſculum & feminã
28. creauit eos. * Benedixitq; illis Deus, & ait: Creſcite
& multi

& multiplicamini,& replete terram,& subiicite eá,
& dominamini piscibus maris, & volatilibus cœli,
& vniuersis animantibus,quæ mouentur super ter-
rá.*. Dixitq; Deus Ecce dedi vobis omnẽ herbá af- 29.
ferẽtem semen super terram, & vniuersa ligna quæ
habent in semetipsis sementem generis sui, vt sint
vobis in escam: * & cunctis animãtibus terræ,om- 30.
niq; volucri cœli, & vniuersis quæ mouẽtur in ter-
ra,& in quibus est anima viuens,vt habeant ad ve-
scendum.Et factum est ita. * Vidítque Deus cun- 31.
cta quæ fecerat:& erant valde bona. Et factum est
vespere & mane,dies sextus.

---

1. Ordo & difficultas.

Initium libri aptißimè ducitur ab orbis creatione, hoc est sex dierum opere, Hexaëmeron *Græcè vocamus; de cuius explicanda difficultate B.Theophilus Antiochen.* lib. 2. ad Autolycum *scribit; Hexaëmeri ordinem vel dispositionem, nullum hominem posse pro dignitate eloqui; nec si quis haberet decies mille ora, totidémque linguas, nec si totidem annis, in hoc mundo peregrinans viueret, tantam esse excellentiam, magnitudinem, & tantas diuitias diuinæ Sapientiæ, in hac tractatione latentes.*] *Idcirco Iudæis ante sextum ætatis lustrum hanc Geneseos partem legere non licebat.* D. Hieronym. Prologo in Ezechiel.

ARGVMENTVM.

1. Argumentum cap. *Mundi creatio, partium eius diuisio, & ornatus: hominis plasmatio, & dominium in ceteras creaturas.*

DE OPERE PRIMÆ DIEI, qui est DOMINICVS.

VERS. I. 1. In quo principio creatus mundus. N. PRINCIPIO] primordio seu initio, non æternitatis, nec æui, sed temporis. *Basil. hom.* 1. *Seuerianus & c. firmiter, de summ. Trinit. & fi. Cathol.* hoc est quando, more hominum loquendo, tempus esse incipiebat: nam quod circa temporis initium fit, id in principio temporis fieri rectè dicitur: seu, quod in eundem sensum recidit, in exordio mundi, quando mundus esse cœpit, *ita Philo lib. de Mundi opificio, Ambros. Cyrillus, Tertullianus.* CREAVIT] propriè & presse sumendum.
2. Nam si non ex nihilo creauit; ante omnia creata, seu in principio omnium non fecit.
BARA seu creare quid significet. Alias בּרא *Bara*, solet latiùs patere; pro vniuersim aliquid efficere seu formare. vt vers. 21. *Creauit Deus cete grandia.*
3. Quomodo creauit. CREAVIT † autem iubendo, Fiat cœlum & terra, sicut mox legitur de luce, *Dixitque Deus: Fiat lux*, docetur Ps. 32. v. 6. *Verbo Domini cæli firmati sunt:* & apertiùs 4. Esdr. 6. *Domine locutus es ab initio creaturæ in primo die dicens, Fiat cælum & terra, & tuum verbum opus perfectum.*] omissum id à Moyse, vt intellectu facilè, & in sequentibus exprimendum. Nec dici potest id repugnare sacræ Scripturæ quod vno loco expressum, alio subintellectum, creauit ergo iubendo, *iussit & facta sunt*, & quidē creauit solus, virtute propriâ; Isai. 44. 24. *Ego sum Dominus, faciens omnia, extendens cælos solus, stabiliens terram, & nullus mecum.*
4. Elohim quid. Hieronymi locus. DEVS] אלהים *Elohim*, cōmunis numeri est (ait D. Hieronym. „ epist. ad Marcell.) quod & vnus *Deus*, sic vocetur & plures: ad quam „ similitudinem *cælum* quoque appellatur, & *cæli* id est *Scamaim.*] sen- „ sus est, non hanc vocem esse quoque singularis numeri, quod quidam cum historiâ Scholasticâ errantes putant; sed quod licet sit numeri pluralis, vim tamen habeat significandi & plures, & vnum. Nam & *Scamaim* hautdubiè pluralis tantùm est numeri, vim tamen vnius quoque cæli denotandi possidet: ideo subdit Sanctus Doctor, nos huius rei exemplum in linguâ nostrâ habere, Athenas, Thebas Salonas, quas nemo dixerit, singularis esse numeri, sed tantum de vnica vrbe dici pluralem. Sic ergo Hebræi *Elohim*, pro Angelis, & pro vno Deo capiunt, hoc discrimine, quod non pro vno Angelo: sed pro vno Deo cur? an quia singuli Angeli vt essentiâ, sic numero seu personâ singuli: Deus vnus essentiâ, sed personæ tres? de iudicibus numquam ELOHIM accipitur, nisi quatenus Deum repræsentant, vt eius vicem iudicando fungentes, qua in re mihi videtur vocabulum, tunc Deum potiùs

tiùs quàm homines iudices significare, sicuti cùm dico, iste est Achilles, de Petro; vel de plagoso, dic huic Orbilio: non continuò Achillis vel Orbilij nomen dico significare Petrum vel plagosum húc, sed indico similitudinem illorum, & morum conuenientiam. Singulare אלוה *Eloha* rarissimum est, habes tamen, *Iob.* 12. 4. *&* 36. 2. *Habac.* 1. 11. *&* 3. 3. frequentius est plurale: cui solet adiungi verbum † singulare etiam cum de creaturis sermo est; vt facilè intelligas id *nullius* mysterij gratiâ fieri; sed ex naturâ sermonis Hebræi; qui hanc phrasim amat sic Genes. 24. v. 9. *Abraham Dominorum suorum*; vbi nos *Domini sui.* Exo. 21. 4. nos, *dederit Dominus vxorem.* Hebraicè, *dederit Domini.* Esai. 19. 4. *Domini duri*, Hebræi. *dominorum duri.* Exo. 32. 10. *Dominus eius.* Hebrai. *domini eius.* Res hodie nota. Si quid mysterij velis elicere, illud conuenientius. Deum vocari in plurali ELOHIM, per excellentiam, non potentiam, seu potestatem, sed potëtias, seu potestates; quia vnus instar, & plusquam omnes potentiæ ac potestates, omnium potentissimus: duplici emphasi, prima, qua abstracto significatur concretum; secunda, qua more Hebræo plurale significat præcipuum quid & maximũ in eo genere, sicut BEHEMOTH, ponitur pro animãte maximo, quasi dicas maius multis simul animantibus: ita videri sibi inquiebat vir eruditus, Alfonsus Maldonatus ordinis D. Dominici religiosus. CAELVM] puto † de solo hic empyreo, quæ sedes Angelorum & beatorum accipiendum: quæ sententia videtur olim fuisse B. Clementis Romani, ex ore D. Petri accepta, ex lib. 2. Recognit. Philonis etiam lib. de mundi opificio, Origenis hom. 1. in Genes. & à nongentis annis adeo recepta, vt communiorem vocet S. Bonauentura, probatiorem Tostatus, verissimam Catharinus: sequor illam cùm Molinâ, nam quæ obiiciuntur, haut difficilia sunt. habes apud Pererium hîc. Cum empyreo crediderim Angelos simul creatos speciosæ habitationis incolas futuros; vt asserunt præcedentis dicti defensores Beda, Victorinus, cæteri. Confirmant Epiphanius, & Concilium Lateranense. Nam ille asserit post cœlum & terram, sed ante sidera creatos. *tomo* 2. *hæres.* 65. Istud in d. c. firmiter, approbat sententiam Augustini; volentis Angelos non fuisse conditos ante ceteras omnes creaturas corporeas: & ideo cùm aptiorem creationi illorum locum, quam empyreum; nec aptius momentum primo die in sex dierum loculis, lubens in hanc sententiam discedo. Angelorum creatio à Moyse prætermissa, quia corporatæ dumtaxat creaturæ (ideo empyrei creatio non omissa) originem proponere statuerat, ne tam excellentium Mentium mentione, inuitus ad idololatriam propensis Iudæis petram offensionis obiiceret, contentus ipsâ domicilij mentione incolas indicasse. Cur non igitur & terræ commemoratione contentus incolarum narrationem omisit? Empyreo nihil ornamentorum postea accessit, vt terræ; & illius incolæ simul creati, terræ postea: nec in terræ incolis periculum illud metuendum fuit.

5. ELOHA.

6. Hebraismus verbũ singulare cũ nomine plurali.

7. Cæli Empyrei creatio.

8. Angelorum creatio.

ET TERRAM] corpus † illud, quod post separationem diuisum mãsit in elementa & cælorũ orbes, cuius pars ima postea vocata *terra*: tũc autem

9. Terræ creatio.

autem cum aquarum abyſſo qua tegebatur totum futuri mundi ſpa-
10. Chaos. tium, quod ad empyreum vſque implebat. Veteres gentiles,† hoc to-
tum ſignificarunt nomine CHAOS, nam empyreum illis ignotum fuit. Nos non poſſumus dicere ex CHAO creatas res, tum ne empyreum ex corruptibili materiâ cōponamus, tum ne materiam in creatâ vllâ mūdo præmittamus. De Chao ſi multa voles lege Aſcaniū Martinengū *in cap.1. Geneſeos à fol.251. tom.1.* Hanc humidam & incompoſitam congeriem, luce carentem; *terram* potiùs, quam aërem, vel aquā nuncupauit; eo quod ſola ea mutationem aliam non ſubitura, ſed exornanda dumtaxat proximis diebus: & quia magna cæterorum elementorum vis in terræ viſceribus ſolita latere. Contegebatur tum ſuperficies telluris aquis, quæ ſuam quidem formam, hoc eſt aquæ habebant; ſed partium mundi, mox ex illis procreandarum, formis, quas recepturæ, deſtituebantur. Et harum formarum reſpectu Salomon
11. Locus Sapient. 11. 18. † *Sapient. 11. cap. 18.* ſcripſit; *omnipotens manus tua, quæ creauit orbem terrarum ex materia inuiſa, ἀμόρφου* informi; materiam intelligens, non præexiſtentē aquæ formę; (nā initio *Dominus terram fundauit*, Pſal. 101. 26. hoc eſt ante alia cuncta, quæ ſub cælo ſunt) ſed materiam ipſarum illarum partium, quæ fuit, antequam partes illæ actu diſtinguerentur, & alias formas proprias ſortirentur (quas *orbem terrarum* vocat) has enim mundi partes productas ait, ex rudi & indigeſtâ illâ mole. Igitur hoc primo commate, duo tantùm memorat, quæ ex omnino nihil creata, nempe empyreum, & moles iſta terræ aquarúmque; quam *informem & fluctu ſubditam tellurem* Tertullianus; *ſemina rerum informia* Marius Victor ambo *carmine de Geneſi* vocarunt. Quæ dixi de *terra* acceptione, & aquâ ſimul creatâ, hac vt ſeminario, illâ cū cœlo vt repagulis rerum cæterarum, petita ſunt ex D. Baſilio *in Hexaëm. hom. 1. & Euſtathio eius interprete lib. 1.* & B. Clemente Roma. *Recognition. lib. 1. circa medium.*

VERS. 2. TERRA AVTEM] hæc quam dixi *terra*, quæ cum cœlo crea-
12. Autem disiunct. ta fuit, (nam τὸ *autem*, hic non eſt aduerſatiua, ſed diſiungens particula); ſic, vt tum erat quando creata, aliquanto temporis ſpatio, fors ho-
13. Erat. ris nonnullis, vacua & inanis iacuit. ERAT] fuit, † nam ponitur pro certo, & determinato tempore præterito, ſicut Iob. 1. 1. *Vir erat in terrâ Hus.* non ſignificat ergo hanc molem ab æterno fuiſſe. *Tertullian. lib. aduers. Hermog. c. 27. Ambroſ. lib. 1. Hexaë. c. 7. Baſil. hom. 2. & alij.*

INANIS & VACVA.] תהו ובהו *Thohu ve bohu*, ſicut Ierem. 4. 23. ſubſtantiue ſolitudo ſeu inania, & vacuum: ſed more communi,
14. *Inanis & vacua terra.* Idiotiſmus concretum pro abſtracto. ſicut ſcelus pro ſceleſto: noſter phraſim reddidit, de vocibus Hebræis conſule Honchalam & Oleaſtrum hic. Sicut † nux dicitur *inanis* quæ caret nucleo; & *crumena* vacua; quæ vidua pecunijs, quia ad hæc claudenda continendaq; ſunt comparata: ſic terra vocatur *inanis & vacua*; quod adhuc ijs omnibus deſtitueretur, ad quæ poſſidenda, naturalem aptitudinem, & quaſi propenſionem haberet. Interius quidem carebat ſeminibus, & mineralibus; forinſecus verò hominibus, brutis,

brutis,arboribus,plantis,quibus habitanda, ornanda, conferendaq; nondum distincta in colles & valles; nondum amnibus ac fontibus, vt venis,irrigua;nondum exstans & firmata super aquas, sed ijs pressa & cooperta.

Et tenebrae] tenebras † cape, non pro luminis præcedentis priuatione,nondum luce creatâ:sed pro luminis defectu,& ipsâ obscuritate,& caligine, vt de hac ipsa re loquitur Iobus cap.38.9. *caligine illud*(mare)*quasi pannis infantiæ inuolueram*. Sensus vtrobique est;istam aquarum abyssum, vndique intus & deforis fuisse decolorem & perobscuram,vt pote lucis nondum natæ expertem. 15. Quæ istæ tenebræ ante lucem.

Super faciem] Hebrai. *facies*, nempe tam conuexam quam concauam superficiem.vt intelligas tenebras non modo super immensam hanc voraginem incubuisse,(vt vertunt LXX. secundum quosdam libros) sed totam quanta fuit,lucis & coloris indigam fuisse. ἄβυσσος propriè id quod fundo caret, seu ad cuius fundum nequit penetrari,quod impenetrabile propter altitudinem;vt ex DD.Basilio & Augustino docet Pererius, ex Suidâ & Aristophane Hamerius. Eustathius Dicaspoleos Episcopus lib.2.*Abyssus, aqua nimia infinitum habens profundum*,nec aliter Philo. 16. Abyssus, quid.

Spiritus domini] Inter omnes huius loci explicationes magis placet, illa de tertiâ Sanctiss.Trinitatis personâ, primò quia Patrum ista receptior est, Græcorum Latinorumque qui contra Iudæos & Hæreticos Spiritussancti diuinitatem hinc probant, & pro litterali eam habent,*referam præcipuos, ìm Tertullian.lib. 4. contra Marcion.c.26.lib.de baptism. c. 4.& 5.Ciprian.lib. de Spiritusancto, in prin.Nemesianus à Thubunus in concil.Carthaginen.Philastrius lib.de hæres. Hieronym. Quæstionib. in Genes. Optatus lib. 5. contra Parmenian. Pascasius Diaconus lib.1.de SpirituSancto c. 5.Isidorus, Beda & alij Latini. Ita S.Athanasius serm.contra hæreses & epist.ad Serapion.Nissenus lib.testimonior aduers.Iudæos,Cirillus Alexandrin lib.1. & 3. contra Iulian. Damascen.lib.1.Orthod.fid.c.9.& Procop.hic.Adeò vt D.Basilius hom. 2. scripserit merito,hoc verius esse,& à maioribus probatum, Ambros. verò Hexaëm. lib.1.c. 8. Sanctorum & fidelium sententiam esse.* Secundò quoniam ista expositio nullis ferè difficultatibus aliarum interpretationum est obnoxia;& conuenit cum vocis significato, רוח אלהים *Ruah elohim*,vt Steuchus,Hamerius,& Oleaster fatentur.Denique hæc explicatio ab Ecclesiæ precibus in fontium benedictione confirmatur. 17. Spiritus sanctus hic capiendus.

Ferebatur] superuectabatur inquit Tertullianus, in similitudinem volucris(ait Hieronymus) oua calore animantis, incubabat siue confouebat, & vitali in fuso calore prolificam vim aquis largiebatur hoc ait Cilix Diodorus his verbis; ὅτι καθάπερ ὄρνις ὠὰ θάλπει ταῖς πτέρυξιν,sicut auis oua fouet alis,εἰς τὸ ζωογονεῖν vt ea quasi animet & gignat in vitam, sic Spiritū aquis superuectum vt eas redderet aptas procreationi ζωοθαλπεῖν.& hoc inquit βούλεται ἡ ἑβραῒς λέξις,hæc vis verbi מרחפת *Merachepheth*. quis hoc potuit nisi Deus; à cuius oris Spiritu omnis virtus cœlorum.psal.32.6. quàm rectè Marius Vi

rius Victor cecinit:

Et sacer extensis impendens spiritus vndis
Altrices animabat aquas, ac semina rerum
Nondum compositis fundenda ad germina terris
Insinuanda dabat.

18. Baptismi figura. hanc expositionem doctissimo cuidam Syro fert acceptam D. Basilius, & roborat Thargũ Chaldæum. Itaq; sic exponenda versio LXX. & noster non reprehendendus.

A Q V A S] Super hanc molem tenebricosam, è qua mox cetera spiritus huius aurâ obstetricãte prodierũt. Hanc baptismi figurã fuisse volũt Tertul. lib. de baptismo c. 3. & 5. Hieronym. epist. ad Ocean.

19. V E R S. 3. Synecdochica creatio. Quæ deinceps sequuntur, non prorsus ex nihilo fiunt: sed creata dicuntur, secundùm partem sui, nempe materiam, seu molem illam quæ ex nihilo producta.

20. Dicere quid Hebræis. D I X I T Q V E] dicere Hebræis sæpè significat velle, iubere, decernere (ita Theodoretus) & cùm de Deo sermo, efficere. Vnde *dixit*, S. Ambros. *hic lib. 1. cap. 9.* interpretatur, voluntatis suæ cognitionem prodidit operationis effectu. nec aliter Athanas. serm. 3. contra Arian. quia Dei velle, est quod vult facere. *Dixit* autem post creatum cœlum & terram, & aquarum illam molem, eodem die durante.

D E V S] tota Trinitas. Didymus lib. 2. de Spiritusancto.

21. Hebraism. futuri pro imperatiuo. F I A T] existat. Hebrai. *erit*. ✝ Sed ponitur futurum præsens pro imperatiuo ex vi idiotismi. sic Vielmius & Oleaster.

22. qualis lux quæ primo die creata. quomodo durant lux & lumen. L V X] אור *Or* Hebræ. significat lucem & lumen; ideo licet philosophis *lux* sit fons, *lumen* radius inde profluens, tamen sacræ litteræ non rarò pro iisdem capiunt: quare mirandum non est LXX. vertisse τὸ φῶς *lumen*. Ardua quæstio est, qualis & quæ ista lux primo creata die? duæ sunt sententiæ ceteris nobiliores & probabiliores, nam certi nihil occurrit. vna volentium fuisse accidens quoddam corporeum luminosum, non sine miraculo, immediatè, & sine subiecto productum, quod Dei iussu in certâ huius molis aquarum parte, ab eo spatio vbi creatum, mox per integrum hæmispherium vniformiter difformiter diffundi, & illud collustrare cœperit ad eũ modum, quo sol id postea facturus erat, discurrens ab eâ plagâ mundi quæ mox Oriens, & in eam quæ Occidens properans, curriculumq; suum, spatio viginti quatuor horis æquali, conficiens. Hoc accidens sine subiecto fuisse volunt duo, velut fratres amici, Patres grauissimi,

23. Nazianzeni locus. Basilius Magnus *hom. 6. in Hexaëm.* & Gregorius Nazianzen. *Orat. in nouam Dominicam*; qui quod videtur corporeum negare, non de essentiâ eius loquitur, quasi fuerit Spirituale quid, sed subiecto negat vlli inhæsisse, aut vlli substantiæ velut vasculo inclusũ, vt Nicetas exposuit. idem tenuere alij Patres Græci *Theodoret. q. 14. & 16 Athanas. q. 74. Anastasius Antiochen. in Hexaëm. lib. 4. Procop. hic, & Damascen. lib. 2. de fid. orthod c. 7. Didymus, & Apollinar. in Catenâ*: hi omnes volunt hanc lucem quarto die inditam luminaribus cœli: quod si hanc tuearis planè dicendum; vel potiùs quarto die, vt non ampliùs necessariam,

riam, euanuisse, quod de merâ qualitate dici, minimè absurdum. Tuentur hanc sententiam eruditè Paulus de sancta Mariâ vulgò Burgensis vocatus, *hic* & Lud. Molina *de opere. 6. dier. disp. 7. comm. in 1. p. D. Thomæ.* & crediderim hanc lucem nubis, in columnam fortassis conformatæ, formâ præluxisse. Solemne enim Deo docent sacræ litteræ, quotiescumq; luce aliquâ ordinariâ præter istam solis & siderum vti voluit, nube lucidâ vti, sicuti cùm deduxit filios Israël ad terram promissionis. *Exo.* 14. 19. *Deuteron.* 1. 33. & volens significare, fore vt Deus electis suis clarissimam lucem præbeat, id explicuit dicens; *creabit Dominus super omnem locum montis Sion, & vbi inuocatus est nubem per diem, & fumum & splendorem ignis flammantis per noctem*, Isai. 4. 5. primo vocabulo fortè ad hanc primã lucẽ respiciens, reliquis ad illã historiam Exodi. Deinde Ezechiel. 1. 4. nubes ostenditur magna & igne splendens inuoluto. Deniq; Matth. 17. 5. in transfiguratione nube lucidâ Apostoli obumbrantur. Altera opinio est D. Thomæ & communior in Scholis, hanc lucem fuisse ipsum solem, adhuc informem & imperfectum: quam probant D. Dionysij Areopagitæ anctoritate *lib. de diuin. nomin. c.* 4. vbi tamen D. Maximus in scholijs istud primo formatum die lumen vult, ex mẽte Dionysij quarto die in solem transformatum, καὶ ὅτι τὸ πρωτόκτιστον φῶς τῇ τετάρτῃ ἡμέρᾳ μετεσχηματίσθη εἰς ἥλιον: & censet à D. Basilio hoc dilucidius explicatum, non tam de ipso sole, quàm de huius luminis primò formati in solem conformatione, vt sim ambiguus, vtrum S. Dionysius id senserit, quod sensisse Scholastici Latini eum opinantur; an verò tantùm, hoc lumen id ipsum esse, quo postea sol illuxit, quemadmodum S. Nazianzenus & ceteri illi Patres censuerunt, à voce etiam Luminaris argumentum ducentes, quod φωστῆρα vocant.

24. D. Dionysij Areopagitæ locus.

FACTA EST] prodijt, extitit incertum † an ex illâ præexistente abysso, an ex omnino nihilo. Non obscura causa est, cur ceterarum rerum creationi, lucis creatio præmissa, sine qua mansissent inuisibilia. *De thesauris suis protulit lumen luminosum, quo appareret opus suum.* 4. Esdr. 6. 40. 25.

25. Vnde & cur lux producta.

VIDIT] crebra phrasis bibliorum † *vidit* pro fecit nos videre & cognoscere. de qua postea, sic hunc locũ exponit D. Hieronym. *epist.* 15. *De ijs quæ Deo in sacra Scriptura tribuuntur.* phrasim notant alij quoque, *Polychronius Cathena in Iob, in Prolegomen. & S. Gregor. lib. 19. Moral. cap. 5.* VERS. 5. 26.

Vidit, pro fecit nos videre, idiotism. S.S.

BONA] טוב *tob* significat omne bonum, pulchrum, decorum, amænum, vtile, benè placens: hîc habet vim adiectiui; & superlatiui, quasi dicat, lux erat optima in suo genere, nam hoc sensu Hebræi, quòd careant superlatiuis, *bonum*, dicunt. 27.

DIVISIT LVCEM A TENEBRIS] eodem recidit, quod LXX. *diuisit † inter lucem, & inter tenebras.* diuisit autem ipse Deus, *Augustinus libro imperfecto de Genesi cap.* 5. diuisit loco, luci assignans superius hæmisphérium, tenebris inferius (*Iunil. & Chrysost. hom.* 3.) diuisit naturâ, quoniam illa quid positiuũ, istæ sunt mera priuatio: (*Augusti-* 28.

Quo pacto diuisæ tenebræ à luce.

nu: lib.1. de Genesi contra Manichaos c.9.) tertiò diuisit causâ, quia lux oriebatur ex illa qualitate corporeâ, tenebræ de telluris opacitate resultabant, denique diuisit tempore, quia certo horarum interuallo, has illi succedere statuit, & huc potissimùm verba Mosis pertinere indicat sequens versiculus: & iuxta hanc diuisionẽ habes psal. 103. 20. *ponis tenebras, & facta est nox.* & Isaiæ 45. 7. Deus dicit se *formare lucem & creare tenebras.*

VERS. 4. 29. Appellat Deus quo pacto. APPELLAVITQVE] κατ' ἀνθρωποπάθειαν dictum. *Chrysost.*; non † enim sic Deus locutus, sed sanciuit vt hæc rebus conuenientia nomina Adam imponeret, & ea posteri vterentur. (*Augustin. d.l.cap.9.*)

30. Quo pacto tunc dies & nox sibi successerint. LVCEM, DIEM] יום *iom* hoc loco sumitur pro illo die, qui postea dictus est artificialis, temporis scilicet spatium, duodecim horis duraturum: sic D. August. *d. lib. 1. cap. 14. & in lib. imperfecto de Genesi cap. 6.* vt sumitur etiam dies infer. cap. 8. v. vlt. *dies quoque & nox non cessabunt.* diximus hanc lucem vniformiter difformiter se diffudisse per spacium illud, eo more & morâ quibus Sol postea vtrumque hemisphærium erat illustraturus: nullus tunc Horizō, nullus Æquator erat, sic tamen lumen illud ferebatur, & successiuè has & illas partes illuminabat, & quas non ampliùs luce perfundebat, obscuras relinquebat, vti nunc sol facit: quare nullam hîc opus est radiorum contractionem pro nocturno tempore comminisci, quod à D. Augustino, & Beda benè confutatum fuit.

31. Cur vespere ante mane. VESPERE ET MANE] Vel *vespere* nomine noctem, & nomine *mane* diem artificialem vocat, vt volunt Tostadus, & illam præponit, eo quòd circa meridiem lux ista creata, & hic tenebræ seu nox præcessit, lucem siue diem: vel potiùs seruatâ vocabulorum proprietate, dicimus cũ S. Basilio, Moysem hoc pacto prærogatiuam dici seruasse, quem cum à termino seu fine suo, qui vespera est significatur, prætulit nocti, cuius terminus est ipsum mane. confirmatur, quia non dicit Vespere & mane vnum diem constituerũt; sed *ex vespere & mane factus est dies vnus* hoc est decursâ iam diei curriculo per succedentem vesperam, & finito quoque noctis spacio succedente illi mane, completus est dies.

32. Dies iste qualis, & de triplici Iudæorum die. DIES VNVS] totum tempus quod intercederet à Solis exortu vsque ad exortum solis sequentem in eâdem terræ plagâ, confecit primum diem naturalem: dico naturalem. Nam Moyses toto hoc opere, sex naturales dies intelligit, quia disertè ex die, & nocte illos componit. Sciendum Hebræis triplicem diem fuisse, *vsualem*, quem à mediâ nocte ad mediam alterius diei noctem; *legalem*, quem à vesperâ ad vesperam; & *naturalem*, quem à Solis ortu vsque solis exortum computant. Dixi *primum*. Nam *vnum*

33. vnus pro primo, Hebraismi. hîc ordinis esse conuincitur ex versicul. 8. vbi sequitur, *dies secundus*; quod non est verum, si non iste *primus*: & frequens Hebræis Cardinales numeros pro Ordinalibus vsurpare, de quo Martinus Cãtapetrensis *lib. 6. hypothypos. cap.* 4. sufficit vnus & alter locus.

Daniel.

Daniel.9.v.1.*Anno vno regni eius*.quod Ioan.20.1.dictum *vna Sabbati* Matthęus c.28.1.dixerat *primam Sabbati*.frustrà igitur nobis Iosephus lib.1.pollicetur se causam alibi explicaturum cur *μίαν* dixerit: frustrà Philo,ad mundi vnitatem; S. Chrysost. ad noctis & die complexum; Hippolytus Martyr, ad totius hebdomadæ complementũ retulerunt.

DE OPERE SECVNDÆ DIEI.

34. *Opus secundi diei.*

IN diuini huius palatij structurâ,primo die terra pro fundamẽto iacta & empyreum quasi tectum impositum; moles autem illa rudis & indigesta terræ superfusa incubuit: quæ vt conspicua fierent, simul vicaria quædam lux creata. Sequenti die,progreditur Deus,ad chaos illud aquarum euoluendum,distinguendum,expoliendumque.

Vers. 6.

FIAT] Vnde? an ex quinctâ quadã essentiâ, vt Aristoteles censuit? sed eam ab illo inuentam stabiliendò errori de mundi æternitate, D. Ambrosius *hic lib.1.cap.6.* acutè animaduertit illius quintæ essentiæ à Deo creatæ nulla in Moyse expressa legi vestigia. Patrum concors sententia est, eandem aëris & cælorum (aquas) esse materiam, eamque corruptibilem esse naturâ suâ,hoc si verum est;ex mole illâ aquarum coaluit firmentum. Ego non libenter me à veteris Ecclesiæ placitis abripi sino. *Tenuerunt, quod dixi post Clementem Roman. ex D.Petri relatione lib.1 Recognition Tertullianus siue Nouatian.lib.de Trinita.cap. 8. Hippolytus Martyr,Gennadius,Acacius & Seuerianus in Cathenâ Græcâ, Cyrill.Hierosolymita.Catech es.3.& 9.Theod.hic q.11. Anastasius Synaita Hexaëm.l.2. Oecumen.in 2. Pet.c 4. D.Hieron epist.ad Ocean.quæ est 83. August.(si ipse auctor)libro quæstionum vtriusque testamenti,Marius Victor lib. 1.in Genes. Anselmus Cantuariensis lib. 1.de imagine mundi cap.25. Laodunensis, Beda, Iunilius, Hugo de Sancto Victore hic.*] *en XIX testes.*

35. Cælorũ orbes præter empyreum ex aquâ creati.

FIRMAMENTVM.] prodeat,existat, expandatur, solideturque ex hac aquarum incompositâ colluuie,corpus quoddam melius & solidius,quod inter aquas superiores & inferiores, quasi quidam murus, ad eas dispescendas coërcendasque interponatur. *Sic S.Basil.hom. 3.& Chrysost. hom. 4.* רקיע *Raqhiah* propriè & vt plurimùm significat expansionem seu extensionem,non quamlibet, sed eam maximè, quæ extensione ipsâ corpus fluidum firmat solidatque: ideo LXX.(quicquid recalcitret Caluinus) optimè vertunt *στερέωμα* noster *firmamentum*; quod non tantùm Zamorensis, & Lipomanus Catholici, sed ex Caluini amicis Fursterus & Auenarius hæretici comprobarunt. radix רקע *Raqhá*, propriè significat contundere, & vt ita loquar malleare, quo more fabri ferrũ extẽdunt,& poris occlusis solidius reddũt, quod cernas in thoracibus qui glandibus scloporũ resistunt: cernas etiã in argillâ cõculcatâ. Ideo Rabbini, cùm de corpore stereometrico disserũt,illud *Raqhiá* appellant, Vox igitur *Firmamenti* aptissima est cælo; quod Deus,scribitur extendisse sicut pellem seu cortinam tabernaculi *Ps.104.3. Isai.40.22.*Sed etiã eos præparasse, *Prou.8.27.*hoc est *firmasse sursum, ibid.v.28.*& solidissimos instar fusilium æreorũ fabricasse. *Iob.* 36.

רקיע Quid hoc loco.

38. Empyreum non vocatur firmamentum, sed reliqui cælorum orbes, & cur.

37.19. Quæ loca non de empyreo, (quod non nisi cælum, numquam firmamentum, inuenias vocatum, nimirum quia non fuit ex fluidâ & fluxâ materiâ firmatum, & ideo nomen Hebræum illi non satis aptum.) Sed de reliquis orbibus cælestibus sunt accipienda: qui orbes passim sic appellantur, vt cum Sol & Luna dicuntur creati in firmamento ȷ.v.17.& ita sumitur Ecclesi.43.in prin.& Dan.3.36.& 12.3. Hîc tamen *firmamenti* nomine complectimur etiam aërem & (si qua talis) sphæram ignis: non quòd vi significati contineantur, sed per quandam concomitantiam, & situs connexionem, siue vt accessionem exiguam magnæ molis. Scio à Zoroastre & Damascio varios firmamentorum orbes poni, & eorum primum empyreum, tres sequentes æthereos, & tres vltimos materiales nuncupari: nunc non de istorum delirijs, verum de Sacræ sapientiæ sermone agitur.

VERS. 7. IN MEDIO] non mathematico, sed rudi Mineruâ sumpto, spacio quod interiacet inter imum globum terræ & aquæ, & inter cælum supremum: seu in medio, aquarum separandarum.

39. Super cælos esse veras aquas.

DIVISITQVE AQVAS] Multi ex Catholicis superiores hasce cõtendunt esse nubes ipsas, & firmamentum medium esse aëris elementarem partem; seu totum spatium inter cælum & terram diffusum: quam tuentur in Cosmopeiâ Eugubinus, & Pererius noster *in huius vers. commentariis*, citans suæ sententiæ nonnullos. Vnde apparet mentiri Caluinum; cùm scribit Catholicos velle pro fide tenendum has aquas supra cælos veras aquas esse. Addo cetera quoque huius hirci petulca dicta contra hanc sententiam Catholicorum plurium, scuticâ potiùs vel ardenti titione, quàm refutatione digna. Primò dicit hoc à sensu communi alienum; Secundò id prorsus incredibile. Ain Calue? Quomodo alienum à sensu communi, quod receptius viris doctissimis & sapientissimis ab omni antiquitate? Nam has aquas veras esse & homogeneas cũ inferioribus, tam multi, tam graues prodiderunt, vt Oecumenici cuiusdam consilij decretum & consensum mihi referre videantur. Enumerabo Græcos, Latinósque ordine suo, quos noui. *hoc volunt Clemens Roman. lib. 2. Recognit: Iustinus q.93. ad Orthodox. Basilius hom.3. Epiphanius in Epist. ad Joannem Hierosolym. Chrysost. hom.4. & in psalm.148. Cyrillus Hieros. catheche.9. Theodoret. hîc q.11. Procop. hic, Hippolytus & Seuerian. in Cathe. Euthym. in psal. 103. Ex nostris Tertullian. d.c.8. Hilarius in Ps.135. Ambrosius lib. 2. Hexaëm. capit.3. & 4. Hieronym. d. epist. ad Oceanum, Augustinus lib.2. de Genes. ad litt. cap.5. lib.11. de Ciuita. Dei cap. vlt. & in d. ps.103. & ibi. Cassiodor. Haymo, Bruno, Lombardus, Richardus Pampolitan. nec non Encherius, Rupertus, Hugo de Sancto Victore, Beda & Strabus hîc, Anselmus Cantuar. d. loco c.25. & 28. Richardus de S. Victore lib.2. exceptio. c.7. & vetusti vates Christiani Dracontius Hispanus, & Marius Victor de opere sex dierum, & Drepanius Florus in Hymno trium puerorum.* Multa concilia sunt, quibus non tot Patres subscripserunt. Non desunt recentiores qui defendant quod diximus *vt Anton. Honchala & Olexstrius hîc, Vaelmius lib. de opere sex dier. lectione 14. Ludouicus Molina eodem tractatu*

tractatu quæst. 10. *& copiosissimè disserens*, *Ascanius Martinengus in tomo 1. Cathena magna in Genesim à fol.* 648. A sensu ergo communi non abhorret opinio.

Maximè verò credibilem patet, quia Sacræ Sripturæ verbis maximè contentanea est nudè & simpliciter acceptis, quæ contrarium tenentes, tropicè coguntur accipere. Sunt enim (meo iudicio) loca Sacræ Scripturæ clarissima, præter hunc nostrum, alia tria. psalm. 103. 3. habes; *extendens cælum sicut pellem, qui tegis aquis superiora eius.* psal. 148. 4. *aquæ quæ super cælum sunt.* Daniel. 3. 59. *benedicite omnes aquæ quæ super cœlos sunt Domino* cedo vllum S. S. locum vbi nubes super cælos positæ dicantur? vix vnquam *cæli* in plurali † pro aëre capiantur? Semper ferè quando pro aëre, inuenias numerum singularem, vt psal. 146. 8. *qui operit cælum nubibus.* Gen. 9. 14. *obduxero nubibus cælum.* Iob. 38. 29. *gelu de cælo.* Isai. 55. 10. *descendit imber & nix de cælo.* Ierem. 10. 13. *dat multitudinem aquarum in cælo*, vt *volatilia* seu *volucres cæli*, vt infr. hoc cap. vers. 26. & 30. & passim, & *nubes cæli & cataracta cæli*, Gen. 7. 11. & 9. 14. venti cæli, 4. Esdr. 11. 2. contrà cum de orbibus cælestibus indistinctè habes vnius vel plurium numerum, vt *rorem cæli*, Gen. 27. 28. & *cælorum*, vt Deuteron. 33. 28. *cælique caligabunt rore.* Item Isai. 45. 8. Aggæi. 1. 10. & Zachar. 8. 12. adeò vt cum in plurali vsurpet, opponi videas ipsis nubibus; Iud. 5. 4. *cælique ac nubes distillauerunt.* Sunt huiusmodi testimonia plurima. Contra vix vnum inuenias pro aduersariis, 2. Reg. 22. 12. *cribrans aquas de nubibus cælorum*, vbi non possumus nubes cælorum interpretari, quæ cælitùs videntur dependere, & demitti, quoniam in psal. 17. 12. qui huic capiti respondet habemus, *tenebrosa aqua in nubibus aeris.* Isai. 45. vers. 8. *Rorate cæli desuper. & nubes pluant iustum.* cælis nubes opponuntur, illis ros, his pluuia tribuitur. Non obstat Ierem. 14. 22. *aut cæli possunt dare imbrem*: non enim loquitur de cælis veris, sed de fictitiis habitaculis falsorum numinum, quæ à Gentilibus confingebantur: ideo non est positum pro vero aëre. Nam cum de verò aëre loquitur alium numerum vsurpat, vt cap. 51. 16. *multiplicantur aquæ in cælo.* Cur autem Hebræi soliti rorem orbibus cælestibus potiùs quàm aëreis nubibus ascribere, in Sacra physicâ discutietur. Satis probatum verbis & consuetudini loquendi Bibliorum, sine vllâ vi, nostram sententiam esse consentaneam: aliter volentium violentam.

40. Cæli in plurali vix in S. S. pro aëre.

Locus 2. Reg. 22. 12. Locus Isai. 45 8.

Locus Ier. 14. 22.

Æquè probabilis est, si rationes spectes. Nam quæ solent obiici nulla nos premit. Corruptibiles esse naturâ suâ hasce lymphas, fateor, corrumpendas actu nego, cur non potest corruptio impediri? an otiosa vis frigiditatis tot aquarum, calori, quem excitat motus orbium, apta resistere? nonne id potest, qualitas loci conseruantis? aut vis aliqua supernaturalis à Deo impressa? & quid intellectu facilius, quàm si Deus censeatur concursum suum vniuersalem ad omnem alterationem necessarium, qua corrumpi aquæ possent, iam ab initio subtraxisse? Finem, quô illic positæ, nouit qui posuit & creauit, &

41. Responcetur obiectionibus ad. uers. de his aquis.

dispescuit: ego consiliarius eius non fui: sed certus sum, quicquid ab eo factum, id optimo fine prudentissimè factum. Quot alia sunt ante pedes, quorum causas & fines ignoramus? Violentiam illic nullam perpetiuntur hæ aquæ, nec descendere anhelant, quia sursum aut deorsum ferri, tum demum natura elementorum postulat, quando infra orbem lunæ, & extra locum connaturalem statuuntur. Con- „
cludo cum B. Augustino quoquomodo & qualeslibet aquæ ibi sint, „
esse eas ibi minimè dubitandum: maior est quippe huius scripturæ „
41. Explicatio huius operis 2. diei.

auctoritas, quàm omnis humani ingenij capacitas.] *d. lib. 2. de Gen. ad lit.* Et locum hunc explico ex traditis ab S. Hippolyto in Catena; hoc secundo die Deum hanc molem aqueam in tres portiones diuisisse: & vnam eamque mediam subitò condensasse in orbes cælestes: aliàs duas iussit aquæ substantiam & accidentia retinere, & vnam quidem partem mansisse impositam toti cælestium corporum hoc die creatorum globo, subditam empyreo seu cælo cælorum; alteram relictam infra concauum orbis lunaris, supra terrarum molem; & hanc imam vim aquarum, rarefactâ earum non exiguâ parte in aëris; & ignis fortassis elementum migrasse, reliquam, quod erat, aquam remansisse de quo postea.

VERS. 8. VOCAVITQVE DEVS FIRMAMENTVM CÆLVM) cæli nomen meritò tributum firmamento, tum quia huius firmamenti maior & melior pars sunt cæli: tum quia illud ex aquis produxerat, & cælum Hebræis dicitur שמים *Scamaim* quasi שם *Scam* מים *Maim* quod interpretatum *illic aquæ*. (Hieron. epist ad Oecan.) denique quia in sacra Scriptura *celi* nomine venit, quiequid supra terræ & aquæ globum fluctuat vel voluitur, etiam aëris pars ima, sicut cùm Deus dicitur *dare pluuiam de cælo* Act. 14. 17. aut *aquilæ cæli* dicuntur. Thre. 4. 19. Et ideo hic complector cum orbibus cælestibus, eam quæ supra nos est regionem elementarem; quæ moles à superiore quidem parte debuit esse solida, sicut est crystallinum cælum; ab inferiore verò sui parte etiam eatenùs firmam esse oportuit; vt non defluat aër terræ marisque globum cõtinens & gyro circumdans suo: pluuiæ de vaporibus huius globi natæ, sursùm eleuatæ, & in aëre condensatæ sine aëris defluxu recidunt: aër ipse manet illæsus. Sic fermè qui de Hexaëmero scribunt *D. Basilius hom. 3. D. Nyssen. de opere sex dier. & S. Ambrosius lib. 2. cap. 4. & Procopius hic.*

42. Cur cæli impositum nomen firmamento.

43. Firmamentum quid hoc loco.

44. An Deus hoc opus viderit esse bonum? & cur Moyses id prætermisit scribere.

Porrò in codicibus † Græcis hodie legimus, *& vidit Deus quod bonum:* quod nec legit Chaldæus, nec est in Hebræis, nec vllus vett. interpretum transtulit, vt testatur S. Hieronymus *Apolog. ad Pamm. pro libris aduersus Iouinianum*, legit tamen D. Basilius d. hom. 3. fortassis vitiosum nactus exemplar. Nam mihi probabilius est, LXX. id non posuisse. Cur hic Moses non dixerit, ratio de binario D. Hieronymi, non est truphatica (vt barbarè & impudenter Nicolaus) sed est mystica; litteralis est alia, luci diei primi nihil ornamenti accessurum; firmamentum verò quarto demum die venustandum & perficiendum erat: est Iarrij, quem Catarinus, & alij secuti: huic tamen

tamen obstat, quod sequenti vers. dictum id, de terra & mari, nondum creatis animalibus. 45 Connexio.

DE OPERE TERTIÆ DIEI.

MOre architectorum, magnæ huius domus mundialis velut integrantes partes composuit: nunc illas exornare singulas, & fini, ad quem conditæ, incipit adaptare. Ideò terram maris integumento liberat, & duobus his corporibus sedem statuit: tellurem inde herbis & arboribus vestit & honestat, vt animantium habitationi fiat idonea. Opus tert. Diei.

CONGREGENTVR AQVÆ] iam erant creatæ: ideò non dicit, fiat aqua: sed iubet eas congregari. Erat aqua dumtaxat eius densitatis, cuius nunc sunt flumina (quæ videtur eius naturalis esse densitas) maiorem aquarum sublunarium partem Deus (scilicet, quæ nunc est marina) nonnihil ampliùs (fortassis admixto aliquanto terreo) conspissauit; & ita factum, vt minore quàm priùs alueo indigens, partem terræ magnam reliquerit *aridam*, cuius ante totam superficiem contegebat. *Sic Augustin.lib.1.de Genes. ad lite.cap.12. & lib. 1. contra aduersar. legis & Prophetar.*) Præterea fecit Deus terræ partem in valles subsidere, partem in montes assurgere: atque ita multum aquarum in varios hinc inde natos hiatus se abdidit, multum etiam à terra, quæ altior & maior est aquis, & circumquaque declinis iacet, per varios riuos & subterranea in Oceanum defluxit. Quem modum ex Psalm. 103. à vers. 5. præclarè probat & deducit Rupertus *hic lib.1 cap. 34.& 35.* Vers. 9. 46. Quo pacto aquæ congregatæ in maria.

QVÆ SVB CÆLO SVNT] aliæ ergo suprà cælum seu firmamentum. IN LOCVM VNVM] in congregationem, vt ex LXX. vertit Tertullian. vnam vnitate continuationis. Nam ex veriore sententia omnium aquarum confluges tandem Oceano vniuntur. *D. Basil. hic hom. 4. Ambrosius lib. 3 c.2 & 3. Hieron. in c.3. Habac.* Vel sanè *vnum* segregem seorsum ab arida. *Sic Rupert. d. lib. 1. cap. 32. Damascen. lib. 2. de fide cap. 9.* 47. Omnes aquæ Oceano iunctæ.

APPAREAT ARIDA] non fieri seu produci iubet, quæ iam erat; sed detegi & in gratiam animantium nudari vndis, & desiccari ab vligine, & sic (vt ait Basilius) quasi velo remoto & cortinis reuolutis, se conspicuam præbere. Hanc Dei iussionem quotidie cernimus in aquis vigere: quæ multis semper gyris & mæandris circa montium radices conantur decliuem locum inuenire: quod si nequeant propter editorum locorum impedimenta; illic vbi impediuntur, in lacus se porrigunt, & defixæ stagnant in paludes: tandémque altitudine aquarum obicis cacumen superantes, cum impetu rursus ad ima decurrunt: sin tam modicæ sint, vt nequeant cacumen conscendere, protinùs meatus occultos rimantur, & subterraneas cauitates implét, locísque accommodis fontium, & puteorum venas suggerunt. Probabile † hoc eodem tertio die Deum marmo- 48. Vnde fiat vt aqua semper ad ima terrarum tendat. 49. Fontiũ scaturigines, lacus, & paludes. 50.

Metalla. & cætera Fossilia. ra, metella, fossiliaque cetera produxisse, quæ in terræ penetralibus abdita cupiditatis humanæ insatiabilis audacia perscrutatur. Denique in † imo terræ centro eleuata inde portione tot montiū, & litorum 51 Inferni locus. editorū, vastū spacium reliquisse: crediderim, vbi de ipsâ terræ substantiâ sulphurei ignis & conflagrationis inexhaustam materiam, & per illud inane Diabolo & Angelis eius, sedes æternas, pœnamque præparauit: quem locum Gehennam & infernum nuncupamus. *Matth.25.41.* describit eleganter Tertullianus libr. de animâ cap. 55. sed pluribus: neruosè paucis Apologeti. cap. 47. definiens, *ignis arcani subterraneum ad pænam thesaurum.*

52. Quo pacto terra aqua deserueeit, stabilita sit & mari terminus positus. Factum est ita.] recesserunt aquæ, non solis ardore, (qui nondum creatus) nec vento valido (quo nihil opus) nec pedetentim (quoniam Dei efficax iussio moras abrupit:) sed solâ Dei virtute & voluntate, cui cuncta obediunt (*Basil. sup. Ambros. sup. cap. 5. Chrysost. hom. 5.*) totus ille orbis terræ, qui non futurus mari pro alueo, se simul repentè ostendit: & mari terminus positus quem non transgrediatur, nec redeat cooperire terram *Iob. 38. à v. 8. psal. 103. v. 9.* terra quoque stabilis facta, & licet pendula, tamen immobilis super nihilo appensa, *Iob. d. c. 38. vers. 4. & 6. & c. 27. vers. 7. & d. psal. 103. v. 5.*

Vers 10. 53. Arida cur dicta terra. Vocavit] vide sup. v. 5. Aridam] sic appellat non quod arenosa tota & infrugifera foret, sed quia, quæ priùs limosa & aquis cooperta, nunc fuit ad congruam siccitatem perducta. Nam radix יבש *Iabasc*, significat exsiccare. Sensus ergo huic arefacto elemento inditum nomen ארץ *Eretz*, cum sex punctis, hoc est *terra*; quæ sic vocata à Razaz *calcare*, sicut Latinis à terendo: creata vt ab animantibus incolatur, teratur, calceturque. *Eugubinus in Cosmopæ.* Dicunt Hebræi ביש vocari, quod omni fructu careret: ארץ quod iugiter appetat fructum ferre. *Sic Isidor. Clarius* Porrò sicut Hebræi *arida* nomen absolutè vsurpant de terrâ; sic Græci ὑγρὰν de mari. Exempla Callimachi, Apollonij & Oppiani, suggerit Conrad. Rittershusius *Comment. in Oppianum.*

54. Maris significatio apud Hebræos. Congregationes aquarum) nihil sententia mutat, siue dicas in singulari *congregationem*; vt est Hebr. & Chaldai. siue vt noster & LXX in plurali, loquitur de cunctis aquarum generibus, siue dulces sint, vt mare Genezareth; siue salsæ, vt Oceanus ימים *Iammim*, teste Hieronymo hîc, vtrasque significat. Sensus: maris nomen quibusuis multarum aquarum receptaculis indi statuit. Sal-

55. Salsugo an mari natiua: cur addita. sugo non est mari natiua (*bene post Aristotelem 2. Meteor. Theophylus ad Autolycum lib. 2. & Damascenus lib. 2. de fide. c. 9.*) sed Deus, cùm aquas marinas ab aliis distinxit, illis terrenas & adustas exhalationes admiscuit, vnde salsugo; idque vt à putredine conseruarentur, tum ipsæ aquæ, tum marinæ illæ ingentes belluæ: sed & alias ob causas.

56. Mare cur in tot sinus partitum. Easdem aquas in tot alueos, tot locis in varios sinus terrarum intulit, vt tota hæc arida vicinior esset mari, è quo maiori ex parte nubium materia ascendit, vt ita tellus commodius irrigaretur, & ventis marinis ad salubritatem & fœcunditatem perflaretur.

Vidit

VIDIT QVOD ESSET BONVM] nempè hanc aridam esse detectam, & aquas seorsim in vnum congregatas: eo quòd hoc facto, tam terra quàm mare pulchrior & vtilior animalibus futura. Non ergo istud *bonum* hîc refertur ad ipsam terram, & mare quasi quæ iam perfectè exornata, sed ad terræ ostensionem, & separationem prædictam. Vnde patet solutio obiectionis factæ sup. in fine vers. 8. Videtur † autem ista clausula non absimilis illi Romanorum, quam rebus actionibúsque ascribebant; BONVM FACTVM, de qua Brissonij formulæ consulantur: fortassis ab Hebræis hoc quoque sumptum. 57. Formulæ: *Bonū factum* origo.

VERS. 11. GERMINET TERRA] Tertullianus, *frutícet*, sensus, materiam † suppeditet germinationi. Nam terra dumtaxat hac vice passiuè, Deus solus actiuè & efficienter germina produxit. Psal. 103. vers. 14. *Producens fœnum iumentis, & herbam seruituti hominum, vt educas panem de terra.* Produxit hæc germina † Deus tertio die ante Solem, ne germinum vt auctorem mortales Solem venerarentur. *Theophil. d. lib. 2. Basilius hom. 5. Procop. Ambros. alij.* Ante † animalia verò, vt iis natis statim pabulum præparatum occurreret, *Basili. & Ambros. sup. Theodoret. quæst. 13.* 58. Germinare terram quid & quæ causa. 59. Cur ante Solem germina. 60. Cur ante animantia.

HERBAM VIRENTEM] דשא *Desce*, significat omne germen siue herbæ, siue arbusti, dum adhuc tenellum & recens est: עשב *Ghesceb*, idem significat iam adultum & grandiusculum. Itaque Hebræo textu significatur, omne genus herbæ & plantarum productum, hoc est, vt vocant vna voce Sallust. in Iugurthi. & Lactantius lib. de ira Dei omnia *gignentia*, Græcis φυτὰ καὶ βοτάναι, plantæ & herbæ. Noster prudentissimè, vt solet, viridem seu virentem vertit, non coloris tantum indicandi gratia, sed vigoris & succi, ne quis siccum germen seu fœnum putaret significari: siccitas enim herbæ & arefactio ad corruptionem, non ad generationem pertinet. Et quoniam initiò omnia creata sunt adulta perfectáque, ideò posterius vocabulum *Ghesceb* censuit additum, pro restrictione prioris *Desce*, quod aliàs latissimè patet: quod seqq. confirmatur. Sensus † ergo est, herbam adultam quidem, sed adhuc viuidam & succi plenam aptam alimento. LXX. *herbam fœni*, non quæ iam fœnum, sed quæ fœnum futura cùm demessa. 61. Herba vitēs quid. Gignentia. φυτὰ καὶ βοτάναι. 62. Herba qualis creata.

ET FACIENTEM SEMEN] Tertullian. *seminantem semen* ex Græco; tam adultam vt mox apta quæ paulò pòst queat semen, ad speciei suæ propagationem, seminare. 63. Hebraism. lignum pro arbore.

LIGNVM] arborem † Hebraismus.

POMIFERVM] *fructuosum faciens fructum*, ex Græco Tertullian. noster optimè: † quia pomum pro quouis arboreo fructu Latini vsurpant. *Vide quæ dixi Aduersar. ad Thyestem Senecæ Tragici vers. 110.* Sub frugiferis infrugiferas † Moyses comprehendit, vt ignobiliores, *Sic Basil. & Procop.* Quamquam & hæ suo fructu non carent: nulla enim quæ non aliquam exhibeat vtilitatem, quæ homini pro fructu, quare & earum quoque vsusfructus appellatur. *Sic Ambros. hic lib. 3. cap. 13.* 64. Pomum pro omni fructu inde pomiferum. 65. Quãdo creatæ infrugiferæ arbores.

66 cap.13. & D. August. lib.3. de Genesi ad litt.cap.18. CVIVS SEMEN] quod sibi simile gignendi vim habeat, non precariam vel emendicatam aliunde, sed natura sua in seipso; siue in fructu, siue in folio, siue in ramis, siue in radice. *Basil. suprà homil.5. & Ambros. cap.14.* SVPER TERRAM] hic idem quod, in terra elemento sibi proprio. LXX. ἐπὶ pro, super. Vis hæc illis indita hac iussione etiamnum perseuerat.

Vis sibi simile gignendi in plantis.

Vers. 12.

67 PROTVLIT TERRA] non tantùm tunc † vim accepit hac iussione in posterum proferendi; sed illo ipso, quo Deus iussit, momento actu eam cum fructu maturo produxit. Nam licet sequentium productionum, quoad modum quoque, efficientia sit terræ connaturalis; attamen primæ huius productionis effectus diuinæ omnipotentiæ soli, quoad modum, est ascribendus, quam decuit primo instanti cuncta perfecta producere. *Philo. lib. de Cosmopœia, Basili. Ambros. Marius Victor hic.* Tum etiam protulit terra † rosam cum spinis, paliuros, cactum, cicutam, & omnes venenatarum vel molestarum plantarum species. Verisimilius enim mihi, hisce sex diebus Deum creasse cunctas rerum completarum species, & ab huiusmodi rerum productione septima die quieuisse. Nam cap.2. vers.5. non obscurè significatur Deus hoc sex dierum spacio omne agri virgultum fecisse; huiusmodi autem multa & spinosa, & virulenta. Sed quo anni tempore? † Nondum annus erat sole nondum producto: sed queritur quæ anni tempestas cœperit Sole iam creato. Hebræi omnes mordicùs tuentur auctumnale æquinoctium: nec res caret probabilitate. Tutior tamen sententia, quæ verno censet, hæc fuit Concilij Palæstini, cui Cæsareæ præsedit Theophilus iussu Victoris Papæ, & eam Patres communiter tenent.

Productio hæc quo differat à sequentibus.

68. Spinæ & venena, &c. An tunc producta.

69. Quo anni tépore mundus cõditus.

DE OPERE QVARTÆ DIEI.

Opus quarti Diei.

QVarto die Deus sidera & stellas omnes, fixas & erraticas generatione quadam supernaturali ex cælorum materia produxit, eam condensando quo ipse nouit modo: nam exactior de his, & siderum cælorúmque discrimine disputatio Physicæ speculationis est.

Vers. 14.

70. FIANT] existant. LVMINARIA] vasa quædam luminis. φωςῆρες † LXX. hinc nata opinio lumen primæ Diei Soli inditum quasi lampadi. Sanè prophanis etiam Sol, *lampas* dictus Lucretio & Virgilio: meliùs eidem Lucretio *fons luminis*: & sic Latinam vocem capio; Græcam quoque, quia lumen præbet.

Luminare, quid hoc loco.

IN FIRMAMENTO] in illa cælorum mobilium expansione. Nam Hebræum vocabulum non est peculiare vlli cælorum: vt nec Græcum.

71. DIVIDANT DIEM AC NOCTEM] hominibus † & animantibus mox nasciturís, vices laboris & quietis indicent. Discrimen inter diem & noctem statuant, vt explicant LXX. Patet de artificiali die loqui, & hæc rudi populo crassa Minerua proponi, quasi Luna

Diei & noctis diuisio.

Luna noctem adducat, sicut Sol diem: cùm Sol vtriusque causa sit, dici sua præsentia, noctis absentia sua à nostro hemisphерio.

IN SIGNA] Non vanà illa & coniectanea astrologorum, quos passim sacra Scriptura damnat, vt ostensum à me, *libr. 4. Magicar. disquisit. cap. 3. q. 1.* Sed alia quæcumque licitum obseruare de Sole & Luna, siue fuerint miraculosa, velut Solis stitio ad Gabaa, & vmbræ regressio in horologio Achaz (*ita Diodorus Tarsens. & Procopius:*) siue prodigiosa & prænuncia diuinæ vindictæ, vt acies equitum discurrentium in historia Machabæorum, Solis obscuratio in Apocalypsi, (*sic Ambros. & Eucherius, & illi alij laudati:*) siue sint naturalia, vt sunt Prognostica τῶν φαινομένων, (*sic Philo, Basilius, Damascenus,*) siue alia qualiacumque. Hebræ. אות *Oth*, cuiuis signo conuenit. 72. Signa multiplicia.

ET TEMPORA] מועד *Moghed*, Hebræum noster ad quædam tempora stata & definita retulit, vt intelligamus agi, primo de quatuor anni tempestatibus; (*sic Philo & Basilius*) secundo de temporibus messis, vindemiæ, oliuitatis, & aliis naturalibus oportunitatibus (*sic Theodoret. hic, & Athanas. in Quæstionibus.* Tertio quadam consequentia & extensione de festis seu feriis Ecclesiasticis illius populi, Neomeniis, Kalendis, & aliis. (*Procop. & Cyrill. hic:*) item de forensibus, vt nundinis, iustitiis, &c. Radix est יעד *Iaghad*, definire, designare, & certo statuere, vt rectè Fursterus. Inde *Moghed*, significat rem quampiam certam & definitam ratione temporis vel loci, nam porrigitur ad agmen, & tesseram militarem, tentorium ducis, & quemuis indictum conuentum. Quod verò sequitur, *& dies & annos*, exegeticum est, q. d. hoc est, vt sint notæ & indices omnium † dierum, naturalium, artificialium, sacrorum, profanorum, criticorum, forensiúmque; annorum quoque solarium, lunarium, magnorum; de quorum differentiis consulendi Censorinus & Macrobius. 73. Temporum quomodo sol & luna definiant. 74. dierum & annorũ genera.

VERS. 16.

DVO LVMINARIA] illa duo luminaria quæ dixi, patet ex articulo Hebræo: intelligit Solem & Lunam. Luna † minor est omnibus astris, excepto Mercurio, vocatur tamen *luminare* magnum, quia nobis propter viciniam maior sideribus videtur: & quia maiore vi & efficacitate, quam stellæ, in hæc inferiora pollet. *Chrysostom. hic hom. 6.* 75. Luna quo pacto magnum luminare.

LVMINARE MAIVS) Solis lumen † cum stellarum & Lunæ lumine comparat; quæ simul vix tenebras nocturnas leuiter collucant: Sol solus etiam clarissimum diem præstat. 76. Solis luminare cur maius.

PRÆESSET] non tribuit † hac voce vllum dominium in creaturas. Nam ambo luminaria Dei iussu hominibus seruiunt, aurigarum lucis vicem fungentes, vnde natæ fabulæ de quadrigis Solis, & de Lunæ bigis. Sol seruit interdiu lucendò, & in inferiora influendo: Luna verò & stellæ idem præstant nocturno tempore: quæ est germana expositio Hebrææ locutionis לממשלת *Lememscheleth*, à radice MASCAL, *ad dominandum* seu *vt dominentur*. Noster, ne imperium aliquod imaginère præesse vertit, quasi dicas præcedere, & vicissitudini huic præire, velut ductorem & ideo vtitur voce, *potestatis* psal. 77. Sol & luna quomodo præsunt. Locus ps. 135. 7.

ἀρχῃ. Defensi LXX. contra Steuchū. 135.7.*Solem in potestatem diei,lunam & stellas in potestatem noctis*.hoc est vt ille diei,hæc nocti ita præsit: secutus est LXX.qui ἀρχὴν vertêre; cuius versionis causâ reprehenduntur ab Eugubino, cui nunc, quia nostræ quoq; versioni offundit Caliginem, respondendum. Etiamsi ἀρχὴν sumpsissent pro Dominio & Principatu,tamé posset dici cum D.Augustino,*de Genesi opere imperfecto cap.* 13. *& lib.* 1. *de Genes.contra Manichæ.cap.*14.principatum die solem obtinere, lunam noctu, quia tunc iis nihil splendidius aut excellentius apparet.Nūc cùm *εἰς ἀρχὰς* etiā significet *ad principia*,simplicissimè dicim' quod idē Augustinus scripsit *lib.*2.*de Gene.ad litt.cap.*15.*&* 16.id de initiis diei & noctis accipiendum. Quot modis ἀρχὴ sumatur docet Aristoteles. 4. *Metaphys.*

Locus Ierem.31.35. huius loci commentarius est Ierem.c.31.35.*qui dat solem in lumine diei , ordinem lunæ & stellarum in lumine noctis*; hoc est qui dedit solem vt diurnum lumen præbeat, & ordinauit stationem lunæ ac stellarum vt noctu luceant.Nihil hîc pro stellarum in humanas actiones imperio,quod impij astrologi confingunt.

ET STELLAS] subaudi etiam creauit, vt cum lunâ nocti præsint. ita eas iungit psalmista d.v.7.

VERS.17. POSVIT EAS]non stellas tantum:sed est enallage generis† pro *ea*,

78 Enallage generis Hebraism. nempe solem,lunam,stellas,patet ex vers.sequ.& Complut.& quidā Manuscrip.habent,*ea*.Hæc omnia collocauit. IN FIRMAMENTO,] hoc est *in cælo* creando ponens, & ponendo creans. *sic Augustin.d. cap.*13.

DE OPERE QVINTÆ DIEI.

79. Aues ex aquis ortæ. PRODVCTIS âstris vt lucerent & influerent, vt herbis & pomis vt alerent;nunc, quæ his vterentur, ex aquæ densiore materiâ pisces,ex rariore Deus aues†producit, productas aues non ex aëre, sed ex aquis,probabilior sententia est.primò quia textus hoc indicat, cùm de aëre his vers.nulla mentio fiat. 2. quia hoc canit Ecclesia in vesperis Feriæ 5.Denique quia hoc censent grauissimi scriptores tum Patres præter Rupertū ferè,tum Scholâstici quoque.Hieronymum, Augustinum, & D. Thoma citamt Pererius; Addo Philonem qui idcirco aues piscium cognatas vocat lib.de mundi.opificio.Ambros. lib.5.c.14.Cyrill.hîc ; Theodoret. lib. 5. diuinor. Decretor. Marium Victorem hic lib.1.Damascen.d.lib.2.cap.9.Hugonem & Richard.de sancto Victore & alios.

80. PRODVCANT]Hebræū ישרצו *Scaratz* vix vno verbo potest Latinè explicari:Germani duo habent,*VVedlen vnd Gredlen*.possumus exponere,scaturiant in maximâ copiâ. Nam respicit ac piscium innumeras species.sic ps.103.25. *Illic reptilia quorū non est numerus.* AQVÆ]

81. An ex solâ aquâ pisces geniti. Basili. Theodoret.Ambros. Chrysost. solam aquam memorant : sed S.Bonauentura & Scholastici ex quatuor elementis compingunt,& seq.c.v.19.volatilium generatio etiam terræ tribui videtur Concilio, quia præcipuè ex aquæ materiâ,non tamen sine reliquorum elementorum

torum admixtione. REPTILE) vt potuit, noster expressit Hebræum *Seretz* vt & LXX. qui in plurali ἑρπετὰ vniuersim de iis quæ vel nullos habent pedes, vt congri, murenæ, anguillæ; vel idoneos tantùm ad repandum, vt lacerti, crocodili, centipedes, *repentia*, vertit Tertullianus. Sic autem vocantur pisces; quia sicut colubri in terris, ita pisces in aquis super ventrem & pectus mouentur. Ad pisces †, seu reptilia referuntur amphibia, vt fibri, lutræ, hippopotami: quia licet pedibus prædita, ijs tamen, dum sunt in aquis, non gradiuntur, sed rependo, vtuntur pro remigio. Videant Euripides & Seneca, quam aptè phocam seu pristim exitialem Hippolyto describant. 82. Reptilia quæ. 83. Amphibia quado creata.

ANIMÆ VIVENTIS] *animarum viuarum*, Tertullian. ex LXX. Clarius noster, vt est Hebraicè in singulari, quia singulis vna dumtaxat est anima vitæ largitrix, anima sensitiua, quę motus principium, & quâ propriè viuitur à brutis. & sic solet *viuens* in sacra Scriptura sumi. J. v. 30. 84. viuens quid.

VOLATILE] Tertullian. ex LXX. *volatilia volantia super terram.* Hebrea ad verbum, *& volatile volet super terram.* Vnde Steuchus, Caietanus, & alij recentiores cum suis Rabbinis contendunt, hoc loco nō probari aues ex aquis genitas, & nostrum non rectè transtulisse. Sed pro nostrâ versione faciunt LXX. qui non crediderunt verbo *volet*, sed κατὰ παρονομασίαν, τὰ πετεινὰ πετόμενα, quia Hebraicè haut absimili sono habes עוף יעופף *Shoph Ieghopheph. volatile volet*: quod noster breuitatis causâ pretermisit, sciebat enim perinde esse ac *volatile quod aptū volare, seu volans.* Deinde frequens est Hebræis verbum aliquod subaudire. Hoc certè loco censuerunt LXX. & Hieronymus subaudiri voculam, *quod* scilicet *volatile quod volet*, & repeti præcedens producat à quo tota regitur oratio. hac sententia, producat etiam aqua animal omne, cui natiuum volare. 85. Hebraismus sæpe verbū subaudit.

SVB FIRMAMENTO CÆLI] in vasta hac expansione aëris quæ cælo subiicitur. LXX. *secundum* seu *iuxta firmamentum*. obscurè Tertullianus, *per firmamentū cæli*. Clarius: *in prospectu cæli, vt cū dicitur sub diuo.* VERS. 21. 86.

CETE GRANDIA] *magnos cetos*, Tertullian. תנינים *Thaninim*. † significat quaslibet belluas vastæ magnitudinis, aut formæ prodigiosæ, siue in terris, siue in aquis degant; Sirenes *Isai. 13. v. 22.* dracones terrestres *Malach. 1. 3.* & marinos *Ezech. 29. 3.* Vnde patet, & fatentur Rabbini, de aquatilibus belluis tantum agi, hoc loco; sed non restringi ad certam speciem, verùm pro quouis maximo pisce quales esse solent qui de cetorum genere, sumi. *Sic Gennadius, post Theodorum in Catenâ.* Quare rectè LXX. & noster vertunt *Cete* tum hîc tum alibi, Iob. 7. 12. *Numquid mare ego sum, aut cetus.* Isai. 27. 1. *occidet cetum, qui in mari est.* Porro sub † magnis piscibus, intelligendi minores quoque creati. *ita Procopius.* ATQVE MOTABILEM] coniunctio † vim habet explicandi id quod præcessit. significat Moyses se vocasse *animam viuentem*, quoduis animal quod naturâ seu ab intrinseco præditum vi se ipsum mouēdi. Tertul. cum LXX. *omnem animam animalium repentium.* IN SPECIES] iuxta species suas. SECVNDVM GENVS] 87. Pisces parui quando creati. 88. Atque pro id est.

hoc eſt ſecundùm ſpecies ſuas, vt dixit de piſcibus.

VERS.22.
BENEDIXITQVE] Dei benedicere, eſt ipſum benefacere; quod
89. Benedixit Deus benefaciendo.
ſignificat Hebræum ברך *Barach*, cum de Deo ſermo. *ſic Oleaſtrus*) Benefecit † autem tribuendo illis virtutem prolificam, multiplicandi & ſpeciem ſuam per maris & fœminæ vnius ſpeciei congreſſum, propagandi & conſeruandi (*Sic Chryſoſtom. hom. 7.*) inditâ quoque
90. Benedictio animãtium qualis.
illis ad id naturali propenſione, quam huius eſſe benedictionis partem Procop. & Rupert. hîc cenſuerunt meritò. Nam niſi hoc foret, facilè ſe animantes, homines maximè (de quibus poſtea) abſtinerent, tot incommodorum, quæ accedunt, gratiâ. EIS] reptilibus & vola-
91. Fructus animantium proles.
tilibus. CRESCITE] non mole corporis: nam quibus loquebatur, debitã quantitatem iam erant conſecuta: ſed numero per copulam. q.d. vos quoque † nõ minùs quàm plantę & arbores fructificate. Hebraicè פרו *Pheru*. ne dubites quis ſit animalium fructus, addit, & MVL-
fructus ventris.
TIPLICAMINI. Notum ab Hebræis filios vocari *fructum ventris*; & à Iuriſconſ. agnos in ouium fructu cenſeri.

92. Hebraiſm. Imperatiui pro futuro.
REPLETE] ſit piſcium vbique aquarum ſumma copia. ſic v. 28. etiam homini dicit *replete terram.* Ceterum ex † idiotiſmo imperatiui hîc habent vim futurorum. creſcetis, multiplicabimini, replebitis. Sic Gen. 20. 7. *Redde viro ſuo vxorem quia propheta eſt.* cap. 42. 18. *facite quæ dixi, & viuetis* cap. 45. 18. *tollite inde patrem veſtrum & cognationem, & venite ad me.* Et licèt his tribus locis queat imperatiuus iuxta vim ſuã conſiſtere, malunt tamen multi eruditi, quod dixi. Noſtro quidem loco ſacra Scriptura vtitur imperatiuo potiùs quàm futuro, vt Deus denotet, ſe ſimul illis vim & facultatem tribuiſſe quod iubet faciendi, iuxta illud, *ipſe dixit & factum eſt.*

SVPER TERRAM] Sic loquitur, quoniam † volucres in terrâ ni-
93. Aues cur dicantur ſuper terram multiplicari. Manucodiata. Phænix.
dificant, prolificant, & ſomnum capiunt. Nam & Manucodiata ſe tenui filo ad arborem deuincit volatu feſſa: & Phænycem (ſi quis eſt) ſcribunt, & cinnamo in celſiſſimis arboribus ſibi nidum conſtruere. Sed de animantium indole & proprietatibus *in Hierophyſicis* diſſeretur.

DE OPERE SEXTÆ DIEI.

Opus ſextæ diei.
DEderat aquæ & aëri, nũc terræ ſuos incolas & alũnos trãſcribit. PRODVCAT] de terrâ, vt ex materiâ naſcantur: ſicut de aquâ
VERS.24.
dictum.

94. hodie creata etiã carniuora, & venenata,
IN GENERE SVO] ſecundùm terreſtrium animãtium ſingulorũ ſpecies; quę videlicet per vim ſeminalem maris & fœminæ procreantur. Sub † his, cum nonnullis, etiam carniuora cõprehendo, nec non venenata; quorum hæc nocitura non erãt, ſi peccatum abfuiſſet;
95. Et quæ ex putri materia ſolita.
illa, ſibi victum prouidente Deo, ſpeciei cicurum non adlatura detrimẽtum, donec ſatis propagata. De his †, quæ ex putri materiâ naſci ſolent, veriſimilius arbitror, tunc etiam à Deo producta, verũ non ex putri, ſed cõmuni ceterorum materiâ; nam tunc nulla adhuc putre-

do

do erat,& à primâ creatione omnis abfuit corruptio. Vim tamen hāc peculiarem his inseuit,seu potiùs cùm hac imperfectione ea produxit,vt etiam ex putredine nasci possent. Quoad † hybrides, quæ parentes habent diuersarum specierum, res problematica. inclino in affirmatiuam nunc productas, cum Pererio & Martinengo; quos lege. *hunc p.2.tom. primi sub finem, illum lib.1. in Genes. v.24.* IVMENTA ET REPTILIA ET BESTIAS TERRÆ) rectè vertit noster. Nam † *iumentorum* voce complexus est, omnia domestica seu māsueta animalia maximè quæ mactari aut immolari solent (quo pertinet Græcum κτῆνος ἀπὸ τὸ κτᾶν, vel si immunda, saltem gramine & segete vescuntur, & sunt pedibus ad gradiendum aptis, quæ dicuntur בהמה *Behemot.* *Reptilium* † nomine significat, quæcunque non sunt gressilia, sed repentia vel saltitantia, quæ Hebræis רמש *Remesc.* *Bestias* † denique vocauit,quidquid animantium supererat, maximè ferarum, quæ nec nomine Reptilium, quia gradiuntur; nec nomine Iumentorum, quia mansueta non sunt, & pleraque immunda,carniuora, noxia; satis erant expressa Hebræis hæc communi voce, היה *haia*, sed Græci propriè vertunt θηρία, noster, vel *bestias terræ* vt hîc,vel *bestias agri*; *Exo.23.11. sic fermè Eucher. Beda, Rupertus & Oleaster.*

96. Et hybrides, quæ ex speciej diuersę.

97. Iumenta quid nostro κτῆνος.

98. Reptilia quid.

99. Bestiæ quid.

VIDIT DEVS QVOD ESSET BONVM] quicquid eo die produxerat. Quod de piscium benedictione † præcedenti die dixerat,idem Moyses voluit, de ceterorum animantium multiplicatione virtute à Deo inditâ,à nobis intelligi:sed quia ad operis totius colophonē, nempe productionem hominis festinabat, breuitatis causâ, quod à prudenti lectore procliue erat colligi,duxit sibi non repetendum. Mox propter dignitatem hominis, cùm de illo sermo, repetet vers. 28. & ne in liberorum legitimâ procreatione vllum peccatum inesse, cum hæreticis antiquis,suspicio nascatur. *sic S. Augustin. lib.3. de Genes. ad litteram.c.13.*

VERS.25.

100. Benedixerat eadē terrenis.

DE HOMINIS CREATIONE.

Sanctius his animal,mentisq; capacius altæ.
Deerat adhuc,& quod dominari in cetera posset.

Hoc ergo animal præstantius sexto die † Deus creauit,hominem; & vt Principem vt in, omni ornatu,superlectile,seruitio,instructam ornatamq; regiam,introduxit,in hunc mundum. *D. Ambrosium epist. 38. ad Orontianum.* FACIAMVS] numero pluratiuo † mysterium Sanctæ Trinitatis indicatur,quia non alloquitur Angelos,quorum in creatione ministerio Deus nec eguit,nec vsus fuit, cōtra Platonem,& Iudæos:sed alloquitur Filium & Sanctum Spiritum Pater, collegas potentiæ & diuinitatis suæ coæquales, filio Dei dictum aiūt Apostoli *lib.5. Constitution. c.6. & lib.8. cap.12. apud Roman. Clementem*; item Spirituisancto, tradunt S. Basilius & Theodoretus, & Cyrillus

VERS.26.

101. Cur homo vltimo loco creatus.

102. Mysteriū S. Trinitatis.

lib.1.contra Iulianum. Indicatur etiam operis, excellentia, quia Deus quasi consultans & deliberans inducitur. *ita Rupertus hic lib. 2. cap. 1.*

103. Adam, quid significet. HOMINEM] אדם *Adam*, hîc non est propriũ vni homini, sed cõmune toti speciei nomen; & ponitur pro plurali. Nam Hebraicè sequitur verbum plurale, *præsint.* & v.seq.& cap.5.2. *masculum & fœminam creauit eos:* non simul, sed successiuè.

104. Hebraismus *Imago & similitudo*, quid significet. IMAGINEM ET SIMILITVDINEM] idẽ quod Sap.2.24. *ad imaginem similitudinis*, vterque Hebraismus, significat, imaginem, quoad rei natura fert, prototypo simillimam atque verissimam, & quidem imaginem non delineatam, sed essentialem, habemus enim צלם *Elem*, non תאר *Thôar* tantùm, vt notat Moses Ægyptius *in more hanibulum.* Porro nihil hoc loco diuersum significare *imaginem* à *similitudine*, patet, quia sacra scriptura de hac re loquens promiscuè hisce vocabulis vtitur, aliquãdo vtrumq; vocabulum coniungens vt hic & Genes.5.3. de Sem, *genuit ad imaginem & similitudinem suam:* aliquando alterum solum ponit, Gen.5.1. *ad similitudinem Dei fecit illum.* Gene.9.6. *ad imaginẽ quippe Dei factus est homo.* Coloss.3.10. de nouâ *creatura, qui renouatur magnitionem, secundùm imaginem eius qui creauit illum:* Sibyllinũ oraculum, ex propriâ imagine expressit, Εἰκόνος ἐξ ἰδίης ἀπομαξάμενος. Ceterum] totus quidem homo est imago Dei, sed non ratione corporis, verùm ratione intellectus & voluntatis.

105. Imago est homo & secundũ quid? Ideo hæc imago verè spiritualis est: eaque duplex † vna naturalis, & altera supernaturalis.

105. Imago Dei duplex in homine. naturalis seu essentialis vocatur, quâ homo est animal intellectu & libero arbitrio pollens, qua dignitate gradum naturæ supremum, in quo sunt mentes cælicæ, attingit. hæc imago cùm sit connaturalis homini, hominis peccato prorsus illi nequiuit adimi. nisi homo esse desineret. Supernaturalis imago seu accidentalis, gratiæ & iustificationis, quæ demùm in gloriâ planè solidabitur perficieturq;, quadamtenus ab humani arbitrij quo ad amissionem libertate dependebat, quod eam reijcere & repudiare poterat, ideo per peccatum amitti potest, sed per gratiam atque iustificationem iterum recipitur, & sic restauratur, de hac enim secunda imagine dictum illud Apostoli

Loca duo S. Pauli. est, *d.v.10.* & 2. ad Cor. 3. 18. *Nos verò omnes reuelata facie gloriam Dei speculantes: in eandem imaginem transformamur à claritate in claritatem, tamquam à Domini spiritu.* Ephes.4.23. *Renouamini autem spiritu mentis vestræ: & induite nouum hominem, qui secundum Deum creatus est in iustitia, & sanctitate veritatis.* hoc est sanctitate verâ, eodem Hebraismo. Vnde etiam infertur intellectum, & liberum arbitrium non esse in nobis imminutum vel debilitatum (multo minus amissum vel seruituti mancipatum, vt volunt hæretici). debilitatum inquam in ijs quæ substantia eius exigebat, seu quoad nudam illam essentialem imaginem; sed quoad effectum, vsum, & operationem, & vires suas exerendas, vulneratum, & ornamentis quoque quæ originalis iustitia præbebat, spoliatum fuisse. Multa enim potuissemus in statu innocentiæ, quæ nunc non possumus: sed hoc contingit ratione huius secundæ imaginis. Atque ita Patres intelligendi, quando de debilitato vel

imminu

imminuto libeto arbitrio, aut de imaginis Dei in nobis necessariâ restauratione scribunt. NOSTRAM] non Angelorum, sed loquentis Patris, & aliarum Personarum quas alloquitur.

PRAESIT] sic etiam Tertullianus vertit. Hebraicè est. *præsint*, non enim hoc ad Adamum solum pertinet, sed ad Euam quoque: mox vtriq; dicetur; *dominamini piscibus maris &c.* Noster in singulari, quia Latinis *homo*, vtrumq; sexum denotat. Sensus est; domet homo, & domitis dominetur, & ei cuncta animantia obtemperent, & ita factum. Nam in statu innocentiæ dominium hoc plenum & perfectum erat: post peccatum, factum imperfectius, & non sine sudore ac periculo, dominium tamen. ita *Nyssenus orat. de homin. creatione, & Augustin. lib. 9. de Gene. ad lit. cap. 14.* Secundi huius imperfecti dominij testimonium est Gen. 9. 2. *& terror vester ac tremor sit super cuncta animalia terræ, & super omnes volucres cœli, cum vniuersis quæ mouentur super terrā: omnes pisces maris manui vestræ traditi sunt*] plura de hoc dominio habes Iacobi. 3. & ps. 8. v. 8. Musculus hæreticus hîc vitilitigatorem agit, cùm argutatur de differentiâ inter præesse & dominari. 107. De dominio hominis in creaturas.

MASCVLVM ET FEMINAM CREAVIT EOS] eodem nempe die. Primus formatus est Adam pater orbis terrarum, *Sap. 10. 1.* vt puto extra paradisum (iuxta Tostadum in campo prope Hebron, iuxta alios in agro Damasceno, quæ res incerta) vnde operâ Angeli in Paradisum trāslatus, & eodē die Eua, in paradiso procreata de viri costa. creatā in Paradiso Euam, auctores sunt grauissimi, SS. *Basilius & Ambrosius*. EOS] non dixit, *eum*; ne quis primos homines androgynos fuisse somniet, cum Platone in *Symposio*. VERS. XXVII. 108. Quo ordine & loco primi parentes creati.

CRESCITE ET MVLTIPLICAMINI.] Sententia est, Deum illis benedixisse, sicut & alijs animantibus, idq; hac ipsa formulā vtentem, *Crescite & multiplicamini &c.* explicui superius. v. 22. inde petite, & cauete, ne præceptū esse, omnibus & singulis hominibus sancitum, hæreticis credatis: quos confutaui in Adagijs sacris, §. 3.

REPLETE] posteris nostris. TERRAM] orbem terrarum.

SVBIICITE EAM] habitationi vestræ, domitis aut pulsis feris, idoneam facite. DOMINAMINI] Hebræum ורדו *Vrdu* est misticotaton. Nā si formes à רדה *Radah*, significat dominamini, imperate: sin verò, à ירד *Iarad*. decidite seu descendite. Arcanus itaque sensus videtur, si præcepto meo parueritis, dominabimini illis; sin, dominio vestro excidetis, factum deplorat ps. 48. 15. *Homo cum in honore esset, non intellexit: comparatus est iumentis insipientibus, & similis factus est illis*: non iam dominator, sed æqualis, cui non nisi dolo vel vi grassanti parent, & sæpè ne sic quidem.

QVÆ MOVENTVR] sententia postulat vt hoc loco Hebræum הרמשת *Haromeseth* extendamus à reptibilibus ad saltitantia, & gradientia, fatente Vatablo, ideo sapienter à vulgato vox *mouentur* latior posita. VERS. 28. 109. Crescite & multiplic. non est præceptum.

Quemadmodum Deus ad speciej conseruationem, sexus discrimen instituerat, & ad habitationem terram creauerat: ita nunc ad VERS. 2.

hominis alimentum, Paradisi herbas & fructus assignauit. Quoniam hæc in Paradiso post Euæ creationem dicta probatur ex particula, *Vobis*. nempe tibi, vxori, & liberis nascituris.

111. Ecce, affirmatiuum. ECCE] † non est admirantis particula, sed tantùm affirmantis, pro sanè, vtique frequens id Hebræis.

112. Præteritum pro præsenti, Hebraiſ. DEDI] pro † do. Hebraismus. HERBAM FERENTEM SEMEN] Tertullianus; *omne fœnum sementiuum*; † more Græco *fœnum*, pro qualibet herbâ vsurpans.

113. fœnum pro herba quauis. IN ESCAM] scio ambiguum, sed propendeo in communiorem sententiam, ante † diluuium mortales à carnibus se abstinuisse, non vllo peculiari mandato prohibente, sed nonnullâ religione, inde natâ, quòd Deus vsum carnium nondum disertè concesserat, sicuti cô-

114. Carniũ esus an ante diluuium. cedet. *Genes. 9. 2. Omne quod mouetur & viuit, erit vobis in cibum: quasi olera virẽtia tradidi vobis omnia. Excepto, quod carnem cum sanguine non comedetis.*]

115. In paradiso etiã arbores infrugiferæ. ET VNIVERSA LIGNA] videlicet pomifera. Nam reliquas arbore, in alios vsus, quàm cibi, dedit. Nam in Paradiso fuisse etiam arbores steriles, seu infructuosas vt sunt platani, cedri, abietes persuadet Ezechiel c. 31. 8. *Cedri non fuerunt altiores illo in Paradiso Dei, abietes non adæquauerunt summitatem eius, & platani non fuerunt æqua frondibus illius: omne lignum Paradisi Dei, non est assimilatum illi & pulchritudini eius.*] ad amœnitatem, & opacitatis voluptatem id requirebatur.

VERS. 30. 116 viuens de sensili. IN QVIBVS EST ANIMA VIVENS) quæcumq; aliquo sensu sunt prædita, etiam solo tactu, vt quædam vilissima saxis adhærentia, aut in litus à mari eijci solita. *viuens* enim ad sensitiuam animam hîc restringitur, *vt s̃. v. 20.*

VERS. 31. 117. Superlatiuũ quo pacto indicent Hebræi. VALDE BONA] quia carent superlatiuo Hebræi, pro eo vtuntur hoc additamento nonnunquam. vidit ergo, quod essent optima: de singulis dixerat *Bona*: de omnibus cunctim, *valde bona*. Nam singulorum bonitas, particula quædam est vniuersæ bonitatis. His non pugnat, quod Apostolus ait, *creaturam subiacere vanitati.* Rom. 8. 20. & Sapiens, *omnia esse vanitatem.* Eccles. 1. in prin. Nam indicant tantum omnia obnôxia interitui & corruptioni: corruptio verò rei, quæ per se corruptibilis est, naturali bonitati & præstãtiæ non repugnat. Sufficit vt creaturæ bonæ sint, constare substantiâ suâ & accidentibus necessarijs. hoc omnes habebant, & præterea nulla erat, quæ naturâ suâ non esset apta vtilitatem aliquam hominibus adferre.

118. Pulcræ & bonæ & vanitati subditæ. ET FACTVM EST VESPERE &c.] Sic (ait) transactus est dies sextus, & opificium mundi perfectum; in quo quæ nobis potissimum meditanda ad morum instructionem D. Bernardus suppeditat *fermo. 3. in Pentecostem*: ad fidei fidei verò doctrinam quinque colligit Philo *in fine sua Cosmopœiã*, quæ licet inde petatis.

CAP.

CAPVT SECVNDVM.

IGITVR perfecti sunt cæli & terra, & 1.
omnis ornatus eorum. * Compleuítque
Deus die septimo opus suũ quod fecerat: 2.
& requieuit die septimo ab vniuerso opere quod
patrarat. * Et benedixit diei septimo; & sanctifi- 3.
cauit illum: quia in ipso cessauerat ab omni opere
suo quod creauit Deus, vt faceret. * Istæ sunt ge- 4.
nerationes cæli & terræ, quando creata sunt, in die
quo fecit Dominus Deus cælum & terram: * Et 5.
omne virgultum agri antequam oriretur in terra,
omnémque herbã regionis priusquã germinaret:
non enim pluerat Dominus Deus super terram, &
homo non erat qui operaretur terram: * Sed fons 6.
ascendebat è terra, irrigans vniuersam superficiem
terræ. * Formauit igitur Dominus Deus hominem 7.
de limo terræ, & inspirauit in faciem eius spiracu-
lum vitæ, & factus est homo in animam viuẽtem.
* Plantauerat autem Dominus Deus Paradisum 8.
voluptatis à principio: in quo posuit hominem
quem formauerat. * Produxítque Dominus Deus 9.
de humo omne lignũ pulchrum visu, & ad vescen-
dum suaue: lignum etiam vitæ in medio Paradisi,
lignúmq; scientiæ boni & mali. * Et fluuius egre- 10.
diebatur de loco voluptatis ad irrigãdum Paradi-
sum, qui inde diuiditur in quatuor capita. * Nomẽ 11.
vni Phison: ipse est qui circuit omnem terram

12. Heuilath, vbi nascitur aurum:* Et aurum terræ
illius optimum est:ibi inuenitur bdellium, & lapis
13. onychinus.* Et nomẽ fluuij secundi Gehon: ipse
14. est qui circumit omnem terram Æthiopiæ.* No-
men verò fluminis tertij, Tygris: ipse vadit contra
15. Assyrios. Fluuius autẽ quartus, ipse est Euphrates.*
Tulit ergo Dominus Deus hominẽ, & posuit eum
in Paradiso voluptatis, vt operaretur, & custodiret
16. illum: * Præcepítq; ei, dicens: Ex omni ligno Pa-
17. radisi comede: * De ligno autem scientiæ boni &
mali ne comedas: in quocumque enim die come-
18. deris ex eo, morte morieris. * Dixit quoque Do-
minus Deus: Non est bonum esse hominẽ solum:
19. faciamus ei adiutorium simile sibi.* Formatis igi-
tur, Dominus Deus, de humo cunctis animãtibus
terræ, & vniuersis volatilibus cæli, adduxit ea ad
Adã, vt videret quid vocaret ea: omne enim quod
vocauit Adam animæ viuentis ipsum est nomen
20. eius.* Appellauítq; Adam nominibus suis cuncta
animantia, & vniuersa volatilia cæli, & omnes be-
stias terræ: Adæ verò non inueniebatur adiutor
21. similis eius: * Immisit ergo Dominus Deus soporẽ
in Adam: cumq; obdormisset, tulit vnam de costis
22. eius, & repleuit carnem pro ea. * Et ædificauit Do-
minus Deus costam, quam tulerat de Adã, in mu-
23. lierem: & adduxit eam ad Adam.* Dixítque Adã:
Hoc nũc, os ex ossibus meis, & caro de carne mea:
hæc vocabitur Virago, quoniam de viro sumpta
24. est.* Quamobrem relinquet homo patrem suum,
& matrem, & adhærebit vxori suæ: & erunt duo in
25. carne vna. * Erat autem vterque nudus, Adam sci-
licet & vxor eius: & non erubescebant.

ARGV

ARGVMENTVM.

Sabbatum sanctificatur. Eua producitur, & matrimonio iungitur. Adamo Paradisus (qui & describitur) colendus custodiendúsque traditur. Multa superiori capite breuiter narrata copiosius explicantur.

Vers. 1.

1. Cæli quot in sacris litteris.

Assertt mundum suis partibus & supellectile abundè instructum & ornatum à Deo. Cæli.] De cælorum numero in Physica Sacra agendum: hoc tantum, nostrum promiscuè solere vocem Hebræam, eò quod sit numeri pluralis, & vim habeat singularis, modò in hoc, modò in illo numero vertere. LXX. hîc in singulari, vt noster cap. præced. vers. 1. qui sapienter: nam illic agebat, de empyreo solo, hîc de empyreo, & firmaméto. In sacris enim litteris, quantum commemini, duorum (si tertium D. Pauli aërem addit) tantum cælorum mentio, illorum; quod est beatorum domicilium, & Dei sedes vocatur, & quod est siderum receptaculum seu theca, istud secundo die creatum ex aquis, illud primo & ex nihilo: & sic, nondum ex motus varietate numero maiore ab Astrologis deprehenso, veteres Theologi duos tantum esse cælos, mordicùs tuebantur, & Chaldæos, qui tum Astrologi, reprehendebant: lege hîc in Cathena, Theodorum, Theodoretum, & Seuerianum: quos miror laudari hodie ab Eugubino, & qua solet audacia Scholasticis Theologis crimé fabulosæ traditionis idcirco impegisse. Sed aliàs de hoc, vt dixi, ex professo disceptabo. Nunc dico nostrum omnes cælos decem mobiles plurali numero, empyreo immobili coniunxisse.

2. Cæli ornatus, & exercitus, & militia idem.

Omnis ornatvs] Angeli, & sidera. Hebræum צבא *Tzeba*, noster solet vertere, militiam, exercitum, virtutem, ornatum, eodem sensu: nihil enim ordinato exercitu est ornatius. Angeli ergo & astra, qui hic *ornatus cæli*, vocantur exercitus seu militia, 3. *Reg.* 22. 19. & *Luc.* 2. *vers.* 13. quia Deus Angelis militat contra peccatores: tum quia ad mandatũ Dei astra suis statis temporibus oriuntur, & occidunt, & Angeli ad omnem Dei iussioné sunt promptissimi: *Virtutes* verò, quia per ea Deus potentiam suam manifestat, *Psal.* 23. *vlt*: *Psal.* 32. 6. & 46. 10 & 67. 15. *Luc.* 21 26. *Ornatus* denique quia summopere cælum exornant. Sic enim aëris ornatus, sunt aues; terræ, quadrupedes & bipedes, plantæ & arbores; maris & fluminum, cete, & omne genus piscium. *Plura pete ex Adagiis sacris*, §. 1.

Vers. 2.

3. Mundus successiuè creatus.

4. Conciliãtur LXX. & noster.

5. Dominico die mundus cœpit cõd

Die septimo] violenta est expositio D. August. Satis clarè ex ipsis verbis Moyseos patet mundũ non momentò simul, sed sex diebus integris successiuè conditũ: *sexto* scilicet die inclusiuè, sic intelligendi LXX. Septimo auté exclusiuè, sic Hebraica & noster capiéda. Cœpit ergo mũdus condi, die, qui respõdeat nostro Dominico. *c quod die. dist.* 75. & 5oto die Veneris seu feria sexta opus Cosmopæium fuit perfectum: atque ita septimus dies, qui nobis Sabbati, quieté attulit.

6. Locus Ioan. 5.17. à quo opere Deus cessarit.

OPVS SVVM] Gubernationis & cõseruationis opus, numquam Deus, nec omisit, nec intermisit. Ioan. 5.17. *Pater meus vsque modo operatur, & ego operor.* Sed nunc dicitur quieuisse ab opere creationis nouarum specierum, perfectarum, & ex seipsis propagabilium: quod opus tunc facere instituit, ea quam voluit perfectione. Nam posset plures & perfectiores mundos cõdere. Quia non est abbreuiata manus eius, cui non est impossibile omne verbum.

7. Quiescere Dei.

REQVIEVIT] nulla defatigatione, vt nos solemus, sed sola omissione operationis: confirmat Hebraismus.

8. Hebraism. quiescere, pro tacere, & cessare.

Nam שבת *Seabath*, significat etiã desinere, & cessare, & requies cessationem nudam. Isai. 1.16. *Quiescite agere peruersè.* cap. 2.22. *quiescite ab homine cuius spiritus in naribus eius est.* c. 14.4. *cessauit exactor, quieuit tributum* desiit exigi. Apocal. 4.8. *requiem non habebant die ac nocte dicentia*: numquam desinebant clamare: hinc quando de verbis mentio, transfertur ad silere & silentium, vt ostendam alibi.

9. Patrare.

QVOD PATRARAT] omnino perfecerat: apud prophanos ad obscœnam significationem ab obscœnis translatum. Hæc vox addita, denotat de quo loquatur opere.

VERS. 3.

10. Sabbati institutio.

BENEDIXIT] laudauit, & approbauit: *sic Philo, in Cosmop.* SANCTIFICAVIT] diuino cultui segregauit, seu dedicauit. (*ita Chrysost. hic*) sensus ergo: Deus inditum à se nomen feriæ septimæ; nempè Sabbatum; approbauit, & exemplo quietis suæ, venerabile reddidit, & inuiolabili præcepto seruari statuit. Sabbatum ergo Deus selegit ad specialem suum cultum; & postea Iudæis præcepit, (*Exod. 20.10.*) hoc die ab omni opere seruili abstinere, & diem hunc, in suæ quietis memoriam, & de creationis beneficio gratiarum actionem, celebrare.

11. Quo pacto commutata.

Quod præceptum, † si cultum Deo tribuendum aliquo simpliciter tempore spectes, morale est, nec sublatum: si verò ad illius præcisè diei cerimoniam attendas, tempore gratiæ sublatum. Nam pro Sabbato illo, Dominicus dies colendus prisco Ecclesiæ ritu sancitus; qui memoria nouæ & melioris creationis parui mũdi, qui est homo.

12. Hebraism. perfecti præteriti pro imperfect.

QVOD CREAVIT DEVS VT FACERET] Hebraismus primus, *creauit* pro creauerat. Secundus, † *vt faceret* pro faciẽdo.

13. Itẽ præteriti pro gerundio.

Tertiò *creauerat faciendo* habet vim repetitionis, creando fecit, seu faciendo creauit, vt alibi *iurando iurauit, numerando numerauit, percutiendo percussit*; qua geminatione duo solẽt denotari.

14. Repetitio eiusdẽ verbi, quid notet Hebræis.

Primò studium, diligentia & affectus in faciendo, quasi diceret, quod studiosè libentérque faciendo creauit. Sicut Psal. 39. vers. 9. *Vt facerem voluntatem tuam, Deus volui.* Hoc est cupienter desideraui exequi quicquid iuberes. Secundò, quod consectarium est, ipsius operis perfectio, vt intelligamus per omnia hoc Hexaëmeron opus perfectum & consummatum exstitisse. *Alia de repetitionibus hisce, vide in Adag. §. 3. & 16.*

Locus Psal. 39. 9.

Denique versio LXX. confirmat primùm illud, & etiam secundum. Nam cum ait *incœpit facere*, & rei molem, & affectum architecti indicat. Præterea (quod aliàs ostendam) incœptione ipsa operis consummatio denotatur: nam quod incipit Deus, vtique perficit; quia nihil est, quod eius resistere queat voluntati.

Sequitur

Sequitur epilogus omnium narratorum. GENERATIONES) creationes. Sequitur, quando creata sunt, quasi dicat, cælum & terram, quo diximus modo, Deus creauit. LXX. *hic est liber generationis*, hoc est summa seu narratio rerum creatarum, & quo ordine creatæ. Sic Matth. 1. in prin. (vbi plura) *Liber generationis* IESV. INDIE) toto sex dierum spacio: *sic Beda.* DOMINVS DEVS) hucvsque solummodo vocauit Deum אלהים *Elohim*: nunc, toto opere perfecto, addit nomen perfectissimum, & vt indicet Deum omnis vitæ & essentiæ authorem, nominat nomine Tetragrammato, deductoà radice היה *Haia*, fuit; quod communiter etiam orthodoxi hodie IEHOVA pronunciant, alij HEIIE, alij pronunciari posse negant, alij id saltem non decere asserunt: *de quo nos tractatu de Dei nominibus.*

VERS. 4. 15. Liber generationis. 16. Iehoua, nūc primò positum.

Hic vers. à præcedenti dependet, & initio (*sic Vatablus*) subaudiendum & in die quo fecit Dominus omne *virgultum*, hoc est omne arbustum & arborem: vtrumque significatur Hebræo שיח *Siach*, imo & herbæ: sed quod sequitur ostendit nostrum rectè restrinxisse. Græci latiùs, χλωρὸν, omne viride seu luteum.

VERS. 5. Virgultum quid.

ANTEQVAM ORIRETVR) more scilicet naturali ex seminis vi, sicut post peccatum nunc fit. Vult † enim significare primam illam productionem virgultorum & herbarum, non esse ascribendam naturali virtuti, sed omnipotentiæ Dei: probat, quia cùm post hominis peccatum videamus omnes plantas & arbutea, nasci cæli solique beneficio, multa etiam non sine hominis culturâ & industriâ: id de tertio illo die productis suspicandum non esse, quoniam illó die (de hoc nunc agitur) nec homo erat, qui sereret aut plantaret, nec quæ iam sata vel plantata rigaret, vlla erat pluuiæ beneficentia.

18. Primæ plantæ Deo soli non solo aut cælo debitę.

PLVERAT] Hebraicè, *nondum pluere fecerat Dominus.* Sic solet Sacra pagina Deū significare *pluuiū & imbricutorē*, quæ falsò falso suo Ioui gentiles epitheta largiti. Exod. 11.14. *dabit* (Deus) *pluuiam terræ vestræ temporaneam & serotinam, vt colligatis frumentum, & vinum, & oleum, fœnúmque, &c.* & 28.12. *aperiet Dominus thesaurum suum optimum, cælum, vt tribuat pluuiam terræ tuæ.* Ierem. 5.24. *Metuamus Dominum Deum nostrum, qui dat nobis pluuiam, &c.*

19. Pluuiarum author & dator Deus.

SED FONS) ED, alij *nubem*, vt Chaldæus; alij *Nebulam* vertunt; alij *vaporem*, quod recentioribus maximè arridet. LXX. πηγὴ, vt noster, & Nicolaus Papa *epist. ad Michael. Imper.* censet singulare positum pro plurali, *fontes*, quod ante placuerat Philoni. Omnia conciliantur nullo negotio: quia plures vapores, fontes dici possunt; & quia omnes in vnum quasi conglobati ascendebant, *fons*; item quia ad † irrigandam terram fontis vices obibant; sed quia vapor nebulosus in morem nubis condensatus erat, ideo & *nebula*, & *nubes* quoque, & *vapor*, Nam vaporem vi suâ Sol è terrâ sursùm attrahebat & leuabat, & vapor postea noctis frigore spissatus in nubem rorulentam cogebatur; denique præ graui humore resolutus in terram guttatim decidebat, & superficiem penetrabat, donec Deus terræ pluuias cæpit elargiri. Primos mundi creati dies sudos esse decuit, non nubilos aut

20. Fons pro vaporis nube. אד seu איד Conciliatæ versiones.

21. Terra quo pacto ante pluuias de cælo irrigata.

nebulosos: nec tamen par erat humorem congruum, quo fouerentur, herbis vel plantis nouellis deesse.

22. Ascendere de terra. ASCENDERAT E TERRA) *ascendere de terrâ* simpliciter, non designato nomine terræ, significat in sacra Scriptura de paruo principio valdè crescere, & latè diffundi, atque ita terræ superficiem vbique irrigare: sed ascendere de terra N. vel N, significat proficisci in aliam, quæ situ magis edita, *docet Franc. Ribera in Ose. cap. 1.*

VERS. 7.

23. Cur repetat de homine ordiens à materiâ Theologicę causæ hominis, formalis, finalis.

REdit Moyses κατ' ἐπανάληψιν, vt ait Theodoretus, ad opus sextæ diei, vt hominis creationem luculentiùs explicet. Et ne superbiat homo de theologicis illis & nobilibus caussis sui, nempè formali, quæ est anima rationalis Dei imagine insignita; & finali, quæ est, vt quod pote, Deo assimiletur, & animantibus sublunaribus dominetur. Ideo nunc causas aliàs viliores memorat, & physicas planè, pro materiâ terræ limum; pro formâ, flatum seu spiraculum; pro fine, vt quemadmodum bruta quoque viuunt, ipse viuat.

Physicæ verò { Materialis, formalis, & finalis.

FORMAVIT IGITVR) hoc est iam ante formauerat: nam *vaf* hoc loco non solum copulat, sed etiam designat. Sicut s. cap. 1. 9. *Dixit verò Deus*: formare positum pro *plasmare*. Sic Iob. 10. v. 8. *manus tuæ fecerunt me, & plasmauerunt me totum in circuitu.* Hebræum יצר *Itzer*, & Græcum πλάττειν, propriè ad figulinam pertinent: & solet sacra Scriptura Deum figulo, hominem argillæ comparare, lege Ieremiæ cap. 18. à v. 2.

HOMINEM) ipsum corpus. Synecdoche, nam anima non est de terrâ sumpta, sed à Deo creando infusa.

24. Designatiuum.

DE LIMO TERRÆ) duo hîc notanda. Primo licet humanum corpus ceteris quoque elementis constet, tamen hoc loco prædominantium duntaxat fieri mentionem, quæ sunt aqua & terra, vt docent grauitas deorsùm vergens, & cadaueris in hæc duo proxima resolutio. Secundò Hebr. עפר *Ghophor* significare minutum & vilem puluisculum: sed quia puluis aridus inidoneus est ad plasmandum: ideo noster, post Tertullianum vertit *limum*; vt intelligamus Deum de terrâ pulverem sumsisse (sic LXX.) & postea illud, addito opimo liquore (vt explicat Tertullianus) in limum & quasi argillam coagulasse: & demum ita, in motem luteæ statuæ, hominem figurasse, indicat hoc nostra versio. Sed & Iob d. c. 10. v. 9. *Memento quæso quod sicut lutum feceris me.* Et Sapient. 7. 1. Adam vocatur πρωτόπλαστος καὶ γηγενὴς, primoplasmatus & terrigena, *de terrâ* quoque *terrenus* dicitur à D. Paulo 1. Cor. 15. 47. Denique cum vltimâ dispositione, infudit suo plasmati creando, & creauit infundendo ipsam animam. Sic intelligendus scriptor apocryphus, sed pereruditus & vetustus. 4. Esdr. 3. 4. *Dedisti Adam corpus mortuum: Sed & ipsum figmentum manuum tuarum erat, & insufflasti in eum spiritum vitæ, & factus est viuens coram te.* vocat corpus mortuum, quod numquam vixerat, sed adhuc, absente prima corporis organici formâ, inanime. Sanè corpus tempore ante animam captum condi non tamen planè perfectum; Satis ex serie

25. Homo plasma Deus figulus

26. Homo pro corpore.

27. Cur corpus de terra, & quidem de limo. Conciliatæ versiones. Locus Iob. 10 9 Locus 4. Esdr 3 4

ex ſerie textûs noſtri colligitur,& ſanior ſententia videtur. *Lege Pererium lib.4.in Gen.verſ. 7. & 8. Diſputat.quaſt.4.*

ET INSPIRAVIT] *inſufflauit* vertit D. Ciprian. & interpres Eſdræ, meliùs quàm Tertullian. *afflauit.* Non igitur anima fuit educta ex materiâ, ſed ab extrinſeco à Deo infuſa; qui,non vt partem ſubſtantiæ ſuæ; (vetus hæc hæreſis) ſed, vt effectum quendam omnipotentiæ ſuæ, de nihilo in homine illam creauit. 27.

Anima immaterialis & infuſa.

IN FACIEM EIVS] Hebræum אפי *Aphoi,nares* & faciem ſignificat, vt fatetur Eugubinus: Aqu. & Symmachus illud amplexi, μυκτῆρας. L X X. & noſter, quoniam aduertebant ſi *nares* vertas, hoc ambiguum fore,an de animâ, an de nudâ reſpiratione dictum; ſicut nonnulli exponunt illud Iſaiæ 2.22.*cuius ſpiritus in naribus eius*: vel ſanè *nares* ſynecdochicè pro toto corpore poni, illi πρόσωπον; noſter aptiſſimè *faciem* vertit. Tum quòd Latinis ſæpè *facies* pro toto corporis habitu ſumatur,vt docui meis in Tragædiam: tum quia, ſi malis ſtrictè illam ſumere,ob ſenſus in eâ vigentes clariſſimè in eadem ſe vitales operationes exerunt. Indicium quoque vitæ reciprocatione anhelitûs per nares, quæ faciei portio, deprehenditur. Hæc autem reſpiratio præſentis animæ,& nondum digreſſæ,certiſſimum ſignum eſt. Et ſolet ſacra Scriptura ei membro aut ſenſui ſpiritum aſcribere, quo exercendus eſt, aut in quo ſe prodit: ita Ezech. 3. 1. volumen ei proponitur non oculis inſpiciendum,ſed deglutiendum ore; quia legationis munus ore & linguâ obeundum. 28.

LXX. & noſter defenduntur, cur non *nares*, ſed *faciem* reddant.

SPIRACVLVM VITAE] ſic vocat † animam rationalem, non quatenùs intelligens eſt:ſed quatenus vegetabilis eſt, & homini flatum vitæ indicem tribuit:hinc anima † Latinè quaſi ἄνεμος, ventus: Græcè ψυχὴ παρὰ τὸ ψυχάζειν quod réſpirádo refrigeremur;Hebraicè *Nephesc à Naphasc* refrigerauit; & נשמה *Neſſomoh*, halitus viſibilis, & רוח *Ruach* ventus ſiue ſpiritus inuiſibilis, priora duo nomina Hebræa tantum indicant ſigna & effectus quoſdam animæ, poſterius magis ad ſpiritualem eius eſſentiam referendum. 29.

Cur anima hominis ſpiraculum ſeu flatus.

30 Animæ etymon, item ψυχῆς, & נפש.

Dicit itaque SPIRACVLVM VITAE] pro ſpiritu † vitali & animante,vt tenent S. Hieronym. *epiſt de erroribus Ioannis Heroſolymita.* & D. Auguſt. *lib.12.de Ciuita. Dei cap.13.* ſpiritum ſeu auram vitalem vocat Sybylla lib.8.*ζωαρκία πνοιὴν.*Pro *vita*, Hebraicè eſt VITARVM, primò quia hac phraſi indicant excellentiam vi[illegible] tribuit, & multiplicem ſpiraculi huius poteſtatem, ſicut infra [illegible] *gnum vitæ* vocatur Hebraicè *lignum vitarum.* Secundò quia rationalis anima,eadem eſt ſenſitiua & vegetatiua, & ita largitur homini quaſi triplicem vitam,plantarum, brutorum,& angelorum. 31.

Cur Spiraculum vitæ, ſeu vitarum cur.

ET FACTVS EST] ויהי *Veiehi*, factus fuit. Notãda vis particulæ *ve* ſeu & multiplex,vt multis conatur oſtendere Martinus Martinus author Hypotipoſeων: cuius dicta examinabo (Deo dante) *in Apparatu,tractat. de idiotiſmis.* 32.

Particulæ ו ſeu & multiplex poteſtas.

FACTVS EST IN ANIMAM VIVENTEM] Hebraiſmus, pro factus eſt animal viuens: cæpit ſe poſſe mouere, ſentire, & vitæ opera 33.

Fieri in animam viuentem.

exercere, vt solent animantia. Sic videtur explicare D. Paulus, cùm opponit hanc animam viuentem Adami, gratiæ seu spiritui viuificanti Saluatoris nostri. 1. Cor. 15. 45. *Factus est primus homo Adam in animam viuentem, nouissimus Adam in spiritum viuificantem.* Vnde patet primò versionem nostram approbari à D. Paullo, & non rectè Chaldæum exponere *animam loquentem*: quod proprium animæ intellectualis. Secundò cauendum ab expositione B. Philastrij *in Catalo. hæreticor. cap.* 99. qui hoc spiraculum putat esse Spiritum sanctum, quod refellit D. Augustin. *lib.* 13. *de Ciuitat. Dei cap.* 24. Significat spirabilem, ab intrinseco, Sibylla vocat ἔμπνοον ἔργον.

VERS. 8. Quæ sequuntur vsque ad vers. 15. pertinent ad opus tertiæ diei. ideo ne referas ad vi. diem vertit noster, *plantauerat.* Solent Hebræi

34. Hebraismus vnius præteriti pro altero. † perfecto præterito imperfectum & plusquam perfectum significare: habes exempla in Pagnino *lib.* 3. *institut. cap.* 12. & Martin. Martines *lib.* 5. *hypotypos. cap.* 3.

35. Plantare quid. PLANTAVERAT] germinare iusserat, vt explicat statim: aliàs significat formare seu producere.

PARADISVM] de cuius situ postea. VOLVPTATIS] Nomen

36. Sheden, quid עדן S'heden † aliquando est proprium loci, sed tunc non arbitror sumi pro Paradiso terrestri, verùm pro alio quopiam fertili & amœno in Mesopotamiâ loco, & sic intelligo tres locos sequentes. 4. Reg. 19. 12. *Et filios Eden, qui erant in Thelassar.* Isai. 37. 12. eadem verba repetuntur. Ezech. 27. 23. *Haran & Chene, & Eden negociatores tui.* Aliquando est nomen appellatiuum, significans voluptatem seu delicias; id hoc loco secutus Symmachum noster interpres amplectitur, neque halucinatur vt garriunt Luther & Caluinus: ipse Vatablus vertit *hortos delicatissimos*, & Pellicanus apostasiâ & hæresi sectator Lutheri, vertit *in deliciis.* Sibylla, *paradisum ambrosium* vocat lib. 1.

37. Mikedem, quid. A PRINCIPIO] idem Caluinus cornu fœniculario contra nostrum interpretem arietat, quod non retulerit potiùs ad terræ plagam Orientalem. Sed valde dissentit à Caluo fraterculus eius Musculus, & mauult cum nostro ad tempus referri: quia nõ est Hebraicè בקדם *Bekedem in Oriente*, sed מקדם *Mikedem* ab anteriore seu priore tempore. Sed sinamus istos Cadmigenas mutuò se conficere. Aquila

Conciliatio vulgatæ cũ LXX. olim transtulit quo modo noster: nec dissentit Symmach. qui ἐκ πρώτης *à principio*; nec Theodot. qui ἐν πρώτοις *in primis.* Si velis conciliare

38. Oriens primum habitatus, & claratus à Sole LXX. cum nostro, potes dicere nostrum de principio plagæ seu loci locutum. Nam LXX. vt & Ioseph. Lactantius, Suidas eos secuti vertunt κατ' ἀνατολάς *ad Orientem.* Ferunt † Orientis plagam primò habitatam, primam quoque Solis iubare illustratam; & Paradisum in Orientis plagâ fuisse † longè probabilius est. *Orientis* dico, non

39 Paradisus in Oriente. absolutè, sed respectu terræ promissionis. Sic enim Orientalem plagam † solet sacra Scriptura sumere. Gen. 25. 6. *Separauit illos à filio suo*

40. Oriẽs quomodo sumatur in S. S. *Isaac dum adhuc viueret ipse, ad plagam Orientalem.* & 29. 1. *Profectus ergo Iacob venit in terram Orientalem.* & clarè patet, quia qui Numer. 23. vers. 7. dicitur venisse *de montibus Orientis*, is Deuteron. 23. 4. scribitur

venisse

venisse ex *Mesopotamiâ*.causa est,quia Mesopotamia Iudææ est Orientalis. Musculi argumento respondetur præpositiones has variè accipi & con[illegible]i.Si tamen magis arridet *In principio* referre ad tempus, per[illegible]m tamen ad tertium diem protendas non ad primum tantum, & dum fugias ab auctore lib.4.Esdr. 3. 6. qui exposuit,*ante terram plantatum*;quod & absurdum,& erroneum hodie censetur.

ET AD VESCENDVM]copula ista hoc loco nō copulat,sed disiungit. significat enim Paradisi arbores vel amænas tantùm ad adspectum & oculorum voluptatem, (vt solent infrugiferæ multæ) vel etiam fructuosas,& esui suaues fuisse.sic omne genus complectitur. VERS 9. 41. Et pro vel.

LIGNVM VITÆ] hoc est arbor vitalis seu viuifica. sic dicitur non quòd dumtaxat symbolum esset,seu signum vitæ Adamo concessæ à Deo,vt in Hęreticâ Catenâ Geneseos quidam Petrus Artopæus nugatur;malitiosè,vt vel stramineum hinc argumentum contra Sacramentorum ex opere operato efficacitatem petat:sed dicta *lignum vitæ*, quia efficaciter & re ipsâ poterat comedentis vitam diutissimè prorogare, & interea sanum ac validum sine morbis hominem præstare,naturali quadam vi diuino munere insitâ & concessâ. *Sed plura de hac re pete à Pererio nostro hîc lib.3.* & Francisco Valesio *Sacra philosoph.cap.6.* 42. Lignū vitæ.

IN MEDIO] inter alias Paradisi arbores eminens. Hebraismus est, † quo diciturin *medio esse*,quod inter alia magis eximium.Gen.23.10. *Habitabat autem Ephron in medio filiorū Heth*.3.Reg.11.20.in Hebræo, secundum quosdam.Nam illic potest simpliciter accipi pro inter, vt noster illic reddidit.Certum est hîc medium Mathematicè capi non posse.Nam tale medium duas arbores non capit. 43. In medio esse,Hebraism. Locus 3.Reg.11.20.

SCIENTIÆ]non cuiusuis rei,sed BONI & MALI]quod comedenti de fructu eius tribuebat scientiam discernendi inter bonum & malum. *Sic Tharg. Hierosolymitan.* Quod per προλῆψιν dictum. Nam nomen hoc illi non fuit statim atque productum fuit, sed postmodùm ab euentu inditum. (*sequor D.Augustin.lib 14.de Ciuit. Dei c.17. & communem Scholasticorum sententiam.* Vt enim pomum comedit Adam,bonum obedientiæ cognouit quod amisit; & malum quoque cognouit inobedientię,in quod peccando incurrit.*Ita Thargum Chaldaicum & videtur id velle Nemesius lib.de Naturâ hominis cap.*1. Caluinus hęreticus, relatus à discipulo eius Marlorato, censuit scientiam hîc in malam partem accipi,vt sic etiam huius mali auctorem faceret Deum:sed malè. Nam ipsum nosse discernere inter bonum & malū, non malis, sed optimis annumerandum est. Si hęc scientia mala foret,non illa Emmanueli nostro Iesu tribueretur.*Isai.*7.15.Quid verò denotetur hac phrasi adagiali, SCIRE BONVM & MALVM, refertur *in Tractatum de sacris Adagiis §.quincto.*Cuius verò speciei hęc arbor fuerit non liquet.Multi ex verbis sponsi Cant. 8. 5. *Sub arbore malo suscitaui te*;putant fuisse eius pomi matrem, quod vulgò malum strictè vocamus *vn Mançano*,Hispan.Sed hoc nomē Macrobius docet etiam ficui conuenire:& de ficulneâ potiùs crediderim Theodo- 44. Lignū sciētiæ boni & mali, vnde dictum. 45. Scientia hęc boni & mali res optima. 46. Scire bonū & malū quid remissiue. 47. Cuius speciei arbor scientię boni & mali.

 reto,

reto, Procopio, & Moysi Cephę filio, cuius de Paradiso liber . ccuratus teritur multorũ manu. hoc sanè Goropius non inaccuratè ¡ robauit. Hic verò planè ει..λινειρος est vanus & somnio similis Erasm Marbachius hęreticus, qui scribit hautdubiè in Paradiso plures fuis. : arbores vitę, & plures arbores scientię boni maliq. somniauit in Bromio Parnasso. pugnat cum contextu sacrę Scripturę cùm tota vetustate, cum suis oraculis Luthero & Caluino. Iuuat aliquando hęc hominum superborum deliramenta adscribere, vt appareat nihil sani, ne quoad historiam quidem & Grammaticam, in qua se iactant eorum commentariis contineri.

48. Hæreticorũ commentarij commẽtis scatent.

VERS. 10. FLVVIVS] in magna sententiarum varietate tutissimum reor Patrum plurium vestigiis insistere; quàm cum recentioribus, inter quos hęreticus etiam Caluinus & mancipium eius superciliosum Ios. Scaliger, in libris de emendat. temp. pro duobus de quattuor fluuiis, duas tantùm ex Tigridis & Euphratis confluge fossas accipere, quod fuit etiã ab Illustriss. Cardinale & Archiepiscopo Capuano, Rob. Bellarmino confutatum *lib. de gratia primi hominis cap. 12.* Igitur D. Augustinus *lib. 8. de Gene. ad litt. cap. 7.* Theodoret. *hic q. 28.* & Rupertus *hic lib. 2. cap. 24.* Paradisum situm versus Orientem loco aliquo mortalibus incognito, & ibi adhuc quoad essentiam (non quoad ornatum, quem olim habuit) superesse: & in hoc paradiso verè exstitisse fluuium, quatuor horum maximorum amnium genitorem, quantumuis isti nunc in longè dissitis regionibus diuersis cernantur locis scaturire. id enim contigisse potuit, quia post multòs & longos annorum terrarumque tractus, se alicubi sub terram abdiderint (vt de Alphæo, Arethusa, & Hispano Ana legimus) & post, iis locis emerserint, vbi nunc fontes habere creduntur. Absorbuerit ergo tellus hanc eorum originem & postea diuisim effuderit.

49. Fluuij quatuor, nõ duo ex his fossę seu elicia.

50. Paradisi situs.

EGREDIEBATVR] natus in editione paradisi loco, inde defluens illũ totũ irrigabat; & delapsus extra paradisum, in quatuor flumina velut in brachia se diffundebat. DE LOCO VOLVPTATIS] iterum capit EDEN vt appellatiuum significãs locum amęnissimum, & per excellentiam denotans paradisum vnde Adãm eiectus, vt sup. v. 8. AD IRRIGANDVM] vt irrigaret vel exundando vt Nilus solet, vel per varios sinus & amfractus se intorquens vt Meander, vel pér meatus occultos tellurem humectans vt solent amnes plerique. INDE] post exitum è paradiso. QVATVOR CAPITA] fluuios terrę præcipuos, vel etiam in quatuor fontes, seu initia fluuiorum. vtrumque patitur vox Hebr. & Græca.

51. Eden quid.

52. Paradisus quo modo irrigabatur.

VERS. 11. PHISON] de his fluuiis filius Sirach. ita; *Qui implet quasi Phison sapientiã, & sicut Tigris in diebus nouorũ: Qui adimplet quasi Euphrates sensum: qui multiplicat quasi Iordanis in tempore messis. Qui mittit disciplinam sicut lucẽ, & assistens quasi G hon in die vindemia.* Eccl. 23. 35. vbi † vides Gehon, & Phison, non vt elicia, sed vt magnos fluuios memorari, & ab Euphrate ac Tigri separari, non minus quàm Iordanem. Nec verisimile fossas illas recentiorum Moysis tépore exstitisse. Magno consensu

‹3 Phison & Gehon fluuij non fossæ manuductæ.

ſenſu Ioſephus, Auguſtinus, Epiphanius, & D. Hieronymus & alij tra-
dunt, *Phiſon* eſſe fluuium Indiæ maximũ, qui & Ganges: non dictũ ta- 54.
men crediderim Philoni ἀπὸ τοῦ φείδεσθαι à parcendo ſeu ſeruando: ſed à Ganges, vnde Phiſon
פרש *Phos* creſcere & multiplicari, vnde פישון *Phiſon* ab aquarũ multi- dictus.
tudine quia Plinio teſte augetur amnibus vigintiquinque. *Gehon.* ijdẽ contra Philon. lib. 1. al-
† Patres contendũnt eſſe Nilum, qui vindemiæ peractæ tẽpore aquis legor.
exũdet *d. cap. 23. v. 36.* Philo exponit pectus ſeu cornupetam; prius 55.
melius eſt nam גחון *Gachon* ventrem ſignificat. Non obſtat quod Nilus idẽ
Nili nomen in ſacra Scriptura ſit שיחור *Scichor.* Nam vbi nos habe- qui Gehon.
mus, *In aquis multis ſemen Nili.* Eſai 23.3. Hebraicè eſt *Scichor,* vt & Ie-
rem. 2.18. in illis noſtris *quod tibi vis in viâ Ægypti, vt bibas aquam tur-
bidam.* Nã diuerſa vni fluuio nomina indi, docent Padus qui & Erida-
nus, & Danubius qui etiam Iſter. Dicitur ergo GEHON quaſi venter
ſordibus lutoq; plenus; & SICHOR quaſi ater niger ac turbidus, vnde
& Melas dictus de quo alias. Sanè veteres Iudæos his recentioribus
millecuplo doctiores cenſuiſſe GEHON eſſe Nilum, vel inde conſtat,
quod d. loco Ieremiæ vbi Hebraicè eſt Scichor, ipſi reddunt γεὼν.
Ægypti ergo fluuium eſſe cenſuerunt: & quem alium, quam *Nilum*?
Abiſſini adhuc hodie Nilum vocant, *Guion*, teſte Fran. Aluarez hi-
ſtor. Æthiopicæ cap. 122. Quo ergo pacto ſi de Nilo ſermo, qui Æ-
gypti fluuius vocari ſolet, hîc dicitur *Æthiopia*? meâ ſententia, 56.
vt originem & fontem Nili nobis Moyſes indicaret, ignotum pla- Nilus cur
nè gentilibus Hiſtoricis & Geographis, vt oſtẽdi breuiter olim *in No-* flumen Æ-
tis ad Cl. Claudianum. conſtat hodie Itinerariis Luſitanorum fontem thiophiȩ.
Nili in Æthiopiâ, cui pretioſus Ioannes imperat, haut longè à mon-
tibus Lunæ, è lacu quodam emergere. Igitur idem Nilus Æthiopiȩ in
qua naſcitur & longè decurrit; & Ægypti quoque per quam in mare
tendit, fluuius eſt. Quod verò longè hodie diſtet origo Nili, à fonte
Euphratis & Tigris, nihil obſtare iam oſtenſum. Minus obſtant cete-
ra Pererij contra communem hanc Patrum ſententiam argumenta:
cui aſſentior dum refellit Abnezram & Steuchum putãtes agi de Gi-
hone, Hieroſolymis vicino fonte. tam ille Gihon noſter Gehon, quam
viburnum eſt cupreſſus.

HEVILATH nomen *Heuilath* in ſacra Scriptura Polyſymon eſt. 57.
†. aliquando ſignificat Getuliam Africæ, dictam ab vno filiorum Heuilath
Chuz *de quo Geneſ.* 10. 7. aliquando regionem vicinam Suſianæ & quid & vbi.
PERSIDI, iacentem inter Aſſyriam & Palȩſtinam, oppoſitam Sur. Ge-
neſ. 25.18. de Iſmaele; *Habitauit autem ab Heuila vſque Sur, quæ reſpicit
Ægyptum introëuntibus Aſſyrios.* 1. Reg. 15. 7. *percuſſitque Saul Amalec
ab Heuila, donec venias ad Sur, quæ eſt è regione Ægypti.* hanc cenſeo di-
ctam ab Heuila filio Iectam, *de quo Geneſ.* 10.28. hoc verò loco ſuſpi-
cor ſignificare regionem aliquam Indiȩ quam totam circumdet Gan-
ges, & ad quam ex huius Heuila Iectamij poſteris aliqui commigra-
rint, quemadmodum & Ophir fratris eius poſteri, Indiæ regiones
Ophir denominarunt, *vt docent Ioſephus in lib. antiquit.* 8. *& D. Hiero-
nymus epiſt. ad Marcellam & alia ad Principiam.* Negat vir doctus

 certis

certis hæc argumentis colligi: quasi verò ipse demonstret, de illis suis fossis nouis, quas ego quod Nouatorum sint odi, amo hæc fæcunda flumina quę patres omnes approbarunt, nec amo ab his recedere nisi conuincat argumenta ipsius nonne leuidensia? EVILATH: mitem, placidam seu propitiã exponit Philo τὴν ἐπίην ἢ πρᾳεῖαν. sed ad Græcũ nomen allusit quasi foret compositum ex εὖ & ἴλεων. Hebræũ potiùs deduxerim à חול Chol, arenâ, quod propter eiectiones Gangis à quo perluitur sit arenosa: seu vt postea rectè Philo, dicta quasi parturiens, quod voci Hebrææ consentaneum.

VERS. 12. OPTIMVM] quia Hebræi carent superlatiuis, noster ad sensum vertit LXX. vt erat Hebraicè, *bonum*.

58. Bdeliũ quid. BDELIVM] LXX. vertunt *carbunculum*. Hebraicè est בדלח *Bedolah*, quod quid significet, † tam incertum mihi, quàm certa & vera est Oleastri Regula Rabbinos in significationibus animalium, plantarum, arborum, & lapidum nihil certi vel comperti habere. Puto LXX. ἄνθρακα generaliter pro quouis splendoris igniti lapide vel gummi sumpsisse, non verò de carbunculo seu pyropo propriè dicto, qui sanguinei coloris est. Nam Num. 11. v. 7. verterũt *crystallum*, quod aquei coloris: fortassis etiam latè vtentes voce crystalli, pro omni humore aqueo incrustato, seu indurato, vt etiam vniones seu margarita & gummi induratum cõprehendant. Quo confirmatur sententia RR. Haghaon, Sahadię, & Auenesræ, qui BEDOLACH exponunt margaritum probabiliter. nam Moyses d. v. 7. illud dixit colore simile fuisse MAN, & rotunditate quantitatéque quale coriandrũ: quæ quadrant vnionibus seu perlis nostris, quarum ad Gangem copia, ad illas recentiorum fossas inopia est. Scio *Bdelium* & arborem & gummi arboris vocari lib. 12. histor. Natura. c. 9. qui consentire Plinio videtur Ioseph. lib. 3. antiqu. c. 1. sed nescio an Hebræis illa בדלח *bedolah* vocata: nec opinor deduci à radice בדל *Badal*, hoc est diuidere, & quasi attenuare, vt significet lapidem politum & attenuatum, donec argenti nitorem referat, posset quis suspicari, ex Zachar. 4. 10. vbi meminit lapidis similis stanno, האבן הבדיל *Haeben habbedil*, stanni sanè color persimilis argento, & vnionibus. mihi quidem BEDIL & BEDOLAH, si diuersa, ad eamdem radicem referenda videntur; & D. Hieronymus, ad vocis Hebrææ similitudinem potiùs, quam ad arborem illam Plinianam attendisse.

59. Onyx, & Onychinus lapis. ONYCHINVS] שהם *Scoam*, LXX. hîc prasynum hoc est lapidẽ more porri virentem; sed in Exodo *smaragdum*, qui est ipse viridis, vertũt. Iosephus *Sardonycham*, quę mixta candori rubet. Hieronymus hîc & Exo. 25. 7. *Onychinum*, sed Iob. 18. 16. *Sardonichon* vocat, illic Iosephũ secutus, hîc vero Aqui. Symmachum & Theodotion. de Onyce, qui vnguis humani colorem refert Plinius lib. 37. cap. 6. Haghaon dicit SCOAM esse candidum purum putum: prudentiùs Abenezra qui fatetur ignorari quid fiet. Quę apud authores de his lapidibus SCOAM tradita sciri possunt inuenies à Pinedâ nostro periti inclusoris modo, in pretiosam dactylothecam inserta: doctissi. dico commentar. in Iobi c. 28. v. 16. à nu. 15.

ÆTHIO

Aethiopiæ] propriè dictæ, quæ vocatur Occidentalis; ad Vers.13.
distinctionem Madianitidis quæ Chananeæ vicina. In illa est origo 60.
Nili, vt dixi. Porrò *circumit*, non significat ambire more circuli, sed Æthiopia duplex.
per Mæandros quosdam eam perlabi, non recto prorsus cursu, quod 61.
verum, & est phrasis S.S. quando vult significare aliquem peragrasse Circuire,
regionem, vt dicat circuiuisse loca multa sunt, quædam dabo, s. vers. pro peragrare.
12. de Gange, *circuit omnem terram Heuilath* perfluit, non verò insulam
facit. & de Ioseph ꝟ. 41. 46. *circuiuit omnes regiones Aegypti*, hoc est
perlustrauit. 2. Paralip. 17. 9. *circuibant cunctas vrbes Israel*. Matthæus
23. 15. *circuitis mare & aridam*. Hebræ. 11. 7. *circuierunt in melotis*.

Fluminis tertii] sunt ergo quatuor flumina, cùm sequatur Vers.14.
Fluuius autem quartus: nam sicut Tigris & Euphrates, sic etiam Gehon
& Phison fluuij expressè vocantur: quemadmodum etiam isti duo
illis duobus exæquantur à Iesu filio Sirach *Sapientia sua c. 23. a nu. 35.*
cuius verba adscripsimus. Porro *Tigris* (malim scribere, quā *Tygris*) iā 62.
vel ipse nomen à celeritate indidit feræ, vel fera ipsi. Sanè Hebræam Tigris vnde dictus.
vocem חדקל *Chidekel* significare velocem vt sagittam nonnulli
aiunt. de Euphrate plura dicenda suo loco.

Quæ sequuntur vsque ad finem capitis ad opus sextæ diei spectāt:
nisi hoc quod sequitur de præcepto spectet ad Sabbati diem.

Posuit eum] extra Paradisū creauerat; & vt colligitur ex v. 23. c.
3. postea transtulit in eū, vnde & eiecit denique. Sed ad quid trāstulit?

Vt operaretur] vt iucundè & per modum recreationis eum
colens, nec fatigaretur, nec ocio labasceret. *Sic fermè Chrysost. hom. 14.
& Augustin. lib. 8. de Genesi ad litt.*

Item vt Custodiret illum] à feris, quæ extra paradisum erant.
(*iuxta SS. Basilium & Augustin.*) Si quæ animalia erant in paradiso, vt
verisimile, vt caueret ne culta protererēt aut vastarent, Illum hor-
tum. nam Hebraicè est affixum fœmininum, respondens voculæ גן
gan, quæ generis illius. Vers.16.

Præcepitque] Nota primò † hyperbaton, sic explicandum: 63. Hyperbatō.
Præcepit ei Deus, dicens de ligno scientiæ boni & mali ne comedas, 64.
de omni autem alio Paradisi ligno comede. Nota. 2. verbum *præce-* Præceptum
pit solummodò pertinere ad lignum scientiæ boni & mali, & vnicum Adæ datum
hîc esse præceptum, idq. negatiuum: quod verò de ceteris arboribus explicatur.
additur, nudā esse permissionem. (*asserunt DD. Basilius & Chrysostom.* 65. Idiotismus
& fusè demonstrat, Tostadus in. 13. c. Genes. q. 206. cum sequem.) vt ex hoc vocis repe-
pateat contra ciborum delectum frustrà hinc hæreticos argumentari. titæ.

Comede] Hebraicè † אכל *Ocol* תאכל *Tocol*, *comedens comedas*. Vers.17.
LXX. *escā edes*. significat idiotismus dari liberam & securam quando- 66.
cumq; & quomodocumq; vescendi illis facultatem. Hebraism.

De ligno] de fructu arboris. † ꝟ. c. 3. 17. *comedisti de ligno*. sic 4. lignum pro fructu Me-
Reg. 18. 31. Hebraicè habes, *comedite vir ficū suā & vir vineā suam*. Vbi tonym.
noster explicat, *comedet vnusquisque de vinea sua, & de ficu sua*. Vnde 67.
† potes colligere canonē, quē in suā versione noster vulgatus, secutus Regula nostri interpre
morem LXX. seniorum, sapientissimè solitus obseruare: Nempe eū- tis in vertendo.

dem Hebraiſmum vno loco retinere, & alio loco explicare, vt hoc pacto poſſit lector & ſenſum aſſequi, & idiotiſmum addiſcere. Mille exempla paſſim toto opere obuia futura.

68. Enallage numeri.

69. Præceptum hoc an ſoli Adamo, an ſimul ſuæ dictum.

70. Canon pro conciliandis LXX. & vulgato.

NE COMEDAS] Enallage ſingularis pro plurali. † Nam præceptum hoc datum ſimul Euæ, vt colligitur infer. ca. 3. 3. *præcepit nobis Deus ne comederemus*, ait Eua: & euentus declarauit, vt pœnam, ſic præceptum commune fuiſſe. Sanè LXX. vertunt in plurali, *ne comedatis*, & *morte moriemini*. Quia ex † re & ſimilibus paſſim occurrentibus, videor mihi canonem colligere conciliandi LXX. & vulgati verſiones, vt vna ſit alteri pro commētario. Et idcirco Deum permiſiſſe, quin & prouidiſſe, vt non eodem ſemper modo verterent: ſed vnus ad ſenſum, alij ad verbum redderent. Sic enim neq; proprietas Hebraiſmi, neque ſenſus vllam iacturam patitur. Probabilis itaq; eſt ſententia B. Gregorij lib. 35. in Iob cap. 10. Euam iam tum natam fuiſſe: quare quod eius productio poſtea narretur, id fieri per recapitulationem eorum quæ antè facta fuerant. Oſtendit autem Tertullian. *lib. aduers. Iudæos cap. 2.* hanc fuiſſe primordialem legem, quaſi matricem omnium præceptorum legis poſtea per Moyſem latæ.

71. Dies pro momento.

72. Hebraiſmus *morte mori*, quid ſignif.

IN QVOCVMQVE] † quocunque momento ſeu tempore.

MORTE MORIERIS] Notandum volunt quidam recentiores, hunc † Hebraiſmum, quo moriendi vocabulum ſic iteratur, non eſſe pleonaſmum, ſed valdè energeticum, cum inſeritur præceptis. cùm enim res morte ſancitur ſine hac repetitione, tum eſſe nudam comminationem, quaſi ferendæ (vt aiunt) ſententiæ, & legiſlatorem ſibi reſeruare poteſtatem necis cùm libebit inferendæ, vt Leuit. 22. 9. *Cuſtodiant præcepta mea, vt non ſubiaceant peccato, & moriantur in ſanctuario cùm polluerint illud.* quod polluerūt, qui non occiſi? Sed quando vox geminatur, eſſe quaſi latæ ſētētiæ pœnam, non ſemper in inſtanti, ſed certò & infallibiliter mortis inferendæ. Sic Salomon minatur Semei 3. Reg. 2. 36. in Hebræo, *ſcias quod moriendo morieris, Mot Tomot*, vbi noſter, *ſcito te interficiendum*, certò & infallibiliter, & vt ait 1. Reg. 14. 39. *abſque retractatione morietur:* & quia latam à ſe legem volebat ſeruari, hac mente mox idem Saul ait vers. 44. *hæc faciat mihi Deus, & hæc addat, quia morte morieris Ionatha.* Vide Adag. noſtra §. 2. Senſus ergo hoc loco eſt: fietis obnoxij certæ moriendi neceſſitati; à qua lege liberi eratis futuri, ſi non peccaſſetis comedendo. hoc indicauit Symmachus vertens θνητὸς ἔσῃ *mortales eritis*. didicere id ex Sacris litteris etiam poëtæ, vt ille qui cecinit.

73. Mortis neceſſitas quæ hic ſancita.

Tunc macies & mala febrium
Terris incubuit cohors.
Remótique prius tarda neceſſitas
Lethi, corripuit gradum.

74. In ſtatu innocentiæ an homo moriturus.

In † ſtatu innocentiæ, naturæ lege mortalis erat, nunquam tamen moriturus fuiſſet, ſi non peccaſſet: quoniam eſu ligni vitæ, eo vel ſemet guſtato, vt quidam volunt, vel vt alij ſæpius & ſubinde ſumpto, vitam propagare potuiſſet: quod indicat ſatis, clarè cap. 3. v. 22. Deus ipſe di

ipſe di

ipſe dicens; *ne ſumat forte de ligno vitæ & comedat, & viuat in æternum.*
poterat ergo in æternum viuere ſi ſumpſiſſet, & comediſſet: quę eſt
D. Irenæi & aliorum Patrum ſententia, quos refert & ſequitur noſter
Bellarminus *lib. de gratiâ primi hominis cap. 18. & ſequenti. 19. reſpondet*
obiectionibus. Poterat ergo quoad corpus hominem fructus iſte im-
mortalem facere. Hîc autem mors † corporis directè ſancitur. (*Sic* 75.
contra Pelagium docuit D. Auguſtin. lib. 1. de peccat. meritis & remiſſ. c. 2.) Mors quæ
nihilominus conſequenter & indirectè mortem etiam animi ſignifi- hic ſancita.
cari, quæ per peccatum incurrenda, fateor, *cum S. Ambroſio lib. de Pa-*
radiſo, c. 9. S. Auguſtino lib. 13. de Ciuita. Dei cap. 12. & D. Gregor. lib. 5.
ep. 14. Atque ita diuerſimodè Primi parentes peccãdo mortem incur-
rerũt: quoad corpus ſecundũ neceſſitatẽ mortui, quia neceſſariò erãt
idcircò morituri, quoad animã ſtatim actu mortui fuerũt. *Sic B. Felix*
Papa ad Petrũ Antiochenũ habes in quinctâ Synodo Conſtantinopolitanâ.

DIXIT] Sexto die poſitum pro dixerat. NON EST BONVM] non VERS. 18.
eſt aptum, congruum, conueniens, vt genus humanum propagetur, & 76.
hoc animal ſociale vitam iucundè tranſigat. Nam BONVM † iſtud ex Quo pacto
Apoſtolicâ doctrinâ ad liberorũ ſuſceptionẽ, & conſequendum be- non ſit bonũ
nedictionis illius, *creſcite & multiplicamini*, finem, reſtringi debere do- homini care
cuit Clemens *Roman. lib. 6. conſtit. Apoſtolicar. c. 27.* poſt multiplica- re vxore, cõ-
tum verò ſatis genus humanum, iam laude digni cęlibes & ſpiritua- tra hæreti-
les ſpadones. *Matth. 19. 12. 1. Cor. 7. 18. Qua de re plura in Adag. Sa-* cos.
cris §. 3.

HOMINEM] hunc Adam. Nam Hebraicè additur articulus ה. 77.
ADIVTORIVM SIMILE SIBI] Chaldęus explicat; † *ſuſtentaculum* Vxor quale
quod ſit penes eum, quod ſit ad manum, vt ab eo adiuuetur & ſubleue- adiutorium.
tur, eique per omnia velut *ἀντίστιχον καὶ ἀντίστροφον* correſpon-
deat, & congruat, ad morem tabularum contrapoſitarum & aggluti-
natarum. hoc indicat Hebræum כנגדו *Kenegdo*, poſitum pro eo quod
noſter, *ſimile ſibi*, & compoſitũ eſt ex particulâ ſimilitudinis כ. & ver-
bo *Neged*, contra vel ex aduerſo. LXX. eodem ſenſu *adiutorem ſecun-*
dum eum, adiutorium intellige primò quoad procreationem, deinde
quoad ceteras vitę neceſſitates. Sed, vah! quàm vitio noſtro ſępè 78
hoc adiutorium (vt delicię bonorum, Lipſius meus, dicere ſolitus) in Lipſij dictũ
moleſtiam vertit. SIBI] Hebraiſmus frequens, pro ei. verũ & falſum.

DE HVMO] *min hoadomoh, à terra*: hoc eſt † ſuper terrâ, ne putes 79.
ex terrâ creatas aues. Vel, iſtud, *de humo*, ſolummodò referendum eſt VERS. 19.
ad proximum, beſtiam ſcilicet agri, non etiam ad aues. *vide ſup. cap. 1.* Aues ex
20. 38. VOLATILIBVS] nempe *formatis*, ſed ex aquis. aquis creatę.

ADDVXIT] inſito † illis occulto quodam motu ad hoc, quo ſpon- 80.
tè accederent, & ſubiectionem ſuam quodammodo profiterentur: Animalia quomodo ad
vel adducta Angelorum miniſterio, bina & bina ab Adamo nomi- Adam adducta
nandi. maſculũ & fœminam adductos probabile eſt, vt ipſe quoque 81.
ſibi fœminam ſpeciej ſuę ad propagationem opus eſſe intelligeret. Adã nomina

VOCARET EA] quod nomen ſingulis imponeret à cunctis ho- ſingulis quæ impoſuerit,
minibus, vſque ad turrim Babel & labij confuſionem, vſurpandum. & quã apta.

Nam Hebræam linguam, quæ omnium prima, diuinitus à Deo acceperat, & eâ fuit vsus in hac nomenclaturâ, ante (opinior Euæ productionem.

81. Nominum impositione quid Deus intenderit. IPSVM EST NOMEN EIVS] ſingulorum naturæ conuenientia nomina indidit: ita vt quod illis proprium erat & peculiare ſpeciei, id ipſo nomine exprimeretur. *Euſebius lib. 11. praparat. Euangel. cap* 4. Hac † nominũ impoſitione non ſolùm Deus voluit Adæ ſapientiam oſtẽdere: ſed dominij quoque in animantia traditi vſum atque poſſeſſionem:

82. Nomina ſeruis mutabãtur. ſolebant enim ſeruis nomina commutari, Pharao vertit Ioſephi nomen, *& vocauit eum lingua Ægyptiaca Saluatorem mundi*, Genes. 41. 45. & in captiuitate Babylonicâ. *impoſuit eis præpoſitus Eunuchorum nomina; Danieli, Baltaſſar: Ananiæ, Sidrach: & Azariæ, Abdenago. Dan.* 1. 7. Sed & CHRISTVS, vt Dominus, hoc more nomina ſuis, Petro Cephæ, Zebedei filijs Boanerges, indidit. *Philo lib. de mundi opificio & Patrum multi hac obſeruarunt, quorum verba inuenies apud Martinum Martinez lib. 2. hypotyp. cap. 1.*

VERS. 20.

83. Piſcibus & ex putri natis materia non indidit Adam nomina. CVNCTA ANIMANTIA] præter piſces, qui † adduci extra aquam in contrarium elementum, ſine miraculo, non potuerunt: erant etiam, & ſunt, ab hominum commercio remoti. Sed nec adducta, quę ex putri materiâ naſci ſolent, propter eorum imperfectionem: ſi verba conſideras, nullis horum Adamus nomen impoſuit: ſed piſcibus homines, vt illos capere cæperunt & comedere: alijs iſtis, vt ſuis temporibus exſtitere.

ADÆ VERO] q. d. cunctis diligenter perpenſis, nullum animal inueniebatur aptũ vel dignum, cum quo vitæ communionem Adam inſtitueret. quare huic indigentiæ fuit à Deo proſpiciendum.

84. Hebraiſmus actiuũ pro impersonali ſeu paſſiuo. NON INVENIEBATVR] Sępenumerò Hebręi † tertiã perſonã paſſiuorum ſeu imperſonale, exprimunt voce actiuã, vt hoc loco habes מצא *Maca inuenit* pro *inueniebatur*, & Iſai. 9. 6. ויקרא *Veiquera, & vocabit* pro *vocabitur*, nec locus ibi mendoſus eſt. *Vide Steuchum Coſmopoeia fol.* 69.

VERS. 21.

85. Locus Iſai. 9. 6. IMMISIT] ſoporauit, † vt de adiutorio illi proſpiceret, nec tamen ad apertionem lateris Adam exhorreſceret, néve dolorem de coſtę

86. Adamo cur ſuper immiſſus. exemptione & ſuppletione ſentiret. *ſic Epiphan. contra hæreſim* 48. *& Chryſoſt. hic hom.* 15.

SOPOREM] תרדמה *Thardhemoh*, hîc & infra 15. v. 12. vbi etiam noſter *ſoporē* dicit *irruiſſe*; & Ionę. 1. 5. vbi noſter, *dormiebat ſopore graui*. propriè ſignificat grauem & adeo profundum ſomnum, vt lethargo ſit ſimilis, & quaſi rapiat hominem in extaſim. Symmachus vertit καρὸν, quod morbi genus: Aquila καταφορὰν, quaſi deſcenſum ſeu totius vigilię lapſum. Meliùs ſenſu LXX. ἔκστασιν; qua voce

Tertullianus explicatus. abuſus Tertullianus lib. de animâ cap. 21. *amentiam* vocans, ſed explicuit cap. 45. *quaſi amentiam*, propter viſiones imaginum quę ſomno adiunctę: verùm mihi non videtur aſſecutus mentem LXX. interpretum: qui non verterunt *exſtaſim*, propter vanas rerum imagines quæ ſomniantibus ſe offerunt: verùm vt indicarent ſopori coniunctam fuiſ

ctam fuisse mentis supra se eleuationem prophetico illustratam lumine(vt bene *D. Epiphanius contra hæres.* 85.) adeò vt Adami mens 88.
tum eo soporato & à corporis ac sensuum functionibus soluta fuerit, Sopor Adami cum re-
& ita diuinitus clarata, vt videret mentis oculis, costam sibi eximi, & uelatione
corpus suppleri, & ex costâ mulierem formari, & insuper mysterium coniunctus.
eo facto significatum probè intelligeret. hoc indicant verba Adæ. ꝟ.v.23.

TVLIT VNAM DE COSTIS EIVS] non superfluam vel † supernu- 89.
metariam aliquam, sed vnam de requisitis ad indiuidui integritatem. Costa ex
Etenim verè ex Adamo Eua producta, non quatenùs ille erat homo, qua Eua for
sed quatenus iste homo, & Euæ maritus futurus. Quoniã sic ex Ada- mata qualis.
mi osse dicitur os Eua, sicut ex eius carne caro vocatur. videlicet ex duobus indiuiduis quasi vnum futuri, & sicut in vnâ carne duo, sic
etiam in vno osse duo. Scito etiam contra Rabbinos recentiores צלע 90.
çalagh propriè significare costam, & non nisi metaphoricè pro latere צלע quid.
capi, eo quòd latus sedes costarũ: hinc vlteriùs extensa translatio fuit,
ad trabes & latera ædificiorum. atque ita conciliandi † Patres idem 91.
diuersis verbis explicantes, vt S. Ignatius *epist.* 3. dicens creatam ex Conciliati
latere Adæ, D. Cyrillus *lib.* 3. *contra Iulian.* dicens creatam ex particu- Patres de
la, & D. Martialis *epist. ad Tolosanos cap.* 9. scribens formatam ex co- formatione
stâ. Euæ.

REPLEVIT CARNEM] costam non sine carne abstulerat, † nunc 92.
etiam carnem reponit non sine costâ: sic carne & costâ nouis hians Costa reddi-
illud vulnus lateris clausit & continuauit: quæ post quosdam veteres tur Adamo,
Catarini sententia est, animo meo optima. Sed cur potiùs ex latere, sed alia. 93.
quàm ex capite? vt significaretur Ecclesia nascitura ex latere Saluato- Eua cur ex
ris in cruce dormiẽtis. Assumpta autem ex viro potiùs quàm aliunde: latere creata
tum vt constet eiusdem illam esse speciei & naturæ: tum vt docea- 94. Cur creata.
mur quantum par sit esse coniugum amorem, & quàm sanctum & ex viro.
indissolubile matrimonij vinculum futurum.

ÆDIFICAVIT] Hebræis BONO, significat ædificare, † & liberos VERS. 22.
gignere, eò quod liberi sint quasi quoddam domus (id est familiæ) 95.
complementum. *de quo plura dicentur cap.*16.2. בנה, & ædificare pro li-

COSTAM IN MVLIEREM] addidit † Deus costæ; quam beros gigne
exemerat Adamo, cum carne illi adhærente; aëris circumstantis, & re.
aquæ, & terræ quantum opus erat: & hæc elementaris materia for- 96.
tassis in Euæ membra corpusque immediatè fuit mutata (potuit cer- Euæ mate-
tè): adhuc tamen dicitur Eua formata ex Costâ, quia materia hæc ria vnde pro
elementaris, etsi maior; dumtaxat fuit quædam accessio ad costam; ducta.
quæ præcipua materia Dei destinatione.

ADDVXIT EAM] ipsemet Deus, vt paranymphus, viro coniugem in matrimonium obtulit, quam in paradiso creauerat loco ab Adamo dormiente non multum distante.

DIXIT] visâ muliere vt mysterio intellecto, admirabundus exela- VERS. 23.
mauit.

HOC NVNC OS] q. d. apage à me animantia prius adducta:

non placent, non congruunt mihi: quia specie dissimilia, & prono vertice in terram vergentia,& rationis expertia. hæc mihi simillima est,particeps rationis,consilij,sermonis; denique carnis† & ossis mei portio. Video nunc mihi à Deo concessum,singulari priuilegio, coniugem ex me natam accipere: vt posteri intelligant ex quàm arctæ coniunctionis origine matrimonij vinculum ducatur. Ex hoc Adami dicto nata phrasis Hebrea, qua consanguinei *caro* & *os* appellantur; de qua lege Adaq. sacra §. 4. Latini dicerent *sanguis meus,viscera mea.*

97. Os de osse, & caro de carne Hebraismus.

98. Consanguinei caro & os vocantur Hebraism.

NVNC] hac vice:ex Hebreo. VOCABITVR VIRAGO] substantiam habet à me,nomen etiam accipiat. D.Hieronymus hîc notat etymologiam hanc etiam Grecè noua voce inuenta à Symmacho (alij tribuunt Aquilę)seruatam, qui ἐκ τ̃ ἀνδρὸς fecerit ἡ ἀνδρίς. hanc vocem vtpote nondum receptam LXX.non agnouerunt, ideo prorsus ab etymo exciderunt, vertentes γυνὴ, cui quid commune cum ἀνὴρ? Vidit Diodorus Tarsensis,sed dum ipse conatur meliùs, & vult Hebraicè haberi ἄνθρωπον,grauius allucinatur. Noster; *viraginem*; vertit non habitâ ratione significationis tantum,sed etiam etimi. Nam virago dicitur animi virilis mulier, & à *viro virago.* Quare Steuchus potuit censoriâ hîc virgulâ abstinere. Festus tradidit fœminas *viras* vocatas, potuit itaque(nisi quod vox obsoleta,sicut & *puera*) reddi, *vocabitur vira* &c.sic Teuthones nostri à voce *Man*,deducunt *Mannim* & Hispani,de hombre formant *hembrâ*, iisdem consonantibus. Hebręi ab איש *Ise*,faciunt אישה *Issca*.de qua voce lepidè lusit Abraham Esrę F.scribit in voce אישה contineri nomen contractum Dei יה,qui autor coniugij:& quamdiu hoc nomen duarum litterarum in coniugio manet(manere autem quamdiu Deum coniuges timent, & mutuùm amant(tamdiu nuptiis Deum adesse & benedicere: si verò inuicem oderint,& Dei obliuiscantur,tum illud nomen coniuges abiicere,saltem mutilare, nam ex איש tollere Iod, & ex אישה tollere cum Iod etiam He;atque ita vtrimque dumtaxat relinqui אש & אש *Esc & Esc*,hoc est ignem & ignem:hic ignem rixarum & assiduę molestię,in alterâ vitâ ignem ęternum. Verissimè & sapientissimè,nec duxi omittendum.

99. Nomina in variis linguis mulieris ex viri nomine ductis.

Diodorus Tarsensis notatus.

Vir,vira.

Man mannim.

Hombræ. hembra.

lepida allusio ethymi nominis.

Issca

VERS.24. QVAMOBREM] quidâ volunt hanc legem ab ipso Adamo hîc sanciri:crediderim à Moyse nunc introduci† Deum loquentem, qui dicta protoplasti confirmet, & ex iis legem matrimonij eliciens,decreto suo sanciat.quia CHRISTVS Math.19.5. disertè hæc verba tribuit Deo,& hæc est sententia D. Hieronymi & Theodoreti in illud Malachiæ, *quia Dominus testificatus est inter te & vxorem pubertatis tua quam tu despexisti,& hac particeps tua,& vxor fœderis tui.* Malach. 2. 14. fœdus vocat hanc legem *à Deo* latam: sed eam clariùs explicauit CHRISTVS loco citato: *Non legistis,quia qui fecit hominem ab initio masculum & fœminam fecit eos? & dixit: Propter hoc dimittet homo patrem* &c.Sensus est idem qui nostri loci, nam quod Moyses, *Quamobrem*;CHRISTVS *propter hoc*;sensus(inquam)est:cùm Deus primam con

100. Indissolubilitas matrimonij hîc à Deo sancita.

Locus Mat. 19 5.

coniugem ex viri sui corpore formauit, & nō nisi vnā formauit; satis hoc ipso indicauit, nullam colligationem humanæ necessitudinis vel affectuum, cum matrimonij vinculo & nexu esse cōferendam: & posteros Adami & Heuæ semper memores esse debere primorū coniugum; vt quamuis ipsi ex inuicem non essent nati sicut illi primi; recordarentur tamen illos primos ideo sic natos, vt ostenderent etiam sequentium coniugum iuuiolabilem esse debere societatem, & dilectionem maximam. Proinde hanc coniugij legem Deum sanciuisse, (*Sic Hierony. & Theodoret. in Osee cap. 1.*) vt, si res exigat, coniux coniugis causâ patrem & matrem deserere teneatur. (*vide Rupert. hic libr. 3. capit. 36.*) Verumtamen sapienter & verè hoc explicat B. Thomas. *2. 2. quæst. 26. ar. 11. ad. 1.* istud intelligendum de cohabitatione & vitæ consortio. Nam in pari casu famis, vel alterius huiusmodi necessitatis, potiùs esse patri & matri subueniendū. Et satis perspicuè ad hoc præceptum alludens auctor lib. 3. Esdræ cap. 4. v. 20. hæc ad cohabitationem retulit: ***Homo patrem suum relinquit, qui enutriit illum, & suam regionem, & ad mulierem se coniungit. Et cum muliere remittit animam, et neque patrem meminit, neque matrem, neque regionem.***] Ex supra dictis patet perfidia Caluini, qui hæc vult interlici tātùm à Moyse, vt à Doctore: ne conuincatur contra Dei legem repudia & matrimonij dissolutionem ex quauis causâ suis sectatoribus permisisse: refellit hanc hæresim Bellarminus *lib. 1. de matrimonio cap. 15. et 16.* Et splendidè Musculus mentitur, dum quod suæ synagogæ est, id Catholicæ Ecclesiæ impingit,

101. Pater & mater quo casu vxori præponendi.

102. Heretici soluunt matrimonia quoad vinculū.

ADHÆREBIT VXORI] LXX. προσκολληθήσεται, quod † Tertullianus benè reddit, *conglutinabitur.* Hebræum דכר *Dakar* denotat arctissimam adhæsionem: sic noster sumit vocem adhærēdi apud Matthęum d. v. 5. & Ruth. 1. 14. *Ruth adhæsit socrui suæ*, vt numquam ab eâ recessura. Mysterium horum verborū de nuptiis CHRISTI & Ecclesiæ Paulus explicuit: *Ephes. 5. à. vers. 24.*

103. דכר seu adhærere vxori quid.

DVO IN CARNE VNA] voculam *duo* Hebraicè hodie non esse cōstat. dubium est mihi, an olim fuerit, fuisse & erasam à Iudęis vult Leo Castrius in Apolog. lib. 3. ceteri malunt non fuisse olim, sed rectè id LXX. ad sententię plenitudinem adiecisse, & ideo ex LXX. id citasse CHRISTVM Dominū d. v. 5. & Mar. 10. 8. & Paulum d. cap. 5. v. 31. & nostrum quoque interpretē hîc retinuisse. Propendeo in Castrij sententiam excidisse ex Hebręo Iudęorum oscitantiâ. Deinde LXX. habent, *in carnem vnam*, eodem sensu quo noster, *esse in carne vnâ.* hoc est secundum nonnullos erunt sicut vna caro. Sicut Hebręum ל sumitur Abdię. 18. v. vbi Hebraicè, *sicut stipula*, noster, *erunt stipula*, scilicet combustione. sicut stipula comburentur: ita hic, *in vnam carnem*, erunt sicut *vna* caro tunc subaudiendum indiuisibiles, sicut enim vna caro, non potest diuidi, & vna caro manere. Sic non potest coniux à coniuge separari, eo ipso quod sit vna caro effectus cum coniuge: vnitati namque diuisio repugnat, sed pręstat non exponere per

104. An olim Hebraicè fuerit duo.

 notam

notam similitudinis: sed identitatis, vt significet, erunt vna caro, quia vxoris caro est caro viri, & viri caro, est caro vxoris. Non sunt ergo duo, sed vna caro, vt CHRISTVS met exposuit, d. v. 5. & Marci 10. 8. Notat Tertullian. *Exortat ad castitatem c. 5.* his verbis Poligamiam refutari; à qua Lutherus non abhorrebat, sed Ochinus eam & facto & doctrinâ professus. Refellit Bellarminus d. lib. 1. cap. 10.

VERS. XXV. **105.** **Protoplasti soli nudi, posteri nequaquam.** VTERQVE NVDVS] Isidorus Clarius putat eis pro vestimento diuinam quamdam gloriā fuisse, cuiusmodi & in resurrectione futura] sed hoc gratis fingitur. Non indigebant vestium tegmine cùm nullis extrinsecis incommodis essent obnoxij. Neque id pudori ducebant, qui legi mentis legem aliam contrariam in membris non sentiebant. cur puderet, vbi nihil quod refrenandum, vel dedeceret? conscij postea malitiæ, texerunt internæ concupiscentiæ membra proditricia. *Lege D. Augustin. lib. 2. de Gen. ad litt. cap. 1. de vestitus origine Tertullian. de Pallio cap.* 3 Ex hoc loco duo collige, verum non esse quod in Politico Plato & poëtæ hanc nuditatem ad omnes aurei sæculi homines
106. **Adamitæ hæretici.** extendunt. Secundò refelli væsaniam † Anabaptistarum illorum, qui in Batauiâ Adamitæ. nam nudus Adam in solo statu innocentiæ: olim similes re ac nomine hæreticos refutauit S. Epiphanius *lib. 2. contra hæres.* 52.

CAPVT

CAPVT TERTIVM.

SED & ferpens erat callidior cunctis ani- 1.
mantibus terræ, quæ fecerat Dominus
Deus. Qui dixit ad mulieré:Cur præcepit
vobis Deus vt non comederetis de omni ligno pa-
radifi? * Cui refpondit mulier:De fructu lignorum, 2.
quæ funt in paradifo, vefcimur:*de fructu verò li- 3.
gni, quod eft in medio paradifi, præcepit nobis
Deus ne comederemus:& ne tangeremus illud, ne
fortè moriamur.*Dixit autẽ ferpens ad mulierem: 4.
Nequaquam morte moriemini. * Scit enim Deus 5.
quòd in quocũque die comederitis ex eo,aperien-
tur oculi veftri:& eritis ficut dij,fcientes bonum &
malũ. * Vidit igitur mulier quod bonũ effet lignũ 6.
ad vefcendum,& pulchrum oculis, afpectúq; dele-
ctabile:& tulit de fructu illius, & comedit: deditq;
viro fuo,qui comedit. *Et aperti funt oculi ambo- 7.
rum:cumq; cognouiffent fe effe nudos,confuerunt
folia ficus,& fecerũt fibi perizomata. * Et cùm au- 8.
diffent vocẽ Domini Dei deábulantis in paradifo
ad aurã poft meridiem, abfcõdit fe Adam & vxor
eius à facie Domini Dei in medio ligni paradifi.
*Vocauitq; Dominus Deus Adam, & dixit ei:Vbi 9.
es? * Qui ait:Vocẽ tuâ audiui in paradifo:& timui, 10.
eo quòd nudus effem, & abfcondi me.* Cui dixit: 11.
Quis enim indicauit tibi quod nudus effes, nifi
quòd ex ligno, de quo præceperã tibi ne comede-

12. res,comedisti? * Dixitq; Adam:Mulier,quã dedisti
13. mihi sociam , dedit mihi de ligno,& comedi. * Et
dixit Dominus Deus ad mulierẽ : Quare hoc feci-
sti?Quæ respondit:Serpens decepit me,& comedi.
14. *Et ait Dominus Deus ad serpentem : Quia fecisti
hoc,maledictus es inter omnia animãtia,& bestias
terræ:super pectus tuum gradieris,& terram come-
15. des cunctis diebus vitæ tuæ.* Inimicitias ponã in-
ter te & mulierem,& semẽ tuum & semen illius:ip-
sa conteret caput tuum, & tu insidiaberis calcaneo
16. eius.*Mulieri quoque dixit : Multiplicabo ærũnas
tuas,& conceptus tuos:in dolore paries filios,& sub
17. viri potestate eris,& ipse dominabitur tui.*Adæ ve
rò dixit:Quia audisti vocẽ vxoris tuæ,&comedisti
de ligno,ex quo,præceperã tibi,ne comederes,ma
ledicta terra in opere tuo:in laboribus comedes ex
18. ea cunctis diebus vitæ tuæ.*Spinas & tribulos ger-
19. minabit tibi,& comedes herbam terræ.*In sudore
vultus tui vesceris pane,donec reuertaris in terram
de qua sumptus es:quia puluis es, & in puluerẽ re-
20. uerteris.*Et vocauit Adã nomen vxoris suæ,Heua:
21. eo quòd mater esset cunctorũ viuentiũ.*Fecit quo
que DominusDeusAdæ &vxori eius tunicas pelli-
22. ceas,& induit eos:*Et ait : Ecce Adã quasi vnus ex
nobis factus est,sciens bonum & malum:nũc ergo
ne fortè mittat manum suam,& sumat etiam de li-
23. gno vitæ,& comedat,& viuat in æternum.*Et emi-
sit eum Dominus Deus de paradiso voluptatis , vt
24. operaretur terram,de qua sumptus est.* Eiecitque
Adam : & collocauit ante paradisum voluptatis
Cherubin, & flammeum gladium , atque versati-
lem,ad custodiendam viam ligni vitæ.

Creauerat

Creauerat Deus hominem bonum & felicem, vt audiuimus: nunc vnde factus prauus & infelix videamus.

ARGVMENTVM.

Tentantur primi parentes, & peccant, & puniuntur, maledicti, & paradiso pulsi: sed ne desperent promissio redemptoris futuri inseritur.

Tatim hîc initio villum † vnum atheismi Caluinus osten- VERS. 1.
dit, dum asserit non sine Dei ordinatione lapsum Ada- 1.
mum, & quod Deus eum labi voluit, nam si Deus voluit Deus nō fuit ordinator,
labi, voluit peccare; quia lapsus iste peccatum, & labi hîc nec volitor
peccare fuit. Si præordinator, ergo author peccati. hoc verè tenuit culpæ Ada-
Caluinus: sed vtrumque blasphemum est. Præuiderat Deus lapsu- mi.
rum, & labi permissit; vt Catholici asserimus; qui mala pœnę, nõ cul-
pæ Deo ascribimus.

SERPENS] radix Hebræi nominis, נחש *Nochose*, est נחש 2.
Nochase, quod est malis artibus curiosè explorare, obseruare, tẽtare.
vnde nomen obscænum rectè competit; tum, ei quo Diabolus abu-
sus est animanti, quod vafrum, malignũ, & naturâ suâ insidijs & po-
nendis & cauendis aptum; tum etiam † ipsi Diabolo, qui malarum 3.
artium inuentor, per serpentem primo Adamo, hoc loco, & per se Serpẽs & tẽ-
secundo insidias tetendit, vnde & *tentatoris* nomen accepit, Matth. 4. tator nomi-
v. 2. *accedens ad eum tentator*, & solet vocari *serpens antiquus*. na Diaboli.

CALLIDIOR] in sacra Scriptura *callidi* † nomen aliquando bo- 4.
nam prudentiam significat, vt in Prouerb. docebitur: & è contra *pru-* Callidus &
dens aliquando significat vafrum & astutum. Inde factum, vt hoc lo- prudens no-
co LXX. φρονιμώτατος reddãt: noster, *callidior*. Hebræa vox ערום *Gha-* mina æqui-
rum indicat in malam partem capi debere, pro malignâ & veterato- uoca in bo-
riâ astutiâ. quare rectè Diodorus monet vsum instrumento ad fallen- num & ma-
dum idoneo, delectum à dæmone ait, ego potiùs censuerim cum lum.
Barcephâ *lib. de Paradiso cap.* 27. non permissum à Deo vti alio ani-
mantium; tum vt sic appareret vilitas & abiectio dæmonis; tum vt 5.
tortuosi & maligni animalis adspectu faciliùs Eua fraudem depre- Cur serpen-
henderet. Rectè Aqui. vertit πανοῦργος. Iubemur quidem esse *pru-* te vsus Dia-
dentes sicut serpentes, Matth. 10. 16. sed quod additur, *& simplices sicut* bolus.
columbæ, cõuincit, nos iuberi vti sollertiâ serpentis in nostri defẽsione, Locus Matth. 10. 16.
nõ in aliorũ damno. Bona † est prudentia serpentis, quâ vt capur ser-
uet reliqua vulneri opponit, & quâ de fonte bibiturus venenum 6.
priùs deponit, ne alijs animalibus ad aquam accessuris noceat: sed Serpentis
mala versutia, quâ soporantis medicam mulcedinem aure obturatâ astutiæ in-
dicia.

 excludit,

excludit, item qua hominem latenter mordere conatur. *Psal. 37. 5. Eccles. 10. 11.* Non constat qua specie sit abusus dæmon, qui regulum putant, à Pererio refelluntur: ipse *Scytalen* censet; & pulchritudo, addo & magnitudo suadet. Spolium vnius vidi in Thesauro rerũ Naturalium, docti & curiosi viri Vlyssis Aldrouandi, nisi memoria labor plusquam septẽpedale, totum artificio naturæ pulcherrimè variegatum, auri splendore, & argenti nitore radians. Suspiciò tamen mihi de viperâ: quoniam Diaboli filios Iudæos CHRISTVS vocauit, *Ioan. 8. 44.* eo quod vt ille hac Euæ seductione homicida fuit, illi homicidiũ imitari patrissabãt, *Matth. 23. 23.* & propterea Præcursor eos *genimina viperarũ* nũcupauit *Matth. 3. 7.* sed cuiuscũque speciei serpẽs iste fuit,

7. Serpens iste cuius speciei.

8. Serpẽte quo vsus pacto dæmõ cum Eua in allocutus?

Diabolus † eum subingressus, sicut energumenos solet: deinde in eius ore, quasi in organo, aëre moto & modulato, vocem humanam, vt potuit, effinxit, nõ vitali actione, sed artificiali. Sic mendacij & homicidij initia dedit, cùm ex inuidiâ mortem homini in mundum introduxit. *est sententia Seueriani & Procopij hic & D. Augustini lib. 11. de Genes. ad litt. cap. 27. & lib. 14. de Ciuita. Dei cap. 11.* Non † dubito Euæ nonnullam ante à Serpente auersionem fuisse; sed quia sciebat sibi nocere non posse, nec exhorruit, nec loquentem fugit; vel rei nõuitate, si sciebat loquelæ expertem, allecta, vt euentum insolitæ rei opperiretur. (*Sic D. Thomas 1. p. q. 94. ar. 4.*) vel ignorans intellectuali creaturæ proprium esse sermonem, quod Procopius *hic*, & B. Cyrillus *lib. 3. contra Iulianum* censuerunt. Inferiorem eâ tempestate nostri æui mulieribus scientiâ illâ, quam experimenta gignunt, adhuc Euã fuisse: nihil absurdi est. Non pugnat cum statu fælicitatis, vsu & experientiâ, quæ initio nesciebat, addiscere quædam. pugnat cum eo vera pro falsis, vel falsa pro veris firmo assensu complecti. Quod Patres illi Euæ non tribuunt.

9. Cur Eua nõ exhorruit & refugit colloquiũ serpentis.

QVI] Diabolus in serpente per os serpentis.

10. Plura verba non præcessisse.

CVR PRÆCEPIT] Procopius, plura † præcessisse verba, sed à Moyse præcipua tantum commemorata, censuit. verùm id minimè necessarium, neque conuincit Hebræum *Aph-chi* Sensus enim: Itane verum est. quod colloquij initio, adspectu ad aliquid ante gestum vsurpari posse patet. Eadem est sententia nostri: *cur præcepit?* q. d. cur Deus præcepisset aut vellet vos à fructu vllius arboris carpendo manum abstinere, cùm omnes suauissimi sint & salutares. Nolite ergo putare hoc seriò dictũ ab eo: nec est quod metuatis inde mortis periculum. Scit Deus nullam in Paradiso arborem esse lethiferam: sed omnium fructus optimos, & edules: illius præcipuè, à qua vos video continere, & vix audere illam intueri. Quam ipsam Deus nouit vtiliorem ceteris.

11. Diabolus cur non nisi *Elohim* Deũ nominarit.

DEVS] subricet † nomen ineffabile, quod hactenus positum, quia hoc diuinam essentiam significabat: sed vtitur nomine *Elohim*, quod communicabile creaturis, & cuius similitudinem mox illis pollicitur.

VT NON

Vt non comederetis] Ecce primum & apertum menda- 12.
cium calumniatoris, verbum Dei corrumpit: ex permissione, & præ- Diabolus
cepto negatiuo, vtrumque mutilans, vnicum facit præceptum nega- verbum Dei
tiuum: quasi Deus prohibuisset vllo paradisi fructu vesci (*Vide Ter-* corrum pit.
tullian. lib. 2. contra Marcion. cap. 10. & Rupertum hic lib. 3. cap. 4.) Sic ta-
men verba temperans, vt posset deprehensus dicere, se de vnâ tan-
tùm hac arbore sensisse, non de omnibus: & hinc recognosce à quo
didicerint hæretici sacram Scripturam citare, & corrumpere.

De omni] ambiguum est an dicat de vllo, an verò de aliquo
tantùm neget.

Corrigit mulier mendacium Satanæ, vt rectè Seuerianus: Sed ni- Vers. 2.
mis molliter. Non est, vt ais: sed licet de ceteris vesci. Nam † Hebrai- 13.
cè futurum positum pro præsenti. Hebraism. futuri pro præsenti.

De frvctv vero] de illo tamen pretiosissimo, non licet. He-
braicè, arbori articulus additur: vt videas iam nonnihil commo- Vers. 3.
tam.

Et ne tangeremvs] tædio & odio præcepti, addens de suo,
inuidiosè exaggerat. Deus enim nec adspectum, nec tactum, sed esum
dumtaxat prohibuerat. *D. Ambrosius lib. de paradiso cap. 12.*

Ne forte moriamvr] In Hebræo est פן *Phen, ne forte*, quod 14.
etiam Chaldæus habet; ideo arbitror excidisse ex versione LXX. in LXX. libri
qua hodie, *fortè*, non exstat. Deus absolutè affirmarat, *morieminі*; mu- mendum.
lier dubitat, Diabolus negat, *de quo lege Rupert. lib. 3. de Trinita. cap. 5. &*
Bernard. sermone de quadruplici debito: restabat vt quassatus & nutans
paries subuerteretur: & fecit Satan, inclinatum impulit.

Vt nutantem tentator vidit, instat impellere: nam & pœnæ metum Vers. 4.
apertè remouet, & promissis lactat. *Qua de re lege D. Gregorium lib.* 15.
24. in Iob cap. 7. & 8. Præterea aduerte aliquot splendida in tam pau- Diaboli mēdacia.
cis verbis mendacia. Primò intendit negare, quod Deus seriò sit
mortem minatus. Secundò tribuit arboris fructui vim, quam non
habebat, nempe scientiæ & sapientiæ infusæ donum, quod solius est
Dei conferre. Tertiò dicit Deum scire hæc esse vera, & ita euentu-
rum illis: quæ omnia falsissima.

Scit] q.d. Scientia Dei falli non potest, nouit omnium rerum Vers. 5.
ingenium & dotes: ideo non ignorat hanc arborem vobis vtilissi- 16.
mam esse, vt pote quæ rerum omnium cognitionem possit solo esu Dolus ver-
adferre. Præterea cùm bonus sit, & vestri curam gerat; non est pu- borum eius
tandus voluisse vos hoc bono priuare: sub hoc præcepto credendum ostensus.
potiùs mysterij aliquid occuluisse, quod nondum scitis; sed scietis
fructu gustato. Quod de mysterio latente dixi, D. Augustinus *lib. 11. de*
Genesi ad litt. cap. 30. insinuat: quod addidi in laudem Dei, & non de-
tractionem vel insimulationem inuidiæ, (quod plerique solent) id me
profiteor à B. Epiphanio, *contra hæresim Caïnianorum*, mutuatum.
Caluinus id latenter arrodit; sed homo, contumeliis Dei insaturabi-
lis, præ liuore non attendit, ita solitum cacodæmonem simulatâ pie-
tatis specie mentibus bonorum illabi; sic tamen, vt semper aliquid

N de suo

de ſuo apponat, mendax atque blaſphemum.

In qvocvmqve die] quouis momento, quandocumque. Indicat certitudinem & celeritatem effectûs, quia quod Deus ſcit futurū; id non poteſt non fieri.

Aperientvr ocvli] adeò perſpicacis intelligentiæ efficiemini, vt meritò ſitis exiſtimaturi vos antea cæcos fuiſſe. Nam ſæpe † in ſacra Scriptura effectus, pro opinione vſurpatur, de quo alias.

17. Idiotiſmus, effectus ſoeres pro opinione.

Eritis sicvt Dii.] meliùs quàm Fauſtus Reginenſis *lib. 1. de lib. arbitr. cap. 1.* & quidam alij hæc retulerunt ad ſimilitudinem diuinitatis; meliùs, inquam, ceteri id reiecerunt. Quia non obſcurè Moyſes oſtendit, in quo ſit poſita hæc ſimilitudo, reſtringens illam ad boni & mali cognitionem, hoc eſt exactiſſimam rerum omnium ſcientiam.

18. Similitudo Dei qualis hîc promittatur?

Sicut enim quando Hebræi † volunt indicare aliquem inſtar infantuli, rerum omnium inſcium & ignarum eſſe, dicunt; neſcit eligere bonum & reiicere malum, *vt Iſai. 7. 16.* ita cùm volunt alicui tribuere quandam quaſi rerum cunctarum, quæ ſciri queunt, ſcientiam,

19. Scientia boni & mali, quid.

dicunt eum ſcire bonum & malum, hoc eſt omnia. Nam quicquid eſt; bonum vel malum, vtile vel inutile eſt: vnde Horatius; *Qui quid ſit pulchrum, quid turpe; quid vtile, quid non:* quamquam id de moralibus tantum, diabolus de cæteris etiam: *de hac phraſi vide Adagia ſacra* §. 5.

20. Deorū multitud initiū.

Sicvt dii] Iuſtinus Martyr *lib. contra gentes*, docet Diabolum hîc Polytheïæ fundamentum ponere.

Vers. 6.

21.

Vidit] non innocuo vt ante affectu, ſed concupiſcens, cupida guſtandi, curioſè & attentè pomum conſiderans, de oculorum neceſſariâ cuſtodiâ, huius loci ratione, grauiter & diſertè D. Gregorius *lib. 21. In Iob. c. 2.* Tria in arbore perpendit miſella mater viuentium, quæ ex Hebræo † patent clariſſimè: primò, quantum adſpectu diſcernebat, pomum eſſe ſuauiſſimum & aptiſſimum eſui.

Euæ lapſus vnde, & tres laudes arboris.

Secundò idem eſſe pulcherrimum & amæniſſimum oculis, תאוה לעינים *Taaſeh Laghenaim, deſiderium oculorum*, h. viſu gratum & deſiderabile.

22. Chaldæus explicatus.

Chaldæus, *ſanitas oculorum*, † hoc eſt cibus, paſtúsve oculorum: nam illis ſonare oculos, idem quod oculos paſcere: ne ſuſpiceris, de medicata vi quapiam. Tertiò quod eſſet נחמד להשכיל *Nechmad Lehaſchil*: hoc Fagius, Lutherus, Caluinus hæretici, referunt ad dæmonis promiſſionem, vt ſenſus ſit, vidit vtile eſſe ad intelligendum ſeu ad intelligentiam boni malique. Non placet, quia hoc oculis videre nequibat. Verbum verò, *vidit* quod ad hæc omnia æquè ſpectat, de corporeo viſu accipiendum docent duo membra præcedentia.

23. Conciliatæ verſiones ex Hebræo.

Quare oportet exponere de iis † quæ foris arbor oculis offerebat, vt ſenſus ſit; vidit arborem eſſe dignam attentâ pulchritudinis eius conſideratione, & contemplatione moroſâ otioſaque hoc indicat noſter, qui vertit; *adſpectu delectabilis*, ſicut Chaldæus, *arbor delectabilis ad intuendum in eam:* nec alia mens LXX. interpretum, *ὡραῖον κατανοῆσαι*. Mecum facit Vatablus, & ex parte Eugubinus.

24. Peccati gradus.

Tvlit] abſtulit, decerpſit. En tibi gradus † peccati. Suggeſtio dia

ſtio diaboli, Euæ auſcultatio, conſenſus & patratio peccati; *de quibus præclarè D. Bernard. in libro de gradibus humilitatis & ſuperbiæ.* Porro † primum peccatum hoc protoplaſtorum, non fuiſſe infidelitatem, vt contendunt hæretici, ſed ſuperbiam, docent non modò Patres *D. Auguſtinus lib. 14. de Ciuitate Dei cap. 13. S. Baſilius Orat. quod Deus non ſit auctor malor. S. Leo ſermo. 5. de Natiu. Domini, & alij*: Sed & ſacra Scriptura Eccleſi. 10. 14. *Initium ſuperbiæ hominis, apoſtatare à Deo, quoniam ab eo, qui fecit illum, receſſit cor eius, quoniam initium omnis peccati eſt ſuperbia.*] initium enim peccandi Euæ fuit motus ſuperbi animi, indignantis ſe præcepto arceri ab eo quod luberet: inde impatientia, curioſitas, inobedientia, omnes filiæ ſuperbiæ. *Contrariorum obiectiones ſoluit Bellarminus tom. 3. lib. 3. de gratiâ cap. 5.* 25. Euæ & Adami primum peccatum, ſuperbia, nõ infidelitas.

1 COMEDIT] primum † ſola: cùm placeret pomum, tulit alia ad virum; vel Adam ſuperuenit comedenti: hæc, volens illum boni à ſerpente promiſſi participem facere, ſpeciem pomi oſtentat, & inuitat porrectum comedere: iubens eſſe ſecurum à metu mortis, cùm eam quæ comederat ſuperſtitem videret. Sic *à muliere factum eſt initium peccati, & per illam omnes morimur. Eccli. 25. 33.* quo reſpexit S. Orientius in Commonitorio, 26. Adam quo pacto ſeductus ab vxore, & an deceptus? 27. Locus S. Orientij.

" *Prima mali labes, heu! fœmina te dolus anguis,*
" *Ac hominem per te, reppulit à Domino.*
" *Erepti tu cauſa boni, tu ianua mortis,*
" *Tu citò decepta, tu citò decipiens.*

Quo loco in Notis oſtendi ſic Patres loqui ſolere, quaſi & Adam deceptus. Breuiter quid de hac re putem certius, & B. Paulli ſententiæ, qui negat Adamum ſeductum, 1. *Timoth.* 2. 14. magis conſentaneum: accipite, cenſeo narraſſe Euam marito, quæcumque illi Diabolus promiſerat, & Adamum dictis Diaboli fidem habuiſſe: quæ eſt haut dubiè mens omnium Patrum, qui vel à ſerpente deceptum, vel credidiſſe promiſſis ſerpentis, vel plus Diaboli promiſſis quàm Dei comminationi aut diuinitatem appetiiſſe tradiderunt, hoc enim nequit verificari, niſi dicamus Adamum ſciuiſſe quid ſerpens vxori dixerat: quo autem pacto ſciuit, niſi ex illius narratione? Nam de reuelatione, nemo id ſuſpicatus. Patres autem quod dixi tenentes ſunt, Irenæus lib. 3. aduerſ. hæreſ. cap. 33. Tertullian. Hilar. & alij plurimi, quos inuenies citatos à Bellarmino *d. lib. 3. cap. 7.* Cenſeo præterea Euam verè & formaliter loquendo ſeductam à Diabolo, qui eam voluit decipere & ſeducere, & miſellam credidiſſe Deum noluiſſe illis ſeriò mortem pro pœnâ infligere, ſed aliquid aliud arcani in dictis Dei latuiſſe, ſeque adepturam cognitionem illam boni & mali promiſſam. Adamum verò propriè & formaliter ſeductum non fuiſſe; quia nec Eua illum volebat ſeducere vel decipere: nec credidit vxori vel ſerpenti, Deum non prohibuiſſe pomi eſum, vel non ſeriò mortem comminatum: ſed excæcauit illum propria prauitas, & occulta animi elatio: qua parui pendit Deo diſplicere, vt coniugi placeret. Ex hoc errore natus alius, fore in hac tranſgreſſione præcepti veniale 28. Locus Paulli 1. Timoth. 2. 14.

ſolummodò peccatum (*Sic D. Auguſtin. lib. 14. de Ciuitat. Dei c. 11. & 13.*) hoc eſt veniabile & facile remiſſibile, vt amore coniugali perpetratum, & ideo ſpei aliquid ſibi ſupereſſe poſſe, Deum id non vſque adeo difficulter condonaturum. Acceſſit quòd videns vxorem viuam, cæpit ſubdubitare de pœnæ ſancitæ certitudine, ſaltem nec ſe ſtatim moriturum, ſi vt vxor comederet. Ex hac dubitatione, paulatim decidit in pronitatem quandam credendi promiſſis illis, *aperientur oculi & eritis ſicut Dy*, &c. facit φιλαυτία, vt libenter credamus, quod valdè cupimus. Sic ſeductus Adam non fuit ab vxore, neque à ſerpente: quare neque Deo, pro excuſatione dixit, *mulier decepit* vel *ſeduxit me*: Sed decepit ſe ipſum, quoad illa tria quæ dixi, plura de hac re doctiſſimè diſputauit Bened. Pererius *hîc in Commentar. integrâ Diſputatione.* In hac tentatione lapſus eſt errore, quem libertate arbitrij cum gratiâ quam habebat, potuit vitare; & cuius permiſſio ad pugnam & periculum de eius fidelitate capiendum pertinebat. Lege Molinam noſtrum in 1. p. de opere ſex dier. diſp. 26.

DEDITQVE VIRO] LXX. addunt, *ſecum*, & eſt in Hebræo. Scilicet dedit vt ſecum vnà veſceretur: videtur Eua bis comediſſe: nam vbi nos habemus *& comedit*, LXX. *& comederunt*. Comedente Adamo, vitium contractum quo originale peccatum in totum genus humanum erat transfundendum.

VERS. 7. 29. Peccatum oculos aperuit, quomodo.

APERTI SVNT OCVLI.] priùs † non aduerterant, quam grauiter delinquerent, neque quid illis indumentum gratiæ conferret: núc eo per peccatum ſpoliatis, pœnæ magnitudo oſtendit criminis grauitatem; & ablatio tegumenti fecit exutos cernere motus in membris, propter internæ concupiſcentiæ indicium, inhoneſtos, & legi mentis repugnátes: quæ res illos, & attentos, & confuſos reddidit, *eſt explicatio D. Auguſtini d. lib. 14. cap. 17. ſecuti Græcos D. Athanaſium lib. 1. contra Gentiles, S. Nazianzen. lib. 2. de Paſcha, & D. Cirillum d. lib. 3. contra Iulianum.*

VIDERVNT SE] viderant ante, ſed non aduerterant: nunc aduertere cæperunt.

NVDOS] amictu corporis (hoc oculis corporeis viderunt) & ex motu membrorum oculis mentis viderunt ſe ſtolâ gratiæ nudatos.

30. Corporis nuditas cur pudenda.

ERVBVERVNT] contra quam in ſtatu innocentiæ *cap. 2. v. vult.* Cur corporis † nudationem naturaliter pudor conſequatur docet B. Cyprianus *lib. de ratione circumciſionis.* Non pauca in denudationis corporeæ deteſtationem ſedulò, & lectu digna P. Hamerius in huius loci commentario congeſſit: dixeram & ego multa iam olim *Aduerſariis ad Senecæ Medeam v. 77.*

31. Caluini nugacitas.

CONSVERVNT] non accurato opere, aut acu & filo: ſed ramuſculos teneriores circum latera plectentes, vt foliis pendulis verenda occultarentur. Mirè hîc nugantur hæretici: ſed inter eorum nugas nugaciſſimum iſtud Caluini: hoc feciſſe, vt tamquam (verba belluæ) inuicto propugnaculo Deum procul arcerent.] quaſi non fugam potiùs, quam pugnam; & latibula, quàm mænia turrita, me

rita, meditarentur. Causa † verò, quod mutuum nuditatis fœdæ 32 Filius folia
conspectum non ferrent. cur sibi aptarint.

Ficvs] quoniam est arbor latifolia, & fors erat in proximo. Mysteria hoc facto insinuata reperies apud SS. Ambrosium *lib. de Paradiso cap.* 13. & Irenæum *lib.* 3. *cap.* 37.

Perizomata] lumbaria, seu ventralia † subligacula. D. Au- 33.
gustinus d. cap. 17. vertit, *campestria.* Sic enim ea luctatores voca- Perizoma
bant. *Succinctorium* vertunt D. Irenæi interpres & S. Ambrosius. De quid, cam-
adagio quod ab his Perizomatis ficulnis ducunt hæretici, dicam pestria.
Adag. Sacr. §. 6. quod sufficiet.

Post peccatum, sequitur actus iudiciarius. Primò reorum latita- Vers. 8.
tio. Secundò citatio. Tertiò reorum confessio, seu potius tergiuersatio. Quartò sententia in conuictos, & eius executio.

Avdissent] protoplasti. Vocem] magnum † ac formidabi- 34.
lem fragorem, quem excitabant folia, ramique arborum moti & Vox Dei
tremefacti vestigiis maiestatis diuinæ, quasi de longè aduenientis; quæ hic.
& vox, instar tonitrui, Adam inclamantis: hæc & sequentia omnia humano more dicta.

Ad avram post meridiem] Hebraicè tantùm est, ליום 34.
לרוח *Leuach Chauam, aduentum diei:* quod Aqu. & Symm. æquè Conciliatur
obscurè reddiderunt: ille *in vento diei* ἐν τῷ ἀνέμῳ τῆς ἡμέρας: hic au- versiones de
tem διὰ πνεύματος ἡμέρας, *per auram diei.* Quod cæteri interpretes tēpore, quo
cùm prudentiùs vidissent ambiguum manere, quo diei tempore hæc Adam dam-
acciderint, censuerunt sibi explicandum, & in eo veteres præclarè natus à Deo.
conueniunt, vt mox patebit: veteres dico. Nam Nouatores decipiunt. Caluinus, vt cum Africa semper aliquid monstri pariat; colligit agi de matutino tempore. Vult enim tota illos nocte latitasse (adspectu fors ad latibulum Æneæ & Didûs) & orta post luce à Deo accusatos iudicatósque. Sed cur hoc coniicit? primò, mane (ait) aura consurgit. Quasi non & aliis horis diei. Deinde, quia hæc propriè aura diei. Quæro, cur hæc magis quàm quæ aliis horis diurnis spirat? Mihi nullum dubium est, loqui de aura Moysen, de qua Salo-
mon locutus Cant. 2. 17. *Donec aspiret dies, & inclinentur vmbræ,* secun- 35.
dùm Luisium Legionensem ibi. Nempè de vento qui oritur incli- Conciliatur
nante iam post meridiem die, quo tempore scribit Aristoteles in versiones.
Problematibus Zephiros spirare, & docet experientia, tùm frigidiorem auram solere ab hominibus diurno fatigatis æstu aptari: hoc clarissimè vertit Theodotion, qui ἐν τῷ πνεύματι πρὸς κατάψυξιν ἡμέρας; *in aura versus refrigerationem diei:* eodem sensu LXX. τὸ δειλινόν (leuiter corrupta hîc Biblia regia, vbi duæ voces in vnum coaluerūt) quod alij *in meridie*, alij *ad Vesperam*; ego *post meridiem*, seu *à meridie* verterim. Chaldæus etiam, *ad quietem diei*, hoc est, *postquam æstus diei deferbuit.* Simplicissimè ergo & verissimè noster sententiā exposuit, & fatetur Nouator hanc opinionem inualuisse: cur non præua-
leat? Auream Tropologiam D. Gregorius *lib.* 28. *in Iob c.* 3. 36. Adam, cur se

Absconditi] consternatione quadam mentis ignari quid age- absconderit.

 rent.

rent. Sciebant se Deum latere non posse: *Psalm.* 138. *à vers.* 7. Oderant tamen lucem, quia peccarant. *Ioan.* 3. 20. Pudebat culpæ, pœna timebatur, & latendo differri videbatur. IN MEDIO LIGNI] in loco, vbi arbores erant densissimæ: lignum pro arbore, singulare pro plurali.

VERS. 9. 37. Deus quot modis homine alloquatur. Non arbitror Deum per se, sed per Angelum hîc collocutum cum reis: de variis modis quibus homines Deus alloquatur diuinè B. Gregorius *lib.* 28. *in Iob à cap.* 2. *vsque ad* 7.

VOCAVITQVE] ad iudicium clementiæ plenum citauit: cur tam longum institueret sermonem, si non vt spacio ad pœnitentiam concesso, potestatem à ventura ira fugiendi daret? Gerit se vt pastorem, qui ouem perditam quærit. *Matth.* 18. 12. *Luc.* 15. 4.

38. Adam cum articulo ה, non semper est appellatiuum. ADAM] satis patet ex contextu non pro homine, vt appellatiuum esse positum, sed vt nomen proprium. Ipsum enim Adamum citabat, & eum interrogauit vbi esset: cum Eua nondum loquitur. Vnde cùm sit Hebraicè האדם *Haadam*, cum affixo, patet nō esse certam, nec perpetuam Pagnini in Institutionibus regulam, nominibus propriis non præfigi ה, testimonia plura suis ostendam locis. Hîc Adamum affatur, vt caput fœminæ, & à quo familiæ delicta exigenda: ideò malè nouelli, qui vertunt *hominem*: rectè Chald. LXX. & noster, qui *Adam*, vt & sup. vers. 8. *abscondit se Adam & vxor eius*, vbi etiam est האדם, & ridiculè vertas, *homo & vxor eius*, cum Pagnino; quis ita Latinè loquitur? Desinant † ergo hanc regulam contra D.
39. Iosue locus c. 14. 15. Hieronymum strepere Iosue cap. 14. vers. vlt. & protoplasti sepulchrum amoliri.

VBI ES] Hebraicè additum, *tu*, emphaticum: non, vt sarcasmus insultantis Dei; sed vt interrogatio commiserantis. Prodi foras miser: nondum vides, in quod barathrum miseriæ, de tam fœlici & glo-
40. Deus, cur peccatores interroget, quæ nō nescit. rioso statu, te præcipitaris? *Ambrof. de Paradiso c.* 14. Mos iste † Dei est, eos qui errarunt variis interrogationibus conari ad resipiscētiam perducere; vt agnoscant, fateanturque, & confessionem misericordia subsequatur. Sic egit cum Cain, cum Balam, cum Ezechia, *Num.* 22. 9. *Genes.* 4. 9. 4. *Reg.* 20. 14.

VERS. 10. 41. Timor, pro pudore. TIMVI] præ verecundia in conspectū tui venire, nam his ficulneæ foliis non satis me contegi cernebam: non dolebat de peccati reatu, quod leue censebat; nec magnoperè pœnam metuebat, quàm sperabat haut grauem fore; sed humani dedecoris pudore angebatur. Multa hic planè impertinentia Caluinus effutit de totius hominis corruptione, quæ refutata inuenies à Bellarmino *libr. de Peccato Originis cap.* 5. & 6.

42. Et, causale. NVDVS] cæterum corpus præter pudenda. ET ABSCONDI] ideò me absconditi: frequens & causale.

VERS. 11. 43. Deus protoplastos iudicio conuincit. Deus ex Adæ verbis confessionem elicit. q. d. cùm tu veram metus tui causam coneris silentio transmittere, nempè peccatum tuum: ego illud tibi ante oculos statuam.

QVIS ENIM] quid † *enim* (additum lucis & connexionis gratia) est

tia) est cur causeris nuditatem? priùs & nudus eras,& sciebas,& non pudebat. Vnde igitur nunc tibi illa visa indecens & erubescenda? conscientiam tuam vrgeo. Potuisses id nosse, nisi de agnitionis (sic vocat Tertullianus) arbore comedisses? NISI QVOD] Hebraicè est interrogatio, *Nonne ex arbore*,&c. noster secutus L X X. rectè sensum expressit: sunt enim hæc vehementer admirantis, & increpantis tam audacem ingratitudinem. *Rupert.hic lib.3.cap.15.*

MVLIER] iustus in principio est accusator sui: nobis Adā præit, VERS. 12.
quærere excusationes † in peccatis: deinde culpam in vxorem,quin 44. Adæ contumax & iniuriosa responsio.
& in ipsum Deum deriuat. Peccaui quidem,sed non peccassem:nisi tu mihi talem vitæ sociam adiunxisses: non fecisses adeò pellacem & persuadere aptam: debebas præuidere. DEDIT] non ait se deceptum: quia sciebat se malè facere comedendo.

DIXIT D.D. AD MVLIEREM] Adæ excusationem, vt friuolam & pœna quàm responsione digniorem, sicut & mox Euæ prætermit. VERS. 13.
QVARE] reprehenditur noster † interpres à Caluino, quod 45. מה, idē sæpè cū למה.
non verterit, *quomodo*: Sed reprehendi dignior ipse. Quoniam hoc loco non est איך vel איכה,quomodo,qualiter; sed est מה idem cum למה cur, quare: sic Chaldæus & L X X. *Quid* id est quorsum, & Vatablus, cur? q. d. fuitne vlla ratio tam potens vel efficax, quæ te potuerit in tam graue flagitium pellicere?

SERPENS] Hebraicè, *serpens ille*, quem † tu creasti, & inter nos 46. Euæ malitiosa excusatio.
hic degere permisisti, cui tantùm versutiæ tribuisti. ME] mulierculam improuidam, simplicem, fraudis nesciam. Vides vt ipsa quoque vltro Deum accusat,quasi mali occasionem præbuisset:qui præbuerat vincendi, & merendi.

Conuertit se Deus ad primum mali auctorem, malesuadum anguem, nec interrogat: quia mera malitia diabolus peccarat: ideò VERS. 14.
maledicit & sententiæ fulmen vibrat. In quem? Locutus † fuerat 47. Maledixerit Dei cui,dæmoni,an serpenti.
in serpente & per serpentem cacodæmon: eidem nunc, & serpenti quoque maledicit: aliter tamen huic, quàm illi. Historicè serpenti verò, quod fuisset aptum & idoneum instrumentum ipsi diabolo. *Chrysostom.hom.*17. sensu autem mystico & allegorico,& præcipuè intento,maledicit dæmoni, qui serpente abusus. *Augustin. ita intelligo lib.*11.*de Genesi ad litt.cap.*36. Nam verba Dei sic in serpentem tendunt,vt ad diabolum magis etiam pertinere videantur. Sicut quæ Num. 21. exstat narratio de serpente æneo, ad illum ipsum æneum Locus Numer. 21.
serpentem Historicè pertinet; sed allegorico præcipuè intento sensu, prophetia est de crucifixo Saluatore. Nec iniquum † censeri debet iudicium in bestiam ratione destitutam: nam benignus parens 48. Cur serpēti maledixit.
etiam ficam,qua filius interemptus,solet execrari: & sapientes iudices omnia scelerum instrumenta, atque noxiam supellectilem non raro flammis adiudicant, secuti exempla sacræ Scripturæ. *Exod.*21. 29. *Leuit.*20.15. *Deut.*7.25. & 13.15. *Iosue.*7.24. 1.*Reg.* 15.3. Omnia hæc iræ diuinæ indicandæ causa fiunt: ideò etiam Deus serpentem alloquitur,non vt intelligentem, neque vt intelligat; sed vt homo ad

peccati magnitudinem,& vindictæ seueritatem contremiscat: sicut

49. Serpês, quæ illi naturalia accepit in maledictum.

& CHRISTVS ficulneam idcirco maledixit *Matth.21.19.* Nec verò putandum est, quod nonnullis visum, † serpentem, ante maledictum, rectum ambulasse, valdè amabilem fuisse, cæteris animantibus præcelluisse, victu quoque suaui ex optimis frugibus vesci solitum, gratum quoque homini & iucũdum familiarem fuisse, & quasi congerronem, vt suauiter hìc garrit & nugatur hæreticus Marbachius; vt nescio quas insulsas antitheses obtruderet. Multò namque probabilius est, quod sapienter docuit Bened. Perer. *lib.6.in Genes. disp. 1. quæst.4.* & illo prior Eugubinus *Cosmopeia fol.81.* Serpenti quã nunc habet formam, reptationem, esum, ab homine auersionem naturalia fuisse: Sed quæ illi à natura competebant, hæc eadem illi Deum in pœnam & supplicium vertisse: quare nihil hac maledictione serpẽti nocitum, quàm quòd infame iussum est esse, quod infame non foret si iussum non fuisset. Sicut è contrariò CRVX, quæ priùs erat ignominiosa, & qui in ea appensus maledicto obnoxius putabatur; postquam à Dei Filio electa per quam nos redimeret, capit esse optabilis & gloriosa, & in benedictionem transiuit: non absimiliter serpens cœpit hominibus esse abominabilis & maledictus, quia ruinæ hominum fuit instrumentum: atque ita, quæ fuit semper antipathia naturalis inter serpentum & hominum sæcla; post hanc præuaricationem per Dei maledictionem, qua ruptis repagulis & habenis laxatis, in bellum noxium & infestum vtrimque erupit, quod priùs ne mutuò noceret, singularis Dei prouidentia reprimebat. Cur quæso serpenti naturalia dona tollerentur, quæ nec Dæmonibus propter

50. Serpêtis supplicium quam congruum conatui.

peccatum ablata fuerunt? Aliud hic † supplicij & delicti ἀναλογία se offert. In amicitiam & familiaritatem conatus anguis irrepere, fit odium & execratio: erexerat cum diabolus, vt cum fœmina misceret colloquium: iubetur in solo serpere: persuaserat esum pomi, ad esum pulueris condemnatur: in os fœminam intuitus, calcaneo nunc insidiatur.

51. Inter, pro præ.

INTER OMNIA] præ omnibus, vt LXX. explicant, affixum Hebræum מ *Mi*, significat *ab*, vt vertit interpres Irenæi lib. 3. c. 35. Sed habet vim comparatiui: vt Psalm. 44,3. *Speciosus præ filiis hominum*: & Cant.1.2. *meliora sunt vbera tua vino.* Hebraism: est מיין *Miiain*, præ vino. PECTVS] pro ventre positum, in vers. LXX. ex alia quapiam fuit geminatum.

GRADIERIS] repes, serpes. TERRAM COMEDES] puluerem, vt alibi solet vertere. Esai.65.25. *Serpenti puluis eius.* Miche. 7.

VERS. 15. 17. *lingent puluerem sicut serpentes.*

52. Mulieris & serpêtis bellũ, indicitur.

INIMICITIAS] non tantùm, quoad propensionem, aut occultas, sed actu, & apertas, & in nocendi conatum erumpentes: bellum irreconciliabile καὶ ἄσπονδον. Quod (vt ait Didymus) nostræ aduersus diabolum inimicitiæ est αἴνιγμα, id est, signum & indicium. Ideò

53. Figura B. Virginis & diaboli.

sollerter & verè secundum allegoriam S. S. Patres interpretati sunt per *mulierem*, MARIAM; per eius semen, IESVM; per serpentem, diabolum;

diabolum;per eius semen,infideles & impios Christianorum hostes. *Sic præter alios, Epiphanius contra Anticomariani. hæresim lib.2. Theodor. hic, Cyprianus lib.2. testimon. aduers. Iuda.c.9. Augustin.d.lib.11.cap.36. Rupert.hic lib.3.cap.19.& lib.2.de Victor. Dei cap.16. Beda hic & alij.*

ET SEMEN] *Et hoc loco* ἐξηγητικὸν, pro, id est: vt sup.2.3. *& sanctificauit illum.* Matth. 13.41. *colligent de regno eius scandala omnia, & eos qui faciunt iniquitatem.* Roman.2.5. *in die iræ, & reuelationis iusti iudicij Dei.* Matth.3.11. *baptizabit in Spiritu sancto & igni.* 54. & exegeticum.

IPSA CONTERET:-] Primùm vel legendum *Hi*, vel *Hu*, pro *Hi*, accipiendum, † in Hebræo, & masculinum, vt fœmininum legendum: quod non est nouum Hebræis: idcircò rectè noster; *Ipsa* vertit: quam lectionem semper Romana Ecclesia fuit secuta. Quo pacto verterint L X X. non constat. Nam veteres multi legerunt, αὐτὴ, vt Iosephus, qui lib.1.cap.3. *Præcepit vt mulier capiti eius plagas inferret*, vt vertit Ruffinus, ex quo patet olim αὐτὴ lectum Iosepho, sed hæreticos typographos vocem γυνὴ sustulisse. Sed parùm refert, siue αὐτὸς, siue αὐτὴ siue αὐτὸ legas. Nam omnia vera sunt: & semper in filio, seu semine suo contritura serpentem prædicitur. Eua contriuit quando pœnitētiam egit: Euæ semen MARIA & CHRISTVS. MARIA contriuit, quia semper diaboli victrix fuit: IESVS contriuit, quando in cruce hostem calcauit propria virtute: MARIA & Eua, id fecere virtute accepta à Deo; tamen & ipsæ contriuerunt, quia CHRISTVS ipsarum semen fuit. Nos quoque conteremus, si IESV & MARIÆ vestigiis insistemus. Ista nunc sufficiant. Nam fusa disputatio petenda ex §.7. Adagiorum sacrorum. 55. Vulgata defenditur. הוא pro היא

CONTERET] hic libri Græci variant: quidam τηρήσει *obseruabit*, quod sequutus est Philo. *lib.2. allegoriar.* alij τερήσει, conteret, quod secutus est Iosephus. Hebræum שוף *Scuph*, quidam censent etiam significare insidiari & obseruare; vt noster vertit in proximis verbis *insidiaberis calcaneo*; & ideò vtrobique Chaldæus, reddidit verbo obseruandi: contra Vatablus *conterendi* vtrobique: Quod consentaneum Rabbinis, Abenezræ, Iarrio, & Kimchi: & verè puto vocis significationem esse percutere, vulnerare, lacerare, conculcare, vt vertit Psal. 138.11. Cur ergo L X X. & † noster, vno in loco variè vertunt? elegantiæ consulunt, sensu saluo. Nam elegantiæ est; quia res aliqua diuersimodè lædi solet, illud genus læsionis exprimere, quod rei & loco conuenientissimum. Solet hoc vulgatus interpres facere, quod sæpè ostendam: nunc de nostro vocabulo tantùm: fœmina anguem reptantem calcatura prædicitur, ideò vtitur voce, *conteret caput*, scilicet pede imposito. Serpens humi reptans & calcatus, plantam petat necesse est; si se vlcisci velit; ideò de serpente calcando, vtitur voce *insidiaberis seu obseruabis*, locum vulneri. Sata & plantæ à vento vrente lædi solent, ideò cùm vento huiusmodi Deum homines exscindentem & conterentem comparat, dicit afflatu id facere, & נשף *Nascaph*, quæ idem cum *Scuph*, exponit; *flauit in eos & aruerunt*, Isai.40.24. Porrò de Adagio *Calcare caput*, vide d.§.7. 35. Canon, cur idē vocabulum noster sæpè variat diuersis vocabulis. Locus Isaiæ. 40.14. 36. Caput calcare. Adag.

O. INSI.

Insidiaberis] etsi superiori commate, LXX. verterint, τηρή-σεις: hoc tamen vertisse τηρήσεις, nihil dubitandum. Sic enim legerunt Philo *d.lib.* 2. Ioseph.sup. Irenæus, Hieronym. Ambros. & corrigenda Biblia Regia in quibus est τειρήσεις, *conteres*. Significatur genus humanum anguino genere superiùs fore, adeò vt non aperta vi, sed dolis queat se vlcisci. Soliti sanè serpentes incautos ex insidiis adoriri, &c, dum in pratis vel nemoribus latitant, pedes ambulantium

37. Calcaneo insidiari, Adag.

dentibus appetere: hinc Adag. *calcaneo insidiari*, de quo dicturus plura d.§.7. Tropologiam pete à D. August. *Psal.* 48. *& Ps.* 103.

Vers. 16.

Mulieri.] Nunc sexui fœmineo proprium supplicium sancit.

38. Mulieri inflicta pœna tripl.

Multiplicabo ærumnas] quas in posterum es exantlatura. Hebr. הרבה ארבה *Harboh Arbeh, multiplicãdo multiplicabo*. LXX. retinent geminationem; quæ hoc loco denotat crebritatem & certitudinem. q.d. certò certiùs, & crebrò iteratas, multifariam, plurimùm multiplicabo. Mox id explicat triplici pœna expressa. Prima est multiplicatio ærumnarum in concipiẽdo: hoc significat cùm ait, *ærumnas tuas & conceptus tuos*. Hebräismus † est, quo duorum substantiuorum per copulam (*&*) iunctorum posterius habet vim casus patrij: vt hic sententia sit: valdè multiplicabo ærumnas cõceptuum tuorum. Sed quæ istæ? Fluores menstrui priusquàm apta concipere,

39. Hebraism. quo duorũ substantiuorum habet vim genitiui.

40. 1. Cõceptus ærumnæ.

in ipsa deintegratione pudor & dolor, & in iam corruptis immunditia fœtórque: post conceptum retentio menstruorum, incontinens appetitus, & molesta superfœtationis aggrauatio, gestatio vteri tam diuturna, lassitudines, spasmi, deliquia, fastidia deniq; omnis generis: *Vide Aristotelem lib. 7. Histor. animal. cap. 4. & ex eo Plinium lib. 7. Natur. histor. cap. 6. & 7.*

41. 2 Partus dolores.

Secunda pœna est *dolor partus*, & periculum vitæ, de quo illa experta; *malle se decies sub armis vitam cernere, quàm semel parere*. Causas, cur mulieri, quàm cæteris animantibus, sit difficilior partus, habes physicas apud Aristotelem *d.lib. 7. cap.* 9. Fortassis ad naturalem difficultatem, multùm Dei hac cõminatione adiectum. Naturale quidem est mulieri; cũ dolore parere, propter continuarũ partium diuulsionem: Sed hunc dolorẽ in eo statu Dei beneficio effugisset: nunc hoc illi munus adimitur: & si nihil mali additum; tamen quod absolutè loquẽdo mulieri pati naturale fuit, id, respectu status fœlicioris, supplicio ascribitur. Accessere naturali dolori, non necessarij metus & mœrores, quibus ante caritura: quot fœtus cõcepti ante natiuitatem pereunt immaturi? de cæteris numquã deest metus ne ad gehennam iræ filios pariat, si redemptionis beneficio nõ sint efficaciter fruituri.

42. 3. Subdita viro mulier vel inuita.

Sub viri potestate eris] en pœnam tertiam: parebis viro, non, † vt priùs, semper spontè, sed interdum in gratiis & inuita. Hebraicè habes, *& ad virum tuum*, תשוקתך *Tesukothech*, desiderium tuum, concupiscentia tua, conuersio tua, prompta voluntas tua ad

43 Conciliatio & defensio vers. nostræ & LXX.

nutũ illi obsequendi: à radice שוק, excurrere, cõcupiscere, conuerti: hinc orta hoc loco mira varietas versionũ, vt & infer. Gen. 4. v. 7. vbi est eadẽ phrasis. LXX. vertunt, *ἀποστροφὴ, conuersio tua*: sic etiam Chaldæus:

dæus: quod cum nostro conuenit. q. d. oculi tui semper nutum viri tui obseruabunt (iuxta illud, *Oculi seruorum in manibus dom.*) Vt illi placeas & morem geras. Eodem sensu Abenezra, *& viro tuo obedientia tua.* Imò nec recentiorum versio sensu dissidet, qui malunt, *appetitum* seu *concupiscentiam.* Sensus, si sapis, non aliud appetendum tibi, quàm quod marito libebit. Si quæ desiderabis velis effecta, necesse est à viro impetres, ab eo tota pendeas: cum illo sentias si pacem ames: hanc legem tibi fero. Caue ne contra stimulum calces: Apud Homerum Odyss. ζ! vxor maritum vocat *πόσιν*, hoc est, desiderium à verbo *ποθῶ*. Noster præclarè vertit ad sensum, vt significaret, ita vxori maritum esse refugium, portum, præsidium & amorem, vt etiam lupatum sit & frenum; &(quod rectè D. Chrysostomus, hoc loco,) amor & illa reliqua timori coniuncta sint: in quo pœna. Vide quæ de hoc loco dicuntur à me fusiùs Adagiorum sacrorum §. 8.

ET IPSE DOMINABITVR TVI] naturæ ergo hæc lex à naturæ auctore insita. Sanè legem vocat Apostolus 1. *Cor.* 14. 34. quàm nimis frequenter, vel ambitiosi sexus impotentia, vel virorum non virorum fœmineus animus infringit: de hac re præclarè Rupertus Abbas *lib.* 3. *de operibus Trinitatis cap.* 21. 44. Virû fœminæ subesse legi naturæ repugnat.

Quemadmodùm mulieris pœnæ hominis natiuitatem præcedunt fere; sic viri supplicia ad iam nati conseruationê maximè referuntur. Quoad exitum ex hac vita communis vtrique pœna ponitur sequ. versiculo 18. Benè Isid. Clarius notat pulchrè pœnas infligi: serpentis arrogantiæ opponi, vt supra ventrem gradiatur; in muliere delitias puniri doloribus partus; ignauiam Adami laboribus excitari. VERS. 17. 45. Adami supplicia.

QVIA AVDISTI] vocem vxoris præcepto meo præferens ei obediuisti.

VXORIS] quam tuum erat corripere.

MALEDICTA TERRA] priuata benedictione fertilitatis spontiuæ, quam in Paradiso vidisti. IN OPERE TVO] propter peccatum tuum, patet ex Hebræa lectione hodierna, quæ est בעבורך *Baghaburecha*, cû *Resch*, id est, *propter te*, vt vertunt Aquila & Chaldæus, & apertè exposuit Theodotion, *in transgressione tua*, deductum enim est à עבור, cui præpositum ב significat, *in* † & valet *propter* more Hebræo. Eodem modo LXX. *In operibus tuis*, vt cùm D. Hieronymo intelligamus opera vocari peccata (quæ in vna transgressione multa fuerunt) non verò ruris colendi opera & labores illi subeundos; qui possent intelligi, si בעבודך *Baghabudecha* cum *Daleth* legeretur; hoc enim esset, *in labore terræ colendæ*, à עבד *Ghabad*, *coluit terram*: similis litterarum mutatio occurrit Num. 33. 22. & Ionæ. 1. 9. Vt verò intelligas, quo pacto propter peccatum eius terra sit maledicta, subdit. 46. *In*, pro *propter*. Litteræ ד & ר permutatio.

IN LABORIBVS:] *In* hîc sumitur pro *cum* ex alio Hebraismo, † & *labor* pro ærumna, ac dolore: עצבון *Ghaçabon*, significat ipsam agriculturam molestiæ & laboris plenam, qua homo post plurimam 47. *In*, pro *cum*. 48. Terræ maledictio quæ.

O 2 defatiga

defatigationem, vix sumptum & impendia consequitur. Græcistam labor quàm dolor, κόπος: neutrum enim sine altero solet. In Paradiso innocenti Adamo tellus largè omnia suppeditasset leuem cum voluptate operam impendenti: peccatori & extra Paradisum, eadem maligna nutrix inarata nihil, arata parcè quædam & quibusdam locis reddititura denunciatur. Ait, *in laboribus*, vt multiplices & assiduos cogitet.

49. Terram, seu mensam comedere Hebraism.

EX EA] ex eius prouentu. Hebr. *comedes eam*, locutio Metonymica: sicut 2. Reg. 19. 28. *inter comedentes mensam*, hoc est conuiuas mensæ, sicut benè noster ibi: longè alio sensu dictum illud, *etiam mensas consumimus*, à Marone. Cur hæc homini maledictio irrogata sit, consule D. Ambrosium *præfat. in Lucam.*

VERS. 18. 50. Spinæ & malæ plantæ etiam ante peccatū fuerunt; post multiplicatæ.

SPINAS ET TRIBVLOS] non, vt antea, † paucas & paucis locis; sed copiosè passimque senteis & plantas noxiales progerminabit.

TIBI] tuæ molestiæ, adeo vt, si vel herbis terræ, quas priùs in cibum iumentorum produxeram, vesci velis; labor in pestibus illis euellendis, & sæpè dolor aculeorum pungentium tibi sit perferēdus.

51. Herba agri vel terræ, quid.

HERBAM TERRÆ] Hebræi *herbam terræ vel agri* vocant, viliores herbas, quæ cum iumentis & aliis bestiis communes. Dignum & iustum fuit hoc pabulo illum inuitare, qui per peccatum factus fuerat, vt equus & mulus. TROPOLOGIAM pete à Cassiano *Collation.* 23. *cap.* 11. Et quid multis opus est;

VERS. 19. 52. Panis pro quouis cibo. 53. Sudor, cur primulū in vultu.

IN SVDORE VVLTVS] nihil omninò eduliorum † (nam Hebræis *panis* quemuis cibum significat) cibariorúmque tibi cōtinget, sine graui, & tædij fatigationísque pleno labore, qui copiosum faciei sudorem sua difficultate exprimet. *Vultus* † meminit, quia copiosus hinc sudor solet erumpere: causam reddit Aristoteles *Problemat. sect.* 2. Quod de sacræ Scripturæ studio tropologicè capiendum monet D. Augustin. *in Psalm.* 77.

54. Reuerti in terrā, Adag.

DONEC REVERTARIS] donec moriare, toto vitæ tempore, sermo prouerbialis. *Vide tract. de sacris adagiis.* §. 9.

55. Moriēdi necessitas, ūnde, que vnde.

QVIA PVLVIS ES] En pœna vtrique sexui † communis, necessitas moriendi; de qua lege Paulus; *per hominem mors, & per hominem resurrectio mortuorum: Et sicut in Adam omnes moriuntur, ita & in* CHRISTO *omnes viuificabuntur:* inflicta nobis pœna, non lege naturæ, sed in peccati supplicium. *Quoniam Deus creauit hominem inexterminabilem. Inuidia autem diaboli mors introiuit in orbem terrarum.* Sap. 2. 23. *Per vnum hominem peccatum in hunc mundum intrauit, & per peccatum mors, & ita in omnes homines mors pertransiit, in quo omnes peccauerunt.* Rom. 5. 12. vide Concil. Tridentin. *session.* 5. *de peccato originali.*

56. Mortis pœna, quam vtilis. 57. Ritus formulæ in die Cinerum.

Quam porrò fuerit hæc pœna nobis vtilis, grauiter & eruditè ostendit Rupertus, *d. lib.* 3. *cap.* 24. & 25. Pro *puluere*, terram legit Ambrosius Ansbertus *libr.* 1. *in Apocal.* & sanè עפר Ghopor, potest reddi, humus, lutum, terra, puluis, nec mirandum † cur Ecclesia, cum cineribus consignet, initio Carnispriuij dicat *Memento, quia puluis*, &c.

VERS. 20.

VOCAVIT

VOCAVIT] solatium sibi & vxori ex nomine petens: puto nomen imposuisse mox, vt paradiso eiecti, & hîc per prolepsin narrari, eo quòd de pœnâ seu lege mortis mentio facta. VERS. 20.

HEVA) LXX. hodie ζωὴ. vita puto illos Hebræum nomen voluisse explicare; si sic scripserunt: nam valdè suspicor in exemplaria hoc irrepsisse ex glossulâ quæ adscripta vel inscripta voci Εὔαν. Nam Tertull.lib.de veland.virg.c.5.qui non aspirant,peccant in vocabulũ Hebræum & etymon eius, nam dicta חוה *Chouo* per duo Cames, non quòd Adamo dicta serpentis annunciasset, quasi annuntiatrix (vt quidam Rabbini, sed ex Chaldæo) nec quod esset futura ærumnosa sicut ipsa vita, vt alij nugantur: sed à viuendo, nempe radice חיה *Choio* viuere, mutato IOD in vaf iuxta regulam litterarum ÆVI, vt optimè noster accepit, inquiens; 58. Heva vnde dicta & defensi. LXX.

EO QVOD FVTVRA (nã in Hebręo † præteritũ positũ pro futuro.) 59. Præteritum pro futuro.

MATER VIVENTIVM] omnium posterorum, non restringas ad ærumnosos, Ratio hæc videtur à Moyse inserta, etsi potuit etiam ipse Adam vxori illam insinuare. Nam ad nominis impositionem motum puto, tum vt dominij quod in vxorem acceperat, quasi possessionem hoc facto inchoaret, *iuxta tradita sup.cap.* 2.19. tum quia nouerat solius hominis animam esse immortalem; & ideo mortem, quam illis Deus subeundam sanciuerat dicendo, *in puluerem reuerteris*, nihil ad animam pertinere, & somno cuidam alto similem, propter futuram corporum resurrectionem. Sciebat etiam ex vxore sibi liberos nascituros, in quibus ipse superstes censeri posset, iuxta Siracidem; *Mortuus est pater eius, & quasi non est mortuus: similem enim reliquit sibi post se.* Eccli. 30. 4. His ergo nominibus se consolatur: & propterea B. † Epiphanius hæres. 78. Euam B. Virginis typum fuisse tradidit. 60. Adam cur nomen hoc vxori imposuit. 61. MARIAE figura Heua.

FECIT] videte Dei prouidentiam & misericordiam: peccatoribus de amictu prospicit; molli, & parabili, & hyeme æstateque solâ inuersione iuxtà vtibili; de tunicis scorteis (vt vertit Tertullianus) seu pelliceis. † Sed qua ratione fecit? an quod diuinitùs inducti ad mactandum aliqua animalia, & eorum corijs detractis se contegendum? an potiùs id Deus Angelorum ministerio effectum dedit? an de nihilo creauit? variæ namque sententiæ sunt, *quas vide apud Theodoretum & Procop. hic, & Epiphanium lib.* 2. *hæred.* 64. Causa fuit, vt nuditati consulerent, & aëris iniurias arcerent. ALLEGORICE Adam pellitus, est figura CHRISTI qui peccati carnem induit *Philipp.*2.7. TROPOLOGIA exstat apud August.*in psal.*103. VERS. 21. 62. Pelliceæ vestes cur datæ? & quomodo.

ADAM] homo, vir & fæmina. Sarcasmus iste ad totum genus humanum pertinet: nam Deus, more hominis irati κατὰ εἰρωνείαν, superbam spem protoplastorum increpat (vt benè Gennadius & Theodoretus) ad efficaciorem medicinam morbi, & ad futuri cautelam. Sententia est: cernite vos Angeli, tuque adeo liuide serpens auctor mali, in quantam inobedientiã & vanis spebus miseriam venerit homo, qui ad similitudinem scientiæ diuinæ ausus aspirare: scilicet potius quæsitis. Contrarium subauditur: cernite quàm mihi factus VERS. 22.

dissimilis, in maximam densissimamque mentis cæcitatem & ignorantiæ caliginem, vanâ scientiæ cupiditate, incurrerit. *Sic fermè Epiphanius & Theodorus Heracleotes.*

63. Trinitatis probatio. NOBIS] benè Tertullianus *libro contra Praxean cap.12.* hinc personarum pluralitatem collegit: sed malè *lib.2.contra Marcion.cap.25.* retulit ad statum vitæ alterius post resurrectionem, interpretatione admodum violentâ.

NVNC ERGO] oratio, vt solet iratorum & obiurgantium, defectiua. Subaudiendum *nunc ergo* restat, arceamus illum in posterum à ligno quoque vitæ.

NE FORTE MITTAT] & in fine versûs, rursus supplendũ; quare eiiciamus eũ paradiso NE, si in illo manere sinitur, FORTE MITTAT.

64. Adam de ligno vitæ nō gustauit. Vbi meo iudicio verisimilis est sententia † Ruperti; Adamum adhuc non modò non gustasse, sed & ignorasse vbi sita, & quæ esset arbor vitæ, quod & diabolum latuerit. Quâ ignoratione bellè Deus & misericorditer Adamo consuluit, ne qui miser futurus, æternum miser fieret: quod perpendunt SS. Irenęus *lib.3.ca.37.* & Hilarius *in psal.68.*

DE LIGNO VITÆ] cuius illi suo tempore vescendi vsum permittere constitueram; sed reuoco, vt ab indigno & ingrato.

65. dif- fe- rũt. עלם עלם עולם VIVAT IN ÆTERNVM] quam illi vim fructus arboris largiri poterant: *lege Bellarmin. tom. 3. Controuers. 1. lib. 1. cap. 19. Sholom* significat latere, seu ignotum esse: inde fit עולם cum vaf. Notat S. Hieronym. comment. in cap. 1. ad Galat. עלם sine vaf significare spacium quinquaginta annorum; עולם cum vaf, spacium æternum.] Sed vel hæc differentia non est perpetua, vel olim D. Hieronym. &

Mendum Hebræi textûs. LXX. hîc legerunt עולם cum vaf, cùm exponant *in æternum* optimè: cur enim formidandum valdè ne quinquaginta annis viueret, qui multo vixit pluribus?

VERS.23. ET EMISIT EVM DOMINVS] ignominiosè & violenter expulit.

66. hanc vim habet Hebræum שלח *Isc]olach* in Piel, vt & Ieremiæ. 15. 1. vbi noster, *eiice illos à facie meâ, & egrediantur.* peracutè & breuiter

67. Adam quot diebus in Paradiso? Dies lapsus octauus à creatione. more suo Tertullianus scribit; exterminatum Paradiso, pellitum orbi, vt metallo datum. *de pallio cap.3.* Sed quoto à creatione die? Probabile eodem quo peccauit, sub solis occasum. *Sic Irenæus lib.quinto cap.23. Epiphanius, Ephrem, Diodorus & alij in Cathenâ Græca, & Barcepha lib.de Paradiso.* Suadet Dei oratio, nolentis illic eum relinquere, ne gustet de arbore vitæ. Arbitror etiam hunc peccati diem, fuisse feriam VI. nempe octauam creationis eius. Videtur opus fuisse aliquot dierum interuallo, vt beatum illum statum nonnihil experiretur: vt eodem quoque die peccarit, quo redemptus: est sententia B. Gaudentij, & fortassis Irenæus, & alij illic Patres, *vno die* dixerunt, pro tali seu simili die; hoc est sicut die Veneris creatus, sic die Veneris peccauit & eiectus, *lege Perer. lib. 6. in Gen. peculiari de hoc dubio disputatione.*

DE QVA SVMPTVS] igitur extra Paradisum creatus, quia extra eum in terram missus.

COLLO

COLLOCAVIT] Aliter LXX. nam significant Adamo habitationem assignatam ad partem Orientalem è regione seu in conspectu paradisi: nimirum vt eius adspectu bonum amissum impensiùs lugeret, acriùs pæniteret, & ardentiore odio in diabolum mali authorem accenderetur. Noster verò vult eo loco Cherubin collocatum: de Adamo nihil aliud asserit, quàm pulsum inde: sed satis † est verisimile custodem locatum medium inter paradisum & exulantes, atque vtraque versio vera. Hebræus contextus fauet nostræ versioni. VERS. 24. 68. Conciliatæ versiones.

CHERVBIM) causa collocandi, vt & homines & dæmones ab ingressu arcerent, illos, ne de ligno vitæ sumerent: hos ne ingressi decerperent, & homini darent, & tali munere væcordes aliquos, pollicitis immortalis vitæ, ad obsequium suum & idololatriam pertraherent: fuisse puto CHERVBIM ista, non μορμολύκια aut ἀγάλματα: (qui est error Theodori & Theodoreti, & quorumdam hodie hæreticorum) sed veros angelos, & quidem ex supremæ hierarchiæ Cherubinorum ordine, vt censuerunt DD. Augustinus *lib.11. de Gen. ad litt. cap.* 40. Chrysost. hìc *hom.*18. Rupertus, Strabus & alij. Radix nominis כרב *Cherub*, per transpositionem est רכב *Rokab*, vehi quomodocumque, siue alis, siue curru: pingebantur enim in sanctuario senis alis insignes, vt quadriga Dei volantis super Cherubim. Certum est Hebræos nutro genere carere: sed, cùm illud exprimere soleant nomine masculino; mihi quoque certum, prudenter Ecclesiam SANCTA CHERVBIM & SANCTA SERAPHIM celebrare: non quia hoc Alexander ille triuialis Grammaticus docuit (amarulenta hæc, sed stolida Steuchi commentatio & irrisio est) qui nullus in mundo cùm iam hoc in vsu Ecclesiæ. Sed, tum quia, nullius sexûs spiritibus, neutrum genus aptissimum: tum quia etiam Aquila, & Theodotion, & tot ante CHRISTVM generationibus LXX. interpretes ita locuti: vt appareat semper Synagogæ visum, masculinum in hoc nomine pro neutro vsurpari. 69. Cherubim, cur in neutro genere vsurpent, & quid & cur positi. Contra Eugubinũ pro Ecclesia.

FLAMMEVM GLADIVM ATQVE VERSATILEM] Explodendus † Conrad. Pellicanus hæreticus, qui hoc loco figuratam locutionem esse voluit, nec aliud significari, quam omnem aditum homini in paradisum non secus obseptum, atque si plures Cherubim cum huiusmodi rompheâ ante paradisum excubarent, vbi verba propriè possunt accipi, non decet ad tropos confugere. Non decet etiam gladium & flammam seorsim quasi diuersa (cum quodam viro docto) capere: refellit Hebræus contextus, *flammam gladii se vertentis Lahat Hacherch Hammi Haphegeth.* Nam להט est ardere, & quasi stricturas flammicantes emittere. Vnde *Loheth* cum cholem, significat ardentem vt psal.104.v.4. *ignem Loheth*, noster vertit *ignem urentem* D. Paulus ad Hebræos 1. 7. πυρὸς φλόγα *flammam ignis*. Sic hoc loco *flamma gladij*, idem quod *flammeus gladius* hoc est adeò splendens & exacutus, vt vibratus flammas vomere videatur. Sic enim & poëtis Græcis Latinisque thoraces, galeæ, ensesque flammiuomi 70. Gladius flãmeus & versatilis. להט

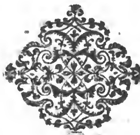
describuntur. LXX. quoque & Chaldæus cum nostrâ versione ad hanc mentem planè conspirant. Denique alibi quoque tales Angelis gladij tribuuntur. *Num.22.23.1.Paralip.2.v.16.& 27.*

71. Gladius iste an verus.

VERSATILEM) hoc est aptum verti in omnem partem, quia anceps & vtrimque secans. Potest accipi de vero gladio æreo vel chalybeo. Quod si malis flammam fuisse instar veri gladij conformatam, sicut Actor. 1. *linguæ igneæ* fuerunt: non repugno. Quæri solet, † an adhuc hodie Angelus cum gladio sit ante paradisum? curiosa quæstio, sed pendens ab eâ qua controuertitur an supersit paradisus? Veteres ferè omnes superesse volunt: recentiores nonnulli non superesse: quidam per diluuium amænitate ablatâ locum superesse de qua re aliàs ex professo differetur, in Chorographiâ Sacrâ. Si arbor vitæ cum loco superest; causa nulla, cur Cherubinorum custodia desierit: illam verò speciem arboris non annihilatam nec perditam, & eâ Enochi vitam propagari, meâ sententiâ valdè probabile est. Superesse paradisum negat Pererius *l. 7. in Genesim*, sed affirmatiuam doctè defendunt Bellarminus *d. opere de gratiâ*, & Gregorius Valentia *commentarior. in primam Diui Thomæ partem*, *quibuscum sentio*.

72. Paradisus & eius custodia an supersit.

CAP.

CAPVT QVARTVM.

Dam verò cognouit vxorem suã Heuam: 1.
quæ concepit & peperit Cain, dicens: Pos-
sedi hominẽ per Deum. * Rursumque pe- 2.
perit fratrem eius Abel. Fuit autem Abel pastor o-
uium, & Cain agricola.* Factũ est autem post mul- 3.
tos dies vt offerret Cain de fructibus terræ munera
Domino.* Abel quoque obtulit de primogenitis 4.
gregis sui, & de adipibus eorum: & respexit Domi-
nus ad Abel, & ad munera eius.* Ad Cain verò, & 5.
ad munera illius non respexit: iratusque est Cain
vehementer, & cõcidit vultus eius.* Dixitque Do- 6.
minus ad eum: Quare iratus es? & cur cõcidit facies
tua?* Nónne si benè egeris, recipies: sin autem ma- 7.
lè, statim in foribus peccatum aderit? sed sub te erit
appetitus eius, & tu dominaberis illius.* Dixitque 8.
Cain ad Abel fratrem suũ: Egrediamur foras. Cũ-
que essent in agro, consurrexit Cain aduersus fra-
trem suũ Abel, & interfecit eum. *Et ait Dominus 9.
ad Cain: Vbi est Abel frater tuus? Qui respondit:
Nescio: Num custos fratris mei sum ego?* Dixitq; 10.
ad eum: Quid fecisti? vox sanguinis fratris tui cla-
mat ad me de terra.* Nunc igitur maledictus eris 11.
super terram, quæ aperuit os suum, & suscepit san-
guinem fratris tui de manu tua.* Cùm operatus 12.
fueris eam, nõ dabit tibi fructus suos: vagus & pro-
fugus eris super terram.* Dixitque Cain ad Domi- 13.

P num:

num:Maior est iniquitas mea, quam vt veniá merear.
14. rear.*Ecce eiicis me hodie à facie terræ, & à facie
tua abscondar, & ero vagus & profugus in terra:
15. omnis igitur qui inuenerit me, occidet me.*Dixitque ei Dominus: Nequaquá ita fiet:sed omnis qui
occiderit Cain, septuplum punietur. Posuitq; Dominus Cain signum, vt nõ interficeret eum omnis
16. qui inuenisset eum.*Egressúsque Cain à facie Domini, habitauit profugus in terra ad orientalẽ pla-
17. gam Eden.*Cognouit autem Cain vxorem suam,
quæ concepit, & peperit Henoch: & ædificauit ciuitatem, vocauitq; nomen eius ex nomine filij sui,
18. Henoch.*Porrò Henoch genuit Irad, & Irad genuit Mauiael, & Mauiael genuit Mathusael, & Ma-
19. thusael genuit Lamech.*Qui accepit duas vxores,
20. nomen vni Ada, & nomen alteri Sella.*Genuitque
Ada Iabel, qui fuit pater habitantium in tentoriis,
21. atque pastorum.*Et nomen fratris eius Iubal: ipse
22. fuit pater canẽtium cithara & organo.* Sella quoque genuit Tubalcain, qui fuit malleator & faber
in cuncta opera æris & ferri.Soror verò Tubalcain,
23. Noema.*Dixitque Lamech vxoribus suis Adæ &
Sellæ: Audite vocem meam vxores Lamech, auscultate sermonem meum: quoniam occidi virum in
vulnus meum, & adolescentulum in liuorem meũ.
24. *Septuplum vltio dabitur de Cain: de Lamech ve-
25. rò septuagies septies. *Cognouit quoq; adhuc Adam vxorem suam: & peperit filium, vocauitq; nomen eius Seth, dicens: Posuit mihi Deus semen a-
26. liud pro Abel, quem occidit Cain.*Sed & Seth natus est filius, quem vocauit Enos: iste cœpit inuocare nomen Domini.

Continuatio

CONTINVATIO ET ARGVMENTVM.

Prima Geneseos pars fuit de hominis creatione & lapsu: sequitur secunda de humani generis propagatione: habes liberos Adæ & posteros Caini, ac Sethi, qui Abeli occiso successit, ortum; è quo CHRISTVS *oriturus, in quem, vt restauratorem lapsi hominis tota sacra Scriptura collimat. habes Caini parricidium, & Abelis martyrium. Vnde duæ ciuitates oriundæ, vna Diaboli in Cain, altera Dei in Abel; quæ materia librorum D. Augustini de ciuitate Dei.*

VERS. 1.

1. Cognoscere pro liberis operam dare, vnde dictum.

OGNOVIT] Latini dicunt, † operam liberis dedit. Græci, communicauit vxori: de causa phrasis Hebrææ multa Liranus & Oleaster: veram puto, quia virginem intactā vocant עלמה *Ghalma*, quod significat absconditam seu incognitam: ideo corrumpere virginem exprimunt verbo *reuelandi*, (vt docebo in Isaiam) quia quæ abscondita, solent cognosci cùm reuelantur. Quidam Rabbinorum volunt ידע *Iadagh cognouit*, poni pro cognouerat. Nam censent Heuæ zonam in paradiso solutam: de tempore non conueniunt; quidam statim vt ad illum adducta quod insinuatur lib. 1. Sibyllinorum oraculorum circa princip. sed apage à protoplasto tam impotentem sui libidinem, cùm adhuc ornatus iustitiā originali. ceteri Rabbini, cum nostris hæreticis putant statim pōst peccatum. Non est verisimile metu consternatis id collibuisse. Sequor sententiā digniorē loco paradisi, & verbis inhærētem; non dedisse liberis operā, nisi post expulsionem. facit iste locus, vbi primùm mentio, & quia *cognouit*, præteriti perfecti est, & sic vertunt LXX. noster & Chaldæus, & recentiorum quique doctissimi: conuenit id seriei contextus, qui recapitulationis nullius hîc eget. si in *cognouit* admittas enallagen temporis, cogêris etiam in *concepit*, quod absurdum, quia cogêris etiam in *peperit*. hui tot mensibus illi in paradiso? & nonne Deus apertè significauit post peccatum ante expulsionem nondum concepisse ca. 3. v. 16.? Denique hæc Patrum Orthodoxorum est opinio communis, ante peccatum (*sic Irenæus lib. 3. cap. 33. & Procopius hîc fol. 62. Epiphan lib. 3. contra hæres. 78. Iustinus Dialo. contra Triphon.*] & quamdiu in Paradiso fuerunt virginem permansisse tenēt *Tertullianus lib. de veland. virginib. cap. 5. D. Hieronym. lib. 1. contra Iouinian. Ambros. lib. de Institut. virgin. Basilius epist. ad Letoium de vera virgin. Chrysost. hîc hom. 18. Marius Victor. lib. 1. in Genes. Augustin. lib. 3. de Gen. ad litt. & alij.* Nec aliud sentit Procopius fol. 62. † qui dumtaxat vult Adamum sciuisse Euam sibi vxorem concessam. Nec pugnat nobiscum S. Cyrillus Hierosolymitan. *catechef.* 12. Nam in codice Plantiniano vitiosa dispunctio turbauit: repone; *accessit ad mulierem.*

2. Adā an cognouerit Heuam in paradiso.

3. Procopius explicatus.

4 Cyrillus Hierosol. explicat.

adhuc virginem. Nam post casum in paradiso, tum primum cognouit Euã.] at inter casum, & expulsionem non fuit tempus commodum Veneri vacare, nec satis spacij. *vide c.3.v.7.& 8.*

CONCEPIT] post expulsionem. Nam si ante ergo iam indigna paradiso iuxta Tertullianum: optimè probant LXX. *concipiens peperit.*

PEPERIT] vbi conceperat, & cõcepit vbi cognita. Sed an geminos?
5. Eua an semper gemellos pepererit.
quidam volunt, & cùm his Princeps Nouatorum, opinor ex fabulosis quibusdam Methodio per impudẽtiam ascriptis: sed potuit alternis filios & filias parere; quæ fratribus suis, saltem Caino quæ nuberet vnam, & vt arbitror alteram quæ Setho.

POSSEDI] aucta sum homine, acquisiui sobolem speciei conseruandæ, & generi humano propagando: *vide infer. cap.14.19.*

HOMINEM] Hebræi איש virum, nempe vnde ille oriturus Messias,
6. Homo pro viro.
quem VIRVM fæmina circumdabit.

PER DEVM] diuino munere ac beneficio: non enim est iurantis,
7. Per Deum.
sed beneficium agnoscentis, sicut & in illo Apostoli, *& hæres per Deũ.*
8. את & pro cum.
Galat. 4.7. nam † Hebræum את inter cetera significat, *cum. σὺν θεῷ* adiutore Deo. Nomen CAIN deducitur à קנה *Qanah* possedit: vnde etiam colligitur malus iste fuisse primogenitus & eo ipso figura
9. Cain quid.
Iudæorum CHRISTI occisorum. Non placet quod Clarius exponit; Possedi hominem Deum, id est qui sit Deus, & homo: nam CHRISTVS non nasciturus ex Cain.

VERS. 2.

RVRSVS PEPERIT] Hebraicè ותסף ללדת *Vattoseph Laledeth &*
10. Cain primogenitus, non gemellus Caini.
addidit vt pareret, cum Rabbinis collegit Caluinus Abel & Cain fratres gemellos fuisse, sed priùs prodiisse Cainum, ficulneum argumentum est. Nam † Hebraismum retinent LXX. & is optimè à nostro interprete explicatur: nihil enim aliud significat, quàm iterùm
11. ותסף ללדת *adiicere ad*, Hebraismus quid.
peperisse: sic Deute.5.25. *addentes audierimus*, hoc est, iterùm audierimus, & alibi; *addidit vt interrogaret*, pro iterùm interrogauit. sic passim *addidit loqui* & similia.

ABEL] Iosephus & Eusebius aiunt significare *luctum* non ignoran-
12. Abel, quid. Iosephus de sensus. & cur primogenitus vocatus Caĩ minor vero Abel.
tiâ linguæ Hebrææ, sed censentes ה positum pro א per regulam commutat. litterarũ אהוי Hodie non scribitur אבל *abel* sed *Hebel* הבל quod significat vanum. Sicut primogeniti † natiuitate recordata fuerat seminis à Deo promissi, quod serpentem contereret: ita natiuitate secundi, facta memor conditionis humanæ per peccatum vanitati subditæ. quia *vniuersa vanitas omnis homo viuens.* Præterea moraliter hinc colligas mundanas cogitationes animam matrem suam efferre, diuinas humilitatem & compunctionem gignere. Cain reproborum, Abel electorum figura.

13. Abel virgo.
FVIT ABEL] sacra Scriptura nec meminit vxoris eius, nec exprimit virginem fuisse: hinc Caluinus, vt ineptus erat, argutatur maritum fuisse; contra Patres orthodoxi, Hieronymus, Basilius, Ambros. Althelmus ceteri passim deducunt virginem fuisse: hi rectè, quia Sacra Scriptura meminit liberorum Cain, & vxoris: idem dictum de Abel, si non virgo decessisset argumentum est ex contrario:

Calui

Caluini ex mere negatiuâ particulari.

Post Mvltos Dies] dies pro annis. nam aliquot multi e lapsi in- Vers. 3.
ter natiuitatem fratrum, & inter sacrificium.

Factvm Est Vt Offerret] benè explicat Hebraismum, *fuit* 14.
vt adduceret oblationem. Adducere, pro offerre, sæpiùs occurret. Et si Hebraism.
etiam Adam (contrarium non est probabile) priùs sacrificarit; tamen adducere
huius filiorum sacrificij prima mentio fit ex more, Sacræ Scripturæ pro offerre.
quæ tantùm memorat sacrificia in quibus aliquid memorabile diui- 15.
nitus accidit, vel quibus aliquid singulare præfigurabatur: sacrifi- Sacrificauit
candi ritum ab Adamo filios edoctos, docet B. Athanasius *in epist. de* etiam Adam
perfidiâ Eusebij, & in lib. super illo, omnia mihi tradita sunt. ante filios.

De frvctibvs terræ] quia non additur fuisse primitias, censent 16
Patres Cain obtulisse secundos seu viliores fructus, primoribus sibi Cain viliora
reseruatis. *Ambrosius lib. 1. de Abel & Cain. c. 7. & Suidas in voce Cain.* obtulit.

De primogenitis] primo † vt sic sibi Deum præponeret. (en Vers. IV.
amorem Dei.) secundò vt profiteretur, spiritu prophetico, fidem 17.
suam de Agni immaculati oblatione, qui primogenitus inter mor- Abel cur de
tuos, hoc insinuat D. Paulus ad Hebr. 11. v. 4. *Fide plurimam hostiam* primogenitis obtulerit.
Abel, quam Cain, obtulit Deo &c. vbi nos plura, interea vide Ruper- Locus ad
tũ lib. 4. c. 2. *Tropologiam* pete à D. Ambrosio lib. 2. de Cain & Abel. Hebr. 11. 4.

De adipibvs] sic significant Hebræi † eum, quæ inter primo- 18.
genita gregum, pinguissima & maximi pretij erant, obtulisse; *pluri-* Adeps quid
mam hostiam vocat Paulus. significet.

Respexit] sibi † in eis complacens, benignè & gratanter illa 19
accepto tulit hoc totum significat ישע *Iscagh*, à verbo שעה, *Sca-* Respicere ad
ghah, vnde orta varietas versionum, Tertullianus † *lib. 2. contra* aliquid.
Marcio. c. 22. & lib. 2. contra Iudæos, vno loco; *placuit* alio; *accepto tulit.* 20.
LXX. vt noster, Symmac. ἐτέρφθη *delectatus est*, alij εὐδόκησεν, *acce-* Conciliatæ
pta habuit. Theodotion ἐνεπύρισεν, *inflammauit*. Benè Procopius, versiones.
» rem optimè explicuit, adscribam Latina interpretis verba, defectu
» Græci autographi. Theodotion interpretatur, *incendit*. Aquilas reddi-
» dit, *consolationem accepit*: Symmachus verò vertit, *oblectatus est*. at Sy-
» rus habet, *placuit*. Sed singuli interpretes peculiarem respexerunt fi-
» nem. Theodotion enarrat, quomodo sacrificium acceptarit Domi-
» nus, & allusit ad modum, quem in libris Mosis, & in libris Regum de
» Eliæ sacrificio legimus. Aquilas docet Deum placatum & deposuis-
» se iram, qua in Adamum exarserat, & sic suscepisse sacrificium. Sym-
» machus significat Deum delectatum esse illo sacrificio, quod consta-
» bat viuentibus animalibus, non rebus inanimatis, siquidem Deus ip-
» se in creationis rerum primordio, gauisus est plurimùm animatis,
» & sese mouentibus creaturis, quas solas benedictione exhilarauit. Sy- 21.
» rus docet illo verbo, quod in suâ translatione collocauit, Deus Abeli Signum quo
sacrificia & munera prætulisse Caini.] Ex quibus verbis habes etiam Deus ostedit
signum quo Deus declarauit se respicere ad oblationẽ Abeli: quòd se acceptare
igne de cœlis demisso oblationem eius absumpserit, Caini intactam oblationem Abeli.

 reliquit

reliquit. Lutherus & Caluinus † hæreticorum vertices, pro sua impudentia hoc vocant fabulas Iudaicas: cùm sit Orthodoxorum Patrũ communis sententia. id tenuerunt Procopius, & Hieronym. & Cirillus hic, & Faustus Regiensis *lib. 2. de libero arbitrio cap. 6.* nec scio qui reiecerit. Est etiam consentaneum mori Diuino. sic *Leuit. 9. 24,* flamma cœlestis absumit sacrificium Aaronis, *Iudic. 6. 21.* Gedeonis, *1. Paralip. 21.* Dauidis, *2. Paralip. 7.* Salomonis, *3. Reg. 18. 38.* Eliæ *2. Machab. 1.* Nehemiæ. Porrò hac prærogatiuâ Deus visus erga Abelem fuit, †

22. Abelis sacrificium cur prælatum.

quia maiore fide, quàm Cain obtulit (*sic D. Ambros. d. lib. 2. c. 7.*) quia cum cordis simplicitate & metu Dei obtulit (*Sic Tertullian. d. cap. 22.*) quia cum sincerâ in Deum & proximum caritate obtulit, Cain verò zelum & malitiam contra fratrem fouebat (*Sic Irenæus lib. 4. cap. 34.*) quia præstantiora liberaliore animo obtulit. (*Sic Iosephus lib. 1. antiqu. cap. 3. & S. Chrysost. hic hom. 18.*)

VERS. V.

NON RESPEXIT] hoc est recusauit munera, vt loquitur Tertullianus *lib. de patientiâ cap. 5.*

23. חרה à יחר

IRATVSQVE] Hebræum יחר *Ichar* à radice חרה *Charah*, significat eum vehementer excanduisse animo, & inuidiâ stimulante, quod fratri se posthabitum cerneret, cœpisse illi malum meditari irâ in odium conuersâ.

24. Concidit vultus, quid.

CONCIDIT VVLTVS EIVS] qui bene † sibi conscij, & simpliciter ambulant: ambulat vultu erecto confidenter: qui verò liuore cõtabescunt & malum machinantur, frontem caperant & faciem obnubilant, & oculos in terram demittunt. hoc ait Caino accidisse. vide Rupertum Tutiens. *lib. 4. cap. 3.*

VERS. VI.

25. Deus solet suscipere defensionem iustorum.

DIXITQVE DOMINVS] vide, vt soleat Deus iustorum defensionem contra improbos suscipere, & eos increpare, sic Pharaonem increpat, Abrahamum defendit *infra caput 12. 17.* idem accidit Abimelecho *caput 20. 3,* item Labano & Iacob. *caput 3. 24.* Sed quo pacto hæc Deus dixit Caino? Leutherus somniat hoc Deum

26. Lutheri ineptia maligna.

Adamo reuelasse, deinde filium sic paterne ab Adamo admonitum: quod Symnistæ eius, Caluinus lepidè ridet, Musculus temerarium pronunciat: Sed neuter malitiam latentem voluit indicare, id ego in eorum gratiam præstabo. Idcirco hoc sceleratus iste confinxit, vt quæ sequenti versiculo sequentur pro arbitrij libertate, ea non nihil eleuet, quasi non Dei, sed Adami, hoc est hominis verba sint, non vt Dei verba referentis, sed vt de suo promentis. Mordicus ergò teneamus hæc vel immediatè Deum Caino dixisse, vel per Angelum qui Dei personam repræsentabat; vt videtur velle Tertullianus lib. aduers. Iudæos cap. 5.

VERS. VII. *Conciliatio versionum.*

Versionum varietatem, quæ hoc commate maxima est, quoniam diligenter exhibet Pererius noster lib. 7. Commentar. nolo actum agens hîc exhibere. probabo dumtaxat nostrum interpretem benè vertisse. Hebraicè est הלא אם תיטיב שאת *Halo-im tetib seeth nonne si benefeceris, portare.* ואם לא תיטיב לפתח חטאת רבץ *Veim lo tetib lapethach chattath robeç.* *Et si non benefeceris ad ostium peccatum cubans.* יטב *Iatab*

נשׂא *Iatab* significat boũ esse, placere, benè agere, dirigere, ordinare, aptare (*hoc secuti LXX. qui diuidere seu partiri, exponunt*) Seeth, hic non est nomen, sed verbum descendens à radice נשא *Nassa*, significat suscipere, acceptare (*ita Theodotion*) parcere siue remittere (*Sic Thargumei, Chaldæus & Hierosolymitanus*) tollere, leuare, portare, quæ videtur primaria significatio) vt benè Oleaster *& alij* & hanc secutus noster interpres: NONNE SI RECTE EGERIS, RECIPIES, *te Cleuaras tu galardon*, Hipan. ô (quod idem (*recibiras lo merecido*. Sẽsus si abstinueris à peccando, si deponas machinabundam hanc cogitationem, quam corde voluis aduersus Abelem fratrem tuum: si resipiscas à malo, & deinceps te benè gesseris; si mente quoque sinceriore & animo mundiore mihi sacrificium obtuleris, nonne referes iustum præmium? idque duplex. primum bonæ conscientiæ internum testimonium, cuius contarium nunc sentis. secundum, arrestationem acceptationis meæ, quam retulit frater tuus signo à me ostenso, quod te nunc angit, & coquit sub pectore. Liranus & Honchala confirmant *Nassa* etiam interdum significare idem quod *recipere*; &, vt non significaret voce, sensu tamen, vt dixi. Præterea licet שאת *Seeth* sit infinitiuus ponitur tamen pro futuro, quod Hebræis consuetum docet Pagninus *lib. 1. Institution. capite 6.* Sane *Seeth* etiam Thargumæi ambo & Dauid Kimchi ad mercedem *hic* retulerunt; licèt minùs benè ad recipiendam in alterâ vitâ; meliùs, qui ad mercedem huius vitæ, vt explicui, Vocula deinde חטאת *Chattath*, significat † peccatum, & pœnam peccati: & possumus nostram versionem vtrouis modo accipere.

27. quid sit שאת

28. Conscientiæ bonæ & malæ in hac vita merces.

29. Infinitiuus pro futuro.

30. Peccatũ pro pœna peccati.

SIN AVTEM MALE] malâ intentione erga fratrem, vel te Deo præferendo in oblationibus.

STATIM IN FORIBVS PECCATVM ADERIT] Adagialis locutio, *adesse in foribus*, hoc est ad manum esse, impendere, imminere. Locus insignis de conscientiæ iugi cruciatu: de quo multa egi varijs locis Syntagmatis Tragici, & *Sacris lectionibus Marianis*, ijs quas *de conscientiâ* inscripsi. Prouerbium verò explicui §. 10. Adagiorum sacrorum, inde petatur loci explicatio. si *peccatum* sumas propriè, sensus est; si ampliùs in fratrem tuum peccaueris, si pergas animo malignari, multòque magis si quod cogitas opere perfeceris; assiduè horrenda species tam fœdi facinoris ante animi oculos tibi obuersabitur. Si verò quod mallem, peccatum sumas pro vindictâ criminis; nempe pro flagello conscientiæ, & furijs illis quas poëtæ fingunt, ita cruciatum internum exprimentes, & supplicium illud, à quo nemo nocens se iudice absoluitur; tunc sensus erit, hanc pœnam semper peccatori, velut saxũ Tantalo, impendere, nunquam illum deserere; sed siue foras prodeat, siue domum se recipiat, semper adlatrare & morsum minari; sicut canis irata solet, quæ vinculo alligata cubat ante fores heriles. Nam רובץ *Robeç* idem quod cubans seu iacens à verbo רבץ *Rabaç* ita hunc locum explicat Rupertus. *d. lib. 4. c. 3.*

31. In foribus esse.

32. Conscientiæ cruciatus.

33. Comparatio conscientiæ & canis.

SED SVB TE ERIT APPETITVS EIVS] Leuassent me labore hîc multa dicendi, vel qui Controuersias fidei, vel qui commentaria in hunc locum ediderunt: pergerem citato cursu. Nunc illi prætermiserunt, quæ hoc loco necessariam lucem adlatura, & simul hæreticorum perfidiam detectura,, & stabilitura maximè articulum de humani arbitrij libertate. Quare quod intactum fermè relictum mihi, id bonâ cum Lectoris fauentiâ aggrediar, & specimen aliquod dabo, tractationis locorum sacræ Scripturæ Controuersorum, quam in *Apparatum sacrum* reseruo.

34. Libertas arbitrij contra hæreticos stabilitur.

Legitur Hebraicè, ואליך תשוקתו, *Veelecha Tescuqatho*, phrasis ista hîc in Genesi bis occurrit, hîc & sup. cap. 3. 16. quorum vno noster interpres idiotismum interpretatur, altero Hebraismum retinet, vt sic nobis & loquendi modum & locutionis significationem seu interpretationem indicaret *vide d. vers. 16.* Sequitur ואתה תמשל בו *Veatah Timsal Bo.* ET TV DOMINABERIS ILLIVS. cuius? hîc tota quæstio est. Catholici dicimus, *illius*, qui præcessit *appetitus*. contra nituntur hostes fidei, arbitrium seruituti mancipantes. nos ex hoc loco vindicias secundùm libertatem damus, & regnum rationis humanæ in concupiscentiam stabilimus. vim veritatis vt infringant, quid non aduersarij moliuntur? Non se in tot facies Proteus aut Vertumnus olim verterunt. Dissentiunt Nouatores inter se de † loci interpretatione, sed contra veritatem consentiunt caudis colligati. Oecolampadius & Fagius appetitum referunt ad affectus, cupiditates, & libidines animum sollicitantes: sed etiam hîc constricti tenentur. Lutherus & Selneccerus volunt iuberi Caino, vt credat in Deum, & pro- » missum semen, tum enim illi Deum propitium fore. sin cupiditatibus » obtemperet, tum peccatum eius ipsi quidē posse occultū atque sopitū » videri; sed tamen illud *in foribus cubiturū*; hoc est in loco vbi non queat » diu quiescere vel latere. Quod enim in foribus est, ab omnibus cōspi- » ci, siue egrediantur siue ingrediātur. si tamē peccatū pergat illum sol- » licitare: curet sedulò, vt resistat motui, & ei dominetur per fidē: alio- » qui certò periturum.] Sed quis non hîc, ligna exclamet, vt sententiæ » frigus torpidum discutiat? ego etiam vt tantum scelus exuratur. Inprimis. quæ hîc de promisso semine, in contextu vel vmbra? vnde hariolantur stolidi peccatum Caini fuisse infidelitatem fidei rectæ oppositam, potiùs quàm inuidentiam? Quid illud est motus per fidem reprimere? agnosco fraudem. censent opus non esse peccatum vitare; & licere patrare, idque impunè fore, si tantùm confidant se saluandos meritō Saluatoris, hîc latet anguis iste Lutheranus. Sed frustra totum hoc. Nonne blasphemum sit hanc Dei dictis sententiam ascribere: si vrget tentatio; resiste si potes; sin; crede te à CHRISTO saluandum, etiamsi patres, etiamsi herbam porrigas tentanti. Hoc illos velle, palàm est, quia fides illa, quā insinuant, fides est non auxilij contra tētatione; sed fiducia certæ salutis. Deinde quæro, an hæc Dei verba præceptū aliquod cōtineant? Si continet, hoc erit vt resistat cōcupiscentiæ. Ergo vel potest resistere; & tunc liberū est arbitriū: vel nō potest & Deus

35. Vulgati prudentia.

36. Refelluntur explicationes hæreticorum variæ.

Oecolāpadij & Fagi. Lutheri & Selnecceri.

& Deus homini quod impossibile est, præcipit. Has angustias vt Luther effugiat, subdit: *Non ideo statim sequi, posse nos facere, quod à Deo iubemur.* Si non sequeretur, Deus iniustus & immitis foret (horresco scribere) quia iuberet homini quod homo nequeat præstare; & interea punit, quia quod iussit non præstatur. Hoc animaduertentes discipuli Lutheri, magistro digni Borrhaius & Marbachius, eius durum dictum malacissare nituntur, & aiunt; neque id Deum præcipere, nec ad id vires Caino tribuere: monere tantùm, quid eum facere deceat.) Sed isti Deum faciunt stolidum aut imprudentem. Nam vt iubendo impossibilia iniustitiæ, sic eadem suadendo vel monendo insipientiæ & imprudentiæ notam incurreret. Quis enim prudens alteri suadeat, vel ad id adhortetur honestate propositâ, quod nouit eum facere non posse? Alij ergo hæretici, vt hæc vitent incommoda tam aperta; negant hoc dominium referri ad peccatum, vel peccati motus reprimendos, sed ad Caini fratem Abelem.] Verumtamen isti; qui ad Abelem spectant, & *τὸ illius*, subaudiunt, *Abelis*; rursus diuiduntur. Pellicanus sic explicat. Ambo mei estis: cur tibi displicet fratris integritas in offerendo? cur odisti fratrem? si pergis vt cæpisti, peccati pæna in proximo te manet:. palàm te impium comprobabis. Num te fratrem suscipere sic debet Abel, velut vxor maritum? Num tu illius Dominus? num ad tuum imperium attemperare debet fidem suam in Deum?] Videtis quàm iste apostata audacter detorqueat, & procul abducat à vero. Quòd videret eamdem hic esse locutionem quæ fuerat cap.3.16. de Eua, censuit sibi licere, tot tam extrauagantes fingere interrogationes, quas nullus ante somniarat, nullus postea probauit. Ideo Vvolph. Musculus meritò iudicauit hunc commentarium esse prorsùs contrarium menti loquentis Dei, & iuri primogenituræ has interrogationes repugnare. Nam Musculus supponit primogenitis ceteros fratres obedire debuisse. Hæreticorum acutissimus & perniciosissimus scriptor. *lib.2.Instiut.cap.5.num.16.& hic in Commentar.* vult etiam de Abele accipi, sed alio sensu: Nullam habes causam inuidiæ aduersùs fratrem: quòd illius sacrificia sint mihi acceptiora quàm tua: tibi imputa, quòd non sis iustus, vt ille, sed impius; qui scelus in fratrem meditaris; & sis ingratus erga me pro accepto primogenituræ beneficio: nec potes subiectum tibi fratrem ferre, in quem integrum ius & imperium tibi manet. Nam ipse tuâ in potestate permanebit, & tu ei tamquam primogenitus dominaberis.] Sequitur varus varum, vt solet, Musculus: sed ne nihil videatur noui pipire posse, addit Hebræa sibi videri potiùs debuisse per præsens tempus quàm per futurum reddi: quòd ad Grammaticorum ferulas relego. Sequitur etiam hac in parte Caluinum Marbachius. Omnes isti volunt Deum his verbis occurrere offensioni Caini, & iubere, vt acceptæ ex repudiato sacrificio ignominiæ memoriam aboleat, & beneficio primogenituræ saluo manente consoletur sese. Bone Deus! quo recedunt, ne ad veritatem accedant? Nulla hîc primogenituræ vel adumbrata mentio reperitur:. &

Borrhaij & Marbachij.

Contra Pellicani.

Musculi, & Caluini.

hanc explicationem iam olim, quasi prophetico spiritu nocituram scirent, SS. Ambrosius & Augustinus prædamnarant. *ille lib. 2. de Cain & Abel cap. 7. hic lib. 15. de ciuitat. Dei cap. 7.* Verumtamen videamus, quid pro suâ væsaniâ in medium adducant.

37. Obiectiones hæreticorum & solutiones.

Primo sic Caluinus pugnat. Res ipsa & grammaticæ ratio postulat, vt de Abele, & non de peccato locus accipiatur. Res quidem; quia maior frater minori posthabitus non esset, nisi scelere deterior fuisset. Quid tum? de scelere tamen hic vnius Cain agitur, & non de fratre; qui innocens fuit & iustus. De grammaticâ sic probat: quia *tuus* & *ei*, nequeunt ad peccatum referri: cùm Hebræis *peccatum* sit feminini generis, *tuus verò* & *ei* sint masculina, vt *frater* & *Abel.* Respondeo D. Hieronymum ad hanc constructionem aduertisse, sed eam non emendasse, quia probam norat.

Fæminino interdũ iungitur vox masculina.

Tuus enim & *ei* sciebat referenda non ad peccatum, appetitúmve seu conscientiam peccati; sed ad appetitum ipsius Caini: quasi dicat, tuus ô Caine appetitus, & tuo ô Cain appetitui. Notum etiam vel grammaticis masculina verba nominibus fæmineis, & hæc illis iungi solere. *lege Pagninum lib. 2. Institut. cap. 3.*

Neutrum cũ fæminino vel masculino.

Deniq; תשוקה neutri vim habet, ideo tam fæminino quàm masculino pronomini potest iungi: quare de appetitu vel concupiscentiæ motibus ipsi Hebræi acceperunt, vt statim docebo. Quid? quòd ipse Caluinus hoc cogitur fateri, quando fatetur agi, non de peccato, sed de peccati reatu: quod tamen est absurdissimum. Nam licet peccatum cauere, & de commisso, per pœnitentiam perfectam triumphare, cum Dei gratiâ homini sit possibile; reatui tamen ipsi cùm peccaris sic dominari, vt is peccatum non comitetur; hoc est, cum peccato sis irretitus reatum abs te reiicere & arcere, ne in reatum incurras, non opis est humanæ.

Secundum & solutio. אל pro על, ad pro super

Secundò Musculus argutatur eleganter, vt mures molas lingunt. Non dicit *sub te*, sed, ad te erit appetitus tuus. Respondeo אל non rarò significare idem quod על super, vt notum est vel ex Pagnino *lib. 4. institut. cap. 1. circa medium.* & ita hoc loco præter D. Hieronymum, Paraphrasis Chaldæa & Hierosolymitana, LXX. Abenezra, Iarius, Kimchi, acceperunt, agnoscentes eamdem esse phrasim quæ fuit cap. 3. 16.

Tertium & solutio.

Tertium argumentum proponunt: Nemo dicitur habere potestatem peccandi, cùm nemini liceat peccare: igitur malè accipimus de potestate peccandi vel non peccandi. Sed hoc sophisticum est.

Peccandi potestas alia moralis, alia naturalis.

Nam potestas peccandi quædam est moralis, quædam naturalis. Naturalis prouenit à libero arbitrio; qua dicitur homo, si velit, posse non consentire concupiscentiæ peccati; & posse si velit, ei consentire: nec negatur, si consentiat peccaturum: & de hac naturali potestate, falsum est in antecedenti, neminem habere potestatem peccandi: nec ratio contrarium probat, quia tantum est vera de potestate morali. Nam moralis potestas est quæ à lege & iure pendet: & de hac loquendo posse peccare, vel non posse peccare, idem est quod licere vel non licere peccare. Et hoc sensu procedit argumentum:

tum: sed nobiscum non pugnat. Sunt illi perridiculi sic à morali potestate ad naturalem inferentes, non secùs ac si dicerent. Nemo habet potestatem occidendi hominem, quia non licet hominem occidere: ergo in latronis armati & robusti potestate non est, occidere viatorem, quem solum, inermem, debilem & dormientem nactus. Distinguant inter ius,& factum: ad factum quod attinet, quis neget liberum tunc latroni occidere, vel parcere?

Addunt præterea. Cain hîc monetur, quid facere debeat, non quid facere valeat: cur igitur hæc ad naturam arbitrij refertis? Antecedens probant, quia Hebræi sermonis ista consuetudo est, vt futuris indicatiui pro imperatiuis vtantur. Sicut cùm dicitur: *Non habebis Deos alienos*; non dicitur quid possint vel non possint facere, vel quid sint facturi: sed vetatur quod non licet facere. Ita hoc loco non dicit Deus, quid Cain possit facere, vel quid facturus sit: Sed quid illi liceat, quid eum facere deceat. Respondeo, quamuis hoc totum illis largiremur, nondum hoc se nodo expedirent: quoniam in eo quod decet facere, includitur id ab eis fieri naturali potentia posse: vt etiam patet in exemplo quod adducunt. Nam nisi includeretur in hac prohibitione, posse si velint Deos alienos colere, frustrà vetarentur eos colere: quis enim prohibeat (nisi nugax) ne faciam, quod facere non valeo? Tu cæco dicas, ne mulierem ad concupiscendum fixis oculis intueatur? vel muto, ne lasciuum carmen recitet? Ita hoc loco nugaciter Caino diceretur, decet te appetitui dominari; si non possit illi dominari: vt si dicas lusco, decet te non intueri limis præterea argumentum eorum est à particulari ad vniuersalem; aliquando sic capiunt: ergo semper. Immo frequentius absolutè, & iuxta vim verborum vtuntur futuris indicatiui.

Quartum argumentū & solutio.

Futurum indicatiui pro imperatiuo.

Decet & licet includūt facere posse.

Quinto nobis sic sunt molesti, licet concederemus (aiunt) ista ad peccatum referenda, nihil adhuc ista facerent pro arbitrij libertate: quia possent ista adhuc aliter explicari ex Patribus, vel cum D. Ambrosio, vel cum Gennadio & Chrysostomo. Nam D. Ambrosius d.
" c.7. exponit ascribi Caino errorem, cuius ipse sit author. Verba sunt:
" In te reuertitur crimen, quod à te cæpit: in te retorquetur improbi-
" tas tua, tu Princeps es illius.] Gennadius autem cum D. Chrysostomo hom. 18. in fine, apertè hæc ambo capiunt de primogenituræ priuilegio & obedientia Caino ab Abele præstandā. Respondeo, ab illis Ambrosij locum mutilari citando. Nam prætermittuntur verba quæ repugnant hæreticorum instituto, vt illa; *non enim ei frater adscitur, sed error ascribitur*; quibus apertè chimera illa de Abelis subiectione reiicitur: omittitur etiam & illud ab Ambrosio verbis quæ citant immixtum; *non habes quod necessitatem magis, quàm mentem tuam arguas* Quibus apertè D. Ambrosius explicat, quo à se pacto Cain princeps sui criminis vocetur, & quo ab eo dixerit modo peccatum cæpisse, & qua ratione improbitas in eum retorqueatur; videlicet nullâ necessitate, sed liberâ mentis eius malitiâ. Quid est, si hoc non est, libertatem arbitrij stabilire? quod Sanctus iste solet, vt libro primo de

Quintum argumentum & solutio.

Ambrosij locus explicatus.

 mo de

mo de Iacob capite tertio, vbi, quam hîc mentem, vocat voluntatem; vt commentariis in psalm. 40. vbi vocat eligentis affectum.

D.Chrysostomi locus & sententia.

De Gennadio palàm est ex Chrysostomo id accepisse & cum eo sensisse. Itaque respondeo Chrysostomum planè ab aduersariis nostris quoad arbitrij humani libertatem dissensisse, quia non negat ex hoc etiam loco libertatem voluntatis probari posse, quam Patrum nullus ipso acriùs solet propugnare, vt statim facit hom. 22. adeò vt Caluinus scribat eum sibi videri nimium in viribus liberi arbitrij prædicandis: quia videbat verba Chrysostomi non posse vllâ interpretatione eludi. Quare Chrysostomi testimonium ad aliud nihil Musculum iuuat, quàm vt deprehendamus contra Chrysostomi mentem flagitiosè Chrysostomi verbis eum abuti, & effugium aliquod sibi quæsiuisse. Attamen (instant) locus iste, de quo disserimus Chrysostomo non videtur facere ad liberum arbitrium.] Esto de hoc loco sic putarit: non dubito si ceterorum patrum consensum ei videre contigisset, qua fuit modestiâ & sanctimoniâ, libens in eorum sententiam à suâ discessisset. Nec æquum est vnius sententiam licet grauissimi, contra reliquorum omnium in stateram appendi.

Sextum argumentum & solutio.

Vltimus aries est Nouiodunensis stigmatiæ, armatus frontem charactere bestiæ, immani dico blasphemiâ, quam sic euomit: Deus hoc iubendo, vel promittendo dixit. Si iubendo; nihil inde probatur, cùm interdum iubeat impossibilia. (*vides mendacem blasphemiam*) si promittendo, falsa fuit promissio: quia Caino peccatum, non ipse peccato dominatus. Nec euades, si dicas promissioni conditionem inclusam, si legitimè certaueris. Sunt enim (ait) istæ ambages meræ. Respondeo verius hoc asseri de ipsius argumento, à quo si ambages, insaniam, impietatem sustuleris; nihil reliquum remanebit. Nam siue foret promissio, siue iussio, nihil consequeretur eorum, quæ contendit sequi, sed contraria penitùs. Si iussio foret, benè sequeretur, ergo est possibile: quia nemo sapiens iubet quæ nouit esse impossibilia: alioquin talia iubens iubendus ipse Chorœbo vel Oresti assidere. Si promissio foret, foret necessariò vera, quia Deus nequit promittendo fallere. Si conditio viriliter resistendi inesset promissioni, nulla perplexi sermonis inuolutio adesset: quid enim clarius, quàm; vinces si fortiter restiteris? nunc nec iussio, nec promissio est conditionalis nisi implicita: sed est nuda declaratio virium liberi arbitrij, quod Caino Deus, cùm eum formauit, cum animâ indiderat. Quasi diceret, Tu quidem hactenùs à peccato passus fuisti te superari: & sæpiùs deinceps luctator ille dolosus aggredietur: poteris tamen, si voles, cum auxilio gratiæ illum vincere: insurgent impetus concupiscentiæ, compesces si voles adniti: nam gratia non deerit.

Tu ne cede malis, sed contra audentior ito.

Sin

Sin vinci malis, iusta punitio præsto futura peccanti. Conditio igitur ineſt, ſed iſta; Si velis. Cui non repugnat, nolentem reſiſtere, victum poſtea fuiſſe. Non enim promiſit ſemper Cain fore victorem, ſed promiſit ſe illi adfuturum auxilio gratiæ; vt ſi vellet vincere, poſſet non vinci. 38. Loci vera explicatio.

Hic Eccleſiæ ſenſus eſt, hæc Catholicorum interpretatio: Quam ſingula contextus membra confirmant. Primò dicitur: *Quare iratus es, & quare concidit vultus tuus?* inanis foret interrogatio, niſi potuiſſet non iraſci, & non mœrere. Sicut ſi claudo diceremus, cur claudicas? Sequitur, *nonne ſi benè egeris, recipies? ſin autem malè, ſtatim in foribus*, &c. poterit ergo, bene aut malè, ſi velit agere. Quis enim ſanus ſeriò dicat? ſi biberis oceanum, ſi olympum manu moueris, dabo tibi centum aureos; ſin autem, centum prægnantes plagas? cur hoc nugax & delirum videatur, niſi quia conditio non eſt in hominis poteſtate? Poſtea dicitur; *Sub te erit appetitus tuus, & tu dominaberis eius.* Nonne his verbis exprimitur, fore Caino poſſibile poſſe cupiditatem refrænare, poſſe non ſinere, vt in eius mortali corpore regnet peccatum? *ad Rom.6.12.* Nonne quando Deus fore dicit, vt illi dominetur, ſignificat ſe gratiam illi largiri vt poſſit? 39. Quæ probatur.

Præterea ſemper iſta fuit communis Hebræorum, Græcorum, & Latinorum veterum huius loci explicatio; agi de peccato, & arbitrij » ad alterutram contradictoriarum libera electione. Thargum Chal» daicum ita: Nonne ſi benè egeris opera tua, dimittetur tibi? &, ſi » non benè egeris, in diem iudicij peccatum tuum ſeruatum eſt: in qua » futurum eſt, vt vlciſcatur de te, ſi non cõuerteris: &, ſi cõuerteris; di» mittetur tibi.] Vbi habes ים לא תחוב *Im la tethub* ואם תחוב *ve im tethub.* Non conuerti igitur, vel conuerti tribuit ipſi homini, vt & » Abenezra, Iarrius, & Scimchi. Thargum Hieroſolymitanum adhuc » clarius ex verſione Genebrardi; Nonne ſi emendaueris opera tua » in ſæculo iſto, condonabitur & remittetur tibi in ſæculo futuro? » Quod ſi non emendaueris opera tua in ſæculo hoc, ad diem iudicij » magni peccatum tuum conſeruabitur, & ad oſtium cordis quieſcet. » Verumtamen in manum tuam tradidi poteſtatem concupiſcentiæ » tuæ, & tu dominare ei, ſiue ad bonum, ſiue ad malum. Iſidorus Cla» rius, Thargum (ait) Ionathæ ſic exponit; in manu tua tradidi arbi» trium fomitis; & tu Dominus illius eris.] Ex Patribus Orthodoxis, æquè diſertè locuti accedunt plurimi. *Hugo de ſancto Victore, Anſelmus Laodunenſ. Strabus, Rupertus, Rabanus, Beda, Alcuinus, Eucherius, & Hieronymus hic. Bernardus ſermone 5. de Quadrageſ. Gregorius lib. 4. in Iob.cap.22. Proſper lib.2. de vocat. Gentium cap. 7. Auguſtin. lib. 15. de ciuitate Dei cap.7. Ambroſ.ſupr. cap.7. ipſe quoque Chryſoſtom. d. hom.18. nimis quàm manifeſtè tribuit Caino. ſi velit poſſe concupiſcentiæ fluctus compeſcere.* Sed redeamus ad contextum; ſi priùs notaueris hæreticorum ſtultitiam ſemper extrema conſectantium, & dum vitium fugiunt, in oppoſita incurrentium. 40. Pelagianorũ error contrarius ex hoc loco.

Illis quos refellebam, ad Manichæos accedebant †: contra Pela-

giani ex hoc loco Moysis inferebant, posse hominem solis naturæ viribus concupiscentiæ tentationes superare. Verùm hi pessimè hoc inferebant, & gratiam Dei concurrentem excludebant. Nec enim, quia hîc mentio gratiæ non fuit facta, eius ideò necessitas exclusa. *De qua consule Bellarminum lib. 5. de gratia & libero arbitrio à cap. 6.*

VERS. 8. DIXITQVE CAIN] vultu verbisque beneuolentiam prodens, sed mente altum odium premens. *Sic Cyrillus.*

41. Egrediamur foras, an à Moyse additum. EGREDIAMVR FORAS] LXX. *in agrum.* Sed de his † verbis multa est altercatio. Primùm temerè Fagius ait à sciolo quopiam adiecta: & mentitur, cùm addit in Latinis veteribus libris non haberi: an vidit ille antiquiores Ambrosij codicibus aut Hieronymi? Secundò Caluinus caluitur, cùm D. Hieronymū innuit ea inseruisse: legerant enim LXX. ante Hieronymum. Tertiò sciendum hæc hodie deesse in Hebræo, & olim à multis libris abfuisse; iam ab Originis temporibus, nec ea vertisse Aquilam, Symmachum, aut Theodotionem; quia illa non legerunt, vt nec Onkelos Thargumæus. Quartò, non esse hæc verba superflua, vt scribit D. Hieronymus; puto ex aliorum sententia, non sua: nec esse desumpta ex apocryphis, vt innuit ex Hebræis Origenes; sed verè scripta fuerunt à Moyse, & ex Hebræo per incuriam librariorum exciderunt, vt censet Cyrillus. Probatur, quia se reperisse illa in Samaritanorum Pentateucho fatetur Hieronymus, & ea legerunt LXX. & Thargumæus Hierosolymitanus, & vulgata versio retinuit; & ideò censenda sunt pars sacræ Scripturæ: sine quibus etiam verè locus mutilus manet: quæ etiam Nicolaus Diaconus legit. Vide Lindanum lib. 1. de opt. gen. interp. cap. 5. Quinctò censeo hæc verba dixisse Cain priusquàm egrederentur, & alia illa, quæ subdit Thargum Hierosolymitanum, & ex eo conuertit Genebrardus & retulit Pererius, dixisse postquam in agrum egressi.

42. Cain & Abel iurgiū, & cædis causa. CVMQVE ESSENT IN AGRO INSVRREXIT] inuasit † inopinantem subito iurgio: quod quale fuerit, certò nescitur. Non caret verisimilitudine Paraphrasis Hierosolymitana: Cainum in agro cœpisse conqueri de Dei prouidentia & iustitia; nec blasphemiis abstinuisse: Sed ab Abele patrocinium Dei susceptum, & fratrem reprehensum: ad hanc contentionem secutam cędem innocentis. *Si* more Hebręo opera capias pro verbis, videatur id significare Ioan- Locus Ioan. nes. 1. Canon. 3. 12. *Propter quid occidit eum? quia opera eius maligna erāt, fratris autem iusta.*

INTERFECIT EVM] nescitur quo modo. vers. 11. terra dicitur bibisse sanguinem Abel: vnde patet non prefocatum, sed quopiam lapide vel alio telo necatum. Vulgò mandibulam pingunt. Iosephus & Procopius addunt, eum, vt occuleret cędem, cadauer humo obruisse.

43. Abel CHRISTI typus. ALLEGOR.] Abel figura CHRISTI, à Iudęis occisi. *Sic Irenaeus lib. 4. cap. 42. Augustinus lib. 12. contra Faustum cap. 9. & 10. Rupertus lib. 3. cap. 6.* Nota primum mortalium Abel mortuum, & primum descendisse

descendisse ad limbum, seu ad inferos latè sumpta voce, & ideò apparet vanitas etymi inserti Sibyllinis oraculis *lib.*1. orcum vocari ἀδ'ὴν quod eo primus Adam descenderit. Sibyllini oraculi error.

AIT DOMINVS] externa locutione fortassis per Angelum, qui Deum repræsentarit: interrogat autem vultu minaci, & voce acri, vt iudex; non quòd ignoraret, sed cupidus confessionem vltroneam, & culpæ deprecationem ferreo pectori extorquere. *Vide D. Ambros. dict. lib.2.cap.9.* VERS. 9.

FRATER TVVS] emphaticum, vt cor vulneret.

NESCIO] S. Irenæus † *lib.3.c.36.* vult grauiùs peccasse sic mentiendo, quàm nece fratris: intellige grauiùs, quoad circumstantiam istam impudentiæ Deo in os mentientis; non absolutè. Cyrillus & Chrysostomus, indicant propterea adiudicatum æternæ gehennæ: quod capias, complectẽdo patricidium, & desperationem; non verò excludendo illa crimina. 44. Irenæus, Chrysost. & Cyrillus explicati.

CVSTOS] cum indignatione loquitur, & quasi subsannãs Deum. Quid mihi cum fratre meo rei? scilicet curæ mihi, vbi, ille locorum versetur? ecquid custodiam eius in me suscepi?

QVID FECISTI?] vnico verbulo ostendit se conscium rei perpetratæ, & simul exaggerat atrocitatem criminis. Considera miser, nihil mihi in adbito latere: tolero etiamnum, & ad pœnitentiã prouoco. Tu recognosce, cupio parcere. Quid? frontẽ cum animo obduras? cassa præsidia occupas: en testimonium locuples. VERS. 10.

VOX SANGVINIS FRATRIS TVI] cædes iniusta & parricidalis. Hebraicè SANGVINVM, quòd fabulosè Chaldæus refert ad liberos, quos habiturus Abel, si non fuisset occisus. Enallage potiùs Hebræa est, pluralis pro singulari: si quid subesset mysterij, explicarem singulas fraterni sanguinis guttas. 45. Enallage numeri.

CLAMAT] reatus parricidij celerem & atrocem in conspectu Dei vindictam vehementer expostulat. Hoc enim est peccatum clamare † apud Deum. Sic de homicidio sacra Scriptura: *veniet super vos sanguis iustus*, Matth. 23. 35. & Deus dicitur facturus *vindictam electorum suorum clamantium die ac nocte.* Luc. 18. 7. habes hunc clamorem, dicentium, *vindica sanguinem sanctorum tuorum qui effusus est.* Apocal. 6.10. & ideò *Abel defunctus adhuc loqui dicitur.* Hebr. 11. 4. hoc est clamatve: vt paret ex alio loco, de CHRISTI sanguine, *sanguinis effusionem melius loquentem quam Abel.* Hebr. 12. 24. Sic clamat peccatum Sodomorum. *inf. cap.* 19. 13. & merces operariorum detenta. *Iacob.* 5. 4. 46. Peccatũ clamans apud Deum.

MALEDICTVS ERIS SVPER TERRAM] Puto esse hypallagen, † pro; terra quam tu coles erit maledicta: ante quidem maledicta fuerat propter Adami peccatum respectu totius generis humani, sed nunc iterum maledicitur in particulari respectu Caini; eo quòd Deo fœcunditatem, quæ terræ fuerat relicta, reprimente, laboribus eius non erat nisi parcissimè responsura. Sic explicat Tertullianus *lib. de Resurrect. carnis cap.* 26. & *lib. aduersus Iudæos cap.* 5. VERS. 11. 47. Hypallage. 48. Terra quo pacto maledicta, respectu Caini.

vertit; *propter quod maledicta terra:* & Hebraicè eſt; *maledictus tu de terra:* itaque tellus vltrix criminis conſtituitur, quę, effuſione ſanguinis in eam, fuerat iniuriam paſſa. Sed cur ſic iacitur maledictio, per enallagen, cũ ſimplicius potuerit dici, ſicut Adamo c.3.17. *maledicta terra in opere tuo?* fortaſſis, vt ponderat S. Chryſoſtomus *hom.*19. quia ex Adami ſemine per Seth oriturus fuit Meſſias; Caini verò ſemen totum à promiſſione ſeminis alienum: crimen quoque Cain longè

49. Cain figura Iudæorum. exſecrabilius erat. Per ALLEGORIAM ad Iudæos CHRISTI necatores hæc transferunt Cyrillus *hic lib.*2. & Rupertus *lib.*4.*c.*6.

QVÆ APERVIT OS] hac metaphora ſignificat ipſum irrationale elementum, ad crudele facinus exhorruiſſe, &, abſorpto innoxio ſanguine, conatum occulere, quod ille non veritus perpetrare.

VERS. 12. Nunc oſtendit quo pacto terra vindictam ſceleris ſit ſumptura: quod futura pro matre nouerca.

50. Terræ vires ſunt fructus. NON DABIT TIBI FRVCTVS SVOS] pro † fructu Hebraicè eſt; Non addet dare tibi כחה *Coha,* quod ſignificat vim, ſiue virtutem vt vertunt L X X. & Chaldæus. Sed quæ virtus terræ, niſi prouentus eius? ſic de filio ait ille; *Nate mea vires mea magna potentia nate.*

VAGVS ET PROFVGVS ERIS] LXX. στένων καὶ τρέμων, *gemens & tremens:* alij σαλευόμενος καὶ ἀκαταστατῶν, quod noſter explicuit, & hoc ſonant Hebræa verba: נע ונד *Nagh Vanad.* Vbique te ſceleris pœnæ, vbique carnificina conſcientiæ per incertas vagantem ſedes

51. Cain an corpore tremulus ſimul & profugus. exagitabunt. Scio L X X. & Græcos ferè omnes hæc † retuliſſe ad quemdã corporis tremorem, pauoris & conſternationis animi proditorem: nec negarim fors Cainum, quaſi tremulum & nutabundum vixiſſe, & hoc ſuſpicor Spiritum ſanctũ verſione L X X. nobis indicare voluiſſe: & ſimul per D. Hieronymi verſionem id quod dixi.

52 Vagantur & fugiunt aliter iuſti, aliter impij. Sanè נוע vagari πλανᾶσθαι, נדד celeriter fugere ſignificat. Alter fugiunt de oppido in oppidum, & vagantur iuſti, (de quibus hoc paſſim Sacræ S. *Matth.*8.20.1. *Cor.*4.11. *& Hebr.*11. *verſ.*13. *&* 38. nã iſti vbicumque fuerint, habent circa cor *robur & æs triplex,* ſemper ſecuri & tranquillo ſunt animo, propter conſcientiæ teſtimonium: improbi verò, nullibi ſe tutos credunt, vbique pallent & pauent, etiam vbi nihil timendum, quoniam intrinſecus mala.

Mens agit attonitos, & cæco verbere pulſat.

VERS. 13. MAIOR EST INIQVITAS MEA, QVAM VT VENIAM MEREAR] difficilis locus; adeò, vt quidã ſub his aquis gigantes gemere, crucẽ alius à Moyſe Grammaticis omnibus defixã inquiat: Pererius verò ſententiis quatuor enumeratis, quid veriùs reliquerit. Rabbini quidam hic addunt interrogationis notam, & volunt crimen ſuum à Caino extenuari: quod audax & nouum commentũ eſt, & ipſis (quę

53. Iniquitas ſeu peccatũ pro eius pœna, S.S.phraſis. illis tanti) punctis Maſſoreticis repugnat. D. Chryſoſt. *hom.*19. ſententia, ſingularis eſt ipſius, nec videtur ſatis tuta, quia ſupponit alicui in hac vita ſerã eſſe poſſe pœnitentiam: quòd neutiquam dicendum. Tertia opinio Abenezræ & Kimchij, necnon Pagnini Vatabli & Oleaſtrij, עון *Auon, iniquitatẽ* ſumi pro iniquitatis ſeu peccati pœna.

Hebrææ

Hebrçç voci cõsētanea est, vt 1.Reg.25.24. *In me sit Domine mi, hac ini-*
quitas 4.Reg.7.9. *sceleris arguemur.* Sed hanc explicationem non amo,
quòd videam hæreticorum vertici Caluino tantoperè placuisse, &
nō scio vlli Patrum id visum, nisi si Auctori quæstionum breuium in
sacrā Scripturā quæ Athanasio adscribũtur q.96. Amplector † quod 54.
securius, & æquè conuenit contextui; esse verba Caini desperatione Cainum his
plena, negantis Deum posse illi (aut saltem nolle) veniam criminis verbis desperasse.
dare. Probatur ex Hebræo. Nā עוני *Ghaoni* deducitur à ענה *Ghanah*,
quod significat incuruari sub onere, & solet ad animum transferri.
Quæ incuruatio tam potest oriri ex culpæ grauitate, quâm supplicij 55. Incuruari
pondere: quamobrem in sacra Scriptura passim de peccatis vsurpa- nos peccato.
tur, cuius maior pressura, & onus vt Æthnâ, sic ipso supplicio ponde-
rosius. Sic propriè capitur peccatum etiam in Hebræo עון. *Psal.* 39.12.
& 51.7. *Prouerb.* 5.22. 1. *Reg.* 20.8. Iuuat nos hoc loco sequēs vocabu-
lum נשא *Nassa*, quod significat ferre seu leuare. Sed *ferre* seu *leuare*
iniquitatem Nassa Auon, Hebræorum phrasi, cum dicitur adspectu ad 56. Ferre seu le-
alium, idem est quod veniā obtinere alteri, seu remittere iniquitatem. uare iniqui-
Nam qui remittit, vel redimit, illam aufert, & quasi leuat alium hoc tatem, Hebraismus.
onere. Quare cùm sic additur, de peccato alterius, est veniæ & clemē-
tiæ, quo etiam sensu dicimus; *Agnus Dei, qui tollis peccata mundi.* αἴρων
Græci: & sic ista duo iuncta reperias in Hebrço, Ps.32.v.5. Vbi noster
vertit *remisisti iniquitatem peccati mei.* Sicut etiam Tigurinus & Vata-
blus explicat *iniquum peccatum.* Isai.33.v.vlt. Vbi noster, *auferetur ab eo*
iniquitas. Ezech.4.v.5.&6. Vbi vno loco vertit, *portabis iniquitatem do-* Locus Eze-
mus Israel. altero, *assumes iniquitatem domus Juda.* Hoc est suscipies in chiel. 4 v.5.
te, lues pro illis. Et eâdem sententiâ verbum *Nassa* sunt interpretati & 6.
Chaldæus, & Kimchi, & Hierosolymitanum Thargum, Gen. 4.v.7.
Deinde probatur iste commentarius, quia de ipsâ culpâ seu internâ
accusatione culpæ, hoc loco acceperunt LXX. *ἡ αἰτία*, hoc est factum
meum, causa vt vertit D. Ambrosius, seu delictum, vt Tertullianus: &
Abenezra fatetur hoc velle omnes qui ipsum Hebræi præcesserũt: se
primū pro pœnâ peccati accepisse. Tertiò vt exposui, capiũt cōmuni-
ter magnâ cōspiratione Patres, iā ab initio Christianismi ferè; *Philo lib.*
quod deteriùs meliori insidietur. Tertullianus lib. cōtrà Iudaos c.5. Ambrosius
de Cain & Abel lib.2.c.9. Hieronym. ep. ad Damasū 25.q.1. Theodoretus hîc
q.57. Gregorius in Psal 5. ad illud, ne proijcias me. D. Bern. ser. 12. & 62. in
Cāti. & Declamatione super illo, ecce nos reliquimus omnia. Rupertus lib.4.c.
7. Glossa interlineal. hîc & S. Thom. 3.p.q.84.ar.10. in corpore. Et omniū op-
timè S. Isidorus Hispalensis cuius verba habes in Cathenâ Lipomani. Vlti-
ma ratio est, quia hoc vltimum *vt merear veniam*, nullo modo patitur
explicationem illam Abenezræ & recentiorū. Quis enim iste sensus,
vel connexio; *Maior est supplicij vis, quàm vt merear veniam*, vel quàm
vt mihi ignoscatur. Nisi dicas per modum signi capiendum q. d. ipsa
supplicij magnitudo indicat te mihi nolle remittere, sed hoc durū fo-
ret, nec benè colligeretur. Sæpè Deus grauiter multat, vt citiùs homo
resipiscat, & ita veniā impetret. Quare fallitur siue Athanasius, siue quis

alius Quæstionū illarū author. Nā reuerà non poteſt recipi expoſitio illa, iniquitatis pro punitione eius; niſi verſionem noſtrā damnemus,

57. Michael Medina notatur. quam ſancta Synodus Tridentina approbauit. Vnde etiam infero, nō † videri recta, neque ſecura, quæ de Caino non deſperante ſatis licēter ſcribit Michael Medina *p.1. de Indulgent. diſp.1.* Item infero † cum Caino errare grauiter & contra fidem, qui tenent vllum adeò graue

58. Crimina cuncta poſſunt à Deo remitti. ſcelus eſſe, quod Deus remittere non poſſit, vel nolit, ſi homo ſatisfacere quantum poteſt nitatur. Hæc fuit hæreſis Nouatianorum teſtibus S. Paciano *epiſt.3. ad Simpronian.* & S. Ambroſio *lib.1. de pœnitētiā cap.9.* quod damnatum ſub Innocentio 3. in Concil. Lateranen. cap.1. Egregiè Marius Victor, lib.2. in Geneſ.

At verò nulla eſt hominis tam dira nefandi
Culpa, Deus quam non animo clemente remittat,
Si modò pœniteat facti.

Vnum reſtat, contra noſtrā explicationem, quod noſter interpres: dixerit; *veniam merear:* Sed ſenſus eſt, vt pœnitentiā vllā veniā à Deo queā mereri. q.d. fruſtranea mihi & caſſa futura omnis pœnitentia.

VERS. 14. EIICIS ME] Hebraicè † eſt, *Eieciſti:* ſed præteritū poſitum pro præ-

59. Hebraiſm. præteritum pro præſenti. ſenti. Eiectio † verò violentā & ignominioſam ſignificat expulſionē, vt ſup. cap.3.24. Meritò (ait) deſpero. Nam video te iam mei curam abijcere, & priuare ſolitā prouidentiā tuā; quem nuſquam locorū tutò pateris conſiſtere, vel vllam capere requiem. Nonne docet apertè,

60. Eiicere. ſe non dolere, quòd Deum offenderit, ſed quòd exilij incommodis & mortis periculo ſit expoſitus?

61. Terræ ſignificatio duplex. A FACIE TERRÆ] vel terra † ſumitur pro hominibus Metonymicè, vel propriè pro ipſo ſolo. Poſteriore modo ſenſus eſt, ablegas me à terra natiuitatis meæ, vbi natus & educatus. Priore verò, facis me hominum odium, adeò nec illi me viſu dignentur, nec ego illos auſim aſpicere.

62. Deus oſtendit vel abſcondit faciem, quomodo? A FACIE TVA ABSCONDAR] Deus † dicitur faciem ſuam oſtendere, quando claris indiciis ſe fauentem & beneuolum oſtendit. Abſcondere verò faciem ſuam dicitur, cùm factis oſtendit ſe aliquē deſerere, vel ei aduerſari, & punire. Pſal.12.v.2. *Vſque quo auertis faciē tuā à me.* Pſal.26.9. *Ne auertas faciem tuam à me.* Ieremi.33.5. *quos percuſſi in furore meo abſcondens faciem meam à ciuitate hac.* Iraque hoc † loco eſt

63. Hypallage. hypallage, pro, tu abſcōdes faciem tuam, ne me oculis æquis aſpicias. Nam nemo poteſt ſe à cuncta vidente oculo abſcondere, vt alibi docet ſacra Scriptura. *Pſa.*138.7. *Ieremi.*23.24. Si non admittis Hypallagen; dic Cainum cumulare hęreſes hęreſibus, & blaſphemias blaſphemiis.

OMNIS QVI INVENERIT ME] nequeo effugere, quin ab aliquo mox interimar. Omnis in me creatura inſurget, vah! quanta eſt ex aduerſo ſecuritas iuſti! *Pſal.*22.4.

OCCIDET] nec iram Dei, nec animę timet mortem, ſed ſolam vitæ huius & corporis noxam veretur. *lege Ambroſ. d. cap.9.*

VERS. 15. NEQVAQVAM] non erit, quod ais. deterrebo cūctos pœnā grauiſſimā

ſima propoſitâ,ne quis tibi manum violentam injciat.ponam in te ſignum,quo moniti,ſe à cæde tuâ contineant. Hebræum לכן *Laken. certè,profectò*.defectiua oratio reiiciens Caini dictum,quod non repetit;ſed ſubintelligit.ideo ſapienter noſter intellexit ineſſe tacitam refutationẽ,& verrit, *Nequaquam*,ſecutus LXX.Symmachũ, & Theodotionem.Mens iſta:ego verò faxò,ne fiat,quod metuis.Quicunque te occiderit, næ ille mihi graues pœnas daturus.

Septvplvm pvnietvr.] numerus† finitus pro infinito. Sæpè multúque grauius,quàm tu:quia tuo non fuit exẽplo deterritus, quo minùs te de medio tolleret,quẽ in delicti ſui pœnã, & aliorũ admonitionem ſupereſſe ſic volebã,vt & vitam pro ſupplicio, & mortem pro ſolatio haberet.*Sic Alcuin.hic in quæſtionibus.* Sed quo metienda grauitas huius pœnæ? interpretibus id dubiũ fuit, & ideo aliter ac aliter reddunt,vt apud D.Hieronymũ in epiſt.ad Damaſum. d. ep. 125. eſt videre.ad quantitatẽ ſeu numerum retulerunt LXX. & Theodotion qui vertunt,*ſeptem vindictas*;ad qualitatem ſeu grauitatem ſupplicij Aquila,qui *ſeptemplicìter*;ad durationem, ſeu numerum ſuccedentium generationum Symmachus,cum vertit *ſeptimum*,vt&Chaldæus:quæ omnia ſi rem ſpectes,in ſe vera reperias: & potuit omnia ſpiritus ſanctus intendiſſe. Noſter cum videret Hebræum שבעתים *Scibghathaim* valdè ambiguum eſſe,generalem ſignificationem ęquè lato vocabulo expreſſit;*ſeptuplum*:quod ego libentius ad qualitatem, & quantitatem ſupplicij retulerim, quàm vt Symmachus & Chaldæus fecẽre.*Vide de hac adagiali locutione ſacra adagia* §.11.

64. Septuplum puniri.

65 Conciliatæ verſiones.

Posvitqve Dominvs Cain signvm] quale?non ſatis id mihi liquet.†Rabbini,quidam fabulantur fuiſſe canem ſemper pręcedentem,&per vias tutas deducentem:alij litteram fronti impreſſam: alij faciem torram,& aſpectum truculentum cunctis formidabilẽ. Muſculus ſcurratur,quaſi Mimum de Attellanis exponeret.Communior D.Hieronymi,Procopij,Eucherij & aliorum Patrum doctrina eſt,de aſſiduâ motitatione & quaſſatione querqueri corporis,cum quadam vultus & mentis conſternatione.Qualecumque fuit,externum fuit; magis in reliquorum ne inſcij peccarent,quàm in Caini fauorem datum.Tropologiam,Ambroſius d.lib.2.c.10.

66. Caini ſignũ quale.

Vt non interficeret evm omnis.] Primus † iſte locus eſt, vbi *omnis* ponitur pro *nullus*,quam regulam Euthymij paſſim omnes amplectuntur:quod intelligendum quando negatiua particula præcedit, vel ſequitur particulam *omnis*, vt benè notatum à Martino Martines,*lib.6.Hypotyp.cap.*3.Exo.20.4.*Non facies tibi ſculptile, neque omnem ſimilitudinem &c.*& v.10.*Non facies omne opus in eo.* Pſalm.118. 133.*Non dominetur mei omnis iniuſtitia.* Habac. 2.19. *omnis ſpiritus non eſt in viſceribus eius.*Matthęi 24.22.*Niſi breuiati fuiſſent dies illi,non fieret ſalua omnis caro.*Luc.1.37.*Non erit impoſſibile apud Deum omne verbum* 1.Ioan.3.6.*Omnis,qui in eo manet,non peccat:& omnis, qui peccat, non vidit eum,nec cognouit eum.*His omnibus locis noſter retinuit Hebraiſmum,ſed alibi more ſuo explicuit,vt Exo. 22.22. hebraicè; *omnem*

67. Omnis pro nullus,ex Hebraiſmo.

nem viduam & pupillum non affligetis. noster; *viduam & pupillum non affligetis.* Sic Leuit. 3. 17. *nec sanguinem, nec adipem omnino comedetis.* Hebraicè erat; *omnem adipem & omnem sanguinem non comedetis.* Ecclef. 1. 10. *Nihil sub sole nouum, nec valet quisquam dicere.* Hebraicè, *& non omne nouum sub sole.*

Vers. 16. 68. Cain desertus à Deo, & factus deterior. EGRESSUS CAIN A FACIE DOMINI] recedente ab eo Domino ipse quoque exiuit è patriâ; vbi illi Dominus solitus esse propitius, nunc destituitur speciali illâ curâ & præsidio peculiari quo Deus sibi amicos tuetur *Philo, lib. quod deterius meliori insidietur in fi.* & egressus ruit in omnia flagitia. *lege Iosephum lib. 2. 3. antiqui. cap. 3.*

HABITAVIT PROFUGUS] quia vocabulum נוד *Nod*, (deductum à *Nud, mouere*) tam potest esse appellatiuum quàm proprium, 69. Versiones conciliatæ. factum vt hîc duæ sint versiones, quarum neutra reprehensione digna, & potest altera alteri esse auxilio; si dicamus; Cai- 70. Nod seu Naid vnde dicta. num profugum primùm venisse ad eum locum, vbi postea ciuitas *Naed*, (apud LXX. & omnes hodie legitur *ναὶδ* mallem *νὸδ*.) condita, & ab hoc aduentu Caini profugi nuncupata. Coniicio. quia Græci ferè, & cum his Iosephus accipiunt vt nomen proprium loci, sic dicti; non quod tellus sub Caini pedibus vbicumque vestigium posuisset solita contremiscere, vt quidam Hebræi commenti, quos fortè secutus Clemens Alexandrinus quando *lib. 2. Stromat.* NAID exponit fluctum, & tropologiam quandam illi nomini accommodat: sed potiùs quasi dicas terram palationis, seu profugij, eò quod se huc initiò Cain receperit, id mihi LXX. videntur censuisse cùm vertunt, ἐν γῇ Ναΐδ. Noster & Chaldæus acceperunt vt appellatiuum nomen & de Caino positum: quia NOD verè significat idem quod ἀλώμενος, vagus, fluctuans, subinde sedem mutans. *Sic Diuus Hieronymus.*

71. Eden certa regio. AD ORIENTALEM PLAGAM EDEN] malè libri, qui; *Edom.* Nota *Eden* hîc non dici de paradiso voluptatis, sed de certâ regione de qua superius cap. 2. vers. 8. id patet, contra Caluinum & alios, quia paradisi locus erat proximus Orientali cardini: ergo, si de paradiso capias, debuit Cain vltra paradisum tendere, & (vt sic dicam) ipsi Orientis solis cubili se intrudere.

Vers. 17. 72. Hæreticorum ineptiæ. Si luberet cum laruis luctari & ineptis insultare, bella se mihi hoc loco daret occasio lepidè hæreticos exagitandi. Lutherus omnem mouet lapidem vt rationem reperiat, cur Moses agat de generatione Cain, priusquam de generatione Seth; qui nondum natus. tam acutè: ac si quæras, cur Titus Liuius de Romulo, priusquàm de Pompeio disseruerit. Caluinus pro monstro & portenti loco habet, quod Cain profugus animum ad vxorem & liberos quærendos adiicere potuerit. magnũ miraculum! quasi non id exules soliti, & non exul Beza Candidam suam curarum suarum partem esse voluerit. Musculus pro miraculo habet, quod homo sanguinarius, &

naturæ

naturæ hostis humanum genus propagare affectarit. Hui! qualia miracula veris destituti obtrudunt! Hæc (lector) horum lucumonum insipiens sapientia est, cùm pauxillum vltra grammaticam assurgunt, Et tales mihi pro corde peponem habere non videantur?

VXOREM] cuius nomen ex fictitio Methodio edit Scholastica Historia *cap.* 5. non † dubitandum sororem germanam fuisse. nam Abel virgo mortuus: & ante Sethum natum (fors & ante Abel occisum) vxorem duxit. Scribit enim Iosephus *d. lib.* 1. *cap.* 2. Euam post Abel & Cain genitos, ante Sethum, pluries filios & filias peperisse: quod de filiabus verum esse sufficit. D. Hieronymus *lib. contra Heluidium* testatur, in primis hominibus sorores fratribus nupsisse: sed sacram Scripturam id propter aurium honestatem non exprimere. idem testantur Chrysostomus, Theodoretus, Procopius. Videlicet auctor legis naturæ, dispensabat; qui solus potest in gradu primo consanguinitatis.

73 Caini vxor quæ.

74 Connubia sororũ initio licita.

PEPERIT] Henoch, primogenitum.

ÆDIFICAVIT] ex rudi † materiâ, metu ferarum. semper enim pauent impij. factum id multi post Henoch natum annis, (ita Iosephus) cùm iam quingentorum vel ampliùs annorum esset Cain, & posteritas, in sæculi illâ fæcunditate, adeo multiplicata, vt pluribus etiam oppidis incolendis sufficeret. *D. Augustinus lib.* 15. *de Ciuitat. Dei cap.* 8.

75. Henochia prima ciuitas, cur ædificata.

NOMINAVIT] non à se, quia nomen ipsius omnibus inuisum sed à filio, in quo cupiebat memoriam sui conseruari, vocauit Henochiam *Tropologia*, mali in terris, boni in cœlis ciuitatem deligunt. *D. Gregorius lib.* 16. *in Iob. cap.* 6.

HENOCH] חנוך *Chanoch* à radice † חנך *Chanach*, instruere, erudire, initiari, auspicari; boni nomen ominis Philoni significat lib. de Abraham, idem quod κεχαριτωμένος, *gratiosus*. Perpende quàm raptim perstringat posteritatem Caini. vnam tantùm lineam memorat, ex qua *Lamech*; qui per metathesim, quasi *Melech*, *Rex*: & in eius linea septimam tantùm generationem; in qua, diluuio tota progenies Caini ad vnum interijt. vnde clarescunt mendacia Caianorum, quæ in eorum hæresi S. Epiphanius refutauit.

VERS. 18.

76. Henoch, etymon.

75. Lamechi etymon. למך quasi מלך

ACCEPIT DVAS VXORES] Luther commendat illum ab ingenio quod primus ausus. cur nõ & ipse? an quod Borrham suam metuebat, & sæculi leges? mitto nugatorem; & Rabbinos, de Ada & Sellâ multa fabulantes. volunt priùs ab eo viros necatos, post adductas vxores. fieri potest, sed non probant. Nicolaus Pontifex † Lamechum vocat homicidam & adulterum, *in c. an non.* 24. *q.* 3. sed homicidam propter alias cædes, de quibus statim: adulterum, vt opinor, quia sine vllâ dispensatione plures simul coniuges habuit: hac enim in re Lamecho similis Lotharius Rex. Primus Lamech ante diluuiũ, fors & vltimus, polygamiam ausus, & vnam carnem in duas vxores diuisit, sicut ait Hieronymus *lib.* 1. *contra Iouinian. & refertur in c. quomodo.* 31. *q.* 1. *seu vt loquitur* Tertullianus *lib. de exhortat. castitatis Cap.* 5. primus tres in

76. Cainitæ omnes diluuio perierũt.

VERS. 19.

77. Polygamia an vnquam licita.

78. Explicat. c. an non. 24. qu 3.

vnam carnem effecit. Monogamiæ legem Deus ſanxerat, dicẽs Adamo; *Et erunt duo in carne vnâ*, (vide ſup. cap. 2. 24.) contra hanc legem peccauit Lamech, non quia plures vxores habuit, ſed quia plures vno
79. tempore. Cauendus Tertullianus, qui iam hæreſi Montanâ imbutus
Tertulliani *lib. de Monogamiâ cap.* 4. effutiuit, nihil referre, an duas vxores quis
error. ſingulas habuerit, an pariter ſingulæ duas fecerint.] quod probat, quia idem numerus coniunctorum & ſeparatorum.] Sophiſticè paralogizat. Numerus quidem eſt idem, ſed legi à Deo latę in coniunctis repugnat, nõ in ſeparatis. cùm ſucceſſiuè duę ſunt, vna ſola habetur, & defunctę ſufficitur altera, & nullo tempore plures ſunt quam duo in carne vna, nullo tempore diuiditur caro in plures: nam quę eſſe deſijt prior, iam mariti caro non eſt; & priore viuâ, poſterior nondum eſt: quando verò ſimul duę coniuges habentur, iam vno tempore plures ſunt in carne vnâ, quàm duo; iam caro viri in tres diuiditur, iam tres in vnam carnem efficiuntur, vt patet.

80. Lex iſta poſt diluuium † à Deo fuit quodammodo per diſpenſa-
Polygamia tionem abrogata. Nam niſi hoc fuiſſet, nunquam Patriarchę ſanctiſ-
ex quadam ſimi plures vno tempore duxiſſent: Diſpenſatio in eo fundata, quòd
Dei diſpenſatione poſt Monogamia vnius vno tempore vxoris, eſſet proculdubio legi natu-
diluuium. rę maximè conſentanea: non tamen polygamia plurium eodem tempore vxorum, adeò legi naturę refragabatur, vt non poſſet aliquo euentu cenſeri ea lege non eſſe prohibita; nec eſſet adeò mala, vt non poſſet aliquo caſu tempore, & in perſonis quibuſdam tolerari; maximè quando ad Eccleſię myſteria pertineret; vt conſtat de polygamiâ Abrahę & Iſaac. Vnde cùm poſt diluuium pauciſſimi forẽt homines, & eorum vita quàm ante diluuium eſſet adductior; ipſa naturalis ratio ſuadebat hanc polygamiã permitti potiùs, quàm vt adeò lentè &
81. ægrè genus humanũ propagaretur. Verũ poſtea, hominib. ſatis mul-
Polygamia tiplicatis, apud cultiores & prudentiores nationes Hebręos, & Gręiterum abrogata. cos, deſeri paulatim polygamia cępit: donec eam tandem CHRISTVS Dominus planè antiquauit, primamque illam Monogamię, vnius vno tempore vxoris, ſerio renouauit. Quę de re valdè controuerſâ, contra Ochini hęreſim; & calumnias frequentes Caluini aduerſus Patriarchas, breuiter dicta ſuffecerint. *Lege, ſi lubet Franc. Feuardentium lib.* 1. *additionum eruditarum ad Alphonſi à Caſtro lib. contra hæreſes, tit. de Po-*
VERS. XX. *lygamia Abrahæ, & Bellarminum lib. 1. de matrimonio cap.* 11.

82. PATER] Hebręi † vocabulo patris ſolẽt ſignificare, quemuis artium
Patris nomẽ apud Hebræos latè patet. inuentorem vel excellentem magiſtrum. Opes olim ſitę in re pecuaria, cùm itaque Iabel † pecore abundaret, inuenit modum conficiendi tentoria, quæ pro oportunitate paſcuorum facilè tranſ-
83. ferrentur.
Iabel inuẽtor tẽtoriorum. Partis opibus, ſtudium voluptatis quærendæ gignitur. ideo Pluti filium Comum finxère.

VERS XXI. CANENTIVM] Hebraicè, *apprehendẽtium* ſeu *tractantium*. ideo *cane-*
84. *re* hîc latè patet, vt ſcias inuentorem fuiſſe omnium muſices inſtru-
Iubal pater muſicorum. mentorum, quæ feriuntur, aut inflantur.

Vides

Vides Dei clementiam, quæ dona ingenij varia etiam malis largitur, testimonium benificentiæ suæ, & ingratitudinis mortalium.

Vers xxii

95. Iubalcaim inuentor fabrilium ferri & æris, gladiorum, lancearum, &c.

Cuncta opera] Hebraicę, *acuentem omne opificium æris & ferri.* inuentor fuit ferrum & ęs rude in belli instrumenta exacuendi, & conformandi. Nam belli instrumenta ab hoc auctore, rectè Philo & Iosephus deducunt, frustrà quęrunt alium ad istud Tibulli:

Quis fuit horrendos primus qui protulit enses?
Quàm ferus & verè ferreus ille fuit?

Noema, significat venustam & pulcrã Hada comptam & ornatam Sella, à radice, צלה *çalah* amore suo torrentem.

86. Noema Hada, Sella. quid significent.

Haut dubiè ex totius Sacrę Scripturę difficillimis locis est iste: prolixus sim si væc ordes imaginationes † Lutheri, Caluini, Selnecceri, Marbachij recenseam, & impugnem. Cui Theodoreti codex ad manum est, is eorum dicta libro de hęreticis fabulis metitò subiunxerit: consulere mihi certum est breuitati, & quæ minùs incerta exhibere. Impium † hunc Lamechum fuisse communis Hebræorum traditio est Philonis quoque, & Nicolai Papæ, & D. Hieronymi ac ceterorum. hoc tamen quod hic ab eo dicitur, puto probè † & sensatè dictum non stolidè, vt ait Philo: nec vanâ virium ostentatione, & insultando Deo, vt hæreticî scribunt. Nec credo † prophetico dictum spiritu, neque id vult Iosephus, sed tãtùm vult eum fuisse peritum diuini oraculi quod Caino responsum fuerat: quanquam potuit ignarus de Christo ex septuagesima septima generatione nascituro aliquid allegorico sẽsu prędicere, vt videtur significari in c. quomodo 31. q. 1. sed ego mentem eius non adeo attollo. Causam hæc dicendi vxoribus, facilè admisero, quam Moses Gerundensis tradidit; quod cùm metu essent perculsæ; sic eas voluit consolari & animare: quinetiam vt criminis sui aliquam resipiscentiam ostẽderet & doceret quàm Deo sit odiosa humani sanguinis effusio, *vt voluere D Chrysosto. hom. 20. Rupert. Suidas, & alij.* Nunc ad singula.

Vers. 27.

87. Hæreticorũ fabulæ.

88. Lamech homo impius.

89. Locutus tamẽ hîc sanè & opportuna, sed nõ vt propheta.

90. Causa hæc dicendi.

Vxores Lamech] meæ, more Hebræo de se in tertiâ personâ loquitur.

Avscvltate] hac repetitione ostendit magni momenti, & perobscura fore, quæ dicturus.

Qvoniam occidi] non habet vim aithiologicã, sed simplicis narrationis, fateor me occidisse est Hebraismus.

91. Præteritum pro futuro Hebraism.

Occidi.] *occidero,* malunt Pagninus & Vatablus, & resoluunt præteritum tempus in futurum, quod indefinitè accipiunt. durè admodum, quodque extra propheticum sermonem, vbi tali phrasi certitudo denotatur, non est recipiendum, quare hoc loco Arias à Pagnino recessit. LXX. quoque Chaldæus, & omnes Hebræi, Gręci, Latinique veteres interpretes pręteritũ hîc retinuerunt. Nec sanè illud; si quis me lacessat, facilè illum necauero, vllo modo cohęret cum sequenti,

in vulnere meo &c. *in liuore meo.*

92. Lamech quos occiderit, an Cainum? Sed quem occidit? VIRVM IN VVLNVS MEVM, & ADOLESCENTVLVM IN LIVOREM MEVM] Magna hîc quæstio est, quis iste vir, & an vnus cum adolescente? Inhærens Sacræ Scripturæ verbis censeo non vnum, sed duos fuisse, *qua fuit sententia Philonis lib. quod deterius, potiori insidietur, & plurimorum.* Sed qui isti duo, non habeo pro comperto affirmare, quia nec Scriptura sacra id expressit, nec vnanimes in eo sunt Orthodoxi scriptores. Pro verisimili habeo traditionem Hebræorum quoad occisorum personas, Cainum & puerum comitem armigerum Lamechi fuisse: quoad quædam quæ assuunt, non æquè. D. Hieronymus *hic in Traditionibus* hoc adfert vt traditionem Iudæorum; cùm tamen in epistol. 125. ad Damasum scribit, *maiorum nostrorum ista traditio est*, non obscurè indicat hoc etiam visum multis Patribus Orthodoxis. Non arbitror quoad omnes circumstantias id Hieronymum velle, vel renuisse: sed quo ad rem principalem, vt aiunt. suspectum mihi, quod de latitante in siluis Caino narrant, quasi defectu domicilij. erat illi Regia Henochia. nam quod profugus esse iussus, id ad finem vsque vitæ non extendendum, sed magnam eius partem; & quod demum delectâ sede, semper ad omnem folij vento agitati motum trepidarit. illa quoque de Lamech planè capulari, & cæcutiente, & puero sagittam manumque dirigente, parum accommoda ferarum venatori: nec putandus Lamechi ad senium Cainum peruenisse; nedum vsque ad cataclysmum, vt opinatur Burgensis. tunc vixisset annis plus mille sexcentis. quod incredibile. Fieri potuit, vt domum egressus Cain; & syluam ingressus captandi frigoris causâ inter arbores densissimas consederit; quo tempore Lamechus, adhuc vegetus, more suo feras auidè venatu fatigans in illâ syluâ versabatur. & venatorum vnus, vel armiger Lamechi, de foliorum & ramorum motu, feram illic versari ratus, hero indicium fecerit: qui puero credens iaculum in eum locum intorserit, & senem miserum suum-tritauum confixerit. Mox accurrens, errore cognito, suspicatus indicem id lasciuiâ vel malitiâ peccasse, subitâ iracundiâ, fuste vel arcu contuderit, ita vt ex contusione paulo post interierit. Qua in re nihil video, quod fabulæ nomen mereatur: nisi si, quæcumque in archiuis veterum traditionum continentur, quia nobis ignota, pro fabulis habenda. Sunt pro nobis graues auctores, Hieronymus S. Rabanus, Strabus, Anselmus Laodunensis; & recentiores Comestor, Liranus, Tostadus, Caietanus, Lipomanus, & Pererius. Nec me mouent quæ obijci solita. Aiunt primò graues auctores fabulam vocant, vt Augustinus qq. *ill vetus & nouum testament. quæst. 6.* & Theodoretus *hic q. 44.* Respondeo, librum illum Augustini non esse, nec tanti auctoris, qui Hieronymo conferatur, vt pote qui non paucis erroribus scateat: præterea innititur falso fundamento, nempe

à Caino

à Caino non duos, virum & adoleſcentē, ſed vnicum adoleſcētulum occiſum: qui error, etiam Theodoreto cauſa fuit, hanc hiſtoriā refellendi: & licet Ruperto idem viſum, verumtamen non eſt, nec contextui ſatis conueniens. Ait Burgenſis multa in hac opinione Iarrium ſupponere; ſed non pauciora ſupponit Gerundenſis, quē ipſe ſequitur. Immò nihil hic ſupponitur, niſi ex veteri traditione acceptum, & commodè explicatum. Fortiùs inſtat Oleaſtrius. Primò, falſum tunc forē occiſorem Caini ſepties luiturum; nec enim legitur Lamech tot pœnas dependiſſe. Secundò, quia Deus Caino receperat à nemine occidendum: quo igitur modo à Lamech occiſus dicitur? Expedio, illud, *ſepties vltio dabitur de Cain*, non intelligi de certo numero pœnarum, ſed de graui ſupplicio luendo, quam certè pœnā Lamech ſubiit, cum vxoribus, & omnibus liberis (LXXVII. fuiſſe vult Ioſephus) diluuio ſubmerſus. Dei verò promiſſio fuit dumtaxat, neminē auſurum manus in Cainum violentas mittere, & deſtinata voluntate eum interimere: timebat enim miſer, ne à quouis obuio necaretur. Lamech autem caſu, & ignarus, immò & inuitus, illi necem intulit. Cæterùm ſi verba Domini conſideres; *Omnis qui occiderit Cain, ſeptuplū punietur*; Satis innuunt ab aliquo occidendum; & illa; *poſuit Dominus Cain ſignum, vt nō interficeret eum, omnis qui inueniſſet eum*; remouent ſolummodò eos, qui Cainum inuentum vellent interimere; nec ſignum poſitū iis, qui eum non viderent. Cur ergo Lamech punitus? propter inaduertentiam, & iactum teli temerarium; qui dolo, ſed culpa non vacabat.

VIRVM] non fratrē Henoch, vt vult Suidas; ſed Cain decrepitū.

IN VVLNVS MEVM] Hebraiſmus pro vulnere à me impoſito.

ET ADOLESCENTVLVM] non proprium filium Tubalcain, vt quidam ſcribunt: nec alterum iuſti Henoch, vt Suidas ariolatur, fratrem; Sed vnum ex venationis comitibus: alium fuiſſe à viro illo, præterquam quòd tradunt Philoſ. Ephrem. *in cathena*, Hieronymus, Chryſoſtomus, Suidas; probatur ex Hebræo contextu, in quo ſic vir & adoleſcens exprimūtur, vt ambo nomina vni vix poſſint conuenire: dicit enim ילד ולד *Veieled*, ילד autem non ſignificat adoleſcentem vel iuuenem validum aut robuſtum, ſed imbellem & imbecillem adoleſcentulum ſeu puerulum, LXX. *νεάνισκον*, qualis certè non ſolet איש *Iſc*, *vir* vocari, quod nomen præceſſit. 93. Lamech duos occidit.

IN LIVOREM MEVM] ex liuore confuſionis ei meo verbere illato, è quo malè curato mortuus: vt benè Caietanus. Hæc ergo confeſſio delicti: ſequitur ratiocinatio humana de ſupplicio.

SEPTVPLVM VLTIO DABITVR DE CAIN] Scio (inquit) mihi cædem illam non impunè ceſſuram: quia Deus prædixit, grauiter puniendum Caini occiſorem. Vnde poteſtis colligere (ô meæ) grauiùs adhuc plectendū, qui, quod vos adeò metuitis, me per iniuriam interimeret. Nam Cain fratrem ſuum ſponte occidit, nec pœnituit facti: & ideò digniſſimus, qui & ipſe occideretur. Ego duos quidem occidi, ſed autem inuitus & ignarus: puerum illum nolens occidere, Vers. 24. 94. & pœnituit.

S

occidere, volens solùm castigare quod me in fraudem pertraxisset:& vtriusque facti fateor me pœnitere: quare me iam nemo reum, sed pœnitentem occisurus: ideò de me, LAMECH occiso, exigeretur
95. Septuagies septies, adagium. vltio SEPTVAGIES SEPTIES,] id est, † vt, Latini dicere solet, sæpè sæpiùs, plurifariam, & graui grauior: de hac phrasi dictum abundè in sacris adagiis §.11. sufficit nunc monere, cùm CHRISTVS Dominus ad hunc locum adspexerit Matth. 18.22. *Non dico tibi vsque septies, sed vsque septuagies septies*; ex CHRISTI verbis aptissimè nos de infinitis vicibus, non de certis, interpretari: cum Tertulliano *lib. de orat. cap. 7.* Chrysostomo & Euthimio *in Matthæum*. Quare quæ de septenario numero hic multi speculantur, cum Niceta *in orat. Nazianz. de Pentecoste*, parùm ad rem pertinent. Quod verò Nazianzen. & Chrysostomus ea retulerint ad pœnam luendam ab ipsismet Caino & Lamecho, id non posse placere: quia repugnat Hebræo contextui, & versioni L X X. & Paraphrasi Chaldaicæ. Deinde pœnæ istæ ambæ sunt eodem modo intelligendæ, cùm opponantur: sed in priore manifestè Deus locutus de pœna, non à Caino: sed ab occisore Caini exigenda, vers. 15. *Omnis qui occiderit Cain, septuplum punietur.* Ergo etiam istud; *de Lamech vero septuagies septies*; intelligendum, non de Lamecho Caini occisore, sed de quolibet ausuro Lamechũ occidere. Ruperti commentarius planè alienus est à phrasi, & serie contextus. Expositio de LXXVII. generationibus, & in earũ vltima CHRISTO nascituro, qui Lamechi peccatum, luiturus; quam indicat D. Hieronymus, *d. epist. 125. ad Damas.* & secuti Nicolaus Pontifex *d. c. an non. 24. q. 3.* Iulianus Pomerius *lib. 3. contra Iudæos* & Beda *hic*, qui putat historicam; allegorica tantùm videtur: nec toti textui potest aptari. Denique Moyses hic sepelit memoriam Cain, & posteritatis eius non nisi obiter semel tantùm *cap. 6.* meminit.

VERS. 25. COGNOVIT QVOQVE] paucis arbitror annis post Abel à Caino necatum.

VOCAVIT] non Adam, sed Heua, ex Hebræo affixo.

96. Seth quid, significet. SETH] שת, propriè † est positio seu fundamentum: nomen hoc instinctu Dei indidit: tum quia futurus fundamentum ciuitatis Dei, pro Abel; tum quia figura CHRISTI, qui fundamentum Ecclesiæ
VERS. 26. vocatur *Esai. 28. 16. 1. Cor. 3. 11.*

97. Enos quid significet. ENOS] deducitur † ab אנש ANASC, *dolere*, & significat hominem miserum, afflictum, ærumnosum: nouerat Seth hanc futuram suorũ, nempè iustorum, in hac vita sortem. *Omnes enim qui volunt piè viuere in Christo Iesu persecutionem patientur.* 2. Tim. 3.12. & fusiùs ad Hebræ. 11. à vers. 37. de nominis etymo consule Eusebium lib. 7. & 11. de præparat. Euangelica & D. Hieron. in quæstionibus Hebraicis.

Nomen Domini pro Domino. CÆPIT INVOCARE NOMEN DOMINI] *Nomẽ Domini*, pro, *Dominus*, quem Hebraismum mutuati Græci; & Latini. Æschylus Θηβαίων ὄνομα, pro Thebanis. Cæcilius Comicus, *Nomen virginis deintegrauit*, hoc est virginem. Valerius in Diris., *fœlix nomen agelli*, pro agro fœlici: Hebraicè *& captum est ad inuocandum in nomine Domini.*

mini. הוחל לקרא בשם יהוה *Huchal ligro beschem iehoua.* Inter multas significationes verbi חלל *Chalal*, eam noster retinuit, quæ fuit historicæ veritati magis consentanea; secutus Aquilam, *τότε ἤρχθη τοῦ καλεῖσθαι ἐν ὀνόματι κυρίου. Tunc cæpit inuocari in nomine Domini.* Itaque nostra versio præferenda est fantasiis recentiorũ Hebræorum, & Paraphrasis Chaldaicæ: clarior est quoque, quàm L X X. qui vertunt *sperauit, οὗτος ἤλπισεν.* Sed illi causam expresserunt, hæc enim inuocatio, ex spe nata. Sensus ergo, tum temporis, auctore & suasore Enos, cœpisse homines passim & publicè, certis cærimoniis † & conceptis precum formulis Deum colere; inferiùs cap. 5. 22. de alio mentio fit, nempè de Henoch filio Iared: ideò falsum & ridiculum est, quod homini Caluiniano excidit, idem bis frustrà repeti: quod, vt vitent, solent illius sectæ homines sequi Rabbinos, qui hoc loco tradunt Enosi tempore idololatriam cœpisse, & ideò hic vertunt: *Tunc profanata est inuocatio nominis Domini:* Sed de adoratione Onkelos Chaldæus nobiscum sentit, iuxta codicem Complutensem: nam in aliis deprauatè addita negatio.

98. Versio nostra defensa, & conciliati L X X. & Hebræ.

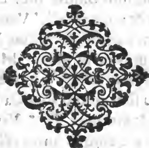
99. Cęrimoniarum origo.

DOMINI]Hebraicè est tettagrammaton. יהוה, quod semper soli Deo datum, † quare numquam tributũ legas, Enocho aut filiis eius: ideò non sunt audiendi graues alioquin scriptores B. Cyrillus, Theodoretus, Emesenus, & Suidas; qui exponunt tunc Enoso, propter insignem pietatem, Dei, & liberis Filiorum Dei, nomen datum: quibus resistit Hebræus contextus: decepit eos quod non distinxere inter HELOHIM, *quod est cap. 6. vers. 1.* & ineffabile nomen, quod hic positum. Alia quæstio est, vtrum iam hoc tempore cœperint Deum, expresso nomine יהוה inuocare; censent Rupertus, & Caietan. *hic,* Ruchlin, & Goropius: Sed magna vi contra tendit Petrus Faber *in Dodecamero*; cui assentior, Mosi hoc nomen primò reuelatum, vt in Exodo docebitur: huic loco & similibus in Genesi, respondeo, ab auctore Geneseos Moyse positum, adspectu ad suum æuum, non adspectu ad æuum Patriarcharum.

40. *Iehoua* incõmunicabile nomen.

41. *Iehoua* nomen ante Moysem incognitum.

S 2 CAPVT

CAPVT QVINTVM.

1. HIc est liber generationis Adam. In die
qua creauit Deus hominem,ad similitu-
2. nem Dei fecit illum.* Masculũ & fœmi-
nam creauit eos, & benedixit illis: & vocauit no-
3. men eorum Adam, in die quo creati sunt. * Vixit
autem Adam centum triginta annis: & genuit ad
imaginem & similitudinem suam,vocauítque no-
4. men eius Seth. * Et facti sunt dies Adã, postquam
genuit Seth,octingenti anni:genuítque filios & fi-
5. lias. * Et factum est omne tempus quod vixit Adã,
6. anni nongenti triginta,& mortuus est.* Vixit quo-
que Seth centum quinque annis, & genuit Enos.
7. * Vixítque Seth postquã genuit Enos,octingentis
8. septem annis, genuítque filios & filias. * Et facti
sunt omnes dies Seth nongẽtorum duodecim an-
9. norũ,& mortuus est.* Vixit verò Enos nonaginta
10. annis, & genuit Cainam. * Post cuius ortum vixit
octingentis quindecim annis,& genuit filios,& fi-
11. lias. * Factíque sunt omnes dies Enos nongenti
12. quinque anni,& mortuus est. * Vixit quoque Cai-
13. nan septuaginta annis, & genuit Malaleel. * Et
vixit Cainan postquam genuit Malaleel, octin-
gentis quadraginta annis, genuítque filios & fi-
14. lias. * Et facti sunt omnes dies Cainan nongenti
15. decem anni, & mortuus est. * Vixit autem Ma-
laleel sexaginta quinque annis, & genuit Iared.

* Et

* Et vixit Malaleel postquam genuit Iarad, octin- 16.
gentis triginta annis:& genuit filios & filias. * Et fa- 17.
cti sunt omnes dies Malaleel octingēti nonaginta
quinque anni, & mortuus est. * Vixitq; Iared cen- 18.
tū sexaginta duobus annis,& genuit Henoch. * Et 19.
vixit Iared postquā genuit Henoch octingētis an-
nis, & genuit filios & filias. * Et facti sunt omnes 20.
dies Iared nongēti sexaginta duo anni, & mortuus
est. * Porrò Henoch vixit sexaginta quinq; annis, 21.
& genuit Mathusalam. * Et ambulauit Henoch cū 22.
Deo:& vixit,postquam genuit Mathusalam,trecē-
tis annis,& genuit filios & filias. * Et facti sunt om- 23.
nes dies Henoch trecenti sexaginta quinque anni.
* Ambulauitq; cum Deo, & non apparuit:quia tu- 24.
lit eum Deus. * Vixit quoque Mathusala centum 25.
octoginta septem annis,& genuit Lamech. * Et vi- 26.
xit Mathusala, postquam genuit Lamech, septin-
gentis octoginta duobus annis, & genuit filios &
filias. * Et facti sunt omnes dies Mathusala nōgenti 27.
sexaginta nouem anni, & mortuus est. * Vixit au- 28.
tem Lamech centū octoginta duobus annis,& ge-
guit filium. * Vocauitq; nomen eius Noë, dicens: 29.
Iste cōsolabitur nos ab operibus & laboribus ma-
nuum nostrarum in terra, cui maledixit Dominus.
* Vixitq; Lamech,postquam genuit Noë, quingē- 30.
tis nonaginta quinque annis, & genuit filios & fi-
lias. * Et facti sunt omnes dies Lamech,septingen- 31.
ti septuaginta septem anni,& mortuus est.Noë ve-
rò cum quingentorum esset annorum,genuit Sem,
Cham,& Iapheth.

ARGVMENTVM.

Præmissa breui recapitulatione, catalogus posterorum Seth vsque ad Noë texitur. Scopus huius narrationis fuit, proponere quo pacto Deus semper Ecclesiam suam in aliqua successione integram & illibatam conseruarit: & vt constet de CHRISTI *vsque ad Adamum genealogia, quam secutus D. Lucas. 3. a. vers. 35.*

VERS. 1. LIBER GENERATIONIS] enarratio continuatæ prosapiæ Adami vsque ad Noë, quæ continet historiam temporis à mundi natali vsque ad diluuium.

AD SIMILITVDINEM.] Hebraicè, *Deus fecit hominem ad imaginem Dei:* est idiotismus, pro *suam*, positum † antecedens pro relatiuo. Significatur Adam sine patre & matre natus, non alium patrem habuisse cui similis esset, præter Deum, à quo creatus.

1. Antecedens pro relatiuo, Hebraiſ.

VERS. 2. VOCAVIT NOMEN EORVM ADAM] vnum & idem illis nomen dedit, vt scirent coniuges se quasi vnum hominem in duobus esse corporibus. Hîc *Adam* est † nomen speciei, non indiuidui, etiam Heuæ à Domino impositum, significans *hominem*, ideo vera lectio, *eorum:* sic quidam codices LXX. αὐτῶν, & sic Hebraicè & Chaldaicè, & legerunt D. Hieronym. *in Traditionibus* & D. Augustinus *lib. 15. de ciuitat. Dei cap. 21.* Illud etiam obserua, sicut sequ. versu, pro indiuiduo, sic isto pro specie poni אדם sine articulo.

2. Adam nomē speciei.

VERS. 3. AD IMAGINEM ET SIMILITVDINEM] Hebraicè, *in similitudine sua secundum imaginem suam.* eâdem phrasi, quæ sup. c. 1. v. 26. quare eodem modo explicanda, de imagine simillimâ, quoad vim intelligendi & arbitrij libertatem. Quærunt cur idem non sit dictum de Cain & Abele? facilis responsio, quia Abel sine liberis moriturus, ex Caino nulla generatio post diluuium superfutura. Caluinistæ perperam imaginem referunt ad corruptionem, quæ ex Adamo per Seth in posteros originaria labe trāsmittitur: similitudinem ad ipsam naturæ originem. Quæro, cur ergo de Cain non idem dictum, cui & liberis eius hæc æquè quadrabant?

3. Nomen liberis primo loco matet dabat: interdū pater.

VOCAVIT] ipse Adam, confirmans nomen ei ab vxore inditum. sup. cap. 4. 25. videtur consuetudo fuisse, vt mater primo loco prolem nominaret, & pater id confirmaret, vel mutaret. habes infer. c. 16. 15. de Ismael. cap. 19. in fine de Moab & Ammon. cap. 25. 25. de Iacob. cap. 29. & 30. de Ruben & alijs patriarchis: cap. 35. 18. quem mater vocarat *Benoni* pater vocat Beniamin. cap. 1. Lucæ, Zacharias confirmat nomen ab vxore filiolo inditum, quòd priùs Angelus indiderat: aliquando tamen Patres ipsi hoc munere functi, vt Genes. 21. 2. Abraham, cap. 41. 51. Ioseph. & Exod. 2. 22. Moses. Nam nominum interpretatio,

pretatio illis locis addita id ad patrem docet referendum.

VERS. 4.

Pro huius & sequentium commatum intelligentiâ, quædam sunt breuiter præsupponenda. Primò ab Adamo ad diluuium generationes decem recenseri, & hanc vocari solitam, primam ætatem. Secundò de quibus hîc agitur annos fuisse mensium duodecim, vt nostri sunt. Tertiò Hebræos & Ecclesiam Romanam cum nostrâ versione vsque ad diluuium numerare annos *Mille sexcentos & quinquaginta sex:* quod cùm sit consentaneum Hebræis exemplaribus, vel grauiter lapsus vel turpiter mentitus fuit hæreticus, qui in Marlorati catenâ scripsit, Christianos tam longè discrepare in hac annorum supputatione ab Hebræis. Nec enim Christiani vniuersi; (hoc est Ecclesia) sed quidam dumtaxat, amplexi calculum Græcorum librorum secundùm editionem LXX. sic ab Hebræis discrepant. Nam LXX. vt habetur in editione Vaticanâ, cui præfuit Cardinal. Carafa, ponunt annos BIS MILLE DVCENTOS QVADRAGINTA DVOS, & sic excedunt annis quingentis octoginta & sex. Sequendos hac in dissentione codices Hebræos, iam olim monuerant D. Hieronymus *in quæstionibus* & D. Augustin. *lib.* 15. *de Ciuitat. Dei cap.* 13. *De his plura petes à Gilb. Genebrardo lib.* 2. *chronograph. & Pererio lib.* 7. *in Genes. peculiari disputatione.*

4. Chronographia Hebræa præferenda Græcæ LXX.

POSTQVAM GENVIT SETH] obseruandum ex Iosepho *lib.* 1. *cap.* 4. in isto annorum calculo per generationes deducto, computari tantùm annos vniuscuiusque vsque ad filij generationem seu filium genitum: deinceps non computari annos reliquos genitoris; sed filij tantùm: ne iidem anni bis numerentur, qui concurrunt patri filioque communes. Igitur isti octingenti non veniunt in calculum.

5. Anni post genitum filium non computati.

GENVITQVE FILIOS & FILIAS] certum est ante Sethum saltem vnam filiam habuisse, Caini vxorem; certum & alios liberos; ex hoc loco: quorum non fit mentio, quia eorum posteri diluuio deleti.

6. Adami filij & filiæ, cur omissi multi.

OMNE TEMPVS QVOD VIXIT ADAM] ne mireris † multos Adamo diutiùs vixisse: nam istorum tempus vitæ ab infantiâ computatur, quæ pro ratione illius æui vt minimum ad sexagesimum annum æquipollenter producenda: sic æquaretur eius vita annis aliorum nongentis nonaginta. *Sic Bened. Pererius.*

VERS. 5.

7. Adam cur paucioribus annis vixerit quã alij multi.

MORTVVS EST] additur hæc clausula capite isto ferè singulis: vt intelligamus sanctionem latæ legis statim effectum sortitam; *quacumque horâ comederitis moriemini;* quæ pulsat æquo pede pauperum tabernas, Regumque turres, omnibus præscripta. *Heb.* 9. 26 Incipit ab Adamo, quia per illum vnum peccatum, & mors intrauit. *Rom.* 5. 12. Huic legi secundus Adam non erat obnoxius, quia peccati expers; mortuus tamen vt multorum peccata exhauriret. *Heb.* 9. 28. & moriendo debellaret eum, qui mortis imperium habebat. *Heb.* 2. 14. Mortuus ergo Adam morte prima; non secundâ. Scio Tatianum negasse Adam ex limbo liberatum: sed hoc aliis eius erroribus annumeratum, & refutatum à martyre Irinæo *lib.* 1. *contra hæres. cap.* 31. *& lib.* 3. *cap.* 34. *& seq.* quem secuti patres alij *Tertullianus lib. de præscript.*

8. Mortuus est cur toties repetatur.

9. An Adam saluatus.

circa fin. Eusebius lib. 4. histor. Eccles. cap. 27. & Epiphani. heresi. 46. fortissimum argumentum ducitur ex Sap. c. 10. in prin. Hæc *illum qui primus creatus est à Deo pater orbis terrarum, cùm solus esset creatus custodiuit, & eduxit illum à delicto suo.* Græcè est, *à lapsu.* Gelasius † quidem Pontifex librum quendam de Adami pænitentiâ reiecit, sed pænitentiam egisse non negauit. *vide Alph. à Castro contra hæreses, verbo Adam, errore. 1.* De sepulturâ eius † nunc taceo, quia quod addam, *dictis in Panegyri de visitatione B. Virginis* MARIÆ non habeo.

10. Adami pænitentia.
11. Adami sepultura.

VERS. 7. ET FILIAS] nota in generationibus Caini fæminam vnam nominari, nempe Noëmam: hîc in generationibus iustorum dici fuisse, ne suspiceris Sethi posteros semper contraxisse connubia cum Cainitis: nullam tamen nominari, quia iustorum est viriliter agere, nec vanâ capi pulcritudine, nec voluptatis vllam rationem ducere.

12. Fæminæ eut nullæ nominatæ inter posteros Seth.

VERS. 22. AMBVLAVIT CVM DEO] Seth & alij viri iusti ac pij viuebant, & tamen Henosh † solus Spiritus Sanctus præconio hac laude ornatur, propter raram & singularem eius sanctitatem. Nam genus hoc dicendi significat vitam perfectam & inculpatam, diuinæ placitam & consentientem voluntati. (*vide Adag. sacra §. 12.*) Rectè igitur explicant LXX. εὐηρέστησε τῷ θεῷ. *placuit Deo.* Idem geminatur paullo post v. 24. q. d. iste inquam, iste ambulauit cum Deo.

13. Ambulate cum Deo.

VERS. 24. ET NON APPARVIT] Hebr. ואינו *Veenenu. & non ipse.* LXX. καὶ οὐχ εὑρίσκετο *& non inuentus est,* quod secutus B. Paulus ad Hebr. 11. 5. *& non inueniabatur.* Sic enim illi Hebraismum explicant, eodem sensu quo noster. Nam subauditur, amplius inter homines. Si voluisset dicere mortuum; scripsisset, vt de ceteris, *Et mortuus est.* Sed, hoc valet † phrasis, clamat Abenezra, & probationi testimonia producit; quibus tamen nihil plus consequitur, quàm aliquando hanc phrasim de mortuis quoque vsurpari. Nos facilè probamus etiam de viuis dici, qui non comparent. Sic Genes. 42. 36. dicitur, de Ioseph, quem pater mortuum putabat, sed simul idem Hebraicè additum de Simeone, quem pater sciebat mortuum non esse: vbi confirmant versio LXX. & Chaldæa paraphrasis. Sic psal. 72. vers. 5. vbi nos habemus, *in labore hominum non sunt,* exstat Hebraicè, *in labore hominum non ipsi,* hoc est non laborant vt reliqui. Denique fauet nobis Chaldæus hic exponens; *& non comparuit.*

14. Henoch viuus translatus.
15. Et non ipse, Hebraism.

QVIA TVLIT EVM DEVS] id est in alium locum transtulit, LXX. & D. Paulus d. v. 5. μετέθηκεν. Hebræa vox לקח *Lagach* etiam potest reddi, rapuit: & quia omnes qui mortui translati sunt à Deo ex hoc sæculo in aliud, facilè apparet aliquid præter ceterorum morem indicari de Henoch. Sed discrepant multi à nobis, quid hoc sit. Sequor sensum & verba D. Augustini *lib. 2. contra Pelagium & Celestium cap. 23.* sic scribentis: « mihi quidem fas non est dubitare, cum « B. Apostolos hoc nimis expressè tradiderit, *Henoch translatus est, vt non videret mortem. d. v. 5.* quid hoc aliud, quàm, raptus est ne moreretur, sicut ceteri moriuntur. Hac authoritate conuicti communiter Patres asseruerunt, viuentem translatum. *Clemens Romanor. lib. 5. constitut. Apostol.*

Apostol. cap. 6. Irenaus lib. 4. cap. 30. Tertullian. lib. de resurrectione carnis cap. 58. Cyprianus in lib. de Sion & Sina. Epiphanius in Anchorato, Nemesius lib. 6. de Naturâ hominis cap. 4. Hieronymus lib. 3. contra Pelagian. Augustinus sup. & lib. 15 de ciuita. Dei cap. 29. & Chrysostom. hom. 21. in Genes. & in cap. 11. ad Hebraos. nec aliter Iosephus lib. 1. antiq. cap. 4. cum ait transiuisse ad cœlestia seu diuina, & ideo mortem seu exitum eius non memorari ἀνεχώρησε πρὸς τὸ θεῖον ὅθεν οὐδὲ τελευτὴν αὐτοῦ ἀναγεγράφασιν. Instat in contrarium Abenezra, †contendens hanc locutionem, *tulit eum Deus* significare, mortuum esse, & loca accumulat. Reuerâ tamen לקח nunquam significat occidere, nisi vox alia accedat mortem indicans, vt in loco Tobiæ 3. v. 4. quem adducit, additur nomen *anima*, propria verò significatio verbi est, iure vel iniuriâ auferre, vel accipere, aut rapere. Quod autem citauit ex Iobi 32. capite nihil ad rem pertinet, quondam aliud ibi vocabulum est. Iuuat hîc Lectori ostendere, quàm væcordes & stolidi sint hæretici hoc loco de Henoch scribentes, & quàm ridiculè fabulosi. Caluinus, & eum secuti Musculus & Marbachius, noui quid prodigij hîc attulerunt: Henoch non quidem mortuum separatione animæ à corpore violentâ (*quasi Adam & alij plerique non essent mortui morte naturali*:) Sed alio nouo modo, nempe exutâ tantùm corruptibili naturâ, & absolutum à miseriis huius sæculi, placidâ quadam ex hac mundo migratione. Et (*ne fallaris putans illos loqui de morte naturali, qua multi placide dissoluuntur*) addunt, se loqui de tali, qualis fuisset transitus in statu innocētiæ, & qualis (*ipsorum sententiâ*) futurus eorum, quos dies vltimus superstites inueniet, 1. *Thessal.* 4. 15. atque ita in cœlestem patriam Henoch translatum fuisse; non quidem futurum illic participem gloriæ cælestis, sed absolutum dumtaxat à miseriis sæculi, donec CHRISTVS in

16. *Laqach* quid in sacra Scriptura contra Abenezrá.

17. Mortis genus nouum ab hæreticis excogitatum.

» cœlum ascenderet. Hæc est summa Chymeræ Caluinisticæ; quæ (vt
» verbis authoris vtar) suâ absurditate abundè refellitur, & mirum est
» quenquam tam crassis ac prodigiosis deliriis potuisse fascinari. Quale hoc, introduci nouum genus mortis citrà separationem naturalem animę à corpore, postquam ob noxam originalem statutum omnibus hominibus ita semel mori? *Heb.* 9. 27. Nec valet expositio Caluini, hoc posse capi de duplici illo mortis genere, quia id malè colligit ex d. v. 15. Vt illic ostendam. Nunc sat refellitur commentum, quia falsum præsupponit: nempe Enoch iam nunc esse immortalem, nec ampliùs moriturum; quod statim refellam. falsum etiam, quod aliquos anima & corpore in cœlum introducit, ante CHRISTVM; qui regni cœlorum viam debebat propalare, & cœlestis palatij portas aperire. Nec valet solutio, id intelligendum de gloriæ fruitione. non inquam hoc valet. quia prorsùs inauditum est, aliquem in empyreo degere, qui beatus non sit. Quid? quod D. Augustinus lib. de peccatorum merit. & remissio. c. 3. negat, Henochi & Eliæ corpora esse incorruptibilia, qualia post resurrectionem futura: quod apertè est contra Caluinum. Martinus Borrhaius Lutheranus fatetur Henoch verè mortuum, quoad corpus more ceterorum, sed sepulto corpore; quoad animam,

propter fidei præstantiam, translatum in cœlum, & ideo dici nõ mortuum, hîc & à D. Paullo. verùm hoc multis Anticyris indiget. Etenim vel hoc commune fuit Henocho, cum Abel, & aliis iustis; & tunc nihil peculiare traderetur de Henoch, quod Paullo & Moysi non est consentaneum: & præterea sic sinus Abrahę, vel limbus Patrum tolleretur, quod hęreticum est: vel peculiare Henocho fuit; quærerem tum vbi ergo anima Abel, & aliorum iustorum? non in cœlo, iuxta Borrhaium quia hoc peculiare Henocho: non in limbo, quia limbum hęretici non agnoscunt magis quàm purgatorium: non in gehenna, quia iusti decesserunt: non sub altari, quia hoc quoque erroneum. Vbi ergo? Viuus ergo assumptus Henoch.

18. Henoch ex quo loco translatus. Hæreticorum nugæ.

Sed ex † quo loco? certum quod ex terrâ vbi degebat. Incertum dormiens an vigilans, domi an foris, cùm solus esset an coram aliis? & inanis ista quęstio visa patribus, ideo prętermissa. Mouent hęretici, vt suauiter fabulentur. Lutherus vult raptum suauiter in gramine dormientem, nullo conscio, bellè: credo de raptu Ganymedis sumpsit. cur non potuit vigilans? cur non de lecto vt de gramine? cur non consciis multis? an quod impedituri? Selneccerus in suo iudicio contra magistrum abundans, scribit vigilantem coram totâ Ecclesiâ, vel pręcipuis Patriarchis raptum: alioquin, vnde sciuissent (ait) raptum à Deo? meliùs & certiùs potuerunt id reuelatione diuina intelligere. Nam talis raptus non certo foret indicio, à Deo factum. quia legimus non paucos cernentibus aliis à cacodęmone raptos, & dedi exempla *in Magicis Disquisitionibus*. Fateamur nos nescire, quo tempore, loco, modo, & coram quibus à Deo raptus fuerit. Scimus raptum viuentem, & à Deo.

19. Henoch an in paradisum terrestrem translatus.

Maior difficultas † de loco in quem translatus: quia nobis hîc non cum hęreticis tantùm, sed & cum viris quibusdam Catholicis colluctario est. Sed amicus ille contra quem dicendum, magis tamen amica veritas. Hæretici etiam inter se pugnant, & Luther, quoad Paradisum Patribus consentit. Sit effatum, ***Henoch à Deo in Paradisum raptus***. reclamant Caluinus, Musculus & alij farinæ huius, & volunt raptum in cœlum, vt diximus. Vnico nituntur argumento, Henoch trãslatus in locum in quem Elias: sed hic translatus in cœlum. ergo & ille. Quid si negem maiorem? sat scio non possent probare, qui vel Apocalypsin reiiciunt; vel locum vnde id eliciam, postea lõgè aliter accipiunt. Sed esto, maior transeat. Minorem probant † ex 4. Reg. 2. 11. *ascendit Elias per turbinem in cœlum*. Verùm *cœlum* illic pro aeris regione ponitur, significaturque de terra sublatus in aëra, & per aëra in paradisum transferẽdus; sicut explicat B. Gregorius *hom. 29. in Euangel.* & eodem modo interpretor, quod obiter de Henocho † dixit D. Ambrosius lib. de Paradiso cap. 3. *raptum in cœlum*. Nec obstat quod † Tertullianus lib. de resurrectione carnis cap. 58. Scribit hos ambos *de orbe* translatos. nam orbem vocat hanc terram ab hominibus habitatam; vt solent Poetę loqui. Nitimur nos verbis Siracidę, Eccl. 44. 16. *Enoch placuit Deo, & translatus est in paradisum, vt det gentibus pœnitentiam.*]

Locus 4. Reg. 2. 11.

Locus Ambrosij.

Locus Tertulliani.

20 Locus Eccli. 44. 16.

tentiam.] A quo loco, vertant se in quamcumque volent faciem, nunquam aduersarij effugient. Musculus respondet librum non esse Canonicum. Sed hoc hæreticum est, *vide Bellarminum lib. 1. de verbo Dei cap.* 14. Modestiùs Catholici, negant in Græco contextu haberi εἰς παράδεισον. Quasi non sufficiat haberi in vulgata nostra, quam authéticam esse iussit Concilium Tridentinum; & inde non constet olim in Græcis libris, quibus noster vsus, id lectum: Sanè nostrum meliores nactum codices, multis argumentis est exploratum. Deinde hæc est traditio eorum, qui Apostolorum discipuli fuerunt, quæ certè plerísque patribus, si non omnibus, placuit; à qua recedere, meritò temerarium videatur. *de traditione testatur Irenæus lib. 5. cap. 5. sequuntur Iustinus in q. 85. ad Orthodox. & alij multi relati à Feuardentio ad d. c. 5. Irenai.*

Non sum ignarus S. Chrysostomum, Theodoretum & Rupertum dubitasse, an in Paradisum terrestrem translatus; quosdam verò recentiores id negasse, propter opinionem destructi diluuio paradisi; quos nec damno, quia reuereor; nec sequor, quia tutiores habeo doctores, neque mihi gratum aut volupe est receptas multis sæculis sacræ Scripturæ interpretationes conuellere recentibus commentis. Aiunt isti, qui vulgatam versionem retinent, paradisum in Ecclesiastico non accipi de paradiso Adami, sed de quopiam alio amæno & salubri horto, nobis incognito: sic alibi sæpe in sacra Scriptura paradisum capi, quod fateor; sic isto loco Siracidæ, quod nego, fretus cómuni Patrum explicatione. Nullum ipsi proferunt veterum, qui sic clarè acceperit; quosdam, quos ipsi id voluisse suspicantur: vt Rupertum, qui solummodò affirmat nusquam id in sacra Scriptura de paradiso tradi in quo fuit Adamus. *lib. 3. de Trinitate & operibus eius cap.* 33. non est additum expressè, *Adami*; sed subintelligendum, quia nihil additum, vnde colligatur de alio paradiso sermonem esse, quàm de illo præcipuo: iuxta regulam Logicorum de significatione vocis analogæ. Addunt Chrysostomum, *d. hom.* 21. qui vel in mutilum Ecclesiastici exemplar inciderat, vel memoria lapsus fuit, vt & Theodoretus q. 45. qui à Chrysostomo id mutuatus. Quod attinet ad sacræ Scripturæ de paradiso loca, obseruatum mihi variè sumi solere & debere: † pro quo autem sumi debeat ex circunstantiis id ponderandum. Nam si dicitur, *paradisus voluptatis*, vt sup. c. 2. & 3. vel *paradisus Domini*, aut *Dei*, Genes. 13. 10. Ezech. 31. v. 8. & 9. certum est de Adami paradiso capi. Si verò additur aliud aliquid, vnde potiùs colligatur de quouis amæno horto agi, quàm de vno aliquo certo, tunc generaliter positum censendum. Sic accipio *paradisum malorum punicorum* Cant. 4. 16. & *paradisum benedictionis*, seu *in benedictionibus*, Ecclesi. 40. 17. & 28. id est cui largè Deus benedixerit. Sed quando simpliciter ponitur nomen paradisi, tunc aut Metaphoricè cœlum significat empyreum, ducta metaphora ab Adami paradiso, vt fortassis Luc. 23. 43. *hodie mecum eris in paradiso*, quoad statum & dignationem. 2. Cor. 12. 4. *raptus est in paradisum*. Apocal. 2. 7. *Vincenti dabo edere de ligno vitæ, quod*

21. Paradisi nomen in sacra Scriptura dupliciter sumi. Paradisus voluptatis.

te, quod est in paradiso Dei mei. 4. Esd. 4. 7. *Qui sunt exitus paradisi*, & cap. 8. 52. *vobis enim apertus est paradisus, plantata est arbor vitæ.* cuius explicatio petenda ex Apocalypsi d. v. 7. Vel sine metaphorâ simpliciter denotat paradisum Adami, vt quidam exponunt d. vers. 12. & dicta loca Apocal. & Esdræ: sic sanè capitur in sequentibus. Gen. 2. v. 9. *lignum etiam vitæ in medio paradisi.* v. 10. *ex omni ligno paradisi comede.* & c. 3. v. 1. 2. 3. 8. & 10. & d. 4. Esdræ. 3. 6. *induxisti eum in paradiso, quem plantauerat dextera tua.* cap. 6. 2. *antequam confirmarentur fundamenta paradisi.* c. 7. 53. *quoniam ostendetur paradisus, cuius fructus incorruptus perseuerat.* nisi istud metaphoricè capias, de regno cœlorũ. alioquin testimonium foret pro paradiso adhuc exstante incorrupto. Quare cùm de Henoch agens Ecclesiasticus, ἁπλῶς dicat, *in paradisum*; probabilius est, de Adami paradiso locutum, & paradisum posuisse, pro paradiso Dei, seu voluptatis: tempore translationis Henoch superfuisse paradisum non est ambigendum.

12. Henoch an, & quando moriturus. Vltimò quæritur † an Henoch aliquando moriturus? Moriturum patet, quia hæc lex omnibus hominibus post peccatum sancita, & quia est recepta Patrum traditio, vt patet ex eodem Feuardentio supra citato: & docet efficaciter D. Thomas *in c. 5. ad Hebræos.* Tertullianus *lib. de animâ*, vocat *immortalitatis candidatos* Eliam & Henoch quo verbo significat nondum assecutos; Ireneus *d. cap. 5.* dicit eosdem esse in paradiso *coauspicantes immortalitatem*, hoc est eius auspicium accipientes, & quasi adumbrationem futuræ. Trucidandum iussu Antichristi, dum ab eo seductos ad viam reuocat, ex D. Ioannis verbis *Apocalyps. 11. in princip.* de duobus fidelibus testibus, colligunt veteres summo consensu; *Clemens Roman. & Iustin. sup. Hippolyt. Mart. lib. de Antichristo. Tertullian. lib. de anima cap. 28. Hieronym. in epist. ad Pammach. contra errores Ioann. Hierosolymita. Augustinus lib. 20. de ciuita. Dei cap. 29.* qui dicit hoc celeberrimum in sermonibus & cordibus fidelium, *Gregorius lib. 9. moral. cap. 4. & homil. 12. in Ezechiel. Prosper de prædiction. & in dimid. temp. cap. 13. 15. & 16. Ambrosius, Stratus, Haymon, Rupert. Anselmus, Richard. & D. Thomas, necnon Andreas & Arethas ad Apocalyp. cap. 11. vbi Arethas dicit* hoc ex traditione inuariabiliter in Ecclesiâ recipi.] Vnde elucet impudens audacia Musculi, magno supercilio pronunciantis tria. primò hoc de paradiso & de prædicatione Henoch in fine mundi, errorem esse. Secundò hunc errorem natum ex vulgati interpretis negligentiâ. tertiò hunc errorem iam à Cipriani tempore in Ecclesiam introductum.] Nos autem scimus delirare Musculum, Ecclesiam verò columnam veritatis esse, & in sacræ Scripturæ expositione vniuersam errare non posse. Scimus etiam hoc Musculi tertium dictum, plusquàm supinâ negligentiâ dicentis, secundo dicto contradicere. Nam si à Cipriani tempore; ergo non ex vulgatâ versione natus error, quæ Cipriani tempore adhuc ignota. An & Hippolytus, & Tertullianus, & Irenæus, & Clemens, & illi presbyteri Apostolorum auditores, etiam secuti vulgatum interpretem, diu postea natum? apage fœdam & immanem ἀνισοριαν.

Musculi fœdi lapsus.

Causa

Causa translationis Henoch † habetur Sap. 4. 10. quia *dilectus* Deo, & viuebat inter malos bonus, ne malis moribus innocens inquinaretur.

23. Henoch cur translatus.

Cauendum sedulò ne nostrum Henoch confundas, cum Henoch filio Cain: aut Lamech filium Mathusalemi, cũ Lamech filio Mathusael. nam iste Lamec ex posteris Caini fuit, *sup. ca. 4. 18.* ille ex posteris Seth & maioribus CHRISTI *hic cap. 5. 25.* idem discrimen est in duobus illis Henochis *c. 4. 17. & c. 5. 18.*

24. Henoch duo & duo Lamech.

Hinc patet Mathusala † annosiorem ceteris patriarchis fuisse. obijt sex annis ante diluuium, vt monet Augustin. *lib 1. quaestion. in Genes.* D. Hieronymus verò *in traditionibus* vult obijsse ipso anno quo ceptum diluuium; quod fuit annis à morte Adami DCCXXI.

VERS. 27. 25. Mathusala senior omnibus.

ISTE CONSOLABITVR NOS] LXX. vertunt, *faciet nos quiescere* διαπαύσει, hoc secuti Philo & Iosephus. Sensu conueniunt cum nostro. causa diuersæ versionis, quòd secundum nonnullos Hebraicè נחם *Nacham*, sit radix nominis vt ipsi pronunciant נח *Noach*; quæ radix significat *consolari*, & hoc placuit D. Hieronymo, & Chaldæo. alij verò putant nominis radicẽ esse נוח *Nocha requiem praestare* Nehem. 9. 28. & sic LXX. censuerunt, putantes hîc in ינחמנו *Ienachamenu* nõ esse ם radicale. Neutra itaque versio potest reprehẽdi, & præstat eas conciliare dicẽdo, quod Lamech à Deo doctus præuiderit hunc filium futurum generis humani quoad corpora restauratorem; & ex eius semine nasciturum verum Messiam eiusdem generis humani, quoad animam seruatorem: qui nostra non modò consolatio, sed & requies; *venite ad me omnes*, clamaturus, *qui laboratis, & ego reficiam vos.*

VERS. 29. 26. *Noe vndedictus.*

CVM QVINGENTORVM ESSET ANNORVM] subaudi † circiter, nã duæ sunt sententiæ vna volentium Sem, primogenitum natum Noëmi anno fermè quingentesimo puta, biennio minus: alia fuisse biennio maiorem quingentis annis. Quæ sit verior spectat ad tractatum Chronographiæ. Certè Semi lineam decreuit sequentibus capitibus prosequi. Verisimile est Sem natum anno quingentesimo secundo Noëmi, quod contra Funccium pugnacissimè defendit, vir eruditus & acutus, Ioan. Goropius Becanus *sub fin. lib. 4. Originum.* An verò ante Semum Noë vllos alios liberos susceperit, nec significat sacta Scriptura, nec potest definiri: quia D. Augustinus docuit *lib. 15. de ciuitate Dei cap. 2.* hunc catalogum per primogenitos non contexi. Censeo hunc versiculum isto loco per anticipationem positum, vt omnes hæ generationes simul, quasi in vnâ tabulâ, nobis spectandæ proponerentur: & habeamus consummatam primi illius quasi originarij mundi descriptionem.

VERS. 31. 27. Sem quoto Noëmi anno natus.

28. Sem an primogenitus.

T CAP.

CAPVT SEXTVM.

1. Cvmque cœpissent homines multiplicari
2. super terram, & filias procreassent, * Vi-
dentes filij Dei filias hominum quòd es-
sent pulchræ, acceperunt sibi vxores ex omnibus
3. quas elegerant.* Dixítque Deus:Non permanebit
spiritus meus in homine in æternum,quia caro est:
4. eruntq; dies illius centum viginti annorum.* Gi-
gantes autem erant super terrã in diebus illis:post-
quam enim ingressi sunt filij Dei ad filias homi-
num,illæque genuerunt, isti sunt potentes à secu-
5. lo viri famosi. * Videns autem Deus quòd multa
malitia hominum esset in terra, & cuncta cogita-
tio cordis intenta esset ad malum omni tempore,
6. * pœnituit eum quòd hominẽ fecisset in terra. Et
7. tactus dolore cordis intrinsecus, * Delebo, inquit,
hominem, quem creaui, à facie terræ, ab homine
vsque ad animãtia, à reptili vsque ad volucres cæ-
8. li:pœnitet enim me fecisse eos, * Noë verò inuenit
9. gratiam coram Domino. * Hæ sunt generationes
Noë: Noë vir iustus atque perfectus fuit in gene-
10. rationibus suis, cũ Deo ambulauit.* Et genuit tres
11. filios, Sem, Cham, & Iapheth.* Corrupta est autem
12. terra coram Deo, & repleta est iniquitate. * Cum-
que vidisset Deus terram esse corruptam, (omnis
quippe caro corruperat viam suam super terram.)
13. * Dixit ad Noë: Finis vniuersæ carnis venit coram

me:

me: repleta est terra iniquitate à facie eorum, &
ego disperdam eos cum terra. * Fac tibi arcam de 14.
lignis læuigatis: mansiunculas in arca facies, &
bitumine linies intrinsecus,& extrinsecus. * Et sic 15.
facies eam: Trecentorum cubitorum erit longitudo
arcæ,quinquaginta cubitorum latitudo, & triginta
cubitorum altitudo illius.* Fenestram in ar- 16.
ca facies, & in cubito consummabis summitatem
eius:ostium autem arcæ pones ex latere, deorsum,
cœnacula & tristega facies in ea.* Ecce ego addu- 17.
cam aquas diluuij super terram,vt interficiã omnẽ
carnem,in qua spiritus vitæ est subter cælum:Vni-
uersa quæ in terra sunt,consumentur.*Ponamque 18.
fœdus meum tecum:& ingredieris arcam tu & filij
tui,vxor tua,& vxores filiorum tuorum tecum.* Et 19.
ex cunctis animantibus vniuersæ carnis bina in-
duces in arcam,vt viuant tecum:masculini sexus &
feminini.* De volucribus iuxta genus suum,& de 20.
iumentis in genere suo, & ex omni reptili terræ
secundum genus suũ:bina de omnibus ingredien-
tur tecum, vt possint viuere. * Tolles igitur tecum 21.
ex omnibus escis, quæ mandi possunt, & compor-
tabis apud te: & erũt tam tibi, quàm illis in cibum.
* Fecit igitur Noë omnia, quæ præceperat illi 22.
Deus.

ARGVMENTVM.

Habes de humani generis in omne scelus corruptione, de vltione per diluuium, de arcæ fabricatione.

VERS. 1. 1. Multiplicatio hominũ & vitiorũ

VM CAEPISSENT] priùs etiam cęperunt, sed nunc loquitur de multiplicatione in immensam multitudinem; cum qua pari passu nequitia & deprauatio morum gliscebat. circa septimam generationem id accidit. *Iosephus lib. 1. antiquita. cap. 3. Theodoret. hic q. 47.*

2. Filiæ plures quod filij. FILIAS PROCREASSENT] antè quoque natæ illis filiæ, sed nunc plures † filijs, caussæ non paucæ. profusa libidine vis generatrix erat debilitata. fortè medicamentis etiam id curabant, vt singuli pluribus fœminis fruerentur. demum permittente Deo, ad celeriorem & vberiorem humani generis prouentum. Mihi suspicio † fuit, ironicè nomine fœmineo comprehendi & filios, eò quod effeminati, & animis muliebribus. sic sanè poëta, *Phrygiæ neque enim Phyges.*

3. Filiæ pro filijs effeminatis.

VERS. 2. FILII DEI FILIAS HOMINVM] cum nostra versione consentit receptior & emẽdatior lectio LXX. quę *filios*, habet, & non, *Angelos*; de quo Cyrillus *lib. 9. contra Iulian.* Theodoret. *q.* 47. Augustinus *lib.* 15. *de ciuitat. Dei cap.* 21. & Suidas *in Seth.* nihil dubito hanc alteram ex glossemate irrepsisse alicuius, errore de concubitu Angelorum, qui vetustissimus: re vera posteris Seth nomen filiorum Dei adhæsit, propter reseruatam illis promissionem seminis benedicti; & peculiarem illis sanctitatem, religionem, iustitiam, aliarumque diuinarum virtutum quamdam Dei quasi splendentem in illis imaginem: quæ quòd deerant † omnia Cainitis, terrena tantum sapientibus, & hanc suam possessionem (iuxta nominis etymon) censentibus, dicti sunt filij hominum. *Ita communiter Patres post Chrysostomum, Cirillum, Theodoretũ, & Augustinum.* de cauendo quorundam antiquiorum errore illo, iam egi *lib.* 2. *Disquisition. Magicarum. q.* 15. PVLCHRÆ bono † corporis habitu, curâ artisque lenocinijs comptæ, musicæ delenimentis illecebrosæ. Hebrai. est *bonæ*, Græcè καλαί. notat Augustinus *d. lib.* 15. *cap.* 23. in sacra Scriptura *bonos* solere vocari qui speciosi corpore sunt. sic quidam illud de Egnatio capiunt *quem bonum facit barba.* Dictum de pulchritudine vt aduertas matrimonij huius finem fuisse libidinem. *Sic Chrysostomus hom.* 22.

4. Filij Dei qui.

5. Filij hominum, qui.

6. Bonum pro pulchro.

ACCEPERVNT VXORES] Suidas fabulosam causam memorat de minis Cainarum: longè aliam retulit Moyses. *Acceperunt*, quâ vi, quâ prece; & tot quisque quot lubebat, retinendas quamdiu placerent. Omnes Sethiani in hanc nassam inciderunt, exceptis posteris Henochi, qui semper abstinuere: ceteri ab Adamo fortassis acceptam legem de non miscendis connubijs cum Cainitis, non cæperunt præuaricari.

DIXIT

DIXITQ. DEVS] ſubaudienda his minis conditio, niſi reſipiſcant, & ad frugem ſe recipiant: quod malebat, quàm punire: cur alioquin tot annis ante minaretur? cur tam diu differret, ceſſaret, moraretur? VERS. 3.

NON PERMANEBIT] Leo Caſtrius *lib. 3. Apologiæ* vult D. Hieronymum legiſſe ילון *Jalon*, à verbo לון *Lun* permanere, morari, vt ante voluit Lindanus lib. 1. de interpretat. opt. c. quarto hodie legitur ידון *Iadon*, quod ipſum ſi ſcribas cum chiric, ידון ſignificat immanebit velut in vagina, à radice נדה *Nadah* elongare, producere, morari; vel à נדן *Neden* immanere: quaſi dicas euaginabo ſeu extraham animam de corpore, non ſinam diutiùs viuere. Chryſoſt. ita exponit, & ex traditis ab Honchâla & Oleaſtrio patet noſtram verſionem eſſe probam. Immò licet deducas cum Ariâ à דין *Dũ* quod eſt cõtendere, aut *diſceptare* vt Symmachus vertit, ſimilis eſſet ſententia: deſinam poſthac cum illorum peruicaciâ diſceptare, & conari in rectam viam illos reducere: nolo diutiùs oleum & operam perdere: quoniam illos video, qui ſecundùm ſpiritum viuere debebant, totos ſe carni dediſſe. Tollam de medio, qui nolunt emendari. Sed magis placet prior interpretatio, quam confirmant LXX. & Chaldæus, & Paul. Burgenſis & Diadorus, & alij communiter Patres. Aramæis etiam corpus dicitur נדנה *Nidneh* quod ſit quaſi animæ vagina. Sequitur etiam; *& erunt dies illius centum viginti annorum.* 7. Defenſa noſtra verſio.

SPIRITVS MEVS] ſpiraculum † vitæ, quod illis inſpiraui; *Gen. 2. 7.* ſeu flatus cuius conſeruandi vel auferendi poteſtatem in manu habeo, *Daniel. 5. 23.* 8. Spiritus pro vitâ.

IN HOMINE] ſingulare † pro plurali, *in hominibus iſtis*, vt LXX. nempe qui nunc viuunt tam effrenatè. 9. Enallage numeri.

IN ÆTERNVM] tam † longo tempore, quàm permiſi maiores eorum viuere. 10. Æternorum pro longo tempore.

QVIA CARO EST] ſunt toti caro, † non naturâ, ſed culpâ & vitæ inſtituto: perinde viuunt, ac ſi mens illis non vt rectrix, ſed pro ſale, ne putreſcant, data foret. Loquitur ergo de culpâ ſingulorum actuali, non de omnium originali. Nam originalis æquè inhæſerat maioribus eorum, de quibus non queſtus fuit Deus, vt de iſtis. *Vide D. Chryſoſt. ſup. & S. Gregorium lib. 14. in Iob. c. 31. & l. 6. in prim. Regũ c. 16.* 11. Homines caro, quo ſenſu.

ERVNTQ. DIES ILLIVS] non loquitur † de termino vitæ in communi hominum poſtea naſciturorum (quorum multi hunc terminum prætergreſſi): ſed vt benè Hieronymus, Chryſoſtomus, & Chaldæus paraphraſtes, de termino vitæ peruerſi illius ſæculi hominum peſſimorum; quos diluuio delere ſtatuerat, quibus tamen ad pænitentiam tam laxum ſpacium largiebatur, centum & vigenti annorum. Locutus iſta videtur Deus annis fermè viginti ante natum Sem: Nam ſexcenteſimo vitæ Noë anno diluuium exundauit *cap. 7. 6.* Sem verò natus circiter quingenteſimum annum Noëmi: & diluuij tempore Sem fermè centum ſaltem annorum fuit. *Gen. 11. 11.* Sic iſta à Deo dicta, cùm Noë eſſet fermè quadringentorum & octoginta annorum, iuxta ſententiam quorumdam Hebræorum, & 12. Vitæ humanæ tempus.

D. Augustini *d. lib. 15. cap. 14.* Non obstat vers. vlt. cap. 5. nam Semi natiuitas illic per prolepsin narratur.

Vers. 4. 13. Gigantum nomina, & descriptio, GIGANTES] hos diuersimodè nuncupant ✝ Hebræi, à robore גיברים *Gibborim*, à stirpe seu origine רפאים ענקים *Rephoim & Ghenaqim*, ab *Ghenaq & Repha* maioribus eorum: Sed hoc loco vocantur, à prauitate נפלים *Nephilim*, à radice נפל *Naphal*, id est cadere: opinor actiuè sumptâ voce, quasi dicas inuadentes, irruentes, & cuncta procellæ more prosternenentes, confirmat Aquila vertens *ἐπιπίπτοντες οἱ βίαιοι, illi violenter irruentes.* inde illud Iobi 16. 15. *irruit in me quasi gigas.* Fuere homines corpore procerissimo, *Num. 13. 35. & Amos 2. 9.* Veloces & agiles, *psal. 18. 7.* fortes & robusti, *Psal. 32. 16.* Bellicæ rei peritissimi, *Baruch. 3. 26.* cunctorum metus & odium, *Prou. 19. 18. Esai. 14. 9.* Superbi, confidentes sibi, & (qualis ille Mezentius) dextram pro Deo colentes, Sap. 14. 6. *Ecclesi.* 16. 8. Porro imperfectum *(erant)* indicat, iam ante nonnullos fuisse, postea ex commistione illâ Dei filiorum & filiarum hominum, longè plures exstitisse, quod fons Hebræus clarè prodit, vt & versio LXX. prout laudatur à D. Augustino *d. lib. 15. cap. 23.* Igitur illud, *postquam enim* idem valet, quod maximè seu præsertim postquam.

ISTI SVNT POTENTES] ex tali copulâ geniti, qui tam celebres ab initiò mundi, & scelere atque flagitijs tam nobiles, maximè tyrannide, fuere. ✝ Veros Gigantes exstitisse docui *nouissimè in Magicis Disquisitionibus lib. 2. q. 15.*

14. Gigantes verè fuerũt. Ostendit iustam diluuij causam. VIDENS] accuratè perpendens.

Vers. 5. QVOD MVLTA MALITIA] *malitiam, κακίαν*, latissimè cape; & *multam* per omnem modum, continuam, variam, vehementem, longè latè diffusam, ideo D. Cyprianus epist. ad Nouatian. id exprimit verbo, redundandi.

15. Versio nostra defensa. CVNCTA COGITATIO CORDIS INTENTA ESSET AD MALVM OMNI TEMPORE] Certatim hîc irruunt in Catholicam æui nostri *Nephelim*, & iuxta nomen irruentes corruunt: duæ sunt machinæ pugnantium, vna contra versionem dirigitur: altera contra sensum, fidemque. Contendunt illâ, ✝ nostrum interpretem prauè vertisse, ad extenuandam culpam originalem: (*ita Chemnitius*) hac verò iactat Marloratus liberi vires arbitrij planè prosterni: neque contentus apostata id iactasse, splendidè insuper mentitur, nos similia impudenter gloriari, & nescire Dei gratiâ vacuos nihil posse, nisi peccare? quasi vnquam Catholici liberi arbitrij vires à gratiâ Dei separarint, aut huius concursum necessarium vllo tempore negarint. Sit axioma primum, Noster interpres & rectè vt verò vertit: & ideo (quod " consequitur, & assolet Chemnitius.] Hebraicè est ad verbum, " & *omnis imaginatio cogitationum cordis eius tantùm malum omni die.* וכל-יצר מחשבת לבו רק רע כל-היום *Vechol-Ieçer Machsceuoth Libbo Raq Ragh Col-haiom.* Hæretici ex his duo carpunt, primum quòd non vertit *figmentum cogitat.* Respondeo figmentũ cogitationum nihil est aliud quàm ipsæ cogitationes, ideo nihil nostrum detrahere de sententiâ,

tentiâ, vt nec alij veteres: nam LXX. reddunt, *καὶ πᾶς τις διανοεῖται ἐν τῇ καρδίᾳ*, *omnis cogitat in corde suo*, Chaldæus exponit, omnis sensus cogitationis, וכל-יצרא מחשבת *Vechol-Içero Machscebath*. Quid? quod Marlorati numen Caluinus, pro *figmento*, maluit, imaginationem, Sanè vox *figmenti* obscurior, errorem potuit parere, vt videre licet in Flacco Illyrico, qui inde monstrosam figlinam commentus, originale peccatum conatus fuit in substantiam plasmare. Alterum vrgent, quod non expresserit exertè voculam *Raq tantummodo*. Respondeo id quoque sine culpâ prætermitti potuisse, quod prætermisit Chaldæus, LXX. reddunt *diligenter*. Nonne qui dicit, *omni tempore* aliquid fieri dicit id semper sine intermissione fieri, & innuit contrarium non fieri? Deindè quid si dicam *Raq*, defuisse ab exemplaribus, quibus D. Hieronym. vsus, vt videtur defuisse illis, quibus vsus fuit Chaldæus: nec LXX. hanc exclusiuam verterunt, quia non viderunt, vel Hebraicum pleonasmum iudicarunt. Sit axioma secundum: Nihil ista pugnant cum libertate arbitrij humani.] Primò quia non sequitur homo semper imaginatur praua; ergo non potest imaginari bona. Quia non valet consequentia ab actu ad potentiam negatiuè. Tantùm sequitur, ergo vel non potest, vel non vult. Si quia non vult, ergo sequitur eum habere liberum arbitrium, sed abuti libertate. Quod vero hîc ita fieret, quia nolebant aliter: probatur, quoniam idcirco puniuntur à Deo, crudelis enim punitio fuisset, si aliter imaginari nequiuissent. Secundò non obstát hæc arbitrij libertati, quia (fatetur Caluinus) hæc dicuntur de hominibus illius sæculi, nec ad alias ætates pertinent, nisi quadam extensione. Ideo non possunt torqueri contra liberum arbitrium, nisi admissâ illâ extensione. Vide, quanta sit fiducia bonæ causæ. Transeat illa extensio, vt agam liberaliter. Nō enim cogunt illorum argumenta. Non Lutheri, ex c.8.v.21. verbis istis; *sensus enim & cogitatio humani cordis in malum prona sunt ab adolescentiâ suâ*, quod non stringit nos, quia hîc agitur de actu & facto, illic solummodò de propensione naturæ corruptæ ad actum, sicut & Ierem.17.v.19. *prauum est cor hominis*. posse autem, & sæpè contra propensionem homines velle & agere, quis neget? Nec Caluini quoque machinatio, qui quæ Dauid & D. Paullus contra sui sæculi deprauatos mores dixerunt, *psalm*.5.10.*&* 13.3.*ad Roma*. 3.12. audet ipse ad omnes omnium ætatum mortales trahere: quoniam (inquit) non est illis locis simplex de paucis hominibus querela, sed humani ingenij descriptio, vbi spiritu Dei vacuum sibi relinquitur. Non (inquam) hoc vrget, quia falsum supponit, esse humani ingenij descriptionem: descriptio est non paucorum (fateor) sed plurimorum illius æui hominum. Est sermo locis istis omnibus, de peccatis hominum actualibus, non de originali: & de moribus ac vitę institutis, non de ingenio aut naturâ: & (vt dixi) non sequitur semper malè agunt, ergo bonum velle numquam possunt. Denique † (quicquid oggânniant vulpeculæ) his ac similibus locis inest hyperbole seu amplificatio frequens sacræ Scripturæ: qua non totum

16. Liberum arbitrium defenditur.

17. Hyperbole in S. S.

 Id

id quod verba ſonant, ſed plurimum quid,& ſummum debet intelli-
Senſus noſtri loci. gi:vt hoc loco noſtro, non opus iſtis hominibus fuiſſe externâ occaſione,conſilio, aut ſuaſu ad peccandum; non errore, aut infirmitate lapſos, ſed ex mera & deliberata malitia, id vnum ſolitos animo voluere, & in cordis officina effingere; non rarò aut per interualla, ſed omni die,omniq́ue momento.] Qua tamen figurata auxeſi, non negatur aliquando boni aliquid illos cogitaſſe, dixiſſe, feciſſe: ſed id adeo infrequens,exiguum,& parui momenti fuiſſe indicatur, vt pro nullo & nihilo ſit habendum. Nonne conſtat in his Dei verbis ipſum Noë non comprehendi, & in Dauidis verbis quæ Apoſtolus citauit ipſum Dauidem,& Gad,& Nathan,& alios iuſtos excipiendos? Quid frontem contrahunt ad hyperbolem? ait ſe Rex ille, dies & noctes in lege Dei meditari,& in omni tempore Deum benedicturum; iubemur ſine intermiſſione & ſemper orare,& numquam deficere:nihilne ergo aliud nobis agere licebit, aut non Dauid aliquod tempus ſomno dedit,& alijs interdum vocauit? Ioannis 12.dicitur totus mundus poſt CHRISTVM abire,hi tamen ipſi qui dicebant, non abibant, nec alij Principes aut Sacerdotes,nec maior pars ciuium Ieroſolymitanorum. Si locus exceptioni, coguntur hyperbolen agnoſcere: coguntur inſuper fateri non ipſius humani animi poteſtatem, ſed multorum mores & inſtituta his verbis perſtringi. Nam ſi ad naturam re-
18. Actiones humanæ quædam bonæ & Deo gratæ, contra hæreticos. feras,nec Noë,nec Moyſes, nec Dauid,nec Apoſtoli eximendi. Quo igitur pacto ex his Moyſis verbis, inferunt, ipſas actiones humanas omnes,propter originale peccatum, & figmenti vitium ſecundùm ſe ſemper malas & inuiſas eſſe Deo,vtpote peccata vera & mera? Scelesta peruerſitas opinandi, damnata in Concil. Tridentino *ſeſſ.6.de Iuſtificatione can.*12 Confugiunt ad locum 1.*cap.*8.*v.*21.iam citatum,vbi ſignificatur cogitatûs humani quædam congenita propenſio ad malum. Fateor hanc propenſionem vulnus eſſe naturæ peccato originali velut telo illatum nobis: ſed contendo illam pronitatem numquam eſſe,nec dici poſſe peccatum, niſi in actum voluntarium proruperit, ſaltem animo intrinſecum, & noxium mora vel conſenſu: tum verè iam non eſt originale peccatum, ſed actuale. Si hoc non vident,cæci, ſi non intelligunt, blenni ſunt & buccones: vt etiam quando hac propenſione putant tolli libertatem arbitrij poſſum; quod ægrè poſſum; & faciò ſæpè,quod,vt faciam,vix à me queo impetrare. An Lethen olim biberant, vt non recordarentur promiſſi diuini? *Sub te erit appetitus eius,& tu dominaberis illius?* c.4.7.

VERS.6. POENITVIT EVM] Sine pænitentia † ſunt Dei dona, quia Deus
19. Deus an pæniteat. immutabilis:ſed quod naturę intellectualis createę propriũ,cui propriũ multa non præuidere,id in Deũ transfert *κατ' ἀνθρωποπάθειαν*. *Vide D. Aug.d.lib.*15.*c.*23.*Chryſoſt.ſup. & Ambr.l.de arca Noë c.* 4. Symmachus
20. Conciliatæ verſiones. † vertit *ἀπέστρεψεν auerſatus eſt*. Aquila vt noſter, *μετεμελήθη* quod Tertullianus lib.cõtra Praxeam retinuit. & hæc eſt illa Dei cogitatio quã ſignificant L.XX. *καὶ ἐνεθυμήθη: & recogitauit*. nam quos aliquid egiſſe pænitet, ſæpè illud verſant animo,eccur feci? vtinam ne feciſſem.

TACIVS DOLORE CORDIS] Hebraicè, *dolore affectus erga cor ſuum:*

quod

quod ille alter dixit; ipse suum cor edit. Tenuius LXX. *διενοήθη, cogitauit*. Suspicor aliquid excidisse: quamquam nec Chaldæus de cordis dolore quicquam, sed tantùm; *dixit in verbo suo*. quod miror, nisi alia quoque fuerit Hebræa lectio.

DELEBO] verba Dei adhuc secum deliberantis. VERS. 7.

NOE VERO INVENIT GRATIAM CORAM DOMINO] VERS. 8. 21. Gratiam inuenire.
Non ignotus Hebraismus, pro acceptior & gratior fuit Deo quam cæteri, promeruit Deum magis propitium habere. Genes. 18. vers. 3. *Si inueni gratiam in oculis tuis*. cap. 19. 19. *Quia inuenit seruus tuus gratiam coram te*. cap. 39. 4. *Inuenitque Ioseph gratiam coram Domino suo*. Lucæ. 1. 30. *Inuenisti enim gratiam coram Deo*. Rectè autem Catholici (quicquid dicant Caluinus & Oecolampadius calumniantes more suo) ex verbo *inueniendi*, eliciunt aliquid ad esse in promerendo augmento gratiæ conatus humani. Primam † gratiam, nec possumus, nec Noë promeritus fuit vel inuenit; Sed beneficio gratuito primæ gratiæ adiutus, gratiæ acceptæ non ingratus, fuit cooperatus, non sine coadiuuante gratia: & quia non est passus Dei gratiam in se vacuam esse; rectè dicitur gratiam nouam, seu primæ gratiæ augmentum, inuenisse. Quoniam datam sibi gratiam priorem excepit, coluit, conseruauit, & suauiter ducentem fuit spontè secutus: nihil quidem horum sine gratia, quæ tamen illum iuuabat, non physicæ causæ more prędeterminabat; multò minùs sic vinciebat, obstringebátque vt illam repudiare, vel recusare, si vellet, non posset. Sed de his plura disserere, ad scholas pertinet. 22. Gratiæ augmentum homo mereri potest.

IVSTVS ET PERFECTVS] tali locutione † nō excluditur maior virtus acquirenda, sed ostenditur iam maiorem partem imperfectio peccati & defectuum superata. Excluditur etiam, non quoduis peccatum, sed mortale tantùm iustitiæ & caritati valdè repugnans: ideò perperam ex hoc & similibus locis inferebant Pelagiani, hominem posse & debere omni culpa, etiam veniabili, vacare. *Lege D. August. lib. de perfectione iustitiæ contra Cælestium*. Porrò de hac laude Noë, habes Siracidem cap. 44. Eccles. eam confirmantem: & Sibyllam lib. 1. quæ vocat iustissimum, veracem, fidum & bonis studiis deditum, vnum inter omnes; *μοῦνος δ' ἐν πάντεσσι, δικαιότατος καὶ ἀληθὴς Νῶε, πιστότατος, καλοῖς τ' ἔργοισι μεμηλώς*. VERS. 9. 23. Perfecti quo sensu iusti dicātur in hac vita.

IN GENERATIONIBVS SVIS] emphaticum est, quasi dicat toto vitæ decursu, etiam inter tā corruptos sæculi eius mores & homines, etiam præ maioribus suis. Sic fermè quotquot legi. Equidē obseruo, etsi noster hoc eodem versu vtrobique *generationes* ponat, tamen Hebraicè, Chaldaicè & Græcè voces esse diuersæ significationis & soni. Nam vbi noster, *hę sunt generationes Noë*, ibi LXX. *αἱ γενέσεις*, Hebr. & Chald. חולדות *Tholedoth*: hic vbi noster, *in generationibus suis*. LXX. *ἐν τῇ γενεᾷ αὐτοῦ* Hebr. & Chald. בדרתיו *Bedorothou*, à radice דור *Dor* habitare, peregrinari: ideò capio *generationes* hoc secundo loco, pro totius peregrinationis seu vitæ illius spacij actionibus, quæ sunt quasi liberi, quos homo parit: *γενεὰς* eodem modo capi posse, nihil dubitandum. Sic etiam alibi sumuntur *generationes*. Eccles. 1. 21. 24. Generationes pro actionibus.

Omnem domum implebit à generationibus. & cap.6.20. *citò edes de generationibus illius.* & 24.26. *à generationibus meis adimplemini.*

VERS. 11. CORRVPTA EST TERRA] Metonymiæ iuncta hyperbole.
25. Metonym terra pro hominibus. Tanta colluuies & inquinatio criminum fuit, vt ipsa, in quibus homines degebant loca, contagem hausisse viderentur; non hominibus qui falli possunt, sed ipsi qui cuncta videt & decipi nequit Deo.

CORAM DEO] verè. INIQVITATE] fraude, calumniis, violentia.

VERS. 12. OMNIS CARO] mixta Synecdoche auxesi. Nam *omnis* pro †
26. Hyperbole & Synecdoche. plerisque: *caro* † pro homine. Sic Isai. 40.5. *Videbit omnis caro pariter.* Zachar. 2.13. *Sileat omnis caro à facie Domini.* Vide D. Ambrosium *de arca & Noë cap.5.*

27. Omnis pro multis. VIAM SVAM] Via † in singulari (vt hic) significare solet, vt plurimùm modum & rationem viuendi. Psalm.1.1. *& in via peccatorum non stetit.*] *Via* in plurali significant ipsamet opera. Iob.40.14.
28. Caro pro homine. *Ipse est principium viarum Dei, qui fecit eum.*] quæ opera dixi etiam vocari *generationes*, d. vers.26. Eccles.1.& supr. vers.9.

29. Via & viæ differunt. SVAM] meliùs est, quàm, *ipsius.*

VERS. 13. Tria hoc & sequentibus versiculis notanda sunt. Primò indicari concilium Dei de mundo perdendo. Secundò dari præceptum & modum arcæ conficiendæ. 3. à vers.18. dari mandatum ingrediendi in eam, & introducendorum animalium, quæ futura seminario viuentium: & promissionem de conseruandis quæ introducerentur à diluuio, vsque ad capitis finem. Diuersis autem temporibus, non vno & eodem hæc à Deo Noëmo iussa puto.

30. De arca in genere, & mystici sensus. Quæ ad arcæ fabricationem † spectat, difficilia & coniecturalia sunt latissimè tamen à Buteone, Montano, & Pererio explicata; quid mihi videatur non reticebo. ALLEGORICE arca significat Ecclesiã, *vt docent* post D. Petrum 1.can.3.21. *Tertullianus libr. de idololatria & lib. de baptismo, Epiphan. lib.2. Panarij, Augustin. d. lib.15. cap.26. Gregorius hom.16. super Ezechiel.* TROPOLOGICE animam. *Docent Origenes hom.2. in c.6. Genes. & Hugo de sancto Victore lib.2. de arca morali.* Videamus singula.

VERS. 14. ARCAM] ipso nomine Hebræo *Teuath*, significatur † arcæ for-
31. Arcę forma. ma, non nauigij in morem, sed capsæ, suprà & infrà latæ, & infrà quidem non concameratæ, sed æqualis ac planæ: vt benè D. Augustinus *sup cap.27.* idem patet significare Græcam vocem λάρνακα, & κιβωτόν. Latina etiam voce finis exprimitur, ab extrinseca iniuria arcendi, secundùm Varronis analogiam: & propter hanc formã non ventricosam (vt sunt nauium carinæ) sed planã puto vocari *ratem* suprà 14.v.5.

32. DE LIGNIS LEVIGATIS] Hebraicè, עצי-גפר *Ghatze-gopher.*
Arcæ materia. LXX. ἐκ ξύλων τετραγώνων. *Ex lignis quadratis.* Chaldæus de lignis דקדרוס *Dequadros.* Mihi primùm dubium est an aliter olim lectum, & in quibusdam libris fuerit כופר *Kopher*, quia D. Hieronymus scribit in Hebræis libris haberi, *lignis bituminatis*: vel existimauit idem significari voce GOPHER: cuius significatio cùm vnico hoc loco contineatur, incerta est. Quidam ad modum seu præparationem li-

gni

gni fabrefacti retulerunt, vt vulgatus & LXX. Quidam verò ad ligni speciem natiuam vt recentiores, quorum nonnulli piceam volunt, vt Oleaster, quia GOPHRITH *picem*, significat: alij verò *cedrum*, quod Abenezræ & Rabbinis aliis non displicuit, vt nec mihi; nam in Syria cedrorum copia, quæ arbor apta longissimis tabulis excidendis, nec aquis, nec corruptioni cedit, leuis est & superfluitans. Chaldæa vox id significat, & confirmant DD. Ambrosius *lib. de Noë & arca cap.* 7. & D. August. *tracta. in Ioan.* 6. Caue te fallant LXX. & Plinius, qui *lib.* 19. *hist. nat. cap.* 1. scribit in Ægypto fruticem esse, quem nos gossipium illi ξύλον vocant: vt inde opineris de gossipij ligno arcam fabricatam: *fruticem* dicit Plinius non *arborem*; de frutice tabulæ aut costæ nauigij fieri nequeunt: de partibus autem præcipuis saltem arcæ agitur. Gossipij ramusculi adeò tenues & fragiles sunt, vt nec leuigari, nec quadrari queant: quare hoc versioni nostræ & LXX. repugnaret: Quæ inter se probè conueniunt: vtraque enim fuere hæc ligna, *leuigata* seu deasciata vt commodiùs illinerentur, & *quadrata* vt arctiùs iungerentur, teste D. Ambrosio. fuere ergo hæc cedrina ligna, non rudia, indolata, vel rotunda; sed exasciata, perpolita, & quadra; stabilia, firmaque quod Græcis est τετράγωνον. Illud D. Hieronymi *bituminatis* suspicabar positũ pro *bituminosis*; sicut adipatũ dicere solemus, quod intrinsecè est pingue: & *bitumen* latè, pro resina sumptum: pinus autem & cedrus resiniferæ: sic omnia conuenirent: vt & GOPHRITH, latè resinam quoque complectatur, in sibyllinis orac. *lib.* 1. dicitur hæc ligna fuisse durabilia, & quæ humorem non imbiberent; ideòque & imputribilia essent, ὧι δ' ἐκ ῥίζης γὰρ ἀσήπτοιο τεθηλὸς δενδρέου κέκλωμαι δ' ὕλη ἄφθιτον ἀσηπέδονος. Græci alij ἐκ ξύλων ἀσήπτων. ex lignis putrescere nescijs.

33. Conciliatæ versiones.

MANSIVNCVLAS.] Hebraicè, *nidos facies arcam* sic LXX. eò quòd in arca stabula parua, seu mansiunculæ instar nidulorum: has iubet per totam arcam fabricari, variè iuxta singulorum animantium necessitatem: non pro solis auibus; ideo non vertit *nidulorum*.

34. Bituminis vsus.

BITVMINE] aptius † *bitumen* quam pix; maximè Syriacum seu Iudaicum, cui laudem tribuit contrito, & accenso per suffitum serpentes fugandi Epiphanius *d. lib.* 2. integrum hic adhibitum, quod etiã sic resistit fœtori & graueolentiæ; quæ in arca multiplex propter fimum & stercora tot brutorum, intolerabilis fuisset, nisi illam & cedrinorũ, & bituminis (quod ei tribuit Dioscorides *lib.* 1.) odor dispulisset. Præterea bituminatio seruiebat aquis exteriùs arcendis, & interiùs prohibendo vtorium oblimationi; & non gratiæ tantum atque decori, conciliando; sed tabulis etiam solida conglutinatione connectendis, & cunctis materiæ vitiis prohibendis.

VERS. 15.
35. Arcæ fabrica.

Sequuntur tres arcæ dimensiones. † Longitudo decupla ad profunditatem, nempè trecentorum ad triginta; Sescupla ad latitudinẽ, nempè trecentorum ad quinquaginta. Cuiusmodi proportionẽ esse humani corporis notatum DD. Ambrosio & Augustino locis memoratis. Cubitus constat sesquipede, palmis sex, digitis viginti

Modus iste longè maior olim quàm hodie, pro analogia membrorum tunc multò maiorum. Hoc solemni cubito, quem dixi, arcam constructam Arias *in Tubalcain*, & Pererius *lib.* 10. *in Genes.disp.*4. volunt. Origenis *hom.*2. opinio exagitatur hodie, censentis fuisse cubitos Geometricos, quorum singuli communes sex continent, vastissimam sanè molem; sed nobis homullis admirandam, temporibus illis non incredibilem: longitudinis mille octingentorum cubitorum, latitudinis trecentorum, altitudinis centum octoginta, si ad cubitos solemnes seu communes reducas: hoc est duûm millium & septingentorum pedum in longum, quadringentorum & quinquaginta in latum, altitudo ducentorum septuaginta. Hanc sententiam

37. Arcæ magnitudo.

cum Isidoro Clario sequor, quia profitetur Origenes, quæ traditurus de arca, se maiorum traditione accepisse: & quia non displicuit B. Augustino *supr. & lib.*1. *Quæstionum in Genesim*, qui obiectionem illam de arcæ magnitudine vocat ineptissimam calumniam: & soluit similitudine vrbium maiorum. Non displicuit etiam Caietano: mihi verò ridiculum videtur, malle animantia in arctum illic compacta fuisse, ita vt commodè se mouere, & cubare nequeant, quàm laxè &

38. Arcæ operarij.

salubriter degere. Tantam † molem Noë cum familia copiosa, & operariis ad id conductis, centum solidis annis vix perfecit, *teste Origine lib.*4. *contra Celsum*. Interiùs arbitror quatuor fuisse tabulata, to-

39. Arcæ contignationes & tabulata. 1. tabulatũ, muni. i

tam longitudinem & latitudinem arcæ complexa, sed altitudinem in partes quatuor inæquales secantia. Primùm voco, quod imum erat, & aquam tangebat: vt sub infimo cænaculo vacuus locus fuerit; qui, pro sentina, sordes superioribus tabulatis excretas, & detrusas, reciperet per certos canales deuolutas; saburræ quoque quod erat necessariumç, ad arc in aquis libramentum contineret: hoc primum tabulatum quatuor cubitis (sed Geometricis. Nam de his loquor) altum, benè Arias pingit: videtur suas foricas ita dispositas habuisse, vt inde sordes in aquam delaberentur: nihil tamen aquæ subintraret, saburráque stabilis & immota consisteret: quantumuis capax locus fuisset, sordibus tamen salubritatis causa dandus exitus fuit.

2. Tabulatũ. Secundum ordine tabulatum ascendenti stabulationem præbebat cunctis animalibus terrestribus, tam reptilibus, quàm gradientibus, altitudinis fortassis duodecim cubitorum: hic fuerint mansiunculæ plus minùs trecentæ, in sex ordines distinctæ extensos secundùm arcæ longitudinem, disiunctæ ab inuicem secundùm eiusdem latitudinẽ, singulæ cancellis, asseribus, & portis suis munitæ. Singulis mansiunculis spacium pro animantium magnitudine maius minúsve attributum: Et inter omnes, via per quam homines discurrerent, (quæ *ageja*, seu (vt M. S. Isidori habet) *agéa* vocatur) gratia curandi, quæ necessitas animalium posceret. In loculis quoque animalium, putarim præsepia fuisse & vasa ad cibum potúmque præbendum accommodata. Hoc primum cænaculum.

3. Tabulatũ. Secundum cænaculum fuit super primo, & tertio tabulato impositum: hic penus cibariorũ & distinctæ apothecæ disparis capacitatis, pro varie

pro varietate commeatuum, fœni, paleæ, frondium, pomorum, frumenti, seminum, leguminum, deinde in magnâ eius parte dolia, vasaque lignea, seu testacea, in quibus dulcis aquæ copia, ad potum & lotionem: foramina quoque & tubi ex hoc loco impendebant præsepiis & stabulis animantium, per quæ cibum, & potum acciperent. deniq; locis vacuis à prouido patrefamiliâs supellex tam rustica, quàm vrbana, fuit reposita, post diluuium vsui futura. hoc cænaculum potuit esse altum sex cubitis.

Quartum tabulatum sustinebat supremam tristegam seu cænaculum, quod hominibus & volucribus præbebat habitationem, & fuit accuratè à Buteone delineatum; quem, quoad istud, sequar. Primo loco se offerebat cænaculum grande, Noë & familiæ domicilium, cui lumen infundebat arcæ fenestra: cęnaculo iunctus caminus & focus ex lapideo stratu, molæ trusatiles cum clibano, lignile de lignis coctis quæ ἀκάπνα, strues carbonum, andronitis & gynecæum, seorsim thalami virorum & feminarum; à quibus se illos diluuio durante continuisse Rabanus, & Anselmus Laodunensis & alij graues scriptores prodiderunt; culina & penus annonæ hominum capiebant à cænaculo lumen secundum: ad cetera loca lucernis accensis accedebatur, si vnica fenestra fuit; sin plures, per illas lux se in totam hanc contignationem insinuabat; vt & in cellam, vbi conditi fructus rusticani, & auium pabulum, & in ipsas earum caueas seu nidulos aluearij more vel columbarij ad latera contignationis huius affixos; interuallis congruis separatos, quibus aër exspiratione feruefactus velut æstuariis refrigesceret. Addit Buteo ad oram quoque superiore ab vtraque lõgitudinis parte spiracula, vnde tamen propter suggrundiorum ἐκφορὰς, nec lumen, nec pluuialis aqua in arcam descenderet: schalas etiam suis locis exteriùs appositas, quæ ad cunctas mansiunculas aditum præbebant. certum est onera & vectores sic dispositos vt in neutram partem arca deprimeretur: huic dentur cubiti septem in medio, ad latera paullo amplius.

Quartum tabulatum.

Postremò his omnibus tectum impositum, scribit Arias arcuatũ, ad modum columnæ secundùm longitudinem fissæ; vt ita ventis irruentibus meliùs obsisteret; & imbres illapsos vtrimque effunderet: putarim fornicem hunc in medio, vbi summus, cubito non eminentiorem. Nunc sigillatim, quæ in sacra Scriptura exprimuntur, discutiamus. nam ista ad architectonices normam, rudiore Minerua, breuiter dicta, suffecerint; vt Apelli Marcionitę, Porphyrio, & aliis Moysen, velut fabulosæ Deucalionis arcæ narratorem, calumniantibus os obstruatur. Patet enim capacem fuisse, non elephantorum duodecim (vt ille nugabatur) sed omnium animalium quæ in eam introducta scribuntur. Tolle hybrides, & quæ ex putredine nascuntur, tolle pisces, & amphibia cum B. Augustino, *d. cap. 27.* quouis pignore certarim, te mihi vltra repilium forte triginta species (*consule librum Bustamantij de sacre Scriptura reptilibus, & Vlyssis Aldrouandi opus de omnibus insectis & serpentibus diligenti curâ conscriptum*) quadrupedum centum

Quintum tabulatum.

40. Arcæ capacitas sufficit animantibus.

 tum

tum triginta; (*vide Gesneri volumen de quadrupedibus & Pererium hic lib.*10.) auium centum quinquaginta (*vide Gesnerum de auibus, & Vlyssis Aldrouandi Ornithographiam*) minimè inuenturum. cùm itaque tam exiguus singularum specierum numerus sit introductus, & auium paucæ sint maiores oloribus; pleræque minores: quadrupedum quoque maiores equis vix sex species reperiamus: nihil causæ video, cur de hac narratione vllus dubitandi locus relinquatur.

VERS. 16. 41. Fenestra præcipua qualis. FENESTRAM] præcipuam † vnam grandiorem, ad latus vnum altitudinis arcę, valuis instructam, de vitro, crystallo, vel lapide speculari, qui cæli iniuriam repelleret, lucis radios admitteret: quæ intrinsecùs aperiri, extrinsecùs claudi poterat. Pellucidam fuisse docet Symmachus suo *διαφανὲς*, & Hebræum צהר çoar, quod D. Hieronymo interprete significat *meridianum*, & capitur tam pro ipsâ luce, quàm pro eo quod lucem præbet. Huius fenestræ solius meminit, quia per illam postea coruus & columba emittentur. Nihil tamen obstat quin aliæ in tertio cænaculo per circuitum ex eadem materiâ minusculæ, ad lucis vsum, fuerint?

42. Ostium arcæ. SVMMITATEM] altitudinem, nempe fenestræ. OSTIVM] vnica † fuit ianua ad latus longitudinis, quinto à terrâ cubito, quæ cathenis demittebatur, ita vt vice pontis animalibus ingredientibus commodum præberet ascensum, & per easdem cathenas iterum attracta leuabatur; &, vt fenestra, intus aperiri, foris claudi poterat, *cap.*7.16. Suffecerint eius magnitudini decem cubiti longitudinis, & octo latitudinis. EX LATERE] ex vno laterum; D. Ambrosius, *ex aduerso*. Græcè *ἐκ πλαγίων*. DEORSVM CÆNACVLA & TRISTEGA.] propter

43. Deorsum pro à summo ad imū. Hebræum contextum, qui sonat; *inferiora secunda & tertia facies eam.* & Symmachum qui clariùs *δίστεγα καὶ τρίστεγα*, *secundùm binas & ternas contignationes*, persuadeor vocem, *deorsum*, iungere sequentibus & dicere portam illam, in statione quadrupedum collocatam fuisse, vt sit sensus: primò tibi fabricandum est imum arcæ tabulatū, quod superiacet arcæ fundo: huic tabulato superimpones duas præterea contignationes, nempe secundam & tertiam. hoc satis indicant fons Hebræus, versio LXX. & Thargum Chaldaicum, & benè explicat D. Augustinus *hic in quæstionibus*. Igitur *deorsum*, non refertur ad ipsum ostium, quasi ostium fuerit altius tristegis: sed ad ipsas inter se tristegas & cęnacula, vt deorsim vnum sub alio constituatur, q.d. à summo ad imum arcæ facies cænacula & tristega. Præterea putarim cum

44. Tristega quid, & distega. Honchâla Eugubino & Lipomano vulgatum interpretem per cænacula intelligere secundam contignationem seu *δίστεγον*; per *tristega* tertiam. Nam *distegon* idem est quod superior thalamus, vbi solet esse cænaculum: & quod Iuuenalis dixit *tabulata tertia*, id vetus eius Scholiastes exponit *tristega*. noster plurale vsus pro singulari.

IN EA] per totam arcam. Sequitur vindicta qua genus se Deus dixerat deleturum, & præmittit iussionem de inducendis & inferendis in arcam.

VERS. 18. Iubet induci animantia in arcam, & inferri ad eorum victum necessaria.

cessaria. Homines in arcam ingressi non plures octo. septem alij propter Noë seruati. *c.*7.1.2.Pet.2.5. *Octauum Noë iustitiæ præconem custodiuit.* Henoch interea in paradiso conseruatus. 45. Octo in circa homines.

PONAMQVE FÆDVS] ante promiserat, nunc ait se illud confirmaturum, & spem in rem collaturum, ipsum enim cum suis diluuio erepturum.

VXORES FILIORVM.] quas filij tui ducturi, si nondum duxerant; aut iam desponsatas, sed quæ nondum pepererant: fors nondum cognitæ. An inter has vna Sibylla Babylonia? ipsa quidem hoc asserit in oraculis Sibyllinis: mihi tamen id de fuco valde suspectum, ne quis laciniam hanc versibus illis assuerit auctoritati conciliandæ.

BINA] masculum & fœminam, non alterius sexus tantum. Nec enim hoc verbo præscribitur numerus inducendorum, sed ipsa tantùm pariatio seu combinatio adspectu ad propagationem. VERS. 9.

VT VIVANT TECVM] Hebraicè † est, *vt viuifices ea*: hoc est vt ea nutrias, & conserues tecum. sic etiam explicat versic. sequ. & LXX. verterunt. 46. Viuificare pro alere, Hebraism.

INGREDIENTVR TECVM] quantumuis effera, spontè venient & se tibi offerent, vt introducas. factum id instinctu diuino, vel etiam Angeli alicuius ministerio, sicut priùs ad Adamum fuerant adducta. *sup. c.*2.19. *D. Augustinus d. cap*, 17. VERS. 20.

Sciebat Noe diuinâ inspiratione, quo cibatu & quanto singulæ species animalium introducendorum indigerent: & ad id paullatim omnia congessit: etiam iis quæ alias carniuora, sine carnibus tunc sufficientes escas Deo faciente præparauit. *vide Augustin. sup.* VERS. 21.

QVÆ MANDI] non mandunt aues, sed mandere simpliciter pro quouis modo vesci positum. Ennius, 47. Mandere.

Volturis in siluis miserum mandebat homonem.

Sed apud Attium propriè;

Impius hortatur me frater vt meos malis miser
Mandem natos. - - - pro mandam.

& Lucretius in manuscripto,

Ne Saturnus eum malis manderet adeptus.

notatum id Gifanio.

Indicatur perfecta Noemi obedientia; qui nec prætermisit eorum quæ iussa quicquam, & quicquid imperatum eo fecit modo quo imperatum. Apostolus eum prædicat iustitiæ quæ secundùm fidem est *Heb.*11. 7. Sed hæc fides tota fuit per obedientiam & operis exhibitionem consummata: & quia quæ iussus, præstitit; patet nihil iussum impossibile (quod blasphemat Caluinus) & sufficerent etiam homini, (qui dæmonem non induit) ad libertatem arbitrij fortiter stabiliendam vel ipsi Caluino; si hæreticæ pertinaciæ molliendæ quicquam soleret sufficere. VERS. 22. 48. Noe obedientia.

CAPVT SEPTIMVM.

1. DIxitq; Dominus ad eum: Ingredere tu,&
omnis domus tua in arcam: te enim vidi
2. iustum corã me in generatione hac. *Ex
omnib.animantib.mũdis tolle septena & septena,
masculum & feminam:de animantib.verò immũ-
3. dis duo & duo,masculum & feminam. * Sed & de
volatilibus cæli septena & septena, masculum &
feminam:vt saluetur semen super faciem vniuersæ
4. terræ:*Adhuc enim, & post dies septẽ ego pluam
super terram quadraginta diebus & quadraginta
noctibus:&delebo omnem substantiam,quam fe-
5. ci,de superficie terræ.*Fecit ergo Noë omnia,quæ
6. mandauerat ei Dominus.*Eratq; sexcentorum an-
norum quando diluuij aquæ inundauerunt super
7. terram.*Et ingressus est Noë & filij eius, vxor eius
& vxores filiorum eius cum eo in arcam propter
8. aquas diluuij.* De animantib.quoque mundis &
immundis,& de volucribus,& ex omni,quod mo-
9. uetur super terram, * duo & duo ingressa sunt ad
Noë in arcam,masculus & femina, sicut præcepe-
10. rat Dominus Noë.*Cumq; trãsissent septem dies,
11. aquæ diluuij inundauerunt super terram. * Anno
sexcentesimo vitæ Noë,mense secundo, septimo-
decimo die mensis,rupti sunt omnes fontes abyssi
12. magnæ,& cataractæ cæli apertæ sunt:*& facta est
pluuia super terrã quadraginta diebus & quadra-
ginta

ginta noctibus. * In articulo diei illius ingressus 13.
est Noë,& Sem,& Cham,& Iapheth filij eius vxor
illius,& tres vxores filiorum eius cum eis in arcam:
* ipsi & omne animal secundum genus suum,vni- 14.
uersáque iumenta in genere suo, & omne quod
mouetur super terram in genere suo, cunctúm-
que volatile secundum genus suum, vniuersæ
aues, omnésque volucres. * ingressæ sunt ad 15.
Noë in arcam, bina & bina ex omni carne,
in qua erat spiritus vitæ. * Et quæ ingressa sunt, 16.
masculus & femina ex omni carne introierunt, si-
cut præceperat ei Deus: & inclusit eum Dominus
de foris. * Factumque est diluuium quadraginta 17.
diebus super terrã:& multiplicatæ sunt aquæ,&ele-
uauerũt arcã in sublime à terra. * Vehemẽter enim 18.
inundauerunt: & omnia repleuerunt in superficie
terræ: porro arca ferebatur super aquas. * Et aquæ 19.
præualuerũt nimis super terrã: opertique sunt om-
nes montes excelsi sub vniuerso cœlo. * Quin- 20.
decim cubitis altior fuit aqua super montes, quos
operuerat. * Consumptáque est omnis caro quæ 21.
mouebatur super terram,volucrum, animantium,
bestiarum,omniumque reptilium,quæ reptant su-
per terram:vniuersi homines,* & cuncta, in quib. 22.
spiraculum vitæ est in terra, mortua sunt.* Et de- 23.
leuit omnem substantiam, quæ erat super terram,
ab homine vsque ad pecus, tam reptile quàm vo-
lucres cæli: & deleta sunt de terra: remansit autem
solus Noë,& qui cum eo erant in arca.* Obtinue- 24.
rúntque aquæ terram centum quinquaginta die-
bus.

ARGVMENTVM.

Ingressus Noë in arcam & orbis diluuium describitur.

VERS. 1.
1. Lutheri fabulæ.

DIXITQVE DOMINVS] Deus per Angelum, non per Mathusalem, vt cantherino ritu astans hic Lutherus somniat etiam fabellas miscens, & oratiunculam fingens, quàm paullo ante diluuium senex ille ad nepotem habuerit. Et addit se ista commentum, vt ad honorem ministerij (suorum prædicantium) commodè referantur. Estne hoc verbum Dei verè & decenter interpretari, aut vt in Æsopi apologis ludere? laudabile ministerijs, quod futilibus mendacijs honorandum.

IN GENERATIONE HAC] inter illos huius ætatis homines; qui prædicationi tuæ credere noluerunt, & admonitione facti sunt deteriores.

VERS. 2.
2. Immunda animalia.

MVNDIS] hoc tempore animantia dicebantur immunda, eo quòd ex traditione Sethi nō liceret Deo sacrificare: Mosaico tempore immunda dicta, quibus in Leuitico vesci prohibiti. puto tamen vtraque eadem fuisse.

3. Septena & Septena Hebraism.

SEPTENA & SEPTENA] nunc numerum præscribit: nempe singularum † specierum de mundis septem, non quatuordecim; & de immundis duo; non quatuor: scilicet de illis quatuor masculos & tres fœminas, de his masculum dumtaxat & fœminam. *Sic exponunt Iosephus lib. 1. antiq. cap. 5. Tertullianus de monogamia cap. 4. Ambrosius lib. de. Noë cap. 11. Eucherius hic, & alij quos citat Pererius lib. 11. disp. 3.* Notat D. Augustin. lib. de locution. veteris testamenti, *Septena & septena*, seu Græcè ἑπτὰ ἑπτὰ, Hebraicè שבעה שבעה *Scibghah Scibghah*, non significare quatuordecim, sed septem, q. d. ex singulis speciebus, ex vnâ septena, & ex aliâ septena. & ideo (vt hoc intelligamus) de immundis agens, tantum semel dicit *bina*, שנים *Scenim*, quod accuratè vtrobique retinuit Chaldæus. LXX. verò vt supra geminant, δύο δύο, & noster *duo & duo*. Alibi phrasim explicuit noster. nam Ezechiel 43. 23.

4. duo & duo Hebraism.

Hebraicè est, *cubitus, cubitus*, noster reddit, *vnum cubitum*. Marci 6. 7. Græcè δύο δύο, noster reddit *binos*: quod D. Lucas cap. 10. ἀνὰ δύο, per paria, noster *binos*. CAELI] aëris.

VERS. 3.

VT SALVETVR] vt cunctarum specierum seminarium supersit.

VERS. 4.

ADHVC ENIM ET POST DIES SEPTEM ADDVCAM] vide misericordiam, insuper ad tot annos adijcit hebdomadam dierum, vt vel tū pœnitentiam agant. Sensus est: ideo te nunc arcam ingredi iubeo, quia post diem septimum à tuo ingressu incipiam imbres ciere. fortè mouebit exemplum tuum, quos adhortatio nihil mouit. Septiduo isto durante animalia cuncta sunt ingressa, & Noë cunctis hospitio metatus.

Ego

Ego plvam]Hebraicè, *ego pluere faciens*. Vtitur præſenti ad denotandam certitudinem,& addit, *ego*, emphaſis cauſâ.q. d. non ſiderum vi aliquâ, nec cauſis naturalibus alijs id proueniet, ſed abſolutâ meâ potentiâ & & voluntate. Svbstantiam] omne viuens vitâ ſenſitiuâ & ſubſiſtens, ab homine vſque ad pecus incluſiuè. *Ambroſ. d.lib.c.*13.

De svperficie terræ] additum ad excludendum aquatilia. amphibia ſimul periere, quia nequibant tam diu carere terrâ, in qua ſolent quædam pabulari, quædam nocte ſtabulari.

Dvo & dvo]per paria, ſeu bina. Hebraicè, *bina bina*, vt ſup. v. 2. & tam munda quam immunda *Auguſtin. hic q.* 8. Vers. 8.

Noe]Hebraiſmus pro *ei*, antecedens pro relatiuo. 5. Hebraiſm.

Septem dies]illi pœnitentiæ ſuperadditi. ſ. verſ. 4. totâ iſtâ hebdomadâ Noë cum familiâ ſuâ ſe intra arcam continuerat.

Sexcentesimo]currente. Mensis]qui illius anni ſecundus, vt veriſimile eſt Aprilis. 9. Diluuium cæpit Aprili menſe.

Rvpti svnt omnes fontes] Præcipua & † ſupernaturalis diluuij cauſa efficiens Dei voluntas fuit: ſed præter illam tres alias memorat, vt ſciamus Deum aptiſſimis medijs vſum. Prima quòd *rupti omnes fontes abyſſi magnæ*, hoc eſt abyſſorum multarum. Nam רבה *Rabah* ſignificat multitudinem. ſententia eſt: omnes voragines, ſiue concauitates profundiſſimæ, quibus ſubterranei fontes aquarum dulcium toto terrarum orbe diffuſarum continebantur, ſurſum eruperunt. Secunda cauſa, *cataractæ cæli apertæ ſunt*. Cataractas etiam Pagninus vertit, vocabulo Græco à *καταῤῥήγνυμι*, præceps deorſum ruo, ſic catadupas Nili Heliodorus cataractas vocauit; quod maximo illic impetu & frãgore amnis delabatur. Senſus ergò, à mediâ regione aëris (quem *cælum* vocat.) tanto impetu vis aquarum maxima in terras diffuſa eſt, vt totus aër per vaſtiſſimas ſciſſuras quodammodo hiare, & non guttatim, ſeu ſtillatim ſed fluuiorum furentium more fluctus effundere videretur. *Chryſoſt. hom.* 25. *& Rupertus libr.* 4. *cap.* 20. Sacra Scriptura † dicit *cœlum aperiri*, quando pluit; *claudi* quando negat imbrem. Luc. 4. 25. *In diebus Eliæ quando clauſum eſt cælum.* quod Elias prædixerat his verbis; *ſi erit annis his ros & pluuia, niſi iuxta oris mei verba*, 3. Reg. 17. 1. Tropologiam pete à D. Ambroſio de arcâ & Noe cap. 14.

7. Diluuij cauſæ.

8. Magnum pro multo.

9. Cataractæ cœli, quid.

10. cœlũ claudi vel aperiri quid.

Tertia cauſa fuit, duratio tantæ pluuiæ per quadraginta dies & noctes artificiales: quo toto tempore crediderim illam aquarum, ex terræ venis, eruptionem duraſſe. Ita factum, vt etiam mare exundaret, & ſimul miſtis atque graſſantibus ſalſis ac dulcibus aquis, tota tellus mox obruta cooperiretur. Pluuiæ tantæ, tamque † diuturnæ materiam ſuppeditabat vaporum aſſidua multiplicatio, & reſolutio in liquorem; vaporum (inquam) qui iam ante in aëre erant, & qui recens porrò naſcebantur ex magnâ terræ extenuatæ portione euaporati; & ex aëre corrupto, qui ſpacium illud terræ proximum occupabat, quod altitudo aquarum ſuperauit.

11. Pluuiæ tantæ materia.

VERS. 13. IN ARTICVLO DIEI] Noe septimo ante die fuerat ingressus nec
12 Articulus diei. egressus postea, ideo capiunt de primo illius hebdomadæ die. nā repetit quod ante. Si dicas semel egressum, vt aliquid circa animantiū ingressū curare, sensus, ipsâ momenti illius opportunitate ingressum, quando iam pluuia incipiebat decidere. sic Cicero *temporis articulum*, vsurpauit. Græci ἀκμὴν vocant. LXX. dumtaxat, *in ipsa die*: & sic est Hebraicè.

VERS. 14. VOLATILE] Hebræum עוף *Gheph* significat † quicquid in
13. volatile quid. altum eleuatur motu proprio, siue alis, siue pinnulis, & his siue mobilibus, siue immobilibus, vt fertur de aue paradisi seu manucodiata.

14. Aues. AVES] צפור *çipor* pennatum † seu pennipotens, siue idoneum volare, vt columba, siue non, vt passer marinus.

15. volucres. VOLVCRES] כנף *Kanaph* † significat omne alatum, siue habeat pennas, siue membranulas vt vespertilio. atque ita ex Hebræo patet † nihil hîc labdacismi vel repetitionis inanis esse; nec
16. Moyses defensus contra Lutherū. incipere hîc mirabiliter esse multiloquium, ita vt aures delicatas (*asininas credo ipsius Lutheri*) verbositate offendat, nec sine fructu eadem repeti: quæ hîc omnia, honoris causa, sceleratus ille diuinis verbis impingit. Nec fas mihi prætermittere,
17. Defensum & explicatū c. nuptiæ 32 q. 2 pro cæli batu & virginitate. Sacrorum Canonum defensionem. Nam Musculus hic, fatur molas lingere, & de Cocyto bibere omne virus animi virulentissimis verbis euomuit in D. Hieronymum *lib. 1. contra Iouinian.* vnde desumptus canon, *nuptiæ 32. q. 2.* plura in Diui huius dictis reprehendit, primò † quod dixerit nuptijs terram, virginitate replesi paradisum, quasi censeat maritos cęlo excludi. Non hęc mens Hieronymi fuit: sed alludens ad protoplastos, qui in paradiso virgines vixerunt, extra paradisum verò generationi vacarunt, etiā illud significat, quia in cœlis nec ducunt, nec nubunt, nuptias ipsas illic ciuem nullum gignere, virginitatem verò etiam hic in terris seruatam, plurimos cælo transcribere, & sic cœlum implere. Et quis non credat ἀναλογικῶς plures in cælo virgines esse quàm coniugatos? Negēt qui nesciunt cōiugatos diuisos esse amore & cogitatione, virgines totas
18. virginitas paradisum, nuptiæ terram replēt.
19. virginitas purior nuptijs. Deo cedere. Deinde calumniatur, quasi Sanctus † ille masculi & fœminæ coniunctionem impuritatis damnarit, cum priscis hæreticis: sed agit sophistā. Nā Hieronymus eo loco non voluit simpliciter coniugium impurum haberi: sed comparatiuè dumtaxat, quasi dicat; tantò puriorem esse angelicam hanc laudem virginitatis, vt præ illo coniugium, maximè iteratum (nam de digamia Gloss. canon. accepit) impurum esse videatur: ea phrasi, qua veterum quidem solum Deum incorporeum dixerunt. Tertiò canonem mendacij arguit, sed ipsemet mentitur. Non enim dixit † Hieronymus omnia animalia,
20. Immūda bina ingressa. quæ bina sunt ingressa, fuisse immunda; sed tantùm animalia quæ immunda erant *bina & bina* (hoc est duo solummodo) ingredi iussa: cùm munda, septena sint ingressa; quo
21. nihil verius. Quod verò hinc præterea Hieronymus † subinfert

impar

impar numerus est mundus, eum habet sensum; animalium mundorum numerus in arca fuit impar, scilicet septem; immundorum fuit par, nempè duo. Nonne id verissimum? calumnia est Diuum voluisse numeris pari vel impari (qua tales) puritatem vel impuritatem ascribere. Verissimè quoque † Canonis auctor tradidit, binarium numerum à perfectione deficere. Scitum enim omnibus vnionem diuinitati sacrum esse: vnde & illud apud Gentiles receptum. Numero Deus impare gaudet. Ideò dicit, non esse bonum duplicem numerũ qui ab vnione diuidat, & præfiguret fœdera nuptiarum,] ita capiendum, vt dixi; & ipsemet Hieronymus non semel inculcat, collatione quadam boni, quod est in virginitate, & boni, quod in fœdere nuptiarum intelligitur: ipsa comparatio necessariò indicat nuptias esse bonas: nam si non essent bonæ, nec melior esset virginitas. Numeris verò attributa bonitas non est moralis, vt illa, sed significatiua dumtaxat. Fit comparatio boni significantis imaginarij, cum bono verò & morali significato. Quibus cognitis, poteris (Lector) quas Musculus addit calumnias, & conuitia, quæ crepat homo ventosus, difflare instar titiuillitij, vel papporum salicis lanuginosæ.

Numerus impar quo modo mundus.

22. Binarius deficit à perfectione.

Deus accuratè per Angelum aliquem forinsecùs ostium arcæ, fortassis etiam bitumine obturauit: ne vel aqua intraret, vel Noë horrendum illud diluuium per rimas obseruaret: & sic à vi extraria securus esset. A feris inclusis nullum ei periculum fuit; quæ, vt olim Adamo, sic illi, renouata Dei iussione, per omnia parebant, quasi cicures cortis aues aut mites agnelli. *Lege D. Chrysostom. hom.* 25. Vers. 16.

Diebvs] naturalibus: ideò vitandæ ambiguitati, LXX. *& noctibus*, addiderunt. Vers. 17.

Elevavervnt arcam] à solo, vt fluitaret & seruarentur inclusi. Nota, hic, peculiarem cum iustis † Dei prouidentiam: a foris arcam claudit, non vt maleficos carceri includens sicut clausit Angelos impios. 2. *Petr.* 2.4. Sed vt solemus cymelia, & res nobis carissimas, ne quid illis noceat. Priùs etiam eripit iustos, quàm perdat impios, vt videbimus de Loth & Sodomitis *infer.* 19.12. & in extremo iudicio electorum remuneratio præcedet impiorum damnationem. *Matth.* 15. 24.

23. Dei cura erga iustos.

Ferebatvr] non velis aut remigio acta, sed sine periculo fluitans instar nauigij. Quid mirum? pro gubernatore Deus erat: putarim opera Angelica vsum. Quadragesimo demũ die, tantùm aquæ excreuerunt, vt arcam leuare & ferre possent. Vers. 18.

Aqvæ prævalvervnt nimis] ita vt ædificia cuncta subruerent; arbores, pleràsque saltem, eradicarent; montium altissimorum cacumina superarent, etiam Athon & Olympum; quos ad mediam vsque aëris regionem quidam in altum attollunt, *vide D. August. sup. c.* 27. Vnde patet † aquas aliquam mediæ regionis aëteæ partem occupasse: quæ regio cùm sit vastissima & plurimorum milliarium, nihil hæc inundatio officit, quin adhuc potuerit ex suprema eius parte pluuia in aquas excrescentes decidere; & ex eius inferiore Vers. 19.

24. Aëris regio media an diluuio inundata.

 regione

regione ad quindecim cubitos aër totus in aquam fuerit resolutus, & non exiguum diluuio addiderit incrementum. Postmodum, aquis recedentibus, totam hanc quindecim cubitorum sedem iterum aër impleuit: verisimile est in mundi fine loci tantumdem vindicis ignis flammas occupaturas, quam esse sententiam sacræ Scripturæ. 2. *Petr. vlt. vers. 5. & 7.* insinuat D. August. *lib. 3. de Genesi ad litt. c. 2.*

25. Ignis in mũdi fine quo vsque se extendet.

PRÆVALVERVNT] noster secutus Symmachum, eodem sensu L X X. *exaltata est.* Aquila, *obtinuit.*

SVB VNIVERSO CÆLO] docet vniuersale fuisse diluuium.

VERS. 20. QVINDECIM CVBITIS] mensura idonea, vt nec gigantes, nec vllum animal altissimum in editissimi montis vertice seruari potuerit, & tam vasta moles inoffensa in aquis fluitaret. Videtur mihi hæc altitudo aquarum, sententiam Origenis de cubito geometrico astruere.

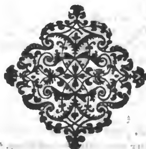
VERS. 21. OMNIS CARO QVÆ MOVEBATVR SVPER TERRAM] omne viuens sensile siue aëreum siue terrenum, *vt supr. cap. 6. 17. & cap. 7. 4.* Hinc colligitur aquatilia non exstincta diluuio. Nam quod Rabbini ea necant aquis calidis, gerris siculis adnumero. Nonne satis clarè etiam mox vers. 23. notatum ea tantùm animantia periisse quæ super faciem terræ fuerunt?

26. Pisces non exstincti diluuio.

VERS. 24. OBTINVERVNTQVE AQVÆ] durauerat pluuia & cum ea incrementum aquarum, diebus quadraginta: postmodum sic aucta, roborata, & exaltata (tot modis reddi potest גבר *Gauar*) terrã obtegens & obtinens naturalibus diebus centum quinquaginta mansit, donec penitùs decresceret: ita Iosephus, Chrysostomus, & similes, quibus credendum potiùs iniuratis, quàm Musculo per stygа suam, & Pyriphlegetonta iuranti. TROPOLOGIAM hic suggerit Eucherius, & Prosper de Prædictionibus p. 1.

27. Diluuij duratio.

CAPVT

CAPVT OCTAVVM.

Recordatvs autem Deus Noë, 1.
cunctorúmque animantiũ, & omnium
iumentorum, quę erant cum eo in arca,
adduxit spiritum super terram, & im-
minutæ sunt aquæ. * Et clausi sunt fontes abyssi, 2.
& cataractæ cæli: & prohibitæ sunt pluuiæ de cæ-
lo. * Reuersæq; sunt aquæ de terra euntes & redeũ- 3.
tes: & cœperunt minui post centum quinquagin-
ta dies. * Requieuítque arca mense septimo, vige- 4.
simo septimo die mensis super montes Armeniæ.
* At verò aquæ ibant & decrescebant vsque ad de- 5.
cimum mensem: decimo enim mense, prima die
mensis, apparuerunt cacumina montium. * Cum- 6.
que transissent quadraginta dies, aperiens Noe
fenestram arcæ, quam fecerat, dimisit coruum: * 7.
qui egrediebatur, & non reuertebatur, donec sic-
carentur aquæ super terram. * Emisit quoque co- 8.
lumbam post eum, vt videret si iam cessassent aquę
super faciem terræ. * Quæ cùm non inuenisset vbi 9.
requiesceret pes eius, reuersa est ad eum in arcam:
aquæ enim erant super vniuersam terram: exten-
dítque manum, & apprehensam intulit in arcam.
* Expectatis autẽ vltra septem diebus aliis, rursum 10.
dimisit columbam ex arca. * At illa venit ad eum 11.
ad vesperam, portans ramum oliuæ virentib. foliis
in ore suo: intellexit ergo Noe quòd cessassent

12. aquæ super terram. * Expectauítque nihilominus
septem alios dies: & emisit columbam, quæ nõ est
13. reuersa vltrà ad eum. * Igitur sexcentesimo primo
anno, primo mense, prima die mensis imminutæ
sunt aquæ super terram: & aperiens Noe tectum
arcæ, aspexit, vidítque quòd exiccata esset superfi-
14. cies terræ. * Mense secundo, septimo & vigesimo
15. die mensis arefacta est terra. * Locutus est autem
16. Deus ad Noe, dicẽs: * Egredere de arca, tu & vxor
17. tua, filij tui, & vxores filiorũ tuorum tecum. * Cun-
cta animantia quæ sunt apud te, ex omni carne,
tam in volatilib. quàm in bestiis & vniuersis repti-
libus, quæ reptant super terram, educ tecum, & in-
gredimini super terram: crescite & multiplicami-
18. ni super eam. * Egressus est ergo Noe, & filij eius:
19. vxor illius, & vxores filiorum eius cum eo. * Sed &
omnia animantia, iumenta, & reptilia quæ reptant
super terram secundùm genus suum, egressa sunt
20. de arca. * Ædificauit autem Noe altare Domino:
& tollẽs de cunctis pecoribus & volucrib. mundis,
21. obtulit holocausta super altare. * Odoratúsque est
Dominus odorem suauitatis, & ait: Nequaquam
vltrà maledicam terræ propter homines: sensus
enim & cogitatio humani cordis in malum prona
sunt ab adolescentia sua: non igitur vltrà percutiã
22. omnem animam viuentem sicut feci. * Cunctis
diebus terræ, sementis & messis, frigus & æstus,
æstas & hiems, nox & dies non requiescent.

ARGV

ARGVMENTVM.

Finis diluuij; egressus animantium ex arcâ, sacrificium Noe, & promissio Dei de diluuio non iterando.

ADDVXIT SPIRITVM] hæc prima naturalis causa ces- VERS. I.
sationis diluuij. Spiritus iste fuit ventus quidam vehe- 1.
mens, pollens vi ad disiiciendum exsiccandumque: Diluuij cessatio: & causa proxima
quem sacra Scriptura solet vocare *vrentem*. Exod. 14. 21. ventus vrēs,
Cumq; extendisset Moyses manum super mare, abstulit illud sed præcipua volun-
Dominus flante vento vehementi, & vrente tota nocte, & vertit in siccum.] tas Dei.
Tribuitur ista potestas quibusdam Aquilonibus. Prou. 25. 23. *Ventus* 2.
aquilo dissipat pluuias. Eccles. 43. 22. *Frigidus ventus aquilo flauit, & ge-*
lauit crystallus ab aqua, super omnem congregationem aquarum requiescet, & Ventus vrēs
sicut lorica induet se aquis. Et deuorabit montes, & exuret desertum.] Ve- quis.
rumtamen aquis tam altè terram tegentibus, non potuit naturaliter talis venti tam efficax vis exoriri: nec si exoriretur, posset adeò breui tempore tot aquas absumere. Sunt ergo hæc Dei virtuti tribuenda. Quare Moyses scribit, *Adduxit spiritum*; siue, vt est in Hebræo, *fecit transire*, hoc est vento, quem adduxerat, vim dedit penetrandi totam aquarum voraginem, & telluris ima penetraliâ: quo factum etiam, ne ex hoc diluuio vlla postea lues vel pestilitas diffunderetur.

IMMINVTÆ SVNT] quieuerunt, resederunt.

CLAVSI SVNT FONTES] desierunt erumpere, † non quidem VERS. 2.
omnes, qui eruperant, sed illi qui priùs clausi ad solam vindictam se 3.
effuderant: non, qui ad terræ irrigationem & potum animalium de- Fontes qui
siderabantur. Sed *Cataractæ cæli* omnes † clausæ, vt sudum cælum & clausi.
serenum esset, & post nubila Phœbus gratior. CLAVSÆ verò respe- 4.
ctu diluuij vniuersalis, in perpetuum: respectu quotidianæ pluuiæ, Cataractæ cæli an om-
singulæ ad tempus, donec iterum plueret. Decrementum diluuij sta- nes & in
tim post illos quadraginta dies cæpit, verum ita lentè vt non aduer- perpetuum clausæ.
terentur aquæ minui, & viderentur eodem statu consistere vsque ad mensem decimum, *infer. v. 5.* ALLEGORIAM DE CHRISTO Rupertus *lib. 4. super Genes. cap. 22.*

EVNTES ET REDEVNTES] fluctuantes, & huc illuc dilabentes. VERS. 3.

CAEPERVNT MINVI] in fine centum & quinquaginta dierum adeò notanter imminutæ sunt, vt intuentibus palàm esset illas decrescere & deficere. ויחסרו *Vaiachesru, defecerunt.* Chaldæus, *diminuta sunt.* eodem sensu LXX. ἠλαττοῦντο.

REQVIEVIT ARCA.] iam circa montium capita deficiente aquâ, VERS. 4.
immota arca consedit.

MENSE SEPTIMO] â diluuij initio.

VIGESIMOSEPTIMO DIE MENSIS] Eugubinus hîc, quia He- 5.
braicè

5. Hebræus cõtextus corrigendus ex Græco & Latino.

braicè & Chaldaicè est; *in septima decima die mensis*, vult codices Græcos & Latinos omnes esse corruptos, & ex Hebræo castigandos, vt legamus; *decimo septimo dies mensis*. cum Eugubino sentiunt Caietanus, & Lipomanus. Imprimis constat alterutram lectionem mendosam esse debere. Secundò Ecclesiam hac in re tot sæculis etiam ante CHRISTVM, & tot sæculis post CHRISTVM non credendam prætulisse lectionem vitiatam integræ. Tertiò facilem & procliuem esse eam quæ duabus voculis ex vnâ diuisis fit mutationem. Quartò (mea sententia) plures in Hebræis etiam codicibus lectionum varietates reperiri, quod fatentur ipsi Rabbini. Quintò certum est Iudæos descriptores bibliorum Hebraicorum sæpè indoctos, semper homines fuisse, & scribendo labi potuisse: quare nihil magnoperè mirandum, si quis asserat hoc loco, non fraude (causam nullam video cur corrumpere voluerint) sed negligentiâ, post D. Hieronymi tempora, codices Hebræos vitiatos fuisse, errore non magno: & pro *Ghesrim* vnâ voce, hoc est vigesimâ, (subaudi die) intrusum voculis diuisis, *Ghasar Iom*, ex עשרים factum עשר יום id est, *decima die*: isto modo legitur hodie, illo alio D. Hieronymi, immò & LXX. interpretum æuo legebatur. Quis ausit negare prisco illo *Synhedria* codices emendatiores fuisse, quàm nunc sint in pellionum & cerdonum istorum Synagogis? vidi hominem eruditum ex nostris hîc mirè æstuantem, quod metueret fateri Hebræos libros hodie corruptos circumferri: & ideo conari vtramque lectionem defendere: frustrà. Si decem & septem tantum dies fuere, falsò noster ponit vigintiseptem: si benè noster viginti septem; mutili Hebræi diebus decem. Sed inquiunt: ab inchoatione diluuij pluit quadraginta diebus: & aquæ super terram manserunt centum quinquaginta diebus, qui constituunt, sex menses & dies decem & septem solummodò. Falluntur: cape sex menses lunares ab initio anni vsque ad vicesimum septimum diem mensis septimi: erunt dies ducenti & quatuor: hos sic inuenies: primo pone quadraginta dies pluuiæ, deinde centum quinquaginta dies quibus aquæ terram obtinuerunt: his adde dies quatuordecim, qui intercesserunt interea, donec tantum aquæ decreuissent, vt arca penitus consideret & quiesceret in montibus Armeniæ: & ecce tibi dies plenos ducentos & quatuor, nempe sex menses lunares, & septimi mensis dies viginti septem. Quod cùm rationi tam sit consentaneum, tueamur potius Ecclesiasticam auctoritatem, quàm diligentiam Rabbinorum fraudulentissimorum suspiciamus & in maius efferamus.

6. Arca Noë quo loco resederit.

MONTES ARMENIÆ] Hebraicè & Græcè, אררט *Ararat* quod D. Hieronymus ait Armeniam esse; non dubito vocari *montes Armeniæ*, quoniam huic regioni fuerint vicini. Sunt pars Tauri, qui varia locis diuersis nomina accepit. *Gordiæos* vocat Curtius *lib. 4. de gestis Alexandri*, vt & Berosus qui κορδυαίων, facili mutatione inter g. & *Kappa*. Nicolaus Damascenus (corruptè legitur in versione Ruffini; *Mnaseas Damascenus*, apud Iosephum lib. 4.) aliud nomen dat, nempe βάρις. Chaldæus Paraphrastes consentit cum Beroso, nam vertit mon-

Locus Ruffini correct.

tit montes קרדו *Qordu*. Vnde patet emendandum codicem D. Ambrosij *lib. de arca & Noë cap.* 17. vbi dicitur mons *quadrati*, pro *Ararat*, vt est apud LXX: quos D. ille sequebatur. Videtur mihi has diuersitates nominum conciliare voluisse S. Epiphanius in principio Panarij, dicens, post diluuium requieuisse arcam Noë in montibus *Ararat* (ecce LXX.) medijs intermedio Armeniorum, & Cardyensiũ fines, (*ecce nostri versionẽ & Chaldæi paraphrasim*) in monte *Lubar* appellato. Ecce nomen quod Damascenus prodidit sed aliter inflexum cum suo affixo. ἐν τοῖς ὄρεσι τοῖς ἀραρὰτ, ἀναμέσον ἀρμενίων καὶ καρδυαίων ἐν τῷ λυβὰρ ὄρει καλουμένῳ. Procopius; Ararat: medius inter Armeniam & Parthiam, excurrit versus Adiabenorum regionem.] Sibyllina oracula lib. 1. post princip. videas pro Armenia Phrygiam obtrudere: quod falsum planè: vt & illud quòd subdit eadem Sibylla se cum marito suo in arcâ inclusum fuisse. — Locus Ambrosij. — Locus Epiphanij.

IBANT ET DECRESCEBANT] magis magisque deficiebant. Hebraismus, vt Prou. 4. 18. *procedit & crescit vsque in perfectam diem.* — VERS. 5.

DECIMO MENSE] à cœpto diluuio mense ferè septimo exacto sic aquæ defecerant, vt arca desineret fluctuare & deprehensa solo hæreret: nondum tamen vsque adeo defecerat aqua, vt vllo se loco terra proderet. Nam arcæ moles aliquot cubitis, fortè plus minùs nouem, pondere suo se sub aquas penetrarat, vt nauigia solent oneraria. Nunc demum mense decumo inchoante, hoc est quinquagesimo postquam arca resederat die, montium editorum vertices nudati conspiciebantur. Multa solent obiici huic calculationi, quam veriorem duco; pro quorum solutione sciendum † Moysem in hac diluuij descriptione non numerasse omnes omnino dies vel menses anni, quo diluuium cœptum finitumque fuit; sed multos inuoluisse silentio, dumtaxat verò meminisse illorum, quibus aliquid occurrit necessarium historiæ diluuij illustrandæ. Meminit diei septimæ decimæ secundi mensis *v.* 11. *cap.* 7. quia tunc cœpit pluere. Meminit quadraginta dierum incrementi aquarum per pluuias. *cap.* 7. *v.* 12. & 17. vt intelligamus aquas altissimè excreuisse: his quadraginta diebus vnum addit Oraculum Sibyllinum lib. 1. Meminit centum quinquaginta dierum quibus diluuium terras occupauit, & quasi pacificâ possessione tenuit, & post quos aqua imperceptibili quodam defluxu subsidere cœpit. *d. cap.* 7. *v. vlt.* Addidit diem vigesimamseptimam mensis septimi, quia tunc arca fœderis velut deprehensa solo hæsit. *cap.* 8 *v.* 4. Subdit diem primum mensis decimi, quia tunc cacumina montium cœpta nudari. *cap.* 8. 5. Mox recenset alios quadraginta dies, quibus elapsis Noë exploratrices volucres arcâ emisit. *ca.* 8. *v.* 6. & 8. & septimi diei subsecuti mentionem subinfert; post quem columba pacis sponsorem ramum attulit. *cap.* 8. 10. patientiam adhuc Noë demonstrat, & septem dies expectasse post columbam emisisse rursus, quæ non redierit. *cap.* 8. 12. Denique concludit cum mensis secundi die vicesima septima, eo quod illa, cùm iam terra sufficienter exsiccata esset, iussu Dei, Noë sit arcam egressus; & orbi renato restitutus. — 7. Diluuij dies quo pacto Moyses expresserit.

cap.8.v.16. Hæc certa sunt: cetera obscuriora & incertiora, quàm vt certo aliquid clarè de illis queat affirmari. Aliam viam iniuisse virum singulari acumine ingenij, linguarum peritiâ, & sacræ Scripturæ cognitione præditum Luisium Legionensem comperi postquam hæc scripseram; quam malo legi, in lib. *de agnotypico*, quem nunc edidit eiusdem D. Augustini Eremitarum nobilissi. ordinis lumen alterum, Basilius Poncius Legionensis, dignus tali patruo nepos; cap. 5. quam hic meis verbis commemorare.

VERS. 6. TRANSISSENT] à primo die mensis decimi.

APERIENS] mensis vndecimi die duodecimo.

8. LXX. explicati. FENESTRAM] illam de qua superius cap.6. 16. quam septuaginta vocant *ostium*; quod moneo, ne putes illos locutos de arcæ ianua, quam aforis Deus occluserat.

DIMISIT CORVVM] crassior enim erat arca, quàm vt ipsemet Noë exerto capite circumquaque posset longe lateque aspicere: ideo coruo vtitur, ex cuius reditu vel emansione colligeret, egrediendúmne an adhuc remanendum.

VERS. 8. 9. Coruus an ad arcã redierit. Defensa versio nostra. Iosephi locus.

QVI EGREDIEBATVR ET NON REVERTEBATVR] Hebraicè est: ויצא יצוא ושוב *Vaieçe Iaço Vascob & exiit egrediendo & redeundo.* Canus & alij volunt lectionem Hebræam esse mendosam & ex nostrâ corrigendam, additâ negatione: non video cur id asseramus. Nam & Chaldæus Paraphrastes negationem non legit, & Iosephus Græcè, vt hodie exstat *lib. 1. antiq. cap.* 4. habet, πρὸς Νῶχον ἐπανῆλθε. Veruntamen ea lectio mihi suspecta est, quia Ruffinus vertit, *non regressus est ad Noë*: vt legisse appareat πρὸς τὸν Νῶχον οὐκ ἐπανῆλθε. nam Iosephus sequitur versionem LXX. in qua habes, καὶ ἐξελθὼν, οὐκ ἀνέστρεψεν, *& exiens non est reuersus*: ex qua versione sic citauit D. Hieronymus *Dialogo contra Luciferianos & epist. ad Oceanum*, non verò ex Hebræo, vt vir doctus putauit. Plus vrget, quod hîc ex Hebræo transferens negationem retinuit: verùm opinor ad sensum attendens, non ad apices litterarum. Auctor qui latet sub Sibyllarum nomine lib. 1. etiam legit negatiuè, vt LXX. Verùm Hebræos codices affirmatiuè etiam Procopius legerat: maneat ergo inconuulsus codex Hebræus. An ergo Græca & Latina exemplaria corrigenda? volunt ex Catholicis Ælius Nebrissen. & Anton. Honchâla, & constat quosdam libros Latinos carere particulâ abnutiuâ: sed illa minùs probantur. Nam Complutensia, Regia, Aldina, & Vaticana exemplaria Græca Latinaque eam particulam retinent; & hoc omnes Patres, vno Procopio (si hæreticus interpres hîc nihil turbauit) excepto, sunt secuti. Recta lectio nostra, nec repugnat Hebræo fonti: *vt benè Franciscus Lucas, Annotatio. tertio in Genes.* Iste non dicit; *coruus exiuit & reuersus est ad Noë*, sed dicit *exiuisse egrediendo & redeundo*; quæ diuersa sunt. Nam hac phrasi significat non ita rediisse, vt Noëmo nuncium referret; sed vago volatu, modò quo lubebat auolasse, & modò ad arcam, vt in summo eius consideret, reuolitasse, longiùs à fenestrâ, quàm vt eũ Noe posset introferre, sicut columbæ fecit. hæc est Lirani, &

ni,& Tostadi,post Iarrium sententia, fuit etiam SS. Augustini hîc q. 13.& Chrysostomi *hom.26.* sententia;qui addiderunt coruum, iacentia in montium cacuminibus detectis cadauera,depastum. Quod cur Caluinus fabulam vocaret,&(quod magis miror)etiam Eugubinus, planè indignor,ausos ita de grauissimis Patribus loqui. Nec tãta difficultas oriri,quanta cuidam visa,mihi videtur;si dicamus nec omnia cadauera gigantum illorum omnino dissoluta, nec omnia quoque à piscibus ita deuorata , vt auidæ aliti non esset quærendi & indagandi occasio. Volitabat ad cadauera,stimulante gulositate; reuolitabat ad arcæ culmen suadente fatigatione,& vuore limositatéque telluris illam abigente. Sic ad Noemum non redibat infidus explorator : fors quòd vafrum & malignum animal nolebat iterum in caueam subire, gustatâ libertate natiuâ. Ita factum , vt siue Noe aduerterit ita circũuolitantem,siue non aduerterit,dubius tamen manserit, satisne sicca tellus ad egrediendum.

DONEC]non quod† postea redierit,sacræ Scripturę frequens locutio. Ps. 109.2.*donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorũ.* Matth. 1.v.vlt.*non cognoscebat eam,donec peperit.* 10. Donec pro nunquam Hebraism.

COLVMBAM POST EVM]septimo die ab emissione corui. Hebraicè,*à se*,vtrumque verum;*à se emisit*, sed *post coruum*. VERS. 8.

VBI REQVIESCERET]vbi pedem figeret.adhuc omnia erant lutulenta à limo obsita. VERS. 9.

SVPER VNIVERSAM TERRAM]non æquales vbiq; sed super quosdam montes nullæ,super alios exiguæ,super conualles satis altæ.

DIEBVS ALIIS]sic secundo emissa die,post coruum,decimoquarto. VERS. 10.

VENIT AD EVM]tota lutulenta pedes. πεπηλωμένης, Iosepho. VERS. 11.

AD VESPERAM] toto pasta die (*Chrysost. hom. 26.*) ad compatem in hospitium notum redit nocturno frigori vitando.

RAMVM]עלה *Ghaleh* , folium , Synecdochicè pro paruo ramulo frondoso. LXX. *φύλλον ἐλαίας κάρφος folium oliuæ festucam.* hoc est frondosam festucam seu potiùs rami surculum supremum tenuiorẽ; quẽ videlicet columba rostro potuerit defringere. Iosephus *θαλλὸν ἐλαίας κομιζούσης*. Sibylla lib.1. *κάρφος ἐλαίας σῆμα φέρουσα. ramum frondentis oliua ore ferens.*

OLIVÆ]Plinius *lib.16. cap.20.* scribit oleę folia,nec defluere,nec virorem hyeme amittere : ideo seruauit sub aquis annum integrum foliorum decus. Chrysost. sup. ALLEGORICE Tertullianus *lib. de baptismo cap.8.* scribit typum eius sacramenti fuisse. 11. Oliuæ naturalis viror.

INTELLEXIT ERGO NOE QVOD CESSASSENT AQVÆ SVPER TERRAM.]Sciebat iam aliquot diebus pluuias cessasse,sciebat quædam loca aquis libera:sed nondum fuerat satis certus,an aquæ omnia loca quæ priùs occuparant,ita deseruissent, vt posset in terra degi, & pasci animalia. Dubium columba sustulit, nam ramusculum attulit viridem, & folia nec humida nec vuida , sed sicca habentem, quem columba sub aquis non decerpseit. *ita D. Ambros. lib. de arca & Noe cap.19.* Non est prætermittendum acutum istud Tertulliani *lib.*

aduersus Valentin. in prin. columba à principio diuinæ pacis præco: »
serpens verò à primordio diuinæ imaginis prædo.]iste typus hæreti- »
corum,illa Ecclesiæ Catholicæ figura: quam Allegoriam, & diluuij
atque arcæ,columbæque figuram totam accuratè proponit S.Chry-
soſt.*Homil.in terra motum*, quam habes in Decade illa Græcè & La-
tinè edita,per frontonem Ducæum Soc.Iesu Theologum.

VERS.12. NON EST REVERSA VLTRA]clarè reddidit idiotiſmum; *& non addidit vt reuerteretur:de quo dictum ſuperius.*

VERS.13. IMMINVTÆ]hoc die ſolummodò ſuperficies terræ ſiccata, interiùs limoſa cænoſáque perſtitit:pedetentim ſubſequētium quinquaginta ſex dierum ſpacio fuit *arefacta*, hoc eſt perfectè ſiccata, *infer. v.14.*

APERIENS NOE TECTVM] non totum, ſed ex parte, tot tabulis remotis, quot ad explorandum terræ ſtatum neceſſariæ. *Caietanus.*

VERS. 17. CRESCITE & MVLTIPLICAMINI]imperatiuum poſuit† pro futuro,nam eſt benedictio, & ea(vt rectè Chaldæus) propriè ad bruta dirigitur. quia de hominibus ſequenti capite agetur.

12. Hebraiſm. imperatiui pro futuro.

VERS 18. Ipſe ordo egreſſionis ex arcâ ſatis indicat,intus viros ab vxoribus fuiſſe ſeparatos,vt notat Caietanus:nec contrarium Caluinus potuit probare.

VERS. 19. SECVNDVM GENVS]quilibet maſculus cum fœmellâ ſuæ ſpeciei, taurus cum vaccâ,verres cum ſue,aries cum oue,hircus cum capella,caballus,cum equa &c.

VERS. 20. ÆDIFICAVIT AVTEM NOE ALTARE] מזבח *Mizbeach*† à radice זבח *mactare*, vocatum, eo quòd in altari victimæ mactentur. Latini quaſi *altam aram* dixerunt. Primum hoc *altare* legitur: & hinc gentiles ritum ſuum in altaribus ſacrificandi accepiſſe cenſet Diodorus Tarcenſis.Spontè, & non iuſſum, exſtruxiſſe tradit D.Ambroſius, *d.lib.cap.22.* Catholicum altarium vſum egregiè tuetur Fran. Feuardentius *lib.1.additionum. Ad Alf.Caſtrŷ contra hæreſes librum.*

13. Altarium origo.

HOLOCAVSTA]ex ſeptimo illo mundorum animalium cælibe ſeu ſolitario,iuxta Diodorum Tarcenſem *in Cathena Græca.*De holocauſti ſignificatione res non obſcura,& peti poteſt à Ribera *lib.4.de templo cap.2.*

14. Holocauſti origo.

VERS.21. ODORATVSQVE] Nouatianus *lib. de Trinitate* vertit; *odoratus eſt odorem bonæ fragrantiæ.* Sed Tertullianus rectè *lib. 2. contra Marcionem*, explicuit Hebraiſmum, vertens; *odoratus eſt libenter.* Significat enim † odorem ſacrificij (hoc eſt ipſum ſacrificium, noſtro more loquitur, qui nidore carnium delectamur) Deo acceptum fuiſſe. Senſus, iſte, ab Gentilibus exprimeretur, *litatum fuit.* Chaldæus clarè; ſuſcepit Dominus cum beneplacito oblationem »
eius.]Hebraicè habes *odorem quietis*,ab effectu,quodDei placet iram, Deum tranquillet commotum.*Sic Vatablus & Oleaſter.*

15. Hebraiſ o. odorari ſuauitatem ſacrificij

DIXIT AD EVM]non,Deus *pater ad filium ſeu verbum*,ſeu vt ineptiſſimè

tissimè Matthesius hæreticus apud Selneccerum: sed, vt antiquitas
omnis exposuit; Deus ad Noemum. Hebraicè quidem est; אל-לבו; 16.
El libo, ad cor suum quod Chaldæus exponit, *in verbo suo*: & LXX. Hebraism. dicere ad cor suum.
διανοηθεὶς, recogitans, post *multam cogitationem*, seu *considerans*. quibus
phrasibus volunt significari firmum & deliberatum Dei decretum,
sic Vatablus & alij. Chaldæus eodem recidit, veluti si diceret, pollici-
tus est verbo suo, *diole su palabra*. Sed quid hæc ad nostram versio-
nem, in qua nihil horum habetur? an mutila? absit. Equidem admiror
doctrinam & sapientiam auctoris. Vidit & intellexit Hebraismum
elegantiæ plenum; Noemum vocari *cor Dei*, eo quod à Deo diligere- 17.
tur summopere. q. d. dixit ad eum qui corculum erat. Sicut Latinis, Cor pro dilecto.
corculum populi, corculum Mineruæ, &c. tunc; *suum*, propriè accipi-
tur: sed (quod mallem) si *suum* capias pro *eius*, tunc sententiâ com-
modiore res eodem recidet, Deus dixit ad cor Noemi; locutus est
ad cor eius, benignè valdè placentia & consolationis plena verba
profatus: de quo loquẽdi genere dicam pleniùs inferius *cap.* 34. 3. lo-
qui ad cor, est verba vitæ, hoc est carissima & planè viuifica alicui lo- 18. Loqui ad cor alicuius.
qui. sumpta phrasis fortè, quia vitæ & animæ sedem præcipuam He-
bræi in corde collocabant. Et vide an non vitæ verba; NEQVAQVAM
VLTRA MALEDICAM, &c. non ampliùs terras, vt feci, diluuio per-
dam, quoniam volo homines deinceps propagari. sic *D. Ambros. sup.
c.* 22. & ipse Deus exponit Esaiç 54. 8. *In momento indignationis abscon-
di faciem meam parumper à te, & in misericordia sempiterna misertus sum
tui: dixit redemptor tuus Dominus. Sicut in diebus Noe istud mihi est; cui
iuraui, ne inducerẽ aquas Noe vltra supra terrã: sic iuraui, vt nõ irascar tibi.*

PROPTER HOMINES] propter hominum peccata. *Chaldæus.*

SENSVS ENIM & COGITATIO HVMANI CORDIS IN MALVM
PRONA SVNT AB ADOLESCENTIA SVA] confer cum hîc dicendis
dicta sup. c. 6. 5. huius loci sententia est: adeo infirmus est homo, &
ab adolescentia tam pronus in malum, vt si quoties peccet, ego vin-
dictam pergam sumere, sæpè mihi mundus sit diluuio mergendus,
nec vlla generis humani propagatio ferè sit futura, semper absu-
mendis qui vix suffecti absumptis. Ideo decreui mitiorem viam insi-
stere, & deinceps singulos suis suppliciis plectere. Non dubium est
hoc nostrum interpretem voluisse; sed aduersarij versionem ipsam
inuadunt, & vehementer accusant. Lutherus molossicè baubat, in-
terpretem Papistis ansam hîc prębuisse, assertioni de libero arbitrio;
(quam ipse vocat errorem) & dicendi hominem ad peccandum non 19. Versio nostra defensa, vna cum libero arbitrio.
cogi: sed pronum dumtaxat esse. fundamentum eius est, יצר ליב *le-
çer leb* significat ipsam naturam seu essentiam hominis, ipsam (ait) ra-
tionem cum intellectu & voluntatẽ. similia latrant Oecolampadius,
& Caluinus hîc. Verùm quod ipsis probandum imprimis erat, id
non fecerunt: hoc autem fuit, *leçer* hoc loco non posse significare co-
gitationem, vt aliis locis significare lexica docent. Sufficiat quidem
hoc respondisse. Ex abundanti tamen probabo, *leçer* istud, etiamsi
figmentum vel *machinationem* vertas, non † posse hîc significare naturã 20.

Figmẽtum hominis, differt à figmento cordis hominis.

ſeu eſſentiam animæ rationalis, quò illi inſciè detorquẽt; ſed proclinitatẽ tantũ & propenſionem, vt nos cõtendimus. Quod primũ inde conuincitur, quia nõ habetur; *figmentũ hominis Ieçer haadam* (quod adhuc ambiguum foret, nec malè ſumeretur pro imaginatione hominis, vti ſup. cap. 6. 5.) Sed dicitur *Ieçer leb haadam, figmentum cordis hominis*, ſeu cordis humani; quod non poteſt, niſi longè petità explicatione, ſumi de ipſa hominis eſſentia, qua homo eſt; quæ cordis humani figmentum non eſt: ſed neceſſariò capi deber de figmento, machinatione, & adinuentione cordis humani, hoc eſt de iis quorũ quaſi plaſtes, formator, & procreator † eſt cor: quod figmentũ CHRISTVS explicuit, cùm dixit; *cogitationes malas de corde exire* Matth. 15. 19. velut ex officinâ, vbi fabricatæ ſunt. In corde potiſſimum cenſetur latere peccati fomes & cõcupiſcentia, qui hominẽ variis illecebtis & pellaciis fallacibus nunquã deſinit ad malũ inuitare. Sic Metonymicè *cor* † hic etiã poteſt ſumi pro iſto fomite ſeu concupiſcentiã. Ad quã vim concupiſcentiæ exprimendã noſter interpres efficaciter admodũ & peritè duob. vtitur vocabulis, *ſenſus & cogitationũ* vocat *ſenſum*, ipſum appetitũ concupiſcibilẽ: *cogitationes* verò vocat cõſilia, adinuẽtiones, & imaginariorũ moliminũ diuerſa figmenta, quæ homines fabricantur & confingunt, vt votis prauæ cõcupiſcentiæ ſatisfaciant: quę non ſunt ipſa hominis eſſentia, ſed naturæ peccato originali vulneratæ, quaſi purulẽtæ quędã exhalationes, & fætores: & accedẽte mora delectatione aut conſenſu, euadunt mera actualia peccata. Secundò id aſtruitur, quia nullus (quòd ſciã) Gręcus, Hebræus, Latinus interpres ſacrę Scripturę, ante infęlicẽ Lutherũ, cenſuit hoc loco ipſã hominis eſſentiã denotari; ſed ſolùmodò effrenem concupiſcentiã, quæ verè mala eſt, & eius quoq; molimina ſunt improba. Ideo LXX. illi, qui cõſtituebant integrum SYNHEDRION magnum, tranſtulerunt; *quia cogitatio hominis diligenter incumbit in mala.* ὅτι ἔγκειται ἡ διάνοια τοῦ ἀνθρώπου ἐπιμελῶς ἐπὶ τὰ πονηρά: quibus verbis nihil niſi propenſio cum conatu iuncta inſinuatur. Rabbini quoque recentiores *Ieçer* exponunt concupiſcentiam ſeu inclinationem, *vt Kimchi in radicibus, & alij.* Eodem modo Patres acceperunt, *vt Chryſoſtomus homil. 26. D. Ambroſ ſup. cap. 22. Rupertus d. lib. 4. cap. 28. & Strabus hic.* Tertio quia falluntur craſsè Lutherani, dum hæc referunt ad culpam originis, & ad vitiatam propter eam naturam hominis: tantùm enim abeſt; vt nec, de concupiſcentiã ſeu propenſione ſecundùm ſe, ſit ſermo; ſed tantùm de actu peccantę, & quæ re ipſâ malis operã dat cõſcientiã agi, rectè dicti Patres obſeruarint. *Chryſoſtomus Sic*: incumbit » mens diligenter in mala opera: *Ambroſius*: diligenter cor hominis ad » peccata propendere, &, quod peius eſt, ſtudium non deeſſe. *Rupertus*: » nomine *ſenſus* quinque ſenſus corporis ſignificat, qui proni ſunt in » malum; præſertim vbi cogitatio cordis, qua reſtringi & gubernari » debuerant, & ipſa prona ad malum, iiſdem ſenſibus pro armis vtitur » ad opus malum.] Quartò hæc ad actuale peccatum ſpectare patet, » quia Deus dicit ſe non amplius hominum peccata diluuione punitu-

21 Cor officina cogitationum

22. Cor pro cõcupiſcẽtia.

rum.

rum. agit ergo de peccatis eius generis, cuius fuerant quæ aquis punietat. Sed diluuio non puniuit originale peccatum, nec vulnera per illud naturæ imposita; verum puniuit illo peccata hominum actualia. Igitur de peccatis actualibus, & non de originali Deus loquebatur.

22. Vltimò probatur illa Catholica explicatio: quia, si de naturâ ipsâ, siue de originali peccato mentio fieret, diceret potiùs hominem pronam in malum à correptione suâ: iam enim tunc originale peccatum eum inuasit. Nunc vero, ne ab infantia quidem, nec à pueritiâ dixit; sed *ab adolescentia sua*: quo satis indicat se respicere ad id, quod sapiẽter D. Ambros. his verbis scribit: ex illâ ętate crescit malitia, licet alibi legerimus, quòd non sit sine peccato nec vnius diei infans; sed & infantiâ sine peccato non sit propter corporis infirmitatem: diligentia autem & studium peccandi incipiat à iuuentute: vt puer, quasi infirmus peccet: iuuenis, tanquam improbus, qui studiosè cupiat peccata committere, & in criminibus glorietur. Similia Rupertus. Vidit Caluinus id suis refragari. quare contendit esse vertendum *à pueritia*, non, AB ADOLESCENTIA. & hac (ait) particula meliùs exprimi homines nasci malos: vt ostendat simulac per ætatẽ cogitationes formare inceperint, corruptâ se nactos mentis radicẽ.) Ita conatur elabi coluber iste tortuosus: sed stringatur aspero folio. Contendo vocem נער *Nachar*, deduci à verbo simili quod puncto tantùm priore discrepat, & significat excutere, ideo מנעריו *Minneghurau* hic non censendum significare *à pueritia*, quatenùs illa restringitur ad infantulum, vel puerulum, vt ille vult: sed ad puerum adolescentiæ vicinum, seu potiùs adolescentem, qui iam curâ parentum solutus, hoc iugum quasi excussit, & ad faciendum cogitandumque quod lubet alacris ac vegetus est, quales esse solent iuuenes à calce pueritiæ vsque ad virilem statamque ætatem, quos describit ille;

Imberbis iuuenis tandem, custode remoto.
Gaudet equis, canibúsque, & aprici gramine campi:
Cereus in vitium flecti, monitoribus asper,
Vtilium tardus prouisor, prodigus æris,
Sublimis, cupidúsque, & amata relinquere pernix.

Iob. 14.

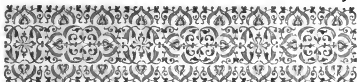
23. Adolescentia rectè redditur à nostro.

Quare LXX. vt noster, ἐκ νεότητος αὐτοῦ, *ab adolescentia sua*, vt etiam Pagninus, & Vatablus: sed & hæretici, Marbachius, Pellicanus, Musculus, & ipse Caluini antecessor Lutherus *adolescentiæ* vocabulo vt meliore vsus; quamquam perabsurdè mox adolescentiam iste retulerit ad annum ætatis sextum, quo ratione homines vti incipiunt, quis vnquam vel semibarbarus puero sexenni tribuit nomen adolescentis? Confirmatur hoc argumentum. Deus agit de peccatis grauioribus, propter quæ diluuium terris immiserat: ergo non de puerilibus, quæ tam atrox supplicium non solent promereri, propter iudicij infirmitatem & decretorum inconstantiam. Alter respondet Lutherus, teneræ illius ætatis mentionem fieri, eo quòd occulta tum latent, quæ in adolescẽtiâ se manifestant. Insto: vel vult latere eò quòd proclites sint ad illa; & hoc non pugnat nobiscum, quia procliuitas illa,

cum per se peccatum non sit, punitio indigna est: vel vult latere, eo quod cuperent committere, quæ non audent, vel non possunt per imbecillitatem: & iam ille consensus actuale peccatum est, non ex essentiâ malâ naturæ; sed ex concupiscentia natum. quod nihil iuuat figmentum hæreticorum, nec obstat arbitrij libertati. quia sponte consenserunt. Quid si dem ex hæreticis, non minimæ inter illos auctoritatis vnum, quem vis veritatis coegit hunc locum nobis
24. Musculus suos magistros dánat. edere? Musculus est, qui hoc loco quæst. 2. sic scribit? Non dicit, « quoniam figmẽtum cordis humani malum *à creatione, aut à principio*; « sed *ab adolescentia sua*; vt significet se loqui de consilijs, studijs, & co- « gitationibus humani cordis; quæ homo in corde suo corrupto, ab eo « tempore voluit ac reuoluit; quo per ætatem capax est studiorum, « cogitationum, ac meditationum id quod statim ad adolescen- « tia fieri solet.) quid clarius potuit discipulus contra magistrum « suum Lutherum, & contra symmystem Caluinum? Ecce dicit, non agi de natura, seu radice deprauata, neque de originali culpa; sed de actuali consilio, studio, cogitatione meditatione; idque non de tempore pueritiæ, sed de inchoata adolescentia, Sic, sic (Domine) præstas salutem ex inimicis nostris.

VERS. 22. CVNCTIS DIEBVS] non quamdiu stabit *terra*, quæ *stat in æternum*; sed quoad homines in terris degent, in quorum gratiam hæc temporũ vicissitudo fuit ordinata. propterea malè ex hoc loco Peripatetici æternitatem mundi colligerent. Promittit enim Deus, remota dilu-
25. Anni diuisio secundũ Hebræos in sex partes. uij confusione, gratam & necessariam homini mortali tempestatum successionem. *D. Ambros. 9. lib. cap. 23.* SEMENTIS & MESSIS] in recto casu hæc posita. Non displicet mihi Hebræorum explicatio, quam sequitur Antonius Honchala: nempe describi vicissitudinem anni tempestatum, & partium diei naturalis; hoc quidẽ, cum dicitur, DIEI & NOCTIS: illud verò sex præcedentibus, SEMENTIS & MESSIS, FRIGVS & AESTVS, AESTAS & HYEMS: nõ habuit noster Latina vocabula, vt nec LXX. Græca; quibus clarè explicaretur proprietas Hebræi fontis, Nam Hebræi annum in sex partes diuidebant, cæteri in quatuor tantùm, & ideo duas cogũtur bis repetere. Sex illæ sunt, incipiendo vt hîc à semente, זרע *Zeragh satio*, à mediò Septembri, vsque ad medium Nouembrem. 2. קר *Qora frigus* vsque ad medium Ianuarium. 3. חרף *Choreph hyems* vsque ad medium Martij, quamquam hoc non est indubitatum. quarta est קציר *Qaçir messis*, vsque ad dimidium Maij. quincta קיץ *Quç*, *æstas* vsque ad dimidium Iulij. Sexta חם *Chom*, vsque ad medium Septembrem, & hunc vocant *æstum*. Sic singulis duos menses assignant, vt nos veri, æstati, auctumno, hyemi ternos vnicuiq; Isidorus Clarius has sex tempestates conatur Latinè. floritionẽ, maturationẽ calorẽ, seminationẽ, frigus, & hyemem. Si cui hæc non placẽt, dicat, describi vicissitudines laboris, vnã messis, alterã semẽtis; & vicissitudines anni, æstatẽ & hyemẽ, & vicissitudines tẽpestatis, frigus & æstũ. ALLEGORIAM pete ab Eucherio hîc. NON REQVIESCENT] nõ desinent sibi mutuò succedere.

CAPVT

CAPVT NONVM.

BENEDIXITQVE Deus Noë & 1.
filiis eius. Et dixit ad eos: Creſci-
te, & multiplicamini, & replete
terram. * Et terror veſter ac tre- 2.
mor ſit ſuper cuncta animalia ter-
ræ, & ſuper omnes volucres cæli,
cum vniuerſis quæ mouentur ſuper terram: om-
nes piſces maris manui veſtræ traditi ſunt. * Et 3.
omne, quod mouetur & viuit, erit vobis in ci-
bum: quaſi olera virentia tradidi vobis omnia.
* Excepto, quòd carnem cum ſanguine non co- 4.
medetis. * Sanguinem enim animarum veſtra- 5.
rum requiram de manu cunctarum beſtiarum:
& de manu hominis, de manu viri, & fratris eius
requiram animam hominis. * Quicumque ef- 6.
fuderit humanum ſanguinem, fundetur ſanguis
illius: ad imaginem quippe Dei factus eſt homo.
* Vos autem creſcite & multiplicamini, & in- 7.
gredimini ſuper terram, & implete eam. * Hæc 8.
quoque dixit Deus ad Noë, & ad filios eius cum
eo: * Ecce ego ſtatuam pactum meum vobiſ- 9.
cum, & cum ſemine veſtro poſt vos: * & ad om- 10.
nem animam viuentem, quæ eſt vobiſcum, tam

in volucribus quàm in iumentis & pecudibus terræ cunctis, quæ egressa sunt de arca, & vniuer-
11. sis bestiis terræ. * Statuam pactum meum vobiscum, & nequaquam vltrà interficietur omnis caro aquis diluuij; neque erit deinceps di-
12. luuium dissipans terram. * Dixítque Deus: Hoc signum fœderis quod do inter me & vos, & ad omnem animam viuentem, quæ est vobiscum
13. in generationes sempiternas: * Arcum meum ponam in nubibus & erit signum fœderis inter
14. me, & inter terram. * Cúmque obduxero nubibus cælum, apparebit arcus meus in nubibus:
15. * & recordabor fœderis mei vobiscum, & cum omni anima viuente quæ carnem vegetat: & non erunt vltrà aquæ diluuij ad delendum vni-
16. uersam carnem. * Erítque arcus in nubibus, & videbo illum, & recordabor fœderis sempiterni quod pactum est inter Deum & omnem animam viuentem vniuersæ carnis quæ est su-
17. per terram. * Dixítque Deus ad Noë: Hoc erit signum fœderis, quod constitui inter me &
18. omnem carnem super terram. * Erant ergo filij Noë, qui egressi sunt de arca, Sem, Cham, & Iapheth: porrò Cham ipse est pater Chanaan:
19. * Tres isti filij sunt Noe: & ab his disseminatum est omne genus hominum super vniuersam ter-
20. ram. * Cœpítque Noë vir agricola exercere
21. terram, & plantauit vineam. * Bibénsque vinum inebriatus est, & nudatus in tabernaculo
22. suo. * Quod cum vidisset Cham pater Chanaan, verenda scilicet patris sui esse nudata, nuncia-
23. uit duobus fratribus suis foras. * At verò Sem & Ia-

& Iapheth pallium imposuerunt humeris suis, &
incedentes retrorsum, operuerunt verenda patris
sui: faciesque eorum auersæ erant, & patris viri-
lia non viderunt. * Euigilans autem Noe ex vi- 24.
no, cùm didicisset quæ fecerat ei filius suus mi-
nor, * ait: Maledictus Chanaan, seruus seruo- 25.
rum erit fratribus suis. * Dixitq; : Benedictus 26.
Dominus Deus Sem, sit Chanaan seruus eius.
* Dilatet Deus Iapheth, & habitet in taberna- 27.
culis Sem, sitq; Chanaan seruus eius. * Vixit 28.
autem Noe post diluuium trecentis quiuqua-
ginta annis. * Et impleti sunt omnes dies 29.
eius nongentorum quinquaginta
annorum: & mor-
tuus est.

Aa AR

ARGVMENTVM.

Deus Noemo, familiæ, & coniugio benedicit, esum carnium concedit citra sanguinem, homicidij pœnam sancit, fœdus percutit cum Noë: hic inebriatur, nudatur, ridetur, tegitur, Sobrius denique vni filiorum maledicit, duobus benè precatur.

VERS. 1. 1. Hominis semel concessa confirmantur.

BONA quæ † Deus homini recens creato concesserat, & poterant videri propter peccatum adempta; nunc eidem illa quasi restaurato confirmat, propagationem, fæcunditatem sui generis, in bestias imperium quod post peccatum Adamo relictum: denique commodos vitæ tuendæ cibos.

VERS. 2. 2. Hominem bestiæ naturaliter obseruant & timent.

TERROR VESTER] ita fit: timent † hominem feræ naturaliter, fugiunt quà conspectum, quà casses & insidias, trepidant ad vocem minasque: nec sæuiunt in dominum nisi lacessitæ iniuriâ, fame, aut aliâ perturbatione concitatæ. TROPOLOGIAM D. Gregorius *lib. 21. Moral. cap. 11.* ponit.

VERS. 3. 3. Carniū esus an ante diluuium fuerit.

MANVI VESTRAE TRADITI] Sic tamen, ne in possessione vlla fraus, vis, aut iniquitas intercedat, nec in vtendo intemperantia vel abusus. Nam idcirco Deus postea leges contra fures rei alienæ, & eos qui suis animalibus abuterentur, sanciuit. *Exod. 23. 12. Leuiti. 20. 15. Deuteron. 25. 4.*

OMNE, QVOD MOVETVR ET VIVIT ERIT VOBIS IN CIBVM]

4 Ciborū potestas homini à Deo cōcessa, non obstat legibus Ecclesiasticis de ieiunio & ciborum delectu.

Cum D. Chrysost. *hom. 27.* & Theodoreto *q. 55.* censeo † ante diluuiū licuisse carnibus vesci, sed posteros Seth illis abstinuisse: nunc Deus significat non fore sibi ingratum, si carnibus deinceps, æquè ac oleribus, vescantur: causam puto fuisse, plantarum vim debilitatam, & terrarum fæcunditatem diluuio imminutam. Sic enim Deus consuluit humanæ necessitati, vt benè Nouatianus *epist. de cibis Iudaicis.* malè Tertullianus iam Montanista *lib. contra Psychicos cap. 4.* id humanæ incontinentiæ indultum dixit: Refelluntur hac Dei permissione Pythagoræi, qui nefas putabant animal occidere & vesci: scita de hac re illa Nasonis Metamorphosi extremâ;

Heu quantum scelus est in viscere viscera condi,
Congestóque auidum pinguescere corpore corpus,
Alteriusq; animantem animantis viuere leto.

Non refellitur delectus ciborum & carnispriuij legibus Ecclesiasticis sanciti, huic enim permissioni, vt ceteris, includuntur circumstantiæ debitæ; scilicet vt sumantur carnes loco, tempore, modo, discretione quà oportet: breuiter Clemens Alexandrin. *lib. 2. pædago. c. 1.* Sed de hac re contra hæreticos huius temporis, plura Rob. Bellarminus *libro secundo de bonis operibus capite septimo.* Pugnaret cum Dei permissione lex Ecclesiæ, si carnes semper & omnibus prohiberet; non pu

non pugnat, quæ certis temporibus & personis prohibet.

CARNEM CVM SANGVINE] aliquando in sacra Scriptura *carnem comedere* significat hominem occidere. Psal. 26. 2. *Appropiant super me nocentes vt comedant carnes meas.* Iob. 31. 31. *Quis det de carnibus eius vt saturemur.* (etsi sit etiam alia loci expositio) vetùm tunc non additur, *cum sanguine.* Hebraicè hoc loco ad verbum habetur ; *carnem in anima sua in sanguine suo non comedetis.* quod de more † illius linguæ est per appositionem exegeticè dictum , quasi dic. Non comedetis carnem cum animâ suâ, quæ anima est sanguis vel consistit in sanguine, animalis ipsius, vt post D. Chrysostomum & Abenezram egregiè hic tradidit Eugubinus. Sanè propter Spiritus vitales vegetabilium vita potissimùm videtur sanguine consetuari, qui est vitæ vehiculum. Ideo D. Hieronymus vitata illa Hebraica prolixitate , plenè reddidit, *carnem cum sanguine:* Præscribitur modus carnis comedendæ istiusmodi , vt primùm animal iuguletur , deinde sanguis effundatur , denique caro comedatur. Prohibentur autem duo modi sanguinem comedendi , vnus est sanguinis adhuc existentis in animali; siue illud sit viuum , siue suffocatum , aut morticinum , alter est sanguinis iam ab animali separati , siue in escam sit farctus aut coagulatus , siue liquidus & potabilis. *Ita Eucherius:* addit *Seder Gholam* membrum animali viuo excisum intetdici esui. Sed hoc reduco ad priorem modum. Lutherus hîc putat veram & simplicem loci sententiam esse, viui corporis , quod adhuc habet animam agitantem mouentemque carnibus & sanguine abstinendum:ne sicut miluus pullos, aut Lupus oues vorat , nos erudas , & palpitantes , & sanguine calido stillantes partes animantium voremus : quæ opinio mihi fatua videtur. Scilicet Læstrygonibus & Cyclopibus, non Noëmi & Sethi posteris, lex ferebatur. Est autem hoc præceptum positiuum ; cuius ratio præcipua videtur; vt hac prohibitione homo ab hominis effundendo sanguine deterreretur : neque id immeritò cauebatur. Nam Gentiles postea vsque ad sanguinis humani potum ptorupisse , docet Tertullianus *Apolog. cap. 9* Renouatum ab Apostolis præceptum *Actor.* 15. 29. durauit obseruatio præcepti huius temporibus Tertulliani , *d. cap.* 9. & Minutij *in Octauio* , & vsque ad æuum Bedæ ac Rabani , *vt ex huius panitentiali patet.* Demum (nescio quando) Ecclesia permittente, per non vsum posterior comedendi sanguinis modus , sed non bibendi, libet factus; fortè, quando cessauit suspicio & periculum idololatriæ de carnibus immolatitiis. Nam hanc causam fuisse Apostolicæ illius prohibitionis quidam tradiderunt. *vide Franciscum Turrianum ad Clementis lib. 6. constit. Apostolic. cap.* 12.

SANGVINEM ENIM ANIMARVM] Nunc indicat cur præceptum illud positiuum, de abstinendo à sanguine animalium , tulerit : nempe ne assuescendo sanguini bestiarum , tandem nec humano parcerent. q. d. adeo mihi pretiosus est sanguis vester , vt eius gratia vos vetuerim vesci sanguine animalium , abstinete ergo vos à cædibus. Nam sanguinem vestrum, quo corpus vegetatur & viuificatur, etiam

VERS. 4. 5. Sanguinis esus interdictus. 6. Carnem comedere , quid. 7. Anima in sanguine.

8. Sanguinis comedendi prohibitio nunc cessat: & cur olim sancita.

9. Homicidij lata lex, vt occidatur qui occidit.

à brutis, quæ hominem necarint, requiram. (Fecit Exodi. 21. 28. *Si bos percusserit virum aut mulierem, & mortui fuerint, lapidibus obruetur, & non comedentur carnes eius*) quanto magis eum à vobis sum requisiturus? Nam si necanda fera, quæ cæco impetu, & cibum quærens adacta fame: quid homo qui homini factus deterior feris? Tria inculcat, *hominis*, quem nomen & natura humanitatis memorem esse iubebat; viri, quem decebat iræ dominari, & robore ac potentiâ non abuti; *fratris*, cui tam arctè coniunctus frater amandus & defendendus erat, non perdendus. Sensus ergo: requiram sanguinem hominis, de cuiusuis manu; siue sit vir siue fæmina, siue nobilis aut potens, siue plebeius aut inops; siue alienus, siue sanguine iunctus, nullo discrimine habebo. *Lege D. Ambrosium de arca & Noë capite* 26.

VERS. 6. 10. Talionis lex. Hoc versu docet se necatorum fore vindicem, & occisores talione multaturum; variis vitæ casibus, in rixâ, in adulteriô, per naufragia, ruinas, incendia, præcipitia, latrones, & quas quotidie cernimus mille mortis vias; sed præcipuè, & ordinariè per iustitiæ administros, quibus ad hoc gladium dedit. *Rom.* 13.3. confirmatur hæc lex Mosaicà lege, *Exod.* 21. 12. & in vsu erat CHRISTO prædicante *Matth.* 26 57. & Apocalypsis 13. vers. 19. retinetur. Hoc loco fanatici Anabaptistæ abutuntur contra legitimos magistratus ad mortem damnantes: sed considerare debuisset, dici, *qui effuderit sanguinem hominis*; subaudi innoxij, non dicitur *homicida*: quia talis non tam homo, quàm tigris aut alia rabiosa fera est. Deinde nisi talis exciperetur, contradiceret sibi legislator; qui sanguinem eius fundi iubet (*fundetur sanguis illius*, hoc est æquum est fundatur;) quare, si ab hoc requireret, obedientem iussis suis mulctaret indignissimè. Si sanguis eius fundendus, ab aliquo fundendus: sed à nullo potiùs, quam à Dei vices agente; qualis est iudex.

AD IMAGINEM] si non mouet te natura communis, imago mea permoueat, ne cælestis. Regis viuens simulachrum demoliaris. *Chrysost. sup.*

VERS. 7. Videtis me hac prohibitione velle consulere generis humani propagationi, quin ergo illi incumbitis? *Rupertus lib.* 4. *cap.* 33.

VERS. 9. & 10. Quæ Rupertus scribit allegorica sunt, sed lectu dignissima, *ibid. capite* 34.

VERS. 12. Generatio quot in sacra Scriptura sumatur modis. IN GENERATIONES] לדרת *Le-Doroth, in peregrinationes.* Sic autē loquūtur quia *vita hominis est peregrinatio super terram*; & sic illam vocat. Sacra Scriptura Genes. 47. 9. *Dies peregrinationis meæ centum triginta annorum sunt*, nam respondet, quærenti; *quot sunt dies annorum vitæ tuæ?* Semper autem denotat longum tempus, aliquando centum annorum, Genes. 15. 16. *Generatione autem quartâ reuertentur huc*: aliquando totum vitæ tempus, vt sit idem quod ætas. Psal. 60. 7. *Dies super dies regis adijcies, annos eius vsque in diem generationis & generationis.* Quando verò vocabulo *generationis* additur nomen sæculi,

æternita

æternitatis, vel ſempiterni; tunc ſignificat, *in perpetuum*, ſiue per om-
nes ſæculorum ætates; quod aliter dicitur, *in ſæculum ſæculi*, vel *in gene-
ratione & generationem*. vel *in generationem & in ſæculum*.

SIGNVM] in arcus figuram conformatum. Myſticè D. Ambro- **VERS. 13.**
ſius exponit *d.cap.*17. de Iride loquitur, quam † vocat ſuam, propter **12.**
eximium decorem eum quo illum creauit. Eccleſ. 43.12. *Vide arcum,* **Iris an ante**
& benedic eum qui fecit illum: valdè ſpecioſus eſt in ſplendore ſuo. Gyrauit **diluuium & quale ſignũ.**
cælum in circuitu gloria ſua, manus excelſi aperuerunt illum] De hoc ait;
PONAM] pro quo Hebraicè, *poſui*; Græcè, *pono*. Poſuerat eum Deus
antè diluuium, credendum enim ante diluuium ſæpiùs pluiſſe, & Iri-
dem apparuiſſe: Sed tunc cum Deus poſuerat ſolum in ſignũ natu-
rale *pluuiæ*; nunc *ponit*; hoc eſt, ſtatuit eum eſſe ſignum ſupernaturale
ex beneplacito, nõ futuri ampliùs diluuij: hinc nata fictio poëtarum
Iridem Thaumãtis (hoc eſt admirationis) filiã, & Iunonis nuntiã eſſe.

IN NVBIBVS] roridis, ſolis aduerſi radiis illuſtratis: quæ nubes
pluuiæ baiulæ diluuij renouandi memoriam refricarent: hic de Iride
& Halone in commentariis tam indoctè & ſtolidè Lutherus, & de
igne fatuo tam fatuè paginis aliquot nugatur, vt mirer aſinum tan-
tum tot hominibus perſuadere vel placere potuiſſe.

TERRAM] homines & animantia terræ incolas.

FOEDERIS SEMPITERNI] ponderat ipſe Deus hanc ſuam bo- **VERS. 16.**
nitatem, breuis ſupplicij, & miſerationis perpetuæ, Eccleſ. 53.8. *In
momento indignationis abſcondi faciem meam parumper à te: & in miſeri-
cordia ſempiterna miſertus ſum tui*; & mox ad diluuium, & fœdus iſtud
refert. TROPOLOGIAM pete à D.Auguſt. *c.*20. *cõtra aduerſariũ legis.*

PATER CHANAAM] nondum nati, quando ex arca egreſſi fue- **VERS. 18.**
runt, ſed naſcituri, à quo orituri Chananæi; quorum poſſeſſio Semi
poſteris, hoc eſt Iſraëlitis ceſſit, vt audiemus Deum pollicentem *ĩ.c.*
*15. à verſ.*18. *& Leuit.*18.3. Mentionem iniicit, vt viam ſibi ſternat
narrandæ maledictionis in eum latæ *infer. verſ.*25.

Ex hoc verſiculo falſitatis conuincuntur narrationes de multis **VERS. 19.**
fictitiis filijs Noë, vt Anniani Beroſi, & Chronicorum Germaniæ de **13.**
ſuo Tuiſcone, & Hiſtoriæ Scholaſticæ de Ioduthum: nam præter **Noë filij.**
hos tres, alios filios non eſt credendus Noë habuiſſe.

Adam terram coluerat & alij ante diluuium, fortè ſarculo aut alio **VERS. 20.**
laborioſo inſtrumento: primus aratra manu ſollerti Noë fecit, quem **14.**
Pagani vocant Oſirim. Vites ante diluuium fuerant tantùm eſui: **Noë agricola primus**
Noë primus † vitiſator fuit, quia illas in vineta diſtribuit, plantauit & **quomodo.**
coluit, & liquorem inde in potum expreſſit, quo potu antè non fue- **14.**
rant vſi. *Sic D.Hieron. lib.*1. *contra Iouinianum.* Baccho ſuo Gentes id **Noë vites ſæuit.**
tranſcripſerunt. Vitis alicuius radices potuerunt in aquis putreſieri,
& putrefactæ iterum calore Solis repullulaſcere: quæ indoles huius
benigni fruticis eſt teſte D. Ambroſio *de arca & Noë cap.*13. **15.**

BIBENSQVE] paulò largiùs. † Sic ſumitur *bibere*. Gen. 19.33. *de-* **Noë ebrietas excuſata**
derunt itaque patri ſuo bibere vinum.] Caluinus, Lutherus, & gregales **contra calumnias hæ-**
eorum clamant patriarcham inexcuſabilem ineſſe: an vt ſuas comeſ- **reticorum.**

 ſationes

ſationes & ingurgitationes exemplo tueantur? an vt virus maledicentiæ effundant? Certè tribuunt intemperantiæ, quod fuit inexperientiæ. Noë neſciebat quanta diluendum aqua vinum eſſet, & quantùm poſſet ſine noxa ſumere. *Sic à peccato liberant, S. Chryſoſtom. hom. 29. & Theodoretus q.56.* Accedit quòd labore feſſi citiùs vino grauentur, & ideò de labore proximo verſu præmittitur.

Bibere quid in S. S.

16. *Noë nuditas ſine peccato.*

NVDATVS IN TABERNACVLO] Caluinus hæc ita pingit, vt Noë Cynicum cyniciſſimum faciat: metiebatur illum ingenio & verecundia ſua. Non ſe Noë in terram nudus proiecerat, tectus recubuit, & dormiens non ſponte denudatus. Solitum dormientibus iactare membra, tegimēta diſiicere. *Sic Theodoret.* Permiſit Deus hoc viro ſancto dedecus accidere, noſtri cauſa: non vt eo exemplo lapſus noſtros excuſemus, quod ſuadet Lutherus; ſed vt ebrietatis fœdum vitium, multorum grauium probrorum & flagitiorum incitamentum, properè fugiamus.

VERS. 22. 17. *Cham & Chanaan hac in re peccatum.*

VERENDA] Hebr. & Græcè, *nuditatem.* Aquila, *turpitudinem*, ſicut alibi noſter reddit. Non opus Sphynge ad hoc explicandum. Theodoretus † & Hebræi ſcribunt opprobrium Noë primò viſum à Chanaan puerulo, hunc deriſiſſe, & patri ſuo Cham renunciaſſe; hunc mali oui coruum malum non modò, non reprehendiſſe nati petulantiam, ſed probaſſe, & inſuper ſenem fratribus ſuis ludum propinaſſe. Si hoc tam verum, quàm veriſimile videtur, manifeſtū eſt cur mentio Chanaan adiecta, & cur in eum paulò pòſt maledictionis telum vibretur. Spectate hic genium improborum, qui voluptati & gloriæ ducunt bonorum lapſus & peccata propalare, quod diligenter hoc loco ex DD. Baſilio, Ambroſio & aliis Guilh. Hamerus Dominicanus oſtendit.

VERS. 23. 18 *Superiorum maximè clerici peccata tegenda.*

Habemus in duobus piis fratribus exemplum laudabile, charitatis, verecundiæ, reuerentiæ, & pietatis in parentem: quod D. Gregorius *lib. 25. in Iob c. 21.* Senſu TROPOLOGICO commodè applicat parentibus ſpiritualibus: habes exemplum profeſſi id Conſtantini Magni Imp. in Eccleſiaſtica hiſtoria, *Ruffini lib. 1. & Theodoreti lib. 1.*

VERS. 24.

EX VINO] ex ſopore in quem vis vini illum dederat.

19. *Cham filius ſecundus Noë, hæreticorū typus.*

DIDICISSET.] quia vidit ſe opertum pallio alieno, quæſiuit cauſam: nec auſi filij negare. MINOR] Cham natu iunior Semo, ſed maior Iaphero: ideò non dixit minimum. Ordo iſte ætatis ponitur ſup. v. 18. & eſt D. Auguſt. *16. de Ciuit. Dei c. 1.* & Eucherij: quos ſequi malo quam Martinum Martin. *lib. 5. hypotyp. c. 1.* contra diſſerentem. Per Cham intelligi hæreticos docet idem Auguſtin. per Noë CHRISTVM, allegoricè. *d. lib. 16. cap. 2.*

VERS. 25. 20. *Maledictio pro prædictione futuri mali, phraſis S. S.*

MALEDICTVS] ſubaudi *erit*: quia non tam † maledicendi vel imprecandi animo hæc dicta, quam ſpiritu prophetico prædicendi ea, quæ poſteris ſuis olim euentura: de qua locutione legendus eſt S. Auguſt. *ſermo. 109. de Tempore, & lib. 1 de ſermone Domini in monte ſub finem.*

MALEDICTVS CHANAAN PVER.] delenda vox, *puer*: quæ in quoſdam

quoſdam libros Latinos ex L X X. irrepſerat: non habetur in Ro- 21.
mano codice, nec in aliis libris emendatis. Fortè Chanaan anno vno Chanaani
vel paulò plùs poſt diluuij ceſſationem natus, quare cùm hæc decen- cur meminerit.
nio poſt egreſſum ex arca geſta fuerint, iā doli & malitiæ capax erat.
D. Auguſt.d.c.1. & Theodoret.loc. Meminit Chanaani, † vt oſtendat 22.
iſtius criminis vltionem non finiendam in Chamo, ſed in poſteros Chami ma-
tranſituram; non quidē in omnes, ſed in eos, qui per Chanaan erant ledictio cō-
deſcenſuri, hoc eſt in Chananæos: completum † hoc in Gabaonitis, pleta in Gabaonitis.
qui viliſſimo calonū & lixarum ſeruitio adiudicati fuère. *Ioſue.19.27.* 23.
Ideóq; ſubditur; SERVVS SERVORVM] Hebraiſmus, pro vltimus Seruus ſer-
ſeruus, mediaſtinus infimæ ſortis, vt benè explicat Rupertus d.lib.4. uorum, He-
c.37. hoc additamēto vult ſignificari, viliſſimū genus ſeruitutis quod braiſm.
coniunctū cum opere abiectiſſimo, & ſeruili nequitia; niſi addatur †
Dei; vt quando Pontifex Maximus, ſe, ad animi ſubmiſſionē ſignifi- 24.
candā, ſcribit SERVVM SERVORVM DEI. Vnde apparet ſcurrilis Seruus ſeruorum Dei.
calumnia Caluini, hoc loco ſcurram agentis, & titulum Pontificium VERS. 26.
ad Chami hanc maledictionem referentis. Non vidit additum illud
Dei, quod Rupertus vidit; quia Rupertus Deum in cælis viſurus,
Caluinus, quem hic in mundo, in Euchariſtia credere noluit, in cælis
non erat viſurus.

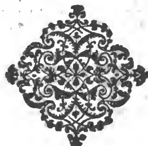
BENEDICTVS DOMINVS DEVS SEM.] Deus Semi poſte- VERS. 26.
ros tam effuſa copia bonorum temporaliū & ſpiritualium; præcipuè 25.
veri Dei fide, cultu, cognitione cumulabit; vt cuncti hoc videntes Semi bene-
benedicant Deum Semi, vt mirè munificū & miſericordem in ſuos: dictio in
cœpit prophetia impleri in carnalibus Semi poſteris Iudæis; ſed per- Chriſtianis
fectiùs impleta in ſpiritualibus Sem poſteris, per CHRISTVM, hoc completa.
eſt in Chriſtianis. Cæterùm † laude digniſſima fuit Hebræorum ve- 26.
terum conſuetudo, qui cùm narrarent vel audirent raram aliquā vel Iudæorum
inſolitam fœlicitatem, vel excellentiam alicui à Deo conceſſam; ad mos, ad om-
Deum ab homine repentè animum attollebant, & in Dei laudē atque nia benedi-
gratiarum actionem, grati ſaltem animi ſignificationem erumpebāt, cendi Deū.
per verbum *Benedictus Deus, laudemus Deum*, aut quid ſimile.

DILATET DEVS IAPHETH,] ſiue ab hoc ſuum Iapetum Pro- VERS. 27.
methæi parentem prophani deduxerint, ſiue non: in Hebræo con- 27.
textu hic eſt manifeſta nominis alluſio יפת ליפת *Iaphthe leiepheth*, Iapheti be-
quam Chaldæus retinuit, Græci verò & Latini nequeunt exprimere, nedictio.
cogeremur dicere *dilatet Deus dilatatū*: quod quia foret nomen omit-
tere & obſcurare, ideò vertitur, *dilatet Deus Iapheth*: quod etſi diſpli-
ceat, quibus nihil placet boni, Luthero & Caluino: placuit tamen
Pagnino & Montano, Hebrææ linguæ longè peritioribus: Sed & Defenſa no-
Abenezra negat aliter exponendū, & LXX. πλατύναι vertunt: radix † ſtra verſio.
eſt פתה *Phatah*, quod in Hiphil potiùs ſignificat (teſte Mercero) *di-* 28.
latare, quàm *perſuadere*, quod illi; vel *venuſtare*, quod Eugubinus; quæ
duæ interpretationes certè ſunt alienæ ab hoc loco. Senſus verus eſt;
nomen Iapheth optimè conuenire cū euentu, eo quòd poſteritas eius
ſit futura vberrima, & per plurimas terrarum regiones ſe diffuſura,

adeò, vt HABITET IN ipsis TABERNACVLIS SEM] hanc meliorem codicum LXX. lectioné secuti sunt D. Chrysost. & Theodoret. Est autem quasi secunda pars prophetiæ de posteris Iaphethi: qua significatur fore vt tandem aliquando gentes (quarum secundùm carnem ferè omnium parens est Iapheth) eum Iudæis, qui sunt carnales

29. Tabernaculum Sem Ecclesia. posteri Sem, in vnam tandem CHRISTI Ecclesiam coalescant. Hæc vocatur *Tabernaculum Sem*; quia principiò in sola Iudæa notus & cultus Deus verus: postea per CHRISTVM veri tabernaculi Pontificem & fabricatorem, qui etiam secundùm carnem Semi hæres, & spiritualis Israëlis Rex, quos adoptauit Iapheti posteros, nempè gentiles, in Tabernaculum hoc introduxit, & destructa maceria in vnum habitare vtrumque populum iussit. Carnales posteri Sem hac benedictione spoliati fuère, & in Europa (quam IAPHETHI genus coloniis impleuit) Tabernaculum hoc Romæ, vbi CHRISTI vicarius, Petri successor, degit, erectum, vt obseruant S. Chrysostom. hom. 29. Hieronym. Rupertus, & alij: reclamet, quantū volet Musculus cum suis: maneat de Iudæorum tabernaculo sarmentum, nec pax illo idoneum: nos in Ecclesia CHRISTI oriundi, orti, Deo dante morituri; Salutem fatemur ex Iudæis esse *Ioan*. 4. 22. Fatemur oleastrum insertum oliuæ, & pinguedinis eius participem effectum, *Rom*. 11. 18. Sed contendimus etiam vetus illud tabernaculum Sem, cum templo materiali, destructum, & nouum Petræ Apostolicæ superædificatum, cuius indubitati administratores sunt Romani Pontifices; in hoc primitiæ Semitarum ingressi, prædicatione sua nos Iaphethianos introduxerunt; & sic spirituales Semitæ cum Iaphethianis in vnius populi CHRISTIANI ciuitatem coaluerunt.

CAPVT

CAPVT DECIMVM.

HÆ sunt generationes filiorum Noe, Sem, 1.
Cham,& Iapheth: natiq; sunt eis filij post
diluuiũ.*Filij Iaphet,Gomer,&Magog & 2.
Madai,& Iauan,& Thubal,& Mosoch, & Thiras.
* Porrò filij Gomer: Ascenez & Riphath & Tho- 3.
gorma.*Filij autẽ Iauan:Elisa & Tharsis, Cetthim 4.
& Dodanim.*Ab his diuisæ sunt insulæ gẽtium in 5.
regionibus suis, vnusquisq; secũdum linguã suam
& familias suas in nationibus suis.*Filij autẽ Chã: 6.
Chus, & Mesraim, & Phuth, & Chanaan.* Filij 7.
Chus:Saba,& Heuila,& Sabatha,& Regma,& Sa-
batacha.Filij Regma:Saba,& Dadan. *Porrò Chus 8.
genuit Nemrod: ipse cœpit esse potens in terra,
*& erat robustus venator coram Domino.Ob hoc 9.
exiuit prouerbium : Quasi Nemrod robustus ve-
nator coram Domino. * Fuit autem principium 10.
regni eius Babylon,& Arach, & Achad, & Cha-
lanne, in terra Sennaar. * De terra illa egressus 11.
est Assur, & ædificauit Niniuen, & plateas ciuita-
tis, & Chale. * Resen quoque inter Niniuen & 12.
Chare: hæc est ciuitas magna. * At verò Mesraim 13.
genuit Ludim, & Anamim, & Laabim, Neph-
thuim, * & Phetrusim, & Chassuim: de quibus 14.
egressi sunt Philisthiim & Caphtorim. * Cha- 15.
naan autem genuit Sidonem primogenitum
suum, Hethæum, * & Iebusæum, & Amor- 16.

17. rhæum, Gergesæum, * Heuæum, & Aracæum:
18. Sinæum, * & Aradium, Samaræum, & Amathæum: & post hæc disseminati sunt populi Chananæorum.
19. * Factíque sunt termini Chanaan venientibus à Sidone Geraram vsque Gazam, donec ingrediaris Sodomam & Gomorrham, & Adamam,
20. & Seboim vsque Lesa. * Hi sunt filij Cham in cognationibus, & linguis, & generationibus
21. terrísque & gentibus suis. * De Sem quoque nati sunt, patre omnium filiorum Heber, fratre
22. Iapheth maiore. * Filij Sem: Ælam & Assur,
23. & Arphaxad, & Lud, & Aram. * Filij Aram: Vs,
24. & Hul, & Gether, & Mes. * At verò Arphaxad ge-
25. nuit Sale, de quo ortus est Heber. * Natíque sunt Heber filij duo: nomen vni Phaleg, eo quòd in diebus eius diuisa sit terra: & nomen fratris
26. eius Iectan. * Qui Iectan genuit Elmodad, &
27. Saleph, & Asarmoth, Iare, * & Aduram, &
28. Vzal, & Decla, * & Ebal, & Abimael, Saba,
29. * & Ophir, & Heuila, & Iobab. omnes isti, fi-
30. lij Iectan. * Et facta est habitatio eorum de Messa pergentibus vsque Sephar montem orienta-
31. lem. * Isti filij Sem secundùm cognationes, &
32. linguas, & regiones in gentibus suis. * Hæ familiæ Noë iuxta populos & nationes suas. Ab his diuisæ sunt gentes in terra post diluuium.

ARGV

ARGVMENTVM.

Noe posteri præcipui describuntur; à quibus gentes nobiliores ortæ & nominatæ; & partitio orbis terrarum.

Monendus lector, ne multùm laboret circa varietatem Vers. 1.
Hebræorum, Grecorum & Latinorum nominum: nam Hebrea castigatiora olim fuere, & punctorum adscriptorum mutatione aliter atque aliter sonant: Greci quoque & Latini more gẽtis suæ inflectẽtes conati sunt lenire. Fuerit maius operæ pretium si legatur diligenter Ariæ Montani Phaleck seu de gentium primis originibus, nec inutilis labor Ioannis Goropij Becani, si cum iudicio quis vtatur.

SEM, CHAM, IAPHETH] à tribus his ita videtur orbis terrarũ diuisus, †vt Iaphethanis obtigerit Europa, & pars Asiæ Septentrionalis versùs occasum, ab Amano & Tauro montibus, vsque ad Tanaim: Chamæis Asiæ pars meridionalis ab Amano & Tauro, nẽpe nõnihil Syriæ, totæ verò Ægyptus, & Africa: Semæis Asiæ pars Orientalis ab Euphrate vsque ad Indicum Oceanum. colligitur ex Iosepho *lib.1. antiq.cap.7 secundum Græcum exemplar, quod soleo sequi*, cum Iosepho sentit D.Hieron. *hic*, & ex eo sumsit sua D.Isidorus Etymol. *lib.9.cap.2.* nec abit lõgè S.Epiphanius *in Anchorato*; sed addit à †Noë filios iureiurãdo adactos, se verũ Dei cultũ & mutuã concordiã seruaturos. 1. Terræ diuisio à posteris Noe facta. 2. Iusiurãdum filiorum Noë.

POST DILVVIVM] ante filiis caruerat. *Caietan.*

Incipit à Iapheth, cuius vltimo loco meminerat, in Semò desinit, Vers. 2.
quia deinceps solius Semi posteros erat enumeraturus. In his autem illud obscurissimum & incertissimum, quæ recentiora Gentium nomina illis antiquis Mosaicis respondeant. Nihil ego hac in re certi possum spondere, diligentiam tantum scrutandi verisimiliora.

GOMER) Iosephus, Hieronymus, Isidorus ab hoc deducũt Galatas, 3.
olim dictos γομαρῆς *Gomaritas*, Melæ *Chomari*: (inde Cimbri & Cimmerij) deniq; à lacteo colore *Gallos*, seu *Galatas*: nam qui Brenno duce in Asiam perruperunt, Cimbri erant, & in Asia *Galatæ*, & *Gallogræci* vocati. Non obstat locus Ezechiel. *cap.38.v.6.* vbi Gomeræi iungũtur cum Thogormæis, Gogitis & Magogitis: quia non illic regionum situs, sed gentium, quæ Antichristo adhæsuræ, confederatio describitur. *Vide Fran. Riberam ad c.20. Apocal.* Gomeræi, Galli, Gallorum varia nomina.

MAGOG.] Getæ & Massagetę, ab his Scythis dicta *terra Magog.* d.c. 20. à Nicolao Damasceno *Magogæi* vocantur. qui *Magog* vocatam Edessam tradũt, cũ Plinio falluntur: Cedrenus & Suidas, qui Persas rẽtur *Magusæos*, confundũt *Magos* (quod Persicũ) cũ MAGOG, quod hautdubiè ad Scythas pertinet; Ego sub his comprehẽderim partem Asiaticorũ Tartarorũ, quorũ progenies adhuc hodie in regno *Mogor*: & nostros Europęos Scythas; qui Vualachi, Moldaui Trãsiluani, &c. Gog. Scythæ. Magog. Magusæi. Mogor.

Medi. MADAI]ab hoc orti Medi: quos Cedrenus in Baspracanos & Aspracanos diuidit, vereor ne Tartaricas gentes, quæ Mosco parent, in Asiam transferat, similitudine nominum deceptus.

Iones. IAVAN]ab hoc Iones omnesque Græci Iosepho. Nam Græcia priùs *Ionia* dicta, postea *Hellas*.

Iberi. Hispani. TVBAL]à quo Iberi Asiatici, propè pontum Euxinum; à quibus orti Iberi Europæi, qui & Hispani, secundùm pleros(q;): sed Priscianus
5. Iberi Asiatici ab Hispanis dicti. †contra censet, Asiaticos ab Europęis deductos. Somniū vocat eius meus Ortelius, homo diligētior, quàm doctior. cur somniū? quia solus Priscianus id scripserit. an omnes qui soli aliquid, quia soli, idcirco somniant? ne mihi iā non septem, sed ter centū dormiētes: & vnus ex his vir bonus, qui solus ideo somniare Priscianū dixit, ipse quoque somniarit. Verùm solus non fuit Priscianus, idem asseruit Dionysius Afer, auctor Prisciano; idē apertè Strabo *lib.* 1. sed & Eustachius Thessalonicēsis *in Periegesin Dionysii fol.* 47. Appianus deniq; *in Ibericis*, tres sententias refert, vnā Europæos ab Asiaticis deducentiū, aliam Asianos ab Europæis, tertiam nihil præter nomen volentium illis cōmune. Confirmat Prisciani dictum, quòd in Asia nullum flumē hoc nomine, vt apud nos: quod similiter Asiani Galatę à nostris Gallis oriūdi. Scilicet Hispani pigriores in coloniis longinquis deducendis, aut illorum arma animique domi semper latuerunt. quid igitur inuident
6. Tubal Hispanorum progenitor. Europęis hanc laudem? Cur etiam Tubalem †parentem adimit alius? certè Iosephus dedit, vt & Hieronymus, & Isidorus ex eo. Hebræi recentiores qui Italos à Tubal deducunt, quia Italia priùs Hesperia dicta: non vrgent ratione, qui sciam duplicem veteribus Hesperiam fuisse, & nomen Italiæ cum Hispania commune. Sed obiicit vir doctus Thubalæos cum *Mosoch* iungi; quos ipse Arabes putat. Fallitur largè. Ezechielis variis locis iungūtur, nō quòd cōtermini, sed quòd mercaturæ dediti ad idem emporium confluxuri, *cap.* 27.13. Vbi etiā *Græcia* iungitur *Mosoch*. item quia gentes ambæ robustæ, *cap.* 32.26.
Setubal. & simul puniendæ, *cap.* 38.2. Confirmat quod dico, SETVBAL Lusitana, auctorem suum nomine prodens.

7. Mosoch. MOSOCH.]ab hoc populi Mosoch, & Mosochæi; quos Hieronymus cum Iosepho censuit esse Cappadoces; alij Syriæ aut Arabiæ populos; alij Moschos seu Moscouitas; alij *Meschos*. Magis ad occidentem, *Mosoch* verò ad Hyrcanum mare statuunt.

Thraces. Tyrus. THIRAS]ab hoc †*Thraces* ex cōmunione sentētia: Eugubinus ab eo *Tyrum* deducit, sed Hebræa nomina diuersas litteras habent. Eustathius quendam Thyram ait in Cyrenen migrasse: sed iste recentior,
Tyras. & Lacon fuit. Tyras fluuius, & oppidum huc non pertinent.

VERS. 3. 8. Germani ASCENEZ]assentior Thargumæo Hierosolymitano, Ariç, Postello, Becāno, huc Germanorū Parētem. Illud Iosephi ῥηγῖνες *Rhegini*, suspicor mendosum; nam nec vlla talis nominis prouincia, sed duo tantùm oppida, Rhegium Iulium, & Rhegium Lepidi. repono non timidè γερμανοὺς: & repono nobilem gentem. ipsum nomen indicat originem. Aschenezæi, seu Aschanaxij primum à gentis parente; post, à virtute

à virtute *germani*, quasi verè viri, post etiam circa Alexandri Seueri tēpora *Allemanni* res quasi omnes viri, dici cœperunt: Hebræi iuniores Gallis & Hispanis nominā prisca mutarunt, nā Hispaniam appellāt *Sepharad*; *Carphat* verò Galliam vocant; Germaniæ nomen sinunt intactum ASCANES. Sed obijcit amicus, id falsum argui, quia Ieremiæ *cap*. 51. 52. Ascenes auxiliarij Medorū numerātur: quasi nouum Germanis etiam remota stipendia merere: aut non bellicosa gens sæpiùs Asiam ingressa. Quid si dicam vt Galatæ à Gallis, & Iberi ab Hispanis, sic Asiaticos Ascenes ortos ab Europæis? Allemanni.

RIPHATH] ab hoc aiunt descendere Riphæos seu Riphatæos; & postea vocatos Paphlagones, fides penes Iosephum: nam montes *Ripæi*, qui & Obij, alio sunt loco. Paphlagones. Ryphatæi & Riphæi.

THOGORMA] ab hoc gens eiusdem nominis, *Ezechiel*. 27. 14. Iosephus *phrygas* vult fuisse. Hebræi recentiores hodie vocant Togar, magnum Turcarum tyrannum, & volunt *Togorma* esse gentem Turcarum: sanè *Turciman*, vel *Turgiman*, haut longè abit. ideo assentior Beniamino Tudelensi *in suo Itinerario*, Postello, & Ariæ, potiùs quam Thargumæo Chaldaico *in Ezechielem*, *cap*. 27. qui *Germanos* exponit. Thogorma. Turcæ.

ELISA] ab hoc Iosephus Æoles Græcos deducit; Targum Chaldaicū Italos; Pererius insulas Fortunatas, inde *Elysias* dictas. Claudianus, & Cæsar *Elisates* seu *Elusates* in Gallijs ponūt: sed crediderim Elisæos nostros insulas, quæ in Oceano sunt incoluisse si non omnes, multas sanè. Quia haut obscurè omnes isti Iauanæi ad maritima loca recessisse ostenduntur hoc loco, & Ezechiel c. 27. 7. *purpura de insulis Elisa facta sunt operimentum tuum*. VERS. 8. 10. Elisa. Æoles. Itali. Insulę habitatæ à quibus.

THARSIS] ab hoc Tharsus Ciliciæ & vicini Cilices. 11. Tharsus Ciliciæ.

CETTHIM] hæc vox duo significat. Primò Ciprum, Cretam, & omnes insulas maris mediterranei, præsertim quæ contra Syriam Aegyptūque. Secundò omnes transmarinas gentes respectu Iudææ, hoc est illos Europæos omnes, quos Hebræi insulas, seu insulares vocant, ad eum morem quo nunc Itali vsurpant vocem Transmontanorum. Hîc capitur *Cetthim* priore significato. Cetthim quid.

DODANIM] hunc volunt ferè omnes esse conditorem Rhodiorum, & positum Daleth pro Resc RODANIM, alij tamen Dodonæos Epiri ab eo deducunt; vel Rhodani accolas Gallos. Rhodij. Dodonæi. Rhodanus.

INSVLÆ GENTIVM] sacra Scriptura solet vocare *insulas*, omnes † illas regiones ad quas ex Iudeā non potest commodè sine nauigio iter institui, siue sint in mari, siue in continente. Ierem. 25. 22. *Regibus terræ insularum quæ sunt trans mare*. Sophon. 2. 11. *adorabunt eum viri de loco suo, omnes insulæ gētiū*. Græci ergo, Itali, & insulæ vicinæ Europæorum meridionalium cultæ sunt à posteris Iauan quem arbitror gentilium Ianum & Saturnū esse; Asiaticæ, & Europææ Aquilonares ab alijs. DIVISÆ SVNT] vt addit, *secundum linguam suam*: ergo post cōfusionē Babel, & hæc omnia narrantur προληπτικῶς, habes ex Iapheth quatuordecim generationes, ex Noë per ipsum quindecim. VERS. 5. 12. Insulæ.

CHVS] Æthiopes † eius posteri sunt teste Iosepho χουσαῖοι. hæc VERS. 6.

 senten

sententia LXX.interpp. D.Hieronymi, Iosephi, Isidori verissima est
13. Æthiopes qui Chusitæ Æthiopia duplex. meo iudicio, de omnibus Æthiopibus. Nam illos Presto Ioannis subditos, qui sub Ægypto sunt, hodie nomen retinere constat. Nihil dubito hos originem ducere ab Æthiopibus Madianiticis seu Orientalibus: de quibus solis fermè loquitur sacraScriptura. *dico fermè, quia fortassis Ierem.13.23.& 46.v.9.& 2.Paral.12.3.& Ps.73.14. agitur de Occidentalibus.* Orientalis vicina est Madianitis, immò portio illorũ. Abacuc.1.7.*vidi tentoria Aethiopiæ,turbabuntur pelles Madian.* nam bis id repetit à Dauide *psal.*71.9.& 10. iunguntur vt vicini Arabibus & Sabæis, qui haut procul à Mesopotamia *psal.*86. 4. iunguntur Philistæis & Tyriis.2.*paralip.*21.16.Philistæi & Arabes dicuntur contigui Æthiopibus, quorum Rex Sarum *eiusdem lib.cap.* 14. bellum intulit Iudæis. Denique Moyses ex Madiam vxorem Sephoram accepit, Exo. 2. quæ Chusitis seu Æthiopissa vocatur *Nume.* 12. 1.

14. Mesraim. Ægyptus. MESRAIM]hic Ægyptiorũ parẽs; qui quod à Chã genitus interdũ Ægyptus vocatur *terra Cham*. Hebręi cõueniunt cũ Iosepho suo, MESRAIM vocari Ægyptum; quã adhuc hodie Turcæ vocant Masra.

15. Phuth. Lybia. Mauritania. PHVTH] ab hoc Lybes & Mauritani apud quos hoc nomine flumen est notum & Iosepho & Plinio. hodie dicuntur ab Hebræis *Naphthuim Chanaam*) pater Chananæorum.

VERS.7.

16. Saba duo diuersi. Sabęi duplices. SABA]Confundunt profani Scriptores geminos Sabæos, ignoratione linguæ Hebrææ: discrimen notarat eruditè D. Hieronymus. nempe hunc filium Chus. *Sabam*, scribi per *Sameeh* סבא & distingui à quodam filio Regma, qui per *sin*. scribitur שבא & ab his descendere varios Sabæos. quos indicat Dauid psal.71.10. vbi enim nos habemus; *Reges Arabum & Saba*. Hebraicè legitur Reges שבא וסבא
Locus psal. 71.10. *Sceba & Seba*, hoc est Reges vtriusq; Sabææ. posteri Sabę Cusæi, fuerunt propinquiores sinui Arabico; qui descẽderũt autem à Regmæo Scabâ, fuerũt propinquiores mari Persico, vtriqueArabiã εὐδαίμονα incoluerunt. Illorum mẽtio fit Esaiæ 45.14. *negotiatio Aethiopiæ & Sa-*
Regina Saba. *baim viri sublimes*. Istorum regina fuit, quę Salomonẽ inuisit.3.Reg. 10.v.1. vt contra Iosephum benè hîc Eugubinus, & de his Scabæ posteris ait S.S.Iob.1.15.*irriuerũt Sabæi* &c.Esai.60.6 *Omnes de Saba venient*. Ierem.6.20.*vt quid mihi thus de Saba adfertis*.& poëta, *molles sua thura Sabæi*.& hæc illa gentiũ *thurifera regio*. quod diligẽter notandũ.

17. Heuila. Getuli. Heuilæi Asiani. HEVILA.]ab eo†Iosephus & D. Hieronym. Getulos Africæ deducunt: quod si verum, quærẽdus sator alius illius regionis *Heuila* in cuius solitudine Ismahel habitauit. nã isti Heuilæi non sunt in Africâ, sed propè sinum Persicum, cõfines Amalechitis: quamquam possunt ab eodem diuersis tẽporibus originẽ ducere.. Apud Vuitichin-
Heuelli. dum reperio etiam Sclauorum gentem vnam *Heuellos* vocari.

18. Sabatha & Sabathæi. SABATHA] parens Æthiopum Orientalium illorum, qui *Sabathai* dicti. Græcis ἀσταβόροι teste Iosepho. Nihil ad hos *Sabata*, seu *Sa-*
19. Regmæi. *batium vadum* Italiæ. REGMA]cuius posteri, vicini Sabæis, *Ezechielis cap.*27.22. fortè Carmanij. Porrò ante *filios Regma*, non ponitur Nemrod sextus filius Chus. fortassis quòd de illo seorsim acturus.

SABA]

SABA]scribitur per ש DADAN] Aldadano mõti nomẽ dedit,prope quem degunt Palmyreni,quorum regio hodie corrupto nomine *Arden*,Castaldo;videntur olim populi vicini Idumæis fuisse. 20. Dadan Palmyrene.

CHVS GENVIT NEMROD.]hic recenset, quem v. 7. prætererat, volens propter eius excellentiam fusius de illo agere. *Augustinus lib. 16.de ciuita. Dei cap.* 13. nomen habet rei conuenientissimum, nam נמרד *Nimrod* Hebraicè significat rebellem, contumacem, præuaricatorem:& Iosephus scribit hũc fuisse virium fiduciâ Dei contemptorem:primus tyrannidem inuasit; & iniquo iugo libertatem aliorum oppressit, vt rectè traditum à D.Hieronymo, malè negatũ à Bodino,quẽ dãnant etiã Alcuinus,& Hugo de S. Victore. Sic CÆPIT ECCE POTENS]hoc priore loco גבר *Gibbor* latè sumitur, & quãlibet iniustã ac violentã occupationẽ dominij significat:secũdo loco, vbi noster ROBVSTVS vertit, restringitur ad corporis vires & exercitationem. IN TERRA] inter homines regionis illius. Volebat Semitis etiam & Iaphetanis dominari, quibus meritò paternę maledictionis æquius seruiuisset. VERS. 8. 21. Nẽrod iste qualis.

ROBVSTVS VENATOR[significat locutio † metaphorica, vi illum & dolo ad necem aut seruitudinem homines captasse, *vt benè D.Augustinus lib.16.de ciuita.Dei cap.* 14. Solitum est sacræ Scripturæ † venationis nomen tyrannidi & sæuitię imponere.psal.90.3.*liberauit me de laqueo venantium.*idem dicit psal.123.7. Thren.3. 52. *venatione ceperunt me inimici.*nempe venatores,quales illi de quibus Ezech.32. 30.*Principes Aquilonis omnes,& vniuersi venatores.* Non igitur necesse cum Abenezra & Vatablo capere de venatione ferarum. Ridiculus est Artopæus hæreticus, qui in bonam partem vult dici,quod fuerit insignis persecutor malorum, latronum, furum, sicariorum. Vide quos hæresis canonizet. 22. Venatorpotens,quid. venatio pro crudelitate & tyrãnide.

CORAM DOMINO]prætermissâ D.Chrysostomi explicatione,interpretor cum alijs, reuerâ & valdè robustus; vt pote in oculis Dei, qui rem iustâ lance ponderat.Luc.1.15. *magnus coram Domino.*noster indistinctè solet vertere,*magnus Deo* vel *magnus coram Deo* vt intelligamus illud, *coram*, non esse aliud, quàm in oculis & iudicio Dei. *Ribera in cap.3.Iona à nu.2.* 23. Coram Domino, Hebraisc.

OB HOC EXIVIT VERBVM]Tãta fuit Nemrodi tyrannis,†vt,volente Deo memoriam eius traducere, homines illius ætatis ad significandum aliquem efferum,crudelem iuxta & potentem, adagiali sermone,cœperint dicere, *iste est robustus venator qualis Nemrod*, vel simpliciter,*iste est alius Nemrod* vide Adagia sacra.§.XIV. 24. Nemrod tyrannis. Adagiũ inde ductum: est similis Nemrod.

PRINCIPIVM REGNI EIVS] Nemrodum censeo † fuisse Belum Nini patrem,auctorem idololatriæ, vt insinuat Iosephus & tenent Eusebius, Hieronymus Augustinus & Hugo de Sancto Victore,regnauit in Babylone ducentis ferme annis, iuxta eosdem. Berosus & Eusebius eum tradunt fundasse vrbem, quæ post linguarum confusionem,Babel vocata;quam Semiramis auxit & ornauit, Nabuchodonosor restaurauit: ideo hi quoque legũtur apud nõnullos fundasse,Ex- VERS. 10. 25. Nẽrod quis & gesta eius idololatriæ origo. Babiloniæ fundator.

se, Ex hac, per vim regiones adiacentes bello petitas sibi subiugauit.

26. Edessa duplex. ARACH] post vocata *Edessa*, non illa Arabiæ de qua Plinius *lib. 5. cap. 24.* sed alia quæ *Bambyce* quoque, & *Raghes* in Celesyriâ de qua idē Plinius *lib. 5. cap. 23.* cuius Rex Abagarus. ACHAD] putatur eadem
27. Nisibis. quæ *Nisibis*, in Mesopotamiâ ad Tigrim fluuium, eadem cum Mygdoniæ Antiochia, hodie *Sibin* dici censet Marius Niger, CHALAMNE]
28. Ctesiphon. dubitatur cū D. Hieronymo sitne Seleucia, an Ctesiphō regia Persarū; posterius mihi magis arridet. SENNAAR] sic vocatur ager circumia-
29. Sennaar. cens Babyloni, cuius mentio apud Eusebiū *lib. 9. de Præparat. Euangel. cap. vlt.* addita est mentio agri Sennaar, propter aliam Babylonem,
30 Babilon duplex. quæ est Cayrus in Ægypto. ista Chaldaicè dicitur *Alchabyr*, Arabicè *Mizir*. illa Assyriorum, non quidem est *Baldach*, seu *Bagdet* hodierna, sed planè diruta, fuit loco huic Baghdatæ vicino: vt ex tabulis Ismaëlis Abylfedeæ docet Ortelius.

VERS. 11. ASSVR] non filius Semi, † sed Ninus filius Nemrodi; qui vocatur
31. Ninus cur dictus Assur. *Assur*, per anticipationem, quia postea fuit Rex Assyriorum. *vide Riberam in Osee* 6. *nu.* 37.

NINIVE] non agitur de *Neneue* Arabum; sed de Nino, seu Niniade,
32. Niniue. seu Ninâ (tot inuenio nomina) Assyriorum, de quâ frequens mentio in Tobiæ & Ionæ libro, vbi lege commentar. Francisci Riberæ, PLATEAS CIVITATIS] Hebr. רחבת *Rhechoboth*, quod quidam veteres
33. versiones cōciliatæ. & Oleaster censuerunt esse ciuitatis nomen proprium, vt ipsa Niniue fuerit etiam sic vocata: D. Hieronymus voluit non esse nomen proprium, sed significans plateas vrbis: optimè. nam LXX. editio fortè est mendosa, *και ἀνὰ μέσον χάλαχ per mediā Chalach*, nam omittitur vocabulum *ciuitatis*, correspondens Hebræo עיר *Ghir*: & obscura est sententia: puto excidisse voculam, & ἀνὰ μέσον posuisse pro latitudine platearum, quæ mediæ inter domos vtrimque ædificatas, sanè vox Hebræa רחבת etiam significat latitudines, vt Eugubinus fatetur.

34. Chale & Resem. CHALE] Hebraicè & Græcè *Chalach*, Straboni χαλαχῆνα quæ sit nescio, vt nec quæ *Resen*, quæ *Dasen*. LXX.

VERS. 12. Non *Chale*, sed *Niniue* est ciuitas magna, cui hoc epithetum solet
35. Hysteroproteron seu hyperbatō. in sacra Scriptura tribui. Ion. 3. 2. *vade in Niniuen ciuitatem magnam*; vt pote cuius longitudo vno die transiri non poterat, *ibid. v.* 4. Hysteroproteron ergo, quod hîc est, ita construe; *Rhesen quoque inter Chale & Niniuen: hæc est ciuitas magna.*

VERS. 13. LVDIM] hi solent vocari Lydi à nostro met interprete *Esai.* 46. 9. &
36 Lydi, seu Ludim. *Ezechiel.* 30. 5. sunt vicini Aegypto, fortassis pars Cyrenæorū, possumus vocare *Iudæos* ad distinctionem Lydorum Crœsi, quorum Halys ter-
37. Hammaniētes. minus. ANAMIM] Hebraicè † cum ע scribitur. suspicor esse Hammanientes seu Mesammones, qui postea Nasamones dicti, *vide Plinium*
Lybies. *lib. 5. cap. 5.*
Numidæ. LAABIM] Lybies Africani. NEPHTHVIM] Numidæ & vicini.
VERS. 14. hodie regio vocatur, *Biledulgerid*. Ioanni Leoni.
Arabes Petræi philistim. ARABES] de triplici Arabiâ dicetur alibi. hîc sermo de Petreiâ, ab vrbe Petrâ. CASLVIM] post vocati Palæstini & Philistæi; qui partē

Chananææ

Chananææ bello inuaſerunt, Sophon.2.5. *Chanaan terra Palæſtinorum.*

CAPHTHORIM] gẽtiles Philiſtæorũ. LXX. & noſter ſolẽt vertere Cappadoces, & *Capthor* Cappadociã, quod & Chaldæus Thargumiſta confirmat: Magna difficultas eſt, & intacta; quinã iſti Cappadoces ſint. Nam Cappadocia duplex, vnã ad Pontũ, quæ & Põtus, & Põtica dicta, in quinq; præfecturas diuidi ſolita: altera & ipſa in totidẽ diuiſa, quæ Cappadocia magna, ſeu ad Taurum nuncupata, (*lege Strabonẽ lib.1.*) de hac puto nunc agi, nam huius incolas à Græcis Syros nuncupari ſcripſit Herodotus *in Clio*, à Perſis verò dici Cappadoces tradit *in Polymnia*: hodie Pineto dicitur Cappadocia hæc *Tocatu alalien.*

Sequentium populorum mentio frequens in lib. IOSVE futura, & ibi nomina diſcutienda diligentius. VERS. 15.

MAIORE] HAGODOL, *illo maiore*; & præſtat vertere caſu Latio, vt referatur ad Semum: quàm in genitiuo, vt referatur ad Iapheth: quoniam Sem fuit primogenitus. VERS. 21. 38. Iapheth primogenitus.

Ab *Elam* Elamitæ Perſarum præcipui, quorum regia Suſan: ab *Aſſur*, Aſſyrij; ab *Arphaxat*, Chaldæi; à *Lud*, Lydi Gæſiani; ab *Aram*, Aramæi ſeu Syri, vicini Palæſtinæ; non illi Cappadoces, id eſt, ſubditi Medis, & vicini Lydis. VERS. 22. Elamitæ. Aſſyrij. Lydi. Syri, duplices.

HVS] Armenia minor, paraphraſtæ Chaldæo in Iob: eſt portio Idumeæ in Arabia Scenitide: à *Phul*, D. Hieronymo deſcendunt Armenij. VERS. 23. Hus terra. Armenij.

HEBER] à quo dicti Hebræi, qui Adami idioma cum vero Dei cultu diu retinuerunt. Nota gens & odioſa cunctis, per Orbem totum vaga. Ægyptij olim YCSOVS, hoc eſt Regios paſtores vocabant, teſte Manethone; eo quod Iacobi liberi pecoris Regij cuſtodiam habuerint, vt poſtea videbimus. Turcæ haut ſatis decore appellant eos CHIFONT. VERS. 24. Hebræi.

PHALEG] etymologia ſequitur, EO QVOD terra diuerſa: IN DIEBVS EIVS] non Heberi, ſed Phalegi, cui à diuiſione nomen inditum: *ita Ioſeph. & Eucher.* IECTAN maior, Phaleg minor natu fuit, ſecundum Auguſtin. VERS. 25. Phaleg. Iectan.

Sequentia vſque ad verſ.31. prætermitto, quia vt D. Hieronymus fatetur omnino ignoratur quibus gentibus nomina indiderint; nec poſſem quidquam adferre, niſi ex nominum ſimilitudine fragiles coniecturas. *Legite ſi lubet Aria Phaleg.* VERS. 26.

De numero familiarum, cognationum & linguarum, poſterorum Noë, diſſerit accuratè P. Pererius toto fermè lib.15. & lib.16. diſputat.10. cui non habeo quod adiiciam. VERS. 31.

CAPVT VNDECIMVM.

1. ERAT autem terra labij vnius, & sermo-
2. num eorundem. * Cumq; proficiscerentur
tur de oriente, inuenerunt campũ in ter-
3. ra Sennaar, & habitauerunt in eo. * Di-
xítque alter ad proximum suum: Venite, faciamus
lateres, & coquamus eos igni. Habuerúntq; lateres
4. pro saxis, & bitumen pro cæmento: * & dixerunt:
Venite, faciamus nobis ciuitatem & turrim, cuius
culmen pertingat ad cælum: & celebremus nomẽ
nostrum antequam diuidamur in vniuersas terras.
5. * Descendit autẽ Dominus vt videret ciuitatem &
6. turrim, quam ædificabant filij Adam, * & dixit:
Ecce, vnus est populus, & vnum labium omnibus,
cœperuntq; hoc facere, nec desistent à cogitationi-
7. bus suis, donec eas opere compleant. * Venite igi-
tur, descendamus, & cõfundamus ibi linguam eo-
rum, vt non audiat vnusquisque vocẽ proximi sui.
8. * Atque ita diuisit eos Dominus ex illo loco in
vniuersas terras, & cessauerunt ædificare ciuitatem.
9. * Et idcirco vocatũ est nomen eius Babel, quia ibi
confusum est labiũ vniuersę terræ: & inde dispersit
10. eos Dominus super faciẽ cunctarũ regionum.* Hæ
sunt generationes Sem: Sem erat centum annorũ
quando genuit Arphaxad, biennio post diluuium.
11. * Vixitq; Sem postquam genuit Arphaxad, quin-
12. gẽtis annis: & genuit filios & filias. * Porrò Arpha-
xad vixit

xad vixit triginta quinque annis, & genuit Sale. * 13.
Vixitq; Arphaxad postquam genuit Sale, trecentis
tribus annis: & genuit filios & filias.* Sale quoque 14.
vixit triginta annis, & genuit Heber.* Vixitq; Sale 15.
postquã genuit Heber, quadringentis trib. annis:
& genuit filios & filias. * Vixit autẽ Heber triginta 16.
quatuor annis, & genuit Phaleg. * Et vixit Heber 17.
postquã genuit Phaleg, quadringentis triginta an-
nis: & genuit filios & filias.* Vixit quoque Phaleg 18.
triginta annis, & genuit Reu. * Vixítque Phaleg 19.
postquam genuit Reu, ducentis nouem annis, &
genuit filios & filias.* Vixit autẽ Reu triginta duo- 20.
bus annis, & genuit Sarug.* Vixit quoq; Reu post- 21.
quam genuit Sarug, ducentis septẽ annis: & genuit
filios & filias.* Vixit verò Sarug triginta annis, 22.
& genuit Nachor. * Vixítque Sarug postquam 23.
genuit Nachor, ducentis annis: & genuit filios &
filias.* Vixit autem Nachor viginti nouem annis, 24.
& genuit Thare.* Vixítque Nachor postquam ge- 25.
nuit Thare, centum decem & nouem annis: & ge-
nuit filios & filias. * Vixítque Thare septuaginta 26.
annis, & genuit Abram & Nachor, & Aran. * Hæ 27.
sunt autem generationes Thare: Thare genuit
Abram, Nachor, & Aran. Porrò Aran genuit Lot.
* Mortuúsque est Aran ante Thare patrem suum, 28.
in terra natiuitatis suæ in Vr Chaldæorum.* Du- 29.
xerunt autem Abram & Nachor vxores: nomen
vxoris Abram, Sarai: & nomen vxoris Nachor,
Melcha filia Aram patris Melchæ, & patris Ies- 30.
chæ. * Erat autem Sarai sterilis, nec habebat li- 31.
beros. * Tulit itaque Thare Abram filium suum,
& Lot filium Aran, filium filij sui, & Sarai nurum
Cc 2 suam,

suam, vxorem Abram filij sui, & eduxit eos de Vr Chaldæorum, vt irent in terram Chanaan: venerúntque vsque Haran, & habitauerunt ibi.
32. * Et facti sunt dies Thare ducentorum quinque annorum, & mortuus est in Haran.

GLOSSA IN CAP. XI.

ARGVMENTVM.

Turris Babel extruitur, linguæ diuiduntur, gentes dispergun-tur: genealogia Sem texitur vsque ad Abrahamum: qui ex Chaldæa iussu Dei in Mesopotamiam migrat.

VERS. 1. Labium pro sermone.

AIT omnibus hominibus vnum & idem idioma seu sermonem fuisse; Sic enim prophetæ vsurpant *Labium electum*, linguam seu sermonem bonum.

VERS. 2. CVMQVE PROFICISCERENTVR] non tantùm Nemrodiani, sed & cæteri omnes, qui tum erant homines, & in Armenia aliquamdiu cum Noëmo substiterat. Verisimile est vno saltem post diluuium sæculo turrim cœptam exstrui.

DE ORIENTE] Armenia; quæ Babyloni est Orientalis. Egressi, partim quod eos terra non caperet multiplicatos, partim vt meliùs solum quærerent. ALLEGORIAM pete à Philone lib. de confusione linguarum. TROPOLOGIAM à S. Chrysost. hom. 30.

VERS. 3. 2. Hebraism. vir ad virũ. ALTER AD PROXIMVM] Hebraicè; *vir ad virum*. Pro alter ad alterum, frequens locutio: hinc patet communi concilio id aggressos.

3. Imperatiuus pro adhortatione, vt & inf. vers. 7. VENITE] Hebræi imperatiuis † vtuntur pro notis adhortandi: ad verbum; *Da laterificemus lateres*: dare pro agere. LXX. æque eleganter πλινθεύσωμεν πλίνθους.

4. Bitumen Assyrium aptum ædificiis. LATERES PRO SAXIS] hæc dicuntur, vt videamus eorũ pertinaciam cum inopia luctantem: lapides deerant, coquunt lateres: deerat calcis intritum, seu cæmentum, substituunt bitumen, † cuius laudatissimi fontes in Assyria testibus Strabone, Vitruuio, Iosepho. Vide hic Eugubinum, qui nostrũ egregiè tuetur: ipsum legite. TROPOLOGIAM pete à B. Gregorio, *Commentar. in 4. Psal. pœnitentialem, in fine.*

VERS. 4. Auctorem istius superbi concilij fuisse Nemrodum sunt auctores D. Augustinus & Iosephus.

5. Ad cælum, Hyperbole. AD CÆLVM] hyperbole Adagialis, significans altissimam turrim.
6. Turris Babel. Vide Adagia sacra §. 15. Hebraicè † est: *& caput eius in cælum*, de altitudine eius mira D. Hieronymus *in cap. 14. Esai.* nescitur quanta

quanta fuerit; ac ne illud quidem an in vrbe Babylone, vbi postea templum Beli;an in *Chalanne*,vt volunt LXX.*vide dicenda Isa.* 10.v.9. illud constat hinc ortam fabulam Gigantum bellum cælo inferentium, vt docet Alcymus Auitus, & indicant Sibyllina oracula lib.3.

Celebremvs nobis nomen] exstruamus opus quod miraculi specie spectantium in se oculos conuertat, & passim vsque ad vltimos terrarum fines in perpetuum celebretur. Igitur causa conatus improbi, fuit ambitiosa cupido nominis æternandi. Sciebant orbem à Deo creatum, vt ab hominibus incoleretur: videbant adeò multitudinem hominum augeri, vt non diu illos vna regio posset alere vel capere: ideo hortantur se inuicem ad opus exigendum, quod sit ære perennius.

Antequam dividamvr] Hebraicè, *ne fortè dispergamur*, subaudi nondum vllo potentiæ nostræ relicto monumento. Non est dubitantium de dispersione, sed eam quam compertam sibi credebant cupientium præuenire.

Descendit avtem dominvs] Deus loco moueri nequit,qui impletomnia: nostri adspectu dicitur † descendere, quando per aliquem effectum nobis experimur seu sentimus quasi propinquiorem. Sacra Scriptura quando vult indicare Deum lento gradu procedere ad vltionem de terræ incolis sumendam, ait illum, *descendere*, hoc est, accedere ad nos, vt rem totam clarius cognoscat, & postea maturè noxios puniat (*ita Philo & Chrysostom.*) Genes. 18. 21. ait Deus; *Descendam, & videbo, vtrum clamorem qui venit ad me opere compleuerint: an non est ita, vt sciam.* Micheæ 1. 3. *ecce Dominus egredietur de loco suo, & descendet, & calcabit super excelsa terræ.* Vers. 5. 7. Deus quomodo descēdat.

Filii adam] terrigenæ,de limo formati. LXX. *filij hominum.*

Sunt verba Dei,quasi consultantis,& pertinacem stoliditatem detestantis, cum quadam ironiâ. q.d. concordi studio feruntur, mutuo se exstimulant, animis & linguâ conspirant: quis queat eis obsistere, ne perficiant quod tam acriter, tam præmeditatè, tam callidè & calidè inchoarunt. Nam Incipere significat † sedulum conatum cum violento feruore coniunctum. Deut.2.24. *terram eorum incipe possidere.* Iud.13. 5. *ipse incipiet liberare Israel.* 1. Reg.3.12. *incipiam & complebo.* Apocal.3.16. *Incipiam te euomere.* Vers. 6. 8 Incipere.

Labivm] vt sup. pro sermone. v.1.& inferiùs sæpe.

Illi quidem cogitant à nullo se impediri posse: attamen stultam & præcipitem eorum confidentiam leui momento dissipabo: non vtar multis machinis: confundam linguas, & implebo cuncta confusione. Vers. 7.

Venite igitvr] Iulianus Apostata hoc loco abutebatur ad probandum suam πολυθεΐαν, quasi Moyses hîc plurium Deorum meminerit. Respondent Rabbini hæc à Deo dici Angelis: sed hoc falsum. Dicitur † ab vnâ Sacratissimæ Trinitatis personâ reliquis,vt potestate paribus. Sicut sup. *Faciamus hominem* cap. 1.26.& cap.2.18. Sicut enim illic creationis opus superat vires angelorum, & ideo pa- 9. Trinitas per sonarū probata.

tet non dici angelis: ita etiam hîc tam repens confusio linguarum, non Angelicæ opis, sed opus omnipotentiæ censendum est communi-
10. LXX. & noster defensi — nis sententia S. Cyrilli *contra Julian.* Chrysostomi, Procopij, Rabani, Ruperti, *hîc.* Hebræum הבה est aduerbium hortandi, & potest iungi vtrique numero, pro age, & agite. Musculus autem inconsultissimè reprehendit nostrum & LXX. quod verterint in plurali: nam si vertas in singulari tollitur probatio trium æqualium & consubstantialium personarum, quam ex huiusmodi locutionibus eliciunt SS. Athanasius, Hilarius, Cirillus, Idacius, Phæbadius & alij Patres.

VT NON AVDIAT] vt qui vnius cognationis est, eum qui alterius fuerit, loquentem non intelligat tot linguæ, quot cognationes: *infr. v.* 20. *&* 31. Sic cum non intelligerent inuicem, & petenti ligonem, alius bitumen porrigeret, inuicem irridentes, & mutuò irascentes, separati. Quod elegantissimè describit Marius Victor libr. 3. Genesis, vide Adag. sacrum 288.

VERS. 8. 11. Linguarum diuisio. Linguarum vnio in Pentecoste. Locus Isaiæ 19. 18. — ATQVE ITA DIVISIT] sublato, quo colligabantur, præcipuo vinculo humanæ conuersationis (quod est similitudo sermonis) velut laceri corporis membra ignominiosè disiectos, hue illuc dispersit. Superbia meruit linguarum diuisionem: humilitas postea in Pentecoste earum vnionem obtinuit. *Act.* 2. 4. *notant Cassianus Collat.* 4. *c.* 12. *Gregorius hom.* 30. Prædixerat Isaias *cap.* 19. 18. communem quinque ciuitatibus fore linguam Chananæam; hoc est orbi toto sermonem veri Chananæi, cui mulier fortis cingulum vendidit (*prou. vlt.*) nempe CHRISTI Domini; quando Christiani vnum idemque locuturi in IESV CHRISTO clamabunt ABBA PATER. *Rom.* 8. 15. *Galat.* 4. 5.

VERS. 9. 12. — NOMEN LOCI] ciuitatis, vt patet ex Hebræo & LXX. postmodum à ciuitate regio tota vocata Babylonia.

Hebræa lingua primigenia — LABIVM] quod priùs vnicum fuit totius orbis idioma, voluit Deus in sola Heber familia permanere: in ceteras familias valdè di-
13 Linguę quo pacto diuisæ. — uersa immisit, ita vt nec Heber illos, nec Heberum illi, nec cognationes inuicem intelligerent, vt dixi. Hoc factum, deleto † per obliuionem habitu linguæ Hebrææ quam priùs nouerant, & illorum intellectui nouis diuersisque variarum linguarum habitibus infusis,
VERS. 10. 14. Idololatria posterorum Noe. — iuxta numerum familiarum seu cognationum; quæ nec pauciores septuaginta, nec multò plures fuerunt. *Vide Pererium lib.* 16. *Disput.* 10. TROPOLOGIAM pete à Philone d. oper.

Solius Sem è quo CHRISTVS oriturus) & annos vitæ singulorum enumerat, in rectâ dumtaxat Abrahami lineâ. Ceteri namque
15. Hebraismus quo numeri rotundi soli ponuntur excessu prætermisso. — vidente, & frustrà renitente Noëmo post idola recesserant; quin & Semi posteritas magnâ ex parte veri Dei fidem & cultum deseruit, etiam Thare & Nachor. *Iosue* 24. 2.

CENTVM ANNORVM] omnino præcisè: sed Noë cùm genuit Sem fuit quingentorum & duorum annorum; dicitur tamen v. vlt. cap. 5 fuisse quingentorum annorum, quia mos Hebræorum fuit, ponere nu

nere numerum rotundum, & minutum quo excedit omittere: vt cùm dicimus LXX. interpretes, & LXX. discipulos Domini, qui LXXII. fuêre. *ita hîc Beda.*

VERS. 11. FILIOS & FILIAS] quorum nomina tacentur, quia sunt extra lineam Messiæ. In hac porro recensione numeri Sobolis & annorum Græca versio sæpè est mendosa, nostra cum Hebræo præclarè consentit: vide Eugubinum hîc.

VERS. 12. 16. LXX. interpretes hoc loco & 1. Paralipom. 1. 18. & 24. inserunt vnã generationem, καὶ ἐγέννησε τὸν καϊνάν: vt Arphaxad genuerit Caïnam, & Cainam genuerit Sale. Noster verò tantum habet, Arphaxad genuisse Sale, vtrobique præterito Cainan, quod est consentaneum textui Hebræo & Paraphrasi Chaldææ. quid dicendum? Non licet dicere cum Eugubino textum LXX. esse corruptum, quem sequitur D. Lucas; qui nec potuit errare, nec potuit velle errorem communem sequi. Nec licet dicere, quædam exemplaria LXX. non habuisse hanc generationem, quam etiam Iosephus omiserit, quod Beroaldo visum; nam Spiritus sanctus non permisisset veritatis Historicum sequi exemplaria mendacio inquinata. Nec expungendus è D. Lucæ Euangelio Cainan, quod nimis audactèr nonnulli hæretici factitant. Nam omnia D. Lucæ exemplaria id semper exhibuerunt; & Syrus interpres agnouit, vt & Patres fermè omnes: & quando omittunt nonnulli, faciunt quia nõ citant D. Lucæ contextum, sed Moysis narrationem ex Hebræo, vel vulgatâ. Pererius *disp.* 11. *lib.* 17. Sententias ponit varias, & refellit prolixè; sed tandem nihil resoluit: dicam breuiter quod sentio. Puto Moysen deditâ operâ, sed iustâ ratione hanc generationem transiliisse: quoniam statuerat à Noë ad Abraham decem gradus dumtaxat recensere, sicut fuerant decem ab Adamo vsque ad Noë. Meritò etiam LXX. & eos secutum D. Lucam *cap.* 3. 36. eam non præteriisse puto quam Moyses præteriit, quia non attendebant ad illum numerum denarium, sed statuerant exactum catalogum omnium omnino generationum ponere: denique D. Hieronymus fidi interpretis officio functus fuit, eam omittens. Etenim cùm ex Hebræo fonte verteret, debuit omittere quod in Hebræis codicibus non repererat: contra D. Lucas, quia sequebatur LXX. versionem, debuit ponere quod apud eos legebatur, & veritati consentaneum erat. Restat nodus difficilis, cur igitur LXX. Posuerunt cùm essent interpretes, quod in Hebræo non habebatur, & cur non ipsi ad denarium illum attenderunt? Equidem scio illos sæpè non interpretum tantum, sed & Metaphrastarum functos officio, & prophetarum quoque, atque ita nobis etiam immediatam generationem Arphaxad voluisse conseruare, quam B. Euangelista Lucas postmodùm exhibiturus erat. Sic ergo genuit Arphaxad Salem, quemadmodum Ioram genuit Oziam *Matth.* 1. 8. & sicut Leui dedit Melchisedecho decimas *Hebræ.* 7. 9. Cur autem tam diuersimodè Spiritussanctus calamos Moysis & LXX. mouerit, vt hi immediatam generationem, ille verò ad mediatam tantùm spectarit, quid etiam Moy-

An Arphaxat genuerit Cainan. Conciliata nostra versio cum Euãgelio D. Lucæ.

Cur Moyses omiserit.

Cur S. Lucas posuerit.

Cur D. Hieronymus omiserit. Cur LXX. Moysi addiderint.

ſem moueri, vt per Decades procederet, & cur Cainan potiùs quam alium præteriret, fateor, cum venerabili Beda *Præfatione in Acta*, me penitùs ignorare. Placet potiùs ingenij tarditatem & doctrinæ tenuitatem, quàm vanis comminiſcendis iactantiam & temeritatem, conteſtari. Quantò plura neſcimus? & ſequitur alterum, quod me fugit.

VERS.13. TRECENTIS TRIBVS ANNIS] Non liquet inquam mihi, quid dicendum, vel definiendum de hoc annorum numero. Nam *trecentos & tres* reperio in codicibus Latinis Complutenſibus, Regiis, & Romanis; in Græcâ quoque verſione LXX. ſi libros inſpicis Baſileenſes Cephalæi, Venetos Aldi, Romanos Illuſtriſſimi Carafæ, idem numerus exhibetur: ſtant ex aduerſo codices Hebræi, Chaldæi, & Chaldæi, & quidam Latini, Græci quoque Complutenſes & Regij, & cum iis hîc *in quæſtionibus* S. Auguſtinus, centum adiiciunt ſummæ, & ponunt *quadringentos & tres*. Alius velim nodum ſoluat: ego nequeo.

VERS.20. TRIGINTA DVOBVS ANNIS] ſic legendum ex Hebræo, & emendatione Romanâ.

SARVG] Suidas errat referens eum ad poſteros Iaphethi.

VERS.24. A tempore diluuij vſque ad natiuitatem Abrahami ſunt anni trecenti & viginti duo.

VERS.26. GENVIT ABRAHAM] anno vtique Thare ſeptuageſimo, vt textus habet: nam de Abrahamo genito id accipiendum, quem ideo fratribus præponit, & etiam quia dignior: ſicut etiam Iſaac *cap.25.9.* præponitur Iſmaeli. Primogenitus Thare fuit Aram, ſecundus Nachor, tertius Abraham: horum duorum tantum memoriam Moyſes celebrat propter Abraham, cuius filius Rebeccam ex Nachor ortam duxit, & Sara vxor Abrahæ fuit filia Arami. Quod Abraham non fuerit primogenitus patet, quia Sara tantùm fuit decennio iunior Abrahamo: quare ſi Abraham primogenitus erat, iam Sara maior æuo patre ſuo foret.

17. Abrahã qua patris ætate natus, & an primogenitus. Thare filij.

VERS.28. ANTE THARE] Hebraicè; *coram facie patris*: hoc eſt eo adhuc viuente, & fortè vidente. *Chaldæus*.

18. Vr Chaldæorum.

IN VR CHALDÆORVM] Mihi quoque † nonnihil fabulam ſubolet, quod Iudæi memorant; de Aram & Abraham in fornacem ardentem coniectis, illo combuſto, hoc euadente ſaluo. אור *Vr* hoc loco non ſignificat fornacem, neque ignem; ſed vrbis nomen eſt, vt vertunt LXX. & ſcribunt Ioſephus ſup. & Eupolemus apud Euſebium *lib.9. Præparat. Euangel. cap.4.* qui fallitur putans ὀυείαν, ſignificare Chaldeopolim: nam Hebræa ſignificatio aliud indicat Plinius lib. 5. c.24. Vram, Ioſephus vocat, ὑρὴν, Ptolomæo corruptè ἀρχὸν pra ὀυρὶν. Ammiano, eſt Perſicum caſtellum: Volunt *Vr* dictam, quòd eſſet in conualle ſita alij volunt vocatam quod illic אור ſeu ignis ſacer quem iugiter fouebant & colebant, aſſeruabatur. Sic etiam Perſæ poſtea pluribus locis ignem hunc cuſtodierunt, quæ πυρεῖα vocat Procopius Hiſtoricus *in Perſicis*. Nihil dubitandum multa perpeſſum Thare

cum

cum liberis,& maximè Abraham,ab illis idololatris eo quod eorum perfidiam detestarentur,& testantur id Iosephus ac D. Augustinus. hanc tribulationem & afflictionem fortassis † ignem more Hebræo vocarunt:& inde dicterium; Abrahamum ex igne Chaldæo liberatum. sic sumitur ignis;à Dauide; *Igne me examinasti.* Psal.16,3.*transiuimus per ignem & aquam,& induxisti nos in refrigerium.* Sic capiendum illud; *Deus qui elegisti Abraham,& eduxisti eum de igne Chaldæorum.* 2. Esd.9.7.nunquam Iosephus & Philo tam memorabilem Abrahæ liberationem prætermisissent,si *ignis* hîc propriè sumendus. Arbitror Thare † quamdiu in Chaldæa mansit, constanter veri Dei cultum retinuisse, vt probat Abulens.q. 20. & videtur confirmari dictis Achior;Iudith.5.6.*Populus iste ex progenie Chaldæorum est,hic primum in Mesopotamia habitauit,quoniam noluerunt sequi Deos patrum suorum,qui erant in terra Chaldæorum. Deserentes itaque carimonias patrum suorum, quæ in multitudine Deorum erant,vnum Deum cœli coluerunt, qui & præcepit eis vt exirent inde,& habitarent in Charan.*]ex quo loco D. Augustinus est explicandus.16.*de ciuita.Dei.cap.*13.In Charan postea, malorum ciuiũ contagio,Thare corruptus in idololatriam lapsus, iuxta illud Iosue 24.2.*Trans fluuium habitauerunt patres vestri ab initio,Thare pater Abraham & Nachor,seruieruntque Dijs alienis.*] Seruiuisse dicit,non omnes,(nam Sem, Noe, & alij non seruierunt) sed aliquos, nempe Thare, (*sic Theodor. hic q.* 18.) & quosdam fortè de maioribus eius(vt Sarug, quem videntur de hoc crimine insimulare Epiphanius & Suidas)& arbitror,Nachor quoque. Nam de Laban eius nepote id postmodum videbimus. An & Abraham? videtur velle Philo,& est communior Hebræorum recentium opinio,quam mordicùs tuentur Lutherus & Caluinus, valde hîc fœda & indecora euomentes:hoc magis displicet ista sententia, quod illis tantoperè arriserit. sequor Iosephum & Suidam hoc delictum ab Abrahamo repellentes.cur non eximam,cum Noe & Semo, Patrem credentium, cuius præ ceteris fides toties tantopere à Spiritu sancto commendatur?Igitur apud Iosue illud,*seruierunt*; referendum ad vocem *Patres vestri*;& ad *Thare*.cur ergo filij eius nominantur? quia ex Abraham natus Isaac,ex Nachor Rebecca;ex quibus natum semen promissum Iesus.

19. Ignis pro tribulatione.

20. Thare an idololatra.

21. Abraham an aliquando idololatra.

Locus Iosue 24.2.

VERS.31.

SARAI NVRVM SVAM]si filia fuisset,non *nurum*,sed filiam vocasset,erat neptis Thare,ex filio Aran,& alio nomine Iesca vocabatur.*sup.29.sic Hieronym.& Augustin.*Erat cum his etiam Nachor,tota namque domus Thare persecutionẽ ab idololatris passa fuit,(*Iudith.* 5.7.)& migrauit in Haram.Omittitur hoc loco Nachor, sed id supplendum ex cap.24.& 28.*Augustin.l.cap.*13.

22. Sarai, cuius filia: binomia fuit.

VT IRENT IN TERRAM CHANAAN.]quo tamen Thare non peruenit,sed obiit in vltima vrbe Mesopotamiæ,cui nomen Haram, *Iudith.d.c.5.*& docet S. Stephanus *Act.*7.4. profani scriptores *Carrh*[illegible] vocant, Notitiarum liber & Æthicus mendosè, *Charta* pro *Charra.* nobile oppidum clade Crassi, Lucanus cùm vocat Assyrias, nomen

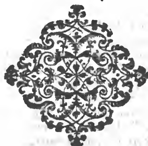
23. Thare mors. Haram vrbs, seu Carræ.

Dd latè

latè extendit. caue confundas cum *Carrhis* quæ ad sinum Arabicum sunt; nostræ vocantur hodie H E R E N, teste Mario: an sint Carrhæ Ptolomæi & Plinij eædem, res dubia est, certant Zardus, & Ortelius. Porro hæc per prolepsim hoc loco à Moyse posita. necdum enim Deus Abrahamo terram indicarat, in qua vellet eum habitare: patet Hebræ. 11. 8. *exiit nesciens quo iret.* Actor. 7. 3. *Veni in terram quam monstrauero tibi.*

VSQVE HARAM] vbi Thare cum reliqua familia substitit: sed Abraham paulò post rectà in Chanaan contendit. cur ceteri substiterint, ignoro. an quòd tæderet itineris? an quòd Deus decreuerit illos ab Abrahamo separari, quos nouerat mox in fide claudicaturos, colendo simul Deum verum (*cap. 24. & 31. infer. iuxta textum Hebræum*) & simul idola? *d. cap. 31. de Labano.* DIES THARÆ] non habitationis in Haram, sed totius vitæ. *D. August. d. lib. 16. cap. 14.*

CAPVT

CAPVT DVODECIMVM.

DIxit autem Dominus ad Abram: 1.
Egredere de terra tua, & de co-
gnatione tua, & de domo patris
tui,& veni in terram quam mon-
ſtrabo tibi. * Faciámque te in 2.
gentem magnam, & benedicam
tibi, & magnificabo nomen tuum, eríſque bene-
dictus. * Benedicam benedicentibus tibi, & ma- 3.
ledicam maledicentibus tibi, atque IN TE bene-
dicentur vniuerſæ cognationes terræ. * Egreſſus 4.
eſt itaque Abram ſicut præceperat ei Dominus,&
iuit cum eo Lot: ſeptuaginta quinque annorum
erat Abram cùm egrederetur de Haran. * Tulít- 5.
que Sarai vxorem ſuam, & Lot filium fratris ſui,
vniuerſámque ſubſtantiam quam poſſederant, &
animas quas fecerant in Haran: & egreſſi ſunt vt
irent in terram Chanaan. Cumque veniſſent in
eam, * pertranſiuit Abram terram vſque ad locum 6.
Sichem, vſque ad conuallem illuſtrem: Chananæus
autem tunc erat in terra. * Apparuit autem Do- 7.
minus Abram,& dixit ei: Semini tuo dabo terram
hanc. Qui ædificauit ibi altare Domino, qui appa-
ruerat ei. * Et inde tranſgrediens ad montem, qui 8.
erat contra orientem Bethel, tetendit ibi taberna-
culum ſuum, ab occidente habens Bethel, & ab

oriente Hai:ędificauit quoque ibi altare Domino,
9. & inuocauit nomen eius. * Perrexítque Abram
10. vadens,& vltrà progrediens ad meridiem. * Facta
est autem fames in terra: descendítque Abram in
Ægyptum,vt peregrinaretur ibi:prævaluerat enim
11. fames in terra. * Cumque propè esset vt ingrederetur
Ægyptum,dixit Sarai vxori suæ: Noui quòd
12. pulchra sis mulier: * & quod cùm viderint te Ægyptij,dicturi
sunt: Vxor ipsius est: & interficient
13. me,& te reseruabunt. * Dic ergo,obsecro te, quod
soror mea sis:vt bene sit mihi propter te,& viuat a-
14. nima mea ob gratiam tui. * Cùm itaque ingressus
esset Abram Ægyptum, viderunt Ægyptij mulie-
15. rem quod esset pulchra nimis. * Et nunciauerunt
principes Pharaoni, & laudauerunt eam apud illum:
& sublata est mulier in domum Pharaonis.
16. * Abram verò bene vsi sunt propter illam: Fuerúntque
ei oues & boues,& asini,& serui, & famu-
17. læ,& asinæ & cameli. * Flagellauit autem Dominus
Pharaonem plagis maximis, & domum eius
18. propter Sarai vxorem Abram. * Vocauítque Pharao
Abram,& dixit ei: Quidnam est hoc quod fecisti
mihi? quare non indicasti quòd vxor tua es-
19. set? * quam ob causam dixisti esse sororem tuam,
vt tollerem eam mihi in vxorem? nunc igitur ecce
20. coniux tua, accipe eam, & vade. * Præcepítque
Pharao super Abram viris: & deduxerunt eum, &
vxorem illius,& omnia quæ habebat.

ARGV

ARGVMENTVM.

Ab Abrahæ vocatione tertius mundi millenarius inchoatur, & Geneseos pars tertia: qua nobis Abraham, optimi viri typus proponitur: vt ingrediens virtutis iter, vsque ad cap. 17. vt in eo progrediens & proficiens vsque ad cap. 22. inde vt perfectus, ad cap. 25. De cuius laudibus integros libros Philo & D. Ambrosius composuerunt. Hoc capite continetur facta ei à Deo promissio, & duplex peregrinatio vna in Chananaam, altera in Aegyptum.

VERS. 1. Abrahæ vocationes vna an plures.

Vtherus hæreticorum Antesignanus fingit, Abrahamũ non fuisse immediatè à Deo vel Angelo vocatum; sed Deum id indicasse Semo, Semum id Abrahæ renunciasse. finxit hoc, quia putabat certum esse, quod Sem fuerit Melchisedech: vnde tamen non haberet idoneũ figmenti huius fundamentum, præterea quod fingit, alienum est à verbis sacræ Scripturæ hoc loco, & Actor. 7. 2. *Deus gloriæ apparuit patri nostro Abrahæ, cùm esset in Mesopotamia, priusquàm moraretur in Charan, & dixit ad illum: Exi de terra tua* &c. non Semo apparuit, sed Abrahæ; nec alteri hoc dictum, quàm cui apparuit. Iam olim figmentum illud confutatum à Paphnutio inuenies apud Cassianum *initio collationis* 3. sequor D. Augustinum *hic q.* 25. *& d. lib.* 16. *cap.* 15. vnicam fuisse vocationem Abrahæ, idque cum adhuc existeret in Chaldæâ, de qua vocatione fusè egit B. Stephanus *d. v.* 2. Nam illic Mesopotamiam pro vicinâ Chaldæâ vsurpat, quod consentaneum etiam est Plinio *lib. 6. cap.* 26. vbi Babylona Mesopotamiæ annumerat: nec obscurè indicat Achior *Iudith.* 5. 9. qui dicit Deum illis præcepisse vt exirent, & habitarent in Charan: præcepit ergo priùsquam ex Chaldeâ exirent. Cum filio Abrahamo Thare exiuit; cui tribuitur expeditio vt patri honoris causâ: Quãdiu cũ patre in Haran Abrahamus mãserit, scire nõ possũ, haut multis annis putẽ. Solus Loth discedẽti Adamo adhæsit, vt habebimus mox v. 4. quod cũ cõtigerit anno Abrahæ septuagesimo quinto, anno Phare centesimo quadragesimo quinto, necesse est discessisse annis ante Thare mortẽ sexaginta. Nã Thare septuagenarius Abrahamũ genuit; mortuus postea ætatis anno ducẽtesimo quinto: quare Caluinus caluitur scribẽs *Cõment. in Acta*, Abrahamũ in Charris mortẽ Thare præstolatũ. Nostræ sentẽtiæ quædã objiciuntur. Primò quia Moyses hæc narrat post mortem Thare. Respõdeo Moysẽ vti prolepsi, vt quæ ad Thare pertinebant vno cõceptu narrarẽtur. Hoc verò loco, quia de profectione Abrahę ex professo historiã scripturus, addit de Dei hac iussione, vt nequis susceptũ hoc iter aliquã leuitate vel curiositate queat suspicari. Secũdò, D. Stephanus apertè dicit Abrahamũ post mortẽ Thare translatum Act. 7. 4. *postquam mortuus est pater eius, transtulit illum in terram* *istam*,

Lutheri falsiloquium. Locus Act. 7. 2.

Locus Act. 7. 4.

istam,in qua vos nunc habitatis. Respondet D. Augustinus translatum dici,non quòd primò tunc eò migrarit, vel tūc demum iussus fuerit à Deo migrare:sed quia quo viuo adhuc patre profectus,ibi eo mortuo magis ex instituto & firmiùs domicilium delegerit. Potest etiā istud eum habere sensum,quòd Abrahā dicatur in terram illam translatus, quando Deus promisit semini eius terræ possessionem; & eâ nomine seminis sui acceptâ, exstruxit ibi altare,& tabernaculum suum iuxta Bethel tetendit,*infer.v.7.*quod de illo priùs nō legitur.Tertiò pugnāt contra nos auctoritate Patrū,quia D.Chrysost.*hom.*31.dicit non ante euocatū à Deo ex Charā,quàm Thare mortuus.Ambrosius *de Abrahā c.*2.ista vult dici de ipso exitu ex Charā,quod in *Cathena* Diodorus Tarsensis confirmat.Verùm hi Patres,non examinarunt inexplicabilem ferè,quæ in temporum ratione hic occurrit, difficultatem ; sicut fecerunt Hieronymus & Augustinus , quos sequor. Alia leuiora argumenta obijcit & soluit Pererius *hic Disput.* 1. & multis oppugnat Abulēsem, sed nullū argumentū vrget,aut me ab Abulēsi nūc abstrahit,quē desero dūtaxat propter calculationem illam annorum:& quia non placet duos discessus Abrahami ex Charam confingere. vnum ante mortem , & alium post mortem Thare. Magnus vir ex nostris Commentar.in epist.ad Hebræos cap.11. Tostatum sequitur, sed difficultatem illam Chronographicam non attigit.

2. Hebraism. perfecti pro plusquam perfecto.

DIXIT]Hebraismus†pro,*dixerat.*perfectū pro plusquàm perfecto. EGREDERE]Hebraicè;*Vade tibi.*†hoc est planè cum tuis omnibus exi,non rediturus.vete de assiento,à no boluer yamas.TERRA TVA] Chaldeâ , solo natali. COGNATIONE] idololatris qui te affinitate contingunt.DOMO TVA]si manere volent,desere fratrem, & patrem ipsum,& vxorem,QVAM MONSTRABO] quam ego tibi indicabo. propterea fidem Abrahæ Paulus commendat,quòd patriam reliquerit.ignarus quo properaret.*Hebr.*11.8.ANAGOGIAM pete à D. Augustino *sermo.*51.*de tempore*;& Cassiano *d.collat.*3.*cap.*3.6.*&* 10.

3. Hebr.vade tibi.

4. Abrahæ fides.

VERS. 11.

Hoc beneficium quod sequitur commendat Deus apud prophetā; *Attendite ad Abraham patrem vestrum , & ad Saram , quæ peperit vos: quia vnum vocaui eū,& benedixi ei , & multiplicaui eum:*Isai.51. 2. Solet vaga & incerata peregrinatio liberorum procreationi officere , opes deterere, famam maculare, amicitias soluere:contraria cuncta Deus Abrahæ peregrinaturo , in præmium obedientiæ , pollicetur. Primò posteritatem copiosam,non carnalem tantùm,sed & spiritualem,& in eâ Messiam.

MAGNAM]faciam vt ex te gens maxima oriatur æquanda numero stellis cœli & arenæ maris;cumulata opibus,honore,dignitate, cùm aliâ tum legis & veræ fideį, *Deuteron.*4.7. denique dabo ex illâ nasciturum Seruatorem,qui Deus simul & homo,& Dominus Iudæorū; de his cum Ruperto capio:sed,ne recentiores Iudæi superbiant,noto hîc eos vocari גוי גדול *Goi Gadol*; & idcirco stoliditatem suam profiteri,quando *Goi*, vocant Christianos per contumeliam, quasi dicas Gentiles impios.

5. Goi nos vocant Iudæi.

BENEDI

BENEDICAM TIBI] dabo tibi filiũ,& bona fortunæ naturæ & gratiæ† hoc in sacra Scriptura Dei benedictio denotat. ERIS QVE BENEDICTVS] homines benè & malè precantur, & vltrà quod faciant non habent: ego quidquid volo, quidquid imprecor, præsto. † Hebraicè, *Sis benedictio* imperatiuus pro futuro, causâ certitudinis: & † abstractum pro concreto, quod in benedictionibus est nota copiæ & perfectionis bonorum futurorum. 6. Benedictio Dei. 7. Imperatiuus pro futuro. 8. Abstractum pro concreto.

MAGNIFICABO NOMEN TVVM] Vt cunctis sæculis & orbe toto sit clarum & nobile: (*vide Eusebium lib. 9. Præparat. Euangel.*) & vt te posteri velut omnis virtutis speculum sibi proponant, & se à te oriundos glorientur. faciunt Iudæi, Sarraceni, Christiani, hi verè se spirituales filios; Sarraceni carnales, sed falsò; Iudæi carnales verè, spirituales falsò. VERS. 10. 9. Abrahami gloria.

BENEDICAM BENEDICENTIBVS] † benefaciam benè de te merentibus; malefacientes tibi, mulctabo malis, q. d. iidem mihi futuri amici aut inimici, qui tibi: quod proprium perfecti fœderis hunc alludit Balam; *Qui benedixerit tibi: erit & ipse benedictus: qui maledixerit, in maledictione reputabitur* Num. 24. 9. vt verò doceat maledicentes benedicentibus fore pauciores, Hebraicè habes *maledicentem* in singulari. TROPOLOGICE hinc notent sæculi potentes, quàm bonum sit habere iustos viros amicos & beneuolos; quàm malum eos affligere, opprimere, contemnere. 10. Abrahami fœdus cum Deo offensiuum & defensiuum.

IN TE BENEDICENTVR OMNES &c.] Consuetudo † sacræ Scripturæ est obseruatu digna. quædam narrare promissa nonnullis, quæ nõ implentur in ipsis, sed in posteris eorum: tamen ipsis promittuntur, vt significet Deus, se hæc posteris in ipsorum gratiam præstare: tum quia quod posteris datur, hoc ipsis, quorum posteri portio, videtur dari, vt principio & capiti posteritatis: sic hoc loco. Item Gen. 13. 15. *Omnem terram quam cõspicis tibi dabo, & semini tuo, &c.* Gen. 27. 29. *Esto Dominus fratrum tuorum: & incuruentur ante te filij matris tuæ.* & Gen. 49. in Patriarcharũ benedictionibus pleraque sunt huiusmodi. Morem hunc docet D. Chrysost. *hom. 8. super Matthæ. ad illud, ex Ægypto vocaui filium meum.* Hoc posito sententia est ista. *In te benedicentur* hoc est vt explicat c. 22. 18. *in semine tuo*, quod semẽ (teste Paulo ad Gala. 3. 16.) est CHRISTVS. Per hoc enim Spirituale semen, Abrahã factus est, pater omnium credentium. Magna difficultas hic occurrit, de tempore quo hæc promissio facta fuit Abrahæ, eò quod B. Paulus *d. v. 16.* dicat factam annis 400. & 30. ante legem Moysis promulgatam: cui rei videntur alia S. S. loca repugnare? Sed quia ex Pauli dicto quæstio nascitur, illam (age) relinquamus expositioni epistolæ Paulinæ; *Interea potest legi Pererius tomo. 3. in c. 12. disput. 2.* Sit ergo ratum Christianis, hoc loco promitti quotquot mortales benedicentur per Christũ, & in Christi nomine benedicendos. De Christo adfert Petrus; *vos estis* (ô Christiani) *filij prophetarum & testamenti, quod disposuit Deus ad Patres nostros, dicens ad Abraham: & in semine tuo benedicentur omnes familiæ terræ. Vobis primum Deus suscitans filium* 11. Promissiones sacræ script. quomodo intelligendæ. 12. Abrahæ facta promiss. de semine benedicto pertinet ad CHRISTVM.

suum misit eum benedicentem vobis, & sic D. Augustin. lib. 12. contra
13. Benedici in aliquo quid. Faustum cap. 6. sed obijciunt Iudæi. In sacra Scriptura *benedicere aut maledicere in aliquo* solet significare, ad similitudinem alicuius benè vel malè precari. Resp. soler: sed etiam solet sumi pro benè precari alteri, & beneficia illi à Deo impetrare propter aliquem. Deuteron. 10. 8. *& benediceret in nomine illius* (Dei) *vsque in præsentem diem*. Isai. 65. 16. *In quo qui benedictus est super terram, benedicetur in Deo, amen.* Eodem sensu hîc per CHRISTVM & in CHRISTI nomine benedictio promittitur. Secundò contendunt: Hebraicè est, non; *benedicentur*, sed; *benedicent se*, quid inde? Sensus est. hanc benedictionem sibi mutuò præcabuntur, gratulabuntur; & per pium sacramentorum nouorũ vsum quasi largientur, & sibi ipsis quoque (si adulti fuerint & mentis sanę) fide & operibus applicabunt. VNIVERSÆ COGNATIONES TERRÆ] de omni tribu, linguâ, & gente. nam in ipso omnes tibus terræ benedicentur: sicut in priore Adamo mortui, sic in posteriore omnes viuificantur.

VERS. 4. Proponitur peregrinatio Abrahami per totam Chananæam, postquam de Haram, relicto illic parente, primum egressus fuit.

SICVT PRÆCEPERAT) nihil omisit, nihil mutauit, ad amussim Dei mandatum impleuit. vnde & typum obedientię proponit nobis *Chrysostomus hom. 31. hic, & Gregorius in Ezech. hom. 15.*

VERS. 5. Iosephus vult Lothum ab Abramo in filium cooptatum, potiùs crediderim iudicio Abrahæ permotum sapienter se illi adiunxisse, vt D. Ambrosius & alij volunt.
14. Loth an adoptatus ab Abrahamo.

FRATRIS] Aran. frater ergo Loth Sarai.

15. Substantia. SVBSTANTIAM] sic † vocant Hebræi opes, quæ in pecoribus potissimum runc positæ. ANIMAS] personas: pars dignior pro toto.
16. Anima pro personâ, Synecd. sicut; *Da mihi animas, cetera tolle tibi*. c. 14. 21. & *qui amat animam suã, perdet eam*. Ioan. 12. 25.

QVAS FECERANT] Scilicet, suas, quas vel emendo aut permutando aut aliter compararant, vel ipsi genuerant & educarant sibi. hoc est omnes serui & ancillæ Lothi & Abrahæ. Hebræis † *facere* pro acquirere & parare sibi in dominium aut possessionem, sic passim *facere nomen*, *facere amicos* & similia. Non colligitur ex hoc loco animas hominum gigni, vel fieri ab homine.
17. Facere pro acquirere.

VT IRENT] stabiliter mansuri.

18. Chanaan latè accepta. IN TERRAM CHANAAN] latè sumitur pro toto spacio quod possidebant, qui ex Chanaan & filijs eius orti, nempe Palæstinâ, Phœnyce, & Arabiæ magnâ parte.

VERS. 6. PERTRANSIVIT [nusquam permissus rabernaculum tendere, perrexit vsque ad vltimos Chananeæ fines. Charan respectu Palæ-
19. Abrahami iter. stinæ vergebat versus meridiem & occidenrem, sic per Chananeæ partem Septentrionalem in orientis confinio ingressus, versus orientem vlteriùs progressus fuit, donec veniret ad locum vbi postmodum Sichem fuit ædificata; & vsque ad conuallem illustrem, quæ in

quæ in extima terra promissionis est ad orientem.

SICHEM] decem † leucis ab Hierosolyma, prope montem Garizim, vrbs Samaritanorum postea, in qua natus Iustinus Martyr. Plinius videtur vocare *Sicaminam.* Alia fuit in tribu Ephraim iuxta Eusebium, Masius tamen in Iosue id negat. Verùm tamen est duas fuisse, sed valdè propinquas & ambas tribus Ephraim, vnam veterem, alteram nouam. Sic ex Breide bachio Adrichomius. TROPOLOGICE *Sichem* significat humerum suum. *vide Ambros. d. c. 2.* 20. Sichem.

CONVALLEM ILLVSTREM] Hebraicè אלון מורה *Elon Moreh.* primum vocabulum deducitur ab איל *Eial,* quod significat robur seu quercum: noster continens pro contento vertit, nempe conuallem, scilicet planiciem, robustis ac proceris quercubus spectabilem, ponitur *conuallis* pro querceto conuallis. Sic puto conciliari posse versionem LXX. *quercum excelsam.* Chaldæus *planitiem* MORE: & dubium est an מורה hîc proprium vt accepit Chaldæus, an appellatiuum vt voluerunt noster reddens *illustrem,* hoc est conspicuum, & LXX. τὴν δρῦν τὴν ὑψηλήν, vbi δρῦς fortè καλὰ δρυμῶ, positum, arbor pro nemore: quidam vertunt, *quercum Mambre.* de quo aliàs. Meo animo LXX. & noster optimè deduxerunt à ראה *Raah* aspexit. Nũc moneo de Elon Moreh multis & doctè disserere Andezam Masium, *in c. 8. Iosue v. 30. & cap. 24. v. 26.* 21. Conuallis illustris.

CHANANÆVS] populus ille sic propriè dictus, ad distinctionem Heuæi, Pherezæi, Iebusæi, &c.

ERAT IN TERRA] pacificè illam possidebat: ita vt Abraham solummodò ex conducto, & precariò ibi degere sineretur. Nec enim illi ipsi Deus vel terræ pedem tradidit. *Act. 7. v. 5. Hebræ. 11. 9.*

Modica planè quies iusto conceditur principio tantùm promittitur terra promissionis, longo post tempore posteris danda. VERS. 7.

APPARVIT] modo quem nouit ipsemet Deus: vt plurimùm arbitror, per Angelum vicem Dei repræsentantem. Nam quæ viri docti Moncerus Gallus, & Tyræus Germanus scripserunt, non transcribo: legantur apud illos: nam libri exstant, *De apparitionibus veteris & Noui Testamenti.* 22. Apparitiones Dei quales.

SEMINI TVO] carnali, quod ex Isaac descendet. *Augustin. lib. 16. de ciuitat. Dei cap. 18.* ANAGOGICE terra promissionis est regnum cælorum: semen, fideles. *Sic glossa Græca.*

ALTARE] vtique materiatum, ad agendas Deo gratias & sacrificandum.

AD MONTEM] Tostatus vult Garizim & Hebal: Pererius alium aliquem: mihi non displicet Tostati sententia. VERS. 8.

CONTRA ORIENTEM BETHEL] qui erat Orientalis ipsi Bethel.

AB OCCIDENTE, HABENS BETHEL] Hebraicè, *à mari habens Bethel.* clarissimè vertit Hieronymus, quia mare mediterraneũ (quod respectu maris mortui Iudæi vocant magnum, & simpliciter, mare) est, respectu Iudææ & ipsius Bethel, ab occasu; mare verò mortuum [illegible] Ee [illegible] ab or[illegible] 23. Mare mediterran. Hebr. dicitur occidens, & mare magnum, & mare [illegible]

ab ortu. *Eugubinus*. Bethel per anticipationem dictum, nam *Luza* vocabatur.

ALTARE] D. Ambrosius; vbi Bethel (*ait*) hoc est domus Dei, ibi & ara: vbi ara, ibi & inuocatio Dei nostri.] desunt hæreticis ara & Bethel; ergo & inuocatio.

ET INVOCAVIT] professus est palàm, externo cultu & cærimoniis piis, nihil sibi in Dei veneratione commune esse cum prophanis illis gentibus.

VERS. 9. AD MERIDIEM] rectè: nam Hebraicè est, *ad Austrum*. Solet
24. Meridies, auster, & desertum idē. etiam hoc explicari voce, *deserti*, vt hîc vertunt LXX. quia terra promissionis qua spectat meridiem adiacet Arabiæ Petrææ quod D. Hieronymus monet notandum. MYSTICA hîc Rabanus & Rupertus.

VERS. 10. FACTA EST] grandis & diutina fames totam Chananæam obtinuit, ita vt Abraham cogeretur aliò commigrare.

VT PEREGRINARETVR] non vt habitaret, spem enim promissæ sibi terræ numquam abiecit.

25. Ascendere & descendere. DESCENDITQVE] promissionis terra est altior Ægypto: ideo ad hanc ex illâ † proficiscentes, *descendere*: ex Ægypto verò in Iudæam proficiscentes, *ascendere* dicuntur in sacra Scriptura. Sed cur in Ægyptum? quia non licebat illi, si Deo vellet parere, in Mesopotamiam redire, vel quòd in solâ Ægypto fames illa non grassabatur.

VERS. 11. PROPE] cùm limiti Ægyptio appropinquaret.

NOVI QVOD] noui quia pulchra es mulier, Ægyptios dicturos; *vxor ipsius est, &c.* vt τὸ *noui* referatur ad id, quod Ægyptij dicturi erant: pulchritudo verò non sit terminus cognitionis, quasi iam demum illam cognosceret; sed sit causa futura conatus Ægyptiorum. Ait autem se hoc nosse seu moraliter scire; quia nouerat audaciam & incontinentiam illius populi, quam poterat accepisse relatione dignorum fidei, & communi famâ.

PVLCHRA] vt minimùm erat annorum sexaginta quinque, multis peregrinationibus, laboribus, & mæstitiis tentata, non potuit ergò sine speciali Dei curâ pulchritudo tanta conseruari. *vide S. Chrysost. hom.* 32.

VERS. 12. INTERFICIENT ME] vir fortis non mortem timebat, sed quod eâ damnum obuenturum humano generi. Sciebat sibi promissum semen benedictionis, in quo salus hominum: si sine liberis necaretur, non poterat, sine nouo miraculo, promissio seminis in ipso non euacuari. Hoc vt auertat, facit quod potest, seu potiùs quod in tantâ perturbatione occurrit. Vides (ait) quo in periculo versetur vita mea. Mihi aliud effugium non apparet promptius: quàm vt sororem meam te dicas: forsassis sic epipar...

26. Viuificare Hebræis est à morte liberare. RESERVABVNT] Hebraicè est, *viuificabunt*, hoc est parcent tibi, letho eximent. Psal. 40. 3: *Dominus conseruet eum, & viuificet eum:* & passim quando de viuente sermo est.

BENE SIT MIHI PROPTER TE] vt hoc secreto & inuolucro si-
VERS. 13. lentij tui (nam גלל *Galal* id significat) vitam & hunc spiritum mihi tuearis.

tuearis. Lubricus locus. An exponit † illam adulterio, & consentit? 17.
Origines Tertullianus, Chrysostomus, & Ambrosius diriusculè loquuntur: commodè sunt interpretandi iuxta sententiam Ruperti *lib. 5. cap. 7.* qui secutus Augustinum *hic q. 26. & d. lib. 16. cap.* 19. *& lib. 22. contra Faustum cap.* 33. nec mendacium adfuisse, nec formalem siue absolutum consensum in mœchiam, qui consensus ad peccatum necessarius est. Tacere tantum iubetur, quòd sit vxor, & verè dicere, quòd sit soror. Cauit Abraham, quod cauere vt homo poterat, ne quia maritus occideretur: Deo reliquum commendauit, quod cauere non poterat, nempe ne vxor eriperetur, & eius integritati iniuria adferretur. Si periculo, quod apertum putabat, & docuit euentus non falsò putasse, se exponeret, nec faceret ad vitandum, quod poterat, totum miraculo committens; fuisset similis tentantibus Deum. Si cum vitæ suæ euidenti periculo non taceret, peccaret contra charitatis ordinem, quo vitæ suæ periculum, illi Ægyptiorum deceptioni (quæ ex ipsorũ nata fuit malitia) præponere tenebatur. Potuit etiam sat securus esse de euentu rei, tum quia meritò sperabat vxorem nunquam peccato consensuram: Tum quia non ignorabat consuetudinem Regum illorum (quam hîc testantur D D. Hieronym. & Augustin.) esse, vt non nisi post longum tempus, & multiplices vnctiones, & mundi muliebris præparamenta, ad thalamum mulieres admitterent. Et si nihil horum fuisset, sciebat se suáque Deo esse curæ, & fidei pater iam tum in spem contra spem credere incipiebat. Hæc dicta fusiùs propter Caluini virulentiam qua Patriarchæ lenocinij suspicionem nititur impingere.

Abrahã defenditur à nota mendacij & lenocinij.

LAVDAVERVNT] formam in maius extulerunt; hoc sonant Hebræa. ET NVNCIAVERVNT.] Hebraicè est, & viderunt. Græcè καὶ εἶδον. noster videtur aliter legisse, vel ponit effectum pro causa, quia viderant nunciarunt. SVBLATA] nolens à nolente auulsa, cum resistere nequiret. IN DOMVM] vxor futura, & sollemni ritu ducenda, non ad subitum stuprum. PHARAONIS] sunt qui velint osiridem fuisse. VERS. 15.

BENE VSI SVNT] Pharao multa in illum; tanquam in sororium beneficia contulit, & ita Hebraicè est in singulari: noster in plurali reddidit, cum LXX. vt significet subditos Regis ad exemplum se composuisse. VERS. 16.

FLAGELLAVIT PHARAONEM) non vt adulterum; nam ignorabat coniugatam esse: sed vt tyrannum, quia inuitam rapi iusserat. PLAGIS MAXIMIS) quibus? † Theodoretus *q. 61.* in genere scribit morbo vinctum, ne posset ea abuti. Iudæi scribunt morbum hunc fœdam gonorrhæam, & impotentiam coëundi, in omnes Ægyptios sæuientem. Philo *lib. de Abraham* censet multiplicem morbum fuisse, & graues corporis cruciatus, cum iugi inquiete animi ac remorsu. Iosephus *ca. 8. l. b. 1* post Eupolemum, seditiones & pestilitatem, ceteri subitam fœminarum Ægyptiarum sterilitatem: mihi N. L. sed qualis qualis tandem pœna, satis indicat castam apud Pharaonem man- VERS. 17.

18. Pharaonis plaga quæ.

 sisse

fisse. Cui námque tam seuere vltus est iniuriam iusto illatam, multò magis vxorem illi impollutam seruauit, *bene Procopius.* Ex parte huc referendum illud; *Non reliquit hominem nocere eis & corripuit pro ijs Reges*, psal.104. 14.

DOMVM EIVS] nam & aulici, & plebs malo cooperata.

29. Verbum pro facto. PROPTER SARAM] propter facinus in Saram Hebraicè, *propter verbum in Saram.* † Sicut facinus Dauidis in Vriam vocatur *sermo Vriæ*, 3.Reg.15.5.& Græci pro, *nihil ad rem*, solent dicere οὐδὲν πρὸς ἔπος *nihil ad verbum.*

VXOREM ABRAM] hoc additur: vt cùm videmus in gratiam

VERS. 18. mariti factum, cogitemus à stupri contumeliâ præseruatam.

30. Res pro causa rei. QVIDNAM EST HOC QVOD FECISTI MIHI] cur fecisti hoc mihi. † Hebraismus, res pro causa rei.

QVOD VXOR TVA ESSET] iuxta Chrysostom. sciuit id Deo reuelante, fortè per sacerdotes, quos id ei respondisse Iosephus sup. refert: quod autem *lib. 6. de bello Iudaico cap. 11.* dicit secundâ vesperâ remissam marito, vix credibile est: quo pacto tam breui tempore

VERS. 19. apparuit plagas à Deo illatas?

VT TOLLEREM EAM) quia Rex loquitur, noster interpres ad eius intentionem, non ad Abraham respexit. Non enim sensus est, hoc ideo dictum ab Abram vt rex illam tolleret; sed ideo se sustulisse, quia sororem suam esse dixerat. Sensus; cum putarem non esse coniugatam & dumtaxat sororem tuam, non dubitaui illam mihi in thalami consortem accipere; & te vel inuitum affinitate Regiâ honorare.

NVNC ERGO] cùm sciam esse coniugem tuam.

ACCIPE] à me intactam.

Facit Abrahæ liberam discedendi copiam, & custodiam addit, ne quis de populo barbaro viri peculio vel vxoris pudori vim adferret.

VERS. 20. *S. Ambros. sup.* Hinc patet omnino exiguo tempore in Ægypto mansisse Abram, † vt lapsabundum nutet, quod Iosephus prodidit Ægyptios Mathematicas disciplinas ab Abram didicisse: veriùs Ioseph patriarcham id Regis iussu in eos beneficij contulisse. Psal. 104. 21. *Constituit* (Pharao) *eum* (Ioseph) *dominum domus suæ, & principem omnis possessionis suæ: vt erudiret principes eius sicut semetipsum: & senes eius prudentiam doceret.*) ALLEGORIAM notatu dignissimam de tota peregrinatione Abram petere vos suadeo à Procopio in cap. 13.

31. Abrahæ mora in Ægypto, & an docuerit Ægypt. astronomiam?

CAP.

CAPVT DECIMVM TERTIVM.

ASCENDIT ergo Abram de Ægypto,ipſe 1.
& vxor eius,& omnia quæ habebat, &
Lot cum eo ad auſtralem plagam.* Erat 2.
autem diues valde in poſſeſſione auri &
argenti. * Reuerſúſque eſt per iter, quo venerat, à 3.
meridie in Bethel vſque ad locum vbi priùs fixerat
tabernaculum inter Betel & Hai: * in loco altaris 4.
quod fecerat priùs,& inuocauit ibi nomen Domi-
ni.* Sed & Lot qui erat cum Abram, fuerunt gre- 5.
ges ouium, & armenta, & tabernacula. * Nec po- 6.
terat eos capere terra, vt habitarent ſimul: erat
quippè ſubſtantia eorum multa,& nequibant ha-
bitare communiter. * Vnde & facta eſt rixa inter 7.
paſtores gregum Abram & Lot. Eo autem tempo-
re Chananæus & Pherezæus habitabant in terra
illa. * Dixit ergo Abram ad Lot: Ne quæſo ſit iur- 8.
giũ inter me & te,& inter paſtores meos, & paſto-
res tuos: fratres enim ſumus. * Ecce vniuerſa terra 9.
coram te eſt: recede à me, obſecro: ſi ad ſiniſtram
ieris,ego dexteram tenebo: ſi tu dexteram elege-
ris,ego ad ſiniſtram pergam. * Eleuatis itaque Lot 10.
oculis,vidit omnem circa regionem Iordanis,quæ
vniuerſa irrigabatur antequam ſubuerteret Do-
minus Sodomam & Gomorrham, ſicut Paradiſus
Domini, & ſicut Ægyptus venientibus in Segor.

11. * Elegítque ſibi Lot regionem circa Iordanem,&
receſſit ab Oriente: diuiſiq; ſunt alterutrum à fra-
12. tre ſuo. * Abram habitauit in terra Chanaan: Lot
verò moratus eſt in oppidis,quæ erant circa Iorda-
13. nem, & habitauit in Sodomis. * Homines autem
Sodomitæ peſſimi erant,& peccatores coram Do-
14. mino nimis. * Dixítque Dominus ad Abrã, poſt-
quam diuiſus eſt ab eo Lot: Leua oculos tuos, &
vide à loco,in quo nunc es, ad aquilonem & me-
15. ridiem,ad orientem & occidentem.* Omnem ter-
ram,quam cõſpicis,tibi dabo,& ſemini tuo vſque
16. in ſempiternum. * Faciámque ſemen tuum ſicut
puluerem terræ: ſi quis poteſt hominum numera-
re puluerem terræ,ſemen quoque tuum numerare
17. poterit. * Surge, & perambula terram in longitu-
dine, & in latitudine ſua: quia ſibi daturus ſum
18. eam. * Mouens igitur tabernaculũ ſuum Abram,
venit & habitauit iuxta conuallem Mambre, quæ
eſt in Hebron: ædificauítque ibi altare Domino.

ARGV

ARGVMENTVM.

Reuersus ex Aegypto, diuiditur propter pastorum rixas à Loth, iste Sodomam, Abram Chananæam petit, quam eius semini Deus iterato pollicetur.

VIDEAMVS nunc qualis Abram in prosperis. AD AVSTRALEM PLAGAM] adspectu terræ Sanctæ, talis enim locus vbi antea fuerat: qui respectu Ægypti ad Aquilonem foret. *Vide cap.12.vers.9.* VERS. 1.

DIVES] Hebrai. grauis. Sed est idem: nam qui † multas diuitias habet, multa fert onera, & impedimenta. Sic etiam Poëta, *dextram ære grauem* dixit, pro pecuniosa. VERS. 2. 1. Grauis pro diuite.

AVRO ET ARGENTO] recens multis Regis Ægyptij muneribus locupletatus. Diuitiæ ergo per se non sunt malæ: sed hominum vitio difficiliorum in cælos ingressum faciunt. *Matth.19.29. Luc.18. 24.1.Tim.6.vers.16.& 18.* 2. Diuitiæ an malæ.

PER ITER QVO VENERAT] per easdem mansiones, per quas in Ægyptum fuerat profectus. VERS. 3.

IN LOCO ALTARIS] fortè post discessum eius à Chaldæis destructi; vel ab ipsomet Abram, ne idololatræ illud contaminarent. VERS. 4.

INVOCAVIT] inuocauerat.

TABERNACVLA] tentoria siue papiliones, in quibus cum familia sua degebat: *casulas* vocat ad Hebræ.11.9. Loth indiuiduus Abram comes fuerat, ideò illi quoque Deus benedixit, vt sequitur. VERS. 5.

NEC POTERAT ILLOS CAPERE TERRA] illa Chananeæ portio, vbi tum simul metabantur, non sufficiebat tantæ multitudini gregum, quibus opus erant pascua latissima: & propterea: *Non poterant habitare communiter:* hoc est pariter pacificè vno loco tentoria figere. Necesse erat sua cuique pecora esse vicina, quod loci angustia non patiebatur. VERS. 6.

SVBSTANTIA] opes diuitiæ. VNDE] quia terra eos capere nequibat.

FACTA EST RIXA] quia sibi quilibet vberiora pascua, & meliores adaquationes vindicabant. TROPOLOG. Nota † fructû diuitiarum, discordiam & auulsionem carissimorum: de quo multa hic Hamerius. VERS. 7. 3. Diuitiarum fructus discordia.

INTER PASTORES] non inter dominos. GREGVM] *Gregis Abram & gregis Loth:* vt est Hebrai. Non video, cur noster innuat vnum vtriusque gregem fuisse: quod nostro impingit & arrodit Luther. Sub gregibus etiam armenta comprehenduntur.

CHANANÆVS ET PHEREZÆVS] vt intelligas tantò periculosiorem dissentionem fuisse, quòd cincti essent impiis & efferis hominibus promptis ad iniuriam inferendam; & coram quibus non de-

4. Chananæi & Pherezæi situs. cebat fideles rixari. Respectu tentorij Abram, Chananæus degebat partim ad Orientem partim ad meridiem scilicet iuxta fluenta Iordanis, partim etiam circa mare magnum; Pherezæus autẽ ad Septentrionem & occidentem, locis montanis & munitioribus habitabat.

VERS. 8. NE QVÆSO] adhuc nullum inter illos iurgium fuerat; Sed vix poterat euitari rixarum occasio, nisi separatione. *Vide D. Ambros. d. lib. 1 cap. 3.*

5. Fratres in S. S. qui. FRATRES ENIM SVMVS] in sacris litteris, quidam † sunt fratres natura, vt Iacob & Esau: quidã gente seu genere, vt omnes Hebræi: quidam affectu, vt omnes homines: quidam repræsentatione, vt fratrum filij. *D. Hieron. epist. contra Heluidium.* Loth erat Abrahæ nepos ex fratre.

VERS. 9. VNIVERSA TERRA] ista Chananæorum, in qua sum iussus degere. CORAM TE EST] habitatores parati sunt quam voles plagam habitandam vendere, vel locare. Coram † aliquo esse dicitur,

6. Coram aliquo esse. quod in eius potestate est. inf. 24. 51. *En Rebecca coram te est, tolle eam & proficiscere.*

RECEDE A ME] separare à me: subauditur alterum; si nobis, me recedentem ne sequaris: dat optionem manendi, vel in quam velit partem recedendi. SINISTRAM] septentrionem. *Chaldeus.*

7. Hereditatis diuidendæ mos. DEXTRAM] meridiem. Hinc orta † videtur vetus consuetudo, cuius mentio apud Senecam *in Declamat.* Vt in familia herciscunda maior diuidat, minor optet: quod laudant D. Ambros. *d. cap. 3.* & D. Augustin. *d. lib. 16. cap. 20.* ALLEGORIAM de CHRISTO, Apostolis & Pharisæis, tradit Eucherius, *hoc lib. 2. cap. 15.*

VERS. 10. ELEVATIS] obediens Abrahæ per omnia, quod illum velle sciebat, circumspicit, & magis amœnam eligit: nulla hic in Loth immo-

8. Loth defensus. destia, aut incircumspectio fuit, vt Caluinus calumniatur.

9. Sodomorũ regio quam amœna. OMNEM CIRCA REGIONEM IORDANIS] *circa*, referendum ad Loth, qui contemplabatur totam planiciem Iordani adiacentem; quæ, ante subuersionem quatuor vrbium, tota irrigabatur fluendis Iordanis arte hominum ductis vbique riuis; adeò amœna & vber, vt comparari posset Paradiso terrestri, (*sic Augustin q. 17. in Genes.*) & Ægypto, quam Nilus inundat & fœcundat. *sic post August. Caietan.*

VERS. 11. ELEGITQVE SIBI] permisit eum Deus decipi, vt bono exemplo Lothi Sodomitæ ad virtutem prouocarentur, & promissio Abrahæ facta impleretur, & nos moneamur amœniora non præferre salutaribus.

10. Pẽtapoleos situs. RECESSIT AB ORIENTE] referendum ad Loth iam digressum ab Abram, & ingressum in Pentapolim: tunc enim recessit à parte magis Orientali ad partem minùs Orientalem, nempè Sodomam; quæ totius Pentapoleos maximè occidua fuit; licet respectu totius

11. Hysteroproteron. Palæstinæ Pentapolis esset Orientalis. Est ergo Hysteroproteron †: nam priùs separati sunt ab inuicẽ; quàm Loth ab Oriente recederet.

ALTERVTRVM A FRATRE SVO] hoc est alter ab altero, frater à fratre.

IN TERRA

In terra Chanaan] Chananæorum strictè sumptorum, & longiùs recedens à Iordane, quàm Loth. VERS.12.

Moratvs est]tetendit tabernaculum, & māsiones diuisit prope Iordanem, transiens singula oppida, donec ad Sodomam perueniret, vbi sedem fixit. *De Iordanis* nomine & origine vide Tostat.q.68. 12. Iordanis nomen & origo.
& Peretium *disp.*2. Māgna iusti Loth † laus est, mansisse incontaminatum inter coinquinatissimos, & iustum inter iniustos. 2. Pet.2.7.
Iustum Loth oppressum à nefandorum iniuria, ac luxuriosa conuersatione 13.
eripuit. aspectu enim & auditu iustus erat: habitans apud eos, qui de die in Laus Lothi.
diem iniquis operibus animam iustam cruciabant.] D. Gregorius lib.1.in Iob.cap.1.

In Sodomis]LXX.& noster ad terminum profectionis respexerunt. alioqui עד *Ghad*, non solùm significat, *vsque ad*, sed etiā; *in* (Lipoman.) Tostatus vult Sodomam fuisse Pherezæorum: † satis est verisimile, sed incertum. עד pro in Sodoma an Pherezæorum

Pessimi]in rebus, *iniusti*: obscæna sui & aliorum contrectatione, *peccatores*. sic Chaldæus. VERS.13.

Coram Domino]Hebraicè, † *Peccatores Deo*, seu *Dei*. hoc est 14.
veri, certi, nobiles, & perfecti peccatores. noster phrasim explicat, vt Peccator Dei vel Deo.
&LXX. ἁμαρτωλοὶ ἐναντίον τοῦ θεοῦ σφόδρα. *peccatores in cōspectu Dei vehementer*: quod reprehendit D. Hieronymus, non quasi LXX. non rectè significationem locutionis explicassent; sed quia cùm dixissent. ἁμαρτωλοὶ σφόδρα, non opus erat addere ἐναντίον τοῦ θεοῦ, quoniam idem significat. hoc viro docto considerandum fuerat. Potest etiam dici, *Peccatores Domino*, idem esse quod *contra Dominum*. sicut dicitur Psa. 50. *tibi soli peccaui*, & 2.Reg.12. *peccaui Domino*. Luc.15. *peccaui in cælum & coram te*, id est contra *te*, vt ibi Euthym.

A loco in qvo nvnc es]fortè Garizim, vel Hebal monte. Vers.14.

Ad occidentem]ad mare. *Hieronymus*.

Omnem terram]daturum se pollicetur omnem quam videret, Vers. 15.
non solam tamen quam videret, *Augustin.q.*28. vel simpliciter, omnem tantum quam videbat. potuit enim Deus imaginem aliquam efformare, quæ totam promissionis terram, & singulas eius partes exactè Abrahamo poneret ante oculos: sicut ostendit eam Moysi è 15. Abrahā an viderit vno intuitu totam terram promissionis.
monte Phasga, *Deuteron.*34.1. & (secundum aliquos) diabolus ostendit Christo omnia regna terræ, *Matth.*4. *& Luc.*4.

Et semini tvo] & valet † idem quod, *id est*. sit hæc promissio de semine carnali per Isaac; vltra tamen adhuc respicit Deus ad terram viuentium & spirituale semen Abrahæ, Rom.4.16. *Ideo ex fide, vt se-* 16.
cundum gratiam firma sit promissio omni semini, non ei qui ex lege est so- Et exegeticum.
lum, sed & ei qui ex fide est Abrahæ, &c. & cap.9.8. *In Isaac vocabitur ti-* 17.
bi semen: id est, non qui filij carnis, hi filij Dei: sed qui filij promissionis, æsti- Seminis cuius hæc promissio.
mantur in semine.] est sententia D. Augustini *d. lib.*16. *cap.*21. quam cōfirmat quod sequitur in sempiternvm. Nam terrena illa Chanaan, non dicam *in æternum*, sed nec longissimo tempore (quod significat Hebraismus) vel ipsis Christianis concessa fuit.

Vers. 16. SICVT PVLVEREM TERRÆ] Plenius hoc dici poteſt de ſemine
18. Comparatio pulueris terræ. ſpirituali, quod numeratu difficilius: ſed tamen de carnali quoque poteſt accipi *κατὰ ὑπερβολὴν*, iuxta D. Auguſtinum *d.cap.* 21. Nam de hoc dixit Balam; *Quis dinumerare poſſit puluerem Iacob, & numerum ſtirpis Iſraël.* Num. 23. 10. Oſee quoque, *& erit numerus filiorum Iſraël quaſi arena maris, quæ ſine menſura eſt, & non numerabitur.*] *cap.* 1. 10. habes eandem comparationem apud poëtam Sulmonenſem,

Tot mala ſum paſſus, quot in æthere ſidera lucent;
Paruaque quot ſiccus corpora puluis habet.

vide Adagia ſacra §. 17. SEMEN QVOQVE TVVM] ſubauditur ſed terræ puluerem nemo poterit numerare. ergo nec ſemen tuum.

Vers. 17. PERAMBVLA] non eſt præceptum, ſed permiſſio. *Chryſoſt. hom.* 34. quaſi dic. vis ſcire quanti facienda ſit hæc terra? ſpaciare per illam, ſcrutare totam. miraberis & gaudebis. hoc pertinet ad terram hanc imam, & ſemen carnale.

VERS. 18. MOVENS] Sodomos & Loth reliquit ad Occidentem. ipſe de Hay & Bethel poſtea verſus Orientem profectus.

19. Conuallis Mambre. CONVALLIS MAMBRE] fuit planicies roboreis ſiluis conſita, ſimilis conualli illuſtri: in hac fuit ilex, ſeu quercus illa nobilis, dicta *quercus Mambre.* Nomen accepit, vel ab vrbe Hebron, † quæ & Mambre dicta, *cap. 23. in fine*: vel à viro quodam Principe, *de quo cap.* 14.

20. Hebron, dicta Mambre, & Cariatharbe. IN HEBRON] in Hebronis territorio. Hebron, quæ & Cariatharbe. *Ioſephus lib. 5. de Bello Iudaico. cap.* 7. & dixi de hac non pauca *in Panegyrico de viſitatione B. Mariæ Virginis.*

DOMINO] in Dei honorem. vides ſtudium Abram in conſtruendis vbique Deo altaribus. quis credat Abrahæ filios, qui altaria hodie vbique demoliuntur? Lutheranos dico, Caluiniſtas, Suenckfeldianos, Memnoniſtas, & ſimiles ſæculi noſtri peſtes, religionis pollinctores, viperas conantes matrem, ex cuius ſinu eruperunt, ſæuiter trucidare.

MYSTICAM expoſitionem inuenies in epiſt. D. Hieronymi ad Dardanum.

CAPVT

CAPVT XIIII

Actum est autem in illo tẽpore, vt 1.
Amraphel rex Sennaar, & Arioch
rex Ponti, & Chodorlahomor rex
Elamitarum, & Thadal Rex Gen-
tium * inirent bellum contra Bara 2.
regem Sodomorum,& contra Ber-
sa regem Gomorrhæ,& contra Sennaab regem A-
damæ,& contra Semeber regem Seboim,contraq;
regem Balæ,ipsa est Segor. * Omnes hi conuene- 3.
runt in vallem siluestrem, quæ nunc est mare salis.
* Duodecim enim annis seruierant Chodorlaho- 4.
mor,& tertiodecimo anno recesserunt ab eo.*Igi- 5.
tur quartodecimo anno venit Chodorlahomor,
& reges qui erant cum eo : percusseruntque Ra-
phaim in Astarothcarnaim, & Zuzim cum eis, &
Emim in Saue Cariathaim, * & Chorræos in mõ- 6.
tibus Seir,vsque ad Campestria Pharan, quæ est in
solitudine. * Reuersique sunt, & venerunt ad fon- 7.
tem Misphat, ipsa est Cades : & percusserunt om-
nem regionem Amalecitarum, & Amorrhæum,
qui habitabat in Asasonthamar. * Et egressi sunt 8.
rex Sodomorum, & rex Gomorrhæ,rexque Ada-
mæ,& rex Seboim,necnon & rex Balę,quæ est Se-
gor : & direxerunt aciem contra eos in valle Silue-
stri. * scilicet aduersus Chodorlahomor regẽ Ela- 9.
mita-

mitarum,& Thadal regem Gentium, & Amraphel
regem Sennaar,& Arioch regem Ponti: quatuor
10. reges aduersus quinque. * Vallis autem siluestris
habebat puteos multos bituminis. Itaque rex So-
domorum, & Gomorrhæ terga verterunt, ceciderúntque ibi:& qui remanserant,fugerunt ad mon-
11. tem. * Tulerunt autem omnem substantiam So-
domorum & Gomorrhæ, & vniuersa quæ ad ci-
12. bum pertinent,& abierunt:*necnon & Lot & sub-
stantiam eius,filium fratris Abram, qui habitabat
13. in Sodomis. * Et ecce vnus qui euaserat, nuncia-
uit Abram Hebræo, qui habitabat in conualle
Mambre Amorrhæi fratris Eschol, & fratris Aner:
14. hi enim pepigerant fœdus cum Abram. * Quod
cum audisset Abram, captum videlicet Lot fra-
trem suum, numerauit expeditos vernaculos suos
trecentos decem, & octo: & persecutus est vsque
15. Dan: * Et diuisis sociis,irruit super eos nocte per-
cussitque eos, & persecutus est eos vsque Hoba,
16. quæ est ad læuam Damasci.*Reduxítque omnem
substantiam, & Lot fratrem suum cum substantia
17. illius,mulieres quoque & populum. * Egressus est
autem rex Sodomorum in occursum eius postquã
reuersus est à cæde Chodorlahomor,& regum qui
18. cum eo erant in valle Saue,quę est vallis regis.*At
verò Melchisedech rex Salem,proferens panem &
19. vinum,erat enim Sacerdos Dei altissimi,*benedi-
xit ei,& ait:Benedictus Abram Deo excelso, qui
20. creauit cælum & terram: * & benedictus Deus ex-
celsus,quo protegẽte, hostes in manibus tuis sunt.
21. Et dedit ei decimas ex omnibus. * Dixit autem
rex Sodomorum ad Abram:Da mihi animas, cæ-
tera

tera tolle tibi.* Qui respondit ei: leuo manum 22.
meam ad Dominum Deum excelsum possessorem
cæli & terræ,* quòd à filo subtegminis vsque ad 23.
corrigiam caligæ non accipiam ex omnibus quæ
tua sunt ne dicas: Ego ditaui Abraham:* exceptis 24.
his, quæ comederunt iuuenes, & partibus virorum, qui venerunt mecum, Aner, Eschol, & Mambre: isti accipient partes suas.

ARGVMENTVM.

Assyrij cum Palæstinis bellum gerunt, Loth capitur, ab Abram liberatur, & Assyrij funduntur, dat Abraham Melchisedeco decimas, & ab eo benedicitur.

VERS. 1.

Quatuor occurrunt hoc capite notatu dignissima. Primum quo pacto Deus leui castigatione conatus sit Pentapolitas ad frugem reuocare: Loth quoque punierit eo quòd, allectus terræ bonitate, non sit veritus criminosis hominibus cohabitare. Secũdò, quòd in vnius iusti gratiã tot impios Deus liberarit, vt famulum suum Abram magnificaret. Tertiò CHRISTI Domini regnũ & Sacerdotiũ in Melchisedech adumbratũ. Quartò huius belli, quæ solent, causas fuisse, ambitionem Chodorlahomor, qui priùs sibi Pentapolitas bello subiecerat; & victorum contumaciam qui Domino rebellabant. Porro Regum istorum nomina mirè Iosephus *lib. 1. antiquita. cap. 9.* corrumpit.

IN ILLO TEMPORE] mox ferè, vt Abram fixit tentorium in territorio Hebron.

1. AMRAPHEL REX SENNAAR] Rex Assyriorũ † siue Babylonis, fortè tertius quartusue à Nemrod. hunc Iosephus indicat cæteris præfuisse, cum totum exercitum vocat Assyriorum. Assyriorum imperij hæc videntur circa annum centesimum vigesimum accidisse; quo tempore, qui iam ab initio sub Nemrod vicinos subiugare cœperãt, Reges aliquos subditos habebant, quibus soliti Regum nomen relinquere, vt patet ex Isaiæ cap. 10. vbi v. 8. dicit Assyriorum Rex; *Nũquid non principes mei, simul reges sunt?* Et quia Diodorus Siculus *lib. 3.* scribit Priamum Regem Troię sub imperio Assyriorum fuisse.

Assyriç monarchiæ initia.

2. ARIOCH REX PONTI] meritò negat Eubinus credibile esse D. Hieronymum, qui hæc loca tam sedulò lustrauit, errasse, quando docuit אלסר *Ellasar* à Latinis vocari *Ponti*: sed quem? pleriq; censent Euxinum, quos confirmat quædam vetus versio, sunt qui Symmachi

Pontus quæ regio.

3. Ellasar vrbs.

 putent

putent, in qua; *σκυθῶν Schytharum*. Sed meâ opinione nimis longè hunc Arioch accersunt: vt alij quoque, qui de Hellesponto rentur. Si quam vrbem hoc nomine in his partibus reperirem, nihil ambigerem vlteriùs. Nunc meram coniecturam promo, vrbem *Ellazar*, etiam *pontum* vocatam & *Hellada*. Ellazar dicitur Hebræis, & Chaldæo, (vt puto) sita in Cœlesyriâ, & Stephano dicta ἰλλάς. Hieronymus in locis Hebraicis, *Ellezar ciuitas Regis Arioch*, quam hîc *Pontum* vocat, secutus Symmachum, quem Procopius scribit sic vertisse. An autem hic idem qui Iudith. 1. 6. vocatur *Erioch Rex Elicorum*? sunt qui suspicentur, quibuscum non pugno, & si vix credam.

CHODORLAHOMOR] puto hunc belli facem fuisse, quia Diodorus Tarsensis hoc bellum vocat bellum Persarum, qui ab Elam filio Sem orti à Iudæis Elamytæ, à Gentilibus Elymæi, & regio Elymais vocata.

4. Elam, Elamitæ. REX ELAMITARVM] *Elam* populi† Persis vicini, & horum quasi parentes olim principesque; sed postea à Persis sub iugum missi, vix nomen retinuere, iuxta Iosephum.

5. Galilæa gentium. THADAL REX GENTIVM] *Melech Goim* dictus, quia vel imperabat multitudini collectitiæ erronum & profugorum, quibus fortè asylum aperuerat, vt postea fecit Quirinus pater Romanorum; vel quia Rex Galileæ superioris, quæ *Gentium* postea vocata, eo quod variæ gentes eam incolerent, Ægyptij, Arabes Phænyces *teste Strabone lib. 16.* erat enim mercaturæ propter multos portus & regionis fertilitatem opportuna; vel quod cum in extremo Iudææ sita sit, vndique gentibus circumdata; vel denique quod Salomon viginti ciuitates illius Hiramo Regi gentili dederit 3. *Reg.* 9. 12. *Gentium Galilea* vocatur, Isai. 9. 1. Amat hoc capite ponere vrbium & gentium nomina, non quæ tempore Abrahæ in vsu, sed quæ suo, per prolepsim quam vocát.

VERS. 2. 6. Segor vrbis nomina. BALÆ, IPSA EST SEGOR] à Syris parua ciuitas † vocata, *Zoara*, Hebræis *Segor*, sed id postquam Loth prætensâ paruitate in eam se recepit: prius *Bala* dicebatur, *salissa* quoque, seu *vitula conternant*, nominum rationes pete à D. Hieronymo *hic in quæstionib. Hebraicis.*

VERS. 3. OMNES HI] Nouem Reges, quinque Reges Palæstini, & quatuor Assyrij. TROPOLOG. Rupertus *hic lib. 5. cap. 16.* vult significari sensus corporis & animi passiones.

7. Vallis siluestris. Versiones conciliatæ. VALLEM SILVESTREM] amænam & † instar nemoris pulchris arboribus condensam. talis enim fuit ante exustionem. hoc significari per שדים *Siddim* confirmat D. Hieronymus anctoribus Aquilâ & Theodotione LXX. *φάραγγα τὴν ἁλυκὴν vallē salsuginosam*. Hieronymus reddidit vocis significationem, LXX. id quod Moysis tempore erat. nam tunc propter exustionem præcedentem locus ille totus salsugine amarus, vt pote vitiatis aquis maris mortui. Ideo subditur QVÆ vallis olim nemorosa,

8. Mare salis, & mortuū. NVNC EST MARE SALIS] significat ibi fuisse mare salsum seu salsarum aquarum colluuiem, quod Hebræis etiam vocatur *vallis salinarum*,

narum, teste Hieronymo. Pentapolis post vrbium concremationem, tam salsis aquis obtecta fuit, vt nihil inibi queat viuere. hinc *mare mortuum* nuncupatum: quod accidit post istud prælium & vrbium excidium.

RECESSERVNT AB EO] מרדו *Maradu*, rebellarũt, vltrà parere noluerunt. VERS. 4.

QVI ERANT CVM EO] vt fœderati eius iniurias vltum ibant, certè Amraphel non erat ei subditus. VERS. 5.

PERCVSSERVNTQ.] narrat quo pacto ante ingressum in Pentapolim, ne quid hostile post tergum vel ad latera relinquerent, quatuor vicinas gẽtes depopulati sunt, Raphaim, Zuzim Emim, & Chorræos. רפאים *Raphaim* fuere de genere gigãtæo, vt & *Enazim*. habitarũnt in terrâ Basan, quę ideo dicta terra gigantũ. *Deut.* 3. 13. videntur in speluncis habitasse montium, sicut & cyclopes. Nam *Riphaim* sonat inferos seu sub terrâ degentes *Isai.* 26. 14. alij deducunt à רפה *Rapha*, quod vires conciderent eorum qui tam vastos & truculentos intuebantur. Aquila, Symmachus & Theodotion, vt & noster soliti nomen retinere, vt proprium gentis, vel propter significati ambiguitatem. LXX. solent reddere *gigantes* adspectu ad corporis vastitatem, & ad significationem nominis vulgô recepti gentilibus. 9. Raphaim. Versiones conciliatæ.

ASTHAROTHCARNAIM] non est sermo de *Astharoth* illâ, quæ, Eusebio teste, in Basanitide fuit, non procul ad Adarâ, vbi habitarunt Raphaim; sed de alia quæ sita in supercilio Sodomorum, has duas videtur confundere Adrichomius *in descript. tribus Manasse nu.* 19. Sed benè distinxit Masius *in c.* 12. *Iosue.* 10 Astharoth duplex.

CARNAIM] Hebræa vox significat *bicornẽ*: & ita dictam à bicorni seu bicolli mõte vult R. Nahman. fieri potest: sed ego suspicor hoc nomen accepisse à Dianæ idolo, quod fortassis ibi colebatur, quæ ꝓ eadẽ cũ Lunâ, solita figurari cũ lunulâ bicorni in frõte: docẽt statuæ, marmora, numismata. Multi veterum Dianam seu Lunam eamdem censuerunt cum Iunone. Iam D. Augustinus asserit, linguâ Punicâ (quæ ex Hebræâ nata) Iunonem sine dubitatione vocari *Astarten.* li. 7. quæstion. 16. Multæ Iunones veteribus, sicut & Ioues, & Veneres; inde factum vt quarta Venus à Syris Astarte seu Astarete Syriæ & Tyri filia vocaretur, teste Cicerone *lib.* 3. *de natu. Deorum:* Syriam Deam Syros coluisse constat ex Plutarcho & Luciano. si filia eius credita Astarete (quod nomen perspicuè ex *Astaroth*) nihil mirum Syros Palæstinos eam coluisse, quæ alijs Luna seu Diana, alijs Venus credita. hinc *Astaroth Carnaim* nihil aliud significat, quàm Iunonis bicornis vrbem. Astarte seu Astarothquę Dea. 11. Astaroth Carnaim; quid.

ZVZIM] nomen † gentis admodum robustæ, sed non satis notæ: suspicantur quidam vocari *Zonzommim* Deuteron. 2. 21. CVM EIS] Hebraice est בהם, quod pro varietate punctorum diuersa significat. potest subscribi בהם *Beham*, & significat, *in ham*, vt vertunt recentiores; potest legi בהם *Bathem*, hoc est *cum eis*, sicut legerunt LXX. & noster, & Thargum Ierosolymitanum, & auctor magnæ Genesis. 12. Zuzim. Conciliatæ versiones.

Aquilas vt nomen loci accepit vocans בהמתא *Behamtha*. Sequuntur
13. Emim. EMIM] dicti etiã *Ommæi* † vicini Sodomis, D. Hieron. ait à Chodorlahomor excisos; hoc est ad exiguum numerum redactos. nam postea, eum iterum gens valida essent facti, à Moabitis fuerunt expulsi. *Deute.2.v.10.& 11.*

14. Saue. SAVE] Regia Emimorum. alij שוה planitiem vertunt; fuit vrbs in planitie supra mare mortuum.

VERS. 7. 15. Chorræi, siue Horræi. ה & ח. חורים CHORRÆOS] propter similitudinem litterarum *He & Cheth*, factum vt ab alijs *Horræi* vocentur; quos filij Esau montanis locis deiecerunt. *Deuter.2.12.* Nachman tradit cognatos Heuæorum fuisse. MONTIBVS SEIR] hi sunt mõtes Edom in Gabalenã regione, postmodùm habitatio Esau.

16. Seyr mons. 17. Pharan. CAMPESTRIA PHARAN] planitiem: איל LXX. vertunt, *terebinthum*: fortè alludentes, ad famosam aliquam in illâ planitie arborem huius generis. PHARAN] mons, vnde nomen † huic deserto Saracenorum supra Arabiam, (*Hieronym.*) oppidum quoque ibidem versus meridiem sic dictum (*teste Procopio*) quod Græca scolia docent à à sancto Iob habitatum.

18. In pro *iuxta*. 19. Desertum Pharan. IN SOLITVDINE] Hebraismus, pro iuxta solitudinẽ, *vt rectè Chaldæus*. hæc solitudo, sicut describunt qui videre, hodiè est itineris vndecim, dierum inuia, inaquosa, sterilis, inarabilis, sola bestijs & hominibus. nuda plantis & stirpibus, aspera montibus, prærupta rupibus, ardore solis torrida, obsita sabulo profundo, tenaci, & lubrico. in hac Israëlitica gens triginta & octo annis vagata. *Num.14.& Deuteron.21.& 29.*

20. Misphath fons. MISPHATH] fons iste † vicinus vrbi Arabum Petræ. (*Hieronym.*) dictus fons iudicij: eo quod ibi Iudæi contra Moysen & Aaron murmurarunt, iurgati sunt, & velut iudicio expostularunt, ideo etiam dicitur aqua contradictionis: ibidem Deus Moysen & Aaron propter incredulitatem damnauit non ingredi in terram promissam. Postea
Cades. eùm illic miraculo edito Deus fuisset sanctificatus, dici cæpit mons *Cades.* vide Num. 20. v.11. Ad hunc fontem quatuor Reges reuersi sunt, cæsis illis gentibus, quæ se singulæ opposuerant. Chaldæus pro *Cades*, & *Cadesbarne*, semper vertit, *Rechem*, an ergo idem locus? D.
Rechem. Hieronymus & communiter plerique diuersa censent.

Amalecitæ. Asasonthamar. Engaddi. AMALECITARVM] qui postea ab Esau nepote sic vocati. *Genes.36.16.* sensus ergo; regionem, quã postea Amalecitæ possederunt. ASASONTHAMAR] vrbs palmarum, quæ † fuit Amorrhæorum vrbs, etiã Engaddi vocata. *D.Hieronym. Eucher. & Chaldæus*: describunt optimè Brocardus & Breidenbachius Itin.6.

Versiones conciliatæ. Hebræi codices variãt. OMNEM REGIONEM] noster legit vt habemus hodiè שדה *Sedeh*: sed LXX. legerũt per resch, שרה *Sarah*, & ideo verterunt principes τῶν ἀρχόντων rectè hoc aduertit Eugubinus, vt & illud non accepisse hos doctiss. Hebræos literam pro literâ, sed Hebræos codices mutatos: ego duplicem puto lectionem fuisse, & nostram meliorem non

rem: nondum enim Amalecitæ erant, & sic nec Principes eorum
qui cæderentur: ager tamen erat, quem illi postea possederunt.

De valle silvestri iam actum.v.3. PVTEOS MVLTOS] Hebrai- VERS. 10.
cè: *puteos, puteos* בארת בארת *Beeroth beeroth*: † geminatio nominis 21.
indicat copiam & multitudinem puteorum; Iosephus vocat vallem Putei,putei.
puteorum bituminis quod esset plena vallis huiusmodi materię fon- Hebraism. geminationis.
tibus. Quinque Reges hunc locum elegerunt, eo quòd periculosus
foret hostibus ignaris horum puteorum.

ITAQVE] non reddit rationem, sed connectit tantùm: non enim
victi quòd eum locum elegissent, sed quòd viribus & pugnandi pe-
ritia impares.

CECIDERVNTQVE IBI] Reges Sodomæ & Gomorrhæ fugien-
tes, cum paucis se ad montana receperunt: cæteri pars capti, pars
gladio cæsi, pars nimia consternatione in bituminis puteos ruerunt,
non locorum ignari, sed quid agerent parum solliciti, & mortem
morte redimentes.

SVBSTANTIAM] opes, omnium quinque Regum; & si duos VERS. 11.
tantum, vt præcipuos nominet. Verisimile, non castra tantùm diri-
puisse, sed & oppida defensoribus ferè nudata deprædatos.

NECNON & LOTH] fors in prælio captum, vel inermem in vrbe VERS. 12.
inuentum: haut dubiè hæc pœna perperæ electionis, & moræ inter
improbos. Sic D.Chrysost. Ambrosius, & aureis versibus Prudëtius
in Præfatione Psychomantiæ, vbi hoc bellum describit. MYSTICAS
expositiones pete à Rabano, & Ruperto.

VNVS QVI EVASERAT] fors seruus vnus Loth, qui elapsus ho- VERS. 13.
stium manibus. NVNCIAVIT,] quæ in prælio gesta, & captum 22.
Loth. ABRAHAM HEBRÆO:] Errat Artapanus apud Eusebium, Abrahã vnde dictus
lib.9.de præparat.Euangel.sub fin. qui censuit Hebræos dictos ab Abra- Hebræus.
ham, quasi Abrahæos. Errat: quia ipse Abraham Hebræus vocatus.
Deinde Abrahã scribitur per א. Hebræus per ע. Sed vnde Abraham
vocatus Hebræus, עברי *Gheberi*? duæ sunt sententiæ probæ. Vna
quam Burgensis sup.cap.21. Matthæi fusè conatur probare à *Ghabar*,
transiuit, scilicet Euphratem, quasi dicat transamnanum, quod volue-
re magni Doctores Origenes, Diodorus, Chrysostomus & Theodo-
retus. *q.*60. confirmant LXX. τῷ περάτῃ *transitori*. Alia quæ mihi ma-
gis arridet, Hebræum dici ab Heber, à quo descẽdebat, & cuius idio-
ma retinebat; & ab eodem Heber, non ab Abram, posteri dicti sunt 23.
Hebræi, est sententia D.Hieronymi & Acacij, & D.August. tandem Conuallis Hebron, &
hanc prætulit *lib.2.retractat.cap.*14. *Vide Eugubin. hic.* Mambre.

CONVALLE MAMBRE] propè Hebron †, vnde & conuallis 24.
Hebron dicta, & ipsa Hebron Mambre vocata, *infr.cap.*23.19. & 49. BAGHAL.
30. *Vide supr.* 13. 18. Fœderis.

PEPIGERANT FÆDVS] erant fœderati, habes Hebraismum בעלי VERS. 14.
Baghali, Domini fœderis. *Vide Adag. sacra* §.63. 25.

NVMERAVIT] Hebræum † ריק *Riq*, propriè significat impedi- Numerus, & numerare
mentis liberare, siue educere. Noster significauit *numerandi* voce, castrensia vocabula.

non quosuis fortuitò captos & in pugnam eductos,sed delectos, qui magis idonei & more militari numeris (hoc est ordinibus) distributos. Est vocabulum castrense. Ideò etiam sequitur *expeditos* חניכים *Chanichim*, à radice *Canach*, probè instructos, motibus & præceptis domi eruditos,laboribus quoque ad robur & tolerantiam exercitos.

26. Abrahę 318. vernaculorum mysteria.

TRECENTOS DECEM & OCTO] non quantitas numeri,sed meritum electionis expressum: eos enim asciscit,quos numero fidelium dignos iudicauit: qui in D. N. IESV CHRISTI passionem crederent. Trecentos enim τ littera significat: decem & octo autem,summam in exprimit nomen fidei.Fide ergo merito Abraham vicit,non copioso exercitu] hactenus D. Ambrosius *d.cap.3.*apud quē reposui *fidei* vocem, à sciolis semel insciтè sublatam. Vult ergo hoc numero præsignificatum propheticè Crucis & nominis IESV saluifici mysterium. Est & alia expositio eiusdē Ambrosij *lib.1.de fide ad Gratianum*, & Liberij Papæ *in epist.ad Orientales.* censentium præfigurari numerum Patrum Orthodoxorum, qui in Concilio Nicæno de Arianis triumpharunt,& rectam fidei summam tradiderunt, quam qui tenēt possunt fidei hostes vincere. *Vtraque explicatio placuit Ruperto lib.5. cap.15.* Placuit idem Prudentio in d.præfatione, volens hoc facto nos moneri;

Nos esse largè vernularum diuites;
Si, quid trecenti bis nouenis additis
Possint, figura nouerimus mystica.

Antonius Nebrissensis retulerat hæc verba ad Concilij Nicæni Patres; id Giselinio visum mordaciter reprehendere: quia putabat Nebrissensis commentum. Non est, sed Ruperti,sed Liberij, sed Ambrosij. Quantò sapientiùs medicus ille, si intra litterarios & iatricos se cancellos continuisset! fusior fui: eò quòd alij hic nimis parci & restricti.

27. Dan. Moysis prophetia. Lais seu Lesen.

VSQVE DAN] qui alterum † caput Iordanis, in terræ promissionis margine Boreali, haut procul à Paneade. *Hieronymus & Procopius.* Vides hic spiritu prophetico Moysen scribere nomē vrbis,quod diu post obitum eius acceptura. Multis enim annis postea adhuc Lais seu Lesen vocata. *Lege Iosue 19. & Iudi.18.*

VERS. 15. DIVISIS SOCIIS] suos in vnam, socios in alias,fortè tres,diuisit,vt diuersi irruerent, & inopinato sepultos somno vinóque opprimerent,clausis effugij viis.

28. Hoba seu Soba.

PERSECVTVS EST] in Dan cæsos,vsque in Oba insecutus. *Oba.* LXX. & Iosephus volunt esse Sobam Damasio, quæ & Syriæ Sobal nomen dedit. Postea dicta *Chobaa* nidus Ebionitarum. *D. Hieronymus.*

VERS. 16. 29.

SVBSTANTIAM] רכש *Rechuse*, non equos tantum, sed omnes facultates significat: *etiam supr.13.6.* ideò malè recentiores.

ET POPVLVM] scilicet reliquum,mulieres, paruulósque.

VERS. 17. EGRESSVS REX SODOMORVM] qui prælio se fuga subduxerat in

rat in montana, inde regressus: vel ex vrbe sua ad quam direptam redierat.

IN OCCVRSVM] acturus gratias, & impetraturus sibi ciues suos reddi.

REVERSVS EST] Abram, cui ille obuius, in VALLE SAVE, 30.
hoc est plana †: quæ vocata etiam *Aulon*, & *vallis Regis*. Sed cuius? Saue vallis; vt dubium tollant LXX. addunt *Melchisedec*. Incertum tamen dicta dicta Aulon ab hoc, an ab alio Rege; cuius ibi deliciæ: an simpliciter, quòd di- & Regis. gnitate & amænitate digna rege? sed maioris ponderis quæ sequuntur.

MELCHISEDECH] de hoc multa quæri solent, & itur in senten- VERS. 18.
tias repugnantes etiam à Catholicis, rem in pauca conferam, vt 31.
scriptionis istius breuitas deposcit. Dico primò, purum & verum Melchise-
hominem fuisse: contra sentire hæreticum est. *Epiphanius hæresi* 56. dech quis &
Cyrillus lib. 5. *in Genes.* & est communis sententia. Dico secundò, Mel- qualis. 1.
chisedech est huius hominis nomen proprium: *est omnium Patrum*
contra Caietanum. Dico tertiò, regnauit in Salem, quæ postea dicta 2.
Iebus, & denique Ierusalem. Satis quidem probabiliter D. D. Hie- 3.
ronymus & Ambrosius voluerunt regnasse in Salem, quæ vicina Salem du-
Scythopoli, aliàs dicta Sichem; sed quod dixi, cum Iosepho Græci plex.
omnes, & post Hieronymum Latini communius docuerunt, & esse verius ostendunt è nostris Pererius *hic disp.* 4. & Ribera *in epist. ad Hebræos cap.* 7. Dico quartò mihi verisimilius videtur non fuisse Sem 4.
filium Noë, etsi Hebræi & D. Hieronymus contra senserint, quos defendit noster Francisc. Soarez. *in 3. p. D. Thom. tom.* 1. Quam opinionem non dico cum Procopio stultam & impossibilem esse; sed contrariam longè probabiliorem esse: nempè fuisse regulum aliquẽ Chananæum & Gentilem: tenuerunt S. Dionysius Areopagita *lib. de cælesti hierarch. c.* 9. Hippolytus & Irenæus etiam martyres, duo Eusebij, Eustathius & alij laudati D. Hieronymo *epistol. ad Euagrium*. Item Epiphanius *hære.* 51. & 63. Theodoretus *q.* 65. Althelmus *lib. de virginitate circa finem*, Suidas & alij: rationes & argumentorum contrariorum solutiones Pererius *hic disp.* 3. & Ribera *sup. num.* 16. suppeditabunt. Dico vltimò Melchisedech obtulit Deo in sacrificium coram Abramo panem & vinum, & postea eadem proferens largitus est Abramo, vt ipse cum suis vesceretur: (vt videntur velle Clemens Alexandrin. *lib.* 4. *Stromat.* & Theodoretus *q.* 63.] protulit autem ea, non pro tempore, aut fortuitò; sed, vt ordinariam sui sacrificij materiam: hæc est rata sententia Catholicorum contra modernos hæreticos, Caluinum, Chemnitium, Musculum; qui contendunt magnis clamoribus, nullam hic sacrificij mentionem fieri, sed epuli tantum victorialis, & proinde nostrum interpretem malè transtulisse. Sed quoniam quæstionis decisio à recta textus explicatione dependet; ego, pro meo munere, breuiter singula verba discutiam: controuersiam integram habetis in Bellarmino *lib.* 1. *de missa cap.* 6. & Gregorio de Valentia *in D. Thom. tom.* 4. *disp.* 6. *q.* 11. *puncto.* 1.

32. Proferre vocabulum sacrificale. PROFERENS] Hebraicè והוציא *Choçi*, à radice יצא *Iaça*, eduxit seu protulit: qua voce, vt rituali in sacrificio, etiam vtitur contextus Hebræus Iudic. 6. 18. vbi noster vertit *portans sacrificium & offerens tibi*, LXX. cum nostro consentiunt, & D. Augustin. quæst. 53. vertit; *offeram*, & hanc quorumdam Rabbinorum sententiam esse docent eam sequentes Galatinus & Genebrardus: *hic in Chron. exordio tertiæ ætatis, ille lib. 10. de archanis Catholicæ veritatis.*

PANEM ET VINVM] qualia consueuerat offerre: hanc eius ordinariam in sacrificio materiam fuisse docent S. Cyprianus *lib. 2. epist. 3. ad Cæcil.* Eusebius *lib. 5. demonstrat. Euangel. cap. 3.* Ambrosius *libr. 4. & 5. de Sacrament.* Hieronymus *epistol. ad Marcellam, & epist. ad Euagrium* citat auctores Irenæum, Hippolytum & alios Patrum antiquissimos: sic etiam Augustin. Theodoretus & alij apud Bellarmin. & Valentiam *locis præfatis*: quibus vnum Philonē obscurè loquentem, præponere, non decet. Sententiam ergo Catholicorum multis rationibus probare possem, promam paucas, sed vrgen-

1. Probationes nostræ. tes. Probatur primò, Testibus cunctis patribus, qui de hac re scripserunt, hoc sacrificium Melchisedech fuit typus venerabilis sacramenti Eucharistiæ, ratione materiæ: sed Eucharistiæ materia est panis & vinum: quo vt correspondeat figura figurato necesse est, vt

2. sacrificij Melchisedech materia fuerit panis & vinum. Secundò licet sacrificij Melchisedech aliàs quoque in sacra Scriptura mentio fiat, nusquam tamen traditur, qua in sacrificando materia fuerit vsus, nisi hoc nostro loco: ergo quæ hoc loco traditur, credenda est materia fuisse. Consecutio probatur, quia necessarium fuit scire materiam

3. noui sacrificij futuri fuisse similem materiæ sacrificij Melchisedech: alioqui non satis constaret de typi veritate. Tertiò sacrificium Melchisedech sacrificio Læuitico opponitur: Sed non alia ex causa magis quàm ratione rei oblatæ, quia Leuiticum fuit cruentum, istud verò incruentum futurum erat. Pro cuius intelligentia, nota CHRISTVM Dominum offerendo seipsum in cruce impleuisse id quod Leuitica sacrificia cruenta præsignificabant: Sed instituendo in vltima cœna sacramentum Eucharistiæ, impleuisse typum sacrificij Melchisedech: quo sacrificio iam instituto, consequens erat, vt in cruce moriens impleret typum sacrificij Leuitici, & implendo, vetus illud cruentum aboleret, seu cedere iuberet nouo pridiè instituto.

4. Denique patet quod dixi, quoniam hic in textu pro ratione subditur, *erat enim Sacerdos*; quasi dicat, ratione Sacerdotalis officij tanquam

Argumentū fundamentale hæreticorū soluitur. Sacerdos panem & vinum obtulir. Hîc, hîc, recalcitrant aduersarij. Volunt enim contextus verba aliter connectenda, nempè sic, Melchisedech fuit rex & Sacerdos (*hoc verum est*); &, vt Rex, in epulum præbuit Abrahamo & sociis vinum & panem: (*hoc falsum*) vt Sacerdos verò ei benedixit: (*hoc verum*) quod falsum esse dixi, hoc probant: tum quia *panis & vinū* Hebræis omne genus ciborū, significat: tum quia Hebraicè non est; *enim*, causale seu αἰτιολογικὸν, quod noster interpres posuit; sed dumtaxat est copula, &, 1. Respondeo ad primum,

panem

panem & vinum in sacra Scriptura, & fonte Hebræo sæpius † sumi 33.
propriè pro cibi & potûs certâ specie, & sic hactenus isto loco Patres Panis & vinum.
omnes Græci Latinique acceperunt, & sic accipi debere docent tres
nostræ probationes. Ad secundum respondeo: particulam ו esse † 34
causalem, & non nudam copulatricem probatur auctoritate eorum- Et aithiologicum.
dem Patrum ita capientium; & quia LXX. † interpretes verterunt,
ἦν δὲ ἱερεὺς, *erat autem sacerdos*: ponentes δὲ pro causali, vt solent nôn 35. δὲ, seu autē, pro enim seu γὰρ.
rarò Græci. Theodorus Gaza *lib.2.Grammat.* docet δὲ copulatiuè, &
ratiocinatiuè, & circumscriptiuè sumi, συμπλεκτικῶς, καὶ συλλογιστικῶς,
καὶ περιγραφικῶς. Sanè Homerus *in Boeotiâ* dixit; ὁ δέ οἱ παρελέξατο λάθρη, rationem reddens cur esset eius pater, *ipsi enim cum ea clam rem habuit* frequentius adhuc Hebræis ve pro *enim* capiunt † dabo exem- 36.
pla. Genes. 20.3. noster; *habet enim virum*. Hebraicè, *& ipsa habet virum*. Psal.142.7. *Non auertas faciem tuam à me, & ero similis descendentibus in lacum* hoc est, quia si auerteris faciem tuam à me ero similis, &c. Ve Hebr. pro enim.
Isai.64.5. *Tu iratus es & peccauimus*, Hebraicè, hoc est, quia peccauimus. Lucæ 1.42. *benedicta tu in mulieribus, & benedictus fructus ventris tui*, hoc est quia benedictus fructus ventris tui. Nam καὶ ibi teste Theophilacto λέγει τὴν αἰτίαν. Item psal.59.v.13. vbi noster, *quia vana est salus hominis*. Hebraicè & Græcè habetur *&*, sed sumendum pro *quia* docent ibi Auenes. & Dauid Rabbini, & ex nostris Theodoret. & Euthym. Item Psalm. 94. 5. *ipsius est mare & ipse fecit illud*, D. Hieronym. vertit, *quia ipse*. Psal. 107. 13. *& vana salus hominum*, noster, *quia vana salus hominum*. Hamerus etiam notat sic locutum Fabium *libr.1.*

SACERDOS] Leo Castrius in apologet. frustrà pertendit כהן
Chohen † non capi vmquam pro principe. negare non debuit: quia 37.
quod 1.paralip. c.18. v.17. dicuntur *filij Dauid primi ad manum Regis*; כהן seu sacerdos, quid
videtur esse explicatio eius, quod dictum lib.2. Reg. 8.18. *filij autem* significet.
Dauid sacerdotes erant: quos constat à sacerdotio alienos, eo quòd de Tribu Iuda, & non Leui fuerunt. Et tamen Hebraicè d.v.18. כהנים *Kohanim*.& noster vertit *sacerdotes*, quod LXX. vertunt αὐλάρχαι, nimirum significantes *Kohanim* non capi pro Sacerdotio propriè dicto, sed pro primaria aulæ dignitate, quam solent obtinere, qui Regij sanguinis sunt, ideo de filiis Regis *d.v.17.* vsurpat, הראשנים ליד *Harisconim Leiad, principes seu capita ad manum Regis.* An ergo *Ghohen* hoc nostro loco capiendum pro principe, sicut d. v. 18? omnino contendunt hæretici, non posse aliter. Sed contendunt, vt soliti, inuita sacra Scripturæ contextûs serie. Ideo subiungitur de benedictione; vt sciamus *Sacerdotis* vocabulum propriè ac strictè vsurpatum, vt acceperunt non solum Christiani Patres omnes, sed etiam Iudæi Philo ac
Iosephus, Abenezra & alij Rabbini, & LXX. qui quando volunt in- Mos LXX. in vertendo.
dicare vocabulum *Kohanim* aliter accipi, solent aliter & aliter vertere, vt d.v.18. αὐλάρχαι, d.v.17. id explicantes οἱ πρῶτοι διάδοχοι *qui primi Regem excipiebant*: quando autem sumitur propriè & presse pro Sa- Locus Psal.
cerdote, tunc vertunt ἱερεὺς, vt hoc loco & Psal. 98. 7. *Moyses &* 98 7.

 Aaron

Aaron in Sacerdotibus eius, ἐν τοῖς ἱερεῦσιν: vbi agi de vero Sacerdotio vtriusque consentiunt Rabbini & Patres orthodoxi, vide *Genebrad.*
Locus Psal. 109.6. *ibi*. Item Ps. 109.v.6. *Tu es Sacerdos in æternum* (σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα) quo loco sequētibus verbis ipsemet Propheta Dauid probat verum Melchisedechi Sacerdotium; addit enim, לעולם על-דברתי מלכ-צדק כהן *Choen Lecholam Ghal Dibrothi Malkisedeq.* quod & si Montanus suâ versione; *Super verbum meum*; obscurarit, tamen clarè verterant LXX. κατὰ τὴν τάξιν μελχισεδὲκ, vt noster: & debuisset (meo iudicio) hunc pruritum nouandi coërcere Apostolica expositio D. Paulli *ad Hebræos cap.5.v.7. & 10.* qui exponit κατὰ τὴν ὁμοιότητα. *Secundum similitudinem.* & fatetur Abenezra על hîc pro כ positum, *super*, pro *in*, & DIBBAR nec verbum, nec rem, sed morem significare: itaque, *in more*. hoc est secundùm ritum & morem Melchisedech. Ex Paullo itaque sic argumentor. Prædicit Dauid CHRISTVM fore Sacerdotem ad similitudinem Melchisedech: sed certum est CHRISTVM fuisse verum sacerdotem, & de vero eius Sacerdotio Dauidem prophetare, Apostolum verò id ex professo docere: ergo verus & non Metaphoricus Sacerdos secundùm Dauidem & Paulum Melchisedech fuit. Ergo hîc debemus Moysis verba sic accipere: alioqui friuola esset ratiocinatio D. Paulli, qui ad hunc locum Dauidis respexit; & friuola etiam comparatio Dauidis, qui alio quam ad hunc locum Moysis respicere non potuit, cùm alio veteris testamenti loco nullo Melchisedechi Sacerdotis mentio fiat. Mihi res ista tam manifesta videtur, vt ferè pigeat tot verbis egisse. Addo tamen illud Dionysij Areopagitæ Melchisedech nō modo amicum, sed & Sacerdotem Dei appellatum, vt prudentioribus apertè indicarent, non modo ipsum ad verum ac sempiternum Deum esse conuersum; verùm & ceteris ad veram & solam Deitatem prouchendis, auctorem ducemque fuisse. *cap. 9. de cælest. hier.*

VERS. 19. BENEDIXIT EI] vtique vt maior minori, vt Sacerdos Sacerdotij æterni patri Sacerdotij tēporarij, bene precatus dicens; Abram à Deo excelso benedicatur & augeatur in bonis; sicut victoriam hanc eius munere fuit consecutus.

38. Possidere pro facere item possessor pro creatore. QVI CREAVIT] Hebraicè קנה *Qoneh* multi malunt vertere, possessori, seu, *qui possidet*. Sed noster maluit vim Hebraismi explicare, vt LXX. ὃς ἔκτισεν. illud enim paullò obscurius, licet idem sit sensus: idcirco enim cælum est (vt vertit Chaldæus) *possessio* Dei, quia Deus eius est creator: ideo Proclus longè meliùs dixisset; omnia esse Dei possessionem & creaturam seu prolem, quam omnia esse Dei possessionem aut prolem: vnum enim ad alterum consequitur. Ideo & prima mater, vt peperit filium, dixit; *possedi hominem per Deum* sup. c.4.v.1. vbi vide, quæ dicta. Et mox v.22. *possessorem cæli & terræ*, vocat, quem hîc creatorem, vbi etiam Hebraicè est CONEH, & LXX. vt hîc vertunt, ὃς
Locus Psal. 138.13. ἔκτισε. Sic Ps. 138.v.13. *possedisti renes meos.* hoc est creasti, fecisti, sic
39. Facere pro acquirere. interdum; *facere*; pro aquirere possessionem: sup.12.5. *animas quas fecerant*: interdum omnia tria cumulantur vt inuicem explicent. Deutero.32.6.

ron.32.6.*pater tuus qui possedit te, & fecit te, & creauit te.* Anton. Honchala hoc obseruauit.

BENEDICTVS DEVS EXCELSVS] Laudent omnes Deum, qui quasi conclusit in manu tuâ, eos qui animam tuam in angustias redegerant. VERS. 20.

DEDIT EI DECIMAS] Abrã Melchisedecho sacerdoti. *d.c.5. ad Hebr.* & sic LXX. *ἔδωκε αὐτῷ ἅβραμ dedit ei Abrã,* in edit. Cóplut. & Regiâ, & ita Philo & Iosephus. Illi qui pro eo sacrificiũ obtulerat, & qui ei benedixerat, dedit non simpliciter munera vel dona, sed vnum de decem (vt ait Chaldæus) decimás propriè dictas: alioquin malè hæc Apostolus interpretaretur, & inefficaciter hinc argumentaretur. *d. cap. 5. vide D. Thomam 3. p. q. 41. a. vlt.* 40. Decimarũ origo.

EX OMNIBVS] ex totâ prædâ quam hostibus ademerat, fortassis etiam ex receptis bonis Pentapolitanorum iis consentientibus.

DA MIHI] hoc ait more precantis, & ostendentis amorem erga subditos, rerum verò & bonorum iacturam nihili facere. *anima* personas significant. VERS. 21.

LEVO MANVM MEAM] vetus † cerimonia, qua vis iurisiurandi exprimebatur: nam qui manum leuabat, hoc signo se profitebatur Deum præsentem habere, & testem veritatis ac periurij vindicem precari: & nostro more, sicut iusiurandũm, sic etiam ritus iste Deo tribuitur, *Exod. 6. 8 Deuter. 32. 40. Numer. 14. 30.* & secundum quosdam Psal. 105. v. 26. de variis significatis manum leuandi *vide Perer. hic, & Riberam in c. 2. Zachar. & nostra Adagia sacra. §. 18.* VERS. 22. 41. Iurisiurandi ritus. Leuo manũ.

A FILO SVBTEGMINIS VSQVE AD CORRIGIAM CALIGÆ] nec vilissimũ nec minimum quid, vt benè Chrysost. *hom. 35.* est prouerbialis locutio. *vide Adag. sacra. §. 19. vocem subtegminis,* addidit lucis gratiâ *Caliga* calceamenti genus, de quo dicam Act. 12. 8. VERS. 23. 42. A filo subtegminis vsque ad corrigiam caligæ.

QVÆ TVA SVNT] quæ sunt Pentapolitanorum nam ex bonis Assyriorum non negat se partem accepturum.

NE DICAS: EGO DITAVI] q. d. ne iactes me ex tuis incommodis mea quæsisse commoda; aut iactes me amore munerum tuorum tibi suppetias iuisse. Quia nihil tale fuerat in muneribus Pharaonis, *cap. præcedenti,* ea recepit. De prædâ hostili nihil tale dici potuit, quam liquido belli iure suam fecerat.

VERS. VLT.] Iã socij eius cum prędæ suâ portione discesserãt: ideo addit. EXCEPTIS HIS, &c. ne rex Sodomæ putaret Abram clam aliquid sibi retinere: de decimis datis Melchisedecho nihil ait, quia hoc pręsente Rege Sodomæ factum. MYSTICE explicat Cyrillus *hic libr. 5.* & Rupertus *d. c. 15.*

* * *

CAPVT DECIMVM QVINTVM.

1. HIs itaque transactis, factus est sermo Do-
mini ad Abram per visionem dicens: No-
li timere Abram, ego protector tuus sum,
2. & merces tua magna nimis. * Dixitq; Abram: Do-
mine Deus, quid dabis mihi? ego vadam absque
liberis: & filius procuratoris domus meæ iste Da-
3. mascus Eliezer. * Addiditque Abram: Mihi autem
non dedisti semen: & ecce vernaculus meus, hæres
4. meus erit. * Statimq; sermo Domini factus est ad
eum, dicens: Non erit hic hæres tuus: sed qui egre-
5. dietur de vtero tuo, ipsum habebis hæredẽ. * Edu-
xitq; eum foras, & ait illi: Suspice cælum, & nu-
mera stellas, si potes. Et dixit ei: Sic erit semen tuũ.
6. * Credidit Abram Deo, & reputatum est illi ad iu-
7. stitiam. * Dixitque ad eum: Ego Dominus, qui
eduxi te de Vr Chaldæorum, vt darem tibi ter-
8. ram istam, & possideres eam. * At ille ait: Domi-
ne Deus, vnde scire possum, quòd possessurus sim
9. eam? * Et respondens Dominus. Sume inquit, mi-
hi vaccam triennem, & capram trimam, & arietem
annorum trium, turturem quoque & columbam.
10. * Qui tollens vniuersa hæc, diuisit ea per medium,
& vtrasque partes contra se altrinsecus posuit: aues
11. autem non diuisit. * Descenderuntque volucres
12. super cadauera, & abigebat eas Abram. * Cumque
sol

ſol occũberet,ſopor irruit ſuper Abram, & horror
magnus & tenebroſus inuaſit eum. * Dictumque 13.
eſt ad eum: Scito prænoſcens quòd peregrinum
futurum ſit ſemen tuum in terra non ſua, & ſubii-
ciẽt eos ſeruituri, & affligent quadringentis annis.
* Veruntamen gentem, cui ſeruituri ſunt,ego iu- 14.
dicabo: & poſt hæc egredientur cum magna ſub-
ſtantia. * Tu autem ibis ad patres tuos in pace, ſe- 15.
pultus in ſenectute bona. * Generatione autem 16.
quarta reuertentur huc: necdum enim completæ
ſunt iniquitates Amorrhæorum vſque ad præſens
tempus. * Cùm ergo occubuiſſet ſol, facta eſt cali- 17.
go tenebroſa,& apparuit clibanus fumans,& lam-
pas ignis tranſiens inter diuiſiones illas. * In illo 18.
die pepigit Dominus fœdus cum Abram, dicens:
Semini tuo dabo terram hanc à fluuio Ægypti vſ-
que ad fluuium magnum Euphratem, * Ci- 19.
næos,& Cenezæos,Cedmonæos,*& He- 20.
thæos,& Pherezæos, Raphaim quo-
que, * & Amorrhæos, & Cha- 21.
nanæos, & Gergeſæos,
& Iebuſæos.

ARGVMENTVM.

Cum Abram Deus fœdus icit, & pollicetur eidem filium Isaac & ex eo semen, & liberationem de Aegyptia seruitute, & terræ Chanaan possessionem.

VERS. I. Ro serie Historiæ notandum, omnia quæ cap. 14. narrata, & quæ hoc 15. cum sequentibus vsque ad 22. narranda, videri accidisse viuo adhuc Thare; ante annum centesimum tricesimum quinctum Abrami, post ætatis eius annum septuagesimum quinctum, spacio scilicet annorum sexaginta. Quo verò singula anno contigerint certò tradi non potest, quia de singulis id sacrascriptura non expressit. Prælium ante narratum putarim commissum nondum genito Isaac, aliquot annis postquam Lot in Sodomis degere cœperat. Igitur.

His TRANSACTIS] cùm sic Abram Regia munera contempsisset, & decimas Dei sacerdoti obtulisset, viri pietate & virtute delectatus Dominus, omnem eius animo timorem detergendum duxit. Voluebat enim corde belli varios euentus & vicissitates, timebat Chananæorum suspiciones & inuidentiam; Assyriorum verò arma renouanda & grauiora sibi impendere metuebat. Igitur nocturno tempore vigilanti Deus per Angelum apparuit, & dixit:

EGO PROTECTOR TVVS] vice clypei te protegam. sic Psal. 5. 13. *sicut scuto bonæ voluntatis tuæ coronasti nos.* optima & tutissima iustis est

1. Deus protector iustorum similis scuto.

Deus protectio. Dauid docet, *Nam etsi ambulauero in medio vmbræ mortis, non timebo mala; quoniam tu mecum es.* Psal. 22. 4. *Dominus illuminatio mea, & salus mea, quem timebo: Dominus protector vitæ meæ à quo trepidabo.* Psal. 26. 1. *Dominus mihi adiutor, non timebo, quid faciat mihi homo. Dominus mihi adiutor, & ego despiciam inimicos meos.*] Psal. 117. 6.

MERCES TVA] nota mercedem meriti, contra hæreticos.

MAGNA NIMIS] longè maior mercede humana, quam repudiasti: item pretiosior & copiosior meritis laborum tuorum. Solus Deus,

2. Merces optima Deus.

merces optima & supereffluens. Dauid: *Dominus pars hæreditatis meæ & calicis mei: tu es qui restituis hæreditatem meam mihi. Funes ceciderunt mihi in præclaris: etenim hæreditas mea præclara est mihi.* Psal. 15. 6. & ideo, *Quid mihi est in cœlo? & à te quid volui super terram?* Psal. 72. 25. hic sermo iustorum, contra impij dixerunt, *Vanus est qui seruit Deo. & quod emolumentum, quia custodiuimus præcepta eius, & quia ambulauimus tristes coram Domino?* Malach. 3. 14. Mentitur sibi iniquitas, quia Deus ipse merces magna nimis.

VERS. 2. QVID DABIS MIHI.] vide sanctam audaciam, Dei promissione ad animi sui desiderium exponendum prouocatam. Credo Domine te

3. Vadere.

multa mihi bona largiturum, sed cui illa vsui futura? mihi quæ dedisti sufficiunt, & hærede careo, liberis orbus. EGO VADAM] vadere † vel dimitti

mitti Hebræis idem, quod mori, vita decedere. Luc. 22. 22. *filius quidem hominis vadit*; moritur. Luc. 2. 29. *Nunc dimittis seruum tuũ in pace.* iube vita decedere, sine mori. Air ergo, ego sine liberis moriar, quo mihi diuitiæ? cui thesaurisabo? Non dubitat de promisso sibi semine, *cap. 12. 7.* verùm, vt iusti semper de se sunt pauidi, veretur ne quâ sua culpâ commeritus sit promissionem antiquari. Dimitti.

Filius procuratoris] Hebr. משק *Mesceq.* LXX. & Diodorus ac Gennadius putarunt esse nomen proprium ancillæ Abraham Damascenæ. meliùs noster accepit vt appellatiuum nomen; sed quid significat? Eugubinus & Honchala exponunt relictirium quid & dimissum: Vatablus & Oleaster discursationem aut egressioné: meliùs Chaldæus & Theodotion, œconomiam seu procurationem: optimè noster sciens sæpè abstractum poni pro concreto, & videns hoc cõtextum postulare, vertit *Procuratoris*, seu œconomi, cui cura dispensationis domus relicta; quos Romani *atrienses* vocabant. 4. משק quid. 5. Hebraism. abstracti pro cõcreto.

Iste Damascus Eliezer] Tres sunt sententiæ, quarum nulla est improbabilis. Diodorus, Gennadius & LXX. censent Damascum seu Damascenum vocatum Eliezer, eò quod matre natus Damascenâ. sicut apud Latinos à patriâ nomina imponuntur seruis, Syrus, Dauus, Geta. Verum si quod D. Hieronymus tradit, Damascus ab hoc Abrahæ seruo condita & vocata; quo pacto matre Damascena natus, cum nondum Damascus existeret? Contra tamen ex Nicolao Damasceno tradit Iosephus, Abraham Damasci habitasse; sed mihi non persuadet, & arbitrer potiùs in confiniis, vbi domicilium Abrahæ ab ipso Iosepho locatur *l. b. 1. cap. 15.* non in vrbe quæ nondum erat: sed per Prolepsim præcedenti capite nominata. Secunda sententia est hunc seruum binomium fuisse, & vocatum Damascum Eliezer. sed non solet sacrascriptura duo nomina sic eodem loco geminare, vbi nihil opus. Tertia quæ mihi magis probatur est Tostadi & Honchalæ, *Damascus Eliezer* duo diuersorum esse nomina, & *Damascus* recto, *Eliezer* patrio casu positum, q. d. Damascus Eliezeri filius, sensu isto, ego decedam orbus, hoc vno infælicior meo vernâ Eliezero, quem administrationi meorum bonorum præposui; quod ipsi filius sit iste puer Damascus; ego verò careo prole. quare cogar hunc Damascum Eliezeri in filium adoptare, vt sit hæres meus. 6. Damasci origo. 7. Abram an habitarit Damasci.

Mihi autem] pathetica repetitio eius quod iam insinuarat. Vers. 3.

Statimque] nã propè est Dominus inuocantibus se, nec sustinet diu suos anxietate distineri. *Chrysost. hom.* 36. De vtero tuo] non quem adoptare cogitas, sed quem gignes. *De vtero* idem est quòd de intimâ tuâ substantiâ. Psal. 109. 3. *Ex vtero ante luciferum genui te.* quo sensu filios vocant *fructum ventris*. Psal. 131. 11. *De fructu ventris tui ponam supra sedem tuam.* Luc. 1. 42. *benedictus fructus ventris tui.* prius de viro dictum, posterius de muliere. Vers. 4. 8. Vteri nomine significatur substantia. Ventris fructus.

Eduxitque eum] sponte sequentem præiuit. Foras] extra tentorium in quo ei apparuerat. Numera] conare si potes numerare. tunc igitur nox innubis, & stellato clara peplo. Vers. 5.

Hh 2 Si po-

Si potes] scio te non posse. Nam solus hoc Deus potest. *D. Augustin. lib. 16. de ciuitate Dei cap. 23.* Allegoriam pete à Philone, de

9. Philonis allegoriæ quales. cuius allegoriis hoc semel † moneo, philosophicas esse, nō verò quales sancti solent adferre & à Spiritu sancto typis sacris adumbrantur.

10. Semen Abrahæ duplex. Sic erit semen tuum] non modò carnale istud de quo nunc maximè sollicitus es, quod ipsum etiam numerosum admodum futurum, animale tamen, terrenum, sterile & infæcundum, quod ideo comparaui, tantum *pulueri terræ.* sup. c. 13. 16. Sed etiam aliud longe præstantius cæleste & spirituale, quod ideo *stellis* quoque *cæli* comparo, vt benè Procopius, Rabanus & Rupertus. Indicat Christum Dominū, & eius filios adoptiuos, sed spiritu cōceptos & genitos Christianos, qui etiā vocātur idcirco semē Dauid, hoc est Christi ipsius; *Sicut numerari non possunt stellæ cæli, & metiri arena maris: sic multiplicabo semen Dauid serui mei.* Hierem. 33. 22. Hoc ergo semē pollicetur Abrahamo secundū naturam successurū, quia Christus ex Abrahę posteris carnem assumpsit, per quem fideles salutis hæreditatē adepturi. Nam diem hunc incarnationis suæ hoc loco Deus Abrahamo ostendit, quem videns Abram exultauit, vt indicat ipsemet Dominus Ioan. 8. 56. *Abrahā pater vester exultauit vt videret diem meum, vidit & gauisus est:* iuxta explicationem S. Augustini *in Ioan. tract.* 43. D. Ambros. *de Abrah. lib. 1. c. 3.* Præmiserat comparationis membrum vnum.

Locus Ioā. 8. 56.

Stellas cæli] nunc ait: *sic erit semen,* scilicet cæleste, cuius in cælis conuersatio *Philip.* 3. 20. oppositum illi priori terræ præmiis inhianti. iuxta Apostolum, *Non prius quod spirituale est, sed quod animale: deinde quod spirituale. Primus homo de terra terrenus, secundus homo de cælo cælestis. Qualis terrenus, tales & terreni: qualis cælestis, tales & cælestes.* 1. Cor. 15. 47. Igitur hoc semen erit simile stellis. primùm numero, quia velut infinitum. secundò magnitudine, quia *nulla gens* tam grandis, *quæ habeat Deum sic appropinquantem sibi.* Deuteron. 4. 7. nam ille *nobiscum* manet *vsque ad consummationem sæculi.* Matth. 28. 20. tertiò altitudine. nam Christus *præcelsus præ regibus terræ.* Psalm. 88. 28. *excelsior cælis factus*, Hebr. 7. 26. *consedere nos faciet in cælestibus* Ephes. 2. 6. quando *sumet nos ad seipsum, vt vbi ipse est & nos simus.* Ioann. 14. 3. quartò æternitate. nam huic semini Deus promisit, *in æternum illi misericordiam se seruaturum, & testamentum suum fidele ipsi, & positurum in sæculum sæculi semen eius, & thronum eius sicut dies cæli.* Psalm. 88. 29. Quinctò luce & splendore. nam Christus *est radix Dauid, stella splendida & matutina.* Apocal. 22. 16. cuius in monte Thabor, quando transfiguratus, *facies sicut sol resplenduit, & vestimenta candida facta sunt sicut nix.* Matth. 17. 2. & capiti futura similia corpora Beatorum in resurrectione, vt docet Daniel c. 12. v. 3. *Qui autem docti fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamenti: & qui ad iustitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates.*] cuius loci paraphrasim habes apud Beatum Paulum 1. Corinth. 15. 40. cum versibus sequentibus. Hæc illa lux est, quam Abrahæ semini promissam

11. Stellis similes Christiani. 1. 2. 3. 4. 5.

Locus Daniel 12. 3.

testatur

testatur Ecclesia, cum in missis quotidianis defunctorum, animabus dormientium benè precatur, his verbis: *Signifer Sanctus Michael repræsentet eas in lucem Sanctam, quam olim Abrahæ promisisti & semini eius*. vbi &, exegeticum est pro, *id est semini eius*. Cedo vbi promisit, si non hoc loco: *benè Liran. & Tostad.* Ecclesiæ oratio explicata.

CREDIDIT] confirmauit & stabiliuit cor suum, ad indubitatè credendum sibi hoc semen nasciturum. Ponderant hanc Abrahæ promptam fidem S S. Hilarius *lib.10. de Trinita.* & Ambrosius *d.c. 3.* LXX. vertunt, vt noster, & vtuntur voce ***Abram***; sed D. Paulus Rom. 4. scribit locum hunc citans, ***Abraham.*** quia D. Paulus ad legis Euangelicæ tempus attendebat, quod nominis mutatione fuerat præfiguratum: Moyses nomen posuit, quod habebat, quo tempore hæc illi dicebantur. *Sic Leo Castrius lib. 5. Apologiæ.* VERS. 6.

12. DEO] propriè. nam agit de fide quam promittenti Deo præstitit. Cùm loquimur de fidei professione, quæ est vna virtutum Theologicarum solet disputari an sit idem credere Deo, & credere in Deū. In sacra Scriptura pro iisdem vsurpantur, & Rufinus ac alij confuderunt; sed prudenter in disputando vitandæ confusionis gratia post D. Augustinum ea Scholastici distinxerunt. *Lege Pererium hic disput. 2. fusè differentem.* Credere Deo & in Deum.

REPVTATVM EST EI AD IVSTITIAM] Hebraicè, *reputauit illi iustitiam* prout hodiè legitur, & contendit Iarrius, nempe *Vaiachsceba locedaqah* ויחשבה לו צדקה Sed vt noster, sic etiam Chaldæus reddidit non actiuè, sed passiuè: vt & LXX. καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην. & ita citant Apostoli; Paulus *ad Rom. 4. 3. Galat. 3. 6.* & Iacobus *canon. suæ cap. 2. 23.* Tertullianus, Ciprianusque *deputatum* vertunt. Sunt qui censeant olim passiuè lectum in Hebræo punctis alijs. Sic Leo Castrius *lib. 1. Apologet. cap. vlt.* quod censet etiam accidisse in psal. 50. v. 6. vbi nos; *vt iustificeris in sermonibus tuis & vincas cum iudicaris* hodie Hebraicè legunt actiuè, *cum iudicaueris.* & Esai. 25. vlt. nos, *concident, & humiliabuntur & detrahentur,* omnia hæc Hebraicè actiua sunt. Malo dicere lectionem Hebræam rectè se habere, & eam secutos LXX. & Apostolos, sed sapienter & doctè interpretatos Hebraismum, quo præteritum actiuum ponitur quasi deponens, pro passiuo, *de qua phrasi consule Fran. Riberam in cap. 13. Osee. nu. 23.* hoc ergo loco idem est sensu, reputauit ei Deus; quod, reputatum est ei à Deo seu iudicio Dei. EI] Hebræū לו *Lo.* tam *sibi*, quàm, *illi*, significat. hinc cum † Hebraicè sit idem pronomen, noster psal. 24. 22. *Libera Deus Israel ex omnibus tribulationibus suis.* at psal. 129. 8. Ipse *redimet Israel ex omnibus iniquitatibus eius.*

13. Hebraism. actiuū præt. pro passiuo.

14.

15. AD IVSTITIAM] iustitia hîc non capitur pro iustitiâ, quæ est vna quatuor virtutum cardinalium, cuius obiectum est suum cuique tribuere: sed pro perfectâ virtute, à qua (vt ait Cicero) boni nuncupamur, quæ in se virtutes omnes, Aristotele teste, continet. Sensus itaque loci est: hoc fidei tam feruentis actu; quo rem humano sensu in- Iustitia pro perfectione virtutis.

credibilem atque impoſſibilem,ſolo diuinæ promiſſionis aſpectu,ſine vllâ hęſitatione credidit;ex iuſto,Abram factum iuſtiorem,ex bono meliorem , ex perfecto perfectiorem: iuxta illud; *Qui iuſtus eſt iuſtificetur adhuc*:& hanc tam raram Abrææ fidem,mirificè Deo placuiſſe,eò quòd eſſet teſtimonium illuſtre internæ eius bonitatis atque perfectionis,breuiter Philo *lib. de Abram & lib. quis rerum diuinarum ſit heres*,ait Abram.quia crediderat, iuſtum ob eam rem habitum eſſe.Hinc patet,nec de primâ iuſtificatione agi , quia iam iuſtus erat Abram:nec etiam negari internam ſeu inhęrentem iuſtorum iuſtitiam:& proinde ſtultè hæreticos duobus erroribus hinc patrocinium petere. primus eſt ſolâ fide primam iuſtificationem obtineri; alter nos iuſtos eſſe per ſolam imputationem ; quorum nihil hîc ſtabilitur, *contra hos lege Pererium hic diſp. 3.& 4.& Bellarmin. lib. 4. de iuſtificat.c.*18.

VERS. 7. EGO DOMINVS DEVS TVVS] crede promittenti : nam qui nunc tibi ſemen promitto;idē ille ſum,qui ex Meſopotamiâ in hāc regionem migrare te iuſſi,& hanc ipſam tibi pollicitus fui: idem nunc repeto,vt omnino confidas promiſſis toties iteratis.Igitur animum eius firmat promiſſionis refricatione non verò miraculi memoria;vt Iudæi ſomniant.

16. Vr, quid ſignificet

VR CHALDÆORVM] de qua dictum *ſup*.11.28.

POSSIDERES]per poſteros tuos.

VERS. 8. VNDE SCIRE POSSVM]ſi hæſitaſſet in fide , non foret illi hoc ad iuſtitiam reputatum. Cupit tantummodò modum cognoſcere , implendæ promiſſionis, & rei quam crediderat ſimilitudinem aliquam ſibi oſtēdi. *Auguſtin.ſup.cap.*14.*Chryſoſt.& al'j*. Petit *ſignum* tū vt certò ſciat, nihil poſteros commiſſuros , cur hæc promiſſio illis non repreſentetur. (*Sic Rupertus.*) tum vt poſteritas tardè ſemper credula, hoc ſigno perſuadeatur.(*Sic Caietan.*)Sanè Deus precibus exoratus, mox modum docet,& quæ poſteris euentura manifeſtat.

VERS. 9. SVME MIHI] vt mihi poſt fœdus ictum ſacrifices. VACCAM TRIENNEM]buculam trimam ſeu iunicem triennem. Græci δάμαλιν Hebræi. עגלה *Gheglah*. Dauid Cimchi & Chaldæus epithetum משלשת *Meſculleſceth* referunt ad numerum : ſed melius ad ætatem LXX.noſter,Ioſephus & Abenezra. *Gheclath* ſignificat bouem

17. Aetates vaccæ ſeu vitulæ.

fœminam,quæ iam pertranſitis primâ & ſecūdâ ætate;nec vitula eſt, nec iuuenca , ſed tertiam ingreſſa iunix eſt ſeu vacca nouella , nondum tamen adulta eſt vacca,quę quarta ætas Varroni lib.2.de re ruſti.cap.8.vide Riber.in Oſe.cap.10.v.15.Quadrupedia hæc parantur

18. Sacrificij & fœderis prophetica explicatio.

pro fœdere & ſacrificio : aues,pro ſacrificio tantùm : cuncta verò ſimul ſignificant ſtatum & conditionem futuram poſterorum. *Iuuenca* indomita ſignificat primam generationem qua Iſraëlitæ in

Vitula, Ægypto liberè & delicatè egerunt.*Capra* ſecundam generationem,

Capra cui iam Ægyptij aliquid ſeruitutis imponebant , & ſic aliquem ex

Aries. eis fructum percipiebant. *Aries* , qui quantusquantus eſt, Domino ſuo

suo vtilis est, denotat tertiæ generationis tempus, quo ibidẽ duram & iniquam Hebræi seruitutem seruiuerũt. *Volucres duæ* tempus quo anno quadringentesimo ex Ægypto se proripuerunt. *Turtur*, tempus mansionis querulæ in deserto. *Columba*, sociale animal, tempus quo in promissionis terrâ domicilia fixerunt. *Dissectio* quadrupedum afflictiones varias, quas in Ægypto pertulerunt: *aues* integrę finem harũ afflictionum. *Volucrum volatus* ad cadauera, Ægyptios, & Amalecitas, Israëli proficiscenti molestos: *Abram has abigens*, Dei prouidentiam suos defendentem. *Sic Diodorus in Catenâ & Theodoretus q. 65.* Sed cur singula quadrupedia iubentur deligi trima? an quod seruitus per tres generationes durauit? Caath, Aram, Moysem? sane in his animalibus tres ætates distinguuntur: vitula, iunix, vacca. sic agnus, ouis, adasia, sic Græcis ἔριφος fœtus capræ adhuc tenellus, hædulus; χίμαρος, capella vnius anni barbescens, αἶξ capra adulta. In auibus non reperitur huiusmodi discrimen ætatis. Aues. Turtur. Columba. Dissectio. Abraham. Cur trima? Ouis tres ætates. Capræ tres ætates.

Colvmbam] sic etiam reddunt LXX. Aqui. Chaldæus & Iosephus; intellige non de matre, sed de pullo. גוזל *Gozal.*

Tollens] assumens & iugulans. Divisit per medivm] à capite ad caudam sidit. Morem hunc fœderis feriendi arbitror à Deo præceptum Abrahæ; cum Iudæi postea retinuerunt, Ierem. 34. 18. *Qui præuaricantur fœdus meum, & non obseruauerunt verba fœderis, quibus assensi sunt in conspectu meo, vitulum quem conciderunt in duas partes, & transierunt inter diuisiones eius.* quo loco testatur Theodoretus hunc Chaldæorum morem fuisse. idem hîc Diodorus testatur. Hæc animalium dissectio, erat pro diris in fœdifragos, vt ita diuiderentur. *Cyrillus contra Iulian.* & S. Augustin. *lib. 16. de ciuitate Dei cap.* 14. sicut apud Romanos, qui cęsâ porcâ fœdera sanciebant, addentes, si sciens fallo, ita me feriat Iupiter, qui plus potest pollétque. Tale quid Israëli innuebat Saul. 1. Reg. 11. 7. qui *assumens vtrumque bouem concidit in frusta, misitque in omnes terminos Israël per manum nunciorum dicens: Quicumque non exierit, & secutus fuerit Saul & Samuel, sic fiet bobus eius.*] tales & atrociores diras continebat illud factum Leuitæ, quando *cadauer vxoris cum ossibus suis in duodecim partes ac frusta concidens, misit in omnes terminos Israel.* Iudic. 19. 29. q. d. ita Deus faciet, negligentibus tam enormis criminis sumere vindictam. Vers. 10. 19. Fœderis feriend. ritus. Locus Iudic 19. 29.

Partes contra se] altrinsecus opposuit medietates quadrupedum inuicem respõdentes, relicto spacio intermedio ad transeundum.

Aves non divisit] quia nihil ad fœdus faciebant. Vers. 11.

Descenderuntque volucres] prior visio & præceptum de rebus necessarijs huc adferendis, noctu contigerant: otto die omnia attulit & parauit, & tum (vt rectè Procopius) carniuoræ volucres more suo, velut ad prædam, aduolarunt. 12.

Abigebat] toto die in his apparandis, nempe adferendo, iugulãdo, diuidendo, volucribus abigendis, fuit occupatus. Porro LXX legerunt, Conciliatæ versiones.

gerunt, ישב à וישב *Vaiesceb à Iascab*, *sedit*: noster verò ישב à נשב *Vaiaseb à Nasab amouit, expulit*. Præsignificantur Israëlitæ ob peccata sæpè ad hostibus affligendi, sed propter Abraham patrem eorum à Deo liberãdi. TROPOLOGIAM ad orationem & distractiones mentis eam turbantes transfert D. Gregorius *libro decimo sexto Moralium capite vigesimo*.

VERS. 12. 21. Somnus Abrahæ. CVMQVE SOL]totius diei labore fessus, paullo ante solis occasum graui sopori cessit: hunc pauor vehemens, horrori & anxietati mixtus consecutus, vna cum extasi: in qua illi sequentia apparuerunt. de voce *Thardemah* vide sup. *cap.* 2. 12. de totâ hac re Philo *lib. de Somnijs*. Horror & angustia ista typus eorum: quæ in Ægypto populus Israel sensurus.

VERS. 13. 22. Scito sciens. SCITO PRÆNOSCENS]Hebraicè, *scito sciens*, hoc est scito hæc certò certius euentura.

SEMEN TVVM]Isaac & eius posteri. *Genes.* 21. 12. *In Isaac vocabitur tibi semen.*

IN TERRA NON SVA] in Ægypto, Mesopotamiâ, & Chananæâ successiuè. Nã licet Isaac & Iacob in Chananæâ fuerint nati, tamen in eâ nec vestigium possederunt vt suum, sed vt peregrini eam incoluerunt. ideo Iacob dicit Pharaoni; *dies peregrinationis meæ* &c. inf. Genes. 47. 9. & Paulus, de Abrahamo; *Fide demoratus est in Terra repromissionis tanquã in aliena, in casulis habitãdo cum Isaac & Iacob cohæredibus repromissionis eiusdem. Expectabat enim fundamenta habentem ciuitatem: cuius artifex & conditor Deus* ad Hebræos capite vndecimo versu nono.

23. De quadringentis annis afflictionis, captiuitatis &c. Israëlis. QVADRINGENTIS ANNIS] licet defendi non incommodè possit sententia Hieron. de oleastro hîc & Exo. 12. Tutius tamen est † sequi communiorem sententiam D. Augustini *q.* 47. *in Exod. & lib.* 16. *de ciuitat. Dei cap.* 24. quam secuti explicant & confirmant homines eruditi huius æui, *Martinez hypotypos. lib.* 6. *cap.* 4. *Pererius hic disputat.* 7. & *Baradius lib.* 5. *concord. Euangel. ca.* 20. Volunt hoc oraculum non pertinere ad ipsum Abram, sed ad eius semen, & ideo rationem temporis subducendam ex ijs, quæ semini Abrahæ acciderunt; non à promissione primò factâ Abrahæ, nam ab hac vsque ad promulgationem legis in mõte Sina, tertio post egressum ex Ægypto mense, lõge plures sunt anni, nempe quadringenti triginta, *vt patet Exo.* 12. *v.* 41. & *Galat.* 3. *v.* 17. Sed ducendum initium computationis, à natiuitate Isaac, qui & posteri eius, partim in Chananæâ, partim in Mesopotamiâ, partim in Ægypto semper vt peregrini & aduenæ viatores vixerunt, vsque ad liberationem ex Ægypto. cùm verò Isaac natus sit viginti quinque annis post primam promissionem Abrahæ factam, si

24. Numeros perfectos ponendi prætermissis excurrentibus mos SS. de quadringentis & triginta annis subducas hos viginti quinque qui non pertinent ad seminis Abrahæ peregrinationem: huic peregrinationi manent residui anni quadringenti & quinque. Moyses autem † hoc loco quinque istos prætermisit, quia sacræ

sacræ Scripturæ consuetudo est, frequenter magnum dumtaxat seu plenum ac rotundum numerum ponere, & omittere paruos excessus. Sic enim dicuntur LXX. discipuli, qui erant LXXII. Sic etiam Act.7.6.B.Stephanus tantùm ponit annos quadringentos vt patet ex Græco,& Syriacq contextu, & Latinis libris castigatis; nam D.Thomas, Rabanus, & Caietanus ibi secuti sunt codices mendosos: hanc porro consuetudinem sacræ Scripturæ latè probat Martines *d. cap.4.* Denique oportet ista Moysis & alia D.Stephani, qui hunc locum citat, verba sumere non seorsim de peregrinatione, seruitute aut afflictione; sed coniunctim de his tribus: eò quod hæc tria non æquali tempore durarint, licet vno & eodem tempore cuncta desierint seu terminata sint. Nam in solâ Ægypto Iacob & posteri tantùm habitarunt annis ducentis & quindecim, iuxta Iosephum, Eusebium, Hieronymum,& Augustinum. Obiicitur Exod.12.vers. 41. *Habitatio autem filiorum Israël, quæ manserunt in Ægypto fuit quadringentorum triginta annorum. Quibus expletis, eadem die egressus est omnis exercitus Domini de terra Ægypti.* Quod non repugnat nobis: nam nomine Ægypti subintelligitur etiam terra Chanaan, vt exponunt Eusebius, Augustinus, & Beda: & apertè illic in LXX. hoc additur, ἐν γῇ Αἰγύπτῳ καὶ ἐν γῇ Χαναὰν αὐτοὶ καὶ οἱ πατέρες αὐτῶν. *in terra Ægypti & in terra Chanaam ipsi & patres eorum*; & rectè vt paraphrastæ hoc addiderunt. Sed dubium manet, cur ipse Moses in Hebræo contextu, solam Ægyptum nominet? mihi quædam occurrebant: id fecisse, quia maior pars temporis in Ægypto fuit transacta, denominatione sumptâ à potiori, deinde quia statim à primâ promissione Abrahã cæpit peregrinari in Ægyptum fame compulsus, *sup.c.12.11.* Sic cùm peregrinationis initium fuerit, quæ & terminus, eadem Ægyptus, meruit totus incolatus intermedius à terminis nuncupari. Denique Ægyptus tenebras significat: & nomine tenebrarum solent Hebræi miserias & afflictiones significare, vt notum est: vnde possumus sic Moysen exponere; tot annis semen Abrahæ miseriis ac mærore obruendum, adeò vt interea, quasi palpantes in tenebris, vel incertis sedibus vagetur, vel dura seruitute prematur. Certè tempus seruitutis in Ægypto, non fuit nisi centum & vigintiduorum annorum: cæpit enim post annum nonagesimum tertium migrationis Iacob in Ægyptum, nec illa vltima & dirissima afflictio tam diuturna fuit, quàm ipsa seruitus: præcipua tyrannis & persecutio videtur cæpisse circa tempus natiuitatis Mariæ sororis Moysis, & sic durasse solis octoginta septem annis, quæ est Hebræorum traditio. Verùm quia tam seruitus, quàm afflictio ambæ inciderunt intra annos illos habitationis in Ægypto, & habitatio ista præcipuam partem temporis consumpsit annorum, quibus semen Abrahæ peregrinatum fuit; ideo Moyses *hic* ait, coniunctim, semen Abrahæ fore peregrinum, seruitiô & tyrannide opprimendum annis quadringentis.

Locus Act. 7.6.

Locus Exod. 12.41.

IVDICABO] grauissimè puniam plagis maximis, habes Exod. 7. cum seqq. capitibus. VERS. 14.

MVLTA SVBSTANTIA] ſuis,& Ægyptiorum, quos ſpoliabunt, opibus.

VERS.15. IN PACE] morte placidâ & quietâ.

IN SENECTVTE BONA] annorum centum ſeptuaginta quinque.

VERS.16. GENERATIONE AVTEM QVARTA.] Generatio † aliquando ſi-
25. gnificat certum genus hominum ſæculi alicuius, vt, *donec conſumere-*
Generatio *tur vniuerſa generatio, quæ fecerat malum.* Num. 32.13. *quadraginta annis*
quid. *offenſus fui generationi illi.* Pſal.94.10.aliquando ponitur pro certo tem-
poris ſpacio, vt annorum decem, Baruch.6.2. *eritis ibi annis plurimis,*
& temporibus longis, vſque ad generationes ſeptem: hoc eſt annis ſeptua-
ginta; aliquando ſpacium vitæ humanæ denotat quod ſolet definiri
centum annis; Eccleſiaſt. 18. 8. *Numerus dierum hominum vt multum*
centum anni: ita ſumitur in illâ Ezechiæ querelâ; *Generatio mea ablata*
eſt & conuoluta à me, quaſi tabernacula paſtorum. Iſai.38.12. Sic etiam hoc
loco intelligo, generationes quatuor, quatuor ſæcula, annos quadrin-
gentos, hoc eſt peracto quarto centenario de quo ante actum: deni-
que generatio propriè capitur, & idem eſt quod procreatio vnius ex
alio: vt prima generatio ſit filij, ſecunda nepotis, &c. Sic Exod. 20.
v.5. *viſitans iniquitatem patrum in filios, in tertiam & quartam generatio-*
nem, vbi Hebraicè eſt, *in tertium & quartum genitum,* hoc etiam ſenſu,
& commodiſſimè hic interpretaberis; computando ab his ſolis qui
in Ægypto geniti. nam per lineam Iuda, Eſron eius filius genuit Ram,
Conciliatæ (en prima) Ram genuit Aminadab. (2.) Aminadab genuit Naaſſon,
verſiones. (3.) Naaſſon genuit Salmon, qui terram promiſſionis ingreſſus. (en
4.) Sed Exod. 12. LXX. vertunt *quinctam generationem*, computantes à
capite tribûs ipſius Iudâ, qui genuit Eſron. ſic ſunt quinque.

26. NEC DVM ENIM COMPLETÆ SVNT INIQVITATES AMOR-
Iniquitas RHEORVM] nondum completum eſt tempus in quod ſtatui pœ-
pro pœna nam peccatis ipſorum debitam differre. Non ratum † eſt, iniquitatem
eius. ſeu peccatum pro eius vindictâ vſurpari. 2. Reg. 12.13. *Dominus quo-*
Peccatum *que tranſtulit peccatum tuum; non morieris.* Thren.5.7. ſeu in orat. Iere-
pro vindi- miæ, *Patres noſtri peccauerunt, & non ſunt: & nos iniquitates eorum porta-*
cta. *uimus.* 3. Reg. 1. 21. *erimus ego & filius meus Salomon peccatores.* puniemur
morte, vt rei, *alia loca pete à P. Saa in Phraſibus ſacræ Scripturæ verbo pec-*
catum & peccare. Concionatoria vero multa & præclara hîc Pererius
37. diſp.8. *Amorrhæos* ſolos nominat † comprehendens ſub iis etiam reli-
Amorrhæi. quos Chananæos; quia potentiſſimi & ſceleratiſſimi Chananæorum
fuere. Vnde natum Adagium de valde improbis; *Pater tuus Amorrheus*
& mater tua Cethæa. Ezech.16.3.

OCCVBVISSET] poſt ſolis occaſum, iam nocte obſcurâ.

VERS.17. FACTA EST CALIGO] hæc omnia Abram vidit in extaſi.
38. CLIBANVS FVMANS] ardens † & valde incenſus, ſed flammâ
Clibanus fumosâ erumpens: fuit imago fornacis mataphoricæ, ſic enim ſolet
fumans. vocari ſeruitus † Ægyptia, quia ſeruituri in luto & latere coctili. *Ru-*
Fornax *pertus lib.5.c.22.* Sic Deuteron. 4.20. dicitur *fornax ferrea Ægypti.*
Ægypti.
39. LAMPAS IGNIS] fax ſeu facula ignita. Solebant qui fædus per-
Lāpas ignis. cutiebant

currebant inter victimas transire vt docui sup. ad v. 10. itaque loco Dei transit † Angelus, in hac lampade accensâ apparens. Nam & Abram intelligendus, etiam sibi visus transire. In lampade potiùs quàm aliâ formâ, tum quòd ignis Dei figura aptissima, (*vide S. Dionys. Areopagitam cap. 15. de cælesti hierarch.*) tum quia sic prædicebatur, ducatus columnæ igneæ per noctem, ex Ægypto liberatis & in deserta vagantibus, concedendus.] ALLEGORICE transitus significat gloriam Dei à Iudæis ad gentes transituram. *Sic Rupertus.*

INTER DIVISIONES] quas etiam flamma consumsit vnâ cum columbâ & turture, in signum sacrificij accepti. *Chrysost. hom. 37.*

PEPIGIT FOEDVS] supra cap. 13. promiserat, nunc signo promissa confirmat. VERS. 18.

A FLVVIO AEGYPTI] sic vocat fluuium † seu riuum potiùs Nili, inter Pelusium & Rhinocoluram in mare defluentem, vt benè D. Augustinus *d. cap. 24.* qui solet etiam vocari *torrens deserti & Ægypti: lege Riberam in Hamos c. 6. num. 45. & in Zachar. 9. num. 44.* Origo è montibus Cedar haut procul à puteo Ismaëlis. LXX. solent illi nomen vrbis vicinæ imponere, quando vocant Rhinocoluram: sed de hoc aliàs.

40. Fluuius Ægypti. Deserti torrens.

VSQVE] ponit duos fines terræ promissionis † ab Aquilone Euphraten, ab Austro hunc Ægypti fluuium; reliquos duos fines habes Num. 34. v. 6. & 10.

41. Terræ promissionis fines.

EVPHRATEN] quæritur, quando tam longè imperarint Israëlitæ? Putem hoc magnâ † ex parte impletum temporibus Dauidis & Salomonis, & fuisse penitùs implendum in eorum posteris, nisi peccata impediuissent: fuisse promissum conditionale, mihi verisimillimum. *Lege Pererium hic disp. 16.*

42. Israëlitæ an imperarint vsque ad Euphraten.

Hoc & seqq. versiculis nominantur solummodò decem gentes; quæ quando *Heuæi* adduntur, sunt vndecim, & sic legit hoc loco Tostadus verùm longè melior est solutio D. Augustini *q. 21. in Iosue.* vt quando ponuntur decem nationes vel vndecim, tunc intelligamus de terrâ quam tenuerunt regnante Dauide, & Salomone; quandò verò tantùm septem, tunc de terrâ, quam occuparunt, ex Ægypto liberati; quando denique sex tantùm nominantur, *vt Exod. 23. 23.* tunc Gergezæos sub alijs comprehendamus, vt ignobiliores. TROPOLOGIAM huius capitis suppeditant.

VERS. 19.

43. Chananæorum gentes quot fuerint.

D. Augustin. *in sermo. 14. de tempore:* & aliam.

Philo *in libro quis heres rerum diuinarum.*

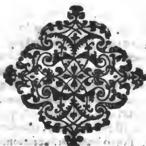

CAPVT DECIMVM SEXTVM.

1. IGitur Sarai, vxor Abram, non genuerat
liberos:sed habens ancillam Ægyptiam
2. nomine Agar, * dixit marito suo: Ecce,
conclusit me Dominus, ne parerem: in-
gredere ad ancillam meam, si fortè saltem ex illa
suscipiam filios. Cumque ille acquiesceret depre-
3. canti, * tulit Agar ægyptiam ancillam suam post
annos decem quam habitare cœperant in terra
4. Chanaan: & dedit eam viro suo vxorem: * Qui
ingressus est ad eam. At illa concepisse se videns,
5. despexit dominam suam. * Dixitque Sarai ad
Abram: Iniquè agis contra me:ego dedi ancillam
meam in sinum tuum, quæ videns quòd conce-
perit, despectui me habet. iudicet Dominus inter
6. me & te. * Cui respondens Abram: Ecce ait, an-
cilla tua in manu tua est,vtere ea vt libet. Affligen-
7. te igitur eam Sarai, fugam iniit. * Cumq; inuenis-
set eam angelus Domini iuxta fontem aquæ in so-
8. litudine, quæ est in via Sur in deserto, * dixit ad il-
lam: Agar ancilla Sarai, vnde venis? & quò vadis,
quæ respondit: A facie Sarai dominæ meæ ego
9. fugio. * Dixitque ei angelus Domini: Reuertere
ad dominam tuam, & humiliare sub manu illius.
10. * Et rursum multiplicans, inquit, multiplicabo se-
men tuum, & non numerabitur præ multitudine.
* Ac

* Ac deinceps: Ecce, ait, concepisti, & paries fi- 11.
lium vocabísque nomen eius Ismaël, eo quòd au-
dierit Dominus afflictionem tuam. * Hic erit fe- 12.
rus homo, manus eius contra omnes, & manus
omnium contra eum: & è regione vniuersorum
fratrum suorum figet tabernacula. * Vocauit au- 13.
tem nomen Domini qui loquebatur ad eam: Tu
Deus qui vidisti me. Dixit enim: Profectò hic vidi
posteriora videntis me. * Propterea appellauit pu- 14.
teum illum, Puteum viuentis & videntis me: ipse
est inter Cades & Barad. * Peperítque Agar 15.
Abræ filium: qui vocauit nomen eius
Ismaël.* Octoginta & sex annorum 16.
erat Abram, quando peperit
ei Agar Ismaëlem.

ARGVMENTVM.

Agar, Abram in vxorem data, concipit, fugit in desertum, redit, & Ismaelem parit.

VERS. 1.
1. Igitur inchoatiuũ ו.

GITVR] est inchoatiuum sermonis † alterius, non illatiuum præcedentium. Hebraicè est ו *Ve*, & LXX. *Sarai autem.*

NON PEPERERAT] adhuc enim sterilis, ad manifestandam Dei gloriã, cùm pòst paritura. Quòd autem suasit marito, desiderio prolis suasit. Iosephus scribit à Deo admonitam: & significat Augustin. *lib. 16. contra Faustum cap. 32.*

VERS. 2.
2. Conclusa pro sterili Hebraism. Vuluam cõcludere & aperire. Vuluæ benedictio.

CONCLVSIT] sterilem fecit, concipiendi † vi priuauit. Hebraismum Chaldæus exponit, *priuauit me generatione.* Sic infrà 20.18. *concluserat enim Dominus omnem vuluam domus Abimelech*; & 1.Reg.1. vers.5. & 6: & contrà, dicitur Deus *aperuit vuluam*, quando illi, quæ sterilis est, tribuit fœcunditatem: sic infrà de Lia. 29.31. *aperuit vuluã eius*, & de Rachele 30.22. quæ *benedictio vuluæ* dicitur. cap.49.25.

3. Effectus pro causa Hebraism.

NE PAREREM] effectus † pro causa, ne conciperem.

4. Ingredi pro concubere.

INGREDERE] nubat tibi: sic honestè † Hebræi exprimunt copulam: vt infer. vers.4. *ingressus est ad eam. cap.29. vers.21. & 24. cap.30. 3. & 4. cap.38.2. & 8. Iudic.16. 1. Ruth. 4.13. & passim.* Caluinus hic tetratrino supercilio inuehitur in Sarai & Abram, quasi in lenam & adulterum: Sed vtrumque delicto liberãt idonei iudices *D. Ambros. supr. cap.4.* quem obserua, primam excusationem ponere ex aliena sententia, quare vt à non vera transit ad secundam.) *D. Chrysost. hom. 38. Theodoret. q.66. Hieronym. epist.83. ad Ocean. & Augustin. lib.16. de ciuitat. Dei. cap.25. lib.21. contra Faustum. & lib.3. de doctrina Christ. cap.12.*

5. Sarai & Abræ factũ defensum.

Fundamentum præcipuum excusationis est, quod Polygamia tunc adhuc permissa, *lege Augustinum quæst. 27. in Deuteron.*

6. Polygamia adhuc licita.

7. Ædificare, & ędificium pro filiis.

EX ILLA SVSCIPIAM] Diligenter nota (inquit D. Hieronymus) quòd pro generatione filiorum, in Hebræo ædificatio scripta est. Legitur enim: *Si quo modo ædificer ex ea* אולי אבנה *Oul. Ibbaneh.* Sic sup.2.22. *ædificauit ex ea mulierem,* Exod. 1. 21. *ædificauit eis domos:* dedit illis filios hæredes, *& alibi, vt Genes. 30.9. Deuteron. 25.9. Ruth. 4.11. 3. Reg.11.38.* causa huius locutionis est, quia quamdiu liberi supersunt domus (hoc est familia) stat; illis deficientibus ruit. *Vide Adagia sacra. §.20.* Porrò hanc Sarai orationem ad maritum fusiùs exsequitur Philo *libr. de Abraham.* Saa scribit tunc Saram fuisse septuaginta sex annorum, sed vno anno seniorẽ facit, quàm par erat.

VERS. 3.

DEPRECANTI] vides ægrè inductum ad Polygamiam castitatis amatorem.

8. Agar quæ.

AGAR ÆGYPTIAM] erat genere Ægyptia, sed religione Hebræa (*Philo*) Sarai à Pharaone donata. *Chrysostom.*

QVAM

QVAM HABITARE] ex quo habitare. VXOREM] erroneum itaque vocare Ismahel filium Abrahæ illegitimum, vel negare Agar fuisse eius vxorem: concubina erat, qua significatione solent secundariæ vxores dici concubinæ: de quo postea plura sunt dicenda: *infer.* 25.6. Attamen postquam Abram vidit illam concepisse, postea se abstinuit. *Philo.*

DESPEXIT] non cuiusuis est meliorem benè ferre fortunam, aut ex humili euecti non superbire: vt notat Origenes *in Cathena Græca.* TROPOLOGICE plura Gregorius *in* 1. *Reg. c.* 3. *lib.* 2. Agar de quasillo ad thalami consortium traducta, animis effertur: & Dominam contemnit, velut indignam promisso semine. Noster contentus fuit sensum dare, ideò illud Hebræum; *in oculis suis,* non transtulit; vt L X X. fecerunt. VERS. 4.

INIQVE AGIS CONTRA ME] Hebræus, *Iniuria mea supra te est. Mea*, quæ mihi ab ancillula irrogatur. *Super te est*, tibi imputanda, qui non prohibes, nec insolescentem castigas: *sic Chrysostom.* VERS. 5.

IN SINVM TVVM] vt † vxor tibi esset, vt intimè copularetur. 9.
IVDICET DEVS] num æquum sit iniuriam meam abs te dissimulari. Non puto Sarai, postulare Deum vindicem; sed simpliciter Deo rem totam committere. Quamuis † alibi locutio ista sit postulantis sontem puniri à Deo. Exod. 5.21. *Videat Dominus & iudicet, quoniam fœtere fecistis nomen nostrum coram Pharaone.* In sinum dare. 10. Deus iudicet.

VTERE EA VT LIBET] hoc est, quod iudicabis conuenire: non permittit sæuire, sed iusto modo compescere. Hebraicè: *fac illi, quod bonum est in oculis tuis.* VERS. 6.

AFFLIGENTE] coërcente insolescentem. Non enim Sarai modum excessit, sed immodicus animus & impotens ancillæ, non potuit ferre iugum herile, & quod æquum bonũ erat crudelitati ascribebat. *Ambrosius.* TROPOLOG. ad hæreticos de Ecclesiæ iudicio & censuris protestantes peraccommodatè D. Augustinus *epist.* 48. & 50. retulit.

ANGELVS DOMINI] putat Iosephus oratione Agar permotum Deum, potiùs meritis Abram tribuerim, cuius prolem Deus volebat conseruatam. VERS. 7. 11. Fons Ismaelis.

QVI EST] nempè fons: hunc describit à situ, quod sit in solitudine, ea parte, qua ex Chanaam per Sur est iter in Ægyptum: fugiẽs petebat patriam suam. Desertum *Sur* † situm inter Cades & Barad, extenditur vsque ad mare rubrum Ægypto conterminum. *Sic Hieron. de locis Hebraicis.* Quidam volunt etiam hoc desertum *Etham* vocari. Syri vocant Agaram ab ipsa Agar, inde Agareni. 12. Sur desertũ. Etham. Agara. Agareni.

ANCILLA SARAI] conditionis admonet, vt agnoscat errorem. Paraphrasim verborum Angeli, pete à Iosepho. VERS. 7. 13.

A FACIE SARAI] causam tangis (ait) ab hac mea domina fugio. Hebraismus, *facies*, pro persona: vt à facie Dei aut hominis, pro à Deo vel homine. *Daniel.* 2.18. à facie mea pro à me. *Daniel.* 6.20. & 1. *Machab.* 5.21. Potest etiam exponi, propter Sarai; *Num.* 22.3. Facies pro persona. 14. A facie, id est, propter…

alia loca ponit Saa in phrasibus scripturæ. Chrysost. vult non accusari heræ sæuitiam, sed culpam agnosci.

VERS. 9. SVB MANV] illius potestati & correctioni te subde.

VERS. 10. MVLTIPLICANS MVLTIPLICABO] plurimùm multiplicabo. Quoniam promissio hæc superat vires creaturæ, idcirco affirmat D. Hilarius *lib.4. de Trinitate* ista ab Angelo dici in persona verbi.

VERS. 11. EO QVOD AVDIERIT:] Nam Ismaël, idem † quod exau-
5. Ismaël. ditio Dei.

AFFLICTIONEM TVAM] non abortum, vt cum Rabinis Tostadus; sed sitim, laborem, lassitudinem, anxietatem, formidines; qui comitatus prægnatis fugitiuæ, & in solitudine vagantis.

VERS. 12. FERVS HOMO] Metaphoram Hebrææ † vocis פרא *Phere* noster
6. Onager. Adag. expressit: nam illa significat asinum agrestem, onagrum: qua voce adagiali significat fore hominem durum, & intractabilem, sola diligentem loca, & omnis iugi impacientem. (*Vide Adagia sacra* §.21.) Quæ cuncta etiam de genio posterorum Ismaëlis accipienda: tales
17. Saraceni. enim Agareni; qui Saraceni † dicti, non à Sara (vt vulgus;) sed vel à Saraca vrbe Arabiæ (*sic Stephanus*) vel ab vrbe *Sarra*, vt Euthymius Sigabonus: quàm benè sapiant auctorem gentis suæ docent Ammianus *lib.*4. & D. Hieronymus *in vita S. Malchi.*

18. Manus contra omnes. Adag. Manus alicuius cum alio. MANVS EIVS CONTRA OMNES, ET MANVS OMNIVM CONTRA EVM] ipse omnes infestabit, & ab omnibus infestabitur: est adagium, ortum ex Hebraismo. Manus est cum aliquo, hoc est iuuat, vel instruit eum. 2.Reg.14.19. *Manus Ioab tecum est in omnibus istis.* Quam phrasim noster explicuit Psal. 88.22. *Manus enim mea auxiliabitur ei.* Contrarium est, manus contra aliquem. *Erit manus Domini super vos, & super patres vestros.* 1.*Reg.*12.15. Super pro contra. *Vide Adagia sacra* §.22.

19. Ismaëlis domicilium. 20. Habitare è regione alicuius. E REGIONE] ante, siue ex aduerso. Habitauit enim Ismaël in deserto Pharan directè contra habitationem Isaac, & reliquorum filiorum Abrahæ. Sic loquuntur Hebræi, vt significent impauidum, & virium suarum securum.

21. Arabū tentoria. FIGET TABERNACVLA] Arabes † plerique adhuc hodie degunt in papilionibus seu tentoriis, vt & olim, vnde & tentoria Cedarena celebrata in Cantico.1.5. Vbi vide Commentar. nostrum.

VOCAVIT,] hoc est inuocauit Dominum. *Vatablus.*

VERS. 13. Vocare pro inuocare. DOMINI QVI LOQVEBATVR] Dei, cuius personam loquens Angelus repræsentabat.

TV DEVS] reddit Deo gratiarū actionē, quòd eam sit consolatus.

VIDISTI ME] misertus es mei, adspexisti meam afflictionem.

DIXIT ENIM] intra se cogitauit: nam redditur ratio, cur gratias egerit.

22. Agar, cur tantū vidit Angelum obuersum. PROFECTO HIC] minùs mirarer, si Deum habuissem propitium in domo Domini mei Abram: sed obstupesco, quòd etiam in hoc deserto mihi præsto esse dignatus fuerit.

VIDI POSTERIORA VIDENTIS ME] certa sum eum mihi

præsto

præsto fuisse, his oculis aspexi eum mihi obuersum † tergo, cùm me alloquebatur. Hebraicè; *Nonne etiam hic vidi post videntem me*. hoc est vidi ea quæ sunt post videntem me. Agar adhuc imperfectè Deum viderat, & cognoscebat, & amabat imperfectè, quia quæ obedientiam fugerat, Deum fugerat. nondum reuersa, necdum planè conuersa. Hoc ergo Dominus foris coram oculis corporis agebat, quod apud illam in corde versabatur. (*D. Gregorius hom. 23. in Euang.*) sicut † Dei faciem videre, perfectam cognitionem; sic posteriora eius videre, imperfectam cognitionem significat, *de qua plura Exod. 23. v. 21. & 23.* Hebræum *Hagam*, significat, *Num* vel *an* aut *si*. Hoc Vatablus & Caietan. accipiunt pro negatiuo *non*, q. d. tam celeriter fugit ex oculis vt nequiuerim aspicere. Cum sit particula interrogatiua † solet aliquando negare, aliquando affirmare; quia natura sua neutram partem definit. Hoc tamen loco miror amicum nostrum Caietano & Vatablo credidisse. Nam si negatiuè vertas, damnes necesse est nostrum interpretem; cui consentiunt LXX. & Chaldæus; & Patres omnes. Caietano tota antiquitas refragatur.

23. Dei faciem, vel dorsum videre.

24 Num, valet aliquando affirmationem, aliquando negationem.

25 Defensus noster interpretes.

VERS 14.

Appellavit] vel ipsa Agar, vel indefinitè, quisque hoc nomen imposuit puteo, qui priùs fons fuerat.

26. Puteus viuentis & videntis.

Viventis] Dei qui æternum est & viuit, cui nomen יהוה.

Barad] locus medius in Chebron & Cades. Chaldæus; inter Rhecam & Agata. Vocatur etiam *Barath*, Hieronymo. Fontis huius mysticas significationes quinque ponit Philo *lib. extremo de profugis*.

27. Barad.

VERS. 15.

Peperitque] postquam domum reuersa veniam à Dominis impetrauit.

Vocavit] credens Agaræ, hoc nomen ab Angelo inditum.

VERS. 16.

Octoginta et sex annorum] Hebraicè, *Filius octoginta & sex annorum*. Frequens locutio, pro erat homo natus tot annos. nam solent vocem *filius* præponere quando ætatis annos volunt indicare. *Genes. 5. 32. & cap. 11. 10. cap. 12. 5. cap. 17. 12. cap. 25. 20. Exod. 12. 5. Leuit. 12. 16. Deuteron. 34. 7. 1. Reg. 13. 1. Ezech. 46. 13.* tot loca adscripsi quia phrasis ista, vt & aliæ plurimæ à Sa prætermittitur. reponam suis locis, & vereor nè spicilegium messem æquet.

28. Filius [illegible] annorum, Hebraism.

Tropologias Pete totius cap. à Ruperto lib. 5. cap. 25. & seq. & à Philone lib. de profugis. & lib. de congressu eruditionis quærendæ gratia.

CAPVT XVII.

1. POstquam verò nonaginta & no-
uem annorum esse cœperat, appa-
ruit ei Dominus:dixitque ad eum:
Ego Deus omnipotens : ambula
2. coram me & esto perfectus. * Po-
namque fœdus meum inter me & te,& multiplica-
bo te vehementer nimis. * Cecidit Abram pronus
3. in faciem. * Dixitque ei Deus:Ego sum,& pactum
4. meum tecum , erisque pater multarum gentium.
5. * Nec vltrà vocabitur nomen tuum Abram : sed
appellaberis Abraham : quia patrem multarum
6. gentium constitui te. * faciamque te crescere ve-
hementissimè, & ponam te in gentibus , regesque
7. ex te egredientur. * Et statuam pactum meum in-
ter me & te,& inter semen tuum post te in genera-
tionibus suis fœdere sempiterno: vt sim Deus tuus,
8. & seminis tui post te. * Daboq; tibi & semini tuo
terram peregrinationis tuæ , omnem terram Cha-
naan in possessionem æternam , eróque Deus eo-
9. rum. * Dixit iterum Deus ad Abraham, Et tu ergo
custodies pactum meum, & semen tuum post te in
10. generationibus suis. * Hoc est pactum meũ quod
obseruabitis inter me & vos, & semẽ tuum post te:
11. Circũcidetur ex vobis omne masculinum. * & cir-
cuncidetis carnem præputij vestri,vt sit in signum
12. fœderis inter me & vos. * Infans octo dierum cir-
cumci-

cumcidetur in vobis, omne masculinũ in generationibus vestris:tam vernaculus, quam emptitius circumcidetur, & quicunque non fuerit de stirpe
vestra. * eritque pactum meum in carne vestra in 13.
fœdus æternum. * Masculus, cuius præputij caro 14.
circumcisa non fuerit, delebitur anima illa de populo suo:quia pactum meum irritum fecit. * Dixit 15.
quoque Deus ad Abraham: Sarai vxorem tuã non
vocabis Sarai, sed Saram. * Et benedicam ei, & ex 16.
illa dabo tibi filium cui benedicturus sum, eritque
in nationes, & reges populorum orientur ex eo.
*Cecidit Abraham in faciem suam, & risit dicẽs in 17.
corde suo: Putásne centenario nascetur filius? & Sara nonagenaria pariet? *Dixitq; ad Deum: Vtinam 18.
Ismaël viuat coram te. * Et ait Deus ad Abraham: 19.
Sara vxor tua pariet tibi filiũ, vocabisq; nomẽ eius
Isaac, & constituam pactum meum illi in fœdus
sempiternum, & semini eius post eum. * super Is- 20.
maël quoque exaudiui te. ecce, benedicam ei, &
augebo, & multiplicabo eum valde: duodecim duces generabit, & faciam illum in gentem magnam.
* Pactum verò meum statuam ad Isaac, quem pa- 21.
riet tibi Sara tempore isto in anno altero. * Cum- 22.
que finitus esset sermo loquentis cum eo, ascendit
Deus ad Abraham. * Tulit autem Abraham Is- 23.
mael filium suum, & omnes vernaculos domus
suæ: vniuersósque quos emerat, cunctos mares ex
omnibus viris domus suæ: & circumcidit carnem
præputij eorum statim in ipsa die, sicut præceperat
ei Deus. * Abraham nonaginta & nouem erat an- 24.
norum quando circumcidit carnem præputij sui.
* Et Ismaël filius tredecim annos impleuerat tem- 25.

26. pore circumcisionis suæ.* Eadem die circumcisus
27. est Abraham & Ismael filius eius.* Et omnes viri
domus illius, tam vernaculi, quàm emptitij & alienigenæ pariter circumcisi sunt.

ARGVMENTVM.

Quod cum Abraha fœdus percussum cap. 15. nūc Deus renouat, & Isaacum natum, & ex eo natos natorum promittit; & signum pacti circumcisionem, & nominum mutationem imperat.

VERS. 1. HÆc apparitio fuit per Angelum visili specie. causa: ne pu-
tarot promissionem seminis cap. 15. factam, per Ismahel
1. completam. DEVS OMNIPOTENS] אל שדי *El sadai.* Ego
Sadai quid (inquit) fortis & munificus, qui & possum, & volo, te bonis cumulare. de *Sadai* voce multa hic Oleaster, & doctè: tantùm nota, cùm negat *Sadai* significare omnipotentem, negare de proximo & primario significatu, non verò de consequente. Cùm enim sufficientia Dei, qua sibi sufficit, exigat vt quod malus auctor bene dixit, *ipsa suis polleat opibus nihil indiga nostri* vel opis alienæ, explicans illa veterum epitheta αὐτάρκης καὶ αὐτοδεὴς καὶ ἀπροσδεής seipso contentus, sibi sufficiens & nullius indigens: certè *Sadai* non esset, si per se & à se non posset omnia, quare ad sensum rectè noster vertit omnipotés. De hac re multa ex Athenagorâ, Theophilo, Cyrillo & Clemente Alexandrinis adferri possent, sed ea præoccupauit Petrus Faber *in epistola erudita quam Dodecamono subiunxit à folio. 303.*

AMBVLA CORAM ME] stude in omnibus mihi complacere & inseruire. LXX. εὐαρέστει.

ESTO PERFECTVS] cuncta conare, quantùm potest, perfectè conficere, enitere ad culmen virtutum cunctarum.

VERS. 2. PONAMQVE] si hoc feceris: ego quoque muneri non deero. promissionem de hac terra & semine multiplicando ratam faciam. Petit Deus ex parte Abrahæ, cultum & seruitutem sibi debitam, & opera virtutis perfectioni cōnsentanea.

INTER ME ET TE] vt peculiari cura ego tibi sim Deus, tu verò peculiari quodam affectu mihi soli seruias.

2. VEHEMENTER NIMIS] Hebraismus, *plurimum, plurimum.* hoc est
Plurimum, plurimum. valdè, admodum: quod dici solet, plus satis.
VERS. 3. CECIDIT] adorans & gratias agens.
VERS. 4. EGO SVM] אני ינה *Ani inneh. Ecce ego.* hoc est Ego ille qui solus
sum

ſum. D. Hieronym. *epiſt. ad Marcellam* notat, Deum tantum ESSE, quia 3.
nō nouit *fuiſſe* nec *fore*: cuius eſſentia eſt *eſſe*, & cui noſtrū eſſe compa- Eſſe propriū Deo.
ratū, non *eſt*. Alienū à Deo quâ Deus *fuiſſe* vel *futurum eſſe*. Nā qui *fu-*
turus, nondū eſt: qui dicitur *fuiſſe*, dicitur nō amplius eſſe. Secundùm Dei æterni-
noſtrā cognitionē & modū intelligēdi in ſacris literis Deus etiā dici- tas.
tur, *qui fuit*, & *qui futurus*; ſed adiūcto tertio *qui eſt*: & tūc *fuit* ſignifi-
cat ab æterno fuiſſe ſeu nunquam nō fuiſſe, *futurus* ſignificat eum Dei immu-
nunquam non fore: idem tradidit D. Gregorius Nazianzenus orat. tabilitas.
εἰς τὰ γενέθλια nec hoc tantum modo Dei æternitas ſignificatur, ſed &
eius immutabilitas optimè probatur & acutiſſimè à D. Hilario *in*
pſalm. 2. quare fremuerunt gentes, quem ſuadeo legatis. facile tum in-
tellecturi, idcirco dici *Ego ſum*, vt aſtruatur fides promiſſorum ratio-
ne τῆς τοῦ θεοῦ ἀναλλοιώσεως & ἀμεταβλησίας. Ideò enim ſubditur, ET PA-
CTVM MEVM TECVM] immutabile, & inalterabile, & irreuocabile,
me dignum qui naturâ talis.

MVLTARVM GENTIVM] Iudæorum & Gentilium. præcipuè re-
ſpicit ad ſemen cœleſte CHRISTVM, & ex eo ac per eum fideles
Abrahæ filios, in cælo inſtar ſtellarum radiaturos, docet hoc nomi-
nis mutatio.

NEC VLTRA VOCABITVR NOMEN TVVM ABRAM] non diceris VERS. 5.
ampliùs ſolummodò pater excelſus, ſeu rerum cæleſtium (hoc ſigni- 4
ficat vox compoſita ex AB *pater*, & RAM *excelſum*: & volunt Philo Abrām quid.
ac alij Græci ſic dictum à peritiâ aſtronomiæ) *ſed* magnificentiore &
pleniore nomine APPELLABERIS ABRAHAM:] Ecce iam vt Domi- 5. Abraham
nus ſeruo nomen mutat, addens dignitatem nomini ex prophetica ſi- quid.
gnificatione, dicebatur אברם *Abram pater excelſus* ſeu *excelſarum* in
genere *rerum*: additur המון *Amon*, vt ſimul ſit אברהם *Abram Amon*,
pater excelſæ multitudinis ſeu multorum excelſorum: ſed Euphoniæ
cauſâ tollitur vltima ſyllaba, & medium ם *mem*, quod erat finale pri-
mi nominis, & copulatur ſeu coniungitur cum ה primâ litterâ vocis
additæ; quæ eſt vna conſonantium nominis tetragrammati quæ pau-
lò poſt additur nomini *Sarai*. Sed qui iſti excelſi multi? ſtatim expli-
cat? GENTIVM MVLTARVM. certum eſt gentes non eſſe carnale ſe-
men Abrahæ. itaque de ſemine ſpirituali agitur, quod ex cæleſti Ieſu
verè cæleſte: &, vt acutè Leo Caſtrius aduertit *lib. 5. Apologia*, ſenſus
videtur; non tantùm eris pater illorum centum quadraginta quatuor
millium ſignatorum ex cunctis tribubus Iſraël, ſed etiam *illius turba*
magna, qua dinumerari non poterat, Apocal. 7. 9. Pater ergò omnium cæ-
licolarum, qui *ſicut ſtella in arundineto diſcurrent*. Illud porro ה quod
duplex in nomine Dei, communicatum Abrahamo, & Saræ in hac
nominum impoſitione ſatis eſt iudicio eum, cui nomen IEHOVA cū
patre eſt commune, ex Abrahamo quidem; ſed non niſi ex Sarâ pro-
mitti oriundum. *vide Lipomanum hic in Cathena.* ALLEGORIAM ha-
bes apud Philonem lib. de Abraham, & lib. de Gigantibus.

REGESQVE] Ex Eſau, Idumæorum & Amalecitarum: ex Iacob, VERS. 6.

Iſraëlis & Iuda.nihil neceſſe confugere ad filios ex Agar & Cethurâ: quia *in ſolo Iſaac ſemen vocabatur.*

VERS.7. STATVAM] confirmabo. INTER SEMEN] ſcilicet te mortuo.

GENERATIONIBVS]temporibus eorum. SEMPITERNO]diuturno valde; quamdiu ſeruabunt pactum; de ſemine carnali.ſed planè in perpetuum,de ſpirituali ſemine.

VERS.8. EROQVE DEVS EORVM] ſenſus:eâ lege,vt ſim Deus eorum. Pa-
6. ctum fuit ſuperiore commate expreſſum:*Vt ſim Deus tuus & ſeminis*
Fœdus Dei & Abrahę. *tui poſt te.*hoc eſt vt nec tu nec ſemen tuum, præter me vllum, adoretis, ſed à me ſolo toti pendeatis: & ego viciſſim vos, quaſi peculium & oculi pupillam; protegam, & peculiari fauore ac curâ benedicam.

VERS 9. DIXITQVE ITERVM]intermiſſo nonnihil ſermone.

7. CVSTODIES] Hebrai. *custodi*: ſed locutionem noſter declarauit, futurum ponens pro imperatiuo. *Sic D. Auguſtin. de locution. Hebraic.*

Imperatiuus pro futuro.

VERS.10. HOC EST PACTVM MEVM]id eſt ſignum pacti mei.Etenim pactū
8. iam expreſſerat:nunc per metalepſin pacti nomen dat ſigno pacti ſeu
Res pro ſigno Metalepſis. fœderis, inſtituit namque circumciſionem futuram huius fœderis ſignum myſticum, ſed viuidum ac verum: Ideo ſubdit de circumſione ſe illam iubere, *vt ſit ſignum inter me & vos.* Apoſtolus: Roman.4.11.*Signum accepit circumciſionis, ſignaculum fidei, quæ eſt in præputio.*

CIRCVNCIDETVR EX VOBIS] ex ijs qui fidem Abrahæ profitebuntur,ſeu ex Iudæis.

9. OMNE MASCVLINVM]fallitur Strabo libr.17.putans etiam
Fœminæ nō circumciſę. fœminas † Iudæas amputatas. ridiculum in ijs præputium quærere quod circumcidatur, ſuperfluum aliud pro præputio ſubſtituere. fœminis lex non fuit poſita. circumciſio enim inſtituta potiſſimùm ad diſtinguendum populum Abrahamidarum à gentibus: diſtinctiones verò populorum à genealogijs virorū duntaxat petebantur.eſt ſentētia Philonis,Ioſephi,D.Epiphan.& Suidæ:quod verò Rabbini quidam dicunt eas pro circumciſione, quadam aquæ luſtratione haut abſimili baptiſmo vſas, vt narrat Ioan. Benedictus *lib.1.ſumma de peccatis cap.*7.non puto verum.

VERS.11. CARNEM PRÆPVTII]locus hîc circumciſionis, & † non in alio,
10. membro delectus.quia in hoc membro ſe effectus peccati inobe-
Circūciſio cur in hoc membro. dientiæ primùm manifeſtauit. (*Alcuinus in Quæſtionib.*) & quia ſignum fidei.qua credebat Abraham CHRISTVM ex ſe naſciturum. *Caietan.*

11. IN SIGNVM FÆDERIS]En cauſa litteralis datæ Iudæis circūciſionis,
Circūciſio quale ſignū. vt hoc ſigno Iudæi à gentibus diſtinguantur, tamquā peculiaris Dei populus,& hæres fidei Abrahæ. *Sic Philo, Ioſephus, Iuſtinus, Tertullianus, Chryſ. & alij.* SIGNVM *allegoricum* ſeu propheticū ſpiritualis circūciſionis per CHRISTVM ſemen Abrahæ introducendæ,in ſacramentis

tis baptismi & pœnitentiæ. TROPOLOGICVM signum admonens abstinere à carnis concupiscentijs. ANAGOGICVM, perfectissimæ circumcisionis in Octauâ (hoc est nouissimâ resurrectione) quando corpora deponent omnem corruptionem. Fuit signum † Iudæis ab octauâ natiuitatis die ad salutem necessarium ceteris liberum, etiam descendentibus ex Ismaële, filijs Cethuræ, & ex Esau:huic enim præcepto Idumæos postea non paruisse patet ex Iosepho *lib.13.cap.17.* 12. Circumcisio quibus necessaria.

INFANS OCTO DIERVM] præcisè octauo † die; quia ante hunc nimis adhuc tenellus, nec ante septimum diem completum certitudo vlla vitalem fore vt ex Aristotele & Galeno docet Franc. Valesius *de sacra philosophia cap.* 18. MYSTICAM rationem pete ab Hugone de sancto Victore *lib.1.de sacrament.p.* 12. Non potuit hoc tempus anticipari,iuxta D. Ciprianũ *lib.3.epist.8.ad Fidum*, nam paruuli poterant ante hanc diem saluari,sicut & fœminæ,& Gentiles, cærimonijs legis naturæ. Ex iustâ verò causâ poterat octaua dies prorogari, & id factum peregrinante populo in deserto, *Iosue.5.v.6. & ibi Theodore.& Damascen.lib.4.orthod.fid.* VERS. 12. 13. Circõcisionis tempus.

ET QVICVMQVE NON FVERIT DE STIRPE VESTRA] quicumque alius non fuerit de semine Abrahæ ex quo Messias nasciturus. Pro *emptitio*, Hebraicè; *acquisitio argenti*, abstractum pro concreto, *acquisitus pecunia.* Notandum etiam hic in Hebræo hanc circumcisionem vernarum,emptitiorumque seruorum; & liberorum alienigenarum bis repeti,& quidem non sine energia vocabulorũ: Sic enim ad verbum est;*natus domus*(hoc est vernaculus) *& acquisitio argenti,ab omni filio* Ch. homine] *alienigena, qui non de semine tuo ipse. Circumcidendo circumcidetur natus domus tuæ,& acquisitio argenti tui. Et erit fœdus meũ* &c.Noster repetitione abstinuit,quod Latinis auribus nõ esset æquè futura suauis,& de sententiâ nihil detrahebatur,si efficaciter acciperetur præceptũ prioribus verbis expressum;vt & abstinuerunt LXX. interpretes iuxta quosdam libros, vt Complutenses & Regios,& si in alijs repetitio habeatur,in Aldinis & Romanis. Porro vt rectè & efficaciter exponantur,primum dico nullam hic legem præfigi alienis liberis seu ingenuis,& tantũ ferri legẽ Iudæis, & eorũ seruis,qui serui essent duorũ generũ, quidam vernæ, & alij empti ab alienigenis, nam de seruis emptitijs ex gente Iudæorum, si qui tales forent, certum debuisse circumcidi, vt & ceteros Iudæos: de emptitiis alienigenis dubium tantũ erat. Igitur quod Latinè est, *& quicũque nõ fuerit de stirpe vestra*, id ex Hebræo exponendum,vt *&* non sit copulatiuum,sed exegeticum & ampliatiuum, quasi d. omnem emptitium etiamsi emptus sit ab alienigenis parentibus:nam Hebraicè, non est copula *&*,& coniungitur illud totum cum *acquisitione argenti*, vt sensus sit:vernaculus & quicumque alienigenâ fuerit à te pretio cõparatus. De bello captis,hîc non agitur. Sic Hebræa intellexit non modò Chaldæus Paraphrastes, sed & LXX. si probè dis- 14. Conciliata Hebræa Latina & Græca. 15. Serui an tenebãtur circumcidi.

 pungas

pungas cum Regijs codicibus hoc modo, καὶ ὁ ἀργυρώνητος ἀπὸ παιδὸς υἱοῦ ἀλλοτρίου, &c. *emptus argento ex omni filio alieno*, &c. Secundò dico eamdem emptitijs istis legem ferri, quæ fertur vernis, nempe iuberi omnino circumcidi etiamsi nolint. quia in re Caietani sententiam amplector. tum quia licet id durum aspectu, nimis tamen expresè id scriptum: nec ratio differentiæ inter vernas ex alienigenis natos, & emptitios idonea satis redditur: cùm æque hi ac illi sint res dominorum. tum quia quod Hebraicè est המול *Himmol* ימול *Immol Circumcidendo circumcidetur* & LXX. περιτομῇ περιτμηθήσεται, iuxta naturam locutionum geminatarum, significat omnino circumcidendos. tum denique, quia Exod. 12. 44. expresè dicitur *omnis alienigena non comedet ex eo*; (Phase) & v. 48. ponitur exceptio, nisi passus fuerit circumcidi se & omnes suos: de emptitio verò simpliciter dicitur, circumcidendum, & sic comesturum. nec de emptitio repetitur *d. v.* 48. si voluerit transire in coloniam, quia serui in coloniam non transibant; & alienigenæ Domino liberum non erat de phase comedere, nisi priùs omne masculinum suum iussisset circumcidi, nullâ inter vernas & emptitios distinctione *d. v.* 48. cur ergo liceret Domino Iudæo aliquid masculini generis de seruitiis suis eximere? Nam quoad Phase eadem certè lex erat Iudæo & alienigenæ vesci volenti: eadem non tantum quoad se, sed quoad omnes seruos. Scio nostrum Pererium hîc quæstione quinta dissentire; & fateor probabilem Ruperti ac Tostati sententiam; non tamen video quo pacto satis accommodatè huic loco, præsertim iuxta Hebræa & Græca verba, coniunctâ cum d. vers. 48. respondeant.

VERS. 13. 16. *Æternũ pro longo tempore.* IN FOEDVS ÆTERNVM] nihil hinc contra nos Iudæi efficaciter „ probant. quia (*vt ait D. Augustinus q. 31.*) locutionis est scripturarum „ vt *æternum* appellent, cuius rei finis (certus) non constituitur: aut non „ ita fit, vt deinceps non sit faciendum, quantum pertinet ad curam aut „ potestatem facientis. sicut ait Horatius.

Seruiet æternum, qui paruo nesciet vti.

Non enim potest in æternum seruire, cuius ipsa vita qua seruit æterna esse non potest.] Sic Augustin, *Æternum* ergo hîc *fœdus*, quod duraturum, donec nouum succedat duratura vmbra, donec veritas per CHRISTVM illucescat. „ „

CIRCVMCISA] ab octauo die.

DELEBITVR ANIMA ILLA] ait *illa*, nempe incircumcisi persona, non parentum, vt putarunt Diodorus & Gennadius, nulla hîc negligentibus parentibus supplicia sanciuntur. Ne fallat Hebræus contextus: scito, simpliciter agi de præpuciato. cuius caro pelliculâ illâ non fuerit orbata. Ad verbum quidem † est, *Qui non circumciderit*: Sed LXX. & noster optimè interpretati sunt Hebraismum, passiuè, *si circumcisus non fuerit*; siuè à se, siue ab alio; & sic etiam paruuli continentur, contra Card. Caietanum. Sed quid est?

Hebraism. actiui pro passiuo.

DELEBI

DELEBITVR ANIMA ILLA DE POPVLO SVO] Rabbini exponunt de morte corporali: Volunt enim à Deo omnes incircumcisos ante quinquagesimum ætatis annum occidi solitos, at ipsi solitum faciunt, & nos fabulis ludunt. Catholici meliùs explicant, sed diuersimodè. Sequor eos, qui censent sensu litterali tam de adultis, quàm de infantibus agi; & hos omnes statui debere, à iudice mortis pœna damnari ob præuaricationem fœderis, adultos statim, infantes cùm adoleuerint. Nam sicut hoc loco Deus loquitur; sic etiam loquitur: *Exod.* 31. De violatore Sabbati, quod etiam erat signum inter Deum & populum suum, *vers.* 13. *& vers.* 14. *qui polluerit illud, morte morietur: qui fecerit in eo opus peribit anima illius de medio populi sui.* Vtrobique Hebraicè est ונכרתה *Venichertah*, *& exscindetur anima eius.* Constat autem ex Historia Numerorum, hunc operantem die Sabbati iussu iudicis occidendum. *Num.* 15. 31. D. August. expositio *lib.* 16. *de ciuitat. Dei cap.* 27. *& lib.* 2. *contra Pelagium & Celest. cap.* 30. *& lib.* 2. *de nuptiis cap.* 11. bona est, sensu mystico, nata huic sancto, quia secutus vitiosa exemplaria Græca, legebat: *Masculus qui non circumcidetur carne præputij sui octauo die, interibit anima,* &c. Sed illud; *octauo die*, propter quod cogebatur ad infantes restringere; spurium est hoc loco: deest Hebræo, & Chaldæo: deest Latinæ versioni; deest Græcis codicibus emendatioribus. Sequor ergo expositionem Lirani, Caietani, & Hugonis de sancto Victore. *Lege Bened. Perer. disp.* 6. *hoc copiosè probantem.* 17. Circũcisionis omissæ, quæ pœna.

IRRITVM FECIT] etiam infans; qui puniendus cùm adoleuerit: nec in eo punitur peccatum parentum, sed propriæ negligentia, quod compos rationis & malitiæ neglexerit.

Circa nominis Saræ mutationem vna difficultas occurrit: certum est priùs dictam שרי *Sarai, Princeps mea*, domina mea; more etiam Latino & Græco, quo vt vxor virum, *Dominum*; Sic etiam viri vxores vocabant *Dominas* (dixi Aduersar. *in Seneca Agamemno. vers.* 262.) Sed non constat vtrum dicta SARA per RESCH lene, שרה, an verò SARRA, per ר fortè, שרה. Nam LXX. verterunt σάῤῥα non σάρα, & sic Philo, Iosephus, & D. Ambros. *lib.* 2. *de Abraham cap.* 4. *& c.* 11. &, quod, caput est, ita scribitur in nouo Testamento Græco *Rom.* 4. 19. *Hebr.* 11. 11. 1. *Petr.* 3. 6. & tunc mysterium in eo positum D. Ambrosio: significari beneficium nouum priori superadditum, nempè principatum virtutis & gratiæ, principatui familiæ. Nam Hebræis ר signat ducenta: nempè cumulum centenario, hoc est perfectioni additum. *Sic Leo Castrius lib.* 5. *Apologet.* Verùm quia hoc pugnat cum Hebræo, & cum nostra versione: sequor potiùs D. Hieronymum, qui vult nomen dumtaxat litteræ vnius mutatione mutatum, nempè pro י, finali, positum ה, quam per A simplex solent exprimere, שרה *Sara*, & mysterium in eo positum, quòd non iam solius mariti & familiæ domina, sed in filio seu semine suo omnium gentium Domina futura. VERS. 15. 18. Sarai, an vocata Sara, an Sarra.

Vers. 16. Benedicam ei] ætatis & naturæ vitiis sublatis fœcundam reddam.

Ex illa dabo tibi filium] ex aSra, sicut ex Agar dedi. Hebraicè est in præterito, *dedi*: ad certitudinem denotandam.

Cui benedicturus] non filio, sed Saræ. Nam Hebraicè est fœmininum.

Eritque] Saræ filius. Reges populorum] Israël, Iuda, Idumæorum, & Amalecitarum: *sup. vers.* 6.

19. Conciliatæ versiones. Orientur ex eo] LXX. & noster ad semen retulere, Hebræus ad *Saram*: nulla dissensio; immediatè ex Isaac, mediatè ex Sara: seu ex Sara per Isaac.

Vers. 17. 20. Risus Abrahæ. Risit] pace DD. Hieronymi † & Chrysostomi, non est addubitantis, vel non firmiter credentis: alioqui reprehenderetur à Deo: Sed est plenitudinis spei, gratulationis, & ad beneficij nouitatẽ atque magnitudinem obstupescentis, vt benè DD. Ambrosius & Augustinus: planè sic D. Paulus exponit: *Non infirmatus est fide, nec considerauit corpus suum emortuum: cum iam ferè centum esset annorum: & emortuam vuluam Saræ. In repromissione etiam Dei, non habitauit diffidentia: sed confortatus est fide dans gloriam Deo: plenissimè sciens, quia quæcumque promisit, potens est & facere.* Rom. 4.19.

Putasne centenario] seipsum alloquitur; Hanc, animula mea, Dominus te tam inopinato beneficio beabit, vt cum centum eris annorum (nunc erat nonaginta nouem fermè completorum) nascatur tibi filius anno proximo ex vxore sterili & nonagenaria? His dictis se conuertit ad Deum, inquiens; Non ausus fui nec potui tantum sperare gaudium, vicisti Domine spes & vota mea per tantam munificentiam: contentus eram Ismaële. Pro quo, quia tam largè misericors es, insuper obsecro te.

Vers. 18. 21. Viuere corã Deo. Vtinam Ismael viuat coram te] non qualemcumque vitam postulat, sed veram † vitam, hoc est honestam & Dei voluntati consentaneam. Hoc enim est viuere in conspectu Dei, digna Dei iussis negotia gerere. (*S. Ambrosius*) cùm Deus † illi preces

22. Ismaël saluatus. concedat, rectè hinc Hebræi & Rupertus colligunt, Ismaëlis pœnitentiam & salutem.

Sara] Hebraicè additur affirmatio אבל *Abal, verè profectò*.q.d. non est quod quicquam dubites.

23. Isaac vnde dictus. Isaac] benè Hieronymus & Eucherius, sic † vocatum propter risum Abrahæ, & non propter risum Saræ; quæ nondum riserat; sed postea propter risum suum hoc nomen iterauit. Typicè sic dictus, quia figura Christi, qui gaudium allaturus mundo.

Constituam pactum meum illi] pacto promissa pertingent ad posteros tuos per Isaac, non per Ismaëlem. Pactum (inquam) vt sit mihi populus, & ego illi Deus, & in semine eius (Christo) omnes gentes terræ benedicantur.

Vers. 20. 24. Præteritum pro futuro. Benedicam] Hebraicè, *benedixi*, propter † certitudinẽ, sicut sup.

16. & *notat S. Hilarius lib.4.de Trinitate.* DVCES] Principes suarum tribuum; sicut &c. XII. nasciturí ex Iacob, *Cyrillus in Catena.*

STATVAM AD ISAAC] CHRISTVS ex te per Isaac descendet; & posteris ista dabo terram promissionis. ANNO ALTERO] proxime sequenti. VERS. 21.

ASCENDIT DEVS AB ABRAHAM] in cælum ascendens desiit ab Abrahâ videri: hoc signo docebatur visio fuisse à Deo, sicut & Iudic.13.20. *Cúmque ascenderet flamma altaris in cœlum: Angelus Domini pariter in cælum ascendit. Quod cum vidissent Manue & vxor eius, proni ceciderunt in terram, & vltra eis non apparuit Angelus Domini. Statímque intellexit Manue, Angelum Domini esse,* &c. VERS. 22. 25. Visionis à Deo signũ.

STATIM IN IPSO DIE] iussio facta mane, die eodem ad vnguem obediuit. Nota obedientiam Abrahæ, & totius familiæ: qualis herus tales serui. VERS. 23.

TREDECIM] hinc (*teste Iosepho lib.1.c.12.*) Sarraceni † desumpsere ritum circumcidendi suos anno ætatis. 13. apertè à lege Dei, Abrahæ data, recedentes. VERS. 25. 26. Circumcisio Saracenorũ.

PRO MYSTICO capitis sensu adeundus Origenes *hom.3. in Genes.* Rupertúsque *lib.5.cap.28. cum multis sequentibus.*

Ll 2 CAPVT

CAPVT DECIMVM OCTAVVM.

1. APPARVIT autem ei Dominus in
conualle Mambre sedenti in ostio ta-
2. bernaculi sui in ipso feruore diei: *Cum-
que eleuasset oculos, apparuerunt ei tres
viri stantes propè eum: quos cùm vidisset, cucurrit
in occursum eorum de ostio tabernaculi, & ado-
3. rauit in terram. * Et dixit: Domine, si inueni gra-
4. tiam in oculis tuis, ne transeas seruum tuum: * sed
afferam pauxillum aquæ, & lauate pedes vestros, &
5. requiescite sub arbore. * Ponámque buccellam pa-
nis, & confortate cor vestrum, postea transibitis:
idcirco enim declinastis ad seruum vestrum. Qui
6. dixerunt: Fac vt locutus es. * Festinauit Abraham
in tabernaculum ad Saram, dixítque ei: Accelera,
tria sata similæ commisce, & fac subcinericios pa-
7. nes. * Ipse verò ad armentum cucurrit, & tulit in-
de vitulum tenerrimum, & optimum, dedítque
8. puero: qui festinauit & coxit illum: * Tulit quo-
que butyrum & lac, & vitulum quem coxerat, &
posuit coram eis: ipse verò stabat iuxta eos sub
9. arbore. * Cumq; comedissent, dixerunt ad eum:
Vbi est Sara vxor tua? ille respondit: Ecce in ta-
10. bernaculo est. * Cui dixit: Reuertens veniam ad
te tempore isto, vita comite, & habebit filium Sara
vxor tua. Quo audito, Sara risit post ostium taber-
naculi.

naculi. * Erant autem ambo ſenes, prouectæq́; 11.
ætatis, & deſierant Saræ fieri muliebria. * Quæ 12.
riſit occultè dicens: Poſtquam conſenui, & Do-
minus meus vetulus eſt, voluptati operam dabo?
* Dixit autem Dominus ad Abraham: Quare ri- 13.
ſit Sara, dicens: Num verè paritura ſum anus?
* Nunquid Deo quidquam eſt difficile? iuxta 14.
condictum reuertar ad te hoc eodem tempore, vi-
ta comite, & habebit Sara filium. * Negauit Sara 15.
dicens, Non riſi: timore perterrita Dominus au-
tem: Non eſt, inquit, ita: ſed riſiſti. * Cùm ergo 16.
ſurrexiſſent inde viri, direxerunt oculos contra So-
domam: & Abraham ſimul gradiebatur, deducens
eos. * Dixítque Dominus. Num celare potero 17.
Abraham quæ geſturus ſum: * cùm futurus ſit in 18.
gentem magnam, ac robuſtiſſimam, & BENEDI-
CENDAE ſint in illo omnes nationes terræ?* Scio 19.
enim quòd præcepturus ſit filiis ſuis, & domui ſuæ
poſt ſe, vt cuſtodiant viam Domini, & faciant iu-
dicium & iuſtitiam: vt adducat Dominus propter
Abraham omnia quæ locutus eſt ad eum. * Dixit 20.
itaque Dominus: Clamor Sodomorum & Go-
morrhæ multiplicatus eſt, & peccatum eorum ag-
grauatum eſt nimis. * Deſcẽdam & videbo vtrum 21.
clamorem qui venit ad me, opere compleuerint:
an non eſt ita, vt ſciam. * Conuerteruntq́; ſe inde, 22.
& abierunt Sodomam: Abraham verò adhuc ſta-
bat coram Domino. * Et appropinquans ait: Nũ- 23.
quid perdes iuſtum cum impio? * Si fuerint quin- 24.
quaginta iuſti in ciuitate, peribunt ſimul? & non
parces loco illi propter quinquaginta iuſtos, ſi fue-
rint in eo? * Abſit à te, vt rem hanc facias, & occi- 25.

das iustum cum impio, fiátque iustus sicut impius,
non est hoc tuum: qui iudicas omnem terram, ne-
25. quaquam facies iudicium hoc. * Dixítque Domi-
nus ad eum: Si inuenero Sodomis quinquaginta
iustos in medio ciuitatis, dimittam omni loco pro-
27 pter eos. * Respondensq; Abraham, ait: Quia se-
mel cœpi, loquar ad Dominum meum, cum sim
28 puluis & cinis. * Quid si minùs quinquaginta iu-
stis quinque fuerint: delebis, propter quadragin-
ta quinque, vniuersam vrbem? Et ait: Non delebo,
29. si inuenero ibi quadraginta quinque. * Rursúm-
que locutus est ad eum: Sin autem quadraginta
ibi inuenti fuerint, quid facies? Ait: Non percu-
30. tiam propter quadraginta. * Ne quæso, inquit, in-
digneris Domine, si loquar: Quid si ibi inuenti
fuerint triginta? Respondit: Non faciam, si in-
31. uenero ibi triginta. * Quia semel, ait, cœpi, loquar
ad Dominum meum: Quid si ibi inuenti fuerint
32. viginti? Ait: Non interficiam propter viginti. *
Obsecro, inquit, ne irascaris Domine, si loquar
adhuc semel: Quid si inuenti fuerint ibi decem?
Et dixit: Non delebo propter decem.
33. * Abiítque Dominus, postquam ces-
sauit loqui ad Abraham: &
ille reuersus est in lo-
cum suum.

ARGV

ARGVMENTVM.

Abraham conuiuio excipit Angelos, putans peregrinos: hi premittunt ei nasciturum filium ex Sara: hanc ridentem increpant: mox Abrahæ excidium Sodomæ denunciant, & iustus conatur Dei iram placare.

OMINVS] per Angelos in specie visibili & corporeâ trium viatorum, post circumcisionem diebus saltem septem vel octo, cùm iam Abraham conualuerat. Vnica hoc toto cap. visio narratur, quam imitati sunt Poëtæ prophani de Hiræo & Diis tribus eius hospitio exceptis, quæ cecinit vates Pelignus *lib.5.Fastor.* VERS. 1.

SEDENTI] more suo præstolanti peregrinos, & velut expandenti sagenam hospitalitatis, *vide S.Chrysostom.hom.41.*

FERVORE DIEI] tempore meridiano, vt explicant LXX. & Philo *lib. de Abraham*: tunc enim qui faciunt iter, in hospitium se recipiunt.

ELEVASSET OCVLOS] ipse in conualle, seu in querceto sedebat, via verò erat altior, in qua Angeli: & pro, *prope* LXX. *super eum* Hebræa vox על vtrumque significat. VERS. 2.

TRES VIRI] parùm mihi probatur opinio Tertulliani *lib. 3. contra Marcionem*, censentis vnum trium istorum fuisse CHRISTVM DOMINVM, nisi intelligat de repræsentatione. Meliùs D. Augustinus *lib.16.de Ciuitat.Dei cap.29.* tradit fuisse tres Angelos, qui sibi aëria corpora formarunt, ex D.Paullo Hebr. 13. 2. *Et hospitalitatem nolite obliuisci: per hanc enim latuerunt quidam Angelis hospitio exceptis*: quo enim pacto latuissent, nisi in corpore assumpto, cùm visio non fuerit imaginaria, sed vera & vigilanti oblata: & passi sibi pedes lauari, & comederunt? Admittendum tamen Angelos sanctissimam Trinitatem repræsentasse, vt volunt Eusebius, Hilarius, Ambrosius, & Cirillus. 2. Angeli tres repræsentabant S. Trinitatem.

PROPE EVM] non longè ab eo corpus sibi coaptarant, & sic subitò illos vidit.

ADORAVIT IN TERRAM] ciuili & Orientalibus consueto honore illos veneratus, valdè se demisse incuruauit, ex Hebræo.

DOMINE] Hebraicè, *Domini mei*; Sed quia sequitur in singulari *tuum & ne transeas*: prudenter noster, quod Hebræus sermo patitur transire de numero ad numerum; id in Latino, qui non patitur, explicandum potiùs, quàm imitandum censuit. Et videtur ad eum qui honoratior videbatur, sermonem dirigere, vt benè S.Chrysostomus. Vulgo solet † dici, *Tres vidit, & vnum adorauit*: hoc non habetur hîc in textu: sed colligitur ex textu, nam ex his verbis patet quòd vnum adorando allocutus, & ex v. præcedenti quòd tres viros viderit: Non 3. Numerorũ confusio ex Hebraismo. 4. Tres vidit, vnum adorauit, explicatum.

tamen est sensus, quòd Abraham tunc cogitauerit, & veneratus sit in eis mysterium Trinitatis: nam nesciebat adhuc Angelos esse, vt colligitur tum ex loco D.Paulli d.v.2.tum ex nostri textûs serie. Sed sensus est,quod illi tres, quorum vnum Abraham adorauit,Sanctissimæ Triadis tres personas repræsentabant.

Ne transeas] ne præteréas vlteriùs tendens,aut ad alium diuertens.

Lavate] conuertit sermonem ad socios eius quem primum affatus, vt solemus cum plures simul obuios salutamus. Orientalibus
5. † in more positum fuit hospitum pedes lauare, lassitudinis refocil-
Lauandi pedes hospitibus mos. landæ, & sordium abluendarum gratiâ, quod & apud Homerum
frequens: multa de hoc more hîc in commentar. Guill. Hamerus
congessit. Nec ipsi sibi peregrini pedes lauabant, sed domestici eo
munere defungebantur: & D. Augustinus serm. 70. de temp. insi-
6. nuat ipsum Abraham hoc munere functum. Igitur Lavate † perin-
Actiuũ pro passiuo. de est ac si diceret, finite vobis lauari: vt quidam libri, *lauentur*.

Vers. 5. Ponam] apponam † simplex pro composito.

Panis] cibi: nam † panis nomine Hebræi omnem cibum signi-
7. Simplex pro composito. ficant. inf. 31. 54. *immolatisque victimis in monte, vocauit fratres suos vt*
ederent panem. Sic etiam Exod. 18. 12. nam vtrobique de epulo agitur,
8. & carne victimarum de lauto etiam conuiuio inuenias vsurpatum
Panis pro quouis cibo Iob. 42. v. 11. & Ierem. 41. 1. quibus locis noster retinet Hebraismum;
Buccella panis Adag. sed 2.Reg.13.5.vt eum explicaret *cibum* vertit,quod in fonte erat לחם
Lechem. Porro *buccella panis* est adagiale, *vide Adag. sacra*.§.23.

9. Confortate cor] reficite vos cibo. Sic † loquuntur,quia cor
Cor confortare. calore innato nimium æstuaret & quasi squalore opprimeretur; nisi
cibi humectatione reficeretur.

10. Idcirco enim declinastis] non dicit † eos eò venisse hoc
Occasio pro causa intenta. animo,vt ab eo conuiuio exciperentur: Sed Dei factum prouidentiâ,
vt eâ horâ illâc iter haberent,quâ possent, hospitalitatis eius participes facti, ipsum honorare. Solemus loquendo sic loqui de occasione aliquâ oblatâ, quasi id delectu & perpenso consilio factum foret.

Dixervnt] non simul tres locuti, sed vnus suo & ceterorum nomine.

Sicvt locvtvs] modicè & parcè appara.

Vers. 6. Tria sata] LXX. *tres mensuras*. Hebraicè tria סאים *Sem*
11. seu *Satm*, Chaldaicè סאין *Sain*,vt & Syriacè apud Matthæum & Lu-
Satum quid. cam cap. 13. in singulari est סאה *Saah*. De qua (mensuræ genus esse constat) multa dicta cùm aliis tum de nostris Ioanni Marianæ *lib. de Ponderibus & mensuris cap*.10.eum consulite,dicam quid mihi in men-
Isidori locus. tem venerit veterum scripta rimanti. Imprimis B. Isidorus optimè aduertit duo genera *Sati*, & illud quoque vocem esse Hebræam: & quæ de hac re scripsit, partim ex D.Hieronymo,partim ex Epiphanio
Sati genus primum. mutuatus fuit. Ait Isidorus lib.16.cap.penult. *Satum genus est mensuræ iuxta morem Palæstinæ, vnum & dimidium modium capiens.* hoc est D. Hieronymi in cap. 13. Matthæi; qui à Iosepho mutuatus lib.9. Antiqu.cap.

tiqu.cap.2.τὸ σάτον, μόδιον καὶ ἥμισυ ἰταλικόν. Vnde mutuatus Phauorinus; σάτον μόδιος γέμων, ἤγουν ἓν ἥμισυ ἰτάλικον. & paulo ante, σάτον, σιτικὸν μέτρον. quasi differant σάτον καὶ σάτον. quod non credo, sed scribendum semper cum o paruo. Vt Epiphanius, & Iosephus scribũt. Nam Suidas errat, qui rectum singularem facit; σάτα μέτρον ἑβραϊκόν. An Epiphanius, duo *Sati* genera ponit? vnum quando agit de vino, oleo & liquidis circa finem libri, *de ponderibus & mensuris*, vbi attribuit quinquaginta sex sextarios. το σάτον νϛ ξεστῶν ὑπάρχει. Sed pagina præcedẽte, quando de mensuris aridorum agebar, scribit *Satum*, esse vocem Hebræam, & continere Modium plenum ac supereffluentem quartâ modij parte; Suidas Satum vult esse plus modio, & addit humoris capere sextarios ιε. quindecim, qui appendeant libras viginti quinque. κε. Venio in suspicionem numeros hosce tam Suidæ quàm Epiphanij valdè mẽdosos esse. de Suidâ nunc nihil dico. de Epiphanio, priore loco *Satum* mensuram aridorum describi. posteriore verò agi de mensuris liquidorum: & primo poni mensuram vinariam νϛ'ξεσ. postea Oleariam, & ideo posteriore hoc loco eum non σάτον. sed βάτον posuisse, quod præcedenti pagina dixerat esse vas olearium & sexaginta sextariorum capax; non tamen pro vase hîc sed pro mensurâ posuisse; & quia quod Ephi in aridis; hoc Batus est in liquidis; & æqua vtriusque mensura Ezech.45.11. Suspicarer *batho* illic apud Epiphanium dandos iuxta modium Epiphanii sextarios octoginta & vnum & legendum pro νϛ legendum πα. Inter Iosephum verò & Epiphanium manet in Sato quadrantis discrimen: fortassis quia Samariticum Satum, quod Epiphanius describit, à Iudaico discreparit, dé quo Iosephus. Addo & illud ex ΜΙΣΝΑΙΟΤΗ, (etiam notatum à P. Maldonato ad cap. 13. Matthæi) mensuram *Sati* auctam post reditum ex trãsmigratione: & de hoc Sato sic aucto loqui Iosephum, Epiphanium, & Hieronymum: sacram scripturã verò agere de *Sato*, priorum temporum. De quo subdit Isidorus, esse quasi modium, & capax vigintiduorum sextariorum. Epiphanius id docet, modium iustum esse viginti duorum sextariorum, & id mysticè explicat de totidem diuinis operibus, generationibus, & litteris, & libris sacris: idẽ docet maximam mensuram, quæ sit onus Cameli, vocari *Chor*, seu *corum*, continentem modios triginta; eius dimidium *Lethec* quindecim modios capere; quod etiam vocetur *Gomor magnum*. nam *Gomor paruum* duodecim batos continere. De *coro* & modio idem scribit Procopius *in Genesim*. Quod autem fuerit æquali modio *Satum*. Sic potest probari. LXX. interpretes eadem voce. *Mensurarum*; vertunt vocem *Seain* & vocem *Epha*, Nam *hoc loco* vbi Hebraicè est tria *Seain* vertũt τρία μέτρα, & *Exo.16.36.* & *Isai. 5.10.* vbi Hebraicè est vnum *Ephi* reddunt eodem modo τρία μέτρα. ergo illis idem est τρία μέτρα; quod *Ephi*. Sed *Ephi* continet tres modios, cùm sit decima pars *Cori*, vt cõmunius receptum *ex d.v.10. & Ezechiel. 45.11: & vtrobique docuit D. Hieronymus*. & Chaldæus paraphrastes *Epha* solet vertere tria סאין *Seain, Leuit.5.11. & 6.20. Num.5.15. Ruth.2.16. & Isa.d. v.10.* Igitur

Phauorini locus.
Suidæ locus.
Epiphanij locus.
Alterum genus Sati.
Chor, & corus. λίθεκ.
Gomor duplex.
Ephi.

hic tria *Seaim* faciunt vnum Ephi, & proinde medios tres, seu *Sata*
Rabbinorũ ridicula mẽsura. *tria*, vt noster vertit. Sata (inquam) illa prioris temporis, hoc est sextarios sexaginta sex. Ruth. 2. 17. *inuenit hordei quasi Ephi mensuram*; *id est tres modios.*] Hebræi recentiores scribunt *Seah* continuisse sex *Qabim*, *Qab* tantum seminis seu aridorum, quantum concludas in vigintiquatuor ouis gallinaceis. *sic Montanus in Tubalcaim cap. Sarah.* *Seah* ergo contineret quantum centum quadraginta quatuor oua. Genus metiendi ridiculum, cum ouorum gallinaceorum tam sit di-
D Hieronymi locus. uersa magnitudo. Quod D. Hieronymus hic *Satum* cum amphorâ æquet, quomodo probem non habeo, nisi dicas eum non vnicum Satũ, sed tria simul amphoræ æquare. nam amphora. 72. sextarios, quod ad 66. Sanè *tria sata* faciunt Hispanicos, *Seis çelemines.* nec de *Sato* plura
12. Simila. habeo, Sat *Sati.* SIMILÆ] similat secundarius flos farinæ Plinio, ego pro polline positum puto. SVBCINERICEOS PANES] forma fuit pla-
13. Subcinericius panis. centarum, seu latarum & planarum tortarum. dicti quod extra clibanum, cineribus contecti & operti coquerentur; operâ breui absque fermentatione. LXX. ἐγκρυφίας. S. Isidorus; *Subcinericius, cinere coctus & reuersatus. ipse est & focatius.* Hispan. hogaza. Hesychius; ἐγκρυφίας ἄρτου εἶδος ὁ ἐν σποδῷ γενόμενος, τῷ μὴ εἶναι κλίβανον. nam qui in testâ vel Cli-
Clibanacius. ἐγκρυφίας. bano coctus, Isidoro teste *clibanacius* dictus. Meminit etiam, vt delicati in conuiuio suo Athenæus, lib. 3. quod ex simila à Tegeatibus confectum Athenienses auidè coemerent, Archestrati ἐν γαστρονομίᾳ testimonio; cuius & Nicostratus *in Hierophantâ* meminerit. An totus ex similâ? negat Suidas, scribens tres partes similæ habuisse. addit ALLEGORIAM, his tribus satis encryphiorum, significari triduanam Domini sepulturam, qui panis vitæ. ἐγκρυφίας, ἄρτος ἐν σποδῷ κεκρυμμέ-
Suidæ locus. νος. τὰ δὲ γʹ μέρη τῆς σεμιδάλεως, ἐξ ὧν ὁ ἐγκρυφίας ἐγένετο, τὴν τριήμερον τοῦ ἄρτου τῆς ζωῆς ταφὴν ὑπαινίττεται. hautdubiè respexit, vel ad hunc nostrũ locum, vel ad *tria sata* Euangelica Matthæi. 13. Communiùs recepta est D. Ambrosij & S. Augustini expositio, tres sanctæ Trinitatis personas *tribus satis* adumbrari.

VERS. 7. VITVLVM] ALLEGOR. significat CHRISTVM Dominum: sicut etiam in filij Prodigi parabolâ apud Lucam.

VERS. 8. Facere, pro coquere. VITVLVM QVEM COXERAT] totum coxerat; sed partem eius optimam apposuit. Hebraicè, est verbum *facere*, pro coquere, & sic LXX. ποιῆσαι. Sed optimè noster hoc loco bis explicuit.

STABAT IVXTA EOS] vt ministrans & adhortans, humanitatis & officij gratiâ.

VERS. 9. COMEDISSENT] non conuerterant cibum in substantiam suam,
14. Comestio Angelorũ. vtpote incorporei & expertes potentiæ nutritiuæ: sed illum vi aliquâ nobis ignotâ in aërem tenuissimum resoluerant: eo ferè modo, quo Sol humorem terræ consumit, nec in se conuertit. *Theodoretus hic q.* 68. Sed de hac re contra Rabbinos disserui *tomo. 1. disquisit. Magicarum. lib. 2. q. 28. sect. 3.* ALLEGORIAM pete à D. Ambrosio *lib. 1. de Abrah. cap. 5.* & Eucherio *in Genes. lib. 2. cap. 27.*

VBI EST SARA] sciebat: sed sternunt interrogatione viam dicendis.

dis. *Gregorius lib. 9. in Iob. cap. vlt.* TROPOLOGICE exponit: sed ALLEGORICE de B. virgine Damascenus *Orat. 1. de Dormitione Deiparæ.* Cùm SARAM nominant, se non ignotos ostendunt, sed gnaros rerum Abrahæ, vt Oraculo sequenti fidem parent.

CVI] Abrahæ. DIXIT] ille qui inter tres Angelos præcipuus, & ad hoc ei denunciandum venerat, nec cum aliis duobus ad Loth missus. VERS. 10.

REVERTENS VENIAM] Hebraicè, *reuertendo reuertar* hoc est certissimò reuertar. 15. Reuertens reuertar.

TEMPORE ISTO] proximi anni hoc eodem die. etsi non legimus rediisse: certò tamen id ex promissione credendum. ex LXX. colligas etiam eadem horâ rediisse. nam pro *vita comite* vertunt εἰς ὥρας, q. d. ad eandem horam.

VITA COMITE] stultum sit referre hoc ad Angelos, qui immortales. cum Chaldæo & Abenezra, refer ad Abraham & Saram; vt duo prædicat, nempe illos in eum diem victuros, & iam filio suscepto gauisuros. q. d. & viuetis tùm, & filium habebitis. Eodem modo ait Helizeus. 4. Reg. 4. 16. *In tempore isto, & in hac eadem hora, si vita comes fuerit, habebis in vtero filium:* quod nequit accipi de vita loquentis, sed sunamitidis cui loquebatur. LXX. aliter legerunt quam nostri. Vita Comite.

POST OSTIVM TABERNACVLI] vbi ipsa erat, Angelus verò tergum ostio obuerterat, vt bene Chaldæus.

FIERI MVLIEBRIA] fluere menstrua ad conceptionem necessaria. *vide Perer. hic disp. 2.* Hebræi fluxum menstruum vocant consuetudinem, seu viam mulierum, *hic* & noster inf. 31. 35. *iuxta consuetudinem feminarum nunc accidit mihi.* LXX. τὰ γυναικεῖα. VERS. 11. 16. Muliebria.

RISIT OCCVLTE] Hebr. & Chald. *intra se.* Græ. ἐν ἑαυτῇ. Sine cachinno, modestè & demisse, sperans latere. Quod verbis non ausa, risu refellit. nam quidam risus est species confutationis. *Platoni in Gorgia.* de risu multa moralia hîc Hamerus. Risum hunc D. Ambrosius videtur tribuere spei: & apertè hoc Martinus Roa tenuit *lib. 4. singular. cap. 9.* Cur ergo Sara reprehensa, & non Abraham, si vtrique eadem ridendi causa ex simili virtute? gaudebat vterque, sed ille gaudij certus, hæc addubitans. *sic D. Augustinus hic q. 36. Gregorius lib. 9. in Iob. c. 51. & Interlinearis*, & id satis indicant verba Angeli; *Numquid Deo est quicquam difficile?* VERS. 12. 17. Risus. Sara risit ex dubitatione.

POSTQVAM CONSENVI] sic Hebraicè. Sed LXX. οὔπω μέν μοι γέγονε ἕως τοῦ νῦν. *nondum quidem mihi fuit vsque nunc.* q. d. hactenus concipere non potui, & nunc iam anus concipiam? vsi sunt oratione defectiua, vt quæ satis castè Hebraicè habebantur, adhuc tectiùs explicarent. VOLVPTATI OPERAM DABO] Hebraicè *erit mihi voluptas. Hoitho Lighedna.* Chald. *iuuentutem* vertit. q. d. immemor ætatis quæ iuuentæ sunt exercebo. DOMINVS MEVS] vide coniugalem reuerentiam. sic Hispanicæ fœminæ maritos, *mi Señor.*

VETVLVS EST] consenuit. q. d. indecorum hoc & inane, sine spe fructus.

 Do-

VERS. 13. DOMINVS] Angelus ille præcipuus, nuncius, hac occulti risus reuelatione se prodit plusquàm hominem esse.

QVARE RISIT SARA] quare, vt incredula, promissionem meam risu confutauit? Hebraicè; *quare hoc risit*. nempe. dictum meum.

DIFFICILE] פלא *Pale*, idem quod separatum. sensus; numquid adeò remotum à Deo quidquam vt omnipotentia eius eò ægrè pertingat? optimè expressit noster. Sed & LXX. benè, qui; μὴ ἀδυνατήσει, *non erit impossibile* propius ad significatum Chaldæus; *Numquid occultabitur à facie Domini verbum*: quod potes etiam eò referre, vt dicat occultum illud quod in corde cogitarat Sara, Deum non latere.

18. Deo nihil impossibile, nec occultum

VERS. 14. IVXTA CONDICTVM] vt promisi, tempore statuto. מועד *Moghed*, à verbo יעד *Iaghad*, constituere. LXX. hîc iterum εἰς ὥρας. *ad horam eandem*. sup. v. 10.

19. מועד à יעד

VERS. 15. NEGAVIT] sic fuit verecundiâ & timore † consternata, videns se deprehensam, vt quid diceret non attenderet. perturbationis & obreptionis, non determinationis hoc mendaciolum fuit. Nihil necesse omni culpa illam liberare, vt conatur D. Ambrosius. Videtur audito intùs oraculo, postquam riserat, Abrahæ vocatu foràs prodiisse.

20. Saræ mendacium.

VERS. 16. VIRI] tres illi angeli.

DIREXERVNT OCVLOS] iter versùs Sodomam conuerterunt.

21. Conciliantur versiones.

DEDVCENS] vt solent qui dimittunt hospites aliquantulum illos comitabatur. sic omnia concordant. Nam Hebræum *Salach dimittere*. Græcus & Chaldæus *comitans*.

VERS. 17. NVM CELARE POTERO] hoc est, Num par est vt celem, vel vt velim celare. posse pro velle. Ioan. 12. 39. *Non poterant credere*, h. nolebant credere, *Honchala*. v. 1. cap. 19. 22.

22. Posse pro velle Hebraism.

CVM FVTVRVS SIT] cùm proculdubiò sit ex eo nascitura gens

VERS. 18. maxima & fortissima. Est argumentum à maiori. cur non conferam beneficium istud leue in eum, quem tanto munere statui honorare?

ROBVSTISSIMAM] Hebraicè עצום *Ghaçum*, quod Symmachus ἰσχυρὸν *fortem*, Aquila ad verbum, ὀστέινον *osseam*. LXX. πολὺ *multum*.

BENEDICENDÆ SVNT IN ILLO] per CHRISTVM semen eius.

VERS. 19. SCIO ENIM] altera ratio cur non celet eum. Noui enim te esse iustum & pium, & summam benè instituendorum posterorum ac familiæ curam gerere: idcirco par est tibi id indicem, vt hoc exemplo ab huiusmodi peccatis, metu supplicij consimilis, eos deterreas.

CVSTODIANT VIAM DOMINI] Deum verum ritè colant, eiusque mandatis pareant.

23. Facere iudicium & iustitiam.

FACIANT IVDICIVM ET IVSTITIAM] verè nondum liquet de exactâ differentiâ inter צדקה *çedoqah* & משפט *Mispbat*: noster solet vertere *iudicium & iustitiam*. An, vt *facere iudicium*, sit respectu sui, seipsum diiudicare vtrum secundum Dei mandata viuat; & quæ sequiùs deprehenderit per pœnitentiam à se exigere? *& facere iustitiam*; dicatur respectu proximi, ei quod eius est tribuendo, nec quicquam faciendo alteri, quod sibi fieri nolit?

Vide

vide August. serm. 136. de tempore. An potiùs pro iisdem ponuntur? aliquãdo enim cõiuncta vsurpata, aliquando seiuncta vnũ & idẽ denotant, vt cum de iure reddẽdo & supplicio inferendo, dicitur 2. Reg. 8. 15. *faciebat iudiciũ & iustitiã omni populo suo.* 3. Reg. 10. 9. constituit te *Regem, vt faceres iudicium & iustitiam.* Exo. 12. 12. *In cunctis Dijs Aegypti faciam iudicia, ego dominus.* psl. 9. 5. *fecisti iudicium meum & causam meam.* v. 17. *cognoscetur Dominus iudicia faciens.* hæc quando sermo de faciendo alijs iudicio & iustitiâ : sed quãdo simpliciter, in ordine ad seipsum cum Deo, tunc verum quod ait Vatablus, Hebraismum esse, qui significet iustè & sanctè viuere. VT ADDVCAT] loquitur de se Deus in tertiâ personâ. quasi de alio. sensus est: vt impleam, quæcumque Abrahæ promisi, vt ea repræsentem posteris eius.

CLAMOR &c] Hebraicè habes KI geminatum, hoc pacto, vt simul ordinem; *quia clamor Sodomorum & Gomorrhæ multiplicatus est, & quia peccatum eorum est aggrauatum: nunc descendam* &c. non agitur de clamore tantum oppressorum, & vindictam â Deo poscentium (quamquam & de hoc agi censeo) quàm de peccantium licentiosâ grassatione. Rectè D. Augustinus *lib. de locution. Hebraicis*, & S. Gregorius *lib. 5. in Iob. c. 7. & p. 3. pastoral. admonit.* 32. scribunt; clamorem solere in sacra Scriptura poni pro tantâ impudentiâ & libertate iniquitatis, vt nec verecundiâ nec pudore vllo scelera celentur. De hoc peccati clamore præclarè multa D. Remigius Antisiodorens. *in c. 1. Ionæ.*, & Saluianus Massiliensis *lib. 1. de Prouidentiâ Dei.* de gentium istarum sceleribus disertè admodum Philo *lib. de Abraham.* plura de hac phrasi habes in in Adag. sacris §. 24. SODOMORVM & GOMORRHÆ] hos tantùm nominat, quia vt opibus & nobilitate, sic flagitijs cæteris antistabant. MVLTIPLICATVS] ad nefarium enim illud, accesserant, otium, gula, inhospitalitas, crudelitas, immisericordia. Dei hominumque contemptus. *lege Ezech. 16. 49. & Philon. 3.*

VERS. 20.
24. Clamor peccati quid.

DESCENDAM & VIDEBO] more humano loquitur, q. d. propius accedam & experimentum capiam, an vera quæ audio, vt si vera seuerè puniam. *Vide Adag. Sacra* §. 24. Notant moneri Patres † orthodoxi ex hoc loco Iudices, vt cõsideratè, & lentè, matureque ad inquirendum & condemnandum procedant. *ita Concil. Triburiense cap. 22. & Lateranense. 1. cap. 8.*

VERS. 21.
25. Deus descẽdit.
29. Iudices debent esse lẽti, & examinare sedulò.

VTRVM CLAMOREM] vt, si reuerâ in tam nefanda flagitia se demerserint, eos penitus deleam: si minùs atrocia clamore sint crimina, mitius puniam.

CONVERTERVNTQ.] Non qui cum Abrahamo loquebatur, sed alij duo Angeli. ADHVC] post duorum discessum. CORAM DOMINO] tertio illo qui remanserat, coram hoc stabat gestu & habitu orantis ac supplicis, vt benè Chaldæus. & audi orationem. VERS. 22.

NVMQVID] artificiosissimè se insinuat, vt obtentu iustorum, etiam indignis veniam impetret. VERS. 23.

QVINQVAGINTA IVSTI] de Sodomâ solâ loquitur, cuius illæ aliæ ciuitates erant filiæ (vt vocat Ezechiel 5. v. 48.) & vbi sciebat Lothũ VERS. 24.

degere:& quia magis criminoſa, ab eius abſolutione ceterarum liberatio pendere videbatur.

Peribvnt simvl] vltimum vocabulum non eſt Hebraicè, nec Chaldaicè, nec Græcè:ſed ſenſu exigente noſter poſuit.

Vers. 25. Vt occidas ivstvm cvm impio]non rectè argumentaretur,niſi vellet Deum propter iuſtos impijs parcere. potuiſſet alioquin petere,vt iuſti educerentur,vt factum fuit: & tunc iuſti cum impijs non punirentur,ſed ſoli impij perirent.

Qvi ivdicas omnem terram] qui recti iudicij norma,cunctorum iudicum es iudex ſupremus & generalis.

27. Eburonum Lech.

Neqvaqvam facies ivdicivm hoc]paulò ante dixerat, *Abſit à te vt facias rem hanc.Halila lecha*,quæ dictio (vt ait Lipomanus) ſignificat rem pollutam & profanam:(vnde deſumptum infame cõuitium Leodicẽſium, *Lech*)& vſurpant pro formulâ abominandi:ideo noſter ſenſum reddidit; *Abſit*, & L X X. *μηδαμῶς nequaquam* , & ſecundò inculcauit dicens, *Non eſt hoc tuum*; vbi iterum noſter ſenſum exhibet. nam Hebrea ad verbũ erant obſcuriora, *Abſit tibi. Numquid iudex omnis terra non faciet iudicium.* quod L X X. ad verbum ferè, *μηδαμῶς. ὁ κρίνων πᾶσαν τὴν γῆν, οὐ ποιήσεις κρίσιν.* hoc eſt, non diſcernet & diſtinguet inter cauſam iuſtorum & impiorum,nullo il-

28. Futurum tẽpus ſignificat debitũ & decorum.

los diſcrimine eodem ſupplicio perdens? Noſter elegantiæ ſtuduit,& adagiali more locutus. Non eſt te dignum , non es qui hoc facias. & poſtea, *nequaquam hoc facies*,non decet te ſic iudicare, nec æquum nec iuſtum hoc abs te committi.Hebraiſmus † elegans,quo quæ in futuro ponũtur,ſignificant debitum & decorũ, *vide Adagia ſacra* §.*XXVI*.

VERS. 26. 29. Mediũ pro toto ambitu

In medio civitatis]in toto†ciuitatis ambitu.Omni loco]toti loco † Hebraiſmus geminus.

VERS. 27. 30. Omne pro toto.

Cæpi loqvi]Inceptio † ſæpè in S.S.ſignificat deſiderium,conatumque.Hebraicè eſt;חואלתי *Choalthi*, à radice *Iaal*, quæ ſignificat, velle,geſtire,& incipere.ideo quidam vertũt, *ecce complacuit mihi loqui*.

Vers. 27. Cvm sim pvlvis et cinis] hoc eſt viliſſimus & abiectiſſimus. *vide adag.ſacra* §.XXVII.

31. Inceptio pro deſiderio & affectu.

Propter decem] Hic ſubſtitit Abraham admirans tantam Dei clementiam, & quia Deus illi in animum immiſit verecundiam ſeu

32. Puluis & cinis.

reuerentialem timorem: ne vltra progrederetur petendo, & ad tres perueniret, qui re verâ tantum Sodomis erant ſupplicio eripiendi; Loth & duæ filiæ; *ita D. Chryſoſt.* Quoniam ſi vſque ad tres pro-

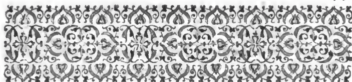
VERS. 32. 33. Abrahã cur ſubſiſterit ab interrogatione.

greſſus fuiſſet, negãdo Deus illum cõtriſtaſſet.decreuerat enim quatuor ciuitates omnino delere, quorum peccati mẽſura ſuperefluebat, vt bene Toſtadus. ſpacium tamen pænitentiæ dedit,ſi qui conuerterentur, *Chaldæus*. Sed cur de Loth nec vnum gry Abraham inſeruit

34. Cur de Lotho nihil abrahã addidit.

preci? An vt rem claram,id Moyſes prætermiſit? an quòd iuſtum norat,liberandum confidebat?

CAPVT

CAPVT DECIMVM NONVM.

Eneruntque duo Angeli Sodomā 1.
vespere, & sedente Lot in foribus
ciuitatis. Qui cùm vidisset eos, sur-
rexit, & iuit obuiam eis: adorauitq́;
pronus in terrā, * & dixit: Obsecro, 2.
domini, declinate in domū pueri
vestri: & manete ibi, lauate pedes vestros, & manè
proficiscemini in viam vestrā. Qui dixerunt: Mini-
mè, sed in platea manebimus. * Cōpulit illos oppi- 3.
do vt diuerterent ad eum: ingressisque domum il-
lius fecit conuiuium, & coxit azima: & comederūt.
* Prius autem quàm irent cubitum, viri ciuitatis 4.
vallauerunt domum à puero vsque ad senem, om-
nis populus simul. * Vocaueruntque Lot, & dixe- 5.
runt ei: Vbi sunt viri qui introierunt ad te nocte?
educ illos huc, vt cognoscamus eos. * Egressus ad 6.
eos Lot, post tergum occludens ostium, ait. * Noli- 7.
te, quæso, fratres mei, nolite malū hoc facere. * Ha- 8.
beo duas filias, quæ necdum cognouerunt virum:
educā eas ad vos, & abutimini eis sicut vobis pla-
cuerit, dummodò viris istis nihil mali faciatis, quia
ingressi sunt sub vmbra culminis mei. * At illi di- 9.
xerunt: Recede illuc. Et rursus: Ingressus es, in-

quiunt,vt aduena,numquid vt iudices? te ergo ip-
ſum magis quàm hos affligemus. Vimque fa-
ciebant Lot vehementiſſimè:iamque propè erat vt
10. effringerent fores. * Et ecce miſerunt manum viri,
& introduxerunt ad ſe Lot, clauſeruntque oſtium.
11. * & eos,qui foris erant,percuſſerunt cæcitate à mi-
nino vſque ad maximum, ita vt oſtium inuenire
12. non poſſent:* Dixerunt autem ad Lot: Habes hic
quempiam tuorum? generum, aut filios, aut fi-
13. lias,omnes,qui tui ſunt,educ de vrbe hac:* delebi-
mus enim locum iſtum eò quòd increuerit clamor
eorum coram Domino,qui miſit nos vt perdamus
14. illos.* Egreſſus itaque Lot, locutus eſt ad generos
ſuos qui accepturi erant filias eius,& dixit: Surgite
egredimini de loco iſto:quia delebit Domin⁹ ciui-
15. tatẽ hanc. Et viſus eſt eis quaſi ludens loqui. * Cũ-
que eſſet manè, cogebant eum Angeli, dicentes:
Surge,tolle vxorem tuam,& duas filias quas habes:
16. ne & tu pariter pereas in ſcelere ciuitatis.* Diſſimu-
lante illo, apprehenderunt manum eius, & ma-
num vxoris, ac duarum filiarum eius, eo quòd
17. parceret Dominus illi. * Eduxeruntque eum,
& poſuerunt extra ciuitatem: ibique locuti ſunt
ad eum, dicentes: Salua animam tuam: noli re-
ſpicere poſt tergum, nec ſtes in omni circa re-
gione: ſed in monte ſaluum te fac, ne & tu ſi-
18. mul pereas. * Dixítque Lot ad eos: Quæſo Do-
19. mine mi, * quia inuenit ſeruus tuus gratiam co-
ram te, & magnificaſti miſericordiam tuam quam
feciſti mecum, vt ſaluares animam meam, nec
poſſum in monte ſaluari, ne fortè apprehendat
20. me malum, & moriar: * Eſt ciuitas hæc iuxtà,
ad quam

ad quam possum fugere, parua, & saluabor in ea:
numquid non modica est, & viuet anima mea?
* Dixitque ad eum: Ecce etiam in hoc suscepi pre- 21.
ces tuas, vt non subuertam vrbem pro qua locutus
es. * Festina, & saluare ibi: quia non potero facere 22.
quicquam donec ingrediaris illuc. Idcirco voca-
tum est nomen vrbis illius Segor. * Sol egressus est 23.
super terram, & Lot ingressus est Segor. * Igitur 24.
Dominus pluit super Sodomam & Gomorrham
sulphur & ignem à Domino de cœlo: * & subuertit 25.
ciuitates has, & omnem circà regionem, vniuer-
sos habitatores vrbium, & cuncta terræ virentia.
* Respiciensq; vxor eius post se, versa est in sta- 26.
tuam salis. * Abraham autem consurgens mane, 27.
vbi steterat priùs cum Domino, * intuitus est So- 28.
domam & Gomorrham, & vniuersam terram re-
gionis illius: vidítque ascendentem fauillam de
terra quasi fornacis fumum. * Cùm enim subuer- 29.
teret Deus ciuitates regionis illius, recordatus
Abrahæ, liberauit Lot de subuersione vrbium in
quibus habitauerat. * Ascendítque Lot de Segor, 30.
& mansit in monte, duæ quoque filiæ eius cum eo
(timuerat enim manere in Segor) & mansit in spe-
lunca ipse, & duæ filiæ eius cum eo. * Dixítque 31.
maior ad minorem: Pater noster senex est, & nul-
lus virorum remansit in terra qui possit ingredi ad
nos iuxta morem vniuersæ terræ. * Veni, inebrie- 32.
mus eum vino, dormiamúsque cum eo, vt seruare
possimus ex patre nostro semen. * Dederunt itaq; 33.
patri suo bibere vinum nocte illa: Et ingressa est
maior, dormiuítque cum patre: at ille non sensit,
nec quando accubuit filia, nec quando surrexit.

34. * Altera quoque die dixit maior ad minorem: Ecce
dormiui heri cum patre meo, demus ei bibere vi-
num etiam hac nocte: & dormies cum eo, vt sal-
35. uemus semen de patre nostro. * Dederunt etiam &
illa nocte patri suo bibere vinum, ingressáque mi-
nor filia, dormiuit cum eo: & nec tunc quidem sen-
sit quando concubuerit, vel quando illa surrexe-
36. rit. * Conceperunt ergo duæ filiæ Lot de patre suo.
37. * Pepersítque maior filium, & vocauit nomen eius
Moab: ipse est pater Moabitarum vsque in præ-
38. sentem diem. * Minor quoque peperit fi-
lium, & vocauit nomen eius Ammon,
id est filius populi mei: ipse est
pater Ammonitarum vs-
que hodie.

ARGV

ARGVMENTVM.

Ob crimen contrarium naturæ quatuor Pentapolis vrbes, igne cælitùs demisso, concremantur. Segor oppidulo parci Loth impetrat, ipse eripitur, vxor in Salis statuam mutatur, filiæ ex patre ignaro pariunt.

DVO ANGELI] illi duo qui ab Abrahamo recesserant. VERS. 1.
VESPERE] sub noctem, nam meridiano tempore pransi apud Abrahamum. ANAGOGICE iustis Angelorum præsentia lucem, impiis tenebras adducet. *Ambros. lib. 2. de Abrah. cap. 6.* Item vesper indicat æternam noctem quæ illis imminebat. *Gregorius lib. 2. in Iob. cap. 2.*

SEDENTE LOTH] qui hospitalitatem hanc ab Angelis adoctus, nec vespere intermittit gnarus petulãtiæ ciuiũ: pulchrè. *Chrys. hom. 43.*

IN FORIBVS CIVITATIS] fores ciuitatis, portæ sunt, vt in illis sederet, multas habebat causas, ex parte peregrinorum, vt illic eos primus exciperet, ne qua vis illis fieret, aut in commerciis circumscriberentur: nam propè fuit † forum rerum vænalium iudicia etiam illic exercebantur, *Prou. 22. v. 22. & vlt. v. 23. Amos. 5. 12.* Fortè etiam illic populo concionabatur, & ad Deum laudandum eos hortabatur, in portis conciones habitas, *patet ex Amos. 5. 10. & Prouerb.* 8. 2. & laudes Dei, & præclara hominum facinora decantari solita, colligitur ex *Psal. 9. 15. Prouerb. vlt. 31. Isai. 60. v.* 18. Dauid; *vt annunciem omnes laudes tuas in portis filiæ Sion.* Apud Salomonem concionabunda Sapientia, *iuxta portas ciuitatis in ipsis foribus loquitur, dicens: O viri, &c.* idem; *neque conteras egenum in portâ quia iudicabit Dominus causam eius.* Item; *Nobilis in portis vir eius, quando sederit cum Senatoribus terræ: &; Date ei de fructu manuum suarum, & laudent eam in portis opera eius,* hoc est laudetur ipsa operibus eius illic decantatis. Sic Isaias: *occupabit salus muros tuos, & portas tuas laudatio*; laudabitur ibi Deus. Amos denique; *Odio habuerunt corripientem in portâ: & loquentem perfectè abominati sunt:* & postea; *hostes iusti accipientes munus, & pauperes deprimentes in porta.* Nempè sententiis iniustis.

1. Loth cur in porta ciuitatis.
2. Portæ, quibus muneribus Hebræis in vsu.
Locus prouerb. 31 31. Isai. 60. 18.

ADORAVITQVE] valdè honoris causa se incuruauit decor vultus & splendor aliquos à Deo missos prophetas indicabat. *August. q. 41.*

PVERI VESTRI] significationis ambiguitatem tollit Hebræum עבדכם *Addechem*, serui vestri. VERS. 2.

MANETE IBI] pernoctate, dormite, hospitio fruimini, omnia hæc continet Hebræum לין *Lun*, ideo noster (more suo) vtitur voce generali.

LAVATE] sinite lauari, *vt sup. c. 18. v. 4.* orta phrasis, quia † qui consentit facienti, videtur facere.

MANE PROFICISCEMINI] benè vertit: nemo enim proficisci manè potest, nisi priùs surrexerit, rediculi ergo qui nostrum carpunt, quòd 3. Actiuũ pro passiuo.

quòd non verterit, *manè surgentes proficiscemini*: Cùm Hebraicè sit שכם *Scacham*: idem enim est *manè proficisci*, & manicare vt proficiscaris, ὀρθρίζειν LXX.

Minime] negant ad primam inuitationem, honestatis causa; non nagaturi, si amplius vrgerentur. *Caietanus.* non placet quod Cassianus *collat.* 17. *cap.* 25. indicat mutasse sententiam.

Vers. 3. Compvlit illos oppido] valde vrsit, rogando: speciem præ
4. se tulit, eos cogentis: sic enim volebant videri, licet reuera non manerent
Chrysostomi locus. inuiti: hoc pacto cape Chrysostomum, dicentem; Mihi autem videtur & inuitos eos trahere. »

Azima] subcinericios panes, fermento carentes, vt ante Abraham c. 18. Allegoriam de Iesv pulchrè hîc Ambros. sup. & Rupertus *lib* 5. *à cap.* 6.

Vers. 4. Viri civitatis] Hebraicè reperitur, *viri Sodoma*; vt & Græcè & Chald. noster, vt ad sensum non necessarium, præteriit.

5. A pvero] pueros intellige doli capaces: & nota adag. *à puero*
A puero vsque ad senem. *vsque ad senem, de quo lege Adag. sacra.* §. 28. explicatur verbis sequentibus, *omnis populus simul*, hoc est omnes vrbis masculi (*sic Chrysost. hom.* 43.) vel ad cernendum, vel ad patrandum nefas, etiam ab extremis oppidi finibus, vt est Hebraicè מקצה *Michaçeh*: vides nec decem iustos Sodomis fuisse: nam ideò tam exsertè repetit de omnibus præter familiam Loth.

Vers. 5. Cognoscamvs eos] verisimile est nebulones nudè locutos, &
6. ideò LXX. hoc clarè dixisse, συγγινώμεθα αὐτοῖς; quod Moyses Hebræo
Cognoscere, obscænũ. more tectius, vt nostra versio.

Conciliatæ versiones. Malvm hoc] quo & hospitij ius, & lex naturæ violantur, & ideo Deus grauissimè offenditur, de hoc crimine multa hîc Hamerus, plura opere integro. Hieronym. Magius.

Vers. 7.

Vers. 8. Abvtimini illis] omnem abutendi liberam potestatē scarabæis istis verè copronymis permittit. Hebraicè; *facite eis sicut bonum in oculis vestris*, in his explete vestram libidinem, impleantur malę cōcupiscentiæ
7. vestræ. *Sic Chrysostom.* Cōmuniter † cum D. Augustino *q.* 42. rece-
Loth filias offerēs, quo pacto peccarit. ptum, reuerà Lothum obtulisse filias hac mente, vt vitium puellis offerrent, & ideo peccasse offerendo, sed de peccati grauitate multum detrahi à perturbatione, quæ intellectum & iudiciū sic ligarit, vt locus fuerit aliquali ignorantiæ, siue potiùs obreptioni. Qua occasione fusè hîc Tostadus disputat, quādo inter duo mala minus liceat eligere? Equidem crediderim, si quid hac in re à Loth peccatū fuit, id imprudentiæ tantùm & inconsiderationi tribuendū, cum Caietano. Qui contendit, non obtulisse filias animo redimendi flagitium flagitio; sed potiùs spe verisimili, ita se consecuturum, vt à cæptis desisterent, quē enim vel ferreum tā incredibilis submissio non frangeret? deinde sciebat hos esse pæderastas & misogenes; in masculos insanire, fæminas auersari: nec putandum vsuros oblatione. Euentus docuit. Placuit hęc sententia etiam Emanueli Sa: sed illam falsò ascribit D. Chrysostomo.

Cvlminis] tabulati vel tigni mei.

Recede

RECEDE ILLVC] abi ab ostio, ne nos impedias. Hebraicè, *cœde vltrà*: sensu eodem. VERS. 9.

INGRESSVS ES, &c.] huccine ad nos aduena venisti, vt apud nos iudicem agas; an verò vt precariam habitationem impetrares? alludunt ad illud vetus dictum: Peregrinum in aliena republ. non decet esse curiosum. Hebraicè est; *Vnus venit ad peregrinandum, & iudicauit iudicando*? LXX. clarè; εἰσῆλθες παροικεῖν, μὴ καὶ κρίσιν κρίνειν: *ingressus habitare, non etiam iudicium iudicare.*

MAGIS QVAM HOS AFFLIGEMVS] si nō exhibes, tibi subeundum: victimam te succidaneam cædamus.

VIMQVE FACIEBANT] pars domum nitentes effringere, pars ad probrum abripere conantes.

ET ECCE] rem inopinatam vide; hospites sui securi subitò reserant ostium, Lothum introducunt, populum depellunt. VERS. 10.

PERCVSSERVNT CÆCITATE] communior certè est expositio Iosephi, Ambrosij, Chrysostomi & Augustini *q.*43. tantùm percussos ἀορασίᾳ; qua cætera videntes ostium Lothi cernere non valebant. Nec opus erat aliam cæcitatem: sic enim frustrà quærendo fatigati, confusique domum suam repetere cogebantur. Sed facessit negotiū locus Salomonis, Sap. vlt. Vbi docemur cæcitatem similem fuisse tenebris triduanis Ægyptiorum; (*Exod.*10.) quas constat subduxisse omnium æquè rerum aspectum: itaque non ἀορασία hæc, sed mera cæcitas fuit, vt nec domorum suorum ianuas viderent: *Percussi sunt autē cæcitate: sicut illi in foribus iusti*; (Loth) *cùm subitaneis cooperti essent tenebris, vnusquisque transitum ostij sui quærebat*:] ait *cæcitate*. Sed Græcè est ἀορασίᾳ; ait *ostij sui*, Græcè apertiùs in plurali: τῶν ἑαυτοῦ θυρῶν. *suarum portarum.* Quare expono ἀορασίαν, non de solo ostio Loth, sed de omnibus ostiis: cætera videbant, ostia non videbant: alienas fores volebāt perfringere, dignum erat, vt nec suas inuenirent. Quid enim? esto, quod vult Iansenius, illud dictum à Salomone de ἀορασίᾳ Ægyptiorum: adhuc comparatio postulat, idem intelligamus de cæcitate Sodomorum, cui illa comparatur; & series contextus hoc refert ad Sodomitas, quibus Ægyptios in eo comparat. Sed ait nonnullus, *Sodomitæ tenebris cooperti non fuere.* Respondeo μετονυμικῶς tenebras pro cæcitate hac seu auidentia vsurpari, sicut Latini, tenebras & noctem cæcam dicunt: sic amplector & iungo Riberæ & Peretij sententias: ambas tueor, neutram reiicio. TROPOLOGIAM de inuidis pete à D. Gregorio *lib.*6.*in Iob.cap.*16.

8. Sodomorū cæcitas.

ἀορασία.

9. Locus Sapient.vlt.16.

DIXERVNT] duo illi viri, vt exprimitur in Hebræo. VERS. 12.

HABES HIC QVEMPIAM TVORVM] omnes tibi sanguine, aut necessitatibus aliis iunctos parati sumus eripere tui gratia. VERS. 14.

QVASI LVDENS LOQVI] deridiculò, iocóque non seriò loqui, vel delirare. VERS. 15.

VERS. 16.

VXOREM TVAM ET DVAS FILIAS] hæ solæ paratæ comitati, cætera familia contempsit.

10. Loth an peccarit nō stātim exeūdo.

DISSIMVLANTE:] Eò quòd ויתמהמה *Vaithmahmah* à radice

Mahmah: quæ significat negligere, morari, turbari: ortæ sunt variæ versiones. L X X. καὶ ἐταράχθησαν perturbati sunt, obstupuerunt timore minarum. *Sic Chrysostom.* Chald. *& tardabat*, fortè moras nectens, & generis persuaderet discessum, *sic Ambrosius.* Rupertus tribuit amori rerum relinquendarum, & simulationi, quasi dicta Angelorum non intelligeret: & nostra interpretatio fauet, quæ videtur hoc innuere: fuerit hoc non peccati, sed imperfectionis, ac minùs promptæ obedientiæ. Nisi interea moratus sit, orans Deum, vt vrbi parceret, quod visum Tostado.

VERS. 17. SALVA ANIMAM] vitam eripe: cætera relinque & contemne:
11. sic † anima sumitur, in illo:
Anima pro vita. *I nunc: & animam ligno committe dolato.*
12. NOLI] singularis † numerus pro plurali. Nam & vxori & filia-
Singularis num. pro plurali. bus præcipitur.

RESPICERE POST TERGVM] propriè accipio, pro; ne respexeris: etsi soleat Adagialiter dici † de pœnitentia: Sed signum pro
13. Respicere post tergū. affectu positum. Nam qui retrò respicit, significat pœnitere quod egressus & progressus. *Lege Adagia sacra* §.29. TROPOLOGIAM de non redeundo ad veteris vitæ labes ponit D. Augustinus, *lib.*16. *de ciuita. Dei cap.*30. Sed Philo Cyprius in Cathena, refert ad curiositatem: satis est (ait) nouisse Deum scelerum pœnas exigere; quæ « verò illæ sint, aut quo modo infligantur inquirere, temeritatis est « quæ desiderat castigationem.

IN OMNI CIRCA REGIONE] totam vallem erat destructurus; ideò iubet egredi planiciem. Hebraicè & Chaldaicè est, *in omni planicie*. Segor autem fuit in egressu vallis, ad montis adscensum quem iubetur petere.

IN MONTE SALVVM TE FAC] *Tropologiam*, Gregorius pag.3. Pastoral. admonit.28.

VERS. 18. DOMINE] Angelum alloquitur, vt Dei vicarium. Non est imitandus in eo, quòd non statim obediuit, & potiùs petiit fieri quod sibi placebat. Fructus proprij iudicij. *August. q.*44. ad mores multa D. Gregor. *lib.*2. *exposition. super cap.*3. *lib.*1. *Regum.*

VERS. 19. GRATIAM] vt in aliorum periculo me eximium haberes.
14. MAGNIFICASTI MISERICORDIAM] Hebraismus † pro ma-
Magnificare misericordiam. xima erga me vsus es misericordia.

NEC POSSVM IN MONTE SALVARI] prætextus, non vera necessitas. Nam postea iuit in montem: & comitatum Angeli ac Dei iubentis prouidentiam, non vires suas debiles, vel senium aspicere debuit.

VERS. 20. NVMQVID NON MODICA EST] parui oppiduli salutem peto, vt mihi sit refugio & saluti. Pauci in eo incolæ, quare & pauciora & leuiora crimina.

VERS. 23. DIXITQVE] Angelus qui eum, & vxorem manu ducebat. Nam
15. alter medius filias ducebat.
Suscipe faciē alicuius. SVSCEPI PRECES TVAS] Hebraismus, *suscepi faciem tuam*, quem retinuit.

retinuit Chaldæus. LXX. explicant alio idiotismo, *honorandi* seu *reuerendi faciem*: Sic enim interpretor, vocabulum admirādi, ἐθαύμασά σου τὸ πρόσωπον: significat eius preces exauditas. Conciliatæ versiones.

VT NON SVBVERTAM] Deus statuerat, oratione Lothi oppido parcere: quare in animum eius immisit, vt pro eo deprecaretur.

FESTINA] ne qua de reditu te cogitatio subeat. Nam anima festinationi intenta, propter corporis motum, minùs potest ad alia attendere, virésque sensitiuæ interiores occupantur, & fantasiæ actus disturbantur, & cogitationum distractiones properatione excluduntur. Deinde & illud in causa vrgendi, quod sequentia verba suggerunt. VERS. 22.

NON POTERO QVICQVAM] iuxta diuinum decretum, quo iussus sum te priùs periculo subducere, & totam postea planiciem inflammare. Nam hæc est moralis impotentia, & ἀδύνατον ex hypothesi. Quot modis in sacra Scriptura † aliquid dicatur *impossibile*, seu fieri non posse, docent S. Nazianzen. orat. 4. de Theologia, Cyrillus & alij. *Vide Adag. sacra*. §. 30. 16. Potest vel non potest fieri quot modis sumatur in S. S.

INGREDIARIS ILLVC] in territorium vrbis.

SEGOR] Hebraicè צער *çaghor*, sed Syriace *Zohara*, aliis punctis, vt vocat Stephanus; qui addit postea magnum pagum, sed munitum & propugnaculum Palæstinæ fuisse. Priùs dicta *Bala. supr.* 14. *vers.* 2. hoc est deuoratio teste D. Hieronymo, & propter crebros quibus ter subuersa terræmotus, *Salissa*, & *vitula consternans*. Theodoretus & Procopius, & Suidas putant, Lotho se in montes recipiente, ipsam quoque subuersam. Sed videntur his repugnare D. Hieronymus & Stephanus. Posset tamen dici, subuersam & postea reædificatam eo loco aliam vrbem. Censeo denique codicem Theodoreti q. 69. mendosum & mutilum esse, & cùm interciderit nomen *Bala*, eius etymon malè coaluisse cum nomine *Segor*. 17. Segor vnde dicta & quo nomine priùs. Theodoretus, Procopius & alij defensi.

SOL EGRESSVS SVPER TERRAM,] super Horizontem Pentapoleos. Nam Sol semper super aliquam terræ partem: hic significatur Loth ante lucem exiuisse è Sodomis, & orto iam Sole, sudo serenóque cælo Sodomam peruenisse. *Sic Caietan. & Lipomanus*. TROPOLOGICE Philo; eadem hora salutem iustis, iniquis interitum adducit.] VERS. 23.

PLVIT DOMINVS A DOMINO:] Est quidem † phrasis linguæ Hebrææ, qua significatur Deus nullius naturalis causæ vsus opera, sed vi propria, & à seipso, & ex thesauris omnipotentiæ suæ, hoc egisse: Sed nihilominùs simul significatur mysterium distinctionis personarum Sanctiss. Trinitatis, hoc sensu: Deus Filius, *Verbum*, pluit à Deo patre, à quo vt essentiam sic potentiam accepit; quæ est recepta Orthodoxorum Patrum sententia, quam qui neget, ego pro eo causam non egero. Tale illud in Psalm. 109. *Dixit Dominus Domino meo*. Solet enim in sacra Scriptura, sic Deus de se, quasi de alio loqui, propter personarum differentiam. *Docent sanctus Hilarius lib. 5. de Trinita. Hieronymus, in Zachar. cap. 3.* & toto hoc loco fusissimè VERS. 24. 18. Hebraism. Dominus à Domino.

& optimè disseruit Pererius *hic disputat.* 4. Quædam & ego *Adagiis sacris.* §. 31.

19. Sodomorū supplicium quā graue.

SVLPHVR & IGNEM] incertum est an עפר *Ghopher*, significet sulphur, picem, an bitumen. Sulphure mysticè peccati fœtor, igne libidinis ardor notabatur, teste S.Gregorio *lib.* 4. *Moral.c.*10. Magnitudo huius supplicij † solet à sacra Scriptura in exemplum produci Ierem.Thren.4.6. *Maior effecta est iniquitas filiæ populi mei, peccato Sodomorum: quæ subuersa est in momento, & non ceperunt in ea manus.* 2.Pet.2.6. *Et ciuitates Sodomorum & Gomorrhæorum in cinerem redigens, euersione damnauit: exemplum eorum, qui impiè acturi sunt, ponens.* Iudæ vers.7. *Sicut Sodoma & Gomorrha & finitimæ ciuitates simili modo exfornicatæ, & abeuntes post carnem alterā, factæ sunt exemplū ignis æterni pœnā sustinentes.*

DE CÆLO] aëris illa regione † vbi fulmina & cætera meteora ignita gignuntur: his autem nunc gignendis nulla subfuit naturalis ratio, (quicquid dicat Strabo *lib.* 15. *Geograph.*) sed sola Dei voluntas.

VERS. 25. ET OMNEM CIRCA REGIONEM] Adamā quoque & Seboim. Deuteron.29.23. *Videntes plagas terræ illius & infirmitates, quibus eam afflixerit Dominus, sulphure & salis ardore comburens, ita vt vltra non seratur, nec virens quidpiam germinet, in exemplum Sodomæ & Gomorrhæ, Adamæ & Seboim, quas subuertit Dominus in ira & furore suo.*]

19. Pueri, & fœminæ, cur etiam Sodomis puniti.

VNIVERSOS HABITATORES] de masculis doli capacibus dicta ratio vers.4. Fœminæ simul inuolutæ flammis, quia fors & ipsæ tribades, & viris qua non licebat morigerantes; inhospitales certè, auaræ, crudeles, luxus & superbiæ participes patet: Ezech.16.c.49. quia Sodomam vocat Samariam, quia mores huius illius moribus fœminarum similes. Infantibus Deus sic consuluit, ne superstites patrissarent, & actu peccata committerent, propter quæ sensus pœnam mererentur. Prodest non esse pauperem, ei qui Rex esse nequit: *vt Alcuinus.* Sed an aliqui harum vrbium incolæ adulti, inferni incendia effugerunt? insinuat D.Hieronymus: sed negatiua sententia probabilior, vt receptior; quam insinuat D. Iudas *d.vers.*7. cum ait, *ignis æterni*: lege Pererium *disp.*6.

20. Sodomitarū aliqui an salui.

21. Strabonis errata.

VRBIVM] quatuor quas dixi. Strabo *lib.* 16. fallit † in duobus, primò dicit tredecim vrbes fuisse; Secundò Sodomam ad aliquot stadia integram mansisse: falsum vtrumque: quia S.S. repugnat.

22. Poma Sodomitica.

CVNCTA TERRÆ VIRENTIA:] hoc quoque probatur Deuter. *d.vers.*23. Tota vallis igne cremata: minima eius pars, & quasi limes extimus mansit squalidus & cinerulentus: & in hac ora extima, testimonium diuinæ vindictæ, arbores † natæ, quarum poma pulchra & adspectu matura, sed contactu in fauillam conuertuntur. Tota vallis pars interior & latior post incendium aquis salsis & bituminosis submersa mansit; qui lacus † Asphaltites, Strabo videtur *Serbonem* dicere supr. Chærilus vocat stagnum;

23. Mare mortuum seu Asphaltites lacus.

ὤν κεθ' ἐν Σολύμοις ὄρεσι, πλατέῃ ἐνὶ λίμνῃ.

His sedes erat in Solymorum montibus, prope latum stagnum describunt (vt prophanos Tacitum *lib.*21. *Annal.* & Iosephum, *lib.*5. *belli Iu-*

belli Iudaici.c.5.præteream) Tertullianus *in carmine de Sodoma*, & Orosius *lib.1.Histor.* omnium diligentissimè Adrichomius *in Tribu Iuda nu.186.*

RESPICIENS] iam territorium † Segor ingressa; paullò ante oppidi ingressum. Angeli statim vt illos eduxerant extra vallem, quæ cremanda, cœperunt vltionem exequi. Mulier excita strepitu imbris flammei decidentis, nec credens verbis Angelicis, ideo vocatur à Salomone *Sap.10.7.* *ἀπιστοῦσα. incredula*; fortassis etiam relictarum rerum amore, ad ea tollenda desiderans redire, vt quidam volunt insinuari Luc.17.31. sed leui coniecturâ; aut (vt ait Seuerus Sulpitius) humano malo quo ægriùs vetitis abstinemus. VERS. 26. 24. Vxor Loth.

IN STATVAM SALIS] veram † effigie muliebri, & salis materia exustis in sulphureum quid (vt volunt Hebræi) ossibus, statuam; quæ adhuc hodie superat, vt oculati testes Borchardus, Breidenbachius, & Saligniacus *in suis itinerariis* profitentur. de hac statua dixi multa, & de vsu prouerbij *in Adagijs sacris* §.32. eo te (Lector) relego. 25. Statua Salis.

CVM DOMINO] cum illo tertio Angelo *sup.v.22.* VERS. 27.

FAVILLAM] adhuc enim durabat incendium. vocat *fauillam*, ipsum fumum fauillæ & flammæ mixtum. Hebrai. *qitor*, vaporē. Chaldæ. *fumum*. LXX. *φλόξ*. flammam. VERS. 28. 26. Conciliatæ versiones.

CVM SVBVERTERET] cùm statuisset subuertere. Hebraism. executio pro decreto. VERS 29. 27. Executio pro decreto.

RECORDATVS ABRAHÆ] memor petitionis illius, *ne perdas iustum cum impio*. sup.18.v.23. & 25. porrò noster hîc vtitur compēdio, prætermissa Hebraici sermonis inamœnâ repetitione. † qui mos notandus. nam sæpè recurret. 28. Vulgatus interpres solitus quędam verba, saluo sensu, prætermittere.

TIMVERAT ENIM MANERE IN SEGOR] D. Hieronymus † dicit timuisse, quia sæpiùs terræ motu hoc oppidum fuerat euersum. Ego de hac Hebræorum traditione dubito, & suspicor illas euersiones post incendium istud accidisse. confirmat veteris nominis postea renouata memoria. Nam ipse D. Hieronymus scribit post nomen *Segor* seu *Zoara*, *Balesonam* dictam, hautdubiè à nomine *Bala*, deuoratio. Deinde Loth, antequam ingredi in eam peteret, certè sciuisset toties subuersam terræmotu, si antè subuersa ter fuisset. Potiùs censeo, postquam ingressus oppidum; quia Angelus tantum vetuerat in viâ retrospicere; ex eo contemplatum flammeos illos imbres, & longè lateque populans incendium; & horribili specie consternatum, immemorem sui, & promissionis Angelicæ, ad montana confugisse. Quicquid est; nota lapsum Lothi mox narrandum proprij iudicij fructum fuisse. VERS. 30. 29. D. Hieronymi locus. 30. Cur Loth in montem fugerit.

DIXITQVE MAIOR] nec libidinis has puellas accusarim, † quas Venus non afflarat, nec ea mouebantur, vt docent accuratè sancti Patres, *D. Irenæus lib.4.cap.51. Origenes, D. Hieron. & alij.* Nec tamen omni illas noxa absoluerim, vt faciunt nonnulli cum Iosepho, mihi namque nulla causa videri potest sufficiens ad ignorantiam fœditatis huius incæstuosi concubitus. poterant etiam facilè se errore opinio- VERS. 31. 31. Filiarum Loth peccatum quale.

Oo nis

nis liberare, si patrem interrogassent, num genus humanum penitùs interisset. (quod fundamentum est D. Ambrosij & aliorum illas excusantium à peccato.) planè præcipatio hîc muliebris, & inconsiderati sexus fragilitas cernitur. *Vide D. Augustinum lib. 22. contra Faustum cap. 42. & 43. quem sequor.*

PATER NOSTER SENEX] non ergo res differenda, dum ineptior ad generandum fiat, vel moriatur.

NVLLVS VIRORVM] en errorem, qui impulit.

VNIVERSÆ TERRÆ] omnium hominum in sobolis procreatione.

VERS. 32. INEBRIEMVS] vt faciat mentis impos, quod sobrius nunquã committeret, nec nos illi proponere auderemus. Sic volebant vino obruere, vt, mente solâ vino vinctâ, experrectus illas non nosset.

VERS. 33. DEDERVNT ITAQVE BIBERE] vel nimis copiosum, vel aromatibus, si attulerant, cõditum, vt fumosiùs esset. Vinum in Segor emerant, & inde cum ceteris ad aliquot dierum victum asportarant.

32. Lothi ebrietas & incæstus quale peccatum.

AT ILLE NON SENSIT] planè Loth expertus, quod ille cecinit;

Vino sæpe suum nescit amica virum.

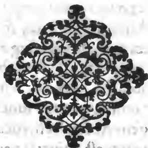
Somno primò vinctus, ex eo vix euigilans; sed mente adeò turbatâ; vt immemor vxorem obiisse, cum ea se putaret, filias deuirginauit. Idcirco sacra Scriptura non dicit, eum non aduertisse, quid sibi cum fæmina rei foret; sed tantùm, non sensisse *quando accubuit filia, nec quando surrexit*. Non *quando accubuit*, quia tum somno soporatus; *nec quando surrexit*, quia post copulam iterum eo dormiente filia surrexerat: & Loth se mane solum in cubili reperiens, sobrius censuit id sibi per illusionem in somnis accidisse. Secundâ nocte iterum ebrio, error de vxore rursùs occurrit, & obliuio diurni temporis acti nusquam visa coniuge: Sobrio manè eadem de illusione nocturnâ opinio imposuit. Nec ante deposuit errorem, quam vtriusque filiæ vtero tumescente, rem totam cognouit. Tùm vt sibi, sic illis ignouit paternâ indulgentiâ: iustior in hoc Cinyrâ, & Niso, quorum fabulæ ex hoc Lothi incæstu fabricatæ. Si hæc non placent, sequenda sententia Caietani & aliorum hîc, totum hoc à dormiente peractum, vehementi vi imaginationis; sicut videmus dormientes quosdam progredi onera ferre, scandere tecta, natare & similia gerere. vtrique sententiæ æquè fauet contextus, Irenæus & Chrysost. non clarè astruunt secundam: priorem philosophicis rationibus Tostadus confirmauit, ego clarè explicui.

VERS. 35. DEDERVNT ETIAM] Loth † culpandus, non quantùm meretur incæstus, sed quantùm ebrietas meretur. *sic D. Augustin. sup. cap.* 44. prior ebrietas faciliùs excusatur, quia mæror & afflictio potuerunt esse in causa, vt licet minùs solito biberet, vel plusculum solito de fatigatione siticulosus, citiùs citrà culpam inebriaretur. (*Theodoret. q. 69. & Chrys. hom.* 44.) Sed cautiorem factum par fuisset, ideo non tam facile pro secunda patrocinere. fortassis vt filiarum mæstitiam de ma-

de matris, suam de coniugis interitu, & facultatum omnium ereptione, solaretur, & vino curas dilueret, modicum sibi censuit & genio indulgendum: quod visum Origeni *hom.*5. & D. Augustino *sup.* quod minuendo sit crimini, non penitus purgando. nec arbitror ampliùs velle Theodoret. & Chrysost. sup.

Mo AB] maior fuit schandalum minori, quare & impudentior nominis impositione crimen profitetur. Nam מואב *Moab ex patre* interpretatur: *Ghammi populi mei* subauditur *filius*, ideo Hebraicè habes בין-עמי *Benghammi, filius mei populi*, seu *generis* vt LXX. Deus permisit horum nominum impositionem, ne Israelitæ postea Ammonitarum & Moabitarum, specie cognationis, se connubiis contaminarent: ipso nomine stirpem abominabilem indicante. *Theodoret. q.*70. VERS. 37. 33. Moabitarũ origo & etymon.

VSQVE HODIE] Hebræum עד--היום *Ghad--Haiom* aliquando † significat in perpetuum, vt docet Origenes *hom.*7. *in Iosue*: sed hoc loco simpliciter accipe, pro vsque in diem hodiernum quo hęc scribebat Moyses. nam postea nomina planè interierunt, subrogato generali Arabum seu Saracenorum nomine. VERS. 38. 34. Vsque hodie.

CAPVT VIGESIMVM.

1. PRofectus inde Abrahã in terram
australem,habitauit inter Cades,&
Sur:& peregrinatus est in Geraris.
2. * Dixitq; de Sara vxore sua, Soror
mea est. Misit ergo Abimelech rex
3. Geraræ,& tulit eam. * Venit autem Deus ad Abi-
melech per somnium nocte, & ait illi:En morieris
propter mulierem quam tulisti: habet enim virũ.
4. * Abimelech verò non tetigerat eam,& ait:Domi-
ne,num gentem ignorantem & iustam interficies?
5. * Nonne ipse dixit mihi:Soror mea est: & ipsa ait:
Frater meus est?in simplicitate cordis mei,& mun-
6. ditia manuum mearum feci hoc. *. Dixitque ad
eum Deus:Et ego scio quòd simplici corde feceris:
& ideo custodiui te ne peccares in me, & non di-
7. misi vt tangeres eam. * Nunc ergo redde viro suo
vxorem,quia propheta est: & orabit pro te, & vi-
ues:si autem nolueris reddere, scito quòd morte
8. morieris tu,& omnia quæ tua sunt. * Statimque de
nocte consurgens Abimelech,vocauit omnes ser-
uos suos: & locutus est vniuersa verba hæc in auri-
bus eorum, timuerúntque omnes viri valde.
9. * Vocauit autem Abimelech etiam Abraham,
& dixit ei: Quid fecisti nobis? quid pec-
cauimus in te, quia induxisti super me & super re-
gnum

gnum meum peccatum grande? quæ non debui-
sti facere, fecisti nobis. * Rursúmque expostulans, 10.
ait: Quid vidisti, vt hoc faceres? * Respondit A- 11.
braham: Cogitaui mecum, dicens: Forsitan non
est timor Dei in loco isto: & interficient me pro-
pter vxorem meam: * alias autem & verè soror 12.
mea est, filia patris mei, & non filia matris meæ,
& duxi eam in vxorem. * Postquam autem eduxit 13.
me Deus de domo patris mei, dixi ad eam: Hanc
misericordiam facies mecum: In omni loco, ad
quem ingrediemur, dices, quod frater tuus sim.
* Tulit igitur Abimelech oues & boues, & seruos 14.
& ancillas, & dedit Abraham: reddiditq. illi Saram
vxorem suam*: & ait. Terra corã vobis est, vbicun- 15.
que tibi placuerit, habita. * Saræ autem dixit: Ecce 16.
mille argenteos dedi fratri tuo, hoc erit tibi in ve-
lamen oculorũ ad omnes qui tecum sunt, & quo-
cumque perrexeris, memẽtóque te deprehensam.
* Orante autem Abraham, sanauit Deus Abime- 17.
lech & vxorem, anxillasque eius, & pepere-
runt: * concluserat enim Deus omnem 18.
vuluam domus Abimelech pro-
pter Saram vxorem
Abrahæ.

ARGVMENTVM.

Abraham peregrinanti in Geraris rapitur vxor, à Rege putante vxorem eius esse: sed Rex in somno monitus intactam viro reddit; cuius precibus sanitas amissa restituitur.

VERS. 1.
1. Peregrinationũ Abrahæ causa.

PROFECTVS] moralis causa est, vt† sic variis in locis peregrinando veræ pietatis doctrinam, & virtutis exempla spargeret: physica verò quoniam aduertebat vitulentas maris mortui exhalationes vicina loca sterilia & pestilentia reddituras, quod Diodorus Siculus, Tacitus, & Plinius testantur accidisse.

2. TERRAM AVSTRALEM] respectu conuallis Mambre; nã & hanc & Gerara constat esse in terra Promissionis.

Cades. Cadesbarne Sur desertũ & vrbs.

CADES] Herodoto lib. 2. *Cadytis*. Goropius vult hunc fontem, in deserto Pharan, eumdem esse cũ *Barne* & *Mispath*: caue cum Cadesbarne confundas: nam ista vicina montibus Seir, illa verò aquis contradictionis, & ab ipsâ vocatum desertum Cades.

SVR] infra phœniciem Pharan, desertum extensum vsque ad mare rubrum, & Ægypti confinia. Goropius putat esse *Sur* oppidum ad sinum Arabicum; quod hodie, *Tor*: sed Moyses loquitur de deserto.

3. Gerara. GERARIS] Gerara vrbs (corruptè Straboni, *Gerra*, lib. 16.) Metropolis Palæstinæ, & sedes Regia. *vide Hieronymũ de locis Hebraicis, & in Epitaph. Paullæ.* fuit in tribu Simeon inter duas illas solitudines, eam quæ Ægyptum, & quæ Saracenorum eremum attingit.

VERS. 2.
4. Saræ vetulæ pulchritudo

DIXITQVE] Geraritis interrogantibus, quid ad illum mulier attineret. Mirantur quidam Saræ nonagenariæ tantam fuisse pulchritudinem: & Procopius, gratiæ diuinæ tribuit; quæ pulchritudinem ei sicut aquilæ iuuentam renouarit, quando tribuit fœcunditatem. Alij dicunt tunc nonagesimam parem fuisse nostro quadragesimo: præterea continentiam, & quod nunquam pepererat, iuuasse.

TVLIT EAM] non auso resistere Abrahamo; cui summa hæc afflictio, si iam conceptus Isaac, vt vult Procopius. ALLEGORIAM de CHRISTO *Rupertus lib. 6. à cap. 14.*

VERS 3. Pro historiæ cognitione sciendum paucis diebus à discessu Angelorum ab Abraham coniugem eius concepisse: & paulò post profectum in Gerara: quo tempore nõdum vterus intumuerat. mox abductâ illâ Deus Geraritas flagellauit, maximè Regẽ ipsum; quem morbo graui & medicis ignoto percussum impediuit, ne quid in Saram posset. desperatâ medicorum arte ad Deum æger recurrit; & dormiẽ-

5. ti Deus apparuit, † Visione imaginariâ, per Angelum motâ phantasiâ,

Deus quomodo apparuerit Abimelecho.

& formatis imaginibus Dei apparentis, & eum alloquentis: ita vt Rex certissimè videretur sibi & Deum videre, & audire, & se vicissim respondere.

EN MORIE

EN MORIERIS] Hebraicè, *mortuus es*, q. d. reus es mortis, subaudi, nisi feceris quod iussero.

NON TETIGERAT EAM] hoc nunc additur, quia intra menses aliquot Isaacum paritura, ne quis spurium suspicaretur: de Pharaone nihil necesse fuit addere. quia multis annis postmodum sterilis per mãsit. Porro quod Hebraicè est, *nõ cohæserat ei*, seu vt dixit ille cũ eâ corpus non limarat, לא קרב *Lo Qarab*, id LXX. & noster honestissimè expresserunt. VERS. 4.

GENTEM] populum. IGNORANTEM] pro hac voce hodie nihil est in Hebræo: sed etiam LXX. olim sic verterunt an excidit? an explicat cur iustam dicat? an potius, *ignorantem & iustam*, idem est quod inuincibili ignorantiâ excusatam. 6. Ignorantem & iustum.

IN SIMPLICITATE] nec mente nec opere volui nocere. Simplex in † sacra Scriptura vsurpatur pro eo qui nulli noxius aut iniurius, *lege Adagia sacra*. §. 33. VERS. 5.

ET EGO SCIO] cur ergo puniuit, quem sciebat innoxium? non dicit Deus eum non peccasse simpliciter: peccarat enim inuitam auferẽdo. sed dicit scire se, illum hoc facto noluisse vxorem viro abripere. VERS. 6.

NE PECCARES] ne vel inscius mœchareris. ne licet non iniustè, rem tamen faceres non iustam. Scholastici dicunt, ne materialiter saltem adulter esses.

NON DIMISI) morbo impediui.

ORABIT PRO TE] vt cesset plaga ista: subaudi, & exorabit. PROPHETA EST] familiariter cum eo versari, & multa illi mysteria futura reuelare soleo. Sic etiã Iosue vocatur propheta Eccles. 46. 1. *Iesus Naue successor Moysis in prophetis*. ET VIVES] Hebraicè est; *viue* noster idiotismum imperatiui pro futuro, explicuit † loca alia citat Saa. *in locutionibus*. tale illud, VERS 7. 7. Propheta vox. 8. Imperatiuus pro futuro.

Si fætura gregem suppleuerit, aureus esto.

STATIMQVE DE NOCTE] nox ponitur † pro extremâ noctis parte, siue summo mane, nam Hebraicè est וישכם בבקר *Vaiaskem Babboqer*, manicauit diluculo. sicut & L X X. καὶ ὤρθρισεν, & sic etiam Chaldæus. nunquam censendus esse in morâ, qui non iussus ipso momento facere, prudenter tempus rei gerendæ præstolatur. Quare fortassis eodem modo capiẽdum de Ioseph Matt. 2. 14. *Consurgens accepit puerum & matrem eius nocte*. Sed de hoc ibi. VERS. 8. 9. Nox pro diluculo.

QVID FECISTI] cur fecisti hoc. nec enim dubitat, sed vt solent irati expostulat, causam facti, quod sciebat, poscens. REGNVM] qui populus sol & Regũm peccata luere. Quicquid delirant Reges plectuntur Achiui. VERS. 9. 10. Locus Matt. 2. 14.

PECCATVM GRANDE] grauem † peccati vltionem & pœnam, *vt* 5. 4. 7. *&* 19. 13. *vide Saa. in locution.* VERS. 10. 11. Peccatum pro vltione peccati.

QVÆ NON DEBVISTI FACERE] quæ non decuit, nec licebat. *vide sup*. 18. 25.

QVID VIDISTI] quæ signa iniustitiæ aut libidinis in nobis deprehende

henderas, vt metuere iure posses à nobis si vxorem tuam fatereris: & vitæ tuæ consulendum putares, nobis in raptum & adulterium coniectis.

VERS. 11. COGITAVI]nihil equidem tale vidi, & vos non noueram, vt hoc suspicari possem: sed nullo vestri aspectu iam ab initio peregrinationis meæ, periculum vitare volens, vniuersim hoc concilium cæpi; dicere sororem meam.

11. FORSITAN]Hebræum רק dubium est an significet, *verè*, an, *forte*,

רק significat forte. sed probabilius † istud secundum. nam ita LXX. & Chaldæus vertunt. non enim affirmando, sed dubitãdo id dixerat. neq; mirandum:

13. Conciliatæ versiones. quia non semper prophetæ omnia sciunt, sed tantum quæ illis spiritus reuelat.

TIMOR DEI] sic est Hebraicè *Irath Elohim*. Nam est pluralis numerus pro singulari: & *timor* ponitur pro virtute Pietatis ideo LXX. θεοσέβειαν vertunt, cùm enim sit sermo de timore filiali, nihil aliud est,

Timor Dei pro pietate. φοβεῖσθαι θεὸν quàm θεοσεβεῖν timere quàm reuereri. *vide Eugubin. hic*. Et ne putarent mentitum, addit:

VERS. 12. ALIAS AVTEM] etiamsi non habuissem hanc causam simulandi, neutiquam mentirer dicendo sororem meam esse.

ET VERE]hoc verbum iungendum, cum precedentibus. vt subaudias, *& verè dixi*: non cum sequenti vocabulo, *Soror*; quæ res Caietanum & alios fefellit, inde colligentes; Saram fuisse veram Abra-

14. Sara Abrahæ neptis à fratre, non soror ex eodem patre. hæ ex parte sororem, non ex fratre neptem, vt nos contendimus cum Iosepho, & D. Augustino *lib. 22. contra Faustum c. 35.* Non obstat quod sequitur, FILIA PATRIS MEI & NON FILIA MATRIS MEÆ]sensus enim est, esse illam sibi sanguine paterno, non materno iunctam, ab eodem Thare, vt se filium sic illam filiam vocatam: & vicissim à Sarâ patrem Abrahæ, patrem, sed matrem Abrahæ nõ vocatam matrem. q. d. est patruelis mea, non matruelis. Probo, tum quia Hebræis receptum vt nomine *Ben*, *& Bath* pro omnibus descendentibus in recta linea vterentur, sicut & Germani Belgæ, & Galli vocãt auos, magnos aut bonos patres. *Gran pere, groote ofi beste vader*. tum quia cap. 11. 31. Sara vocatur Nurus Thare: tum denique quia licita erant coniugia in secundo gradu collateralium, non verò in primo, ne ex altero quidem parente. *Sic D. Augustinus d, cap.* 35. à quo cap. 38. pete Allegoriam.

VERS. 13. POSTQVAM]initio cæptæ peregrinationis, quam Deus mihi imperauit.

EDVXIT ME DEVS.] Hebraicè; התעו אתי אלהים *Hitghau Ithi Elohim*, *postquam errare me fecerunt Dÿ*. Sensus: postquam iussit Deus, vt stabili domicilio relicto, vitam agerem sine certâ sede, erronis instar. quod noster secutus interpretationem Græcam, verbo *educendi* explicuit: quia quẽ quis patriâ educit, nullâ certâ sede propositâ; errare huc illuc iubet. Chaldęus Paraphrastes, causam eductionis indicauit; vertens: *& factum* est cùm aberrassent populi »
post opera manuum suarum me applicauit Dominus ad timorem »
suum

suum ex domo patris mei : } *subaudi*,educens.Cæterùm benè Eugubinus notat,in Hebræo, claré probari distinctionem trium Personarum diuinarum, quia nomini *Elohim* plurali iungitur verbum plurale התעו. LXX. & noster veriti fuerunt offensionem Gentilium si dicerent *Dij fecerunt*; nam eadem de causa semper *Elohim* reddunt, in singulari cùm de Deo sermo fit : vt Deuter.5.26.*Quid est omnis caro, vt audiat vocē Dei viuentis*. Hebraicè est *Deorum viuentium*. Caietanus hic exponit de Angelis ; sed repugnat nostræ versioni, nisi exponas, Deus per Angelos suos. — S.Trinitas explicata.

HANC MISERICORDIAM FACIES MECVM] hoc beneficium, mihi præstabis, חסד *Chased*, propriè misericordia & beneficentia. Cur ergo LXX. vertunt *iustitiam*, *δικαιοσύνην*? quia † iustum erat, — 16. Conciliatæ versiones.
vt vxor mariti sic misereretur. Est quando beneficētia & misericordia,sine iniustitia, nequeunt denegari.

IN OMNI LOCO] in quo non constet me tutò posse dici maritum tuum. — 17. Iustitia pro misericordia.

TVLIT ITAQVE] adduxit, vt satisfaceret Abrahamo quē contristarat, eumque sibi, & per eum placaret Deum. Hoc versiculo in LXX. irrepsit,ex vers.16. *χίλια δίδραχμα, mille didrachmas*.Quod nec noster,nec Chaldæus hic legerunt in Hebræo,nec habetur : dicto tātùm vers.16. indicatur etiam pecunia data. Si LXX. hoc posuerunt, putem ex traditione maiorum hanc summam accepisse. — VERS. 14.

TERRA CORAM VOBIS] habitare in regno meo quocumque lubebit loco. — VERS. 15.

ECCE MILLE ARGENTEI] arbitror. præter animalia illa, iuxta LXX. Sed quales argentei. Hebraicè ; כסף *Keseph*, æquè ambiguè: sed explicant LXX. *χίλια δίδραχμα*, *mille didrachmas*, & Chaldæus, *mille siclos argenti*. *Eleph silghin dicseph*. Vnde possumus notare,quando in S.S. fit mentio argenteorum,vel aureorum simpliciter, capi de siclis,de argenti nummis patet,quia cùm 3.Reg.10.v.29.& 2.Paralip. 1.17. agatur de pretio quadrigarum quas Salomon ex Ægypto eduxerat, d.v.17. noster reddidit *sexcentos argenteos*. d.verò v.29. *sexcentos siclos argenti*,vtrobique Hebraicè tantum est מאות כסף *Meoth keseph*, *sexcentos argenti*.Sic enim solet noster vno loco retinere Hebraismum, aliò explicare. Sic infrà Genes.37.28. Ioseph dicitur, *venditus viginti argēteis* : hoc est *siclis*,vt Chaldæus addidit : rursus 2.Reg.18.11.noster explicat *dedissem decem argenti siclos*. Sic etiam de aureis : nam Iudic.8. v.26. explicat pondus inaurium mille septingenti auri sicli : vbi Hebraicè tantum est,*mille & septingentorum aureorum* : contra Genes.24. 22.Hebr. *inaurem auri dimidium pondus eius*, & statim;*decem aurei pondus earum*.noster,*inaures aureas appendentes siclos duos* : & statim;*totidem pondo siclorū decem*. Vide Marianam c.6. *de Ponderibus & mensuris*. Secundo nota propter versionē Græcam,ab ea *siclum* vocari *didrachma*; sed didrachmum ponunt pro Attico Tetradrachmo,hoc est pro siclo maiore,& etiam pro didrachmo seu minore, de qua re postea iterum sermo futurus:hic puto de maiore siclo mentionem ; valereque hanc — VERS. 16. 18. Aurei vel argentei, vt plurimũ intelligendi sicli.

donationem mille florenis Belgicis, seu regalibus Hispanicis, quater mille: quantillum hodie id foret?

FRATRI] ironicè, quem vocas fratrē cum sis ei, quod Ioui Iuno.

19. Velamentū oculorum. Adag. HOC ERIT TIBI IN VELAMEN OCVLORVM] cum nostro interprete הוא *Hu*, accipio in genere neutro; & velamen refero, ad nuptiale flammeum,& morem velandi nuptas de quo mox *cap.24.v.96*. Cùm igitur Sara sic esset à Rege doli deprehensa, sistit eam marito, & non sine aceto saléque; fungor ait vicem Paranymphi, & nouantiqui auspex matrimonij, te viro vxorem in manum do Caio Caiam: quia & dotem superaddo; siclos mille. Noli noua nupta erubescere. Flammeum habes, quo velêre. Ideò pecuniam dedi, vt si necesse illud emas. Simul & ruborē, quo manifesta mendacij suffunderis, obnubet: atque omnem familiarium ac ignotorum sinistram, de pudicitia à me imminuta suspicionem diluet: facilè namque intelligent te, quòd tam solemniter & honorificè sis viro reddita, castè & pudicè à me habitam simul monebit, vt in posterum cautior, talia pericula deuites. Quotiescumque enim recordaberis, periculi pudicitiæ tuæ in quod te coniecisti; & vanæ simulationis, quæ nihil tibi profuit, nisi ad ruborem faciei tuæ; Sapies vsu docta, & tam ancipiti stratagemate te abstinebis: Idem Rabanus en Anselmus Laodunensis voluerunt, licet obscurius: & confirmat Chaldæus, vt fusiùs ostendetur, *Adagior. Sacrorum tractatu* §.34.

QVOCVMQVE PERREXERIS] Hebraicè *Veeth Kol*, quod alij malunt vertere, *& cum omnibus*, ad personas referendo: noster, quia de personis immediatè præcessit, ad locum potiùs istud retulit, q. d. & vbicumque egeris. LXX. verò & Chaldæus, ad verba simulatoria ipsius Saræ; *super omnia quæ dixisti*: כל ad omnia hæc potest referri.

MEMENTO TE DEPREHENSAM] ונכחת *Venochachath* (à radice יכח *Iacach*, corripere: arguereque significat) alij volunt esse præsens, vel præteritum actiuum, alij futurum passiuum: illi vertunt, & corripiaris, vel corripuit se: isti, castigaberis, erudieris: noster tempora commiscuit eruditè, & explicuit clarè: quidam codices habent, *reprehensam*. Quod placuit Lipomano: sed codex Romanus; *deprehensam*: certè sat reprehensa, quæ deprehensa & verbis istis, vt sale aspersa.

LXX. defensi. LXX. declararunt, in quo debeat se emendare; *& in cunctis esto veridica* quæ vera paraphrasis; nec valent hilum quæ hic altercatur Eugubinus. Nam hoc volunt, abstine in posterū simulatione: fatere, quod res est te vxorem: non fuerat mentita, sed speciem mēdacij ipso facto præbuit.

VERS. vlt. 20. Conclusit Deus vuluā. CONCLVSERAT] tam breui tempore sterilitas deprehendi non potuit: ideò phrasim hic aliter capio, quàm solet: nempè pro partis illius coarctatione; qua fiebat, vt nec puerperæ possent eniti, nec mulieres à viris cognosci: & si attendas Hebræum בעד facilè perspicies hanc esse mentem: ideò etiam vtitur voce *Ialad*, quæ & gignere, & parere significat. PROPTER SARAM] marito ablatam. Hebraicè, *super verbum Saræ*: noster explicuit idiotismum.

CAPVT

CAPVT VIGESIMVM PRIMVM.

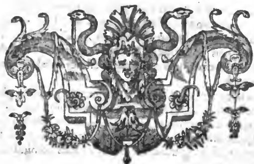

VISITAVIT autem Dominus 1.
Saram sicut promiserat: & im-
pleuit quæ locutus est. * Conce- 2.
pitque & peperit filium in sene-
ctute sua, tempore quo prædixe-
rat ei Deus. * Vocauitque Abra- 3.
ham nomen filij sui, quem genuit ei Sara, Isaac:
* Et circumcidit eum octauo die, sicut præceperat 4.
ei Deus, * cum centum esset annorum: hac quip- 5.
pe ætate patris, natus est Isaac. * Dixitque Sara: 6.
Risum fecit mihi Deus: quicumque audierit, cor-
ridebit mihi. * Rursumque ait: Quis auditurum 7.
crederet Abraham quòd Sara lactaret filiũ, quem
peperit ei iam seni? * Creuit igitur puer, & abla- 8.
ctatus est: fecitque Abraham grande conuiuium
in die ablactationis eius. * Cumque vidisset Sara 9.
filium Agar Ægyptiæ ludentem cum Isaac filio
suo, dixit ad Abraham: * Eiice ancillam hanc, & 10.
filium eius: non enim erit hæres filius ancillæ cum
filio meo Isaac. * Durè accepit hoc Abraham pro 11.
filio suo. * Cui dixit Deus: Non tibi videatur 12.
asperum super puero, & super ancilla tua: omnia
quæ dixerit tibi Sara, audi vocem eius: quia in
Isaac vocabitur tibi semen. * Sed & filium ancillæ 13.
faciam in gentem magnam, quia semen tuum est.

Pp 2 * Sur

14. * Surrexit itaque Abrahá manè,& tollens panem
& vtrem aquæ,imposuit scapulæ eius, tradidítque
puerum,& dimisit eam. Quæ cùm abiisset,errabat
15. in solitudine Bersabee. * Cumque consumpta es-
set aqua in vtre, abiecit puerum subter vnam ar-
16. borum, quæ ibi erant. * Et abiit, seditque è re-
gione procul quantùm potest arcus iacere: dixit
enim: Non videbo morientem puerum: & sedens
17. contrà, leuauit vocem suam & fleuit. * Exaudiuit
autem Deus vocem pueri: vocauítque Angelus
Dei Agar de cælo, dicens: Quid agis Agar? noli
timere: exaudiuit enim Deus vocem pueri de loco
18. in quo est. * Surge,tolle puerum,& tene manum
19. illius: quia in gentem magná faciam eum. * Ape-
ruítque oculos eius Deus: quæ videns puteum
aquæ, abiit & impleuit vtrem, dedítque puero bi-
20. bere. * Et fuit cum eo: qui creuit, & moratus est
in solitudine, factúsque est iuuenis sagittarius.
21. * Habitauítque in deserto Pharan, & accepit illi
22. mater sua vxorem de terra Ægypti. * Eodem tem-
pore dixit Abimelech, & Phicol princeps exerci-
tus eius ad Abraham: Deus tecum est in vniuersis
23. quæ agis. * Iura ergo per Deum, ne noceas mihi,
& posteris meis, stirpíque meæ: sed iuxta miseri-
cordiam, quam feci tibi, facies mihi, & terræ in
24. qua versatus es aduena. * Dixitque Abraham: Ego
25. iurabo. * Et increpauit Abimelech propter pu-
26. teum aquæ, quem vi abstulerant serui eius. * Re-
spondítque Abimelech: Nesciui quis fecerit hanc
rem: sed & tu non indicasti mihi, & ego non au-
27. diui præter hodie. * Tulit itaque Abraham oues
& boues, & dedit Abimelech: percusserúntque
ambo

ambo fœdus. * Et ſtatuit: Abraham ſeptem agnas 28
gregis ſeorſum. * Cui dixit Abimelech: Quid ſibi 29
volũt ſeptem agnæ iſtæ, quas ſtare feciſti ſeorſum?
* At ille: Septem, inquit, agnas accipies de manu 30
mea: vt ſint mihi in teſtimonium, quoniam ego
fodi puteum iſtum. * Idcirco vocatus eſt locus ille 31
Berſabee: quia ibi vterque iurauit. * Et inierunt 32.
fœdus pro puteo iuramenti. * Surrexit autem Abi- 33.
melech, & Phicol princeps exercitus eius, reuer-
ſique ſunt in terram Palæſtinorum. Abraham verò
plantauit nemus in Berſabee, & inuocauit
ibi nomen Domini Dei æterni. * Et 34.
fuit colonus terræ Palæſtinorum
diebus multis.

ARGVMENTVM.

Natiuitas & ablactatio Isaac, expulsio Agar & Ismaëlis, eiusque successus, fœdus Abrahæ & Abimelech.

VERS. 1. 1. Visitatio Dei.

ISITAVIT QVE.] potest *visitatio* Dei hîc accipi † pro largâ eius gratiæ donatione (vt vult Rupertus) nempe adimpletione promissionis per Angelum factæ: tamen malo cum S. Chrysostomo *hom.* 45. propriè capere vocabulum; vt, iuxta promissionem, *sup.* 18. 10. Angelus iussu Dei Saram, vel paulo ante partum, vel mox à partu, inuiserit, & se gesserit Deus humano more; sicut solent amici amicis gratulari natum primogenitum.

VERS. 2. IN SENECTVTE SVA] Hebraicè, *Senectutis suæ*, affixo masculino, vt pateat dici peperisse ipsi Abrahæ iam seni: & licet Hæbræus textus tam clarus non esset, adhuc istud *sua* referendum esset ad eum: nam in sacra Scriptura vxores dicuntur parere maritis; vt statim sequitur. De hoc miraculo legendus D. Augustinus *serm.* 68. *de tempore.*

TEMPORE QVO PRÆDIXERAT] quod à promittente præfixum.

VERS. 3. 2. Filij nascũtur patri. EI] marito suo. Nam sicut Romanis & Græcis, sic etiam Hebræis legitima proles dicitur patrem, non ventrem, sequi; & nasci patri, vt pote suus hæres. sequ. cap. 20. *Melcha genuisset filios Nachor.* & v. 23. idem repetitur: hic noster geminationem eiusdem dicti omisit, vt pote nudum Hebraismum.

VERS. 5. 3. Hyperbatõ. CVM CENTVM] habes hyperbaton, neque enim hoc ad præcepti tempus referendum; Sed ad tempus quo Isaac circumcisus fuit. TROPOLOGICE D. Ambrosius *lib.* 1. *de Abraham cap.* 7. Si perfectus » fueris, habebis posteritatem lætitiæ exultationis, hereditatem vitæ » æternæ.]quod dixit, quia centenarius est nota perfectionis. *vide de eo Hamerum hic.*

VERS. 6. 4. Sara typus Deiparæ. RISVM FECIT MIHI DEVS] Dominus me gaudio repleuit, & quicumque intellexerit, arridebit & congratulabitur mihi. *Chaldaus.* ALLEGORICE Sara est typus B. MARIÆ; quæ ait, omnes sanctos omnium sęculorum ipsam prædicaturos beatam, præ ceteris mulieribus, quia verum Isaac, gaudium & risum cunctis hominibus bonæ voluntatis, pepererit.

VERS. 7. 5. Conciliatio versionum. QVIS AVDITVRVM] magna se hîc versionum & interpretationum diuersitas ingerit: eodem tamen omnes ferè tendunt. Hebraicè est, MI MILLEL LE ABRAHAM. *quis dixisset Abrahæ* LXX. τίς ἀναγγελεῖ *quis annunciabit*, hoc ait: certè priusquam parerem nemo fuisset hominum ausus Abrahæ nunciare, Saram lactare ei filium, quem anus ex senecione concepisset. Nec Abraham hoc sibi dicenti, nec alius Abrahamo id affirmanti credidisset: Nunc cùm hoc παράδοξον recompletum videamus; restat euidens promissi auctorem solum fuisse

lum fuiſſe Deum, cuius eſt promittere & facere, quæ captum humanum excedunt.

LACTARE] ſi duntaxat peperiſſet: ſuſpicio poſſet eſſe partûs ſubdititij. Sed iſtud papillarum emortuarum, & arentium mammarum lac adeò copioſum, vt multis alendis poſſit ſufficere (Hebraicè *Banim filios*) omnem tollit dubitationem. TROPOLOGICE notat D. Ambroſius filios eſſe lactandos à propriis matribus, qua de re Phauorimus apud Gellium *lib.12.Noct.Atticarum*: nec Plato permittit in ſua repub. vt matres quæ per ſe poſſunt, per nutrices id faciant. 6. Mater debet filium lactare.

ABLACTATVS] tunc temporis quincto ætatis anno † ablactabatur, iuxta D. Hieronymum: ſiue potius Pelagium *comment. breui in cap.4.ad Galat.* ſed poſtea, quando ſingularum ætatum ſpacium fuit (vt & vita) breuiùs factum, cœperunt anno tertio ablactare. 2. *Machab.*7.27. quod voluit auctor Hiſtoriæ Scholaſticæ. Quod de ludo ſequitur, facit vt credam hîc agi potiùs de anno quincto, quàm tertio. VERS.8. 7. Ablactationis tempus.

CONVIVIVM IN DIE ABLACTATIONIS] tunc potiùs quàm natiuitatis die, quo dubium an futurus vitalis; & ablactatus iam cenſetur idoneus ſolido cibo, ſolent Iudæi adhuc hodie hunc ritum imitari. *Lege Originem hom.7.* 8. Conuiuium in ablactatione.

LVDENTEM CVM ISAAC] amare † & petulanter ei illudentem, affligentemque vt pote duodecim annis iuniorem. Hebræi *Cachaq*, (hoc eſt ludere) vſurpant pro vexare, & pugnando alicui nocere, vt capit hîc in Catena Acacius, iuxta illud 2.Reg.2.14. *ſurgant pueri ludere*, vbi de duello agitur. 2.Machab.7. vbi promiſcua hæc ſunt, v.7. *deducebant ad illudendum*: & v.10. *poſt hæc tertius illuduur*. at v.13. *quartum vexabant ſimiliter torquentes*. & 15. *& cum admonuiſſent quintum, vexabant eum*. Ita de perſecutione Iſmaëlis, hæc interpretatur D. Hieronym. *commentar. in epiſt.ad Galat.* 4. Secutus D. Paulum, qui ſic expoſuit ibi v.29. *Sed quomodò tunc is, qui ſecundum carnem natus fuerat, perſequebatur eum, qui ſecundum ſpiritum.* Veriſimile planè filium ancillæ propter conuiuium hoc, irriſiſſe, & vexaſſe puerulum Iſaac, & contendiſſe propter ætatem ſibi hoc ius primogenituræ potiùs competere (*ſic D. Hieronym.*) ideo Saram excanduiſſe, non tantum in Iſmaëlem, ſed etiam in Agar, eò quod laſciuiam & iniurias ſui filij non reprimeret. VERS.9. 9 Luſus Iſmaẽlis cũ Iſacc. Ludere quid

EIICE] prophetico ſpiritu hæc ab ea dicebantur (*Auguſtin.q.51.*) clarè etiam colligente conatum Iſmaëlem dominari, & inſidias fratri ſtructurum. VERS.10.

HERES] primogenituræ & communium bonorum.

DVRE ACCIPIT] veritus ne ex iracundiâ hæc dicta; & ignarus à Deo Saram moueri. ideo hoc ei immeritò diſplicuit. VERS.11.

FILIO SVO] Iſmaële, qui proprius Abrahæ, & non communis Saræ & Iſaac.

OMNIA QVÆ DIXERIT] quoad hanc expulſionem: ne putes vxori dominium tribui. Fuit autem iſta Dei iuſſio de Agar expellendâ, quaſi quædam thori ſeparatio, qua Agar & Abraham à lege debiti mutuò reddẽdi liberabantur: non tamen licebat Agaræ VERS.12. 10. Thori ſeparatio.

vir im alium capere, *vt benè Tostad.*

11. Semē Abrahæ litterale & allegoricum.

IN ISAAC VOCABITVR TIBI SEMEN] cùm Isaac † nō fuerit filius carnis, sed promissionis: ideò non qui filij (*tantum*) carnis filij Abrahæ, sed qui *semen* repromissionis illi propriè sunt filij Abrahæ reputādi, & ad hoc *in Isaac vocantur*; hoc est in CHRISTO vocante gratiâ congregantur. Sic D. Paulus explicat *d. cap. 4. v. 23. & 28.* Sed (vt ipsemet dicit *v. 24.* per allegoriam. Sensus ergo historicus est: posteri tui qui descendent ex te per Isaac, non qui per Ismaël, Abrahamidæ, seu Abrahæ filij nominabuntur, & ex illis, non ex Ismaële, benedictum semen orietur. Ismaëlis verò posteri ab aliis quidem Agareni, à seipsis verò Saraceni vocabuntur. Ideo illi non pertinent ad nomen tuum, quo soli Israëlitæ gloriabuntur.

VERS. 13. QVIA SEMEN TVVM EST] in tui gratiam, quia etiam à te genitus.

VERS. 14. SVRREXIT] nocturna igitur visio fuerat, sicut capite præcedente.

TOLLENS PANEM] panes.

ET VTREM AQVÆ] cuius per desertum penuria. Meminit necessariorum ad vitam tuendam: & probabilius est, quod Theodoretus q. 71. docuit, non alia tum ei dedisse, quod certò crederet Deum Ismaëli non defuturum, & eius causa matris curam gesturum. Nihil

12. Agar in deserto vnde vixerit.

tamen † prohibet, quin postea sæpè illis multa miserit, & eorum necessitatibus subuenerit: quod verò Iosephus scribit eam liberalitate pastorum in deserto fotam, id de primis diebus interpretor.

13. Ismaël an humeris impositus matris.

TRADIDIT PVERVM] saltem † ducendum, iam grandiusculus; cui (vt minimum) plus quindecim anni erant ætatis, nec poterat humeris imponi, quæ est sententia D. Augustini. Hebraicè est, ambigua locutio; nam potest videri Hyperbaton, sic ordinandum, *tulit panem & vtrem aquæ & puerum, & dedit ad Agar, posuit super humerum eius*; vt puerum dicas traditum Agar, & vtrem ac panes humero eius impositos; vt noster vertit: vel sine hyperbato dicendum, quod illud; *& puerum*, non referatur ad omnia præcedentia, sed tantum ad; *dedit*: sic

Conciliatæ versiones. Locus LXX correctus.

etiam accipienda Paraphrasis Chaldæa. Quod LXX. qui vertunt; καὶ ἐπέθηκε τὸ παιδίον ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτῆς: *& posuit puerulum super humeros eius*. Satis apparet ex D. Hieronymo & Augustino, verba fuisse transposita, & eos scripsisse prout est in Hebræo; καὶ ἐπέθηκε ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτῆς, καὶ τὸ παιδίον, &c. Nam quod alij cum Lipomano dicunt,

14 Humeris imponere.

esse Hebraismum, humeris alicuius † imponi, quod curæ illius committitur, sicut Isaiæ 9. 6. *factus est principatus eius super humerum eius*, & cap. 22. v. 22. *dabo clauem domus Dauid super humerum eius*. id hoc loco duriusculum, quia etiam vter humeris dicitur impositus, an ergo idem verbum de vno quod complectitur, Metaphoricè, & de altero propriè capiemus? Deinde hoc nostræ versioni non consentit.

ERRABAT] ignara viarum palabatur.

BERSABEE] quæ sic postea vocata, vt arbitror, ab vrbe eiusdem nominis. *vide infr. v. 31.*

VNAM

VNAM ARBOREM] quandam ex arboribus. Hebraicè est Vers.16.
plurale. LXX. speciem ediderunt, fuisse *abietem*, ἐλάτης: quod non pla- 15 LXX. solét
cet Lipomano & Eugubino, eo quod שיח *Siah* potiùs *virgultum* si- ex Tradi-
gnificet in genere. Putem illos non reddidisse verbum, sed ex Tradi- tione quæ-
tione veteri rem explicasse: quod & alias eos facere monui, & mone- dam expli-
bo suis locis. care.

ABIECIT] habens eum pro derelicto & morituro, & non susti-
nens videre animam agentem, deseruit. *Augustin. q. 52.*

ET ABIIT] ad iactum arcus sedit opposita puero.

LEVAVIT] ipsa Agar: non ait puerum quoque eiulasse, sed id se-
quentia indicant, cùm dicit vocem pueri à Deo exauditam.

Statim hîc † habes aliud hyperbaton, dissoluendum; *vocauitque* VERS. 17.
de cælo Angelus Dei Agar dicens. ne putes Agar, vel Angelum dici esse 16.
de cælo, sed in cælo apparentem Angelum inde locutum: quidā hoc Hyperbatō.
addi censent, vt sciatur Angelus bonus fuisse: sed *cælum* videtur poni
pro aëris regione. quare hoc non est firmum.

QVID AGIS AGAR?] non ignarus quærit, sed parat occasionem
responsioni, quam sacra scriptura vult subaudiri.

NOLI TIMERE] hoc † boni Angeli signum, qui timorem; quem 17.
aduentu suo adferunt; verbis mox conātur tollere. *Vide dicta in Dis-* Signum bo-
quisit. Magicis tomo 2. lib. 4. q. 3. sect. 6. vetàt autem timere, adspectum ni Angeli.
suum aut inopinatum sermonem eius quem non videret, si non ap-
paruit visili formâ; aut pueri mortem, qui Deo sit curæ.

SVRGE] quid animo es abiecta? TOLLE] quem abiecisti vt mori- VERS.18.
turum, leua vt victurum, & curam eius gere.

APERVITQVE OCVLOS] fecit vt aduerteret vicinum fontē, quem VERS.19.
priùs mærore turbata non aduerterat. sic habes Lucæ 24. 16. *oculi eo-* 18. Aperire
rum tenebantur, ne eum agnoscerent. & postea v. 31. *Et aperti sunt oculi eo-* oculos.
rum, & cognouerunt eum.

» DEVS] S. Isidorus † notat eundem, qui ante *Angelus* dictus, nunc 19.
» vocari *Deum*: quia fuerit filius Dei, qui per legatos & prophetas sem- S. Isidori lo-
» per locutus est; qui per obedientiam paternæ voluntatis *Angelus* vo- cus.
» catur; secundùm naturā verò patris, *Deus*; quia verè & ipse Deus, si-
» cut & pater.] Sequitur sententiam Patrum, qui semper in veteri te-
stamento volunt apparuisse secūdam Trinitatis personam: quod quia
satis incertum, expono Deus per Angelum aperuit, vt dixi.

ET FVIT CVM EO] ne de Agar accipias, expressè est Hebraicè, *&*
fuit Deus cum puero. sic etiam est Chaldaicè, & Græcè. puto excidisse
è nostra versione voculam, *Deus*: si non excidit, subaudienda. Si Deus
fuit auxiliator & defensor Ismaelis, certè fabula videtur, quod aiunt
Hebræi eum infamem latrociniis vitam duxisse.

IVVENIS SAGITTARIVS] significat † à iuuene vacasse sagittatio- 20.
ni ferarum, hoc illi assiduum exercitium fuisse, & ita peritiam iaculā- Conciliatæ
di consecutum. Hebræa, omnia hæc insinuant: nam רבה, *Robbeh*, à רב versiones.
Rab, id est multus, vnde רבי *Rabbi* magister quasi multæ peritiæ & e-
ruditionis. LXX. ἐγένετο δὲ τοξότης. *factus est sagittarius.*

VERS.21. DESERTO PHARAN]quod est trans Arabiam, cõtra plagam Australem. an desertum ab vrbe Pharan, an vrbs à deserto nuncupata dubium,sed crediderim prius.

ÆGYPTI] Ægyptia nurum asciuit suæ patriæ.

VERS.22. ABIMELECH]de hac voce dicam postea.nunc admoneo,quod in LXX. versione habes; *& Ochozad pronubus eius* νυμφάγωγος, ex cap. 26.26.huc intrusum.

VERS.23. NE NOCEAS MIHI.]hîc nostrum interpretem vellicant nõnulli, quia Hebraicè est אם תשקר *Im Tiskor*:& constat *Scakar*(quæ est radix verbi)idem esse quod mentiri seu falsum loqui.IM quoque, *si*, ad verbum, vt sit,*si mentitus fueris mihi.* Sed noster pro se habet LXX. qui μὴ ἀδικήσειν με.vt noster,& Chaldæus etiam negatiuè *Dela quod*
21. *non*.Sciendum itaque LXX.& nostrum eruditè admodum explicasse idiotismum formulæ iurisiurandi,Pro *mentiri* dicunt *nocere*,quia de hoc mendacio loquitur,quod in opere consistit. Nam qui pollicetur quod vult præstare;postea tamen mutata sententia nõ præstat; is non loquendo,sed omittendo,vel contra faciendo hoc est nocendo,mentitur:reipsa verò & propriè,nocet.Pro,*si*,reddunt,*ne*, quia Hebræi in his formulis iuramenti *Si* pro *ne* vel *non* ponunt. Nam est oratio per Aposiopesin abrupta & mutila:sicut illa Latinorũ in simili re, *si sciens fallo*,in qua si non exprimitur,subaudienda pœnæ imprecatio. nempe in hominum iuramento,*tum me Deus malè perdat*:quando autẽ Deus sic iurat,subintelligitur;*non habear pro Deo*,seu quod idem *non ero qui ero* hoc est verax.Hunc Hebraismum aliquando noster interpres retinet,vt Psal.88.36.*semel iuraui in sancto meo,si Dauid mentiar.* & Psal. 94.v.vlt.*iuraui in ira mea,si introibunt in requiem meam.*aliquando verò eum explicat per negationem *ne* aut *non*, vt hic & 1.Reg. 3. *iuraui domui Heli,quod non expietur iniquitas eius victimis.* Ceterum 1. Reg. 20.à v.12.habes integram formam additis imprecationibus, quæ in aliis subaudiuntur,*hæc faciet Dominus Jonathæ & hæc addat,&c.*

Iurisiurandi formula, si mentieris, &c.

ET POSTERIS MEIS STIRPIQVE MEÆ]Hebraicè est,*filio meo & nepoti meo.*לי ולניני ולנכדי *Li Vlnini Vlnechdi*, quod notandum quia definitur gradus qui vltimus in pacto,nempe tertia generatio. Vnde sequitur postea sine periurio Geraritarum terram ab Israelitis,tempore sequẽti occupatam,mortuis iam tertiis successoribus Abimelechi. LXX.vt & noster sensum reddiderũt voce generali μὴ δὲ τὸ ὄνομά μου, *nominis* voce,vt Græci & Latini solent stirpem seu *familiam* intelligentes:vt non magis deuient LXX.quàm noster, si deuiarent : quod illis(vt solet)nimis seuerè & petulanter Steuchus improperant.

IVXTA MISERICORDIAM]Hebraismus,pro sicut de te benè merui,sic tu de meis fac mereare.

VERS.25. PVTEVM]quem ante eiectam Agar serui Abrahæ foderant:postea fuit à Palæstinis vi ereptus,illis vti prohibitis.

VERS 26. NESCIVI]nec ex te,nec quoquam alio resciui de iniuriâ , vel eius auctore.cur non indicasti vindicaturo iniuriam tuam.

VERS.27. TVLIT]opima de gregibus & armentis suis delegit , & Regi donum

num obtulit.

SEORSVM] folas, fegregatas.

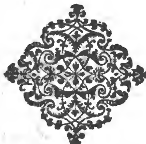
SEPTEM] myfticum fenfum benè Rupertus *cap.26.fup.* VERS.30.

BERSABEE] nofter contraxit in vnam vocem duas contraxit, VERS.31.
באר שבע *Bear Sabagh*, prior *puteum* fignificat; à quo poftea vrbs dicta BERSABEE, quæ à Chriftianis ab aliquo factionis *Gibelinæ* vocata GIBELIN, tefte Borchardo: Pofterior *Scabagh* per Ain in fine, quibufdā videtur fcribēda per vnicū e, vt fit *Berfabé*; nō *Berfabee*, & eorū fententiam confirmat Iofephus lib.1.antiq. c.12. & fimilia, vt *Theme*, *Iofue*, &c. Significat autem שבע, duo nempe iuramentum, & etiam feptem. propter primum LXX. vocant φρέαρ τοῦ ὁρκισμοῦ *puteum iuramenti*, vt & nofter ver. 32. quia ad illum ambo iurarunt. Si vertas *puteum feptem*, debes fubaudire, *agnarum*; quas pro puteo & loco circumiacente Abraham Regi donauit: & fic titulo permutationis, non verò gratuitò exiguum illum locum poffedit: quæ eft mens verborum D. Stephani, de Deo & Abraham; *& non dedit illi hereditatem in ea* (terra Paleftinæ) *nec paffum pedis*, Act. 7.5. fcilicet gratis. *fic Auguftin.q.56.*

PLANTAVIT NEMVS] generaliter fume pro horto vel quauis plantatione. fic vocem אשל *Efel* exponunt Onkelos *in Chaldæo Thargum*, & Ionathas *in Syriaco feu Hierofolymitano*; qui addit in hoc eum horto plantaffe frugiferas arbores, & ibi folitum peregrinos hofpitio excipere, & cum illis pacifci; vt Deum creatorem cęli & terræ, cuius beneficio his bonis fruerentur, timerent & colerent: atque ita probè inftitutos & vera imbutos religione à fe dimittere] fides fit penes illum: probabilis valdè narratio eft. Ex fequentibus patet ibidem altare exftruxiffe. LXX. lata voce, *agrum*, ἄρουραν verterunt. VERS. 33. 21. Abrahæ nemus feu hortus.

COLONVS] incola peregrinus. Hebraicè גור *Gur*.

Qq 2 CAPVT

CAPVT VIGESIMVM SECVNDVM.

1. QVæ postquam gesta sunt, tentauit
Deus Abraham, & dixit ad eum:
Abraham, Abraham. At ille respō-
2. dit: Adsum. * Ait illi: Tolle filium
tuum vnigenitum, quem diligis,
Isaac, & vade in terram visionis: at-
que ibi offeres eum in holocaustum super vnum
3. montium quem monstrauero tibi. * Igitur Abra-
ham de nocte consurgens, strauit asinum suum:
ducens secum duos iuuenes, & Isaac filium suum:
Cumque concidisset ligna in holocaustum, abiit
4. ad locum quem præceperat ei Deus. * Die autem
5. tertio, eleuatis oculis, vidit locum procul: * dixitq́;
ad pueros suos: Expectate hîc cum asino: ego &
puer illuc vsque properantes, postquam adoraueri-
6. mus, reuertemur ad vos. * tulit quoque ligna ho-
locausti, & imposuit super Isaac filium suum: ipse
verò portabat in manibus ignem & gladiū. Cúm-
7. que duo pergerent simul, * dixit Isaac patri suo:
Pater mi. At ille respondit: Quid vis fili? Ecce, in-
quit, ignis & ligna: vbi est victima holocausti?
8. * Dixit autem Abrahā: Deus prouidebit sibi victi-
9. mā holocausti, fili mi. Pergebant ergo pariter: * &
venerunt ad locum quē ostenderat ei Deus, in quo
ædificauit altare, & desuper ligna compo-
suit

ſuit : cumque alligaſſet Iſaac filium ſuum, poſuit eum in altare ſuper ſtruem lignorum. * Ex- 10.
tenditque manum,& arripuit gladium, vt immolaret filium ſuum. * Et ecce Angelus Domini de 11.
cælo clamauit, dicens: Abraham, Abraham. Qui
reſpondit: Adſum. * Dixitque ei: Non extendas 12.
manum tuam ſuper puerum,neq; facias illi quidquam: nunc cognoui quod times Deum, & non
pepercisti vnigenito filio tuo propter me. * Leua- 13.
uit Abraham oculos ſuos, viditque poſt tergum arietem inter vepres hærentem cornibus,
quem aſſumens obtulit holocauſtũ pro filio.* Ap- 14.
pellauitque nomẽ loci illius,Dominus videt.Vnde vſque hodie dicitur: in monte Dominus videbit.
* Vocauit autem Angelus Domini Abraham ſe- 15.
cundò de cælo, dicens: * Per memetipſum iuraui, 16.
dicit Dominus: quia feciſti hanc rem, & non pe-
perciſti filio tuo vnigenito propter me: * benedi- 17.
cam tibi,& multiplicabo ſemen tuum ſicut ſtellas cæli,& velut arenam quæ eſt in littore maris:poſſidebit ſemen tuum portas inimicorum ſuorum,* & 18.
BENEDICENTVR in ſemine tuo omnes gentes terræ,quia obediſti voci meæ. * Reuerſus eſt Abrahã 19.
ad pueros ſuos,abieruntque Berſabee ſimul,& habitauit ibi.* His ita geſtis, nunciatum eſt Abrahæ 20.
quòd Melcha quoque genuiſſet filios Nachor fratri ſuo, * Hus primogenitum, & Buz fratrẽ eius,& 21.
Camuel patrẽ Syrorũ, *& Caſed, & Azau,Pheldas 22.
quoq; & Iedlaph,*ac Bathuel,de quo nata eſt Re- 23.
becca:octo iſtos genuit Melcha, Nachor fratri Abrahæ. * Concubina verò illius, nomine Roma, 24.
peperit Tabec,& Gaham,& Tahas,& Maacha.

ARGVMENTVM.

Fidei, spei, dilectionis Dei, & cæca obedientiæ præbet Abraham exemplum, paratus filium immolare. quare & promissiones et rursus confirmantur. Texitur etiam catalogus maiorum Rebeccæ, quæ futura Isaaci coniux.

VERS. I.

1.
Deus quo modo tentet.

VÆ POSTQVAM GESTA] vt cap. 21. narrauit omnia, iuxta Chrysost. *hom.* 47.

TENTAVIT] vt daret † exemplum & ostenderet quāta virtus in athletâ suo lateret, eumque coronaret. sic ad bonum Deus, Diabolus autem ad peccatum & subuersionem tentat, quorū malorū intentator est Deus. *legendus D. Ambros. lib.* 1. *de Abraham cap.* 8. & qui totum caput egregiè appendit D. Augustin. *serm.* 72. *de tempore.*

2.
Ecce ego. Hebraism.

ADSVM] Sic † noster solet explicare formulam Hebræam, הנני *Hinneni*, qua significatur animæ promptitudo ad parendum. q. d. ecce ego totus animo & corpore præsto sum, quid me vis? sic inf. 7. v. Hebraicè est, הנני & noster vertit, *quid vis*. Chal. & LXX retinent Hebraismum.

VERS. 2.

TOLLE] Hebræa sunt valdè pathetica; *Tolle nunc filium tuum, vnicum tuum, quem dilexisti, Isaac.* & LXX. illum filium tuum, *illum dilectum tuum, quem dilexisti, illum Isaac.* nam vbique adduntur articuli: & his repetitionibus dici nequit quantùm paterna viscera torquerentur. *lege Philonem lib. de Abraham & Origenem hom.* 8.

9.
Dilectus pro vnigenito.
Conciliatæ versiones.

VNIGENITVM] more miraculoso, & secundùm repromissionem natum, & Dei vnigeniti figuram. Hebraicè est, יחידך *Ichidecha, vnicū,* quod LXX. solent vertere ἀγαπητὸν *dilectum*; quia non est dilectio maior vnigeniti dilectione: sic etiam infer. v. 16. vbi ex Philotheo Eugubinus docet idem esse vnigenitum & dilectum, τὸ ἀγαπητὸν ἴσον τῷ μονογενεῖ, & ex Odysseâ Homeri confirmat.

4.
Præteritum pro omni tempore.

DILIGIS] Hebraicè est præteritum, אהבת *Ahabta, dilexisti.* q. d. cogita illum iam non esse, vixit. sed Græci & Chaldæus vt noster in præsenti. quia adhuc diligebat, nec vmquam desierat diligere. Solent Hebræi, quod † constans volunt indicare, certâ hac temporis differentia specificare, vt intelligamus immutabilitatem & durationem actionis. ideo prudenter noster cum LXX. præsens posuerūt. *de hac locutione lege Francisc. Riberam in cap.* 1. *Osee nu.* 31.

ISAAC] qui tibi causâ risus, & nunc mœroris.

VADE] Hebraicè, *vade tibi.* Hispanice, *vete.* notandus pleonasmus, pro similibus, vt in Canticō; *Si ignoras te.* vbi dixi.

6.
Terra visionis seu.

IN TERRAM VISIONIS] sic vocat per anticipationem. nam postmodum ab Abrahamo nomen illi inditum. מוריה *Moriah* † aliter & aliter vertunt. Noster Symmachum secutus à radice ראה *Raah* deducit,

ducit,quæ significat *videre*:quod licèt quidam sugillent,placuit tamē Eugubino,& Oleaster ait non improbandum:ambo Hebrææ linguæ peritissimi. Alias etymologias petere potestis ab eodem Oleastrio & Lipomanno, nempe vnam à ירה *Iarah,timere*,quasi mons vbi colendus & venerandus Deus : aliam à Mar siue כרר *Marar hoc est myrrha*,quasi mons amarus Abrahamo. Symmachus vertit *τῆς ὀπτασίας*, vt noster : nec longè abit Aquila, qui *τὴν καταφανῆ*, *terram claram* seu *lucidam*. scilicet hi omnes censuerunt cum Diuo Hieronymo Mem & vah non pertinere ad radicem. *Mons Moria* † fuit in plures colles 6.
diuisus. partem Orientalem postea incluserunt muro, & in eâ Salo- Moria mōs.
mon templum postea construxit, vbi fuerat area Ornam Iebusæi. 2.*Paralip*.3.1.alia pars extra vrbem mansit,vbi mons Caluariæ, iuxta Diodorū Tarsensem *in Catena*, in hac parte extimâ crucifixum Dominum eodem loco vbi Isaac immolādus post S.Hieronymum docet Augustin.*serm*.71.*de tempore*. Vnum montium]collem aliquem.

De nocte]primo diluculo,Hebraicè *Manicauit Abraham mane* Vers 3.
hoc est *surrexit summo mane*. Festinat implere præceptum, ne mora faciat peccatum,ait S.Zeno *sermo*.5.*de Abraham*. Vtrum Sara † cō- 6.
scia fuerit immolationis filij ? Procopius affirmat, negat Iosephus. si Sara ignara
sciuisset,non opinor matrem tantæ fortitudinis laude sacraScriptura immolatio-
priuasset reticendo. Isaac.]agentem ætatis annum vigesimum nis filij.
quinctum.*Sic Iosephus*. Quem præcererat] montem Moria.

Die tertio] in Geraris degebat:inde ad templum Ierosolymita- VERS.4.
num[quod in monte Moria]est iter tridui.Sic D.Hieronymus:quod capio de regioneGeraritarum, nō vrbe.nam probabilius videtur mihi,quod Tostato,tum habitasse in Bersabee,quę mox videbimus redeuntem,*v.19*.Hæsit tamdiu in itinere quia lento gradu, Deo sic disponente vt diutiùs angeretur. Vel sanè triduum partiale computandum,&quidem à die iussionis Dei, non à die discessionis Abrahæ.

Vidit locum] signo aliquo illi à Deo dato cognouit collem, in quo Deus sacrificium fieri volebat.Hebræi narrant fuisse columnam ignis in cacumine collis Abrahamo & Isaac solis cōspicuam.*Sic Abulens*.

Revertemur]Melchior Canus, homo doctus, sed audacior VERS.5.
quam deceret *lib*. 2. *de locis Theologicis cap*. 4. asserit Abraham leuiter 7.
mentitum. Nonne potuit & debuit de tanto patre loqui reueren- Abrahā pro-
tius? D. Ambrosius ait ignarum prophetasse. Malo cum Origene & phetat de fi-
D.Augustino & Alcuino dicere, certo credidisse puerū secum rediturum,& mortuum à Deo suscitari posse, & Deum, qui promiserat ei semen ex Isaac,mentiri non posse. Prophetat ergo: sed fide gnarus *vide Augustin.lib.16.de ciuitate Dei cap*.32. Aliter soluit Thomas Anglicus,seu Eboracensis:nempe vsum amphibologiâ,vt serui crederēt illum de Isaac & se loqui; ipsum verò, more Hebræo, pluralem pro singulari vsurpasse,de se solo. lij reditu.

Imposuit super Isaac]cerne figuram Christi crucem suam VERS.6.
baiulantis.*vide B.Prosperum p.1.prædiction.cap.17.& 18*.

VERS 7. Etiam hoc colloquium augebat patris dolorem, *ponderat D. Ambrosius* 5. *cap.* 8. VICTIMA] genus posuit pro specie. nam Hebraicè est *pecus*, masculinè, nempe aries vel agnus. Græcè τὸ πρόβατον. ouis. Hebraicè *Seh* שה paullo post noster vertit, arietem.

VERS. 8. DEVS SIBI] puto etiam fide gnarum, licet de modo, & indiuiduo

8. ignarum, prophetare, *vt sup.* 5. & sic expono dictum S. Chrysostomi.

videre pro prouidere. PROVIDEBIT] Hebraicè, *videbit*, & LXX. ὄψεται † phrasis etiã Latinis vsu cognita, & nostro mox vers. XIIII. & sic Tob. 12. 1. ὅρα μισθὸν, *cura seu prouide mercedem*. Cicero ad Atticũ, *vt prandium nobis videret*.

VICTIMAM] iterum Hebraicè in specie *agnus*; vt & Chaldaicè, sed Græcè πρόβατον.

VERS. 9. QVEM OSTENDERAT] Iosephus vult fuisse locum, vbi postea tẽ-

9 plum; quasi verò Isaac figura victimarum templi: meliùs Diodorus

Caluariæ mõs in quo Isaac immolandus. fuisse montem Caluariæ: qua de re multa egregiè Stephanus Salazarius Cartusianus *Discursu* 10. *in Symbolum Apostolorum & ve.* 5. *v.* 11.

ÆDIFICAVIT] obiter cespite fosso, & saxis aliquot coaceruatis.

ALLIGASSET] declaratâ illi priùs voluntate diuinâ. Lætatus » est iuuenis, patre fidele ipse quoque fidelior, nec recusabat mortem, » quam Deus, qui vitam dederat, imperabat. Lætatur pater filio quoque » gaudente, & cum gaudio vnici pignoris alligat manus, quas ille vin- » ciendas libentius offerret.] *Sic S. Zeno Veronensis* 5, qui addit *pedes* » quoque ligasse, ne in exitu mortis concitata victima calcitraret. Potiùs arbitror manus pedesque vinctum, vt figurato figura responderet: & quia mos erat ita victimas constringere.

VERS. 10. ABRAHAM, ABRAHAM] vocem geminauit, ne animo incitato pater præueniret. *Sic Chrys. & Ambros.*

VERS. 12. NON EXTENDAS] manum eleuarat, & gladium vibrabat in ceruicem, manum iubet sustinere, ne percutias (ait) nec vllum damnum puero inferas. de locutione notaui quæ digna *ad cap.* 5. *Isaiæ*: de rẽ totã præclarè S. Petrus Chrysolog. *serm.* 108. & S. Martialis *epist. ad Burdigalens. cap.* 1.

10. NVNC COGNOVI] more hominum loquitur; qui, cuius rei pericu-

Nouisse Deus quid dicatur. lum fecerunt, id se perfectè putant nouisse: quam † arbitror simplicem significationem istius Dei locutionis, nec tamẽ repudio aliorum, Diodorus exponit omnibus ndtum fecisti. D. Augustinus *q.* 58. *&* S. Gregorius *lib.* 28. *in Iob. cap.* 7. nosse te feci; S. Hilarius *in psal.* 1. nosse dignatus sum, NON PEPERCISTI] quantum in te fuit immolasti. *vide Philonem lib. de Abraham.*

VERS. 13. ARIETEM HÆRENTEM CORNIBVS INTER VEPRES] pro, *inter*

11. *vepres* Hebraicè est, בסבך *Bassebach*. Quid est *Sabech*? Emissenus &

Sabech quid. Procopius putant significari hircũ stantẽ cornibus erectis, & ad carpẽdas arboris frondes sublimis: quod ridiculũ visũ D. Hieronymo. puto illos nõ tã explicare significatũ, quã rẽ describere, potuit autem sic stare, & simul in vepreto implexis cornibus hærere. Radix סבך significat implectere seu irretire, quod propriũ est dẽsi vepreti. Aquila συχνῷ interpretatur, *in condenso* subaudi vepreto. Symmachus, rete.

LXX. &

LXX. & Theodotion, nomen *Sabech* retinuerunt; vertentes ἐν φυτῷ Σαβὲκ, *in planta Sabec.* Theodoretus & Gennadius (vt refert Eugubinus) ex quorundam (puto Diodori) ſententia exponunt ἄφεσιν *dimiſſionem* ſeu veniam quos ſuſpicor סכך pro סבך legiſſe. Noſter Ierem. 4.7. metaphoricè vertit, *aſcendit leo de cubili ſuo*; pro de ſyluâ ſeu condenſis: vt vertit, Iſai. 10. v. 34. *condenſa ſaltus*, & pſal. 73. 5. *ſiluam lignorum*, vt & ibi LXX. idem aliquando ſcribi per ש volunt ex 2. Reg. 18. 9. vbi, eſt שובך האלה *Subech Haelah* quod noſter reddidit *condenſam quercum*, hoc eſt ramis multis implexam. Non arbitror certi virgulti genus eſſe, aut arbuſti, ſed in genere ſignificare cuiuſuis virgulti, arbuſti, arboriſve implexam ramorum condenſitatem: & ſic hoc loco, Hebræum; *in implexu*, ſeu *implexione*, more idiomatis pro concreto poni; vt cum dicunt *ſpeluncam duplicitatis*, pro duplici; *hominem peccati* pro peccatore. ſic *hærentem in implexione*, hoc eſt in dumeto ſeu vepreto implexo ramis. Igitur optimè noſter, *inter vepres*. rectè etiam Aquila, & rectè Symmachus ſed metaphoricè; & ſuſpicor hunc per ש legiſſe. Cur LXX. hîc nomen retineant, quod alibi rectè verterunt, neſcio. Sic hærens in arbore aries CHRISTI figura fuit. Iuuat quod Chaldæus, *in arbore* tranſtulit. Verus aries fuit alicunde ab Angelo adductus, & hæſit, ne Abrahamum effugeret, ſed præſto eſſet immolaturo.

DOMINVS VIDET] Abraham loco nomen impoſuit ex eo quòd ipſe filio reſponderat *v.* 8. Sed D. Auguſtinus *d.c.* 32. exponit; *vidit*, id eſt videri ſe fecit, apparuit. Secutus verſionem LXX. VSQVE HODIE DICITVR, &c. quod Abraham dixerat Actiuè יראה *Ireth*, videbit, hoc adagio mutatum in paſſiuum יראה *Ieraeth videbitur*. Sunt autem verba Moyſis quaſi interloquentis; Iam inde, ait, ab Abrahæ tempore in hunc vſque diem, quo hæc ſcribo, vulgi ſermone prouerbium teritur; IN MONTE DOMINVS VIDEBITVR: quo vtebantur in anguſtiâ conſtituti & Dei auxilium optantes. q.d. Sicut in monte, extremo in periculo miſertus fuit Abrahæ, ſic etiam noſtri tandem miſerebitur. Sed fuſiùs hac de re in Adagiis ſacris §. 35. ALLEGORICE. Nunc in hoc mundo Deus vidit ſciamachiam, videbit pugnam pugnaciſſimam, patiente hic ſuo vnigenito: præluſit Iſaac, Sed IESVS cataſtropham, vidente Patre, exhibebit.

VERS. 14. 11. In monte Dominus videbit, adag.

SECVNDO] vocarat primò, quando filium vetuit occidere.

VERS. 15.

PER MEMETIPSVM] cùm non poſſet † per ſe maiorem iurare, iurauit in ſemetipſo, *Heb.* 6. 13. hoc eſt per ſuam ſtabilem determinationem, quâ prorſus independenter à cauſis ſecundis, & omnino immutabiliter id fieri decreuit. Nam phraſis ſignificat decretum Dei inuariabile. *Toſtadus*. Quod hîc ait *iurare per ſemetipſum*, hoc aliis multis modis exprimit ſacra Scriptura Ierem. 22. 5. *in memetipſo iuraui dicit Dominus*. & c. 51. 14. *Iurauit Dominus Deus exercituũ per animam ſuam*. & cap. 44. 26. *Ecce ego iuraui in nomine meo magno dicit Dominus*. Amos 4. 2. *Iurauit Dominus Deus in ſancto ſuo*, ſeu vt alij in ſanctitate ſuâ. Nam nomen, anima, ſanctitas Dei, ſunt ipſe Deus. Firmat Deus pro-

VERS. 16. 12. Iurare Deũ per ſe, quid. Item, in ſe iurare. Iurare per animam ſuã Iurare in nomine ſuo magno. Iurare in ſancto ſuo.

 miſſio

Deus cur iuret. missiones suas iurciurando, more hominum. causas habes apud Philonem *lib. 2. de Allegoriis legis, & lib. de sacrificio Abel & Cain*, vbi tamen cauendus eius Platonismus, quo, parens Arianorum, facit *Verbum* minus Patre.

VERS. 17. POSSIDEBIT SEMEN TVVM PORTAS] si capis de carnali semine, significat hostium victores fore Abrahami posteros sic infer. 24.
13. 60. *Possideat semen tuum portas inimicorum suorum.* Vide Adagia sacra. §.
Portas hostium possidere. 45. Si de spirituali semine, tunc explicandum cum Zachariâ Luc. 1. 74. sine hostium formidine liberè & iucundè seruient Deo. CHRISTVS etiam portas inferorum confregit, & captiuam ex orco captiuitatem triumphans eduxit.

VERS. 18. BENEDICENTVR IN SEMINE TVO] in CHRISTO Domino. nam ideo non dicit *in seminibus.* felices erunt, & tales à se & aliis reputabuntur. Sic ex Apostolo ad Galat. 3. v. 16. exponunt Origines & D. Augustinus. sup.

VERS. 20. Sequens genealogia dumtaxat texitur, propter Rebeccam, vt constaret meritò illam Isaaco vxorem quæsitam.

VERS. 21. PATREM SYRORVM] Oleaster & Caietanus, eos accipiunt, qui postea vocati Syri Sobá. Aliorum ergo Syrorum Patrem Iosephus Semum asseruit. Non desunt, qui ABI ARAM, explicent patrem Aram, de filio Nachoris Aram. id mihi non placet, quia de isto Aram nullam inuenio mentionem alibi.

VERS. 24. ROMA] Nihil est quod hinc superstitiosiùs quidquam ex nomine colligamus. Nam Hebraicè est ראומה *Reuma*, & Græcè ῥέυμα, seu vt alij libri, ῥεμάν.

CAP.

CAPVT VIGESIMVM TERTIVM.

IXIT autem Sara centum vigin- 1.
tiſeptem annis. * Et mortua eſt in 2.
ciuitate Arbee, quæ eſt Hebron,
in terra Chanaan:veníque Abra-
ham vt plangeret, & fleret eam.
* Cumq; ſurrexiſſet ab officio fu- 3.
neris,locutus eſt ad filios Heth,dicens: * Aduena 4.
ſum & peregrinus apud vos: date mihi ius ſepul-
chri vobiſcum, vt ſepeliam mortuũ meum. * Reſ- 5.
ponderunt filij Heth, dicentes:* Audi nos domi- 6.
ne,princeps Dei es apud nos: in electis ſepulchris
noſtris ſepeli mortuum tuum: nullúſque te pro-
hibere poterit quin in monumento eius ſepelias
mortuum tuum. * Surrexit Abraham, & adorauit 7.
populum terræ, filios videlicet Heth: * dixítque 8.
ad eos: Si placet animæ veſtræ vt ſepeliam mor-
tuum meũ, audite me, & intercedite pro me apud
Ephron filium Seor: * Vt det mihi ſpeluncam du- 9.
plicem, quam habet in extrema parte agri ſui: pe-
cunia digna tradat eam mihi coram vobis in poſ-
ſeſſionem ſepulchri. * Habitabat autem Ephron 10.
in medio filiorum Heth.Reſpondítque Ephron ad
Abraham cunctis audientibus qui ingrediebantur
portam ciuitatis illius,dicens: * Nequaquã ita fiat, 11.
domine mi, ſed tu magis auſculta quod loquor:

Agrum trado tibi,& ſpeluncam,quæ in eo eſt,prę-
12. ſentibus filiis populi mei,ſepeli mortuũ tuũ.* Ado-
13. rauit Abraham coram populo terræ. * Et locutus
eſt ad Ephron circumſtante plebe: Quæſo, vt au-
dias me: Dabo pecuniam pro agro: ſuſcipe eam,
14. & ſic ſepeliam mortuum meum in eo. * Reſpon-
15. ditque Ephron: * Domine mi,audi me:Terra,quã
poſtulas, quadringentis ſiclis argenti valet: iſtud
eſt pretium inter me & te:ſed quantum eſt hoc? ſe-
16. peli mortuum tuum. * Quod cùm audiſſet Abra-
ham,appendit pecuniam, quam Ephron poſtula-
uerat,audientibus filiis Heth,quadringentos ſiclos
17. argenti probatæ monetæ publicæ.* Confirmatúſ-
que eſt ager quondam Ephronis, in quo erat ſpe-
lunca duplex,reſpiciens Mambre, tam ipſe, quàm
ſpelunca,& omnes arbores eius in cunctis terminis
18. eius per circuitum, * Abrahæ in poſſeſſionem, vi-
dentibus filiis Heth, & cunctis qui intrabant por-
19. tam ciuitatis illius. * Atque ita ſepeliuit Abraham
Saram vxorem ſuam in ſpelunca agri duplici, quæ
reſpiciebat Mambre,Hæc eſt Hebron in terra Ca-
20. naan. * Et confirmatus eſt ager, & antrum,
quod erat in eo,Abrahæ in poſſeſſio-
nem monumenti à filiis
Heth.

ARGV

ARGVMENTVM.

Moritur Sara, sepelitur in spelunca Hebron, coempta ab Ephrone.

CIVITATE ARBEE] Cariatharbes † nomen proprium olim fuit Hebron, appellatiuum *Arbee:* Sed vnde sic dicta discutiendum Iosue cap. 15. hic ita vocatur per anticipationem. VERS. 2. 1. Cariatharbe.

QVAE EST HEBRON] malo dicere spiritu prophetico hæc Moysem scripsisse, quàm à quoquam postea libris eius inserta.

VENITQVE] non significat aliunde accessisse; sed se accinxisse, & seriò comparasse ad iusta carissimæ coniugi faciendum. *Planctus* significat solemnem luctum: sic à fletu distinguitur. 2. Planctus.

FILIOS HETH] populum † Hethæorum, qui vna Chananæorum gens. Sic *filij Orientales*, id est Orientales. VERS. 3. 3. Filij, pro populis.

ADVENA SVM] Hebraicè, תושב *Thosab incola*, diu apud vos cum vxore habitaui. Sinite inter vos quiescere mortuam, quam non dedignati viuentem. Nam, quia sum *peregrinus* גר *Gur*, adhuc careo proprio sepulchro. VERS. 4.

IVS SEPVLCRI] permittite vt ego meique in regione vestrâ sepeliamur. Non petit misceri sepulcris idololatrarum: sed sibi seorsim locum postulat.

MORTVVM MEVM] etiam Hebraicè est masculinum, cùm agatur de fœminæ cadauere, nimirum, quia post obitum nulla sexus distinctio consideratur. Non verò hinc probatur delirium subtilis ingenij, quod putabat omnes in resurrectione sexu virili resurrecturos. *Vide infr.* 8. 4. Fœmina, cur in masculino, mortuus. Scotus.

PRINCEPS DEI ES APVD NOS] LXX. *βασιλεὺς*, sed vt notat D. Hieronymus NESI. Ducem non Regem significat: verùm LXX. Regem pro Regulo posuerunt, sicut Hispani, *Rey mio*, est enim blandientis. *Princeps Dei*, q.d. tanta polles apud Deum gratia, & eæ virtutes elucent in dictis factísque tuis, vt omnes veneremur te quasi missum nobis cælitùs magnum & excelsum aliquem Principem. Est enim adagialis sermo, de quo in Adagiis sacris §.36. VERS. 6. 5. Conciliatæ versiones. 6. Princeps Dei.

IN ELECTIS] in optimo & honestissimo sepulcrorũ nostrorum. Non fuerant mentem Abrahæ assecuti, qui misceri nolebat. 7. Posse pro velle.

TE PROHIBERE POTERIT] nemo tam futurus proteruus, vt sustineat velitque prohibere. VERS. 7.

ADORAVIT] ciuili honore gratias acturus se incuruauit demisse, 8.

POPVLVM TERRAE] ipsum vulgus, indigenas loci, cæteros excepto Principe Ephrone, sic Ieremiæ 52.6. *Non erant alimenta populo terræ*, quod explicans vers. 16. dicit, *de pauperibus terræ*. Terræ populus. VERS. 8.

SI PLACET ANIMAE VESTRAE] si vobis acceptum est.

9. Audire pro obedire. AVDITE] exaudire, parete, obtẽperate, atque ita aliquoties postea.
MORTVVM MEVM] sub cadauer seu corpus. Non placet quod
D. Augustinus notat poni pro *mortuam meam*. Vide sup. vers. 4.

VERS. 9. SPELVNCAM DVPLICEM] Hebraicè מכפלה *Makphelah duplicitatis*, abstractum pro concreto. *sup.* 22. 13. vocata *duplex* secundùm
10. Spelunca duplex. S. Epiphanium *in vita Ezechielis*, quoniam in ea Abraham duas concamerationes exstruxerat. Tunc foret necesse dicere, hôc loco per anticipationem vocari: non placet: quoniam ponuntur verba Abrahæ loquentis. Igitur *duplex* dicta, quòd foret vna spelunca interior intra alteram exteriorem, vt vult Abenezra; aut duplicem ambitum haberet iuxta Procopium: alij volunt sic dictum quòd seorsim in ea locus esset pro virorum, & pro mulierum situ; hæc addi possunt, traditis ab Adrichomio *in tribu Iuda num*. 100.

11. Pecunia digna. ἄξιον dignum. PECVNIA DIGNA] iusto pretio quod valorem loci planè exæquet. Hebraicè *plena*, sufficiente. Noster Græcismum retinuit, LXX. ἀργυρίου ἀξίου. Nam Græci ita vsurpant, Homerus *βοὸς ἄξιον. boue dignus, πλέος ἄξιον, multo dignus*. Micheæ 6. 6. Quid *dignum offeram Domino*. Sic Latini, *Carcer vix carcere dignus*.

VERS. 10. HABITABAT] domicilium habebat.
12. Habitare in medio. IN MEDIO FILIORVM] erat quasi Princeps & præcipuus inter suos ciues: de varia significatione locutionis lege Adagia sacra 5. 37.
PORTAM] quia hoc actum in porta, vbi iudicia & commercia.

VERS. 11. AGRVM TRADO TIBI] Gratis dare volebat, non vendere.
13. Sepulturæ locus an venalis. D. Hieronymi locus. Vnde notat D. Gregorius illicitum esse locum sacrum vendere ad sepulturam *lib. 7. epist. 55. Registi. & habes cap. quæsta.* 13. *q.* 2. Quæ verò à D. Hieronymo *in Tradition.* hoc loco referuntur, & à Gratiano inseruntur Decreto *cap. postquam d. q.* 2. Non ex sua sententia, sed ex Hebræorum narratione posuit. Hic autem emptus ager, non ius sepulchri; & quidem ager prophanus, etiamsi in eum aliqua cadauera priùs fuissent illata; quod arbitror, ex Abrahæ mente, non factũ. Locus enim sepulturæ fit sacer, vt sine simonia vendi non possit, non illatione sola cadaueris: (quod videtur Tostadus velle,) nihil hic distinguens inter locum religiosum more gentilium, & sacrum ritu Christiano; qui ritus Simoniæ locum præbet.) Sed fit sacer ipsa consecratione, siue benedictione Ecclesiastica, ex communi sententia Theologorum & Canonistarum. *Vide Redoanum pag. 1. de Simonia cap. 30. & Victoriam relect. de Simonia.* Nam ius ciuile Romanorum, quo ipsa illatione locus fit religiosus, ad Simoniæ crimen, quod Ecclesiasticum est, nihil attinet. Vt nec ad nos vel Ecclesiam attinet Caluinus, qui more suo hic D. Hieronymum subsannat, & in Canonistas vomit; illum, quia peccatum dicit vendere sepulturam: hos quia, quod peccatum credunt, continuò nundinantur: calumnia & mendacium est. Nam Hieronymus ad ius sepulturæ, & loci ritè sacri venditionem adspiciebat. Canonistæ verò nec locum consecratum, nec ius sepulturæ nundinãtur. Catholica solet gratis & per modum antidoralis donationis loci vsum largiri: vicissim pietas hominum

ex lau-

ex laudabili & vetusta consuetudine pro sartis rectis & ministrorum sustentatione aliquid Ecclesiæ offert. Si quis aliquando abusus fit, cum canonistæ non defendunt, sed damnant: Hæreticis verò sepulturam asini permittunt, & rogum gratis decernunt.

QVÆSO VT AVDIAS ME] nequaquam gratis accipiam: nec nisi dato tibi digno pretio. Nolebat gratis, nequa postmodum controuersia nasceretur prohibentibus Ephronis posteris Abrahæ posteros; vel communem sibi sepulturã postulantibus. Hebræa noster ferè ad verbum, LXX. paulò † remotius, *ἐπειδὴ παρ᾽ ἐμοὶ εἶ, ἄκουσόν μου.* Quoniam apud me es; audi me: vel potiùs *quoniam ades mihi*, hoc est, quia tantoperè mihi faues: bona paraphrasis: nam adesse, vel astare alicui, etiam profanis significat fauere, vel auxiliari. Non ergo quid penitùs diuersum adferunt LXX. Sed egregiam metaphrasim. Nonne sic etiam Chaldæus? *Si tu vtique facis mecum misericordiam, acquiesce mihi.* — VERS. 13. — 14. Conciliatæ versiones.

In versus huius initio, vel aliter legerunt LXX. vel eorum codices valdè hic mendosi sunt: nec habeo quod ad conciliationem pertineat. — VERS. 14.

QVADRINGENTOS SICLOS ARGENTI VALET] initio *Sekel*, quod à *Sakal, id est ponderare* deducitur, ex materia rudi põdus quoddam significauit, sicut & Romanis æs rude priùs fuit numismate signato: postea signari cœptus, cuius formæ supersunt hodie, & exhibent Arias Montanus *lib. Ephron in fine*, & Prado noster comment. in Ezechiel. aurei, argentei, & æréi Sicli materia non pondere differebant. Pondus sicli Eupolemus apud Iosephum contra Apionem facit talentare, sed errat à vero; meliùs ipse Iosephus, cuius hac in re fides rata, tradit esse drachmarum Atticarum quatuor. *lib. 3. Antiqu. Iudaic. cap. 10. ὁ δὲ σίκλος νόμισμα Ἑβραίων ὢν Ἀττικὰς δέχεται δραχμὰς τέσσαρας.* Sic etiam D. Hieronymus *in cap. 45. Ezechiel.* & in Matth. cap. 17. & Procop. hic. Cur ergo LXX. Siclum solent vertere *δίδραχμον*, didrachmam, & non tetradrachmam? duæ sunt sententiæ, vna volentium drachmam Iudaicam duas Atticas appendisse: *Riberam in cap. 8. Amos à vers. 15. Pererium supr. c. 20. vers. 14.* Alij quorum sententiam non nomina ponit Mariana *d. cap. 10. de ponderib. & mensuris* censent (& probabiliter valdè.) Siclorum ipsis Iudæis duo genera fuisse, vnum minus, alterum maius: istud describi à Iosepho; illud verò duarum tantum drachmarum, nempè sicli maioris dimidium; & in publico atque communi vsu in commerciis versatum hunc minorem siclum; & ideò vocari pondus Regium seu publicum, cum agitur de Cæsarie Absalonis detonsa quam noster dicit appendisse *ducentos siclos pondere publico*, Hebraicè, *in lapide Regis*, 2. Reg. 14. 26. libri Græci varij sunt, Regij habent, *ἑκατὸν σίκλων: centum siclis*; meliùs Aldini, *διακοσίοις σίκλοις ducentis siclis*, ideò non colligitur ex hoc loco quod quidam infert LXX. censuisse Siclum publicum esse sicli maioris dimidium: dico inde non colligi, licet fatear in seuerum esse. Nam sic sumitur 1. Machab. 10. vers. 42. *quinque* — 15. Siclus quid quantum. — 16. Drachma Iudaica duplex ad Atticam. — 17. Siclus maior & minor

millia siclorum argenti; Iosephus enim, *lib.*13.*antiquitat. cap.*5. exponit decem millia drachmarum, *μυρίας δραχμάς.* Sic & Goliæ thorax, *quinque millium siclorum* pondere legitur 1.*Reg.*17.6. hoc est drachmarum decem millium, vnciarum bis mille quingentarum. Et de eodem

Epiphanij locus.

siclo Epiphanius lib. de Ponderibus & mensuris, in his verbis; *Siclus qui & quadrans dicitur, quarta pars est vnciæ, dimidium stateris habens drachmas duas*: & paulò antè. *Libra est duodecim vnciarum, vncia habet stateres duos. Stater dimidium est vnciæ, habet autem duo didrachma.*] Loquitur de Siclo minore, cùm dicit esse dimidiũ stateris nempè maioris, qui est semuncia, & continet duas didrachmas Iudaicas, minor

18. Siclus Sanctuarij quis.

verò duas Atticas. Nam nisi sic explices sibi contradicit. Notandum autem parum solidam videri distinctionem Sicli sanctuarij, à Siclo communi, nisi sanctuarij siclum capias pro siclo (quem dixi, *maiorem*) de quo agitur Leuit. vlt. vers. 25. *Omnis æstimatio siclo sanctuarij ponderabitur, siclus viginti obolos habet.* Num. 3.47. *accipies quinque siclos per singula capita, ad mensuram sanctuarij. Siclus habet viginti obolos*: idem habes, Num. 18.16. Ezechiel. etiam 45. *vers.*12. licet non nominetur Sanctuarij Siclus, significatur tamen cùm mensura iusta esse iubetur, & agatur ibi de oblationibus Deo faciendis. Puto Sanctuarij

Sanctuarij siclus, cur dictus.

mensuram seu Siclum dictum, quod in Sanctuario mensurarum & ponderum modus legitimus seruaretur; sicuti & Romæ in Capitolio amphoræ & pedis mensura custodiebatur ad euitandas fraudes mercatorum. Non tamen inde sequitur, aliam quantitatem sacri & profani sicli fuisse: Sed magis profanum, Regium & communem siclum ad sacrum illum appendi & examinari solitum. Erit autem

19. Stater duplex, maior & minor.

sacer, vt diximus idem cum illo maiore, nempè pondus stateris maioris: nam & staterem necesse est (Si Iosephum, Hieronymum, & Epiphanium conciliare volumus) duplicem faciamus, maiorem & minorem. De maiore acciperem, quod dicitur de munere à Saul dando

Locus 1. Reg. 9 8.

Samueli, vt Prophetæ. 1 *Reg.*9.8. Vbi cùm sit Hebraicè, *quarta pars Sekel*, noster vertit, *quartam partem stateris*, & L X X. *τέταρτον σίκλου*: ergo idem Siclus qui stater. Matth. 17. vers. 26. CHRISTVS iubet solui, vt habet noster, *staterem*, pro se & Petro; *ex vers.*24. tamen pa-

Locus Ierem. 32. 9.

tet pro singulis tantum exigi didragma: duæ ergo didragmæ vnus stater, vt etiam D. Ambros. notat *lib.*4. *in Lucam.* Nam census iste soluendus ex lege *dict. vers.* 13. *Exod.* 30. Sed alibi, quia de priuato commercio agitur, & tum obsessa & capienda vrbe vili pretio vendebantur possessiones; de Siclo seu statere communi, seu minore accipio locum Ieremiæ 32.9. Vbi noster vertit *stateres septem*, Hebraicè autem sunt, *sicli septem*, vt & Græcè: Chaldæus conturbat.

20. LXX. defensi de didrachma.

Vtrumque Siclum, maiorem & minorem L X X. soliti vertere promiscuè *σίκλον*, vel *δίδραχμον*, de minore dedi exempla: de maiore habes manifesta *d. vers.*13. *& Leuit. vltim.*25. Vtrobique tribuunt ei viginti obolos; *εἴκοσι ὀβολοὶ ἔσται τὸ δίδραχμον*; & Num. 3.47. apertissimè, tam siclum quàm *δίδραχμον* obolis viginti æstimant, & addunt se de sancto didrachmo loqui, & cap. 18.16. quod dict. vers. 25.

tribuit

tribuit didrachmo de siclo dicitur σίκλος τὸν ἅγιον εἴκοσι ὀβολοί εἰσιν, nihil apertius. sic ergo loquuntur, non quidem maiorem cum minore confundentes (vt voluit vir doctus) sed cum agunt de rebus sanctuarijs & cærimonialibus, sapienter drachmas Iudaicâ staterâ appendentes; quod & Iosephus fecit: cùm verò de commerciis & vsualibus rebus agunt, propter crebra cum gentibus cõmercia, ad Atticas drachmas, quæ gentibus in vsu frequentiore, dicta sua accommodantes. Denique *Siclus* seu *Stater maior* paullo plus appendet quam quatuor regalia Hispanica. ideo si de maiore locum nostrum capis, pretium speluncæ futurum, regalium mille sexcentorum & quod excurrit.

21. Siclus ad nostram monetam.

Sed qvantvm est] q.d. non decet vel te vel me, qui & amici & diuites sumus de tantulâ summâ sollicitari: vt non nisi coemptum velis, vel ego non persistam gratis offerre. Tantùm indicat quanti æstimari inter amicos fundus ponit, pretium verò non præscribit, sed pergit gratuitum offerre.

Probatæ monetæ pvblicæ] Hebraicè; *inter mercatores transeuntis*, monnoye qu'a cours, *Gallicè*. Procopius, non omnis (ait) » moneta probata & examinata, etiam mercatoribus satis probata & exa» minata est. exactiore, quàm reliqua est, pecuniâ vel monetâ mercato» res negociantur.] hæc ille vt explicet versionem LXX. ἀργυρίου δοκίμου ἐμπόροις. Chaldæus, *quod recipiebatur pro mercimoniis in vnaquaque prouincia*. noster sensum dedit. Quædam de hac phrasi inuenies Commentario nostro in Canticum Salomonis, *c.5.v.5.sect.3.*

Vers. 16. 22. Monera transiens inter mercatores. Hebraism.

Respiciens mambre] oppositum oppido Mambre, distantia mediæ leucæ secundùm nonnullos. VERS. 17.

Spelvnca agri dvplici] quidam libri continent *duplici*, quam lectionem defendit vir diligens Fran. Lucas *Annotat.5.* sed, *duplici* potiùs est cum Vaticanis libris, & LXX. fieri potest, vt & *spelunca & ager*, dicta sint *duplicia* seu duplicitatis. suspicor etiam מכפלה nomen loci, in quo ager & spelunca. VERS. 18.

Hæc] ciuitas Mambre.

Confirmatvs est] Hebraicè, *& surrexit ager* subaudi, ad Abra» ham. vsurpat enim hæc lingua surgere pro confirmari] sic Isid. Clarius. Sensus est stabili iure translatus in Dominium Abrahç. idem habes infer. cap. 49. vers. 30. Vbi Iacob præcipit corpus suum sepeliri: *sepelite me cum patribus meis in spelunca duplici; quæ est in agro Ephron Hethei, contra Mambre in terra Chanaan, quam emit Abraham cum agro ab Hephron Hethæo in possessionem sepulchri, &c.* & ita factum, iisdem de Abraham & Hephrone repetitis, subditur ibidem *v.13.* Quo igitur pacto D. Stephanus asseruit *Act.7.v.16.* emisse hoc sepulchrum à filiis Hemor patris Sichem; item Patriarchas translatos in Sichem, & sepultos in sepulcro quod emerat Abraham à dictis filiis, &c. verba sunt, de Iacob; *defunctus est ipse, & Patres nostri. Et translati sunt in Sichem, & positi sunt in sepulchro, quod emit Abraham pretio argenti à filiis Hemor filij Sichem.*] Nonne hæc pugnant? censuit Melchior Canus ex- VERS. 20.

Locus Act. 7.16.

tremo *lib.2.de locis Theologicis* vbi pro Moyse (quasi Iudex,)contra S. Stephanum pronunciat, & eum damnat, quòd in subita ac longa narratione nonnulla confuderit, & memoria lapsus sit. Quis ferat in S.Stephani cænobio sic de sanctissimo Protomartyre Stephano loquentem religiosum? Nec Beda illi suffragatur, qui dumtaxat ait duas pariter narrationes coniunxisse, (quod mox ostendemus esse verum) nec tam ad ordinem historiæ attendisse, (quod etiam explicabo) quàm causam intendisse, &c. quod hîc de confusione, vel errore verbum? si sic Beda locutus foret, quemadmodum Canus, an idcirco, maior nobis Bedæ, quàm Hieronymi, aut Gregorij; mitto illos; quàm ipsius Stephani auctoritas esse deberet? sed sibi, & suis Musis talia Canus canat. Ego ad ea quę Protomartyri, & Protodiacono, qui Spiritu sancto plenus erat, contumeliosa sunt aures obturandas censeo. Ingeniosa satis est, nec omnino improbabilis Masij & aliorum opinio, vitio aliquo typographico Stephani verba contaminata fuisse. Si vox *Abraham* tolleretur, cuncta constarent: scripsisset Euangelista, & Stephanus dixisset; *ὃ ὠνήσατο τιμῆς ἀργυρίου, quod emit pretio argenti,* voluerit quidam interpretari, &, quia loci huius nostri v. 20. memor erat, margini ascripserit nomen, *Abraham*; quasi subaudiendum, cùm potius subaudiendum ἐκεῖνος vel αὐτὸς, ille vel ipse, Iacob de quo egerat, v. pręcedente, & à quo hic ager emptus Genes.33.19. Postea quod iste margini adscripserat, hoc alius contextui inscripserit, (vt assolet.) Sed quia D. Hieronymus apud Lucam inuenit in suis exemplaribus, habetur etiam in contextu Græco Chrysostomi & Oecumenij, licet non explicent: & hodie omnia Græca, Latináque exemplaria, & quędam Syriaca, Abrahami nomen continent. Ideo malo aliter conciliare. Et imprimis credo de eadem venditione & eodem agro agere Moysen & Stephanum cum SS. Hieronymo, & Gregorio, *illo in epist. ad Pammach. de opt. genere interpret. isto lib.7. epist.55.* deinde Ephronis nostri patrem fuisse binomium, Seor, & Hemor prius nomen sup. vers.8. illi Moses, posterius d.v.16. dat Stephanus. (*id visum S. Gregorio & etiam Bedæ*) emisse verò Abrahamum hunc agrum ab omnibus filiis huius Hemor, (vt expresse dicit S. Stephanus,) sed fratrum & suo nomine Ephronem natu maximum, celebrasse contractus sollemnia, & ideo Moysen hoc tribuere soli Ephroni. Præterea, Ephronis auum edidit Stephanus, quem Moyses reticuerat. Denique Stephanus duas narrationes, non duarum venditionum nempe alterius Abrahæ, *de qua hîc*, & alterius Iacob, *de qua cap.33. Genes. & Iosue vlt.* (vt putauit Canus) sed sepulturarum duarum coniunxit. nam simul coniunxit sepulturas diuersas, nempe sepulturam Iacob & maiorum eius, qui fuerunt in Hebron sepulti, vt patet ex cap.50. Genesis; & de hac sepultura dixit, *positi sunt in sepulcro quod emit Abraham*, &c. item sepulturam Ioseph & aliorum filiorum Iacob, qui sepulti fuerunt in Sichem, quod innuit quando dixit, *translati sunt in Sichem*, quod de Ioseph disertè traditur Iosue vltimo vers.32. dicuntur autem translati ex Ægypto vbi mortui, nam cum Iosephi ossibus ceterorum quoque

que asportata, & in Sichem condita, vt testatur oculatus testis D. Hieronymus *in epitaphio Paullæ.* Vnde cernitis non confundere Stephanum narrationes, sed coniungere q. d. quosdam maiores eorum in Sichem, quosdam verò in Hebron sepultos. cernitis etiam hanc Bedæ mentem fuisse; Quod verò idem Beda & Rabanus dixerunt negantes Stephanum ad historiæ ordinem æquè ac ad scopum suum attendisse, non dicunt quasi ordinem historiæ peruerterit errando memoriæ lapsu: (vt vult Canus) sed quia de Iacob & maioribus eius, posteriore loco; de Ioseph & fratribus, priore egit; quoniam ad id probandum, quod instituerat, non referebat quos primo vel secundo loco recenseret. Atque ita puto perspicuè & D. Stephani verba explicata & defensa; & venerabilem quoque Bedam hac nota liberatum, & mentem eius etsi nouè, verè tamen propositam; quam nec noster Pererius hîc in 2. disputatione, qua de hac re diligenter & eloquenter disputauit, vllo modo fuit assecutus, existimans Bedam Cano præire.

Beda & Rabanus nihil fauent sententiæ Cani, & explicantur.

MYSTICVM totius capitis sensum pete à Ruperto *lib. 6. cap.* 37.

Ss 2 CAPVT

CAPVT VIGESIMVM QVARTVM.

1. ERAT autem Abraham ſenex,die-
rumque multorum : & Dominus
2. in cunctis benedixerat ei. * Di-
xitque ad ſeruum ſeniorem do-
mus ſuæ, qui præerat omnibus
quæ habebat. Pone manum tuã
3. ſubter femur meum, * vt adiurem te per Domi-
num,Deum cæli & terræ,vt non accipias vxorem
filio meo de filiabus Chananæorum, inter quos
4. habito: * ſed ad terram & cognationem meam
proficiſcaris, & inde accipias vxorem filio meo
5. Iſaac.* Reſpondit ſeruus: ſi noluerit mulier venire
mecum in terram hanc,numquid reducere debeo
6. filium tuum ad locum de quo tu egreſſus es?* Di-
xítque Abraham:Caue nequando reducas filium
7. meum illuc. * Dominus Deus cæli,qui tulit me de
domo patris mei, & de terra natiuitatis meæ, qui
locutus eſt mihi, & iurauit mihi, dicens: Semini
tuo dabo terram hanc:ipſe mittet Angelum ſuum
8. coram te,& accipies inde vxorem filio meo: * ſin
autem mulier noluerit ſequi te, non teneberis iu-
ramento: filium meum tantum ne reducas illuc.
9. *Poſuit ergo ſeruus manũ ſub femore Abrahã do-
10. mini ſui,& iurauit illi ſuper ſermone hoc.*Tulitq́;
decem camelos de grege domini ſui, & abiit, ex
omnibus bonis eius portans ſecum, profectuſque
perrexit

perrexit in Mesopotamiam ad vrbem Nachor. * 11.
Cumque camelos fecisset accumbere extra oppi-
dum iuxta puteum aquæ vespere, tempore quo so-
lent mulieres egredi ad hauriendam aquam, dixit:
* Domine Deus domini mei Abraham, occur- 12.
re, obsecro, mihi hodie, & fac misericordiam cum
domino meo Abraham. * Ecce ego sto prope fon- 13.
tem aquæ, & filiæ habitatorũ huius ciuitatis egre-
dientur ad hauriendam aquam. * Igitur puella, cui 14.
ego dixero: Inclina hydriam tuam vt bibam: &
illa responderit, Bibe, quin & camelis tuis dabo
potum: ipsa est, quam præparasti seruo tuo Isaac: &
per hoc intelligam quòd feceris misericordiam cũ
domino meo. * Necdum intra se verba compleue- 15.
rat, & ecce Rebecca egrediebatur, filia Bathuel, fi-
lij Melchæ vxoris Nachor fratris Abraham, habens
hydriam in scapula sua: * puella decora nimis, vir- 16.
goque pulcherrima, & incognita viro: descenderat
autem ad fontem, & impleuerat hydriam, ac re-
uertebatur. * Occurritque ei seruus, & ait: Pauxil- 17.
lum aquæ mihi ad bibendum præbe de hydria
tua. * Quæ respondit: Bibe Domine mi. celeriter- 18.
que deposuit hydriam super vlnam suam, & dedit
ei potum. * Cumque ille bibisset, adiecit: Quin & 19.
camelis tuis hauriam aquam, donec cuncti bibant.
* Effundensque hydriam in canalibus, recurrit ad 20.
puteum vt hauriret aquam: & haustam omnibus
camelis dedit. * Ipse autem contemplabatur 21.
eam tacitus, scire volens vtrum prosperum iter
suum fecisset Dominus, an non. * Postquam 22.
autem biberunt cameli, protulit vir inaures au-
reas, appendentes siclos duos, & armillas toti-

23. dem pondo ſiclorum decem. * Dixitque ad eam:
Cuius es filia? indica mihi : eſt in domo patris
24. tui locus ad manendum? * Quæ reſpondit : Fi-
lia ſum Bathuelis, filij Melchæ, quem peperit
25. ipſi Nachor.* Et addidit, dicens: Palearum quo-
que & fœni plurimum eſt apud nos, & locus ſpa-
26. tioſus ad manendum.*Inclinauit ſe homo,& ado-
27. rauit Dominum, * dicens : Benedictus Domi-
nus Deus domini mei Abraham, qui non abſtu-
lit miſericordiam & veritatem ſuam à Domi-
no meo , & recto itinere me perduxit in do-
28. mum fratris domini mei. * Cucurrit itaque
puella, & nunciauit in domum matris ſuæ om-
29. nia quæ audierat. * Habebat autem Rebecca
fratrem nomine Labam , qui feſtinus egreſſus
30. eſt ad hominem, vbi erat fons. * Cúmque vi-
diſſet inaures & armillas in manibus ſororis ſuæ,
& audiſſet cuncta verba referentis : Hæc lo-
cutus eſt mihi homo : venit ad virum, qui ſta-
31. bat iuxta camelos, & prope fontem aquæ * di-
xitque ad eum : Ingredere, benedicte Domini:
cur foris ſtas? præparaui domum, & locum ca-
32. melis. * Et introduxit eum in hoſpitium : ac de-
ſtrauit camelos , deditque paleas & fœnum,
& aquam ad lauandos pedes eius , & virorum
33. qui venerant cum eo. * Et appoſitus eſt in con-
ſpectu eius panis.Qui ait: Non comedam, donec
34. loquar ſermones meos.Reſpondit ei:Loquere.*At
35. ille:Seruus,inquit,Abrahã ſum : * & Dominus be-
nedixit domino meo valdè, magnificatuſque eſt:
& dedit ei oues & boues, argentum & aurum, ſer-
36. uos &.ancillas , camelos & aſinos. * Et peperit
Sara

Sara vxor domini mei filium domino meo in
senectute sua, deditque illi omnia quæ habuerat.
* Et adiurauit me dominus meus, dicens: Non ac- 37.
cipies vxorem filio meo de filiabus Chananæorũ,
in quorum terra habito:* sed ad domũ patris mei 38.
perges, & de cognatione mea accipies vxorẽ filio
meo:* ego verò respõdi domino meo: Quid si no- 39.
luerit venire mecum mulier? * Dominus, ait, in cu- 40.
ius conspectu ambulo, mittet angelũ suum tecum,
& diriget viam tuam: accipiesque vxorem filio
meo de cognatione mea & de domo patris mei. * 41.
Innocens eris à maledictione mea, cùm veneris
ad propinquos meos, & non dederint tibi. * Veni 42.
ergo hodie ad fontem aquæ, & dixi: Domine
Deus domini mei Abraham, si direxisti viam
meam, in qua nunc ambulo, * ecce sto iuxta fon- 43.
tem aquæ, & virgo, quæ egredietur ad haurien-
dam aquam, audierit à me: Da mihi pauxillum
aquæ ad bibendũ ex hydria tua:* & dixerit mihi: 44.
Et tu bibe, & camelis tuis hauriam: ipsa est mulier
quam præparauit Dominus filio domini mei. * 45.
Dúmque hæc tacitus mecum voluerem, apparuit
Rebecca veniens cum hydria, quam portebat in
scapula: descenditque ad fontem, & hausit aquam.
Et aio ad eam: Da mihi paululum bibere. * Quæ 46.
festinans deposuit hydriam de humero, & di-
xit mihi: Et tu bibe, & camelis tuis tribuam po-
tum. Bibi, & adaquit camelos. * Interrogaui- 47.
que eam, & dixi: Cuius es filia? Quæ res-
pondit: Filia Bathuelis sum, filij Nachor,
quem peperit ei Melcha. Suspendi itaque inau-
res ad ornandam faciem eius, & armillas posui

48. in manibus eius. * Pronúsque adoraui Domi-
num, benedicẽs Domino Deo domini mei Abra-
ham, qui perduxit me recto itinere, vt sumerem
49. filiam fratris domini mei filio eius.* Quamobrem
si facitis misericordiam, & veritatem cum domino
meo, indicate mihi: sin autem aliud placet, & hoc
dicite mihi, vt vadam ad dexteram, siue ad sini-
50. stram. * Responderúntque Laban & Bathuel: A
Domino egressus est sermo: non possumus extra
51. placitum eius quidquam aliud loqui tecum. * En
Rebecca coram te est, tolle eam, & proficiscere, &
sit vxor filij domini tui, sicut locutus est Dominus.
52. * Quòd cùm audisset puer Abraham, procidens
53. adorauit in terram Dominum.* Prolatísque vasis
argenteis, & aureis, ac vestibus, dedit ea Rebeccæ
pro munere, fratribus quoque eius, & matri dona
54. obtulit. * Inito conuiuio, vescentes pariter & bi-
bentes manserunt ibi. Surgens autem mane, lo-
cutus est puer: Dimitte me, vt vadam ad domi-
55. num meum. * Responderúntque fratres eius &
mater: Maneat puella saltem decem dies apud
56. nos, & postea proficiscetur. * Nolite, ait, me
retinere, quia Dominus direxit viam meam:
57. dimittite me vt pergam ad dominum meum *
Et dixerunt: Vocemus puellam, & quæramus
58. ipsius voluntatem. * Cúmque vocata venisset,
sciscitati sunt: Vis ire cum homine isto? Quæ
59. ait: Vadam. * Dimiserunt ergo eam, & nu-
tricem illius, seruúmque Abraham, & co-
60. mites eius, * imprecantes prospera sorori suæ,
atque dicentes: Soror nostra es, crescas in
mille millia, & possideat semen tuum portas
inimico

inimicorum ſuorum. * Igitur Rebecca, & puellæ 61.
illius aſcenſis camelis, ſecutæ ſunt virum: qui feſti-
nus reuertebatur ad dominum ſuum: * Eo autem 62.
tempore deambulabat Iſaac: per viam quæ ducit
ad Puteum, cuius nomen eſt Viuentis, & videntis:
habitabat enim in terra auſtrali,* & egreſſus fuerat 63.
ad meditandum in agro, inclinata iam die: cumq́;
eleuaſſet oculos, vidit camelos venientes procul.
* Rebecca quoque, conſpecto Iſaac, deſcendit de 64.
camelo, * & ait ad puerum: Quis eſt ille homo qui 65.
venit per agrum in occurſum nobis? Dixítque ei:
Ipſe eſt dominus meus. At illa tollens citò pallium,
operuit ſe. * Seruus autem cuncta, quæ geſſerat, 66.
narrauit Iſaac. * Qui introduxit eam in taberna- 67.
culum Saræ matris ſuæ, & accepit eam vxo-
rem: & in tantum dilexit eam, vt dolo-
rem, qui ex morte matris eius
acciderat, temperaret.

ARGVMENTVM.

Abrahæ seruus atriensis adiuratus ab hero, eius filio Isaaco, vxorem de Mesopotamia Rebeccam adducit, adductam Isaac capit.

VERS. I. IERVMQVE MVLTORVM] subaudi, bonorum suffecisset alioqui, *senem* dicere. Tum fuit centum & quadraginta annorum. *August. lib. 16. de ciuitate Dei c. 33.*

VERS. 2. IN CVNCTIS] Deus eum bonorum spiritualium & terrenorum affluentia cumularat.

1. Iureiurandi formula, manu posita sub coxa.

SERVVM SENIOREM] procuratorem suum Eliezer. *Vide sup. 15. 2.* Quantoperè expediat, vt filij parentum consilio vxores ducant, multis hic Hamerus. Veritati tamen repugnat quod contendit Caluinus, non esse validas nuptias, quæ contra parentũ voluntatem contrahuntur: quod Theologiæ rectæ, & Canonibus repugnat; sed & rationi: quia non parentũ, sed contrahentiũ ipsorum consensus, nuptias facit.

Femur quid Hebræis.

SVBTER FEMVR MEVM] Soliti Hebræi † femoris, lumborum, vteri nomine, significare omnes partes in quibus generationis principiũ est: de femore, quod illis ירך *Iarah.* Gen. 49. 10. *Dux de femore eius.* Exod. 1. 2. *eorum qui egressi sunt de femore Iacob.* Ideò cùm hic iubetur seruus manum subter femur ponere, hoc est sub coxâ sedentis Abrahæ; non nuda, sed veste cooperta; facilè est notatu, id non in signũ subiectionis, aut more regionis illius factum (vt censent S. Chrysost. *hom.* 48. & Abenezra:) cur enim de nullis aliis, quàm de patriarchis iuramentum exigentibus, id S.S. prodidit? certè quia peculiare in iis mysterium, nempè fides ex iis nasciturì Messiæ. Nec audiendus Gennadius cum Rabbinis, qui membro circumciso impositam vel suppositã manum volunt: tum quia falsum est *Iarach,* hoc membrum propriè significare, qua in re etiam Diodorus & Procopius decepti: sed solùm modò, femur ipsum, seu latus propriè dictum significat, & extensione quadã porrigitur ad ea quoque, quæ summa inter femina sub ventre, cuius quasi bases sunt femina. Nec circumcisio ad futurũ coniugiũ pertinebat. Nec etiã per contemptibilia illa membra adiurabatur, sed per Deum viuum ac verũ ex contemptibilibus illis Patriarcharum membris nasciturum: quæ cõmunis est sententia & vera. *D. Ambros. lib. 1. de Abrah. c. vlt. D. Hieron. hic in Tradition. Hebraicis, S. Cyrilli lib. 7. hic, D. August. serm. 75. de tempore, vbi & allegoriam de Christo & Ecclesia prosequitur. D. Gregorij & aliorum.*

2. Adiurare quãdo licitum.

ADIVREM] licet superiori † in rebus magni momenti adiurare inferiorem. Sic fit in S.S. multis locis: nam Sponsus filias Sion adiurat *c. 2. & 3. Cantic.* Raquel Tobiam generum suum *c. 8. & 9.* Saul vt Rex populum *1. Reg. 14.* & alius impiè Michæam *2. paralip. 18.* vt Caiphas CHRISTVM *Matth. 26.* Vide D. Thom. *2. 2. quæst. 90.*

3. Abrahæ terra quæ.

VT NON ACCIPIAS] PROPOLOG. docemur matrimonia non iungere

iungere cum hæreticis vel aliis infidelibus, ne fides detrimentum sentiat. *Ambros. d. cap. vlt.*

SED AD TERRAM MEAM] vtique non † Vr Chaldæorum, vbi nulla eius reliqua cognatio erat: Sed Aram Mesopotamiæ; quæ superiùs dicta fuit terra Abrahæ, *c.12.1.* eò quod cognatio illius diu in ea consedit. Vel potes dicere complexum totã regionem vltra fluuiũ, in qua tam Mesopotamia, quàm Chaldæa eius patria. VERS. 4.

COGNATIONEM MEAM] familiam Nachor; quæ Deum cæli colebat, sed cum idolis.

MVLIER] virgo. Nam † Hebræi solent *mulieris* nomen capere pro fœmina, vt sit non corruptionis, sed sexus. *Sic. D. August. de Locutionib. & Tertullian. lib. de Velandis virginibus c.4. cum seqq.* Sic CHRISTVS solet vocari, *filius mulieris*, & matri dixit, *mulier ecce filius tuus.* Sic Latini sæpè, *vt l. XXV. §. muliebri. D. de auro arg. lega.* VERS. 5. 4. Mulier, pro virgine.

CAVE NE,] nam Deus non Mesopotamiam, sed Chananæam eius semini promiserat. VERS. 6.

DE DOMO PATRIS] de Haram, vbi mortuus Thare. VERS. 7.

TERRA NATIVITATIS] de Vr Chaldæorum: priùs † de Vr, quàm de Haram: sed huiusmodi ordinem non multum curat sacra Script. exemplum posui ex Act. 7.16. *sup. c. præcedente v.10.* 5. Hysteroproteron in narratione sacræ Script.

LOCVTVS EST MIHI] cùm ipse mihi fuerit sanctè pollicitus, se hanc terrã semini meo daturũ; fas mihi non est dubitare, quin sit ipse mulierẽ inducturus, vt recum, in terram posteris eius dandã, veniat.

ANGELVM SVVM] fide quoque † creditum Hebræis, à Deo custodes Angelos dari hominibus, vt seruent, ducant, doceant dirigantque. *Tob. 4. & 5.* ACCIPIES INDE] illic acceptam huc deducas. 6. Angeli custodes hominum.

SIN AVTEM NOLVERIT] certus erat ipse, sed dubitationi serui respondet. VERS. 8.

SVPER SERMONE HOC] promisit fideliter se iussa completurum. VERS. 9.

DECEM CAMELOS] De camelis & dromedariis legendi Aristoteles *lib. 9. de historia animal. in fine*, Plinius *lib. 8. cap. 18.* & Schaliger Pater *Exercitat. 209 nu. 2.* Quid mysticè? docet Gregorius *lib. 1. Moral. c. 14.* VERS. 10. 7. Cameli.

EX OMNIBVS BONIS] Hebraicè, *omnia bona*, hoc est præcipua quædam ex singulis bonorũ generibus. Hebræi exponunt de inuentario cunctorum bonorũ Abrahæ, quem secum tulerit: quod nõ placet. Nuptiæ istæ ALLEGORIA sunt nuptiarum CHRISTI & Ecclesiæ; de qua fusissimè hic Guilhelm. Hamerus *à fol. 132. col. 3.* 8. Vrbs Nachor.

VRBEM NACHOR] Haram vbi Nachor habitabat, à Bersabee, vbi hæc dicta, septem vel octo dierum itinere distantem. *Tostadus.*

OCCVRRE] quod peto, fac vt se mihi offerat. LXX. εὐόδωσον ἐναντίον ἐμοῦ, prosperũ fac mihi occursum. Hebraicè est Hiphil, הקרה *Hakreh, fac mihi occurrere.* VERS. 12.

ECCE EGO STO;] Non dubitabat de promisso: sed de seipso, ne fortè vt indigno Deus non daret instinctũ & cognitionem peculiarem eius quam vellet Isaaco vxorem. Propterea † in re tam necessaria humano generi, nempè nasciturі ex hoc connubio SALVATORIS, VERS. 13. 9. Signi periculo an hic licita.

 cupidus

cupidus à Deo dirigi & instrui, signũ petit. Deinde quicquid in ipso signo incerti videtur, id totũ diuinæ prouidẽtiæ innititur, & promissis Abrahæ à Deo factis. Lege de signi petitione S. August. *hic q.63.*

10. Fons pro puteo. FONTEM] sacra Scriptura fontis ✝ & putei nomine promiscuè vtitur, vt docent Glossæ Græcæ.

VERS. 14. IPSA EST] Quæso, Domine, vt quam tu vis esse vxorem Isaac, illa ipsa hæc faciat & dicat, vt ex his eius factis dictisque cognoscam, quia ipsa sit & non alia.

VERS 15. 11. Deus suos statim exaudit. NECDUM INTRA SE.] Nota quàm propè suos Deus exaudiat: sic apud Isaiam ait Deus; *Eritque antequam clament ego exaudiã; adhuc illis loquentibus, ego audiam.* c.65.24. & Daniel; *adhuc me loquente in oratione ecce vir Gabriel,* &c. cap.9.21. Istud, *intra se,* nõ est Hebraicè, sed LXX. explicationis causa addiderunt, quia nõ dixerat voce, sed mẽte.

VERS. 16. 12. Virginitatis perfectæ descriptio ex Hebraismo. ET INCOGNITA VIRO] hæc inculcat & ingeminat, vt intelligamus castam fuisse & planè incorruptam mente simul & corpore. Nam quod Origenes *hic homil.* 10. secutus præceptorem suum Clementem Alex. *Stroma. lib.* 4. de mentis puritate disseruit, allegoricum est. Quod verò vir doctus huius temporis reputat nudam esse repetitionem, haut parũ à verò dissidet: cùm sit elegantissima coniuncta gradationi descriptio: dixerat *vers.* 14. esse נערה *Nagharah,* quod ætatis tantùm discrimen erat puellaris; ne puellam tantùm putares; addit hoc versu בתולה *Betulah,* quod sæpè virginem significat, sed aliquando etiam non virginem; ideò, ne quid dubij supersit, addit nunc hanc *Nagharah Betulah*, etiam fuisse ex earũ numero quas virorum nullus cognouerat, & vt vna voce nuncupat vers. 43. עלמה *Ghalmah*, hoc est absconditam & nulli viro reuelatam: de qua voce multa hic D. Hieronymus, & Pererius *disp.*8. Sed plura dicturus sum Deo dante *ad c.7.v.14. Isaiæ*: vbi ostendam hoc nomine Rebeccam typum Deiparæ virginis fuisse. Hic tantum addo, istud *incognita viro*; more Hebræo accipiendum de copula. Nam vt aliter capias, non permittit ipsa narratio Moysis, ostendens Rebeccam publico se nõ abstinuisse: & responsio Thomæ Eboracensis, solummodò suspicionem de castitate amouet: ac proinde nostram explicationem confirmat.

13. Incognita viro Hebraismus.

VERS. 18. SUPER ULNAM SUAM] non solùm potum præbet, sed etiam liberat illum molestia vrnam leuandi.

VERS. 19. DONEC CUNCTI BIBANT] donec omnes ad vnum satientur & cessent bibere.

VERS. 20. CANALIBUS] eliciis ad animantium potum excisis vel effossis.

VERS. 21. CONTEMPLABATUR EAM TACITUS] attonitus perpendebat non speciem tantùm, sed officiositatem, sedulitatem, caritatémque, & iam Domino suo dignam iudicabat. Vnum de genere dubium angebat. Ideò illam statim de genere interrogauit, vt habes *infrà v.43.* & (quod prorsus verisimile) vicissim ab illa interrogatus fuit, cur id quæreret? & quis esset? his vtrimque dictis munera data.

VERS. 22. POSTQUAM AUTEM BIBERUNT] & interrogationes, quas dixi, factæ; vt benè Thomas Anglicus. Possis etiam dicere, prolatas

inaures

inaures ante, interrogationem, (vt indicat iste verſ.) Sed poſt reſponſionem, puellæ demum datas, vt dicitur d.v.43.

INAVRES AVREAS APPENDENTES SICLOS DVOS] ſicli duo maiores vnciam auri faciunt, pluſquam coronatos noſtros ſeu ſcutatos Hiſpanicos octo, *dos doblas de à quatro*. ideo non arbitror hoc ita capiendum, quaſi ambæ ſimul viriolæ duos ſiclos facerent maiores; nam pondus nimis pro vnâ aure graue foret tetradrachmus & Hebræa Græcáque repugnarent: multò minùs dicendum, ſingulas duo huiuſmodi ſiclorum pondo fuiſſe. Sed contendo ambas ſimul viriolas vnum, & quidem maiorem ſiclum; ſed duos minores appendiſſe, vt ſingulæ fuerint aureorum duorum plus minus, quod illa ætate non videtur nimium pondus. Probo quod dixi; tum quia, vt maior, ſic etiam minor, *ſiclus* vocabatur, & eamdem habebat inſcriptionem, ab vnâ parte (ſic quos vidi, maiores, & minores) vaſculum Mannæ cum litteris Samariticis *Sekel Iſraël*, & facie aduersâ florentem Aaronis virgam additis litteris *Ieruſalaim Kedeſſah*: pondus ſolum indicio erat, maior an minor ſiclus eſſet, quia minor maioris ſemiſſem æquabat. Deinde habes Hebraicè inaurem auri dimidium *ſicli pondus eius*.

14 Rebeccæ inaures quanti ponderis.

15 Siclus nozor & minor.

Conciliatæ verſiones.

נזם זהב בקע משקלו *Nezem Zahab Bekagh Miſcqolo*. Quod Chald. exponit, *tul t vir inaurem aureã appendentẽ ſiclum vnum*. vterque textus conſentit, & vterque ſingulari vſus pro duali: quis enim credat vnam inaurem datam, & nõ duas? ſed Chaldæus vtriuſque pondus expreſſit, Hebræus verò etiam vtriuſque, ſed ſiclo maiore, Chaldæus minore. Nam minor maioris dimidium. בקע ſignificare dimidium ſicli tantùm docet hîc D. Hieronymus: quamquam de vnciæ & ſemunciæ vocabulis ab eo additis, quod dicam nõ habeo; niſi mendoſa eſſe: nec enim D. Hieronymum fugiebat, *Sekel* ſemunciæ pondus eſſe *Kekaab* vnciæ quadrantem. Deducitur à radice *Bakagh*, *ſcindere*; quòd ſit ſciſſus ſeu diuiſus ſiclus. Satis apertè indicat textus Hebræus Exod. 38.v.25. *Bekagh dimidium ſicli*, quod non inuenias in noſtra verſione, de quo ibi. Apertiſſimè quoque, quod contendo, confirmant hîc LXX. vertentes δύο ἐνώτια χρυσᾶ ἀνὰ δραχμὴν ὁλκῆς *duas inaures aureas ſingulas drachmæ ponderis*. nam ἀνὰ illic eſt diſtributiuum (vt optimè Lipomanus) ſicut Lucæ 9.v.3. μήτε ἀνὰ δύο χιτῶνας hoc eſt *neque ſinguli duas tunicas*. Singulæ inaures drachmam appendebant, ergo ambæ ſimul didrachmum. Sed LXX. (vt docui cap. ſuperiore) Siclum vocant didrachmum: ergo ſecundùm eos ambæ ſimul ſiclum maiorem, ſingulæ verò medium ſiclum maiorem appenderunt, hoc eſt vnum *Bekagh*; hoc eſt, vt noſter vertit, ambæ ſiclos duos minores appenderunt. Sic omnia probè conueniunt; quæ à me prolixiùs dicenda fuerunt, tum vt LXX. à reprehenſione Eugubini vindicarem, tum quia vel in prolixiſſimis illis ad Geneſim commentariis locus iſte, in quo nodus dignus vindice, ſilentio præteritur: Saa verò rem acu attigit, ſed more ſuo non probauit.

16 Bekagh, quid.

ARMILLAS TOTIDEM] ψέλια ſeu virias & ipſas aureas, ſingulas quinque ſiclorum, hoc loco cùm non ſit *Bekagh* ſed *Sekel*; de ſiclis

17 Armillarum Rebeccę valor.

integris & quidem maioribus accipio,vt singulæ armillæ plus minùs
vigiuti scutatorum nostrorum fuerint. LXX. *aureos decem* dicunt,sed
de siclis id intelligendum, iuxta ea quæ diximus *sup. 20.v.16.* Sic etiã
intelligendus S.Irenæus *lib 1.contra hæreses cap.15.*

VERS.23. DIXITQVE AD EAM] de † concordiã diuersatum in sacra Scriptu-
18. ra narrationum,& regulis attendendis ne contrariæ videantur,erudi-
Narrationũ diuersitas in tè & copiosè admodùm disserit Bened.Pererius *hîc disputat.9.*
sacra Scriptura quo MISERICORDIAM ET VERITATEM] solent hæc duo Hebræi con-
modo conciliãda? iungere, vt idem significantia. *Augustin.notat hîc q.66.* Sensus est; Mi-
sericors & verax fuit ergo Dominum meum misericors pollicendo
& decernendo,verax præstando.

VERS.27. IN DOMVM MATRIS] festinanter rediit ad Gynæconytim, hoc
19. est eam domus partem,vbi mater seorsim cum puellis degebat, more
Misericordia & veritas. Hebræorum, & Orientalium omnium; quibus virorum & fæmina-
rum vnâ in domo distinctæ habitationes; qua de re curiosè & eru-
VERS.28. ditè noster Nicolaus Serarius *vtilissimis in Hesther commentariis*, ego
20. etiam nonnulla *in Speculo Mariano,tracta de Dei timore.* Vt nihil necesse
Gynæconytis,seu habitatio fæminarum,à viris seiuncta. sit confugere, ad varias illas Thomæ Anglici coniectutas, ex moris
huius natas ignoratione. Filia ergo quæ acciderant matri, mater Ba-
thueli,marito (qui adhuc viuus) narrat.hic communem filium La-
banum iubet hospitis curam agere.

VERS.30. CVMQVE VIDISSET] postquam viderat & audierat. Nam hæc
oculis & auribus domi acceperat: nec superuenit Rebeccæ ad fon-
tem existenti: ne fallaris,Hebraismi ambiguitate.

IVXTA] sicut על Hebræum,sic etiam ἐπὶ Græcum frequenter pro
ad seu ponè capitur. Ideò rectè LXX.& non rectè eos damnat Steu-
chus.

VERS.31. INGREDERE BENEDICTE DOMINI] Deò dilecte & gratiose,cui
Deum fauere cerno, & vt porrò faueat opto.

AD LAVANDOS PEDES EIVS] quid sibi hîc velit Steuchus ne-
scio. nam in nullis exemplaribus Latinis vlla mentio lauandorum ca-
melorum,vt nec in Hebræis aut Græcis.

VERS.33. NON COMEDAM] mandatum docet ante omnia exsequendum.
VERS.35. *Sic D.Ambrosius.*
VERS.37. BENEDIXIT DOMINO MEO VALDE] supramodùm ditauit.
21. MAGNIFICATVS] exaltatus LXX.
Canon in repetitionibus verborum. ADIVRAVIT] Canon † est in eiusmodi repetitionibus verborum
sufficere si sententia congruat, etiamsi verba non sint eadem,& ver-
borum alius ordo. *D. Augustin.hic q.64.*

VERS.41. INNOCENS ERIS A MALEDICTIONE] non teneberis ad pœnam iu-
22. risiurandi.Promiscuè vocat iuramentum & † maledictionẽ,eo quòd
Maledictio pro iuramẽto. in iurisiurandi fine addebatur imprecatio,si feceris,Deus sit tibi pro-
pitius; sint hæc & faciat tibi,& addat.
Iurisiurandi clausula. SVSPENDI] dedi, vt cùm vellet posset suspendere. nam manibus
donum retulisse indicatur v. 30. *cùmque vidisset inaures & armillas in*
VERS.47. *manibus sororis suæ.*

AD

Ad ornandum faciem eius] hoc videtur excidisse & mutilum esse in versione Græcâ, quæ in lib. Regiis tantùm, *τὰ ἐνώτια καὶ τὰ ψέλια περὶ τὰς χεῖρας inaures & brachialia circum manus*, quorum tamen verborum non est sensus quem fingit, vt feriat, Steuchus; scilicet inaures brachiis ornandis impensas, sed manibus inaures cum armillis tenuisse vt dictum, has brachiis, illas auribus ornandis, vt benè noster. Nimirum solet libido carpendi non modò fallere, sed excæcare.

Si facitis misericordiam et veritatem] si gratum Abrahæ vultis facere, eique vos humanos exhibere, & gerere quales erga se putat esse, hoc est benè affectos: item ne signa diuinæ voluntatis spem eius fallant. Vers.49. 23. Facere misericordiam & veritatē.

Vt vadam ad dexteram sive ad sinistram] Puto † cum Procopio Hebraismum esse, q.d. vt hinc discedens vbi vbi potero aliam vxorem quæram. Nam erant adhuc alij vndecim filij Nachor à quibus poterat petere. sup. *cap. 22. in fine*. Est locutio parœmialis. *vide Adagia sacra*. §. 38. 24. Ire ad dexteram siue ad sinistrã

Bathvel] hunc † Bathuelem fingere natu minorem Labani fratrem, verè est sine authore fingere. planè fallitur Iosephus *lib. 1. c. 16.* scribens Bathuelem patrem Labani iam mortuum, cùm hîc viuat & loquatur. Præponitur Laban patri, quia (vt feruentior) præuênit promittendo, & pater dictum eius ratum habuit. Nec mirum præuenisse, quia fortè pater iam senex, robusto filio curam totius familiæ commiserat. *Sic Caietan. & Lipoman.* Vers. 50. 25. Vnicus Laban.

A domino egressvs est sermo] voluntas hæc Dei est. pro *egressus* est יצא *Iaça*, exiit. Sed significat motum voluntarium omnino, & in quo libertas volentis prædominetur. Et est locutio parœmiaca. *lege Adagia sacra*. §. 39. 26. Sermo egressus à Deo.

Coram te est] in manum tibi traditur abducenda. *vide Adag. sacra*. §. 40. Vers. 51.

Locvtvs est dominvs] signo quo voluntatem suam declarauit. *D. Augustinus q. 67.* 27. Dei locutio.

Vasis] mundo muliebri, & aliâ supellectile. Sic enim † Hebræi vocant vasa musica, vasa bellica, vasa mortis: ipsa quoque corpora, eorumque membra dicuntur vasa. Vers. 53. 28. Vasa Hebraicè quid

Dona obtvlit] optimos Palæstinæ fructus, qui in Mesopotamia rariores: vel alia quæuis munera pretiosa. Vtrumque significat מגדנות *Migdonoth*. Hæc dona refero ad genus nuptiarum per coëmptionem: de quo infer. agendum *cap. 29. v. 18.*

Pver] seruus. Vers. 54.

Fratres] Laban & ceteri cognati. cur Bathuel tacet? mira Rabbini, & indigna relatu confingunt, quæ Tostatus habet. Solus Abenezra rectè respondet: quia filio Labano vices suas demandarat. Vers. 55.

Saltem decem dies] hoc est menses, aiunt Iudæi. Sed inciuilis petitio foret. Sensus: breuem hanc moram ad amplexus & longum vale dicendum, largire.

VERS.57. VOLVNTATEM] non de ſponſalibus (*D. Ambroſius,*) in quæ cum parentibus conſenſerat,& arrabonem acceperat,munera *v*,53.Sed de hac repentina profectione.

VERS.59. NVTRICEM ILLIVS] ex cap.35.in quoſdam libros *Debora*, nomẽ nutricis irrepſit: quod nec Hebraicè, nec Chaldaicè eſt, nec Græcẽ

30. Conciliatæ verſiones. apud LXX.qui pro *nutricem* verterunt, *ſubſtantiam, ὑπάρχοντα*. Hebr. מנקתה *Menikta*, cuius radix ינק lactare. Sic noſter accepit. Sed LXX.putarunt radicem eſſe מנה *Manah*, vnde eiuſdem terminationis nomen, ſignificans partem ſeu hereditatem; vt hîc ponatur pro donis quæ illi dotalia numerata.

VERS.60. SORORI] conſanguineæ. nam ad conuiuium cognati multi accurrerant, qui ab Hebræis fratres vocari conſueuerunt.

CRESCAS IN MILLE MILLIA]plurimam poſteritatem Deus tibi tribuat,ſicut Abrahæ promiſit.

PORTAS] hæ imperij, (quia in illis iudicia exercebantur;) & victoriæ, (quòd per illas victores irrumpunt) ſimul ſignum erat:inde nata phraſis,de qua Adag. Sacra.§.41. Completa, victoriis prophetia quas Eſau & Iacob poſteri multas de hoſtibus obtinuerunt.

VERS. 61. PVELLÆ] ancillæ in dotem datæ, vt tum moris: ſicut & poſtea cap.29.v.24.& 29.

VERS.62. PER VIAM] LXX. διὰ τῆς ἐρήμου. *per deſertum*. Negat Eugubinus hoc loco ſolitudinem eſſe, & ideo interrogat, quid LXX. ſibi velint? Explicant locum deambulationis Iſaac: qui vicinus deſerto Sur:ambulabat crebrò in hoc loco ſolo, maximè meditaturus.

AD PVTEVM] de quo mox cap.ſequ.

TERRA AVSTRALI] in eâ Palæſtinæ parte, quæ vergit ad meridiem,haut procul à Barſabee.

VERS. 63. AD MEDITANDVM] optimè noſter. nam † שוח *Scuach* ſignificat ſubmiſſa & intra labia compreſſa voce muſſare, quid ſit dicturus, vt ſolent ſecum,qui mente orant ſeu meditantur vt præter alios fatetur Clarius: nec diſſentiunt LXX. qui, de ſpirituali exercitatione intelligentes,verterunt, ἀδολεσχῆσαι. Quod verbum vetè monet Auguſtinus.*q.69*.etiam in bonum ſumi: neque id ſacræ Scripturæ proprium (vt Suidas cenſet)ſed inuenitur etiam in Platonis Cratylo.Procopius; „ ἀδολεσχῆσαι ſignificat magno ſtudio. & ſollertiâ alicui rei eſſe intentum.] Sic etiam *meditari*, pro exercere,vtuntur Plautus,Virgilius,Iuuenalis vt docet Anton. Nebriſſenſis *Quinquagena*.3.*cap*.28.TROPOLOG. Orationi ſola loca & quietem neceſſaria multis hîc Hamerus.

VIDIT CAMELOS] ſubaudi,& obuiam iuit venientibus.

VERS.64. DESCENDIT] cùm ſciret ſe prope domum Abrahæ, & virum videret ad ſe tendere, ſuſpicata quod erat; interrogauit: poſt certior facta,velociter honoris ſponſo deferendi gratiâ de camelo ſe demiſit. Hebraicè,deſiliit.

VERS.65. PALLIVM] LXX. θέριστρον, veſtis † fæminarum Arabiæ & Meſo-

32 Theriſtrū. potamiæ; (*Hieronym. hic & in cap.*3. *Iſaie*) faciem totam vno oculo dempto contegebat. Tertullian. *lib. de virginibus velandis c*.11. & de

coronâ

coronâ militis *c.4* hoc factum laudat, idem *lib. de pallio*, theristri vocem agnoſcit, & Lydæ Omphalæ tribuit. nomen indicat æſtiuum integumentum fuiſſe, vt Pollux *in Onomaſt.* notauit. Hebræum צעיף *çaghiph*, potes vertere, calyptram, velamen, flammeum, quo ſe pudoris & verecundiæ cauſa; adſpectum & contactum maritalem præſumens, contexit: qui mos nouarum nuptarum fuit & inde ab obnubendo nuptiæ dictæ *Lege B. Briſſonium, de ritu nuptiarum fol. 29. & infer. cap.* 38.14.

NARRAVIT ISAAC] huic primum, quem primum inuenit: poſtmodùm Abrahæ, à quo miſſus. *ita Procopius.* VERS. 66.

IN TABERNACVLVM SARÆ] hinc patet quod dixi ſup. v.28. ſeorſim viros, ſeorſim fæminas habitaſſe. Abraham Iſaaco tabernaculum matris cum bonis eius tradiderat inhabitandum. VERS. 67.

VT DOLOREM &c.] clariſſimè explicuit, quod erat Hebraicè; *& conſolationem accepit Iſaac poſt matrem ſuam.* Triennio nempe poſt mortem matris *benè Caietanus.* MYSTICA, fusè in Cathena proponit Aloyſ. Lypomanus.

***

Vv CAPVT

CAPVT VIGESIMVM QVINTVM.

1. ABraham verò aliam duxit vxo-
2. rem nomine Ceturam: * quæ pe-
perit ei Zamran & Iecſan, & Ma-
dan, & Madian,& Ieſboc, & Sue.
3. * Iecſan quoque genuit Saba, &
Dadan. Filij Dadan fuerunt Aſſu-
4. rim,& Latuſim,& Loomim.* At verò ex Madian
ortus eſt Epha, & Opher, & Henoch,& Abida,&
5. Eldaa:omnes hi filij Ceturæ. *Deditque Abraham
6. cuncta quæ poſſederat ,Iſaac:* filiis autem concu-
binarum largitus eſt munera, & ſeparauit eos ab
Iſaac filio ſuo,dum adhuc ipſe viueret, ad plagam
7. orientalem. * Fuerunt autem dies vitæ Abrahæ,
8. centum ſeptuaginta quinque anni.* Et deficiens
mortuus eſt in ſenectute bona, prouectæque æta-
tis,& plenus dierum:congregatúſque eſt ad popu-
9. lum ſuum. * Et ſepelierunt eum Iſaac & Iſmael fi-
lij ſui in ſpelunca duplici, quæ ſita eſt in agro
10. Ephron filij Seor Hethæi,è regione Mambre,*quẽ
emerat à filiis Heth: ibi ſepultus eſt ipſe, & Sara
11. vxor eius. * Et poſt obitum illius benedixit Deus
Iſaac filio eius qui habitabat iuxta puteum nomine
12. Viuentis & videtis.* Hæ ſunt generationes Iſmael
filij Abrahæ: quem peperit ei Agar Ægyptia, fa-
13. mula Saræ: & * hæc nomina filiorum eius in voca-
bulis

bulis & generationibus suis. Primogenitus Ismae-
lis Nabaioth deinde Cedar, & Adbeel, & Mabsam,
* Masma quoque, & Duma, & Massa, * Hadar, & 14.
Thema, & Iethur & Naphis, & Cedma. * Isti sunt 15.
& filij Ismaelis & hæc nomina per castella & oppi- 16.
da eorum, duodecim principes tribuum suarum.
* Et facti sunt anni vitæ Ismaelis centum triginta 17.
septē deficiensq; mortuus est, & appositus ad po-
pulum suum. * Habitauit autem ab Heuila vsque 18.
Sur, quę respicit Ægyptum introeuntibus Assyrios
coram cunctis fratribus suis obiit. * Hæ quoque 19.
sunt generationes Isaac filij Abraham: Abraham
genuit Isaac, * qui cum quadraginta esset annorū, 20.
duxit vxorem Rebeccam filiam Bathuelis Syri de
Mesopotamia, sororem Laban. * Deprecatusque 21.
est Isaac Dominum pro vxore sua, eo quòd esset
sterilis: qui exaudiuit eum, & dedit conceptum Re-
beccæ. * Sed collidebantur in vtero eius paruuli, 22.
quæ ait: Si sic mihi futurum erat, quid necesse fuit
concipere? Perrexitq; vt consuleret Dominū. * Qui
respōdens, ait: Duæ gentes sunt in vtero tuo, & duo 23.
populi ex vētre tuo diuidentur, populúsq; populū
superabit & maior seruiet minori. * Iam tempus pa-
riendi aduenerat, & ecce gemini in vtero eius re- 24.
perti sunt. * Qui prior egressus est, rufus erat, & to-
tus in morem pellis hispidus: vocatumque est no- 25
men eius Esau: Protinus alter egrediens, plantam
fratris tenebat manu: & idcirco appellauit eum Ia-
cob. * Sexagenarius erat Isaac quando nati sunt ei
paruuli. * Quibus adultis, factus est Esau vir gnarus 26.
venandi, & homo agricola: Iacob autem vir sim- 27.
plex habitabat in tabernaculis. * Isaac amabat Esau 28.

eo quòd de venationibus illius vesceretur: & Re-
29. becca diligebat Iacob.* Coxit autem Iacob pul-
mentum ad quem cùm venisset Esau de agro la-
30. ssus,*ait: Da mihi de coctione hac rufa,quia oppi-
dò lassus sum. Quam ob causam vocatum est no-
31. men eius Edom.*Cui dixit Iacob: Vende mihi pri-
32. mogenita tua.* Ille respondit:En morior,quid mi-
33. hi proderunt primogenita?* Ait Iacob: Iura ergò
34. mihi.Iurauit ei Esau, & vendidit primogenita.* Et
sic accepto pane & lentis edulio,comedit,
& bibit,& abiit paruipendens quod
primogenita vendi-
disset.

ARGV

ARGVMENTVM.

Abrahami tertia vxor, obitus, liberi. Rebecca parit Esau & Iacob, huic ille vendit primogenituræ prærogatiuam.

LIAM]tertiam, mortuis opinor Sarâ (*Sic Origen. hom.* 11.) & Agar, de quo statim. Potuit adhuc liberos gignere, quia Deus effætum illud corpus, vt Isaacum gigneret, validum & fœcundum reddiderat. Causa ducendi, vt ex eo semen inter gentes quoque multiplicaretur, instinctus Dei, Mysticas causas, duorum generum, quæ impugnatura Ecclesiam, apertâ vi Sarraceni, & dolo hæretici; petas ab Origine 5. & Epiphanio *in fine Panarij*; à quibus sumpsit D. Augustinus *q.* 70. VERS. 1.

CETHVRA] iuuencula fuit Chananæa, quicquid ex Hebræorum traditione D. Hieronymus. aliam ab Agar textus docet, *v.* 6. qui *concubinas*, dicit, nec vlla causa cur ad enallagen confugiatur. *vide Caietan. & Tostadum.* Puto fuisse ancillam Abrahæ: nam si ingenua, non vocaret *concubinam*. Hæ nuptiæ factæ ductâ iam Rubeccâ: & datis Isaaco, cum habitatione pristinâ. bonis hæreditarijs, retentis dumtaxat, quæ sibi largè suppeterent. Nam præcedenti capite narrauit Eliezer, ante aduentum Rebeccæ, iam hæredem institutum *cap.* 24. 36. nullâ (vt puto) prolepsi: sed quia hoc ordine res acta: moritur Sara, mox bonis & tabernaculo pater cedit filio, denique Cethuram ducit. 1. Cethura, nō est Agar.

PEPERIT] tradit post Iosephum D. Hieronymus hos Cethuræ filios tenuisse Troglodytim, & Arabiam Felicem vsque ad mare rubrum: adduntalij plerasque regiones Indiæ occupasse. vix vlli eorum noti præter solos Madianitas. VERS. 2. 2. Cethuræ filij.

DADAN]posterorum Dadan seu Dedan, mentio est in libris propheticis, videntur mercaturæ dediti, & quidem in duos diuisi populos, nam Ezech. bis eos, vt diuersos nominat *cap.* 27. *v.* 15. & 20. & habitasse in Idumæorum vicinia quia iunguntur exitio Idumæis, vt eorum socij *cap.* 25. 13. *Ezechiel. & Ierem.* 49. 8. VERS. 3. Dedan.

ASSVRIM, LATVSIM, LOOMIM] Iosephus corrumptit hæc nomina, quæ ex Hebræo patet esse non singulorum hominum, sed populorum: vt arbitror à suis conditoribus Abrahæ filijs nuncupatorum: qui fortè sic fuerant appellati ab artificio cuiusque priuato. Nā (teste Hieronymo) *Assurim* significat negociatores; *Latusim.* ferri, æris, & aliorum metallorum fabros; *Loomin*, multarum tribuum ac populorum rectores. Chaldæus exponit habitantes in castris, in tabernaculis, & in insulis. Assurim. Latusim. Loomim.

EPHA]ab hoc regio Epha † *Esaiæ* 60. 6. VERS. 4. Epha.

EPHER]cuius filius Afer, Libyâ domitâ, vrbi & regioni nomen imposuit, vt ex Alexandro Polyhistore, & Cleomede Malcho (qui fors, cuius supersunt in Bibliothecis philosoporum vitæ) retulit Iosephus. de reliquis, quæ ab ijs gentes propagatæ, N. L. mihi. Africa. Malchus quidam.

VERS. 5. CVNCTA QVÆ POSSEDERAT] antè dederat, vt dixi: nunc fortas-
3. Concubinarũ filij potuerunt hæredes institui. sis confirmauit donationem causa fuit, quia terra promissionis à Deo fuerat promissa solis posteris Isaaci; declarante id Sara: *non erit filius ancillæ hæres cum filio meo.* Sup. 21. 10. Alioquin, & si nonnulli negent, arbitror † potuisse filios secundariarum vxorum hæredes institui, si pater vellet. Patet ex testamento Iacob, in quo eâdem cerâ quâ alij continentur, & diuisa illis æquâ sorte terra promissionis.

VERS. 6. FILIIS AVTEM CONCVBINARVM] non solius Agar, vt Chal-
4. Concubinarum & vxorum discrimen. dæus & Rabbini volunt: sed Agar & Cethuræ, vt Latini. Notandum, sicut Græcis inter παλλάκας & γυναῖκας (*de quo Homerus hic*) & Latinis inter concubinas, seu contubernales, & vxores iustas seu Dominas & matresfamilias, (*qua de re lege Brissonium lib. de ritu nuptiarum:*) sic etiam Hebræis inter פלגשים *Pilagessim* & נשי *nescei*, multiplex discrimen fuisse. Nam in sacra Scriptura nulla vxor primaria Domina seu mater familias; vocetur *concubina*: secundariæ verò istæ modò *vxores*, modò *concubinæ* nuncupatur. quemadmodum hic Agar & Cethura dicuntur *concubinæ*, quæ priùs *vxores*, nuncupatæ *c.* 16. 3. *& hic v.* 1. item illa Leuitæ infælix contubernalis, tam *vxor*, quam *contubina Iudi.* 19. *v.* 1. *&* 10. Deinde vxor primaria ducebatur sponsalibus præmissis, dote dictâ, & certis ritibus interpositis: & non ad thori tantum, sed dominij & bonorum omnium communionem admittebatur. nihil horum concubinæ, quæ vt plurimum seruilis conditionis, & ancillæ manebant, *dixi de hac re Cant.* 7. 6. *& in speculo Mariano, penultima de timore Dei lectione.*

5. Magorum triũ munera in Abraham muneribus præfigurata. MVNERA] legatis opimis onerauit, quos hæreditatis successione arcebat; pecunia signata, aurum, argentum, vestes pretiosæ, & thus, & myrrham, & aurum data; quæ victor eripuerat Chodorlahomor & alijs Regibus. *Sic Epiphanius in fine ferè Panarij.*

SEPARAVIT] ne idololatræ Isacidas contaminarent, vel in pacifica Terræ promissæ possessione turbarent.

6. Orientis filij seu Orientales. AD PLAGAM ORIENTALEM] Geminat Hebræus, *Ad orientem, ad terram orientis.* ad differentiam Ismaëlitarum: nam Ismaëlitæ proximè Isacidis erant Orientales; sed Cethuriani † etiam ipsis Ismaelitis, vlteriùs ad ortum Solis iussi recedere. vnde hi, & non illi solent perpetuò vocari *Filij Orientis* de horum finibus vide Ariam Montanum *in lib. Chanaan. cap.* 3. *&* 4.

7. Abrahæ mors. MYSTICVM sensum de Cethurâ & filijs illius petite ab Origene, *homil.* 11.

ET DEFICIENS] rectè versum *gauah*, fatentur etiam Abenezra & Kimchi significat non violentâ, aut vi morbi, sed humido naturali deficiẽte decessisse *vide Oleastrũ.* Arbitror cùm Iacob & Esau essent an-
Chronographia. norũ quidecim, à nuptijs Isaac anno tricesimo quincto. Natus Abraham fuerat post diluuium anno ducentesimo nonagesimo secundo; post confusionem linguarũ anno ferme centesimo nonagesimo. Noë mortuus est anno Abrahæ quinquagesimo octauo. Anno septuagesimo quincto ætatis ei Deus apparuit iubens ex Chaldæa discedere & profe

& profectus in Harã. Anno ætatis octuagesimo quincto duxit Agarẽ, & 86. natus ei Ismahel. Nonagesimo nono anno fuit circumcisus, & in eundem annũ incidit excidium Pentapoleos. Centesimo natus illi Isaac. Anno centesimo quincto ablactatus Isaac, & eiectus Ismaël quẽ postea anno vicesimo, hoc est Abrahæ cẽtesimo vigesimo quincto conatus immolare. Postea anno Abrahæ centesimo trigesimo quinto mortuus est Thare. Anno cẽtesimo trigesimo septimo decessit Sara: centesimoquadragesimo Rebeccam Isaac duxit, cũ ipse esset quadragenarius. Anno cẽtesimo sexagesimo nati sunt illi nepotes gemini Esau & Iacob, quãdo Isaac erat sexagenarius. Anno ætatis 176. decessit è vitâ. quando erat Isaac LXXV. annorum, Iacob verò quindecim; Isaäel annorum octoginta nouem, filij & Cethura annorum plus minus triginta trium. *Lege Pererium hic disp.* 4. SENECTVTE BONA] maturè, & tempore suo, siue spectes ætatem, siue gratiam illud, quia decrepitus; hoc quia sine ægritudine, & plenus meritis. PLENVS DIERVM] viuendi satur, & cupiens dissolui. CONGREGATVS EST] sicut quod sequitur; *sepelierunt eum*, ad corpus pertinet; & quod præcessit, *Plenus* seu satur *dierum*, ad totum compositum; ita istud *congregatus* &c. ad † alteram partem compositi pertinet, nempe animam. Manet † ergo, quod post mortẽ cum alijs congregetur, vt & illa ad quæ seu quibuscum congregetur. Hinc (vt † notat glossa Græca) rectè probatur animæ nostræ immortalitas, & iustos aliquo in loco simul congregari. Ex simili phrasi colligunt Rabbini Ismaelẽ in gratia Dei mortuum. Etenim cum phrasim perpendo, non inuenio in sacra Scriptura de alijs quàm iustis vsurpari. de Abraham *hic*, de Isaac *cap.* 35. *v.* 29. de Aaron, *Num.* 20. 24. Iosephus, sed malè de malis etiam vsurpat. De ceteris bonis malisque promiscuum illud in sacris literis. *dormiuit cum patribus suis*, vt modestiæ causâ de se loquitur Iacob, *Genes.* 47. 30. & propriè de Roobam 2. *paralip.* 12. de Aza *ibid. v.* 16. de Achaz *ibid. v.* 28. vbi ponitur simpliciter pro sepeliri seu decedere. In Nouo testamento de iustis potiùs vsurpatur *dormire*, & aliquando additur, *obdormire in Domino.*

8. Sepultura Abrahæ.

9. Anima humana immortalis probatur.

Congregari ad populum suum.

Ismael mortuus in gratia.

Dormire cũ patribus.

POPVLVM SVVM] Hebraicè *populos suos*: nempe iustos, in limbo qui Abrahæ sinus dictus.

Lymbus Patrum.

ISAAC & ISMAEL] fortassis & alij filij Cethuræ, & isti vt præcipui nominati.

A FILIIS HETH] ab Ephron, filio Seor, Hethæo, præsente populo. VERS. 10.

IVXTA PVTEVM VIVENTIS & VIDENTIS] non longè ab eo, nẽpe in Bersabee. Puteas † viuentis & videntis erat intra ipsam solitudinẽ, per quam Agar erra verat: quæ eremus dicitur *Solitudo Bersabee*, eo quòd proficiscentibus ex Bersabee in Ægyptum prima occurrat. hoc puteo agitur *s. cap.* 16. 14. *&* 21. 19. *&* 24. 62. Ipse Isaac habitabat in regione dicta Bersabee; quod nomen loco inditum ab alio putes, qui ante solitudinem erat, pro quo Abraham Abimelechum increpauit priusquam datis septem agnis cum eo feriret, vnde dictus *Puteus Bersabe* siue puteus iuramenti. *sup.* 21. 25. *&* 32. *sic Tostadus.*

10. Bersabee ciuitas & solitudo.

Puteus viuentis & videntis.

NOMINA FILIORVM]ei ab Angelo promissorũ *sup.16.10.*& priùs
Abrahæ.*sup.17.20.* IN VOCABVLIS & GENERATIONIBVS SVIS]sin-
VERS. 13. guli nomen suum transmittentes in tribus, quæ ab ipsis ortæ. *Naba-*
11. *ioth*]Iosephus horum nomina paullo aliter inflectit : & scribit † eos
Ismaelis posteri & fines eorum. inhabitasse quicquid inter Euphratem & Erythręũm mare interiacet,
& totum illum tractum à primogenito eius Nabathæam vocatam.
Crediderim ab illo, maiori Arabiæ parti nomen adhæsisse ? reliquos
fratres sua quoque ad posteros nomina transmisse, quorum pleraque
12. obliuione sepulta. CEDAR]Cedareni Arabes scriptis nobilitati, &
Cedareni.& Cedar. laudata eorũ tentoria passim in S.S.In Cant.in psalmis. in prophetis.
13. DVMA.]inde *onus Duma* apud Isai.c.21. vel sunt ipsi Idumæi, vel
VERS. 14. valdè vicini illis.
Duma. THEMA]à quo ciuitas & regio Themã ad meridiẽ Idumeæ cuius
VERS. 15. Res Eliphas amicus patientissimi Iobi. CEDMA]à quo *Cedma* regio
14. Thema. ad Orientẽ Palæstinæ.cetera nihil pudet cum D.Hieronymo nescire.
Cedma. DEFICIENSQ.] sicut pater, senio defunctus. APPOSITVS] hinc
VERS.17. ortaHebræorum opinio de illius pœnitentiâ & salute.
VERS.18. HEVILA]ea quæ † prope desertum sur, inter Ægyptum. Assyriam,
15. Heuila. & Palæstinã, quam Euphratis quoddam brachium rigat.*sup. c.2.v.11.*
Imahelis habitatio.& fines filiorũ eius. Attamen † Ismael longiusculè à fluuio moratus: filij autem eius(de
quibus omnibus hîc agi patet ex Hebræo וישכנו *Vaiskinu, habitaue-
runt*) omnem regionem à sinu Persico vsque ad Assyriam possede-
runt: quæ putatur hodie dici CABAÑA.*Sic Eugubinus.*CORAM CVN-
Conciliatæ versiones. CTIS FRATRIBVS]Isaac ab occidente, Cethurianis ab ortu.
OBIIT] vtitur Moyses voce נפל *Naphal*, quæ significat cadere:
quod LXX.& Iarrius de fixis ibi sedibus & habitatione, alij de morte
capiunt. Concilio: vbi habitarat *s.16.12.*ibidem decessisse, senio qui-
VERS.29. dem fatiscentem, sed non plenum seu saturum viuendi, vt pater : sed
16. viuere desiderantem.
Bathuel, cur Syrus dictus. BATHVELIS SYRI]habitantis † in illâ Mesopotamiæ parte, quæ
confinis Syriæ campestri, nempe *Aram Padan.* Nam PADAN lingua
Padan. Ismaelitica significat agrum seu regionem campestrem. vnde dedu-
Padus. ctum nomen fluuiorum Italicorum Regis, *Padus*, quia per planas re-
VERS. 21. giones diu fluit.
DEPRECATVSQ.]Hebr.יעתר *Ieghtar* significat *multiplicasse preces.*
& D.Chrysostomus, toto vicennio eas vult cõtinuasse. PRO VXORE]
17. Hebraicè, *contra vxorem*, hoc est contra sterilitatem vxoris. ideo no-
Sanctæ mulieres steriles. ster optimè explicuit. Sanctas mulieres † Saram, Rebeccam, Rachel,
Annam, Deus steriles esse ad tempus voluit ; vt intelligamus semen
illud benedictum ex mero Dei dono, non naturæ viribus nobis
datum. *Chrysostomus hom. 49.* Cognoscere potuit Isaac impedimentũ
esse ex parte vxoris, vel naturalibus & licitis experientiis, quas ars
Medicorum non ignorat: vel quia sciebat ex se semẽ promissum, sed
ignorabat ex qua coniuge; & quia Rebeccam ardenter amabat, ma-
lebat ex eâ quàm aliâ. Statuerat autem Deus Iacob nasci ex Rebeccâ,
sed mediantibus causis secundis, & obtinentibus id precibus Isaaci.

Lege

Lege D. Thomam. 1. *pag. quæst.* 23. *a.* 9.

COLLIDEBANTVR] LXX. ἐσκίρτων: quod D. Ambrosius vertit, lib. de Isaac cap. 4. *exultabant*, D. Augustinus lib. 16. de ciuit. Dei c. 35. *gestiebant*. D. Hieronymus, *ludebant*, siue *calcitrabant*. Symmachus *διεπάλαιον*, *colluctabantur*, siue vt citat D. Hieronymus *διεπάλαιον fluctuabant sicut in superficie maris solet nauigium*. Aquila; *confringebantur*. Propriè noster transtulit, quia רצץ *Raçaç*, propriè est quassare, & collidere, non tamen sic vt confringas, iuxta illud Isaiæ 42. 3. *calamum*, רצוץ quassatum non ישבור *Ischbor confringes*, vnde quod dixi colligit Kimchi: Sed qualis motus infantium fuit in vtero? negat sciri Caietanus posse. Coniicio, ex coniunctione & concordia versionum; pueros quassasse inuicem, vt solent qui colluctantur; dum vterq; gestit & nititur prior exire, & se inuicem impediunt, atque coarctant: quod non potuit: non matri esse molestiæ & doloris plenum. Quare meritò dixit; SI SIC MIHI FVTVRVM ERAT] si mihi abortiēdum, & vna cum paruulis moriendum. Sentiebat enim motum violentū, inusitatum, & præternaturalem esse: sed ignorabat, cuius mysterij causa Deus ita faceret. ALLEGORIAM de CHRISTO & Ecclesia pete à D. Augustino *serm.* 78. *de tempore*. VERS. 22. 18. Conciliatæ versiones. רצוץ. 19. Infantiū in vtero pugna

PERREXITQVE VT CONSVLERET DOMINVM] Diodoro, Theodoreto & Procopio assentior, ad domesticum altare iuisse, & illic precibus voluntatem Domini exquisiuisse, & per Angelū responsum accepisse: quod; Deo sic disponente, ad prophetiam sequentem de primogeniis & benedictione præreptis; ipsa maritum & Esau celauit. Alias coniecturas tradit D. Augustin. *hic quæst.* 72. 20. Rebeccæ redditū oraculum.

DVÆ GENTES] duæ proles futuræ capita Iudæorū & Idumæorū. VERS. 23.
EX VENTRE TVO DIVIDENTVR] quam sentis in vtero pugnā, scito significare duarum illarum gentium discordiam duraturā, donec vtraque gens in vnam coalescat: de irreconciliabili Idumæorum contra Iudæos odio, lege Prophetam Amos *cap.* 1. 11. MAIOR SERVIET MINORI. Hebraicè, *magnus seruiet paruo*. displicet quod Arias; *multus*, posuerit. Nam si spectes numerum, certum est Iudæis plures esse Gentiles: an ergo gentes Iudæis subiiciendæ? ad ætatem ergo & tempus referendum, vt sit idem quod *Senior seruiet iuniori*, nati ex Iacob imperabunt natis ex Esau. Sanè versionē nostram, & LXX. ὁ μείζων etiam D. Paulus approbauit. *Rom.* 9. 10. Historicè vera prophetia, non † respectu Esau & Iacob, sed posterorum vtriusque. Nam tempore Dauidis & Salomonis Idumæi tributarij & subditi fuerunt Regibus Iuda. 2. *Reg.* 8. *August. hic q.* 78. postea iugum excusserunt, & diu liberi, rursus ab Hyrcano subiugati, circumcisionem receperunt, & in vnam gentem coaluerunt. *Iosephus lib.* 14. *Antiquit. cap.* 17. Vnde † factum vt Silius, Plinius, & alij nonnumquam Idumæos cum Iudæis confundant: sed quando presse loquuntur, Idumæos vocant qui tales origine, Iudæos qui ab antiquis Iacobi posteris nati: differentiā hanc me docuit Ammonius *lib. de differentiis nominum*. *Allegoria*, sed à Spiritu sancto præcipuè intenta, est de dominio spirituali Christianorū in Iudęos; *ad Rom. d. c.* 9. & bonorū in malos, hi illis 21. Idumæi subiecti Iudæis, circumcisi, & in vnam gentem redacti. Idumæi cū Iudæis confunduntur à Scriptorib. Idumæi propriè qui.

in exercitium & viam ad cælum sunt; & ita seruiunt. *lege D. Augustin. d. sermo.78. & d.c.35. & 42. Rupertum lib.7.c.3. & 4.* TROPOLOGICE Origines *hom.12.de carne & Spiritu.*

VERS.24. REPERTI SVNT] manifestarunt se, prout prædictum illi.

VERS. 25. TOTVS] non capite tantùm, sed reliquo † ferè corpore: infantuli
22. Esau cur Seir, & antalis præter naturam. glabri solent nasci: at Esau שער *Scegar pilosus*, vide & *Seir* dictus: quare ortus iste præter naturã, vt & illud de plantæ apprehẽsione, quod permissu Dei factum, ad vitam vtriusque designandam. Porrò quia hirsutũ & hispidum esse corpore, virilis seu perfectæ ætatis proprium
23 Esau cur dictus. est; ideo *Esau* quasi † adultus & fortis, nominatus, *ita Caietanus*: propter coctionem verò ruffam, de qua statim, dictus; *Edom* quasi sanguineus. *D. Hieronym. in c.1. Abdiæ.*
Edom cur.

PROTINVS] immediatè quasi contendens de primogeniturâ; negans se posteriorem, qui simul egressus, *plantam tenens*) q. d. si ianua non tam arcta foret, vel prior, vel non posterior prodirem: signum erat; vi Esau, sed dolo Iacob præualiturum. *Rupertus.* ALLEGORIAM Eucherius *lib.2.cap.46.*

24 Iacob vnde dictus. IACOB] à verbo, עקב *Ghachab*, quod † supplãtando, seu plantã tenendo decipere significat: si loca perpendas vbi positum, & sic vera est etymologia simul Isaac; *hic*, qui attendit *ad plantam* seu calcaneum tenentis gestum; & alia quoque Esau, *cap.27.36.* qui suâ etymologiâ indicat, quid significarit ille habitus seu gestus nascentis; nempe fraudẽ qua ipse ab illo circũueniendus: conciliari quoq; poterit hoc pacto dissidium, quod est inter Oleastrum & alios, de vocis significatione.

SEXAGENARIVS] hinc apparet multa per anticipationem superiùs narrata, vt quod de morte Abrahæ dictum & alia.

VERS.27. AGRICOLA] LXX. ἄγροικος: quasi dicas, agebat vitam inquietam agrestem, & foris versabatur. Cernas inter hos geminos discrimen ferè, quale inter Zethum & Amphionem poëtæ fingunt.

25. Simplex, quid. SIMPLEX] LXX. ἄπλαστος *sine dolo fucóque* meliùs exponas, perfectum, iustumque תם *Tam* deducitur à THAMAM, perficere, consummare: sic noster *simplicem* solet sumere pro eo qui nulli nocet. Matth.10.16. *estote simplices, sicut columbæ.* Habete serpentum prudentiam, sed ea nolite in aliorum damnum vti. Rom.16.19. *volo vos sapien-*
26. Iacob studia. *tes esse in bono & simplices in malo*; vt nouertis quicquid vobis & aliis expediat, nulli verò sciatis vel velitis damnum inferre: vt quidam exponunt. Græcè tamen vtrobique ἀκεραίους vocat.

HABITABAT IN TABERNACVLIS] etiam Esau habitabat in tabernaculis: nam hæ tum illis domus: benè explicát LXX. οἰκῶν οἰκίαν. *hoc est inhabitans domum:* rarò foràs progrediens, nec venationi intendens, sed rei domesticæ curam gerens. Nam mores oppositos fratri ostendit. *Habitare* igitur, noster, pro manere & continuò esse ponit. Sanè Hesiodus olim dixit οἴκοι βέλτερον εἶναι, ἐπεὶ βλαβερὸν τὸ θύρηφι. *domi esse melius, damnosum verò foris vagari* οἶκος φίλος, οἶκος ἄριστος, *domus amica, domus optima*, inquiebat illa. Possis etiam sensu Tropologico capere; Iacob sui inuestigatorem fuisse, & discussorem, iuxta illud; *Tecum ha*

cum habita, vt noris quàm sit tibi curta supellex. Nihil dubito solitum vacare meditationi, & ἀδολεσχεῖν, sicut & pater eius sup. c. 24. 53. Hebræi volunt adisse scholas litterarias & à Melchisedecho (quem Semum putãt) institutũ; crediderim potiùs paternâ & senis Abrahę operâ vsũ. Chaldæus † exponit fuisse *ministrum domus doctrinæ* MESCAMMES BETH VLPANA, quod interpretor auditorem sapientiæ. Hoc si est verum, habes scholarum & Gymnasiorum antiquitatem. 27. Scholarum origo.

ISAAC AMABAT ESAV] vt primogenitum, & teneriore quodam affectu, quòd edulia sibi grata subministraret: bonus & iustus erat: sed etiam boni, homines sunt. *Cyrillus.* VERS. 28

DILIGEBAT IACOB] saniore affectu, quòd meliùs moratum videret, & amabilioribus moribus, & propter promissiones sibi à Deo factas. TROPOLOGIAM pete à D. Gregorio *lib. 5. in Iob. cap. 7.* ALLEGORIAM ab Eucherio.

PVLMENTVM] lenticulæ Ægyptiæ, vt docet S. Augustinus *super psal. 46.* & de talis pulmenti suauitate quædam Athenæus *lib. 4. Δειπνοσοφ.* & Gellius *lib. 17. Noctium Atticar. cap. 8. vide Pererium.* VERS. 29. 29. Lenticulæ Ægyptiæ.

DA MIHI] Hebraice ipsa verba indicant auiditatem & intemperantiam perentis: *fac me vorare de ruffo, ruffo isto.* de coctione istâ, tam suauiter rubente: fortassis lenticula ruffa erat, vel croco tincta, aut alio cõdimento. Zeno lenticulæ Alexandrinæ coriandri grana, quæ ruffa, misceri iubebat. ALLEGORIAM pete à Prospero *p. 1. Prædictiõ. cap. 20.*

PRIMOGENITA TVA] Primogenituræ † priuilegia: quæ tempore legis naturæ fuerũt sequentia: primò in mensâ locus dignior. *inf. c. 43. 33.* Secundò ciuilis Principatus in fratres, & successio in patriam dignitatem, qua primogenitus ceteris loco patris erat, adeo vt corã eo se inclinarent. *inf. 27. 24.* & eum vocarent Dominum, colligitur ex eo quòd Iacob ita compellat Esau *inf. cap. 32. & 33.* Qua prærogatiuâ in peccati pœnam Ruben spoliatur, & ea transfertur in Iudãd. *inf. c. 49. 3. & 8.* sic capio quod Isidorus Pelusiota *in Catenâ* dicit primogenitos successisse in regnum & patriarchalem dignitatem. Tertiò in hęreditatis diuisione duas partes accipiebat natu maximus vbi alij singulas. *Theodoretus q. 77.* hæc quoque Ruben adempta, Iosepho cessit. *1. paralip. 5. 1.* Quartò Pater moriturus primogenito benedicebat *inf. 27. v. 4.* Addit Tostadus, etiam ipsos primogenitos solitos fratribus benedicere. Quod nondum reperio in SS. confirmatum. Puto illum id asserere, quia credebat Primogenitis competijsse ius sacerdotij, quod foret aliud & maius priuilegium: id ex Hebræorum Traditionibus scripsit S. Hieronymus, tenuerunt autem apertè Isidorus Pelus. Rupertus, Eucherius, Tostadusque. Mihi non persuadent, quia noui Abel & Abrahamum sacrificasse, qui primogeniti non fuerunt. Non negauerim tamen fieri posse, vt competierit illis peculiare ius aliquod sacrificij pro totâ familiâ certo tempore & ritu offerendi, & in eum vsum peculiarem vestem sacerdotalem habuerit. Post Mosaicam verò legem nihil sacerdotale penes illos, quâ primogeniti, cõstat fuisse. Nam Leuitæ, loco omnium primogenitorum Israëlis, ad Sacerdotium eue-

VERS. 31. 30. Primogenita, in quibus posita. 1. 2. Isidori Pelusiotæ locus. 3. 4. 5. 31. An Sacerdotes fuerint.

cti. *Num.* 3. *v.* 12. *&* 13. & in tribu Leui vestis Sacerdotalis cessit primogenitus. *Num.* 20.28.

31. Iacob an peccarit emendo primogenita.

Alia quæstio, de peccato in hac venditione: constat Esau grauiter deliquisse. cur ergo Iacob non peccauit emendo, quod ille peccauit vendendo? Respondeo paucis. Esau peccauit, non quia vendidit quod suum non erat. bonâ enim fide putabat suum esse, vt & Isaac pater eius existimabat. Sed peccauit, quia rem spiritualem (nempe ius primogenituræ) quantum in ipso fuit, cum quodam contemptu, pro tam vili escâ, vendidit, vnde Apostolus eum meritò vocat profanum, *Hebræ.* 12.16. βέβηλον Græcè, quod propriè significat à sacris propter impuritatem arcendum. D. Chrysostomus verò & alij Græci cùm explicant vocē γαστρίμαργος; non vocis significatum, sed vitium ipsius Esau nobis proponunt, & causam profanæ venditionis. Quod cùm in D. Thomæ dictis vir doctus animaduerterit, miror illum Græcos interpretes in ius vocare propter id ipsum, quod in alio excusat. Iacob non peccauit, quia monitu matris sciebat τὸ πρωτοτόκιον, ius primogenituræ sibi competere: Rebeccam id ex oraculo sciuisse constat, eamdem Iacobo indicasse colligitur, quia cùm mox *cap.* 27. audacter eum mater induceret ad præripiendam benedictionem, non prætexit sibi non esse debitam, sed dumtaxat, ne pater ægreferat sibi impositum, periculum subesse. Neuter tamen id vel Esau, quòd scirent iræ impotentem esse; nec Isaaco, ne mærore afficerent tenerè diligentem, fuit ausus declarare; nullâ præsertim se adhuc occasione commodâ offerente. Nunc Iacob oportunitatem nactus vindicandi confirmandíque iuris sui per spontaneam fratris cessionem, diuinitus oblatum auxilium non neglexit. Quare propriè loquendo non tam emit formaliter ius istud, quàm à violento detentore extorsit, & (vt aiunt) pacificam possessionem parauit vexationis suæ redemptione. Vnde nec Simoniam ratione rei spiritualis (si modò talis fuit primogenitura) nec iniustitiam ratione inæqualitatis pretij, commisit.

Locus Pauli ad Hebræ. 12.16. Chrysostomus & Græci defensi.

VERS. 32. EN MORIOR] moriar certò, nisi cibum accepero. periculum contemptui prætexit, & quod auiditatis erat vult videri necessitatis. ALLEGORIAM pete à Ruperto *cap.* 7. TROPOLOGIAM à D. Gregorio *lib.* 30. *in Iob. cap.* 27. contra auiditatem etiam vilis edulij differente.

VERS. 33. IVRA ERGO MITTI] per te mihi licitum fore primogenitorum prærogatiuis pacificè vtifrui.

ABIIT PARVIPENDENS] vt scias non resipuisse. Ventrem virtuti, cibum honori, gulam benedictioni præferebat. iam tum opinor meditatum; quod iure amiserat, ferro retinere. Quid mirum si præscius Deus eo priuandum decreuerat, quod tam profanè contempturum præuidebat? & an non hîc βέβηλος simul & γαστρίμαργος?

CAP.

CAPVT VIGESIMVM SEXTVM.

ORTA autem fame super terram 1.
post eam sterilitatem, quæ acciderat in diebus Abraham, abiit Isaac
ad Abimelech regem Palæstinorum in Gerara. * Apparuítque ei 2.
Dominus, & ait: Ne descendas in
Ægyptum, sed quiesce in terra, quam dixero tibi.
* Et peregrinare in ea, eróq; tecum, & benedicam 3.
tibi: tibi enim & semini tuo dabo vniuersas regiones has, complens iuramentum quod spopondi
Abraham patri tuo.* Et multiplicabo semen tuum 4.
sicut stellas cæli: dabóque posteris tuis vniuersas regiones has: & BENEDICENTVR in semine tuo
omnes gentes terræ,* eo quòd obedierit Abraham 5.
voci meæ, & custodierit præcepta & mădata mea,
& ceremonias legésque seruauerit.* Mansit itaque 6.
Isaac in Geraris. * Qui cùm interrogaretur à viris 7.
loci illius super vxore sua, respondit: Soror mea est: timuerat enim confiteri quòd sibi esset sociata coniugio, reputans ne fortè interficerent eum propter illius pulchritudinem. * Cúmque pertransissent dies plurimi, & ibidem moraretur, prospiciens 8.
Abimelech Rex Palęstinorum per fenestram, vidit eum iocantem cum Rebecca vxore sua.* Et accersito eo, ait: Perspicuum est quòd vxor tua sit: cur 9.

mentitus es eam sororem tuam esse? Respondit:
10. Timui ne morerer propter eam. * Dixitq; Abime-
lech: Quare imposuisti nobis? potuit coire quispiã
de populo cum vxore tua, & induxeras super nos
grande peccatum. Præcepitq; omni populo, dicẽs:
11. * Qui tetigerit hominis huius vxorem, morte mo-
12. rietur. * Seuit autem Isaac in terra illa, & inuenit in
ipso anno centuplum: benedixitque ei Dominus.
13. * Et locupletatus est homo, & ibat proficiẽs atque
succrescens, donec magnus vehementer effectus
14. est: * habuit quoque possessiones ouium & armen-
torum, & familiæ plurimum. Ob hoc inuidentes ei
15. Palæstini, * omnes puteos, quos foderant serui pa-
tris illius Abraham, illo tempore obstruxerunt, im-
16. plentes humo: * in tantum, vt ipse Abimelech di-
ceret ad Isaac: Recede à nobis, quoniam potẽtior
17. nobis factus es valde. * Et ille discedens, vt veniret
18. ad torrentem Geraræ, habitarétque ibi: * rursum
fodit alios puteos, quos foderant serui patris sui
Abraham, & quos, illo mortuo, olim obstruxerant
Philistiim: appellauítque eos eisdem nominibus
19. quibus antè pater vocauerat. * Foderúntque in
20. Torrente, & repererunt aquam viuam. * Sed & ibi
iurgium fuit pastorum Geraræ aduersus pastores
Isaac, dicentium: Nostra est aqua, quam ob rem
nomen putei ex eo, quod acciderat, vocauit Ca-
21. lumniam. * Foderunt autem & alium: & pro illo
quoque rixati sunt, appellauitq; eum, Inimicitias.
22. * Profectus inde fodit alium puteum, pro quo non
contenderunt: itaque vocauit nomen eius, Latitu-
do, dicens: Nunc dilatauit nos Dominus, & fecit
23. crescere super terram. * Ascẽdit autẽ ex illo loco in
Bersa

Betsabee,* vbi apparuit ei Dominus in ipsa nocte, 24.
dicens: Ego sum Deus Abraham patris tui, noli ti-
mere, quia ego tecum sum: benedicá tibi, & mul-
tiplicabo semen tuum propter seruum meũ Abra-
ham. * Itaque ædificauit ibi altare: & inuocato 25.
nomine Domini, extendit tabernaculum: præce-
pítque seruis suis vt foderent puteum. * Ad quem 26.
locum cùm venissent de Geraris Abimelech, &
Ochozath amicus illius, & Phicol dux militum, * 27.
locutus est eis Isaac: Quid venistis ad me hominem
quem odistis, & expulistis à vobis? * Qui respon- 28.
derunt: Vidimus tecum esse Dominum, & idcirco
nos diximus: Sit iuramentũ inter nos, & ineamus
fœdus, * vt non facias nobis quidquam mali, sicut 29.
& nos nihil tuorum attigimus, nec fecimus quod
te læderet: sed cum pace dimisimus auctum bene-
dictione Domini. * Fecit ergo eis conuiuium, & 30.
post cibum & potum,* surgentes manè, iurauerunt 31.
sibi mutuo: dimisitque eos Isaac pacificè in locum
suum. * Ecce autem venerũt in ipso die serui Isaac 32.
annunciantes ei de puteo, quem foderant, atque
dicentes: Inuenimus aquam. * Vnde appellauit 33.
eum, Abundantiam: & nomen vrbi impositum est
Bersabee, vsque in præsentem diem. * Esau verò 34.
quadragenarius duxit vxores, Iudith filiam Beeri
Hethæi, & Basemath filiam Elon eiusdem
loci: * Quæ ambæ offenderant 35.
animum Isaac &
Rebeccæ.

ARGVMENTVM.

Deus, vt solitus Abrahamum, ita nunc filium eius Isaac, aduersis probat, vexatum ab alienis, contristatum à suis: interea multis eum bonis cumulat, & promissiones patrifactas reiterat. Isaac peregrinatur, & cum Geraritis fœdus percutit. Esau matrimonia multiplicat.

VERS. 1.

1. Fames ista quo tempore.

SVPER TERRAM] Chanaan vbi degebat. POST EAM] duplex fames fuit tempore Abrahæ; de priore agitur *supr. cap.* 12. cui centum post annis altera successit; de qua dicit; *eam*, per quam Abrahã in Gerara profectus cap. 21. & post hanc posteriorem fuit tertia ista, inter quam & posteriorem illam etiam ferè intercesserunt alij centum anni. Nam tempore illius Isaac nondum natus, qui tempore huius vix minor centenario erat: accidit enim hæc tertia fames paulò antè digamiam Esau, ante annum eius quadragesimum, quem Isaac sexagenarius genuerat.

2. Abimelechi duo.

ABIMELECH] D. Augustinus q. 75. Chrysostomus, Iosephus & alij volunt † eundem esse, de quo cap. 21. actum, quoniam hic nominatur idem Phicol dux militum, qui illic. Verùm hoc argumentum non stringit, vt post ostendam. Sequeretur hunc plus centum annis regnasse. Potiùs placet, alium fuisse, fortè filium illius: huc perrexit, quia in Ægyptum breuius iter est per Philistim: vt dicitur Exo. 13. 17. Ægyptum verò petebat Isaac.

VERS. 2.

3. Isaac cur prohibitus ire in Ægyptum.

APPARVITQVE EI DOMINVS] incertum an in somnis, certum fuisse priusquam in Ægyptum perueniret. Sed cur prohibitus ire, quo Pater fuerat permissus? an quod Ægyptiis necessarius fuerat Abrahæ aduentus, vt veræ fidei & religionis doctrina imbuerentur; nunc verò id minùs necessarium? & voluerit etiam Deus ostendere, quod vel in rerum omnium inopia, & sterili solo suos queat alere? *Theodoretus quæst.* 76.

QVAM DIXERO] quam dicam: nondum ergo in Gerara peruenerat: vbi postea iussus ad tempus manere.

VERS. 3.

PEREGRINARE IN EA] ad tempus ibi tanquam peregrinus habita.

TIBI ENIM] explicat quod dixerat, *benedicam tibi.*

VNIVERSAS REGIONES HAS] totam in qua versaris regionem Chananæorum: nihil necesse vt singulatim tunc Deus eam ostenderit (potuit tamen speciebus singula repræsentantibus formatis in fantasia) sufficit ad quatuor mundi plagas intenderit, *vt sup.* 13. 14.

VERS. 5.

EO QVOD OBEDIERIT] vt videris se tam multa consequi ob merita patris, speret se ob propria mercedem meliorem consecuturum. *Vide Chrysostom. hom.* 51.

VOCI MEÆ] iussioni de necando filio.

PRÆCE

PRÆCEPTA]Hebraicè voces positæ ex quarum significatione patet nullam hîc esse Battologiam. primò pro *custodierit præcepta*, est allusio vocis *custodierit custodiam meam*: וישמר משמרתי *Vaiscmor miscmaroti*, pro quo Chaldæus *custodierit custodiã verbi mei* eodem sensu, 4. Præcepta.
& LXX. ἐφύλαξε πάντα τὰ προστάγματά μου, addentes *omnia*. Nec mutatione numeri sensus mutatus. Nam *custodia* seu præceptum, latissimè & quasi genus ponitur, cuius mox ἐξηγητικῶς species subduntur, quasi diceret, omne quod præcepi, nempe omnia mandata, cærimonias, & leges. Nec enim ista tria hîc confundo, sed propriè singula capio. MANDATA.]LXX. ἐντολάς μου. Hebraicè מצות *Miçuoth* significant iussiones, &, quia primo loco ponuntur, præcipuas illas primarias, & incommutabiles iuris naturæ, pertinentes ad Dei cultum in Mandata.
genere, & proximi caritatem.

CEREMONIAS] LXX. δικαιώματα quòd in his Iudæi maximè ponebant iustitię cum Deo quandam obseruantiã, & externum eius in- Ceremonię.
diciũ חקת *hukoth* propriè ritualia significat, inter quæ præcipua fuit circumcisio, cuius adspectu Chaldæus, *pacta* vertit. Et intellige de cerimoniis, quas iussu Dei, tum fideles obseruabant; quas nihil vetat aliquas fuisse easdem, cum iis quas lex Moysis etiam præscripsit: aliquas dico. nam non omnes fuisse, conuincunt argumenta Tostadi.

LEGESQVE]LXX. πάντα τὰ νόμιμά μου, sic etiam Chaldæus, & Heb. Leges.
תורת *Thoroth* propriè denotat doctrinas, & instructiones peculiares positiuas siue scripto, siue non scripto iure traditas, vt de non comedendo sanguine, & si quæ talia. Vnde & tota lex Moysis *Thoroth* dicta. fateor tamen, cum Lipomano & aliis, hæc vocabula interdũ promiscuè vsurpari: sed quando propriè capi possunt, omnino vocum proprietas est obseruanda. ALLEGORIAM pete à Ruperto *lib. 7. in Genes. cap.* 8.

MANSIT]iussu Dei. GERARIS]vt puto in ipso oppido. VERS 6.

LOCI]Gerare. SOROR]cognata excusandus vt pater *sup. c.* 20. NE VERS. 7.
FORTE]Tostad. rationem reddit, quia Chananæi magis abhorrebant ab adulterio, quàm ab homicidio: quod vnde didicerit, nescio. VERS. 8.

IOCANTEM.]licentiâ maritali liberius agentem quàm cum alienâ 5.
viri graues solebant. *D. Augustinus lib. 22. contra Faustum cap.* 22. Caie- Isaac Iulus
tanus vult significari actum coniugalem: sequitur Iudæos, qui cùm cum Rebec-
sint homines impurissimi, nobis hîc sanctum patriarcham cum vxo- ca qualis.
re, Cynicos faciũt, quasi de Cratete & Hypatiâ scriberent. Incredibile est tam sanctos coniuges sic in propatulo, vt aliunde conspici possent. Nec verba Abimelech illos iuuant, & vox שחק *Scachaq* condemnat, quæ propriè iocari & ridere significat, vt de Sarâ ridente vsurpatur à Moyse *sup.* 21. 6.

Pro viro iusto Rex Isaacum habebat, & ideo mentitum potiùs, VERS 9.
quã incæstuosum suspicatur, Et ait: cùm sis vir honestus, grauis, probus; patet te non acturum tam licenter cum sorore: vel aliâ quæ non foret vxor tua.

VERS. 10. MENTITVS] causam quærit dicti, quod opinione Abimelech
6. mendacium erat, quia cognationis eorum ignarus Rex.

Dormire pro cõcumbere. IMPOSVISTI] non rectè, neque iuxta leges amicitiæ hoc abs te actum. vsus es simulatione nobis & tibi periculosâ. Nã POTVIT CORRE QVISPIAM DE POPVLO] Non est hic verbum צחק, quod supra; sed שכב quod iacere, dormire, coire significat. LXX. seruatâ consuetudine sacræ linguæ vertunt *ἐκοιμήθη dormiuisset*: noster phrasim explicuit, quæ est in vsu etiam Hispanis *, echarse ô dormir con alguna :* & Belgis, *Byslaepen*. Totum Hebraicè ad verbum; *vt parum absfuit iacuit vnus populi cum vxore. tuâ*. minimum abfuit, quin vnus de populo iacuerit cum vxore tua. Vatablus vult vnum pro primo & summo poni & Regem significare sibi in mente fuisse illam in concubinam accipere. videntur id etiam LXX. insinuare, qui habent; *ἐκ τοῦ γένους μοῦ aliquis ex genere meo*.

7. Ignorantia pro peccato. PECCATVM] noster explicationis causâ addidit *grande*: quod non est in Hebræo, Græco vel Chaldæo. Hebraicè est אשם *Asscam*, quod Oleaster scribit significare duo, nempe delictum ex ignorantia commissum, (ideo LXX. hîc vertunt *ἄγνοιαν ignorantiam*) & pænam siue desolationem propter peccatum. Propter quam latitudinem significationis fortassis noster addidit, *grande*. Notandus autem Hebraismus, *inducere super aliquem peccatum*, pro præbere alicui occasionem peccandi.

8. Inducere super aliquem peccatum.

VERS. 11. QVI TETIGERIT HOMINIS HVIVS VXOREM] Noster *Tangere* accepit, vt Latini sæpè solẽt pro re venereâ : vnde & virgo dicitur *intacta*, quæ rudis viro. Obscuriùs Hebraicè mens regis proponitur; *Qui tetigerit virum istum & vxorem eius*, quod LXX. retinent. Noster optimè intellexit, Isaaco indirectè caueri, Rebeccę directè, hoc sensu: qui tangens impudicè vxorẽ lęserit ipsius virũ. nã huiusmodi quid cũ vxore virũ dehonestat. Ait verò tetigerit intelligẽs quocumq; modo, siue nolentem siue volentem. Hæc prima lex positiua adulterio mortis pænam præscribens, nam in genere, sed quoad Rebeccam: videtur tamen vsu recepta hæc pæna, nunc declarari etiam in peregrini istius vxore locum obtinere. Postea legem hanc Deus per Moysem Iudæis tulit. ALLEGORIAM pete ab Eucherio libro secundo *capite* 40.

9. Tangere pro rem habere.

10. Lex prima contra adulterium.

VERS. 12. SEVIT] in terrâ conductâ.

11. *Centuplum.* INVENIT] messe collectâ, ex trituratâ admensus est ipse, & non ceteri.

IN IPSO ANNO] illo sterilitatis. vnde apparuit id præternaturale esse.

Conciliatæ versiones. CENTVPLVM] Aquila *ἑκατὸν εἰκασμένον. centuplum æstimatum*. Hebraicè hodie exstat, *centum æstimationes*. מאה שערים *Meah sceg harim* per Camets, quod æstimatione centuplo superaret impensam, hoc placuit D. Hieronymo, & Chaldæus; *quam æstimauerat*. LXX. legerunt *Sceghorim* per cholem quod ordea significat. ideo verterunt *ἑκατοστεύουσαν κριθήν. centuplicatum ordeum*. materiam exponentes

nentes, ideo interpretor, *seuisse ordeum & illo ipso anno* tantum collegisse, vt pretio æquipolleret granis cẽtuplicatis. Sic enim conciliandæ versiones cũ fonte. Nã si præcisè ad numerũ seu quantitatẽ seminis referas cum D. Chrys. non conueniet cũ Hebręo, & D. Hieronymo: si negrs ordeum fuisse, repugnas LXX. interpretibus: & regionũ quarumdam vt Bethici, Leontini & Ægyptij agri ordinaria ferè hæc messis est Plinio *lib.*18.*cap.*10. in Africã quoque Byzacij vt plurimum centum quinquaginta, sæpe trecenta quinquaginta, Cyniphij trecenta pro vno soliti legere. *vide Pererium hic.* Quare valdè propendeo vt centuplum interpreter cum Aloisio indefinitè, nempè nõ mathematicè vel præcisè, sed pro valde magno prouentu. sicut alibi, *si genuerit quispiam centum liberos* Eccles. 6. 3. *Peccator ex eo quod centies facit malum.* Cap. 8. 12. sic Plinius *d. lib.* 18. *cap.* 11. fertilissimi tritici genus, *centigranum* appellat, & *lib.* 22. rosam plurimorum foliolorum *centifoliam.* sic *centum* passim apud poëtas vsurpatur. Benedixit qve ei] idiotismus, pro; *benedixerat enim ei.* tempus perfectum pro imperfecto & copula pro causali. Cẽtum pro plurimis.

Locupletatus] omni copia temporalium bonorum *sic Chrysost. hom.* 52. *& Augustin. q.* 76. Allegoriam pete ab Origene *hic hom.*12. Tropologice ait Diodorus; vbicumque quis manserit iubente Deo, illic bonis omnibus affluet. VERS. 13. 12. Locum quo Deus esse iubet fælicissimum.

Invidentes ei] cerne vt.

Inuidus alterius rebus macrescit opimis,

de quo benè Chrysost. s. VERS. 14. 13.

Qvos foderant] fossos tempore Abrahæ constat: de obturatione non ita. Nam viuo Abrahamo obturatos volunt LXX. vertentes *obstruxerunt in tempore patris sui.* Hebræa Chaldæa, & Latina ambigua sunt, & videntur magis indicare obstructos tempore Isaac, post Abrahæ obitum vt exsertè dicitur v. 18. Allegoriam de hæreticis, qui Catholicæ doctrinæ puteos pertinaciter conspurcant & obturant, proponunt Origenes *hom.*13. & pluribus Hamerus *hic à fol.*159. Tropologiam, quomodo piis animæ putei semper fodiendi docet B. Isidorus *hoc loco.* Inuidię malum hic & num. seq. VERS. 15. 14. Hæreticis similes Palæstinis.

Ipse Abimelech] vir aliàs non malus, sed tunc liuore afflatus.

Recede a nobis] inuidiæ suffusio faciebat videri potentiorem, vt solet iuxta illud de inuidis; VERS. 16.

Fertilior seges est alieno semper in aruo,

Vicinumque pecus grandius vber habet. 15.

Tropolog. consideranda Isaaci in tot iniuriis illibata mansuetudo, mala transmittens, bonorum operum nihil omittens. Isaaci mansuetudo.

Torrentem Geraræ] Iosepho teste hæc vallis dicta Pharan, sed per illam solitus exuberare torrens exiguus non nimis vicinus Geraræ, sed ab eâ nũcupatus. נחל *Nachal,* Hieronymus & Chaldæus, *torrentem,* LXX *vallem* verterunt, vtrumque re verum, vt dixi: sed & vocem Hebræam vtrumque volunt significare. *sic Lippomanus.* Allegoriam de Christo pete hîc à D. Hieronymo. VERS. 17. 16. Gerare torrens & vallis.

VERS. 18. QVOS FODERANT]maluit veteres eruderare & expurgare, quàm
17 Isaac cur veteres puteos eruderarit. nouos fodere. 1. quia certus illic aquæ venam esse. 2. quia hoc facilius & minùs inuidiosum. 3. quia iustè vtebatur paterno labore, nec poterat ei nouum opus denunciari. 4. vt ita gratam patris memoriam recoleret & veneraretur, quare & eadem nomina renouauit.
18. Veteres explicationes eruderandæ potiùsquam nouæ conquirendæ. TROPOLOG. vtinam id sacræ Scripturæ interpretes facerent, & vino veteri mallent lectorem inuitare: non tot explicationum mōstra quotidie nascerentur, quibus nec cum Iolao Hercules conficiendis sufficeret.

VERS. 19. IN TORRENTE]sapienter, loco ab aliis quidem derelicto; sed erat verisimile venas aquarum aliquas latere, vbi hyemali tempore tot
19. exundabant confluges.

Fontes in vallibus. AQVAM VIVAM] caput scaturiginis aquæ perennis. Etiam in conuallibus fontes oriri docet experientia, quare negandum non est,
20. Torrens pro alueo suo. torrente æstate desiccato quo ad superficiem, eoque effosso etiam in valle aquam viuam reperiri potuisse. Torrens enim vocatur, ipse alueus siccus; qui certo anni tempore solet repleri: κατὰ μετοπωρίαν.

VERS. 20. PASTORVM]aliorum à prioribus *Sic Iosephus.*

NOSTRA EST]quia in nostro solo fodistis. Sed hoc iniustè prætexebant: quia illis consentientibus foderant. ideo vocauit eum; *Ghe-*
21. Calumnia. *sceq*, quod noster CALVMNIAM *vocauit ex eo quod acciderat calumniam.* L X X. verò ἐκάλεσαν τὸ ὄνομα τοῦ τόπου ἐκείνου ἀδικία· ἠδίκησαν γὰρ αὐτόν. *vocauit nomen loci illius iniustitiam: iniustè enim egerant cum ipso.* Chaldæus; *iurgium, eò quod iurgati sint cum eo.* seruata vocis allusione, עשק עשקו *Ggeseq ghassaqu.* vt & Hebraicè est ad verbum, *vocauit calumniam, quia calumniati eum fuerant.* Scito עשק cum quinque punctis & puncto in sinistro significare *litigium*; עשק autem cum Camets punctoque in dextro Cornu, est per vim vel dolo iniustè occupare. hoc posterius amplexi LXX. noster vtrouis modo potuit legisse. Calumniam significare etiam Honchala asserit.

VERS. 21. INIMICITIAS]nam toties iterata† vexatio fuit indiciū odij inue-
22. Inimicitiæ. terati. שטנה *Sitnah* est auersio seu dilectio ab aliquo nata ex odio & rancore. quare benè vertitur odium, & inimicitia, & hostilitas. hinc
Satanas. *Satanas*, quasi hostis & contrarius. Et hoc loco Aquila & Symm. *aduersum* siue *contrarium* verterunt.

VERS. 22. PROFECTVS] Dominicum *Math.* 10. præueniens præceptum, cum in vno loco illum persequebantur, ad alium fugiebat: non se defendebat, sed iræ locum dabat: ita peruenit ad locum remotiorem, & ibi puteum fodit.

PRO QVO NON CONTENDERVNT]quia permittente Rege foderat, inquit Iosephus: vel quia ad tanto interuallo distantem Gerareni non soliti accedere, nec vllus color suppetebat, cur prohiberent.

23. Latitudo. LATITVDO] seu latifundium, sic Chrysostomi interpres ipso nomine gratiarum†actio significatur. Nam רחובות *Rechoboth* latitudines signifi

significat; & sic indicauit Dei beneficio liberiorem nunc sibi & abũdantiorem adaquationem suppetere.

DILATAVIT NOS] nescio cur Chaldæus futurum maluerit. Hebraicè & Græcè est, *dilatauit nobis*. Metaphora sumpta à redactis in arcum, qui postea euadunt: † & significat ex persecutionis pressurâ liberari. psal. 4. 1. *in tribulatione dilat asti mihi.* Dilatare pro ex angustia eripere.

ALLEGORIAS pete ab Origine *hom.* 13. & Ruperto 5. *cap.* 9.

EX ILLO LOCO] vbi puteum foderat vltimum. VERS. 33.

IN BERSABEE] finitâ fame tandem rediit eò, vnde propter famem exiuerat. & vbi cum patre solitus habitare. Memor tamen quàm iniqui in patrem loci incolæ fuerant, varias animo curas voluebat, multa formidans: in somnis illum nocturno tempore Deus consolatur.

IN IPSA NOCTE] secunda hæc visio Isaaci, sed prima in hoc loco & in somnis. ALLEGOR. Origenes *hom.* 14. VERS. 24.

EGO SVM DEVS] sum verus ille Deus, qui cum parente tuo hîc pactum pepigi. *sup. c.* 17.

TECVM SVM] & quia sum, qui sum, tecum, ero, custos, & protector tuus futurus, quid timeat, cum quo, & pro quo Deus?

EXTENDIT TABERNACVLVM] postquam Deo altare exstruxerat, eique sacrificarat, papilionem fixit ad ibi degendum.

VT FODERENT] quærerent & eruderarẽt illum, quem olim Abraham his locis effoderat. *D. Gregor. lib.* 31. *in Iob. cap.* 22. VERS. 25.

CVM VENISSENT] ab eo quem læserant sibi vanè metuẽtes, vt timida semper est mala conscientia; venerunt, non tam (sic Philo & Procopius) vt societatem inirent, quàm vt specularentur. parati, ad bellum si tenuem & infirmum; ad fœdus, si validum & potentiorem inuenirent,] Habes autem hîc tria nomina, quæ nonnulli omnia propria esse volunt; alii duo tantum esse propria, & medium *Ochozath* volunt significare turbam amicorum, quæ cum Rege venerat: ego cuncta puto appellatiua. In primis *Abimelech* fuit † commune nomen Regum Palæstinorum, sicut Pharao Ægyptiorũ. *Sic D. Hieronymus lib.* 9. *in Ezechiel. Diodorus Tarsensis, & Procopius hic.* significat, Patrem Regis: vt Rex nomine moneretur, quo animo in subditos esse deberet. idem valet, quod Romanorum PATER PATRIÆ. appellatiuum esse inde patet, quod etiam ille alius Rex tempore Abrahæ sic vocabatur. 5. *c.* 17. *& c.* 21. vbi, cùm *v.* 22. etiã ille alter Regis socius vocetur, *Phicol*, vt iste; valdè suspicor, etiam *Phicol* (hoc est omnis facies) officii ratione, appellatiuum fuisse; quod nomine ipso indicarentur, omnium militum animi & oculi in eum conuersi: ideoque cunctorum primus in acie suos ducere & præire debeat, sicut & facies corpus ipsum præcedit. LXX. φιχώλ. VERS. 26. 24. Abimelech. 25. Phicol.

OCHVZATH] eum significat, qui possidet hunc: LXX. vel quod reuera olim vox illa † reperiebatur, vel more suo Paraphrastem agẽtes, *sup.* 21. 22. & 32. aliis duobus tertium inseruerunt, & quod de duobus cæteris, de isto quoque censeo, appellatiuum esse. Itidem 26. Ochuzath, quid & quale officium.

LXX.& illis verſiculis eum vocant *Pronubum*, & iſto quoque loco verterunt, ὀχωζὰθ ὁ νυμφαγωγὸς αὐτοῦ. *Ochozath pronubus eius* male interpres Chryſoſtomi, *præfectum Gynecæi* pro eo quod noſter *Ochuzat amicus eius.* & Chaldæus, *comitatus amicis ſuis.*; quod ex D.Hieronymo in Traditionibus ſequũtur Ruperrus, Liranus, Toſtarus, Vatablus. Hebraicè eſt vt noſter tranſtulit. nam אחזת *Achuzath* quod quidam Hebræi ſubſtantiuum eſſe volunt, pro comitatu ſeu ſocierate melius interpretamur vt proprium vel vt dignitatis appellatiuum, vt puto LXX. & noſtrum capere: & vocem מרעהו *Mereſnehu*, *amicum eius*. vox enim *Regha*, *amicum*, *Hu eius* ſignificat, & MEM addititiũ eſt, vt benè Lipomanus, & Eugubinus: quibus tamen nõ aſſentior, LXX. interpretes carpentibus, Opinor enim, ſicut apud Perſas ſecundus à

Surenas. Rege, *Surenas*(quod docebo commẽt. in Eſther) cui Regis coronãdi

Amicorum cohors. munus incũbebat; ſic apud iſtos Palæſtinos Geraritas, Principem co-

Verſiones conciliatæ. horris amicorũ vocatũ fuiſſe *Achuzath*, quaſi dicas poſſeſſorẽ gratiæ & amicitiæ Regis: & more Romanorũ magiſtratuum, qui in prouincias Prætores vel Proconſules mittebantur, & Perſarum ac Macedonum Regum, etiam iſtos Abimelechos amicorum cohortem habuiſſe(quod Chaldæus apertè inſinuat) cui præfuerit iſte Ochuzath, & propter principem locum ſimpliciter & καθ' ἐξοχὴν *amicus* Regis fuerit dictus: (ideo noſter ſic vertit, vt erat Hebraicè.) Veriſimillimum autem hanc cohortem potiſſimùm conſtitiſſe ijs, qui ſponſo Regi adfuerant, & cũ eo nuptialia ſolemnia celebrarant: talem amicorum cohortem, ex ęqualis ætatis hominibus ſecum educatis conſtantem, habuiſſe Reges Iudæorum patet ex Regum hiſtoriâ de Roboam *lib.3.cap.*12. 8. Palæſtinorum verò mos de huiuſmodi ſocijs ſponſalitijs declaratur in Hiſtoriâ Samſonis, *Iudi.*14.11. vbi eſt eadem vox

Socij ſponſalium. Hebræa *Mereghim* quæ hoc loco, & noſter interpres ibi tranſtulit, *Sodales.* & hunc morem adſpexit Seruator *Ioan.*3.29. *amicus ſponſi ſtat, & audit eum, & gaudio gaudet propter vocem ſponſi:* Sic enim vt paranym-

Locus Ioan. 3.29. Matt. 9 15. Marci. 2.19. filij nuptiarum. phum ſuum deſcribit. & Matth.9. 15. *numquid poſſunt fily ſponſi lugere, quamdiu cum eis ſponſus eſt?* quos Marci 2.19. *filios nuptiarum* appellauit υἱοὶ τοῦ νυμφῶνος, filij thalami nuptialis. vt & Luc.5. 34. more Hebræo *filios* ponens pro iuuenibus, hoc eſt pro ſodalibus ex iuuenre delectis, & ſponſo additis ad conuiuiũ celebrãdũ, & nuptiarũ lętitiã augendã. addidit τοῦ νυμφῶνος *thalami*, vt ſciamus ſponſos ad lectũ genialẽ deduci conſueuiſſe. Toto autẽ hoc feſtiuitatis ſpacio durãte, nullus mærori locus erat. Horum ſodalium ſeu amicorum præcipuum puto pronubi vice functum, & νυμφαγωγὸν Græcè; Hebraicè vero *Reghah* hoc eſt amicum(vt noſter vertit) vocarum per excellentiam. ſic enim d.cap.14. 20. dicitur, vbi de pronubis non obſcura mentio. ſicut omnes amici, ſed iſte antonomaſticè amicus, ſic omnes pronubi, ſed iſte per excellentium pronubus. Quare qui Hebraicè amicus, rectè & ἐξηγητικῶς à LXX. dictus paranymphus ſeu pronubus. Hæc mea ſententiâ, quam deſeram doctus certiora melioraque.

VERS. 27. QVEM ODISTIS] quem vos odiſſe factis oſtendiſtis.

VIDIMVS

VIDIMVS TECVM ESSE DOMINVM] vnum cæli & terræ Deum VERS. 28.
Geraritæ colebant:& ostendunt se bona fide, vt cum Dei sui amico, fœdus ferire velle.

SIT IVRAMENTVM [de non offendendo inuicem fœdus sanciamus,& id iureiurando stabiliamus:sicut fuit inter Patres nostros. *Sic Chaldæus.*

NIHIL TVORVM ATTIGIMVS]nihil eripuimus rerum tuarum. VERS. 29
Latronum misericordia,cùm non,quantum valent,nocent.ideo addunt NEC FECIMVS QVOD TE LÆDERET] nec personæ , nec rebus tuis nocuimus. Falsum hoc. nam ipsis conniuentibus pastores iniustè ab vsu puteorum suorum arcuerant. Sed malorum hoc ingenium est, culpam non agnoscere.quid iusti?dissimulare acceptam iniuriam , & malum bono vincere.

CVM PACE]beneuolè † saluum & integrum sine vllâ læsione.hoc 27. Cum pace dimittere.
valet שלום *Scalom. vide Oleastrum hic,& Pererium.*

AVCTVM BENEDICTIONE DOMINI] subauditur causalis. *quia vidimus auctum* &c.Hebraicè est independenter, *Tu nunc benedictus domini.* Sic etiam Græcè καὶ νῦ εὐλογημένος, &c. Sic etiam Chaldæus.sensus:idcirco *cum pace* dimisimus , quia nunc cernimus à Deo amari & prosperari.Nec otiosa particula,*nunc*.admonet enim humanæ fragilitatis.ne insolescat præsenti fœlicitate.nam posse gratiâ, quâ nunc floret,peccando excidere.

SVRGENTES MANE] poscit † iuramenti publici & solemnis reue- VERS. 30.
rentia,vt non nisi à ieiunis & sobrijs præstetur:quod,malo more,ho- 28. Iurandũ nõ nisi à ieiunis in iudicio.
die non seruatur,cum canones vetent à non ieiunis testimonium dici *c.1. ext. de testibus.*hac mente poeta ille.

----puteat forumque Libonis.

Mandabo siccis:adimam iurare paratis.

VENERVNT IN IPSO DIE] statim ac Isaac peruenerat in Bersabee, VERS. 31.
misit seruos puteum quærere & fodere:hoc die illũ ibi assecutus Rex Gerare,quia sine sarcinis & milite expedito,& solâ cohorte amicorũ venerat.postridie,postquã percusso fœdere discessit,redicrũt ad Isaac serui nũciantes se puteũ,nactos copiosâ lymphâ lætũ. Nam quod in quibusdã Græcis libris erat negatiuè,*non inuenisse*,id vt mendosũ meritò Cõplutenses epanorthotæ castigarũt.nã in Hebræo deest negatio,vt& Aquilæ & Symmacho & Chaldæo & res ipsa illã refutat.vetustamen mendum fuit,iam à D.Hieronymi temporibus.*eum lege hic.*

ABVNDANTIAM]sariem,seu saturitatem.quia copia futura in po- VERS. 33.
sterum aquæ pecoribus & familiæ.

NOMEN VRBI IMPOSITVM EST BERSABEE] cùm sine punctis 29. Bersabee diuersa significat secundum pũcta.
legerent,non mirandum , si diuersimodè hoc nomen interpretatum. LXX. legerunt sicut hodie exstat Hebraicè per ש Scin stridulũ *Scebagh.*quod significat *iuramentum* vel *septem*, vt dictum alibi *sup. cap.* 21.31.quia radicalibus ijsdem litteris vtrumque scribitur , licet seruiles variét.Nam *Scibachah* שבעה significat *septem*,& quando cum He in fine est masculinum.sine He est fœmininũ.sed *Scebughah* siue *Scebughath*,

bughath שבועה siue שבעת à verbo *Seabagh* שבע quod est *iurare*, ſignificat *iuramentũ*:ſed propter eaſdẽ radicales promiſcuè ſumũtur *baghah*, & *Scebagh*. Noſter autem interpres legit per *ſin* Ephraemiticum ſeu len, equod æquiualet ש vt hic docet D. Hieronymus. nam à verbo *ſabagh* שבע *ſatiare, replere*, fit *ſcabagh* שבע *ſiue ſobagh* שבע *ſaturitas, abundantia*. hodierna exemplaria Hebræa fauent LXX. qui ὅρκος iuramentum. *vide Lipomanum hic.* Nota Iſaacum reſpexiſſe ad præſentem aquæ abundantiam & ideo pronũciaſſe *Berſabagh*: Abrahamum verò *d. v.* 31. reſpexiſſe ad ſeptem agnos quos offerebat, & ideo pronunciaſſe *Berſabagh*. confirmatum tamen vrbi nomen, qui-

VERS. 34. buſdam vno, alijs alio modo pronunciantibus. Procopius negat hoc etiam vrbis nomẽ fuiſſe, quod putei ſed cæteris repugnat & fallitur.

Sequuntur affiictiones domeſticæ Iſaaci.

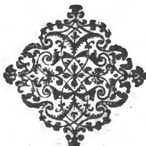
DVXIT VXORES] inuito patre iam centenario; qui tamẽ, ne filium

VERS 35. contriſtaret, diſſimulauit diſplicentiam. *ita Ioſephus* addẽs ſoceros fuiſſe Dynaſtas Hethæorum quod credibile.

OFFENDERANT] malis moribus & contumaciâ, & quia manebant idololatræ. Sic Thargum Ieroſolymitanum. *vide cap. 27. v. vlt.*

MYSTICA Rupertus *ſup. cap.* 10.

CAPVT

CAPVT VIGESIMVM SEPTIMVM.

SENVIT autem Isaac, & caligaue- 1.
runt oculi eius, & videre non po-
terat: vocauítque Esau filium suum
maiorem, & dixit ei: Fili mi? Qui
respondit: Adsum.* Cui pater: Vi- 2.
des, inquit, quòd senuerim, & ignorem diem mor-
tis meæ. * Sume arma tua, pharetram, & arcum, & 3.
egredere foras: cumque venatu aliquid apprehen-
deris, * fac mihi inde pulmentum sicut velle me 4.
nosti, & affer vt comedam: & benedicat tibi ani-
ma mea antequam moriar. * Quod cùm audisset 5.
Rebecca, & ille abiisset in agrum vt iussionem pa-
tris impleret, * dixit filio suo Iacob: Audiui pa- 6.
trem tuum loquentem cum Esau fratre tuo, & di-
centem ei: * Affer mihi de venatione tua, & fac 7.
cibos vt comedam, & benedicam tibi coram Do-
mino antequam moriar. * Nunc ergo fili mi, ac- 8.
quiesce consiliis meis: * & pergens ad gregem, 9.
affer mihi duos hœdos optimos, vt faciam ex eis
escas patri tuo, quibus libéter vescitur: * quas cum 10.
intuleris, & comederit, benedicat tibi priusquam
moriatur. * Cui ille respondit: Nosti quòd Esau 11.
frater meus homo pilosus sit, & ego lenis: * si at- 12.
trectauerit me pater meus, & senserit, timeo ne pu-
tet me sibi voluisse illudere, & inducam super me

13. malediĉtionem pro benediĉtione. * Ad quem ma-
ter: In me ſit, ait, iſta malediĉtio, fili mi: tantùm
14. audi vocē meam,& pergens affer quæ dixi.* Abiit,
& attulit, dedítque matri. Parauit illa cibos, ſicut
15. velle nouerat patrem illius.* Et veſtibus Eſau val-
de bonis,quas apud ſe habebat domi,induit eum:
16. * pelliculáſque hœdorum circumdedit mànibus,
17. & colli nuda protexit. * Dedítque pulmentum, &
18. panes,quos coxerat, tradidit. * Quibus illatis,di-
xit: Pater mi? At ille reſpondit: Audio. Quis es tu
19. fili mi? * Dixítque Iacob: Ego ſum primogenitus
tuus Eſau: feci ſicut præcepiſti mihi: ſurge,ſede,&
comede de venatione mea,vt benedicat mihi ani-
20. ma tua. * Rurſumque Iſaac ad filium ſuum: Quo
modo, inquit, tam citò inuenire potuiſti, fili mi?
Qui reſpondit: voluntas Dei fuit,vt citò occurre-
21. ret mihi quod volebam: * Dixítque Iſaac: Accede
huc, vt tangam te fili mi, & probem vtrum tu ſis
22. filius meus Eſau, an non. * Acceſſit ille ad patrem,
& palpato eo,dixit Iſaac: Vox quidem, vox Iacob
23. eſt: ſed manus,manus ſunt Eſau. * Et nō cognouit
24. eum,quia piloſæ manus ſimilitudinem maioris ex-
preſſerāt.Benedicēs ergo illi,* ait:Tu es filius meus
25. Eſau? Reſpondit,Ego ſum,* At ille: Affer mihi,in-
quit,cibos de venatione tua, fili mi, vt benedicat
tibi anima mea.quos cū oblatos comediſſet,obtu-
26. lit ei etiā vinū: quo hauſto,* dixit ad eum:Accede
27. ad me,& da mihi oſculum,fili mi. * Acceſſit,oſcu-
latus eſt eum, ſtatímque vt ſenſit veſtimentorum
illius fragrantiam, benedicens illi, ait: Ecce odor
filij mei ſicut odor agri pleni,cui benedixit Domi-
28. nus. * Det tibi Deus de rore cæli,& de pinguedine
terræ

terræ abundantiam frumenti & vini. * Et seruiant 29.
tibi populi,& adorent te tribus: esto dominus fra-
trum tuorum,& incuruetur ante te filij matris tuæ,
qui maledixerit tibi, sit ille maledictus: & qui be-
nedixerit tibi, benedictionibus repleatur. * Vix 30.
Isaac sermonem impleuerat: & egresso Iacob fo-
ras,venit Esau,* coctósque de venatione cibos in- 31.
tulit patri, dicens: Surge pater mi,& comede de
venatione filij tui: vt benedicat mihi anima tua.* 32.
Dixítque illi Isaac: Quis enim es tu? Qui respon-
dit: Ego sum filius tuus primogenitus Esau. * Ex- 33.
pauit Isaac stupore vehementi:& vltra quâm credi
potest,admirans,ait:Quis igitur ille est qui dudum
captam venationẽ attulit mihi, & comedi ex om-
nibus priusquam tu venires? benedixítque ei, &
erit benedictus. * Auditis Esau sermonibus patris, 34.
irrugiit clamore magno:&cõsternatus,ait:Benedic
etiam & mihi,pater mi.* Qui ait: Venit germanus 35.
tuus fraudulenter,& accepit benedictionem tuam.
* At ille subiunxit: Iustè vocatum est nomen eius 36.
Iacob:supplantauit enim me in altera vice:primo-
genita mea antè tulit, & nunc secundò surripuit
benedictionem meam. Rursúmque ad patrem:
Numquid non reseruasti, ait, & mihi benedictio-
nem? * Respondit Isaac: Dominum tuum illum 37.
constitui,& omnes fratres eius seruituti illius sub-
iugaui: frumento & vino stabiliui eum,& tibi post
hæc, fili mi, vltrà quid faciam? * Cui Esau: Num 38.
vnam,inquit,tantùm benedictionem habes pater?
mihi quoque obsecro vt benedicas. Cumque eiu-
latu magno fleret, * motus Isaac,dixit ad eum: In 39.
pinguedine terræ,& in rore cæli desuper * erit be- 40.

nedictio tua. Viues in gladio, & fratri tuo seruies:
tempúsque veniet cùm excutias, & soluas iugum
41. eius de ceruicibus tuis. * Oderat ergo semper Esau
Iacob pro benedictione qua benedixerat ei pater:
dixítque in corde suo: Venient dies luctus patris
42. mei, & occidam Iacob fratrem meum. * Nunciata
sunt hæc Rebeccæ: quæ mittens & vocans Iacob
filium suum, dixit ad eum: Ecce Esau Frater tuus
43. minatur vt occidat te. * Nunc ergo, fili mi, audi
vocem meam, & consurgens fuge ad Labam fra-
44. trem meum in Haran: * habitabísque cum eo dies
45. paucos, donec requiescat furor fratris tui, * & cesset
indignatio eius, obliuiscatúrque eorum quę fecisti
in eum: postea mittam, & adducam te inde huc:
46. cur vtroq; orbabor filio in vno die? * Dixítq;
Rebecca ad Isaac: Tædet me vitæ meæ
propter filias Heth: si acceperit Ia-
cob vxorem de stirpe huius
terræ, nolo viuere.

ARGV

ARGVMENTVM.

Prærepta Iacob fratri paterna benedictione: in Mesopotamiam ad auunculum suum Laban fugit.

ANNOS triginta septem Moyses transmittit silentio, tot enim intercedunt à digamiâ Esau, quam superiore capite narrauit, vsque ad hanc Iacobi fælicem fallaciam. Nunc enim Esau LXXVII. & Isaac annum centesimum trigesimum septimum agebat. (*vide Tostatum hic q.1.*) Quare biennio † halucinatus Alexander ille apud Eusebium *de Praeparat. Euangelica lib.9. sub finem.* VERS. 1. 1. Alexandri Polyhist. error.

CALIGAVERVNT] tum ætate, tum crebris ægritudinibus (*Sic Augustin. lib. 16. de Ciuit. Dei cap. 30.* adeò contractum & confusum fuit videndi acumen, vt parùm admodùm cerneret; vt non esset cæcus, sed cæcutiret. 2. Isaaci caligo oculorũ

IGNOREM DIEM MORTIS MEÆ] breui me moriturum scio, quando id futurum nescio. idcirco nollem tibi non priùs me benedixisse. Sic soliti sancti morituri suis benedicere, filiis Iacob *cap. 40. Genes.* populo Moyses *Deuteron. 33.* VERS. 2.

ARMA TVA] Hebraicè, *vasa*: sic enim omnia instrumẽta † & vtẽsilia nuncupant: quæ verò dicat *arma*, mox explicans addit, *pharetram & arcum.* non benè Chaldæus *gladium* pro pharetrâ. חליך *Theliecha.* VERS. 3. 3. Vasa Hebræis quæ.

EGREDERE FORAS] in agrum, vt est Hebr. Græc. Chald.

PVLMENTVM] edulium gustui suaue & delicatum מט-עמים *Mat-ghammim.* inde fortassis vocabulum Latinum *Mattya*, à Græcis mutuatum † *ματτύα*, *Tertulliano de testimonio animæ cap. 4.* & Mattyolæ, *Arnobio lib. vlt.* VERS. 4. Mattya.

SICVT VELLE ME NOSTI] quibus scis me libenter vesci.

BENEDICAT TIBI ANIMA MEA] vt ex animo † tibi benedicam. Ignorabat oraculum Rebeccæ datum: alioqui non ausus fuisset Iacobum benedictione hac frustrari. Idcirco disponente Deo differtur benedictio, vt eam interim Iacob præriperet. Valdè sollicitus pro Esau pater, non quòd malum cupiebat benedictione munire (*vt non rectè Philo:*) sed quia reuerâ filij obsequiis delinitus, eum tenerè diligebat, & amor cæcum hac in parte reddebat. *Theodoretus q. 77.* ALLEGORIAM pete à D. Hieronymo *epist. 125 ad Damas. q. 3.* & Ruperto *lib. 7. in Genes. cap. 15.* 4. Benedicat tibi anima mea Hebraism.

CORAM DOMINO] Sic † fieri dicuntur, quæ rectè & iustè fiunt. ideo significat annuente, fauente, & aspirante Deo facere. *Vide Adag. sacra. §. 12. 14. & 97. confer. Num. 32. 21. Iud.* 18. 16. 1. *Reg.* 16. 6. 3. *Reg.* 2. 45. Contrà, quæ † improbè fiunt & cum peccato, dicuntur à Deo abscondita. Sic quidam illud exponunt *psal. 16. 14. de absconditis tuis adimpletus est venter eorum*: hoc est peccatis plenum cor. *psal. 63. 5. vt sagittent* VERS. 7. 5. Coram Domino fieri. 6. Abscondita Deo, quæ.

gitem in oculis immaculatum. de quibus locis aliàs. Nunc notandus
7. Can vno loco relatum vt dictum; etsi ibi non positum, dictum tamē. canon, quicquid in sacra Scriptura † aliquo loco tamquam dictum refertur, licet eo loco, vbi prius narratum, non referatur, reuerà tamē credendum est, dictum fuisse. Sic hoc loco dicitur Isaac dixisse, *coram Domino*; quod in eius verbis sup. v. 4. positum non fuit. Ioan. 11. 40. *nonne dixi tibi, quoniam si credideris videbis gloriam Dei?* Attamen non inuenias priùs in illo colloquio expressum. Sic quando aliquid erat
8. Can credendum fuisse impletum quitquid positum in prædictione. additum † in prædictione, quod prætermittitur quando prophetia narratur impleta, credendum hoc quoque impletum fuisse. Exemplum Honchala suggerit: Ioël. 2. 31. dicitur *Sol conuertendus in tenebras, & luna in sanguinem*: quod B. Petrus *Act*. 2. 20. exponit de tempore passionis CHRISTI: nihilominùs in narratione passionis *Matth*. 27. 45. *Marci* 15. 33. *Luca* 23. 45. hæc Lunæ mutatio non commemoratur.

VERS. 8. CONSILIIS MEIS] obedi præceptis meis. Hebr. Græcè, & Chaldaïcè.

VERS. 9. LIBENTER VESCITVR] quemadmodum amat præparatos Hebr. אהב *Aheb*. Græcè φιλεῖ.

VERS. 10. EGO LENIS] Hieronymus, *leuis*. LXX. λεῖος, se significat glabrum.

VERS. 12. SENSERIT] me non esse Esau, quia non sum hispidus vt ille.

SIBI VOLVISSE ME ILLVDERE] Hebrai. *& ero in oculis eius tamquā deceptor*, seu delusor. LXX. *ὡς καταφρονῶν sicut despiciens vel vilipendens*. Noster clarè exposuit. hoc est putabit me sibi decipulam intendisse, & insidiarum cæcitati eius.

MALEDICTIONEM] sicut accidit Chamo, qui patri suo illusit.

VERS. 13. IN ME SIT] D. Chrysost. *hom*. 53. vult ingenti amoris excessu paratam profilio pœnam subire. Meliùs *in catenâ* Gennadius, & Theodoret. *q*. 78. censent securam de prospero successu, diuinæ promissionis fiduciâ sic locutam. q. d. nihil periculi est, frustrà pauescis. TROPOL: quo pacto parentibus filij æqualiter amandi docet D. Ambros. *lib*. 2. *de Iacob. cap*. 2.

VERS. 14. ATTVLIT] duos hædulos. vnde colligit Procopius robustæ senem complexionis fuisse, qui ætate decrepitâ & æger tantum ciborum absumeret. crediderim potiùs Diodoro Tarsensi duos allatos, vt ex iis in pulmentum meliores & teneriores partes deligerentur.

VERS. 15. Esau vestes. VALDE BONIS] Hebraicè *Hamudoth*, quod † multa significat, nam Hieronymus significat quosdam vertere *desiderabiles*, Chaldæus *mundas*, LXX. in singulari *pulchram*. noster generali voce cuncta hæc complexus. loquitur enim de vestimento Esau optimo & pretiosissimo, quo raró vtebatur, & ideo penes matrem in arcâ quapiam ex odoratis lignis, vel inter odoramenta (vt fit) asseruabatur quod floribus & radicibus iniectis solent etiam pauperiores sine luxu, munditiæ causâ & arcendis tineis. Nec credibile est vnguentis illitas vt vult vir doctus, *lib*. 3. *singular. in appendice cap*. 1. Luxus vnguentorum post Moysem apud Iudæos cæpit. nec inuenias vestigium antiquius. Non est necesse credere has fuisse vestes debitas primogenituræ, quibus indueretur sacrificaturus. Nam si id verum: cur nunc iis vteretur Iacob,

cob, quando ab Esau lasso, sudabundo, puluerulento cibi erant præstolanti patri inferendi?

PELLICVLASQ. HÆDORVM] pilosum enim & hirtum meliùs referebant, quàm pelliculæ agnelli aut lanicutis arietis. VERS. 16.

CIRCVMDVXIT MANIBVS] in morem chirothecarum, vt tantùm exterior pars manuum & digitorum esset pilosa: interior vola, glabra & depilis.

COLLI NVDA] Secutus est LXX. qui τὰ γυμνὰ τοῦ τραχήλου. Hebræa significant, *mollitiem colli*. Sensus idem. munit partes, quas cæcutiens attrectaturus videbatur. Sic aptauit eum qui erat, vt posset videri qui non erat. ALLEGORIAM pete à Prospero *p.1.prædict.cap.21.*

PANES] subcinericios, seu collyridas, de quibus ad Leuiticum. VERS.17.

FECI SICVT PRÆCEPISTI MIHI] Si dixisset solummodo † sum primogenitus tuus, poterat explicatio D. Augustini sup. & Theodoreti *q.80.* Gennadij & plurimorum, vt non incongrua litteræ defendi; eò quòd iure ac dignitate primogenitus esset. Si tantum addidisset, *ſe Esau*; dici posset eodem pacto ratione successionis & pacti talem se vocare. Verùm cùm dicat, *feci sicut præcepisti mihi*, cui nihil pater præceperat: & totâ narrationis serie manifestum sit, velle persuadere patri se Esau ipsum esse, non dignitate tantùm aut meritò, sed ὑποστατικῶς & secundùm personam; in quam, vt peritam venandi, & solitam patri gratos cibos adferre, ferinam videlicet, non vt in primogenitum, iussio dirigebatur: velit etiam persuadere ferinam esse, venatione captam, quæ hædina de domo erat: & dicat se fecisse sicut præceperat, scilicet sumpsisse arma sua, pharetram & arcum, & egressum foras, adferre quod venatu cæperat: & ipsemet Isaac factum eius fraudulentum vocet *v.37.* Facilius videatur fateri leuiter mentitum cum Chrysostomo, Scoto, Lirano, Hadriano, Caietano, & Lipomano; vt cogitur tandem non obscurè fateri Peterius *hîc disput. 5. num.56. in fine.* Dico mendacium leue fuisse, non quòd contra suam mentem Iacob locutus: sed quia, cùm teneretur ad senis mentem respondere; ambiguè locutus, volebat aliter intelligi, quàm res erat. Si fateare hoc mendacium esse: necessarium est fateare peccatum veniale fuisse Rebeccæ & Iacob. Nam mendacium aliquod peccati expers inueniri, fuit error Origenis, Chrysostomi & Cassiani: solidè refutatus à D. Augustino. *Vide Sixtum Senes. lib. 5. Bibliothe. annotat.* 107. Veniale peccatum apertè fatentur Tostad. Caietan. Lipoman. & Honchala hîc. Velle Patriarchas ab omni veniali peccato immunes præstare, quo nec Apostoli caruerunt, cassæ pietatis & irriti laboris sit. Dicat aliquis: mysterium fuit: ergo non mendacium. Respondeo ex parte Dei mysterium fuit, ex parte Iacob mendacium. Etiam incæstus Thamar, & Samsonis fornicatio mysteria & simul peccata fuerunt. ALLEGORIAM pete à D. Ambros. *d. cap. 2.* & S. Gregorio *hom. 6. in Ezechiel.*

VERS. 18.
10. Iacob defenditur à peccato mortali, non à mẽdacio.
11. Omne mendacium peccatum.

QVOMODO TAM CITO] quid hoc rei, quod tam citò prædam nactus? VERS. 20.

VOLVNTAS DEI FVIT] diuinâ factum est prouidentiâ, vt, quam rus͏̄pabar fera, statim mihi obuiaret.

VERS. 21. VT PROBEM] agnita vox Iacobi senem dubium reddit.

VERS. 22. QVIA PILOSÆ MANVS] nec auditus circa suum obiectum †, nec
12. Isaac deceptio in quo? tactus circa suum aberrauit: sed similitudo rei tactæ, vt solet, intelle-
ctum in errorem induxit: Similitudo pilorum manum (vt ait ille)
caluitur. Credidit potiùs tactui, quàm auditui: quia, teste philoso-
13. Tactus sensuum certissimus. pho, in aliis sensibus homo à brutis vincitur; sed tactu exactior est,
ἐν μὲν γὰρ ταῖς ἄλλαις λείπεται πολλῶν τῶν ζώων. κατὰ δὲ τὴν ἁφὴν, πολλῷ
τῶν ἄλλων διαφερόντως ἀκριβοῖ.

BENEDICENS ERGO] certus animo mox benedicere. decretum
VERS. 23. significatur ipsa executione eius. Hebraicè, Græcè, & Chald. est, *&
benedixit ei*; quod per anticipationem positum. Nam benedictionem
præcessit, quod sequitur.

VERS. 24. TV ES FILIVS] vt sit omnino certus de personâ, iterum interro-
gat, & restringit quæsitum, non ad primogenitum, sed ad ipsam
personam. Quare cùm respondet *Ego sum*; vel non respondet ad pa-
tris mentem, quod facere tenebatur: vel si ad eam respondet, verita-
ti parcit. id enim tum affirmaret, de quo pater dubitans quærebat.

VERS. 25. AFFER] propiùs, vt vescar, mensam admoue, cum cibis quos
mihi præparasti.

FILI MI] vocatiuus est, & corrupti libri, in quibus; *filij mei*.

OBTVLIT] נגש *Nagas* significat appropinquare & offerre. ideo
benè noster & Chaldæus, benè etiam LXX. προσηνέγκεν, *attulit*.

VERS. 26. DA MIHI OSCVLVM] Sanctum & amoris signum. Cur Deus
14 Isaacum decipi cui Deus permiserit sic Isaacum decipi passum, cui poterat decretum suum reuelare, variæ
causæ redduntur, mihi propter mysterium id factum asserentes ma-
ximè placent. *Lege D. Hieronymum epist. 125. Chrysost. hom. 53. Theodo-
retum q. 79.*

VERS. 27. VT SENSIT] nec enim fragrantia tanta erat, vt à sene remoto pos-
set percipi: percepisset autem, si vnguentorum odor fuisset, qui solet
locum implere: sed sensit demùm cum eum osculatus caput capiti
apposuit. Volunt quidam vestimentis materiam odoratam intextam
fuisse: quod non credo. morem probare debuissent. *Vide sup. v. 15.*
Ceterum ex odoris suauitate quæ Dei donum, lætitiâ perfusus, &
amore filij accensus in benedictionem prorupit.

15. Imperatiuus pro aduerbio. SICVT ODOR AGRI] Hebraicè, *vide odorem*, seu *vide vt odor*. No-
ster, LXX. & Chald. *Ecce*. gnari Hebræos † imperatiuis sæpè vti pro
aduerbiis. Comparationem vero hanc parabolicam lautè accepi in
Adag. sacris §. 42. *odorem agri* commendat Plinius *lib. 17. cap. 5.*

16. Isaaci sex benedictiones CVI BENEDIXIT] statim explicabit quinque exemplis hanc be-
nedictionem Dei. Primum ab odore, quod hîc habes secundum.

1. DE RORE COELI] tempestiuo humore ac influxu; quo à cælo
VERS. 28. solet inebriari, infundi, & apta reddi ad germinandum Isaias, *Quomo-
2. do descendit imber & nix de cælo, & illuc non reuertitur; sed inebriat terram,
& infundit eam, & dat semen serenti, & panem comedenti*. cap. 55. 10. *Moyses;*

Aperiet

Aperiet Dominus thesaurum suum optimum, cælum vt tribuat pluuiam terræ tuæ in tempore suo.] Deuteron. 28. 12. Ros Palæstinæ optatissimus, vbi solebat tantùm pluere Octobri mense & Maio, seu Aprili: ideo intermedio tempore, ne sata exarescerent roris indiga erant, Pererius hic.

De pingvedine terræ] de terrâ vbere & pingui, bene affectâ, & ad vberem prouentum comparatâ: quæ nec arida, nec fistulosa, nec scabra, nec cariosa, nec senescens, seu anus sit, sed tenera, & vt Cato vocat, puella. Sensus est, Deus tibi det de cælo roridos, & terra fertili, abundantiam Frvmenti et vini, hoc est omnium ad cibum & potum necessariorum. Quidam libri addunt, *& olei*. Sed hoc ex LXX. in ps. 4. 8. irrepsit *de quo dixi d.* § 41. Allegorice benedictiones istæ impletæ. in Christo vt accuratè explicat Theodoretus *q.* 81. & Augustinus *lib.16. de ciuita. cap.37.* Tropologice in anima cuiusque iusti D. Gregor. *hom.6. in Ezech.* & Rupertus *libr.7. cap.17.* Anagogica est explicatio S. Irinæi *lib.5. cap.33.* 3. 4.

Servivnt tibi popvli] Præcedentia ad opes pertinuit, istud ad imperium & dignitatem. Sensus est: Posteris tuis Dauidi, Salomoni & Assamonæis subiicientur Idumæi, Philistiin, Moabitæ & alij populi. *sic Eusebius in Cathenâ.* Vers. 29. 5.

Adorent te tribvs] posteri Esau & Ismaëlis, quos in tribus ipsa hæc historia diuisit.

Esto dominvs fratrvm tvorvm] non bello tantùm vt dictum; sed etiam iure primogenituræ, hoc in posteris Esau & Iacob completum, non in ipsismet (*vide* 2. *Reg.* 8.) si factum spectes; si ius, statim in ipsismet. S. Irinæus s pro fratrum, legit; *fratris tui*, sicut est Græcè.

Qvi maledixerit] vltimum benedictionis membrum pertinens ad fauorem Dei erga Iacob, æquè ac erga posteros. q. d. communes nobis amici & inimici futuri. Non est imprecatio, sed prophetia. sequitur LXX. qui totum in singulari numero: Chaldæus in plurali, Hebræus per enallagen numeros cõfundit; *maledicentes tibi maledictus & benedicentes tibi, benedictus*: hoc nec Græcę nec Latinę aures ferrent. 6. 17. Numerorũ enallage mira.

Vix isaac] vide prouidentiã Dei, venit lupus fabulâ peracta (quod aiunt) & non in fabulâ, ne pro ferociâ ingenij, cuncta turbaret.

Expavit isaac stvpore vehementi] Hebraicè est חרד *Charad*, admirari, expauescere. LXX. verterunt Isaac *raptum in exstasim magnã vehementer*: vt intelligamus mente exsternatum, & in eã abalienatione. Deum illi reuelasse fraudem Iacob, & voluntatem suam, ne rescinderet cogitaret. *lege D. Augustin. q.* 80. Diuinæ parens iussioni subdit ratihabitionem. Vers. 30. 18. Isaaci exstasis.

Et erit benedictvs] *sic D. Hieron. & Alcuinus.* voculam Dvdvm noster addidit: quia iam aliquod tempus intereà effluxerat, & si non magnum. nam *dudum* sumitur pro ante, sicut & *nuper* & similia. cogimur sic exponere propter vers. XXX. & capere moram non à discessu Iacob, sed ab aduentu ad patrem. 18. Dudum, pro paullo ante.

VERS. 34. AVDITIS ESAV SERMONIBVS] vltimis potissimum verbis confirmatoriis facti.

19. Esau contẽtio pro benedictione. IRRVGIIT] vsus aptissimo vocabulo ad leoninã ferociã Esau iudicandã, & mærori mixtũ furorẽ. Hebraicè *clamauit clamore magno & amaro vsque nimis*. nascebatur hic affectus non tam ex dolore iacturæ quam fecerat, quàm ex inuidentiâ fraterni incrementi. *sic Philo & Eusebius in Catena.*

BENEDIC ETIAM ET MIHI] exprimit vtcumque πάθος Hebræum: *Benedic mihi, etiam ego pater mi.* subaudi filius tuus suum, & hactenus dilectior, & nunc iacturam hanc feci, quia discessi à te iussione tuâ, vt pararem quæ optabas; non æquum est, non præstare te, quod promisisti.

VERS. 35. FRAVDVLENTER] LXX. μετὰ δόλου dolosè & callidè. Chaldæus, *sapienter*: sed & sapientia in sacra Scriptura interdum in malam partem capitur: sicut *astutia* in bonã. Hebræum מרמה *Mirma* cum dolo seu fraude sicut sumitur etiam Ps. 34. 20. & Isai 53. 9. & fatetur Lyran. hîc. sed vtrum vsurpat Isaac in bonum, an in malum? iuxta mentem suam post reuelationem in bonum, iuxta mentem Esau in malum.

BENEDICTIONEM TVAM] quæ iure naturæ tibi bebita foret, nisi te illâ indignum præstitisses. vel quam ego tecum tuam opinabar *sic intellige Rupertum lib. 7. cap. 8.*

VERS. 36. ALTERA VICE] secũdo, bis, iterum. NVMQVID NON RESERVASTI] nõ est exhausta tibi omnis benedicẽdi copia vnicâ benedictione: restat quod mihi quoque filio tuo benè preceris: vt fecit ỹ. v. 38.

VERS. 37. OMNES FRATRES] omnes cognatos & consanguineos. VLTRA QVID FACIAM.] Hebraicè: *nunc, quid tibi facere possum*? poterat aliter benedicere: sed Esau benedictionem æquipollentem primogenituræ benedictioni poscebat, quàm dare non poterat.

VERS. 38. EIVLATV MAGNO] clamori & precibus ploratum addit mouendæ compassioni: nec frustrâ planè. Nam

VERS 39. MOTVS ISAAC] addidit noster de commotione lucis gratiâ cùm de illâ nihil sit in fonte; nec apud LXX. vel Chaldæum.

20. Esau benedictio. Locus Hebr. 12. 17. DIXIT AD EVM] D. Paulus *ad Hebr. 12. v. 17.* Esau, licet cum lacrymis benedictionem petierit, adeptum negat; sed de primariâ illâ iure naturæ debitâ loquitur, quæ primogenito dari solita, & Iacobo cesserat.

IN PINGVEDINE TERRÆ] solum in quo deges, crebris irrigationibus de cælo Deus fœcundum reddet: hæc est minima benedictionum Iacob; nempe affluentia bonorum temporaliũ non minor, quàm ipsius. Cur verò mutetur ordo verborum in benedictione hac, & Iacobi, quædam Tertullian. *lib. 3. contra Marcion. in fine.*

ERIT BENEDICTIO TVA] Hebraicè *ihie moscabecha*, sessio vel habitatio sua, & LXX. κατοίκησίς σου. sensus est: tibi planè terreno & carnali prædico & precor congrua, nempe vt diuturna sit & copiosa temporalium bonorum possessio. vides impletum mox cap. 33. 9.

21. Esau posteri VIVES IN GLADIO] Ne absoluta quidem benedictio hæc fuit, sed

victore

victore gladio coarctata. q. d. fertilem terram occupabis, non agricolatione tuâ, sed vi, raptu, prædâ. *Eusebius & Procopius.* Quam olim bellicosi, rapaces, crudeles, fuerint Idumæi docet Iosephus *lib. 4. de bello Iudaico.* & adhuc hodie Arabes latrociniis & bellis vitam traducunt. *Glossa Græca.* seruierunt & imperarũt posteris Iacob.

SERVIES] impletum 2. Reg. 8. 14. EXCVTIES ET SOLVES IVGVM] Idumæi regnante in Iudâ Ioram rebellarunt 4. *Reg.* 8. sed post octingentos iterum annos ab Hircano Simonis Asamonæi filio sunt subiugati. *Iosephus lib.* 13. *antiquita.* Denique vt Herodes Antipatri Idumæi filius regnum Iudææ fuit adeptus, ipse & posteri vsque ad tempus excidij sub Tito Iudæis imperarunt, annis centum quinquaginta. Lege Iosephum *lib. 14. antiquita. in princ. & lib. 1. de bello Iudaico.*

ODERAT ERGO.] memoriam doloris animo fouens continuam odio materiam suggerebat.

DIXITQVE IN CORDE SVO] decreuit magno affectu (*sic Diodorus*) perfecto mentis consensu & plenâ deliberatione secretò secum ipse statuit. hoc est † *in corde dicere* vel *in seipso* ps. 35. 2. *Dixit iniustus vt delinquat in semetipso.* Eccles. 2. 15. *Dixi in corde meo.* & alibi; *Dixit insipiens in corde suo: Non est Deus.* Cogitationes tamen filij Rebecca cognouit, vel reuelante Deo (*secundùm D. Augustinum q. 82. & Acacium in Catenâ*) : vel in sinum vxorum id effundente ipso, & illis, vt rimosæ mulieres sunt, effluentibus, sequitur enim ea Rebeccæ nunciata. *v. sequ.* VERS 41. 22. Dicere in corde.

DIES LVCTVS PATRIS MEI] hunc nolebar contristare: de matre nihil sollicitus. hoc ait: pater morietur conueniemus ad iusta illius: illic dolori meo fratri nece parentabo. 23. Inuidię mala.

OCCIDAM] radix (*ait Crisostomus hom. 54.*) homicidij inuidiâ est, & fructus inuidiæ homicidium idem memini S. Orientium *in Monitis* tradere.

MINATVR] sic etiam LXX. fons habet מתנחם *Mitnachem*, consolatur se, à verbo נחם *Nacham*. noster sensum reddidit. nam consolatio hæc in eo posita, quod Esau dolorem suum lenibat, meditatione necis fraternæ, & insidiis struendis. ideo Chaldæus; frater tuus insidiatur tibi vt interficiat te. VERS. 42. 24. Consolari pro minari.

DIES PAVCOS] Hebraicè *Iamimachadim dies vnos*, solent † illi cùm volunt modicum significare, dicere *vnum*. quia vnum est minimum in quantitate discreta. sic Hebraicè; Genes. 29. 20. *visi sunt ei dies vni.* 1. Parali. 12. 14. *vnus pro centum, minor; & maior, pro mille.* hoc est minimus eorum poterat resistere centum hostibus; & fortior, mille hostibus. LXX. hic; *dies aliquot.* VERS. 44. 25. vnus pro paucis. Locus 1. Paralip. 12. 14.

CVR VTROQVE ORBABOR FILIO] vtrique consulit, alterum immunem à periculo, alterum integrum præstat à crimine. (*sic D. Ambros.*) Metuebat vtroque orbari, si ad pugnam venientes mutuis conciderent vulneribus, vel vno necato, adspectum occisoris ipsa non sustineret, eumque diris deuoueret. VERS. 45.

ORBABOR] nisi te subduxeris.

TÆDET ME VITÆ MEÆ] non est vox impatientiæ: sed modus lo- VERS. 46. 26.

 quen Tædet vitæ.

quendi, qua declaratur animi molestia. Prudens matrona, vt filium ablegeret, non idem Isaaco causatur, quod filio, ne & maritum contristet, & alterum filium in inuidiam vocet: sed causam reddit aliam, & ipsam veram & Isaaco non ingratam. De filiabus Heth Chrysost. *homil.54.*

DE FILIABVS HVIVS TERRÆ] excludit Chananæas, & Ismaelitidas, vt in Mesopotamiam filius mittatur. Hebraicè est. *De filiabus Heth sicut istas de filiabus terræ.* hoc est quæ tam improbis moribus & contumaces adeò.

Nolo viuere. NOLO VIVERE] est hyperbole, hoc est, ad quid optem viuere vitam prorsus molestam & iniucundam. Hebr. LXX. & Chald. *vt quid mihi vita*, seu *viuere*? ALLEGORIAM insignem nobis ex Hippolyto Martyre & Victorino D. Hieronymus *d. Epist. ad Damasum quæst. 3. literis* conseruauit.

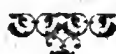
***

CAP.

CAPVT VIGESIMVM OCTAVVM.

Ocauit itaque Isaac Iacob, & be- 1
nedixit eum, præcepitque ei di-
cens: Noli accipere coniugem de
genere Chanaan: * sed vade, & 2.
proficiscere in Mesopotamiã Sy-
riæ, ad domum Bathuel patris ma-
tris tuæ, & accipe tibi inde vxorem de filiabus La-
bam auunculi tui. * Deus autem omnipotens be- 3.
nedicat tibi, & crescere te faciat, atque multiplicet:
vt sis in turbas populorum. * Et det tibi benedi- 4.
ctiones Abrahæ, & semini tuo post te: vt possideas
terram peregrinationis tuæ, quã pollicitus est auo
tuo. * Cumque dimisisset eũ Isaac profectus venit 5.
in Mesopotamiam Syriæ ad Labam filium Bathuel
Syri, fratrem Rebeccæ matris suæ. * Videns autem 6.
Esau quòd benedixisset pater suus Iacob, & misisset
eum in Mesopotamiam Syriæ, vt inde vxorem du-
ceret, & quòd post benedictionem præcepisset ei,
dicens: Non accipies vxorem de filiabus Chanaan.
* quodque obediens Iacob parentibus suis isset in 7.
Syriam, * probans quoque quòd nõ libenter aspi- 8.
ceret filias Chanaan pater suus: * iuit ad Ismaelem 9.
& duxit vxorẽ absque, is quas prius habebat, Ma-
heleth filiam Ismael filij Abraham, sororẽ Naba-
ioth. * Igitur egressus Iacob de Bersabee, pergebat 10.

11. Haram.* Cumque venisset ad quendam locum,&
velletin eo requiescere post solis occubitum, tulit
de lapidibus qui iacebant, & supponẽs capiti suo,
12. dormiuit in eodem loco.* Viditque in somnis sca-
lam stantem super terram, & cacumen illius tan-
gens cœlum: Angelos quoque Dei ascendentes &
13. descendentes per eam,* & Dominũ innixum sca-
læ dicentem sibi. Ego sum Dominus Deus Abra-
ham patris tui,& Deus Isaac: Terram, in qua dor-
14. mis,tibi dabo & semini tuo.* Eritque semen tuum
quasi puluis terræ. dilataberis ad occidentem, &
Orientem,& septentrionem,& meridiem:& BENE-
DICENTVR IN TE & in semine tuo cũctæ tribus ter-
15. ræ.* Et ero custos tuus quocunque perrexis, & re-
ducam te in terram hanc: nec dimittam nisi com-
16. pleuero vniuersa quæ dixi.* cũque euigilasset Ia-
cob de somno ait: Verè Dominus est in loco isto,
17. & ego nesciebam.* Pauẽsque. Quàm terribilis est,
inquit: locus iste. non est hic aliud nisi domus Dei,
18. & porta cæli.* Surgens ergo Iacob manè, tulit la-
pidem quem supposuerat capiti suo,& erexit in ti-
19. tulum,fundens oleũ desuper.* Appellauitque no-
20. mẽ vrbis Bethel,quæ priùs Luza vocabatur.* Vo-
uit etiam votum,dicens: Si fuerit Deus mecum, &
custodierit me in via,per quam ego ambulo,& de-
derit mihi panem ad vescendum, & vestimentum
21. ad induendum,* reuersusque fuero prosperè ad
domum patris mei: erit mihi Dominus in Deum,
22. * & lapis iste,quem erexi in titulũ, vocabitur Do-
mi[illegible]us Dei, cunctorumque quæ dederis mihi, de-
cimas offeram tibi.

ARGV

ARGVMENTVM.

Iacob parentum iussu in Mesopotamiam abit, dormienti in via innixus scalæ Deus apparet. experrectus vouet Deo votum. Esau pergit in contumacia, & Ismaelitidem ducit in vxorem.

BENEDIXIT EVM] præcedentes benedictiones confirmãs, ad maiorem gratiam iterauit. *Augustin.* q. 82. DE GENERE CHANAAM.] de huius terræ stirpe. nam latè sumit. VERS. 1.

VADE & PROFICISCERE] D. Augustinus censet iam Isaaco innotuisse conatus Esau. colligit & LXX. ἀναςὰς ἀπόδραθι. *surgens fuge.* positum pro celeriter & sine morâ discede; hoc significat, Hebræum, *surge & vade.* VERS. 2. 1. Surge & vade.

IN MESOPOTAMIAM SYRIÆ] in Charras oppidum Mesopotamiæ, quæ est pars Syriæ orientalis, Aram Padan. Hoc intendebat Rebecca; cui pariter displicebant Chananeæ, Ismaelitides, & Cethurianæ; quod minùs modestis moribus omnes essent, nec satis piæ: nec ab insidijs Esau, in tam propinquis locis, satis tutò acturus Iacob videbatur. DOMVM BATHVEL) cui tunc patre mortuo Laban præerat.

CRESCERE TE FACIAT ATQVE MVLTIPLICET] Deus det tibi fructum ventris copiosum: hoc est multos liberos. VERS. 3.

IN TERRAS POPVLORVM] hoc est populosas. tantam posterorum multitudinem, vt multas & populosas gentes exæquet.

DET TIBI BENEDICTIONES ABRAHÆ] faciat te tuosque dignos promissionibus Abrahæ factis eâ lege, si fœdus ictum cum Deo seruarent. SEMINI TVO POST TE] sit communis benedictio tibi & semini tuo. Hebraicè, *tuo tecum* אתך *Itach.* D. Augustinus *lib.* 16. *de Ciuita. Dei cap.* 38. & Rupertus *lib.* 7. *c.* 20. hinc colligunt promissiones hasce peculiariter à Deo factas Isacidis ex Iacobo, & sic Esauitas à Iacobitis. quoad fœdus & promissiones, seiunctos: ita vt iam Esau desierit ex semine benedicto Isaaci censeri, sed auctor alterius seminis & generis haberi. quare nec eius posteri tenebantur circumcidi. VERS. 4. 2. Esau desijt censeri ex semine Isaac. 3. Idumæi nō tenebantur circumcidi.

VT POSSIDEAS] iure hereditario tu, & non Esau.

TERRAM PEREGRINATIONIS TVÆ] non in quam tendis, Mesopotamiam; sed Chananæam, è qua nunc abis peregrinaturus, & in quam redibis, & vt peregrinus inhabitabis.

PERVENIT IN MESOPOTAMIAM] itinere à Bersabee nouem vel decem dierum. Dicitur hæc per Prolepsin. nam prius quam eo peruenit multa contigerunt, hoc & sequ. cap. narranda. SYRI] Aramæi, sic vocatus quia sedem sibi in Syriæ illâ parte delegerat. ALLEGORIAM pete à D. Augustino *serm. LXXIX. de temp.* VERS. 5. 4. Bathuel cur Syrus.

BENEDIXISSET] secundo iam. s. v. 1. VERS. 6.

PROBANS QVOQVE] cernens, deprehendens. Hebraicè, & vidit. VERS. 7.

5 QVOD NON LIBENTER ASPICERET FILIAS CHANAAN PATER

Malum esse in oculis alicuius. SVVS.] clarissimè reddidit Hebraismum, qui est; *quod † mala filia Chanaan in oculis patris sui*: hoc est dilucide Chaldæus; *quod displicuissent in oculis patris sui*. LXX. retinuerunt idiotismum. IVIT] si hoc pacto

6. Esau nuptiæ tertiæ. culpam abolere, & patri placere voluit, stupidus fuit, accipiens de ancillari stirpe, quæ cum Saræ liberis hereditatem Abrahæ non poterat cernere. *S. Chrysost. hom.* 54. Si verò id fecit contumaciâ, & parentum contemptu, illis inconsultis hoc quoque matrimonium cō-

7. Ismael pro Ismaelitis. trahens, planè improbus fuit. *Rupertus* 5. *cap.* 21. AD ISMAELEM] ad Ismaelitas. † sicut Iudas ponitur pro Iudæis, Israel pro Israelitis, Beniamin pro Beniamitis. Cogimur sic accipere, quoniam istud accidit annis saltem quatuordecim post obitum Ismaelis. *Tostadus*, SORO-

VERS. 9. REM NABAIOTG] eodem patre & matre natam.

8 Occurre in locum. VENISSET AD QVENDAM LOCVM] fortuito, & non cogitans in eo pernoctare, hoc indicat Hebraismus *& occurrit in locum* hoc est incidit in locum. Nam פגע *Phagaagh* est casu occurrere, & sic differt ab הקרה *Ikrah. sup.* 27. 20. Benè hic LXX. secundùm patrium sermonem, καὶ ἀπήντησε τόπῳ *& occurrit loco*, factum ergo, vt, quia nox ibi eum deprehendit, vt vellet in eo loco quiescere.

POST SOLIS OCCVBITVM] Auctor Scholasticæ Historiæ post Iosephum vult sub dio mansisse, non quod nox eum oppressisset, sed quia non audebat se nocturno tempore Chananæis oppidi Luz credere propter damna illis ab Isaac bello illata. habeo pro fabulâ Iudaica istud de bellis Isaac, quem sacra Scriptura nobis vt pacis quàm

VERS. 9. belli studiosiorem pingit.

9. Locus Procopij. TVLIT DE LAPIDIBVS] vnum commodiorem pro non blando ceruicali. magnus fuit. nam postea in titulum erexit.

DORMIVIT] sic LXX. eodem sensu quo Hebraicè, *pernoctauit*.

Cane & angue peius cauenda, quę de idololatriâ Iacobi, hoc loco, tanquam Procopij verba, Latinè leguntur in eius Octateucho. Licet Græcum exemplar mihi non contigerit videre; ausim quouis pigno-

Origenis interpres malæ fidei. re certare, interpretem Latinum, à Catholicâ fide alienum, hanc laciniam de suo attexuisse: qualia facinora Origenis interpretem, libris contra Celsum non pauca nec parua designasse, collatione Græci cū Latino codice, Leo Castrius non semel inculcat *in Apologia sua*.

SCALAM STANTEM, benè vertit. nā יצב *Iaçab* statuere, stare; inde מצב *muçab*. Visio fuit imaginaria, in sensu interiore per similitu-

10. Scala Iacob explicata, Historicè. dines sensibiles repræsentata. *Lipomanus*. Fusissimè de hac scala multis disputationibus secundum omnes sensus disseruit Bened. Pererius, à *disp*. 3. Breuiter censeo; pro litterali sensu duas veterum explicationes debere commisceri, nempe vnam Diodori Tarsensis *in Catena* & alteram Theodoreti *q.* 82. quam etiam tenuit Abenezra. Pri-mùm suppono agi de peculiari prouidentia Dei erga Iacobum. Dein-

11. Prouidentia Dei. de sic expono. Iacob mærore, sollicitudine, timoreque plenus obdormierat stratus membra super durâ silice. Benignus Deus dormientem confirmat animo, & consolatur. *Scalam* ostendit quâ significatur eius

in Me

in Mesoporamiam profectio, per *descensum* Angelorum, reditus in patriam per eorundem *ascensum*. Mæstus erat se parentes desererc, timidus quia solus & incomitatus: ideo *Deus* illi apparet *scalæ innixus*, נִצָּב עָלָיו *Niçab. G'naf stans: seu erectus super* vel *iuxta illum*, quasi auxiliator, ἐστήρικτο, *firmatus* vt LXX. constanter illam firmans & erigens & sustentans; vt sciret hoc iter à diuina prouidentiâ dirigi, & Deum ipsius peregrinationis curam præcipuam gerere, ei defensorem adesse, & rerum omnium affluentiam largiturum: ipsum præ oculis haberet: non se solum reputaret, Angelos illi comites initu & reditu futuros. quæ cuncta ad amussim, cum iis, quæ hoc capite & sequentibus dicentur, conueniunt, vt dubitari meritò non debeat hunc esse scalæ litteralem sensum. Alia quædam explicatio Diodori Eustathij & aliorum Patrum communior, mihi ALLEGORICA videtur, nempè dicentium significari mysterium descensus verbi de cælo

12. Allegoria scalæ.

per incarnationem, & reditus in cælum per ascensionem. Quod non eodem modo explicant. D. Augustinus *sermo. 79. de temp.* paullo obscurior est. Eustathius scalam vult esse crucem domini, quia scalæ genus olim tormenti fuerunt, vnde & *Gemoniæ scalæ*; à quo id Suidas sumsit, sed non placet, vt longiusculè quæsitum. Diodori & Ruperti allegoria accommodatior est; & ideo illam aliquantulum firmabo nonnullis additis. Totâ visione significatur futura ex semine Iacob CHRISTI Domini incarnatio, varij scalæ gradus sunt diuersæ generationes apud D. Lucam *cap. 3.* & Matth. *cap. 1.* quarum illæ ascendunt incipientes à terrâ; (IOSEPH & MARIA non quod Ioseph concurrerit ad ortum CHRISTI, sed, quia fæminæ in genealogiis solæ non computantur, ipse vnâ cum coniuge vnam faciat personam) ordine retrogrado tandem ad ipsum Deum pertingunt, Adami patrem scalæ summæ innixum. Duo scalæ latera sunt duo hominum genera, bonorum & improborum, huic catalogo intexta. Stat scala super terram illam, cui benedixit Dominus, vt captiuitatem Iacob auerteret. Tangit cælum cacumine, quia verbum incarnatum est Deus de Deo, Deus verus de Deo vero: idem, verus homo, & ita terram attingit. Sic imis summa coniungit. Angeli descendunt, hoc mysterium Patriarchis, Prophetis, & demum Deiparæ annunciantes: iidem ascendunt sanctorum desideria & preces sursùm ferentes, & Deo præsentantes, Hanc allegoriam puto præcipuè à Sancto spiritu intentam. TROPOLOGIÆ variæ dantur, vnam de vitâ religiosâ, pete à S. Bernardo, *in sermon. de verbis Euangelij ecce nos reliquimus omnia.* Aliàs proponunt S. Basilius *in psal. 1* S. Gregorius *lib. 5. in Iob: c. 21.* quam ornat Pererius *disput. 5.* Videndus Guillelm. Hamærus *hic fol 176. vsque ad* 180 Philonis Hebræi speculationes *in lib. de somnus*, Platonicæ potiùs sunt, quam textui accommodatæ.

13. Tropologia Scalæ.

ANAGOGICE Scala, sunt chori hierarchici Ecclesiæ triumphantis. Angeli descendunt, quando ad hominum custodiam mittuntur: ascendunt, quando redeunt, & iustorum animas, collocant in gradibus huius scalæ, hoc est in sedilibus angelorum qui ceciderunt: vel sanè sunt homines saluandi & damnandi, iuxta Ter-

14. Anagogia Scalæ.

tullianum *lib. 3. contra Marcio. in fine*, hanc videtur astruere Spiritus-sanctus. Sap. 10. 10. *Hæc profugum iræ fratris iustum deduxit per vias rectas, & ostendit illi regnum Dei,* &c.

16. Mixta expositio scalæ. Mixta partim anagoge, partim moralis est, sed illustris admodum, D. Zenonis Veronensis *serm.* 8. scalam significare duo testamenta, quæ per quosdam obseruantiæ gradus à terris ad Deum perducunt. Angelos descendentes, esse homines, qui à spiritualibus ad sæcularia decidunt, & vestiti olim croceis stercora amplectuntur: adscendentes verò, homines iustos esse, qui in corde suo disponunt ascensiones, quærentes quæ in cælis sunt, & non quæ in terrâ. Nulli verò hîc subsistentes visi; quia in via ad æternam vitam, nihil inter profectum & defectum est medium. *S. Bernard. epist.* 254. & 341. Ad B. Virginem refert S. Damascenus *orat.* 1. *de dormitione Deiparæ*. Sed hoc accommodatitium, vt & illud Tertulliani, qui exponit de persecutione *in prin. lib. de fugâ* in persecutione.

VERS. 13. ABRAHAM & ISAAC] hi nominantur, quia his specialiter pollicitus se illorum Deum futurum.

IN QVA DORMIS] totam Chananæam.

VERS. 14. TIBI ET SEMINI TVO] & pro *idest*. tibi hoc est semini tuo. id

16. impletum in Historiâ Iosue & Regum. Sic statim.

Et exegeticum. INTE ET IN SEMINE TVO] In ipso quidem & in omnibus maioribus CHRISTI benedictæ fuerunt: sed dumtaxat, vt in fonte ac origine. In ipso solo IESV, vt verâ benedictionis effectrice causâ.

VERS. 15. NISI COMPLEVERO] sub. prius. Igitur, *nisi*; pro *donec*: hoc est

17. non ante dimittam, nec tamen ait quod postea dimittet, sed solum

Nisi pro donec, includens præteritum, non futurum. quod non dimittet, donec ista cuncta perficiat. *D. Augustin. de locut. Hebr.*

DE SOMNO] imaginariâ visio fuerat: sed vigilanti reuelatio facta. *Caietan.*

VERS. 16. DOMINVS EST IN LOCO ISTO] gratiam & fauorem hoc in loco

18. Deus in loco isto, quid mihi Deus ostendit. Nam Deus nullo loco excluditur, vel includitur, omnia implet, omnia continet.

PAVENSQVE] admirabundus & venerabundus. Sic *terribilis* ponitur pro sacro, religioso, qui sanctum incutit horrorem, & veneratione dignum se præbet.

VERS. 17. QVAM TERRIBILIS] totum hoc ita Chaldæus explicat. Quã terribilis est locus iste? Non est locus communis: sed locus in quo beneplacitum est coram Deo. Et è regione loci huius est porta cæli.

NON EST HIC ALIVD] Tertullianus sup. hæc ait à Iacob dici, quia ibi in somnis viderat CHRISTVM, qui est domus Dei & simul porta per quam aditur in cælum.

19. Domus Dei. NISI] id est verè hîc est DOMVS DEI, quia viderat illic Deum Scalæ innitentem & stipatum Angelico satellitio, singulas sua munera diuidentem.

20. Porta cæli. ET PORTA CÆLI] quia viderat Beatas mentes inde quasi egredientes quo descendebant, & intrantes quando ascendebant. ALLEGORICE

GORICE locus iste est † Ecclesia Christiana, in qua Deus facit opera 21. Ecclesia Christi.
admiranda & stupenda, & in qua propter filij sui (cuius Iacob figura
est) merita, portas cæli aperuit; & vbi, ratione venerabilis Euchari-
stiæ miraculosè domicilium delegit. hoc sensu potest Caietani ex-
plicatio de hac scalâ admitti.

ERExIT IN TITVLVM] rudem illum lapidem † in modum cippi VERS. 18.
leuauit & in terram erectum defixit in monimentum visionis præfa- 22. Lapis erectus à Iacob in monumentum, nõ in statuam. Locus Leui. 26 1.
tæ, vt in reditu eodem loco diuini beneficij memoriã recoleret, quod
fecit *c.* 35. *v.*3. non verò vt lapidem hunc adoraret quasi statuam vel
ei sacrificaret: quod solùm prohibetur Leuit. 20. 1. rudes verò lapides
in testimonium rei alicuius eleuare & statuere rectos, id postea quo-
que licuit. *vide Iosue* 4. 3.

FVNDENS OLEVM DESVPER] quoddam libationis genus fuit, ne 23. Chrismatis origo, quam antiqua: & de modo inungendi cippos, statuasque.
putes hunc lapidem pro altari vel arâ ad sacrificandum fuisse. Sum-
mitatem cippi oleo imbuit. Hebræus & Chaldæus aiunt, *super caput
eius*. Hoc fecit, vt Deo honorem exhiberet, & ei creaturam suam li-
barer, & lapidem diuinæ gratiæ indicem ita quodammodo honora-
» ret. Quod etiam nunc (*ait Theodoretus q.* 83.) fieri solet à permultis
» vxoribus fidelium. Nam consueuerunt in Dei templis vngere ady-
» torum cancellos, & sanctorum Martyrum thecas ad demonstrandam
» animi pietatem. Arqui non respuit etiam minima benignissimus Do-
» minus, gratam habens operis intentionem.] Sic ille defendens san-
cti Patriarchæ pietatem contra hæreticos nostri temporis. Hunc cul-
tum religiosum, vt & alios, Dei Simius Zabulus vsurpauit, cùm ido-
lolatris suis persuasit, lapides. Termino dicatos vnguine sordidare. *te-
stes sunt Arnobius lib.* 1. *contra Gentes, S. Augustin. lib.* 16. *de Ciuitat. Dei
cap.* 38. *Appuleius lib.* 1. *Floridorum.* ALLEGOR. S. Augustinus vult
hoc pacto designari CHRISTVM & futurum Chrisma Christiano-
rũ. *d. c.* 38 *& lib. de Genes. ad litt.* 10. *& d. serm.* 79. & prior insinuarat D.
Iustinus Martyr. *Dialo. cum Triphone* de CHRISTO etiam accepit S.
Cyrillus *hic lib.* 10. non placet ad sepulturam Dominicam restringere
cum Eustathio Antiocheno: sed de CHRISTO capi, quatenus est vn-
ctus præ participibus suis; vnctus, & vngens, & petra supra quam
Ecclesia fundata. De Mosaico tabernaculo vult accipi Diodorus
Tarsensis: sed hoc non potest recipi, nisi quatenus illud CHRISTI fi-
gura fuit; qui sanctius & perfectius tabernaculum fuit, iuxta Aposto-
lum epist. ad Hebræos. VERS. 19.

BETHEL QVÆ PRIVS LVZA VOCABATVR] ואולם לוז שם 24. Vlã & Vlãmaus nõ est nomen vrbis.
Veulam Luz Scem. Vtique Luz nomen. LXX. locus iam olim corru-
ptus, hodie καὶ λάμμαυς, olim οὐλαμμαοὺς; Non puto errore LXX. in-
rerprerum, sed librariorum; male capientes Hebræam vocem, codi-
cem LXX. vitiarunt, certum est VEVLAM significare, *at prius*, seu 25. Luz vnde dicta.
verum antè vt Aquila verterat teste Acacio. Vide S. Hieronymum in
quæstionibus Hebraicis. Deinde, *Luz* dictum † à copiâ nucum amy- 26.
gdalinarum, sed noster vsus Latinâ inflexione. Non fuit † autem, quæ Bethel non eadem cum Ierusalem.
postea Ierusalem dicta, neque mons Moria: sed locus inde plus octo-

27. Duplex Bethel. decim milliaribus distans. *Bethel* quoque † duo inuenio, & satiùs hoc
contra Masium arbitror. Vna fuit paruula & ignobilis in tribu Ben-
jamin, de qua cùm agit sacra Scriptura non solet Luzæ mentio vlla
adiici: hanc inuenias apertè distinctam, si Iosue cap. 18. v. 22. conferas
cum v. 13. Nam isto loco, habes; *perueniens ad solitudinem Bethauen, atque
pertransiens iuxta Luzam ad meridiem, ipsa est Bethel.* Ecce eam quæ di-
cta Bethel, & Luza. Illo verò loco dicitur; *Betharaba, & Samaraim, &*
Benjaminia *Bethel, & Anim*, &c. ecce enumerat oppida tribus Benjamin, & non
addit vocari etiam Luzam. Sic etiam nuda mentio fit huius Bethel
Ephraimitica Iosue. 8. *v.* 9. *&* 12. Altera nobilior fuit, quæ Iosue 18. 13. indicatur fuis-
se extra funiculum Benjamin ad meridiem & dicitur vocata Luza,
& id confirmatur Iudic. 1. vers. 22. & 23. huic solet addi in sacra Scri-
ptura. Vocatam priùs Luzam, vt hîc & infer. 35. v. 6. quamuis inter-
dum id omittatur, vt quandò per anticipationem nuncupatur Bethel,
vt sup c. 12. 8. *& cap.* 13. 3. vel eo ipso capite adduntur alia, vnde appa-
28. Luza duplex. reat de hac sermonem esse, *vt cap.* 31. 13. *& cap.* 35. *v.* 1. *&* 3. Caue † hâc
Luzam confundas cum aliâ, quæ non dicta Bethel, & fuit in terrâ
Hetthim *de qua Iudic.* 1. *v.* 26. Illa Bethel Benjaminia fuit vicinior Hie-
rosolymæ quàm nostra, & propè vrbem Hai: nostra fuit vicinior Sa-
mariæ & monti Garizim. Et in hac nostrâ Ieroboam collocauit vnum
29. Bethauen. vitulum aureum, ideo quæ priùs *Bethel* hoc est domus Dei, cæpit à
prophetis per contumeliam vocari *Bethauen*, domus vana seu
domus iniquitatis. *Osee* 4. 5. *&* 10. mutuato nomine à
solitudine aut vrbe Bethaue non longè à Ior-
dane sita, si rectè Hadrichomius re-
præsentauit *in suâ Iudææ*
tabulâ.

CAP.

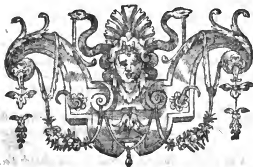
CAPVT VIGESIMVM NONVM.

PROFECTVS ergo Iacob venit in 1.
terram Orientalem. * Et vidit pu- 2.
teum in agro, tres quoque greges
ouium accubantes iuxta eum: nam
ex illo adaquabantur pecora, & os
eius grandi lapide claudebatur. * Morísque erat vt 3.
cunctis ouibus congregatis deuoluerent lapidem,
& refectis gregibus rursum super os putei ponerẽt.
* Dixitq; ad pastores: Fratres, vnde estis? Qui re- 4.
sponderunt: De Haran.* Quos interrogans, Num- 5.
quid, ait, nostis Labam Filium Nachor? Dixerunt:
Nouimus. * Sanúsne est? inquit: Valet: inquiunt: 6.
& ecce Rachel filia eius venit cum grege suo.* Di- 7.
xítque Iacob: Adhuc multum diei superest, nec est
tempus vt reducantur ad caulas greges: date antè
potum ouibus, & sic eas ad pastum reducite.* Qui 8.
respõderunt. Non possumus, donec omnia pecora
congregẽtur, & amoueamus lapidem de ore putei,
vt adaquemus greges. * Adhuc loquebantur, & 9.
ecce Rachel veniebat cum ouibus patris sui: nam
gregẽ ipsa pascebat. * Quam cùm vidisset Iacob, 10.
& sciret consobrinam suam, ouésque Laban auun-
culi sui: amouit lapidem quo puteus claudebatur.
* Et adaquato grege, osculatus est eam: & eleuatá 11.
voce fleuit, * & indicauit ei quòd frater esset patris 12.

ſui & filius Rebeccæ:at illa feſtinans nunciauit pa-
13. tri ſuo. * Qui cùm audiſſet veniſſe Iacob filiũ ſoro-
ris ſuæ,cucurrit obuiam ei: complexúſque eum,&
in oſcula ruens,duxit in domum ſuam.Auditis au-
14. tem cauſis itineris, * reſpondit: Os meũ es,& caro
mea. Et poſtquam impleti ſunt dies menſis vnius,
15. * dixit ei: Num quia frater meus es, gratis ſeruies
16. mihi? dic quid mercedis accipias. * Habebat verò
duas filias,nomen maioris Lia, minor verò appel-
17. labatur Rachel. * Sed Lia lippis erat oculis:Rachel
18. decora facie,& venuſto aſpectu. * Quam diligens
Iacob,ait: Seruiam tibi pro Rachel filia tua mino-
19. re,ſeptem annis. * Reſpondit Laban. Melius eſt vt
20. tibi eandem quàm alteri viro, mane apud me. *
Seruiuit ergo Iacob pro Rachel ſeptem annis &
videbâtur illi pauci dies præ amoris magnitudine.
21. * Dixítque ad Laban: Da mihi vxorẽ meam:quia
22. iam tempus impletum eſt, vt ingrediar ad illam.*
Qui vocatis multis amicorum turbis ad conuiuiũ,
23. fecit nuptias. * Et veſpere Liam filiam ſuam intro-
24. duxit ad eum, * dans ancillam filiæ, Zelpham no-
mine. Ad quam cùm ex more Iacob fuiſſet ingreſ-
25. ſus, facto mane vidit Liam: * & dixit ad ſocerum
ſuum: Quid eſt quod facere voluiſti? nonne pro
26. Rachel ſeruiui tibi, quare impoſuiſti mihi? * Re-
ſpondit Laban: non eſt in loco noſtro cõſuetudi-
27. nis,vt minores antè tradamus ad nuptias. * Imple
hebdomadam dierum huius copulæ:& hanc quo-
que dabo tibi pro opere, quo ſeruiturus es mihi
28. ſeptem annis aliis. * Acquieuit placito: & hebdo-
29. mada tranſacta,Rachel duxit vxorem: * cui pater
30. ſeruam Balam tradiderat. * Tandémque potitus
optatis

optatis nuptiis, amorem ſequentis priori prætulit
ſeruiens apud eum ſeptem annis aliis. * Videns au- 31.
tem Dominus quòd deſpiceret Liam aperuit vul-
uam eius, ſorore ſterili permanente. * Quæ conce- 32.
ptum genuit filium, vocauítque nomen eius Ru-
ben, dicens: Vidit Dominus humilitatem meam,
nunc amabit me vir meus. * Rurſúmque concepit 33.
& peperit filium, & ait: Quoniam audiuit me Do-
minus haberi cõtemptui, dedit etiam iſtum mihi,
vocauítque nomen eius Simeon. * Concepítque 34.
tertiò, & genuit alium filium: dixítque; Nunc quo-
que copulabitur mihi maritus meus, eo quòd pe-
pererim ei tres filios: & idcirco appellauit no-
men eius, Leui. * Quartò concepit, & 35.
peperit filium, & ait: Modò confite-
bor Domino: & ob hoc vocauit
eum, Iudam: ceſſauít-
que parere.

ARGVMENTVM.

Iacob peruenit in Mesopotamiam, & cum auunculo Labano pacisc itur, & decipitur; fraude coactus duas sorores ducere pro quatuordecim annorum seruitio. Ex Lia quatuor filios suscepit.

11 PROFECTVS ERGO] Hebraismus, *leuauit pedes suos*, significat alacriter aggressum iter, & non sequitur pro-
Vers. 1. Leuare pedes suos. gressum. Et fallitur Iosephus, qui cum magno comitatu profectum narrat: Sed ipsemet Iacob. significat se solum domo egressum, & comitatum redire, *cap. 32.*
Iosephi locus. *vers. 10. in baculo meo transiui Iordanem istum, & nunc cum duabus turmis regredior.*

IN TERRAM ORIENTALEM] Mesopotamiam, Hebraicè & Chaldaicè habes; *in terram filiorum Orientis*: noster & LXX. expli-
2 cant idiotismum; † quo Hebræi amant addere vocem *Filij*: vt cùm
Filius apud Hebræos sæpe abundat dicunt filios sapientiæ, filios mortis, filios Israël, filios Adam, filios Austri; pro Australibus, hominibus, Israëlitis, reis mortis, & sapientibus. Porrò Orientalis terra dicitur respectu Palæstinæ: non absolutè.
3. Huius capitis mysticam expositionem, quoad singulas personas pete
Iacobi fuga. à Philone *lib. de Profugis.* LXX. autem hîc κατὰ μετάφρασιν addiderunt sequentia; *Ad Laban ex Bathuel Syro, fratrem Rebeccæ matris Iacob & Esau.*] Nisi ex margine in illorum contextum sciolus aliquis transtulerit.

Vers. 2. PVTEVM] non valdè procul à Charris, iuxta Iosephum.
3. TRES GREGES] GHEDER à radice עדר *Ghadar, ordinarit.* Grex
Greges tres & pastores. enim nihil aliud nisi quidam ouium ordines. ALLEGORIAM Putei, & trium Gregum, de Ecclesia & tribus eius ordinibus pete à S. Augustino *super Psal. 99.*

4. ACCVBANTES] pasta pecora & adæquanda. Sola moræ causa
Puteus, & lapis eius operculum. Rachel, quæ cum suo grege nondum aduenerat.
Hæc putei obturandi cura cautio fuit, vt possent greges salubriùs,
Vers. 3. puriùs & copiosiùs potari: cùm non liceret cuiquam remoto clam operculo, aquam sordidare, vel crebriùs haurire. ALLEGORIAM putei huius, lapidis, &c. Suppeditat egregiam Cyrillus *hic lib. 10.* à quo
Vers. 4. Procopius mutuatur. Videndus etiam Rupertus *lib. 7. à cap. 26. vsque*
5. *ad 34.*
Fratris nomen. FRATRES] nomen amoris, officij & societatis: vt pastor pasto-
Vers. 5. res alloquitur, quod clariùs mox insinuat dans illis vtile & peritum
6. consilium.
Filius pro descendentium quolibet. FILIVM NACHOR] hoc est † nepotem, *Augustin. de Locution. Hebraic.* Non dixit filium Batuelis eò quod Nachor nobilior & caput familiæ. Vnde & Haram vocatur vrbs Nachor, *cap. 24. 10.*

SANVS

SANVS NE] integer & prosper. Nam שלום integritatem signi- VERS 6.
ficat & quandam quasi beatitudinem, complectitur corporis sanita- 7.
tem, mentis integritatem, tranquillitatemque faustis demum & pros- Pax, quid
pera omnia. Vnde in epistolari limine, & quotidiana salutatione, sicut complecta-
Latini *Salue*, vel, *salutē plurimā*, & Græci ὑγιαίνειν & χαῖρε sic Hebræi tur Hebræis
שלום vsurpāt: quod noster aliquando *pacē* aliquando *sanitatē* transtu- Salue seu S.
lit. Tertul. *lib. 5. citra Marcionē c. quinto* moris istius est testis: his ver- P.
bis; Nā & hodie Iudæi in Pacis nomine appellāt: & retro in scripturis
sic salutabant.] Matth. 10. 12. CHRISTVS præcipit Apostolis hunc mo-
rē seruare, vbi & formula continetur, sed fuit ex quibusdā libris Græ-
cis malè sublata, ex Theophilacto & nostro interprete reponēda. Ip-
semet à resurrectione sic Apostolos compellat. *Pax vobis* Luc. vlt. 36.

ECCE RACHEL] æuo illo pudicitia cum simplicitate vigebat, & concordia erat castitati cum pulcritudine. puella diues, speciosa, & nubilis, sine periculo & suspicione inter pastores versabatur.

GREGE SVO] patris sui Laban. Ouis (nam hoc Rachel significat) oues ducebat. ALLEGORIAM, cur Isaac Iacob & Moysis vxores apud puteum inuentæ docet S. Augustinus *ser. 80. de temp.*

NEC EST TEMPVS] ostendit se pastoritiæ disciplinæ peritū, & fra- VERS. 7.
terno affectu curare rem ipsorum. Nam id vespere faciendum erat.

SCIRET] nam ex pastoribus audierat *v. 6.* VERS. 10.

CONSOBRINAM] Hebraicè est filiam Laban auunculi sui.

AMOVIT LAPIDEM] quia intellexerat solam expectari, & iam in futuram coniugem officiosus: quod multi simul non poterant, solus naturâ robustus, & castitate aucto robore, & à Deo adiutus, iuxta S. Chrysostomum, S. Cyrillum & Procop. ALLEGORICE iidem istud transferunt ad robur Catholicæ doctrinæ CHRISTI.

OSCVLATVS] indicauit prius quis esset; & tum iuxta Prouinciæ VERS. 11.
morem & propinqui propinquas oscularentur, fecit iuxta D. August.
hic q. 87. officiosi osculi ius erat, non basiij, aut suauij. Iosephus inde- 8.
corè inducit ipsam virginem vltrò in oscula ruentem. Osculū pro-
pinqui offe-

ET ELEVATA VOCE] Hysterologia † vt dixi quales illæ Virgilianę rebant.

----*frugesque receptas*, 9.
Et terrore parant flammis, & frangere saxo. Item; Hysterolo-
Postquam altos tetigit fluctus, & ad æthera venit. gia.

FLEVIT] ex animi teneritudine, & vehementi lætitia. Iudæi fletus huius causas adeò ridiculas & fabulosas produnt: vt vehementer admirer eas Lyrano probari potuisse. VERS 12.

FRATER PATRIS] Nepos matruelis. FESTINANS] vt hospita- 10.
lis & officiosa virgo. Abbreuiat

AVDITIS AVTEM CAVSIS] breuitati noster studuit. Nā Hebræus aliquando
fons, LXX. & Chaldæus disertè exprimunt, Iacobum Labano narras- vulgatus
se omnia verba hæc, hoc est quæcumque ipse cum Esau egerat, & ius- quæ fusius
sionem parentum de vxore petenda, & periculum suum, quæ causæ sunt in He-
aduentus sui: & quæ in itinere, & ad puteum sibi acciderant. bræo.
VERS. 13.

OS MEVM ES ET CARO MEA] consanguineus meus. *vide* 5. *Gen.* 11
2. *v.* 23. Os meū &
caro mea.

2.v.23.sensus:cum sis sororis meæ filius,sanguis meus; non possum abnuere.

IMPLETI SVNT] post integrum mensem,quo illi gratis seruiuit.

VERS. 15. FRATER] cognatus. GRATIS SERVIES MIHI] præfecerat illum cunctis gregibus suis,teste Iosepho.ait:cùm sis consanguineus,minus æquum est me gratuitâ tuâ operâ abuti.

VERS. 17. LIPPIS ERAT OCVLIS] non accipio de lippitudine propriè dictâ,
12. quæ (Hispanicè *Lagañosa* diceretur) est morbus ocularis,de quo legi possunt Celsus *lib. 6.* & Gorrhæus *in definitionibus medicis*: sed de quadam oculorum humidiore temperie,hoc est teneritudine & mollitie,quâ fit vt non possint diu irretorti obiectum intueri, & proni sint ad lacrymas,& pupillæ suis orbibus quodammodo innatare videantur. Hunc sensum poscit vox Hebræa,רכות *Racoth teneri,delicati*; deductum à רך *Rach tenerum & debile*,infer.33.12.psal.55.21. poscunt LXX.qui *ἀσθενεῖς, infirmi*.Qua in re si sit magnus excessus , non caret iddeformitate,& sic Seuerus Sulpitius exponit deformes,& sic videtur accipere noster & Victorin.Martyr in Cathenâ.Si verò sit modica mollities oculorum ad decorem formæ pertinet & *ἑλκυστικὸν illex* censetur.ideo vtrumque Thargum reddidit *pulchros*. hi volunt Liam oculis decorâ,Rachel & illis & totâ & facie speciosam fuisse. Communior sententia de Rachele consentit,de Lia vult solos in eâ oculos reprehensibiles;ex illâ lippitudine.Nnnantur qui longitudine deformes censent,& deficere litteram aleph , vt רכות *Rachoth* positum sit pro ארכות pro *Aruchoth* , longis & deformibus. *Lia* interpretatur laborans. De spirituali lippitudine TROPOLOGICE disserit S. Gregorius *Pastoral. p. 1. admon.11.*

Lia quomodo lippa.

VERS. 18. Virtus † est in vxore dignissima quæ diligatur:sed(vt ait ille) gra-
13 tior est pulchro veniens de corpore virtus.Sara,& Rebecca formosæ & Deipara animo corporéq; decora fuit. forma Dei donum est. ideo licet cæteris paribus† formosam vxorem malle & deligere,quam deformem:non libidinis causâ , sed vt quis ita faciliùs concupiscentiæ medeatur,& ab alienarum desideriis arceatur,& vt ex pulchrâ decē-
14. tiores,ac saniores liberi procreentur. Sed de tota quæstione an propter solam formam licitè vxor capiatur legendus hic Episcopus Abulensis.

Iacob Rachelem an licitè magis dilexerit.

Pulchritudo vxoris cur expetēda.

SERVIAM TIBI] Iacob inops venerat, non erat vnde donationi propter nuptias satisfaceret; aut coemeret vxorem pro pretio seruit
15. septennium.Laban † sordidus & iniustus fuit;qui cum diues esset indotatam filiam extrusit,& pretium nempe seruitium tam diuturnum & graue Iacobi generi comēdit. ỹ.31.16. Itaque hoc seruitio , quasi
16. coemptione in manum† conuenerunt hæ sorores. Nam matrimonij per coemptionem vsus,non apud Græcos tantum & Romanos (*lege Bar. Brissonium de ritu nuptiarum.*) Sed apud Hebræos quoque fuit. vxor virum coemebat dote, vir vxorem datis pecuniis vel muneribus aliis. ỹ.c.24.v. 53. Eliezer nomine sponsi dat Rebeccæ & soceris munera.ad hunc ritum respexit Lia ca.30.16.*ad me intrabis, quia mercede*

Labani iniustitia & sordes.

Vxores coemptæ.

cede conduxi te, pro mandragoris.c.34. 11. petẽs Dinam amator; *quacumque statueritis dabo: augete dotem, & munera postulate, & libenter tribuam quod petieritis*.1.Reg. 18. 25. negat socer sibi opus esse muneribus, sic enim sponsalia exponit Iosephus *lib.6.antiq.cap.*11.& 2.Reg.3. 14. dicit Dauid se Michol sibi despondisse centum præputiis, quod optimè explicat Iosephus *lib.7.cap.*1.coemisse.

MANE APVD ME] suscepta gregum meorum custodiâ. VERS. 19.

PAVCI DIES] Hebrai. *vni dies*. VERS. 20.

PRÆ AMORIS MAGNITVDINE] magnus amor, non malus; vehemens, non impotens fuit. Nullus in eo excessus, vel, si quis, veniabilis, & matrimonii cancellis constrictus. Non enim Dei amori coniugis amorẽ præponebat; quod improbè solent, qui ardent vxorũ formam; vt, quãuis vxor nõ foret, cuperẽt tamẽ illâ frui. Hoc sensu nimius amator vxoris dicitur in vxore mæchari. Iacobo tẽpus ipsum longũ, si desiderium suum attenderet, omnis amanti mora mors est: sed adspectu mercedis, præ illâ labor omnis breuis & leuis, & pretium pro Rachele vile videbatur. nam spes potiundi cuncta dulcia & facilia faciebat. DIES ergo hîc ponuntur pro dierum illorum labore, vt monet SS. Hieronymus & Augustinus. ANAGOGIA. Quid igitur nos pro æternâ beatitudine? *Chrysostomus hom.*55. 17. Amor Iacob excusatus. Vxor quatenus amanda.

VXOREM] iam enim verbis de præsenti matrimonium contractũ. VERS. 21.

VT INGREDIAR] vt matrimonium consummem.

VOCATIS MVLTIS AMICORVM] omnibus viris loci illius, LXX. & Chaldæus. VERS. 22.

FECIT NVPTIAS] sic LXX. γάμον. Hebr. & Chaldæus, *conuiuium*, tantùm משתה *Misteh.* sed agunt de nuptiali conuiuio, ideo noster vtrumque posuit, conuiuium & nuptias. Quoad Græcam vocem notat Pollux eâ, non tantum viri & fœminæ congressum, sed etiam conuiuium nuptiale significari. 18. γάμον.

ET VESPERE] captauit tenebras, non fraudi tantum: sed quia sic solitum honestatis causâ, vt verecundiæ virginali consuleretur: mos iste etiam apud Spartanos ex Lycurgi lege *Plutarchus in Lycurgo.* VERS. 23. 19. Nupta in tenebris virũ adibant.

DANS ANCILLAM] omnino modica dos & quasi nulla, pro personarum conditione. vt pote data ancillula in speciem ne diceretur indotatam dedisse quare postea filiæ hanc dotem pro nullâ duxerunt *infer.*31.14. VERS. 24.

AD QVAM] Liam, non Zelpham. sic † in sacra Scriptura sæpe relatiuum respicit personam remotiorem. EX MORE] in tenebris & modestè. 20. Relatiuum respiciens ad remotiore loco positum.

VIDIT] noctu non cognouerat, non quod ebrius esset (facessat cum hac suâ causâ Iosephus:) sed quia tenebræ & silentium virginis, & sponsi modestia lasciuiæ & curiositatis vacua fraudi locum fecerunt vt illuxit, dies indicauit errorem. Misertus cognatæ (quæ Patris imperium prætendebat) in suam accepit, quam deintegrarat. sic consecutus consummationem consensus, matrimonium fecit, quod alioqui nullum erat. *vide Gratianum* 29.q.1. Liam † simplicitas puellaris VERS 25. 21. Iacob cur nocturnum agnouerit Liam.

CCc 2 aliquan

22. Lia an peccauerit. quantulum excusat; quæ fortè credidit hac etiam in re pareti obtemperandum. Crassa nihilominus hæc ignorantia. consensit in stuprum, quia sciebat non esse maritum; adulteriū quoq; quia sciebat alterius, maritum; incæstus præterea, quia sciebat sororis maritum; denique fraus mala quia nolentem adigebat, vel ducere, vel cognatam ignominiæ obiicere. Grauiùs tamen Labanus peccauit, qui filiæ tot pec-

23. Labani peccatum. catorum auctor fuit, & generum, Rachelemque filiam iure suo spoliauit. Nec consuetudo illi suffragatur, vel enim conficta fuit, quod suspicor: quia publicè nuptias celebrarat quasi daturus Rachelem; quam omnes natu minorem sciebant. Vel esto fuerit vera, non erat iustâ vt pote matrimoniorum tollens libertatem; nec tali fraude conseruanda: sed priùs debuit Iacobo indicari, quàm Rachel illi promitteretur. Iacob nihil † peccauit, quia bonâ fide putabat sibi Rachelem

24. Iacob non peccauit cū Liâ. traditam. ANAGOGICE duæ istæ sorores duo vitæ genera, contemplationi & actioni dedita denotant. post D. Gregorium *lib. 6. in Job c. 28.* copiosè disserit Hamerus *hic à pag. 188.*

25. Proiicere, pro contēnere. QVARE IMPOSVISTI MIHI] cur adeò vilem habuisti, vt dignum iudicares, quem ita deciperes רמה *Ramah* significat proiicere, quod vsurpant Hebræi pro contemnere & despicere. *sic Oleaster.* Hoc sensu Latini hominem proiectæ audaciæ vel libidinis vsurpant.

VERS. 26. CONSVETVDINIS] quam, si erat, iam violarat. *vide Tostad. q. 5.*

VERS. 27. HEBDOMADAM DIERVM] sustine per septem dies quibus nuptia-

26. Nuptiæ septem diebus durabant. rum sollemnia durāt. Nam Liæ, quam habes, turpè foret & inhumanum nouam nuptam interea superducere. hic hebdomadæ nuptialis ritus probatur Iudic. 14. v. 11. & 12. & ideo optimè S. Hieronymus *hic* & D. August. *q. 89* docent septem diebus, non septem annis Rachelis amplexus differri. Græcis tres dies fuerunt, quorum primus *προαύλια*, secundus *ἐπαύλια*, tertius *ἀπαύλια*. *Pollux.* HANC QVOQVE] Rachelē.

Græcis tres dies nuptiales. DABO TIBI] pleno iure & vsu tibi permittam: eâ lege vt de nouo mihi septem annis aliis seruias. sic cum Hieronymo, Augustin. Alcuinus, & Abnezra, nec contextus aliud patitur, nec numerus annorum, quo Iacob in Mesopotamiâ & Rachel sterilis permansit, Lia & ancillis toties interea parientibus, & tandem nato Ioseph ante discessum à Labano. vt planè sustineri nequeat sententia Iosephi & aliorum, putantium Iacobum decimoquarto demum seruitij anno Rachelem

27. Iacobi polygamia sine peccato. obtinuisse. Tetraganiam istam Iacob ab omni peccati vel lasciuiæ notâ liberant S. Chrysost. *hom. 56.* & Theodoretus *q. 84.* SERVIENS APVD EVM] post acceptam Rachel.

VERS. 31. DESPICERET LIAM] Hebr. Chald. & Græcè, *quod hodio haberet:* noster vertit *despiceret*, vt sciremus non fuisse positiuum odium, sed

29. Iacob an oderit Liam. comparatione Rachelis quendam amoris defectum; quod minus illam amaret, quam Rachelem, vt pote quæ deformior, & eum deceperat; & duxerat eam miseratione magis, quàm dilectione longe maiori: minor amor comparatus potest odium dici: sicut exiguum bonū valdè excellenti collatum, malum nominatur.

30. APERVIT VVLVAM EIVS] fæcundam reddidit: hoc enim est

aperire

aperire vuluam Hebræis.*infr*.30.22.Vnde quia fæcunditatis maternæ Vuluã aperire.Apertio
teſtis eſt primogenitus,Hebræis dicitur ſimpliciter *apertio*,Exo.13.13. ſt Apertio
vel cũ addito *vuluæ apertio*,Exo.13.v.2.& 12.& c.34.19.n.8.16.Cõtra- vuluæ pro
rium ſignificat *vuluam claudere*,vel ſimpliciter concludere,*ſup.c*.16.2. primogeni-
Aperuit Deus vuluam Liæ,vt quæ facie diſplicebat, fæcunditate pla- to.
ceret:vt pote ex qua oriturus Meſſias : omnes Patriarcharũ Abrahæ, 31.
Iſaac,Iacob,primariæ vxores ſteriles initio fuerunt natura fæcundatæ vxores Patriarcharum
gratiâ Dei;vt moneremur genus,vnde CHRISTVS naſciturus,non tã cur ſteriles.
concubitu,quàm diuino munere à Deo conſeruatum, propagatum-
que *ita Theodoretus*.

STERILI] hanc Hebræi vocant עקרה *Ghachah eradicatam*, quia 32.
filios vocant parentum radices:quod in ijs parentes quaſi repullu- Eradicata,
lent. ſterilis. Radices,liberi.

RVBEN] qua ראובן *Reuben,videte filium*. ſcilicet, quem mei mi- VERS. 32.
ſertus mihi largitus eſt Deus. 32.

HABERI CONTEMTVI] Hebraicè Chaldaicè & Græcè, vt v.31. Ruben.
Quod odio ego, quod minus diligerer, à Iacob propter cauſas ibi me- VERS. 33.
moratas:à ſorore,quod ſubſedi nuptijs illius.

SIMEON]auditio,obediens,à שמע *ſcamagh audiuit*. 33.

LEVI] à radice לוה *Lauah*, cuius † variæ interpretationes eodẽ Simeon.
recidũt. ילוה *Illaueh*,Aquila exponit,*mihi applicabitur*. LXX.*apud me* VERS. 34.
erit.Noſter,*copulabitur mihi*.Rabbini; *proſequetur me*,pro *amabit me*, vt 34.
Chaldæus.Oleaſter cõtendit,& nõ ineptè, *Lauah* idẽ eſſe,quod mu- Leui.
tuum dare.hoc ſenſu : adhuc iſtâ vice concedetur mihi à ſorore ma-
ritus meus mutuò,quæ totum illum ſibi deuinxit & conglutinauit.

IVDAM] יהודה *Iehudah*,ideſt *laudatio*.nam radix ידה *Iadah* ſigni-
ficat leuare ſeu attollere. itaque *confiteri* ponitur pro laudare. ſicut in VERS. 35.
illo;*Confitebor tibi Domine pater cœli & terræ*.*Matth*.11.& in pſalmis; Iudas.
Confitemini Domino quoniam bonus. 36.
Confiteri, laudare.

CESSAVIT PARERE]aliquot annis intermiſit. hos quatuor qua-
drienno pepererat : poſtea ceſſauit, interea dum ancillæ duæ
quatuor pariunt.Denique iterum tres peperit liberos;
Iſſachar, Zabulon, & Dinam. Sed de his
capite ſequenti.

***

CAPVT TRIGESIMVM.

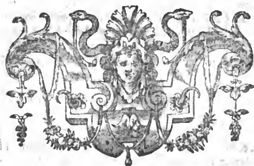
1. Ernens autem Rachel quòd infecunda esset, inuidit sorori suæ & ait marito suo: Da mihi liberos,
2. alioquin moriar· * Cui iratus respondit Iacob: Num pro Deo ego sum, qui priuauit te fructu ventris
3. tui?* At illa: Habeo, inquit, famulam Balam: ingredere ad illam, vt pariat super genua mea, & habeã
4. ex illa filios. * Deditque illi Balam in coniugium:
5. quæ,* ingresso ad se viro, concepit, & peperit filiũ.
6. *Dixitque Rachel: Iudicauit mihi Dominus, & exaudiuit vocem meam, dans mihi filium, & idcirco
7. appellauit nomen eius, Dan: * Rursumque Bala
8. concipiens, peperit alterum,* pro quo ait Rachel: Comparauit me Deus cum sorore mea, & in-
9. ualuir, vocauitque eum, Nepthali. * Sentiens Lia quòd parere desiisset, Zelpham ancil-
10. lam suam marito tradidit. * Qua post conce-
11. ptum, edente filium,* dixit: Feliciter. & idcirco vo-
12. cauit nomen eius, Gad. * Peperit quoque Zelpha
13. alterum.* Dixitque Lia: Hoc pro beatitudine mea: Beatam quippe me dicent mulieres. propterea ap-
14. pellauit eum, Aser.* Egressus autem Ruben tempore messis triticæ in agrum, reperit mandragoras: quas

quas matri Liæ detulit. Dixitque Rachel: Da mihi
partem de mandragoris filij tui: * Illa respondit: 15.
Parúmne tibi videtur quòd præripueris maritum
mihi, nisi etiam mandragoras filij mei tuleris? Ait
Rachel: Dormiat tecum hac nocte pro mandra-
goris filij tui. * Redeuntique ad vesperam Iacob 16.
de agro, egressa est in occursum eius Lia, & ad me,
inquit, intrabis: quia mercede conduxi te pro mā-
dragoris filij mei. Dormiuitque cū ea nocte illa.* Et 17.
exaudiuit Deus preces eius: concepitque & pepe-
rit filium quintum,* Et ait: Dedit Deus mercedem 18.
mihi quia dedi ancillam meam viro meo, appella-
uitque nomen eius, Issachar. * Rursum Lia conci- 19.
piens, peperit sextum filium. * & ait: Dotauit me 20.
Deus dote bona: etiam hac vice mecum erit mari-
tus meus, eo quòd genuerim ei sex filios: & idcirco
appellauit nomen eius, Zabulon.* Post quem pe- 21.
perit filiam, nomine Dinam.* Recordatus quoque 22.
Dominus Rachelis, exaudiuit eā, & aperuit vuluam
eius. * Quæ concepit & peperit filium, dicens: 23.
Abstulit Deus opprobrium meum.* Et vocauit no- 24.
men eius, Ioseph, dicens: Addat mihi Dominus fi-
lium alterum.* Nato autem Ioseph, dixit Iacob so- 25.
cero suo: Dimitte me vt reuertar in patriam, & ad
terram meam.* Da mihi vxores, & liberos meos, 26.
pro quibus seruiui tibi, vt abeam: tu nosti seruitu-
tē qua seruiui tibi.* Ait illi Labam. Inueniam gra- 27.
tiam in conspectu tuo: experimento didici, quia
benedixerit mihi Deus propter te:* constitue mer- 28.
cedem tuam quam dem tibi.* At ille respondit: Tu 29.
nosti quomodo seruierim tibi, & quanta in mani-
bus meis fuerit possessio tua. * Modicum habuisti 30.

antequam venirem ad te & nunc diues effectus es:
benedixitque tibi Dominus ad introitum meum.
Iustum est igitur vt aliquando prouideam etiam
31. domui meæ, * Dixitque Laban: Quid tibi dabo?
At ille ait:nihil volo: sed si feceris quod postulo,
32. iterum pascam, & custodiam pecora tua. * Gyra
omnes greges tuos,& separa cunctas oues varias,&
sparso vellere:& quodcumque futurum, & maculosum,variũque fuerit,tã in ouibus quàm in capris
33. erit merces mea.* Respondebitque mihi cras iustitia mea,quãdo placiti tempus aduenerit coram te:
& omnia quæ non fuerint varia, & maculosa, &
furua,tam in ouibus,quàm in cadris, furti me ar-
34. guent.* Dixitque Laban:Gratum habeo quod pe-
35. tis.* Et separauit in die illa capras, & oues, & hircos, & arietes varios, atque maculosos: cunctum
autem gregem vnicolorem, id est albi & nigri vel-
36. leris, tradidit in manu filiorum suorum.* Et posuit spatium itineris trium dierum inter se &
37. generum, qui pascebat reliquos greges eius. *
Tollens ergo Iacob virgas populeas virides, &
amygdalinas, & ex platanis, ex parte decorticauit eas: detractisque corticibus, in his quæ
spoliata fuerant, candor apparuit: illa verò
quæ integra fuerant, viridia permanserunt: atque
38. in hunc modum color effectus est varius. * Posuitque eas in canalibus, vbi effundebatur
aqua: vt cùm venissent greges ad bibendum,
ante oculos haberent virgas, & in aspectu ea-
39. rum conciperent. * Factumque est vt in ipso
calore coitus oues intuerentur virgas, & parerent maculosa,& varia, & diuerso colore respersa.
*Diuisit

* Diuisitque gregem Iacob & posuit virgas in ca- 40.
nalibus ante oculos arietum: erant autem alba &
nigra quæque, Laban: cætera verò, Iacob, separa-
tis inter se gregibus. * Igitur quando primo tem- 41.
pore ascendebantur oues, ponebat Iacob virgas in
canalibus aquarum ante oculos arietum & ouium,
vt in earum contemplatione conciperent.* Quan- 42.
do verò serotina admissura erat, & conceptus ex-
tremus, non ponebat eas. Factáque sunt ea quæ
erant serotina, Laban: & quæ primi temporis,
Iacob.* Ditatúsque est homo vltra modum 43.
& habuit greges multos, ancillas
& seruos, camelos,
& asinos.

DDd ARGV

ARGVMENTVM.

Contentio sororum de multiplicandis liberis, cogit Iacobum duas ancillas earum, nouas vxores ducere: sic ex ancillis bis duos, ex Lia tres, ex Rachele, Iosephum gignit, & fit duodecim liberorum parens. deinde patriam cogitans, nouo pacto à socero retinetur; sed virgarum commento socerum vlciscitur.

VERS. 1. 1. Rachelis inuidia quale peccatum.

NVIDIT] ei, quod doleret de sororis fœcunditate, & eam mallet sterilescere, lethalis culpa fuit: sin, quòd suam sortem doleret, quòd ipsa non pareret, potuit affectus iste culpâ carere, potuit etiam venialis zelotypia esse. quàm in filiabus idololatræ, & non benè educatis mirum non est dominari. *Theodoretus q.* 85.

DIXIT.] Zelo ardens, & muliebri inconsideratiâ, nec potens ferre desiderij magnitudinem, erupit in verba impatientiæ, & specie blasphema.

ALIOQVIN MORIAR] an minatur sibi se violentas manus illaturam? ita videtur velle S. Chrysostomus *hom.* 56. an verò tantum dicit, vitam sibi morte acerbiorem fore?

VERS. 2. IRATVS] iure optimo ob inciuile, insipiens, & blasphemum dictum, quia petebat à viro, quòd Deo reseruatum, nempe fecunditatem, ps. 126. 3. *ecce hareditas Domini, filij: merces, fructus ventris*, idem asseruit Platio Plato *in Sympoſio*. & pulchrè Thargum Ierosolym. *hic*.

2. Num ego pro Deo. Adag. NVM PRO DEO] 4.Reg.5.7. *Nunquid Deus ego sum, vt occidere possim & viuificare*.& infer.c.50.v.19.in Hebræo.*vide Adagia sacra* §. 66. benè hic Chaldæus; Numquid à me tu petis filios, numquid à „ facie Domini tu debuisses petere, qui prohibuit à te generationem „ ventris tui?] ab hoc ergo precibus impetra. Illa, videns se iustè corripi; non obloquitur, sed, memor similis facti Saræ *sup.*16. 2. cogi-

3. Sorores istæ à suspicione libidinis excusantur. tat, saltem ex ancillâ filium adoptiuũ habere. Hinc patet nullâ sorores hasce libidine percitas ad exoptandam sobolem. quomodo enim virum in plures vxores diuidi paterentur? sed mouebantur opinione felicitatis, quã in multitudine liberorum consistere, inde collige-

4. Iacobi etiã polygamia vindicatur à lasciuiæ suspicione. bant, quòd Deus benedictionis loco cum Abrahæ fuerat pollicitus *sup.* 15. 5. & inter reliquos Messiam futurum didicerant. Hoc pium muliercularum votum noluit frustrari Iacob, quæ corporis mariti potestatem habebant. (*ita D. Augustinus d. lib.* 16. *c.* 38. *& Theodoret. d. q* 84.) nec enim rem illicitam petebant, quando licebat vni vi-

5. Mulier plures habere maritos nũquam permissum. ro plures vxores habere (*sic Cassianus collat.* 17. *cap.* 19.) ex aduerso vni fœminæ plures maritos capere, grauissimas ob causas, nunquam licuit. docet id S.Augustin. *lib. de bono coniugali cap.*17.& Tostadus *hic q.* 3.

VERS. 3. PARIAT SVPER GENVA MEA] vt filium, quem ipsa pepererit, ego

ego baiulem, & nascentem pro meo accipiam. Num alludit ad morem 6.
matrum filiolos super genua statuentium, dum eis blandiuntur. Isaias Genibus imponendi infantes consuetudo.
Deum sic inducit loquentem; *Ego declinabo super eam quasi fluuium pacis, & quasi torrentem inundantem gloriam gentium, quam sugetis: ad vbera portabimini, & super genua blandientur vobis.* cap. 66. 12. & Iob. 3. 12. *Quare non in vulua mortuus sum, ex vtero egressus non statim perij? Quare excepttus genibus? cur lactatus vberibus?* An verò (quod scribit Honchala) 7.
mos fuit, vt quæ alterius prolem volebat adoptare, puerperam gremio insidentem inter pariendum genibus fulciret, & recens natum infantulum super sua genua statueret? Adoptionis ritus.

HABEAM EX ILLA FILIOS] Hebraicè, *ædificabor etiam ego ex illâ.* 8.

IN CONIVGIVM] in vxorem. Ædificari pro liberos habere.

INGRESSO AD SE] Sic honestè loquuntur. Orta phrasis, quia moris vt vir fœminæ tabernaculum ingrederetur, non fœmina viri. In nuptiis etiam fœmina prior in lecto collocabatur, vir in tenebris eam accedebat. *sup. 29. v. 23. & 24.* idem etiam apud alias getes mos fuit. VERS. 4. VERS. 5. 9. Ingredi ad aliquam.

IVDICAVIT MIHI DOMINVS] Iustè mecum egit. Nam vxori liberi quasi debentur, quæ ad hoc facta. *Sic Caietan.*

DANS MIHI FILIVM] saltem adoptatiuum. VERS. 6.

DAN] id est iudicium. *Hieronym.*

COMPARAVIT ME CVM SORORE MEA DEVS] difficilis locus VERS. 8.
quia verè incertum est, quid significet verbum פתל *Pathal.* Hebrai- 10.
cè habemus, נפתולי אלהים נפתלתי *Napthule Elohim Niphtalti,* quod Nephtalim vnde dictus
Aquila vertit, συνέστρεψέν με ὁ θεὸς καὶ συνανεστρέφην, *comparauit me Deus* 1.
& comparata sum. LXX. συνελάβετό μοι ὁ θεός, καὶ συνανεστράφην. *suscepit* 2.
seu adiuuit me Deus, & comparata sum. Caietanus; quod à suis Iudæis Versiones conciliatæ.
didicerat; exponit, *colluctationibus colluctata quodam calliditatibus Dei* 3.
callidè egi, quod alij *subuersionibus subuersa*; alij *peruersionibus peruersa,* 4.
referentes ad obliquationem corporum qua luctantes vtuntur quod 5.
Abenezræ visum, alij, *additione Dei, seu coniunctione Dei adiuncta sum so-* 6.
rori, alij cum Ruperto *ad dilatationem* referunt Vatablus; *vicissitudini-* 7. 8.
bus Dei paria feci cum sorore mea, Oleaster, *Inuolutionibus Dei inuoluta* 9.
sum cum sorore. Tutissimum est sequi nostrum, cum quo sensu conue- 10.
» niunt LXX. & Aquila: sed & Chaldæus satis clarè exponens; *Suscepit*
» *Deus deprecationem meam, cùm deprecata sum in oratione mea, concupiui vt*
» *esset mihi filius, sicuti sorori meæ, quod vtique concessum est mihi.* Non magno labore huc ceteræ versiones reducantur, si dicamus mentem Rachelis iuxta verborum proprietatem se precibus ad Deum fusis, & simul hoc vafro concilio suo, in hac contentione seu metaphoricâ luctâ cum sorore suâ, susceptâ de liberorum adeptione, consecutam, vt non sit censenda inferior, nec imbecillior sorore suâ. cùm iam duorum liberorum sit mater.] vides inanem mulierculæ iactantiam, quæ de duobus liberis ex ancillâ gloriatur, & se præfert veræ ac naturali quatuor liberorum matri. Nam addit.

ET INVALVI] non solùm æquo sororem, sed prævaleo.

NEPHTALI] variæ sunt nominis significationes, pro radicis va-

rietate. Veteres cum D. Hieronymo *comparatum*, seu *comparationem* exponunt. Iosephus dicit *Nephtalim* idem esse quod artificiosum, hoc est vafrum & callidum; quo confirmatur Oleastri sententia, qui contendit *Pathal* veram significationem esse *inuoluere*: & sic *Nephtali* significaret *inuolutum*, seu *inuolucrum*: illum lege.

VERS. 10. FELICITER] indicat nomine, suum consilium prosperè excidisse.
11. Gad. גד Ex D.Hieronymo disces vocabuli גד *Gad*, duas significationes, *euentum bonum* & *procinctum*. Priorem confirmant LXX. & noster hic & Græci Patres; (ἐν τύχῃ) qui ideò disputant, quo sensu liceat nomen *fortunæ* vsurpare. Posteriorem amplexus Aquila, & noster interpres infer. 49.19. *Gad accinctus*. Et hæc videtur optima expositio. Nam si cuncta sacræ Script. loca diligenter discutias, (quod fecit Oleaster) inuenies *Gad* vbique posse verti exercitum seu agmen rectè ordinatum. *Procinctus* ergo iste est exercitus pransus paratus ad præliũ. Sed quid hoc ad dictum *Feliciter* seu ἐντυχηκα. Respondeo: Hebraicè duplex est lectio; בגד *Bagad*, vt duæ voces quod Aquila exponit, *venit accinctio* seu *procinctus*, hoc est tot iam habeo liberos, vt eos in aciem queam educere. Altera lectio, vna voce, *Bagad*, vt prior syllaba sit affixum significans *in*; vt tum sit *in fortuna* h. *cum fortuna*, seu *feliciter*. Arbitror tamen veram lectionem fuisse alteram; qua, vt duæ voces, capitur: & LXX. ac nostrum attendisse ad sensum: quia re vera fœliciter cesserat Liæ, quod quasi exercitum filiorum iam esset adepta. Nam quod illa hanc duceret magnam fœlicitatem, docet sequentis filij appellatio. Igitur nomine *Gad*, propriè & primario significatur *procinctus* seu exercitus benè ordinatus; consequentia quadam ipsa fœlicitas, quam dixi.

(Margin: Defensa versio nostra & LXX.)

VERS. 13. HOC PRO BEATITVDINE] non victrix modo ero, & fœlix isto
12. Aser, Beatus exercitu liberorum; sed iam sexto filio accedente, fœlicitas hæc mihi secura & diuturna, cõstãnsque reddetur: iam etiam ex ancilla sorori æquor: & beata ab omnibus prædicabor. Factum id, in MARIA, quæ ex ea orta, & beata dicta ab omnibus generationibus.

VERS. 14. RVBEN] puerulus fortè quinquennis lusurus cũ æqualibus. Nota septennio Iacobũ duodecim liberos suscepisse. Quatuor ex Lia, spacio trium integrorum annorum: cæteros spacio quatuor sequentium annorũ. Vnde necesse est plures vxores vno & eodẽ anno peperisse.

13. Serotina messis. MESSIS TRITICEÆ] tempore messis serotinæ; ad differentiam messis hordeaceæ. Nam far & triticũ serotina. *Vide Exod.* 9.32. Sanè cum mandragoræ verè exeunte floreant, *Cant.* 7.13. fructum ferunt demum autumno, teste Ramberto Dodonæo.

14. Mandragoræ. MANDRAGORAS] de his, vide quæ dixi de loco *Cantic.* 7.13.

MATRI DETVLIT] admirans odorem & speciem fructus.

VERS 15. DORMIAT TECVM] Iacob partiebatur noctes vxoribus, & cùm ista competeret Racheli, ius suum sorori cedit. *D. August. d. cap.* 47. & singulis vxoribus separata erant tabernacula. ℣. 31. 33. Iacob interdiu versabatur in pascuis, vesperi redux solebat diuertere ad illius tabernaculum cum qua nocte illa dormiturus. Ne igitur ad Rachelem

lem diuerteret, Lia (vt sequitur *v.* 16.) præcucurrit.

MERCEDE CONDVXI TE] redemi operam tuam coniugalem Hebraicè, *empt one emi te*. alludit ad matrimonium per coëmptionem. Videris (ait) mihi de nouo coëmendus, adeò rarus es apud me, vt videaris pro vxore non habere. VERS. 16.

EIVS] Liæ, bono hæc animo facientis, & Deũ orare non cessantis. VERS. 17.

DEDI ANCILLAM] vt cessationis meæ defectum suppleret. VERS. 18.

ISSACHAR] quasi ישׁ שׂכר *Jes Sachar*, est merces, ita LXX. Ioseph. & Hieronymus. 15. Issachar.

DOTE BONA] matrimonio, quasi dirempto, redintegrando & reconciliando, Deus mihi nouam fecunditatem, quasi dotem dedit: vt de nouo emptus maritus mihi perpetuò adhæreat. VERS. 20.

ETIAM HAC VICE] secura mihi videor, non ampliùs ei despicatui me fore.

ZABVLON] *habitaculum*, D. Hieronymo à radice זבל *Zabal cohabitare*. longè abit Iosephus, qui exponit, *pignus beneuolentiæ*. Chaldæus, vt noster, hac vice habitatio mariti mei apud me. LXX. Complutens. & Regij, *αἱρετιεῖ με. eliget me*. Scilicet, cui cohabitet. 16. Zabulon.

RECORDATVS] more humano loquitur. Nam in Deo nulla *recordatio*, cui omnia sunt præsentia, & nullus locus obliuioni. Sensus: ostendit se illius non oblitum. VERS. 22.

OPPROBRIVM MEVM] sterilitatem, quæ tum magno dedecori erat. VERS. 23.

ADDAT MIHI DOMINVS] huic nomen imponit ab euentu futuro, vocans, *augmentum*: eò quod mater alium huic addi optauerat. *D. Hieronymus*. 1. 49. 22. *filius adcrescens Ioseph*. Videtur Lipomano Rachel ignara prophetasse, quia Hebraicè putat vsam eâdem voce cùm dicit, *abstulit* seu *finiuit opprobrium*, & cùm petit *addi* sibi alterum: sed fallitur. Nam priore loco est אסף, posteriore יסף *Asaph*. consumere & auferre significat, simile ferè verbo *Aphes* אפס sed *Iasaph* significat addere, vt constat. ALLEGORIAM nominum præcedentium pete à D. Cyrillo *hîc lib*. 11. Procopio *hîc*, & Richardo de Sancto Victore *lib. de XII. Patriarchis*. VERS. 24 17. Ioseph.

NATO AVTEM IOSEPH] Cur non antè hoc egit? Respondet Rupertus, quòd, nullâ ex Rachele prole susceptâ, metuebat, ne Laban discedenti Rachelem auferret. Puto potiùs quia septem pro illâ anni nondum erant expleti. Nam Ioseph natus anno decimoquarto aduentus Iacobi in Mesopotamiam, ætatis verò nongesimoprimo. VERS. 25.

DIMITTE] permitte bonâ tuâ veniâ cum vxoribus & liberis me in patriam reuerti.

DA MIHI VXORES] compleui tempus seruitij debiti. Sine mecum abeant. VERS. 26.

NOSTI SERVITVTEM] scis me diligentiam & fidem, quam debui, toto tibi tempore præstitisse. De mercede verbum nullum: quia pro mercede vxores duæ erant. Si quid vltrà velit adiicere, soceri relinquit beneficentiæ S. Chrysost.

VERS. 27. INVENIAM GRATIAM] Sine te abs me exorari. fac quod peto.

18. EXPERIMENTO DIDICI] vocabulum ✝ נחש *Nachasc*, dubiæ si-
Auibus bonis. Omine bono. gnificationis est primaria videtur *augurari*, vt vertunt LXX. *οἰωνισάμην ἄν* augurio didici. Non mirum foret augurium in homine, qui à rectâ fide in multis deuiabat, vt notant Origenes & Theodoretus.
Conciliatæ versiones. Hoc tamen loco non puto augurio visum Laban, sed tantum phrasi seu adagio ab augurio ducto. Sicut solent Latini dicere, *bono omine* aliquid fieri, vel *bonâ alite*, aut *bonis auibus*, *augurato*, & *auspicato*, quæ omnia eodem recidunt, ducta à superstitiosis auguriis, & auspiciis, & ominibus. Sensus itaque est: ipsa experientia me docuit optimis te auibus ad me venisse: adeò mihi ab aduentu tuo feliciter cuncta processerunt.

BENEDIXERIT MIHI] me ditauerit.

VERS. 28. CONSTITVE] Hebraicè, *declara*, *æstima*. LXX. *διάστειλον*; *distingue partire*. Omnia eodem recidunt. q. d. tu pete quod voles, ego dabo.

MERCEDEM TVAM] Rabanus & alij putant de præterito tempore dici: magis arbitror de futuro loqui. nempe, qua mercede, velit in posterum seruire. Nam retinere volebat: & ad hanc mentem Iacob respondet, v. 31. *Iterum pascam*, &c. Id etiam suadet auaritia Labani, & quia de XIIII. annis ex pacto merces erant ipsæ filiæ.

VERS. 30. AD INTROITVM MEVM] Sensum Hebraismi benè expressit. לרגלי

19. *Leragli*, *ad pedem meum*. LXX. ad verbum; *ἐπὶ τῷ ποδί μου*. clarè Chal-
Ad pedem meum. dæus *propter me*. Theodoretus; pedem (ait) hîc appellat præsentiam.
Pede fausto. Sic Latini; pede fausto seu secundo adire. D. Augustinus *epist.* 44. hu-
Namphanio. iusmodi bonipedis, homines, qui felicitatem adferunt, scribit à Pœnis nuncupati, *Namphaniones*.

VERS. 31. QVID TIBI DABO] vt apud me maneas in munere pastoritio.

NIHIL VOLO] nisi quod dicam, gregis partem aliquam: nempe.

VERS. 32. GYRA OMNES] Nunc explicat quam partem pro mercede deposcat. Notandum verò ab hoc versu ad finem capitis, ad Hebræa verba nostrum interpretem non æquè atque ad commodam sententiam attendisse: sed quæ in fonte videbat prolixè, & implicatè posita, & à LXX. interpretibus atque aliis adhuc intricatiùs reddita, ea censuisse sibi in compendium redigenda. Quare facta est breuitate nonnihil tenebricosa versio, potissimùm quia varias mutationes pactionum à Labano factas prætermisit, & de multis quasi de vnâ loquitur. De hac intricatione D. Hieronymus conqueritur, & post illum Tostadus & Honchala; qui suspicantur etiam menda quædam per librariorum incuriam & inscitiam irrepsisse. Conemur (Deo duce) ex ipso fonte lucem mutuari.

20. GYRA] Hebraicè אעבר *Eghebor*, Transibo, circuibo. LXX. *πα-*
Conciliatæ versiones cũ fonte. *ρελθέτω*. q. d. simul gyremus. lustremus omnes oues cogendo illas ante nos transire.

21. SEPARA CVNCTAS OVES] En primum pactum, quod fuit, vt
Pactum primum cum Labano. sola purè alba Labano cederent: furua verò seu nigra vna cum variis Iacobo in ouibus: in capris autem sola varia seu maculosa essent Iacobi,

cobi, furua verò & alba Labani. Ideo Laban primò reliquit Iacobo custodiendas tantùm oues albas, capras verò purè albas & purè furuas; verisimili spe fretus, fœtus omnes parentibus similes nascituros, & ita fœturam omnem sibi cessuram. Hoc enim (vt rectè Caietanus indicant Hebræa, licet Latina inter oues & capras non distinguant. Sunt autem hîc tria Hebræa vocabula valdè notanda ; חום בכשבים נקד ושלוא וכל שה *Naked Vetalu Vecol Seh Chum Bachscabim.* quod vertunt, *punctatum, & maculosum, & omne pecus nigrum in agnis.* pro quibus noster, *varium, sparso vellere, & furuum.* נקד *Nikud* † significat punctum seu stigma coloris alterius, quod sparsum vocare possumus; Gallis *pommele*, Hispanis *rodado*. Belgis, *Gespickelt*, quando maculæ paruæ sunt v.g. albæ in ouibus nigris; aut nigræ in albis. טלו *Talu* † maculosum quod habet valdè magnas maculas, instar scutorũ seu frustorum, quod Galli dicunt *pies*, quasi picas : vt cùm oues sunt seminigræ, vel magnam corporis partem habent continuo colore alio aspersam, quàm partem reliquam. חום *Chum* † torridum vel adustum significat : ideo verti potest *furuum*, seu nigrum, item pullum, & fuluum seu subrufum nigricans, Hispanis *pardo*. tales enim lanarum, quæ fuscæ sunt. LXX. pro furuo φαιὸν, pro vario διάλευκον *subalbum* pro sparso vellere ῥαντὸν *sparsum*.

22. Sparsa pecora.
23. Maculosa pecora.
24. Furua pecora.

RESPONDEBITQVE MIHI CRAS IVSTITIA MEA] Quasi dicat fit pro me causæ iustitiâ : fit pro te naturæ vis & ordo. Quàm ego tibi iustè & fideliter seruierim, futura dies, Deo contestante, declarabit. Quo pacto ? quoniam confido fore, vt vel contra naturæ ordinem Deus me ditet, & tribuat, quæ tu auertere conaris. Tam enim multa mihi condicti coloris pecora nascentur, vt manifestum sit velle Deum labores meos compensare. Hoc enim † significat *respondere*, cùm de bono sermo : vt cùm Maro dicit semen auari agricolæ votis respondere : & in malis, de supplicio vsurpatur, Isaiæ 59.12. *peccata nostra responderunt nobis*. Ierem.14. 7. *Si iniquitates nostræ responderint nobis*. Hæc autem dicit firmâ fretus Iacob, & fortè Spiritu prophetico.

VERS. 33.
25. Respondebit mihi iustitia mea.
Respondere.

CRAS] tempore futuro. Sic enim sacra Scriptura *cras* pro futuro vsurpat, *heri* pro præterito, *hodie* pro præsenti. Hebræ. 13. v. 8. IESVS CHRISTVS *heri & hodie ipse & in secula*. TROPOLOGIAM pete à D. Bernardo *serm. 5. de Natali Domini*.

25. Cras.

PLACITI TEMPVS] in anni fine, quando portiones vtriusque diuidentur.

ET FVRVA] Si quid inueneris apud me, vel albarum ouium vel caprarũ furuarum aut albarum, id habe pro indicio me furatum tibi de tuis. Interpretandus noster ex Hebræo & Chaldæo iuxta distinctionem inter oues & capras *sup. v. 32.* positam.

ET SEPARAVIT] Primâ vice commiserat Iacobo custodiendas oues purè albas, capras purè albas & purè nigras. Post, cùm videret id Iacobo feliciter cessisse, mutat pactum: vt sibi cedant ex ouillo & caprino grege omnes mixti seu varij coloris, genero omnes purè albæ vel purè nigræ pecudes, *vt indicat cap seq. vers.* 8. Ad hoc pactum se-

VERS. 35.
27. Pactio secunda.

cundum refero quod hîc inseritur: *cunctum autem gregem vnicolorem tradidit in manu filiorum suorum.* Nam hoc de filiis Laban intelligendum. hoc fecit ferè certus Iacobo ex non vnicoloribus, nullas vnicolores nasci turas. Sensus ergo est: separasse Labanum, sicut fecerat primâ vice, ita quoque secundâ greges puros à maculosis: sed aliter primâ, aliter secundâ vice. Primâ filiis suis abducendas dedit omnes pecudes varicolores, secundâ verò omnes vnicolores. Hebræa videntur aliter sonare, & ad primum pactum omnia referre: sed sunt admodùm obscura, nec in iis reddendis interpretes conueniunt. Non placet contextum nostrum, vt facit Honchala, emendare alioquin minimo negotio & commodiùs quàm ipse possem, vnicâ voculâ leuiter mutatâ & traiectâ; *cunctum gregem haud vnicolorem.* Nec placet mendosum profiteri, vt censet Tostadus; qui tamen illi sanando nihil ad fert. Hebræa sonant ad verbum: *Et remouere fecit in illa diè hircos & maculosos, & omnes capras punctis & frustis distinctas, omne cui candor in eo, & omne cui nigrum in agnis, & dedit in manum filiorum suorum.* העקדים

Cinctutus. *Haghakuddim* reddo virgatos, vel cinctutos, vel fasciatos; quia *Ghakad* significat cingere seu ligare: vnde *Ghakod*, est longioribus maculis fasciarum instar circumdatum.

VERS. 36. TRIVM DIERVM] necessariorum ipsis gregibus, non verò expedito pediti tantâ loci intercapedo placuit, ne ex vno ad alium gregem admissarij transirent.

VERS. 37. TOLLENS ERGO] sequitur astus & stropha Iacobi, quam, vt se-
38. quitur sequenti capite, angeli in somnis monitu, humanæ Labani pru-
Iacobi commentum de virgis, defenditur. dentiæ opposuit. In qua nihil est iniustitiæ. Licebat, iudice ad quem recurreret destituto, ius sibi dicere: & per industriam, siue dolum bonum, manifestariam iniustitiam soceri repellere, vt consequeretur mercedem laboris sui quam aliter obtinere ab homine auaro, iniquo, & violento nequibat. Cui, cùm in somnis Dei admonitio accesserit, perinde ac de Ægyptiorum spoliatione de hac vafritie nobis sentien-
29 dum; compensationem, non furtum aliquod fuisse. Sed an hic pro-
Naturale an miraculosũ sit nasci agnos varicolores. uentus varicolor, naturalis & non miraculosus fuit? Naturalem † esse facilè concedet, quisquis nouit, quanta sit fantasiæ & obiecti oculis oppositi in fætus similitudine efficacitas, tum maximè quando semen emittitur, *qua de re multa D. Hieronymus hîc & D. Augustinus qu. 93. & plura Valesius de sacra philosophia cap. XI. nec displicitura puto quæ disserui, Magicar. Disquisition. lib. 1. cap. 3. Quæst. 3. editione vltima.* Libens fateor eam ad rem multùm preces Iacob iuuisse, & à diuinâ potissimum liberalitate tam copiosam & celerem benedictionis opulentiam manasse. Non aliud opinor voluisse, SS. Cyrillum, & Chrysost. sup. & Theodoretum *q. 88.* qui negant hæc naturaliter contigisse, scilicet planè & sine illo peculiari Dei dono seu beneficio.

VIRGAS POPVLEAS] LXX. *ῥάβδον στυρακίνην χλωρὰν, καὶ καρυΐνην, καὶ πλατάνου. virgam styracinam viridem, & nuceam, & platani.* in primâ voce dissidium est, nam de secunda nuceas amygdalinas significari, etiam Chaldæus nobiscum sentit: non desunt tamen, qui *corylum* seu auella

auellanam,& *castaneam* præferant. sed & D. Hieronymus aliquando
pro *platanins* reddidit *virgas mal granati*. frustrà tempus in his teri-
tur,nam quid Hebræa significent nomina, nescitur. Oleaster tamen
ait à Laban quod est album, fit Libneh quod est populus arbor, sic
dicta propter corticis & foliorum albedinem. Lvz videtur significa-
re arborem à qua cortex facilè recedit. Gharmon arborem quæ fa-
cilè nudatur.

Ex parte] ita vt pars vestita cortice furua, pars nudata seu de-
glubita candida maneret.

In canalibus] conchis, lintribus vel aquæductibus, quibus Vers. 38.
aqua infusa arte detinebatur ne deflueret, donec pecora bibissét. Hęc 30.
† prima Iacobi sollertia, ita virgulas variegatas disponere: interim dũ Iacobi so-
feminæ bibebant mares admittere: sic maritus salientibus directę vir- lertia vt ma
garum species in aquâ iacentium, & marium ineuntium vmbræ, vnã culosę pecu-
quasi speciem marium maculosorum oculis femellarum ingerebant. des nascerẽ-
Sed nonne virgæ partim virides, partim albæ? In aquâ viriditas non tur.
apparebat ita clara, sed inumbrata: ideo species se fusca ingerebat. Et
quamuis aqua tam pellucida fuisset, vt etiam viror oculis se insinua-
ret: tamen color vellerum & pilorum certam sibique accommodam
temperiem deposcit: nec in quadrupedibus illa reperitur, quæ ad co-
lorem viridem est necessaria. Licet etiam suspicari virgis harum arbo-
rum vim aliquam inesse aptam infuscare saltem ex parte vellera: qua-
lem multis aquis tribuunt Aristoteles *lib. 3. histor. animal.* & Ouidius
lib. vlt. Metamorph.

In ipso calore coitus] Hebraicè *Et incalescebant*, ויחמנה Vers. 39.
Vaiechammenah optimè noster. Nam D. Hieronymus ait ipsum signi-
ficari momentum quo semen decidebatur, tunc enim anima vim
suam maximè exserit, & imaginationis vis maxima.

Divisitqve greges] Ecce secundum stratagema Iacob. om- VERS. 40.
nia pecora recens nata in duas mandras distribuit, vnam Labani, & 31.
in qua solæ pecudes vnicolores erant; alteram suam, in qua solæ vari- Iacobi secũ-
colores. tum suum gregem in principiis statuebat, & faciebat præce- da stropha.
dere, & primum adaquabat spectante altero grege & adaquatum è
regione gregis Laban bibentis statuebat: vt sic species & color gregis
sui fantasiæ gregis Laban subsequentis & ex aduerso bibentis fortiùs
imprimeretur. Apertè hæc sententia in Hebræo indicatur, vbi pro eo
quod habemus in vulgatâ ex præcedentibus repetitum. (*& posuit vir-
gas in canalibus ante oculos arietum*) clarè continet; *dedit facies pecudum
ad varium* siue *ad fasciatum* quód confirmat Chaldæus. Istâ solertiâ
tantum vtebatur, quando Laban sibi paciscebatur vnicoloria seu pu-
ra. Ideo addit: *Erant autem*; scilicet quando id Iacob faciebat

Nigra qvæqve] Iam enim priore pacto violato, hæc Iacobo VERS. 41.
ademerat. 32.

Separatis] natarum pecudum post factam diuisionem. Admissura

Primo tempore] quod Virgilius cecinit oues in Italia bis quotã- prima vere,
nis parere: etiam in Syria contingebat: vel sanè quædam verno, quæ- Serotina au
ctumno.

EE e dam

dam auctumnali tempore concipiebant. *Primum tempus* vocat vernũ
33. Iacobi tertia ſtropha. nempe Martio menſe, NISAN: *ſerotinam* admiſſuram, vocat auctumnalem Septembris. TISRI. Itaque hîc innuitur tertia induſtria. Virgas verno tempore ponebat, & tunc etiam ita greges in conſpectu ſequentium locabat, quia tunc fœtura melior, hoc eſt maior atque robuſtior, multis de cauſis. ſequitur calor æſtiuus, quo nata meliùs fouentur. matres etiam & patres tunc ad gignendú validiores. Scio Valeſium has admiſſuras ambas in vnum diem reiicare; ſed præſtat in anni tempeſtates cum D. Hieronymo & Alcuino, Latinis quoque ceteris, & Hebræis.

34. Iacob quo pacto tam paruo tempore tam diues factus. VLTRA MODVM] multiplicato citiùs & multipliciùs quàm naturaliter pecus ſolet. Nam Deus multipliciter ad vota Iacobi concurrebat. Primò ante ſeparationem diuiſionis recens natorum, faciens vt eius coloris pleraque & meliora naſcerentur, quæ ex pacto debita Iacobo. 2. poſt diuiſionem ſeparationemque gregis, quando Iacobus dederat ſuam partem liberis & ſeruis ſuis paſcendam, ipſe verò paſcebat gregem communem, hoc eſt oues & capras Labani, & fœtus adhuc indiuiſos: tum enim Deus partem illam Iacobi valdè augebat. 3. ex ſuis pecoribus ei venditis, ſeruos, ancillas & armenta emebat; hæc quoque Deus miris incrementis benedicebat. Ita intra triennium mirè locuples euaſit. LXX. hic in fine capitis addunt, *mulos* καὶ ἡμιόνους: ſed deeſt in Hebræo & Chaldæo: & fortaſſis illo tempore adhuc nulli muli fuerunt.

35. Muli. ALLEGORIAM colorum & virgarum qui volet, legat D. Ambroſ. *lib.* 2. *de Iacobi cap.* 4. S. Gregorium *lib.* 20. *in Iob.* 1. & Abba. Tuitienſem. *ſup. cap.* 36.

CAP.

CAPVT TRIGESIMVM PRIMVM.

POSTQVAM autem audiuit ver- 1.
ba filiorum Laban dicentium: Tu-
lit Iacob omnia quæ fuerunt patris
nostri, & de illius facultate ditatus
factus est inclitus: * animaduertit 2.
quoque faciem Laban: quòd non esset erga se si-
cut heri & nudiustertius? * maximè dicente sibi 3.
Domino: Reuertere in terram patrum tuorum, &
ad generationem tuam, eróque tecum. * Misit, & 4.
vocauit Rachel & Liam in agrum, vbi pascebat
greges, * dixitque eis: Video faciem patris vestri 5
quod non sit erga me sicut heri & nudiustertius:
Deus autem patris mei fuit mecum. * Et ipsæ no- 6.
stis quod totis viribus meis seruierim patri vestro.
* Sed & pater vester circumuenit me, & mutauit 7.
mercedem meam decem vicibus: & tamen non di-
misit eum Deus vt noceret mihi.* Si quando dixit 8.
variæ erunt mercedes tuæ: pariebant omnes oues
varios fœtus, quando verò è contrario ait: Alba
quæque accipies pro mercede: omnes greges alba
pepererunt.* Tulitque Deus substantiam patris ve- 9.
stri, & dedit mihi. * postquam enim conceptus o- 10.
uium tempus aduenerat, leuaui oculos meos, & vi-
di in somnis ascendētes mares super fœminas, va-
rios & maculosos, & diuersorum colorum.* Dixit- 11.

que Angelus Dei ad me in somnis: Iacob? & ego
12. respondi: Adsum.* Qui ait: Leua oculos tuos, & vi-
de vniuersos masculos, ascendentes super fœmi-
nas, varios, maculosos, atque respersos. Vidi enim
13. omnia quæ fecit tibi Laban. * Ego sum Deus Be-
thel, vbi vnxisti lapidem, & votum vouisti mihi.
Nunc ergo surge, & egredere de terra hac, reuer-
14. tens in terram natiuitatis tuæ. * Responderuntque
Rachel & Lia: Numquid habemus residui quid-
quam in facultatibus, & hæreditate domus patris
15. nostri?* Nónne quasi alienas reputauit nos, & ven-
16. didit, comedítque pretium nostrum: * Sed Deus
tulit opes patris nostri, & eas tradidit nobis, ac fi-
liis nostris: vnde omnia quæ præcepit tibi Deus,
17. fac.* Surrexit itaque Iacob, & impositis liberis, ac
18. coniugibus suis super camelos, abiit.* Tulitque
omnem substantiam suam, & greges, & quidquid
in Mesopotamia acquisierat, pergens ad Isaac pa-
19. trem suum in terram Chanaan.* Eo tempore ierat
Laban ab tondendas oues, & Rachel furata est
20. idola patris sui.* Noluitque Iacob confiteri socero
21. suo quòd fugeret. * Cumq; abiisset tam ipse quàm
omnia quæ iuris sui erant, & amne transmisso per-
22. geret contra montem Galaad,* nunciatum est La-
23. ban die tertio quòd fugeret Iacob.* Qui assumptis
fratribus suis, persequutus est eum diebus septem:
24. & comprehendit eum in monte Galaa.* Viditque
in somnis dicentem sibi Deum: Caue ne quidquã
25. asperè loquaris contra Iacob. * Iamque Iacob ex-
tenderat in monte tabernaculum: cumque ille cõ-
secutus fuisset eum cum fratribus suis, in eodem
26. Monte Galaad fixit tentorium.* Et dixit ad Iacob:
quare

quare ita egisti,vt clam me abigeres filias meas
quasi captiuas gladio?*Cur ignoráte me fugere vo- 27.
luisti,nec indicare mihi, vt prosequerer te cũ gau-
dio,& canticis,& tympanis,& citharis?* Nõ es paſ- 28.
ſus vt oſcularer filios meos & filias: ſtultè operatus
es:& nunc quidem * valet manus mea reddere ti- 29.
bi malum: ſed Deus patris veſtri heri dixit mihi:
Caue ne loquaris contra Iacob quidquam durius.
* Eſto, ad tuos ire cupiebas: & deſiderio erat tibi 30.
domus patris tui: cur furatus es deos meos? * Re- 31.
ſpondit Iacob: Quòd inſcio te profectus ſum, ti-
mui ne violenter auferres filias tuas.* Quòd autem 32.
furti me arguis:apud quemcunque inueneris deos
tuos,necetur corã fratribus noſtris: ſcrutare,quid-
quid tuorum apud me inueneris,& aufer. Hæc di-
cẽs,ignorabat,quòd Rachel furata eſſet idola.* In- 33.
greſſus itaque Laban tabernaculum Iacob & Liæ
& vtriuſque famulæ, non inuenit. Cúmque in-
traſſet tentorium Rachelis: * illa feſtinans ab- 34.
ſcondit idola ſubter ſtramenta cameli, & ſedit de-
ſuper:ſcrutantíque omne tentorium, & nihil inue-
niẽti,*ait:Ne iraſcatur dominus meus quòd coram 35.
te aſſurgere nequeo:quia iuxta conſuetudinẽ femi-
narũ nũc accidit mihi:ſic deluſa ſolicitudo quærẽ-
tis eſt.*Tumẽſque Iacob,cũ iurgio ait:Quá ob cul- 36.
pá meam,& ob quod peccatum meum ſic exarſiſti
poſt me, * & ſcrutatus es omnem ſupellectilem 37.
meam? Quid inueniſti de cuncta ſubſtantia
domus tuæ? pone hic coram fratribus meis,
fratribus tuis, & iudicent inter me, & te.* Idcirco 38.
viginti annis fui tecum? oues tuæ & capræ ſteriles
non fuerunt, arietes gregis tui non comedi: * nec. 39.

captum à bestia ostendi tibi, ego damnum omne
reddebam: quidquid furto peribat, à me exigebas:
40. * die noctúque æstu vrebar, & gelu, fugiebatque
41. somnus ab oculis meis, *Sicq; per viginti annos in
domo tua seruiui tibi, quatuordecim pro filiabus,
& sex pro gregibus tuis: immutasti quoque merce-
42. dem meam decem vicibus. * Nisi Deus patris mei
Abraham, & timor Isaac affuisset mihi, forsitā mo-
do nudum me dimisisses: afflictionem meam & la-
borem manuum mearū respexit Deus, & arguit te
43. heri. * Respōdit ei Laban: Filiæ meæ & filij, & gre-
ges tui, & omnia quæ cernis, mea sunt: quid possum
44. facere filiis & nepotibus meis?* Veni ergo, & inea-
45. mus fœdus: vt sit in testimonium inter me & te. *
Tulit itaque Iacob lapidem, & erexit illum in titu-
46. lum:* dixítque fratribus suis: Afferte lapides. Qui
congregantes fecerunt tumulum, comederuntque
super eum:* quem vocauit Laban: Tumulum testis:
47. & Iacob, Acerum testimonij, vterque iuxta pro-
48. prietatem linguæ suæ: * Dixítque Laban: Tumu-
lus iste erit testis inter me & te hodie, & id-
circo appellatum est nomen eius Galaad, id est,
49. Tumulus testis. * Intueatur & iudicet Dominus
50. inter nos, quando recesserimus à nobis,* si affli-
xeris filias meas, & si introduxeris alias vxores
super eas: nullus sermonis nostri testis est ab-
51. sque Deo, qui præsens respicit. *Dixítque rursus ad
Iacob: En tumulus hic, & lapis quem erexi inter me
52. & te,* testis erit: tumulus, inquam, iste & lapis sint
in testimoniū, si aut ego transiero illum pergens ad
53. te, aut tu præterieris, malum mihi cogitans. * Deus
Abraham, & Deus Nachor iudicet inter nos, Deus
patris

patris eorum. Iurauit ergo Iacob per timorem pa-
tris sui Isaac.* immolatisque victimis in monte, 54.
vocauit fratres suos vt ederent panem. Qui cùm
comedissent, manserunt ibi.* Laban verò de nocte 55.
consurgens, osculatus est filios, & filias suas, & be-
nedixit illis: reuersusque est in locum suum.

ARGVMENTVM.

Manu valida Iacobum cum suis fugientem Labanus insequitur. Rachel patris idola furata, scrutantem fallit. Gener socerque fœdus percutiunt.

Iscessus Iacobi tres causæ ponũtur, 1. mordaces calumniæ filiorum Laban. 2. ipsius odium vultu se prodens. 3. & præcipua, Dei iussio. Vers. 1.

Qvæ fvervnt] falso iniquitatis insimulant. acquisierat enim iure, quo qui optimo. Sed solet inuidia habentes consectari. Sophocles; πρὸς γὰρ τὸν ἔχονθ' ὁ φθόνος ἕρπει. hæc illos adegit mentiri. Nam *tulit*, hoc loco idem quod auertit, furatus est, ex Hebræo. vide. ꝫ. v. 9. 1. Inuidia mater calũniæ. sequitur dites, vultu proditur.

Faciem Laban] hæc solet vel inuitam inuidiam claris notis prodere, vt docet S. Basilius *orat. de inuidia.* Vers. 2.

Sicvt heri & nvdivs tertivs.] sicut priùs. de hac locutione, multis egi *in Adagijs sacris* §. 43. 2. Heri & nudius tertius. adag.

Dicente sibi domino] per Angelum in somnis. Vers. 3.

Eroq. tecvm] te à Labano & Esau, & cunctis protegam, & tua multiplicabo. Quid illi deesse queat, cui adest rerum omnium plenitudo, inquit S. Ambrosius *d. lib. 2. cap. 5.*

Rachel] hæc præponitur, vt primaria & voluntariè sine fraude in vxorem accepta. Vnde & Ruth. 4. 11. prior nominatur, & per excellentiam Iacobi vxor vocatur *infer. cap.* 46. 19. Quod verò Liam præponit Moyses *cap.* 33. 1. facit, quia filiorum eius turma priore loco statuenda. Vers. 4. 3. Rachel præcipua vxor Iacobi.

In agrvm] vbi ipse tunc erat. eô aduocat, vt sine arbitris mentem suam illis pandere queat.

Circvmvenit] pacta me inuito, sed non audente contradicere mutauit. Vers. 7.

Decem vicibvs] Græci ex Syriacâ † paraphrasi exponunt, *sæpius.* sic Origenes, Eusebius Diodorus & Procopius, optimè, quia cùm de- 4 Decem pro sæpe.

 narius

narius perfectionem significet, receptum est Hebræis eum numerum ponere pro multis, vt docet Cirillus *in Zachar. cap.* 8. vide de re totâ, *Adag. sacra* §. 44.

VICIBVS] numeros significat Hebræum מנים *Monim*, à מנה *Manah numerare*. Sic ergo noster sumpsit, secutus Symm. & Aquilã, & fauet vtrumque Thargum. cur ergo LXX. δέκα ἀμνῶν, *decem agnis*? librarij corruperunt, cùm scribere deberent δέκα μνῶν. *decem amnis.* ad valorem fortè respicientes: *sed vide d.* §. 44.

Locus LXX

VERS. 8. OMNES OVES] plerǽque, adeò multæ † vt vix ceterarum habenda ratio præ paucitate. Si omnes omnino; fraudem aliquam suspicatus foret Laban, & deprehendisset. de hac acceptione *τὸ omnis* dicam ad c. I. Isaiæ.

5. Omnis pro plerisque.

VERS. 9. TVLITQ.] sup. v. I. vtitur verbo לקח *Lakach* quod denotat per nefas auferre. hic & vers. 16. vtitur verbo נצל *Naçal*, quod propriè significat iure auferre ab iniquo detentore. ponitur enim hoc vocabulum Exo. 3. v. 22. vbi noster vertit, *spoliabitis Aegyptum*: vt sit manifestum Iacobo & Israëlitis à Deo redditam mercedem, quam Labanus & Ægyptij per vim retinebant.

VERS. 10. VIDIQ. IN SOMNIS] probat Deum Labano abstulisse & sibi dedisse, quia in somnis illum Deus per Angelum docuit dolum bonum, quo vsus. Habeatur hæc paullò aliter in Hebræo fonte, & LXX. & Chaldæo: sed parum refert, explicanda sunt iuxta ea quæ cap. præcedenti proximè dicta.

VERS. 13. EGO SVM] hoc addidit, ne putet illusionem fantasiæ, vel dæmonis astum esse.

6. Iacobi visiones duæ.

DEVS BETHEL] qui in loco, cui hoc nomen indidisti, tibi apparui.

NVNC ERGO SVRGE] videtur duas reuelationes cõmiscere. Prior fuit ante pactum initum; alioqui spontè suâ, non diuino consilio Iacob id fecisset: & illa visio tantum approbaret, quod ab eo priùs factum, quod Tostado minimè probatur. Posterior autem fuit in fine septennij, qua iussus redire in Chananæam.

VERS. 14. NVMQVID HABEMVS] nonne nos exheredes fecit. Duplex grauamen proponunt primùm, quòd in dotatæ paternâ domo & hæreditate exclusæ. Secundò quod coëmptionis pretium ad illas non peruenit, sed totum pater sibi vsurparit: quod non patris filias nuptura elocastis, sed mangonis est vendentis mãcipia, vel lenonis scorta prostituentis. Hebræum *pars & hæreditas* significat idem quod *pars hereditaria*. sicut Deutero. 12. 12.

7. Labani iniuriæ in filias.

VERS. 15. COMEDITQVE] Hebraicè, *consumptione deuorauit*, hoc est celeriter vel auidè abliguriuit.

VERS. 17. SVRREXIT] accinxit se ad iter.

IMPOSITIS LIBERIS] ætas id postulabat, nam maximus natu Ruben nondum quatuordecim annos compleuat. minimus Ioseph vix sexennis. TROPOLOG. docemur bona possidere & quærere, quæ nobiscũ auferre possimus; ne inuito obnoxij ab aduersario detineamur. Item obortâ inuidia iusto illam declinãdam. Meliùs est enim sine lite

abire,

abire, quàm cum iurgio residere. *Sic Ambrosius sup.* ANAGOG. quàm vtile in hac vitâ exagitari aduersis, vt maiori desiderio, ad veram patriam anhelemus. *Sic Rupertus cap.* 41.

SVBSTANTIAM SVAM] in fine sexennij Iacob Labano reddiderat oues omnes quas ab ipso pascendas acceperat: nec potuit apud eum quidquam Labani reperiri! quo igitur modo verum, quod scribit Iosephus, Iacob gregis dimidium secum abduxisse? Labani gregis nihil omnino secum duxit: suum verò gregem totum abduxit. hunc fortè vocat dimidium respectu vtriusque simul gregis. VERS. 18. 8 Iosephi locus.

ISAAC PATREM SVVM] hunc terminum itineri præfigebat. in viâ fermè decennium posuit, habitando in Sichem & in Bethel. Sic Tostadus.

IERAT LABAN] hanc eius absentiæ occasionem Iacob præstolatus. VERS. 29. 9.

FVRATA] id bonâ mente fecisse vt occasionē idololatriæ parenti eriperet, volunt multi, *S. S. Basilius prolo. commentar. in Prouer. Nazianzenus orat. de Pascha, Theodoretus q.* 89. quod probabile. Motam putem etiam, quia materia pretiosa erat, intentione dotis suæ compensandæ, quam iniustè Laban detraxerat, *sup. v.* 15. Furata igitur, astutè & clanculum subtraxit, patre inuito, sed iniustè. Idololatriæ adhuc deditam, id superstitiosè fecisse volunt alij. *S. Chrysost. hom.* 57. Gennadius *in Catenâ* & Rupertus, apud quem *cap.* 42. habes allegoriam, item apud Theodoretum. Rachelis furtum excusatum.

IDOLA] *Theraphim* תרפים de his † duo mihi constant significare cuiusuis generis imagines aut statuas, sculptas, pictas, textas: siue hominum, siue alterius generis; de formâ humanâ colligitur *ex* 1. *Reg.* 19. *v.* 13. Vbi LXX. *Cænotaphia*, vertunt. Secundò ab his responsa peti interdum solita, & dæmonem etiam sæpè respondisse, quæ primariâ significatio videtur *ex Ezech.* 1. *v.* 21 *Zachar.* 10. 2. & verisimile est certas astrorum positiones ad ea conficienda gentiles obseruasse, certis etiam characteribus magicis insigniuisse, vt Abenezra & alij Hebræi sunt authores, ab his, vlteriùs nomen extensum ad omnes figuras: & ideo Aquila vertit *μορφώματα* id est figurationes, Chaldæus hîc *imagines*, & de hac significatione tantum egit D. Hieronymus *in epist. ad Marcellam*. Ratione verò strictæ significationis, & multiplicis hac in re vani cultus LXX. & noster hîc, & Iudic. 18. 18 *idola*, seu *Deos*, Cuius autē hæc idola formæ fuerint Rabbini dissentiunt. Quidā putāt fuisse caput infantis primogeniti, dæmonibus immolati, & aromatibus conditum ne putresceret cuius linguæ imponebatur aurea lamina nomen dæmonis (quem colebant) inscripta, cui caput illud sacrum, & qui per illud oracula fundebat. Alij fuisse quædam instrumenta ænea cognoscendis horarum partibus ad diuinandum comparata. Alij hominis integri statuam, quem pro domestico lare colerent. Ceteri plures imagines etiam ferarum, ad certam astrorum coniunctionem vel oppositionem fabricatas, quæ singulæ de peculiaribus rebus consulerentur; vt de Michæ Teraphim, quisquis ille Philo Anianus 10. Theraphim

nianus *in libro Hebraicarum Antiquitatum* minutim exequitur. Fusius ista libuit memorare; vt appareat, quàm insulsè nobis hæretici de Theraphim obiiciant, ad improbandas imagines Beatorum.

VERS. 20. NOLVITQVE CONFITERI] Iosephus scribit, prius discedendi veniam postulasse, sed non impetrasse, quod sacræ Scripturæ dissentaneum est.
11. Iosephi locus.
Hebraicè; *Furatus est Iacob cor Laban* qua phrasi significant prorsus occultare vel cælare aliquem.
12. Hebraism. furari cor alicui.
Caietanus vult Labanum in corde suo statuisse, non pati Iacobum ex Aram auferre opes quas illic pepererat. Sanè hoc indicatur. I. 42. *forsitan nudum dimisisses.* & quia Iacob eô clam discedens frustratus fuit hoc consilium, dici furatum cor, in quo consilium illud latebat. Clariùs Chaldæus exponit, *celandi* verbo. LXX. ἔκρυψε *abscondit.* In Latino sermone quid simile inuenio, qui pro tegere interdum furari ponit: Seneca in Agamemn. *Germane vultus veste furabor tuos.* idest abscondam. Sic κλώπιον dictum volunt quidam à κλέπτειν, quod vultum furetur. Lipomani expositio, diuitias fuisse cor Labani, & ideo quia illos clam absportauit, dici cor furatum, conuenit Hebræo, sed non Latino textui. *vide 1. v. 27.*

VERS. 21. AMNE TRANSMISSO] Euphrate: qui in sacra Scriptura solet vocari per antonomasiam *flumen* Exod. 23. 31. Iosue 24. 2. vel cum addito *magnum flumen.* sup. 15. 18. potuit transmittere, naui, sine miraculosâ desiccatione figmenti Hebraicè.
13. Flumen pro Euphrate.

14. Galaadmōs, & vrbs.
IN MONTEM GALAAD] προλήψις. Nam hoc illi nomen postea inditum. tale illud.

---*Lauináque venit littora.*

Mons situs à tergo Phænycis & Arabiæ, ad Libanum pertingit, ideo caput seu initium Libani dictus Ieremiæ *cap. 22. v. 6.* & per desertum longè porrigitur. in eo vrbs eiusdem nominis. *D. Hieronymus de locis Hebrais.*

VERS. 22. 15. Iosephi locus.
DIE TERTIO] postridie, *Iosephus*, sed malè.

VERS. 23. FRATRIBVS] validâ manu cognatorum, & famulorum, & ciuium.

DIEBVS SEPTEM] computatis à discessu Labani, postquam resciuit & à caulis ouium reuersus, cæpit generum insectari.

IN MONTE] vbi quieturus tentorium fixerat. Cùm serò aduenisset, Laban illâ se nocte quietum continuit. *Iosephus.*

VERS. 24 VIDIT] speciebus in fantasiâ impressis.

16. Loqui à bono vsque ad malum.
NE QVICQVAM ASPERE LOQVARIS] Hebraicè, *Ne loquaris à bono vsque ad malum.* inf. 29. *exponit, ne loquaris quicquam durius:* vbi est eadem locutio in fonte. Tantum abest vt velim te illi factis nocere, vt vetem verbis contendere, aut quidquam illi dicere, quod meritò queat displicere. Est ergo Hebraismus, pro, Caue quicquam illi loquaris, quod non ipse prober. Statuerat duriùs cum genero agere.

VERS. 26. DIXIT] postridie quàm eò venit.

VERS. 27. CLAM ME ABIGERES] vt homo impius & iratus digna indignis, falsa veris miscet. Paraphrasim pete à Iosepho.
17. Amicos discedētes prosequendi mos.

VT PROSEQVERER] an iste mos discedentes amicos prosequendi,

VT

Vt clam] Hebraiſmus qui ſuper *& furatus es cor meum*, vt *ſup. verſu* 20. Vers. 28.

Filios meos] nepotes ex filiabus.

Valet manvs mea] Hebraicè, *manus mea eſt ad robur*, id eſt manus mea ſatis eſt robuſta; poſſem tibi magnum malum dare.

Esto ad tvas, &c.] Hebræa ſunt elegantia, & affectus plenâ, Vers. 29.
Et nunc deſcedens diſceſſiſti, quoniam deſiderans deſiderabas domum, &c. Vers. 30.
הלך הלכת *Halach Halacta*, itē נכסף נכספתה *Nichſoph Nichſaphtah* & LXX. ἐπιθυμίαν ἐπιθυμήσας. Sic etiam Chaldæus.

Fvratvs es deos meos] Sic etiam Hebraicè, vnde patet iſta *Teraphim* fuiſſe figuras idolorum, quæ impius colebat, & pro Diis habebat. Nos ſacras imagines, nec Deos vocamus, nec pro Deo colimus; nec coram illis Deo debitum honorem vnquam profundimus (quod hîc Catholicis calumniosè impingit Caluinus) nullam in iis fiduciam ponimus, nihil ab illis petimus, nullam iis ineſſe diuinitatem credimus: honoramus tamen, propter prototypa, quæ noſtris oculis proponunt; non eodem cultu, quo honoramus id quod repreſentant, ſed imperfectiore; qui tamen analogiâ quodam ad ſpeciem illius reducitur, qui perſonæ repræſentatæ debetur. *Vide Nicolaum Sanderum lib. de Imaginibus, & qui poſt eum Controuerſias ſcripſerunt.* 18. Imaginum ſacrarũ cultus.

Fratribvs nostris] filij Iacob adhuc pueri, inepti vt in iudices deligerentur: de cognatis ergo, quos Laban adduxerat, loquitur. Et iuſtus, ſe reum, Laban actorem, illos iudices deligit. Vers. 32.

Apvd me] in ſupellectile mea, vel meorum. Verſio LXX. hîc alium ordinem ſeruat, & fortè mendoſa eſt.

Hebræa inſinuant prius luſtraſſe tabernaculum ipſius Iacob, mox duarum ancillarum, deinde & Liæ, denique Rachelis noſter breuius vertit, omiſſis repetitionibus. Vers. 33.

Illa festinans] malè ſibi conſcia, ad quid parens veniret ſuſpicata. Vers. 34.

Svbter stramenta] ſub ditellis.

Sedit desvper] ne pater ibi quæreret.

Dominvs mevs] igitur Meſopotamiis patres, *domini* vocati, quod Romanis diſplicuit, vt patet ex Epigrammatibus Martialis. Vers. 35. 19. Dominus patris nomen.

Ivxta consvetvdinem feminarvm] ægram ſe fluore menſtruo ſimulat: ne iubeat aſſurgere. hæc Hebræi vocant *muliebria ſuper. de Sara cap. 18. 11.* vel *viam mulierum* דרך נשים *Derech Naſcim; vt hîc.* de hac ægritudine vide Franciſ. Valeſium *ſacræ philoſophiæ cap. 10.* 20. Via mulierum.

Sic delvsa] quia credebat homo ſuperſtitioſus ſic affectum non auſuram Diis inſidere. (*Sic Ioſephus*) aut leuiter credidit excuſationi afflictæ, & fæmineis appropinquare immunditiis ægreſcebat. (*Sic Rupertus.*)

Qværentes] ſedulò ſcrutatum conſtat qui non credens oculis, ſingula manibus attrectarit, vt indicat verbum. משש *Maſcas.* Allegoriam pete à D. Ambroſio *ſup.* & S. Gregorio *lib. 30. in Iob cap. 32.*

ANAGOGIAM à S. Auguſtinus, *ſermo. 80. de temp.*

VERS. 36. TVMENSQ. IACOB CVM IVRGIO AIT] Tumor internum affe-
21. ctum, iurgium externum indicat effectum. Nec miror, nam furor fit
Iacobi tumor & iurgium defenſa. læſa ſæpiùs patientia, & quandoque quamtumuis mites in voces aſ-
periores erumpunt, Iratuſque Chremes tumido delitigat ore. Præte-
rea ſtulto fuit ſecundùm ſtultitiam ſuam reſpondendum, ne ſibi ſa-
piens videretur. Falſam tamen cauſam defendit, ſed ignarus. LXX.
pugnam ponunt pro iurgio, ſed eam intelligunt quæ verbis non ver-
beribus conſeritur.

VERS. 37. FRATRIBVS MEIS] quos tecum adduxiſti, mihi affines, tibi con-
ſanguineos.

VERS. 38. IDCIRCO] Spe talis retributionis. amara increpitatio.

NON COMEDI] vt ſolent mercenarij, qui ſe non gregem paſcunt.
Rupertus.

VERS. 39. CAPTVM A BESTIA] laniatum à beſtiâ, Hebr. & ſic LXX. θηριάλωτον. Lex paſtoritia permittebat, vt ſi, ſine paſtoris culpâ, pecus à
feris necaretur, oſtenſa Domino parte aliquâ reſiduâ, noxæ paſtor
eximeretur. Hoc ſatis apertè inſinuatur, & neſcio vbi legerim.

QVICQVID FVRTIM PERIBAT] voluiſti me non culpam tan-
tùm, ſed & caſum præſtare: quod iniuſtum fuit. Paullo poſt copio-
ſior eſt Hebræus contextus, ſed ſententiæ nihil adiicitur.

VERS. 40 ÆSTV VREBAR ET GELV] Non minùs dicimur vri frigore
22. quam calore. Quare ſuperflua quorumdam caſtigatio reponentium
Frigus quo pacto vrat. Contrariorum idem effectus. *vrgebar*, quamuis etiam hoc recipiat Hebræum אכלני *Acalani* LXX.
συγκαιόμενος *combuſtus*. Tertullianus *contra Marcionem*;

Omne quod eſt nimium contra cadit. vnum operantur. "
Et calor & frigus: ſicut hoc, ſic & illud adurit. "
Sic tenebræ viſum, ſic ſol contrarius aufert.] ita corrigo mendosè "
excuſos verſus.

In quibuſdam regionibus vbi dies æſtuoſi, noctes ſunt vehementer
algidæ, vt in Hungariâ plerâque cernimus. Sed quomodo idem iſte
effectus à causâ contraria? Vſtio nihil quàm nimia eſt arefactio. æſtu
poris dilatatis humor euaporat & reſoluitur. gelu cutis condenſatur,
pori clauduntur, & induratus humor minuitur & tandem exareſcit.

23. FVGIEBATQVE SOMNVS] boni † patrisfam. eſt vltimum decum-
Paſtoris vigilare. bere, & primum ſtratu ſurgere. paſtoris boni noctu gregum cuſto-
diæ per vigilare. Diuinè Damaſus *epiſt.* 4. Si ergo ſic laborat & vigi- "
lat, qui paſcit oues Laban: quanto labori, quantiſque vigiliis debet "
intendere, qui paſcit oues Dei?] Sed hoc TROPOLOGICVM. Multa
hîc Hamerus *a fol.* 199.

VERS. 41. DECEM VICIBVS] quo modo mutauit? Ioſephus vult eum,
24 quando iam nati erant fœtus, qui Iacobo vi pacti obtigerant, abſtu-
Labani iniuſtitia contra generū. liſſe ſibi. Si hoc ſemper faciebat, magna Iacobi patientia fuit; parati
de nouo paciſci? mirum etiam quomodo ſic ditari potuerit, cui pau-
ciora & deteriora ſemper cedebant. Probabilius ergo Adamantius,
Euſebius & Hieronymus tradunt, Laban cùm videret Iacobo con-
uentionem

uentionem feliciter cecidisse, pactionem in futuram commutasse, sperantem præcedenti similem fœturæ prouentum. Pro *vicibus* LXX. ἀμνάσι, sed benè Steuchus corrigit μνᾶσι. Nec est necesse dicere, *agnos* posuisse pro fœtura, & fœturam pro tempore futuræ, sicut Poëtæ aristas & messes pro anno ponunt.

TIMOR ISAAC] sic Isaias *cap.* 8. 13. Deum † vocat terrorem & pauorem Israëlitarum; vbi timor pro religione poni potest, vt in illo Maronis 7. Æneidos, VERS. 42 25 Timor Isaac Deus, quo sensu.

--- multósque metu seruata per annos.

vel potiùs, propriè sumpta voce, *timor Israelis*, hoc est per quem metuunt iurare, quem testem & vindicem reformidant: sic Lucanus Styga vocauit *timorem superum*, nempè (vt alter ait) Dij cuius iurare timent & fallere numen. Hebraismus frequens, quo abstractum pro concreto † ponitur; interdum passiuè, *vt hic*, & cum in Psalmis legimus, *tu es spes mea & patientia mea*, in quem spero, & propter quem patior: interdum actiuè, vt *Diligam te Domine fortitudo mea*, qui me fortem facis, & in princ. prioris ad Corinthios; *Qui factus est nobis sapientia à Deo, & iustitia, & sanctificatio, & redemptio*, qui nos docet, iustificat, sanctificat, redimit. 26 Abstracta pro concretis.

NVDVM] bonis liberis, vxoribus spoliatũ: *vacuum* Hebraicè, Græcè, & Chaldaicè. AFFLICTIONEM] humiliationem, ταπείνωσίν μου.

QVID POSSVM] Deum timebat, fingit se φιλοστοργίας impulsu parcere. Non patitur natura me meis vllum nocumentum inferre. VERS. 43.

VT SIT IN TESTIMONIVM] monumentum fœderis inter nos icti. VERS. 44.

TVMVLVM] aggerem seu suggestum longum latúmque, sed plana superficie. Nam fuit illis pro mensa geniali. VERS 46.

QVEM VOCAVIT LABAN, TVMVLVM TESTIS, & IACOB ACERVVM TESTIMONII VTERQVE IVXTA PROPRIETATEM LINGVÆ SVÆ] sicut si Græcus cum Latino pactum iniret, & ille quidem ἅγιον nominaret, iste verò *Sanctum*, vnusquisque idem nomẽ significatu, sed, secundùm sonum linguæ vtriusque, diuersum imponeret: eodem modo Iacob, qui Hebræus erat, tumulum vocauit Hebraicè גלעד *Galaëd*, (postea paulatim inflexa voce *Galaad*, dictus) appositiuè *tumulum testis*. Nam גל *Gal* tumulus, *Ghed* testis. Laban verò natus in Syria, & à stirpe Heber degenerans, Syriacum nomen indidit *Iegar* שהדותא *Sahadutha*, quod interpretatur appositiuè *Aceruus testimonij*. Nam *Iegar* est aceruus, *Sahadutha testimonium*. Et in hoc conueniunt cum D. Hieronymo, Isidorus Clarius, Lipomanus, Vatablus, Oleaster, Pererius & alij. Sed cùm sequatur; *vterque secundum proprietatem linguæ suæ*; quod, licet nec sit in Hebræo, nec in LXX. nec apud Chaldæũ, tamen iam olim Latinè lectum, & in m. s. reperitur, & continent codices Complut. Regij & Romani: dicit quidem Glossa interlinealis, id non esse de textu; sed intelligenda de textu Hebræo. Nam de Latino est, & à nostro interprete addita explicationis causa: magna hinc oritur difficultas. Si *Sahadutha*, Syrum VERS 47. 27. Tumulus testimonij. Galaad.

 est, &

eſt, & ſignificat *aceruũ teſtimonij*: ergo non Iacob, ſed Laban. Syrus hoc nomen impoſuit: & ſi *Galuad* ſignificat *tumulum teſtis* Hebraicè, ergo iſtud nomen indidit Iacob, & non Laban. Quo ergo pacto contrariũ traditur in vulgata noſtra verſione? Hic ſilent, quotquot videre me memini, commentaria: mallem alios audire, quàm ipſe meã ſententiã proponere. Duplex ratio ſoluendæ difficultatis mihi occurrit: vna Labanũ Syriacè *aceruum teſtimonij* vocaſſe, & Iacobũ Hebraicè *tumulum teſtis*: & hoc apertè habetur in fonte Hebræo, verſione LXX. & Paraphraſi Chaldæa: & indicat Latinus illa ſua additione. Sed vt in fœderibus moris fuit, vt conceptis verbis ea ferirent, & iis dicendis inuicẽ præirent. Iacobũ præeuntẽ dixiſſe *Galghed*, & id Labanũ ſubſequentẽ verba repetiiſſe: ſimiliter Labanũ præiuiſſe nomen *Jeghar Sahadutha*, & id ſubſecutũ Iacob repetiiſſe: atque ita nomen ab altero impoſitum alterum mutuò confirmaſſe, & hoc noſtrum velle, cum Syrum nomen tribuit Iacobo, & Hebræum Labano. Hoc ſi minùs placeat, non habeo quod dicam aliud, quàm à librariis interpretis noſtri verba iam olim tranſpoſitis his duobus nominibus inquinata; & noſtrum vertiſſe ſcripſiſſeque: *Quem vocauit Iacob tumulum teſtis: Et Laban, Aceruum teſtimonij*: hoc enim conuenit cum eo, quod addidit, & Eccleſia ſemper recepit; *vterque iuxta proprietatem linguæ ſuæ*, & ſic conueniet interpretatio noſtra cum fonte Hebræo, & cum LXX. Nam Hebraicè habetur; *& vocauit eum Laban Jeghar Sahadutha: & Iacob vocauit eum Galghed*. LXX. καὶ ἐκάλεσεν αὐτὸν Λάβαν, βουνὸς τῆς μαρτυρίας: ὁ δὲ Ἰακὼβ ἐκάλεσεν αὐτὸν, βουνὸς μάρτυς. Eodem modo Chaldæus. Nec obſtat, quod ſequitur verſ. 48. Labanum vocaſſe hunc tumulum *Galghad*. Intelligendum enim ſic vocaſſe, poſtquam à Iacobo nomen impoſitum fuerat; vel potiùs *Kara* imperſonaliter accipiendum, vt noſter vertit *vocatum eſt*; & vt LXX. ἐκλήθη. Non ignoro quid D. Hieronymus *hic in quæſtionibus*: nempè hunc eſſe ſenſum, aceruum teſtimonij Syriacè à Labano vocatum *Sahadutha*: & eundem acerbum teſtimonij vocatum à Iacob Hebraicè *Galhad*: & ſic eundem aceruum ab vtroque ſuo idiomate idem ſignificantibus vocibus ſignificatum. Sed videre non poſſum quo pacto hoc, ſine vi & contorſione Latinis verbis noſtræ vulgaræ queat accommodari; in qua diſertè *tumulus* ſubauditur, & illa inter ſe opponuntur *tumulus teſtis*, & *aceruus teſtimonij*: & quale illud? *vocauit aceruum teſtimonij aceruum teſtimonij*. Non puto D. Hieronymum hæc dicentem ad noſtram verſionem reſpexiſſe, ſed ad fontem Hebræum.

Vers. 48. Id est tumulus testis] hoc nec in Hebræo, nec in Græco, nec in Chaldæo habetur, & opus non erat explicatione ſuperiùs poſita: puto irrepſiſſe ex margine. Hebraicè eſt: גלעד: והמצפה אשר אמר יצף *Galghed: vehammiçpah aſcer amar içeph: vocauit nomen eius Galghed: & Miſpah, quia dixit: Speculetur Dominus*, &c. *Miſpah* ſignificat ſpeculam: ideò LXX. vertunt ἡ ὅρασις, viſio. Senſus: huic tumulo præter Syrum illud, duo nomina Hebræa impoſita,
28 *Galghed*, & *Miſpah*: illud, quia erat tumulus, teſtis fœderis initi; hoc,
Mispah.

quia

quia Laban Deum testem aduocans, dixit, eum desupet hoc cernete, & quasi speculatorem ipsis imminere, vt iudicet quomodo pacta vtrimque sarta tecta seruentur.

NVLLVS] Cogitandum, etsi mortalium nullus adesset, Deum esse præsentem, & semper inspectorem operum & cogitationũ vtriusque, etiam post discessum, futurum: ideò addit, *qui præsens respicit*: quem nihil vspiam potest latere. VERS. 49. 29. Deos vbiq; præsens.

LAPIS QVEM EREXI] hinc contra Mesopotamiam Laban, inde contra Chananæam Iacob, singuli columellam, suprà tumuli marginem extremum, erexerant; terminos quos ad nocendum neutri malo transgredi animo liceret. VERS. 51. 30. Columnæ fœderis.

SI AVT EGO] nec me, nec te transiturum. Chaldæus. VERS. 52.

DEVS NACHOR:] Homo impius Deo vero falsa Numina adiungit, Deo Abrahæ idola Nachor: sicut Alexander Mammea in larario suo Iouem & Romulum CHRISTO. Quoniam verò Thare principio coluit solùm verum Deum, postea etiam quos Nachor, ideò propriis, suis falsis, & verò Iacobi; communis Abaui Deos admiscet, quasi patrios & hæreditarios vtrique. Iacob hos repudiat, & per solum Deum Abrahæ & Isaac iurat. An hinc probatur, in contractu vel pacto cum idololatris inito, licere Christiano deferre idololatræ, vt iuret per falsa sua Numina, dummodo sinat se per verum Deum iurare? VERS. 53. 31. Iurandum nobis per verum Deum, Gentilibus permitti potest, vt per suos.

IMMOLATISQVE VICTIMIS] Hostiis pacificis, ob reconciliationem cum socero: & sacrificauit Iacob Deo per quem iurauerat. Præbuit autem ipse conuiuiũ socero, vt hospiti, qui ad eum venerat. VERS. 44. 32. Conuiuium in fœdere.

VOCAVIT] vocare, pro inuitare †. Trita locutio. Iob 1.4. *mittentes vocabant tres sorores suas*. Matth.22.3. *misit vocare inuitatos ad nuptias*. Luc.14.9. *Veniens qui te & illum vocauit*. vers.13. *cum facis conuiuium, voca pauperes*: hinc inuitans, *vocator*; & inuitati, *vocati*. 33. Vocare pro inuitare.

DE NOCTE] Diluculo.

IN LOCVM SVVM] Haram. VERS. 55.

CAPVT TRIGESIMVM SECVNDVM.

1. IACOB quoque abiit itinere quo
cœperat: fuerúntque ei obuiam
2. Angeli Dei. * Quos cùm vidisset,
ait: Castra Dei sunt hæc: & ap-
pellauit nomen loci illius Maha-
3. naim,id est, Castra. * Misit autem
& nuncios ante se ad Esau fratrem suum in terram
4. Seir,in regionẽ Edom: * præcipítque eis, dicens:
Sic loquimini domino meo Esau: Hæc dicit frater
tuus Iacob: Apud Laban peregrinatus sum, & fui
5. vsque in præsentem diem. * Habeo boues, & asi-
nos, & oues, & seruos, & ancillas; mittóque nunc
legationem ad dominum meum,vt inueniam gra-
6. tiam in conspectu tuo. * Reuersíque sunt nuncij
ad Iacob dicentes: Venimus ad Esau fratrẽ tuum,
& ecce properat tibi in occursum cum quadrin-
7. gentis viris. * Timuit Iacob valdè: & perterritus
diuisit populum qui secum erat, greges quoque &
8. oues,& boues,& camelos in duas turmas,* dicens:
Si venerit Esau ad vnam turmam, & percusserit
9. eam,alia turma, quæ reliqua est, saluabitur. * Di-
xítque Iacob: Deus patris mei Abraham, & Deus
patris mei Isaac: Domine qui dixisti mihi: Reuer-
tere in terram tuam, & in locum natiuitatis tuæ,&
10. benefaciam tibi: * minor sum cunctis miseratio-

nibus

nibus tuis, & veritate tua quam expleuisti seruo
tuo. In baculo meo transiui Iordanem istum: &
nunc cum duabus turmis regredior. * Erue me de 11
manu fratris mei Esau, quia valdè eum timeo: ne
fortè veniens percutiat matrem cum filiis.* Tu lo- 12.
cutus es quòd benefaceres mihi, & dilatares semen
meum sicut arenam maris quæ præ multitudine
numerari nō potest.* Cumq́ue dormisset ibi nocte 13.
illa, separauit de his quæ habebat, munera Esau
fratri suo,* capras ducentas, hircos viginti, oues du- 14.
centas, & arietes viginti, * camelos fœtas cum pul- 15.
lis suis triginta, vaccas quadraginta, & tauros vi-
ginti, asinas viginti, & pullos earum decem. * Et 16.
misit per manus seruorum suorum singulos seor-
sum greges, dixitque pueris suis: Antecedite me:
& sit spacium inter gregem & gregē.* Et præcepit 17.
priori, dicens: Si obuium habueris fratrem meum
Esau: & interrogauerit te, Cuius es? aut, Quo vadis?
aut, Cuius sunt ista quæ sequeris? * respondebis: 18.
Serui tui Iacob, munera misit Domino meo Esau:
ipse quoque post nos venit.* Similiter dedit man- 19.
data secundo, & tertio, & cunctis qui sequebantur
greges, dicens: Iisdem verbis loquimini ad Esau,
cùm inueneritis eum.* Et addetis: Ipse quoque ser- 20.
uus tuus Iacob iter nostrum insequitur: dixit enim,
Placabo illum muneribus quæ præcedunt, & po-
stea videbo illum, forsitam propitiabitur mihi.
* Præcesserunt itaque munera ante eum, ipse verò 21.
mansit nocte illa in castris.* Cumq́ue maturè surre- 22.
xisset, tulit duas vxores suas, & totidem famulas cū
vndecim filiis, & transiuit vadum Iabboc.* Tradu- 23.
ctisq́ue omnibus quæ ad se pertinebant, * mansit 24.
GGg solus:

25. ſolus: & ecce vir luctabatur cum eo vſque mane.*
Qui cum videret quòd eum ſuperare non poſſet,
tetigit neruum femoris eius, & ſtatim emarcuit.
26. * Dixitque ad eum: dimitte me: iam enim aſcendit
aurora. Reſpondit: non dimittam te niſi benedi-
27. xeris mihi.* Ait ergo: Quod nomen eſt tibi? Reſ-
28. pondit: Iacob.* At ille, Nequaquam, inquit, Iacob
appellabitur nomen tuum, ſed Iſrael: quoniam ſi
contra Deum fortis fuiſti, quanto magis contra
29. homines præualebis? * Interrogauit eum Iacob:
Dic mihi, quo appellaris nomine? Reſpondit: Cur
quæris nomen meum? Et benedixit ei in eodem
30. loco.* Vocauitq; Iacob nomen loci illius Phanuel
dicens, Vidi Deum facie ad faciem, & ſalua facta
31. eſt anima mea,* Ortusque eſt ei ſtatim ſol, poſt-
quam tranſgreſſus eſt Phanuel, ipſe verò claudica-
32. bat pede.* Quam ob cauſam non comedunt ner-
uum filij Iſrael, qui emarcuit in femore Iacob, vſq;
in præſentem diem, eò quod tetigerit neruum fe-
moris eius, & obſtupuerit.

ARGV

ARGVMENTVM.

Iacob exercitum Angelorum cernit: fratris metu perculsus munera mittit: cum Angelo luctatur, & nominatur Israel.

TINERE QVO CAEPERAT] à monte Galaad in Cha- VERS. 1.
nanæam tendens. ANGELI DEI] Comitatus illum fue- 1.
rat Angelus custos Mesopotamiæ cum suis vsque ad Angeli custodes prouinciarum.
confinia: nunc in Chananeæ collimitio, custos Cha-
naneæ Angelus ei obuiam procedit cum suis inferio-
rum Angelorum cohortibus. Igitur apparuit illi vtraque turma, in-
star acierum ordinatarum hinc inde auxilio eius parata. Sed quis ille
Angelus Chananææ? Diodorus Tarcensis † censet fuisse B. Michae- 2.
lem Principem populi Israel. Additur, Dei, vt sciamus bonos fuisse S. Michael.
& id Iacobum non ignorasse. Vanissimum verò est quod ex hoc lo- 3.
co Caluinus contendit, singulis hominibus, nõ vnum, sed plures An- Angelum custodem
gelos præesse: vanum inquam hoc est prorsus, cùm non agatur hoc singuli homines
loco de ordinariâ & perpetuâ Iacobi custodiâ, sed de prorsus extra- habent.
ordinariâ & temporariâ. Quod autem hæreticus addit, nos hac sen-
tentiâ de proprio cuiusque Angelo, gratiam Dei extenuare malignè,
& proculdubiò hoc astu Diabolum fiduciam nostram aliquâ ex par-
te conatum minuere; id malignâ eius virulentiâ dignissimum est.
Quid opus pluribus, Si (quod non diffitetur) vnus sufficit? Liberalius
(inquit) Deus nobiscum agit. potuit fateor: tu doce voluisse. An sem-
per, quidquid potest, Deus largitur? Non dicet opinor: nec dici po-
test. Audi Rabsaces, & intellige te blasphemare. Si semper largitur,
quantum potest: ergo exhauritur eius potentia, quæ plus non potest
si non largitur quantùm potest, si quid valet argumentatio tua, iam
Deum facis illiberalem; quoties, quantum sibi videtur, & non quan-
tùm potest largitur.

CASTRA DEI] Hebraicè מחנה אלהים *Machaneh Elohim*, quia vi- VERS. 2.
derat quasi duas legiones ordinatas militiæ cælorũ, à qua Deus eius 4. Castra Dei.
imperator *Sabaoth* vocatur vide D. Augustinum q. 101. MAHANAIM] *Mahanaim.*
ita scribendum. Nam Hebraicè est מחנים *Machanaim.* merito no-
ster loci nomen proprium posuit, LXX. significationem nominis.
παρεμβολαὶ castra. Malè Regij libri, *Manaim* eo loco postea ciui-
tas eiusdem nominis ædificata.

MISIT AVTEM] nõ sine singulari Dei prouidentiâ factum, vt, dum VERS. 3.
Iacob in Mesopotamiâ morabatur, Esau, indignatus parentum volun- 5.
tatem in Iacob propensiorem, Chananæam reliquerit, & mõtana ha- Esau migratio.
bitationi delegerit: vt sic Iacobi posteris libera cederet Chananææ
possessio. hoc indicauit Malachias. 1. 3. *Dilexi Iacob, Esau autem odio ha-
bui? & posui montes eius in solitudinem.*] hoc est montana Idumeæ, quæ
vt sibi deligeret eum induxeram. Migrationem fratris potuit Iacob,

 fido

fido aliquo Rebeccę nuncio intelligere, vt pollicita ſuper c.27.45.po-
ſtea mittam, & adducam te inde huc.

NVNCIOS ANTE SE] exploraturos quo in ipſum Eſau eſſet ani-
mo. *Sulpitius Seuerus.*

6. Edom ſiue Idumeæ ſitus.

IN TERRAM SEIR] hoc nomen & ſequens *Edom*, per prolepſim
poſita. Edom, ſiue † Idumæa terræ Chanaan verſus Auſtrum iungi-
tur, quâ verò Sol occidit, verſus Damaſcum porrigitur; ad Orientem
in finibus ſuperioris Bethoron, confinis eſt Arabiæ. Tota hæc regio
7. Seir mons, ſeu Edom mons.

poſteris Eſau ceſſit: habet *montem Seir* in regione Gabalenâ multis
oppidis habitatum, qui ſolet etiam *mons Edom* vocari.

VERS.4.

DOMINO MEO] non cedit primogenituræ priuilegio, nec pater-
nâ benedictione, quę in poſteris adimplenda, interea manebat ſuſpē-
ſa: ſed vtitur hac blandâ compellatione, vt leniat hominis feroci s &
ſuperbi iracūdiam. ſic etiam Seneca fratrem ſuum Gallimem, Domi-
num vocauit.

8. Fratres domini dicti aliquando.

FRATER TVVS] Hebraicè עבדך *Ghabdecha ſeruus tuus*, & ſic LXX.
παῖς σου.

VSQVE IN PRÆSENTEM DIEM] q. dicat, non eſt, cur diſceſſus
meus, vel abſentia mea tibi ſit ſuſpecta: duram tot annis ſeruitutem
ſeruiui, quaſi exul & mercenarius. miſereri te par eſt, & fratrem do-
mo non arcere.

VERS.5.

HABEO BOVES] non iactat diuitias, ſed indicat fratri nec grauem
nec indecorem futurum egeſtate; nec reditu paternas opes imminu-
turum.

VERS.6.

REVERSIQVE] nunciarunt Eſau placatum, & honoris amoriſque
cauſâ obuiam venire.

QVADRINGENTIS VIRIS] vt ſic & fratri potentiam oſtentaret, &
ampliùs honoraret: cauſam hanc nunciis puto indicaſſe. fors etiam
ſecuritatis ſuæ cauſâ, quia homo violentus, vt veriſimile, multorum
odia prouocarat.

VERS.7.

TIMVIT] humanâ quadam perturbatione conſcius ſe non benè
9. Iacobi timor excuſatur.

de illo meritum, quæ perturbatio non pugnat cum fide promiſſorum.
Potuit vereri, ne quam Eſau, animo mutatus ſtragem daret, & ſimul
adhuc credere Deum ſemen ex ſe, vel ſuſcitatis mortuis, vel aliâ ra-
tione conſeruaturum. *vide D. Auguſtin.q.* 102. POPVLVM] homines
vtriuſque ſexus.

DVAS TVRMAS] ita vt in ſingulis pretioſiora quæque vltimo eſ-
ſent loco: ideo ſecundæ turmæ agmen extremum Rachel & Ioſeph,
cariſſimi affectus claudebant, non verò conſtituebant tertiam tur-
mam, vt quidam volunt.

VERS.8.

SALVABITVR] effugio, vel cædis ſaturitate. TROPOLOG. Cōfidens
Deo, debet ex parte ſuâ nihil negligere: ne ſit ſicut tentans Deum.
Auguſtinus. S.

VERS.9.

DIXITQVE IACOB] ſequitur oratio ad impetrandum aptiſſima:
qua miro artificio gratiarum actio, confeſſioni vilitatis, fiduciæ, & ob-
ſecrationi miſcetur.

PATRIS

PATRIS]aut,est Hebraismus.

MINOR SVM] nullâ vel minimâ gratiâ vel miseratione tuâ dignus VERS. 10.
Nota Hebræos † solitos præpositione מ *Mi*, quę significat *ab* vel *præ*, 10.
positiuis adiunctâ facere comparatiuum. *Lipomanus* LXX. Obscuriùs Comparatiuū quo pa-
transtulerunt, sed interpretandi ex nostro. nam ἱκανοῦταί μοι, *sufficiat* cto Hebræi
mihi, perinde est ac si dicerent plus satis & plusquàm merear in me explicent.
hactenus contulisti. sic de præteritis gratias agens, futuris se dignum
reddit. MISERATIONIBVS] δικαιοσύναις LXX. qui solent misericordiam vocare iustitiam. VERITATE]Chaldæus *beneficijs*. Sed Hebræa fauent nostro, & LXX. Sensus est, ex parte iam expertus fidem in promissis explendis, confido de re liquâ in futurum.

IN BACVLO MEO.]solus (sic Chald. & Iosephus) scipioni seu pedo innixus, egenus vt pastor sine grege, dominus sine comitatu. sic Lucæ 1. in Cantico Zachariæ: *seruiamus ei in sanctitate*. hoc est cum sanctitate. ALLEGORIAM de cruce D. Augustinus *serm.* 80. 11. In, pro cū.

IORDANEM ISTVM] quem ex edito loco à longe conspicio, & te fauente cogito transmittere. necdum ad flumen peruenerat.

PERCVTIAT MATREM CVM FILIIS]Hebraicè, *super filios* benè explicuit: quasi diceret, nulli parcat, nihil sibi ad cædem reliqui faciat. videtur Adagium. *lege Adagia sacra*. §. 45. VERS. 11. 12. Super, pro cum.

IBI]in Mahanaim. VERS. 13.

CAMELOS FOETAS]quæ recens præperant & pullos lactabant. VERS. 15.

SEORSVM]singulas species congreges simul, iusso inter gregem & gregem interuallo relinqui, vt sic diutiùs spectaculi pompâ Esau detineretur, & plura ac splendidiora munera viderentur. VERS. 16.

DIXIT ENIM] D. Augustinus *q*. 103. vult hoc à Moyse inseri commemorante, quid secum in corde Iacob voluerit. Potuerunt etiam à seruis ista dici mittendorum munerum rationem reddentibus. VERS. 20.

FORSITAN]id est vtique † quia vim vim habet continuandi & affirmandi, sicut Homericum τάχα. & Ioan. 8. 19. *si me sciretis, forsitan & patrem meum sciretis*. 13. Forsitan. Pro certè.

PROPITIABITVR MIHI]vultum timore & mærore deiectum, suâ humanitate & miseratione leuabit. *vel*, me aspicere dignabitur. Hebręum נשא *Nasa* propriè significat leuare aut ferre. hinc ישא *Issa* feret, leuabit.

NOCTE ILLA] cuius die præcedente munera miserat : postridiè summo mane vxores, liberos, familiam, gregesque traduxit per *Iabok*; qua traductione diei pars melior consumpta, reliquum in Mahanaim VERS. 21.
substitit, vt animaduerteret numquid per negligentiam aut omissionem retrò relictum: simul. vt eâ nocte Solus quiete & ardenter Deo supplicaret, quod dum facit in luctandi necessitatem venit. TROPOLOGIAM pete à D. Ambrosio *lib*. 2. *de Iacob cap*. 6.

VADVM IABOC] torrentem seu fluuiolum quà vadari faciliot. Iosephus torrentem vocat. fluit inter Philadelphiam & Gerasam, duobus fortè milliaribus ante Iordanem. Procopius vult esse fluuium Arabiæ, & *Iambicem* vocari. 14. Iaboc.

VERS.24. VIR LVCTABATVR CVM EO] Anagogia petatur à D. Ambros. 5. cap. 7. Gregorio *lib. 4. in Iob. c. 40. & homil. 14. in Ezechiel.* ALLEGORIA

15. Iacobi lucta, quid significet: & an cum CHRISTO, aut Angelo. est de CHRISTO Domino. Nam quicquid dicat, cum quibusdam, Leo Castrius *comment. in Isaiam*; litterali sensu verus Angelus fuit iste luctator, secundæ personæ Sanctissimæ Trinitatis personam gerens. non ipsa secunda personâ in assumpto corpore, verùm in typo duntaxat. sic intelligendi Patres antiqui *Iustinus Martyr Dialo. cum Triphone. Clemens Alexandrin. lib. 1. pedagogi cap. 7. Tertullianus, Ambrosius Cyrillus: Cassianus, Diodorus, Sulpitius. & alij.* Sirmiense conciliabulum non moror, apud Cassiodor. *lib. S. Tripartite*: nam plenum est Arrianicis locutionibus, & reprobum. Sequor B. Dionysium Areopagitam *lib. de celest. hierarch.* Theodorum & Eusebium *in Catena*, D. Augustin. *lib. 16. de ciuitate Dei cap. 39.* Rupertum *lib. 8. cap. 6.* Iosephum & alios; quorum sententia, manifestè probatur ex Ose. 12. 3. de Iacob loquente; *In vtero supplantauit fratrē suū: & in fortitudine sua directus est cū Angelo, Et valuit ad Angelū, & confortatus est.*] vbi Hebraicè est nomē מלך *Malach*, quod nō potest verti *Deus*; non verò habetur, vt hîc, nomen *Elohim*, quod etiā Deo cōuenit. ideo istud *Elohim* ex illo *Malach* re-

16. An Angelus bonus. stringēdum. Secundū dubium, Qualis Angelus? Iudæi volunt malum fuisse in speciei Esau apparentem; & subindicat Fran. Georgius *Problemate 234. sect. 3. to. 1.* & meminit huius sententiæ Procopius. Sed, si malus? cur Iacob petat ab eo sibi benedici? quomodo nomē illi datum, quòd contra Deum præualuisset? quomodo locus ab hac apparitione

16. An custos Esau. dicetur Phanuel? Bonum puto fuisse. Non tamen putarim fuisse custodem Esau, volentem impedire Iacob ab ingressu terræ promissæ, & vt redderet fratri primogenia, quod censuit idem Georgius. *Problem. 232.* Quis enim credat bonum Angelum contra Dei voluntatem tendere, vel malam causam fouere? Si tam malè affectus erga Iacobum, cur illi mox in præiudicium Esau benedicit & victoriam pol-

17. Luctæ causa. licetur? Potiùs fuit custos ipsius Iacobi: & luctæ † causa, vt hoc pacto timorem ei adimeret, & certam spem faceret fratris superandi. *S. Chrysost. hom. 58. & Theodoret. q. 91.*

18. Lucta vera fuit. LVCTABATVR] Origenes *lib. 3. de Principijs* censet tantùm fuisse luctam spiritualem, & videtur idem velle S. Hieronymus *in epist. ad Ephes. cap. 6.* Sed communior † est citatorum Patrum sententia, verè corpoream luctam fuisse. Nam paullò post adueniente die rogat luctator Angelus Iacobum ne diutius eum detineat: contra petit Iacob ne se deserat, durante adhuc humano illo timore. fingit Angelus sibi decretum abire: contra hic sancta quadam audacia retentat, & victi speciem Angelus præbet seque huc illuc iactat, vt solent Palæstritæ. Conuincit hoc proprietas sermonis Hebræi, qui ad verbum *pulueri-*

Luctæ mos *sabatur vir.* nam אבק *Abaq* significat puluerem seu terram, vnde verbum *Abaq* quod hic habemus. Duæ causæ possunt dari, cur *Luctari*,

Puluerisandi voce cur luctari significent. exprimatur voce *puluerisandi*, vna petita ex more palæstræ Græcanicæ & Romanæ, in qua luctantes se inuicem puluere aspergebant, vt faciliùs & firmiùs inuicem prehensos tenerent, de quo more multa

reperies

reperies in Hieronymi Mercurialis Gymnasticis, & Petri Fabri Agonysticis, & repetita nonnulla apud Martinum Roam *lib. 6. singular. c. 11.* qui hunc locum Genesis ad morē illú retulit. Ego dubito, quia mos iste palæstræ si vnquam apud Iudæos fuit id nō fuit ante Machabæorum tempora, quando demum palæstra pessimo à Iudæis exemplo recepta. 2. *Machabaeor.* 4. fortassis tamen quod postea lege sancitú, id naturæ ductu nonnulli ante fecerunt. Sed mihi nō verisimile nocturnis tenebris Iacobum puluerē quęsisse, quo Angelú aspergeret. Placet potius alia causa, quia luctantes crebo pedum pulsu, & motitatione celeri ac vehementi puluerem excitant, sicut apud Maronem taurus ille pedibus qui spargit arenam. LXX. vtuntur verbo simplici παλαίω vnde *palestra* dicta, hoc est lucta. Sed Aquila & Symmachus ἐκυλίετο, *versabat & mouebat se in omnem partem.* quod luctantium proprium. Quinetiam Oleaster contendit *Abaq* non puluerem, sed habitum significare.

Lucta quādo apud Hebræos more græcanico cœperit.

Vsqve mane] voluit huc vsque luctum extendere, vt ipsâ morâ magis animus illius firmaretur.

Qvi cvm videret] Angelus cernens Iacobum persistere in luctâ, & Deum non vltra secum concurrere, sed cum concursu vires subtrahere, vt à Iacobo vinceretur. Verz. 25.

Tetigit] percussit seu læsit, *Nagagh*: vt Iacob † intelligeret se non suis viribus, sed peculiari Dei auxilio præualuisse Angelicæ creaturæ, & eodem auxilio fratri præualiturum. *Sic Theodoretus.*

19. Angelus cur Iacobú læserit.

Nervvm femoris] Hebræi vocant כף Kaph. quæ vox curuaturā significat. sed hoc loco curuaturæ nomine coxendix designatur. hæc enim luxata fuit, qua connectitur ischyo; sic enim vocant acetabulú, cotylen, siue ossis illam cauitatem, in qua summa pars femoris abscōditur. Hoc caput iungitur illi acetabulo quodam tēdine, quem noster vocat *neruum*: hunc tendinem læsit angelus, & sic coxendix loco mota. luxauit autem interius femur percussione seu collisione vehementiore, vt luctantes solent euadendi causâ, quocumque possunt modo, aduersario dolorem inferre.

20. De neruo femoris.

Emarcvit] nimiâ luxatione & extēsione inutilis factus fuit. ותקע *Vatekagh* significat loco motú fuisse, seu dissolutum à radice *Kaach*. dimouere, dissoluere. LXX. vt noster, ἐνάρκησε; ponētes effectú pro causâ. Nam sic loco motus & dissolutus obstupuit & emarcuit, hoc est quasi marcidus factus; vt puto ad breue tempus

Dixitqve ad evm] Angelus ad Iacobum.

Ascendit avrora] Bonus Angelus nolebat sic luctans in formâ corporeâ clarâ luce adspici, qui iussus tantum nocturnâ luctâ eius fiduciam accendere. q. d. iam expleui mandatum nocturno tempore peractо. fine abire. Quæ Fran. Georgius *ex Zohara* retulit, vt pleraque scriptoris illius, plùs nouitatis, quàm soliditatis habent. Vers. 26.

21. Angelus cur adueniente die velit discedere.

Non dimittam te] ita loquitur præ ardēti desiderio benedictionis obtinendæ, quam cum lacrymis petijsse insinuat Oseas *a. c.* 12. 3.

VERS.28. APPELLABITVR] Hic primò nomen *Israel* ei imponitur †: sed
22. cap.35.10.idem illi confirmatur & quasi renouatur, vt rectè Ruper-
Nominum mutatione, tus *lib.8.cap.14.* vide Percrium *in d.c.35.disp.1.& 2.* qui post Riberam
quid obseruandum in *in Malach.c.1.* & iste post Martinũ Martinez *in libris Hypotypos.* quæ-
S.S.Canones. dam notatu digna tradiderunt, de obseruandis in nominũ impositio-
nibus, quæ conabor in certas regulas redigere. Prima regula sit: Quã-
1. do sacra Scriptura nouũ nomen imponit intelligenda est nõ adimere
prius, sed posterius addere priori, vt iam vtroque possit, & modò vno
Ieroboal. modò altero nũcupari, q.d. non tantùm *Iacob*, sed etiam *Israel* appella-
beris. sæpe nãque postea adhuc *Iacob* vocabitur. sic etiã *Gedeon*. Iud. 6.
Cephas. 32. dicitur ex eo die vocatus *Ieroboal*: & nihilominus pergit sacra Scri-
ptura cũ nominare *Gedeonẽ*. sic *Simon* postquã à Domino vocatus *Ce-
phas*, non rarò post adhuc *Simon* appellatur. Hęc regula notãda, quãdo
2. prioris nominis ita fit mẽtio quasi illud in aliud cõmutaretur. Secũda
regula: quando prioris nominis nulla mentio fit, sed simpliciter aliud
nomẽ attribuitur, sine prioris cõmutatione, v.g. pręedicitur aliquis, sic
vel sic vocandus; tunc istud nouum nomẽ significari, non tã illi actu
imponendum, ita vt sic eum compellaturi sint homines: quàm ea ab
illo gerenda, quæ hoc nomen mereantur, vt patet de multis nomini-
Emmanuel. bus quæ IESV CHRISTO prophetæ tribuunt, vt Isai.7.14. *Emmanuel.*
Admirabilis & Do- cap.8.3. *accelera, spolia detrahere, prædari.* cap.9.3. *Admirabilis, consilia-
minus iustus noster rius, Princeps pacis, pater futuri sæculi.* Ierem.23.6. *Dominus iustus noster.*
vir Oriens. Zachar.6.12. *Vir Oriens.* sic Ioannes Baptista vocatur *Elias* à Malachię;
Boanerges? & filij Zebedæi in Euangelio dicti *Boanerges*. Nam in nullo locorum
Elias. istorum commutatum nomen reperitur.

23. ISRAEL] huius nominis † litigiosa est etymologia. tres sunt opi-
Israel vnde dictus. niones. prima exponentium rectus à Deo; hæc aliquando placuerat
an quasi rectus à Deo. D.Hieronymo; sed merito deseruit. nam *Ischar rectus* scribitur cum
an vir vidẽs Deum. ש scin aspero, ISRAEL cum leni. Secunda est significare idem quod
videns Deum. hæc est authorum grauissimorum. *Philonis lib. de profugis
in fine lib. de eo qui rerum diuinarum est heres, & alibi sæpe Origenis, Euse-
bij, Basilij, Nazianzeni, Chrysostomi, Hilarij & Augustini.* Quod attinet
ad D.Hieronymum, hîc in quæstionibus eam reiicit, hoc argumento
tunc deberet scribi. איש ראה אל *Isc roeh el* deinde nõ cõponi nomẽ ex
יש *is* & ראה *Raah*: sed ex *Isra & el* vt statim: verũ vt putẽ D.Hiero-
nymum non tam ex sua quàm ex aliorum sententiâ (vt solet in hoc
quæstionum opere) locutum facit, quia in plurimis locis librorum
suorum hoc etymon sequitur, *vt in ca. Isaiæ in 31. c. Ieremiæ, in Amos
cap.4. in Osea cap.8. in Ioel cap.vlt. in Michea cap. 5. in Naum c.2. & vbiq;
ferme.* Nec vrgent illa duo argumenta. ad primum Respondeo, nõ esse
hoc necessarium. quia solet א elidi vel omitti in nominum formatione
& sic ex איש factum יש & ראה & אל, quod est *Israhel.* Ad secun-
dum; fateri nos posse dari magis consentaneam regulis grammaticis
deriuationem (scilicet sequentem, quam D.Hieronymus insinuat: sed
posse plures esse bonas vnius nominis Hebræi etymologias licet vna
sit melior quã altera. Tertia igitur etymologia est. formari ex *Isra & el*
ישרה

ישרה est futurum à verbo שרה *Sarah, dominatus fuit*, vnde & *Sar* Princeps: itaque ISRAEL significat *præualentem seu dominantem Deo.* Et quia deducitur à futuro, inest in nomine prophetia, fretum Dei auxilio cunctos hostes suos superaturum: confirmāt hoc alij veteres interpretes, quos mox dabo. Hieronymi contextus hic vitiosus est: nam scribitur: שרית *Sarith enim quod ab Israël vocabulo deriuatur, Principem sonat:* corrigerem ad verum; *Saruha enim à quo vocabulo Israël deriuatur, Principem sonat:*] hoc est Principem fuisse significat. Confirmat ratio hic ab Angelo disertis expressa verbis; SI CONTRA DEVM FORTIS FVISTI:] id est, si præualuisti, siue Dominatus es Angelo Dei personam agenti, & in eo cōueniunt vetustæ versiones nostra priores. L X X. & Theodotion; ὅτι ἐνίσχυσας μετὰ θεοῦ. *Quoniam inualuisti cum Deo.* Aquila, ὅτι ἦρξας μετὰ θεοῦ. *Quoniam regnasti* seu *dominatus es cum Deo*, seu *ad Deum*, hoc est aduersus Deum: eodem planè sensu Symmachus, nisi quod addit in quo dominatus, nempè robore; ὅτι ἦρξω ἰσχύϊ πρὸς θεόν. Denique id astruit Oseas d. v.4. vbi omnes etymi litteræ simul ponuntur, וישר אל-מלאך *Vaiasar-el Malach, & Princeps fuit in* vel *ad Angelum.* Locus D. Hieronymi.

CONTRA HOMINES,] contra Esau & cæteros hostes.

DIC MIHI, QVO APPELLARIS NOMINE] Angelum sciebat, sed nomen quærebat, vt posset eum in periculis adiutorem aduocare. Gratitudinis etiam gratia, vt nosset benefactorem suum, eiúsque beneficium posset prædicare. VERS. 29.

CVR QVÆRIS NOMEN MEVM] Angelo cogitatio cordis eius manifesta non erat. Propria & à naturis illorum ducta Angelorum nomina nemo mortalium nouit: nec videtur non optimo iure Deus illa velle ignorari, ne humana curiositas præceps in superstitiosos & Magicos ritus feratur, vt quotidie videmus Necromanticos & specioso nomine Cabalistas; qui fictis quibusdam, & à mendaci cacodæmonum magisterio inductis, nominibus mentium supernarum, in illicita sua Theurgia, ad impios conatus, abutūtur: & nescio quas illorū ἀστραρχίας, & ordines militiæ minutim exsequuntur, & (quod haud ferendum) typis diuulgant. Sacra scriptura nobis paucula indicauit, indita à ministerio quo functi, aut mysterio aliquo desumpta, & cum Dei nomine *el* coniuncta: vt sic per ipsum nomen ad Deum animus eleuetur, cui omnes Angeli seruiūnt, & qui solus illis nomina vocat. ALLEGOR. verbum incarnandum repræsentans Angelus, nomen suum proprium reticet, nec verbi incarnati profert: quia mysterij propalandi nondum tempus venerat, vt ab humana natura nomen vllum indicaret; nec à diuina quoque, quia nomen יהוה Moysi demum reseruabatur. Cur ergo addit Angelus; QVOD EST MIRABILE? nonne PHELE est nomen Dei? Responsio certa est: istum limbum assutum huic loco, & corrupta multa Latina exemplaria, in quæ qui inciderunt Patres, soli illa agnouerunt. Non habentur in Latinis melioribus, vt sunt Complutens. Regij, & Romani codices: nec in Hebræo fonte, nec apud Chaldæum, vel LXX. editionis Com- 24. Angelorum nomina. 25. Admirabilis, nomen Dei.

HHh plutensis

plurensis & Regiæ: in quædam Græca, vt in Aldina, Romana, & vt quo vsus Theodoretus; mutuò sumpta ex Iudic.13. v.18. vbi Angelus Manue illa dicit. Contendit peruicaciter Leo Castrius *Comment. in Isaiam & in Apologia*, ab Hebræis ista per Iudæorum fraudem vel negligentiam excidisse. Neutrum credo: cùm etiam absit à LXX. & Chaldæo, & Latinis melioribus, nō est locus negligentiæ Iudæorum. Si fraude sustulerunt, cur *d.v.*18. intactum reliquerunt? Non est verisimile eo id loco non vidisse: si viderunt, tollerent vt hic: sed reliquerunt vbi erat, non sustulerunt vbi non erat.

EODEM LOCO] vbi cum Angelo luctatus.

26. PHANVEL.] פניאל, facies dicitur PHANE, Deus EL, punctis suis
Phanuel Massoretæ veterem pronunciationem mutarunt, in PENIEL. LXX.
VERS. 30. & D.Hieronymus, vt est in Codice vulgato pronunciabant: quod
27. Nomina semel moneo, ne quis miretur Biblia nostra & LXX. aliter nomina
propria ali- propria vsurpare, quàm hodie codices Hebræi exhibent. Hic postea
ter hodie fuit vrbs exstructa, quam Strabo Gentilis Dei faciem appellat, *lib.*16.
post Masso- *Geograph.*
retas scripta VIDI] manum conserui, colluctatus, pugnaui. Hebraismus est
quàm olim non obscurus, *videre* ✝ pro pugnare 4.Reg.14.8. *Misit Amasias nun-*
pronūciata. *cios ad Ioas filium Ioachaz, filij Iehu Regis Israël dicens: veni & videamus*
29. Videre pro *nos*: & v.11. Ascenditque *Ioas Rex Israël, & viderunt se, &c. Percussúsque*
pugnare. *est Iuda, &c.* 4.Reg.23.30. *Abyt Iosias Rex in occursum eius, & occisus*
est in Mageddo, cùm vidisset eum: hoc est postquam cùm eo præliatus,
occubuit. Nec obstat quod hîc additur. VIDI FACIE AD FA-
30. Iacob nō vi CIEM] non enim aliud significat, quàm pugnaui cum eo cominùs,
dit essentiā manum manui, pedem pedi, latus lateri contuli & conserui. Simile
Dei. est illi Hispanico, *Vieronse barba à barba, llegaron mano à mano.* Quam
puto loci istius Germanam expositionem. Si quis tamen vocem *videndi* malit ad oculos corporis referre dicat, *videre Deum facie ad faciē,*
diuersimodè accipi in S. S. interdum ✝ opponitur ei quod dicimus
31. Videre fa- videre in ænigmate, & tunc significat visionem beatificam, qua Beati
cie ad faciē. diuinam essentiam vident. Sic sumitur illud Apostoli, *videmus nunc*
Locus. 1. *per speculum in ænigmate: tunc autem facie ad faciem.* 1.Cor.13.12. inter-
Cor.13.12. dum verò sumitur pro loqui ore ad os cum aliquo, παρὼν παρόντι, coram & præsens præsenti: tunc opponitur ei, quod est loqui per interpretem vel per litteras aut nuncium, vel etiam loqui eminùs, & ex loco remoto; & tunc significat præsentis verba clarè & distinctè, & ex propinquo sic audire, vt probè intelligas omnia, etiamsi nullam loquentis figuram vel personam videas, vt cùm dicitur *Deus locutus*
Loqui facie *Hebræis facie ad faciem* in monte Sinai. *Deuter.* 5.*v.* 4. Nam τὸ, *Nobis*
ad faciē, vel illic nō capitur de solo Moyse, sed de Moyse & populo simul (vt pa-
os ad os. tet ex narratione,) cui tamen populo Deum solummodo coram au-
LocusDeut. ditū, in nulla tamen similitudine visum traditur *c.*4.*v.*12.& 15. *Deute.*
5. 1⁴. Locus quare sic etiam accipiendum quod de Moyse *Num.* 12. 8. scribitur
Num.12.8. Dominus ei *locutus ore ad os & palam & non per ænigmata.* Aliquando deniqne. *Videre facie ad faciem*, idem est quod videre personā in specie re

cie repræſentata, & ſic accipias hoc loco pro vidi Deum in ſpecie corporea mihi ab Angelo repræſentatum: ſicut Iſaias cap. 6. verſ. 5. dicit *vidi Dominum exercituum oculis meis*. Quod velle referre ad eſſentiam Dei viſam, mihi numquam viſum. Cùm dico vidi Petrum facie ad faciem, certè non dico me ſubſtantiam Petri vel eſſentiam vidiſſe; ſed indiuiduum illud τῷ προσώπῳ accidentibus perſonalibus eius exhibitum: & cùm dico vidi Angelum facie ad faciem dicar oculis corporeis eſſentiam illam incorpoream vidiſſe? Hinc apparet quàm fragile ſit eorum argumentum, qui ex hoc loco contendunt à Iacobo plus viſum, quàm typum Dei, in Angelo. Quid? quod in tenebris fortè nec ſatis clarè aſſumptum corpus vidit? ideò mihi prior illa *videndi* acceptio ſummoperè probatur. Locus Iſaiæ 6. 5.

SALVA FACTA EST ANIMA MEA] confortatus ſum, vt explicat Oſeas: erepta eſt metu, quo vrgebatur. Nam cognoui mihi à fratre mortis periculum non imminere.

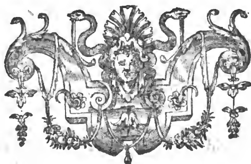
CLAVDICABAT] ex nerui illius dolore & luxatione. Gennadius vult claudum permanſiſſe. Toſtadus, non dolorem modò, ſed totam claudicationē deſiiſſe antequàm ab Eſau poſtridie perueniret. Quod mihi veriſimiliùs videtur: cauſa enim nulla erat, cur claudus permaneret. VERS. 31. 32 An Iacob claudus permanſerit.

NON COMEDVNT] Iacob & poſteri non abſtinuerunt † ſe omni neruo, ſed iſto tantùm. Verumtamen, quia multi etiam non Iudæi meris neruis non veſcuntur, non diſplicet quod Vatablus cenſuit, intelligi per neruum ipſum muſculum, qui eſt propinquus acetabulo quod diximus, qui mouet & contrahit ipſum femur. 33. Neruo quo abſtinēt Hebræi.

EMARCVIT] ſic dolore obſtupuit & luxatus fuit quaſi emarcuiſſet.

ALLEGORIAM] pete à ſancto Ambroſio ſupr. & B. Proſpero *pag.* 1. *Prædiction, cap.* 24. TROPOLOG. à D. Gregorio *in Iob. ſupr. cap.* 6.

HHh 2 CA

CAPVT TRIGESIMVM TERTIVM.

1. ELEVANS autem Iacob oculos
suos,vidit veniẽtem Esau,& cum
eo quadringentos viros:diuisitq́;
filios Liæ & Rachel, ambarúm-
2. que famularũ:* & posuit vtrám-
que ancillam,& liberos earum in
principio:Liam verò,& filios eius in secundo loco:
3. Rachel autem,& Ioseph nouissimos.* Et ipse pro-
grediens adorauit pronus in terram septies, donec
4. appropinquaret frater eius.* Currens itaque Esau
obuiã fratri suo, amplexatus est eum:stringénsque
5. collum eius,& osculans fleuit. * Leuatísque oculis,
vidit mulieres & paruulos earum,& ait: Quid sibi
volunt isti? & si ad te pertinẽt? Respondit:Paruuli
6. sunt, quos donauit mihi Deus seruo tuo.* Et ap-
propinquãtes ancillæ & filij earum, incuruati sunt.
7. * Accessit quoque Lia cum pueris suis: & cùm si-
militer adorassent, extremi Ioseph & Rachel ado-
8. rauerunt.* Dixítque Esau:Quænã sunt istæ turmæ
quas obuiã habui?Respondit:Vt inuenirem gratiã
9. coram domino meo.* At ille ait:Habeo plurima,
10. frater mi,sint tua tibi.* Dixítque Iacob: Noli ita,
obsecro:sed si inueni gratiam in oculis tuis,accipe
munusculũ de manibus meis: sic enim vidi faciem
tuã,quasi viderim vultũ Dei: esto mihi propitius,
* & susci

* & suscipe benedictionem quam attuli tibi, & 11.
quam donauit mihi Deus tribuens omnia. Vix
fratre compellente, suscipiens,* ait: Gradiamur si- 12.
mul, eróque socius itineris tui. * Dixitque Iacob: 13.
Nosti domine mi quod paruulos habeam teneros,
& oues, & boues fœtas mecum: quas si plus in am-
bulando fecero laborare, morientur vna die cun-
cti greges: Præcedat Dominus meus ante seruum 14.
suum: & ego sequar paulatim vestigia eius, sicut
videro paruulos meos posse, donec veniam ad Do-
minum meum in Seir. * Respondit Esau: Oro te, 15.
vt de populo qui mecum est, saltem socij remaneát
viæ tuæ. Non est, inquit, necesse: hoc vno tantùm
indigeo, vt inueniam gratiam in conspectu tuo
domine mi.* Reuersus est itaq; illo die Esau itine- 16.
re quo venerat in Seir. * Et Iacob venit in Socoth: 17.
vbi ædificata domo & fixis tentoriis appellauit
nomen loci illius Socoth, id est, tabernacula:* Trã- 18.
siuítque in Salem vrbem Sichimorum, quæ est in
terra Chanaan, postquam reuersus est de Mesopo-
tamia Syriæ & habitauit iuxta oppidum. * Emít- 19.
que partem agri in qua fixerat tabernacula,
à filiis Hemor patris Sichem centum
agnis. * Et erecto ibi altari, in- 20.
uocauit super illud for-
tissimum Deum
Israël.

ARGVMENTVM.

Fratres reconciliantur. Esau acceptis muneribus domum redit. Iacob habitat in Salem, & agrum illic emit.

VERS.I. IVISITQVE] Suos turmatim disposuit. Iosephus vult id fecisse animo decertandi, si cogeretur. Sed sine euidenti miraculo resistere fratri nequibat: vnde ergo hi animi? opinarer ex nocturnâ cum Angelo luctâ, & benedictione. Potius tamen ipse apparatus indicat, fuisse animi se submittentis, & quasi supplicis: qua vnâ re animus generosus frangi & vinci solet. hoc quæ sequuntur planitùs ostendunt.

VERS.2. Duæ turmæ fuerunt. Vna gregum cum seruitiis, in suos ordines aptè distributa. altera verò quæ hîc describitur, cuius tres erant ordines. Primus Zelphæ & Balæ cum suis liberis: Secũdus Liæ cum suis: tertius Rachelis & Ioseph. liberos suos matribus adiunxerat, ardentiùs pro suis affectibus deprecaturas.

IN SECVNDO LOCO] Hebraicè est, *nouissimos* אחרנים *Acharonim.* Sicut etiam in hoc eodem versu, vbi habemus; *Rachel autem & Ioseph nouissimos*, est idem vocabulum Hebræum, vt sensus sit: posuit Liam

1. Nouissimus pro posteriore seu subsequente. cum suis post ancillas & earum liberos, Rachel verò & Ioseph post Liam & eius filios. † Vnde apparet nouissimum in sacra Scriptura ex Hebraismo sæpè poni simpliciter pro subsequente seu posteriore: & nostrum æquiuocationem Hebræam sapienter illustrasse.

VERS.3. IPSE PROGREDIENS] sequens primam, secundam turmam præcedens, vt decebat Patrem familias pro carissimis pignoribus se primum periculo offerre.

2. Iacob an adorarit ipsũ Esau. ADORAVIT PRONVS IN TERRAM] duplex est interpretatio: reuerâ totum in terram procubuisse, habitu quidem Esau; sed mente Deum, qui vbique præsens, adorasse. Melior altera; genu vno in terram posito, & capite submisso ciuilem fratri, vt natu maiori, honorem exhibuisse: id fecit per modica interualla septies, donec ad fratrem perueniret.

SEPTIES] potest capi pro sæpius. *Lipomanus.* potest etiam accipi definitè.

VERS.5. QVID SIBI VOLVNT] quæ causa, vt tali ordine me excipiant? Suntne tui?

VERS.8. QVÆNAM SVNT ISTÆ TVRMÆ] primæ gregum dono missorum, audierat à pastoribus: sed iterùm rogat, vt occasionem habeat ex fratris responso, non acceptandi munus.

VT INVENIREM GRATIAM] obseruantiæ meæ contestandæ causa misi munusculum, vt digneris mihi beneuolus esse, & præteritorum obliuionem animo admittere.

SINT TVA TIBI] nec his egeo, nec opus tibi ad condonationem. placatus sum.

NOLI

NOLI ITA OBSECRO] aspernari quæ offero. VERS. 10.

SI INVENI GRATIAM IN OCVLIS TVIS] si bona fidę mihi reconciliatus es, & ex animo condonas.

MVNVSCVLVM] Hebraicè, *munus meum.* מנחה *Mincha* significat 3.
† propriè munus, quod vel Deo, vel homini superiori, ad contestandam, eorum excellentiam, & offerentis subiectionem offertur. Sic benè Honchala *hic.* Vnde iam intelligis cur dicat.

SIC ENIM VIDI FACIEM TVAM, QVASI VIDERIM VVLTVM DEI] magni enim (*vt ait Chrysostomus*) obsequij gratiâ hoc dictum à iusto, vt ferocem & arrogantem demulceret. Variæ sunt loci interpretationes. Mihi † præ cæteris arridet, vt sit hyperbolica locutio, qua solent omnia, quæ excellentiora ceteris sunt, tribui Deo, vt mons Dei, paradisus Dei, cedri Dei, fluuius Dei, &c. Sensus itaque: visus est mihi vultus tuus inclytus, augustus, veneratione dignus, & quædam imago Dei. Sicut enim dici solet *Deus ex machinâ apparens*, quando subitum auxilium vel remedium adest: sic mærore oppresso, & mortis metu anxio Iacobo, inexpectata clementia & comitas Esau, lætitiâ & consolatione animum impleat; & quasi à morte suscitarat, quod Dei proprium. Similia sunt alibi. † 2. Reg. 14. 20: *Tu autem Domine mi Rex sapiens es: sicut habet sapientiam Angelus Dei, vt intelligas omnia super terram.* & cap. 19. 27. *Tu autem mi Domine rex, sicut Angelus Dei.* Esther 15. 16. *vidi te Domine, quasi angelum Dei.* Hîc etiam *Elohim* potest *Angeli* exponi.

4. Facies Dei.

Hyperbolicæ locutiones.

4. Sicut Angelus Dei.

ESTO MIHI PROPITIVS] ita censebo te mihi benè velle, & censebo te propitium, si à me oblata non repudies.

BENEDICTIONEM] munus de benedictione, qua Deus mihi benedixit. particulam bonorum quibus me Dominus cumulauit. Ne putes mihi pauperiem vllam ex hac donatione metuendam. VERS. 11.

GRADIAMVR SIMVL] in terram meam Seïr. VERS. 12.

NOSTI] causam reddit veram & idoneam, ne simul gradiantur. VERS. 13.

FOETAS] hoc est lactantes à radice CHAVAL lactare inde עולת *Chaloth lactantes.* quod, quia proprium est fœtarum, benè noster. & hanc radicem secuti sunt Chaldæus, Abenezra, & Iarrius, ipsi quoque LXX. qui non scripserunt vt quidam libri habent χωλεύοντας, *quæ claudicant:* sed vt habent libri Complutenses & Regij λοχεύοντας *lactantes*, seu vt vertit D. Augustinus *fœtantes.* 5. Locus LXX

MECVM] Hebraicè, *super me.* עלי *Ghalai.* hoc est quarum cura & periculum mihi incumbit. *Sic Augustin. hic in locutionib.* a mi cuenta, y sobre mi. Hispan. 6. Super aliquem dicitur, quod eius curæ cōmissum.

PLVS IN AMBVLANDO] si pastores eas verberibus aut impulsu coëgerint supra vires accelerare, vel longius iter progredi.

CVNCTI GREGES] multi † vel plerique greges. Hyperbole. Sic Matth. 2. 3. *& omnis Ierosolyma cum eo.* 7. Omnes pro plerisque.

SEQVAR PAVLATIM VESTIGIA] Hebræam obscuritatem noster valdè. Luculenter dispulit. Hebr. *Ego minabo me ad suaue meum ad pedem gregis qui ante me*, &c. Suauiter pedetentim, *poco à poco segun pu-* VERS. 14.

dicerem commodamente andarmis reses, y mis ninos y mugeres.

AD DOMINVM MEVM IN SEIR] sic cogitabat facere, cum dixit: sed postea sententiam mutauit, veritus ne malè sarta gratia citò abrumperetur. hoc mihi cum D. Augustino *q.* 104. placet: certè in posterum se fratri nō ampliùs credidit. *ita Seuerus Sulpitius.* Mutauit ergo consilium, mentitus non fuit.

VERS. 15. DE POPVLO] de militibus meis, qui te in Seir dirigant, solentur & in viâ defendant, dum opus fuerit. *Chaldæus.*

NON EST NECESSE] Hebr. *vt quid hoc?* למה זה *Lammah Zeh.* LXX. *ἵνα τί τοῦτο? ad quid hoc?* sic etiam Chaldæus. Noster interrogationem soluit in negationem eodem sensu.

VERS. 16. REVERSVS] eodem die, quo fratrem amplexatus, cœpit domum tendere. TROPOLOGIAM. Quo pacto mansuetæ responsiones frangant iram, *Chrysostom. hom.* 58.

VERS. 17. Hoc illi † nomen postea fuit inditum a Iacobo. LXX. Iosephus &
8. Symmachus significationem posuerunt pro vrbis nomine, *σκηνὰς tabernacula.*
Socoth vrbes quatuor. Hebræum nomen est סכותה *Sucothah* significat rem tectam, à *Sakah tegere.* Plures hoc nomine vrbes fuerunt: duæ in tribu Iudâ. tertia, quæ prima mansio Israelis venientis ex Ægypto. quarta hæc nostra in tribu Gad, propinqua torrenti Iaboc trans Iordanem respectu Ierusalem: sed venienti ex Mesopotamiâ citra Iordanem versus montem Galaad, in parte Scythopoleos. *Hieronym. de locis.*

9. Iacobi mora in Socoht. ÆDIFICATA DOMO] tugurio seu magali sibi & suis, ad tempus ibi mansurus. Videtur benè decennio substitisse. Nam cùm Simeon & Leui huc cum patre venerunt, vix erant annorum vndecim: mox tamen initio aduentûs Iacob in Sichem strages illa ab iis edita, vt credendum à iam viris.

FIXIS TENTORIIS] propter gregum multitudinem magno ambitu indigebat. Procopius author est habitationem extendisse à
10. Iacobi habitatio quam lata. mari mortuo vsque ad Scythopolim, Dadaim, & siluam Acrabith: non quod tantum spacium tentoriis occuparit, sed iis & gregum pastione. ANAGOG. Iusti in tabernaculis vt aduenæ habitant, non habentes hîc patriam, sed futuram inquirentes. *Cyrillus & Procop.*

VERS. 18. SALEM] sequor nostrum & LXX. qui *Salem*, non exponunt *Sa-*
11. Salem Sichimorum, Sichem, Sichar. *nus*, seu *saluus*, nempe Iacob, velut foret appellatiuum, † sed qui proprium nomen esse volunt; non quidem Hierosolym , sed eius, quæ ante dicta *Sichem*, postea *Salem*, denique corruptè *Sichar.* Ioan. 4. 5. *Venit in ciuitatem Samariæ, quæ dicitur Sichar: iuxta prædium, quod dedit Iacob Ioseph filio suo.* ita D. Hieronym. Rupertus & alij. שלם *Salem* significat perfectam seu integram: Sic dictam volunt Hebræi, quia
12. Iacob vbi sanatus à claudicatione. cùm ad eam Iacob peruenit, à claudicatione sanatus fuit.

HABITAVIT IVXTA OPPIDVM] ante Salem tentoria sua defixit: & habitationem, castrorum more, vallo circumdedit: hoc significat
VERS. 19. vocabulum חנה *Chanah* vnde חן *Ichan. Castrametatus est.* LXX. *παρενέβαλεν.* vocat *vrbem Sichimorum*, quia Sichimitæ eius incolæ & Domini, & dicit.
13. Vallorum origo. QVÆ EST IN TERRA CHANAAN] non sumit Chananæam

nanæam strictè pro ea quæ est citra Iordanem ab Oriente *Numer.* 34.12. sed latiùs, vt comprehendit vltra Iordanem terras duorum Re- 14.
gum Amorrhæorum Og & Basan, quę cesserunt Rubenitis Gadditis Chananæa
& dimidiæ tribui Manassis *vide Num.* 32. duplex.

EMITQVE] modũ agri non ita magnũ: eò quòd Sichimitę non aliâ VERS. 20.
lege permittebãt suis in finibus habitare, nisi propriũ quid possideret. 15.

IN QVA] agri parte. Iacob cur

FILIIS HEMOR] Hemor princeps fuit Sichimorum: eius subditi emerir prę dium.
hîc vocantur *filÿ*: quia verus Princeps idem verus Patriæ pater. sic 16.
enim serui *patrem* vocant Dominum suum Naamã Syrum. 4.Reg.5. Hemor.
13. *accesserunt ad eum serui sui & locuti sunt ei Pater & si rem grandem* 17
&c. Notat etiam Macrobius eo sensu Dominos à Romanis *Patres fa-* Filij pro sub
milia vocatos, vt seruos quasi filios tractarent: qua de re actum à me ditis, pater pro
Aduersarÿs in Senecam. Alius est. *Hemor* & alius *Sichem*, vt & alia domino.
emptio de qua in actis Apostolorum B.Stephanus locutus capit. 7. v. 16. *vide super. cap.* 23. *v.* 20. PATRIS SICHEM] si superius *τὸ Filiis* accipias pro subditis, hîc vocem *patris* accipe pro Rege seu Domino, & *Sichem* metonimycè pro Sichimitis: vt dicatur in genere emptio celebrata cũ Sichimitis: qui communẽ aliquem locum vendiderint. Si verò hîc *τὸ patris* propriè sumis; etiã illud *Filiis* propriè sumendum, vt emptio fuerit ab hæredibus cuiusdã Hemor, cui filius Sichẽ.

CENTVM AGNIS] Hebræum קשיטה *Kesitah* sumo pro veris agnis, seu *oue*, non numismate, sed pecude lanigerâ cum Abenezrâ & Paraphraste Chaldæo: cum D.Hieronymo, qui aliquando verti*oues*, aliquando *oues nouellas*, aliquando *agnos*. hîc Iosue 24.32. Iob. 42.11. & LXX. qui semper reddunt, *ἀμνὰς*: neque hîc locus est emendationi Steuchi *μνᾶν*, nam non agitur de minâ & constat *Kesitha* esse aliud quàm *Mnam*, quę Hebraicè dicitur *Maneh*. Denique quotquot legi Patres, vnanimiter de oue pecude acceperunt, vt Lyranus etiam Pagninus & Vatablus & Oleaster nec Masij & aliorum argumenta quidquam conuincunt. *videndi hîc Oleaster & Pererius.*

FORTISSIMVM DEVM] Puto inscriptionem altaris fuisse, ישראל VERS. 20.
משבח אל אלהים *Mizbeach El Elohe Israel. Ara Dei* FORTIS *Israel.* Inscriptio-
VT; *Vocauit Deum fortissimum*, sit idem quod inscripsit Deo fortissi- nes altariũ.
mo; seu vocauit aram Dei fortissimi Israëlis: confirmat Chaldæus, ex quo & fonte Hebræo patet, *Inuocauit* positum pro simplici *vocauit*, postquã enim illic Deo fecit, & adorauit eidem cui fecerat Deo forti
» altare consecrauit, & inscripsit. Caietanus, Nomen (inquit) altaris est
» & nominatur *Israel*. Non significatur, quod altare est Deus: sed quod
» altare illud est ad sacrificandum fortissimo iudici Dominati in Iacob.
» crediderim fuisse consuetudinem, vt nomine Dei, cui altare dicaba-
» tur, insigniretur altare: & propterea Moyses tali loquendi modo vti-
» tur tam hîc quàm inferiùs c.35. de altari Bethel. Meminit *El* propter
» fortitudinem, & *Elohim* propter iustitiam contra Esau, Laban &c.

ISRAEL] Israelis, Iacob altare erigentis. TROPOLOG. de recto vsu & æstimatione diuitiarum, pete à S.Chrysost. *hom.* 59.

CAPVT TRIGESIMVM QVARTVM.

1. EGRESSA est autem Dina filia
Liæ vt videret mulieres regionis
2. illius.* Quam cùm vidisset Sichẽ
filius Hemor Heuæi , princeps
terræ illius, adamauit eam:& ra-
puit,& dormiuit cum illa, vi op-
3. primens virginem. * Et conglutinata est anima
4. eius cum ea,tristemq; deliniuit blanditiis. * Et per-
gens ad Hemor patrem suum, Accipe,inquit,mihi
5. puellam hanc coniugem. * Quod cùm audisset
Iacob absentibus filiis, & in pastu pecorum oc-
6. cupatis, siluit donec redirent.* Egresso autem He-
7. mor patre Sichem vt loqueretur ad Iacob, * ecce
filij eius veniebant de agro: auditóque quod acci-
derat,irati sunt valdè eò quòd fœdã rẽ operatus es-
set in Israël, & violata filia Iacob, rem illicitam
8. perpetrasset.* Locutus est itaque Hemor ad eos:Si-
chem filij mei adhæsit anima filiæ vestræ:date eam
9. illi vxorem:*& iungamus vicissim connubia: filias
10. vestras tradite nobis,& filias nostras accipite. * Et
habitate nobiscum: terra in potestate vestra est,
11. exercete,negotiamini,& possidete eam.*Sed & Si-
chem ad patrem & ad fratres eius ait: Inueniam
gratiam coram vobis: & quæcumque statueritis,
dabo,

dabo:* augete dotem, & munera postulate, & li- 12.
benter tribuam quod petieritis:tantùm date mihi,
puellam hanc vxorem.* Responderunt filij Iacob 13.
Sichem & patri eius in dolo,sæuientes ob stuprum
sororis: * Non possumus facere quod petitis, nec 14.
dare sororem nostram homini incircumciso:quod
illicitum & nefarium est apud nos.*Sed in hoc va- 15.
lebimus fœderari,si volueritis esse similes nostri, &
circumcidatur in vobis omne masculini sexus,*tũc 16.
dabimus & accipiemus mutuo filias vestras,ac no-
stras: & habitabimus vobiscum, erimusque vnus
populus:*si autem circumcidi nolueritis, tollemus 17.
filiam nostram,& recedemus.* Placuit oblatio eo- 18.
rum Hemor, & Sichem filio eius: * Nec distulit 19.
adolescens quin statim quod petebatur expleret:
amabat enim puellam valdè & ipse erat inclytus in
omni domo patris sui. * Ingressique portam vr- 20.
bis,locuti sunt ad populum:* Viri isti pacifici sunt, 21.
& volunt habitare nobiscum: negotientur in terra
& exerceant eam, quæ spaciosa & lata cultoribus
indiget filias eorum accipiemus,vxores: & nostras
illis dabimus. * Vnum est, quo differtur tantum 22.
bonum:Si circumcidamus masculos nostros,ritum
gentis imitantes.* Et substantia eorum, & pecora, 23.
& cuncta quæ possident, nostra erunt: tantum in
in hoc acquiescamus, & habitantes simul, vnum
efficiemus populum.* Assensique sunt omnes, cir- 24.
cumcisis cunctis maribus.* Et ecce, die tertio quã- 25.
do grauissimus vulnerum dolor est:arreptis, duo fi-
lij Iacob,Simeon & Leui fratres Dinæ, gladiis,in-
gressi sunt vrbem confidenter: interfectisque om-
nibus masculis,* Hemor & Sichem pariter neca- 26.

ARGVMENTVM.

Dina rapitur: & vltio sumitur internecione Sichimorum.

DINA] filia Iacob ex Lia, tum annorum fortè quindecim VERS. 1.
post discessũ è Mesopotamia,nono malè cætus publicos 1.
virgo petiit,& ideo non virgo rediit. egressam puto cum Dinæ ætas
parentum consensu, mulieribus aliquot comitibus. & raptus.

VIDERET MVLIERES] virgines. † æquales suas. ideo Hebræ. 2.
Chald.& Græcè *filias*.curiositatis vitium *D. Bernardo tracta. de gradi-* Mulier pro
bus humilitatis. REGIONIS] festum tunc fuisse vult Iosephus,ergo puella eu
omnes ad festum conuenerãt. virgine.

FILIVS EMOR HEVÆI] de stirpe Heuæi, filij Chanaan, nepotis VERS. 2.
Cham.*Genes.* 10.17. 3.

PRINCEPS TERRÆ]hoc est filius Principis terræ. RAPVIT] quã Heuæus.
verbis nequibat inducere,vi in domum suam abripuit. DORMIVIT Q.
CVM EA, VI OPPRIMENS VIRGINEM] coniunctim hoc totum ca-
pe: quia opressit cum ea dormiens.vna voce,constuprauit. Quare nõ
admitto hîc hysterologiam. Cauendus etiam error Procopij, qui pu-
tat puellam in stuprum consensisse : nam blanditijs deliniuit post stu-
prum, non ante.

CONGLVTINATA EST ANIMA EIVS] impotenter eam amauit. VERS. 3.
TRISTEMQVE DELINIVIT BLANDITIIS] Hebraismũ, *Locu-* Anima con-
tus est † ad cor puellæ, optimè reddidit. significat enim dicere verba glutinata.
grata seu consolatoria. vt explicant S.Hieronymus Procop. & Chal- 4.
dæus.Isai.40.2. *Loquimini ad cor Ierusalem, & aduocate eum.* Ose.2.14. Loqui He-
lactabo eam, & ducam eam in solitudinem, & loquar ad cor eius. vide Ada- braism.
gia sacra,§.175.ANAGOGIAM pete à D.Gregorio *p.3. Pastoral.admo-*
*nit.*30.

QVOD CVM AVDISSET] à comitibus Dinæ,qui effugerant,intel- VERS. 5.
lexisset filiæ raptum.

SILVIT] modestè tulit, & dissimulauit quod corrigere non po-
terat, Deo totum permittens.

HEMOR PATRE SICHEM] indulget filio, qui debebat corripere, VERS. 6.

VT LOQVERETVR AD IACOB] de futuris nuptijs.

ECCE FILII] hoc colloquium puto postridiè à raptu accidisse. VERS. 7.

IRATI SVNT] Hebraicè *contristati sunt viri, & irati sunt valde.* 5.
Nam iræ causa fuit tristitia, vnde cum dolor vel tristitia pro irâ poni- Dolor vel
tur, causa pro effectu ponitur. FOEDAM REM. Hebraicè נבלה *Ne-* tristitia pro
balah abiectionem, ignominiam, vnde Latinum *nebulo*. OPERATVS ira.
ESSET] Sichem. Nec vllum hîc verbum est vnde potuerit, vel de- 5.
buerit. Procopius colligere etiam Hemor Dinam incestasse. Nebulo vn-
de.

6. Sic non fiet. Hebraiſmus IN ISRAEL] contra Iſrael patrem Dinæ.

REM ILLICITAM PERPETRASSET] ſapienter explicuit Hebraiſmum, וכן לא יעשה *Vecem lo Ieghaſeh, & ſic non fiet*, quod Chaldæus exponit, ſic non debuerat fieri.

VERS. 8. Anima ad hæſit. ADHÆSIT ANIMA] deperit filiam veſtram. ſup. v. 3. dixit; conglutinatam animam: hæ phraſes indicant amantis animam magis eſſe vbi amat, quam vbi animat.

VERS. 9. Imperatiuus pro futuro. ACCIPITE] hoc & ſequentia; *habitate, exercete, negotiamini poſſidete*; cuncta vim habet futuri conditionati, *accipietis habitabitis*. &c. ſubauditur, ſi nobiſcum conſenſeris.

VERS. 10. TERRA IN POTESTATE VESTRA] habitate eam, & colite arbitratu veſtro.

VERS. 11. INVENIAM GRATIAM CORAM VOBIS] annuite precibus meis.

QVÆCVNQVE STATVERITIS DABO] in compenſationem iniuriæ, & dotationem propter nuptias.

VERS. 12. AVGETE DOTEM] licet ſponſæ ſit dotem ſponſo dare, non tamen id raptæ eſt. ideo ait ſe dotaturum illam de ſuo. Cedebat hoc in magnum puellæ commodum, quia dotis proprietas ei acquirebatur, manſura ſoluto matrimonio. cedebat etiam in Iacobi bonum, cuius erat filiam dotare. cedebat in fratrum lucrum, quibus ſic plenior hereditas paterna manebat. Tales virgines ſic gratis coëmptas Græci vocabant ἀλφεσιβοίας eò quod propter formæ decus facilè ſponſos inuenirent, vltro illis boues in dotem adducturos.

9. vxor coempta gratuitò ἀλφεσίβοια. Munera data ſponſæ fratribus. MVNERA POSTVLATE] etiam ampliſſima vobis dari, vt mos ſponſæ fratribus dare. *vide ſup. cap. 25. v. 53.*

VERS. 13. Hanc totam reſponſionem & vltionem ſubſecutam preter rei geſtę veritatem Ioſephus narrauit, vt perfidiæ notam à maioribus ſuis amoliatur.

10. Ioſephi locus. IN DOLO] fraudulenter. non enim ſic illos intendebant ad Dei cultum allicere, ſed vulneris dolore ægros opprimere. Iacob doli fuit ignarus.

VERS. 14. NON POSSVMVS] Iacob filijs permiſit, vt reſponderent quod ipſis videretur: illi capita contulerunt, & dolum meditati, pietatem crudelitati prætexunt.

VERS. 15. IN HOC VALEBIMVS FÆDERARI] ita demum licebit mutuis iungi connubijs.

SIMILES NOSTRI] ritum à Deo præceptum, ſicut nos, imitantes.

VERS. 17. TOLLEMVS] diſcedentes dehoneſtatam abducemus, vos Deo puniendos relinquentes.

VERS. 18. PLACVIT OBLATIO] optio, ſeu conditio oblata.

HEMOR] qui ſpe lucri mouebatur, & volebat filio complacere.

VT SICHEM] cui præ amore nihil difficile.

VERS. 19. 11. Inclytus. INCLYTVS IN OMNI DOMO PATRIS SVI] totius familiæ honoratiſſimus, & princeps, præcipuus, potentiſſimus. ſic ſup. 31. 1. *factus eſt inclytus*, quod alibi dicit, *magnificatus eſt valde* ſup. 24. 35. LXX. ἐνδοξότατος

ἐνδοξότατος *honorabilissimus* vt sic dicam.

PORTAM] vbi prætorium erat, & iudicia conciones que fiebant, & forum vænalitium. VERS. 20.

PACIFICI] pacificè nobiscum hactenus versati. vtitur ad persuadendum. primò necessitate communi, terræ colendæ & inhabitandæ. 2. ratione voluptuariâ connubiorum, quæ optanda Chananæis, eò quod Mesopotamiæ mulieres longè formosiores & meliùs moratæ. (*Tostatus.*) 3. lucro proposito, quia participes futuri opum Iacob. vndè patet nec Regem, nec subditos vlla pietate motos ad circumcisionem, sed illectos terrenis spebus. VERS 21.

VNUM EST] non aliter sunt consensuri, nisi circumcidamur. VERS. 22.

NOSTRA ERUNT] non proprietate, sed comercio & communicatione ciuili. VERS. 23.

DIE TERTIO QUANDO GRAVISSIMUS VULNERUM DOLOR] Hoc de tertio & quarto die de cūctis vulneribus verissimū esse docet auctoritas Hippocratis *lib. de fracturis* rationes naturales pete à franc. Valesio *sacra philosoph. cap.* 12. & videbis inscitiam Caluini qui hanc opinionem (vt putat) solorum filiorum Iacob, ausus reprehendere. VERS. 25. 13. Dolor vulnerum verè maximus tertio & quarto die.

DUO FILII IACOB] secundum S. Chrysostomum soli: secundùm alios, vt duces ceterorum intelligo non fratrum qui videntur occisioni non interfuisse; sed familiæ quam hi duo ducebant. ỹ. *v.* 27. Tunc Simeon viginti vnius, Leui minor vno, annorum.

CONFIDENTER] vt in oppressos dolore, & nihil tale suspicantes.

OMNIBUS MASCULIS] vicerant enim & fouerant raptorem.

NECAVERUNT] Hebraism. *occiderunt ad os gladij*. h. acie gladij, Sic 2. Reg. 15.14. *percutiat ciuitatem in ore gladij*. לפי חרב *Lephi Charab.* VERS. 26. 14. Os gladij.

TOLLENTES DINAM DE DOMO SICHEM] vbi à die stupri manserat.

QUIBUS EGRESSIS] cùm Simeon & Leui sororem suam reduxissent: mox reliqui fratres (in Hebræo non habetur, *ceteri*, vt appareat etiam hos redisse statim accurrerunt amore spoliorum. VERS. 27.

DEPOPULATI] diripuerunt quæ placebant, cetera verò perdiderunt: permittente id Deo, quia peccatum Sichem cunctis placuerat, vt indicatur Iudith. 9. v. 2. & 3. *Deus patris mei Simeō, qui dedisti illi gladium in defensionem alienigenarum, qui violatores exstiterunt in coinquinatione sua & denudauerunt femur virginis in confusionem: & dedisti mulieres illorum in prædā, & filias illorum in captiuitatem: & omnem prædam in diuisionem seruis tuis, qui zelauerunt Zelum tuum*] quo loco vide doctū & elaboratum Commentarium nostri Nicolai Serarij, de sacræ Scripturæ explicatione optimè meriti. 15. Sichimitæ cur omnes occisi vnius ob furias & noxam.

CUNCTA VASTANTES] Hebraicè eodem sensu. *Quidquid in ciuitate, & quicquid in agro depradati sunt.* Sic etiam LXX. VERS. 28.

PARVULOS QUOQUE EORUM] Hebraicè paullo pleniùs; *& omne robur* (hoc est substantiam) *eorum, & omnes paruulos* &c. & copiosius adhuc L X X. καὶ πάντα τὰ σώματα αὐτῶν, καὶ πᾶσαν τὴν ἀποσκευὴν αὐτῶν, καὶ τὰς γυναῖκας, &c. *& omnia corpora eorum, & omnem supellectilem* VERS 29.

pellectilem eorum , & mulieres &c. vbi noster vitatâ prolixitate Hebræâ primum membrum præterijt, quod satis præcedenti vers. explicarat.

16. σώματα. pro seruis Græcum τὰ σώματα D. Augustinus ad seruitia restringit. constat seruitia à Græcis σώματα vocari, ex Anthologiâ in epigramm. Σώματα πωλεῖν καὶ πρίασθαι, &c. & ex Epiphanio *in Ancorato*. verùm Hebræus fons non patitur illic vocem sic arctari.

CAPTIVAS] cùm cædes & deprædatio fuerint iniustæ, credendus Iacob, vt resciuit, & potuit captiuos omnes liberos dimisisse, & quæ supererant bona illis restituisse.

VERS. 30. TVRBASTIS] metu & angore.

17. Fœtere, facere. ODIOSVM FECISTIS] præclarè explicat idiotismum, *me fœtere fecistis*, de quo lege Adagia sacra §. 46.

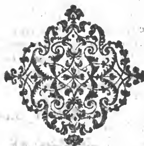
CHANANÆIS & PHEREZÆIS] qui sunt Heuæis vicini.

18. Viri numerus. Numeris. NOS PAVCI SVMVS] hæc vera explicatio gentium respectu, tam pauci vt vel puer numeret. Hebraicè, *Et ego viri numeri.* de quo loquendi modo lege Adagia sacra. §. 47.

VERS. 31. NVMQVID VT SCORTO] iratorum friuola excusatio. nam iniuria fuerat remissa & in gratiam reditum. ANAGOGIAM Pete à glossâ interlineali. videndus etiam D. Gregorius *Regesti lib.* 3. *capite* 101.

* * *

CAPVT

CAPVT TRIGESIMVM QVINTVM.

NTEREA locutus est Deus ad Ia- 1.
cob: Surge,& ascende Bethel, &
habita ibi,facque altare Deo, qui
apparuit tibi quando fugiebas
Esau fratrem tuum. * Iacob verò 2.
conuocata omni domo sua, ait:
Abiicite deos alienos qui in medio vestri sunt, &
mundamini,ac mutate vestimenta vestra. * Surgi- 3.
te, & ascendamus in Bethel, vt faciamus ibi altare
Deo:qui exaudiuit me in die tribulationis meæ, &
socius fuit itineris mei. * Dederunt ergo ei omnes 4.
deos alienos,quos habebant, & inaures quæ erant
in auribus eorum: at ille infodit ea subter terebin-
thum,quæ est post vrbem Sichem. * Cumq; pro- 5.
fecti essent,terror Dei inuasit omnes per circuitum
ciuitates:& non sunt ausi persequi recedentes.*Ve- 6.
nit igitur Iacob Luzam,quæ est in terra Chanaan,
cognomento Bethel: ipse & omnis populus cum
eo, * Ædificauitque ibi altare,& appellauit nomen 7.
loci illius Domus Dei: ibi enim apparuit ei Deus
cùm fugeret fratrem suũ. * Eodem tempore mor- 8.
tua est Debora nutrix Rebeccæ, & sepulta est ad
radices Bethel subter quercum; vocatumque est
nomen loci illius, Quercus fletus. * Apparuit autẽ 9.
iterum Deus Iacob postquam reuersus est de Me-

10. ſopotamia Siriæ, benedixitque ei, * dicens: Non
vocaberis vltrà Iacob, ſed Iſraël erit nomen tuum.
11. Et appellauit eum Iſraël. * Dixítque ei. Ego Deus
omnipotens creſce, & multiplicare: gentes, & po-
puli nationum ex te erũt, reges de lumbis tuis egre-
12. dientur. * Terramq́; quam dedi Abraham & Iſaac,
13. dabo tibi & ſemini tuo poſt te. * Et receſſit ab eo.
14. * Ille verò erexit titulum lapideum in loco quo lo-
cutus fuerat ei Deus: libans ſuper eum libamina, &
15. effundens oleum: * vocanſq́; nomen loci illius Be-
16. thel. * Egreſſus autem inde venit verno tempore
ad terram, quæ ducit Ephratam: in qua cum partu-
17. riret Rachel, ob difficultatem partus periclitari cæ-
pit. Dixitq́; ei obſtetrix: Noli timere: quia & hunc
18. habebis filium. * Egrediente autem anima præ
dolore, & imminente iam morte vocauit nomen
filij ſui Benoni, id eſt, filius doloris mei: pater verò
19. appellauit eũ Beniamin: id eſt, filius dextræ. * Mor-
tua eſt ergo Rachel, & ſepulta eſt in via quæ ducit
20. Ephratam, hæc eſt Bethlehem. * Erexitq́; Iacob ti-
tulum ſuper ſepulchrum eius: Hic eſt titulus mo-
21. numenti Rachel, vſque in præſentẽ diem. * Egreſ-
ſus inde, fixit tabernaculum trans Turrem gregis:
22. * Cumq́; habitaret in illa regione, abiit Ruben, &
dormiuit cum Bala concubina patris ſui: quod il-
lum minimè latuit. Erant autem filij Iacob duode-
23. cim. * Filij Liæ: primogenitus Ruben, & Simeon,
24. & Leui, & Iudas, & Iſſachar, & Zabulon. * Filij Ra-
25. chel: Ioſeph & Beniamin. * Filij Balæ ancillæ Ra-
26. chelis: Dan & Nephthali. * Filij Zelphæ ancillæ
Liæ: Gad, & Aſer: hi ſunt filij Iacob, qui nati ſunt
27. ei in Meſopotamia Syriæ. * Venit etiam ad Iſaac
patrem

patrem suum in Mambre, Ciuitatem Arbee, hæc
est Hebron: in qua peregrinatus est Abraham &
Isaac. * Et completi sunt dies Isaac centum octo- 28.
ginta annorum: * Consumptusq; ætate mortuus 29.
est & appositus est populo suo senex & plenus die-
rum: & sepelierunt eum Esau & Iacob filij sui.

ARGVMENTVM.

Idolis Iacob familiam expurgat, & Deo iussus altare ædificat. nomen Israëlis ei confirmatur. Debora, Rachel, Isaac sepeliuntur, nato prius Benjamino: qui lucem recipiens matri ademit.

INTERRA] dum paret Iacob accolarum incursum, Deus illi metum discutit & consolatur. *Chrysostom. hom.* 59. VERS. 1. 1.

BETHEL] vide sup. 28. 19. Seuerus *in Histor. Sacra*, vel memoriâ lapsus, vel à librariis deprauatus *Bethleem* vocat pro *Bethel*. Seueri Sulpitij locus.

FACQVE ALTARE] vt promisisti cùm lapidem erigeres. *Iosephus*. 2.

DEO] Angelus hoc dicebat, sed Deum repræsentans. ideo ait; *locutus est Deus*. Acutè D. Augustinus odoratus est idiotismum, quo persona loquens de se, quasi de aliâ loquitur in tertiâ personâ. Num. 12. 6. *Propheta Domini*, hoc est meus. v. 7. *videt Dominum*, scilicet me. Ierem. 2. 17. *dereliquisti Dominum Deum tuum eo tempore, quo ducebat te per viam.* vbi loquitur de se Deus ipse. Sic isto loco. DEO QVI APPARVIT TIBI significat, mihi qui apparui. Non tamen nego hanc locutionem, saltem quando Deus illam de se vsurpat mysterio non vacare, de quo consule Pererium *Commentar. tom.* 3. *in cap.* 19. *num.* 42. Loquens de se in tertia persona Hebraism.

DEOS ALIENOS] non quod sint Dij, sed quod ab alienigenis quasi Dij colantur. Hoc nunc ait, quia non antè furtum Rachelis intellexerat: & ideo metuebat ne similiter ex Sichimorum præda quidpiam huiusmodi penes familiam remansisset, vt planè verisimile. *Procopius*. VERS. 2.

MVTATE VESTIMENTA] exuite sordida, induite munda, vt hoc cultu externo, munditiam animi, profiteamini. Contrarium præceptum habes Aaronis. Moysis; *Exod.* 33. 6. vbi vestes meliores iubentur deponi in pœnam. Possemus etiam hîc exponere, MVTATE VESTIMENTA, induite vos saccum ornatu deposito, vt sic per pænitentiam mundemini. Sed de consuetudine priore clarum testimonium habes. Exod. 19. v. 10. & 14. 3. Vestes mūdas induebant Deo operaturi.

VERS.3. SOCIVS FVIT] itu in Mesopotamiam, reditu in Chananæam.

VERS. 4. INAVRES] non quibus fœminæ vtebantur vsu recepto; sed mundum quo idola & idololatræ ornari solebant. D. Augustinus q. 3. vocat *phylacteria Deorum*.

INFODIT] priùs confracta ac liquefacta. Sicut fecere Moyses & Ezechias *Exod*.32.20.2.*Reg*.18.4. Potuisset materiam in vsum sacrum conuertere (licet Tostadus neget) sed noluit:ne quod vestigium superesset profani cultus. ANAGOGIAM pete à Ruperto *cap.* 11.

4. TEREBINTHVM] אלה *Helach*, genericum † nomen est, de quauis arbore, vnde licuit nostro hîc *terebinthum*, & alibi *quercum* vertere. *Iosue vlt.* 26. *Isai.* 1.29. & 6. *v. vlt. vbi plura*.

VERS.5. TERROR DEI] ingens & à Deo immissus, ne auderent insequi discedentem. vide Adagiũ, *Panicus terror*. & Adagia sacra nostra. 5.48.

VERS.6. QVÆ EST IN TERRA CHANAAM] ad differentiã alterius. *Iudic.* 1.26.

OMNIS POPVLVS] numerosa eius familia.

VERS.7. APPELLAVIT] priùs inditam appellationem *sup.* 28.19. confirmauit.
5. Hebraicè dicitur appellasse *El Bethel El*, *Deus domus Dei* hoc est
Bethel. ara Dei cui nomen Domus Dei.

VERS. 8. DEBORA] tripliciter hoc nomen libri præferunt, quidam *Delbora*,
6. quidam *Debbora*, quidam *Debora*; quod vltimum Chaldaica paraphra-
Debora. sis & Hebræus fons confirmant. LXX. *Deborra*. De hac suo quid S. Chrysostomus dicat: sed magis probo traditionem Hebraicam, hanc initiò cum Rebeccâ venisse in Chananæam: & mox à Rebecca missam reuocare Iacobum: interea dum redit cum Iacobo, mortuam in viâ, vt hîc refertur. ALLEGORIAM pete ab Eucherio, *lib.* 3. *in Genes. cap.* 11. & Ruperto *lib.* 8. *cap.* 13.

AD RADICES BETHEL] ad imum montis in quo Bethel.

SVBTER QVERCVM] Romana editio, *super*. hoc est *ad* seu *prope*. Ego lectionem non mutem, quæ Complut. & Regionum Hebr. est *sub quercu* תחת האלון *Tachath Haallon*. Sic LXX. ὑπὸ τὴν βάλανον. Chaldæus. *in planicie vallis*. Vnde disco, quercum hanc in plano sitam. אלה quid arboris sit nescio: Ezech. 27. 6. indicatur ex ea nauium remos fieri solitos: radix videtur אלל *leue*. nescio cur S. Ambrosius verterit *lentiscum* à quo cape ALLEGORIAM *lib.* 2. *de Iacob c.* 7.

7. QVERCVS FLETVS] sic vocata propter planctum, quem ibi fecit
Quercus familia Iacob.
fletus.

VERS.9. ITERVM] proximè apparuerat, quando iussit eum in Bethel ascendere: nunc, postquam eò peruenerat. Sanè LXX. docent hanc apparitionem contigisse in Luzâ.

BENEDIXITQVE] cum nominis noui confirmatione, gratiæ donis, & virtutibus animum adauxit.

VERS. 10. NON VOCABERIS VLTRA] non amplius solo nomine *Iacob*, sed etiam nouo *Israel* compellaberis. *vide sup.* 32.18. de vtroque nomine multa Honchala *in fine cap.* 45.

VERS. 11. OMNIPOTENS] *Sadai*. vt scias posse præstare, quod promisit.

CRESCE & MVLTIPLICARE] cresces & multiplicaberis. *Gentes*

& nationes vocat, tribus (si Leuiticam annumeres) tredecim, multis gentibus & nationibus numero pares.

TIBI & SEMINI TVO] tibi dabo, quia semini tuo dabo. *Et* VERS. 12.
causale.

LIBAMINA] Hebraicè in singulari; vt intelligamus, vinum: quod VERS. 13.
Iudæos libasse Num. 28. docebitur. 8.

VOCANSQVE] Hebraicè, *vocauit*, explicandum per imperfectum, Libamen vini.
postquam vocauerat. VERS. 15.

LOCI ILLIVS] nempè Luzæ; vt benè L X X. Iosephus & Chaldæus.

VENIT VERNO TEMPORE] longum foret omnes explicationes VERS. 16.
adducere, de quibus lege Lipomanum, Oleastrum, & Pererium. Varietas orta, quia † nescitur quid כברת *Chibrath*, propriè significet, & 9.
à qua radice descendat, & an sit simplex vna dictio, an verò composita: noster geminatam vocem esse censuit ex כ *Chi*, *circa*, & ברה *Barah*, *cibare*; vel eligere, vt sit ad verbum, *venit circa tempus quo terra* 10.
cibos affert vel *gignit*: quod tempus anni selectissimum est: quod D. Viridationis tempus.
Hieronymus aliquãdo vocat *tempus viridationis*, vt hic *in Quæstionibus*: aliquando *tempus electum*, vt 4. Reg. 5. 19. aliquando *tempus vernum*, vt hic & Genes. 48. 7. quæ cuncta in vnum sensum confluunt. *Vide Pagninum in* ברה: verni temporis meminit, vt intelligamus propter auram calidiorem, obnoxiam putrefactioni, non licuisse cadauer Hebronem vsque perferre. Mortuam Rachel volunt Hebræi anno ætatis 36. puto plus quadraginta annis vixisse. *Pererius*. 11. Rachelis mors ex partu.

AD TERRAM] paulò plus milliario ab Ephrata.

FILIVS DOLORIS] laboriosi partus. Cyrillus *in Cathena*, hoc VERS. 18.
ALLEGORICE de S. Paulo accipit: qui ante conuersionem, Ecclesiæ 12.
filius doloris, postea filius fortitudinis à Deo factus. S. Pauli figura.

PATER VERO] Iacob, iam defuncta Rachele, vt ostenderet se 13.
forti animo hunc casum ferre, nomen auspicatius indidit: *Filium dextræ*, quia robur præcipuum in dextera. Iosephus fallitur, cùm dicit Benjamin vocatum eo quod matri causa doloris; nisi typographi Benjamin cur dictus. 14.
pro *Ben-oni*, posuerint *Benjamin*. Certè exstat hodie & ita Ruffinus Iosephi locus.
vertit; βένιαμιν ἐκάλεσε, διὰ τὴν ἐπ' αὐτῷ γενομένην ὀδύνην τῇ μητρὶ. Propter dolorem quem parturienti matri attulit.

VIA QVÆ DVCIT] inter Hierusalem & Bethleem. VERS. 19.

VSQVE IN PRÆSENTEM DIEM] quo hæc scribo: videtur hoc, VERS. 20.
vel diuina reuelatione vel aliorum relatù accepisse. Nam ipse ad locum non accessit, nec vidit, vt puto.

TVRRIM GREGIS] עדר *Gheder*: non puto fuisse Ierosolymam: VERS. 21.
sed locum inter Hebron & Bethleem. Probatur ex ipso D. Hieron. 15.
Turris gregis vno fermè lapide sita est à Bethleem: Bethleem verò ferè sexto lapide distat à Ierusalem. Distat ergo turris gregis longiùs à Ierosolyma, quàm à Bethleem: non ergo est Ierosolyma: & apud Micheam cap. 4. Ierosolyma figuratè dicitur, *Turris gregis*. Quod dixi asserunt etiam Eucherius, Rupertus, Tostadus.

VERS. 22. NON LATVIT] ex tam fœdo casu doloris & tristitiæ Iacob non meminit S. S. non quòd stupidus esset aut ἀνάλγητος, sed quia pro rei grauitate sat exprimi non posse videretur. Sanè & filio post maledicit moriens *inf. cap.* 49. & statim Balam deseruit, nec vmquã attigit, iuxta Abenezram & Kimchi ex c. 49. 4. Vbi dicit à Ruben stratum suumpollutum. Ego id potiùs arbitror, quia nolebat sibi thorum cum filio communem. Sic enim Dauid postea abstinuit concubinis, quas Absalon incestarat. 2. *Reg* 16. 22. *iuncto cap.* 20. *vers.* 3. ALLEGORICE Ruben est figura Synagogæ, iuxta S. Isidorum, vel hæreticorum iuxta Rupertum.

VERS. 26. IN MESOPOTAMIA] quid? Benjamin in Mesopotamia? Satum illic & conceptum volunt Cyrillus, Chrysostomus & Procopius: sed dici non potest, cùm tot annis Iacob in itinere fuerit. Dic cum D. Augustino *q.* 117. cùm vndecim fuerint nati in Mesopotamia, vnius Benjamin rationem non haberi, sed à cæteris denominationem sumi. Texitur autem hoc loco Catalogus iste, vt ante mortem Isaac, iam discernat prosapiam Iacob, à posteris Esau, genus electum à reprobo, de quo acturus cap. sequenti.

VERS. 27. VENIT] primùm à reditu ex Haram, parenti decrepito exhibiturus omne obsequium.

16. CIVITATEM ARBEE] Cariatharbe.

Mors Isaac. PEREGRINATVS] sine fixo domicilio.

VERS. 28. CENTVM OCTOGINTA] post aduentum Iacob anno decimotertio, cùm esset annorum centum viginti, & Ioseph annorum viginti nouem. *Vide Tostad. hic*, & corrige calculum Iosephi, qui addit Isaaco annos quinque.

VERS. 29. CONSVMPTVSQVE] deficiente calore naturali, & exarescente
17. humido radicali quod calorem naturalem conseruat, sicut lychni
Mortis causa. flammam oleum. Quare ad vitam diuturnam, necesse est hæc duo ita temperari, vt nec calor superabundante humido exstinguatur, nec humidum caloris in ipsum agentis vi absumatur.

APPOSITVS EST POPVLO SVO] patribus in lymbo. *Vide sup. cap.* 25. *vers.* 8.

PLENVS DIERVM] satur vitæ.

SEPELIERVNT] apud Rebeccam, quæ prius obierat.

ESAV & IACOB] filiorum munus est parentum iusta curare. Nota hic latentem Prolepsin: nam Ioseph venditus fuit, cùm esset annorum sexdecim: & proinde tredecim annis ante mortem Isaac.

CAPVT

CAPVT TRIGESIMVM SEXTVM.

Æ ſunt autem generationes Eſau, 1.
ipſe eſt Edom. * Eſau accepit 2.
vxores de filiabus Chanaan : Ada
filiam Elon Hethæi,& Oolibama
filiam Anæ filiæ Sebeon Heuæi:
* Baſemath quoque filiam Iſmaël 3.
ſororem Nabaioth.* Peperit autem Ada,Eliphaz: 4.
Baſemath genuit Rahuel : * Oolibama genuit Ie- 5.
hus & Ihelon & Core : hi filij Eſau qui nati ſunt ei
in terra Chanaan. * Tulit autem Eſau vxores ſuas 6.
& filios & filias, & omnem animam domus ſuæ,&
ſubſtantiam,& pecora , & cuncta quæ habere po-
terat in terra Chanaan : & abiit in alteram regio-
nem,receſſitque à fratre ſuo Iacob. * Diuites enim 7.
erant valdè , & ſimul habitare non poterant , nec
ſuſtinebat eos terra peregrinationis eorum præ
multitudine gregum. * Habitauítque Eſau in 8.
monte Seir, ipſe eſt Edom. * Hæ autem ſunt ge- 9.
nerationes Eſau patris Edom in monte Seir, * & 10.
hæc nomina filiorum eius:Eliphaz filius Ada vxo-
ris Eſau : Rahuel quoque filius Baſemath vxoris
eius. * Fuerúntque Eliphaz filij : Theman, Omar, 11.
Sepho,& Gatham,& Cenez. * Erat autē Tham- 12.
na , concubina Eliphaz filij Eſau : quæ peperit ei
Amalech : hi ſunt filij Ada vxoris Eſau. * Filij au- 13.

tem Rahuel: Nahath & Sara; Summa & Meza:
14. hi filij Basemath vxoris Esau: * Isti quoque erant
filij Oolibama filiæ Anæ filiæ Sebeō, vxoris Esau,
15. quos genuit ei Iehus & Ihelon & Core. * Hi du-
ces filiorum Esau: Filij Eliphaz primogeniti Esau:
dux Theman, dux Omar, dux Sepho, dux Cenez,
16. * dux Core, dux Gatham, dux Amalech: hi filij
17. Eliphaz in terra Edom, & hi filij Ada. * Hi quo-
que filij Rahuel filij Esau: dux Nahath, dux Za-
ra, dux Samma, dux Meza: hi autē duces Rahuel
18. in terra Edom: isti filij Basemath vxoris Esau. * Hi
autem filij Oolibama vxoris Esau: dux Iehus, dux
Ihelon, dux Core: hi duces Oolibama filiæ Anæ
19. vxoris Esau. * Isti sunt filij Esau, & hi duces eorū:
20. ipse est Edom. * Isti sunt filij Seir Horræi, habita-
21. tores terræ: Lotan, & Sobal, & Sebeon, & Ana, *
& Dison, & Eser & Disan: hi duces Horræi, filij
22. Seir in terra Edom. * Facti sunt autem filij Lotan:
Hori & Heman: erat autem soror Lotan, Tham-
23. na. * Et isti filij Sobal: Aluan & Manahat & Ebal,
24. & Sepho & Onam. * Et hi filij Sebeon: Aia &
Ana. Iste est Ana qui inuenit aquas calidas in so-
25. litudine, cùm pasceret asinos Sebeon patris sui: *
26. habuítque filium Discon, & filiam Oolibama. * Et
isti filij Dison: Hamdan, & Eseban, & Iethran, &
27. Charan. * Hi quoque filij Eser: Balaan, & Zauan,
28. & Acan. * Habuit autem filios Disan: Hus, &
29. Aran. * Hi duces Horræorum: dux Lotan, dux
30. Sobal, dux Sebeon, dux Ana, * dux Dison, dux
Eser, dux Disan: isti duces Horræorum qui impe-
31. rauerunt in terra Seir. * Reges autem qui regnaue-
runt in terra Edom antequam haberent regem
filij

filij Israel,fuerunt hi: * Bela filius Beor, nomenque 32.
vrbis eius Denaba.* Mortuus est autem Bela , &re- 33.
gnauit pro eo Iobab filius Zaræ de Bosra.* Cumq; 34.
mortuus esset Iobab,regnauit pro eo Husam de de
terra Themanorũ.* Hoc quoq; mortuo , regnauit 35.
pro eo Adad filius Badad, qui percussit Madian in
regione Moab:& nomen vrbis eius Auith.* Cum- 36.
que mortuus esset Adad , regnauit pro eo Semla
de Masreca : * Hoc quoque mortuo regnauit pro 37.
eo Saul de fluuio Rohoboth.* Cumq; & hic obiis- 38.
set,successit in Regnum Balanan Filius Achobor.
* Isto quoq; mortuo regnauit pro eo Adar,nomen 39.
q; vrbis eius Phau: & appellabatur vxor eius Mee-
tabel,filia Matred filiæ Mezaab.* Hęc ergo nomi- 40.
na ducũ Esau in cognationibus,& locis,&vocabu-
lis suis:dux Thamna,dux Alua,dux Ietheth,* Dux 41.
Oolibama,dux Ela,dux Phinon,*dux Cenez , dux 42.
Themam,dux Mabsar,* dux Magdiel,dux Hiram: 43.
hi duces Edom habitantes in terra
imperij sui:ipse est Esau pa-
ter Idumæorum.

LLI ARGV

ARGVMENTVM.

Continetur separatio perpetua Iacobi & Esau, & huius posteritas.

VERS. 1. ENERATIONES] hæ isto loco & 1.Paralip.1. ponuntur, vt ostendatur non irrita fuisse benedictio patris, & quia Idumæos, cum Iudæis in vnam gentem coalituros, Deus ab illis pro fratribus haberi voluit. *Deutero. 23. 7.* IPSE EST EDOM] est idem qui alio nomine Edom nuncupatur. Scitum est Hebræos, solitos habere plura nomina, vnde† magnæ tenebræ oriuntur in Genealogiis dum vno loco vnum, alio aliud ponitur: quòd non considerantes quidam desperant de conciliatione huius catalogi cū 1.paralip.1.*à nu.35.vsque ad finem* Consuetudo ista etiam in mulieribus obtinuit, vt de Sarâ dictum, quæ & Iezka. Sequamur Cyrillum & Procopium, qui obseruant vxores Esau & earū parentes aliis nominibus hic nuncupari, ac supra cap 26.34.&cap 28. v.9.nempe quę hic dicitur *Ada filia Elon Hethæi* illic *Iuditha filia Beeri*:& quæ illic *Basemath filia Elon*, hoc loco *Oolibama filia Anæ*; quæ hic Besameth *filia Ismahel*, illic *Maheleth* nominata.

1. Nomina plura soliti habere Hebræi.

Locus 1. Paralip 1.a v.35.

Esau vxorum nomina.

VERS. 2. ESAV] multa hîc per recapitulationem dicta. FILIAM ANÆ FILIÆ SEBEON HEVÆI] cùm sic in plerisque membranis legatur, & Hebræa Chaldæaque suffragentur tum hîc, tum infrà v.14. & Pontificia editio hoc confirmet; corrigenda est Fran. Lucæ *Annotatio.7. in Genes.* Nec enim sensus hinc elicitur, vt satis callidè scripsit, nugax aut falsus; sed commodus iste: Oolibamam fuisse quidem filiam Anæ, sed neptem Sebeonis. Obserua mulierem hîc à patre & auo commēdari.

VERS.6. TVLIT AVTEM ESAV] non, vt somniant Iudæi, armis Iacobi coactus, sed spontè suâ, Deo ad hoc illum permouente†: vt Iacobi posteris libera sine cæde fratrum Idumæorum maneret possessio Chananææ. Discesserat quidem prius Esau in Seir, sed non animo planè deserendi Chananæam: quare cum vniuersâ familia ad funus patris redierat, in Hebron habitaturus: sed propter gregum multitudinem & angustiam pascuorum mutatâ sententia reuertitur eô vnde venerat. *vide August.q.119.* OMNEM ANIMAM] personas omnes familiæ suæ. PECORA QVÆ HABERE POTERAT] possessionem omnem quam acquisierat. ALTERAM] aliam ab Hebrone. hoc à nostro vt & à Chaldæo claritatis causa fuit adiectum. *altera* autem hæc est, Seir.

2. Esau cur discesserit ex Chananæa.

3. Anima pro persona

VERS.7. DIVITES &c.] maior illis gregum & familiæ multitudo erat, quàm vt pacificè loca Hebroni vicina simul possent incolere. Imitatus Esau consiliū proaui sui Abrahæ, qui eâdem de causa separatus est à Loth nepote suo: & fortè eandem optionem Iacobo proposuerat.

NEC SVSTINEBAT] id est quia non sustinebat. subauditur *enim.*

VERS.8. IPSE EST EDOM] ipse nō mons, sed Esau. Hic LXX. addunt Glossam de

ſam de habitatione Iacob quæ,quæ nec eſt Hebraicè nec Chaldaicè,
nempè:*habitauit autem Iacob in terrâ quâ habitauit pater ſuus, in terrâ Chanaan.*

Nota eoſdē hîc poſteros Eſau repeti.primò ponitur nudè, ſine vl- VERS.9.
lo addito.2.vt duces,3.vt Reges.4.iterū duces.Cauſa eſt,quia Idu- 4.
mæi primò† ſunt amplexi ariſtocratiā,poſtea monarchiā,tertio rurſus Eſau pa-
ad ariſtocratiā redierūt.hoc enim diſcrimen inter ducs & Reges fuit: ſtorū genea
quia duces ſinguli ſuæ tribui & toparchię præerant,ſed ex cōcilij ſen- logia.
tētiâ regebāt.Reges verò,vnus toti Idumęæ pleno iure imperabat.Tā 5. Idumęorū
duces autem quàm Reges Idumæis electiui fuerunt:de Ducibus con- reſpublica
ſentiunt omnes; de Regibus probat Toſtadus.quia ponuntur Regni & politia.
ſucceſſores,non defunctorum filij, ſed aliorum: quod argumentum 6. Duces à Re-
tamen non conuincit.Illud certiùs,etiam poſt Saulem, quo tempore gibus in quo
Reges in Iudæâ fuerunt, Idumæos iterùm ſibi Reges præfeciſſe: & differrent.
poſtea demum cùm in Ariſtocratiā degerent,Iudæis iunctos.

PATRIS EDOM]Idumæorum.ſicut enim ab vno eius nomine *Seir*
monti nomen:ſic ab *Edom* altero,toti genti nomen impoſitum.Græ- Idumæi ab
ci leniùs inflectentes *Idumæos* vocarūt.Quare falſus Strabo *lib.16.*ori- Edom orti.
gine Nabathæos eſſe, & ſeditione pulſos patriâ. falſus etiam Stepha- Strabonis locus.
nus *περὶ πόλεων*, eos à filio quodam Semiramidis ortos, ſicut ab alio Stephani
eius filio Iudâ Iudæos. falſiſſimi verò Abenezra & Rabbini alij,qui locus.
Romam vocant Edom,& Pontificem Romanum monachum Edo-
mæum appellant. quid vanius? IN MONTE SEIR]commorantis.

FILIORVM EIVS]nomine filiorum† poſta nepotes quoque com- 8.
prehendit.ſicut Matth.1.2.CHRISTVS dicitur *filius David filij Abra-* Filius pro
ham. nepote.

THAMNA].1.Paralip.1.etiam eſt quidam filius Eliphaz hoc nomi- VERS.12.
ne:non conſtat an hæc fuerit fornicaria an vxor.

FILII SEIR HORRÆI] iſti *Horræi* fuerunt incolæ montis Seir quos VERS 20.
Deut.2.Eſauitæ expulerunt.nominantur quia Thamna fuit ſoror Lo- 9.
thani vnius ex ducibus Horræorum.*ſic.R.Moſes in cathenâ.* Horræi.

QVI INVENIT AQVAS CALIDAS]miror hic audaciā Iſidori Cla- VERS. 24.
rij quod auſus ſit aſſerere noſtrū halucinatū:& miror etiā alios quoſ- 10.
dā recentiores,tā pertinaciter hîc tueri,*mulos* pro aquis:eô quòd nunc Aquarum
Hebraicè legatur ימים *Iemmim*.cùm veriſſimum ſit,nec vnū illos locū calidarum
adducere poſſe, vbi *Iem* vel *Iā* ſignificet mulū:vbi verò *Iam* ſignificet inuenio.
mare,loca ſint numeroſa. Punctorū quoque ſeu pronunciationis di-
uerſitas(vt verè ſcribit Oleaſter) non eſt idonea cauſa mutandæ ſi-
gnificationis.Nec ignorauit opinionem illam de *mulis* D. Hierony-
mus,cùm retulerit, & de vocis ſignificatione, quæ poſtmodum om-
nes,vnus ipſe paucis indicarit;ſed eam non probauit.Aquas ergo cali- 11.
das retineo tantam auctoritatem ſecutus,quia quaſlibet aquarum cō- Mulorum
gregationes Hebræi *iamim* vocant *Genes.1.10.*reperit ergo hîc aquarū inuentio.
calidarum ſcaturiginem,in arido & deſerto loco,quod rarum.*ſic Euſebius, Diodorus, Theodoretus, & Procopius.*Noſter, *calidas* addidit,quod
non eſt in Hebræo;ſed aliquâ traditione noſter acceperat tales fuiſſe,

quales ſulphureæ & medicatæ eſſe ſolent:vel ſanè id ex ſignificatio-
12. ne vocis Punicæ, quæ ex Hebræâ deſcendit & ſic aquas calidas vo-
Aenan. cat, & deſumpſit, quod viſum B. Hieronymo. Fortaſſis ſeptuaginta
nomen proprium ſcaturiginis expreſſerunt. ἰαμὶν Procopius quidem
ex Euſebio refert *Aenan* locum fuiſſe deſertum vaſtumque humano
cultu, inter Aeliam & Dioſpolim,& ibi fontem ſcaturire, apud quem
indigenæ quoddam idolum venerati. Quid Chaldæum mouerit in-
terpretari *gigantes*, niſi fortè *Enacim* legerit? Aquila & Symmachus
cum plurali numero τοὺς ἰαμεὶν verterunt, Hebræum nomen retinent,
& plurale ſignificatum addito articulo exprimunt. Eugubinus planè
hîc temerarius fertur,& dignus caſtigatione.

VERS. 30. IN TERRA SEIR] ante Eſau.

VERS. 31. ANTEQVAM HABERENT REGEM] propriè dictum, vnctum & à
Deo datum, Saulem:hoc autem Moyſes, vt & aliâ multa dicit pro-
phetico ſpiritu.

VERS. 32. DENABA] fortè, quæ *Damnaba* tempore D. Hieronymi, octauo
13. lapide ab Areopoli pergentibus Arnonem.

Denaba. IOBAB] idem qui Iob, exemplar patientiæ: docet hoc doctè quæ-
VERS. 33. ſtioni diſcutiens Commentariis(vt auguror & ſpero) æternis, no-
14. ſter Pineda *in c.1.Iob.v.1.à.nu.31.* Et Pererius *hîc diſp.2.* BOSRA] ſita
Iob. 15. inter Adram & Adramam,prope torrentem Iabor.

Boſra. THEMANORVM] regionem accipio quam Ptholomæus vocat
VERS. 34. *Themorum* vbi ſinus Magorum,ſitus inter mare & Scenytin. aliud eſt
Themam. oppidum *Thema*, non procul à montibus Babyloniæ:aliud propè pe-
Thema. VERS. 36. tram Arabiæ; ex quo fors Eliphaz iſte.

16. MADIAN] vrbs à filio Cethuræ ſic vocata, à qua Regio Ma-
Madianæa. dianæa *ſic Hieronymus.* fortè alia à Madianiâ & Madianâ, vnde dicta
Madiana. regio Madian & populi Madianitæ: ideo diſcriminis gratiâ addit, *in*
Madian. Auith. *terrâ Moab*, ſignificans eam quæ Moabitis annumeratur. ANITH]
VERS. 38. quæ & Gethaim, vicina eſt Maſraca, ambo oppida Idumes.

17. SAVR DE FLVVIO ROCHOBOTH] de ciuitate Rochoboth, quæ pro-
Rochoboth pè amnem ſita. *1.paralip.1.48.* amnem, intelligo Euphratem *Chalda.*

VERS. 39. PHAV] quæ & *Phogo*, in Idumæa.

Phau. DVCVM ESAV IN COGNATIONIBVS] filiorum Eſau, qui fuerunt
VERS. 40. duces & capita cognationum habitantium in Seir, per loca ſibi
attributa in regionibus, quas ſinguli à ſuo nomine
appellarunt. Procopius ſcribit fuiſſe to-
parchias trecentas & quin-
que, niſi liber ſit
mendo-
ſus.

CAPVT TRIGESIMVM SEPTIMVM.

HAbitauit autem Iacob in terra 1.
Chanaan, in qua pater ſuus pere-
grinatus eſt.* Et hæ ſunt genera- 2.
tiones eius: Ioſeph cum ſedecim
eſſet annorum, paſcebat gregem
cum fratribus ſuis adhuc puer: &
erat cum filiis Balæ & Zelphæ vxorum patris ſui:
accuſauítque fratres ſuos apud patrẽ crimine peſ-
ſimo.* Iſrael autem diligebat Ioſeph ſuper omnes 3.
filios ſuos, eò quòd in ſenectute genuiſſet eum: fe-
cítque ei tunicam polymitam.* Videntes autem 4.
fratres eius quòd à patre plus cunctis filiis amare-
tur, oderant eum, nec poterant ei quidquam paci-
ficè loqui.* Accidit quoque vt viſum ſomnium re- 5.
ferret fratribus ſuis: quę cauſa maioris odij ſemina-
rium fuit. * Dixitque ad eos: Audite ſomnium 6.
meum quod vidi: * Putabam nos ligare manipu- 7.
los in agro: & quaſi conſurgere manipulum
meũ, & ſtare, veſtróſque manipulos circumſtantes
adorare manipulum meũ. * Reſponderunt fratres 8.
eius: Nũquid rex noſter eris? aut ſubiiciemur ditioni
tuæ? Hęc ergo cauſa ſomniorũ atque ſermonũ, in-
uidiæ & odij fomitẽ miniſtrauit.* Aliud quoque vi- 9.
dit ſõniũ, quod narrãs fratribus, ait: Vidi per ſõniũ,
quaſi Solẽ, & Lunã, & ſtellas vndecim adorare me.

10. *.Quod cùm patri ſuo,& fratribus retuliſſet,incre-
pauit eum pater ſuus, & dixit. Quid ſibi vult hoc
ſomnium quod vidiſti? num ego & mater tua, &
11. fratres tui adorabimus te ſuper terram?* Inuidebát
ei igitur fratres ſui:pater verò rem tacitus conſide-
12. rabat. * Cúmque fratres illius in paſcendis gregi-
13. bus patris morarentur in Sichem. * dixit ad eum
Iſraël:Fratres tui paſcũt oues in Sichimis:veni,mit-
14. tam te ad eos. Quo reſpondente:* Præſto ſum, ait
ei:Vade, & vide ſi cuncta proſpera ſint erga fratres
tuos,& pecora, & renũcia mihi quid agatur. Miſ-
15. ſus de Valle Hebron,venit in Sichem:* inueníque
eum vir errãtem in agro,& interrogauit quid quæ-
16. reret.* At ille reſpondit:Fratres meos quæro,indica
17. mihi vbi paſcant greges.* Dixítque ei vir: Receſſe-
runt de loco iſto:audiui autem eos dicentes:Eamus
in Dothain. Perrexit ergo Ioſeph poſt fratres ſuos,
18. & inuenit eos in Dothain. * Qui cùm vidiſſent
eum procul,antequam accederet ad eos,cogitaue-
19. runt illum occidere: * & mutuo loquebantur: Ecce
20. ſomniator venit:*venite,occidamus eum,& mitta-
mus in ciſternam veterem:dicemuſque,Fera peſſi-
ma deuorauit eum: & tunc apparebit quid illi pro-
21. ſint ſomnia ſua.* Audiens autem hoc Rubẽ, nite-
batur liberare eum de manibus eorum, & dicebat:
22. *Non interficiatis animam eius,nec effundatis ſan-
guinem:ſed proiicite eum in ciſternam hanc, quæ
eſt in ſolitudine,manuſque veſtras ſeruate inno-
xias:hoc autem dicebat,volens eripere eum de ma-
23. nibus eorum,& reddere patri ſuo.* Confeſtim igi-
tur,vt peruenit ad fratres ſuos,nudauerũt eum tu-
24. nica talari, & polymita: * miſeruntque eum in ci-
ſternam

ſternam veterem, quæ non habebat aquam. * Et 25.
ſedentes vt comederent panem,viderũt Iſmaëlitas
viatores venire de Galaad, & camelos eorum por-
tãtes aromata,& reſinam, & ſtacten in Ægyptum.
* Dixit ergo Iudas fratribus ſuis: Quid nobis pro- 26.
deſt ſi occiderimus fratrem noſtrum, & celaueri-
mus ſanguinem ipſius? * Meliùs eſt vt venundetur 27.
Iſmaëlitis,& manus noſtræ non polluantur: frater
enim, & caro noſtra eſt. Acquieuerunt fratres ſer-
monibus illius.* Et prætereuntibus Madianitis ne- 28.
goti atoribus,extrahentes eum de ciſterna, vendi-
derunt eum Iſmaelitis,viginti argenteis :qui duxe-
runt eum in Ægyptum.* Reuerſuſque Ruben ad 29.
ciſternam, non inuenit puerum: * & ſciſſis veſti- 30.
bus pergens ad fratres ſuos,ait Puer non comparet,
& ego quò ibo?Tulerunt autem tunicam eius,& in 31.
ſanguine hœdi,quem occiderant,tinxerunt: * mit- 32.
tentes qui ferrent ad patrem,& dicerent: Hanc in-
uenimus:vide vtrum tunica filij tui ſit,an nõ.* Quã 33.
cùm agnouiſſet pater,ait: Tunica filij mei eſt, fera
peſſima comedit eum, beſtia deuorauit Ioſeph. * 34.
Sciſſiſque veſtibus, indutus eſt cilicio, lugens filiũ
ſuum multo tempore.*Congregatis autem cunctis 35
liberis eius vt lenirent dolorem patris,noluit con-
ſolationem accipere,ſed ait:Deſcendam ad filium
meum lugens in infernum. Et illo perſeuerante in
fletu,*Madianitæ vendiderunt Ioſeph in Ægypto 36.
Putiphari eunucho Pharaonis magiſtro militum.

ARGVMENTVM.

Ioseph sua narrat somnia, concitat in se fratrum odia, & ab his venditus, seruit Putiphari Aegyptio.

VERS. 1. N QVA] Hebron, Iosephus, & hoc additur in quibusdam libris.

2. Generatio pro gestis ab hominibus illius tẽporis. ET HÆ SVNT GENERATIONES] hæ sunt res gestæ & euenta Iacob in generationibus seu filijs eius memoratis supra *cap.* 35. 23. ita generatio accipitur sup. 6. 9. *Hæ sunt generationes Noe. Noe vir iustus* &c. ibi vide: hoc sensu dies crastina dicitur parere euentum, quem adducit, Prou. 27. 1. *ne glorieris in crastinum, ignorans quid superuentura pariat dies.*

VERS. 2. 2. Ioseph figura CHRISTI. Iosephi gesta qui explicarint. IOSEPH] hinc † incipit historia Iosephi, qui fuit illustrissima figura CHRISTI Domini patientis & resurgentis, de illâ videndi Iosephus *ab initio lib. 2. Antiquita.* Philo *lib. de vita ciuili*, Ambrosius *lib. de Sancto Ioseph*, & Chrysost. *ad homil.* 61.

CVM SEDECIM] omnino expletorum; inchoato XVII. quare Hebr. Chald. LXX. & Iosephus dicunt *septendecim*. & Philo, erat circiter septendecim annorum.

3. Puer de innocẽtia vitæ. PVER] iuuenis ætate, sed vitæ innocentiâ puer. sicut de Saule dicitur, 1. *Reg.* 13. 1. *filius vnius anni erat Saul, cùm regnare cœpisset.*

ERAT CVM FILIIS BALÆ & ZELPHÆ] fortè Iacob gregum curam diuiserat, ita vt partem curarent sex filij Liæ; alteram quatuor filij ancillarum; cum quibus Iosephum iunxit, quia non tam ægrè ferebant isti, minorem natu sibi præferri. priores illi timebant vxore primariâ, & superstite adhuc, & seniore & ingenuâ, nati.

4. Ioseph accusauit, & accusatus fuit. ACCVSAVITQVE.] hodie sic est in Hebræo & Chaldæo. & sic Aquilam vertisse, & Symmachum, & Theodotionem testatur Diodorus Tarsensis: de Aquilâ dissentit Procopius. difficultas est propter LXX. nam quidã libri & in his Complutenses & Regij habent vt noster, κατήνεγκεν *accusauit*, vt Ioseph fratres detulerit; quod etiam legit

5. LXX. cõciliati nostro Theodorus. Contra Aldini & Romani codices habent, κατήνεγκαν *accusauerunt autem* vt ipsi fratres Iosephum detulerint, & ita legerunt Theodoretus, Diodotus, Cyrillus, Chrysostomus, & Isidorus Pelusiota. Suspicor sic LXX. vertisse, eò quod non volebant verbum verbo reddere, sed indicare allegoriam de CHRISTO qui fuit accusatus à Iudæis: quos fratres repræsentabant. Aduersabatur huic conciliationi nostræ quod allegoria ab Historia & typus dissentiat à fonte. Non dissentit, sed superaddit. Nam intelligenda recriminatio. Ioseph prior detulit; illi vicissim recriminati. sic CHRISTVS prior Iudæos maximè Pharizæos & scribas accusauit, quod essent hypocritæ, superbi, filij Diaboli, pulchra dealbata, & hæc verè: illi falsa reprehenderunt. vini potor, energumenus

menus,seditiosus,hæreticus,blasphemus. Priorem accusationem Hebræus textus,posteriorem illud καλῆ... Græcorum indicauit.

FRATRES] quibuscum versabatur, & ante fraternè admonitos. *D.Thom.2.2.q.33.a.7.ad* 2. hæc delatio fuit causa odiorum, quod filios Balæ & Zelphæ (de quibus hoc Cyrillus accepit:) cæteræ causæ magis attinent ad filios Liæ.

CRIMINE PESSIMO]Hebræum דבה *Dibbah*, à radice דבב *Dabab*, significat oblocutionem seu infamiam aliquam rumore perlatam seu acceptam: quare assentior explicantibus † Iosephum patri detulisse,quomodò & quid fratres de se murmurarent,& patri obloquerentur,& in se exasperarentur. Quod crimen meritò vocat *pessimum*, quia natum ex inuidia(vt optimè cecinit S. Orientius *in Monitu*:) quæ contraria virtuti optimæ caritati,& quidē in personas adeò coniunctas patrem & fratrem. Quæ verò de crimine contra naturam tradunt Hugo de S. Victore & S. Thomas, coniecturis parùm firmis nituntur. Hebraicè est, *de infamia mala*: sed illi carent superlatiuis. 6. Crimē pessimum, quid hoc loco. Inuidia.

EO QVOD IN SENECTVTE] hæc vna amoris causa,quam Iosephus omisit,eò quòd phrasim hanc aliter capiebat,quàm noster.Hebraicè est, *filium Senectutum*, plurale pro singulari: quod putauit Iosephus significare † grauem, modestum, & senilibus moribus, quod secuti:Chaldæus,Theodoretus,Pelusiota,& Paulus de sancta Maria, qui vulgò Burgensis vocatur; quem hic meritò laudat veris laudibus,Eugubinus: Sed Philo Iudæus accepit vt noster,& meliùs.Nam Genes.44.vers.20.eadem phrasis ponitur de Benjamino; quem satis ridiculum foret dicere dilectum à patre virtutis & prudentiæ senilis gratia. Quid enim tale in eo emicuit? & clarè noster explicat, *qui in senectute eius natus est*. Vbi Chaldæus & L X X. retinent idiotismum; *filius senectutis*. Et tum quando natus,non potuit cerni an prudens futurus,necnè. Cùm hæc de Iosepho dicta; natus, sed nondum ablactatus Benjamin erat. Ioseph genitus *in senectute* patris respectu fratrum cæterorum, non respectu Benjamin. Hanc amoris causam Iacob prætexebat, vt minùs inuidiosam: etsi aliæ quoque suberant. *Lege S. Chrysostom. d.hom.*61. VERS. 4. 7. Iosephi locus. Filius senectutis,quid.

POLYMITAM] Hebræum פסים *Passim*, frustorum, filorum vel liciorum varietate distinctam. L X X. ποικίλον *variam*. Aquila *talarem* ἀστραγάλιον, Symmachus *manicatam*. Symm. attendit ad partem formæ; Aqu.ad longitudinem: LXX. & noster ad colorem. Plinius 8. Polymita. Conciliatæ versiones. Plinij locus.
» *lib.* 8. *cap.* 48. Colores diuersos picturæ intexere Babylon maximè
» celebrauit,& nomen imposuit.Plurimis verò liciis texere,quæ poly-
» mita appellant,Alexandria instituit:scutulis diuidere,Gallia.] Sic ille, de origine falsus: quot enim sæculis recentior Iacobo Rex ipse conditor Alexādriæ? de significatione rectè. Sic τρίμιτος *trilix* Polluci. Polymita,quidā volunt Romanis *multitia* dicta: de quibus Martialis. τρίμιτος. Multitia. VERS. 4.

ALLEGORIAM huius tunicæ Rupertus *cap.* 19 *&* 20.

Causæ odij. 1. amor iste patris. 2. delatio criminis. 3. tunica poly- 9. Odij in Ioseph causæ.

MMm mita

mira continuè oculos lædens. 4. ſomnia. TROPOLOGIAM Caſſianus *collat.* 18. 17. *D. Gregorius lib.* 5. *in Iob cap.* 33. *&* 34.

VERS. 7. 10. Somniū de manipulis Ioſeph. LIGARE MANIPVLOS] ſignificat ſomnium, in Ægyptum profectionem fratrum pro frumento, & eorum adorationem. *Theodoret. quæſt.* 93.

VERS. 8. Ioſephi locus. REX NOSTER] cùm ſis natu minor, te nobis in Regem præficiemus? aut an vi & armis coactos tibi nos ſubdes? Apertè hic Ioſephus fallit, tradens eos puero non indicaſſe ſuſpicionem ſuam. Rectiùs iſta referuntur à Philone.

FOMITEM] cauſa fuit inuidiæ & odij maioris.

VERS. 9. 11. Ioſephi ſomnium 2. de ſideribus. ALIVD QVOQVE] ſimiliter † à Deo immiſſum ſomnium, quod eodem tendebat & geminatione ſua præcedentis certitudinē aſtruebat: ſicut dicitur infer. 41. 32. *Secundò ad eandem rem pertinens ſomnium: firmitatis indicium eſt.*

STELLÆ VNDECIM] fratres vndecim: ergo iam natus Benjamin & mortua Rachel: alioquin decem tantùm forent.

VERS. 10. Ioſephi locus. INCREPAVIT EVM] nec infenſus, nec dicta vilipendens: ſed hoc pacto liuorem fratrum prudenter leniturus. Ne hæc quidē ſatis verè Ioſephus.

MATER TVA] verba, quæ accipienda vt ſomniū confutantis. q. d. Non vides, quàm vanum ſit ſomnium tuum? quis credat me, patrem tuum, quem Sol videtur ſignificare; & matrem, per Lunam indicata, quæ iam ſepulta, te ſuper terram adoraturos? Nam de Rachele mortua hoc capiunt Auguſtinus, Rupertus & alij. Quo ergo pacto verū ſomnium? dices. Putem hoc ſomnio non indicari, omnes Ioſephum actu adoraturos: ſed illum ad tantam dignitatem euehendum, vt ratione dignitatis etiam à patre & matre illi ciuilis adoratio deberetur. Certum enim, quemadmodum fratres ipſum ignotum adorarunt; ſic ſi pater & mater ad ignotum in Ægyptum veniſſent, eodem illum modo fuerint adoraturi, quod lege lata fieri Rex Pharao iuſſerat. Hac ergo lege lata ſomnium impletum puto. ALLEGORIAM pete à D. Auguſtino *ſerm.* 81. *de tempore*, & Ruperto *cap.* 22.

VERS. 11. REM TACITVS] ſuſpicans à Deo immiſſa, euentum exſpectabat.

VERS. 12. 12. Ioſeph mittitur ad fratres. IN SICHEM] Dei prouidentia fiebat, ne Sichimitæ in ſuo territorio verſantibus, quicquam damni dare auderent. Ioſephum pater domi retinuerat, vt tempus & abſentia inuidentiæ morbo mederentur. Poſt aliquot tempus iam ratus odia euanuiſſe, vt benè Philo; dixit ſequentia.

VERS. 13. Ioſephi locus. FRATRES TVI] conſcio ergo patre illic agebant, vt verè Philo; fallitur Ioſephus, qui putat ignarum.

VERS. 15. ERRANTEM IN AGRO:] ignarum vbi fratres inueniret, & palantem.

VERS. 17. Dothaim. Sichem. DOTHAIN] ad ſeptentrionem duodecimo à Sebaſte milliaria ſicut *Dothaim* defectum, *Sichem* humerum ſignificat. *Cyrillus*, *&* *Procopius*.

VERS. 18. COGITAVERVNT] animo machinati ſunt.

SOMNIA

SOMNIATOR] dedignantur vocare fratrem, vel Ioseph: sed vocant *Regem Somniorum*, hoc est in somnio Regem: vel peritum fingere somnia: vtrumque significat Hebræum בעל החלמת *Baghal Hachalomoth*. Vide Adag. sacra §. 63. Blasphemias in CHRISTVM & MARIAM rabbinicas hic ponit Hamerus. VERS. 19. 13. Somniorum Baal.

CISTERNAM VETEREM] in quamdam cisternam. Hebr. *vnam cisternarum*. scilicet confractam & quæ nulli vsui. VERS. 20.

NITEBATVR] de facto præsenti morti eum eripuit, vt patet ex Hebræo, Græco, & Chald. Sed coniectum in cisternam cogitabat clanculum extrahere & saluum patri restituere: vt amissam incæstu gratiam, hac in fratrem tam dilectum parenti pietate, recuperaret. Sic *nitebatur* in futurum eripere. Artificiosam & valdè verisimilem Rubeni orationem ponit Iosephus. VERS. 21. 14. Rubeni conatus pro Ioseph.

INTERFICIATIS ANIMAM] Hinc Sadducæi probabant † hominis animam esse morti obnoxiam. Malè: est enim Idiotismus; *Ne feriamus eum in anima*, hoc est † ne sauciemus, vel eripiamus vitam eius. Sic † sumitur anima in sacra Scriptura: *quærere animam*, hoc est insidiari vitæ: *tangere animam*, vitam euitare: *ferre animam in manibus*, in mortis periculo versari. 15. Anima immortalis. 16. Ferire in anima. 17. Anima pro vita.

TALARI & POLYMITA] Hebraicè, *tunica sua, tunica polymita quæ super eum*: vt intelligamus duplici veste spoliatum; interiore vna, quam vocat talarem; & exteriore altera, liciis varia. Sic nudum prorsus destitutum: sicut & CHRISTVS ad flagella. Puto postea iterum indutum talari, sed non varia: hanc ad patrem miserunt: illa indutum Madianitis vendiderunt. VERS. 23. 18. Iosephus duabus vestibus spoliatus.

MISERVNTQVE] Iosephus scribit à Ruben fune demissum. VERS. 24.

DE GALAAD] qua venientibus ex Arabia per Dothain in Ægyptum erat transeundum. VERS. 25.

AROMATA] vocem נכאת *Nechoth*, quidam volunt significare aromatum collectionem, alij ceram, alij varias merces.

RESINAM] non constat vtrum צרי *çari*, significet *theriacam, opobalsamum, an resinam*: de resina communior & probabilior sententia est. *Vide infr. cap.* 44. 10. 19. Resina.

STACTEN] constat esse myrrhæ lacrymam. לט *Loth*, quod hic habemus d. v. 10. quidam exponunt mastychen: alij pessimè glandes aut castaneas. 20. Stacte.

DIXIT ERGO IVDAS] metuens ne tandem alij fratres eum necarent; iudicabat minùs malè vendi in seruitutem. *Philo.* VERS. 26.

ET CELAVERIMVS] esto patrem lateamus, Deum non poterimus: & quem ex nece fructum consequemur, cùm cogamur vindictam reticere, nec de ea liceat gloriari? 21. Iudas auctor venditionis Ioseph.

Seuerianus notat venditionis auctorem Iudam esse debuisse, quia per alium Iudam Dominus vendendus. Consilium hoc Iudæ optimè explicat Rupertus *cap.* 24. VERS. 27.

ALLEGORIAM pete ab Ambrosio *supr. cap.* 3. & Prospe-

 ro

ro *pagin.* 1. *de prædiction. capit.* 26.

22. Manus esse in aliquem Hebraism. MANVS NOSTRÆ] Hebraismus, *nostra manus non sit in eum*: ne nos ei manus inferamus. 1.Reg.18.17. *Ne sit manus mea in eum, sed sit in eo manus Philistim*: ab his non à me occidatur, & vers.21. *Sit in eo manus Philistinorum*. Aliàs significat simpliciter affligere. Exod. 9. 3. *Manus mea erit super agros tuos*, &c.

23. Iustini histo rici locus. ACQVIEVERVNT FRATRES] octo qui aderant venditionis tempore: huius perfidiæ meminit Iustinus Historicus *lib.*36. sed falsa multa miscet.

VERS. 28. PRÆTEREVNTIBVS MADIANITIS] Madianitæ simul cum

24. Ioseph venditus. Ismaëlitis in eodem comitatu proficiscebantur: simul emerunt Ioseph,& simul vendiderunt. Propter hanc societatem Moyses modò Ismaëlitas,modò Madianitas vocat.

25. Argenteus pro siclo. VIGINTI ARGENTEIS] argenteos vocari siclos nihil dubito, cum Chaldæo, qua de re dixi *supr.cap.*10.*vers.*16. Sed dubium est de numero. Nam *triginta argent.* habent multi libri, & sic olim in breuiario Romano in Quadrages. hebdomada 3. legebatur: quidam etiam libri habent *vigintiquinque*: & valdè se torquet in hac re Martinez *lib.* 6. *hypotip. cap.*1. nec cogimur duplicem lectionem admittere,vt vult Leo Castrius in Apologia. Quamuis enim Origenes, Augustinus,& Beda legerint *triginta*: minùs illi proba nacti exemplaria,& moti congruentia summæ, qua CHRISTVS venditus. Sed non decuit famulum vænire,quanti Dominum. Hebraicè,Chaldaicè, & Græcè habemus *viginti*, & ita Iosephus legit (qui tamen malè *minas* exposuit:) sic etiam Latina exemplaria hic continent, Complutensia,Regia & Romàna: & in breuiario,hodie iussu S.D.N. N. Clementis VIII. edito, mendum illud sublatum. Mendosè etiam LXX. *aureos* pro *argenteis* habent. Nam Hebræum, כסף *Caseph*, id non patitur, vt benè D. Hieronymus *hic & in cap.* 26. *Matthei*: ita venditus Ioseph octoginta regalibus Hispanicis. ALLEGORIAM pete à D. Ambrosio & Prospero sup.

VERS. 29. REVERSVSQVE] abierat pascua quæsiturus. *Iosephus.*

SCISSIS VESTIBVS] præ tristitia, & figura Caiphæ.

VERS. 30. Orationem Rubeni disertè & patheticè Philo dilatat.

EGO QVO IBO] vt eum inueniam? Quoad venditionem ab omni culpa Rubenus liber. Fratres narrarunt viuum venditum. Sic placatus,consensit in patris deceptionem.

VERS. 31. HÆDI] additur Hebraicè nomen matris, שעיר עזים *Seghir Guizim hircum capra*, seu *caprarum*: sicut *agnos ouium*, scilicet fœtus. Sic D. August.de locution. Hebraicis, & vide infer.cap.38. 17.

26. Hædus caprarum. Hebræum שעיר significat hædum masculum:ideò potest etiam verti cum Iosepho *hircus*: sicut noster vertit Leuit. 4. & alibi. Vide infer. 38. 17.

VERS. 32. Iosephi locus. MITTENTES] hæc quoque non satis sincerè narrat Iosephus, quasi Iacob ante vestis missionem gnarus fuisset infortunij Ioseph: item

item quasi fratresinet tunicam detulissent. Sed dederunt perferendam alicui non conscio venditionis: postea vt ignari superuenerunt patrem consolaturi.

Fera pessima] ita credebat. primò quia tam immane scelus animum non subibat paternum. deinde quia Palæstina leonibus, vrsis & feris aliis carniuoris scatebat, 1.*Reg.*17.34.*&* 4.*Reg.*2.24. Sic quidam illud 2.Reg.18.8. *quos consumserat saltus*, exponunt quos feræ saltus deuorarant.

Vers. 33.
27.
Iacob à filiis decipitur & luget Ioseph vt mortuum.

Scissisqve vestibvs] indicium mæroris, vt sup. planctum Iacob eloquentiâ & arte pari Philo exsequitur.

Vers. 34.
28.
Palæstina feris scatens
29.
Lugentium ritus, vestes scindere, cilicio, indui. Saccus.

Cilicivm] Hebraicè שק *Sak*, LXX. *σάκκον*: vox omni (quam norim) linguæ communis. Sacci, quibus in luctu vtebantur, cilicini erant, ex setis equinis, vel caprinis pilis texti, Procopius Historicus ita descripsit inquiens, *τριχολύμματα τὰ τραχειῶν τριχῶν, ἃ δὴ καλοῦσι κιλίκια.* tegumenta *ex hircinis pilis, quæ vocant cilicia.* Apocal.6.12. *μέλας ὡς σάκκος τρίχινος.* vbi noster, *saccus cilicinus.* Et solet interpres, cùm de ritu lugendi aut ieiunandi agit, promiscuè saccum & cilicium vsurpare.

Mvlto tempore] annis XXIII. donec ei nunciatum Ioseph in Ægypto viuere. *infer.*45.26. Nec ante putarim illos quidquam patri de suis insidiis narrasse: dubitem, an vel tunc.

Descendam ad filivm mevm lvgens in infernvm] Apud multos inualuit, significationem inferni propriam de sacra Scriptura, quasi proscribere: quibus tantum abest, vt assentior, vt integro opere sententiam illam refutarim. habeo penes me librum affectum planè. Nunc de hoc loco nostro. Contendo שאול *Sceol* Hebræum & *ᾅδης* Græcum, de inferno propriè dicto vbi erat lymbus patrum, & non de sepulchro capi debere. primò quia præter Alcuinum, omnes alij Patres ita sumunt, Augustin. Eucherius, Rupertus, Strabus, Beda & alij, item vetus Synagoga apud Hieronymum de Sancta fide *lib.* 1. *contra Iudaos.* & Genebrardum *Comment. in psal. & in Cantic. & lib.* 3. *de Trinitate.* Secundò ratione, Iacob habebat filium pro deuorato à ferâ. ergo pro sepulto, vel insepulto. Si pro insepulto, quo pacto dicit se ad sepulcrum descensurum (iuxta istorum interpretationem) vt ibi sit comes filio? Si pro sepulto habebat, ergo vult se eidem feræ deuorandum offerre, quæ filij sepulcrum. Nam de eâdem loqui oportet. in aliâ non esset comes filij. Sed quo se pacto eidem offerret, quam non nouerat? Esto nouisset, filio iam comesto & digesto, nec cadauer illic reperiret, nec animam; quam vtique confidebat ad maiorum animas accessisse, in sinum Abrahæ; quem etiam sibi reseruari sperabat. Huc ergo se descensurum dicit. Nam in inferno hic sinus. Aduersarij vt hos nodos soluant; aliò confugiunt. negant dicere se descensurum ad filium in sepulcrum; sed propter filiū ad sepulcrum descensurum, hoc est se mærore moriturum. Sed hoc Hebræo fonti non nisi violenter accommodant. Versioni LXX. aut

Vers. 35.
30.
Infernus propriè sumendus nō de sepulcro.

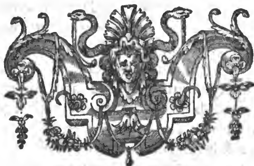
nostræ nullo modo: nisi vt *ad* pro *super*, & *super*, pro *propter* capiatur. Apage. an tam imbecilli & fracto animo patrem tribuum putant; Quot mulierculæ vnigenitis superstites? Parcunt etiam veritati; quia Hebraicè non est בעבור *Baghabur propter filium*, sed est על-בני *Ghel-Beni* vt & Chaldaicè, hoc est *ad filium* vel *super filium*, hoc est vt LXX. πρὸς τὸν υἱὸν, quibus includitur relatio ad locum vbi filius degebat. Quando verò על sumendum pro ideo vel propter; solet addi שם *Scem* aut quid simile. Sensus itaque est, consolationem nullam se admissurum donec Iosephum videat: quem visurus non sit iam mortuum, donec illi in communi iustorum receptaculo apponatur.

31. **Eunuchus pro palatino, etiam non exsecto.** EVNVCHO] Hebræum סרים *Seris*, non exsectum modò significat, sed & quemlibet Regium ministrum, sicut docent hîc Diodorus & Gennadius, & Procopius *inf. ad cap.* 39. Nam Orientalibus (secundum nonnullos) omnes Regij cubiculi custodes, & aulici quique Regibus propinquiores, vocabantur Eunuchi. ortâ appellatione, quoniam initio Eunuchis prætiosiorum cura demandari solita. inde extensa vox ad ipsum munus. Sic inferius pincerna & pistor Pharaonis Eunuchi vocantur *cap.* 40. *in prin.* Talis iste Putiphar, qui & vxorem habuit infer. cap. 39. & à Chaldæo vocatur RABRAHAM hoc est præfectus seu Satrapa. Quare superflua sunt quæ ex Terentio & Philostrato accumulantur ad probandum Eunuchos cum mulieribus solere. Aptiùs hinc colligeretur, si veri Eunuchi forent, exsecti; falsum esse quod à Claudiano & aliis proditum Eunuchismum hûc Orphei, vel Persarum inuentum. Longè namque antiquius esset. Secundò falsum & illud Claudiani eunuchos numquam militiæ præfectos: quæ ambo ille lib. 6. in Eutropium prodidit.

32. **Conciliatæ versiones.** MAGISTRO MILITVM] Hebraicè *Sar hattabachim*, quod LXX. vertunt ἀρχιμαγείρῳ, quod quidam vertunt, *Principi coquorum*: plus æquô vocem restringentes, vt etiam qui *Principi laninum* vertunt. Nam hæ versiones non ad modum plausibiles sunt, & cum Latina nostra vix queunt in concordiam redigi. Hebræum הטבחים *Hattabachim* formatur à themate *Tabach* quod in genere significat iugulare, mactare, trucidare. Græcum quoque μαγειρεύειν teste D. Hieronymo significat vniuersim occidere: vnde coqui dicti μάγειροι, quod coquendas pecudas priùs occidant: à voce μάχις, quæ Phauorino idem quod Machæra. Sed de qua occisione loquitur? vtique de qua noster accepit. id verisimillimum fuisse magistrum militum, & custodiæ Regiæ præfectum, sicut & Nabuzardan ille 4. *Reg. vlt.* Et olim præfecto Regiæ custodiæ munus incubuit, facinorosos in carcerem compingendi, & curandi eos custodiri, vt de nostro Putiphare videbimus *infer. cap.* 40. 3. ius etiam illis damnatos occidendi. De Banaiâ (qui præfectus custodiæ Dauidis, nempe Cerethi & Phelethi cohortibus 2. *Reg.* 20. *in fine*) legimus iussum 3. *Reg.* 2. occidere Adoniam *vers.* 25. & Ioab *vers.* 30. & Semei *vers.* 46. omnes

ad ne

ad necem à Rege damnatos. idem etiam mox toti exercitui præpositus 3. *Reg.*4. *verſ.* 4. Talis ergo Putiphar *princeps mactantium* Hebræis & LXX. Et quia militum eſt homines partim flammâ partim ferro abſumere, & Principis iuſtitiam exequi; per metaphoram *Princeps carnificum*, *laniorum*, *coquorum* aliquo modo dici poteſt. Sulpitius Seuerus nimis obſcurè vocat *Præpoſitum & curatorem Regium.*

CAPVT TRIGESIMVM OCTAVVM.

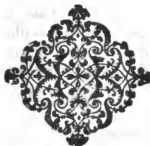
1. EODEM tempore descendens Iu-
das à fratribus suis,diuertit ad vi-
rum Odollamitem, nomine Hi-
2. ram. * Viditque ibi filiam homi-
nis Chananæi, vocabulo Sue:&
accepta vxore, ingressus est ad
3. eam. * Quæ concepit,& peperit filium,& vocauit
4. nomen eius Her. * Rursumque concepto fœtu,na-
5. tum filium vocauit Onan. * Tertium quoque pe-
perit: quem appellauit Sela? quo nato, parere vl-
6. tra cessauit. * Dedit autem Iudas vxorem primo-
7. genito suo Her, nomine Thamar. * Fuit quoque
Her primogenitus Iudæ, nequam in conspectu
8. Domini: & ab eo occisus est. * Dixit ergo Iudas
ad Onan filium suum: Ingredere ad vxorem fra-
tris tui, & sociare illi, vt suscites semen fratri tuo.
9. * Ille sciens non sibi nasci filios, introiens ad vxo-
rem fratris sui,semen fundebat in terram, ne libe-
10. ri fratris nomine nascerentur. * Et idcirco percussit
eum Dominus, quòd rem detestabilem faceret.
11. * Quam ob rem dixit Iudas Thamar nurui suæ:
Esto vidua in domo patris tui, donec crescat Sela
filius meus: timebat enim ne & ipse moreretur, si-
cut fratres eius. Quæ abiit, & habitauit in domo
12. patris sui. * Euolutis autem multis diebus,mortua
est filia

eſt filia Sue vxor Iudæ; qui poſt luctum cõſolatio-
ne ſuſcepta, aſcẽdebat ad tonſores ouiũ ſuarũ; ipſe
& Hiras opilio gregis Odollamites, in Thamnas.* 13.
Nunciatũque eſt Thamar quòd ſocer illius aſcen-
deret in Thamnas ad tõdendas oues.* Quæ depo- 14.
ſitis viduitatis veſtibus, aſſumpſit theriſtrũ; & muta-
to habitu, ſedit in biuio itineris, quod ducit Thã-
nam: eò quòd creuiſſet Sela, & non eum accepiſſet
maritũ.* Quem cum vidiſſet Iudas, ſuſpicatus eſt 15.
eſſe meretricem: operuerat enim vultum ſuum, ne
agnoſceretur.* Ingrediensque ad eam, ait: Dimitte 16.
me vt coëam tecũ: neſciebat enim quòd nurus ſua
eſſet. Qua reſpondente: Quid dabis mihi vt fruaris
concubitu meo?* dixit: Mittam tibi hœdum de 17.
gregibus. Rurſumque illa dicente: Patiar quod vis,
ſi dederis mihi arrhabonem, donec mittas quod
polliceris.* Ait Iudas: Quid tibi vis pro arrhabone 18.
dari? Reſpondit: annulum tuum, & armillam, & ba-
culum quem manu tenes. Ad vnum igitur coitum
mulier concepit,* & ſurgens abiit: depoſitoque ha- 19.
bitu, quem ſumpſerat, induta eſt viduitatis ve-
ſtibus.* Miſit autem Iudas hœdum per paſto- 20.
rem ſuum Odollamitem, vt reciperet pignus
quod dederat mulieri: qui cùm non inueniſſet
eam,* interrogauit homines loci illius: Vbi eſt mu- 21.
lier quæ ſedebat in biuio? Reſpondentibus cun-
ctis: Non fuit in loco iſto meretrix.* Reuerſus eſt 22.
ad Iudam, & dixit ei: Non inueni eam: ſed & ho-
mines loci illius dixerunt mihi, numquam ſediſſe
ibi ſcortum.* Ait Iudas: Habeat ſibi, certè menda- 23.
cij arguere nos non poteſt, ego miſi hœdum quem
promiſeram: & tu non inueniſti eam.* Ecce 24.

NNn autem

autem post tres menses nunciauerunt Iudæ, dicen-
tes: Fornicata est Thamar nurus tua, & videtur vte-
rus illius intumescere. Dixitque Iudas, producite
25. eam vt comburatur.* Quæ cùm duceretur ad pœ-
nam, misit ad socerum suum, dicens: de viro cuius
hæc sunt: concepi cognosce cuius sit annulus, & ar-
26. milla, & baculus.* qui, agnitis muneribus, ait: Iu-
stior me est: quia non tradidi eam Sela filio meo:
27. Attamen vltrà non cognouit eam.* Instante autem
partu, apparuerunt gemini in vtero: atque in ipsa
effusione infantium vnus protulit manum, in qua
28. obstetrix ligauit coccinum dicens: * Iste egredie-
29. tur prior.* Illo verò retrahente manum egressus est
alter: dixitque mulier: Quare diuisa est propter te
maceria? & ob hanc causam vocauit nomen
30. eius Phares* postea egressus est frater
eius, in cuius manu erat
coccinum: quem
appellauit
Zara.

ARGV

ARGVMENTVM.

Recensetur concubitus Iudæ cum Thamar, & inde orta soboles.

Otiùs fit mentio Iudæ & posteritatis eius, quàm aliorũ Vers. 1.
fratrum, quia ex Iudâ de Thamar CHRISTVS nascitu-
rus. præterea in hoc concubitu multa mysterij plena: &
expediebat narrari, ne Iudæi gentiles despicerent, cũ
tribus nobilissima ex Chananæis descẽderet. *Gennadius.*
EODEM TEMPORE] Iudas valdè iuuenis eodem anno statim post
venditum Iosephum vxorem duxit: in anni fine suscepit Her: anno
primo sequente natus Onam, secundo sequente Sela. Her cùm esset
XVII. annorum Thamaram duxit, anno post patris coniugium deci-
mo octauo, sequenti anno decimonono, ætatis suæ decimo octauo
Onam accepit vxorem fratris demortui, & eodẽ ipse anno à Deo oc-
cisus. debebatur Sela iam septemdecim & ampliùs annorum Tha-
maræ: sed Iudas differebat. illa sterilitatis impatiẽs fortè biennio post
mortuum Onam, Iudæ coniugij anno vicesimoprimo Iudam decepit,
& ex eo concepit, & anno vicesimo secũdo geminos peperit. demum
anno vicesimotertio Iudæ coniugij, Iacob cum liberis & nepotibus
ingressus est Ægyptum. DESCENDENS] ex Dothaim terrâ magis 1.
Aquilonari, & ideo altiore, in Odollam magis Australem. sic 1. Reg. Odolla.
22. 1. parentes Dauid ex Bethleem dicuntur in Odollam descendere.
A FRATRIBVS] fors improperantibus illi, quòd causa venditionis
fraternæ foret.
NOMINE HIRA.] *Hira* interpretatur vidẽs fratrem. *Odollamites*, te-
stimonium in aqua. ALLEGORICE CHRISTVS verus Iudas descendit Hira.
ad Iordanem & à Ioanne baptizaretur, & accepit vxorem filiam Cha-
nanæi, synagogã filiam Diaboli; quæ genuit illi tres filios, hoc est tres
Apostolorum quaterniones, & post desiit parere. *vide Lipoman. hîc.*
VIDIT] concupiuit. CHANANÆI] vox Hebræa † significat aliquã- VERS. 2.
do mercatorem Prou. 31. 24. *cingulum tradidit Chananæo.* Hîc malo ca- 2.
pere de gente. Nam hoc imputat Iudæ Moyses, de gente tam inuisâ Chananæus
maioribus suis vxorem duxisse. SVE] sic scribendum cum Seuero quid.
Sulpitio. hodie aliis punctis *suagh.* Non est nomen filiæ, sed patris eius
soceri Iudæ: nam Hebraicè additur pronomen masculinum; & proba-
tur ex v. 12. infer. & 1. Paralip. 2. 2. VERS. 3.
VXORE] explicandi gratiâ hoc noster addidit. VERS. 4.
VOCAVIT] ipse Iudas pater. Hebraicè; ויקרא *Vaikra* VERS. 5.
VOCAVIT] mater. nam Hebraicè, ותקרא *Vatikra.* 3.
APPELLAVIT] mater. ex Hebræo. Hinc patet † promiscuè pa- Nomen fi-
trem & matrem filiis nomen imposuisse: penes patrem tamẽ ius mu- lio etiam mater imponebat.

tandi, vt s. de Beniamin, & indicat Euangelista S. Lucas cap. 1. de Ioanne.

4. Mentiri & mendacium Hebraismus pro defectu.

PARERE VLTRA CESSAVIT] Hebræis *mentiri & mendacium*, Genericum est ad omnem defectum veritatis, spei, rerumque. כזב *Cazab*, mẽtiri & deficere, hinc *Chezib*, hoc loco noster meliùs reddidit, quàm LXX. vel Chaldæus, vel recentiores, qui acceperunt quasi proprium loci nomẽ, vbi illâ Iudæ hos filios pepererit *vide hîc D. Hiero. & Oleastrum*. Aquila, vt noster; *sicut partus eius*; seu vt alij citant eum, *& factũ est vt mentiretur in partu*: seruato Hebraismo, eodem sensu. sic sumitur *mentiri*: Abacuc. 2. 17. *mentietur opus oliuæ*. 4. Reg. 4. 16. *Noli mentiri ancillæ tuæ*. psal. 4. 23. *vt quid diligitis vanitatem, & quæritis mendacium?* Isai. 58. 11. *fons cuius non deficient aquæ*. Hebraicè, *non mentientur*. sic dicitur *iniquitas sibi mentita*, hoc est non satisfecisse spei datæ.

VERS 9. 5. Thamar palæstina

THAMAR] Philo *lib. de Nobilitate*; scribit fuisse Palæstinam.

HER] corruptus est liber Seueri Sulpitij, habens *Heth*. Hebraicè ער. Græcè ἤρ.

VERS. 7. 6. Nequam in conspectu Domini. 7. Her & Onan peccatum.

NEQVAM IN CONSPECTV DOMINI] πονηρὸς ἐναντίον κυρίου. LXX. verè & intolerabiliter nequam, indignus cui Deus parceret. Her & Onan fratrum, Hebræi & Christiani quoque censent idem fuisse peccatũ, nempè immunditiæ; eo quod in actu matrimonij se retraherent, & sic semine extra vas debitum fuso generationem impedirent. diuerso tamen fine ambo. Her, ne puerperia & liberorum lactatio de pulchritudine coniugis, quam deperibat, quidquam decerperet. Onan ne fratri suo filios gigneret. in hoc inuidiâ, in illo libido dominabatur, in vtroque summa sceleris atrocitas quantum in ipsis, & naturæ iura violabant, & hominem perdebant; & humani generis, quam texuerat Deus, telam graui flagitio abscindebât. Nec immeritò sacra Scriptura subiungit, *rem detestabilem operatos*. Martialis; aliàs impurus scriptor, & in multis indignus lectu, in hoc dignus laude, quod acerbissimè perstringat *lib. 9.* fœdum quendam masturbatorem, Ponticum, & concludat homicidam esse hoc ipso nomine, quia mollis: initium epigrámatis est: *Hoc nihil esse putas? scelus est mihi crede, sed ingens, Quantum vix animo concipis ipse tuo &c.*

8. Her & Onan à quo occisi.

OCCISVS EST] vt † & frater plagâ insolitâ, sed tali quâ manifestum esset hominibus propter scelus aliquod atrox interemptos opinor ministerio Angeli mali, quo solet Deus vti in vltione exigendâ, *ps. 77. v. 49. immissiones per Angelos malos*. fortè hîc Asmodeus fuit, necator libidinosorum maritorum Saræ. *Tobiæ 3. 7.*

VERS. 8. 9. Fratris relictam sine liberis, frater ducebat.

INGREDERE] iam ego in more positum, quod postea lege sancitum, vt fratris sine liberis relictam frater duceret, *Deutero. 25. 5. Ruth. vlt. 10.*

VERS. 9. 10. Enallage numeri.

NON NASCI SIBI FILIOS] primogenitum, censendum fratris filium. Nam ceteri filij ipsi gignenti nascebantur, & dicendi filij Onan. vides inuidiam, ne fratri luceret, sibi ipsi lucernam exstinguebat. pluralis ergo per enallagen pro singulari. Et nota TROPO-

loc. supplicium istorum fratrum confessarijs vtile memoratu hoc æuo omnium inquinatissimo. VERS. 11.

ESTO VIDVA] Moris hinc videtur fuisse, vt quæ in familiam vnà nupserat, illius familiæ addicta maneret, quàdiu aliquis superesset cōsanguineus, qui defuncto semen suscitare vellet. Iuxta hunc morem, sine soceri consensu, non licebat Thamaræ, aliunde sibi conditionem quærere. Iudas autem; timens, ne Selæ simile quid ac fratribus accideret; varijs promissis viduam frustrari statuerat, donec ipsa, moræ pertæsa, peteret ab eo licentiam alteri nubendi. Quod illam non latebat, sed nolebat ex aliâ stirpe, quàm Abrahami prolem: & simul sterilitatis improperium oderat: quam obrem stropham commenta, quam in caput Iudæ, vel cum vitæ periculo, verteret. Viduæ permanebant in familia in qua nupserant.

MVLTIS DIEBVS] biennio fortè post Onani obitum. VERS. 12.

TONSORES OVIVM] Iudæi non vellebant lanam, sed tondebant. hinc patet in Oriente antiquiorem fuisse tonsionem. Plinius lib. 8. videtur indicare vulsionem antiquiorem: sed Latinis. nam vellus à vellendo. Præterea vides morem celebrandi conuiuij quando oues tondebantur. 1. Reg. 25. de Nabal, & 2. Reg. 13. de Absalone. 12. Tondere antiquius. 13. Cōuiuiū celebrabatur die tōsionis gregum.

HIRAS OPILIO] rectè. is de quo supra v. 1. vt patet ex LXX. D. Hieronymus legit רעה Rogheh, pastor. non רעה Reghth, amicus, vt hodie. LXX. fauent D. Hieronymo.

THAMNAS] locus tonsionis ouium, qui tempore D. Hieronymi ingens vicus. dubium an tribus Iuda, an Dan. illud verisimilius, & diuersum à Thamnata Samsonis Iudic. 14. v. 1. VERS. 13. Thampas. Thamnata.

VIDVITATIS VESTIBVS] peculiares ergo fuere viduis. patet etiam ex libro Iudith, vbi de hoc plura. cap. 10. 2. VERS. 14. Viduitatis vestes.

" ASSVMPSIT THERISTRVM] peplo se obduxit & celauit. de Theristro in hunc modum Lipomanus; Est autem צעיף Zaiph genus vestis, quo mulieres operiunt caput seu faciem pepolum videlicet, sindon amictusque lineus, ac velum æstiuale, propereaque ab æstate nomen sortitur apud Græcos. ducitur enim ἀπὸ τοῦ θέρους & dicitur theristrū. Eratque is ornatus fæminæ, quæ nullo in mærore esset. hæc verissima. vide sup. 24. v. 65. 15. Theristrū.

SEDIT IN BIVIO ITINERIS] Sic olim scorta solita, vnde & mœchæ Semitariæ Latinis dictæ, quod in Semitis prostarent, maximè vbi plures semitæ iungerentur, nam sibi plures aduentores. D. Hieronymus cōstanter in Quæstionibus, & in locis Hebraicis affirmat, עינים Ghenaim significare biuiū, vbi diligentiùs viator debet aspicere quod iter deligat ratio addita ostendit sensu id potiùs, quàm vocis significatu obtinere. putarem, cùm propriè significat oculos, posse etiam verti, sedit in oculis itineris, hoc est iter facientium, loco vbi ab omnibus transeuntibus aspiceretur, quo sensu etiam capio illud, Ezech. 16. 15. exposuisti fornicationē tuā omni trāseunti, & 25. diuisisti pedes tuos omni trāseunti. Quod ad nostrū locū attinet, puto fuisse biuium, seu viarū duarum diuisionē, 16. Semitariæ mœchæ. 17. Scorta olim in biuijs. Locus Ezech. 16. v. 15. & 25.

qua iter erat ad duos fontes, quos in æstu viatores petere soliti:& sic etiã locus libidinis illex erat.id autẽ puto,quia Hebraicè ad verbũ; *& mansit in ostio Ghenaim*, quod cùm sit duale significat duos fontes vel duos oculos.ideo noster *biuiũ*.LXX.*πρὸς τὰς πύλας Ἐναν ad ostia Enan.* Chaldæus,*in separatione* עינין *Ghanin* retentâ ambiguitate vocis. Viatores cùm ad biuium perueniunt,subsistunt, & de electione viæ deliberabundi oculis,qui in vnã hactenus viam intenti,quasi ostium pandunt in duas,quas circumspiciant,donec alteram præferant.

VERS. 15. NE AGNOSCERETVR] additum à nostro & LXX.

VERS. 16. 18. Ingredi. INGREDIENSQVE AD EAM] non accipitur vt solet, sed propriè. nam ante congressum multa adhuc verba interposita:sed significat cũ ea locutum, & in locum aliquem ab arbitris remotiorem secessisse. quis enim credat palam in biuio scortatos?

VERS. 17. 19. Hoedus caprarum. 20. Hebraism. quo genus idem in genitiuo additur precudi. 21. Locus Daniel 8.5. HOEDVM DE GREGIBVS] Hebraicè; *hædum caprarum*, ponitur plurale pro singulari. *hoedum capræ filium*. constat hac phasi significari tenerum fuisse,& qui adhùc matrem sequeretur, nondum ab vberibus auulsus. Quando enim Hebræi nomini pecudis addunt genitiuum † pluralem fæminarum eiusdem generis, indicant illud animal adhuc nouellum & quasi rumans esse.Sic sup. 27. 9. vbi noster vertit *hoedos optimos*,& v.16.vbi simpliciter vertit *hædorũ*,Hebraicè habes *hœdos caprarum*.Sic sup.37.31.dixir,*sanguinem hœdi*, Hebraicè, *hirci caprarum*, hoc est hœduli.sic ps.113.4.*colles exultant sicut agni ouium*. hoc est *sicut agnelli petulci*, & Daniel. 8. 5. Alexander Magnus Metaphoricè vocatur,*hircus caprarum*;& non simpliciter, *hircus*, eo quòd Monarchiam inuasit adhuc luxuriante iuuentâ.

VERS. 18. 22. Arrhabo. ARRHABONEM] vides vocem merè Hebræam; ערבון *Gherrabon*. LXX.vocem retinent *ἀῤῥαβῶνα* Chald.explicat pignus.Hoc planè significat,& solitum meretricibus dari, in antecessum, patet ex Plauti *Truculento*,vbi adolescens rusticus syllabam priorem, sermonis imperitiâ,detruncat:sed acutissimè.S.tene hoc tibi,Rabonem habeto, mecum vt hanc noctem sies.

As. Perij,Rabonem? quam esse dicam hanc beluam?
Quin tu Arabonem dicis? S.at facio lucri,
vt Pranestinis conia,est ciconia.

VERS. 19.

23. Annulis signatorijs Iudæi vsi. ANNVLVM] sigillum.vide quàm dementatus œstro cupidinis, qui pro vno hœdulo talia pignori opponat.

24. Armillis Iudæi viri vsi, & torquibus. ARMILLAM] Hebraicè פתיל *Pethil*,incertum quid significet:puto fuisse armillã aureis & sericeis filis intẽtam,LXX. *ὁρμίσκον* monile seu torquẽ.alij *taniam* vertunt,Chaldæus *palholum*. Notát Cyrillus & Procopius,priscos Chaldæos patrio more torques collo & manu gessisse: ipsos quoque capillos coronare solitos:idque fortitudinis & nobilitatis inter illos signum fuisse.

25. Pedum seu baculus iter facientium. BACVLVM] Procopius vult hunc fuisse quasi sceptrum Iudæ, in signum regni ex eo proditurі. quasi verò Iudas id tum sciuerit. Potiùs ex more

ex more iter facientium baculum pro scipione, seu pedo ferebat, quod de Arabibus testatur Strabo *lib.* 16. de Iacob patriarchâ habuimus *sup.* 32.10. In baculo meo transiui Iordanem.

AD VNVM IGITVR] noster, vt intelligi facile prætermisit, *Et dedi ei*, scilicet petita: quod tamen est Hebraicè, Græcè, & Chaldaicè. Reliqua explicuit optimè.

MERETRIX] huiusmodi pestis adolescentiæ vocatur ab Hebræis הקדשה *Hakkedescah*. separata. Græcis πόρνη. VERS. 21. 26. Separata.

MENDACII ARGVERE] Hebraicè, *Ne & nos simus contempti.* Ne res publicetur, & iactet illa se mecum congressam, neque me pactis stetisse. Chald. & LXX. *ne simus derisui*. idem est sensus, noster rem explicuit. VERS. 22.

PRODVCITE EAM VT COMBVRATVR] Si vt Iudex fert sententiã, præceps fuit, reã nõ audita: si, nõ vt Iudex, sed vt eam apud côuentũ, vbi iudicia solebãt exerceri, accusaturus de adulterio, minùs peccat, & loquitur quasi de notorio crimine, quod nequeat inficiari; certus non esse grauidam ex Sela qui sponsus eius. Communior opinio est Iudam, vt patrem familias, in nurum sententiam tulisse, iudicis auctoritate: & tum adulterij pœnam, ignis fuisse. Puto illud *producite*, exponendum, de domo in carcerem, vt illic asseruetur donec pepererit, & postea comburatur. VERS. 24.

AD POENAM] non statim subeundam, sed post partum.

MISIT AD SOCERVM] palàm, vt constaret omnibus, eam ex socero grauidam: & ideò vel vtrumque plectendum, vel vtrumque absoluendum. VERS. 25.

IVSTIOR ME EST] Hebraicè, *Iustificata est ex me.* hoc est præ me potest iusta censeri. Non quòd minùs peccarit: sciens enim adulterium & incæstum commisit Thamar: Iudas verò solam scortationem committere voluit. sed si finem solum spectes, minùs mala Thamar, quoniam solus amor prolis eam impulit, Iudam sola libido. Præterea totius mali prima Iudas causa. Nam iniustè illam marito priuarat: ipsa Iudam decepit: sed in vltionem. Iniustior itaque ille, qui iniurius non prouocatus. Itaque *Iustior* hîc significat minùs iniustam. Porro quod † Franciscus Georgius *Problema.* 165 *sect.* 4. negat Thamaram peccasse, quia mysteriosè id egit: erroneum est. nec iuuat eũ ratio illa. Nam si quidquam valeret; cùm in veteri testamento cuncta illis in figuram contigerint; liceret eodẽ modo Aman incæstũ, Dauidis adulteriũ, Absoloni perduellionem à peccato absoluere. D. Chrysost. *hom.* 62. hac in re tam Iudam, quàm Thamar videtur velle excusare, sed vt opinor, dumtaxat istam ab affectione libidinis, illum ab ipsa incestus & adulterij deformitate, quoniam illam non nouerat. Sic etiam intelligendi S. Ambrosius *in Lucam* & Theodoretus *q.* 94. Numquam negarent isti Sancti Iudam fornicatum, & Thamar adulterium incæstuosum commisisse. Nam S. Chrysost. *hom.* 1. & 3. *in Mattha.* apertè eis hæc crimina adscribit, vt & S. Hieron. *hic in Quæstionibus.* & D. Augustinus *lib.* 22. *contra Faustum*, egregiè docens diuinam prouidentiam ex apertè malis clara bona

27. Iustificari ex aliquo. Thamar grauius peccauit quàm Iudas. Thamar quo pacto iustior Iuda. 28. Fran. Georgij error. 29. Sancti Patres conciliantur.

bona elicere. verùm non ideo omnia facta probanda; ex quibus bona sequuntur, aut per quæ futura bona significantur. Grauius etiam labitur † Fran. Georgius *Problema.267.* vbi addit fornicationem tunc non-

30. Franc Georgij alius error. dum fuisse prohibitam. si loquitur de lege Mosaica *Deutero. 23. 17.* ineptum hoc: nam sufficit iure naturali, ac diuino prohibitã, quã semper fornicatio mortale peccatum fuit. Quod si non fateatur, videant eius defensores quo pacto hunc errorem excusent, ab errore Græcorum: qui damnatus. QVIA NON TRADIDI] subaudi, idcirco, hoc fe-

31. Thamar absoluta, vidua remãsit. cit. ATTAMEN VLTRA] dimissa ergo illi pœna; Iudâ absoluente, & Sellã iniuriam remittere. Vel si Iudas tantum accusator erat, ipso, vt correo criminis, actionem deferente; ac, vt fieri solet, quando priuatæ iniuriæ nullus vindictam prosequitur, iudicibus publicam iniuriam dissimulantibus. Postea Thamar nec Iudas attigit, vt potè cum filijs nuptam; nec Sella, quia cum patre suo rem habuerat; nec ipsa cuiquam nubere voluit, contenta ex Abrahę filijs stirpem habere. *S. Ambrosius & Theodoretus.* Sella verò aliam duxit, ex qua liberos suscepit, *patet Num. 26. v. 19.*

VERS. 27. APPARVERVNT] obstetrix in manu vterũ admotã cognouit duos

32. Coccini fili alligatio. intus moueri, & quasi luctari quis prior exiret. COCCINVM] duplicatum filum coccineum, vt constaret vter esset primogenitus, si duos simul effunderet, *ita Diodorus.* magis arridet filum fuisse coccibis tincti, seu dibaphi. Hoc suadet Hebræum שני *Scani* à radice שנה *Scanach* duplicare. Cur alligauit causam dixi ex Diodoro. cur coccinum potius, quàm alterius coloris? an quia non alius tam ad manũ? an quia vetus superstitio (passim hodie viget in Silesiâ, Morauiâ, & alijs Germaniæ locis) putare huiusmodi coloris licio vel tæniâ fascinũ arceri; *lege D. Chrysost. hom. 12. in 1. ad Corinth.* Mouerit hoc mulierculã, quæ inscia mysterio cooperabatur. nam isto filo significabatur CHRISTVM mundi saluatorem ex hoc partu nasciturum.

VERS. 29. RETRAHENTE] cuncta hæc præternaturalia; mysterij significandi causâ accidisse docet S. Chrysost. *hom. 62.*

EGRESSVS EST] Phares, ex quo nasciturus IESVS Dominus.

DIXITQVE MVLIER] obstetrix ægrè ferens, se deceptam: metuens etiam, ne violenta, hæc eruptio matri aut gemellis noceret.

33. Secundinæ vocantur maceria. QVARE DIVISA EST PROPTER TE MACERIA] pro maceriã, *diuisionem* Aqu. & Symm. transtulerunt. LXX. *διακόπη διὰ σὲ φραγμός.* *quid propter diuisa est sepes?* Sensũ puto. Quare frater tuus primus egredi volens secundinas quibus eratis in vtero inuoluti disrupit? an vt tibi viam præpararet, vti prior exires? eodem sensu Hebræa, *quare super te diuisa est diuisio*] super ponitur pro propter, & diuisionẽ vocãt id quod diuisum. PHAREZ] significat † separationẽ siue diuisionẽ vt exponit

34. Pharez. Daniel c. 4. 28. PHAREZ. *diuisum est regnũ tuũ; & datũ est Persis & Medis.* ALLEGOR. Nũ Pharez CHRISTVS, qui venit diuidere affectus, carismos, & Ecclesiã quæ ante vnaniũ erat Iudæorum, in Iudæos & gentes?

VERS. 30. POSTEA EGRESSVS] Seuerus Sulpitius, Censet postero die natum; crediderim cum aliis, minus interuallum intercessisse.

ZARA

ZARA] Orientem significat זרח quod vnum ex nominibus CHRISTI: potest autem diuersis rationibus vterque gemellus CHRISTI figura allegoricè esse. *de quo lege D. Ireneum lib. 4. cap. 42. Chrysost. & Theodore. sup. S. Ambrosium lib. 3. in Lucam. paullo ante medium D. August. lib. 22. contra Faustum cap. 63. & 64.* 35. Zaraph.

CAPVT TRIGESIMVM NONVM.

EGITVR Ioseph ductus est in Ægy- 1.
ptum, emitque eum Putiphar eunuchus
Pharaonis, princeps exercitus, vir Ægy-
ptius; de manu Ismaëlitarum, à quibus
perductus erat, * Fuitq; Dominus cum eo, & erat 2.
vir in cunctis prosperè agens: habitauitq; in domo
Domini sui, * qui optimè nouerat Dominum esse 3.
cum eo, & omnia, quæ gereret, ab eo dirigi in ma-
nu illius. * Inuenitq; Ioseph gratiam coram domi- 4.
no suo, & ministrabat ei, à quo præpositus omni-
bus gubernabat creditam sibi domum, & vniuersa
quæ ei tradita fuerant. * benedixitq; Dominus do- 5.
mui Ægyptij propter Ioseph: & multiplicauit tam
in ædibus quàm in agris cunctam eius substan-
tiam: * nec quidquam aliud nouerat; nisi panem 6.
quo vescebatur. Erat autem Ioseph pulchra facie,
& decorus aspectu: * Post multos itaque dies in- 7.
iecit domina sua oculos suos in Ioseph, & ait: Dor-
mi mecum. * Qui nequaquam acquiescens operi 8.
nefario, dixit ad eam: Ecce Dominus meus, omni-
bus mihi traditis, ignorat quid habeat in domo
sua: * nec quidquam est quod non in mea sit po- 9.
testate, vel non tradiderit mihi, præter te, quæ vxor

OOo eius

eius es: quomodo ergo possum hoc malum face-
10. re, & peccare in Deum meum?* Huiuscemodi ver-
bis per singulos dies & mulier molesta erat adoles-
11. centi: & ille recusabat stuprum. * Accidit autem
quadam die vt intraret Ioseph domum, & operis
12. quippiã absque arbitris faceret:* & illa, apprehen-
sa lacinia vestimenti eius, diceret: Dormi mecum:
Qui relicto in manu eius pallio fugit, & egressus
13. est foras. * Cumq; vidisset mulier vestem in mani-
14. bus suis, & se esse contemptam, * vocauit ad se ho-
mines domus suæ, & ait ad eos: En introduxit vi-
rum Hebræum, vt illuderet nobis: ingressus est ad
me, vt coiret mecum, cumque ego succlamassem,
15. * & audisset vocem meam, reliquit pallium quod
16. tenebam, & fugit foras. * In argumentum ergo fi-
dei retentum pallium ostendit marito reuertenti
17. domum, * & ait: Ingressus est ad me seruus He-
18. bræus quem adduxisti vt illuderet mihi:* cúmque
audisset me clamare, reliquit pallium quod tene-
19. bam, & fugit foras.* His auditis dominus, & nimiũ
20. credulus verbis coniugis, iratus est valde: * tradi-
ditq; Ioseph in carcerem, vbi vincti regis custo-
21. diebantur, & erat ibi clausus. * Fuit autem Domi-
nus cum Ioseph, & misertus illius dedit ei gratiam
22. in conspectu principis carceris. *Qui tradidit in
manu illius vniuersos vinctos qui in custodia te-
nebantur: & quidquid fiebat, sub ipso erat.
23. * Nec nouerat aliquid cunctis ei cre-
ditis: Dominus enim erat cum
illo, & omnia opera
eius dirigebat.

ARG.

ARGVMENTVM.

Deus Ioseph gratiosum reddit hero, diabolus amabilem heræ; quæ à casto iuuene reiecta, accusat innoxium: sed clausus in carcere gratiam apud commentariensem inuenit.

IGITVR] intermissa cap. 37. narratio nunc continuatur. Vers. 1.
Causa ordinationis interrupti, quòd Rubeni primogenituræ commoda diuidenda erant, inter Iudam, & Ioseph. priùs actum de Iudâ cap. 38. nunc de Ioseph.
A QVIBVS] qui illum in Palæstinâ emerant à fratri- 1. Ioseph bis venditus.
bus, iidem nunc in Ægypto vendiderunt Putiphari. bis tantùm venditus fuit, semel à fratribus, iterum ab Ismaëlitis.

FVITQVE DOMINVS CVM EO] semper cum diuina gratia comitabatur, omnia illi expediens, & omnibus gratum reddens. *Sic Chrysostom. sup.* Vers. 2.

VIR IN CVNCTIS PROSPERE AGENS] Vir non ætate, sed prudentiâ & maturitate, cui cuncta prosperè cedebant. 2. Vir prudentia.

HABITAVIT. &c.] Inter famulos domesticos & vrbanos, non in agris cum rusticâ familia.

QVI OPTIME NOVERAT] vnde nouerat? putem ipsâ experientiâ, qua videbat omnia illi quasi in manibus crescere, & (vt sic dicam) quicquid calcabat rosas fieri, quicquid tangeret auro refulgere. D. Hieronymus refert quandam Hebræorum Traditionem, & sequitur illam Rupertus: Putipharem id inde collegisse, quòd cùm formâ Iosephi illectus, flagitium cogitaret obiicere, subitò diuinâ percussum vltione; vt, qui vir erat antea, iam arefactis virilibus, nihil ampliùs cum fœminis posset: & ideo creatum postea Sacerdotem Heliopoleos, & quam ante cladem susceperat, filiam Asenech, ipsi Iosepho coniugem datam. infer. cap. 41. *&* *v.* 50. Sic cognouisse Ioseph Deo dilectum. Facilè apparet commentum. nam nec Moyses rem tantam silentio inuoluisset: & hos Putiphares, non vnum sed duos fuisse docent Chrysostom. *hom.* 63. & Augustinus *q.* 136. & insinuant Philo & Iosephus. Sanè herus iste Iosephi scribitur: פוטיפר *Potiphar* & fuit Pharaonis Protospatarius: ille autem Hierophanta scribitur פוטיפרע *Potipheragh* vide infer. c. 41. 45.

Vers. 3.
3. Fabella Iudaica refutatur.
4. Asenech.
5. Putiphares duo.

DIRIGI] prosperari, fortunari † sic solet sumi, vt infer. v. vlt. *Dominus erat cum illo & omnia opera eius dirigebat.* psal. 5. 9. *propter inimicos meos dirige in conspectu tuo viam meam.* psal. 100. 7. *qui loquitur iniqua, non direxit in conspectu oculorum meorum.* Prou. 28. 13. *Qui abscondit scelera sua non dirigetur.* Osee. 12. 3. *in fortitudine suâ directus est cum Angelo.*

6. Dirigere pro prosperare.
Vers. 4.

A QVO PRÆPOSITVS] addit Iosephus herum iussisse vt & artibus liberalibus operam daret, & victu quàm cæteri serui meliore

7. Iustini locus ex Trogo.
Ioseph non fuit Magus.

vteretur. Quod autem Trogus Pompeius apud Iustinum *lib.36.* narrat magicis artibus imbutum, id vel mendacium est apertum, vel de Sapientiâ Ægyptiorum intelligendum.

CREDITAM SIBI DOMINVM] totam domum, & negotia familiæ sibi credita curabat.

VERS. 5. BENEDIXITQ;] in Hebræo, Græco, & Chaldæo quædam hîc præ-

8. cedunt, quæ vt non necessariò repetita noster interpres prætermisit, nempe: *Et factum est ab eo tempore, quo constituit eum in domo sua, & super omnia quæ habebat.* Vnde notandus canon, hoc ipso capite sæpius & passim alibi, Solere vulgatum interpretem, multa in Hebræo posita verba præterire, quando nihil subest mysterij, nec sensui perfectionis quidquam addentia, ad nudum idiotismum Israëliticæ linguæ spectant, quæ Latinis auribus Tantologismum sonarent. Quòd cùm semper accommodatissimè faciat, id non sine Spiritussancti afflatu factum crediderim.

Canon vulgati interpretis omittere quæ nihil ad sensus perfectionem faciunt.

IN ÆDIBVS QVAM IN AGRIS] domi forisque.

VERS. 6. NEC QVIDQVAM ALIVD, &c.] Adagialis istius locutionis duæ

9. sunt explicationes. Vna illud NOVERAT ad Iosephum refert, hoc sensu: licet Iosephus in potestate haberet omnia bona Domini sui, nihil tamen inde sibi vsurpauit, aut in vsus suos conuertit, præter solum panem cibarium, seu demensum suum, more cæterorum seruorum. Mira abstinentia. Posterior est Philonis & D. Ambrosij, qui τὸ NOVERAT referunt ad ipsum Putipharem, cui fauet, quod eadem phrasis habeatur mox de carceris custode v. 23. *Nec nouerat aliquid, cunctis ei creditis:* vbi locus vix est huic expositioni. Quare malo explicare vtrobique tantam fidem Iosepho ab hero habitam, vt nihil suarum rerum satagens, in vtramque aurem dormiret, nec rationes vllas accepti vel expensi exigeret, Sollicitus dumtaxat mensæ accumbere, & frui iis quæ Iosephi arbitrio apponerentur. *Vide Adagia Sacra* §.50. ALLEGORIAM & TROPOLOGIAM pete à S. Ambrosio 3. & Hrabano *ibi*.

Nosse nihil præter panem quem comedit.

Nihil domi nosse.

VERS. 7. POST MVLTOS DIES] annum captiuitatis decimum vel vndeci-

10. mum fuisse, patet inde; quòd qui de carcere liberatus anno ætatis trigesimo, in Ægyptum abductus anno decimoseptimo: post accusationem autem è vestigio in carcerem compactus fuit, vbi non multis vltra biennium diebus egit. Nec putandum mulierem œstro amoris percitam, flammam sinu diu occultasse, quin in apertum incendium erumperet.

Iosephi chronographia.

INIECIT OCVLOS] non, vt solita, in culpatos, sed lasciuos, & flagitium spirantes. Non ille se ostentauit, nec cæpit in cautam: sed illa „ retia misit, & indagine suâ capta est. Prima adulteræ tela sunt oculo- „ rum: secunda verborum. Discant viri cauere oculos fæminarum. „ adamantur enim, & qui nolunt amari] hæc & plura ad mores Am- „ brosius, diuinè admodùm, vt solet vir planè diuinus, & dius flos Galliæ Cisalpinæ.

DORMI MECVM] sat rusticatim & sine velo, an quod furenti amor

amor, (vt assolet, concepta verba excusserat? an quod mulier vbi contempti pudoris frena semel abiecerit, captæ mentis, modum vllum habere vllum nesciunt?

QVI NEQVAQVAM] notanda Iosephi castitas, temperantia, modestiáque. Vers. 8

ACQVIESCENS OPERI NEFARIO] Amator Dei (dilectissimi) „ amore mulieris non vincitur: castum animum incitans adolescentia „ non permouet, nec diligentis auctoritas.] *D. Ambrosius.*

OMNIBVS MIHI TRADITIS] solida mihi rerum suarum cura demandata, omnem ipse deposuit.

NECQVICQVAM] ferè ad verbum Hebraica sonant, *Non est ipse* (Putiphar) *maior me in domo hac: nisi quod tu mihi prohibita es:* cuncta mihi, te vna excepta, subiecit: te sibi reseruans soli, à me submouit. Vers. 9.

QVO MODO ERGO POSSVM] ita se res habet: quem amas verè, nequis velle offensum: Si fert animus vel leuiter offendere velle, verè non amas: cernis Iosephi gratitudinem & iustitiam.

HOC MALVM] tam benefico hero, talem inurere maculam.

ET PECCARE IN DEVM MEVM] esto, sustinerem animo tam ingratum me in hominem præstare; nec vellem nec possem in Deū; qui in omnes tam bonus, quem amo, quem timeo, quem nequeo latere. Vtinam sic nos semper cōtra omnia nequissimi tela clypeemus. TROPOLOG. pete à D. Gregorio *lib.* 30. *Moral. cap.* 18.

PER SINGVLOS] nullam occasionem colloquij malesuadi, & pellacis elabi sibi patiebatur. Vers. 10. 11.

STVPRVM] Catachresis, pro adulterio: sicut in lege Iulia de adulteriis, & alibi sumitur. Stuprū pro adulterio.

ACCIDIT AVTEM QVADAM DIE] graphicè castitatis & luxuriç duellum flos Celtiberiæ Prudentius *in Psychomach.* describit: sed vt scholæ loquuntur in actu signato: in exercito autem hic certamen cernitur, quod egregiè descripsit Philo Iudæus *lib. de Ioseph*, vbi notandum id quod ait adulteris supplicium mortis iam tum præfixum apud Iudæos, in genere intelligendum de capitali supplicio, vt confirmatur cap. præcedēti de Thamar: sed Moyses postea genus ipsum & telum definiuit quo necandi, nempè lapidationem. Vers. 11. 12. Adulterij pœna mortis iā olim. Philonis locus.

QVADAM DIE] Hebr. *& fuit secundum diem hanc:* accidit post hoc tempus, interea dum hæc dipsas occasionem captabat, & sollicitare castum pectus non desistebat.

VT INTRARET IOSEPH DOMVM] eam partem domus, in qua tunc Domina sola degebat. Cur huc pedem intulit? cogebant Domini negotia, quæ religio deserere. Chaldæus exprimit causam, ingressum vt scripturas ratiociniorum inuestigaret. D. Ambrosius, Qui „ aduersari sibi Domini sui videbat vxorem, neglecti etiam officij à „ Domino cauere debebat offensam: simul adhuc sermonis, non com„ prehensionis putabat audaciam: excusatur itaque quod ingressus, „ laudatur quod elapsus est.] Præterea Hebræus textus indicat, neminem solitum illo in loco versari, & ideò Ioseph meritò nihil suspica- 13. Ioseph an periculo se temerè exposuerit. Iosephi locus.

tus de latente illic excetra. Suspectum mihi de mendacio, quod de confido ab illa morbo & die festo solemni, quo familia reliqua Ægyptiorum aberat, ingeniosiùs quàm veriùs videtur Iosephus commemorare. Si nullos illa in domo putabat, quare clamauit? si omnes à domo aberant, vnde ad clamorem repentè accurrerunt?

VERS. 12. 14. LACINIA] extrema fimbria, seu oricula. Tertium telum, vis: non solum petulans, procàxque, sed etiàm audax est libido.

Ioseph, cur pallium reliquerit.

EGRESSVS EST FORAS] potuisset robustus adolescens mulierculæ pallium de manibus violenter extorquere: sed nec vim vllam facere Dominæ (vide reuerentiam) voluit: Nec contactam impuræ lupæ manibus vestem vltrà gestare sustinuit: Sic etiam Senecæ Hippolytus clamat in re simili.

--- hic

Contactus ensis deserat castum latus.

Libido fugiendo vincitur.

Hippolyti vers. 711. in quo nota puritatem animi virginalem: in fuga verò prudentiam. Nam libidinis pugna fugiendo vincitur optimè: hæc Tropologica, de quo consule D. Ambros. *sup. cap.* 5. & D. August. *serm.* 250. *de tempore*, qui est de cauta familiaritate mulierum. ALLEGORIAM pete à Ruperto *cap.* 34.

VERS. 13. 15. VIDISSET MVLIER] si iuxta vetus dictum,

Aut amat, aut odit mulier: nihil est tertium; "

Fœminarũ furor & audacia cùm deprehensę.

Facilis ex amore in odium migratio. Accedit, quòd nihil est audacius illis Deprehensis. Vires omnes de crimine sumunt: sic furens ista " consilium animo agitat, quod Phædra illa tentatrix ex amore, & de repulsa calumniatrix *Hippol.* 716. inquit;

Deprensa culpa est, anime quid segnis stupes? "
Regeramus ipsa crimen, atque vltrò impiam. "
Venerem arguamus: scelere velandum est scelus. "
Tutissimum est inferre, cùm timeas, gradum. "
Ausa priores simus, an passa nefas, "
Secreta cùm sit culpa, quis testis sciet? "

Hæc animo meditata meretrix Pharia, & stimulis iræ propter contemptum in citata, iniustam innocenti iuueni necem apparat: benè Satyricus,

--- mulier sæuissima tunc est.
Cùm stimulos odio pudor admouet.

VOCAVIT AD SE] quiritans, adeste familiares, opem ferte prehendite noxium. Vide D. Prosperum *pag.* 1. *prædiction. cap.* 27.

16. Illudere.

VT ILLVDERET] contemptim & contumeliosè me tractaret. Et vide, vt scelesta etiam in maritum culpam aggerет, quasi ipse auctor iniuriæ: vt ita cogat acriùs in Iosephum sæuire.

VERS. 19. 17. Putipharis stultitia & iniquitas.

NIMIVM CREDVLVS] excæcante Zelotypia grauiter impegit: quia nec potestatem fecit se expurgandi, nec ipse sedulò inquisiuit: sed subitò damnauit innocentem. Deinde non aduertit mulus hanc ipsam vestem indicium esse violentię à muliere profectæ, & adolescentis reuerentiæ. Nam si (quod sapienter Philo) vim Dominæ voluisset

inferre,

inferre, facilè viribus melior amiculum retinuisset: nunc corpus subtrahens pallio spoliatus, quia illud neglexit. Notum quàm læsi thalami sit in mariti animo vehemens excandescentia: & quàm industrium sit genus muliebre verba & fraudes componere.

Hoc vnum didicit fœmina semper opus.

IN CARCEREM] Hebraicè, *In domum carceris.* Oleaster inquit; Vers. 20.
" *Sahar* rotundum significat. Vnde videtur, quòd domus carceris illo
" tempore essent rotundæ: & hoc probatur etiam capite sequenti, vbi
" *puteus* vocatur. Nam & hi rotundi: & Cant. 7.vers.2. *Vmbilicus tuus*
" *crater* (*Hasahar*) *rotundus.*] De hac re Dauid, *humiliauerunt in compedibus pedes eius: ferrum pertransiit animam eius.* Psal.104.18.scilicet statim initio quo in malam mansionem detrusus. Nam postea fuit sicut inter vinctos liber.

18 Carceres rotundi, & ideò putei vocati.

19. Ioseph an vinctus compede.

VBI VINCTI REGIS] quorum curatio ipsi incumbebat.

DEDIT ILLI GRATIAM] commentariensi carum & gratiosum fecit.

TRADIDIT IN MANV] curæ & potestati eius permisit. Vers. 21.

QVICQVID FIEBAT SVB IPSO ERAT] quicquid vinctis faciendum Ioseph imperabat, & omnis illorum cura ei demandata. Vers. 22. Vers. 23.

NEC NOVERAT ALIQVID] non Ioseph, sed commentariensis, qui munus omne suum Iosepho crediderat. *Vide sup. v.6.*

20. Cum aliquo esse.

CVM ILLO] fauebat illi.

DIRIGEBAT] fortunabat. *supr. vers.* 3. ALLEGORIAM pete ab Ambrosio, Ruperto, & Prospero *sup.* TROPOLOG. à Gregorio *lib.2. in Iob cap.31.*

21. Dirigere.

CAPVT QVADRAGESIMVM.

1. HIs ita geſtis, accidit vt peccarent
duo eunuchi, pincerna Regis
Ægypti, & piſtor, domino ſuo.
2. * Iratúſque contra eos Pharao
(nam alter pincernis præerat, alter
3. piſtoribus) * miſit eos in carcerem
4. principis militum, in quo erat vinctus & Ioſeph. *
At cuſtos carceris tradidit eos Ioſeph, qui & mi-
niſtrabat eis: aliquantulum temporis fluxerat, &
5. illi in cuſtodia tenebantur. * Viderúntque ambo
ſomnium nocte vna iuxta interpretationem con-
6. gruam ſibi: * ad quos cùm introiſſet Ioſeph mane,
7. & vidiſſet eos triſtes, * ſciſcitatus eſt eos dicens:
8. Cur triſtior eſt hodie ſolito facies veſtra? * Qui
reſponderunt: Somnium vidimus, & non eſt, qui
interpretetur nobis. Dixitq; ad eos Ioſeph: Num-
quid non Dei eſt interpretatio? referre mihi quid
9. videritis. * Narrauit prior, præpoſitus pincernarũ,
10. ſomnium ſuum: Videbam coram me vitem, * in
qua erant tres propagines, creſcere paulatim in
11. gemmas, & poſt flores vuas matureſcere: * cali-
cémque Pharaonis in manu mea: tuli ergo vuas,
& expreſſi in calicem quem tenebam, & tradidi
12. poculum Pharaoni. * Reſpondit Ioſeph: Hæc eſt
interpretatio ſomnij: Tres propagines, tres adhuc
dies

dies sunt.* post quos recordabitur Pharao ministe- 13.
rij tui,& restituet te in gradum pristinum : dabis-
que ei calicem iuxta officium tuum, sicut antè fa-
cere consueueras.* Tantum memento mei, cùm 14.
bene tibi fuerit,& facias mecum misericordiam: vt
suggeras Pharaoni vt educat me de isto carcere.
*quia furto sublatus sum de terra Hebræorum, & 15.
hic innocens in lacum missus sum.* Videns pisto- 16.
rum magister quòd prudenter somnium dissoluis-
set ait.Et ego vidi somnium,quod tria canistra fa-
rinæ haberem super caput meum:* & in vno cani- 17.
stro quod erat excelsius, portare me omnes cibos,
qui fiunt arte pistoria, auesque comedere ex eo.
*Respondit Ioseph:Hæc est interpretatio somnij: 18.
Tria canistra, tres adhuc dies sunt:* post quos 19.
auferet Pharao caput tuum,ac suspendet te in cru-
ce & lacerabunt volucres carnes tuas.* Exinde dies 20.
tertius natalitius Pharaonis erat: qui faciens gran-
de conuiuiũ pueris suis,recordatus est inter epulas
magistri pincernarũ,& pistorum principis. * Resti- 21.
tuitque alterũ in locum suum, vt porrigeret ei po-
culum:*alterum suspendit in patibulo, vt conie- 22.
ctoris veritas probaretur.*Et tamen succe- 23.
dentibus prosperis, præpositus pin-
cernarum oblitus est
interpretis
sui.

PPp ARGV

ARGVMENTVM.

Ioseph duobus vinctis somnia explicat: explicationem probat euentus.

Is ITAQVE] accusato & in carcerem misso Ioseph. VT
VERS. 1. PECCARENT] contra Ægypti Regem, forte furantes de
1. annonâ. Philo scribit non rectè functos suis muneribus.
Capti duo Eunuchi Pharaonis cur? EVNVCHI] hoc loco id nec in Hebræo est, nec in Græco, nec apud Chaldæum: sed sumptum ex v.7. vbi id Hebraicè exstat. commodam huius capitis paraphrasim petas à Iosepho.

VERS. 2. NAM ALTER] In fonte clarior sententia connexa cum præcedenti: *Iratus aduersus alterum, qui pincernis præerat, & aduersus alterum, qui pistoribus.*

VERS. 3. PRINCIPIS MILITVM] heri Ioseph putipharis, de quo præcedenti cap. 39. v. 20. conuincit textus Hebræus qui infer. v. 7. habet: *Et interrogauit Eunuchos Parob, qui erant secum in custodiâ domus Domini sui.* hoc est Putipharis.

VINCTVS] captiuus, iam enim illi vincula adempta. *sic Iosephus.*

CVSTOS CARCERIS] ergastularius seu clauicularius, vt eum vocat D. Ambrosius. ALLEGORIAM pete à D. Prospero. *p. 1. prædict. cap.* 28.

TRADIDIT] seruandos & curandos.

2. Dies absolutè pro anno Hebraismus. ALIQVANTVLVM TEMPORIS FLVXERAT] Hebraicè, *fuerũt per dies in custodia:* significatur vnus annus retineat phrasim LXX. Quãdo annum† integrum volunt significare, solent Hebręi absolutè dicere dies. vt Leuit 25.29. Hebraicè *diebus erit redemptio eius*, noster explicat. *donec vnus impleatur annus:* lege id docentem multis exemplis Francis. Riberam *in Amos* 4. 4. *nu.* 8. Igitur vno anno ante somnia Ioseph in carcerem † compactus, biennio post somniorum expositionem mansit, vt

3. Ioseph captus trienio. sic post triennium iussu Pharaonis eductus figura esset CHRISTI DOMINI qui post triduum resurrexit, & annus pro die foret, sicut dicitur Numero. 14. 34.

VERS. 5. IVXTA INTERPRETATIONEM CONGRVAM SIBI] vnusquisq; vidit somnium congruum functioni suæ, & indicans quid singulis euéturum.

VERS. 6. TRISTES] facie mutatâ.

VERS. 7. CVR TRISTIOR] turbatione mærorem animi satis indicans.

VERS. 8. NON EST] quia sumus in carcere, nec facultas est adeundi coniectores. iam igitur tum erant in Ægypto oniropolæ, somniorum interpretes. quare fallunt† Plinius & Iustinus. ille cum inuentum onirocrysticæ tribuit cuidam Amphictyoni; hic cum scribit Iosephum primum intelligentiam somniorum condidisse: nam ante ipsum solitos alios patebit ex sequ. cap. v. 24.

4. Somniorum interpretes Ægyptij. Plinij locus. Iustini locus.

NVM

NVMQVID NON DEI EST INTERPRETATIO] promitto vobis, nec non ex me confictum expositionem (en humilitatem): nam Dei hoc munus est. si quid rectè, is mihi reuelauit. (vide Chrysosto. hom. 63.) si rectè coniecero, colligite me Deo amicum, & veri Dei cultorem. nec *enim* aliis ille reuelat. De somniorum interpretatione quæ dicenda videbantur scripsi in Magicis Disquisitionibus *lib. 4. cap. 3. quæst. 6.*

TRES PROPAGINES] tres palmites seu tria flagella vitium, שריגים *Scarigim*. vide D. Hieron. *hic in quæstionibus*. VERS. 10.

5. Somnium pincernæ.

CRESCERE PAVLATIM IN GEMMAS] in Hebræo est; *eratque ipsa* (vitis) *sicut florescens, & erumpebat flos & percoxerunt botri eius racemos*. Sensus; ipsa quidem florere, & flores hiare, & ad maturitatem racemi videbantur perduci. Erant ergo Iosephus & Philo, dum scribunt momento statim grandes & maturos botros apparuisse.

TVLIT ERGO VVAS] vidit in somnis sibi portendi munus reddendum. cur hoc dicitur? Respondetur, quia omnis humana dignitas nil nisi somnium. *D. Ambros.* s. *cap. 6.* ALLEGORIAM pete à glossa Interlineali. VERS. 11.

TRES ADHVC DIES SVNT] *sunt* pro significant, de quo Diuus " Augustinus *de locutionib. Hebraicis*. ita scribit: Multùm hæc locutio no- " tanda est, vbi aliqua significantia, earum rerum quas significant nomi- " nibus appellatur. Inde autem est, quod ait Apostolus, *Petra autem erat* " CHRISTVS. non ait, *Petra autem* significabat CHRISTVM, quod ta- " men intelligi volebat.) VERS. 12.

6. Esse pro significare.

POST QVOS] Hebraicè, *& dum adhuc tres dies*: quod potest significare, tam intra tres dies, quam post tres dies. ideo interpretor, post tertium inchoatum. VERS. 13.

7. Caput leuare vel tollere.

RECORDABITVR PHARAO MINISTERII TVI] Hebraicè, *eleuabit Pharao caput tuum*. Leuare caput hîc est restituere pristinæ dignitati, de hac phrasi vide Adag. sacra §. 51.

RESTITVET TE] Chaldæus, ad ministerium pristinum. *vide Iosephum*.

TANTVM MEMENTO] non posco pretium tam fausti nuncij: tantum peto, vt, sicut ego tibi nunc lætitiæ tuæ causa fui, & sicut mei memor es in aduersis; etiam recorderis tempore prosperitatis tuæ. FACIES MECVM MISERICORDIAM] misereberis afflictionis meæ.

FVRTIM] plagio fratrum venditus. nec dicit à quibus venditus, nec adulteram accusat, sed suam tantùm innocentiam profitetur: quod D. Chrysostomus s. ponderat ALLEGORIAM pete à S. Isidoro. VERS. 14.

DE TERRA HEBRÆORVM] de terrâ Chanaan, in qua pater & fratres qui Hebræi degebant. VERS. 15.

IN LACVM] Olcaster, in puteum. *vide cap. 39. 18.*

VIDENS] ex interpretatione præcedentis somnij spe bonâ plenus *sic Philo & Iosephus*. VERS. 16.

PRVDENTER] magnâ verisimilitudine. TRIA CANISTRA tres cophinos.

FARINÆ]Chaldæum כור *Chiuar* altum vel candidũ significat hinc
8. Somnium pistoris. Hebræis חרי *Chori* candida seu alba. quidam censent cophinos albos
vocari propter viminum decorticationem. sed LXX. qui *χονδειτῶν τρία κατὰ tria canistra panum farinaceorum*,item Chaldæus, noster & D.Augustin.q.131.referunt ad contentum in canistris, nempe panem ex farinâ candidâ. Sensus: visum sibi se capite sustinere tria canistrâ inuicem superposita,in quorum imo & medio soli panes erant: in supremo autem omne genus cibi pistorij,etiam pastæ, artocreæ lucunculi & huiusmodi alia,ad quæ aues carniuolæ aduolabant.sic intellige quod de carnibus scribit Iosephus.

VERS. 19 POST QVOS]inchoatos. Nam ipso tertio die durante id accidit.
9. Caput auferre. idcirco ex tertio canistro volucres prædam petunt.idem confirmat
Iosephus. AVFERET CAPUT TVVM]Hebraicè *caput auferre* † pro-
10. Pistoris supplicium. priè significat *recensere* sicut vsurpatum *sup.v.* 7. sed tollendæ ambiguitatis gratiâ, hîc additur *à te*. Noster meritò prætermisit quia in Latinis verbis hæc obscuritas non inest; & sequitur, *& suspendet se*: vnde manifestum est; *Caput* hîc pro vita sumi, Philo † vult priùs decollatum & postea suspensum in cruce, quòd cùm fiebat, tum caput altiori crucis stipiti infigebatur. Sed Hebræa mihi potius indicant tantum fuisse appensum patibulo: sicut etiam CHRISTVS dominus dixit se exaltandum.

11. Crucifixorũ cadauera Gentiles in gabalis relinquebant Iudæi tollebant. LACERABVNT VOLVCRES] nam † gentiles crucifixorum cadauera sinebant in patibulis computrescere, vt patet ex dicto Theodori apud Valeriũ Maximũ *lib.6.c.2.* Iudæi eodem die deposita sepeliebant iuxta legem *Deutero.21.v.23.* Porro ex hoc v. 19. & sequenti satis luculentum est, interpretem nostrum *patibuli & crucis* nomina pro iisdem sumpsisse in veteri testamento: nam in nouo nunquam patibu-
12. Crux & patibulum an idem significent in S. S li vocem vsurpauit. Strictè loquendo, *crux* est genus comprehendens omnem stipitem, cui quis adfigitur vel infigitur: *patibulum*, crucis species in qua appensus brachia expandit, vnde vocabulum. Lege Iustum Lipsium *commentar. in Tacitum, & in lib. de Cruce.*

RECORDATVS EST INTER EPVLAS] Hebraicè *eleuauit caput*
VERS. 20. *Principis &c.* vnum scilicet ad honorem pristinum, alterum in crucem. Quidam vertunt: *Numerauit caput*, q. d. nomenclaturam seruorum suorum recenseri, horum duorum memoriam subiisse. Noster (vt vides) præclarè sensum reddidit.

VERS. 22. VT CONIECTORIS VERITAS]Hebraicè: *sicut illis interpretatus fuerat*
13. Vt consecutiuum. *Iosephus*. Vt, non denotat causam, sed consecutionem quod aiunt. Non enim Pharaoni causa faciendi fuit, vt quod nesciebat in somniũ & explicationem eius confirmaret: sed, faciendo quod portendebatur, ostendit vera fuisse, & non inania. ALLEGORIAM pete à Ruperto *lib.8.cap.37.& 38.*

CAP.

CAPVT QVADRAGESIMVM PRIMVM.

Post duos annos vidit Pharao som- 1.
nium. Putabat se stare super fluuiũ
* de quo ascendebãt septem bo- 2.
ues,pulchræ & crassæ nimis:& pa-
scebãtur in locis palustribus.*Aliæ 3.
quoque septem emergebãt de flu-
mine,fœdæ,confectæque macie:& pascebantur in
ipsa amnis ripa in locis virentibus:*deuorauerunt- 4.
que eas,quarum mira species, & habitudo corpo-
rum erat.Expergefactus Pharao, *Rursum dormi- 5.
uit.& vidit alterum somnium:Septem spicæ pullu-
labant in culmo vno plenæ atque formosæ: * aliæ 6.
quoque totidem spicæ tenues, & percussæ vredi-
ne oriebantur, * deuorantes omnem priorũ pul- 7.
chritudinem.Euigilans Pharao post quietẽ,& * fa- 8.
cto mane,pauore perterritus,misit ad omnes con-
iectores Ægypti,cunctósque sapientes: & accersi-
tis narrauit somnium,nec erat qui interpretaretur.
* Tunc demum reminiscens pincernarũ magister, 9.
ait:Confiteor peccatum meum. * Iratus rex seruis 10.
suis,me & magistrum pistorũ retrudi iussit in car-
cerem principis militum:* vbi vna nocte vterque 11.
vidimus somnium præsagum futurorum. * Erat ibi 12.
puer Hebræus eiusdem ducis militum famulus:cui
narrantes somnia, * Audiuimus quidquid postea 13.

rei probauit euentus.ego enim redditus sum of-
14. ficio meo: & ille suspensus est in cruce.* Protinus:
ad regis imperium eductum de carcere Ioseph to-
15. tonderũt:ac veste mutata,obtulerũt ei.*Cui ille ait:
Vidi somnia,nec est qui edisserat:quæ audiui te sa-
16. pientissimè cõiicere.* Respõdit Ioseph:Absque me
17. Deus respõdebit prospera Pharaoni.*Narrauit ergo
Pharao quod viderat: Putabam me stare super ri-
18. pam fluminis,*& septem boues de amne conscen-
dere,pulchras nimis,& obesis carnibus:quæ in pa-
19. stu paludis virecta carpebant.* & ecce, has seque-
bantur aliæ septem boues in tantum deformes &
macilentæ, vt numquam tales in terra Ægypti vi-
20. derim:* quæ, deuoratis & consumptis prioribus,
21. * nullũ saturitatis dedere vestigium:sed simili ma-
cie & squalore torpebant.Euigilans, rursus sopore
22. depressus,* vidi somnium:Septẽ spicæ pullulabant
23. in culmo vno plenæ atque pulcherrimæ. * Aliæ
quoque septem tenues & percussæ vredine, orie-
24. bantur è stipula:* quæ priorum pulchritudinem
deuorauerunt.Narraui coniectoribus somnium,&
25. nemo est qui edisserat.* Respondit Ioseph: Som-
nium regis vnum est:quæ facturus est Deus,osten-
26. dit Pharaoni.* Septem boues pulchræ: & septem
spicæ plenæ septem vbertatis anni sunt: eandem-
27. que vim somnij comprehendunt.* Septem quo-
que boues tenues atque macilentæ,quæ ascen-
derunt post eas, & septem spicæ tenues, & vento
28. vrente percussæ:septem anni venturæ sunt famis.*
29. Qui hoc ordine complebuntur.* Ecce septem an-
ni venient fertilitatis magnæ in vniuersa terra Æ-
30. gypti:* quos sequentur septem anni alij tantæ ste-
rilitatis,

rilitatis, vt obliuioni tradatur cuncta retro abun-
dantia: consumptura est enim fames omnem ter-
ram,* & vbertatis magnitudinem perditura est 31.
inopiæ magnitudo* Quod autem vidisti secundo 32.
ad eandem rem pertinens somnium, firmitatis in-
dicium est, eo quòd fiat sermo Dei, & velocius im-
pleatur.* Nunc ergo prouideat rex virum sapien- 33.
tem & industrium, & præficiat eum Terrę Ægypti:
* Qui constituat præpositos per cunctas regiones: 34.
& quintam partem fructuum per septem annos
fertilitatis,* qui iam nunc futuri sunt, congreget 35.
in horrea: & omne frumentum sub Pharaonis po-
testate condatur, seruetúrque in vrbibus.* Et præ- 36.
paretur futura septem annorum fami, quæ oppres-
sura est Aegyptum, & non consumetur terra ino-
pia.* Placuit Pharaoni consilium & cunctis mini- 37.
stris eius:* locutúsque est ad eos: Num inuenire 38.
poterimus talem virum, qui spiritu Dei plenus sit.
* Dixit ergo ad Ioseph: Quia ostendit tibi Deus 39.
omnia quæ locutus es, numquid sapientiorem &
consimilem tui inuenire potero?* Tu eris super do 40.
mum meam, & ad tui oris imperium cunctus po-
pulus obediet: vno tantum regni solio te præcedá.
* Dixítque rursus Pharao ad Ioseph Ecce, consti- 41.
tui te super vniuersam terram Aegypti.* Tulitque 42.
annulum de manu sua, & dedit eum in manu eius:
vestiuítque eum stola byssina, & collo torquem
aureám circumposuit.* Fecítque oum ascendere
super currum suum secundum, clamante præcone 43.
vt omnes coram eo genu flecterent, & præposi-
tum esse scirent vniuersæ Terræ Aegypti:* Dixit 44.
quoque rex ad Ioseph: Ego sum Pharao: absque

tuo imperio nō mouebit quisquā manum aut pe-
45. dem in omni terra Aegypti.* Vertitque nomen
eius,& vocauit eum lingua Aegyptiaca, Saluato-
rem mundi: Deditque illi vxorem Aseneth filiam
Putiphare sacerdotis Heliopoleos. Egressus est ita-
46. que Ioseph ad terram Ægypti.* (triginta autē an-
norum erat quando stetit in conspectū regis Pha-
47. raonis)& circuiuit omnes regiones Ægypti*. Ve-
nitque fertilitas septem annorum: & in manipulos
redactæ segetes congregatæ sunt in horrea Ægy-
48. pti.* Omnis etiam frugum abundantia in singu-
49. lis vrbibus condita est.* Tantaque fuit abundan-
tia tritici, vt arenæ maris coæquaretur,& copia mē-
50. suram excederet.*Nati sunt autem Ioseph filij duo
antequam veniret fames: quos peperit ei Aseneth
51. filia Putiphare sacerdotis Heliopoleos.*Vocauitq;
nomē primogeniti, Manasses,dicēs: Obliuisci me
fecit Deus omniū laborum meorū,& domus patris
52. mei.* Nomen quoque secūdi:appellauit Ephraim,
53. dicēs,Crescere me fecit Deus in terra paupertatis
meæ.*Igitur trāsactis septē vbertatis annis,qui fue-
54. rāt in Aegypto:*cæperūt venire septē anni inopiæ:
quos prædixerat Ioseph: & in vniuerso orbe fames
prçualuit, in cuncta autē terra Aegypti panis erat.
55. *Qua esuriente,clamauit populus ad Pharaonem,
alimenta petens. Quibus ille respondit: Ite ad Io-
56. seph, & quidquid ipse vobis dixerit, facite.* Cre-
scebat autem quotidie fames in omni terra : ape-
ruitque Ioseph vniuersa horrea, & vendebat Ae-
57. gyptijs:nam & illos oppresserat fames.* Omnesque
prouinciæ veniebant in Aegyptum, vt emerent
escas,& malum inopiæ temperarent.

ARGV

ARGVMENTVM.

Ioseph duo somnia Pharaonis explicat, Aegypto præficitur, & ab ea septennem famem arcet industria sua.

OST DVOS ANNOS] exacto secundo anno à libera- VERS. 1.
tione principis pincernarum : dixi, *exacto*: quia Hebrai- 1.
cè est ; *in fine annorum dierum*. Sic etiam LXX. ἰθν ἡμε- Annus dierũ
ρῶν. *Annos dierum*, retinent idiotismum: quem noster & Hebr.
Chaldæus optimè explicant. Nam illis *annus dierum*,
idem quod integer & exactus. *Vide sup. cap. 40. v. 4.* Quidam censent 2.
annos dierum vocari annos communes : *annum annorum*, iubilæi annũ. Annus anno
Priùs non placet, posteriùs alibi discutiam. Deus permisit † tamdiu rum.
pincernam sui interpretis obliuisci, vt ita Ioseph fornace afflictionis
elueret leuia aliqua peccata, quibus nec sancti viri carere solẽt. *S. Au-* 3.
gustinus serm. 82. de temp. Voluit etiam Deus in hoc tempus liberatio- Ioseph, cur
nem incidere, quo per somnij interpretationem, à Rege exaltandus tamdiu in
erat : *ita Chrysost. hom. 63.* Nec † permisit Deus quicquam de filij statu carcere.
Iacobo innotescere : ne liberatione eius aliter procurata, descensus 4.
eius in Ægyptum, & quæ secuta fuerunt, impedirentur. *Vide Theo-* Iacobũ, cur
doretum quæst. 99. Deus noluit de filio ante rescíscere.

STARE SVPER FLVVIVM] super ripa, pone alueum fluminis.
Notat † D. August. *quæst. 132.* solitam S. S. *super* aliquo id dicere, 5.
quod ei contiguum est in loco editiore. Super ali-

FLVVIVM] Nilum. quo, quod

LOCIS PALVSTRIBVS] paulò remotiùs à Nilo, pratis tamen hu- propè in lo-
midioribus, & proinde plenis gramine. Ab אחות *Achoth* quod signi- co editiore.
ficat sororem, deducitur אחו *Achu* pratũ, vel gramen, eo quòd eius- 6.
dem prati gramina, quasi sororient colore & altitudine. LXX. vi- LXX. de-
dentur in codicem mendosum incidisse, qui iod pro vaf continebat, fensi.
& ideò verterunt ἐν ἄχι, perinde ac si nomen proprium foret. *Lege* Somnium
D. Hieronymum hic in Quæstion. Pharaonis.

IN IPSA AMNIS RIPA] Hebraicè, *super labium fluminis*. Nam † VERS. 3.
littus maris, vocant *labium maris*, ripam fluminis verò *labium eius*. 7.

Fertilitas Ægypti depẽdet à Nili exundatione : ideò pingues vac- Labium flu-
cæ visæ pasci remotiùs. Steriles anni sunt, quando flumen maligne minis, ma-
solam viciniam irrigat ; propterea macræ in ipsa ripa pascuntur. Vide risve.
autem mihi vanitatem Astramosychi oneirocritici, qui fortè ad hoc Ægypti fer-
somnium malè alludens, de bobus in somnio visis, simpliciter ait rem tilitas est,
malam portendere ; sterilitas vnde.

Βοάς θεωρεῖν, εἰς κακὸν πρᾶξιν φέρει.

Hoc de viuis : nam de bobus mortuis subdit famis tempora significare, Νέκροι βόες δηλῶσι τῆς λίμου χρόνους. Bellum hoc æuum, quo tam bella nugamenta superstitiosæ nugacitatis passim in lucem prodeunt.

VERS. 4. DEVORAVERVNTQVE] postquam ad illas accesserant: hoc dicitur, quia sterilibus annis omnis fertilium annorũ copia fuit absumpta.

VERS. 5. 8. Secundum somniũ Pharaonis. ALTERVM] quo igitur pacto infr. num. 25. vocat *vnum* somnium? vnum fuit significatione prophetica: duo verò tempore, & modo significandi.

VERS. 6 Vredo, seu rubellio. VREDINE] vento vrente, Euro desiccante: hoc malum segetis, quidam vocant *rubellionem.*

VERS. 7. EVIGILANS PHARAO] Hebraicè; *Euigilauit Pharao, & ecce somnium*, scilicet ei iugiter obuersabatur. q. d. postquam experrectus, non potuit aliud quàm de somnio cogitare. Deus hunc illi aculeum infixerat, ne vanum esse somnium cogitaret, aut contemnendum: sicut cernimus in somnio Nabuchodonosori, Daniel. cap. 2. Vbi tamen ille oblitus somnij: vnde Iosephus transtulit ad hoc somnium Pharaonis, cui vult à Deo explicationem quoque somnij reuelatam, sed mane oblitum, quod vnde accepit? Dan. *cap. 4. 2.* dicit, *somnium vidi, quod perterruit me, & cogitationes meæ in strato meo, & visiones capitis mei conturbauerunt me.*

Iosephi locus.

VERS. 8. 9. CONIECTORES] חרטמי *Chartummei* ariolos significat: & ita vocat vt distinguat à Ioseph, qui verè Propheta, & etiam à philosophis veræ sapientiæ deditis.

NEC ERAT QVI INTERPRETARETVR] aptè & sapienter, ita vt Regi satisfaceret.

ALLEGORIAM pete à D. Isidoro.

VERS. 9. CONFITEOR PECCATVM MEVM] superbo regi videtur ingrata fore commemoratio crudelitatis eius in ministros suos, nec satis congrua huic aulicæ vulpi veteranæ: ideò potest intelligi non tam de culpa obliuionis erga Ioseph; quàm de confessione pristinæ suæ culpæ, vt sit quasi præfatio quædam dicendorũ, qua fateatur se olim meritò in neruum coniectum, & mera Regis clementia honori pristino restitutum.

VERS. 11. PRÆSAGIVM] somniauimus vterque verum somnium, quod vtrumque euentus comprobauit: hæc vis Hebraismi; *vir secundùm solutionem somnij sui somniauimus.* Singulorum somnium ita explicuit, quemadmodum singulis accidit.

VERS. 12. PVER] adolescens.

10. Iosephi locus. HEBRÆVS] Fl. Iosephus laciniam assuit de sua & non adolescentis vanitate; nempè tum illis iactasse de parentum & generis splendore. Quod nec fundatum est, nec verisimile.

VERS. 13. SVSPENSVS EST] D. Ambrosius *supr. cap. 6.* suggerit insignem TROPOLOGIAM de gratia fluxa Principum, & mundanæ prosperitatis incerto.

VERS. 14. 11. Ioseph humilitas. ABSQVE ME] benè Chaldæus; Non à sapientia mea, sed à facie Domini, respondebitur Pax Pharaoni.] Quod clariùs adhuc vertit Symmachus, *Non ego sed Deus respondebit*, &c. Credebat Rex Iosephum humana fretum sapientia explicare somnia: hunc errorem nunc

nunc eximit Regi, gloriam Deo adscribens.

*PROSPERA] puto vaticinium potiùs hoc esse, quàm benè precandi formulam. Nam sicut Danieli *d. cap.* 2. sic Iosepho hic Deus somnium cum expositione reuelarat: ideò iam nunc prosperum euentum illi spondet.

VNVM EST] Nili exundatio tantummodò supplet pluuiæ & stercorationis defectum: quantumuis tamen exundet,& fimo insuper terram pinguefacias nisi culturæ labor accedat, & sparsio seminis, numquam metes. Bona enim agricolatio (quam denotant crassæ boues, teste Iosepho) & boni seminis sementis (quam denotant spicæ pulchræ & plenæ)vel in ipsa Ægypto,est adæquata & proxima fertilitatis.Ita defectus seminis & culturę,duplex ibidem & proxima causa & adæquata sterilitatis causa debet censeri: posteriorem boues maciæ confectæ,priorem spicæ Euro exustæ designanr. Vers 25. 12. Nili exundatio ad quid vtilis. 13. Somnij Pharaonis explicatio.

OSTENTIT DEVS]falsum ergo Ciceronis illud *lib.2.de Diuinat.* nulla Deum mortalibus immittere somnia. 13. Locus Ciceronis.

OMNEM TERRAM] Ægypti & circumiacentium regionum. Vers. 30.

FIRMITATIS INDICIVM] vult non esse conditionatum, sed Dei decretum absolutum. Dicitur autem *firmitatis indicium* respectu nostri; qui promissa geminata censemus firmiora: non respectu Dei, cuius vna promissio tam firma quàm mille. Hebraicè: *quia firmatum verbum à Deo, & festinans Deus ad faciendum illud.* Firmum seu paratum verbum ✝ vocant, quod est omnino implendum; & geminatur somnium, vt sciat statim implendum. In sacris enim ✝ litteris, repetitio primò indicat certitudinem (*sic S. Augustin. in Psalm.74. vers.1.*) Deinde implementi velocitatem. Ezech.7.2. *Finis venit, venit finis:* & sæpè postea. Sic Sophon.1. sæpissimè iterantur, *congregans & disperdam.* Vers. 32. 14. Verbum paratum seu firmatum. 15. Geminationis vis in S. S.

QVINTAM PARTEM] cùm sint totidem anni fertilitatis & sterilitatis,cur non mediam? sufficiebat quinta. 1. Quia famis tempore parciore homines victu contenti. 2. Quòd de fertilioribus annis multorum horrea plena. 3. Quia semper propè Nilum aliquid seri poterat: quod quia valdè parum,propter exiguas eius exundationes, id pro nihilo fere reputabatur: adeò vt idcirco dicatur inferiùs.45.6. *nec arari, nec seri* potuisse. Vers. 34. 16. Quinta pars cur seruata.

PER SEPTEM ANNOS] quibus seruari fruges poterunt: tum, quia quæ singulis annis collecta, seorsim reponebantur, vt quæ primo fertilitatis anno erant reposita, primò sterilitatis anno distribuerentur; quæ septimo,septimo: Sic nulla vltra septennium asseruata: tum etiam quia reposuit non excussa neque triturata, frumenta, sed culmis inhærentia, & manipulatim in aceruos congesta: quod cur fieri debuerit, Philo quinque rationes reddit. 17. Septem annorũ messes cur collectæ.

CONGREGET IN HORREA] per singulas vrbes diuisa.

OMNE FRVMENTVM] quintæ illius partis,quam fertilitatis tempore coacti fuerunt Regi, congruo in præsens pretio,diuendere:

reliquæ quatuor partes permissæ fuerunt Dominis ad necessarium familiæ vsum, & ad sationem, & ad commercia. Tostadus vult, durante isto septennio fertili, licuisse indigenis vendere, non exteris: Quicquid autem indigenis supererat, Iosephum Regi coëmisse.

VERS. 40. AD TVI ORIS IMPERIVM CVNCTVS POPVLVS OBEDIET] propter ambiguitatem verbi ישק *Issaq*, variæ sunt huius loci explicationes. Nam radicem נשק *Nasaq*, quidam exponunt *armare*: & iuxta hos sententia *foret, te iubente cunctus populus meus armabitur:* hi restringunt vocem, vt explicent qua in re pariturі: quod minùs necessarium. Quidam volunt significare *obediet*, vel *gubernabitur*: ita noster & L X X. & Chaldæus omnium optimè, nec repugnant, qui, *osculabitur*: & hi vertunt; *super os tuum osculabitur omnis populus meus*; metaphorica locutione, cuius sensus; omnis populus vnanimiter obseruabit, & venerabitur omne mandatum ex ore tuo egrediens. Simile quid exstat Psalm. 2. vers. 12. Vbi noster, *apprehendite disciplinam*, L X X. vertunt *osculamini filium*, de quo ibi plura. Nunc sufficit duo genera osculandi, signa venerationis fuisse, vnum quo quis propriam manum osculabatur, de quo alibi: quod erat cultus diuini 2. *Reg*. 19. 18. alterum quo quis eius quem venerabatur caput, & hoc duplex vnum ciuile, vt cum Saulem à se Regem vnctum Samuel osculatur. 1. *Reg*. 10. 1. Quem in India suo æuo morem fuisse, scribit Abenezra: & huc refertur à D. Hieronymo illud Daniel. 3. 7. *Cadem omnes populi*: aliud ad cultum religiosum seu diuinum pertinens, quo respexerunt fortassis L X X. vertentes, *osculamini filium* d. vers. 12. Sic etiam Catholici Sanctorum imagines osculamur cultu religioso; non quidem Latriæ, vt nos calumniatur Ioan. Drusus Caluinianus; sed minore, quem Duliæ dicimus.

18. Osculari pro venerari & obedire. Locus Psal. 2. 12. Osculum genus honoris

VERS. 42. ANNVLVM] signatorium ad sancienda decreta.

19. Annulus Regius. Stola byssina.

STOLA BYSSINA] quæ tunc Satraparum & Principum in Ægypto propria. Iosephus vult purpuream fuisse: si natiua, candida byssus. Nam fucari potuisse non nego. Sed quid byssus? Hebraicè שש *Ses*. Latini vocem à Græcis mutuati, de bombycino, serico, & bysso disserui *commentario in Seneca Hippolytum vers*. 386. Diu post prodiit disputatio Petri Hieronymi Prado, viri doctissimi, & de sacris Litteris, si quis alius docendo, scribendo, quàm optimè meriti, *in Ezechiel*. Vbi magno conatu contendit *byssum* veterum, esse gossypium nostrum. Sed *gossipium* etiam Plinio & antiquis notum, qui pro diuersis hæc habuerunt. Vtrumque constat lini speciem esse: vtrumque in Ægypto magno in pretio habitum: de *gossipio* ita Plinius; Superior pars Ægypti in Arabiam vergens gi- «
gnit fruticem, quem aliqui gossipion vocant plures Xylon, & «
ideò lina inde facta Xylina. Paruus est, similémque barbatæ «
nucis defert fructum, cuius ex interiore bombyce lanugo netur. «

20. Byssus quid. Gossipium.

Nec

» Nec vlla sunt eis in candore, mollitiéve præferenda. Vestes inde
» sacerdotibus Ægypti gratissimæ.] *lib. 19. Natiuit. histor. capit. 1.* Sed
idem mox, vt de re longe diuersa: Ergo huic lino (*asbestino*) prin-
» cipatus in toto orbe proximus byssino mulierum maximè deliciis in
» Achaiâ circa Elim genito: quaternis denariis scripula eius permutata
» quondam, vt auri, repetio.] quis vmquam gossipio tantum tribuit?
Nec tamen *Sericum* fuit idem cum *bysso*. distinguit Ezechiel cap. 16. v. 11. si conferas cum Hebræo. & apertius ibidem. cap. 27. *byssum, & sericum, & chod eorum proposuerunt in mercatu tuo.* Sericum ex foliis palmæ minoris conficiebatur; veteres depexione lanuginis censuerunt: sed recentiores refellunt, & docent folia decerpi, & expurgari, & in fila tenuissima deduci solitâ. *describit Eduardus Lopesius in Descriptione Africæ.* tale vix vllum hodie in Europâ. Bombycina sunt, quæ nos serica vocamus, ex bombyce vermiculo à quo fila istanentur. *Byssus* nō vermiculi partus est, sed terræ seu plantæ; quale illud Bengalense, cuius mentio apud Hugonem Lindescotum *in sua Nauigatione*: quæ videtur byssus Plinij, & Q. Curtij Carbasus Indica. Nobis in Europâ nihil bysso similius, quàm lina Samarobrina seu Cameracensia. l. 16. §. species tit. 2. lib. 34. Digestorum, video distingui, byssina, bombycina, & serica. nam metaxa pro bombycinis sumi confirmat etiam l. . tit. 8. lib. 11. Cod.

Sericum. Bombycinū Byssus.

TORQVEM] catenam auream.

CVRRVM SVVM SECVNDVM] quo vehi solitus qui secundus à Rege. Iosephus videtur confundere cum sella curuli Romanorum. VERS. 43.

VT OMNES CORAM EO GENV FLECTERENT] pro his omnibus Hebraicè vna vox habetur, אברך *Abrech*, de qua dubium † Hebræane sit an Ægyptia. illud suadet, quod hæc Hebræis à Moyse scripta. Tamen, quia refert quid ab Ægyptiis Iosepho acclamatum inclinor vt putem Ægyptiacam, & significare, *Flecte genua*, quod visum Aquilæ, & refert etiam Elias *in Thisbi*: vel sanè, *tener pater*, quod sequitur S. Hieronymus *in Tradition.* vel *pater Regis*, quod voluit Thargumæus, & confirmat Lipomanus. Arbitror duo acclamasse præconem. ipsum nomen *Abrech*, quicquid hoc significet: & deinde nominis huius rationem, scilicet sic honorari, quia præpositus sit toti Ægypto.

21. Acclamatio Ægypti.

EGO SVM PHARAO] q. d. iuro tibi per me ipsum, qui sum Rex supremus. omnes enim Ægyptij Reges † dicti Pharaones, annis fermè mille & quadringentis à primo cui hoc nomen. Postea Reges Alexandrini, omnes dicti Ptolomæi. *lege Iosephum lib. 8. antiquita. cap. 2.*

VERS. 44. 22. Pharaones. Ptolomæi.

NON MOVEBIT QVISQVAM MANVM AVT PEDEM] *manum*, vt feriat; *pedem*, vt equum conscendat. Locutionis sententia est, nihil momenti alicuius fiet sine consensu tuo. videtur adagium.

23. Non leuare manum nec pedem.

LINGVA ÆGYPTIACA] id nec in Hebræo, nec Chaldæo, nec Græco contextu habetur: additum à nostro, ne cruciemur, cuius linguæ vocabulum sit. Et cur Pharao vteretur nomine Hebraico? Mutari nomen eius patitur Deus †, ne vel à fratribus, vel quoquam alio

VERS. 45. 24. Iosephi nomē in Ægypto mutatū.

Iosephus ex pristino nomine agnosceretur, vsque ad præstitutum tempus, quo se ipse proderet.

25. Saluatormũdi. SALVATOREM MVNDI] D. Hieronymus legit *Zaphanath Phaanecha*, hodie scriptum צפנת פענח *çaphnath Paghaneach*. nescio an D. Hieronymus aut alij sic inflexerint ad vsum vocum Hebræarum; an verò dictus, vt habent LXX. ψονθομφανήχ. Nec illud liquet, quid Ægyptiis hæ voces significarint. Iosephus, Philo, Chrysostomus, Theodoretus, Chaldæus Paraphrastes, & omnes Rabbini censent significare arcanorum reuelatorem: sed hi omnes ad radices Hebræas attendunt: quod (si vox Ægyptia) non videtur faciendum. Non infrequens est diuersarum linguarum voculas in syllabis conuenire, quæ tamen significatione discrepent, vt πᾶν Græcum & *pan* Hispanum: *bellè* Latium, *belle* Flandricum, & innumera talia. Quare quod

Procopij locus Philonis locus. Philo dicit, vernaculâ linguâ significare ὀνειροκρίτην, id non est capiendum de Ægyptia, vt male Procopius; sed de Hebræa sumendum. Quamobrem cùm D. Hieronymus tam longo tempore in Ægypto habitarit, & harum rerum diligentissimus fuerit indagator, cur illi non credamus, Ægyptiacè significare *Saluatorem mundi*, & sic dictum eò quod orbem ab imminente famis exitio liberarit?

26. Aseneth. AZENETH] hanc Ioseph duxit idololatriæ renunciantem: hoc enim mihi dumtaxat verisimile visum in prolixâ illâ narratione, de huius virginis educatione, nuptiis ex libro Enoch apocrypho ponit Vincentius Belluacensis *lib.* 1. *Speculi Historialis*.

27. Herapolis seu On. SACERDOTIS] vox כהן *Cohen* tam significat Sacerdotem quàm Principem: & hunc Sacerdotem fuisse confirmant LXX. Philo, & Iosephus. quia Heliopolis. Sacerdotum ciuitas fuit, quæ & ON dicta און vt hîc retinent LXX. & in Bibliis Complutensibus Exod. 1. v. 11. vbi addunt καὶ ὤν ἥ ἐστιν ἡλιούπολις, *&* *On, quæ est Heliopolis* de qua vide Strabonem *lib.* 17. Geograph. Ptolomæo dicta *Onion*. Hieronymo libro 11. in Ezechiel. *Auen*, sed locus mendosus ex און Hebræo. Perperam quoque Chaldæus vocat *Tanis*, in Ezechiel: nam *Tanis* Hebræis

28. Tanis. vocatur *Soan*, vt alibi idem vertit: de qua psal. 79. *in campo Taneos*. Meritò autem additur hæc dignitas ne cum Putiphar Iosephi emptore confundas, vt multi faciunt. Nam ille militiæ Princeps sup. c. 39. 1. hîc

VERS. 46. Sacerdos, & proinde à militiâ immunis. ille degebat in vrbe Regiâ, 29. hîc Heliopoli. vide sup. 39. 3.

Stare in cõspectu. STETIT IN CONSPECTV] Hebræis, *stare in conspectu Domini*, est

Stare ad pedes. seruire seu ministrare. Daniel. 1. 19. *steterunt in conspectu Regis*. 1. Reg. 16. 21. *stetit coram eo*. Romani dicerent, stare ad pedes, & huiusmodi voca-

Circumpes. bât *seruos à pedibus*: vel vnico vocabulo, *circumpedes*, vt docet Agretius.

VERS. 47 IN MANIPVLOS] tanta fuit abundantia vt cuncta horrea manipu-

VERS. 49 lorum aceruis implerentur.

30. Hyperbole. VT ARENÆ MARIS] est Hyperbole, inquit D. Augustin. *q.* 137.

VERS. 51. MENSVRAM] annorum præcedentium etiam fertilissimorum.

31. Manasses. MANASSES] interpretatum est *faciens obliuisci*. *à* נשה *Nascah* oblitus. ALLEGORIAM pete à Procopio *hic fol.* 193.

EPHRAIM]

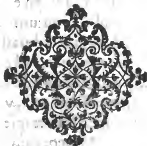
EPHRAIM] fructificationes significat. à פרה *Parah* fructificauit. In etymo Iosephus aberrat, volens significare *redditum*, quia redditus libertati maiorum suorum. VERS. 52. Ephraim.

PAVPERTATIS] humiliationis & afflictionis. 32. Paupertas pro humiliatione.

IN VNIVERSO ORBE] magnâ mundi parte, scilicet Ægypto, Syriâ, & Chananæâ. Nouum non est † sic *orbis* vocabulum accipi Luc. 2.1. *describeretur vniuersus orbis*, de solo Romano imperio dicitur. Sic Apuleius *lib.1. Floridorum*, ait, vniuerso orbi suo Alexandrum edixisse. quota mundi pars Romanis aut Alexandro parebat? Sic statim v.56. *omni terra*. de qua phrasi vide D. Fulgentium *lib. de incarnatione & gratiâ* IESV CHRISTI *cap. vlt.* VERS. 54. 33. Orbis pro certa mundi parte.

OMNESQVE PROVINCIÆ] vicinæ seu proximæ. Nam cæteris vix ad pauculos menses Iosephi horrea suffecissent. Omnis terra, pro quadam parte.

ALLEGORIAM totius capitis proponunt S. Ambrosius ȝ. cap. 7. B. Prosper lib.1. prædiction. cap. 29. Eucherius in Genes. lib.3. cap. 23. & 24. Rupertus d. lib.8. cap. 39. & seqq. VERS. 57.

CAPVT QVADRAGESIMVM SECVNDVM.

1. AVDIENS autem Iacob quòd ali-
menta venderentur in Ægypto,
dixit filiis suis. Quare negligitis?
2. * audiui quòd triticum venunde-
tur in Ægypto: descendite, & emi-
te nobis necessaria, vt possimus
3. viuere, & non consumamur inopia.* Descendentes
igitur fratres Ioseph decem, vt emerent frumenta
4. in Ægypto,* Benjamin domi retento à Iacob, qui
dixerat fratribus eius: Ne forte in itinere quidquã
5. patiatur mali: * ingressi sunt terram Ægypti cum
aliis qui pergebant ad emendum. Erat autem fa-
6. mes in terra Chanaan.* Et Ioseph erat princeps in
terra Ægypti, atque ad eius nutum frumenta po-
pulis vendebantur. Cumque adorassent eum fra-
7. tres sui,* & agnouisset eos, quasi ad alienos durius
loquebatur, interrogans eos: Vnde venistis? Qui
responderunt: De terra Chanaan, vt emamus vi-
8. ctui necessaria.* Et tamen fratres ipse cognoscens,
9. non est cognitus ab eis.* Recordatúsq; somniorũ,
quæ aliquando viderat: ait ad eos: Exploratores
estis: vt videatis infirmiora terræ venistis.* Qui di-
10. xerũt: Non est ita, domine, sed serui tui venerunt vt
11. emerent cibos.* Omnes filij vnius viri sumus: paci-
fici venimus, nec quidquã famuli tui machinantur
12. mali.* Quibus ille respondit: Aliter est: immunita

terræ

terræ huius considerare venistis. * At illi: Duode- 13.
cim,inquiunt,serui tui,fratres sumus,filij viri vnius
in terra Chanaan: minimus cum patre nostro est,
alius non est super.*Hoc est,ait, quod locutus sum 14.
Exploratores estis.* Iam nunc experimentum ve- 15.
stri capiam per salutem Pharaonis nõ egrediemini
hinc,donec veniat frater vester minimus. * Mitti- 16.
te ex vobis vnum,& adducat eum :vos autem eritis
in vinculis , donec probentur quæ dixistis vtrum
vera an falsa sint: alioquin per salutem Pharaonis
exploratores estis. * Tradidit ergo illos custodiæ 17.
tribus diebus:*Die autem tertio eductis de carcere 18.
ait:Facite quæ dixi, & viuetis: Deum enim timeo.
* Si pacifici estis, frater vester vnus ligetur in car- 19.
cere: vos autem abite, & ferte fruměta quæ emistis
in domos vestras, * & fratrem vestrum minimum 20.
ad me adducite, vt possim vestros probare sermo-
nes, & non moriamini. Fecerunt vt dixerat, * & 21.
locuti sunt ad inuicem:Merito hæc patimur, quia
peccauimus in fratrem nostrum, videntes angustiã
animæ illius dum deprecaretur nos: & non audi-
uimus: idcirco venit super nos ista tribulatio. * E 22.
quibus vnus Ruben,ait:Numquid non dixi vobis:
Nolite peccare in puerum; & non audistis me? en
sanguis eius exquiritur. *nesciebant autem quod 23.
intelligeret Ioseph:eo quod per interpretẽ loquere
tur ad eos.* Auertitq; se parũper,& fleuit:& reuer- 24.
sus locutus est ad eos.* Tollensq; Simeon & ligans 25.
illis præsentib. iussit ministris vt implerẽt corũ sac-
cos tritico,& reponerẽt pecunias singulorũ in saccu
lis suis,datis supra cibarijs in viã:qui fecerũt ita.*At 26.
illi portãtes fruměta in asinis suis,profecti sũt.*aper 27.
 tóque

tóque vnus ſacco, vt daret iumento pabulum in
diuerſorio, contemplatus pecuniam in ore ſacculi,
28. * dixit fratribus ſuis: Reddita eſt mihi pecunia, en
habetur in ſacco & obſtupefacti, turbatique mu-
tuo dixerunt: quidnam eſt hoc quod fecit nobis
29. Deus?* Veneruntque ad Iacob patrem ſuum in
terram Chanaan, & narrauerunt ei omnia quæ
30. accidiſſent ſibi dicentes: *Locutus eſt nobis Domi-
nus terrę durè, & putauit nos exploratores eſſe pro-
31. uinciæ. * Cui reſpondimus Pacifici ſumus, Nec
32. vllas molimur inſidias. *Duodecim fratres vno pa-
tre geniti ſumus: vnus non eſt ſuper, minimus cum
33. patre noſtro eſt in terra Chanaan. * Qui ait nobis:
Sic probabo quod pacifici ſitis: Fratrem veſtrum
vnũ dimittite apud me, & cibaria domibus veſtris
34. neceſſaria ſumite & abite, *fratrẽq; veſtrũ minimũ
adducite ad me, vt ſciam quod non ſitis explorato-
res: & iſtum qui tenetur in vinculis, recipere poſſi-
tis: ac deinceps quæ vultis, emendi habeatis licen-
35. tiam.* His dictis, cum frumenta effunderent: ſin-
guli repererunt in ore ſaccorum ligatas pecunias:
36. exterritiſque ſimul omnibus, * dixit pater Iacob:
Abſque liberis me eſſe feciſtis, Ioſeph nõ eſt ſuper,
Simeon tenetur in vinculis, & Beniamin auferetis:
37. in me hæc omnia mala reciderunt. * Qui reſpon-
dit Ruben: duos filios meos interfice, ſi non redu-
xero illum tibi: trade illum in manu mea, & ego
38. eum tibi reſtituam. *At ille: Non deſcendet, inquit,
filius meus vobiſcum: frater eius mortuus eſt, & ip-
ſe ſolus remanſit: ſi quid ei aduerſi acciderit in ter-
ra ad quam pergitis deducetis canos meos cum
dolore ad inferos.

ARGV

ARGVMENTVM.

Ioseph fratres suos, in Aegyptum coëmendi frumenti causa venientes, durè accipit, & retento Simeone domum abire permittit, ea lege vt redirent, & Beniaminum secum adducerent.

AVDIENS] benè explicat Hebræum *videns*. Nam videre† vsurpant pro functione auditus & olfactus. de auditu docebo in Esaiâ: de olfactu, sup. cap. 17. v. 27. *vide odorem filij mei*. hoc est olfac. Exo. 5. 21. *fatere fecistis odorem nostrum in oculis*. hoc est in naribus, vt est Hebraicè. VERS. 1. 1. Videre pro audire et olfacere.

QVOD ALIMENTA VENDERENTVR IN ÆGYPTO] Hebraicè, *quod esset diuisio seu fractio in Ægypto*, hoc est quod in Ægypto cuiq; diuideretur cibi, nam שבר *Scabar frangere*, vsurpant Hebræi pro diuidere seu partiri. Sicut in illis, *Frange esurienti panem*, & in Threnis dicuntur paruuli petere panem, & non esse qui frangat illis: vbi de hoc plura. 2. Frangere pro distribuere.

QVARE NEGLIGITIS] Hebraicè, *quare vos ipsi aspicitis*. quid ociosi inuicem intuemini, nec fami vrgenti remedium facto quæritis. Sic solent pigri cùm aliquid agendum, mutuò se aspicere, & quisque expectare, dum alter rem expediat. TROPOLOG. pete à D. Ambrosio c. 8. VERS. 4.

QVICQVAM PATIATVR MALI] Hebraicè, *ei mors occurrat*. ne moriatur & ipse, sicut frater eius Ioseph. nam qui loquitur, mortuum putabat.

VENDEBANTVR] Hebraicè, *diuidebantur*.

ADORASSENT] more Regio (sic Sulpitius & Rupertus) nempe vultu profundè ad terram inclinato (sic Hebræ. Chaldæ. & LXX.) Hoc euentu somnium comprobatum notant Philo & Procopius. VERS. 6. 3. Adoratio quę regibus solita exhiberi.

QVASI AD ALIENOS] Hebraicè, *ostendit se alienum seu ignotum ad eos* h. offensi personam assumens, indignanti similis, similisq; minanti, eos obiurgatoriè alloquitur, & minimè familiariter. VERS. 7.

NON EST COGNITVS AB EIS] quia iam ætas adultior, barbitium, & lineamentorum mutatio notam formam obduxerant. VERS. 8.

RECORDATVSQVE] ex ipsa illâ adoratione, non vt vltionem propriam exigeret. VERS. 9.

EXPLORATORES ESTIS] nihil laboro, vt hanc insimulationem mēdacij notâ liberem. Sciebat eos non esse exploratores. Sed hoc crimen impingit, vt adigat illos sibi de statu in quo pater versaretur, & quid de Beniamino fratre vterino actum, vera narrare. Non tamen iniustus fuit sic insimulando. cùm enim personam publicam gereret; licebat à reis, quos sciebat affines parricidij & plagij fraterni, reipub. nomine pœnam exigere, delicta enim non locis, sed personis adhærent. Quanto minorem exigit, quàm commeriti? Sed id facit, quia non 4. Iosephi mēdacium.

publico iudicio, sed priuatâ quadam correctione vtebatur: quod possunt, qui Regis personam in cognoscendo gerunt. Restat, vt officiosum magis, quàm perniciosum mendacium fateamur; vel cum D. Augustino, dicamus non mentitum, quia iocosâ simulatione & non seriâ id dixit. *hîc quæstion.* 145. *habes in cap. quod autem.* 22. *q.* 2. Si seriò potuit (vt dixi), nonne magis ioco?

5. Ægyptus munitissima. IN FIRMIORA TERRÆ] Hebraicè *nuditatem terræ* loca minùs arte munita. Nam Ægyptus naturæ situ tota munitissima, vt docent Lucanus *lib.* 8. & Iosephus *lib.* 4. *de bello Iudaico.*

VERS. 11. PACIFICI] *kenim* recti, sinceri, veraces. id postea non semel repetitur.

VERS. 13. SERVI TVI] fratres sumus (ne miretur tot simul venisse) hoc est fuimus. Nam Iosephum mortuum ducebant. ideo addunt: *alius non est super.* Hebraicè *vnus non ipse.* fuit, deuixit.

VERS. 14. HOC EST AIT] ex eo quod fingitis vos alium fratrê habere, qui nô adest, colligo cetera quoq; falsa: & me vobis meritò crimen intentasse. hoc agit, vt illum adducant, ne, quod ipse expertus, præ liuore durius aliquid in puerum designent. *Chrysost. homil.* 64. *& Hrabanus hîc.*

VERS. 15. EXPERIMENTVM VESTRI CAPIAM] in hoc probabimini.

6. Viuit Rex formula iuramenti. Viuit Deus. PER SALVTEM PHARAONIS] benè expressit sensû formulæ iuratoriæ *viuit Pharao.* hoc est ita viuat, vt verû dico, vel vt hoc faciâ μὰ τὴν ὑγείαν LXX. & sic etiâ Chaldæus, *Per vitâ Pharaonis.* Ita Hebræi soliti iurare. *Viuit Dominus.* Sed alio sensu. Nâ sic Deo tribuunt vitæ principium, q. d. ita verum est, ac verum est Deum semper viuere: cùm verò de homine dicitur. *Viuit Rex*, est præcarium, q. d. ita viuat &c. Nec mendacium hoc iureiurando Ioseph astruit. nam dixerat ad omnes: *Non egrediemini donec* &c. Et hoc verum, quia remansit Simeon, & ita non omnes egressi. deinde quod ait *exploratores estis*, non sic capiendum, q. d. eos reuera tales, sed habendos pro talibus nisi fratrem minimum adduxerint. EGREDIEMINI] scilicet vt ingressi simul omnes.

VERS. 16. MITTITE] hæc omnia disertissimè, sed non verissimè Philo exsequitur.

7. Esse pro reputari. EXPLORATORES ESTIS] Hebraicè non habetur *estis* sed solum, *quia exploratores vos.* sub. habebimini. & nostra versio potest ita accipi, q. d. estis iudicandi. sensus, subeunda vobis exploratorum pœna. sic 3. Reg. 18. 24. ipse sit Deus, hoc est habeatur pro Deo. est D. Augustini q. 139.

VERS. 17. TRIBVS DIEBVS] vt ita luerent triplex crimen, mortis intentatæ, proiectionis in cisternam, venditionis: & vt sicut ipse triennio fuerat in carcere, sic illi triduo. TROPOLOGIA. vt intelligas omnis correctionis tres esse debere fines, commonitionem, pœnam, & exemplum, νουθεσίαν, τιμωρίαν, παράδειγμα: de quibus nisi fallor Gellius *lib.* 6. *noctium Atticarum.*

DEVM ENIM TIMEO] vobis opto clemens esse, vt & mihi summus ille.

ille, ô vtinam hoc cogitent, qui apud Reges regnant! VERS. 18.

Quicquid à vobis minor expauescit,
Maior hoc vobis Dominus minatur:
Omne sub regno grauiore regnum est.

VT POSSIM VESTROS PROBARE SERMONES] vt verba vestra verificentur. VERS. 20.

MERITO HÆC PATIMVR], vocabulum אשם *Assam* significat desolare, & אבל *Abal verè.* Hebræa sonāt verbotenus: *Verè nos desolati* (meritò nunc soli & omni sumus auxilio destituti) *propter fratrem nostrum*, (quia contemsimus desolationem nostri fratris), *qui vidimus* (quia sustinuimus durè videre) *angustiam animæ eius, quando se nobis miserum exhibebat*) quando nos miser cum lacrymis deprecabatur) *& non audiuimus*, hoc est non acquieuimus precanti, vt eius misereri, puerò parceremus. TROPOLOGICE non intelligitur peccati grauitas, nisi postq; iam consummatum, graphicè Chrysostomus. VERS. 21.

EN SANGVIS EIVS EXQVIRITVR] moriendum nobis, quia fratrem occidimus: nam mortuum credebant. VERS. 22.

QVOD INTELLIGERET] fuerat eos per interpretem allocutus: post discessum interpretis, se nec à Ioseph, nec alio quoquam intelligi putabant. Præterea submissa hæc voce dicebant, vt ait Philo: sanè Hebraicè est, *quod audiret Ioseph*: sed ratio, quæ subiungitur, indicat, *audire* positum pro intelligere. Deutero. 28. 49. *cuius linguam intelligere non possis.* Hebraicè, audire. Ierem. 5. 15. *Gens cuius ignorabis linguam, nec audies quid loquatur.* VERS. 23. 9. Audire pro intelligere.

ET FLEVIT] naturali affectu simulationis artificium vincente. VERS. 24.

SIMEON] hunc eximit ad pœnam, quia cùm esset natu proximus Rubeno; si se illi adiunxisset, quia Iudas etiam in Iosephum propendebat, facilè ceteros auctoritate sua coercuissent. ideo præcipuam culpam Simeoni Philo, Theodoretus, & Gennadius ascribunt. VERS. 25. 10. Simeon cur captus.

ILLIS PRÆSENTIBVS] vt eos ampliùs terreret. *Procop.*

DATIS SVPRA CIBARIIS IN VIAM] dato insuper viatico. idest addita annonæ emptæ tanta panum & pabuli quantitate, quanta per iter ipsis & iumentis eorum sufficeret: vt quod coemerant integrum sine deminutione domum referrent. *Philo.* vides vt iniuriam, si quam intulit, largè compensarit.

APERTOQVE VNVS SACCO] vult Philo ceteros in diuersorio saccos suos nō aperuisse, sed visa vnius pecunia, metu cōsternatos, nequis eos consecutus retraheret, quam celerrimè potuerunt, continuato labore domum contendisse. Sed repugnat quod sequitur, *quod fecit nobis Deus*: & apertius c. sequ. v. 21. *cum venissemus ad diuersorium, aperuimus saccos nostros; & inuenimus pecuniam in ore saccorum.* vnus ergo primò mox ceteri aperuerunt, vt benè Tostadus; & Honchala. Nec ob- VERS. 27. Philonis locus.

 stat

ſtat quod dicitur inf.v.35.alium enim habet ſenſum, vt ſtatim dicam.

PABVLVM] hordeum vel auenam.

VERS. 28. OBSTVPEFACTI] Hebraicè *Egreſſum eſt cor illorum*, hoc eſt veritu
12. ſtrui ſibi inſidias & calumniam conſui, deſponderunt animum.

Hebraiſm. cor egreſſum. NARRAVERVNT] vltrò, nè anxius animi penderet, vbi Simeon. In caſibus inopinatis (ait Philo) leuior eſt cognitio, quàm dubitatio. " Nam re cognitâ, poteſt inueniri ad ſalutem aditus: hæſitatio nihil expedit.] Verè Tragicus, Iners malorum remedium ignorantia eſt.

VERS. 33. DIMITTITE APVD ME] Hebraicè, *requieſcere facite mecum*. q. d. non ero ei durus. benè tractabitur. Vides mendacium, nam coram ipſis vinxerat.

VERS. 35. SINGVLI REPERERVNT] In Hebræo fronte, *Et viderunt ligamina pecuniarum ſuarum, ipſi, & eorum pater: & timuerunt*, Vnde patet iſtud, *repererunt & viderunt*, potiſſimùm dici propter Iacobum & ad filios quidem, ſed ſimul cum patre, referendum. filij ſciebant pecunias ineſſe, ſed pater neſciebat. gerebant illi ſe quaſi ignari, ne increparentur, cur, cùm in itinere pecunias in ſaccis inueniſſent, non rectâ rediiſſent retuliſſentque viderunt illi ſinguli ſecundò, ſed cum Iacobo primùm. Timuerunt illi iam ante concepto vel ficto timore: Iacob & nouo & vero: ne quid propterea Simeoni, ſi non rediret; ipſis, ſi redirent, mali contingeret.

VERS. 36. ABSQVE LIBERIS] orbum feciſtis. IN ME HÆC OMNIA] ſolus omnia luo, qui ſic in liberis diſcerpor.

VERS. 37. DVOS FILIOS MEOS INTERFICE] auus nepotes? ſciebat non fore. ſed hyperbolica locutio eſt, ſignificans certò certiùs ſe reducturum.

VERS. 38. CANOS MEOS] me iam decrepitum. CVM DOLORE AD INFEROS] Corpus in ſepulcro collocatur non anima, ſed corpus mortuum
13. nec dolet, nec angitur: animæ paſſiones iſtæ, cùm eſt ſeparata, & ad

Infernus propriè. inferos abijt. שאול *Sceol* igitur non ſepulcrum hîc nec foſſam, ſed locũ apud inferos ſignificat, vbi tum erat patriarcharum receptaculum. Sic exponunt D. Auguſtin. q. 142. Eucherius, Rupertus, Strabus & reliqui. ALLEGORIAM totius capitis pete à Ruperto *lib. 9. in Geneſ. à cap. 2.* & Proſpero *lib. 1. Prædict. cap.* 30.

CAP.

CAPVT QVADRAGESIMVM TERTIVM.

Nterim fames omnem terram 1.
vehementer premebat. * Con- 2.
ſumptisque cibis, quos ex Ægy-
pto detulerant, dixit Iacob ad fi-
lios ſuos: Reuertimini, & emite
nobis pauxillum eſcarum. * Re- 3.
ſpondit Iudas: Denunciauit nobis vir ille ſub at-
teſtatione iuriſiurandi, dicens: Non videbitis fa-
ciem meam, niſi fratrem veſtrum minimum ad-
duxeritis vobiſcum. * Si ergo vis eum mittere no- 4.
biſcum, pergemus pariter, & ememus tibi neceſſa-
ria: * ſin autem non vis, non ibimus: vir enim, vt ſæ- 5.
pè diximus, denunciauit nobis, dicens: Non vi-
debitis faciem meam abſque fratre veſtro mini-
mo. * Dixit eis Iſrael: In meam hoc feciſtis miſe- 6.
riam, vt indicaretis ei & alium habere vos fratrem.
* At illi reſponderunt: Interrogauit nos homo per 7.
ordinem noſtrã progeniem: ſi pater viueret: ſi ha-
beremus fratrem: & nos reſpondimus ei conſequẽ-
ter iuxta id quod fuerat ſciſcitatus: Numquid ſcire
poteramus quod dicturus eſſet: Adducite fratrem
veſtrum vobiſcum? * Iudas quoque dixit patri ſuo: 8.
Mitte puerum mecum, vt proficiſcamur, & poſſi-
mus viuere: ne moriamur nos & paruuli noſtri. * 9.
Ego ſuſcipio puerum: de manu mea require illum:

nisi reduxero,& reddidero eũ tibi,ero peccati reus
10. in te omni tempore.* Si non intercessisset dilatio,
11. iam vice altera venissemus.* Igitur Israel pater eorum dixit ad eos:Si sic necesse est, facite quod vultis: sumite de optimis terræ fructibus in vasis vestris,& deferte viro munera, modicum resinæ, & mellis,& storacis,stactes,& terebinthi,& amygdalarum.* Pecuniam quoque duplicem ferte vobi-
12. larum.* Pecuniam quoque duplicem ferte vobiscum:& illam,quam inuenistis in sacculis,reporta-
13. te,ne fortè errore factum sit:* sed & fratrem vestrũ
14. tollite,& ite ad virum.* Deus autem meus omnipotens faciat vobis eum placabilem : & remittat vobiscum fratrem vestrum quem tenet, & hunc Beniamin:ego autem quasi orbatus absque liberis
15. ero.* Tulerunt ergo viri munera,& pecuniam duplicem, & Beniamin: descenderuntque in Aegy-
16. ptum,& steterunt coram Ioseph.* Quos cum ille vidisset,& Beniamin simul, præcepit dispensatori domus suæ,dicens: Introduc viros domum, & occide victimas,& instrue conuiuium:quoniam me-
17. cum sunt comesturi meridie.* Fecit ille quod sibi
18. fuerat imperatum, & introduxit viros domum.* Ibique exterriti,dixerunt mutuo:Propter pecuniã, quam retulimus prius in saccis nostris, introducti sumus:vt deuoluat in nos calumniam,& violenter
19. subiiciat seruituti,& nos,& asinos nostros.* Quamobrem in ipsis foribus accedentes ad dispensa-
20. torem domus.*locuti sunt:Oramus domine vt audias nos,Iam ante descendimus vt emeremus escas:
21. * quibus emptis,cùm venissemus ad diuersorium, aperuimus saccos nostros,& inuenimus pecuniam in ore saccorum: quam nunc eodem pondere reportaui

portauimus. * Sed & aliud attulimus argentum, vt 22.
emamus quæ nobis necessaria sunt: non est in no-
stra conscientia quis posuerit eam in marsupiis no-
stris. * At ille respondit: Pax vobiscum, nolite ti- 23.
mere: Deus vester, & Deus patris vestri dedit vobis
thesauros in saccis vestris, nam pecuniam, quam
dedistis mihi, probatam ego habeo. Eduxitque ad
eos Simeon. * Et introductis domum, attulit aquã, 24.
& lauerunt pedes suos, deditq; pabulum asinis eo-
rum. * Illi verò parabant munera, donec ingre- 25.
deretur Ioseph meridie: audierant enim quòd ibi
comesturi essent panem. * Igitur ingressus est Io- 26.
seph domum suam, obtuleruntque ei munera, te-
nentes in manibus suis: & adorauerunt proni in
terram. * At ille, clementer resalutatis eis, interro- 27.
gauit eos dicens: Saluus ne est pater vester senex, de
quo dixeratis mihi? Adhuc viuit? * Qui responde- 28.
runt: Sospes est seruus tuus pater noster, adhuc vi-
uit. Et incuruati, adorauerunt eum. * Attollens au- 29.
tem Ioseph oculos, vidit Benjamin fratrem suum
vterinum, & ait: Iste est frater vester paruulus, de
quo dixeratis mihi? Et rursum: Deus, inquit, mi-
sereatur tui, fili mi. * Festinauitq; quia commota 30.
fuerant viscera eius super fratre suo, & erumpebant
lacrymæ: & introiens cubiculum fleuit. * Rursum- 31.
que lota facie egressus, continuit se, & ait: Ponite
panes. * Quibus appositis, seorsum Ioseph, & seor- 32.
sum fratribus, Ægyptiis quoque qui vescebantur
simul, seorsum (illicitum est enim Ægyptiis come-
dere cũ Hebræis, & profanum putant huiuscemo-
di conuiuium) * sederunt coram eo, primogeni- 33.
tus iuxta primogenita sua, & minimus iuxta æta-

34. tem suam. Et mirabantur nimis, * sumptis partibus quas ab eo acceperant: maiorque pars venit Benjamin, ita vt quinque partibus excederet. Biberuntque & inebriati sunt cum eo.

ARGVMENTVM.

Secunda filiorum Iacob in AEgyptum profectio cum Benjamino: educitur è carcere Simeon; & fratres omnes epulantur.

Vers. 1. INTERIM] dum differt pater Benjaminum in Ægyptum mittere, secundo iam famis grassantis anno.

Vers. 2. CONSVMPTISQVE] non prorsus, sed propè. PAVXILLVM ESCARVM] quod huius anni inediæ depellendæ sufficiat: nesciebat adhuc quinquennii superesse.

Vers. 3. IVDAS] cur iste magis quam alij? Philo respondet, quia fratres inter animo, prudentia, facundia, & authoritate excellebat. Iosephus verò quia vir naturæ vehementioris in patris liberiorem increpationem erupit. SVB ATTESTATIONE IVRISIVRANDI] Hebraicè, *contestando contestatus est*. hoc est adhibito sacramento sanctè pollicitus.

1. Iudas cur ie [illegible] patrem [illegible] & [illegible]

NON VIDEBITIS FACIEM MEAM] nullus vobis ad me patebit accessus [illegible], nam si audeatis coram me vos sistere, penitus velut exploratores.

Vers. 4. TIBI] cui totius domus familiæ cura incumbit. Nos enim de eo [illegible]

Vers. 5. NON IBIMVS] nolumus frustra iter ingredi.

Vers. 6. IN MEAM HOC FECISTIS MISERIAM] Hebraicè: *Cur [illegible] mecum egistis?* Verène hoc [illegible], an vt ab affectu & dolore exaggeraret? Sic videri [illegible] vera locutus videatur, cùm [illegible] Euentum enim facti, non [illegible] Iacob [illegible] Carere in sacra Scriptura [illegible] pro vera res causa [illegible] : qua de re [illegible] 19.

2. Occasio & [illegible]

Vers. 7. INTERROGAVIT] [illegible] expugnationis deinde [illegible] caput de patre & [illegible] Nihil [illegible] interrogaret, dissimu[illegible] interrogationi occasionem dedisse.

Vers. 8. ET VIVAMVS] [illegible] Benjamin [illegible] [illegible] & maximum certè fame perit.

Svscı

SVSCIPIO] vel tibi illum redditurus, vel ipse in Ægypto pro illo caput periculo, vel humeros seruituti obiecturus. Quanto iustior, honestior, prudentior ista ratio, quam alia Rubeni *sup.* 42. 37. VERS. 9.

PVERVM] Sic vocatur respectu fratrum, qui multò seniores. Nam erat annorum fermè vigintiquinque, liberorum iam aliquot pater; qui nominantur *infra.* 47. 21. qui an omnes eius filij, an quidam nepotes examinandum alibi. *ibi, vel* 1. *Paralip. c.* 7. DE MANV MEA] fideiubeo pro illo. ERO PECCATI REVS] quamdiu viuam, iure poteris mihi eius mortem improperare, & quam voles à me pœnam exposcere. 4. Benjamini ætas.

VICE ALTERA] secundò iam rediissemus, & nunc tertiò possemus abire. VERS. 10.

IGITVR ISRAEL] Iudæ rationes admittens.

DE OPTIMIS TERRÆ FRVCTIBVS] זמר *Zamar* significat laudare seu canere. hinc זמרת *Zimrath* res præstans & laude digna. Hebraicè itaque קחו מזמרת הארץ *Kchum Mizimrath Haaretz, sumite de cantatione terra*, seu *de laudabili*, est idiotismus, quem luculenter exposuit interpres, vt & Chaldæus, *Tollite de optimis terræ*. MVNERA] ad promerendam viri gratiam, vt citiùs Simeonem liberetis, & explorationis suspicionem à vobis amoliamini. *Philo.* RESINÆ] quod Rabbani צרי *Cari* faciunt theriacam, faciunt eo iure, quo pictoribus atque Poëtis. Quidlibet audendi semper fuit æqua potestas. Nam aliquid esse consolidandis vulneribus aptum patet ex Ierem. *cap.* 8. *v.* 22. *Numquid* צרי *non est in Galaad? aut medicus non est ibi? quare igitur non est obducta cicatrix populi mei?* cicatrices obducere meliùs conuenit resinæ, quàm theriacæ. deinde agitur de terræ fructibus seu simplicibus, non de arte medicâ concinnatis electuariis. Difficile tamen dictu, de qua resinâ loquatur, cùm plures sint arbores resiniferæ: de quibus Dioscorides *lib.* 1. *à cap.* 74. Plinius *lib.* 14. *cap.* 20. agit de resinâ Syriacâ & Iudaicâ. Tostadus hîc de galbano exponit, cui suffragatur Plinius *lib.* 12. *cap.* 25. *in fine.* Fl. Iosephus, pro, *resinâ & storace*, ponit *balaninum* vnguentum βαλάνυ μύρον: quod longè aliud, scripserat fortè χαλβάνη, vide sup. 37. 25. VERS. 11. 5. Cantationes seu laudes terræ Hebraism. 6. Resina. Iosephi locus.

STORACIS] vocis significatio est incerta, נכאת *Necoth* noster aliquando vertit vniuersim *aromata*. LXX. *thymiama*, quidam *opobalsamum*. Aquila *Storacem*. Sed quid Storax? lacrymam recentiores esse volunt Styracis arboris de qua Dioscorides *lib.* 1. *c.* 68. Plinius *lib.* 12. *cap.* 25. Galenus, Oribasiusque. Storacis mentio fit etiam à poëtis. Valerius in Cyri; Non storace Idæo flagrantes picta capillos. Vnde patet vnguentum styracinum capillis cum odore flauedinem conciliasse. 7. Storax.

STACTIS] noster consueuit *guttam* vocare, psal. 44. 9. *Myrrha, & gutta & casia à vestimentis tuis.* quo loco D. Basilius docet, *stacten* esse liquorem myrrhæ tenuissimum. Nam ex myrrhâ contusâ & expressâ, quod cohæsit liquidum, id in *stacten* separari; quod restat crassius, *myrrha* nomen retinere. 8. Stacte Gutta.

CAPVT QVADRAGESIMVM SECVNDVM.

1. AVDIENS autem Iacob quòd ali-
menta venderentur in Ægypto,
dixit filiis suis. Quare negligitis?
2. * audiui quòd triticum venunde-
tur in Ægypto:descendite,& emi-
te nobis necessaria, vt possimus
3. viuere,& non consumamur inopia.* Descendentes
igitur fratres Ioseph decem, vt emerent frumenta
4. in Ægypto,* Benjamin domi retento à Iacob,qui
dixerat fratribus eius: Ne forte in itinere quidquã
5. patiatur mali: * ingressi sunt terram Ægypti cum
aliis qui pergebant ad emendum. Erat autem fa-
6. mes in terra Chanaan.* Et Ioseph erat princeps in
terra Ægypti, atque ad eius nutum frumenta po-
pulis vendebantur. Cumque adorassent eum fra-
7. tres sui,* & agnouisset eos, quasi ad alienos durius
loquebatur, interrogans eos: Vnde venistis? Qui
responderunt: De terra Chanaan, vt emamus vi-
8. ctui necessaria.* Et tamen fratres ipse cognoscens,
9. non est cognitus ab eis.* Recordatúsq; somniorũ,
quæ aliquando viderat: ait ad eos: Exploratores
estis:vt videatis infirmiora terræ venistis.* Qui di-
10. xerũt:Non est ita,domine,sed serui tui venerunt vt
11. emerent cibos.* Omnes filij vnius viri sumus:paci-
fici venimus,nec quidquã famuli tui machinantur
12. mali.* Quibus ille respondit:Aliter est: immunita

terræ

terræ huius considerare venistis. * At illi: Duode- 13.
cim,inquiunt,serui tui,fratres sumus,filij viri vnius
in terra Chanaan: minimus cum patre nostro est,
alius non est super.*Hoc est,ait, quod locutus sum 14.
Exploratores estis.* Iam nunc experimentum ve- 15.
stri capiam per salutem Pharaonis nō egrediemini
hinc,donec veniat frater vester minimus. * Mitti- 16.
te ex vobis vnum,& adducat eum :vos autem eritis
in vinculis , donec probentur quæ dixistis verum
vera an falsa sint: alioquin per salutem Pharaonis
exploratores estis. * Tradidit ergo illos custodiæ 17.
tribus diebus:*Die autem tertio eductis de carcere 18.
ait:Facite quæ dixi, & viuetis: Deum enim timeo.
* Si pacifici estis, frater vester vnus ligetur in car- 19.
cere: vos autem abite, & ferte fruméta quæ emistis
in domos vestras, * & fratrem vestrum minimum 20.
ad me adducite, vt possim vestros probare sermo-
nes, & non moriamini. Fecerunt vt dixerat, * & 21.
locuti sunt ad inuicem:Merito hæc patimur, quia
peccauimus in fratrem nostrum, videntes angustiā
animæ illius dum deprecaretur nos: & non audi-
uimus: idcirco venit super nos ista tribulatio. * E 22.
quibus vnus Ruben,ait:Numquid non dixi vobis:
Nolite peccare in puerum; & non audistis me? en
sanguis eius exquiritur. * nesciebant autem quod 23.
intelligeret Ioseph:eo quod per interpretē loquere
tur ad eos.* Auertitq; se parûper,& fleuit:& reuer- 24.
sus locutus est ad eos.* Tollensq; Simeon & ligans 25.
illis præsentib. iussit ministris vt implerēt eorū sac-
cos tritico,& reponerēt pecunias singulorū in saccu
lis suis,datis supra cibarijs in viā: qui fecerūt ita.* At 26.
illi portātes fruméta in asinis suis,profecti sūt.*aper 27.

tóque vnus ſacco, vt daret iumento pabulum in
diuerſorio, contemplatus pecuniam in ore ſacculi,
28. * dixit fratribus ſuis: Reddita eſt mihi pecunia, en
habetur in ſacco & obſtupefacti, turbatique mu-
tuo dixerunt: quidnam eſt hoc quod fecit nobis
29. Deus?* Veneruntque ad Iacob patrem ſuum in
terram Chanaan, & narrauerunt ei omnia quæ
30. accidiſſent ſibi dicentes: *Locutus eſt nobis Domi-
nus terrę durè, & putauit nos exploratores eſſe pro-
31. uinciæ. * Cui reſpondimus Pacifici ſumus, Nec
32. vllas molimur inſidias. *Duodecim fratres vno pa-
tre geniti ſumus: vnus non eſt ſuper, minimus cum
33. patre noſtro eſt in terra Chanaan. * Qui ait nobis:
Sic probabo quod pacifici ſitis: Fratrem veſtrum
vnũ dimittite apud me, & cibaria domibus veſtris
34. neceſſaria ſumite & abite, *fratrẽq; veſtrũ minimũ
adducite ad me, vt ſciam quod non ſitis explorato-
res: & iſtum qui tenetur in vinculis, recipere poſſi-
tis: ac deinceps quæ vultis, emendi habeatis licen-
35. tiam. * His dictis, cum frumenta effunderent: ſin-
guli repererunt in ore ſaccorum ligatas pecunias:
36. exterritiſque ſimul omnibus, * dixit pater Iacob:
Abſque liberis me eſſe feciſtis, Ioſeph nõ eſt ſuper,
Simeon tenetur in vinculis, & Beniamin auferetis:
37. in me hæc omnia mala reciderunt. * Qui reſpon-
dit Ruben: duos filios meos interfice, ſi non redu-
xero illum tibi: trade illum in manu mea, & ego
38. eum tibi reſtituam. *At ille: Non deſcendet, inquit,
filius meus vobiſcum: frater eius mortuus eſt, & ip-
ſe ſolus remanſit: ſi quid ei aduerſi acciderit in ter-
ra ad quam pergitis deducetis canos meos cum
dolore ad inferos.

ARGV

ARGVMENTVM.

Iosephfratres suos, in Aegyptum coëmendi frumenti causa venientes, durè accipit, & retento Simeone domum abire permittit, ea lege vt redirent, & Beniaminum secum adducerent.

AVDIENS] benè explicat Hebræum *videns*. Nam videre† VERS.1.
vsurpant pro functione auditus & olfactus. de auditu do- 1.
cebo in Esaiâ: de olfactu, sup. cap. 27. v. 27. *vide odorem fi-* Videre pro audire et ol-
lij mei. hoc est olfac. Exo. 5. 21. *fatere fecistis odorem nostrum* facere.
in oculis. hoc est in naribus, vt est Hebraicè.

QVOD ALIMENTA VENDERENTVR IN ÆGYPTO] Hebraicè, *quod* 2.
esset diuisio seu fractio in Ægypto, hoc est quod in Ægypto cuiq; diui- Frangere
deretur cibi, nam שבר *Scabar frangere*, vsurpant Hebræi pro diuidere pro distribuere.
seu partiri. Sicut in illis, *Frange esurienti panem*, & in Threnis dicuntur
paruuli petere panem, & non esse qui frangat illis: vbi de hoc plura.

QVARE NEGLIGITIS] Hebraicè, *quare vos ipsi aspicitis*. quid ociosi inuicem intuemini, nec fami vrgenti remedium facto quæritis. Sic solent pigri cùm aliquid agendum, mutuò se aspicere, & quisque expectare, dum alter rem expediat. TROPOLOG. pete à D. Ambrosio c. 8. VERS.4.

QVICQVAM PATIATVR MALI] Hebraicè, *ei mors occurrat*. ne moriatur & ipse, sicut frater eius Ioseph. nam qui loquitur, mortuum putabat.

VENDEBANTVR] Hebraicè, *diuidebantur*.

ADORASSENT] more Regio (sic Sulpitius & Rupertus) nempe VERS.6.
vultu profundè ad terram inclinato (sic Hebræ. Chaldæ. & LXX.) 3.
Hoc euentu somnium comprobatum notant Philo & Procopius. Adoratio quę regibus solita exhiberi.

QVASI AD ALIENOS] Hebraicè, *ostendit se alienum seu ignotum ad eos* h. offensi personam assumens, indignanti similis, similisq; minanti, eos obiurgatoriè alloquitur, & minimè familiariter. VERS.7.

NON EST COGNITVS AB EIS] quia iam ætas adultior, barbitium, VERS.8.
& lineamentorum mutatio notam formam obduxerant.

RECORDATVSQVE] ex ipsa illâ adoratione, non vt vltionem pro- VERS.9.
priam exigeret.

EXPLORATORES ESTIS] nihil laboro, vt hanc insimulationem 4.
mēdacij notâ liberem. Sciebat eos non esse exploratores. Sed hoc cri- Iosephi mēdacium.
men impingit, vt adigat illos sibi de statu in quo pater versaretur, &
quid de Beniamino fratre vterino actum, vera narrare. Non tamen
iniustus fuit sic insimulando: cùm enim personam publicam gereret;
licebat à reis, quos sciebat affines parricidij & plagij fraterni, reipub.
nomine pœnam exigere, delicta enim non locis, sed personis adhærent. Quanto minorem exigit, quàm commeriti? Sed id facit, quia non

publico iudicio, sed priuatâ quadam correctione vtebatur: quod possint, qui Regis personam in cognoscendo gerunt. Restat, vt officiosum magis, quàm perniciosum mendacium fateamur; vel cum D. Augustino, dicamus non mentitum, quia iocosâ simulatione & non seriâ id dixit. *hic quæstion.*145 *habes in cap. quod autem.* 22. *q.* 2. Si seriò potuit (vt dixi), nonne magis ioco?

5. IN FIRMIORA TERRÆ] Hebraicè *nuditatem terræ* loca minùs arte munita. Nam Ægyptus naturæ situ tota munitissima, vt docent Lucanus *lib.* 8. & Iosephus *lib.* 4. *de bello Iudaico.*

Ægyptus munitissima

VERS. 11. PACIFICI] *kenim* recti, sinceri, veraces. id postea non semel repetitur.

VERS. 13. SERVI TVI] fratres sumus (ne miretur tot simul venisse) hoc est fuimus. Nam Iosephum mortuum ducebant. ideo addunt: *alius non est super.* Hebraicè *vnus non ipse.* fuit, deuixit.

VERS. 14. HOC EST AIT] ex eo quod fingitis vos alium fratrē habere, qui nō adest, colligo cetera quoq; falsa: & me vobis meritò crimen intentasse. hoc agit, vt illum adducant, ne, quod ipse expertus, præ liuore durius aliquid in puerum designent. *Chrysost. homil.* 64. *& Hrabanus hic.*

VERS. 15. EXPERIMENTVM VESTRI CAPIAM] in hoc probabimini.

6. PER SALVTEM PHARAONIS] benè expressit sensū formulæ iuratoriæ *viuit Pharao.* hoc est ita viuat, vt verū dico, vel vt hoc faciā *μὰ τὴν ὑγείαν* LXX. & sic etiā Chaldæus, *Per vitā Pharaonis.* Ita Hebræi soliti iurare. *Viuit Dominus.* Sed alio sensu. Nā sic Deo tribuunt vitæ principium, q. d. ita verum est, ac verum est Deum semper viuere: cùm verò de homine dicitur. *Viuit Rex*, est præcarium, q. d. ita viuat &c. Nec mendacium hoc iureiurando Ioseph astruit. nam dixerat ad omnes: *Non egrediemini donec* &c. Et hoc verum, quia remansit Simeon, & ita non omnes egressi. deinde quod ait *exploratores estis*, non sic capiendum, q. d. eos reuera tales, sed habendos pro talibus nisi fratrem minimum adduxerint. EGREDIEMINI] scilicet vt ingressi simul omnes.

Viuit Rex formula iuramenti.
Viuit Deus.

VERS. 16. MITTITE] hæc omnia disertissimè, sed non verissimè Philo exsequitur.

7. EXPLORATORES ESTIS] Hebraicè non habetur *estis*, sed solum, *quia exploratores vos.* sub. habebimini. & nostra versio potest ita accipi, q. d. estis iudicandi. sensus, subeunda vobis exploratorum pœna. sic 3. Reg. 18. 24. ipse sit Deus, hoc est habeatur pro Deo. est D. Augustini q. 139.

Esse pro reputari.

VERS. 17. TRIBVS DIEBVS] vt ita luerent triplex crimen, mortis intentatæ, proiectionis in cisternam, venditionis: & vt sicut ipse triennio fuerat in carcere, sic illi triduo. TROPOLOGIA. vt intelligas omnis correctionis tres esse debere fines, commonitionem, pænam, & exemplum, *νουθεσίαν, τιμωρίαν, παράδειγμα*: de quibus nisi fallor Gellius *lib.* 6. *noctium Atticarum.*

DEVM ENIM TIMEO] vobis opto clemens esse, vt & mihi summus ille,

ille, ô vtinam hoc cogitent, qui apud Reges regnant! VERS. 18.

Quicquid à vobis minor expauescit,
Maior hoc vobis Dominus minatur:
Omne sub regno grauiore regnum est.

VT POSSIM VESTROS PROBARE SERMONES] vt verba vestra verificentur. VERS. 20.

MERITO HÆC PATIMVR] vocabulum אשם *Assam* significat *desolare*, & אבל *Abal verè*. Hebræa sonāt verbotenus; *Verè nos desolati* (meritò nunc soli & omni sumus auxilio destituti) *propter fratrem nostrum*, (quia contempsimus desolationem nostri fratris), *qui vidimus* (quia sustinuimus duri videre) *angustiam animæ eius*, *quando se nobis miserum exhibebat*) quando nos miser cum lacrymis deprecabatur) *& non audiuimus*. hoc est non acquieuimus precanti, vt eius miserti, puero parceremus. TROPOLOGICE non intelligitur peccati grauitas, nisi postq iam consummatum, graphicè Chrysostomus. 5. VERS. 21.

EN SANGVIS EIVS EXQVIRITVR] moriendum nobis, quia fratrem occidimus: nam mortuum credebant. VERS. 22.

QVOD INTELLIGERET.] fuerat eos per interpretem allocutus: post discessum interpretis, se nec à Ioseph, nec alio quoquam intelligi putabant. Præterea submissa hæc voce dicebant, vt ait Philo: sanè Hebraicè est, *quod audiret Ioseph*: sed ratio, quæ subiungitur, indicat, *audire* positum pro intelligere. Deutero. 28. 49. *cuius linguam intelligere non possis*. Hebraicè, audire. Ierem. 5. 15. *Gens cuius ignorabis linguam, nec audies quid loquatur.* VERS. 23. 9. Audire pro intelligere.

ET FLEVIT] naturali affectu simulationis artificium vincente. VERS. 24.

SIMEON] hunc eximit ad pœnam, quia cùm esset natu proximus Rubeno; si se illi adiunxisset, quia Iudas etiam in Iosephum propendebat, facilè ceteros auctoritate sua coercuissent. ideo præcipuam culpam Simeoni Philo, Theodoretus, & Gennadius ascribunt. VERS. 25. 10. Simeon cur captus.

ILLIS PRÆSENTIBVS] vt eos amplius terreret. *Procop.*

DATIS SVPRA CIBARIIS IN VIAM] dato insuper viatico. idest addita annonæ emptæ tanta panum & pabuli quantitate, quanta per iter ipsis & iumentis eorum sufficeret: vt quod coemerant integrum sine deminutione domum referrent. *Philo.* vides vt iniuriam, si quam intulit, largè compensarit.

APERTOQVE VNVS SACCO] vult Philo ceteros in diuersorio saccos suos nō aperuisse, sed visa vnius pecunia, metu cōsternatos, nequis eos consecutus retraheret, quam celerrimè potuerunt, continuato labore domum contendisse. Sed repugnat quod sequitur, *quod fecit nobis Deus*: & apertius c. sequ. v. 21. *cum venissemus ad diuersorium, aperuimus saccos nostros; & inuenimus pecuniam in ore saccorum.* vnus ergo primò mox ceteri aperuerunt, vt benè Tostadus; & Honchala. Nec ob- VERS. 27. Philonis locus.

ſtat quod dicitur inf.v.35.alium enim habet ſenſum, vt ſtatim dicam.

PABVLVM] hordeum vel auenam.

VERS. 28. OBSTVPEFACTI] Hebraicè *Egreſſum eſt cor illorum*, hoc eſt veritu

12. ſtrui ſibi inſidias & calumniam conſui, deſponderunt animum.

Hebraiſm. cor egreſſum. NARRAVERVNT] vltrò, ne anxius animi penderet, vbi Simeon. In caſibus inopinatis (ait Philo) leuior eſt cognitio, quàm dubitatio. Nam re cognitâ, poteſt inueniri ad ſalutem aditus: hæſitatio nihil expedit.] Verè Tragicus, Iners malorum remedium ignorantia eſt.

VERS. 33. DIMITTITE APVD ME] Hebraicè, *relinquite facite mecum*. q. d. non ero ei durus. benè tractabitur. Vides mendacium, nam coram ipſis vinxerat.

VERS. 35. SINGVLI REPERERVNT] In Hebræo fronte, *Et viderunt ligamina pecuniarum ſuarum, ipſi, & eorum pater: & timuerunt.* Vnde patet iſtud, *repererunt. & viderunt*, potiſſimùm dici propter Iacobum & ad filios quidem, ſed ſimul cum patre, referendum. filij ſciebant pecunias ineſſe, ſed pater neſciebat. gerebant illi ſe quaſi ignari, ne increparentur, cur, cùm in itinere pecunias in ſaccis inueniſſent, non rectâ rediſſent retuliſſentque viderunt illi ſinguli ſecundò, ſed cum Iacobo primùm. Timuerunt illi iam ante concepto vel ficto timore: Iacob & nouo & vero: ne quid propterea Simeoni, ſi non rediret; ipſis, ſi redirent, mali contingeret.

VERS. 36. ABSQVE LIBERIS] orbum feciſtis. IN ME HÆC OMNIA] ſolus omnia luo, qui ſic in liberis diſcerpor.

VERS. 37. DVOS FILIOS MEOS INTERFICE] auus nepotes? ſciebat non fore. ſed hyperbolica locutio eſt, ſignificans certò certius ſe reducturum.

VERS. 38. CANOS MEOS] me iam decrepitum. CVM DOLORE AD INFEROS] Corpus in ſepulcro collocatur non anima, ſed corpus mortuum

13. Infernus propriè. nec dolet, nec angitur: animæ paſſiones iſtæ, cùm eſt ſeparata, & ad inferos abijt. שאול *Sceol* igitur non ſepulcrum hîc nec foſſam, ſed locū apud inferos ſignificat, vbi tum erat patriarcharum receptaculum. Sic exponunt D. Auguſtin. q. 142. Eucherius, Rupertus, Strabus & reliqui. ALLEGORIAM totius capitis pete à Ruperto *lib. 9. in Geneſ. à cap. 2.* & Proſpero *lib. 1. Prædict. cap. 30.*

CAP.

CAPVT QVADRAGESIMVM TERTIVM.

Nterim fames omnem terram 1.
vehementer premebat. * Con- 2.
ſumptisque cibis, quos ex Ægy-
pto detulerant, dixit Iacob ad fi-
lios ſuos: Reuertimini, & emite
nobis pauxillum eſcarum. * Re- 3.
ſpondit Iudas: Denunciauit nobis vir ille ſub at-
teſtatione iuriſiurandi, dicens: Non videbitis fa-
ciem meam, niſi fratrem veſtrum minimum ad-
duxeritis vobiſcum. * Si ergo vis eum mittere no- 4.
biſcum, pergemus pariter, & ememus tibi neceſſa-
ria: * ſin autem non vis, non ibimus: vir enim, vt ſæ- 5.
pè diximus, denunciauit nobis, dicens: Non vi-
debitis faciem meam abſque fratre veſtro mini-
mo. * Dixit eis Iſrael: In meam hoc feciſtis miſe- 6.
riam, vt indicaretis ei & alium habere vos fratrem.
* At illi reſponderunt: Interrogauit nos homo per 7.
ordinem noſtrã progeniem: ſi pater viueret: ſi ha-
beremus fratrem: & nos reſpondimus ei conſequē-
ter iuxta id quod fuerat ſciſcitatus: Numquid ſcire
poteramus quod dicturus eſſet: Adducite fratrem
veſtrum vobiſcum?* Iudas quoque dixit patri ſuo: 8.
Mitte puerum mecum, vt proficiſcamur, & poſſi-
mus viuere: ne moriamur nos & paruuli noſtri. * 9.
Ego ſuſcipio puerum: de manu mea require illum:

nisi reduxero,& reddidero eũ tibi,ero peccati reus
10. in te omni tempore.* Si non intercessisset dilatio,
11. iam vice altera venissemus.* Igitur Israel pater eorum dixit ad eos:Si sic necesse est, facite quod vultis: sumite de optimis terræ fructibus in vasis vestris,& deferte viro munera, modicum resinæ, & mellis,& storacis,stactes,& terebinthi,& amygdalarum.
12. larum.* Pecuniam quoque duplicem ferte vobiscum:& illam,quam inuenistis in sacculis,reportate,ne fortè errore factum sit:* sed & fratrem vestrũ
13. te,ne fortè errore factum sit:* sed & fratrem vestrũ
14. tollite,& ite ad virum.* Deus autem meus omnipotens faciat vobis eum placabilem : & remittat vobiscum fratrem vestrum quem tenet, & hunc Beniamin:ego autem quasi orbatus absque liberis
15. ero.* Tulerunt ergo viri munera,& pecuniam duplicem, & Beniamin: descenderuntque in Aegyptum,& steterunt coram Ioseph.* Quos cùm ille
16. ptum,& steterunt coram Ioseph.* Quos cùm ille vidisset,& Beniamin simul, præcepit dispensatori domus suæ,dicens: Introduc viros domum, & occide victimas,& instrue conuiuium:quoniam mecum sunt comesturi meridie.* Fecit ille quod sibi
17. cum sunt comesturi meridie.* Fecit ille quod sibi
18. fuerat imperatum, & introduxit viros domum.* Ibíque exterriti,dixerunt mutuo:Propter pecuniã, quam retulimus prius in saccis nostris, introducti sumus:vt deuoluat in nos calumniam,& violenter
19. subiiciat seruituti,& nos,& asinos nostros.*Quamobrem in ipsis foribus accedentes ad dispensatorem domus.*locuti sunt:Oramus domine vt audias nos,Iam ante descendimusvt emeremus escas:
20. torem domus.*locuti sunt:Oramus domine vt audias nos,Iam ante descendimusvt emeremus escas:
21. * quibus emptis,cùm venissemus ad diuersorium, aperuimus saccos nostros,& inuenimus pecuniam in ore saccorum: quam nunc eodem pondere reportaui

portauimus. * Sed & aliud attulimus argentum, vt 22.
emamus quæ nobis necessaria sunt: non est in no-
stra conscientia quis posuerit eam in marsupiis no-
stris. * At ille respondit: Pax vobiscum, nolite ti- 23.
mere: Deus vester, & Deus patris vestri dedit vobis
thesauros in saccis vestris, nam pecuniam, quam
dedistis mihi, probatam ego habeo. Eduxitque ad
eos Simeon. * Et introductis domum, attulit aquã, 24.
& lauerunt pedes suos, deditq; pabulum asinis eo-
rum. * Illi verò parabant munera, donec ingre- 25.
deretur Ioseph meridie: audierant enim quòd ibi
comesturi essent panem. * Igitur ingressus est Io- 26.
seph domum suam, obtuleruntque ei munera, te-
nentes in manibus suis: & adorauerunt proni in
terram. * At ille, clementer resalutatis eis, interro- 27.
gauit eos dicens: Saluus ne est pater vester senex, de
quo dixeratis mihi? Adhuc viuit? * Qui responde- 28.
runt: Sospes est seruus tuus pater noster, adhuc vi-
uit. Et incuruati, adorauerunt eum. * Attollens au- 29.
tem Ioseph oculos, vidit Benjamin fratrem suum
vterinum, & ait: Iste est frater vester paruulus, de
quo dixeratis mihi? Et rursum: Deus, inquit, mi-
sereatur tui, fili mi. * Festinauitq; quia commota 30.
fuerant viscera eius super fratre suo, & erumpebant
lacrymæ: & introiens cubiculum fleuit. * Rursum- 31.
que lota facie egressus, continuit se, & ait: Ponite
panes. * Quibus appositis, seorsum Ioseph, & seor- 32.
sum fratribus, Ægyptiis quoque qui vescebantur
simul, seorsum (illicitum est enim Ægyptiis come-
dere cũ Hebræis, & profanum putant huiuscemo-
di conuiuium) * sederunt coram eo, primogeni- 33.
tus iuxta primogenita sua, & minimus iuxta æta-

34. tem suam. Et mirabantur nimis, * sumptis partibus quas ab eo acceperant: maiorque pars venit Benjamin, ita vt quinque partibus excederet. Biberuntque & inebriati sunt cum eo.

ARGVMENTVM.

Secunda filiorum Iacob in AEgyptum profectio cum Benjamino: educitur è carcere Simeon; & fratres omnes epulantur.

VERS.1. NTERIM] dum differt pater Benjaminum in Ægyptum mittere, secundo iam famis grassantis anno.
VERS.2. CONSVMPTISQVE] non prorsus, sed propè. PAVXILLVM ESCARVM] quod huius anni inediæ depellendæ sufficiat: nesciebat adhuc quinquenniũ superesse.
VERS. 3. IVDAS] cur iste magis quam alij? Philo respondet, quia fratres
1. inter animo, prudentiâ, facundiâ, & authoritate excellebat. Iosephus
Iudas cur solus cum patre audeat, & impetret. verò quia vir naturæ vehementioris in patris liberiorem increpationem erupit. SVB ATTESTATIONE IVRISIVRANDI] Hebraicè, *contestando contestatus*. hoc est adhibito sacramento sanctè pollicitus.

NON VIDEBITIS FACIEM MEAM] nullus vobis ad me patebit accessus tutus. nam si audeatis coram me vos sistere, puniam velut exploratores.

VERS.4. TIBI] cui totius alendæ familiæ cura incumbit. Nos enim de tuo victitamus.

VERS.5. NON IBIMVS] nolumus frustra iter ingredi.

VERS. 6. IN MEAM HOC FECISTIS MISERIAM] Hebraicè; *Cur tam iniquè mecum egistis?* Verène hoc dictum, an vt ab afflicto & dolente exaggeraretur? Sic visum nonnullis. mihi vera locutus videtur, etsi nihil minùs quàm hoc filij intenderint. Euentum enim facti, non facientium voluntatem Iacob aspexit. Canon in sacra Scriptura dili-
2. genter notandus est, id † quod nuda occasio fuit, pro verâ rei causâ
Occasio & euentus pro vera causa ponuntur. ponere; eò quòd ita soleant homines ex euentu iudicare: qua de re doctè, vt solet, Ribera noster *ad Amos cap.2. num.19.*

INTERROGAVIT] primò insimularat eos explorationis. deinde
VERS.7. causantibus se XII. esse fratres vnius patris filios, cæpit de patre &
3. fratre absente percunctari. Verè de fratre quoque, *infr.* 44.19. Nihil
Iudas an mentitus? ergo Iudas mentitur, sed de ordine quo Ioseph interrogarat, dissimulauit: ne pater deprehẽderet ipsos interrogationi occasionem dedisse.

VERS.8. ET MORIAMVR] expedit vnum filium Benjamin incerto vitæ periculo exponi, quàm simul illum tecũ & nobiscum certâ fame perire.

SVSCI

Svscipio] vel tibi illum redditurus, vel ipse in Ægypto pro illo caput periculo, vel humeros seruituti obiecturus. Quanto iustior, honestior, prudentior ista ratio, quam alia Rubeni *sup.* 42.37. Vers. 9.

Pvervm] Sic vocatur respectu fratrum, qui multò seniores. Nam erat annorum fermè vigintiquinque, liberorum iam aliquot pater; qui nominantur infra. 47. 21. qui an omnes eius filij, an quidam nepotes examinandum alibi. *ibi, vel* 1. *Paralip.c.*7. De manv mea] fideiubeo pro illo. Ero peccati revs] quamdiu viuam, iure poteris mihi eius mortem improperare, & quam voles à me pœnam exposcere. 4. Benjamini ætas.

Vice altera] secundò iam rediissemus, & nunc tertiò possemus abire. Vers. 10.

Igitvr israel] Iudæ rationes admittens.

De optimis terræ frvctibvs] זמר *Zamar* significat laudare seu canere. hinc זמרת *Zimrath* res præstans & laude digna. Hebraicè itaque קחו מזמרת הארץ. *Kehum Mizimrath Haaretz.*, *sumite de cantatione terra*, seu *de laudabili*, est idiotismus, quem luculenter exposuit interpres, vt & Chaldæus, *Tollite de optimis terræ*. Mvnera] ad promerendam viri gratiam, vt citiùs Simeonem liberetis, & explorationis suspicionem à vobis amoliamini. *Philo.* Resinæ] quod Rabbani צרי *Cari* faciunt theriacam, faciunt eo iure, quo pictoribus atque Poëtis. Quidlibet audendi semper fuit æqua potestas. Nam aliquid esse consolidandis vulneribus aptum patet ex Ierem. *cap.*8.*v.*22. *Numquid* צרי *non est in Galaad? aut medicus non est ibi? quare igitur non est obducta cicatrix populi mei?* cicatrices obducere meliùs conuenit resinæ, quàm theriacæ. deinde agitur de terræ fructibus seu simplicibus, non de arte medicâ concinnatis electuariis. Difficile tamen dictu, de qua resinâ loquatur, cùm plures sint arbores resiniferæ: de quibus Dioscorides *lib.*1.*à cap.*74. Plinius *lib.*14.*cap.* 20. agit de resinâ Syriacâ & Iudaicâ. Tostadus hîc de galbano exponit, cui suffragatur Plinius *lib.*12.*cap.*25.*in fine*. Fl. Iosephus, pro, *resinâ & storace*, ponit *balaninum* vnguentum *βαλάνυ μύρον*: quod longè aliud, scripserat fortè *χαλβάνης*, vide sup. 37. 25. Vers. 11. 5. Cantatio-nes seu laudes terræ Hebraism. 6. Resina. Iosephi locus.

Storacis] vocis significatio est incerta, נכאת *Necoth* noster aliquando vertit vniuersim *aromata*. LXX. *thymiama*, quidam *opobalsamum*. Aquila *Storacem*. Sed quid Storax? lacrymam recentiores esse volunt Styracis arboris de qua Dioscorides *lib.* 1.*c.*68. Plinius *lib.* 12.*cap.*25. Galenus, Oribasiusque. Storacis mentio fit etiam à poëtis. Valerius in Cyri; Non storace Idæo flagrantes picta capillos. Vnde pater vnguentum styracinum capillis cum odore flauedinem conciliasse. 7. Storax.

Stactis] noster consueuit *guttum* vocare, psal. 44. 9. *Myrrha, & gutta & casia à vestimentis tuis.* quo loco D. Basilius docet, *stacten* esse liquorem myrrhæ tenuissimum. Nam ex myrrhâ contusâ & expressâ, quod cohæsit liquidum, id in *stacten* separari; quod restat crassius, *myrrha* nomen retinere. 8. Stacte Gutta.

9. Terebinthi succus. TEREBINTHI] vsurpat pro arboris ipsius succo seu resinâ, qui vulgò *termentina*. Hinc patet resinam superius memoratam de aliâ quàm terebinthi debere exponi, vt puta de resina ferulæ, lentisci, aut galbani, quod præfero. Terebinthinæ laus apud Theophrast. *lib.* 3. *de Histor. plantar. cap.* 15. & Dioscorid. *lib.* 1. *cap.* 76. Ex Hebræo non potest certò colligi hîc *terebinthi* mentionem fieri: nam multi *pineas* vertunt. Hebraicè est בטנים *Batnim*, quod vt noster vertunt LXX. & Chaldæus.

10. Nuces pro amygdalis. AMYGDALARVM] Sic Aqu. & Symmachus. Nec repugnant LXX. qui *καὶ κάρυα*, *& nuces*. nam genus pro specie ponunt.

VERS. 12. ERRORE] famulorum incuriâ, non domini voluntate.

VERS. 14. QVASI ORBATVS ABSQVE LIBERIS ERO] interea dum vos omnes absentes eritis, tot superstitum pater liberorum, me geram vt orbum: Sic me animo comparabo, tamquam cunctis orbandus: vt primùm Iosepho, mox Simeone, nunc Beniamino, ceteris nescio quando. Hebraicè est pathetica geminatio. שכלתי שכלתי *Scacoltei Scacalti, orbatus sum, ah! orbatus*. LXX. *ἠτέκνωμαι, ἠτέκνωμαι*. Quædam verò hîc de suo Iosephus infarcit.

VERS. 16. VIDISSET] non fuit allocutus, sed distulit in conuiuium: properans mane ad negotia publica.

VICTIMAS] *occide occisionem* est Hebraicè וטבח טבח *Vtboah Tebah*.
11. Victimæ pro occisione animaliū & hominū. noster, more suo, *victimas* reddidit, pro animalibus † diligenter & in copiâ iugulatis, etiam ad prophanum conuiuium. 1. Reg. 25. 11. simili modo Hebræum *Tebah* capitur: *Tollam ergo panes meos, & aquas meas & carnes pecorum* (Hebraicè *Tibchathi* victimam meam) *quas mactaui tonsoribus meis*. Et extenditur ad exercitus à Deo addictos internecioni. Isai. 34. 6. *Gladius Domini repletus est sanguine, incrassatus est adipe, de sanguine hircorum & agnorum, de sanguine medullatorum arietum: victima enim Domini in Bosra, & interfectio magna in terrâ Edom.*] Ezech. 26. 10. *Gladius, gladius exacutus est, & limatus. vt cadat. victimas exacutus est.* & cap. 39. 17. *Dic omni volucri, & vniuersis auibus, & cunctis bestiis agri. Concurrite, properate, concurrite vndique ad victimam meam, quam ego immolo vobis: victimam grandem super montes Israel: vt comedatis carnem, & bibatis sanguinem.*] Hoc nostro loco intellige victimas, non ouium, hircorum, aut taurorum: nam hæc pro Diis colunt Ægyptij: Sed volatilium pisciumque quibus communiter Ægyptij & Hebræi poterant vesci.

VERS. 21. AD DIVERSORIVM] Iosephus malè, *ad domum*. Nam loquitur de publico diuersorio: quod illis paratum.

VERS. 22. NON EST IN NOSTRA CONSCIENTIA] non sumus conscij, nescimus.

IN MARSVPIIS] in facciperiis, quæ in ore facci cuiusque.

VERS. 23. PAX VOBISCVM] securos esse iubeo.

DEDIT VOBIS] per me, cui id Deo inspirante iussit Ioseph.

THESAVROS] pecuniam arcanam, quæ vos latebat.

PROBA

Probatam ego habeo] Hebraicè, *pecunia vestra venit ad me*, sensus est: ego illam acceptam fero, fateor me accepisse. D. Augustinus *q*.143. ad mysticum sensum confugit. Edvxitqve] iam liberum & vinculis exsolutum.

Proni in terram] flexo poplite. Vers. 26.

Servvs tvvs] LXX. παῖς, *puer tuus*. D. Ambros. 5.c.10. Ille *seniorem* dixit, vt honoraret illi, *puerum* nominauerunt, vt deferrent humilitatis obsequium: quòd senectus honoratæ sit dignitatis; pueritia autē subiecta videatur, & proprior verecundiæ quàm superbiæ] Ego *puerum* pro famulo accipio. Vers. 28. 12. Puer pro seruo.

Vidit Beniamin] priùs dissimularat se vidisse: nūc ex professo in eum oculos intendit, & alloquitur. Fratrem vterinvm] Hebr. *Filium matris suæ*, est idiotismus. Sic sup. de nepte, 20.12. *Verè soror mea est, filia patris mei, & non filia matris meæ*. Devs inqvit] Iosephus alia quædam ponit. Misereatvr] faueat tibi. Vers. 29. 13. Filius matris suæ.

Festinavitqve] quasi ad aliud negocium (*Philo*) in cubiculū interius, quærens locum vbi sine arbitris lacrymaretur. Vers. 30.

Commota fverant viscera] efferbuerat fraternus amor. Hebraicè, *incaluerant miserationes eius*. Ervmpebant] parū abfuit quin palàm lacrymaretur. Flevit] vt amotis pij æstum lacrymis mitigaret, dolorémque minueret egerendo. *Sic S. Chrysost. hom.* 64.

Continvit se] animo confirmato fletum repressit. Aphak, roborauit, firmauit vultum. Vers. 31. Vers. 32.

Seorsvm Ioseph.] Non ergo Benjamin Iosepho assedit, vt vult Procop. Sed tres, vt minimū mensæ. In prima solus Ioseph, vt regno præpositus; in secunda, vndecim fratres; in tertia, proceres Ægyptij ad conuiuium vocati. 14. Procopij locus. Conuiuium Ioseph.

Simvl vescebantvr] non eadem in mensa, sed eodem triclinio & tempore, non postea cum vulgo famulorum. Illicitvm est enim] primò quia homines sibi placentes, & suprà modum superstitiosi, pastores & pecuarios, (quales erant Hebræi) immundos iudicabant. 2. Quia quibus vescebantur Hebræi, oues, hirci, tauri, Ægyptiorum erant numina. *Exod*.8. Non quidem ista nunc Hebræis apposita: Sed sciebant iis vesci solitos. 15. Ægyptij cur non con uiuētur cum Hebræis.

Sedervnt] sic Hebraicè ישבו *Iaschbu*. LXX. ἐκάθισαν; nondum enim mos accumbendi in vsu, qui recentior Troianis temporibus: vt patet ex Homero, Philone *hic*, & Seruio *in Virgilium*. Sederunt autem sicuti † fuerant domi soliti considere (*Iosephus*): quem † fuisse Iudæorum morem, in conuiuiis ætatis ordinem in discubitu seruare, Philo testatur. Verùm hoc ita, nisi conuiuæ dignitate valdè impares: tunc enim honoratiori prior locus assignatus, vt patet ex Euangelio, & docebitur alibi. Ivxta primogenita] loco primo qui iure primogenituræ ipsi debitus: hoc est primus Ruben, cū fratribus suis Liæ filiis; postea Dan & Nephtalim; Deinde Gad & Aser; vltimo omnium loco Benjamin: hoc enim sequitur, Minimvs ivxta ætatem] vltimo loco prout ætas postulabat. Mirabantvr Vers. 33. 16. Sedendi in mensa mos antiquissimus. Sedebant seniores ante eos qui ætate minores.

NIMIS] non enim ipsi sic sponte sua consederant: sed ita ab œconomo seu Tricliniarcha fuerant collocati: & præterea propter excessum missus Benjaminij, vt sequitur.

Vers 34. 17. Côuiuatori cibi apponebâtur, & ille transmittebat ad alios. 18. Eleuationes. SVMPTIS PARTIBVS] sententiam reddit. Hebraicè est: *Et eleuauit eleuationes à faciebus suis ad eos.* Vnde patet consuetudo: Nam cibi primò apponebantur Iosepho, ille verò distribuebat conuiuis cæteris; misit itaque missus æquales cæteris fratribus, Benjamino soli multiplicius. Quod indicarunt LXX. ἦραν δὲ μερίδας παρ' αὐτοῦ πρὸς αὐτούς. *Tulerunt autem partes ab eo ad illos.* Hebræis *missus*, vocantur *eleuationes*, † quia, honoris caussa eleuatis in altum manibus, deferebantur. *A faciebus suis*, hoc est de cibis coram eo positis.

19. Benjamini portio quæ. ITA VT QVINQVE PARTIBVS EXCEDERET] siue Hebræa, siue Græca, siue Chaldæa discutias, sensus vnus rectè rimáti se offert: pro vna (vt sic dicam) cæterorum vncia Benjaminum quinque accepisse, quæ fuit sententia Alexandri Polyhistoris apud Eusebium *lib. 9. de Præpar. cap. vlt.* & perspicuè id Chaldæus suggessit. Misit autem tam affluenter Benjamino, non quod indigeret, aut posset absumere; sed vt eum sic præ cæteris honoraret, & peculiari à se affectu diligi ostenderet. Non placet Iosephi & Tostadi expositio, singulis missos quinque missus, sed Benjamino singulorum duplum: Nec aliorum; portionem Benjamin quinta parte maiorẽ fuisse: vix enim excessum

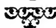
20. Inebriatĩ. hunc aduertissent, & fortuitus videri potuisset. INEBRIATI vox שכר *Scachar*, mediæ † significationis est; aliquando sumitur in malam partem, pro tanto excessu, vt quis vsu rationis priuetur: non minus in bonam, pro bibere, quantum volunt, & satiari, atque exhilarari, citrà peccatum tamen: quo pacto hic accipi docent S. Hieron. *in Tradition.* & D. August. *qu. 144.* & patet, quia Ioseph vir sanctus conuiuationem criminosam non permisisset. Sic Deuteron. 32. 42. *Inebriabo sagittas meas sanguine.* Nam loquitur Deus. Psal. 64. 10. *Visitasti terram & inebriasti eam.* Aggæi. 1. 6. *comedistis & non estis satiati: bibistis, & non estis inebriati*: sic *ebrium* pro *saturo* promiscuè vsurpant profani. Theocritus dixit *plagis ebrium*, πληγαῖς μεθύων. Plautus, *cœnam ebriam* pro copiosa & referta. Varro, *Scholica dape aures ebrias*: alij *vestes murice ebrias*. Lege Turnebum lib. 3. aduers. cap. 6.

ALLEGORIAM capitis petite à D. Ambrosio *lib. de Ioseph. c. 9. & 10.* Prospero *sup. c. 31.* & Ruperto *sup. c. 6. cum duobus sequentibus.*

CAPVT

CAPVT QVADRAGESIMVM QVARTVM.

PRÆCEPIT autem Ioſeph diſpen- 1.
ſatori domus ſuæ, dicens: Imple
ſaccos eorum frumento, quantum
poſſunt capere: & pone pecuniam
ſingulorum in ſummitate ſacci.* 2.
Scyphum autem meum argenteum,& pretiũ quod
dedit tritici,pone in ore ſacci iunioris. Factúmque
eſt ita. * Et orto mane,dimiſſi ſunt cum aſinis ſuis. 3.
* Iamque vrbem exierant,& proceſſerant paululũ: 4.
tunc Ioſeph accerſito diſpenſatore domus; Surge,
inquit, & perſequere viros: & apprehenſis dicito:
Quare reddidiſtis malum pro bono? * Scyphus, 5.
quem furati eſtis, ipſe eſt in quo bibit dominus
meus,& in quo augurari ſolet: peſſimam rem feciſtis.
* Fecit ille vt iuſſerat. Et apprehenſis per ordi- 6.
nem locutus eſt. * Qui reſponderunt: Quare ſic 7.
loquitur dominus noſter, vt ſerui tui tantũ flagitij
commiſerint? * Pecuniam quam inuenimus in 8.
ſummitate ſaccorum, reportauimus ad te de terra
Chanaan:& quomodo cõſequẽs eſt vt furati ſimus
de domo domini tui aurum vel argentum? * Apud 9.
quemcumque fuerit inuentum ſeruorum tuorum
quod quæris, moriatur,& nos erimus ſerui domini
noſtri. * Qui dixit eis: Fiat iuxta veſtram ſenten- 10.
tiam: apud quemcumque fuerit inuentum, ipſe

11. ſit ſeruus meus, vos autem eritis innoxij. * Itaque
feſtinato deponentes in terram ſaccos, aperuerunt
12. ſinguli. * Quos ſcrutatus, incipiens à maiore vſque
ad minimũ, inuenit ſcyphum in ſacco Benjamin.
13. * At illi, ſciſſis veſtibus, oneratiſque rurſum aſinis,
14. reuerſi ſunt in oppidum. * Primúſque Iudas cum
fratribus ingreſſus eſt ad Ioſeph (necdum enim de
loco abierat) omnéſque ante eum pariter in terram
15. corruerunt. * Quibus ille ait: Cur ſic agere voluiſtis?
an ignoratis quod non ſit ſimilis mei in au-
16. gurandi ſcientia? * Cui Iudas: Quid reſpondebi-
mus, inquit, domino meo? vel quid loquemur, aut
iuſtè poterimus obtendere? Deus inuenit iniqui-
tatem ſeruorum tuorum: en omnes ſerui ſumus
domini mei, & nos, & apud quem inuentus eſt ſcy-
17. phus. * Reſpondit Ioſeph: Abſit à me vt ſic agam:
qui furatus eſt ſcyphum, ipſe ſit ſeruus meus: vos
18. autem abite liberi ad patrem veſtrum. * Accedens
autem propius Iudas, confidenter ait: Oro domi-
ne mi, loquatur ſeruus tuus verbum in auribus tuis,
& ne iraſcaris famulo tuo: tu es enim poſt Pharao-
19. nẽ * dominus meus. Interrogaſti priùs ſeruos tuos.
20. Habetis patrem, aut fratrem? * & nos reſpondimus
tibi domino meo: Eſt nobis pater ſenex, & puer
paruulus, qui in ſenectute illius natus eſt; cuius
vterinus frater mortuus eſt: & ipſum ſolum habet
21. mater ſua, pater verò tenerè diligit eum. * Dixi-
ſtíque ſeruis tuis: Adducite eum ad me, & ponam
22. oculos meos ſuper illum. * Suggeſſimus domino
meo: Non poteſt puer relinquere patrem ſuum:
23. ſi enim illum dimiſerit, morietur. * Et dixiſti
ſeruis tuis: Niſi venerit frater veſter minimus vo-
biſcum,

[illegible] Hebitis amplius. [illegible] in meam [illegible] Cum 24.
[illegible] aſcendiſſemus ad famulum tuum patrem no-
ſtrum, narrauimus ei omnia quæ locutus eſt do-
minus meus.* Et dixit pater noſter: Reuertimini, 25.
& emite nobis parum tritici.*cui diximus:Ire non 26.
poſſumus:ſi frater noſter minimus deſcenderit no-
biſcum proficiſcemur ſimul:alioquin illo abſente,
non audemus videre faciem viri. Ad [illegible] quæ ille 27.
reſpondit:Vos ſcitis quod duos genuerit mihi vxor
mea.*Egreſſus eſt vnus,& dixiſtis:Beſtia deuorauit 28.
eum:& hucuſque non comparet.*ſi tul[illegible] & iſt[illegible] 29.
& aliquid ei in via contigerit, ded[illegible]
meos cum mœrore ad inferos.*I[illegible] aucro
ad ſeruum tuum patrem noſtrum, [illegible] puer defuerit,
(cum anima illius ex huius anim[illegible] [illegible]deat) * vi-
deritque eum non eſſe nobiſcum, [illegible]etur, & de
ducent famuli tui canos eius cum dolore ad in-
ros.* Ego propriè ſeruus tuus ſim,qui in meam
recepi fidem, & ſpopondi, dicens: Niſi reduxe[illegible]
eum,peccati reus ero in patrem meum omni tem-
pore.*Manebo itaque ſeruus tuus pro puero in mi- 33.
niſterio domini mei,& puer aſcendat cum fratri-
bus ſuis.* Non enim poſſum redire ad patrem 34.
meum, abſente puero:ne calamitatis,quæ
oppreſſura eſt patrem meum,
teſtis aſſiſtam.

ARGVMENTVM.

Scyphus in sacco Beniamin deprehenditur. furti manifesti ... si in seruitutem Ioseph vindicat, sed se illi succedaneum Iudas animosè offert.

VERS.1. RÆCEPIT] post cœnam illic dormientibus (*Iosephus*) sub ... (*aut Philo.*)

DISPENSATORI] quo ad hanc strophani vt prudenti & fideli vtebatur conscio.

VERS.2. SCIPHO] quo præcipuè delector. (*Iosephus*) LXX. κόνδυ *poculum*, Aquila *scyphum*, Symmach. *phialam*. illud melius est. Nam Hebræum, ... *Ghebiang* significat poculum colliculi modo eleuatum fuisse, vel ... is asperum, Hisp. *releuādo*.

IVNIO ... duplici de causâ, animi eorum explorandi, & vterini sui penes se retinendi, dum pater adueniret. fecit enim vt sic experiretur, quo animo in Beniamin fratres forent, & an aliqua illos inuidia afflasset propter por... aum inæqualitatem. indicio fore anxietatem pro casto, vel neglectum *ita Philo, Iosephus, Chrysosto. & Theodoret.*

MISSI] inopinato discessu læti, ac doli ignari. Philo hæc lautè ...

PERSEQVERE Jeu... equitū turmâ, (*Iosephus*) ex cohorte domestica ... iuxta Philonem. vt celeriter assecuti, vel ab inuitis Beniaminum abducerent.

VERS.5. MALVM PRO BONO] quod extremæ ingratitudinis. Licebat Iosepho

1. Iosephi dolus in Beniamin an iustus. ceteros fratres sic affligere dolore & metu concepto ex insimulatione fratris verè innocentis; quia vero scelere innocentem fratrem vendiderāt. Vt punirentur, exhibēda fuit improbis asperitas in speciem, charitate intrinsecus seruatâ. vt ostensio illa delinquētes coerceret, & amor ... ternus mansuetudinem conseruaret. *Lege S. Gregorium hom. 21. in Exechiel.* Beniamino calumniam struendi & vexandi ius nullum habebat: sed hanc quæ modici temporis fuit, iniuriam, mox maiore lætitiâ & honore statuerat compensare. Mendacij aliquid intercessit, sed iocosi: Calumniæ nonnihil, sed sine animo nocendi. D. Augustinus *q.145.* censendus non tam ab omni prorsus mēdacio illum velle liberare, quàm à serio & strictè sumpto mendacio, quod formale in scolis dicitur. Posset etiam ex reuelatione id Ioseph fecisse spiritu prophetico: quia omnium tribuum bellicosissima, & rapacissima fuit Beniaminia, *vt dicetur cap.49.*

2. Auguratus an Ioseph. IN QVO AVGVRARI SOLET] subaudio quando auguratur. & colligo ex Hebræo; *in quo augurādo auguratur* נחש ינחש *Naschesc Ienachesc* allusionem exprimunt, LXX. οἰωνισμῷ οἰωνίζεται *augurio auguratur*. sensus:

ſus:quando auguriis vacat,hoc ſcypho vtitur.quod dicens non diſertè aſſerit illum augurari, ſed diſſimulatione quadam vult, hoc illos opinari.vt in quotidiano ſermone,ſi dicat quis,quando in aciẽ procedo,primo pedato ſic haſtam vibro,ſecundò ſic gladium ſtringo &c. Ambiguus itaque ſermo,non mendax, etiamſi numquam auguratus Ioſeph.Poteſt etiam dici,verbo;*ſolet* vſum noſtrum interpretem,propriè & hoc finxiſſe famulum ſolitum fieri, quod tunc tantum fiebat, idque etiam vocis ambiguitate ludentem. Nam *Nachaſc* ſignificat experimentum capere,& augurari.vult ergo audientes accipere de augurio ſuperſtitioſo cui mirè dediti Ægyptij, de quo egi Magicar. diſquiſit.*lib.4.c.2.q.7.ſect.2.*& ideo ſibi exprobari fatuitatẽ quod conati tam perito diuinationis ſurripere, & ſperare latere. Ipſe verò priore ſignificatu capiebat,q. d. nunc ſolletter hoc ſcypho animũ veſtrum explorat, & experitur, inquirendo inquirit, tentando tentat, rimando rimatur,hoc eſt diligẽter & ſedulo(vt ſolet)rimatur:ita verbum *Nachaſc* ſumunt hoc loco Chaldæus & quidam Hebræi Latina etiam vox *augurandi* pro quauis ſuſpicione aut cõiectatione ſumi poteſt, ſicut & nomen diuinationis. Ne quid diſſimulem prima expoſitio mihi placet.

PER ORDINEM] ſigillatim & ordine à ſeniore inchoans. VERS. 6.

QVI RESPONDERVNT]in eandem omnes ſententiam, quia ſingulis idem obiiciebatur. VERS. 7.

VT SERVI TVI]Hebraicè *turpitudo foret ſeruis tuis hanc rem facere.*

QVOMODO CONSEQVENS EST] ſi pecuniæ alienæ cupidi fuiſſemus:quod licebat clam retinere, non ſponte retuliſſemus, cum verò retulerimus,cur credis nos alieni appetentes? Hic Ioſephus & Philo certant eloquentiâ proponendâ paraphraſi luculentâ Iudæ in cauſâ deplorata.meo ſententia decoro vincit Philo artificiô flauius. VERS. 8.

APVD QVEMCVMQVE] mutat mortis pœnam in ſeruitutẽ,& noxios ab innoxiis ſeparat;leniens dictum illorum,qui & mortis & ſeruitutis pœnam,& noxios innoxiosque iuxta comprehenderant. VERS. 10.

INNOXII]Hebr.mundi à peccato.

A MAIORE]norat ex conuiuiali ſeſſione ſingulorum ætatem: hoc autem ordine procedit,vt melius lateant inſidiæ ſtructæ Beniamino. VERS. 12.

SCISSIS VESTIBVS] vt ſoliti in mœrore,vt audita quauis re moleſta valde. VERS. 13.

3. Veſtes ſcindendi mos.

REVERSI] nihil Beniamino improperantes,nihil pro illo cauſantes,ſed ab Ægyptiis captum ſecuti,parati vel veniam impetrare, vel ſimul ſeruitutem ſeruire.Nimirum,Paruæ curæ loquuntur, ingentes ſtupent.

PRIMVSQ. IVDAS]omnes in patrem pietas ſtimulabat, & amor in fratrẽ accẽdebat,quem animo innoxium credebant,nec oculis ſatis fidebat:memores etiam ſibi,ignaris,pecunias in ſaccis incluſas. Cæteris nimio pauore conſternatis,Iudas animi & linguæ promptior, fors & præſumpta morte ferocior, præit exemplo & ſermone, memor promiſſi ſui. VERS.14.

NECDVM ENIM] illos operiebatur cupidus se prodere.

VERS. 15. QVOD NON SIT SIMILIS MEI IN AVGVRANDI SCIENTIA] luculentissimè reddidit, quod in fonte est admodùm obscurum, nam Hebraicè est; *Quod factum hoc quod fecistis? nonne nouistis, quod augurando augurabitur vir, qui sicut ego?* sic etiam LXX. q. d. par erat vos recogitare, quemlibet tam peritum ariolandi statim arte suâ furti auctorem inuenturum: quantò magis me, quem Pharao & omnes eo nomine præ ceteris honorant. Insinuat coniectationem somniorum, & eam extendit ad omne genus inuestigandi, latè sumpta voce *augurandi*, vt sup. v. 5. Atque ita exposuit Isidorus Clarius, hisce verbis; An nescitis „ quod vir augurandi gnarus, qualis ego sum, augurari potest, si quippiam amiserit, vt mihi nunc contigit? Et hæc quidem dicebant, non „ quod augurio vteretur; sed quæ ad propositam rem faciebant loquebatur. „

VERS. 16. AVT IVSTE POTERIMVS OSTENDERE] Hebr. Chald. & Græcè, *aut quo iustificabimur?* quid poterimus causari, quo culpam amoliamur. licèt enim nos conscientia huius criminis non redarguat, palam tamen vt noxij deprehensi sumus. Et fieri non potest, quin iusto Dei iudicio propter aliquod occultum crimen nostrum, cuius noxam satisfactione nõdum luimus, nunc hac calamitate obruamur. Respicit ad peccatum in Ioseph commissum.

DEVS INVENIT] hoc facto ostendit se memorem iniquitatis nostræ. nos fratrem in seruitutem vendidimus: nunc iustæ subdimur seruituti.

5. Iniquitas pro pœnâ. INIQVITATEM] potest etiam sumi pro pœna iniquitatis.

OMNES SERVI SVMVS] plus offert, quàm debebat, vt oblatione tot innoxiorum, vni, qui insimulabatur, veniam obtineat.

VERS. 17. ABSIT A ME] flagitiosum hoc facere & tyrannicum.

VERS. 18. ORO DOMINE] Hebr. *In me mi Domine.* Intende mihi, aduerte mẽtem ad ea quæ dicturus.

VERS. 19. POST PHARAONEM DOMINVS MEVS] plura in Hebræo continentur: nam additur. *quia sicut tu, sic Pharaoh.* hoc est sic te veneror, & venerabundus alloquor, sicut Pharaonem. quod satis iam expressum erat.

VERS. 20. QVI IN SENECTVTE] Hebrai. puer senectutum. *v. sup.* 37. 3.

6. Puer senectutũ. SOLVM HABET MATER SVA] solus ex matre superest. sic Hebraicè, *remansit solus matris suæ*, quod etiam de mortuâ dici potest.

VERS. 21. PONAM OCVLOS MEOS SVPER ILLVM] beneuolus ei sum futurus fauebo & iuuabo illum. sic sumitur idiotismus. Ierem. 39. 12.

7. Oculos super aliquem ponere. Oculus pro fauore. *Tolle illum, & pone super eum oculos tuos, nihilque ei mali facias.* nam in sacra Scriptura *oculus* pro fauore sumitur. 1. Esd. 5. 5. *oculus autem Dei eorum factus est super senes eorum.* hinc nata phrasis Latina, *respice me*, pro faue mihi.

VERS. 26. IRE NON POSSVMVS] scilicet sine Beniamin.

VERS. 27. VXOR MEA] sic vocat Rachelem, quia hanc solam propriâ electione duxerat.

DIXI

[illegible]ISTIS] Hebraicè, *dixi.* vtrumque verum. priùs filij dixerunt, post & ipse pater.

ANIMA ILLIVS]vita. Hebraicè, *anima eius colligata est cum anima ipsius.* optimè hîc noster explicat: nam Hebraismus ambiguus est, & propriè videtur sonare aliud, nempe magnitudinem amoris, quare retinuit phrasim noster 1.Reg.18.1. *anima Ionathæ conglutinata est animæ David.* simile habes sup.Genes.34.8. VERS. 30. 8.

Anima pro vita

Anima conglutinata animæ alterius, Hebraism.

PROPRIE]peculiaris tibi seruus sum, qui & aptior futurus: nam robore, & rerum vsu sum potior puero.

IN MEAM HVNC] prædem me pro illo dedi. spopondi me reducturum. VERS. 32.

NE CALAMITATIS] Hebr. *nisi fortè velim videre malum, quod inueniet patrem meum.* Nisi oculatus testis esse sustineam præproperæ mortis patri meo, mea illi promissione acceleratæ. ALLEGORIAM capitis dabunt D. Ambrosius *sup. capite* 11. & Rupertus *superius capite* 9. & 10. VERS. 34.

TTt 3 CAP.

CAPVT QVADRAGESIMVM QVINTVM.

1. NOn se poterat vltrà cohibere Io-
seph multis coram astantibus: vn-
de præcepit vt egrederentur cun-
cti foras, & nullus interesset alie-
2. nus agnitioni mutuæ. * Eleuauít-
que vocem cum fletu: quam audierunt Ægyptij.
3. omnisque Domus Pharaonis. * Et dixit fratribus
suis: Ego sum Ioseph:adhuc pater meus viuit?Non
poterant respondere fratres nimio terrore per-
4. territi.* Ad quos ille clementer: Accedite, inquit,
ad me.Et cùm accessissent propè, Ego sum,ait,Io-
seph,frater vester, quem vendidistis in Ægyptum.
5. * Nolite pauere,neque vobis durum esse videatur
quòd vendidistis me in his regionibus: pro sa-
lute enim vestra misit me Deus ante vos in Ægy-
6. ptum.* Biennium est enim quòd cœpit fames
esse in terra:& adhuc quinque anni restant, qui-
7. bus nec arari poterit, nec meti. * Præmísitque
me Deus vt reseruemini super terram, & escas
8. ad viuendum habere possitis. * Non vestro con-
silio: sed Dei voluntate huc missus sum: qui fe-
cit me quasi patrem Pharaonis, & dominum vni-
uersæ domus eius, ac principem in omni terra Æ-
9. gypti. * Festinatę, & ascendite ad patrem meum,
& dicetis ei: Hæc mandat filius tuus Ioseph: Deus
fecit

[illegible]it me dominum vniuersæ terræ Ægypti : de-
[illegible]ad me, ne moreris, * & habitabis in terra 10.
[illegible] erisque iuxta me tu, & filij tui, & filiorum
[illegible]orum oues tuæ, & armenta tua, & vniuersa quæ
possides, * ibíque te pascam (adhuc enim quinque 11.
anni residui sunt famis) ne & tu pereas, & domus
[illegible]a, & omnia quæ possides, * En oculi vestri, & 12.
oculi fratris mei Beniamin vident quòd os meum
loquatur ad vos. * Nunciate patri meo vniuersam 13.
gloriam meam, & cuncta quæ vidistis in Æ-
gypto: festinate, & adducite eum ad me. * Cum- 14.
que amplexatus recidisset in collum Beniamin fra-
tris sui, fleuit, illo quoque similiter flente super
collum eius. * Osculatusque est Ioseph omnes 15.
fratres suos, & plorauit super singulos: post quæ
ausi sunt loqui ad eum. * Auditumque est, & 16.
celebri sermone vulgatum in aula regis: Vene-
runt fratres Ioseph: & gauisus est Pharao, at-
que omnis familia eius. * Dixítque ad Ioseph vt 17.
imperaret fratribus suis, dicens: Onerantes iu-
menta, ite in terram Chanaan, * & tollite inde pa- 18.
trem vestrum & cognationem, & venite ad me: &
ego dabo vobis omnia bona Aegypti, vt come-
datis medullam terræ. * Præcipe etiam vt tol- 19.
lant plaustra de terra Aegypti, ad subuectionem
paruulorum suorum ac coniugum: & dicito, Tolli-
te patrem vestrum, & properate quantocyus ve-
nientes. * Nec dimittatis quidquam de supellectili 20.
vestra: quia omnes opes Aegypti, vestræ erunt: * 21.
Fecerunt que filij Israel vt eis mandatum fuerat.
Quibus dedit Ioseph plaustra, secundùm Pharao-
nis imperium: & cibaria in itinere. * Singulis quo- 22.

ARGVMENTVM.

Ioseph se fratribus aperit, & remissos cum muneribus, hortatur vt patrem in Aegyptum adducant: ille lætus filio obtemperat.

NON SE POTERAT] non valebat vltrà irati personam præferre, (*sic Ioseph:*) vel inuito coram cunctis lacrymæ erumpebant: ideò, ne cæteri aduerterent hanc affectus teneritudinem, clamauit; *foras egrediantur cuncti*, &c. VERS. 1.

ELEVAVITQVE VOCEM] fletu vox fuerat repressa, ideò maiore conatu altiùs dixit: *Ego sum*, &c. Ita proximi cubiculo potuerunt inaudire, & ab his rumor ad omnes domesticos permanauit. VERS. 2.

ACCEDITE] mira fides & constantia Ioseph fuit, in celando fratrum scelere: ideò iubet propiùs accedere, ne delictum alienus, quis auribus acciperet: *ita Philo*. VERS. 4.

VENDIDISTIS IN ÆGYPTVM] scilicet abducendum mercatoribus in Ægyptum tendentibus.

PAVERE] ne animo molestum sit, ne angustiemini. אל תעצבו *Al Theghasbu*, Hebr. VERS. 5.

NEQVE VOBIS DVRVM ESSE VIDEATVR] Hebraicè: *Ne sit indignatio in oculis vestris*. Ne vobismetipsis propter hoc factum irascamini: contrariam phrasim habes infer. v. 16. Vbi noster explicuit, *gauisus fuit Pharao*, quod est Hebraicè, *fuit bonum in oculis Pharaonis*. 1. Indignatio in oculis Hebraism.

PRO SALVTE ENIM] vt victu suppeditato vitam vestram conseruarem: hoc significat Hebraismus, *pro viuificatione*. Nam *viuificare*, pro sustentare vsurpant. Psal. 137. 7. *Si ambulauero in medio tribulationis viuificabis me*. Vide Eman. Saa in Phrasib. verbo *viuificare*. 2. Viuificare, & viuificatio.

MISIT ME DEVS] q.d. æquanimi estote. Non tam est damnanda vestra iniquitas, quàm diuinæ sapientiæ prouidentia & misericordia prædicanda. *Sic S. Chrysostom. hom. 64.* ALLEGORIAM pete à D. Augustino *quæst.* 148.

NEC ARARI POTERIT] nisi paucissimis locis ad Nili ripam: cæteris regionibus sterilitas erat ob pluuiæ defectum, Ægypto quia Nilus non exundabat. VERS. 6.

VT RESERVEMINI SVPER TERRAM] Hebr. *ad ponendum vobis residuum in terra*. Hebraismum retinent LXX. cuius sensus est, vt possitis viuere & posteritas, ac memoria vestra conseruetur. VERS. 7. 3. Reseruari super terrã.

ET ESCAS AD VIVENDVM HABERE POSSITIS.] Hebraicè est, *& vt viuificarem vos euasione magna*. Sensus est vt non sinerem fame interire, sed ex euidenti illius periculo, mirabiliter vos eriperem. Hic *viuificare* idem est, quod non sinere interire. *Vide sup. nu.* 2. LXX. longè aliter; *Vt relinquerentur vobis reliquiæ super terram, & enutrire vo-*

 bis re

bis reliquias magnas. Pro iisdem accipientes שארית *Sceerith*, quod reddunt κατάλειμμα, & פליטה *Phelitah*, quod reddunt κατάλειψιν. magis ad rem, quam verba spectantes: nam vox posterior *euasionem* significat, sed ipsi *euasionem* indicant poni pro liberatis seu ereptis periculo, qui futuri seminarium magnarum tribuum, vt sit quasi prophetia futuri.

Vers. 8. NON VESTRO CONSILIO] vos conabamini somniorũ meorũ euentum frustrari: sed Deus in bonum vestrum illa fecit effectum sortiri.

4. Pater pro moderatore. QVASI PATREM] rectorem, instructorem, consiliarium. Nam pater Hebræis sæpè ponitur, pro moderatore & consiliario: vt 2. Paralip. 2.13. *Misi tibi virum scientem & prudentissimum, Hiram patrẽ meum.* Vide Saa in Phrasibus.

5. Quasi, ociosum. Hic vox *quasi*, abundat, vel ponitur vt affirmans, non vt minuens: nec est in Hebræo vel Chaldæo. LXX. addiderunt, quia non erat naturalis pater, sed curam Pharaonis gerebat quasi eum genuisset, & Pharao illum vt filius venerabatur.

Vers. 9. 6. Mandare pro dicere. MANDAT] pro, *dicit*, positum, vt est Hebraicè *Amar* λέγει Græcè: nec enim filium patri iubere decet: *Mandat* ergo, hoc est significat, indicat: vt inf. c. 50.16. *mandauerunt ei dicentes*, &c. Exod. 18.6. *Mandauit Moysi dicens: Ego Iethro, cognatus tuus*, &c.

NE MORERIS] ne restes, *ne stes*, vt est Hebraicè.

Vers. 10. 7. Gessen seu Gosen. GESSEN] Hebraicè sine punctis גשן LXX. legerunt cum Mem, γέσεμ; nisi sit typographorum vitium. Hebræi, *Gosen*. cum Cholem, & sic Chaldæus: olim tempore D. Hieronymi in Græco, τῆς Ἀραβίας addebatur, quasi Gosen vel Gessen Arabiæ foret, quod benè refellit Eugubinus: Sed hodie illa additiuncula nõ est in libris Regiis, Complutensibúsque, licet sit in Aldinis & aliis. Falluntur etiam Rabbini, qui putant Thebaidem esse. Nam Thebais est in superiore Ægypti parte, in confiniis Æthyopum, & immodico æstu torretur: Gosen verò est in inferiore Ægypto, terra multis fossis irrigua: propè Delta; & pecoribus pascendis apta, quare à Iosepho deligitur.

IVXTA ME] non procul ab vrbe vbi domicilium meum.

Vers. 11. IBIQVE TE PASCAM] te tuósque nutriam demenso copioso viritim attributo.

8. Depauperari pro perire. NE ET TV PEREAS] Hebraicè, *ne depauperetis*. Quod Chaldæus explicat, *ne* fortè penuriam patiaris effectum noster & LXX. considerarunt, qui erat mors ex inedia. Hebræi vocem *depauperandi* latè pro quouis damno, sicut I. G. *pauperiem*. Titu. si quadrupes pauperiẽ fecerit. OMNIS DOMVS] domestici, tota familia, *vt sup. vers. 2.*

Vers. 12. QVOD OS MEVM LOQVATVR AD VOS] videtis me ipsum illum esse: patrium sermonem nostis, vultum agnoscitis & vocem. Ore ad os vobiscum & non per interpretem ago. *Sic Chaldæus.*

Vers. 14. AMPLEXATVS] nunc Zelo iustitiæ, miscet benignam comitatẽm, quam iusta lance appendit D. Augustinus *serm. 83. de temp.*

Vers. 15. AVSI SVNT] addit Iosephus mox adhibitos mensæ communi, non vt antè seorsim positæ.

9. Aulæ inuidia. GAVISVS] non ideò mirum de Pharaone, nam maior non inuidet minori:

minori: sed mirum de aulicis quibus ingenitum alienæ felicitati inuidere: ergo Iosephum mira propensio faciebat, vt eius honori gratularentur: *ita Chrysost.* Fors sibi gaudebant non vilem aliquem, sed nobilem de Abrahæ stirpe sibi præesse. *Sic Procopius.* Fors Pharao ex animo, aulici externis tantùm signis gaudebant.

OMNIA BONA ÆGYPTI] optimam & vberrimam Ægypti regionem. VERS. 19.

MEDVLLAM TERRÆ] Hebr. *adipem* seu *sumen terræ.* Sic vocant quod in quaque re optimum. *Vide Adagia sacra* §.52. 10. Medulla.

NEC DIMITTATIS QVICQVAM] exprimit clarè Hebraismum, qui est: *oculus vester non parcat super vasa vestra* sensus: quæ poteritis vobiscũ asportare, tollite: quę non potestis vendite, non graue sit, aut molestum illa contemnere, & si necesse confringere ac perdere: hoc enim Hebræis est *non parcat, oculus,* nulla te subeat miseratio, nullus amor inflectat. Habes, ne prolixus sim; verba geminando, Deutero. 7.16. & 13.8. 1.Reg.15.3. Iudith.2.6. Isai.13.18. & Ezech. 5.11. Vbi similis locus, *confringam & non parcet oculus meus.* VERS. 20. 11. Oculus non parcat.

OMNES OPES ÆGYPTI] Hebraicè *Bonum omne Ægypti.* hoc est, vt rectè Chaldæus, optima totius terræ, non de fructibus tantum quos tellus edit, sed de cæteris quoque bonis loquitur: ideò noster *opes* posuit.

BINAS STOLAS] Hebraicè: *mutationes vestium,* seu vestes mutatorias. חלפות שמלות *Chalipboth Semaloth.* LXX. *duplices stolas* διασὰς στόλας: idem est sensus: duas dedisse vnam viliorem, quam domi ferrent: alteram pretiosiorem, quâ in publicum prodirent amicti: de mutatoriis Ribera *in Zachar.cap.*3.*num.*13. VERS. 22. 12. Mutatoriæ.

BENIAMIN VERO] maioris effectus causa, quia germanus: & quia immerentem ad modicum contristarat.

ARGENTEOS] mille ducenta regalia Hispanica. Nam, quicquid dicant Budæus & Alciatus, argenteus, stater, siclus idem valent, nempè tetradrachmum Atticum, & drachmum Iudaicum, seu viginti obolos. *Lege Iosephum lib.*3.*Antiqu. & D.Hieron. in cap.*4.*&* 45. *Ezechiel, & quæ nos sup. cap.*20.: 6. 13. Argenteus pro siclo.

EX OMNIBVS DIVITIIS] ex rebus quibusque pretiosioribus & selectioribus Ægypti. VERS. 23.

PANESQVE PORTANTES] vt essent patri venturo in viaticum. *LXX. & Chald.*

NE IRASCAMINI IN VIA] Hebr. *ne rixemini:* nempè crimen in me commissum inuicem improperantes, vt iam Ruben fecerat sup.cap.præced. *ita S. Chrysost. & Rupert.* VERS. 24.

ASCENDENTES] *Tropologiam* eleganter notat & adornat Origenes *hom.*15. notans in S. S. accedentes ad loca prophana, dici *descendere;* ad sacratiora verò accedentes, dici *ascendere.* Rectissimè, quia vt hi cælo, sic illi fiunt Tartaro viciniores. Mundanæ ergo dignitates descensus potiùs quàm ascensus: religiosa humilitas & abiectio, ascensus, non descensus. VERS. 25. 14. Ascendere vel descendere tropologicè.

VERS. 26. QVASI DE GRAVI SOMNO EVIGILANS] attonitus & stupens, ad intelligendum ineptus, ad respondendum habes. *Sic Rupertus.* Noster similitudine rem explicuit: tales enim qui subitò euigilant. Hebraicè tantùm est, *cor eius elanguit*. q.d. præ lætitia animo linquitur.

NON CREDEBAT] nam, poëta teste, rara solet magnis rebus adesse fides: quod verissimum in miseris, quorum mens eo magis incredula, quo tenaciùs animo infixerunt, se malis illi liberari non posse; dum quod metuunt nimis, Numquam amoueri posse aut tolli putant. Falsi itaque Philo & Iosephus dum scribunt facilè Iacobum credidisse.

Philo lapsus Iosephus lapsus.

VERS 27. REVIXIT SPIRITVS EIVS] sibi quasi redditus fuit, cuius cor priùs elanguerat tam inopinatæ & incredibilis rei admiratione.

VERS. 28. SVFFICIT MIHI] Hebr. *multum est mihi.* Superat vota, spes meas vincit.

15. Multum est mihi.

16. VADAM ET VIDEBO] proficiscar vt videam. Hebraismus *&* pro *vt.* Vide Saa *in Phrasibus.* ALLEGORICE caput totum explicant D. Ambrosius sup. cap. 12. & 13. & Rupertus sup. cap. 11. cum tribus sequentibus.

Vadam & videbo. *&* pro *vt.*

CAPVT

CAPVT QVADRAGESIMVM SEXTVM.

PROFECTVSQVE Israël cum omni- 1.
bus quæ habebat, venit ad puteum
iuramenti, & mactatis ibi victimis
Deo patris sui Isaac, * audiuit 2.
eum per visionem noctis vocan-
tem se, & dicentem sibi: Iacob, Iacob: cui respon-
dit: Ecce adsum. * Ait illi Deus: Ego sum fortissi- 3.
mus Deus patris tui: noli timere, descende in Ægy-
ptum, quia in gentem magnam faciam te ibi. *Ego 4.
descendam tecum illuc, & ego inde adducam te
reuertentem: Ioseph quoque ponet manus suas su-
per oculos tuos. * Surrexit autem Iacob à puteo 5.
iuramenti: tuleruntque eum filij cum paruulis &
vxoribus suis in plaustris quæ miserat Pharao ad
portandũ senem, * & omnia quæ possederat in ter- 6.
ra Chanaan: venitque in Ægyptum cum omni
semine suo, * filij eius, & nepotes, filiæ, & cuncta 7.
simul progenies. * Hæc sunt autẽ nomina filiorum 8.
Israël, qui ingressi sunt in Ægyptum, ipse cũ liberis
suis. Primogenitus Ruben. * Filij Ruben: Henoch 9.
& Phallu, & Hesron & Charmi. * Filij Simeon: Ia- 10.
muel & Iamin & Ahod, & Iachin & Sohar, & Saul
filius Chanaanitidis. * Filij Leui: Gerson & Caat 11.
& Merari. * Filij Iuda: Her & Onan & Sela & 12.
Phares & Zara. mortui sunt autem Her & Onan in
terra Chanaan. Natique sunt filij Phares: & Hes-

13. ron & Hamul. * Filij Issacar: Thola & Phua &
14. Iob & Semron. * Filij Zabulon: Sared & Elon &
15. Iahelel: * Hi filij Liæ quos genuit in Mesopota-
mia Syriæ cum Dina filia sua: omnes animæ filio-
16. rum eius & filiarum, triginta tres. * Filij Gad: Se-
phion & Haggi & Suni & Esebon & Heri & Aro-
17. di & Areli. * Filij Aser: Iamne & Iesua & Iessui &
Beria, Sara quoque soror eorum. Filij Beria: He-
18. ber & Melchiel. * hi filij Zelphæ, quam dedit La-
ban Liæ filiæ suæ: & hos genuit Iacob sedecim
19. animas. * Filij Rachel vxoris Iacob: Ioseph & Ben-
20. jamin. * Natíque sunt Ioseph filij in Terra Ægy-
pti, quos genuit ei Aseneth filia Putiphare sacer-
21. dotis Heliopoleos: Manasses & Ephraim. * Filij
Benjamin: Bela & Bechor & Asbel & Gera & Naa-
má & Echi & Ros & Mophim & Ophim & Ared.
22. * hi filij Rachel quos genuit Iacob: omnes animæ,
23. quatuordecim, * Filij Dan: Husin. * Filij Neph-
24. thali: Iasiel & Guni & Ieser & Sallem. * Hi filij Ba-
25. læ, quam dedit Laban Racheli filiæ suæ: & hos ge-
26. nuit Iacob: omnes animæ, septem. * Cunctæ ani-
mæ, quæ ingressæ sunt cum Iacob in Ægyptum,
& egressæ sunt de femore illius, absque vxoribus
27. filiorum eius, sexaginta sex. * Filij autem Ioseph,
qui nati sunt ei in terra Ægypti, animæ duæ. Om-
nes animæ domus Iacob, quæ ingressæ sunt in
28. Ægyptum, fuere septuaginta. * Misit autem Iu-
dam ante se ad Ioseph, vt nunciaret ei, & occurre-
29. ret in Gessen. * Quo cùm peruenisset, iuncto Io-
seph curru suo, ascendit obuiam patri suo ad eun-
dem locum: vidensque eum, irruit super collum
30. eius: & inter amplexus fleuit. * Dixitque pater ad
Ioseph

Ioseph:Iam lætus moriar, quia vidi faciē tuā, & superstitē te relinquo. * At ille locutus est ad fratres 31.
suos, & ad omnē domū patris sui:Ascendā & nunciabo Pharaoni, dicamq; ei : Fratres mei,& domus
patris mei, qui erant in terra Chanaan, venerunt
ad me: * & sunt viri pastores ouium, curamque 32.
habent alendorum gregum, pecora sua:& armenta,& omnia quæ habere potuerunt, adduxerunt
secum. * Cumq; vocauerit vos,& dixerit:Quod est 33.
opus vestrum? * Respondebitis: Viri pastores su- 34.
mus serui tui, ab infantia nostra vsque in præsens,
& nos & patres nostri. Hæc autem dicetis,vt
habitare possitis in Terra Gessen: quia
detestantur Ægyptij omnes
pastores ouium.

***

ARGVMENTVM.

Iacob in AEgyptum proficiscitur. Genealogia posterorum cum eo proficiscentium, & Iosephi occursus describitur.

VERS. 3. OLI TIMERE] eximit metum, quo teneri poterat multis ex causis. 1. ne liberi idolorum cultu & aliis Ægyptiorum vitiis imbuerentur. 2. ne posteri illecti fertilitate & amænitate Ægypti in Chananæam redire nollent, & Dei promissa negligerent. 3. ne quid aduersi pateretur, si Deo inconsulto hoc iter susciperet. 4. ne moreretur in viâ priusquam filium cerneret.

FACIAM TE IN GENTEM MAGNAM IBI] semen tuum in gentis magnæ numerum multiplicabo.

VERS. 4. DESCENDAM TECVM] adero & fauebo tibi eunti, & semini tuo redeunti.

INDE ADDVCAM TE REVERTENTEM] posteros tuos, qui ossa tua secum ex Ægypto asportantes illa sepelient in terrâ ipsis danda vt promisi. Hebræa obscura sunt: *Et ego ascendere te faciam* (ex Ægypto in Chanaan, è quâ nunc descendes) *etiam ascendendo*, præsens tibi & quasi comes viæ. LXX. *& ego reducam te in finem*, nunc ducam, postea tandem reducam.

1. Morientiū oculos sillandi ritus. IOSEPH QVOQVE] faxo illum videas, isque tibi morienti sillet oculos. Mos † igitur Hebræis adeo antiquus vt morientium oculos carissimi clauderent: ab his Græci & Romani mutuati; qua de re consuli potest Commentar. noster in Troades *ad vers. 372.*

VERS. 7. 2. Enallage numeri. FILIÆ] Dina, & filiorum vxores. Si *nurus* addis, nihil necesse enallagen causari pluralis pro singulari: alioqui frequens hoc esse in sacra Scriptura constat, & si cui non constet legat Martinezium *lib. 6. hypotyp. cap. 4.*

VERS. 8. HÆC SVNT NOMINA] recensentur, vt in exitu ab Ægypto manifestum sit quantoperè fuerint multiplicati tam paucis annis. *Theodoretus & Procop.*

QVI INGRESSI] qui, quando Iacob in Ægyptum ingressus, superstites erant. quod fallit in filiis Iudæ, de quib. v. 12. fatetur eos in Chanaan mortuos.

VERS. 10. Iamuel & Namuel. IAMVEL] Num. 26. 13. vocatur *Namuel*, factum ex similitudine Iod & Num. י & נ.

Iamin, Iaminæi. IAMIN] à quo Iaminæi, dicit Procopius.

3. Ahod, & de eius posteris. AHOD] iste citò mortuus, vel nullam prolem reliquit, vel omnes eius posteri in fornicatione cum filiabus Moab & Madian interierunt. quia Num. 26. 12. vbi numerantur filij Simeon, qui terram promissionis ingressi, nullus de familiâ Ahod nominatur, vt nec 1. Paralip. 4. v. 24.

4. Sohar vel SOHAR] Num. 26. 13. vocatur Zare. Sed 1. paralip. 4. 26. ponitur quidam

quidam *Sarib*, qui fortè est Iachin. Zate.
FILIVS CHANANITIDIS] apage commentum Iudaicum de Dina, Sarib, Iachin.
Simeoni nuptâ: hoc enim incredibile: & Moses loquitur de aliquâ ve- 5.
râ Chananitide. Dina an nupta Simeoni.

HER ET ONAN] hos duos addit in Chananæâ mortuos, ne il-
los descendentibus in Ægyptum annumeremus. *Lege sup. cap.38, à* VERS. 12.
vers.6. 6.

HESRON ET HAMVL] friuolum videtur quod tradit Chroni- Her & Onan
con Hebræorum, Phares anno ætatis nono filium Hesronem genuis- non nume-
se. Hoc confinxerunt, vt eum includerent catalogo descendentium in randi cum
Ægyptum. connumerandi quidem Hesron & Hamul descendenti- euntibus in Ægyptum.
bus, non quod ante ingressum nati, & pedibus (quod dici solet) suis 7.
profecti, sed quia in ipsâ Ægypto nati, (quod calculationes To- Phares non
stadi conuincunt) & videntur in locum Her & Onan successisse : & genuit anno
quia ex Hezron Reges Iudâ & Beniamin & Messias ipse descende- ætatis nono. 8.
runt. Sicut postea filij Beniamin numerantur, etiam qui in Hesron, &
Ægypto certò nati. Quare nomine *ingressus*, dicendum tempus omne Hamul cur
contineri quod ab ingressu Iacob vsque ad mortem Ioseph decurrit: numerandi in hoc cata-
vt docet S. Augustin. *hîc q. vlt. & lib.16. de ciuita. Dei cap.40.* logo.

IOB] Num.26. vocatur *Iasub.* 9.

HI FILII LIÆ] de sex propriè dictis filiis intelligit, non de nepo- Ingressus
tibus quoque. latè sumptũ tempus.

OMNES ANIMÆ FILIORVM EIVS] hîc *anima* pro personis; VERS. 13.
filij pro omnibus descendentibus accipiendi, vt Hesron & Hamul 10.
comprehendantur. Iob, Iasub.

TRIGINTA TRES] exclusis Her & Onan: inclusâ Dinâ. sed tum 11.
adhuc tantum inuenias triginta duos. Quare quidam Hebræorum Filij propriè
annumerant Iochabeth filiam Leui, matrem Moysis, diu post in Ae- & impropriè sumpti eo-
gypto natam. Alij cum Iosepho & D. Hieronymo pro illâ Iacobum dem textu.
ipsum, eò quòd summa sit colligenda à v.8.5. vbi Iacob ponitur simul VERS. 15.
cum filiis. quod magis probo. 12.

HARODI ET HARELI] hinc Haroiles & Arieles duo pagi Palæ- Iochabeth. VERS. 16.
stinæ Procopio. Harodi.

IESSVA] periit huius stirps in Aegypto ante egressum Moysis, pa- Hareli.
tet quia num.26.v.44. prætermissa. 13.

BERIA] d.v.44. vocatur *Beri.* Iessua.

SARA] fortè nominatur in honorem nominis quod ei commune Beria. VERS. 17.
cum Sara Abrahæ.

MANASSES ET EPHRAIM] LXX. addunt hîc nomina nepotum VERS. 20.
Ioseph, sed ea in Hebræo non habentur: vera tamen esse patet ex 1.
Paralip. 7. à numer. 14. vnde huc infarta. noster fontem secu-
tus.

FILII BENIAMIN] Numer. 26. 38. quædam familiæ VERS. 21.
nominantur; sed non cunctorum filiorum, vt appareat mul- 14.
torum stirpem interiisse. Quidam alio nomine insigniuntur, vn- Benjamin
de patet binomios fuisse. Illic dicuntur Hopham & *Supham*, posteri.

qui hîc *Mophim & Ophim*: & 1. Paralip. d. 2. habes, *Nobaa* & *Rapha*.
Porro isti decem, partim sunt filij, partim nepotes, vt patet ex LXX.
itaque noster, *filios*, latè pro liberis sumpsit, *sicut* 5. *v.* 15. Nepotes verò
filiis miscet, eo quòd, licet illi nondum nati viuo Iacob, iam tamen
erant in patris sui lumbis, sicut Leui dicitur in Abrahæ lumbis deci-
matus. *ita D. Augusti. q.* 151.

15. Ros] Theodoretus in cate. & Procopius volunt ab hoc Romanos
Romanorum origo. descendere, quod non est verisimile. Nam Romani à Romulo dicti.
16. Ared] ab hoc Aradij Procopio.
Aradij. Huzim] in Numeris vocatur *Subam*, à quo familia Subamitarum.
VERS. 23. Sed cur Dan vnicum filium Deus dedit? Respondent scolia Græca
17. & Procopius, quia serpentis filios non decuit multiplicari: responsio
Dan cur vnicum filium habuerit. obscura & allegorica ex c. 49. 17. adspicit ad Antichristum ex hac tri-
bu nasciturum.

Egressæ svnt de femore] ex eo orti sunt. vtuntur hac phrasi
VERS. 26. Hebræi, vel quia femur ponunt pro † partibus quæ inter femora: vel
18. De femore egredi. Hebraismus & ratio phrasis. quia re ipsâ in femore tres venæ sunt, quæ, ortæ ex venis lumborum,
priusquam, in crura descendant, viris per femora in scrotum; feminis
in vterum recurrunt, & fecundi seminis materiam generationi suffi-
ciunt: ideo cùm de generatione agitur femora nominari in sacris li-
bris censuit Franc. Valesius *de sacrâ philosophiâ cap.* 13. vt infer. 49. 10.
Non auferetur sceptrum de Iudâ, & dux de femore eius, vbi tamen He-
braicè non est *femur*, sed subindicatur. Num. 5. 22. inter maledictiones
moechæ; *vtero putrescente putrescat femur*.

19. Sexaginta sex] In hoc numero nunc non comprehendo Iaco-
Numerus posterorum Iacob. bum, quia Iacob ex suo femore non egressus. vt sint lxvi. debet tol-
li Iacob, Ioseph, & duo filij Ioseph: nam forent cum his LXX. Tollitur
Iacob, quia (vt dixi) non fuit à se genitus; Ioseph, & filij, quia cum
Iacobo in Ægyptum non descenderunt.

VERS. 27. Animæ personæ. sic Lucanus
20. *Vos quoque qui fortes animas belloque peremptas*:
Animæ pro personis. hoc est viros strennuos bello cæsos.

21. Ingressæ] censentur ingressæ, etiamsi ante Iacobum, vt Ioseph
Septuaginta animæ domus Iacob. & licet pôst ingressum Iacob natę vt nonnulli nepotũ, viuo tamen Io-
sepho nati, qui omnes cum Iacob dicuntur LXX. *hîc & Exo.* 1. *v.* 5.
Deutero. 10. 22. lxvi. quas posui v. 26. & prętereà duo filij Ioseph cum
patre & auo. Iacobum enim annumerandum volunt Iosephus, S. Hie-
LXX interpretum defensio. ronymus & D. Augustinus: & textus confirmat, quia domus Iacob
prima persona est ipse Iacob. Grauis hîc oritur quæstio quo igitur pa-
cto verũ quod LXX. hîc transferũt ἑβδομήκοντα πέντε *septuaginta quin-
que*. cùm Hebraicè & Chald. tantũ sint *septuaginta*, & sic ipsimet LXX.
verterunt Deutero. 10. 22? Quid dicemus? Eugubinum Melchiori
Cano *lib.* 2. *de locis Theologicis* iure quo optimo vapulare. Sed nodum
Locus Act. 7.14. relinquit Canus insolutum, qui me quidem sollicitat, cur D. Lucas
Act. 7. 14. maluerit sequi LXX. interpretes in locis quibus reddide-
runt ἑβδομήκοντα πέντε vel πέντε καὶ ἑβδομήκοντα quàm in d. v. 22. vbi
cum

cum Hebręo fonte cōſentiunt? item cur LXX. nterpretes vno loco ſecuti ſint Hebræū fontē, duobus aliis eū deſeruerint? Non cōquieſco, ſi dicas in LXXV. contineri LXX. Verū hoc eſt, ſed cur nō LXXV. ſēper verterunt? & cur B. Stephanus potius id ſecutus, quod in ſpeciem pugnat cum Hebræo fonte? ſanè Fl. Ioſephus vtebatur verſione LXX. interpretum, & nihilominus *libro 2. Antiq. cap.* 4. ait; *ἦσαν δὲ οἱ πάντες ἑβδομήκοντα erant autem omnes LXX.* & ſic vertit Ruffinus, nec mendoſus eſt locus, cū exactè mox calculū nominib. ſingulorum expreſſis Flauius ſubducat. Sed ſi calculum illum perpendas, facile apparebit; Ioſephum non numerare nepotes ex Ioſeph: & ideoquando Græci vertunt *ſeptuaginta*, hos eos prætermittere; ſicut & Hebræus fons & verſio noſtra prætermittit. Quando verò vertunt LXXV, tunc vt paraphraſtas per prolepſim ſeu anticipationem (vt benè D. Hieronymus) ponere pro ingreſſis, qui ex ingreſſis orituri, & non actu ſed potentiâ in lumbis maiorum ingrediebantur. Ioſeph enim patri obuius cum filiis ſuis, etiam ipſe patrem ducens ingreſſus cum patre ad Pharaonem: in Ioſephi verò filiis cenſentur ingreſſi etiam poſteri illorum, quos quinque conſtat fuiſſe. Nempe Ephraimi filios Sutalaam, & Iaam, & Sutalaami filium Edem: (*Ecce tres*) & Manaſſis filium Machir, & ex Machir nepotem Galaad. (ecce alios duos) hi quinque nati viuo adhuc Ioſeph, quia Ioſeph vidit tertiam generationem ſuam, vt habes Geneſ. 50. 22. ſic igitur ſequor & explico ſententiam D. Auguſtini, qui *lib. 16. de Ciuita. Dei. cap.* 40. docet ingreſſum intelligi debere; non pro die tantùm quo Iacob Ægyptum ingreſſus; ſed pro toto tempore ab illo die vſque ad mortem Ioſeph. Nempe hoc pertinere dico ad numerum *ſeptuaginta quinque*, quem ponūt LXX. & S. Stephanus: nam quoad LXX. animas, quas ponunt verſio noſtra, fons Hebræus & Ioſephus, poſſumus de ipſomet ingreſſus die intelligere, quo Ioſephus Patrem ſuum ad Pharaonem introduxit, nec enim plenè ingreſſus, donec in Ægypto domicilium ſeu habitationis locum accepit, qui terminus itineris ſeu ingreſſus iſtius fuit. Nec nobis tunc opus vllâ recapitulatione, quam neceſſariam cenſuit Canus: quia non agimus de primo Ioſeph ingreſſu, ſed de ingreſſu Iacobi cum Ioſeph, & poſteris ſuis. Nec obſtant nobis argumenta Martinezij *libr. 6. hypotypoſ. capite primo.* quia non dicimus Ioſeph nepotes natos viuente Iacob, ſed viuente Ioſeph. Duo manent ſcrupuli. cur† ergo Septuaginta diuerſimodè verterunt? Caluin⁹. & Beza volunt loca Geneſ. & Exodi mendoſa eſſe, & mendoſa quoque D. Stephani verba: ſed hoc dignum ipſis, nempe hereticis audaciſſimis. Omnes enim libri, Noui teſtamenti, Latini, Græci Syriaci conſentiunt in LXXV. In Geneſi quoque, & Exodo, ſic legerunt D. Hieronymus, Auguſtinus & alij veteres: Ioſephus non locum Geneſis vel Exodi. ſed locum Deuteronomij ſecutus fuit. Malo igitur dicere ſpiritum ſanctum ita calamum illorum direxiſſe, vt vno loco ponerent actu cum Iacobo ingreſſos, alio vero loco adderent etiam potentia (vt dixi) ingreſſos. Itaque conciliatio verſionis vtriuſque clara eſt: LXX. hîc ponere etiā

22. Ioſephi locus.

23. Septuaginta quinque quomodo.

24. D. Auguſtinus explicatus.

25. Ingreſſus dies quis.

26. LXX. cur diuerſimodè idē verterint.

eos, qui in lumbis patris ingressi: nostrum cum fonte tantum qui die ingressus nati erant, & actu intererant. Alter est, cur in hoc Catalogo potiùs habita ratio posterorum ex Ioseph, quàm ex fratribus eius oriundorum? D. Augustinus videtur reddere rationem, quia Ioseph fuit causa ingressus in Aegyptum. Addo & aliam, non minùs plausibilem, sicut à Moyse computati fuere nepotes Iudæ, eo quòd in illis mansit regnum duarum tribuum; sic etiam LXX. & B. Luca numeratos nepotes Ioseph, quia ex illis oriturum regnum decem tribuum in Ieroboam: & quia primogenituræ priuilegium Rubeno ademptum, in Iudam & Ioseph diuisum fuit.

27. Iosephi nepotū cur hîc magis habita ratio quā nepotum ex aliis patriarchis.

VERS. 28. MISIT AUTEM IUDAM] vt prudentiorem, & Iosepho acceptiorem. ita Procopius post Fl. Iosephum.

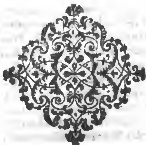
IN GESSEN] ad Heroopolim, ita LXX. & Philo.

PASTORES OVIUM] ideo Manethon solet Iudæos vocare opiliones, teste Procopio.

VERS. 34. DETESTANTUR ÆGYPTII] quia pastores armentorum & gregum mactatorum carnibus vesci soliti. Boues autem, hirci, & oues, sunt Aegyptiorum nomina. ALLEGORIAM Capitis pete à D. Ambrosio *lib. de Ioseph. cap. vlt.*

* * *

CAP.

CAPVT QVADRAGESIMVM SEPTIMVM.

INgressus ergo Ioseph nunciauit 1.
Pharaoni, dicens: Pater meus &
fratres, oues eorum, & armenta, &
cuncta quæ possident, venerunt
de Terra Chanaan: & ecce consi-
stunt in Terra Gessen: * Extremos 2.
quoque fratrum suorum quinque viros constituit
coram rege: quos ille interrogauit: Quid habetis 3.
operis? Responderunt: Pastores ouium sumus serui
tui, & nos, & patres nostri.* Ad peregrinandum in 4.
terra tua venimus: quoniam non est herba gregi-
bus seruorum tuorum, ingrauescente fame in terra
Chanaan: petimusque vt esse nos iubeas seruos
tuos in Terra Gessen.* Dixit itaque rex ad Ioseph: 5.
Pater tuus & fratres tui venerunt ad te.* Terra Ae- 6.
gypti in conspectu tuo est: in optimo loco fac eos
habitare, & trade eis Terram Gessen. Quòd si no-
sti in eis esse viros industrios, constitue illos magi-
stros pecorum meorum.* Post hæc introduxit Io- 7.
seph patrem suum ad Regem, & statuit eum co-
ram eo, qui benedicens illi, * & interrogatus ab 8.
eo: Quot sunt dies annorum vitæ tuæ?* Respon- 9.
dit: Dies peregrinationis meæ centum triginta an-
norũ sunt, parui & mali, & non peruenerunt vsque
ad dies patrum meorum quibus peregrinati sunt.

10. * Et benedicto rege, egressus est foras.* Ioseph ve-
11. rò patri & fratribus suis dedit possessionem in Ae-
gypto in optimo terræ loco, Ramesses, vt præcepe-
12. rat Pharao.* Et alebat eos, omnemque domum
13. patris sui, præbens cibaria singulis.* In toto enim
orbe panis deerat, & oppresserat fames terram ma-
14. ximè Aegypti & Chanaan,* E quibus omnem pe-
cuniam congregauit pro venditione frumenti, &
15. intulit eam in ærarium regis: * Cumque defecisset
emptoribus pretium, venit cūcta Aegyptus ad Io-
seph dicens: Da nobis panes quare morimur corā
16. te, deficiente pecunia?* Quibus ille respondit: Ad-
ducite pecora vestra, & dabo vobis pro eis cibos, si
17. pretium non habetis.* Quæ cùm adduxissent, de-
dit eis alimenta pro equis, & ouibus, & bobus, &
asinis, sustentauítque eos illo anno pro commuta-
18. tione pecorum.* Venerunt quoque anno secundo,
& dixerunt ei: Non celabimus dominum nostrum
quòd deficiente pecunia, pecora simul defecerunt:
nec clam te est, quòd absque corporibus & terra
19. nihil habeamus.* Cur ergo moriemur te vidente?
& nos & terra nostra tui erimus? eme nos in serui-
tutem regiam, & præbe semina, ne pereunte culto-
20. re redigatur terra in solitudinem.* Emit igitur Io-
seph omnem terram Aegypti, vendentibus singu-
lis possessiones suas præ magnitudine famis. Subie-
21. citque eam Pharaoni,* & cunctos populos eius à
nouissimis terminis Aegypti vsque ad extremos
22. fines eius.* præter terram sacerdotum, quæ à rege
tradita fuerat eis: quibus & statuta cibaria ex hor-
reis publicis præbebantur, & idcirco non sunt
23. compulsi vendere possessiones suas.* Dixit ergo
Ioseph

Ioseph ad populos: En vt cernitis, & vos & terram
vestram Pharao possidet: accipite semina, & serite
agros.* vt fruges habere possitis. Quintam patrem 24.
regi dabitis: quatuor reliquas permitto vobis in se-
mentem, & in cibum familiis & liberis vestris.* Qui 25.
responderunt: Salus nostra in manu tua est:
respiciat nos tantùm dominus noster? & læti
seruiemus regi. * Ex eo tempore vsque in præ- 26.
sentem diem in vniuersa terra Ægypti regibus
quinta pars soluitur, & factum est quasi in legem,
absque terra sacerdotali, quæ libera ab hac condi-
tione fuit.* Habitauit ergo Israel in Ægypto, id 27.
est, in Terra Gessen, & possedit eam, auctusque est,
& multiplicatus nimis.* Et vixit in ea decem, & se- 28.
ptem annis: factique sunt omnes dies vitæ illius
centum quadraginta septem annorum.* Cumque 29.
appropinquare cerneret diem mortis suæ, vocauit
filium suum Ioseph, & dixit ad eum, Si inueni gra-
tiam in conspectu tuo, pone manum tuam sub fe-
more meo: & facies mihi misericordiam & verita-
tem, vt non sepelias me in Aegypto: *sed dormiam 30.
cum patribus meis, & auferas me de terra hac, con-
dasque in sepulchro maiorum meorum? Cui re-
spondit Ioseph, Ego faciam quod iussisti. * Et ille: 31.
Iura ergo, inquit, mihi. Quo iurante, adorauit Israel
Deum, conuersus ad lectuli caput.

ARGVMENTVM.

Ioseph Pharaoni patrem & fratres sistit: datur eis terra Gessen. Iacob Iosephum de ossium suorum sepultura adiurat.

VERS. 1. NVNCVPAVIT PHARAONI] reuerentiæ in Regem id fuit, & fors metu ne animo mutatus, ideò non rectà introduxit.

CONSISTVNT] iussa tua præstolantes.

VERS. 2. 1. Extremi qui. EXTREMOS QVOQVE] dubium quos sic appellet. puto extremos dici, residuos seu abstractos à totâ summâ: seu ex toto numero. Sicur capi potest, *Iudic. 18. v. 2. ex cognatione sua quinque viros de extremitate sua:* quod videntur velle LXX. *vide Adagia sacra* §. 53. Communior receptiorque expositio est, Iosephum hoc ordine progressum, priore loco solû ingressum, & indicasse Pharaoni adesse patrem fratresque, deinde illos introduxisse, ita vt primi essent quinque fratres, qui aspectu contemptibiliores & inbecilliores videbantur, ne qua lubido Pharaoni incideret eos in militiam vel palatina ministeria legendi: postremo verò loco senex ingrederetur.

VERS. 4. 2. Ægypti paludû natura. NON EST HERBA GREGIBVS] si defectus ex siccitate, cur non in Ægypto totâ vt in Chananæâ? D. Augustinus *quæst. 160.* Ægyptiacas paludes eius indolis esse, vt quo Nilus minùs exundat, magis illæ gramine luxurient: quo ille copiosiùs Aegyptû inundat, hoc istæ parcius gramina suppeditent. Potest etiam responderi, Chananæam esse altiorem Ægypto, Gessen verò humiliorem Ægypti partem, fossis multis irriguam ex Nilo & alijs amnibus exiguas ductis. *vide Tostadum.*

VERS. 6. 3. In cóspectu tuo est terra. IN CONSPECTV TVO EST] elige quam voles partem. idem significat, quod coram te est. *vide sup. cap. 13. v. 9.*

IN LOCO] Hebraicè, *in benefica terra*, hoc est fertili.

4. Fortis, pro idoneo. VIROS INDVSTRIOS] Hebr. *viros fortes.* Fortis Hebræis significat strennum & idoneum. *hombres de pecho y hecho.* Sic Prou. vlt. *Mulierem fortem*, &c.

5. Ægyptiorû armenta & greges. CONSTITVE ILLOS MAGISTROS PECORVM] ita factum Philò & Iosephus restantur. habebant autem Aegyptij camelos, asinos, equos magna copia: boues, capras, oues, longè minore numero, eò quòd illis essent sacræ, & quasi sepositæ ab omni vsu.

VERS. 7. 6. Benedicere pro bona precari. BENEDICENS ILLI] Salutans & fausta precatus Regi, forte dicens, *viuat Rex*, aut *Rex in æternum viue.* Nam differt benedictio qua minor maiori benedicit, ab ea qua maior minori.

VERS. 9. PEREGRINATIONIS MEÆ] Sanctis, quorum in cælo patria est, hæc vita, non nisi via & peregrinatio videtur. *ita Rupertus.* Ipsa quoque Iacobi vita verè continua peregrinatio & profectio fuit.

7. Parui pro paucis. PARVI] Hebraicè pauci hoc est multo breuiore tempore vixi, quàm maiores mei.

MALI]

Mali]pleni ærumnis & infelices. Vide Adagia sacra §. 54. *dies pauci & mali.* 3. Dies paucis & mali, adagium.

Benedicto rege] postquam Regi valedixit. despues de hecho el deuido acatamiento, se dispidio del Rey. ita; Martinus Roa *lib* 1. *singular. cap.* 9. cui assentior ita sumi. 2. Reg. 14. 22. *Cadensq; Ioab super faciem suam in terram, adorauit & benedixit Regi.* Sequitur enim statim abiisse. Non assentior de accusatione Nabal, & dicto vxoris Iobi: de quibus suo loco. Vers. 10. 7. Benedicere pro valedicere.

Possessionem] alibi solet vertere partem, portionem, funiculum. Vers. 11. 8.

Ramesses] non ergo in ipsâ Heliopoli, vt vult Iosephus; sed haut procul ab eâ, in regione illâ prouinciæ Gessen, vbi postea Ramesse oppidum exstructum ab Israëlitis. *Sic S. Hieron. lib. de locis.* Ramesse.

Præbens cibaria singvlis] singulis κατὰ ζῶμα vt LXX. viritim seu capitatim, etiam minimis, quantùm volebant. hæc est vis Hebraismi † *ad os paruuli.* paruulus pro minimo familiæ, & *os* pro lubito seu voluntate, desiderioque † Sup. 24. 57. Hebraice, *quæramus os eius*, hoc est eius voluntatem. Osee. 10. 12. *metite in ore misericordiæ*, hoc est copiosissimè quantum beneficentia optet. Num. 21. 24. *percussus est in ore gladij*, hoc est secundùm aliquos, vsque ad satietatem gladij, *vide Adagia sacra* §. 55. Vers. 12. 9. Ad os paruuli. Os pro lubito.

Toto orbe] magnâ orbis parte, Hyperbole. Vers. 13.

Terram] incolas terræ, *Sic Augustin.* est metonymia.

E qvibvs] Aegyptiis & Chananæis. Vers. 14.

Intvlit eam in aerarivm] nihil inde sibi reseruans, ait Philo. tam alienus erat à nostri æui peculatu.

Tota Aegypt.] omnium Aegypti locorum procuratores. Vers. 15.

Panes] triticum.

Qvare morimvr] cur cùm nos fame perire videas, non postulemus à te tam benè erga rempub. affecto, mali remedium? adspicis, non despicies.

Addvcite pecora vestra] molestissimâ pecorum tali tempore alendorum curâ eos liberat. *Sic Procopius.* Vers. 17.

Anno secvndo] à datis pecoribus; qui fuit quinctus vel sextus ab inchoatâ fame. Vers. 18.

Non celamvs] indicamus tibi paupertatem & nuditatem nostram vt subuenias. כחד *Cha'had.* celare, item exstirpare significat. priorem significationem noster & Chaldæus, posteriorem secuti LXX. *ne forte deleamur* μήποτε ἐκτριβῶμεν. 16. Conciliatæ versiones.

Eme nos in servitvtem] fuimus tantum vassalli, parati sumus mancipia fieri. famis vitandæ causâ non se tantum, sed liberos quoque potest quis vendere. Vers. 19.

Praebe semina] an ergo aliquid quibusdam locis seri poterat? an semina posuit, pro annonâ? prius mihi placet. quia sic v. 23. *accipite semina.*

VERS.20. OMNEM TERRAM AEGYPTI] parti quæ iam possessione & dominio Regis erat, singulorum possessorum partes addidit.

11\. Ægyptii nequam & seditiosi. SVBIECIT QVE] vniuersam regionem, ipsos quoque incolas consentientes, & re verâ indignos libertate, naturâ pronos in omne malum, seditiosos nisi seruitio promerentur. *lege Iosephum contra Apionem, & Originem hom.16.*

12\. Fieri alicui, Hebraism. EAM PHARAONI] hoc est in vtilitatem seu proprietatem Pharaonis redegit. psal.118. *Hac facta est mihi*, hoc est in meam versa vtilitatem. *vide D. Augustin. in locutionibus hîc.* Hebraicè, *& facta terra fuit Pharaoni.*

13\. Seditionum vitandarum optimum remedium. A NOVISSIMIS TERMINIS] vt scirent se nihil amplius in Aegypto possidere, incolas transtulit, de vnâ in aliam remotissimam ciuitatem. Vnicum remedium obuiandi rebellionibus: quo vsus Carolus Magnus, quando Saxones in Flandriam, & Flandros in Saxoniam traduxit. vnde linguæ similitudo. Hebræa hîc apertissima sunt: *& populum transire fecit ad ciuitates de vnâ extremitate termini Ægypti, vsque ad extremitatem eius.* Explicat Chaldæus; populum transtulit de ciuitate in ciuitatem, scilicet hos illuc, & illos huc vicissim transmigrare faciendo, vt mutarent domiciliâ. LXX. totum hoc intactum reliquerunt, solummodò causam, quæ hîc ponitur reddentes: *& populum subiecit sibi in seruos.*

VERS.22. 14. Immunitas Ecclesiasticorum bonorum. TERRAM SACERDOTVM] sequitur locus insignis pro † immunitate bonorum Sacerdotalium, vt ponderauit Theodoretus *q.106.* & S.Chrysost. 5. *vide Hameriũ hic à fol.260.* TROPOLOGICA sunt quæ adfert Origines docens, Dei Sacerdotes accipere partem in cælis, terrenam repudiare: Pharaonis (h. diaboli) Sacerdotes suam recipere & retinere in terra.

15\. חק Statutũ, demensum. δόμα. δόσις. NON SVNT COMPVLSI] quia nullâ pressi penuriâ, accipiebât enim Alimenta gratuita à Rege iuxta demensum cuiusque. nam certa singulis portio præstituta. Hebraicè statutum, חק *Choq.* LXX. δόματα & δόσιν, & à quibus δόμα positum ἀντὶ δώρου. nam hîc de dono gratuito mentio est: & δόσις non pro remuneratione, sed pro munere, seu congiario, vt veteres aliquando vsurparunt.

VERS.23. DIXIT ERGO IOSEPH] anno famis septimo, & vltimo, spe futuræ fertilitatis adfulgente. *Sic Philo & Iosephus.*

ACCIPITE] vt seminetis in annum futurum, qui votis responsurus.

VERS.24 QVATVOR RELIQVAS] satis magna liberalitas & indulgentia etiam iudice D. Chrysostomo *hom. 65.* Tostatus vult iustè dimidiam pacisci potuisse. assentior, quoad primum annum: non quoad cæteros, quibus semina non præbiturus. Hebraicè est, *quatuor manus erunt vobis.* solent *manum* ponere pro parte, quia manu partimur.

16\. Manus pro parte Hebraism. IN SEMENTEM] vt congruam partem sementi impenderent. Vult Philo speculatores positos, qui viderent vt sationi ea pars impenderetur.

SALVS

SALVS NOSTRA] tu nos in hac vitâ conseruasti, per te salui sumus futuri. Hebraicè, *viuificasti nos*. LXX. σέσωκας ἡμᾶς. *seruasti nos*. Subaudi, quare par est voluntati tuæ nos permittamus. Si videatur; beneficij loco nobis erit, seruire Regi.

VERS. 26. 17. Quinta Regibus Ægyptiis pendi solita.

VSQVE IN PRÆSENTEM DIEM] quo hac scribo.

QVASI IN LEGEM] id quod tunc Ioseph constituerat, vim perpetuæ legis accepit. Sic sumitur, *quasi tamquam*, & similia, Num. 14. 15. tamquam virum vnum, plane omnes ad vnum. Daniel 10. v. 16. & 18. *tamquam similitudo*, hoc est vera species & similitudo. Hoc sanè locò Hebraicè, Græcè, & Chaldaicè, simpliciter dicitur hanc legem à Iosepho in perpetuum latam.

Quasi, tamquam veritatis indices sæpe.

ISRAEL] Iacob. VERS. 27

MISERICORDIAM ET VERITATEM] duæ sunt explicationes. vna quæ copulat ambo, vt sit sensus; beneficium certum, seu bonâ fide. altera quæ disiungit; *misericordiam*, promittendo non necessitate sed mei miseratione; *& veritatem*, quod verbis promiseris, in rem deducendo.

VERS. 28. 18. Misericordiam & veritatem facere.

VT NON SEPELIAS] cur non † voluerit in Ægypto sepeliri, sed mortuus in Chanaan ex portari, causa quam Tostadus reddidit, non est solida; quam D. Augustinus *q.* 161. est allegorica. Verùm puto & litteralem Theodoreti *q.* 107. & Chrysostom. 66. *hom.* Sic voluisse firmam spem posteris facere, & ostendere se diuinis promissis credere, de reditu & liberatione ex Ægypto, & possessione Chananææ. idem spectat Ioseph *infer. cap.* 50.

19. Iacob cur voluerit ossa sua ex Ægypto auferri.

IN SEPVLCHRO MAIORVM] in speluncâ duplici Hebronis. s. 23. 17.

IVRA ERGO] non diffidit filio, sed præbet excusationis postmodùm coram Pharaone causam.

VERS. 31. 20. Conciliati LXX & noster.

CONVERSVS] ad orientem, siue ad terram promissionis.

AD LECTVLI CAPVT] Hebræum מטה puncta diuersa recipit. Si subscribas Chirik & Cames, erit מִטָּה *Mittah*, & *lectum* significabit: Si verò subscritas patah & çegol, erit מַטֶּה *Matteh*, & significabit *virgam* seu baculum. Radix est נטה *Natah*, extendere, quia lectulus & baculus sunt quid extensum. Priori modo legerunt noster, Aquila, & Symmachus: posteriore LXX. Arbitror vtramque lectionem & versionem à Spiritusancto esse, & neutram reiici posse. Vtrumque enim verum est, & ambiguæ lectionis voce indicatam. Vtrumque amplexa Ecclesia. *Lectulum* hîc in vulgatâ, & sic etiam verterunt ipsi LXX. *mox initio cap. seq. &* 3. *Reg.* 1. 47. *vbi similia habes de Dauide:* sequuntur Chaldæus, & Hierosolymitan. Paraphrastæ, Augustin. *q.* 162. Rabanus, Beda, Rupertus. *Virgam* retinent hîc LXX. & Apostolus *ad Hebræos*. 11. 21. & ibi vulgata, & plerique DD. à me citati *in Panegyri Marianâ secundâ*. Gerebat Ioseph sceptrum, vt Pro rege; Iacob, audito filij iureiurando, filij sceptrum manu accepit, & conuertit se ad lectuli caput, & inclinauit paululùm ceruicem

Lectuli caput.

Iosephi virga adorata.

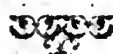
cem ac corpus, vt ſedens potuit, & ſceptrum fortè oſculatus, hac demiſſione corporis Deo gratias egit, & filium honorauit, vt Ægypti moderatorem, magis tamen ipſum Deum, à quo filio dignitas attributa. De ſceptro Ioſephi capiunt Chryſoſtom. *hom.66.* Theodoretus *q.*108. Leontius & Hadrianus Papa *in actis 2. Synodi Nicenæ*, D. Auguſtin. 5. Procopius & Eucherius *hic.* de Iacobi mer ſcipione Diodorus & Gennadius. Mihi placet Chryſoſtomi ſententia, quia Iacob iacens in lectulo ſcipione non indigebat: & credo in ſceptro Ioſephi etiam præfiguratum & honoratum regnum ex Ephraim, non tam temporale illud Samariæ, quàm ſpirituale & æternum CHRISTI veri Samaritani; ſenſu allegorico. Videtis autem quàm tenerè Steuchus & Lipomanus ſcripſerint, hoc de virgâ non intelligibile eſſe.

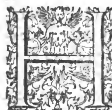
CAPVT

CAPVT QVADRAGESIMVM OCTAVVM.

His ita transactis nunciatum est 1.
Ioseph quòd ægrotaret pater
suus: qui assumptis duobus filiis
Manasse & Ephraim, ire perrexit.
* Dictúmque est seni: Ecce filius 2.
tuus Ioseph venit ad te. Qui con-
fortatus sedit in lectulo.* Et ingresso ad se ait: Deus 3.
omnipotens apparuit mihi in Luza, quæ est in ter-
ra Chanaan: Benedixítque mihi, * & ait: Ego te 4.
augebo & multiplicabo, & faciam te in turbas po-
pulorum: dabóque tibi terram hanc, & semini tuo
post te in possessionem sempiternam. * Duo ergo 5.
filij tui, qui nati sunt tibi in terra Ægypti ante-
quam huc venirem ad te, mei erunt: Ephraim &
Manasses, sicut Ruben & Simeon reputabuntur
mihi. * Reliquos autem quos genueris post eos, 6.
tui erunt, & nomine fratrum suorum vocabuntur
in possessionibus suis. * Mihi enim, quando venie- 7.
bam de Mesopotamia, mortua est Rachel in terra
Chanaan in ipso itinere, erátque vernum tempus:
& ingrediebar Ephratam, & sepeliui eam iuxta
viam Ephratæ, quæ alio nomine appellatur Beth-
lehem. * Videns autem filios eius dixit ad eum: 8.
Qui sunt isti? * Respondit: filij mei sunt, quos 9.
donauit mihi Deus in hoc loco. Adhuc, inquit,

10. eos ad me, vt benedicam illis. * Oculi enim Israël
caligabant præ nimia senectute, & clarè videre
non poterat. Applicitósque ad se, deosculatus &
11. circumplexus eos, * dixit ad filium suum: Non
sum fraudatus aspectu tuo: insuper ostendit mihi
12. Deus semen tuum. * Cumque tulisset eos Ioseph
13. de gremio patris, adorauit pronus in terram. * Et
posuit Ephraim ad dexteram suam, id est, ad sinistram Israël: Manassen verò in sinistra sua, ad dexteram scilicet patris, applicuítque ambos ad eum.
14. * Qui extendens manum dexteram, posuit super
caput Ephraim minoris fratris: sinistram autem
super caput Manasse, qui maior natu erat, commu-
15. tans manus. * Benedixítque Iacob filiis Ioseph, &
ait: Deus, in cuius conspectu ambulauerunt patres
mei Abraham, & Isaac, Deus qui pascit me ab
16. adolescentia mea vsque in præsentē diem: * Angelus, qui eruit me de cūctis malis, benedicat pueris istis: & inuocetur super eos nomen meum, nomina quoque patrum meorum Abraham, & Isaac,
17. & crescant in multitudinem super terram. * Videns
autem Ioseph: quòd posuisset pater suus dexteram
manum super caput Ephraim, grauiter accepit: &
apprehensam manum patris leuare conatus est de
capite Ephraim, & transferre super caput Manasse.
18. * Dixítque ad patrem: Non ita conuenit, pater,
quia hic est primogenitus, pone dexterā tuam su-
19. per caput eius. * Qui renuens, ait: Scio fili mi, scio,
& iste quidem erit in populos, & multiplicabitur:
sed frater eius minor, maior erit illo: & semen illius
20. crescet in gentes. * benedixítque eis in tempore
illo, dicens: In te benedicetur Israël, atque dicetur:
Faciat

Faciat tibi Deus sicut Ephraim, & sicut Manasse.
Constituítque Ephraim ante Manassen. * Et ait ad 21.
Ioseph filium suum: En ego morior, & erit Deus
vobiscum, reducétque vos ad terram patrum ve-
strorum. * Do tibi partem vnam extra fratres tuos, 22.
quam tuli de manu Amorrhæi in gladio & arcu
meo.

ARGVMENTVM.

Iacob Iosepho & filiis eius seorsim benedicit, filios adoptat, & Iosepho partem vnam hæreditariam segregat.

QVOD ÆGROTARET] langueret senio, paulatímque deficeret. VERS. 1.

CONFORTATVS] gaudio quasi roboratus ob carissimi filij conspectum, & simul spiritu prophetico eum implente. *Rupertus cap. 22.* VERS. 2.

SEDIT IN LECTVLO] ante iacebat, nunc resedit, ita vt crura dependerent à spondâ.

ET AIT] ista commemorat, vt, qui præsentes, intelligerent ius ipsi competere, diuidendæ terræ Chanaan, & filios Iosephi adoptatos in partem hæreditatis adsciscendi. VERS. 4.

POSSESSIONEM SEMPITERNAM] longo tempore duraturam; id enim significat Hebraismus, *in possessionem sæculi.* אחזת עלם *Achuzath Gholam.* 1. Hebraism. possessio sæculi.

MEI ERVNT] adoptati sortem sortientur non minùs quàm Ruben & Simeon. VERS. 5.

QVOS GENVERIS] si quos genueris. Nec legimus vllos postea genuisse, nec est verisimile. Nam Ephraim & Manasses iam excedebant 22. annum. VERS. 6.

NOMINE FRATRVM SVORVM VOCABVNTVR] quando diuidetur terra Chanaan, non accipient funiculum proprium tanquam capita tribuum, sed sub Manasse & Ephraim comprehendentur: *ita Hieron. & Procopius.*

MIHI ENIM] hæc dicit ne Ioseph miretur eum tantoperè sollicitum, vt in Mambre seu Hebron sepeliatur, cùm vxorem suam dilectissimam Iosephi matrem ipsemet in Ephratâ sepelierit: docet se id non spontè, sed necessitate fecisse. VERS. 7.

QVANDO VENIEBAM DE MESOPOTAMIA] facit mentionem primi termini à quo, non verò proximi.

semper huius tribus numerus fuit, quàm Manassæ; tum quòd penes eam decem tribuum, hoc est quasi gentium, fuit imperium. Hebraicè Manasses dicitur *futurus in populum*: Ephraim verò futurus *plenitudo gentium*, hoc est futurus in gentes plenas & numerosas. Sic sumitur *plenitudo domus* Num. 24.13. *pugilli* Exo. 9.8. Maris, seminis, staturę &c. 10. Plenitudo gẽtium, domus, pugilli, maris &c.

In te benedicetvr israel] quando Israëlitæ volent alicui benè precari dicent: Sic multiplicet te Deus, sicut multiplicauit Ephraim & Manassem. clarè hoc ex Hebræo colligitur. VERS. 20.

Extra fratres tvos] futuræ diuisioni eximens, iam nunc tibi illam cõcedo, vt eximiam. Hebraicè pro *partem* est שכם *Scichem* quod *partem* significat, & est etiam loci nomen. vnde LXX. *σικιμα*, & *pro vnam* ἐξαίρετον: vt hæc pars eximia sit ipsa *Sichem*, quæ in sorte filiorum Ioseph ponitur in Iosue Historia *cap. 17.* VERS. 22.

De manv] ab Emor, quem latè sumpto vocabulo vocat Amorrhæum, cùm Heuæus fuerit: sic vocat; quia bellicorum instrumentorum meminit, Amorrhæi verò fuerunt Chananæorum bellicosissimi.

In gladio et arcv] Non malè Chaldæus exponit in oratione & deprecatione ad Deum. Malo tamen cum Caietano exponere propriè, de bellica virtute. Vt Iacob intelligatur primò quidẽ agrum hunc pecuniâ emisse, post discessum verò agrum iterum ab Amorrhæis occupatum, sed à Iacobo armis recuperatum, Deo videlicet populis illis incutiente terrorem. Solent arcus & gladij nomine omnia bellica instrumenta significari, vt ps. 43.7. *non enim in arcu meo sperabo, & gladius meus non saluabit me.* item militaris disciplina, 2. Reg. 1. 18. *præcepit vt docerent filios Iuda arcum.* Pro *tuli in arcu.* Hebraicè est paranomasia, quæ cæteris linguis nequit reddi, לקחתי בקשתי *Lakachti Bekasti* inter קשת *Keseth* sex punctorum quod significat arcum, & קשט *Kazat* tulit comparauit, vnde fit *Kesitah*, nummus. plura dicam in Adagiis sacris §. 57. Allegoriam pete à D. Ambrosio lib. de benedictionibus patriarch. c. 1. & D. Aug. li. 16. de ciuita. Dei cap. 42. 12. Amorrhæus latè sumitur. 13. Gladio & arcu.

***

ZZz CAP.

CAPVT QVADRAGESIMVM NONVM.

1. VOcauit autem Iacob filios suos
& ait eis. Congregamini, vt an-
2. nunciem quæ ventura sunt vobis
in diebus nouissimis. * Congre-
3. gamini,& audite filij Iacob, audi-
te Israel patrem vestrum: * Ru-
ben primogenitus meus, tu fortitudo mea,& prin-
cipium doloris mei:prior in donis,maior in impe-
4. rio.* Effusus es sicut aqua,non crescas: quia ascen-
disti cubile patris tui , & maculasti stratum eius.
5. *Simeon & Leui fratres: vasa iniquitatis bellantia.
6. * In consilium eorum non veniat anima mea, & in
cœtu illorum non sit gloria mea : quia in furore
suo occiderunt virum,& in voluntate sua suffode-
7. runt murũ:* Maledictus furor eorũ : quia pertinax
& indignatio eorũ,quia dura: diuidã eos in Iacob,
8. & dispergã eos in Israel:* Iuda te laudabunt fratres
tui:manus tua in ceruicibus inimicorũ tuorũ, ado-
9. rabunt te filij patris tui :.* Catulus leonis Iuda, ad
prædã fili mi ascendisti: requiescens accubuisti vt
10. leo,& quasi leæna,:quis suscitabit eum? * NON AV-
FERETVR sceptrum de Iuda,& dux de femore eius,
donec veniat qui mittendus est, & ipse erit expe-
11. ctatio gentium.*Ligans ad vineã pullũ suum,& ad
vitem,ô fili mi,asinam suam.Lauabit in vino sto-
12. lam suam,& in sanguine vuæ pallium suum,* Pul-

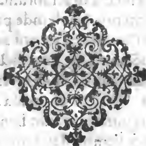
chrio

chriores sunt oculi eius vino & dentes eius lacte
candidiores.*Zabulon in littore maris habitabit & 13.
in statione nauium pertingens vsque ad Sidonem.
* Issachar asinus fortis accubans inter terminos. 14.
* Vidit requiem quòd esset bona: & terram quod 15.
optima: & supposuit humerum suum ad portan-
dum, factusque est tributis seruiens.* Dan iudica- 16.
bit populum suum sicut & alia tribus in Israel.*Fiat 17.
Dan coluber in via, cerastes in semita, mordens vn-
gulas equi, vt cadat ascensor eius retro. * SALVTA- 18.
RE tuum expectabo Domine.*Gad, accinctus prę- 19.
liabitur ante eum: & ipse accingetur retrorsum.* 20.
Aser, pinguis panis eius, & præbebit delicias regi-
bus.* Nepthali, ceruus emissus & dans eloquia pul- 21.
chritudinis.* Filius accrescens Ioseph filius accres- 22.
cens, & decorus aspectu: filię discurrerũt super mu-
rũ.*sed exasperauerũt eum, & iurgati sunt, inuide- 23.
runtq; illi habẽtes iacula. * Sedit in forti arcus eius, 24.
& dissoluta sunt vincula brachiorum: & manuũ il-
lius per manus potentis Iacob: inde pastor egressus
est lapis Israel.*Deus patris tui erit adiutor tuus & 25.
omnipotens benedicet tibi benedictionibus cœli
desuper, benedictionibus abyssi iacentis deorsum?
benedictionibus vberum & vuluæ. * Benedi- 26.
ctiones patris tui confortatæ sunt benedictionibus
patrum eius: donec veniret desiderium collium æ-
ternorum fiant in capite Ioseph, & in vertice Na-
zaræi inter fratres suos. * Beniamin lupus ra- 27.
pax, manè comedet prædam & vesperè diuidet
spolia. * Omnes hi in tribubus Israel duodecim: 28.
hæc locutus est eis pater suus, benedixitque sin-
gulis benedictionibus propriis.* Et præcepit eis, di- 29.

cens: Ego congregor ad populum meum: sepelite
me cum patribus meis in spelunca duplici quæ est
30. in agro Ephron Hethæi,* contra Mambre in terra
Chanaan, quam emit Abraham cum agro ab
31. Ephron Hethæo in possessionem sepulchri.* Ibi se-
pelierunt eum, & Saram vxorem eius: ibi sepul-
pultus est Isaac cum Rebecca coniuge sua: ibi &
32. Lia condita iacet.* Finitisque mandatis qui-
bus filios instruebat, collegit pedes
suos super lectulum, & obiit:
appositusque est ad po-
pulum suum.

***

ARGV

ARGVMENTVM.

Iacob conuocatis filijs prophetizat quæ posteris bona malaque euentura, & singulis benedicit, & migrat ad vitam meliorem.

PRiusquam capitis auspicer enarrationem, nonnulla (Lector) monita cape. Primo ex Origine *hom.* 17. Iacob priùs filijs quædam annunciasse: post singulis benè precatum; non verò è contrà, vt insinuat Iosephus. Secundò prophetiam rerum futurarū expresse & copiosè commemorari, benedictionē verò reticeri: quare hoc caput non satis propriè à multis vocari *Benedictiones Patriarcharū*; cùm rectiùs dicatur Prophetia Iacob de tribubus duodecim (*ita D. Ambrosius l. c. 2. & Theodoret. q. 109. in princ.*) eo enim præcipuè differt à Moysis vaticinio *Deuter.* 33. quod Moyses benedictionem cum prophetiâ sic miscuerit, vt ægrè discernantur. Tertiò fore paris vtilitatis & iucunditatis hoc caput seriò conferre cum d. caq, 33. & Cantico Deboræ *cap.* 5. *Iudic.* & reuocare in memoriam, quæ de nominibus Patriarcharum dixi *cap.* 29. & 30. vnde manifestum erit nominibus, non sine numinis afflatu inditis, euenta optimè respondisse. Denique ea quæ hîc prædicuntur non eodem cuncta tempore impleta fuisse: sed quædam pertinere ad tempus paullo post subsecutum, vt quod Rubeni posteritas minus multiplicaretur, quàm ceterorum, quædam ad tempus sortitionis terræ Chanaan, quædam ad tempora Iosue sub aliis iudicibus: quædam, & quidem præcipua, ad æuum Messiæ Saluatoris nostri IESV CHRISTI: quædam etiam ad tempus Antichristi. Mos iste sacræ Scripturæ est, vt quod personæ alicui pollicitum, id non ipsi, sed posteris præstitum ostendere. *Notant morem S. Chrysost. hom.* 8. *in c.* 2. *Matthæi & ibi Euthymius.*

[Margin:] 1. Prophetia præcedit benedictionem. 2. Inscriptio capitis huius non benedictiones sed prophetia. 3. Phrophetiæ similes. 4. Promissiones factæ vni in poste ris implentur.

VOCAVIT] factum, postquam filiis Ioseph benedixerat; alia vice. Mos † Hebræorum fuit filios, vel alios curæ suæ commissos, morte imminente conuocare, & salutaria monita dare, ac bene precari, & interdum futura prædicere. Sic faciunt Moyses *Deutero. c.* 31. *& seqq.* Iosue, *historia sua c. vlt.* Samuel. 1. *Reg.* 12. Tobias *hist. sua cap.* 3. Mathatias 1. *Machab.* 2. 48. & CHRISTVS *Ioan.* 14. & 15. Idem memoriæ proditum fecisse duodecim Patriarchas, quorum testamentum exstat *tomo* 3. *Bibliotheca Margarini*, in quo multa continētur idonea explicationi huius capitis, quibus tamen abstineo: quia mihi semper visum opus, non apochryphum modò, quod certum; sed etiam ab aliquo non probè catholico conscriptum.

[Margin:] VERS. 1. 5. Benedicendi mos cum morituri. Liber dictus Testamentum Patriar charum, suspectus.

IN NOVISSIMIS DIEBVS] futuris temporibus, in posterum. Sic sumuntur in sacra Scriptura *dies nouissimi* & *tempora nouissima. docent allatis exemplis Franc. Ribera ad Michea c.* 4. *v.* 1. & Pererius *hic num.* 8.

[Margin:] 6. Nouissimi dies vel tēpora.

VERS 3.

7\. Catalogus filiorum Iacob, cur non eodem ordine varijs locis referatur.

Primogenitvs] Secundùm carnem. nam iura primogenituræ illi iure adempta, vt impio in patrem. Miratur Origenes, cur ſacra Scriptura texens catalogum filiorum Iacob, eos ſolita ſit diuerſo ordine recenſere, miratur, & cauſam prætermittit *hom.17. in princip.* nec mihi vacat illam inquirere.

Fortitvdo mea] quem cum adhuc robuſtus & viridis ætate eſſem genui, vel in cuius generatione orſus ſum virum.

8\. Principium doloris dicitur primogenitus, & cur.

Initivm doloris] Hebraicè ראשית אוני *Reſcuth oni.* Non benè recentiores *initium roboris.* LXX. *principium filiorum.* noſter ad verbum optimè: illi phraſim explicant, ſicut † fecit noſter Deuteron. 21.17. & hoc loco Abenezra appellationis cauſa, quia nati liberi multum anxietatis, laboris, ſollicitudinis parentibus adferunt, vt docet Demea Terentianus, *in Adelphis.*

Prior in donis, maior in imperio] Aquila, *abundans elatione & abundans potentia.* Symmachus, *ad capiendum excellentia & præter modum* LXX. *durus ad ferendum, & durus peruicax.* σκληρὸς φέρεσθαι καὶ σκληρὸς αὐθάδης. Chaldæa metaphraſis luculenta eſt: *tu accepturus eras partes tres, primogenituram ſcilicet, Sacerdotium, & regnum.* in qua illud vnum de ſacerdotio, intelligendum de familiæ ſacerdotio, quod primogenituræ annexum: non de poſtea inſtituto Leuitico. Patet autem ex eo, quàm ſapienter noſter interpres hunc locum reddiderit, primùm ſeruata ellipſi, quæ eſt in Hebræo, vt ſicut in illo, ſic in Latino ſubaudiatur, futurus eras, niſi ſcelere demeruiſſes. Hebræa Iether seeth, veiether ghaz ſonat, vel, *excellentia extollendi, &*

9\. *excellentia fortis,* iuxta Vatablum; vel *excellens dignitate & excellens fortitudine,* iuxta Pagninum; vel *præcipuus ferendo & præcipuus robore,* iuxta Leonem: vel, *reſiduum eleuatio, & reſiduum potentia,* quod Oleaſtrio viſum, & mihi magis arridet. hoc ſenſu: in te reliqua ſiue hereditaria manere debebat tum dignitas, tum potentia mea. Tu fratribus, & dignitate, & opibus debebas antiſtare. poſuerunt autem Hebræi abſtractum pro concreto, & poſitiuum pro comparatiuo, quaſi dicerent, tu potentior & ditior futurus eras.

יתר pro reſiduo ſumi docet Oleaſtr.

10\. Primogenituræ prærogatiuæ.

Prior in donis] nam primogenito duplex debebatur portio hæreditatis Deutero. 21.17. *agnoſcet primogenitum, dabitque ei de his quæ habuerit omnia duplicia.* hoc ius in Ioſephum fuit translatum. nam duæ ſortes eius poſteris attributæ ſeu duæ tribus, ager etiam eximius extra ſortem *cap. præcedenti.*

Maior in imperio] quia primogenito fratres debebant ſubeſſe, fraterna quadam, & quaſi paterna ſubiectione. hoc quoad duas tribus in Iuda, quoad decem diu in Ephraim permanſit. Et quia vtraque prærogatiua cernitur in familia Ioſeph, ideo 1. Paralip. 5.1. dicitur Ioſeph potitus primogenitura Rubeni.

Locus 1. Paral 5 1.

VERS. 4.

11\. Effundi ſicut aqua.

Effvsvs es sicvt aqva] præceps in ſcelus ruiſti. Vtuntur † hac locutione Hebræi, cùm ſignificare volunt ardorem inconti-

nen

nentiæ, effusis habenis in peccata ruentem. sicut enim cùm aqua effunditur, nihil eius in phiala manet residuum, non color, non odor, non sapor: ita luxuriæ profusio quicquid in homine rectæ rationis repperit, totum abripit, & eripit, iudicium, sapientiam, boni exempli cutam. Iosue 7.5. *pertimuit cor populi, & instar aquæ liquefactum est.* vide Adagia sacra §.58.

NON CRESCAS] non cresces. nam est prophetia. phrasim notat D. Augustin. *lib.12. contra Faustum cap.33.* benè hic Aquila apud Procopium: *Non eris abundantior.* Sensus, Tribus tua minùs multiplicabitur, quàm tribus fratrum tuorum; Non interibit, sed erit exigua numero. Deutero.33. *Viuat Ruben, & non moriatur, & sit paruus in numero,* Falluntur Eusebius & alij Græci, qui putant esse Diras, sed à Moyse reuocari. 12. Imperatiuus profuturo. Rubenitæ pauci.

CVBILE PATRIS TVI] incæstasti nouercam. *sup.c.35. 22.* de hac re & Ruben pænitentia mira narrat apocryphus liber, *Testamenti Patriarcharum cap.1.* Rubeni pænitentia.

MACVLASTI STRATVM EIVS] Hebraicè: *tunc fœdasti, stratum meum ascendit.* Sensus ô Ruben, quando cubile patris ascendisti, tunc me, nouercam, te, totamque prosapiam maculasti. & mox auertens ab eo sermonem ad fratres, ait admirabundus, *stratum meum ascendit.* tam audax fuit, & impius, vt meum thalamum non fuerit veritus violare. adhuc vehementius foret, si notam patheticam legendo adiungas, *stratum meum ascendit!* maximè quia nec verbum addit, quasi indignitate rei per aposiopesin obmutescens. TROPOLOGICE Ruben denotat hæreticos, vt docet Rupertus. ALLEGORIAM huius prophetiæ de Ruben pete à D. Ambrosio *sup.c.2.* Ruperto *sup. cap. 26.* Procopio *hic,* Eucherio *lib.3. cap.38. & 39.* Origine *hom. vlt. in Genes.*

PROPHETIA DE SIMEON & LEVI.

FRATRES] non tantum germani natura, sed simillimi & coniunctissimi dolo, furore, crudelitate, & præ ceteris ob sororis dedecus exardescentes in vltionem *sup.34.25.* VERS. 5. 13. Fratres scelere.

VASA INIQVITATIS BELLANTIA] armis ad iniquam cædem & exitium aliorum abutentes. Hebraismus, *vasa iniquitatis* pro instrumentis iniquis, aut receptaculis & quasi thesauris iniquitatis, vt vas indicet copiam; *bellantia* verò non esse ociosam aut inertem iniquitatem, sed promptam & strennuam in flagitium exequendum. pro BELLANTIA Hebraicè est, מכרתהם *Mecherothehem,* in cuius explicatione non conueniunt versiones. LXX. paraphrasticè, *consummauerunt iniquitatem propositi sui;* maluerunt patrati quàm concepti tantùm criminis esse rei. Chaldæus vertit in laudem, quod haut dubiè ex sequ. vers. patet, in detestationem positum fuisse: ideo nos hîc non iuuat, recentiores quisque quod lubet. incerta est significatio vocis *Mecherah.* Eugubinus cupat eos, qui vertunt *machæra eorum:* contra hoc vnicè placuit Ariæ Montano, & Oleastrio. Eugubinus probat 14. Vasa iniquitatis.

habitacula eorum: id Oleaster improbat. Ego, si ad verbum verterem sequerer Montanum. nam Rabbini dissentiunt, vt patet ex Pagnino in כבר & Græci videntur hac significatione vocem amplexi: & linguam Hebræam constat esse aliarum matricem. Noster diuersimodè solet reddere prout sententia videtur exigere vocibus latè patentibus Sanè vas belli est machæra.

VERS 6. IN CONSILIVM EORVM] duæ bonæ explicationes occurrunt; vna Oleastrij, eorum fidei aut consultationi honorem vitámue non crediderim. Altera communior patrum, absit à me, vt vel nunc approbem eorum consilium de perdendis Sichimitis: vel vt glorier hoc filiorum meorum facinore. olim detestatus sum, & nunc auersor atque abominor. Constat sceleris authores & concinnatores fuisse Simeonem & Leui. Istud de consilio, puto sensu allegorico, sed præcipuè intento, pertinere ad conciliū quod contra CHRISTVM scribæ & legis periti, (qui teste Hippolyto Martyre descendebant à Simeone) itē Pōtifices & Sacerdotes qui ex Leui posteris inierunt. *Matth. 26. 4.* Cùm sit Prophetia, necesse est aliquid, saltē mystico sensu, futurū annūciet.

15. Scribæ & legis periti posteri Simeonis.

16. Iecur pro desiderio & gloria.

GLORIA MEA] sic in Hebræo ad verbum. nec mirum quod LXX. *non contendant iecora mea.* Nam כבר *Chabed.* etiam significat iecur. Idem (inquit Lipomanus) est sensus. Quomodo? an quod *iecur* soleat significare amorem & desiderium vt pote sedes eorum? quid autem homini carius esset solet gloria & honore?

ALLEGORICE, Gloriam, desiderium & amorem suum vocat IESVM Seruatorem nostrum: me (ait) consentiente non credet se illis.

IN FVRORE SVO] furentes ira.

IN VOLVNTATE SVA] affectui suo vehementer indulgentes. *ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ. in concupiscentia* LXX. Hoc & sequentia. Historicè tantum pertinent ad Hemor & Sichem: quia criminis pœna, quæ subditur, nempe dispersio harum duarum tribuum, CHRISTI mortem præcessit: ea verò dispersio, quæ subsecuta mortem CHRISTI, non magis harum, quàm ceterarum fuit tribuum.

17. Enallage. Murus ciuitatis, pro Principe.

OCCIDERVNT VIRVM] Enallage, singulare † pro plurali, *viros*; vt complectamur omnem populum masculini sexus. Sic *Murum* expono muros, quorum nomine capio Hemor & Sichem populi Principes, hac sententia; non tantùm vulgus masculi sexus, sed & Principes populi nefariè iugularunt. Procopius: per muros intelligi possunt principes; qui potentia pollebant in illâ vrbe, eamque conseruabant, & tuebantur instar muri munitissimi.] hac Metaphorâ vsos Græcos Latinosque docui Aduersar. & Commentar. in Senecæ Troades *v. 124.* nūc addo & sacræ Scripturæ phrasim esse, 1. Reg. 25. 16. *pro muro erant nobis tam in nocte, quàm in die.* Prou. 18. 11. *Substātia diuitis, vrbs roboris & eius, & quasi murus validus circumdans eum.* Cant. 8. 10. *Ego murus, & vbera mea, sicut turris.* Ierem. 15. 20. *& dabo te populo huic, in murum æreum, fortem.* Viri autem significatio, quia multifaria, debet peti ab adiunctis. si *vir* opponitur populo, accipitur pro principe seu præcipuo: si opponitur præstantiori, capitur pro plebeculâ seu vulgo,

18. Vir quid significet.

vt

vt hoc loco. Si petas, cur noster *murum suffoderunt*, L X X. verò *subneruauerunt taurum* verterint, ἐνευροκόπησαν ταῦρον, respõdeo, cùm עקר *Ghakar*, significet vtrumque suffodere seu eneruare; ambos id amplexos, quod eorum instituto visum oportunius. L X X. enim legerunt שור *Scor*, quod Taurum significat, intelligentes Metaphoricè ipsum Sichem, tum quia libidinosus & more tauri in fœminas ruẽs: tum quia ipse inclytus, & præcipuus in domo patris sui, notúmque *tauri* nomine speciosos, robustos, validósque indicari. Psalm. 21.13. *tauri pingues obsederunt me.* Psal. 67.31. *congregatio taurorum in vaccis populorum.* Deut. 33.17. *quasi primogeniti tauri pulchritudo eius.* Noster autem legit שור *Scur*, quod murum significat: ideò etiam L X X. verterunt *subneruare*, quod tauro; noster *suffodere*, quod muro conuenit. Sanè *murus suffossus* corruit, quando progenies Hemor & Sichem interiit.

Defensi L X X.

Taurus, cur dictus Sichem.

VERS. 7. MALEDICTVS] hæc maledictio prophetica in fratres istos temporaria, & conditionalis fuit, nisi scelus nouis meritis expirarent: ideò propter Zelum Phinees Moses eam à Leuitis sustulit: propter crimen verò Zamri principis tribus Simeon, remansit in tribu; cui propterea soli ex tribubus Moyses non benedixit, Deuter. 33. *ita Procopius hic.* Qũia de re nonnihil ambigo: ibi videbo.

QVIA PERTINAX] excusari possent, si subitò impetu excanduissent: inexcusabiles fuerunt, quòd iracũdia tenax, vindictæ amor insatiabilis, & flecti nescia fuit indignatio. Laudantur à Iuditha *c.9.3.* quoniam Zelum Dei Zelauerint: quia iustum fuit odium raptus: iustum studium non sinendi, tam atrox flagitium impunitum. Non laudantur ob odium tectum, neque ob modum vel tempus vltionis sumendæ: in his perfidia, & crudelitas fuit.

Locus Iudith. 9.3.

19. DIVIDAM] aptissima pœna malos † consultores disgregandi, & conspirationem disturbandi, ne rursus in aliorum perniciem capita conferant. In Simeon id impletum, quando data ei sorte portio in medio tribus Iudã, *Iosue* 19.2.&9. quæ portio exigua fuit, & ita factũ, vt cùm Simeonis tribus hominibus facta esset numerosior, exierint in desertum ad quærendas sibi sedes, pars in Gador, pars in montem Seir. *Vide* 1. *Paral* 4. *v*.27.39.& 42. In Leui impleta, quia Leuitis nulla sors obtigit propria, sed per omnes tribus dispersi. *Iosue* 18.*v*.7. *S.Hieron.hic.* ALLEGORIAM promas ex penu D. Ambrosij *sup.cap*.3. Ruperti *sup.cap*.23.

Simeon & Leui quo modo diuisi

PROPHETIA DE IVDA.

Prophetia de Iuda.

Tribum Iuda commendat à prærogatiua, nominis, victoriarum, primogenituræ, sceptri Regij SALVATORIS ex ea nasciturì; cum cuius laudibus finitur prophetia vers.12.

VERS. 8. 10. IVDA TE LAVDABVNT] Hebræis verbis elegans allusio ad nomen continetur. Vocarat eum mater (*sup*. 29. *vlt*.) Iudam quoniam laudandi Dei causam habebat maximam: nunc pater addit aliam

Iudas vnde dictus.

aliam nominis rationem, eo quòd ipsa tribus (ad hanc enim præcipuè prophetia pertinet) à fratribus sit laudanda: ait אחיך אתה יהודה יודוך *Iehudah attah ioducha achecha, confessio tu* (S. Vocaris) *confitebuntur tibi fratres tui*. Meritò tibi nomen *Iuda* fuit inditum, quia cunctæ tribus te laudibus efferent. Sicut Iudas ipse fratribus suis, 1.*Paral*.5. 2. Sic eius tribus cæterorum tribubus fortior & animosior fuit. Prima Moysen ausa sequi per mare rubrum: &, mortuo Iosue, Israël iussu Dei sibi in ducem delegit: ex hac ortus Rex Dauid, cui cunctæ tribus regnum detulerunt, cuius tot triumphi: ex eadem Zorobabel qui populi ex captiuitate redeuntis dux: ex hac denique SALVATOR mundi CHRISTVS.

Tribus Iuda laudes.

21. Manus in ceruicibus hostium.

MANVS TVÆ IN CERVICIBVS] laudationis rationes subiungit: hac locutione significat hostium victricem hanc tribum fore, in fugam vertendos, & in seruitutem abducendos. Chaldæus: manus tua præualebit contra inimicos tuos. Sic Psalm. 17.41. *inimicos meos dedisti mihi dorsum* potest etiam verti, ceruicem. *Vide Adag. sacra* §. 59. Impleta prædictio præcipuè in Dauide, Aza, Iosaphat, Ezechia. 2. Reg. passim, & 3. Reg. 15. & 4. Reg. 19.

22. Adorâdi ritus, species & nomina Hebræa.

ADORABVNT] in Rege ex ea nasciturο. Hebraicè *incuruabunt se tibi*. LXX. προσκυνήσουσί σοι: Chaldæus, *praeuenient te salutantes*: de ciuili honore regibus exhibendo accipiens. Non exigua difficultas posita est in explicando ritu & differentiis adorationis Iudæorum, quare visum est mihi semel eam hoc loco discutere, quoad externi cultus exhibitionem. Hebræi explicandæ adorationi quatuor vocabula habent, in quibus omnibus reperitur incuruatio corporis. (Incuruatio dico, non ignominiosa ad stuprum spectans, (de qua apud Iobum,) sed incuruatio honoris causa exhibita.

Primum vocabulum est ברך *Barach* adorare cum genu flexione. Nam inde deducitur *Berech* sex punctorum quod significat genu: habes super. 41.43.

Secundum est כרע *Caragh*, quod est adorare cum incuruatione genuum & reliqui corporis: habes Isai. 45.23. & 2. Paralip. 29.29. his vt plurimum significatur nuda geniculatio γονυκλισία, non religiosæ modò adorationis, sed ciuilis quoque & prophanæ, quam iusserat Assuerus Hamano exhiberi non nudam, sed cum totius corporis prostratione coniunctam, vt textus Hebræus declarat *Esther*.3.2. *cum sequentibus*. Vbi non ponitur solùm verbum *Karagh*, sed & aliud simul nempè *Scachah*, de quo statim dicemus; & vtrumque Haman exigebat, Mardochæus autem id recusabat: quia sciebat eum exigere honorem religiosum Diis exhiberi solitum, vt benè D. Thomas. 2.2. quæst. 84. a. 1. ad. 1. Constat enim Assuerum iussisse, exhiberi honorem qui sibi exhibebatur: constat etiam Persarum Reges sibi diuinos honores vindicasse, vt Gentilium scriptores testantur, quorum & nomina, & verba habes apud beatum Brissonium *in Persicis*, & Nicolaum Serrarium, in commentar. illis elaboratis & eruditis *ad Esther. cap. 3. quæst. tertia*. Geniculatio ista facta vtroque genu, si

Locus Esther 3 2.

quoti

quotidiana, & sine noua quapiam causa fieret, religioso cultui ascribebatur, velut Deo, cui semper debita, impensa: *Quòd patet ex 3. Reg.8.54. 2. Paralip.6.13. & 1. Esdr.9.5.* Si verò raro, & ex vrgente quapiam occasione id fiebat, tunc ciuilis cultus censebatur, & ita reperitur exhibita Heliæ à tertio quinquagenario, qui mortem deprecabatur, quam lapso cælitus igne cæteri perpessi. 4. *Reg.* 1. 13. quamquam istud ad religiosum duliæ cultum non malè referretur; propter miraculum quo supplex iste pauefactus.

Tertium Hebræorum vocabulum est סגד *Sagad, Isaia* 44. *vers.* 15.17. & 19. & *cap.* 46. 6. *Daniel.*2. 46. & 3.5. Quod significat venerationis causa toto corpore procidere: istud non inuenio tributum ciuili, sed dumtaxat cultui religioso. Et, si vllum Hebræum vocabulum significat propriè incuruationem iunctam prostrationi in solum, putarim istud esse.

24. Incuruatio cum prostratione.

• *Quartum* & frequentissimum est, שחה *Scachah*, quod sæpissimè in tertia & quarta coniugatione positum, & solet verti supplicare seu adorare, vnde vocatur השתחוה *Hischtachauah*; quod Mercerus, Fursterus, & alij volũt propriè significare adorationem cum prostratione in solum. Quibus tamen vix assentior: cur enim illi Hebræo adderetur aliquando vox significans ipsam prostrationem? vt Isai. 44.15. qui propheta obseruantissimus est proprietatis vocabulorum. Deinde hæc vox habetur *Genes.*47. *vers.vlt.* vbi constat Iacobum in lectulo iacentem, vel sedentem, se toto corpore non prostrauisse super lectuli ceruical, Multis etiam locis vbi hoc vocabulum positum erat, adhuc expressè adiicitur, facie in terram cecidisse. *Iosue* 5.15.2. *Reg.*14. *vers.*4. & 22. & 33. & 4. *Reg.* 4.37. Puto itaque hanc vocem שחה esse genericam, de omni supplicatione siue adoratione cum aliqua corporis incuruatione coniuncta: idcirco enim noster interpres aliquando vertit simpliciter adorare, aliquando adorare pronum in terram, aliquando adorare procidendo in terram: sicut & LXX. modò *προσεκύνησεν*, vt hîc; modò *προσκύνησει ἐπὶ τὴν γῆν*, modò *προσκύνησιν κύψας in curuatus*, vel præterea *πεσών procidens.* Etenim hæc addunt, quia vox sua natura nihil horum complectitur. Qualis verò † iste prostrationis cultus? Vulgò respondent omnem semper indifferentem fuisse, nec quidquam ad λατρείαν pertinere: contra Rabanus & alij in altero extremo, volunt semper fuisse & esse Latriæ, vt hinc argumentum ducant ad cultum humanitatis CHRISTI DOMINI. Media via tutior, quam cum Caietano noster Gabriel Vazquius ingressus *lib.*1 *de adoratione disp.*5.*cap.*3. hanc adorationem ordinatio ritu, siue (vt loquitur Tertullianus) passiuitùs exhibitam, pertinere ad cultum qui soli debitus Deo: Ex magna tamen occasione aliqua, & incidenter (vt sic dicam) aliquando creaturis licitè exhiberi potuisse (vt de genuflexione dictum) hominibus ciuili, Angelis religioso. Sed Duliæ cultu: & hoc sensu capienda loca, quibus dicitur hanc adorationem soli Deo reseruatam *Exod.*20.*vers.*5. *Exod.* 24.14. *Num.* 25.2. *Deuteron.* 4.19. 4. *Reg.*17.16. *Psal.* 80.10. & hoc

25. Generale vocabulũ de omni veneratione.

25. Prostratio an cultus religiosi tantum.

AAaa 2 modo

modo timebat Mardochæus ne ordinarium hunc honorem exhibens homini, Deo debitum honorem auerteret, *Esther.*13.14. Vbi id sua versione LXX, astruunt. Confirmantur ista non inualidè, quoniam

שחה solum positum. שחה cum verbo incuruandi.

ex S. S. constat vocem שחה aliquando solitariè vsurpari & ἁπλῶς nullo addito; & tunc sumi vel de cultu ciuili tantùm, *vt Gen.*23.7.*&* *cap.*27.29.*cap.*37.9.*cap.*49.8. vel de cultu religioso, *vt* 1.*Reg.*1.3. *Exod.* 11.8.*&* 24.1. 4.*Reg.*19.*vlt. Psal.*5.8. *Ezech.*8.16.*&* 42.2. Aliquando illi

26. Incuruatio capitis, seu faciei.

additur verbum significans incuruationem, vt כרע *Karagh, Genes.* 24.26. *Exod.*12.27. & sumitur de cultu Latriæ. Aliquando significatur hæc incuruatio facta tantùm capite seu facie, ne putetur fuisse genuflexio: hæc vel ciuilis cultus est, vel religiosi pertinens ad dulian,

Locus Num. 22.31.

quam Balam exhibuit Angelo *Num.* 22.31. nec enim ibi in Hebræo significatur de iumento descendisse, sed solummodò facie demissa adorasse, vt à stante vel sedente solet fieri. Quare illic nostram versionem ex fonte Hebræo interpretor: talem etiam puto illam incuruationem Iacobi *Gen.*47.*vlt.* quoad inclinationē capitis; nam quoad cultum, Latriæ fuit. Ista igitur erat cōmunis Deo & creaturæ, sed in-

27. Incuruatio totius corporis vsque ad solum.

tentio adorantis discrimen faciebat. Nonnumquam plus additur, † nempè incuruationem toto corpore vsque ad solum factam: & hæc quoque communis. Nam tribuitur cultui ciuili hominum, *Genes.*33.3. *&* 43.26. 2.*Reg.vlt.*21. item cultui religioso Angelorum. *Genes.* 18.2. *& cap.*19.2. quo etiam refero locum 4.*Reg.*2.15. Nam ibi exhibetur hæc veneratio Helizæo, vt sancto prophetæ & duplicem Dei spiritu habenti. De hac dubitari potest, vtrum solita fieri, facie valde ferè vsque in solum demissa, genuflexo, an verò perfecta in terram prostratione? vtrumque solitum fieri non dubito: sed an inter hæc duo discrimen aliquod, quoad venerationem, id non satis scio. Si ista duo distinguas, quatuor genera huius adorationis forent, iuxta quatuor illos modos interpretationum vulgatæ & LXX. Nempè genuflexio-

28. Adorationū externarum tria genera.

nis, demissionis faciei, vtriusque iunctæ, & prostrationis. Si verò pro eodem sumas, quod nunc mihi probabilius videtur; tunc ista, & præcedens corporis incuruatio, referendæ ad supremū venerandi ritum,

29. Prostratio seu cernuatio, cuius cultus.

quem mox adiiciam: & tria tantum futura præcipua adorationis externæ genera: genuflexio, capitis demissio, & cernuatio siue prostratio: hoc tertium clarè significatur, cùm additur cadere facie vel corpore in terram: de hac etiam statuo, quod de præcedentibus; ordinariam seu quotidianam, quæ non fiebat ex subita quapiam occasione vel necessitate, propriè religiosam fuisse, & Deo κατ᾽ λατρείαν exhibitam, vt *Iob* 1.20.2. *Paralip.*7.3. *Psalm.* 94.6. ideò hunc honorem tres socij Danielis aureæ statuæ noluerunt exhibere *Daniel.* 3. *vers.* 10.11.18. Huc refero quod in nostra versione habemus hunc ho-

Locus Daniel. 2.46.

norem exhibitum à Rege, *Daniel.*2.46. cùm enim eidem, coram quo se Rex prostrauit, etiam libamen seu sacrificium obtulerit, manifesta erat intentio Regis; & certum est, Danielem id minimè passurum sibi fieri; sed recusaturum fuisse. Quare necessariò, cum D. Hieron. & Theodoreto, intelligimus corā Daniele, sed Deo honorem exhibi

exhibitum : & d.v.46. Nomen Danielis positum, pro Deo Danielis; quem coram Daniele, vt eius interprete seu propheta, ità Rex adorauit : Daniel verò, quia tam ipse, quàm adstates id satis intelligebant, fieri permisit. Eundem Latriæ honorem tres Magi CHRISTO puero exhibuerunt *Matth.*2.11. & quia sibi illum præstari à CHRISTO diabolus, postulabat, tam acriter repulsus. *Matth.*4.9. Ideo licet Ioan.9.38. Græcè tantum sit προσεκύνησεν; quia tamen de veneranda diuinitate agebatur, optimè noster interpres transtulit, *procidens adorauit.* Ideo Act.10.26. Petrus, qua fuit humilitate, ignarus an Centurio sibi vt ciuilem, an vt religiosum honorem exhiberet, & an aliquid in se diuini suspicaretur, hoc eum facere vetuit, *inx. D.Hieronymum contra vigilantium.* Ideo Apocal. 22. 8.cùm caderet Ioannes ante pedes Angeli, vt eum adoraret ; quia talis Angelus apparuerat,& talia dixerat, vt posset verbum incarnatum putari ; meritò vereri Angelus potuit, ne Ioannes in personâ erraret, eumque pro CHRISTO honoraret : alioquin licebat, etiam de mente Ioannes securo, honorem reiicere ex modestiâ, vt fieri solet ; & vicissim mentis suæ conscio Euangelistæ licuit, semel recusanti, iterum aliâ vice eundem honorem, offerre. Planè contra Hrabanum multò verisimilius est,hunc prostrationis ritum solitum etiam creaturis exhiberi, sed κατ' δουλίαν. Sic enim Iosue Angelum honorat *cap.*5.15.& Saul Samuelis animam suscitatam 1.*Reg.*28.14. & B.Virgini Deiparæ hunc honorem potiore adhuc iure tribuendum docet S. Bernardus *serm.super signum magnum* : seque illum SS. Martyribus impendisse Prudentius *carm.de S. Hippolyto,& alibi in lib.de coronis* profitetur.

Ioan. 9.38. locus.

Act.10.26.

Apoc. 22.8.

Quinetiam non raro fuit cultus tantùm ciuilis,maximè supplicum qui vel à suo vel ab alieno capite periculum amoliri nitebantur; eorum quoque, qui cùm magnum aliquid impetrassent, humiliter gratias agebant. Gratias agentium exempla sunt *Ruth.*2.10.2.*Reg.*14.22. & 33.& 4. *Reg.* 4.37. Supplicum pro se. 2. *Reg.*19. 18. 3. *Reg.*18.7. *Matth.*18.*v.*26.& 29. pro alio, 1.*Reg.*25. 23.2.*Reg.*14.4. Hæc de adorationis ritu,quoad potui, clarè, ac distinctè : quæ non recuso comparari, cum iis quæ ab aliis non satis enucleatè scripta sunt. ALLEGORIA. IESVS est verus *Iehuda* quia assiduè Deum laudauit, *Confiteor tibi Pater,*&c. Luc 16. 21. & ipsum confessi fratres, sancti martyres omnes: *Qui me confessus fuerit coram hominibus : confitebor & ego eum coram patre meo.*Matth.10.32. *Manus eius in ceruicibus:*dæmonis, mundi, carnis,peccati,quæ debellauit. *Adorant eum filij patris*, veri filij Dei, non filij matris, hoc est carnis ex fornicatione cum diabolo nati. Illis data potestas, filios Dei fieri.

FILII PATRIS] non dicit,*& matris*; quia fratres Iudæ ex diuersis matribus fuêre : & Iacob de omnibus fratribus eius loquebatur. VERS. 9. 30.

CATVLVS LEONIS IVDA] Hebraismus;*Catulus leo.* גור אריה יהודה *Gur Arieh Iehuda.* in quo primum rectus significat patrium casum: deinde nota similitudinis (sicut,vt, quemadmodum) ex naturâ idiotismi subauditur, pro; sicut catulus Leonis es ô Iuda ita Sophon.2.9.

Hebraism. in quo nota comparationis reticetur.

propterea viuo ego propterea ficut ego vitã viuo, fic fiet,&c. Zachar.7. 12. *cor fuum pofuerunt vt adamantem.* Hebraicè tantum, *cor fuum pofuerunt adamantem.* ita loci noftri fenfus eft:ficut leo fortiffimus animalium ad nullius pauet occurfum, *prouerb.* 30. 30. ita Iudas fortiffimus fratrum, in bellis futurus impauidus. 1. *paral.*5.2. de totâ tribu verum, hiftorico fenfu de Dauide veriffimum; qui non folùm quando iam vir (hoc eft leo,) fed etiam quando adhuc puer (h. catulus) Leones, vrfos, gigantes occidebat. Latini de leone duas habent voces Leo,& Leunculus: Hebræis multa funt nomina, de quibus ita opinor. אריה *Arieh* videtur effe nomen generis, nam folent illi nomina fexûs; aut ætatis adiungi. Sexûs *vt Nahum* 2.12. אריה לבי *Arieh Labi, leo mas*: ætatis, vt hoc loco *Gur Arieh.* deinde ad ipfas ætates indicandas Hebræi & Græci habent nomina propria. גור *Gur* feu catulus generale nomen eft, infantiam (vt ita loquar) & adolefcentiam complectens. ideo aliquando dicitur de leone pufillo planè, qui per ætatem nondum aptus prædari, *Nahum 2.verf.*12. *&* 13. *Ierem.*51.38. Græcis dicitur σκύμνος & λεοντιδεύς: aliquando de catulo, qui iam incipit roborafcere & prædas agere, vt hoc loco pofuit Moyfes: qui Græcis propriè λεοντίσκος Hebræis כפיר *Chephir*, poffumus vocare *leunculum*, quafi iam grandiufculum catulum, fed paruum leonem. *Chephir* apertè diftinguitur à *Gur Arieh*, Nahum 2.v.13.& 14. vbi maior Leo dicitur catulis fuis (*Gorothai*) prædam adferre: *Chephirim*, verò dicuntur rugire, vtpote iam maiufculi & ferocientes, *Ierem.*51.*v.*38. Et Ezechiel. *cap.*19.2. apertè כפרים *Chephirim* feparat à catulis, cùm dicit leænam in medio leunculorum (*Chephirim*) multiplicaffe catulos גוריה (*Gurerah*) Iob etiam 4.*v.*10. fcribitur *Chephirim* eualfos dentes, qui iam ante prædas egerint. Quod aut S. Hieronymus & Sanctes interdum vertant *catulos*, fit Latinæ linguæ inopiâ. Poftquam verò catulus ftatum robur adtigit, communi nomine vocatur *Ari* vel אריה *Arieh.* 2. *Reg.*17.10. vbi vir fortis comparatur cordi leonis: nobis Leo, Græcis λέων. In hoc robore planè confirmatus, & iam fenefcens, dicitur *Laifc*, quafi annofus, fed exercitus & virens adhuc veteranus; qui Iob.4.11. Significatur effe pater leunculorum. *Prou.* 30.30. *Leo fortiffimus* ליש (*Laifc*) *beftiarum.* Græcis dicitur λῖς, ab Hebræo. Vidi, qui inter *Lais & Arieh* mediam quandam ætatem infereret, cui nomen לביא Labi; volunt hunc adultiorem effe *Arieh*, & hanc ætatis, ftationem nuncupari χάρων. Hi rentur *Lais* decrepitum effe & ἐσχατογήροντα. quo igitur pacto Salomon *Lais* vocat fortiffimum. Crediderim *Labi* effe idem quod *Arieh*; hoc tamen difcrimine, quod *Labi* propriè cum ætate fexum denotet, nempe leonem mafculum ftatæ ætatis, catulorum parentem; cui cor perfectum & integrum, deducto nomine à *Leb*, quod cor fignificat: nomen exftat Iob. 4. 6. fæmininum eft *Lebia*, & in plurali לבות *Lebaoth Ezechiel* 19. 2. *Nahum.* 2. 12. fignificat leænam robuftam, adultam, & iam matrem. Quod verò *Iobel.* 2. 6. D. Hieronymus vertit *catulum leonis* puto, catulum non ætatis refpectu, fed pro filio vfurpauit: vt etiam Chaldæus *Bar Arienan.*

31. Leonis varia nomina Hebræis, quid propriè. Pufillus leũculus. σκύμνος. λεοντιδεύς. λεοντίσκος. Catulus grãdiufculus. Stati roboris. Senefcens. λῖς. χάρων.

Arieuan. Reſtat vocabulum שחל *Scachal*, de quo mihi non liquet, leænam an leonem, an quod aliud animal ſignificet: Immo & *Lais* noſter aliquando *tigridem*, aliquando *aſpidem* vertit; de quare lege noſtrum Pinedam *ad d.cap.4.Iob.v.6.*

Ad prædam] Hodiè habemus Hebraicè מטרף *Mitereph*, quod 32.
recẽtiores vertunt *à præda*. LXX. etiam ἐκ, vt Symmachus & Aquila: Dauidis prædationes, &
ſed noſter, ſenſum attendens, indicare voluit efficaciſſimè, quod pro- victoriæ
phetia inſinuabat, iugem quandam victoriarum continuationem, hoc gradus.
ſenſu: *de præda in prædam*, à diſcerptione in diſcerptionem. Dauid figura Christi gradatim aſcendit ab vrſi & leonis laceratione, ad opima de Goliath ſpolia. 1.*Reg.*17.*v.*34.*&* 54. inde ad ducatum militiæ, & ad prædam centum præputiorum. 1.*Reg.*18.*v.*13.*&* 27. mox è terrâ Philiſtim de incircumciſis vicinis quotidie prædas egit. 1. *Reg.* 27.8. poſtea tribum Iudâ quaſi diuulſit à Saulis regno. 2. *Reg.* 2.*v.*7. cui cùm adiunxiſſet tribus ceteras, maximas de Ammonitis, Moabitis, Philiſtæis, & Syris prædas abduxit. 2. *Reg.c.*8. *&* 10. *&* 12. *&* 1. *Pa-* LXX. defenſi.
ralip. 18. *cum ſequentibus*. Sed quid ſignificat *Tereph* ſex punctorum? 33.
Æquila vertit *ſpolia & captiuitates*, Symmachus *venationes* (apud Pro- Christus
copium) ſignificat violentam diſcerptionem, ſeu lacerationem, quam germen virgæ Ieſſeæ.
noſter honeſtâ voce prædam cur ergo LXX. ἐκ βλαστοῦ. *ex germine?* Leo Caſtrius *in Apolog.lib.* 3. vult duplicem olim in Hebræo lectionem fuiſſe, vnam qua ſignificaretur *germen*, alteram quâ præda. hæc eſt mera cõiectura. Idcirco præſtat dicere LXX. vt prophetas voluiſſe oſtendere, ſenſu præcipuè à Spirituſancto intento (licet myſtico) hæc de Christo Domino accipienda, qui ſurculus virgæ Ieſſeæ, hoc eſt Deiparæ Mariæ, fuit. *ita Origen.& Gennad. hic Hilarius in pſal.* 34.
131. *Ambroſius lib. de benedict. Patrirrch.cap.*4. *& Auguſtinus lib.* 12. *contra* Conciliatæ verſiones.
Fauſtum cap. 4.2.

Requieſcens accubuiſti] Aqu. *incuruans accubuiſti.* Symmachus *claudicans conſediſti.* LXX. *dormiuiſti*, omnia eodem recidunt. Sententia eſt: quemadmodum prædâ potitus Leo, cernuat ſe in terram, & quaſi piger ac claudus recumbit, vt eam deuoret; comedentem verò, nemo audet interpellare: ita tu, poſt (in Dauide) vindicatas ſceptro tuo tribus omnes, regnumque ſtabilitum, ſecurus te paci & quieti tradidiſti, finibus tuis contentus, quamdiu per alienas iniurias tibi licuit tranquillâ pace frui: & ſicuit leæna catulos ſuos lactans, dormienti ſimilis in ſtrato tuo te collocaſti, bonus paſtor populum tuum paſcens fouensque.

Qvasi leæna] LXX. *ſicut σκύμνος*, alij *ſicut leo maior.* nimirum Iterum.
iſti legerunt *Labi* cum cames & chitik לביא, noſter *Lebia* addito ſceua לביא Sicut Ezechiel. 19. 2. Chaldæus pro nobis eſt, *Leitha* ליתא, *leæna.*

Qvis svscitabit evm] ſcilicet impunè. Nulla Dauidi regno 35.
firmato bella, niſi laceſſito: nullus laceſſiuit, quem non, clade accepta, pœniteret. Allegoria. Quam hæc belle Christo quadrant! Christus Leo, &c.
qui *Leo de tribu Iuda*; qui *catulus leonis*, quia Dei verus filius & Deus.

Ad prædam ascendit cuius nomen, *Accelera, spolia detrahere, festina prædari.* (vide ad Isaiam) *Requiescens accubuit*, post passionem in sepulchro. Nemo eum potuit suscitare à mortuis, nisi Deus, ipse seipsum. De mortuis catulis à Leone patre rugitu viuificatis Origen. *hom.* 17. Epiphan. *in Physiologo* & Eucherius *lib.* 3. *hic c.* 38. fides sit penes illos.

VERS. 10. NON AVFERETVR] scilicet penitus, & non restituendum.

36. *Virga dominationis, seu sceptrũ.* SCEPTRVM] LXX. *Princeps*, & Chald. *habens Principatum*, explicantes metonymiam; quam noster secutus Aquilam retinuit. שבט *Sceuet* significat virgam, non tribulationis, sed dominationis: sicut exponunt Chaldæus & Iarrius Num. 24. 17. *consurget virga de Israel, & percutiet*, &c. & sic accipiunt LXX. & Chaldæus *ps.* 44. 7. *virga directionis, virga regni tui.* DE IVDA] quam hoc diuersimodè veteres & *Iuda pro toto populo Iudæorum.* recentiores interpretentur, malo ex aliorum scriptis peti, *Francisc. Soares in 3. p. disp. 1. sect. 1. Bened. Perer. hic disp. 1. & 2. Sebastia. Baradij lib. 3. concord. Euang. ca. 2.* Breuiter, sententia quam plerique hodie amplectuntur, Iudam poni pro solà tribu (quæ fuit etiam eodem quo faciunt modo explicata olim à Procopio) mihi non placet: verùm accipio de tota Iudæorum gente hoc sensu, Regnum Iudæorum ex quo semel ex tribu Iuda Reges habere cœperit, numquam decidet in potestatem Regum, qui non sint Iudæi, sed alienigenæ, quousque promissus Messias adueniet. Hæc mihi expositio arridet, quia est Patrum communior, & aduersariorum argumenta facilè & plenè dissoluit. Græci illam tenent, *D. Iustinus Apolog. 2. & Dialogo cum Triphone, Origines hic, Eusebius lib. 3. demonstrat. c. 2. & lib. 8. demonst. 1. Epiphanius lib. 1. contra Herodianos. Athanasius lib. de incarnat. verbi circa fin. Chrysost. hic hom. 67. Theodoretus q. vlt. Nicephorus lib. 1 histor. Eccl. cap. 6, & 9.* tenent eandem Latini, *vt Ambros. de benedict. patriarch. cap. 4. Augustin. lib. 18. de ciuitat. Dei cap. 45. & præfat. in psal. 75. Rupertus hic lib. 9. cap. 29. & lib. 3. de victoria Dei cap. 9.* idque fatentur aduersarij sibi veteres minùs fauere. Cur ergo recedunt? quæ alicuius momenti adferunt, iis respondebo.

38. *Soluuntur obiectiones* 1. Primò obiiciunt, Iam ante natiuitatem CHRISTI à Iudæis sceptrũ ad Herodem defecerat. ergo ex hac prophetiâ non colligitur aduentus Messiæ. Respondeo, nec ipsos quidem hoc telum euadere, si foret validum: sed non est. quia tam paruum interuallum, pro nihilo *Donec non restringitur ad certum annum vel mensem.* reputandum. Non enim oportet istud *donec* capere, pro eadem horâ, die, mense, anno; sed pro circa illud tempus. Nam circa tempus aduentûs CHRISTI Herodes, cui pater Ascalonita, mater quoque alienigena, sceptrum Iudææ occupauit, neque in hanc diem id Iudæi recuperarunt. Nisi hanc interpretationem admittas, & de anno contendas capi: quæram cur non de mense, &c? *Donec* enim non magis

2. ad annum, quam ad horam vel momentum restringit. Obiiciunt

39. *Captiuitatis tempore Iudæi sceptrum retinuerunt.* † Secundò etiam tempore captiuitatis Babylonicæ videntur Rege caruisse Iudæi, & ita ante Messiam sceptrum Iudæis ablatum foret. Respondeo captiuitatis tempore, numquam illis penitùs sceptrum (hoc est imperium) ablatum fuisse: quia tum partim Reges, partim Du

tim Reges, partim Duces habuerunt. Nam Manasses etiam in compedibus Rex legitimus remansit. 4. *Reg.* 21. & 2. *paralip.* 33. sicut Franciscus primus Galliæ Rex, Madriti captiuus, Rex permansit. Ioachim quoque Regem Iudâ ad solium regni ipse Euilmerodach captiuum sublimauit 4. *Reg. vlt.* & 2. *paralip. vlt.* statim quoque à captiuitate Zorobabel, & alij duces populo præfuerunt, vsque ad Machabæos. Igitur his temporibus regnum non defecit penitùs; sed aliquando decreuit, aliquando refloruit: sicut anni vnius dies quidam sunt innubes, alij nubilosi. Obiiciunt tertiò, præcedentiâ verba in v. 9. 3.
& sequentia in v. 11. de ipsâ tribu Iudâ sunt ad litteram capienda. ergo etiã hæc intermediâ in v. 10. respondeo antecedens non esse verum de vers. 11. vt statim docebo. Item gratis nunc permisso antecedente, non rectè colligi quod infertur. Nam prophetico sermoni proprium est, 40
trãsire de personâ ad personam, de re ad rem, de tempore ad tempus. Sic hoc loqui de Iudâ & eius tribu versu nono, & subitò vlterius trãsilire ad omnes tribus totumque populum Iudæorum (quod facit isto v. decimo) & inde ad expectatum Iudæis Saluatorem (quod facit v. vndecimo.) Est autem transitus iste non abruptus, sed accommodatissim⁹ ipsi prophetiæ. Etenim Iacobo Deus reuelârat ex tribu Iudâ Messiã nasciturum, ideo à principio orditur à tribu Iudâ, velut termino à quo. Sed promissio seminis benedicti facta fuerat Abrahamo, *Genes.* 17. in cuius lumbis tum Iacob erat, omnium tribuum parens, futurus quoque Messias (qui solet ideo *semen Abrahæ* vocari, venturus non ad solius tribus Iudâ redemptionem & gloriam, sed totius Israelis *Luc.* 2. 38. Eapropter secundo loco à tribu Iuda progreditur ad totam Iudæorum gentem; & denique velut in termino ad quem desinit in ipso Messiâ. Agit autem priùs de Iudæis quàm 41.
de Messiâ. quia Messias futurus erat *lapis angularis*, *Matth.* 21. 42. *Act.* 4. 11. 1. *Petr.* 2. 7. *qui faceret vtraque vnum*, hoc est vnam Ecclesiam ex Iudæis & Gentilibus. Quare ostensurus Messiam etiam futurum Saluatorem gentium, medium collocat (vt verum mediatorem,) Quartò denique loco de gentibus agit, cùm dicit *fore gentium expectationem*. Gentibus Iudæi præponuntur, quia ex Iudæis salus, & ad eos primò & præcipuè Messias missus. *Isai* 49. 6. *Matth.* 10. 5. & 15. 24. *Actor.* 3. 43. Quæ singula, vt videtis, Sacris litteris clarè prodita, luculenter seriem. huius prophetiæ demonstrant.

Transitiones à persona ad personam, à re ad rem, à tempore ad tempus crebræ in prophetis

Ordo & series huius prophetiæ de Iudâ.

Vltimò dicunt hanc interpretationem esse violentam. quia nulla 4.
sit idonea causa, *Iudam* capiendi pro cunctis Iudæis. Equidem possum 42.
multas & graues adferre. Prima est, quia contra sentientium expositio (quæ vt dixi) est Procopij, & à nostris illis copiosè explicatur, malè explicat illud DVX DE FEMORE EIVS, & cùm id tantùm explicet κατὰ μεταφορὰν multum deterit & detrahit certitudini prophetiæ de CHRISTO. Deinde quia sceptrum Iudææ penes tribum Iudâ diutissimè, vt potè circiter quingentos & viginti annos, gloriâ, diuitiis & robore viguit. Tertiò, quia reuera post captiuitatem sola

Iuda cur pro omnibus Iudæis.

tribus Iuda tota rediit in patriam,& eorum comparatione qui ex hac tribu redierunt, non multi ſe illi ex Leuitis & Beniamitis adiunxerunt. Vnde factum, vt poſt hunc reditum, non iam communiter vt ante Iſrael, vel Hebræi, vel Iacob tantùm; ſed etiam & frequentiùs Iudæi, populus Iudaicus, gens & regnum Iudæorum dicerentur: vt notat Ioſephus *li.11. Antiqu.c.5.* Atque ita ſumitur *Iudas* pro omnibus Iudæis in totâ Iudæa habitantibus Malach.3.v.4. *placebit Domino ſacrificium Iudâ* & lib.1. Machab. c. 1. 5. & paſſim. cùm itaque de tempore poſt reditum ex Babylone prædicat ſceptri amiſſioné, par eſt vt iuxta temporis illius ſignificationem voce *Iuda* vſus Iacob cenſeatur. Atque ita ratum manet ſceptrum Iudaicum non defeciſſe de Iudâ ad peregrinos, vſque ad Herodem Aſcalonitam.

ET DVX] Hebraicè מחוקק *Mechoqek*, quod exponunt *legiſlator.* egomalim accipere vt noſter pro dominatore ſeu duce ac principe, ad quem pertinet latis legibus populum regere. Ideo noſter pſ.49.9. transfert, *Iuda rex meus*, Chaldæus; tribus Iuda mihi regem ſuppeditabit. & Iſaiæ 33. noſter vertit legiſlatorem, *Dominus legifer noſter.* Prò iiſdem ergo hæc capit: & fraudulenter Rabbini, *Scribam* exponunt. Eodem enim, quo nos, modo ſumpſit Ezechiel, hanc regni tranſla-
43. Locus Ezechiel.21.26. tionem prædicens *cap.21.v.26.* loquens de extorſione ſceptri ex manu Sedechiæ, inquit *Prophane, impie dux Iſrael, cuius venit dies &c.* Quamquam occurrebat mihi alia explicatio meo iudicio ſimplicior & commodior; nempe vt per ſceptrum hîc capiamus Reges propriè dictos, per *ducem* verò illos qui ſine regiâ dignitate & nomine principes populi exſtiterunt, népe titulo *Ducum* ornati, vt Zorobabel; aut titulo *Pontificum*, vt Machabæi. Sic dicto loco videtur Ezechiel *coronam* pro ſceptro ponere, & *cidarim* pro Pontificatu, & prædicere hæc illis non auferenda donec veniat Meſſias. Quo ſenſu hîc in Geneſi *ſceptrum & dux* ambo ſimul ſunt accipienda, ſicut *corona* & *cidaris* apud Ezechielem. Nempe vt non Reges tantùm, ſed & duces & Pontifices gentis ſuæ circa aduentum Meſſiæ dicantur amiſſuri, Reges qui ſimul Pontifices Maximi de genere Machabæorum paullo ante CHRISTI natiuitatem, cum Herodes Rex factus: Pontifices verò alios, qui non ſimul Principes, poſt CHRISTVM occiſum quando à Tito & Veſpaſiano Hieroſolyma capta. ſic prophetię veritas egregiè eluceſcit.

44. De inter pedes Hebraiſ. DE FEMORIBVS] nimis ſuſpicax eſt Leo Caſtrius *li.3. Apolog.* tradens hunc locum à Iudæis corruptũ. Nam ſenſus idem eſt; *de inter pedes eius.* Vtrouis modo dicas valdè incommodè illa explicant, qui de ſolâ tribu Iudâ fuerunt interpretati. Hebraiſmus eſt מבין רגליו *Mibben Rahlau*, ſignificans de ſemine eius, ſic ambo Thargumæi Io-
Femur. nathas & Onkelos, & LXX. qui ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ, vt noſter.
Pedes. Nam & *femur* partes genitales ſignificat, quas Hebræ nuncupant
aqua pedũ. *pedes*: vnde lotium illis dictum *aqua pedum* de quo aliàs.

45. DONEC VENIAT QVI MITTENDVS EST] Magna

hîc

hic varietas versionum. Chaldæum, & Hierosolymitanum Thargum disertè ponunt Messiæ nomẽ *Messicha: donec veniat Messias cuius est regnum*, nempe illud præcipuum, quod verè regnum κατ' ἐξοχὴν Dubium est primò quomodo verterint LXX. an, *donec veniant quæ reposita sunt ei.* ἕως ἂν ἔλθη τὰ ἀποκείμενα αὐτῷ, vt legerunt Clemens Alexandrin. Cyprianus, Eusebius, Cyrillus Alex. Chrysosto. & Augustinus; an verò, *donec veniat cui repositum est.* ᾧ ἀπόκειται, vt legerunt Irenæus, Ignatius, Nouatianus, Ambrosius, Hieronymus, & Leo magnus? vtramque lectionem agnoscunt Iustinus martyr, & Theodoretus; & vtrique lectioni fauet, quod notatum fuit ab Angelo Caninio; אשר לו *Ascerlo* significare eum qui habet omnia, seu cuius sunt omnia, & hoc per abbreuiationem dici solere שלו *Scello*; vnde Arabicum nomen Dei *Alla*, seu vt Poeni pronunciant Ille. & LXX. legisse *Scello* colligit ex eorũ interpretatione, τὰ ἀποκείμενα αὐτῷ, subaud. omnia quæ reposita sunt. vel si legas ᾧ ἀπόκειται, subaud. omne quod repositum est: & ideo Thargumæos exponere *cuius est regnum*. denique hos omnes sumere He pro vaf, sicut & postea עירה pro עירו, & סותה pro סותו, & Deutero. 34. לחה pro לחו. Verùm hæ deductiones analogicæ Caninij minus aliis probantur, nec mihi satisfaciunt.

Christi nomen qui mittendus. & cui repositum. *Sciloh* שילה An locus corruptus.

Angeli Caninij sententia.

Leo Castrius *libro tertio Apolog.* recipit se in solitum asylum duplicis lectionis. vult enim aliter & aliter in codicibus Hebræis scriptum & lectum fuisse. Vnam lectionem ait, diuisim, שי לה *Sai lah donum seu promissum ei* & sic vertisse LXX. quasi dic. donec veniat, promissum munus illi sceptro seu virgæ; hoc est donec veniat, qui ex illâ virgâ surrecturus imperare gentibus. vult itaq; Iudæos illud *Sai Lah* primò in vnam dictionẽ contraxisse, vt esset *Silah* & eo non contentos mutasse punctum syllabæ secundæ ex *Lah* in *Loh*, vt sic obscurarent prophetiam. tertio falsum quid fingere, nempe *Scil* significare filium, & hæc omnia commentos, vt possent interpretari *filium eius*. Alteram lectionem fuisse, שלוח *Sciloche* mutato He in Chet, & hãc sequi D. Hieronymum, qui vertit, *qui mittendus est*. Non arbitror Iudæorum vllam hîc in lectione deprauandâ fraudem interuenisse, licet idem crimen illis Eugubinus & Honchala obiiciant. potuit sine vlla eorum fraude ה in ח aut è contra mutari. deinde hæc deprauatio nihil illos iuuaret, quos Ionathani & Onkeli auctoritas premit. Sed vnde deducitur vox *Sciloh*? Kimchi à *Scil* quod ait significare filium: vt *Sciloh* sit, *filius eius*. sed quia vox *Scil* in sacra script. non inuenitur, suspectum id & auctori manet probandum, & adhuc cogitur dicere He positum pro vaf, sicut Caninius, quod non est dicendum. Galatinus, Porchetus, & Hamerus censent *sciloh* idem esse quod *Scelo qui eius*: & quia in fine adiungitur feminina demonstratio, ideo intelligendum de muliere matre, atque ita Christum indicari filium mulieris, quia sine patre genitus, & videri huc respexisse D. Paullum, Gala. 4. 4. *vbi venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum factum ex muliere*, quasi dicat, venit Siloh ille, quem venturũ Iacob prædixit. verùm qui sic deducunt, in Grammaticas leges peccare Ioannes Mercerus

Leonis Castri sententia.

46. Vnde deducitur שילה. non à Schil.

non idem quod Schelo.

Locus Gala. 4. 4.

An à Scalah? meritò contendit. Nam ה hoc loco non affixum est, sed thematis litteta. Fran. Vatablus & Oleaster deducunt à Verbo שלה *Scalah*; quod significat esse & reddere quietum, pacificum, securum, salute & bonis omnibus refertum, vnde שילה *Sciloh* quasi per methatesim quasi שליח *Scaliach*, auctor pacis, trāquillator. Seruator quæ CHRISTI nomina propria. Tutissimum puto non esse nimis sollicitum de vocis origine, quam Spiritus S. videtur noluisse curiosius inquiri, cum interpretibus auctor fuit, singulis singulas interpretationes ponendi; quæ tamen omnes vni IESV CHRISTO conuenirent. Imprimis illa Caninij, quia CHRISTO cuncta sunt à patre tradita, & quæcumque reposita ab æterno *Matth. vlt.* 18. Deinde & illa Kimchi, quia CHRISTVS est *ille filius eius* nempe vnigenitus patris æterni; cui dictum *Filius meus es tu, ego hodie genui te. hic est filius meus dilectus in quo mihi benè cōplacui.* Tertiò CHRISTVS vt ex Apostolo docui est filius virginis mulieris, conceptus sine viri operâ. Quartò est etiam princeps pacis (vt illum vocat Isaias *c.* 9. 6.) & ipse beatus, aliis beatitudinem largitur. Quintò soli Christo repositum ius saluandi Israelē, & consummatio repromissionū Abrahamo & Dauidi factarum: ipse thesaurus erat in quo omnis gratia iustificationis, hoc est, in quo fons gratiæ & gloriæ asseruabatur: ipsi quoque à patre omne iudicium datum vt sit index viuorum & mortuorum. *Ioan.* 5. 22. Denique quoad nostram interpretationem, videtur interpres secutus eos, qui *Sciloh* deducunt à *Scalach* inserto tamen Iod, & *Cheth* mutato in H. quæ sententia multorum est recentiorum, & (quidquid sit de Grammaticorum scitis) habet irrefragabile suffragium B. Ioannis Euangelistę, qui cap. 9. 7. νίψαι εἰς τὴν κολυμβήθραν τοῦ Σιλωάμ, ὃ ἑρμηνεύεται ἀπεσταλμένος. *vade, laua in natatoria Siloe quod interpretatur Missus.* cùm tamen idem nomen Isaiæ 8. 6. *abiecit populus iste aquas Siloe, quæ vadunt cum silentio*, scriptū sit cum cheth, vt & Syriacè apud Ioan. d. vers. 7. & Lucam 13. 4. *Sciloucho.* vt appareat etiam B. Ioannem *Cheth* pro He accepisse; neque censuisse discrimen harum litterarum, quæ solitæ commeare, significationi propheticæ obstaculum præbere. Ad hoc nomen iure censetur Moyses respicere, cùm ait, *obsecro Domine, mitte quem missurus es.* Exodi 4. 13. שלח-נא ביד-תשלח *Scelach-na Beiad-Tisclach.* Nec possunt hostes CHRISTI Iudæi nobis hanc litteræ commutationem obiicere: cùm Princeps Grammaticorū inter eos Dauid Kimchi & alij, velint He positū pro vau, cur nō licuit Euangelistæ accipere potiùs vt positum pro *Cheth*, cui similius est? Equidem duas rationes inuenio cur hoc B. Ioānes potuit cēsuisse. Prima est mysterij plena, & Ioannis instituto valde congrua, vt notetur diuinitas Christi. Nā in nomine ineffabili יהוה bis hæc littera posita ad vtramq; naturam indicandam, vt aliàs docebo ex *Gale Rasēia* & ideo ad significandum hoc nomen *Sciloh* esse nomen veri mediatoris in hac Iacobi prophetiâ, hoc est verbi incarnandi & mittēdi; pro cheth quę erat in radice, legit & pronūciauit He litteram quæ erat in nomine à propheta indicato, desumpta ex nomine in

37 Conciliatæ sententiæ & versiones in vno Iesu seruatore.

Explicata & probata nostra versio.

Locus Ioan. 9. 7.

ne ineffabili. Secũda causa, vt hac litteræ mutatione doceamur vtriusque radicis significationẽ aptissimã esse CHRISTO. nam si deducas à *Scelah* nonne CHRISTVS missus, vt pacem inter Deum & genus humanum conciliaret, & vt pacem relinqueret & pacem suam daret? Si deducas à *Scalach*, audis *missum*, vt per illum nobis pax hoc est omne bonum contingat. ista etimologia causam & originem; illa effectum nobis declarat: & sic mutuò sibi seruiunt.

ET IPSE] qui mittendus, *Sciloh*: non Dauid. Nam sceptrum per 48.
Dauidem in tribum Iuda illatum; nec ipso veniente à Iudæis abla- Daudi hæc non congruere.
tum. Dauid etiam nec spes, nec exspectatio gentium fuit, nec ad eum
gẽtes omnes confluxerunt, qui paucis gentibus vicinis imperauit: sed hæc omnia in IESV CHRISTO impleta, vt docent Iustinus *dialo. contra Triphon.* Orig. *hic*, Theodoretus *lib.* 10. *de Græcor. affection.* & alij patres, inter quos optimè singula accommodat D. Augusti. *lib.* 12. *contra Faustum cap.* 42. Quid erit? ERIT EXSPECTATIO GENTIVM] siue יקהת
ikehath deducas à radice *Iakah obedmit*, & vertas *obedientia gentium* cũ 49. Conciliatæ
Kimchio, vel *ipsi obedient* cum Onkelo, aut *seruient vniuersa regna terræ* versiones
cum Ionathano: siue ab ea dẽ radice, secundùm aliam significationem de CHRISTO.
deducas, & cum R. Iarrio vertas, *congregationem*, ad ipsum confluent vel congregabuntur gentes: siue malis radicem esse קוה *Chauah expectauit*, seu desiderauit, vt vertas desiderium, spem *exspectationem*, cum LXX. Aqu. Symm. Theodot & S. Hieronymo: palam est omnia CHRISTO conuenire, & in eo consentire. Sermo hic est de primo eius aduentu: in *quo populus, quem non cognouit, seruiuit & in auditu auris obedinit ei* (ps. 17, 49.) *adorauerunt eum omnes Reges terræ, omnes gentes seruierunt ei*, ps. 17. 12. Ad eius suaue iugum, & Ecclesiã omnes cõfluxerunt, vt docent Miche. 4. 2. & Isaias. 2. 3. In CHRISTO omnes gentes sperarunt, quod hoc loco prædictum; iuxta versionem nostram, & LXX. cum Isaia ca. 11. 10. *& in eo gentes sperabunt*. Pro *gentiũ* solus Aquila perfidè hic vertit, *populorũ*; quem postea Iudæi perfidi secuti: ne de Gentium conuersione locus accipiatur. sed mẽtita est iniquitas sibi. Nam LXX. עמים *Ghamim* intellexerunt positũ pro גוים *Goim*; & ideo non λαῶν, sed ἐθνῶν verterunt, vt & Symm. & Theodotion. Leo Castrius *dicto lib.* 3. contendit olim fuisse scriptum *Goim* &
Iudæos post Aquilam deprauasse, & eosdem paullo ante pro הוא *Hu*, 50.
hoc est *ipse*, reposuisse לו hoc est *ei*. quia cum LXX. Aqu. Theodot. & CHISTVS
Symm. verterint, *ipse* argumentum euidens putat eos *Hu* legisse. Sed quo pacto
quicquid de hoc sit: DE CHRISTO hæc capienda. Ait Iacob *futurum* Gentium
gentium exspectationem actu quidem & propriè loquendo, postquam spes.
natum agnouerint esse suum redemptorem; virtute tamen ac decen- 51.
tia etiam ante quam nouerint. Quod vt intelligas, obserua † sacram Canõ sacræ
Scripturam solere vti tropo quodam, quo aliqua dicit esse quæ Scripturæ
nondum sunt, fed forent nisi aliqua illis circumstantia deesset. ijs quæ non dum sunt,
set. Sic enim tribuit inanimatis, quæ sunt animatorum, vel inanimatis, artũ quæ
sicuti cùm dicit *terram* promissionis *de cælo pluuias exspectare*, animata sũt affectiones
Deutero. 11. 14. quia si foret animata; inde exspectaret: atque ita pluuia tribuere.

exſpectatio eſt terræ. Sic ignorantibus tribuit affectus, quos haberent ſi ignorantes non eſſent. ita hoc loco Meſſiam vocat *exſpectationem gentium*, & eundem Agg. 2. 8. *deſideratum cunctis gẽtibus*; eò quòd vi naturali res incitato impetu feruntur ad appetendũ ea, quibus maximè indigent. gentes autem ſummopere aduentu Meſſiæ indiguerunt: idcircò ſi naſcentem puerum ſciuiſſent eſſe Meſſiam illum, auidè naſcentem exciperent, & priùs vt naſceretur omnibus votis & precibus contendiſſent, & non minus quàm Abraham diem eius videre deſideraſſent.

VERS. 11. & 12. Vatablus, Lipomanus, & Oleaſter, qui hos duos verſus ſine vllo tropo accipiunt, cenſent ſortem, quæ obuentura tribui Iuda in terra promiſſionis, laudari à lactis & vini copiâ. vites eius adeò magnas & robuſtas fore, vt ad vnam poſſit iumentum allegari; & adeò viles ac frequentes, vt paſſim tales obuiæ; adeò etiam botris graues, vt vnius vitis fructu iumentum queat onerari; & vini expreſſi tantam copiam, vt, præter vſum neceſſarium, poſſint albo velut aqua abuti ad abluendas ſtolas, & rubro, ſicut ſanguine muricis, ad pallia fucanda, & largo etiam & aſſiduo vini potu oculos eorum rubedine ſuffundendos. Denique lactis eam abundantiam futuram, vt illius eſu ac potu dentes inalbeſcant. Ego qui Metaphoram in his agnoſco, hunc commentarium pro vocum explicatione, ſeu Grammatica expoſitione admitterem: niſi quædam illi obſtarent. Primùm, cùm immediatè de Meſſia præcedat; idẽ deberet intelligi eſſe is qui ligatutus, lotutus &c. 2. merâ coniectura adducunt illud de vitis magnitudine, & aſinâ onerandâ. 3. non tantus fuit exceſſus, quo ad fertilitatem, ſortis Iudâ, præ ceteris, vt debeat digna cenſeri huius prophetiæ elogio. quinetiã ſortes quædã aliæ montanis Iuda longè fuerunt fæcundiores. pecoribus Bazan melior, Aſer frumento, omnigenis fructibus Iſſachar. Nec illud aptũ vino veſtes tingi, vina enim rubra vix vlla idonea lanæ fucandæ. Oculorum etiam rubedo de potu nata, vitio non laudi aſcribenda: nec lactis vſu dentes vnquam inalbeſcunt, ſed corrumpuntur potiùs & atreſcunt. Onkelos paullò altiùs aſſurgit & *vineam* putat dici Ieruſalem; *vitem*, templum; *pullum* factores legis, *aſinam*, iuſtos; *vinum album & rubrum*, ſerica veſtimenta variis coloribus tincta; *oculos*, montes vinetis & vino purpurantes: *dentes*, ouium gregibus & fruméto agros candicantes. Ionathas auctor Thargum Ieroſolymitani, partim hoc tenuit partim CHRISTO accommodauit, his verbis ex Genebrardi verſione; Quàm pulcher eſt Rex (CHRISTVS) qui ſurrecturus eſt de domo Iudâ! ligabit lũbos ſuos, & exibit in prẽliũ aduerſus hoſtes ſuos, occidẽturque Reges cũ Principibus. Rube faciet flũ-nios ſanguine, & dealbabit colles ſuos pinguedine fortiũ illorũ. veſtimẽta eius imbuẽtur ſanguine, ipſe autẽ ſimilis erit formæ bottorum. Quã pulchri ſunt oculi Regis (CHRISTI) ad cernendum præ vino defæcatiſſimo, ne illis ſpectet incæſtus concubitus. cædeſque innocentium! Dentes eius exercitati ſunt in lege, ne illis commanducet iniquitates & rapinas. Rubeſcent montes eius vineis, & torcularibus vini.

12. Iuda ſortis fertilitas.

vini. candeſcet colles eius copiâ tritici, & gregum ouium.] Benè ambo quod Metaphoricè iſta acceperunt: malè Onkelos quod ad Ieruſalem & templum confugit: benè Ionathas quod ad CHRISTVM ſi 53.
modò de ſpirituali & non temporali Meſſiæ regno intellexit, quod De CHRIvix puto. Sunt ex noſtris, qui de CHRISTO tantùm ſenſu allegorico † TVM ſenadmittunt: ego verò cũ Toſtado, Burgenſi, Carthuſiano, & Honchala ſus hiſtorius.
contendo eſſe ſenſum verè Hiſtoricum, quod (vno fortaſſis Diodoro excepto) cuncti olim Patres tenuerunt: ***mihi nunc, vt omittam ad hunc locum ex profeſſo ſcribentes: Procop. Chryſ. Theodore. Alcuin. & alios occurrunt D D. Iuſtinus ſup. Irenaus lib. 4. c. 23. & Origenes hom. 17. Tertullianus l. 4. contra Marcion. c. 11. 55. Ciprianus epiſt. 63. ad Cacilium, Ambroſius de benedict. Patriarch. cap. 4. Hieronymus in c. 15. Marci & hic Auguſtin. d. cap. 42. & Anaſtaſius Nicenus q. 104. & 105. Clemens Alexandrin. lib. 1. padago. cap. 5. Chryſoſt. in c. 2. Iſaia.*** in quos more ſuo ſuperciliosè hoc loco Caluinus ſtomachatur. hoc magis probo, quod ille improbat, qui nonniſi improba probare, nil niſi proba ſolitus improbare. Igitur ait.

LIGANS] non tribus Iudâ, ſed ipſe CHRISTVS, iuxta Patres laudatos: ligauit prædicatione Euangelica, vt benè Clemens. 54. Vinea, populus Iudeorum.

VINEAM] Hebraicè גפן ***Gephen*** ſex punctorum, tam vitem quàm vineam ſignificat. Per ***vineam*** accipio populum Iudæorum, (vt vocat Iſaias, & ipſe CHRISTVS in Euangelio) non pertinacem, ſed conuerſum ad fidem, primitias illas Eccleſiæ.

PVLLVM SVVM] gentium populum qui iugum legis nondum tulerat (***ita Iuſtinus***) quem Iudæas primitijs illis coniunxit in vnam Eccleſiam. *pullus* populus gentiũ.

AD VITEM] ſic etiam Ciprianus & Ambroſius verterunt. ***vitem*** accipio ipſum CHRISTVM, q. d. & ad ſeipſum qui eſt vitis vera & electa; optimos ferens fructus, ***Ioan. 15. 1.*** *vitis* CHRISTVS.

O FILI MI] ô Iuda.

ASINVM SVVM] populum Iudæorum colla iugo legis attritum, vt benè Chryſoſt. hom. 67. Ambros. ſup. & Hieron. hic dicitur ***aſinam ligaſſe ad ſe*** quia per ſeipſum populo Iudæorum prædicauit: ***pullum*** verò alligaſſe ***vinea***, quia gentes per Apoſtolos, qui Iudæi, in Eccleſiam congregauit. pro ***vite*** Hebraicè habes שרק ***Sorek***, ſignificans palmitem optimum & electum, vnde Symmach. Iſai. 2. 5. *ἐκλεκτὴν*, alij *καλλικάρπον* ***fructum ſpecioſum.*** Generoſiſſimæ vitis genus eſſe docent Cirillus & Chryſoſtomus, & fatentur Rabbini. apud Iſaiam LXX. *ἄμπελον σώρηχ* ***palmitem Sorech***, hic verò *τῇ ἕλικι*, quod Ciprianus vertit ***ad Helicen***, vt ex Irenæo reponit Feuardentius., cùm legeretur ***ad ilicen***; D. Hieron. hîc in tradition. vertit, ***funiculo***: Auguſtinus ſupra, ***ad cilicium***; & refert ad pœnitentiæ prædicationem: puto ſignificari, ipſos palmitum inuolulos cincinnatos. *Aſina*, Iudęi. Soreck quid. LXX. verſio.

LAVABIT] idem CHRISTVS IN VINO] flagrantiſſimâ caritate; qua paſſionis calycem impleuit: & qua madidus ſtolam ſuam (quam illi fortis mulier ***Prou. 31. 24.*** neuerat) hoc eſt carnem ſacratiſſimam intingens, 55. ſtola CHRISTI quo lota: ſtola corpus eius.

ſtantem 2.*Timo.*2.15. Græcè eſt *rectè ſcindentem* ſeu partientem ὀρθοτομοῦντα. docent etiam quid Chriſtianum deceat ſentire ac loqui, verborum pugnas & profana vaniloquia prohibentes. *d.c.*2.*v.*14.& 16. Sed de hac *dentium* cum concionatoribus comparatione, plura diximus *comment. in Canticum Salom.*

Lacte] legis veteris doctrinâ; quæ fuit cibus paruulorum, & imperfectorum Synagogæ alumnorum; donec ablactati,& Christi albo inſcripti,perfectiorum ſolidiore cibo paſci cœperunt. Hæc de Iudâ. Lac,lex vetus.

PROPHETIA DE ZABVLON. Prophetia de Zabulon.

Non ſeruatur ætatis ordo. Nam *Zabulon* ſextus Liæ filius fuit, Iacobi decimus. Ordinis mutati ratio eſt; quia proximè dixerat, de Meſſiæ prædicatione & conuerſatione, cuius conceptio & annunciatio in Nazareth fuit, transfiguratio in Thabor, frequentior habitatio in Capharnaum; quæ loca omnia in Zabulonis forte; quàm ſortem nunc dicit fælicem fore prædicatione Euangelij,& gentium vocatione; ac ſitu tam oportuno, vt & terræ & maris copiis abundet. (*ita Apollinaris in Cathenâ:*) quod etiam Moyſes prædixit non minùs luculenter Deuteron.33.v.18. *Lætare Zabulon in exitu tuo, & Iſſachar in tabernaculis tuis. Populos vocabunt ad montem: ibi immolabunt victimas iuſtitiæ. Qui inundationem maris, quaſi lac ſugent, & theſauros abſconditos arenarum.*] dicit, *in exitu*, hoc eſt in egreſſione nauium tuarum. *Inundationem maris*,&c. negotiationibus nauticis fiet vt omni maritimarum mercium affluentiâ perfruantur. Nam *inundatione* ſignificatur abundantia. Vers.13. Locus Deut. 33.18. 59. Inundatio.

Litore maris] Genezareth & Mediterraneũ à quo non excluditur per tribum Aſer,nec Hebraicè eſt plurale *marium* pro ſingulari.

Statione navivm] ſignificat ſecuros portus habituram. neque mirum,ex eius enim ſorte tria ſe flumina vel torrentes in Mediterraneum mare exonerant,Ciſon, Iephtaël,& alius ignobilis, portus habet ad Genezareth,Caphatnaum, Bethſaida, Tiberiadem, Tarioheam: ad mediterraneum Caiphas, & Sicaminon. Vocabulum חוף *Choph* ſignificat *litus,ſtationem & portum*, à radice חפף *Chaphaph, protegere* quia ſicut ſtatio portus naues, ſic litus terras interiores protegit. 60. Zabulonis portus & termini.

Pertingens vsqve ad Sidonem] Hebraicè, *terminus eius ſuper Sidonem.* Certum eſt confinia Zabulonitarum non pertigiſſe vſque ad Sidonem, cùm pars Aſer ſit intermedia; & Ioſue 19. v. 10. vbi diſertè fines Zabulonis aſſignantur, Sidonis nulla mentio: nec iuriſdictionem Sidoniorum ſeu territorium attingit. quid ergo? duo occurrebant non de terminis aut confiniis agi, ſed comparari ſtationes nauium inter ſe,& dici non ceſſurum portuum commoditate Zabulon Sidoni, & id dici propter Capharnaum celebre emporium. Secundò fortè ſimplicius eſt, vt dicamus nauigiis (metonymicè *ſta-*

tu pro nauigiis ponitur) pertigisse Sidonem vsque Zabulonitas. quod vt verum esse potest de negociatoribus mercium terrenarum: certius est de prædicatione Euangelij (hoc est margaritæ illius pretiosæ, quam qui inuenit homo, merito omnibus opibus suis emit.) Nam & Dominus ex Capharnaum prædicãdo progressus vsque ad Sidoniorum fines peruenit; *Marci* 7.54. *Luc.* 6.17. & Apostolos ex hac tribu plerosque oriundos initium Euangelicæ negotiationis auspicatos inde vsque ad Sidonem, & gentes reliquas, certum est, idque his verbis significatum D. Hippolytus *in Cathe.* & S. Ambros. 5. c. 5. tradunt. vide quæ dicam Isaiæ. 9. v. 1.

PROPHETIA ISSACHAR.

Prophetia de tribu Issachar.

VERS. 14. Sors Issachar commendatur ab amœnitate sitûs & soli fertilitate; quæ, D. Hieronymo maxima visa; vbi campus Esdrelon ferè totus, olei, vini, & frumenti copiâ laudatus, de quo agendum Iudith. 1. v. 8. Noster progreditur à mari quod Zabulonem alluebat, ad regionem mediterraneam propinquam, Issachar: quia in bellis hæ duæ tribus sibi solitæ opitulari, vt prælio memorabili contra Sisaram, *Iudic.* 5. *v.* 14. & 15. Sane Moyses Issachar & Zabulon, quasi vnam tribum commiscuit *Deuter.* 33. 18.

Asinus, pro agricola.

61. ASINVS] promptus ad agriculturæ laborem, & deportanda fructuum optimorum & plurimorum, quos de fertili terrâ percipiebat, onera ad loca maritima, vbi cariùs distrahebantur. *Hieronymus.* Noster legit גמר גרם *Gamar Garem* asinus osseus. LXX: τὸ καλὸν ἐπεθύμησε, *pulchrum concupiuit*, fors quia pro ר legerunt ד. *Chamad* חמד. *concupiuit.* Chaldæus exponit, diues in substantiâ.

Conciliatæ versiones.

FORTIS] siue militiam consideres, talis fuit, maximè in d. prælio contra Sisaram, & post Dauidis æuo. 1. paralip. 17. 2. *Filij Issachar, Thola & Phua*, &c. *de stirpe Thola viri fortissimi*; siue spectes agricultutam & mercimonia, durus & tolerãs laboris. Hebraicè גרם *Garem*, à גרם *Germ* senipunctum, quod significat *os durissimum*, scilicet dorsi spinam. 2. Reg. 9. 13. Hebraicè est *ad spinam* seu *os graduum*, vbi Principes exercitûs sibi Iehu in Regem assumunt, & vt suggestum exstruant, vestimenta super inuicem ad modum vertebrarum spinæ dorsi accumulant; noster dicit collocasse super tribunal.

ACCVBANS] sorte suâ contentus domi se continet, nec per alias tribus vagatur seque ab expeditionibus & nauigationibus, quantum pote, abstinet. ideo Moyses d. v. 18. dixit; *Lætare Issachar in tabernaculis tuis*, non in nauium statione vt Zabulon.

INTER TERMINOS] sic etiam Chaldæus: Sed LXX. ἀναπαυόμενος ἀναμέσον τῶν κλήρων, *requiescens in medio sortium.* Hebraicè est *Hămisepthaim*, nota שפתים *Scephattaim* valdè incertæ significationis esse, nam LXX. & noster diuersimodè transferunt, adeo vt nescias, quid propriè & primariò denotet. LXX. aliquando vertunt sortes seu cleros & Græcam vocem retinent, vt hîc & psal. 67. 14. *Si dormiatis inter medios*

ter medios cleros, vbi D. Hieronymus vertit *terminos*, ficut noster hîc aliquando vertit *labia*, de vafis agens, vt Ezechiel. 40. 43. vbi LXX. *κυμάτιον*, recentiores pars *vncinos*, pars *cremathras*, Chaldæus *terminos*. Iudic. 5. 16. noster *quare habitas inter duos terminos*, vbi idem LXX. & Chaldæus; alij *duos ordines*: nec defunt, qui *farcinas* exponant quibus vtrimque iumenta onerantur: neque qui *ollas* feu *cacabos*. Denique mirè fe torquent omnes eruditi. Affentior radicem effe שפת *Scaphath*, quæ meo iudicio † fignificat ponere, & ftatuere. Ezech. 24. 3. vbi nofter, *pone ollam*, & Ifai. 26. 12. vbi nofter, *dare pacem*, pro firmare, ftabilire. pfal. 21. 16. vbi nofter *in puluerem mortis deducere*, pro redigere & conftipare in cinerem. 4. Reg. 38. vbi nofter *ponere ollam*. pro apparare & ftatuere. Hinc colligo minus rectè fentire Kimchi, Vatablum, Oleaftrium & alios, qui volunt noftrum *Scephatthaim* fignificare *Sarcinas*; *Alforjas* Hifp. *Bezaces* Gallis dictas, quas Latini *manticas* vocant. Minùs etiam rectè, qui *vncinos*. funt interpretati. De *cacabis* quoque *cremathris* vel *ollis* (quod placebat Genebrardo) ex facra Scriptura non fatis confirmari. Secundò colligo cæteras interpretationes omnes in eundem fenfum coincidere, fiue fortes, aut cleros, fiue terminos, labia, margines vertas. Nam qui fortitò regionem aliquam diuidebant; eam funiculis tenfis & difpofitis, geometricè partiebantur, in tot areas, quot tribus, familiæ vel capita fortiebantur: ideo partes iftæ, non tantùm hereditas, poffeffio, portio; fed etiam fors, funis, funiculus, terminus in facra Scriptura vocabantur. Igitur prefsè *Scephattaim* hîc fignificant ipfa confinia, fiue margines regionum, arearúmve, quæ cuique fortitò obuenerunt: & eft vox dualis numeri, quia folet quod alicubi locatur, intra duos, vt minimum, limites poni. ifti termini poffunt vocari etiam *fortes* feu *cleri*, quoniam fortitò obtigerunt: poffunt etiam vocari *labra*, *labia*, *margines*, *extremitates*, quia quafi pro labro & margine funt iis quæ circumfcribunt.

63. Ponere & ftatuere.

Requiefcere autem inter duos terminos feu accubare, nihil eft aliud, quàm fuâ forte & terminis effe contentum. *Habitare inter duos terminos*, eft fecurum & (vt ita dicam) inuiolabilem, limitaneis fortibus feu viciniæ degere, *d. v. 16. Iudic. 5.* ficut *habitare in medio populi*, de quo in Adagiis facris. *Dormire inter medios cleros*, pfal. 67. 14. eft inter medias quafi confligentium manus, feu inter ipfa hoftilium limitum confinia, vbi tempore belli maximum vitæ difcrimen, innoxium verfari, & *ἀκινδύνως*: nec fuit neceffe eodem loci ad fortitionem, quę vrnis fiebat; vel ad fumofas ollas aut cremathras femiuftas confugere. Ex his liquet Ezechiel. 40. 43. folum noftrum interpretem (vt folet) rem acu attigiffe. illic enim Deus ipfum menfæ limbum feu marginem certâ latitudine circumfcripfit. Cubabit ergo Iffachar intra fuos terminos, contentus copiis fuis, nec vicina metuens vel concupifcens.

64. Accubare inter duos terminos. Habitare inter duos terminos. Dormire inter medios cleros. Locus pfal. 67 14. Locus Ezechiel. 40. 43

VERS. 15.

VIDIT REQVIEM] Sapienter intellexit, longè vtilius effe fibi, domi per agriculturam, & mercium diftractionem, quàm per maris & viarum pericula diuitias quærere: melius etiam pacis artibus florere,

65 Iffachariani quieti & Sapientiæ vacarunt.

rere, quàm bellicis discriminibus caput obiicere, aut curis aulicis discerpi. Tradunt Hebræi hanc tribum studiis sapientiæ deditam fuisse. 1. Paralip. 12. 32. *De filiis quoque Issachar, viri eruditi, qui noverant singula tempora ad præcipiendum, quid facere deberet Israël.* Pace florent artes Palladiæ, sed Mars Musas fugat: & inter arma silent, cum legibus, studia filiarum Mnemosynes.

ET TERRAM] non habet vim copulæ, sed causæ. nam rationem reddit, cur bonam esse requiem iudicarit.

67. Issachar tribus fertilis. QVOD OPTIMA] LXX. *ὅτι πίων. quod pinguis* Chald. *quia fructifera.* fertilissima frugum optimarum. hi sunt *thesauri absconditi arenarum,* quos illi tribuit Moyses *d.c.* 33. *v.* 19. vini, olei, frumenti vbertas.

SVPPOSVIT HVMERVM] in iumenti persistit metaphorâ.

AD PORTANDVM] ad vehendos thesauros illos arenarum ad loca mari vicina, vbi solent habitatores mercaturæ diligentiores, agriculturæ indiligentiores esse: quare & annona illic aduectitia ferè atque carior.

TRIBVTIS SERVIENS] milites aulicique multorum vestigalium immunitate fruuntur; agricolæ munifices omnium, ait hoc onus spontè subituros Issacharitas, vt à sago & cingulo se redimant. Eundem sensum habet versio LXX. *factus est vir agricola, ἀνὴρ γεωργός.* Chaldæus omnino contrarium sensum reddidit; non consentaneum textui Hebræo.

68. Issachar hominis religiosi figura. ALLEGORICE per Issachar D. Ambrosius *sup. cap.* 6. intelligit CHRISTVM, D. Hippolytus, Apostolos; D. Gregorius *lib.* 1. *Moralium seu in Iob cap.* 10. Gentiles. Potes capere quosuis iustos, maximè eos, qui nomine reque ipsa sunt religiosi, & cum Dauide coram Domino quasi iumentum facti. facilè accommodes ad humilitatem, mansuetudinem, sobrietatis, laboris tolerantiam, quarum in hoc aurito animali notæ multæ ac claræ: hisce virtutibus quies animi magna & durabilis paratur & ex tellure cordis spirituales thesauri suo tempore eruuntur.

Prophetia de Dan.

PROPHETIA DE DAN.

VERS. 16. 69. Iudices ex quibus tribubus. Vaticinatur populum virtute Samsonis Danitæ ex Philistæorum seruitute liberandum: & à Samsone in spem venturi Messiæ subleuatus, ad intuitum subsecuturi tandem Antichristi contremiscit.

DAN IVDICABIT] allusio דן ידין *Dan Iadin* & prætérea confirmatur nomen illi nato, à Rachele inditum *sup.* 30.6. Sed confirmatur ex alia causa, quia tribus præfutura † Israëli per Samsonem. *lege Iudicum.* 13.

SICVT ET ALIA] non quod omnes iudicaturæ, sed quia non minus quàm quæuis aliarum (Hebr. כאחד *Ceachad*, & LXX. *ὡσεὶ καὶ μία, sicut vna,* hoc est aliqua) tribuum iudicatura. Verius est ex Rubê,

Simeon,

Simeon, Gad & Aser nullos iudices fuisse: nam quos quidam adducunt Iephte & Barach, hic ex Nephtalim, ille ex Manasse fuit, vt benè Pererius.

Fiat] pro fiet, ex eo quod *Dan* sit indeclinabile nascitur dubium, an in recto an in datiuo casu sit accipiendum nomen. Eusebius Emesenus & Gennadius *in cathena* explicant in obliquo, *fiat serpens seu coluber ipsi Dano*; vt prædicatur Dalila Samsonem deceptura astu serpentino: verùm tunc tota hæc prophetia esset malorum annuncia huic tribui. Placet Ambrosio & cæteris Patribus credere; qui in recto accipiũt, vt prædicatur ipse Samson similis hisce dolosis animantibus futurus. Sic exposuit Chaldæus, & videntur velle LXX. quia Δὰν sine vllo articulo ponunt, quod indicium est recti. Res optimè quadrat. Sicuti enim formidabiles homini sunt serpẽtes, sicuti in viis, vel semitis, sub frondibus aut arenis latitant: sic timendus Philistæis Samson fuit. Sicut serpentes aggressi ex inopinato hominem de medio tollunt: sic filius Manue incircumcisos istos crebrò repentina clade obruit. Sicut serpenti contra mala carmina remedium est, aurem cauda obturare; &, nisi faciat, incantatur: ita sacer iste Hercules, si quis finis sit lutulentæ voluptatis considerasset, insidias Dalilæ euasisset; quod quia neglexit, callida Siren autes cum Vlysse non obturantem cerâ continentiæ, malis blanditiis in pistrinum & mortem pertraxit. Sicut serpentes, maximè Cerastæ, pollent inter reliquos hoc astu, vt cùm equitem nequeant vulnerare calcaneum equi morsu saucient, ita vt vel equus ruat, vel vi doloris efferatus armo sessorem excutiat, denique delapsum insidiator inuadat & occidat: sic Samson non robore tantùm & virtute, sed dolis etiam in hostes grassatus, vera illis malorum Ilias fuit. Scitum quâ technâ segetes exusserit; quo pacto meretriculam bis fefellerit, & lethum ipsi parantes vita priuarit, & ita illusores luserit, vicerit victores, & moriens plures quàm viuus interfecerit. De ceraste, qualis serpens, consuli possunt Lucanus, Plinius, Solinus & Nicander.

Vers. 17.

70\. Samson similis cerastæ & colubro.

Serpentum calliditas & artes.

71\. Cerastes.

Vngvlas] Hebraicè עקבי *Shikkebe*. LXX. *πτέρνας, calcaneum*. Meritò noster reprehenderetur à recentioribus, si equorum calcanei vngulis carerent: aut vngulæ priorem magis quàm posteriorem sonipedis plantæ partem significarent: calcaneum, commune quid homini cum equo, vngulam equis propriam scimus hominum adspectu. Ad Latinitatem quoque meliùs & sensum, *vt cadat* quàm *& cadet*.

Salvtare tvvm] Hebræum לישועתך *Lisughathcha*, potest reddi cum LXX. *salus, σωτηρία*, & cum Chald. *redemptio*. & *saluatio*, & *salutare* eodem sensu: postremum hoc solet noster, quia nomẽ est Iesv amplecti. Psal. 94.1. *iubilemus Deo salutari nostro*. Luc 2.30. *viderunt oculi mei salutare tuum*. Luc. 3.6. *videbit omnis caro salutare Dei*.

Vers. 18.

72\. Salutare nomen Christi.

Exspectabo] Hebræum קוה *Kauah* sperare & exspectare significat: & secundùm varia puncta קויתי potest esse præteriti & futuri temporis: nec nouum præteritum pro futuro poni: quod pla-

Conciliātur versiones.

cuit nostro interpreti. L X X. in præsenti, *exspectans*, subauditur, non eques,(vt putant nonnulli) sed,sum,eróque. Sed quid causæ cur in hanc vocem tam ex abrupto Iacob erumpat? Meminerat se Saluatorem promisisse nasciturum ex tribu Iuda, qui in perpetuum Israëlem liberaturus; nec illum tantùm, sed totum genus humanum, se quoque loquentem & iustos alios qui in limbo aduentum eius exspectaturi: Samson verò dumtaxat liberaturus erat Israëlem, & ad breue tempus: cùm itaq; de Samsone locutus esset v.16.& 17.(quæ est sententia communior. *Hebræorum Ionathani & Onkeli, Græcorum Emeseni, Gennadij, Procopij, Latinorum Hieronymi, Ruperti & aliorum:*) & ea dixisset illustratus lumine prophetico, nihil addubitans; vidit illa cuncta posse etiam conuenire filio perditionis Antichristo, qui ex Danitica tribu nasciturus, & moribus planè serpentinis futurus, & omnino talis,vt quæ de Samsone dicta, præclarè quidā ad Antichristum retulerint, *vt Theodoretus hic q.vlt. & D. Gregorius lib. 31. in Iob cap.* 18. Animo igitur conturbatus & indolescens ad edendæ per Antichristum cladis adspectum, quam & ipsa tribus Dan,& cæteræ quæ Antichristo adhæsuræ, certò perpetientur, de figura ad figuratum transilit, vt solent Prophetæ; à Samsone ad CHRISTVM; & spem firmam concipiens,profitetur spem fidémque suam,de vero & perfecto mali tanti remedio, quod partim primo, quoad primitias Israël; partim secundo,quoad reliquias & fæces Iacob, Salutare Dei allaturum. Sequor itaque Theodoretum, ī. quatenus & de CHRISTO Domino,& de Antichristo hæc capit, non sequor quatenus de Samsone capi negat. Quædam hic dubia incidunt. Primum,an ergo Samson figura simul CHRISTI & Antichristi? Possum duobus modis respondere. Primò diuerso adspectu esse posse. CHRISTI quatenùs iudex & liberator Israëlis: Antichristi, ratione astutiæ & damnorum quæ Philistæis dedit. Secundò(quod meliùs) non adspicere prophetam hoc loco ad Antichristum tanquam figuratum per Samsonem,sed tanquam ad eum,cui hæc quæ de serpente & Ceraste dixit, optimè per metaphoram conueniunt, & qui ex eadem cum Samsone tribu nasciturus. Atque ita negatur Samson figura Antichristi, sed asseritur occasio sola fuisse, cur de Antichristo Iacob animo cogitaret & exhorresceret.

De Samsone,Antichristo,& CHRISTO hæc ad litterā capi coniūctim, nō separatè.

73. Sāson simul figura cōtrariorum an fuerit.

74. Antichristus ex qua tribu.

Aliud dubium est, An Antichristus ex tribu Dan nasciturus? ridet Tostadus; & fabulam Oleaster appellat: potuit vterque parciùs & magis sobriè hoc loco. Quid hoc aliud quàm toti antiquitati, ob leuiculas ratiunculas, insultare? Est enim hæc quasi perpetuò recepta quædam traditio; non tantum Sibyllæ Tiburtinæ, sed & grauissimorum sanctissimorúmque Doctorum. *SS. Irenæi lib. 5. cap.vlt. Hippolyti Portuensis. sup. Ambros. sup.cap.7. Theod.q.109. Augustini in Iosue q.22. Anastasij Synaitæ lib.10. in Hexam. Prosperi p.vlt.prædiction. cap.9. Gregorij magni sup. Alcuini, Ruperti, Isidori hic, Aretha, Andreæ Cæsar. Haymonis,Bedæ, Anselmi, Richardi de sancto Victor.in c.7. Apocalyp.* & licet eorum aliqui videantur dubitare, vt de re non prorsùs certa, aut

aut fide definita, omnes tamen eam tradunt, vt maximè probabilem & firmant nonnullis argumentis, & in primis quod tribus Dan ideò d.c.7. cum cæteris non numeretur; quod ideò refero, quia Primasius vel memoria lapsus, vel vitiosum nactus codicem, cum aliis Danitas *lib.2.in Apocal.* recenseat. & quamuis nulla niterentur probatione: non foret tamen eorum vnanimis consensus in re incerta catholicis aspernandus. Nunc loca S. S. nonnulla proferunt, vnde id probari censent, maximè SS. Irenæus, Gregorius, Anastasius. Esto non conuincant, verisimiles tamen sunt pleræque interpretationes. Quid? quæ contra proferuntur à nuperis scriptoribus, illa conuincunt? nihilo amplius. Messiam, aiunt, Iudæi de tribu Iuda, non de Dan exspectant, & ex eadem Antichristum? Iudæis ergo plus fidei, quàm Sanctis Patribus præstandum? Nonne poterit perfidus ille ex Dan natus, fingere se ex tribu Iuda oriundum? Nouúmne hodie multos se nobilibus familiis inserere, aut insolens huic belluæ mentiri? genealogiarum tum lux nulla, confusa & tenebris omnia, iam sunt inuoluta miseris: cur non prodigiis & præstigiis persuadeat cupidis credere, latuisse quæ proferet testimonia stirpis suæ? Alterum argumentum est, non videri verisimile Iacobum Dano filio suo tantam generis labem annunciasse, & tanto affecisse mœrore. Neque dicimus annunciasse: sed tacitum secum perpendisse: Et si intellexisset Danus, commemoratione salutaris detergeret mœrorem: si nō detergeret, etiam Rubenum, & Leui, & Simeonem haut absimili, vel maiore affecit mœrore: vaticinatur enim, & non benedicit filiis hoc sermone. Paris momenti & minoris roboris sunt reliquæ obiectiones.

Denique Samson, † quàm apta sit figura CHRISTI docent iidem Pàtres, præcipuè Hieron. *in cap.12. Iob*, Gregorius *hom.21. in Euang.* Origen. *tractat.vlt. in Matth.* Ambrosius *prologo lib.2. de Spiritu sancto*, & August. *serm.*107. *de temp.& in Psal.*80. quos vide. 75. Samson Christi figura.

ALLEGORIAM de diabolo benè explicant D. Ambrosius *hic c.* 7. & *in comment.* Procopius Gazeus.

PROPHETIA DE GAD.

Prophetia de Gad.

GAD ACCINCTVS] Hebraicè, גד גדוד *Gad Gedud*: qua nominis allusione impositionem nominis, de qua *sup.*30.11. alia causa confirmat: quæ licet obscuriùs expressa, ex sententia Onkeli, D. Hieronymi, & Procopij, est talis: meritò vocandam tribum eius *Gad*, quia citra Iordanem relictis gregibus, liberis, & vxoribus, armis accincta & expedita, vna cum Ruben, & dimidio Manasse, in Iordanis trāsitu, sit reliquas præcessura tribus, & pugnatura donec singulæ tribus in suam hæreditatem venirent. *Num.*32. Quod & fecerunt Gadditæ, & post annum decimum quartum spoliis onusti, & armis adhuc cincti, per eandem viam domum redierunt. *Iosue.*22.*& Hieron.hic.* semper autem armis strenui, bellóque clari, multa feliciter cum Ara- VERS. 19. 76. Gad, vnde dictus. 77. Gadditę bellicosi.

bibus gesserunt, 1.*Paralip*.5. Vnde Moyses Deuter. 33. 30. non tantùm dicit Gad latissimam regionem possessurum, & , instar leonis quiescentis,cunctis terribilem futurum: Sed in præliis quoque *verticem & brachium capturum*, de quo ibi. ALLEGORIAM de CHRISTO S. Ambrosius *sup.cap*. 8. Eucherius & Isidorus *hic*.

De prophetia Aser.

PROPHETIA DE ASER.

VERS. 20.
78. Aser sors vberrima.
Prophetizat sortem Aser fertilissimam futuram ; nec tantùm rebus omnibus ad victum necessariis, (*Panem* vocant,) sed Regum quoque luxu desiderabilius. Causa Ptolemaidis , & Phœnyciæ vicinæ,& negociationum marinarum:item soli bonitas, quod,vbi vilius, propè Sareptam , ferri & æris copiam præbet : cætera vber largis frumenti,vini,& olei prouentibus. Testes sunt Procop.Theodore.& ipse Moyses : iste d.cap.33.30. *Tingat in oleo pedem suum. Ferrum & as calceamentum eius*. Sensus summam oliuitatem fore,trapetis deficiētibus : & tot illi fodinas , vt de metallis huiusmodi possit calceos conficere , & ad vilia obsequia vti : Chaldæus. Terra Aser optima erit.

PRÆBEBIT DELICIAS REGIBVS] sic etiam LXX. sensus est, fructus huius tribus adeò delicatos & suaues fore , vt vel Regibus sint futuri in deliciis : maximè oleum in vnguenta. ALLEGORIA.
79. Eucharistiæ figura.
Aser est CHRISTVS , qui in venerabili Eucharistia est armatura piorum , qui passiones edomant ; & eorum qui sibi ipsis imperant, cibus adiparus ac deliciæ meræ : est communis S S. Hippolyti & Cyrilli *in cathena*, Ambrosij *sup.cap.9*. Ruperti , Eucherij , & Procopij *hic*.

Prophetia de Nephtalim.

PROPHETIA DE NEPHTALIM.

VERS. 21.
80. Explicati LXX.& cōciliati cum nostro.
CERVVS] etiam Hebræus fons ad animal respexit אילה *Aialah*. cur ergo LXX. id retulerunt ad vitis germinationem, vertentes στέλεχος ἀνειμένον ἐπιδιδοὺς ἐν τῷ γεννήματι κάλλος: *stipes remissus porrigens in germine pulcritudinem*? An quod metaphoram acceperint à stipitibus vinearum , quibus illæ fulciuntur , quæ in quibusdam locis in summo cornuum similitudinem præferunt,& Virgilio, Tibullóque *cerui* nominantur ? an ab amœno aspectu celeriter crescentis vitis, & luxuriantis emissione capreolorum ? posset non ineptè sic conciliari dissidium. LXX. & nostræ versionis. Quam mihi distorquere videntur Caluinus, Vatablus,& alij qui exponunt de terræ feracitate,fructibúsque præcoquis & ideò gratioribus : & de incolarum comitate ac suauiloquentia. De fertilitate & copia rerum omnium in
81. Nephtali fecunditas.
hac sorte Moyses d.cap.33.22. *Nephtali abundantia perfruetur.& plenus erit benedictionibus Domini*. Sed quid necesse sic omnes has prophetias ad fertilitatem restringere,quasi tot tribubus eadem prædicantur ? Iam Issachar & Aseri hæc repromiserat. Deinde de hac præ-

cocitate

cocitate fructuum & de hac Nephtali Suadâ peculiari, mihi non persuadent. Vnde id acceperunt? Chaldæus nihil ampliùs, quã terram Nephtali pinguem & frugiferam dixerat: illi cùm viderent non sufficere ad *cerui emissi* comparationem explicandam, cætera de suo adiecerunt; quæ rursus licet abiiciant.

D. Hieronymus † ait melius esse cuncta ad doctrinam IESV CHRISTI referre, quo Græcorum quoque versionem diligenter retulerunt S. Ambros. sup. & Procopius *hic*. Melius certè, sed per allegoriam. Ecce: CHRISTVS in tribu Nephtali, vbi Cenereth, à qua mare Genezareth dictum, diu versatus, obtenta de Satana victoria, è deserto in Galilæam (cuius pars est Nephtali) egressus fuit (vt ait D. Lucas 4.14.) *in virtute spiritus*, cuius gratia tarda molimina nescit, & ideò censendus celeriter & alacriter stadium prædicationis suæ decurrisse, vt significat dilecta Cant. 2.8. *Ecce iste venit saliens in montibus, transiliens colles: similis est dilectus meus capreæ, hinnuloque ceruorum.* Nonne tunc *emissus ceruus*, qui per casses, quos diabolus tendebat, perrupit. Quàm *pulchra* eius *eloquia*; cuius in labiis diffusa gratia, & mirabantur omnes in verbis quæ de ore illius procedebant? Dixi sensum esse ALLEGORICVM, non litteralem. Nec enim maior est ratio, cur CHRISTI prædicatio tribuatur Historicè tribui Nephtali, quàm Zabuloni aut Galilææ Gentium: quibus hanc laudem facit communem Isaias *cap. 9. in princ. vbi dicenda plura.* 82. CHRISTVS ceruus emissus, & an de hoc sensus litteralis.

HISTORICVM † sensum puto, quem quidam ex Hebræis tradidere, & placuit Cardinalibus Caietano & Lipomano. Prophetiam horum verborum, complecti præcipuam laudem tribus Nephtali; nempè victoriam Barach & Deboræ de Sisara: viderunt hoc illi acutè, sed nemo illorum exposuit, vt par fuit, accuratè. Conor: & simul, quas nonnulli nubeculas admouent, dispello. Nihil in primis ad rem, in Hebræo haberi *ceruam*. Vt nostro † mos est efferre hoc animal in masculo, sic illis in fœmineo genere. *Cant. 2.8. & vlt. vers. vlt. 2. Reg. 2.34. Psal. 18.34. Abac. 3 vlt.* Græci mira enallage genera duo combinant τῷ ἰλάφῳ articulum sexus deterioris cum vocabulo meliore, *de quo dixi Comment in Herc. Furent. v. 222.* Secundò Hebræum שלוחה *Scechulah* à שלח *Scalah*, celeritatem in prorumpendo seu emittendo denotat: vnde rectissimè noster, à sagittis arcu excussis sumpta translatione, vocauit *ceruum emissum*. Tertiò Barach † potiùs comparatur ceruo, quàm leoni: quia initio timiditatis aliquid præ se tulit, recusans sine Deborâ proficisci, nec Dei mandatis intrepidè statim obediuit. Nec mihi recusatio illa religioni potiùs pauori videtur adiudicanda. Ob religionis virtutem, numquam illum prophetissa reprehenderet, nec ob eius pietatem Deus victoriæ laudem in alium transtulisset. Id potiùs in eo laudauerim; de priuata gloria non sollicitum cum contribulium dumtaxat decem millibus & prophetide, magna animi promptitudine & impetu aggressum copias hostium numero innumeras, & armis instructissimas; quas vt venit vidit, vt vidit vicit. *Lege Iudic. 4.* 83. Barach & Debora. 84. Ceruus an cerua nihil refert. Emissus quid. Ceruo, cur Barach comparatus.

Alludit itaque more suo Patriarcha ad nomen tribus Nephtali. Nam vt dixi *sup.*, *v.* 8. פתל *Phathal*, significat inuoluere, & ideò vtitur voce *emisse*. Comparationis hæc est sententia; sicut ceruus è canum dentibus, venatorum indagine, dolosa plagarum inuolutione, & mortis quasi sinu elapsus, insperatam adeptus salutem libertatémque exsilit, & cursu citato, fossas, dumeta, & quicquid obstat transmittens, vbi ad flumen aliquod peruenerit, in illud fidenter insilit: ita Barach Nephtalides promissæ à Deo liberationi fidens, obside prophetissa secum ducta, & sic quasi manu arreptis libertatis habenis, in tyranni cuneos incunctanter fertur. Hanc interpretationem nobis luculenter prælucent ipsimet Barach & Debora his verbis: *Barach vestigia sunt secuti; qui quasi in preceps ac baratrum se discrimini dedit.* Iudi. 5. 15. Huic interpretationi quædam videntur obstare: cur enim Nephtali soli hæc laus adscribatur, cùm pugnæ Zabulon & Issachar adfuerint? deinde hæc peculiaris laus videtur esse Barachi, & non tribus eius. Leuia hæc sunt. Nam laus ascribitur Nephtali, quia Baruch totius exercitus fuit Imperator: Secundò quia in eadem tribu fuit tabernaculum Iahel, quæ occiso Sisarâ debellauit. Alterum mihi etiam ridiculum videtur. Si quid probaret, etiam probaret contra interpretationem: vers. 17. & 18. de Samsone: ibi tamen de Samsone probant, qui hic de Barach ideò improbant. Sed nihil probant. Nam laus ciuium in patriæ laudem redundat. Scipionis in Romanos, Themistoclis in Athenienses, Barachi in Nephtalimitas.

85. Cōparatio Barach & cæteri emissi.

86. Eloquia pulcritudinis. Pulchrū pro laudato. Canticum Barach & Deboræ.

ELOQVIA PVLCHRITVDINIS] duplex est Hebraismus. אמרי שפר *Imri Scapher, eloquia pulchritudinis*, hoc est eloquia pulchra: & *pulchra*, hoc est famosa seu cunctis decantata laudatáque. Hoc ait propter laudatissimum illud Canticum quo Debora & Barach, post adeptam lauream, Deo gratias egerunt, *d. cap.* 5. *Iudic.* quod certè etiam nunc anus fama loquitur, & canescens loquetur fæclis innumerabilibus.

Prophetia de Ioseph.

PROPHETIA DE IOSEPH.

VERS. 22.

In hàc comprehēduntur Ioseph ipse, & duæ ex illo tribus Ephraim & Manasses: ideò copiosior hæc prophetia: tum etiam quia, sicut Iudas, sic etiam Ioseph successor fuit Rubeno debitę primogenituræ: tum quia Ioseph luculenta fuit IESV CHRISTI figura. Breuiter percurrit gesta laudésque Iosephi, & tandem ipsi benedicit: ait.

87. בן quid solū. Filius benè redditum.

FILIVS ACCRESCENS] Kimchi notat, quando בן *Ben* solum ponitur, sine addito relatiuo patris aut matris; non significare filium propriè dictum, sed rem aliquam generis alterius pusillam, & hic poni pro ramusculo arboris. Huic stramineo fundamento nouatores superædificantes vertunt *ramum crescentem*, & exponunt arbustum

88. Accrescens, cur dicatur.

iuxta riuos aquarum plantatum. Longè acutius LXX. & noster viderunt tali fortassis arbori Iosephum comparari; sed tamen alludi ad ipsius etymon, ductum à matre dicente, *addat mihi Dominus filium alterum.*

alterum. Genes. 30.24. tum etiam euentum posteritatis eius. Nam pater fuit duarum tribuum; quarum vna Manasses duas sortes obtinuit, & sic quasi gemina fuit; altera Ephraim, etsi vna mãsit, cunctis tamen tribubus, ipse quoque Manasse, fuit numerosior, quare non immeritò vocata *Ephraim* quasi fructificans, à themate פרה *Parah* *sup.* 41.51. Propter has duas tribus bis repetit, *filius accrescens.* 89. Ephraim vnde dicta.

DECORVS ASPECTV] decorus super oculum עלי עין *Ghale Ghain*; irriguæ illius arboris comparatione videtur persistere, quæ foliis, flore, fructu oblectat: quam Dauid descripsit Psal. 1. à vers. 3. vbi ostendi, ea CHRISTVM significari, quem Ioseph hic præfigurat. A fœcunditate, transit ad pulchritudinem, quæ tanta in Iosepho vt oculos, animósque spectantium caperet: ideò LXX. *filius desideratus*: & ideò sequitur.

FILIÆ DISCVRRERVNT SVPER MVRVM] puellæ scilicet Ægyptiæ, vt tam formosum iuuenem, cultu Regio augustum, patriæ seruatorem viderent, & ab eo viderentur, edita domorum, & vrbis loca petierunt; vsus noster voce, *discurrendi*, vt sollicitudinem & desiderium indicaret huc illuc tendentium, nec contentarum semel vidisse: quod vagarum, & petulantium, & cupidarum esse docetur. Prou. 7. vers. 11. & 12. De Putipharis vxore meministis: nec dubito plures alias attentius aspexisse, laudasse, suspirasse. Hebræa conueniunt cum nostro interprete; & sensus D. Hieronymi, quem exposui simplicissimus est. Chaldæus abiit longiùs, cum exponit duas tribus ex Iosepho nascituras, quæ sint singulæ sortem suam consecuturæ. Quo pacto legerint hic LXX. non inuenio traditum, deuiasse à nostra lectione certum est, nec sensum satis assequor. Vertunt enim, *ad me reuertere* πρὸς με ἀνάστρεψον: hæreo in salebra, fœlicior alius emerget. ALLEGORICE tota hæc prophetia de Ioseph ad CHRISTVM pertinet; de quo notũ illud Præcursoris, eum debere crescere (*Ioan.* 3.) qui lapis ille paruus breui temporis spacio totum orbem implens (*Daniel.* 2.) qui granum sinapis ex olerum minimo, in arborem grandem augescens in qua volucres nidificent. (*Matth.* 13.) speciosus præ filiis hominum; (*Psalm.* 44.) quem vt videret Abraham exultauit, qui fuit desiderium prophetarum, & patriarcharum, quorũ mentes super murum discurrerunt; quando se suprà omnẽ humanæ sapientiæ & intelligentiæ cognitionem alis fidei & spei sustulerunt. 90. Versionum diuersitas irreconciliabilis. 91. Ioseph figura CHRISTI.

Quantumuis Ioseph decorus & amabilis, tamen eum EXASPERAVERVNT] amaritudine impleuerũt: nec enim poterãt ei fratres præ odio quicquam pacificè loqui. *sup.* 37. 4. Ad fratrum iniurias in eum hæc refero, cum D. Hieronymo, Chrysostomo, Theodoreto, Procopio, Ruperto. VERS. 23. 92. Iosephi fratrum iniuriæ in ipsũ.

IVRGATI SVNT] dicentes, *numquid Rex noster eris, aut subiiciemur ditioni tuæ?* sup. 37. 8. item, *ecce somniator venit, venite occidamus.* *ibid. vers.* 20.

INVIDERVNTQVE] quia plus à patre diligebatur, & propter somnia. *Vide dicta vers.* 8.

93. Domini sagittarum. Iacula pro cõtumeliis.

HABENTES IACULA] Hebraicè *Domini sagittarum*, hoc est sagittarij: de hoc adagiali Hebraismo lege Adagia sacra, §.63. vocat autem sagittas, metaphoricè mordacia verba & contumelias. Ps.54.22. *Molles sunt sermones eorum super oleum: & ipsi sunt iacula*: Psalm.56.5. *Filij hominum dentes eorum, arma & sagitta: & lingua eorum gladius acutus.* Sed fratres Ioseph verbis non contenti, facta impia adiecerunt, truserunt, nudarunt, in cisternam miserunt, in seruitutem vendiderũt: quot iaculis cor eius confixerunt? ALLEGORIA: Iudæi clamoribus illis, *Tolle, tolle, crucifige*, &c. vt linguæ sagittis IESVM occiderunt. Lege D. Augustinum *in Psal.63.*

VERS. 24. Quod rarissimum, in Iosepho concors erat formæ & virtutum omnium connexio: forma periculum in Ægypto attulit, virtutes fratribus fecerāt odiosum domi: nunc paucis commemorat quo pacto Deus vtroque malo illum eripuerit: confer cum Psal.104. à v.19.

94. Arcus pro robore & præsidio.

ARCVS] omne Iosephi robur & præsidium. Sic sumi solet, sup. 48.vers.vlt. & Iob.29.20. *gloria mea semper innouabitur, & arcus meus in manu mea instaurabitur.* Zachar. 9.13. *Extendi mihi Iudam quasi arcum.*

SEDIT] firmatus est, obnixus fuit aduersariis; non elanguit, nec confractus fuit. Inconcussa mansit eius constantia, quia Deo cõfisus.

95. Fortis nomen Dei.

IN FORTI] epithetum Dei, *fortis*, cui *in fortibus nulli similis*. Exod.15.11. in Deo ergo sperans, velut in turri refugij secura & inexpugnabili conquieuit. Nec Deus illum frustratus fuit ope auxilio suo; quod auxilium graphicè describit Sapientia cap.10. vers.13.& 14. *Hac venditum iustum non dereliquit, sed à peccatoribus liberauit eum: descenditque cum illo in foueam: & in vinculis non dereliquit illum, donec adferret ei sceptrum regni, & potentiam aduersus eos, qui eum deprimebant: & mendaces ostendit, qui maculauerunt eum, & dedit illi claritatem æternam.*]

DISSOLVTA SVNT VINCVLA] Hebraicè *extenderunt se brachia manuum eius.* Sententia est: sicut qui sagittam tenso arcu parant emittere, brachium extendunt: sic vinculis solutus Ioseph, ad regni gubernacula manum admouit. Vide Oleastrium hic de voce פזו *Phosu.*

96. Potens nomen Dei.

POTENTIS] Hebraicè est אביר *Abbir*, vnum † ex Dei nominibus, idem significans cum *El*, fortem, potentem. Hitud Hebræi tradunt esse mysterio plenum: tres enim habere litteras essentiales ALEPH, BETH, & RESCH: nec quartam illis frustrà interseri IOD. Tres illas, seruato processionis ordine, tria beatissimæ Trini-

97. S. Trinitatis mysterium.

tatis nomina inchoare, אב בן רוח *Ab, ben, & ruach*, Patrem, filium & Spiritum sanctum; quæ vni commissa nomini, tres vnius essentiæ personas subindicent. Deinde IOD, quod inseritur non primæ, sed secundæ syllabæ, esse primum characterem Saluifici nominis IESV (ישע) qui Deus simul & homo. *Beth*, trium litterarum mediam poni, quoniam ex patre filius, & patre filióque Spiritus sanctus procedit. Denique ipsi BETH coniungitur IOD, quia solus filius

filius factus est homo, vt fieret IESVS, hominum cum Deo reconciliator. Scio de creaturis etiam *Abir* dici; sed participatione quadam, sicut homo bonus dicitur, cùm tamen solus Deus propriè bonus.

INDE] causam non locum significat. Quia Ioseph in *Abir* suo fiduciam omnem collocarat. Et ideo Iacobi potens iste, potenter filium eius euexit. *Chaldaus.*

PASTOR] Ægyptiorum, diræ famis tempore. Etiam Aristoteles docet bono Regi proprium, se populo pastorem præbere: notum Homero vocari *pastores populorum.* 98. Pastor pro rege.

EGRESSVS] eductus de carcere.

LAPIS] gentis firmamen & stabilimentum. Sic explicatur Eccles. 49.17. *Neque vt Ioseph, qui natus est homo, princeps fratrum, firmamentum gentis, princeps fratrum, stabilimentum populi.* 99. Lapis gétis.

ISRAEL] mei & filiorum, quos inediæ eripuit. ALLEGORIA. quis non nouit CHRISTVM pastorem bonum, petram ecclesiæ, lapidem angularem? vide Rupertum *sup. cap. 36.*

Nunc annunciat illi læta, faustaque, cælestem influxum, terræ prouentum, animantium & posterorum multitudinem immensam. VERS. 25.

DEVS PATRIS TVI] ob tua & maiorum merita.

CÆLI] hæc moles benignè tibi influat: aërem & cælestes orbes ait.

ABYSSI] sic quæuis vorago & profunditas † vocatur. *sup. cap. 1.2. & 7.11.* hîc ponitur, pro illo globo, quem aqua & terra compingunt, cuius centro nihil altius. 100. Abyssus.

VBERVM & VVLVÆ] fæturâ hominum & animantium, & lacte quo nata educentur. Hæc benedictio quasi peculiaris tribui Ephraim, ab ingratis reuocata per Osee. 9.11. *Ephraim quasi auolauit, gloria eorum à partu, & ab vtero, & à conceptu. Quod & si enutrierint filios suos, absque liberis eos faciam in hominibus*; & mox: *Da eis vuluam sine liberis, & vbera arentia.* Benedictiones vberum & vuluæ.

ALLEGORIA] CHRISTO data potestas in cælo & in terra. (*Matthæi 28.*) quem in cælis Angeli nascentem laudarunt (*Luc. 2.*) laudarunt sancti in limbi abysso: (*Zachar. 9.*) laudarunt in terris Elizabeth, *Benedictus fructus ventris tui* (*Luc. 1.*) & quæ clamauit, *Beatus venter, qui te portauit & vbera quæ suxisti.* Benedictus vbertate & fæturâ Ecclesiæ (*de qua Isai. c. 49. & 60.*) beatus duorum vberum scaturigine, nempe verbo Dei & vsu sacramentorum. *vide Rupert. c. 37.*

BENEDICTIONES] faustas prædictiones faustis precationibus accumulat, ait: prosint tibi omnes benedictiones maiorum meorum, quas posteris suis impartiti. (*Sic Chaldæus*) insuper prosint tibi meæ prioribus superadditæ. potes his fidere. vim habent ex basi suâ, nempe illis quibus superstruuntur. (Hebraicè על *Hhal.* Sicut illæ hactenus effectum sortitæ, ita meæ quoque ratæ futuræ *Rupertus.* VERS. 26.

DONEC VENIRET] vsque dum veniat. Cunctarum promissionum vltima & maxima est aduentus Messiæ: nec iota, nec vnus apex pro-

missionum deficiet, donec veniat ipse.

101. Desiderium colliũ æternorum.

DESIDERIVM] Hebraism. pro † re desideratissimâ. ps. 20. 30. *desiderium cordis eius tribuisti ei.* Sensus loci nostri est: Messias desideratissimus iis qui in ipsum tum venturum, & sibi reuelatum expresse crediderunt, & diem eius videre gestierunt; qui supra cæteros mortales virtute, pietate, sanctitate sic extarunt, sicut collium vertices inter ima conuallium eminent. (*Rupertus & Eucherius.*) Noster תאות

Conciliatæ versiones.

Taauath deduxit † à radice אוה *Auah*, quod significat concupiscere desiderare, quod placet Chaldæo & Pagnino. Ceteri deducunt à radice תאה *Taah* & vertunt terminum cum Iarrio & Kimchi. parùm refert. Nam CHRISTVS est vertex in vertice montium seu terminus, & idem est bonorum omnium desiderium; est etiam fons omnium benedictionum. hoc volunt LXX. cum vertunt *benedictiones.*

FIANT] omnes hæ benedictiones affluant in caput eius, & constanter super eo requiescant.

102. Nazaræus.

NAZARÆI] est genitiuus. hoc est eius qui verus est Nazaræus. Chaldæus; super virum qui separatus fuit à fratribus suis, vox ducta à נזר *Nazar* separare. Ioseph domi sui moribus & viuendi ratione segrex fuit à fratribus: sed & illi vitabant, quem oderant, & à quo deferebantur. Postea quàm remotus ab illis vixit in Ægypto? Semper illis fuit sanctior, & incontaminatior, & corona fratrum suorum.

LXX explicati.

hoc vltimum attenderunt suâ versione LXX. alludentes ad comam Nazaræorum. nam vertunt. *super verticem quibus præsuit fratrum.*

ALLEGORICE, CHRISTVS verus Nazaræus. *Rupert. sup. & S. Ambros. cap.* 11.

Prophetia de Beniamin.

PROPHETIA DE BENIAMIN.

VERS. 27.

103. Nõ est sensus litter. de templo.

Obscurior est ista, quàm præcedens. Zoharæ liber, Thargum & alij Hebræi de templo Hierosolymitano, quod fuit in sorte Benjamin. illic enim hostiæ innumeræ consumebantur. mane immolabantur, vesperi reliquias Sacerdotes comedebant. Volunt itaque templi altare vocari *lupum rapacem.* Mihi hoc videtur nimis longè petitum. Esto: fuerit templum in sorte Benjamin. ipsis tamen Benjaminæis nulla templi cura incumbebat. Indecenter etiam altare vocatur *lupus rapax.* Nam *lupus* hîc in malum sumitur: indecentiùs etiam votiuæ oblationes, prædæ & spoliorum nomine insignirentur. Denique sacrificiã non tantùm manè, sed vesperi quoque offerebantur. docet sacrificium vespertinum. *Num.* 28. *v.* 4. *& psal.* 140. *v.* 2. Quid? quod de matutino sacrificio Sacerdotibus reliquiæ cedebant, non de vespertino quod holocaustum fuit: quare iuxta hanc explicationem dicendum potiùs, manè spolia diuisisse, & manè prædas egisse. Non erat ergo cur Iudaicam hanc explicationem Lipomanus sequeretur.

104 An de B. Paulo.

Multi Latinorum Patrum, de B. Paulo interpretantur, † qui ex tribu Benjamin fuit; & ante conuersionem fuit Ecclesiæ *Benom*, quia *lupus rapax* in CHRISTI ouiculas crudeliter sæuiens, viros & fœminas

raptans

raptans ad carceres, Stephanum manibus aliorum lapidans, cunctorum sanguinem sitiens, cædes spirans, supplicia concinnans: post conuersionem, mutatus ex Saulo in Paulum, noua creatura, CHRISTO iam BENIAMIN, diabolo spolia detraxit, & acto de infidelitate triumpho, gentium manipulos horreis Ecclesiæ intulit, & cælestium eloquiorum epulas lautè ac largè variis nationibus apposuit. *Hoc voluerunt præter Bedam, Rupert. Eucher. hic, D. Hieronymus in Tradition. S. Ambros. sup. cap. 12. S. Augustin. sermon. 2. in conuers. S. Pauli, in Nouis, quos religiosus & diligens vir Vlmmerius edidit fol. 209. Ruffinus etiam, & alij.* Græcis ego hanc non ascribo, vt quidam. Solus illam (me conscio) Procopius cathenæ suæ, sine teste, inseruit. Theodoretus ait quosdam id dixisse, Diodorus refellit sed mendaci argumento, Chrysostomus aliàs Apostoli magnus encomiastes hîc silet de illo, quid Apollinarius senserit non liquet; quia qui citant eius verba cum Theodoreti permiscent. Siue Græcorum sit etiam, siue Latinorum tantùm; torto fune pro torque dignus est Gebennensis ille Patrum mastyx, qui scripsit parum apte hæc ad Paulum Apostolum torqueri. Nec enim potest negari, sensu saltem mystico ad amussim D. Paulo quadrare optimè. Et vero, si de Samsone, & Barach; in aliorum fratrum vaticiniis actum: cur non potuit etiam ad Apostolum Gentium Iacob, prophetica acie penetrare? Dicam quod sentio, puto primariò ad Benjamiticæ tribus indolem attendisse; & inde vlteriùs ad sceptrum Saulis; & ab hoc vel ipsa nominis similitudine ductum ad vas electionis gentium Apostolum. Sicut in prophetia Dan, ordine progressus à tribu ad Samsonem, ab hoc ad CHRISTVM & Antichristum: Ita tres sententias grauium scriptorum simul iungo & amplector. D. B. Paullo satis ostendi; de Saule, me docuit vir eruditus & nobilis Anton. Gueuara *commentar. in Abacuc.* Nam ipso Regij status in Israële diluculo, subitò sceptrum Benjaminia tribus rapuit, non vi vel iniuriâ, sed subitò & præter omnium opinionem eo potita: sed potita vno tantum die (hoc est vnius tantùm Regis paucorum annorum spacio) vnus Rex Saul integram prædam tenuit: vt nox aduenit, hoc est vt Saul interiit, prædam aliis tribubus diuisit, hoc est regnum reliquit diuidendum. Nonne diuisum, cum cesserint Izbozeth eius filio decem tribus, præcipua verò Iuda cesserit Dauidi: & quamuis iterum postea diuisum regnum fuerit, numquam tamen ad tribum Benjamin rediit? conuenit ergo prophetia Saulo, conuenit Sauli: sed & toti tribui. Nam mores eius violenti; ferox indoles, animi bellicosi fuere; ius in viribus & armis collocantes. Vno ex facto id Patres colligunt qui sic interpretati, Eusebius, Diodorus, Procopius, & Theodoretus, nempe ex Gabaonitarum facinore in vxorem Leuitæ cogitate decem tribubus oppositos solos Benjamitas, stetisse æquâ acie, bis virtute victores, dolo vix tandem victos; penè deletos, non fractos animo, in saltus & rupes ferarum ritu se recepisse: nec pacem postulasse, sed oblatam accepisse. connubia sibi mane de Silonitis raptu parasse, vesperi domum reduces prædam diuisisse.

105. Litteralis expositio simul de tribu, Saule, & Paulo.

DDdd 4 quid

quid aliud de Sabinis ille Lupæ lacte nutritus Romulus? *Lege Iudit. cap.* 19. *&* 20. Hæc ergo de Benjamin progenie senex vaticinatur.

106. Lupi quidã matutini, quidam vespertini. MANE] Non loquitur de vespertinis lupis, qui propriè vocantur hyenæ & nocte altâ venantur: sed de lupis, qui propriè tales, qui summo mane vt plurimum vacant prædationi: de quo aliàs.

VERS. 28. 107. Tribus quo pacto XII. OMNES HI] ab his filijs, Iacob duodecim, omnes, quæ totidem sunt tribus, sunt denominatæ. Notat Rupertus *cap.* 39. Semper istas tribus duodecim esse. † Nam si consideres ipsum fontem, qui est Iacob, & ordinem secundùm quem hîc processit, tunc pro Ephraim & Manasse, ponendi Leui & Ioseph; quia tunc Leui & Ioseph considerandi, vt nati ex Iacobo, nec attenditur ad sortitionem. Si verò consideres tribus, respectu sortitionis; tunc non attenditur ad immediatum parentem earum; & ideo annumerandi aliis Ephraim & Manasses, quibus sortes obtigerunt, & reiiciendi à numero Ioseph & Leui, quia hic non sortitus, Iosephi etiam loco sortiti duo filij, & sic semper. XII. erunt tribus. ANAGOG. filios ancillarum cum cæteris hæredes instituit terræ promissionis: quia hæc fuit figura supernæ illius, in qua non est distinctio nobilis & ignobilis, serui & liberi, Græci & Barbari. *Sic Eucherius & Rupertus.*

BENEDIXITQVE] postquam superiora illa locutus fuit, hinc apparet, quæ præmisit, vaticinia fuisse, & non benedictiones, vt dixi.

PROPRIIS] quæ singulis peculiariter quadrabant.

VERS. 29. 108. Congregari ad populum suum. ET PRÆCEPIT] obsecrauit Iosephum, cuius authoritate & liberalitate id potissimùm erat exequendum cæteris nunc imperat, ne qua in vllo sit tergiuersatio. Cur autem de hac re tam sollicitus, vide *sup.* 37. 29.

Penetrare se ad plures. Speluncula duplex. CONGREGOR] Hebraismus, pro, *morior.* ita loquuntur: quia qui decedunt ex hac vitâ, iis qui priùs mortui accedunt. Quod veteres Latini dicebãt, *se ad plures penetrare*: quia plures sunt mortui viuentibus.

SPELVNCA DVPLICI] de qua sup. 23. & 25.

VERS. 31. 109. Lia vbi mortua. LIA CONDITA IACET] Hebrai. *& ibi sepeliui Liam.* Sic etiam Chald. vnde patet † falli Honchalam & alios, qui censent Liam in Ægypto mortuam & postea inde translatum corpus eius cum mariti corpore. Nam in terrâ Chananæâ defunctum ipse Iacob ante descensum in Ægyptum tumulauir. Hebræi tribuunt Liæ annos vitæ quadraginta quatuor.

VERS. 32. 110. Iacobi vltima mandata. FINITISQVE MANDATIS] de sepulturâ, & de vno Deo colendo, eique parendo, & mutuâ pace, vt est verisimile & res postulabat.

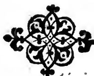
COLLEGIT] sedebat super lectulum pedibus dependentibus: nunc, lætus dissolui, placidè pedes attollit, & in lectulo procumbit, calces extendit, exspirat. Sic leni & placidâ morte defecit. nam hoc *obire*: vide sup. 35. 8.

111. Apponi ad pop suum. APPOSITVSQVE EST AD POPVLVM SVVM] ad iustos degentes † in limbo patrum, qui & Abrahæ sinus. de hac phrasi Paulus Burgensis

Burgensis *hic annot. vlt.* rectè sensit, & idem voluere Rupertus & Caietan. *sup.cap.25.* 8. Sed dicti sui Burgensis causam minus efficacem aut veram attulit. Ita enim loquitur sacra Scriptura vt significet hominum animam esse immortalem, & à corpore separatam perdurare; & beatas non agere vitam solitariam aut mæstam, sed communem, socialem, lætamque: malorum verò, licet in communi cum aliis degant receptaculo, tamen agere vitam minimè socialem sed discidiis, odiis, inuidia, luctu & acerbitate pleniorem, quàm si solitaria foret. Nec amici nostri argumenta contra hanc explicationem quidquam virium habent. 112. Anima humana immortalis.

Restat vitæ Iacob summam subdamus ex Pererio nostro. *cap.* 47. *disputat.* 3. 113. Chronographia vitæ Iacob.

Natus est Iacob post diluuium anno quadringetesimo quinquagesimo secundo, anno post mundum conditum millesimo centesimo octauo. Petiit Mesopotamiam agens annum septuagesimum septimum mundi anno millesimo centesimo octogesimo quincto. Post aduentum in Mesopotamiam anno decimo quarto natus fuit ci Ioseph anno ætatis nonagesimo primo, mundi millesimo centesimo nonagesimo nono: postea adhuc sexennio seruiuit Labano: sic in vniuersum fuit in Mesopotamia annis viginti: & nonagesimo septimo ætatis anno rediit in Chananæam cum suis, mundi anno millesimo ducentesimo quincto. Post decem annos accidit cædes Sichimitarum, ætatis eius anno centesimo septimo: quâ peractâ mansit in Chananæa adhuc annis vigintitribus. Nam ætatis anno centesimo trigesimo est ingressus Ægyptum, hoc est mundi millesimo ducentesimo trigesimo octauo. Vixit in Ægypto Iacob annis septemdecim, & mortuus est anno ætatis centesimo quadragesimo septimo *supr.* 47. *vers.* 28. Sic mortuus est anno mundi millesimo centesimo quinquagesimo quincto.

CAPVT QVINQVAGESIMVM.

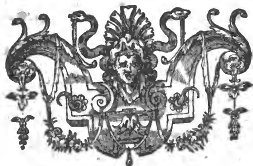

1. QVOD cernens Ioseph, ruit super
faciem patris flens & deosculans
2. eum. * Præcepitque seruis suis me-
dicis vt aromatibus condirent pa-
3. trem. * Quibus iussa explentibus,
transierunt quadraginta dies: iste
quippe mos erat cadauerum conditorum: fleuit-
4. que eum Ægyptus septuaginta diebus. * Et exple-
to planctus tempore, locutus est Ioseph ad fami-
liam Pharaonis: Si inueni gratiam in conspectu
5. vestro, loquimini in auribus Pharaonis: * eo quòd
pater meus adiurauerit me, dicens: En morior, in
sepulchro meo quod fodi mihi in terra Chanaan,
sepelies me. Ascendam igitur, & sepeliam patrem
6. meum, ac reuertar. * Dixitque ei Pharao: Ascen-
7. de, & sepeli patrem tuum sicut adiuratus es.* Quo
ascendente, iërunt cum eo omnes senes domus
Pharaonis, cunctique maiores natu Terræ Ægy-
8. pti: * domus Ioseph cum fratribus suis, absque
paruulis & gregibus, atque armentis quæ dereli-
9. querant in Terra Gessen. * Habuit quoque in co-
mitatu currus & equites: & facta est turba non
10. modica. * Veneruntque ad Aream Atad, quæ sita
est trans Iordanem: vbi celebrantes exequias plan-
ctu magno atque vehementi, impleuerunt septem
dies.

dies. * Quod cum vidissent habitatores Terræ 11.
Chanaan, dixerunt: Planctus magnus est iste
Ægyptiis. Et idcirco vocatum est nomen loci il-
lius, Planctus Ægypti. * Fecerunt ergo filij Iacob 12.
sicut præceperat eis: * Et portantes eum in Ter- 13.
tam Chanaan, sepelierunt eum in spelunca du-
plici, quam emerat Abram cum agro in possessio-
nem sepulchri ab Ephron Hethæo contra faciem
Mambre. * Reuersusque est Ioseph in Ægyptum 14.
cum fratribus suis, & omni comitatu, sepulto pa-
tre. * Quo mortuo: timentes fratres eius, & mutuò 15.
colloquentes: Ne fortè memor sit iniuriæ quam
passus est, & reddat nobis omne malum quod fe-
cimus, * mandauerunt ei dicentes: Pater tuus 16.
præcepit nobis antequam morêretur, * vt hæc ti- 17.
bi verbis illius diceremus: Obsecro vt obliuiscaris
sceleris fratrum tuorum, & peccati atque malitiæ
quam exercuerunt in te: nos quoque oramus vt
seruis Dei patris tui dimittas iniquitatem hanc.
Quibus auditis fleuit Ioseph.* Veneruntq; ad eum 18.
fratres sui: & proni adorantes in terram dixerunt:
Serui tui sumus. * Quibus ille respondit: Nolite 19.
timere: num Dei possumus resistere voluntati?
* Vos cogitastis de me malum: sed Deus vertit il- 20.
lud in bonum, vt exaltaret me, sicut in præsen-
tiarum cernitis, & saluos faceret multos populos.
los. * Nolite timere: ego pascam vos & paruulos 21.
vestros consolatusque est eos, & blandè ac leniter
est locutus. * Et habitauit in Ægypto cum omni 22.
domo patris sui: vixítque centum decem annis.
Et vidit Ephraim filios vsque ad tertiam genera-
tionem. Filij quoque Machir filij Manasse nati

23. sunt in genibus Ioseph. * Quibus transactis, locu-
tus est fratribus suis: Post mortem meam Deus vi-
sitabit vos, & ascendere vos faciet de terra ista ad
terram quam iurauit Abraham, Isaac, & Iacob.
24. * Cúmque adiurasset eos, atque dixisset: Deus vi-
sitauit vos: asportate ossa mea vobiscum de loco
25. isto: * mortuus est, expletis centum decem
vitæ suæ annis. Et conditus aromati-
bus, repositus est in loculo
in Ægypto.

ARGV

ARGVMENTVM.

Ioseph patrem effert & sepelit in Chananæa: fratribus, quam animo remiserat iniuriam, verbis condonat: vaticinatur & ossa sua in Chananæam iubet transferri, & moritur.

VIT SVPER FACIEM] hic elucet effectus filialis vehementia, sine planctus impotentia. Fecit autem, vt oculos clauderet mortuo, iuxta Dei promissionem *sup.46. vers.4.* VERS. I.

DEOSCVLANS] moris erat recens mortuos in præteriti amoris signum deosculari. Gentiles etiam expirantem osculabantur, quasi fugientem ore animam excepturi: dixi *Comment. in Herculam Oetaum vers.*1339. 1. Mortuos osculandi mos.

SERVIS SVIS MEDICIS] medici vox hic laxè sumitur pro pollinctoribus: patet quia LXX. retenta paranomasia vertunt, *funeratoribus funerare patrem suum & funerauerunt funeratores Israël.* Τοῖς ἐνταφιασταῖς, ἐνταφιάζαι τὸν πατέρα αὐτοῦ, καὶ ἐνεταφίασαν οἱ ἐνταφιασταὶ τὸν Ἰσραήλ. Sed Hebræa vox רפים *Rophim, medicos* significat. Puto hoc munus *pollinctorium* quoad condiendum corpus fuisse medicorum; quoad condendum aliorum libitaniorum: & sic Græca verba exponit D. Augustinus *in Locutionibus.* Sic vocantur, non qui sepeliunt, id est, terræ mandant corpora mortuorum: quod non est Græcè ἐνταφίασαν, sed ἔθαψαν illi ἐνταφιασταὶ, id agunt quod exhibetur corporibus humandis, vel condiendo, vel siccando, vel inuoluendo & alligando; in quo opere maximè Ægyptiorum cura præcellit:] ita Augustinus. VERS. 2. 2. Medicus pro pollinctore. ἐνταφίασαν differt ab ἔθαψαν.

AROMATIBVS] Arias restringit ad solum balsamum: quod non placet: interpretor vnguenta ex balsamo, myrrha, cassia & similibus; quæ sunt idonea prohibendæ cadauerum putredini, & bonum odorem conciliandum. Ægyptiorum in cadaueribus condiendis peritiam laudant Plato *in Phædone* & Tullius 1.*Tusculanar.* morem conditura proponunt nobis Herodotus *lib.2.* & Diodorus *Siculus lib.*1. præstantiam testatur hodie post tot sæcula, quæ ex Ægypto præstantissima adfertur *Caromomia*, vt vocant officinæ, de qua Bellonus & Theuetus in suis peregrinationibus. 3. Ægyptij excelluerūt in condiendis corporibus. Caromomia.

TRANSIERVNT QVADRAGINTA DIES] dies isti haut dubiè impendebantur ipsi conditura seu salituræ, vt minimum: nec repugnat Diodorus, qui dicit vltra triginta dies impendi solitos, quod verum etiam de XL. Extendebatur opera nonnumquam vsque septuagesimum diem, vltra non potuit salitio proferri: sed debebat cadauer inuolutum linteo odorato, & facie quoad poterat defuncti dormientis vultum referente, adfinibus reddi. Docet Herodotus singula distinctè describens; qui ne sacræ Scripturæ repugnet, vide- 4. Conditura spacium & ritus, iuxta Ægyptios.

tur, vt dixi, quoad dierum numerum interpretandus. Quæ verò Scholastica Historia de his habet, non magnæ sunt auctoritatis, *c.114.*

FLEVITQVE] luxit.

Breuis iuxta Iudæos. SEPTVAGINTA DIEBVS] ad dies quadraginta conditurae, alios terdecem luctui adiecit. Iudæis conditura & luctus simul tantum fuisse dies triginta colligit Procopius *ex Num.20.vlt.* de Aaron, & *Deuteron.vlt.* de Moyse.

VERS. 5. ADIVRAVERIT ME] Sacramento me obstrinxerit.

5. Fodere pro emere. FODI MIHI] Hebræis כרה *Karah* significat fodere: sed fodere non rarò vsurpant pro emere, sacræ Scripturæ idiotismo. Deut.2.6. *aquam emptam haurietis, & bibetis.* Hebraicè est: *aquas fodietis ab eis argento.* Chaldæus, aquas emetis ab eis argento. Osc.3.2. *fodi eam mihi quindecim argenteis.* rectè LXX. vertunt, *emi.* Est metaphorica locutio, quia sicut qui metallum effodit, vel qui terram suam diligenter colit, ille auri, hic annonæ dominus fit; ita emptor pecunia, quasi ligone, venditoris animo, quam præstinatus mercem, exsculpit, & sibi acquirit. Sic noster sumit hoc loco, *fodi* pro emi. Nam Iacob eam agri partem emisse sibi docet Historia Iosue, *cap. vlt.32. vide s.23.22.* Sed nonne prior Abraham emerat? duobus modis potest responderi. Prior ab Abrahamo emptam speluncam duplicem *sup. cap.23. & 49.* Sed Iacob emisse plus agri circumiacentis. Posterior, Abrahamum priùs emisse, sed aliquam postea iniustè controuersiam ab Hethæis vel Esau motam Iacobo, de vsu & possessione agri illius; Iacobum verò pacis amantem pecunia vexationem redemisse. Sic Honchala.

VERS. 6. ADSCENDAM] iubeat me ascendere.

REVERTAR] ne putet me alias sedes cogitare.

OMNES SENES] honore & dignitate clari, q.d. Senatores.

MAIORES NATV] æuo grandiores ex nobilitate. *Omnes & cuncti,* pro valdè multis.

VERS. 8. PARVVLOS] cum his matres manserunt, & cum gregibus pecuarij.

VERS. 9. CVRRVS & EQVITES] secum duxit manum militum & falcatos currus pompæ futuros præsidio.

VERS. 10. AREAM ATAD] malè quidam legunt *Adad.* Hebraicè אטד. Sic

6. Atad area. dicta à spinarum multitudine. Procopius: situs est (ait) locus ille «

Bethagla. tertio lapide ab Hierichunte: distat à Iordane duobus lapidibus: «

nunc ei nomen est Bethagla. Nominis significatio est domus circuli. «

7. Circüeundi vel decurrédi circa cadauer ritus. Nam cùm ibi lugerent defunctum, in orbem circumsteterunt, & «

quasi corona circumdederunt cadauer.] Confirmat hæc omnia D. «

Hieronymus, nisi quod dicat circuiisse circum cadauer: qui mos veterum fuit, vt ex Homero, Virgilio, Statióque vel mediocriter Hippocrenæo tinctis liquore notissimum est.

TRANS IORDANEM] venientibus ex Chananæa, nam venientibus ex Ægypto cis Iordanem erat. Primùm enim iter fecerunt per eremum, fortè hostium aliquorum vitandorum causa, eadem via

qua

» qua Moyses populum eduxit. Sic paulatim fuerunt prætergressi (*sic*
» *S. Augustin. quæst.* 171.) locum in quo mortuus erat sepeliendus, mil-
» lia, sicut perhibent, qui nouerunt, plusquam quinquaginta: & Ior-
» dane traiecto, peruenerunt ad speluncam.] In area Atad luctum fa-
cere maluerunt, ne si tam diu hærerent in intimis Chananeæ, pericu-
lum aliquod immineret, aut occasio pugnæ oriretur.

SEPTEM DIES] hic numerus approbatur ab Ecclesi. 22.15. 8.
Luctus mortui, septem dies. Gentiles nouem diebus legebant, vnde Luctus tempus.
Nouemdial vocatum auctore D. Augustino *quæst.* 171. Vbi dicit † Nouemdial.
hunc numerum vitandum Christianis, quia tunc temporis periculum Locus D. Augustini.
erat, ne viderentur ritus Gentilium imitari: hoc periculo cessante
Nouenaria sacra passim Ecclesia recepit pro defunctis dicenda. Nouenaria sacra.

PLANCTVS ÆGYPTI] dictus ABEL MIZRAIM luctus Ægy- VERS. 11.
ptiorum.

EMERAT ABRAHAM] vide sup. cap. 23. & hic v. 4. VERS. 13.

OSTENDIMVS EI] fecimus: ita Augustinus, & sic sumitur VERS. 15.
ostendere † Psal. 4.6. *Quis ostendit nobis bona.* 2. Tim. 4.16. *Alexander* 9.
ærarius multa mala mihi ostendit. Ostendere pro facere.

MANDAVERVNT EI] cùm ipsi verecundarentur, aliquem inson- VERS. 16.
tem, forte Benjamin, miserunt.

PATER] mendacium: potiùs Iacob Iosephò met dixisset.

TVVS] qui te tam tenerè diligebat.

DIMITTAS] rectissimè vertit. Nam Hebræi dicunt, *tollere iniqui-* VERS. 17.
tatem pro dimittere. Græcè ἄφεϛ, quod D. Augustinus exponit, 10.
accipe hoc est aufer. Tollere iniquitatem Hebr.

FLEVIT] compatiens fratrum anxietati: & dolens quod putarent
se ipsis non ex animo reconciliatum.

RESPONDIT] vide Metaphrasim aptam Philonis. VERS. 19.

NVM DEI POSSVMVS RESISTERE VOLVNTATI] Hebraï- 11.
cè, *Num Deus ego sum?* scilicet, vt quæ ille in bonum vestrum dispo- Num Deus ego? Adag.
suit, ego queam in perniciem conuertere? vt damno afficiam quos Deus nô author mali.
ille vult saluos? Nihil hic habet Caluinus, vt sceleris fratrum faciat
authorem Deum. Nec enim Deus impulerat illos vt fratrem vende-
rent, vt ipse eo medio ad exaltationem Iosephi vteretur: Sed præui- Defenditur lib. arbitriũ.
so, & supposito illorum scelere, Deus eo fuit in bonum vsus. Scelus
verò ipsum non impediuit, ne libertatem illis arbitrij tolleret: qui-
bus gratiam dederat sufficientem, vt possent scelere, si vellent, se
abstinere. Nihil ergo locus iste contra libertatem arbitrij facit, nec
vllam peccandi probat necessitatem. Quod ergo dicit: *Nolite timere,*
id meræ pietatis est: quod verò addit *vos Cogitastis de me malè*, hoc,
est, districtæ veritatis. Hinc vtile cunctis qui præsunt exemplum est
sumendum; vt in se peccantibus citò dimittant, & insuper bona pro
malo retribuant; sed de Dei iudicio peccatores nimium securos esse
non sinat. *Sic Rupert. hic cap.* 42.

VOS COGITASTIS] sed quia homines nequiuistis perficere.

12. Cogitare Dei est facere. DEVS VERTIT] Hebr. *Deus cogitauit vt verterit in bonum.* Subaudi, & quia Dei velle est efficax, de facto conuertit.

VERS. 21. 13. Loqui ad cor. BLANDE & LENITER] *Locutus est ad cor eorum,* Hebraismus quem Græci & Chaldæi retinuerunt.

VERS. 22. 14. Iosephi ætas & chronographia. VIXIT CENTVM DECEM ANNIS] Septendecim domi cum Patre: † tredecim in seruitute & carcere: reliquos octoginta in principatu. *Sic Philo & Procop.* Natus anno mundi millesimo centesimo nonagesimo nono, mortuus anno eiusdem millesimo trecentesimo nono. Videtur prior fratribus omnibus decessisse: ex annis vitæ omnium (præter Gad & Nephtalim, quæ illic intercidegunt (enumeratis in Zeder olam Zutha, hoc est Chronico Hebræorum minore. ANAGOGICE Hrabanus ait! Et nos studeamus per «
Decalogi obseruantiam ad æternam beatitudinem, quam centena- «
rius significat, peruenire.] «

15. Filij tertij Hebraism. VSQVE AD TERTIAM GENERATIONEM] sensus est vidisse illum pronepotes. Hebraicè, *filios tertios.*

Pluralis pro singulari. FILII QVOQVE MACHIR] pluralis pro singulari, filius Machir: ita S. Augustinus *lib.16. de Ciuit. Dei cap.40.* Quod tenendum eius supputationem de LXXV. animabus sequenti. *Vide sup. cap. 46. 27.*

16. Nasci in genibus. NATI SVNT IN GENIBVS] statim natos adoptauit sibi. Vide sup. 30. 3.

VERS. 23. 17. Visitare. VISITABIT VOS] recordans, recordabitur vestri. Sic Chaldæ.

VERS. 24. CVMQVE ADIVRASSET] fecit eos iuramento confirmare, se absportaturos ex Ægypto ossa eius, & mox subiunxit prophetiam, eos id facturos, dicens: Quando vos Deus visitabit, tunc verè asportabitis ossa mea: hunc sensum ostendit fons Hebræus & versio LXX. & Chaldæa Paraphrasis, in quibus omnibus loco imperatiuorum, sunt futura indicatiui modi. ANAGOGICE, Incolatum terræ Ægypti detestans, terram repromissionis desiderabat; vt, quamdiu sumus in hac peregrinatione, veram patriam, terram viuentium, iustis promissam desideremus, & in eam transferri post mortem velimus. *Hrabanus.*

VERS. 25. 18. Loculi lignei Ægyptiorum. LOCVLO] volunt in sarcophago, seu saxeo repositorio: potiùs existimem, ex Ægypti more (de quo Herodotus in Euterpe) in arca lignea. Bona est ANAGOGIA eiusdem Hrabani hisce verbis tradita: Fœlix illa anima quæ virtutum aromatibus con- «
dita in loculo corporis degens, quotidie profi- «
ciendo, perenni vitæ reseruatur,] ad quam «
nos perducat, cui laus & gloria, &
actio gratiarum in sæ-
cula. AMEN.

ADMO

Admonitio ad Lectorem.

SCITO, quisquis es(ô bone)me hoc ope- Prolixita-
re paulò fusiorem esse coactum,quàm in tis causę in
glossis cæteris sum futurus; non tantùm hoc opere
propter libri dignitatem, & grauitatẽ, sed ob alias 1.
etiam tres causas:versionum LXX. & vulgatæ ma- 2.
gnam dissensionem,quæ fuit concilianda:Hæreti- 3.
corum improbitatem, qui certatim commentariis
suis ad vnguenti huius suauitatem perdendam ,
velut ad mulctra,conuolarunt;hæ muscæ morien-
tes fuerunt eiiciendæ:quorumdam Catholicorum 4.
commentariorum genus scribendi ; qui,velut
Aeolus, in hoc mari quæstionum fluctus
excitarunt,& non dispulerunt : ideo
Neptunus aliquis desiderabatur,
qui procellosum pelagus
tranquillaret.

VALE.

INDEX LOCORVM OMNIVVM, QVÆ IN HISCE GLOSSIS LITERALIBVS IN GENESIM VEL CITANTVR, vel etiam explicantur.

EXODVS.

LEVITICVS.

NVMERI.

DEVTERONOMIVM.

29, 23.

III. REGVM.

IV. REGVM.

I. PARALIPOMENON.

II. PARALIPOMENON.

I. ESDRÆ.

II. ESDRÆ.

III. ESDRÆ.

IV. ESDRÆ.

IVDITH.

ESTHER.

IOB.

PSALMI.

PROVERBIA.

ECCLESIASTES.

CANTICA CANTICORVM.

SAPIENTIA.

IEREMIAS.

LIBER THRENORVM.

BARVCH.

EZECHIEL.

DANIEL.

RERVM

RERVM OMNIVM VERBORVMQVE REPERTORIVM, QVÆ IN HIS COMMENTARIIS IN GENESIM BREVISSIMIS tractantur & discutiuntur, copiosissimum.

Auferre

B.

C.

Coram

E

F

Fæ

I

Q.

R.

T.

Finis Repertorij generalis.

